

- Міністерство освіти і науки України
- ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОНУ
- **Національний університет «Чернігівська політехніка»**
- Навчально-науковий інститут (ННІ) економіки
- ННІ права і соціальних технологій
- ННІ життєдіяльності, природокористування і туризму
- ННІ менеджменту, харчових технологій та торгівлі
- Наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів та молодих учених
- Міжнародний університет «МИТСО», Гомельський філіал (Білорусь)
- Карагандинський державний технічний університет (Казахстан)
- Батумський державний університет ім. Шота Руставелі (Грузія)
- Ministry of Education and Science of Ukraine
- SSI«Institute of Education Content Modernization» of MESU
- **Chernihiv Polytechnic National University**
- Educational-Scientific Institute (ESI) of Economics
- ESI of Law and Social Technologies
- ESI of Business, Quality Management and Life Support
- ESI of Management, Food Technology and Trade
- Scientific Association of Students, Postgraduates and Young Scientists
- Gomel Branch of International University "MITSO" (Belarus)
- Karaganda State Technical University (Kazakhstan)
- Batumi Shota Rustaveli State University (Georgia)

**X Міжнародна науково-практична конференція
студентів, аспірантів і молодих вчених**

**ЮНІСТЬ НАУКИ – 2020: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
ТА ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА**
23-24 квітня 2020 року

ЗБІРНИК ТЕЗ

**X Международная научно-практическая конференция
студентов, аспирантов и молодых ученых**

**ЮНОСТЬ НАУКИ – 2020: СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ
И ГУМАНИТАРНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА**
23-24 апреля 2020 года

СБОРНИК ТЕЗИСОВ

X International Scientific-Practical Conference of students and young scientists
**YOUTH SCIENCE – 2020: SOCIO-ECONOMIC AND
HUMANITARIAN ASPECTS OF SOCIETY DEVELOPMENT**
April 23-24, 2020

CONFERENCE PROCEEDINGS

Чернігів – 2020

М 34

Юність науки – 2020: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 23-24 квітня 2020 р.) / Національний університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів: ЧНТУ, 2020. – 940с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голова редакційної колегії

Маргасова В.Г. – д.е.н., професор, проректор з наукової роботи НУ «Чернігівська політехніка»

Заступник голови редакційної колегії

Гонта О.І. – д.е.н., професор, засновник Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Юність науки: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства».

Члени редакційної колегії

Ткаленко Н.В. – д.е.н., професор, директор ННІ менеджменту, харчових технологій та торгівлі
Забаштанський М.М. – д.е.н., професор, директор ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Остапенко Л.А. – к.ю.н., доцент, директор ННІ права і соціальних технологій
Пінчук А.О. – к.е.н., доц., директор ННІ економіки
Колесников С.Д. – к.е.н., доцент, директор Гомельського філіалу Міжнародного університету «МИТСО»
Гечбаія Б.Н. – доктор економіки, керівник департаменту управління бізнесом Батумського державного університету імені Шота Руставелі (Грузія)
Стеблякова Л.П. – д.е.н., доцент, зав. каф. інженерного підприємництва та маркетингу Карагандинського державного технічного університету (Казахстан)
Селецький О.В. – к.ю.н., доцент, декан юридичного факультету
Нагорна Н.С. – к. психол. н., доцент, декан факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Бутко М.П. – д.е.н., професор, зав. каф. менеджменту та державної служби
Дерій Ж.В. – д.е.н., професор, зав. каф. теоретичної та прикладної економіки
Іванова Н.В. – д.е.н., доцент, завідувач кафедри підприємництва і торгівлі
Дубина М.В. – д.е.н., доцент, зав. каф. фінансів, банківської справи та страхування
Кичко І.І. – д.е.н., професор, проф. каф. управління персоналом та економіки праці
Хоменко І.О. – д.е.н., професор, професор каф. теоретичної та прикладної економіки
Роговий А.В. – д.е.н., доцент, професор каф. туризму
Косач І.А. – д.е.н., доцент, професор каф. публічного управління та менеджменту організацій
Крук О.І. – к.і.н., доцент, зав. каф. філософії і суспільних наук
Зеленська О.О. – к.е.н., доцент, завідувач каф. туризму
Вербицька А.В. – к.н.держ.упр., зав. каф. маркетингу, PR-технологій та логістики
Гаценко І.О. – к.філол.н., доцент, доцент каф. філософії і суспільних наук
Денисенко Т.М. – к.т.н., доцент, доцент каф. підприємництва і торгівлі
Юрченко М.Є. – к.ф.-м.н., доцент, зав. каф. бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Ремньова Л.М. – к.е.н., професор, зав. каф. управління персоналом та економіки праці
Пономаренко С.І. – к.е.н., доцент, зав. каф. публічного управління та менеджменту організацій
Кальницька К.О. – к.психол.н., доцент, зав. каф. організації соціально-психологічної допомоги населенню
Киселиця С.В. – к.філос.н., доцент, доцент каф. філософії і суспільних наук
Литвин С.В. – к.лед.н., доцент, зав. каф. іноземних мов професійного спрямування
Клименко Т.В. – к.е.н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Полковниченко С.О. – к.е.н., доцент, доцент каф. маркетингу, PR-технологій та логістики
Самійленко Г.М. – доцент кафедри менеджменту та державної служби
Кормільцина С.Ю. – викладач каф. іноземних мов професійного спрямування
Садчикова І.В. – к.е.н., доцент, доцент каф. фінансово-економічної безпеки
Литвиненко В.М. – к.ю.н., доцент, доцент каф. трудового права, адміністративного права та процесу
Попело О.В. – д.е.н., доцент каф. менеджменту та державної служби, голова наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених
Василенко О.А. – ст. лаборант каф. філософії і суспільних наук
Мульована Л.І. – асистент каф. соціальної роботи
Кормило І.М. – відповідальний секретар оргкомітету, провідний фахівець відділу підготовки науково-педагогічних кадрів

Конференція включена до Переліку міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій здобувачів вищої освіти і молодих учених (п.143, лист МОН України №22.1/10–143 від 20.01.2020)

М 34

Юность науки – 2020: социально-экономические и гуманитарные аспекты развития общества:
сборник тезисов X Международной научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых (г. Чернигов, 23-24 апреля 2020 г.) / Национальный университет «Черниговская политехника». - Чернигов: ЧНТУ, 2020. – 940с.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Председатель

Маргасова В.Г. – д.э.н., профессор, проректор по научной работе НУ «Черниговская политехника»

Заместитель председателя

Гонта Е.И. - д.э.н., профессор, основатель Международной научно-практической конференции «Юность науки: социально-экономические и гуманитарные аспекты развития общества»

Члены редакционной коллегии

Ткаленко Н.В. – д.э.н., профессор, директор УНИ менеджмента, пищевых технологий и торговли

Забаштанский М.Н. – д.э.н., доцент, директор УНИ бизнеса, природопользования и туризма

Остапенко Л.А. – к.ю.н., доцент, директор УНИ права и социальных технологий

Пинчук А.А. – к.э.н., доцент, директор УНИ экономики

Колесников С.Д. – к.э.н., доцент, директор Гомельского филиала Международного университета «МИТСО»

Гечбаия Б.Н. – доктор экономики, руководитель департамента управления бизнесом Батумского государственного университета имени Шота Руставели (г. Батуми, Грузия)

Стеблякова Л.П. – д.е.н., доцент, зав. каф. «Инженерное предпринимательство и маркетинг» Карагандинского государственного технического университета (г. Караганда, Казахстан)

Селецкий А.В. – к.ю.н., доцент, декан юридического факультета

Нагорная Н.С. – к. психол. н., доцент, декан факультета социальных технологий, оздоровления и реабилитации

Бутко Н.П. – д.э.н., профессор, зав. каф. менеджмента и государственной службы

Дерий Ж.В. – д.э.н., профессор, зав. каф. теоретической и прикладной экономики

Дубина М.В. – д.э.н., доцент, зав. каф. финансов, банковского дела и страхования

Иванова Н.В. – д.э.н., доцент, зав. каф. предпринимательства и торговли

Ремнева Л.М. – к.э.н., профессор, зав. каф. управления персоналом и экономики труда

Юрченко М.Е. – к.ф.-м.н., доцент, зав. каф. бухгалтерского учета, налогообложения и аудита

Кичко И.И. – д.э.н., профессор, профессор каф. управления персоналом и экономики труда

Хоменко И.А. – д.э.н., профессор, профессор каф. теоретической и прикладной экономики

Роговой А.В. – д.э.н., доцент, профессор каф. туризма

Пономаренко С.И. – к.э.н., доцент, зав. каф. публичного управления и менеджмента организаций

Косач И.А. – д.э.н., доцент, профессор каф. публичного управления и менеджмента организаций

Литвин С.В. – к.пед.н., доцент, зав. каф. иностранных языков профессионального направления

Крук А.И. – к.и.н., доцент, зав. каф. философии и общественных наук

Зеленская Е.А. – к.э.н., доцент, зав. каф. туризма

Вербицкая А.В. – к.н.гос.упр., доцент, зав. каф. маркетинга, PR-технологий и логистики

Полковниченко С.А. – к.э.н., доцент, доцент каф. маркетинга, PR-технологий и логистики

Клименко Т.В. – к.э.н., доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита

Гаценко И.А. – к.филол.н., доцент, доцент каф. философии и общественных наук

Денисенко Т.М. – к.т.н., доцент, доцент каф. предпринимательства и торговли

Кальницкая Е.А. – к. психол. н., доцент, зав. каф. организации социально-психологической помощи населению

Киселица С.В. – к.филол.н., доцент, доцент каф. философии и общественных наук

Кормильцина С.Ю. – преподаватель каф. иностранных языков профессионального направления

Литвиненко В.Н. – к.ю.н., доцент, доцент каф. трудового права, административного права и процесса

Мульованая Л.И. – ассистент каф. социальной работы

Попело О.В. – д.э.н., доцент каф. менеджмента и государственной службы, председатель научного сообщества студентов, аспирантов, докторанов и молодых ученых

Садчикова И.В. – к.э.н., доц., доцент каф. финансово-экономической безопасности

Самойленко Г.Н. - к.э.н., доц., доцент каф. менеджмента и государственной службы

Василенко О.А. – ст. лаборант каф. философии и общественных наук

Кормыло И.Н. - ответственный секретарь оргкомитета, ведущий специалист отдела подготовки научно-педагогических кадров

Конференция включена в Перечень международных, всеукраинских научно-практических конференций соискателей высшего образования и молодых ученых (п.143, письмо МОН Украины №22.1/10–143 от 20.01.2020)

Щиро вітаємо
учасників 10-ї ювілейної Міжнародної науково-практичної конференції
«Юність науки-2020: соціально-економічні та гуманітарні
аспекти розвитку суспільства»!

Шановні студенти, аспіранти, докторанти, молоді вчені! Кожного року ми зустрічаємо весну і святкуємо День Науки. Це символічно – наука чекає на постійне відродження національного і глобального інтелекту, духовності, задоволення від результатів творчого пошуку та спілкування в середовищі еліти суспільства – талановитої молоді. Ви, дійсно, ЮНІСТЬ науки!

Але наука передбачає спадкоємність поколінь, дуже тонкий і важливий зв'язок між наставником і учнем, коли передається в майбутнє весь скарб минулих поколінь через знання та накопичений досвід науковців.

Національний університет «Чернігівська політехніка» – саме таке місце, де є можливість реалізувати власні творчі прагнення та отримати фундаментальні знання, які будуть корисними Вам у майбутньому. Ви вже впевнилися, що керівництво Університету та особисто ректор Сергій Миколайович Шкарлет, завжди підтримує всі ваші амбітні цілі й самі сміливі плани. Це й академічна мобільність, і закордонні практики, і участь у наукових заходах України... Ми чекаємо від Вас дуже багато і не дуже багато: бажання вчитися, бажання творити, бажання чути Наставників, а також бажання бути успішними і затребуваними у будь-якій сфері діяльності людини на благо всього ЛЮДСТВА!

У цьому році Університет відмітив славетну дату – 60 років від дня заснування. Сьогодні це сучасний, красивий науково-освітній заклад, який може конкурувати з кращими університетами Європи, Ви це бачите. Ми пишаємось нашими випускниками, щиро бажаємо їм успіхів і процвітання. Ми пишаємось нашими студентами, які тішать нас своїми перемогами на численних олімпіадах і конкурсах. Ми пишаємося нашими аспірантами, докторантами і молодими вченими, які, не дивлячись на нелегкі часи в науці, продовжують працювати в цій сфері. Ми пишаємося науковими керівниками, які побачили у Вас здібності до науки.

Завдяки Вам ми віримо в майбутнє України! Ми щиро вдячні нашим закордонним партнерам, які всі ці роки підтримували науковий рівень і високий статус нашого починання – Міжнародної науково-практичної конференції «Юність науки». Так, з нами успішно співпрацювали Гомельський філіал «Міжнародний університет «МИТСО» (Білорусь), Батумський державний університет ім. Шота Руставелі (Грузія), Гомельський державний університет імені Франциска Скорини (Білорусь), Карагандинський державний технічний університет (Казахстан), Бакинський слов'янський університет (Азербайджан), Інститут менеджменту інформаційних систем «ISMA» (Латвія). Бажаємо цим поважним науково-освітнім закладам успіху і процвітання та сподіваємось на подальшу творчу співпрацю!

Ще раз вітаємо, шановні друзі, з тим, що «Юність науки» знову настала, всім натхнення, творчих успіхів, радості від науки і здоров'я!

З повагою, доктор економічних наук, професор Олена Іванівна Гонта

***Приветствуем участников 10-й юбилейной
Международной научно-практической конференции «Юность науки-2020:
социально-экономические и гуманитарные аспекты развития общества»!***

Уважаемые студенты, аспиранты, докторанты, молодые ученые! Каждый год мы встречаем весну и празднуем День Науки. Это символично – наука ждет постоянного возрождения национального и глобального интеллекта, духовности, удовлетворения от результатов творческого поиска и общения в среде элиты общества – талантливой молодежи.

Вы, действительно, ЮНОСТЬ науки!

Но наука предполагает преемственность поколений, очень тонкую и важную связь между наставником и учеником, когда передается в будущее богатство прошлых поколений через знания и накопленный опыт ученых.

Национальный университет «Черниговская политехника» – именно такой университет, где есть возможность реализовать собственные творческие устремления и получить фундаментальные знания, которые будут полезными Вам в будущем.

Вы уже убедились, что руководство Университета и лично ректор Сергей Николаевич Шкарлет, всегда поддерживает все ваши амбициозные цели и самые смелые планы. Это и академическая мобильность, и зарубежные практики, и участие в научных мероприятиях в Украине и за ее пределами...

Мы ждем от Вас очень многого и не очень много: желания учиться, желания творить, желания слышать Наставников, а главное – желание быть успешными и востребованными в любой сфере деятельности человека на благо всего ЧЕЛОВЕЧЕСТВА!

В этом году Университет отметил славную дату – 60 лет со дня основания. Сегодня это современное научно-образовательное учреждение, которое может конкурировать с лучшими университетами Европы, Вы это видите. Мы гордимся нашими выпускниками, искренне желаем им успехов и процветания. Мы гордимся нашими студентами, которые радуют нас своими победами на многочисленных олимпиадах и конкурсах. Мы гордимся нашими аспирантами, докторантами и молодыми учеными, которые, несмотря на нелегкие времена в науке, продолжают работать в этой сфере. Мы гордимся научными руководителями, которые увидели в Вас способности к науке.

Благодаря Вам, мы верим в будущее Украины! Мы искренне благодарны нашим зарубежным партнерам, которые все эти годы поддерживали уровень и высокий статус нашего начинания – Международной научно-практической конференции «Юность науки».

Так, все эти годы с нами успешно сотрудничали «Международный университет «МИТСО», Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси (Беларусь), Батумский государственный университет им. Шота Руставели (Грузия), Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины (Беларусь), Карагандинский государственный технический университет (Казахстан), Бакинский славянский университет (Азербайджан), Институт менеджмента информационных систем «ISMA» (Латвия). Желаем этим уважаемым научно-образовательным учреждениям успеха и процветания и надеемся на дальнейшее творческое сотрудничество!

Еще раз поздравляем, уважаемые друзья, с тем, что «Юность науки» снова наступила, всем вдохновения, творческих успехов, радости от науки и здоровья!

С уважением, доктор экономических наук, профессор Елена Ивановна Гонта

ЗМІСТ

1	ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ В УСЛОВИЯХ СТАНОВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА THEORY AND PRACTICE OF DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF INFORMATION SOCIETY DEVELOPMENT
	Хоменко І.О., Волинєць Л.М., Палєєва В.Р. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ БІРЖ 17 Шадура-Никипорець Н.Т. АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 19 Довгопол Н.Г. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СФЕРИ ПОСЛУГ В УМОВАХ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ 21 Зосименко Т.І. ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ЕКСПОРТУ НІШЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ АПК В УКРАЇНІ 22 Kholiavko N. CONCEPT OF THE INTEGRATED MODEL OF COMPETITIVE HIGHER EDUCATION WITHIN THE QUADRUPLE HELIX MODEL 24 Дерій О. Ю. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ У ПРАКТИКУ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ 25 Чех А. В. ДОСЛІДЖЕННЯ МОДЕЛЕЙ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ 27 Мороз Є.А. ОСОБЛИВОСТІ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ 29 Пухальський В. ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ 32 Хоменко І.О., Брєхунова Д.О. ФРАНЧАЙЗИНГ ЯК СУЧАСНА ФОРМА ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ 33 Хоменко І.О., Грищенко Е.Н. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 35 Каштальян О.О. ДОСЛІДЖЕННЯ ХАРАКТЕРИСТИК ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНУ 37 Хоменко І.О., Каштальян О.О. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ, ВПРОВАДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СТАРТАПІВ 39 Никипорець Ю.І. ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 41 Мініна О.В. АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ЗМІН ПРОФІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ РЕГІОНУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПРОГНОЗУВАННЯ ЙОГО РОЗВИТКУ 43 Норець Д. О. ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ НА НАЦІОНАЛЬНУ ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ 45 Потапенко Я.О. ФУНКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ 47 Хоменко І.О., Петренко Я.В. ПЛАТІЖНІ КАРТКИ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ 48 Предко А.Ю. МІЖНАРОДНІ ТЕНДЕРИ В СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ТОРГІВЛІ 50 Чубикіна А.О., Костюченко І.А. ВИКОРИСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БРЕНДУ НА МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РИНКАХ 52 Каштальян О.О. ЕКОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ 54 Петренко Я.В. МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЯК ФАКТОР СТАБІЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ 57 Гришко І.Г. ВПЛИВ КОРОНАВІРУСУ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇН СВІТУ 59 Пікуль Є.Ю. СУЧАСНІ РЕАЛІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР 61 Сябро А.В. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ 62 Хоменко В.О. ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ ВАЛЮТНИМ ФОНДОМ 66 Житкевич А.А. ЭЛЕКТРОННАЯ ТОРГОВЛЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ: ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ 68 Кучинская А.В. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ И РЕЛИГИОЗНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ 69 Кожухова К.М. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА В СОЗДАНИИ ИННОВАЦИОННОЙ СРЕДЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 72 Куандыкова И.Н. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА В ЭРУ ЦИФРОВИЗАЦИИ 74 Куатова А.С. К ВОПРОСУ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА 76 Маликова Ж.С. РОЛЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ В ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА 79 Глушников М.С. ТРЕНДЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НОВЫХ ИНДУСТРИАЛЬНЫХ СТРАН В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ 81
2	ФІНАНСОВА СТАБІЛІЗАЦІЯ: ОСНОВНІ ЧИННИКИ, СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ФИНАНСОВАЯ СТАБИЛИЗАЦИЯ: ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ, СТРАТЕГИЯ И ТАКТИКА FINANCIAL STABILIZATION: MAIN FACTORS, STRATEGY AND TACTICS
	Дубина М.В., Чийпеш Н.М. ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ІННОВАЦІЙ НА РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ 86 Апанасенко К.М. СТРАТЕГІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ 89 Садчикова І.В., Середюк І.О. STRONG CUSTOMER AUTHNEMTICATION ЯК МЕТОД БОРОТЬБИ З ШАХРАЙСТОВОМ НА РИНКУ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК 91 Дубина М.В., Тарасенко О.О. ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 93

Штирхун Х.І., Онопрієнко А.В. ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СВІТОВОГО ФІНАНСОВОГО РИНКУ	95
Шпомер Т.О., Іваніна А.О. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ	97
Штирхун Х.І., Корицька А.Є. СТАН ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ	99
Шпомер Т.О., Корицька А.Є., Іванов В.В. РИНОК АГРОСТРАХУВАННЯ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	100
Шпомер Т.О., Онопрієнко А.В. РОЗВИТОК РИНКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	102
Шпомер Т.О., Куриця А.В. РОЗВИТОК ПОСЕРЕДНИЦТВА НА СТРАХОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ	104
ГОРИЛЕНКО А. С. РОЗВИТОК ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	106
Кобзар К.М. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ В УМОВАХ НЕСТАЦІОНАРНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	108
Горилєнко А.С., Маслюк О.Ю. ТЕНДЕЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	111
Кобзар К.М. ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМКИ ЇХ УСУНЕННЯ	113
Горилєнко А.С., Маслюк О.Ю. СУЧАСНІ ПРИЙОМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ В БІЗНЕСІ	116
Маслюк О.Ю. СПОЖИВЧИЙ РИНОК ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК ЗАПОРУКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	118
Нагорна А.В., Костюченко І.А. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ У РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ СВІТУ	121
Ошиїко М.А. ВИЯВЛЕННЯ СУТНОСТІ ТА НАПРЯМІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ	123
Панченко К.С. ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ	125
Маслюк О. Ю., Горилєнко А.С. СТРАХУВАННЯ ВІД ВОГНЕВИХ РИЗИКІВ ТА РИЗИКІВ СТИХІЙНИХ ЯВИЩ	126
Сенченко М.О., Неділя Т.А. ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЛОГІЧНЕ ЗАБРУДНЕННЯ	128
Сорока К.В. САНАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА	130
Воловик Ю.Б. ІННОВАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	133
Середюк І.О. ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	135
Козловська С.М. РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК ТИМЧАСОВОЇ ВТРАТИ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ	137
Білоус Н.В. РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ	139
Гончаренко Ю.В. ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ	140
Сьомака А.М. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ	142
Ковтун К.О. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	144
Сорока К.В. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	146
Белорус А. В. ПРОБЛЕМИ СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМКИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	148
Мандрико М.С. ВПЛИВ СТРАХУВАННЯ КРЕДИТІВ НА СУЧАСНИЙ ФІНАНСОВИЙ РИНОК	152
Нагорна А.В., Костюченко І.А. ДЕПОЗИТИ НАСЕЛЕННЯ У СТРУКТУРІ БАНКІВСЬКИХ РЕСУРСІВ БАНКІВ УКРАЇНИ	153
Костюченко І.А., Нагорна А.В. КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ КОШТІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	155
Мандрико М.С., Кононуха М.В. АНАЛІЗ ТА ДИНАМІКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ УКРАЇНИ	157
Нітченко К.В. ОСНОВНІ ВИДИ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	159
Павленко Г.В. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ ОЦЕНКИ КРЕДИТОСПОСОБНОСТИ КЛИЕНТОВ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ КРЕДИТНЫХ СДЕЛОК БАНКА	161
3	УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ И ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ РАБОТЫ IMPROVEMENT OF METHODOLOGY AND ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL WORK
Акименко О.Ю., Скрицький Д.П. ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ВАЛЮТУ І ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ» ЯК ОСНОВА НОВОЇ ЛІБЕРАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ	164
Бочарова О.К. ОСОБЛИВОСТІ АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ	166
Брехунова Д.О. ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА АСПЕКТИ ОБЛІКУ ОВЕРДРАФТНОГО КРЕДИТУВАННЯ	168
Веселова М.В. ОПЛАТА ПРАЦІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ	171
Брехунова Д.О. ОФІС ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЯК НОВИЙ ЕТАП ДЕРЖАВНОГО РЕФОРМУВАННЯ	173
Буринок Н.В. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ СУБ'ЄКТАМИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	175
Гаркуша Ю.В. ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ КОМУНАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА	177
Гливенко В.В., Малюга А.Г. АНАЛІЗ СТАНУ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	179
Гнедіна К.В. ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ	181

	Грищенко Е.Н., Сидоренко О.О. ОБЛІК ОПЕРАЦІЙНОЇ ОРЕНДИ ЗА МСФЗ	183
	Дзюб В.В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	185
	Костюченко І.А. МЕТОДИКА РОЗПОДІЛУ ТРАНСПОРТНО-ЗАГОТІВЕЛЬНИХ ВИТРАТ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ	187
	Грищенко Е.Н. ОЦІНКА ТА КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ	188
	Костюченко І.А., Нагорна А.В. ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОДАТОК: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	191
	Кошова Н.В., Сакун О.С. ГОТОВА ПРОДУКЦІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ОБЛІКУ	193
	Кузьменко А.В. ЗВІТ ПРО УПРАВЛІННЯ ЯК КРОК ДО ІНТЕГРОВАНОЇ ЗВІТНОСТІ	194
	Норець Д.О. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	196
	Норець Д.О. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК У США: ОБЛІК ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ	198
	Павленок Г.М., Сакун О.С. МЕТОДИКА СКЛАДАННЯ ТА АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ СУБ'ЄКТА МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	200
	Палєєва В.Р. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ	202
	Палєєва В.Р., Предко А.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ	204
	Предко А.Ю. КОНТРОЛЬ ЗА ПРАВИЛЬНОСТЮ НАРАХУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ	207
	Сидоренко О.О. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ УТРИМУВАНИХ ДЛЯ РОЗПОДІЛУ ВЛАСНИКАМ	210
	Сидоренко Ю.В. ЩОДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБЛІКУ	211
	Тонкоглас І.В. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВЕДЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В БАНКАХ УКРАЇНИ	213
	Чубикіна А.О. МІСЦЕ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ТА ЇХ КОНТРОЛЮ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	215
4	ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ В ЕКОНОМІЦІ ИНФОРМАЦИОННЫЕ СИСТЕМЫ В ЭКОНОМИКЕ INFORMATION SYSTEMS IN ECONOMICS	
	Герасименко В.С. МОДЕЛІ ЗАСТОСУВАННЯ «ХМАРНИХ» ТЕХНОЛОГІЙ В ОБЛІКУ ТА УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ	217
	Норець Д.О. ОСТАННІ ЗМІНИ ТА ІННОВАЦІЇ КОНТРОЛЮ КАСОВИХ ОПЕРАЦІЙ	219
	Уланович Б.А. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ТА ПОДАННІ ПОДАТКОВОЇ ЗВІТНОСТІ	220
	Чубикіна А.О. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ	222
	Шелест А.С., Ніколаєнко Л.С. ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ВЕДЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ	224
	Smirnova M.V. IMPROVEMENT OF ELECTRONIC COMMERCE ON THE EXAMPLE OF JLLC «CONTE TRADE»	225
	Касьллкасова Л.Т. ИНФОРМАЦИОННЫЕ СИСТЕМЫ – ОСНОВА СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ	228
5	ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	
5.1	ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПУБЛИЧНОЕ УПРАВЛЕНИЕ И МЕНЕДЖМЕНТ ОРГАНИЗАЦИЙ PUBLIC ADMINISTRATION AND MANAGEMENT OF ORGANIZATIONS	
	Дегтярьов А.В. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	231
	Колібаба Я.В. МЕТОДИ ОЦІНКИ РОБОТИ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	232
	Косач І.А., Бабич Р.М. УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ НА ЗАСАДАХ ІННОВАЦІЙНОСТІ	234
	Кравченко К.Г. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПОВЕДІНКИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІНЦЯ	235
	Кузьменко К.Д. МЕНЕДЖМЕНТ ПЕРСОНАЛУ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	237
	Косач І.А., Кулик О.С. УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	238
	Лашук О.С. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ	240
	Михайловська О.В., Мамєєва О.В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ	242
	Михайловська О.В., Михайловська А.І. КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	244
	Мостіпан Н.В. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	246
	Петлюх В.А. АНТИКОРУПЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИЛОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ	248
	Пономаренко С.І., Стойкова А.В. ПРОБЛЕМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВА ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ	250
	Пономаренко С.І., Куліш А.М. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ	252
	Філіпова Н.В., Атрощенко І.О. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	253

	Татаринцев Д.Ю. ОРГАНИЗАЦИОННАЯ СТРУКТУРА МЕНЕДЖМЕНТА ВНЕШНЕТОРГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РУП «ПРОИЗВОДСТВЕННОЕ ОБЪЕДИНЕНИЕ «БЕЛОРУСНЕФТЬ»	254
	Філіпова Н.В., Гончарук М.М. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ	257
	Швець В.О. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ	259
	Ярмоленко К.М. КОМУНІКАЦІЯ В ЖИТТІ МЕНЕДЖЕРА	260
	Ярмоленко К.М. ПРОКРАСТИНАЦІЯ В ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТІ	262
5.2	МЕНЕДЖМЕНТ ТА ДЕРЖАВНА СЛУЖБА МЕНЕДЖМЕНТ И ГОСУДАРСТВЕННАЯ СЛУЖБА MANAGEMENT AND PUBLIC ADMINISTRATION	
	Піроцький Б.Ю. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ НАБУТТЯ САМОДОСТАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	264
	Попело О.В. ЗАСАДНИЧІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	266
	Барбаш Г.В. КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА	268
	Чорна К.О. АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ МЕТОДІВ МОТИВА	269
	Півень І.О. АНАЛІЗ ДИНАМІКИ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ	271
	Соловійова О.В. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА	273
	Самійленко Г.М., Вітер А. РОЛЬ ТА МІСЦЕ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	275
	Горюн І. Л. ОСОБЛИВОСТІ СЛУЖБИ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОГО ОРГАНУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	277
	Хоменко К. С. ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	279
	Мовчан Р.М. МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИМИ ПРОЄКТАМИ НА МУНІЦИПАЛЬНОМУ РІВНІ	281
	Письменюк М.А. СУЧАСНИЙ EMAIL-МАРКЕТИНГ: ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ	283
	Логовець О.А. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛОГІСТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ТА СУЧАСНІ НАПРЯМКИ ЙОГО РОЗВИТКУ	286
	Харченко Ю.П. РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	288
	Москалець С.В. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ ОБОРОНОЮ	290
	Рудяк М.О. ЗМІНА ПОТРЕБ ТА ІНТЕРЕСІВ МІСЦЕВОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК ОБ'ЄКТУ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАЙНЯТІСТЮ НАСЕЛЕННЯ	292
	Шупило О. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ	294
	Кузьминська Г.С. ЕЛЕКТРОННА ФОРМА НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ	296
	Глухенька К.В. ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ КАРАНТИНУ	299
	Коваленко С.В. НОВАЦІЇ У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	301
	Примак В.М. НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД (ФЗРТГ)	303
	Вітер А.О. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	306
	Татарчук В.А. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	308
	Данильченко І.Д. НЕЗАВЕРШЕНІСТЬ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ	310
	Болденков Д.О. НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ РОЗДРІБНОГО ПРОДАЖУ ПОБУТОВОЇ ТЕХНІКИ	312
	Бондаренко Б.С. ПЕРЕХІД НА ДИСТАНЦІЙНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ КЛІЄНТІВ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ В УМОВАХ КАРАНТИНУ	314
	Жовток В.А. ОСОБЛИВА РОЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19	315
	Didovets A. NATURAL AND RESOURCE POTENTIAL OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF CHERNIHIV REGION	316
	Агафошина М.П. ПАРТИЦИПАЦІЯ ЯК ШЛЯХ ДО БЮДЖЕТНОЇ САМОДОСТАТНОСТІ ГРОМАД	318
	Ємельянченко А.В. ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ: СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИ БОРОТЬБИ	320
	Півень І.О. ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК В УКРАЇНІ	321
	Василевський О.О. КРИТЕРІЇ ТА ФАКТОРИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ	322
	Щербина Д.Б. АНАЛІЗ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА З ВИРОБНИЦТВА МЕБЛІВ	324
	Хоменко К.С. СУТНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТА ЙОГО РОЛЬ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА	326
	Ємельянченко А.В. СУТНІСТЬ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ВИДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	327
	Язловецька Д.В. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА	329
	Коваль К.П. СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	331
	Самойлович А.Г. СПОЖИВАННЯ БЛАГ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ	332

	Охріменко К.В. ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ	334
	Пінчук В.І. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВИСОКОЕФЕКТИВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В КРИЗОВИЙ ПЕРІОД	337
	Соловійова Т.О. ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	338
	Шабардіна Ю.В., Дорожкіна Н.О. МАРКЕТИНГОВА ПОЛІТИКА ЗАКЛАДУ ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	341
5.3	ПІДПРИЄМНИЦТВО І ТОРГІВЛЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО И ТОРГОВЛЯ ENTREPRENEURSHIP AND TRADE	
	Богомаз А.С. МОДЕЛІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	342
	Денисенко Т.М. ТОРГІВЛЯ ЧЕРНІГІВЩИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	345
	Євган Ю.М. СПОСОБИ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ЧАЮ І МЕТОДИ ЇЇ ВИЯВЛЕННЯ	347
	Здор Я.О. СУЧАСНІ РЕАЛІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ	348
	Зозуля Р.В. ЗМІНИ В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ВНАСЛІДОК ЕПІДЕМІЇ ВІРУСУ COVID-19	352
	Косяченко Р.С. ОРГАНІЗАЦІЯ І КОНТРОЛЬ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ	353
	Кубліцька О.В. СТАН РИНКУ ДЕКОРАТИВНОЇ КОСМЕТИКИ В УКРАЇНІ	355
	Лабута А.О. РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ	357
	Маргасова О.Д. ТЕОРІЯ ІГОР ПРИ ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ	359
	Сухомлин А.С. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗДРІБНОГО ТОВАРООБІГУ УКРАЇНИ	362
	Анохов Е.И. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДОЛГОСРОЧНЫХ АКТИВОВ	364
	Ткачев Р.Д. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ КРАУДФАНДИНГА ДЛЯ ПРИВЛЕЧЕНИЯ СРЕДСТВ НЕИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИНВЕСТИТОРОВ В МЕЖДУНАРОДНЫЕ ВЕНЧУРНЫЕ ПРОЕКТЫ	366
6	ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ, СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА І ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ: СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА, СОЦИАЛЬНО- ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ И ФИЗИЧЕСКАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ THEORY AND PRACTICE OF SOCIAL WORK: SOCIO-LEGAL PROTECTION; SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE AND PHYSICAL REHABILITATION	
	Адаменко О.Ю. ФОРМУВАННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ПІД ВПЛИВОМ СИСТЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ	369
	Акуленко Я.М. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СЛУЖБЕНО-ТЕРАПІЇ В КОМПЛЕКСНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З УРАЖЕННЯМИ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ	371
	Акуленко Я.М. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ, ПІДЛІТКІВ І МОЛОДІ ГРУП РИЗИКУ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ	373
	Антоненко Л. М., Антоненко Ф. М. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ АТО	375
	Балика Б.О. ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	376
	Балика Б.О. СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	377
	Веремієнко Я.Ю. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДО НОВИХ УМОВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ ВІДБУЛИ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	379
	Гапон К.С. ПРОБЛЕМА НАСИЛЬСТВА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	381
	Гарішина А.В., Кальницька К.О. ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЛ-ПОЗИТИВНИХ ОСІБ	383
	Горошко О.О. ПРОБЛЕМИ ОСІБ, ХВОРИХ НА ВІЛ/СНІД ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	386
	Децюк Т.М., Колінський О.О. ПРОБЛЕМА БІДНОСТІ І СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ	388
	Дрозд Є.М., Карпова І.Г. ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	390
	Захаріна М.І. СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ В ГРОМАДІ ДЛЯ СІМЕЙ З ДІТЬМИ	392
	Кальницька К.О., Литвинчук Ю.Л. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ОСОБАМ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	393
	Кальницька К.О., Кошель В.О. ПАНІКА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ У СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ	396
	Кедровська Г.О. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЇ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ	398
	Коваленко Ю.В., Коленіченко Т.І. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З КОМБОТАНТАМИ	400
	Кривенко В.О. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЛ-ІНФІКОВАНИМИ ОСОБАМИ	402
	Ларченко Ю.В. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ	404
	Лєскова Л.Ф. ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	406
	Лой Н.О. ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА	408

Маррацца А. МОДЕРНІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ	410
Мекшун А.Д., Буглак Ю.В. ДО ПРОБЛЕМИ ВЕДЕННЯ ДІЛОВОСТВА В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ	412
Мекшун А.Д., Маслак М.В. ВЕДЕННЯ ДОКУМЕНТІВ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	414
Метейко І.Ю. ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	415
Мульована Л.І., Рибалко Є.О. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАВЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» ДО ВИМУШЕНОГО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	417
Мульована Л.І. ГРУПИ ВЗАЄМОДОПОМОГИ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ РЕСУРС АДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ	419
Ніжинець О.І. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З НАРКОЗАЛЕЖНИМИ	421
Носенок Д.В. СТАВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ДО МОЖЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ КОЛИШНІХ ЗАСУДЖЕНИХ	423
Острианко Т.С. РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	424
Пась О.М. ОЦІНКА СТАНУ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ	426
Пахольчук К.С. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО ФЕЙКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID-19430	428
Пелюховська А.О. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ БЕЗРОБІТТЯ	430
Полтарескул Ю.М. ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ	432
Пригаровський Я.Є. НАРКОТИЧНА ЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА	434
Тимофєєва К.О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	436
Третяк К.П. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	438
Харлан А.В. ФЕНОМЕН ТОЛЕРАНТНОСТІ У ЦИВІЛІЗОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	440
Харлан А.В. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	441
Чалкова І.Ю. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З МОЛОДДЮ ЯК ОДИН З НАПРЯМКІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ	443
Чалкова І.Ю. ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У РОБОТІ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМИ ГРУПАМИ КЛІЄНТІВ	445
Чалкова І.Ю. АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «КЛІЄНТ» У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ	447
Чичкань А.О., Коленіченко Т.І. АДАПТАЦІЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	449
Чмир А.В. ПОДРУЖНЯ СУМІСНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОКАЗНИК ЗГУРТОВАНOSTІ СІМ'Ї	451
Чмир А.В. ФЕНОМЕН МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ РЕКЛАМИ	453
Чоботько М.А., Оргієць Д.О. АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ВПЛИВУ НА ПОКАЗНИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID-19	454
Чмир А.В. КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВА РИСА ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	457
Шатирко А.Є. ФЕНОМЕН ВИВЧЕНОЇ БЕЗПОРАДНОСТІ, ЯК ОДНА З ПРИЧИН НИЗЬКОГО РІВНЯ ЖИТТЯ СІМЕЙ	460
7	ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА THE PROTECTION PROBLEMS OF THE HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS
Акуленко О.В. ПРОСТІ ОДИНИЧНІ ЗЛОЧИНИ	462
Антонян О.С. ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ: ПОНЯТТЯ, СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІЇ	464
База К.Т. ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ	466
Балашова А.С. СУДОВА СИСТЕМА США	467
Барабаш А.Г., Левченко М.Ю. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗРВАННЯ ШЛЮБУ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ	469
Берднік І.В. ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗЛОЧИНИ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ВОДНІ РЕСУРСИ	471
Берднік С.С. ПОНЯТТЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ	473
Берднік С.С. ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОГО СУДУ	475
Бондар Я.Г. ПРИЧИНИ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ	476
Бондарчук А.А. КВАЛІФІКАЦІЯ ДІЙ, ВЧИНЕНИХ БЕЗ ПОПЕРЕДНЬОЇ ЗМОВИ ГРУПОЮ ОСІБ	478
Бондарчук Т.С. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ	479
Бухоніна С.С. ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	481
Візір А.І. ПРИЙНЯТТЯ ХРИСТІЯНСТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДЕРЖАВНИЙ ТА СУСПІЛЬНИЙ УСТРІЙ КИЇВСЬКОЇ РУСІ	483
Волковська А.А. ПРОТОДЕРЖАВИ ЕПОХИ ВЕЛИКОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ НАРОДІВ	485
Галета Ю.В. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ	487
Гармаш В.С. ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	490
Гармаш В.С. ФУНКЦІОНАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА У ПІДГОТОВЧОМУ СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ	492
Головко М.Б., Єрмоленко Ю.В. ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ ДО ОСІБ З ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ НІМЕЧЧИНИ, ФРАНЦІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ	494

Головко М.Б. ВІКТИМНА ПОВЕДІНКА ЖЕРТВИ У МЕХАНІЗМІ ВЧИНЕННЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ	496
Горна В.І., Козинець І.Г. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПДВ	499
Денисенко А.О. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРИ ЗМІНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ	501
Дунай А.Б. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВ У РІЗНИХ НАРОДІВ	503
Жернова М.Г. ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ ІЗ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	505
Жернова М.Г. ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ	507
Жук П.В. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ СМЕРТНОЇ КАРИ НА РУСІ	509
Калашник О.С. КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ПРИ КОНКУРЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ	511
Кирдан Ю.В. ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ	513
Кобища М.О. ЗАПОБІГАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ У НІМЕЧЧИНІ ТА НІДЕРЛАНДАХ	516
Коваленко О.В. ПРИНЦИПИ ГРОМАДЯНСТВА, ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ	517
Козинець О.Г., Переверза А.М. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА	519
Коробович А.Ю. ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ	521
Кравченко В.Я. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ	523
Кругук Н.С. НЕПРИПУСТИМІСТЬ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЗНАЧЕННЯ ЗАСАДИ	525
Кругук Н.С. СПРОЩЕНА СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ ОПОДАТКУВАННЯ	528
Кудренко К.В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ	530
Кузьменко А.В. НОРМА ПРАВА: СТРУКТУРА ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЇЇ ЕЛЕМЕНТІВ	532
Левченко М.Ю. ОПЕРАТИВНІ ПІДРОЗДІЛИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	534
Лесун А.Є. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРІВ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ	536
Лесун А.Є. ЩОДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ САНКЦІЇ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ НОРМИ	538
Литвиненко В.М. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ ТРУДОВИХ ТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОНАННЯМ РОБОТИ	540
Лозицька Я.А. ПОРЯДОК ТА ПІДСТАВИ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗІ СЛІДЧИМ	542
Лось А.Ю. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ЗАСАДА СУДОЧИНСТВА: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ	544
Лозицька Я.А. УМОВА НЕПЕРЕБУВАННЯ В ІНШОМУ ШЛЮБІ ЯК ОДНА З МАТЕРІАЛЬНИХ УМОВ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ (ЗАКОНОДАВСТВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ)	548
Макогін Н.О. СУТНІСТЬ АМЕРИКАНСЬКОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ	550
Макогін Н.О. ДОГОВІР ДОРУЧЕННЯ ТА ДОГОВІР КОМІСІЇ: ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ	552
Маргарян Ю.М. ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ	554
Марущак Н.В. ЩОДО РОЗУМІННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ТА СУТНОСТІ ДЕРЖАВИ У ТВОРЧОСТІ І.О. ЛЬВІНА	556
Марущак О.А. РОЗВИТОК ВЧЕНЬ ПРО ФУНКЦІЇ ТА ЦІЛІ ДЕРЖАВИ В ПЕРІОД НОВОГО ЧАСУ	557
Мороз К.М. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ РЕЦИДИВУ ЗЛОЧИНІВ	559
Музика В.В. ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	561
Музика В.В. ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ В ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ	563
Омельченко В.В. ІМУНІТЕТ ДЕРЖАВИ ТА ЙОГО ВИДИ	566
Патук А.А. ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	568
Перепечай Л.В. ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ	570
Перепечай Л.В. ПОНЯТТЯ ДЕФОЛТУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	572
Пивовар М.А. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СКАНДИНАВІЇ ІІ-ХІV СТОЛІТЬ	574
Півень Б.О. ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ	577
Півень Б.О. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ ЯК ВИДУ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ	579
Пінчук І.М. ПОНЯТТЯ ПРАВА ТА БАГАТОАСПЕКТНІСТЬ ПРАВОРозУМІННЯ	581
Плиско О.Р. ЩОДО ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ	583
Приходько В.О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ	585
Приходько В.О. ПОЧЕРКОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА	587
Пророченко В.В. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АПЕЛЯЦІЙНОГО ТА КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ	589
Ричик А.О., Козинець О.Г. ГАДЯЦЬКИЙ ТРАКТАТ І.ВИГОВСЬКОГО ТА ЙОГО ГЕОПОЛІТИЧНІ ПЛАНИ	592
Старенок І.П. ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	594
Старенок І.П. ПРАВОВИЙ СТАТУС ОФШОРНОЇ КОМПАНІЇ	595
Стеченко К.Л. ПРАВОВА ДОПОМОГА В ЮРИДИЧНИХ КЛІНІКАХ	598
Сушко Я.В. ДИНАМІКА ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	600

Толкач А.М., Пророченко В.В. МЕДИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ КРИТЕРІЇ НЕОСУДНОСТІ	602
Ущенко Я.О. МІСЦЕ, РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ	605
Хадієва Е. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	606
Хадієва Е. ВИДІЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В ОКРЕМЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ	608
Хадієва Е. МАНАКАЛЬНО-ДЕПРЕСИВНИЙ ПСИХОЗ (СИНДРОМ) ЯК КРИТЕРІЙ НЕОСУДНОСТІ	610
Хомко Д.Ю. ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ АДВОКАТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ	612
Чоботько М.А., Антипова А.К. ЖІНКИ В СТРУКТУРАХ МВС	614
Щербак К.А. ЩОДО ЕТИЧНИХ ПРАВИЛ КЛІНЦИСТА	616
Стеченко К.Л. ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПРАВОСВІДОМІСТЬ»	618
Шакун К.О. ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ	620
Шакун Є.Д. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ В ГОСПОДАРСЬКІЙ СФЕРІ	624
Колосов І.А. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МИРОВОЗЗРЕННЯ МОЛОДІЖИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	626
Пиланович І.І. ЗАКЛЮЧЕННЯ ПОД СТРАЖУ КАК МЕРА ПРЕСЕЧЕННЯ В УГОЛОВНОМУ ПРОЦЕСЕ РЕСПУБЛІКИ БЕЛАРУСЬ	628
Белявський Е.М. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛЕДСТВЕННОГО КОМИТЕТА РЕСПУБЛІКИ БЕЛАРУСЬ	631
Кошко Д.А. ОБЯЗАТЕЛЬСТВА, ВОЗНИКАЮЩІЕ ВСЛЕДСТВИЕ ПРИЧИНЕНИЯ ВРЕДА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ,, СОЗДАЮЩЕЙ ПОВЫШЕННУЮ ОПАСНОСТЬ	633
Логвина Я.С. ПОНЯТИЕ СЕМЬИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	636
Москаленко Ю.С. ФАЛЬСИФИКАЦІЯ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ ПРИ РАЗДЕЛЕ ИМУЩЕСТВА СУПРУГОВ	639
Романовская А.О. К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОНЯТИЯ «ОТПУСК»	642
Саплицкая А.Н. ФОРМА ДОГОВОРА ДОЛЕВОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	644
Ярош А.В. ПОРЯДОК ПРОВЕДЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ НОРМАТИВНЫХ ПРАВОВЫХ АКТОВ	647
8	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГУМАНІТАРНОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА THE PROTECTION PROBLEMS OF THE HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS
8.1	ФІЛОСОФІЯ / ФИЛОСОФИЯ / PHILOSOPHY
Агафошина М. П. ПРОБЛЕМА САМОДОСТАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У РОЗБУДОВІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ	650
Ваховський С. В., Киселиця С. В. КОЛІЗИЯ БІОСФЕРНОГО И АНТРОПОСФЕРНОГО В ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ	652
Глушко О. В. ЕКОЛОГІЧНІСТЬ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНИХ СИСТЕМ У ЦІННІСНИХ КООРДИНАТАХ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ	654
Зеленський В. О., Корицька А. Є. МІРКУВАННЯ ЩОДО СЕНСУ БУТТЯ: ЗАБУТТЯ ЧИ НАДБУТТЯ?	656
Киселиця С. В., Пономаренко М. І. ХРИСТІАНСЬКІ МОТИВИ В ЕТНОГРАФІЇ УКРАЇНСТВА	658
Кобзар К. М., Корицька А. Є. МІРКУВАННЯ ЩОДО СПРЯМОВАНОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ЕВОЛЮЦІЯ ЧИ РЕВОЛЮЦІЯ?	660
Костюк І.С. НЕЗААНГАЖОВАНИЙ ПОГЛЯД НА СУЧАСНУ ЕКОЛОГІЧНУ КРИЗУ	662
Котеленець А. М. МЕНТАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ КОЛІЗІЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ	663
Лазебний Г. М. ПРОБЛЕМА ДЕМАРКАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МОРАЛІ В РЕКЛАМНОМУ БІЗНЕСІ	665
Логінов О. В., Хропачий О. М. ІНТЕРНЕТ РЕЧЕЙ НА ЗЛОМІ НАУКОВИХ ПОШУКІВ ФУНДАМЕНТАЛЬНО НОВОЇ ОНТОЛОГІЇ	667
Мамєєва О. В. ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА ТА ЇЇ СУСПІЛЬНИЙ РЕЗОНАНС У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	669
Нагорний П. В. ФЕНОМЕН КОЛЕКТИВНОГО РОЗУМУ АБО САМОПРОГРАМУВАННЯ НАТОВПУ	672
Нігченко К. В. ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЇ НА РИНОК КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	674
Норець Д. О. ОКУЛЬТИЗМ У ДАВНЬОМУ ЄГИПТІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА АНТИЧНИЙ СВІТ	675
Обловатний О. О., Киселиця С. В. ІНФОРМАЦІЙНО-ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА КРИЗА ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ	677
Ребенок Д. В.М. КРИТИЧНИЙ ПОГЛЯД НА ПІРАМІДУ ПОТРЕБ А. МАСЛОУ	680
Самойлович А. Г. ІДЕОЛОГІЯ СПОЖИВАЦТВА: ВИТОКИ ТА РИЗИКИ	681
Тимошик В. М. СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРИЗ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ	683
Федорченко Р. Ф. ПРОБЛЕМА ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА КОРПОРАТИВНОЇ СПІВМІРНОСТІ В АГРОПРОМИСЛОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ	685
Чийпеш Н. М. ПОЛІМОРФНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СОЦІУМ	687
Ющенко Н. Ф. СИНЕРГЕТИКА В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ПРИРОДНОГО ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	689
Петенок А. В. ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	691
Кошель В. О. ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ В СОЦІАЛЬНІЙ ФІЛОСОФІЇ	693

Довжик Е.К. СОЦІО-ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТТЯ ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	694
Щербак К.А. ЩАСТЯ: СЕНС ЖИТТЯ ЧИ ІЛЮЗІЯ ?	696

8.2	ІСТОРІЯ УКРАЇНИ / ИСТОРИЯ УКРАИНЫ / HISTORY OF UKRAINE
------------	---

Білан М.С. ЄВРЕЇ В УКРАЇНІ	698
Будаш К.Л. ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРІЇ ТА ВАЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ПАРАЛЕЛЕЙ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ	700
Медведєв М.М. КОШОВИЙ ОТАМАН ІВАН СІРКО	702
Остапенко А.А. МЕЦЕНАТСТВО ЯК ІСТОРИЧНА ТРАДИЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ	704
Пушкар В.А. РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	706
Рибка І.П. ЖИТТЯ ТА ПОБУТ ЗАПОРІЗЬКИХ СІЧОВИХ КОЗАКІВ	707
Рябов Д. І. ІСТОРІЯ ЕЛЕКТРИФІКАЦІЇ М. ЧЕРНІГОВА	709

8.3	МОВОЗНАВСТВО / ЯЗЫКОЗНАНИЕ / LANGUAGE STUDIES
------------	--

Костюк І.С. ФЕМІНІТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	711
Кунгер А.Е. ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ	712
Норєць Д. О. ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАХРОНІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	714
Потапенко Я.О. ДІАЛОГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	715
Щербак К.А. РОЛЬ КОМУНІКАЦІЇ ДЛЯ ЮРИСТА	717

9	ІНОЗЕМНІ МОВИ: ІННОВАЦІЇ, КОМУНІКАЦІЇ, КУЛЬТУРА ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ: ИННОВАЦИИ, КОММУНИКАЦИИ КУЛЬТУРА FOREIGN LANGUAGE: INNOVATIONS, COMMUNICATION, CULTURE
----------	--

Ivanov T.L. VIRTUAL REALITY AND AUGMENTED REALITY IN HEALTHCARE: HOW TECHNOLOGIES HELP PHYSICIANS	719
Ivashentseva Ye. SUCCESS IN LEARNING DISTANTLY. CAN YOU REALIZE WHAT IT MEANS TO YOU IF YOU TEACH IN DISTANCE?	720
Ahafoshyna M.P. WAYS TO IMPROVE INTER-BUDGET RELATIONS OF FORMATION SELF-GOVERNMENT TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE	722
Andriev A.O. TOURISM INDUSTRY ADJUSTS TO PANDEMIC	723
Buriak A.P. WAYS OF DEVELOPMENT OF NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH	725
Busel V.M. IMPACTS OF TOURISM: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES	726
Vakhno V.D., Mekshun A.D., Grechok L.M. THE ROLE OF VOLUNTEERING IN THE SOCIAL WORK ORGANIZATION	728
Ahibalova T.M., Halahan Y.V. ASPECTOLOGY OF INTERLANGUAGE STUDY: THEORETICAL BACKGROUNDS, VIEWS, IDEAS	729
Derii O.Y., Margasova V.G., Lytvyn S.V. ENVIRONMENTAL ACTIVITY OF A MODERN ENTERPRISE IN THE CONTEXT OF CIRCULAR ECONOMY	73
Kot V.R. INTERCULTURAL COMMUNICATION: SURVIVING IN MODERN WORLD	732
Ladokha A.V., Pryscheпа D.O. ON THE PROBLEM OF BIOMETRIC PROTECTION: CONVENIENCE VS SECURITY	734
Ларченко Ю.В. TO THE ISSUE OF SOCIAL ENTERPRISES MARKETING STRATEGY	737
Leonenko A.V. OVERTOURISM AND ITS NEGATIVE IMPACTS	739
Khropatyi O.M., Lohinov O.V., Lytvyn S.V. THE CHOICE OF HARDWARE COMPONENT FOR MODIFIED EXISTING DISTRIBUTED SIMULATION MODELING SYSTEM	771
Mykhailova M. TECHNOLOGY OF SUITABLE BAKERY PRODUCTS USING PLANT RAW MATERIALS WITH ANTIOXIDANT PROPERTIES	743
Nitchenko K.V. THEORETICAL FUNDAMENTALS OF THE CREDIT SERVICE MARKET IN UKRAINE	745
Retrenko Ya.V. THE EFFECTS OF THINKING STYLE ON LEARNING FOREIGN LANGUAGES	746
Подольхов І.С. LEGAL LIABILITY ACCORDING TO LABOUR AND EMPLOYMENT LAW OF UKRAINE	748
Потапенко Я. О. INTERCULTURAL COMMUNICATION IN GLOBAL BUSINESS	750
Progochenko V.V. RETAIL SALES CONTRACT AS A KIND OF PUBLIC CONTRACT	751
Сотниченко М. Д. SAFETY AS A VITAL ASPECT OF TOURISM DEVELOPMENT	753
Chiiresh N. PROSPECTS FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE CREDIT MARKET	755
Юсухно С.І. DEVELOPING INTERCULTURAL COMPETENCE THROUGH LEARNING FOREIGN LANGUAGES	757
Зогова М.Ю. РОЛЬ ПРОСТРАНСТВА В МЕЖКУЛЬТУРНОМ ОБЩЕНИИ	759
Исакова М.В. МОДНЫЕ СЛОВА ИЛИ «BUZZWORDS» В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ	761

10	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВА ACTUAL PROBLEMS OF SOCIETY	
10.1	УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТА ЕКОНОМІКА ПРАЦІ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ И ЭКОНОМИКИ ТРУДА PERSONNEL MANAGEMENT	
	Багмет А.В., Пархоменко А.В. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ	764
	Волкова А.М. СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ	766
	Горицька Д.О. ВНУТРІШНІ ТА ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ	768
	Губко М.М. ПЛАНУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ НА ТДВ ПК «ЯСЕН»	770
	Драгунов Д.М. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ	772
	Іваненко В.В. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІПШЕННЯ УМОВ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ	773
	Лисенко К.В. СУТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ	775
	Лук'яшко М. І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ МЕДИЧНИМИ ЗАКЛАДАМИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	777
	Кацалап А.О. КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА КОМУНАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ	778
	Лук'яшко М. І. СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ Z-ОРІЄНТОВАНОГО ЕУР У ПОЄДНАННІ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ЗДОБУВАЧІВ	781
	Матусевич Е.Р. ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ	783
	Мироненко А.Г. НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ ЯК ЧИННИК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	784
	Орлик О.М., Орлик В.В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПІДПРИЄМСТВА	786
	Пономаренко А.А. ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ОСОБИСТОГО БРЕНДУ	788
	Румянцева Є.В. ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ HR-МЕНЕДЖЕРІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ	790
	Сокорський А.Ю. МОДИФІКАЦІЯ РИНКУ ПРАЦІ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	792
	Стеценко К.В. РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ	794
	Струговець П.О. НОВІ ВИМОГИ ДО РОЗВИТКУ HR-БРЕНДИНГУ ВІТЧИЗНЯНИХ КОМПАНІЙ	796
	Труніна А.П. ІНВЕСТИЦІЇ В ПЕРСОНАЛ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА	798
	Трухан Т.Г. РОЛЬ ІННОВАЦІЙ В УПРАВЛІННІ ПРОДУКТИВНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ	800
	Хмелевський С.М. СТРАТЕГІЧНА ПЕРСПЕКТИВА НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ	802
	Циганенко К.В. МАРКЕТИНГ ПЕРСОНАЛУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА	804
	Чадаєв І.Е. УПРАВЛІННЯ АДАПТАЦІЄЮ ПРАЦІВНИКІВ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	806
	Чусь Н.М. ПРОБЛЕМА МОЛОДІЖНОГО БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ	808
	Шолом В.С. ОЦІНЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ПРАТ «МЕТАЛОКОНСТРУКЦІЙ ТА МЕТАЛООСНАСТКИ»	810
	Дунин А.А. КОЛИЧЕСТВЕННАЯ ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ФАКТОРОВ НА МАТЕРИАЛОЕМКОСТЬ ГОМЕЛЬСКОГО ВАГОННОГО УЧАСТКА РУП «ГОМЕЛЬСКОЕ ОТДЕЛЕНИЕ БЕЛОРУССКОЙ ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ»	812
	Пацарин Е.С. ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ В GOOGLE APPS	814
10.2	МАРКЕТИНГ, PR-ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЛОГІСТИКА МАРКЕТИНГ, PR-ТЕХНОЛОГИИ И ЛОГИСТИКА MARKETING, PR-TECHNOLOGIES AND LOGISTICS	
	Боголюб Д.Ю., Бабаченко Л.В. ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГУ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ	818
	Мурай А.О. РОЛЬ ЛОГІСТИКИ В МАРКЕТИНГУ	819
	Герасімчук М.О. ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ	821
	Гришина Д.С., Забаштанська Т.В. РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС В СУЧАСНИХ УМОВАХ	823
	Лельотко А.С., Забаштанська Т.В. ІНТЕРНЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОЇ РЕКЛАМИ	825
	Мурай А.О., Забаштанська Т.В. DIGITAL-МАРКЕТИНГ – ОДИН З ГОЛОВНИХ ФАКТОРІВ УСПІХУ	828
	Руденко Ю.В., Бабаченко Л.В. ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	830
	Герасімчук М.О. АНАЛІЗ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА	832
	Гордієнко Л.М. ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ	834
	Гришина Д.С. САРАФАННИЙ МАРКЕТИНГ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	835
	Гришко І.Г. БЛОГЕРСТВО ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ	837
	Демиденко К.Ю. ПЛАНУВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	840
	Здор Я.О. ВИМОГИ ДО МАРКУВАННЯ ОДНОРІДНИХ ГРУП ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ	841
	Кирієнко К.В. МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ	843
	Красій А.В. УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОМ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ	844
	Красій А.В. УКРАЇНА У РЕЙТИНГУ ТУРИСТИЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН	846

Лабута А.О. ШЛЯХИ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ	848
Лабута А.О. МЕРЧАНДАЙЗИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО ПРОДАЖУ	850
Лельотко А.С. РОЛЬ ПРИНЦИПІВ УПРАВЛІННЯ А. ФАЙОЛЯ В СУЧАСНОМУ БІЗНЕСІ	852
Ленько А.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІЛЬОВОГО РИНКУ ПІДПРИЄМСТВА	853
Матусевич Е.Р. ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ	855
Мотуз В.О. ВПЛИВ КОРОНАВІРУСУ НА РИНОК БУДІВНИЦТВА	856
Мотуз В.О. ВИДИ ТА ФОРМИ ТОВАРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ВИМОГИ ДО НЕЇ	858
Мурай А.О. EVENT-МАРКЕТИНГ ЯК СУЧАСНИЙ ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА СПОЖИВАЧА	860
Мурай А.О. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ PR-ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	862
Мурай А.О. РОЗВИТОК МЕТОДІВ ЕЛЕКТРОННОГО МАРКЕТИНГУ	864
Остапенко А.А. ВИКОРИСТАННЯ МАРКЕТИНГУ В СУЧАСНИХ СПОРТИ	866
Панченко Н.А. МАРКЕТИНГ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	867
Петухов О.А. ОСОБЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	868
Пікуль Є.Ю. СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПАКУВАЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ	870
Рябченко І.С. ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПОШУКУ ВТОРИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ІНТЕРНЕТІ	873
Скляр І.С. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ	875
Скляр І.С. МОБІЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО БІЗНЕСУ	877
Сміловець Д.О. ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ В СФЕРІ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ	878
Столенець Т.А. ВИДИ ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК БІЗНЕСУ	880
Суханова В.В. МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ	882
Тачкіна В.О. ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ В ФАРМАЦЕВТИЧНІЙ ГАЛУЗІ	884
Фесюн К.К. ГЕНЕЗИС ТА РОЗВИТОК НАУКИ ПРО МАРКЕТИНГ	886
Хоменко В.О. ЕТИКА МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У PR ТЕХНОЛОГІЯХ	888
Хомєнок М.В. АНАЛІЗ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ФУТБОЛЬНОГО КЛУБУ «ДЕСНА»	890
Ярмоленко К.М. ВПЛИВ ТОРГОВОЇ МАРКИ НА ІМІДЖ ПІДПРИЄМСТВА	892
Пономаренко А.А. ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ОСОБИСТОГО БРЕНДУ	893
Харченко Н.Ю. ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	895
Харченко Н.Ю. ДИЗАЙН У РЕКЛАМІ	898
Петренко А.Д., Дубовець Д.А. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМИ В КАЗАХСТАНЕ	900
Smailova D., Nurlanova A. MARKETING IN THE PAST AND PRESENT TIME. THE IMPACT OF SOCIAL NETWORKS ON MARKETING IN THE XXI CENTURY	902
10.3	ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА DEVELOPMENT OF TOURISM
Адруневич В.М. РОЛЬ ДЕРЖАВИ І ПРИВАТНОГО БІЗНЕСУ В РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ	904
Бардакова О.В. СУЧАСНІ ТРЕВЕЛ-ТРЕНДИ В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ	906
Безугла Ю.В. СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	907
Буняк Д.В. РІД БУНІНИХ-БОРКОВСЬКИХ В ІСТОРІЇ ЧЕРНІГОВА	909
Демченко К.С. ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОПИТУ ГРОМАДЯН КИТАЮ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАДОВОЛЕННЯ В УКРАЇНІ	912
Зеленська О.О., Алешугіна Н.О., Зеленський В.С. КЛІЄНТООРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ТЕХНОЛОГІЇ ТУРИСТИЧНИХ ПРОДАЖІВ	914
Качан А.Д. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ТУРИЗМУ	916
Кириєвський Ю.Г. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	918
Леоненко А.В. РОЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ТУРИСТИЧНИХ ПРОДАЖАХ	920
Ляшенко А.Г. НАПРЯМКИ ПОКРАЩЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ ТУРИСТИЧНОГО АГЕНТСТВА	922
Пігуляк М.О. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ	923
Піпкун А.О. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	925
Панченко С.А. КРАСЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ХІХ СТ.	927
Панчошина Я. В. ВПЛИВ ГОТЕЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ТУРИСТИЧНУ ІННОВАЦІЙНУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ	929
Кліменко Д. С., Гонта О.І. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	931
Притиковський О.В. МІСЦЕ ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ В СИСТЕМІ ВНУТРІШНЬОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ	934
Чусь В.А. СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	936
Фенна М.М. СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОЗДОРОВЧО-ЛІКУВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	938

Секція 1	ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА
Секция 1	ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ В УСЛОВИЯХ СТАНОВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА
Section 1	THEORY AND PRACTICE OF DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF INFORMATION SOCIETY DEVELOPMENT

Голова секції	д.е.н., професор, Дерій Ж.В. , завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки
Секретар	д.е.н., професор, Хоменко І.О. , професор кафедри теоретичної та прикладної економіки

Хоменко І. О., д.е.н., професор, **Волинець Л. М.**, к.е.н., доцент,
Палєєва В. Р., студентка 3 курсу, група ОА-171
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ БІРЖ

Упродовж останніх років у світовій практиці ринкових відносин спостерігається розширення та динамічне зростання обсягів торгівлі на міжнародних біржах. Це підтверджує той факт, що близько 30 % міжнародного товарообороту припадає на біржовий ринок. Найбільш поширеним видом торгівлі є міжнародні товарні біржі, які являють собою постійно діючий оптовий ринок однорідних товарів. Під впливом глобалізаційних процесів вони зазнають кардинальних змін, які впливають на ефективність ведення всіх видів господарської діяльності.

За своїм статусом товарні біржі є громадськими організаціями — об'єднаннями торговців і біржових посередників, які функціонують згідно з встановленими самою біржею правилами торгівлі з урахуванням вимог чинного законодавства. Основним завданнями діяльності товарних бірж, як правило, є: організація ринку товарів; спрощення процесу торгівлі; прискорення і здешевлення торгових угод і операцій; стабілізація цін та захист інтересів продавців та покупців від негативних цінових змін. Для біржової торгівлі притаманні: гласність, що дає можливість отримання будь-якої інформації про укладення угод; відкритість; вільне ціноутворення; відсутність державного втручання в процес торгів [2].

В межах товарної біржі укладаються угоди з купівлі-продажу товарів, які за своєю суттю є масовими, стандартними та взаємозамінними. Кожна біржа здійснюється вільну торгівлю так званими біржовими товарами, перелік яких зазначається в правилах конкретної біржі. Це сприяє концентрації біржової торгівлі і забезпечує високу її ефективність. Сучасна товарна біржа - це ринок контрактів на постачання товару. Це означає, що фактично на біржах продаються не товари, а біржові контракти, із зазначенням в них умов угоди: кількість і ціна товару, строки поставки, форма розрахунку за товар тощо. При цьому покупець отримує на біржі документ, що підтверджує його право власності на цей товар.

На міжнародних товарних біржах об'єктом торгівлі є близько 70 видів товарів. У біржовому товарообороті товари можна умовно поділити на дві групи: I група - "сільськогосподарські і лісові товари" і II група - "промислова сировина і напівфабрикати". За характером діяльності товарні біржі можуть бути універсальними, на яких предметом угоди є різноманітні товари (Чиказька товарна біржа, Токійська товарна біржа та інші) і спеціалізованими, де угоди укладаються щодо однотипних груп товарів (Нью-Йоркська біржа

кави, цукру та какао). Виділяють ще вузькоспеціалізовані, де об'єктом угод є один вид товару (Гамбурзька кавова біржа). Важливою особливістю бірж є те, що торги на ній проводяться регулярно, в одному місці і мають чітко обмежений час (4-6 годин на добу). Така особливість сприяє максимальній концентрації попиту та пропозиції в часі і просторі, тому найчастіше біржі розміщуються в місцях виробництва або споживання продукції.

Основними суб'єктами біржових операцій є фізичні та юридичні особи, що є учасниками біржі і уповноважені посередники – брокери. Брокери – постійні члени бірж, які допомагають укладати угоди. Їх робота полягає у тому, щоб знайти покупця чи продавця і у стислі строки з'єднати контрагентів між собою. За свою роботу брокер отримує винагороду за визначеним тарифом або у сумі відсотка від укладеного контракту. Тобто, біржа виконує функцію кваліфікованого посередництва між продавцями і покупцями товарів.

Біржа являє собою особливий ціноутворюючий механізм. Вона створює умови для вільного ціноутворення. На основі фактичного співвідношення попиту та пропозиції на товарних біржах формуються ринкові (біржові) ціни на продукцію, які змінюються під впливом кон'юнктури ринку. Ці ціни є орієнтиром і для укладання угод поза біржами, адже діловий світ завдяки спостереженням за біржовою кон'юнктурою звіряє та планує свої дії. Вся інформація щодо стану попиту і пропозиції, цін, рівня конкуренції на ринку має публічний характер [3].

Майже весь біржовий оборот на світовому товарному ринку забезпечує діяльність 50 товарних бірж. Передовими центрами міжнародної біржової торгівлі залишаються – США (84% обороту), Великобританія (8% обороту), Японія (2% обороту) і товарні біржі інших країн (2%). Роль американських бірж продовжує зростати, але динаміка світової біржової торгівлі свідчить про посилення ролі бірж Індії, Китаю, Бразилії. Так, рейтинг найбільших світових бірж у 2017 році традиційно очолювала Чиказька товарна біржа CME Group, проте друге місце зайняла Національна фондова біржа Індії. Під впливом глобалізаційних процесів та посилення конкуренції між провідними біржами світу відбувається об'єднання міжнародних бірж і створення транснаціональних біржових альянсів для оптимізації введення біржової торгівлі [4].

На сучасному етапі біржова діяльність в Україні все ще знаходиться на етапі становлення. Сучасний стан біржової діяльності в Україні дуже відрізняється від загальноприйнятих світових стандартів і правил, а масштаби вітчизняного біржового ринку є незначними, порівняно з країнами Європи та США. Станом на 2017 рік в Україні було зареєстровано 595 бірж, що значно перевищує їх кількість на інших міжнародних ринках. Проте, не зважаючи на таку досить велику кількість бірж, вони характеризуються низькою ефективністю. Основними перешкодами для їх успішного функціонування є: недосконалість законодавчо-нормативної бази; відсутній ефективний державний контроль; досі не створено коло біржових товарів тощо. З метою усунення виявлених недоліків та забезпечення вдалого розвитку біржових ринків вітчизняному суспільству слід оптимізувати чисельність бірж; удосконалити інформаційні технології; удосконалити біржовий механізм; створити сприятливі правові умови [1].

Отже, товарні біржі як одна з форма організованих товарних ринків відіграє значну роль в ринковій економіці. Сучасний міжнародний біржовий ринок стрімко розвивається під дією глобалізаційних процесів, циклічності, конкуренції і характеризується постійними змінами організаційної структури. Привабливість біржового ринку пояснюється стійкими та високими темпами росту біржового обороту, появою нових інструментів та технологій ведення біржової торгівлі, надійністю укладання угод, прозорістю біржових торгів, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності світових бірж. Успішному розвитку біржової системи в Україні перешкоджає наявність ряду проблем: недосконалість законодавчої бази, яка багатьох питаннях стримує розвиток біржової діяльності; відсутність конкурентного середовища; нерозуміння суб'єктами господарювання переваг біржової торгівлі. Тому така ситуація свідчить про необхідність вивчення та залучення позитивного іноземного досвіду у використанні сучасних біржових інструментів, щоб мати можливості для подальшого вдалого розвитку біржової торгівлі.

Список використаних джерел

1. Особливості діяльності товарних бірж в Україні URL: <http://referat-ok.com.ua/>
2. Пепа Т. В. Біржова діяльність : навч. пос. для студ. / Т. В. Пепа, Т. І. Пішеніна, В. В. Лавринович – Київ : Ліра, 2016. – 540 с.
3. Сутність і функції міжнародних товарних бірж URL: <https://library.if.ua/book/68/5028.html>
4. Сучасний стан світового біржового ринку URL: studopedia.su/2_42348_suchasniy-stan-svitovogo-birzhovogo-rinku.html
5. Товарна біржа як частина інфраструктури URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/management/14840/>
6. Khomenko I. O. Current approaches to the analysis of the borrowers (creditworthiness ukrainian and world experience) / I.V. Sadchykova, I. O. Khomenko, Y.V. Krasnyanska // Economics. Ecology. Socium, . – Odessa, 2019. – Vol. 3, No.1.– P. 48-55.
7. Хоменко І.О. Ухилення від податкового оподаткування як наслідок фіскальної спрямованості податкової системи в Україні / І.О.Хоменко, І.В. Горобінська, Матяш Л.М.// Вісник НТУ. – К.: НТУ, 2019. –Серія «Економічні науки». Випуск 2 (44), 2019. – С.161-170.

Шадура-Никипорець Н. Т., к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

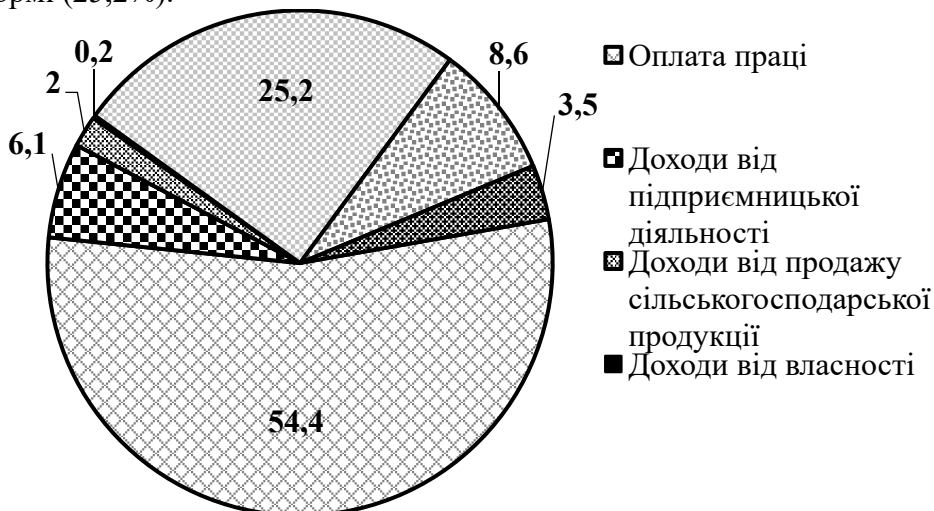
АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Однією із найбільш актуальних проблем, котрій присвячено чисельні теоретичні та прикладні дослідження, є структура формування доходів населення за джерелами.

Як відомо, основними джерелами формування доходів у країні з розвинутою економікою є факторні доходи – доходи отримані від економічних ресурсів, котрі включають заробітну плату, ренту, відсоток та прибуток. Окрім факторних доходів у змішаній економіці важливу соціально-економічну роль відіграють трансфертні виплати, котрі представляють собою форму перерозподілу доходів, яка спрямована на підвищення соціальної справедливості суспільства та підтримку економічно незахищених верств населення.

Дослідження структури регіональних доходів дозволяє не лише виявити основні джерела забезпечення населення даної території, а і проаналізувавши її відхилення від національних характеристик виявити специфіку, зрозуміти рівень забезпеченості населення регіону засобами до відтворення.

Аналіз структури сукупних доходів населення України (рис. 1) вказує, що основним джерелом формування доходів нації є трудові доходи (54,4%) у той час як інші форми факторних доходів не відіграють вагомій ролі, що є свідченням нерозвиненості ринкових процесів в економіці. Другу ж за вагомістю позицію посідають трансфертні виплати у грошовій формі (25,2%).

Рисунок 1 - Структура сукупних доходів домогосподарств України у I кварталі 2019 р., % [3]

У структурі доходів домогосподарств Чернігівської області за даними 2019 р. (рис. 2) найбільшу питому вагу, як і для України загалом, посідають доходи від трудових ресурсів (47,8%), однак дана складова на 6,6 в.п. відстає від загальнонаціонального рівня. Така ситуація пов'язана із тим, що середній рівень заробітної плати у Чернігівській області традиційно є

нижчим від середнього по Україні (наприклад у 2018 р. він склав лише 78,9%), область зазвичай обіймає одне з останніх місць серед інших регіонів (23 у 2018 р.), в тому числі менше, ніж в областях з однотипною структурою економіки (таких як Житомирська і Черкаська області). Розмір зарплати за 2018 рік перевищив рівень мінімальної заробітної плати по області у 1,9 рази, в той час як по Україні – у 2,4 рази.

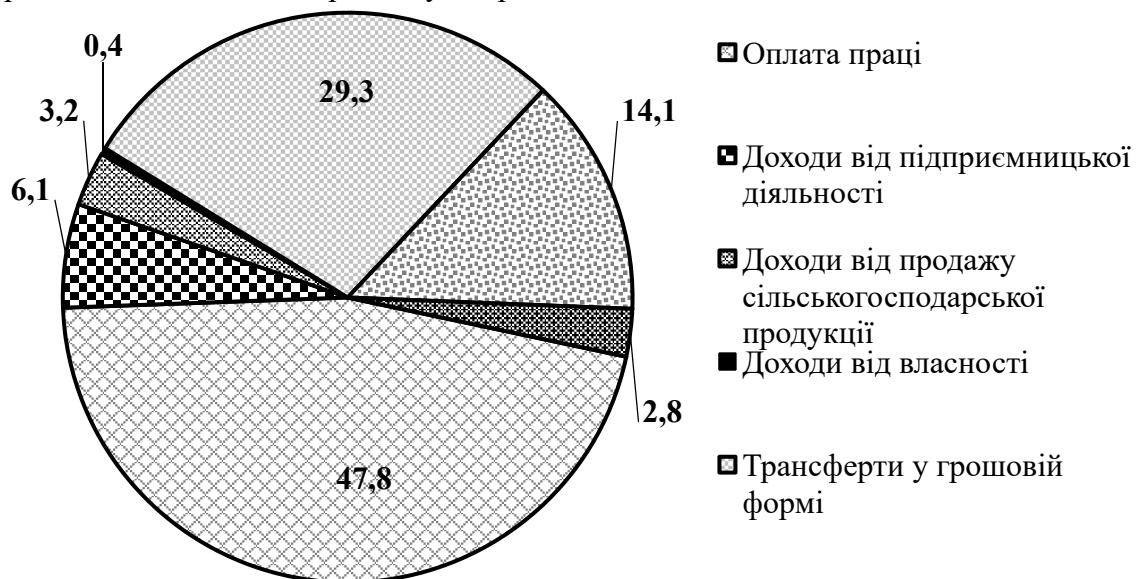

Рисунок 2 - Структура сукупних доходів домогосподарств Чернігівської області у I кварталі 2019 р., % [1]

Другою за вагомістю складовою доходів населення виявляються державні (27,1%) та приватні трансфери у грошовій (29,3%) та негрошовій (6,2%) формах, 17,6% від сукупних доходів обіймають пенсійні виплати. Вагома частка приходить на негрошові доходи у виді вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства – 7,9% (для України – 4,5%) та грошові доходи від продажу сільськогосподарської продукції – 3,2% (для України – 2,0%). Зазначене вказує на те, що структура доходів населення Чернігівської області хоч і за загальними рисами корелює з національною структурою, однак має відхилення, пов'язані з вищим рівнем «перерозподілених доходів» та натуралізації діяльності домогосподарств, що у підсумку вказує на «відсталість» регіону за характеристиками формування доходів.

Такого ж висновку можна дійти і співставивши частку області за чисельністю населення (2,386%) із її часткою за доходними характеристиками. Чернігівська область «відстає» за загальним обсягом доходів населення України (2,1%), обсягами заробітної плати (1,9%), обсягами прибутку та змішаного доходу (2,2%), обсягами доходів від власності (2,3%), однак «випереджає» за обсягами соціальних допомог (2,5%) і соціальних трансфертів у натурі (2,6%) [2].

Таким чином проведений аналіз структури формування доходів населення Чернігівської області вказує на значні проблеми у цій сфері, що вимагає розробки та реалізації регіональних заходів та програм.

Список використаних джерел

1. Головне управління статистики у Чернігівській області [Офіційний сайт]. – Режим доступу: <http://www.chernigivstat.gov.ua/books/silgosp.php>
2. Доходи та витрати населення у 2018 році: Статистичний збірник / За редакцією І.М. Нікітіної. – Київ.: Державна служба статистики України, 2020 р. – 110с.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України / [Офіційний сайт]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Довгопол Н. Г., здобувач вищої освіти, гр. ЕП-171
 Науковий керівник – Поленкова М. В., к.е.н., доцент
 Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СФЕРИ ПОСЛУГ В УМОВАХ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

З року в рік стає тіснішим зв'язок між природою і суспільством. Стрімкий економічний розвиток значно впливає на використання природних ресурсів людством, що помітно погіршує стан навколишнього середовища. Безмежна пропозиція у сфері послуг розвивається з такою швидкістю, як і попит на ці послуги, але все це однозначно завдає шкоди природі, оскільки в Україні, як і в більшості країн, функціонує лінійна економічна модель: видобуток – виробництво – споживання – відходи, що породжує глобальну проблему світу: нераціональне використання ресурсів, вивченням і усуненням якої займається циркулярна економіка [1].

Важливого значення набуває переорієнтування структури економіки від виробництва товарів на виробництво послуг, оскільки послуги є джерелом стратегічного економічного зростання країни.

В закордонних країнах давно практикують циркулярну економіку у сфері послуг, в Україні ще тільки починають. Але багато всього можна використовувати повторно і у нас: одяг, будівельні матеріали, побутову техніку, паперові коробки. Можна придумати повторне використання старим речам, одягу та взуттю, наприклад в Україні нещодавно стартував новий проект під гаслом «Приймаємо безнадійний одяг», який розпочав приймати і утилізувати речі високотемпературним спалюванням, а також речі у хорошому стані віддадуть безпритульним. Це є прогресом для України у сфері послуг в умовах замкнутої економіки, але таких проектів дуже мало, як і утилізаторів. Щодо харчових відходів, то чимало підприємців думають як їх оптимізувати, оскільки залишки можна віддавати на формування обіду для бідних, або використовувати для виготовлення біопалива, або добрив. У сільському господарстві, замість хімічних добрив, можна використовувати перероблені органічні відходи. Компост є природною альтернативою дорогим хімічним синтетичним добривам, а також він заощаджує дачнику сили, кошти і час на полив, прополювання та вивіз побутового сміття.

Багато речей потребують, щоб про їх переробку чи утилізацію думали на початку виробництва. В Україні створили екологічний одноразовий посуд із крохмалю та соломи, який після використання стає добривом. Таким чином, наприклад, побутову техніку, меблі можна наперед виготовляти з таких матеріалів, які було б легше і дешевше утилізувати. Щодо ремонту, то у нас є майстерні й ті, хто займається ремонтуванням побутової техніки, але до масштабу промисловості не доходить. Це набагато доцільніше, ніж відправлення пошкоджених предметів на перероблення, після якого потрібно створювати нову цінність продукту майже з нуля, хоч і на базі вторинних ресурсів [2].

Успішними практичними прикладами прояву основних ідей економіки замкнутого циклу у сфері послуг в Україні є такі стартапи:

1. «Яготинське» підтримує сортування і переробку відходів і демонструє участь у суспільно значущих громадських проектах не тільки словом, але й ділом!

2. «Сільпо» і проект «Україна без сміття» запустили станцію приймання вторинної сировини на переробку.

3. GGF TAF відіграє визначну роль у підтримці місії фонду Green for Growth Fund щодо підвищення енергоефективності, відповідального ставлення до природних ресурсів, а також заохочення використання відновлюваних джерел енергії шляхом надання фінансування для бізнесу та домогосподарств через партнерство з фінансовими установами в 19 різних країнах, включаючи Україну.

4. Проект «Україна без сміття» з Phillip Morris: із перероблених пластмасових кришок створили лавочку.

5. Фондація Кока-Кола, яка надала грант проекту «Україна без сміття» на освітній проект, який допомагає громаді Верховини змінювати культуру поводження з відходами на більш відповідальну – коли побутові відходи сортуються, а не захоронюються [3].

Україна за кількістю відходів у Європі є лідером, оскільки щорічно в країні утворюється близько 12 мільйонів тонн твердих побутових відходів, але володіє великим не використаним потенціалом для розвитку економіки замкнутого циклу.

Отже, перехід до циркулярної економіки означає зміни. Безумовно, ці зміни будуть доцільними, матимуть економічний, екологічний та соціальний ефекти для нашої країни, адже циркулярна економіка може забезпечити розвиток без шкоди природному оточенню. Також необхідно здійснювати зміни у сфері споживання, оскільки люди не потребують такої кількості товарів, скільки купують.

Список використаних джерел

1. Циркулярна економіка та переваги для суспільства [Електронний ресурс] / А. Війкман, К.Сконберг // - Режим доступу: <http://www.clubofrome.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/The-Circular-Economy-CoR-UA-2.pdf>
2. Циркулярна економіка – глобальне переосмислення відходів як ресурсів URL: [Електронний ресурс] // - Режим доступу: <https://bigggidea.com/practices/1567/>
3. «Україна без сміття»: [Електронний ресурс] // - Режим доступу: <https://nowaste.com.ua/projects/>

Зосименко Т. І., к.е.н., доц. кафедри теоретичної та прикладної економіки
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ЕКСПОРТУ НІШЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ АПК В УКРАЇНІ

Подальший експортно-орієнтований розвиток регіонів України у напрямку ринку ЄС можливий шляхом пошуку та освоєння випуску нішевих продуктів харчування. Нішеві продукти харчування – це продукція агропромислового комплексу, чий особливі якісні, інноваційні властивості відповідають сучасним трендам харчування (натуральне, здорове та спортивне харчування зі зниженим вмістом жирів та цукру, біопродукти та органіка, їжа для вегетаріанців та веганів, безглютенові вироби) і дозволяють їй завоювати свою нішу споживачів на ринку ЄС [1].

На загальнодержавному та місцевому рівнях розроблено ряд стратегічних та операційних документів щодо підтримки аграріїв, з одного боку, та стимулювання перспективних напрямів експорту, з іншого. Серед них у першу чергу виділяється Експортна стратегія України на 2017-2021 рр. [2]. Нею сектор харчової промисловості, включаючи виробництво органічної продукції, визначений перспективним для розроблення секторальних експортних стратегій та подальшого просування продукції на зовнішніх ринках. Однак чітко вираженої складової, орієнтованої на підтримку виробників сировини та переробників нішевої продукції наразі не прослідковується. Опосередковано нарощуванню потенціалу експорту нішевої продукції сприяє чинна програма підтримки фермерів, що включає стимулювання сільськогосподарської кооперації за плодово-ягідним напрямом, дикоросами, переробкою молока та м'яса. Брак цілісного бачення цього вектору державної підтримки, у свою чергу, стимулює виробників високомаржинальних культур, які не зацікавлені у переробці їх на готові продукти харчування привабливі для європейського ринку.

Негативно позначається на якості продукції АПК, а відтак і можливостях її експорту, і невикористаність напрямів розвитку органічного агровиробництва на рівні держави. Відсутність в Україні еквівалентної стандартам ЄС сертифікації перетворює її на доволі складну та дорогую процедуру. Дозволити собі так звані «євролисток» можуть лише поодинокі виробники. У результаті частка органіки в загальному агроекспорті становить лише 0,5%. Крім того, випадки з недобросовісними постачальниками дискредитували довіру до української органіки та призвели до посилення заходів контролю з боку ЄС. Позитивні зрушення намітилися влітку 2019 р. зі схваленням Стратегії розвитку експорту продукції сільськогосподарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року та

затвердженням плану заходів з її реалізації [3]. Основними викликами для подальшого розвитку АПК України у контексті нарощування експорту визначені: трансформація структури експорту в бік збільшення частки продукції переробки; необхідність поліпшення умов доступу до зовнішнього ринку для вітчизняних експортерів; необхідність урізноманітнення товарних позицій експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості (у тому числі органічної продукції). Очікується, що реалізація Стратегії дозволить забезпечити належний рівень підтримки вітчизняних експортерів сільськогосподарської продукції та продукції харчової та переробної промисловості як усередині країни, так і за її межами.

Крім того, у серпні 2019 р. набув чинності Закон України “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції”. Реалізація норм вказаного закону забезпечить удосконалення та максимальну відповідність законодавства України законодавству ЄС у сфері виробництва та обігу органічних продуктів та має сприяти створенню прозорих умов господарювання, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної органічної продукції та розширенню зовнішніх ринків її збуту [4]. Він дозволить Україні поступово вийти на один рівень з країнами ЄС у якості виробництва та можливостях торгівлі органічними товарами. Це не тільки спростить українським виробникам вихід на європейський ринок, а й забезпечить вищий рівень захисту здоров’я споживачів. Є й зустрічні ініціативи з боку української держави: податкові пільги для ведення органічного виробництва; впровадження Державної програми по харчуванню органічними продуктами в закладах освіти; іміджева, інформаційна та фінансова підтримка стимулювання попиту на органічну продукцію; сприяння кооперації виробників органіки.

Задля зміцнення національної системи підтримки зовнішньої торгівлі при Міністерстві економічного розвитку було створено консультативно-дорадчий орган “Офіс з просування експорту”. За підтримки Офісу реалізуються різноманітні програми та проекти для українських експортерів. Серед них: програма інтернаціоналізації для виробників харчової продукції; Export Evolution Ukraine; Експортна академія [5].

Загалом, потенціал співпраці бізнесу та професіоналів з державних структур щодо питань виходу на зовнішні ринки залишається невикористаним через недовіру бізнесу до влади. Підприємці часто просто не знають про спеціальні програми чи заходи, орієнтовані на підтримку експортерів.

Існуюча в Україні мережа приватних інституцій з підтримки торгівлі поки ще не в повній мірі задовольняє потреби експортерів у відповідних послугах. Причина полягає у відсутності орієнтації на клієнта, прогалинах у наданні послуг, регуляторних обмеженнях, а також у недостатній географічній присутності на місцевому та міжнародному ринках.

Опосередковано нарощуванню експортного потенціалу виробників нішевих продуктів харчування в Україні сприяють державні програми підтримки малого і середнього підприємництва на державному рівні [6], а також міжнародні програми підтримки підприємців Європейської комісії, Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ), Європейської Бізнес Асоціації, Німецькоукраїнського фонду та ін. Втім, через відсутність узагальненої статистики у відкритому доступі складно проаналізувати успішні практики участі регіональних товаровиробників у міжнародних програмах/проектах.

Отже, інституційне середовище, в якому функціонують вітчизняні виробники та експортери нішевої продукції АПК, відзначається, з одного боку наявністю потужної та складної системи державних та недержавних інституцій підтримки аграрного виробництва та експорту, з іншого боку, відсутністю системного бачення та скоординованого проведення політики стимулювання цього перспективного напрямку. Підприємці оцінюють рівень розвитку інфраструктури підтримки нішевого експорту швидше як незадовільний [1]. Подальшого вирішення потребують такі питання, як: популяризація та роз’яснення повноважень та функцій інституцій у сфері державної підтримки експорту виробникам аграрної продукції, посилення координації зусиль установ та організацій цієї сфери, а також нарощування їх активності на регіональному рівні

Список використаних джерел

1. Моніторинг впливу проєвропейських реформ на розвиток ринків аграрної нішевої продукції/ упоряд. Т. Зосименко. – Чернігів: Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень, 2019. – 36 с.
  2. Про схвалення Експортної стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки: Розпорядження КМУ від 27 грудня 2017 р. № 1017-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80> (дата звернення 23.03.2020).
  3. Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року: Розпорядження КМУ від 10 липня 2019 р. № 588-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80> (дата звернення 23.03.2020)
  4. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10 липня 2018 р. № 2496-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (дата звернення 23.03.2020)
  5. Офіційний сайт Офісу з просування експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://epo.org.ua/pro-nas/> (дата звернення 22.03.2020 р.
  6. Підтримка малого і середнього підприємництва на державному рівні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fd7fb228-3d3c-43d6-a9a5-34eea3e04718&title=PidtrimkaMalogoISerednogoPidprymnitstvaNaDerzhavnomuRivni> (дата звернення 24.03.2020 р.)
-

Kholiavko N., PhD in Economics

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

CONCEPT OF THE INTEGRATED MODEL OF COMPETITIVE HIGHER EDUCATION WITHIN THE QUADRUPLE HELIX MODEL

The team of young scientists of Chernihiv National University of Technology (Ukraine) within the framework of the scientific project “Integrated Model of Competitive Higher Education in Ukraine under the Quadruple Helix Concept” (supported by the Ministry of Education and Science of Ukraine) developed the conceptual background of implementation of the integrated model of competitive higher education. The Model includes economic, pedagogical and managerial blocks. The Model focuses on increasing the competitiveness of higher education in Ukraine by enhancing its internationalization, providing an inclusive teaching approach and integration into innovative business chains.

The expected result of implementation of the Integrated model is solving the problem of low level of competitiveness of higher education in Ukraine, its limited attractiveness for consumers, business and international partners. Indirect expected results include the following:

- 1) stimulation of regional innovation development based on knowledge and competencies;
- 2) achievement of synergistic effects of cooperation between business-government-higher education-civil society and other sectors of the national economy of Ukraine (in particular, knowledge-intensive and intensive);
- 3) expansion of the students’ competence base by implementing modern non-traditional forms of teaching;
- 4) strengthening of international cooperation in research;
- 5) solving the problem of universities’ financial autonomy; increasing their ability to upgrade the research infrastructure; inviting leading scientific staff.

The components of the *pedagogical* block of formation of students’ professional competencies applicable in the labor market:

- systemic and functional component (goals, approaches, regularities),
- contextual component (integration of active learning methods with methods of extra-curricular work),
- organizational and technological component (specific pedagogical conditions: supervision of extra-curricular work by teachers-facilitators; specially equipped student creative spaces, startup centers; interfaculty interaction; interdisciplinary harmonization of didactic methods and technologies of extra-curricular work),

- resulting component (criteria for assessing the level of the formation of students' professional competencies).

The implementation of the pedagogical block of the Integrated model will enhance the students' competitiveness through the development of their hard-skills and soft-skills within the extracurricular work.

The basis of the *economic* block of the Integrated model is the following conditions:

- ✓ synchronization of socio-economic interests of subjects of the Quadruple Helix model;
- ✓ proactive position of universities and their involvement at all stages of R&D commercialization (from foresight research of technological trends – to the assessment of the efficiency of implementation of innovations in the real sector of the economy).
- ✓ dividing into components such as: personnel, financial, legal, marketing, business-communication, material and technical, informational and technological, service-consulting.

The implementation of the economic block will improve the efficiency of the functioning of the mechanism of R&D commercialization; will create conditions for diversification of financing sources of universities; and will enhance the development of innovative environment of universities.

The block of higher education *internationalization* consists of the following components:

- the mobility of the national educational space to the international area;
- development of intercultural competences;
- international cooperation in the sphere of quality assurance of R&D;
- targeting priority countries and areas of international cooperation.

The implementation of the internationalization block will enhance the activation of the universities integration into the global scientific and educational area.

The prospects for further research are to specify the approaches to improving the mechanisms of internationalization, commercialization, socialization and integration of higher education in Ukraine into the quadrilateral "higher education - government - business enterprise sector - civil society" (according to the Quadruple Helix concept), and also integration into the European scientific and educational space.

Дерій О. Ю., аспірантка освітньої програми 051 Економіка

Науковий керівник – **Маргасова В. Г.**, д.е.н., професор, проректор з наукової роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ У ПРАКТИКУ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ

Однією з ключових умов підписання Угоди Україна-ЄС є імплементація європейського законодавства в український правовий простір, зокрема у сфері поводження з відходами.

Вирішення проблеми поводження з відходами на державному рівні повинно здійснюватись шляхом упровадження ефективного законодавчого регулювання, яке повинно будуватись з урахуванням національних особливостей та європейського досвіду.

Для України обов'язковим є впровадження наступних нормативно-правових актів ЄС:

Рамкової Директиви № 2008/98/ЄС Європейського парламенту та Ради від 19 листопада 2008 р. "Про відходи та скасування окремих Директив";

Директиви Ради № 1999/31/ЄС від 26 квітня 1999 р. "Про захоронення відходів" із змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) 1882/2003;

Директиви № 2006/21/ЄС Європейського парламенту та Ради від 15 березня 2006 р. "Про управління відходами видобувних підприємств та внесення змін і доповнень до Директиви 2004/35/ЄС";

Директиви 94/62/ЄС Європейського парламенту та Ради від 20 грудня 1994 р. “Про упаковку та відходи упаковки”;

Директиви 2012/19/ЄС Європейського парламенту та Ради від 4 липня 2012 р. “Про відходи електричного та електронного обладнання (ВЕЕО)”;

Директиви 2006/66/ЄС Європейського парламенту та Ради від 6 вересня 2006 р. “Про батареї та акумулятори та відпрацьовані батареї та акумулятори”.

Зазначені нормативно-правові акти становлять основу системи управління відходами у країнах-членах Європейського Союзу. Вони є правовим інструментом у боротьбі зі зростаючим в європейських країнах обсягами відходів.

Згідно Рамкової Директиви Європейського Парламенту та Ради 2008/98/ЄС Про відходи, управління відходами – збирання, перевезення, оброблення (включаючи відновлення та видалення), нагляд за такими операціями і подальший контроль, догляд за об'єктами видалення відходів після їх закриття, а також діяльність брокерів та дилерів [1].

Директивою 2008/98/ЄС визначено терміни та поняття щодо відходів. Зокрема, згідно статті 3 Директиви: відходами є будь-яка речовина чи предмет, яких власник позбувається, має намір чи зобов'язаний позбутися; небезпечними відходами є відходи, які мають одну чи більше небезпечних властивостей.

Також ця Директива запроваджує заходи із захисту довкілля та здоров'я людей шляхом попередження або зниження негативних впливів виробництва й поводження з відходами, а також зменшення загальних наслідків використання ресурсів та підвищення ефективності такого використання.

Імплементация даної Директиви передбачає:

-інтеграцію завдань захисту довкілля та здоров'я людей із заходами по максимальному використанню ресурсного потенціалу відходів;

-встановлення ієрархії пріоритетів щодо поводження з відходами, зокрема Директивою передбачено наступну пріоритетність управління відходами: запобігання утворенню відходів; підготовка відходів до повторного використання; перероблення відходів; інший тип утилізації; видалення відходів;

-регламентація порядку віднесення відходів до категорії небезпечних;

-запровадження принципу розширеної відповідальності виробника;

-вимоги до планування управління відходами.

Для впровадження Директиви необхідні наступні умови:

-розробка національного законодавства у сфері поводження з відходами;

-визначення органів державного управління різних рівнів у сфері поводження з відходами;

-розробка регіональних планів поводження з відходами у відповідності з п'ятирівневою ієрархією поводження з відходами;

-розробка механізмів покриття витрат за принципами «забруднювач платить» та «розширена відповідальність виробника»;

-організація дозвільної системи для суб'єктів, що здійснюють операції з відходами, у тому числі з небезпечними;

-створення реєстру підприємств, які збирають та транспортують відходи.

Приведення українського законодавства до стандартів Європейського Союзу, імплементация положень нормативно-правових актів у сфері поводження з відходами з урахуванням національних особливостей сприятиме створенню правового поля та ефективного законодавчого регулювання системи поводження з відходами в Україні. Основний принцип функціонування законодавства у ЄС полягає у постійному оновленні, розвитку та удосконаленні законодавчо-нормативних актів, який також повинна виконувати Україна.

Список використаних джерел

1. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives // Official Journal. – 22.11.2008. – L 312. – P. 3–30. – Available at: [www/URL: http://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/98/oj](http://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/98/oj)

Чех А. В., аспірантка освітньої програми 051 Економіка
Науковий керівник – **Дерій Ж. В.**, д.е.н., професор, завідувачка кафедри
теоретичної та прикладної економіки
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ МОДЕЛЕЙ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Головною метою сучасної молодіжної політики в Україні є формування сприятливих умов для всебічного розвитку та реалізації молоді незалежно від місця проживання. Процеси децентралізації, які активно відбуваються в Україні, вимагають акцентування уваги й на питаннях молодіжної політики, ефективність якої значною мірою залежить від єдності та координованості дій виконавчої влади, місцевого самоврядування і молодіжного представництва. Крім того, забезпечення ефективної молодіжної політики в умовах децентралізації має базуватися на належному кадровому, фінансовому забезпеченню, розвитку молодіжної інфраструктури та залученню молоді до процесу розроблення й ухвалення рішень і контролю за їх виконанням [1].

Процес розробки молодіжної політики базується на концепції реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації на основі якої можна сформувати відповідну модель політики для об'єднаних територіальних громад (ОТГ) на засадах міжсекторального підходу, також для молодіжної політики повинна бути визначена певна методологія.

Моделі розробки та реалізації державної молодіжної політики можуть формуватися за наступними схемами:

- рішення ухвалюються на вищих рівнях управління, а потім доводяться до нижніх рівнів і конкретних виконавців;
- формування політики починається з нижніх структур управління, при чому активно залучаються громадські організації, що беруть участь у розробці і реалізації різних програм і проектів [2];
- об'єднання зазначених вище двох підходів, коли існує механізм залучення до розробки політики та її реалізації зацікавлених сторін як законодавчого рівня так й молоді які представляють конкретні громадські організації чи об'єднані територіальні громади.

Перша модель висхідним визнає національний рівень «зверху вниз», та враховує такі інструменти як:

- нормативно-правове забезпечення та механізмів реалізації молодіжної політики;
- формування стратегії розвитку та пріоритетних напрямів молодіжної політики;
- фінансування програм та проектів молодіжної політики.

Друга модель «знизу вгору» концентрується на регіональному рівні де відбувається реалізація молодіжної політики в рамках підходів, запропонованих на національному рівні, зокрема в межах Державної цільової соціальної програми "Молодь України". На рівні конкретних регіонів також можуть бути розроблені та ухвалені регіональні програми, орієнтовані на потреби молоді, з урахуванням місцевих особливостей.

У 2017 році було розроблено та схвалено до впровадження модель молодіжної політики в умовах децентралізації, дана модель є інноваційною та передбачає міжсекторальну взаємодію та враховує територіальні особливості молодіжної роботи відповідно конкретних потреб молоді зокрема у ОТГ. Децентралізація передбачає збільшення відповідальності на місцях, перегляд можливостей для реалізації молодіжної політики на місцевому рівні, відповідно функцій основних розробників політики та споживачів молодіжних та соціальних послуг.

Незалежно від вибору моделі формування молодіжної політики, її ефективність в умовах децентралізації значною мірою залежить лише від єдності та координованості дій виконавчої влади, місцевого самоврядування і молодіжного представництва.

Проте на нашу думку для реалізації молодіжної політики на рівні ОТГ найбільш ефективним є структурно-функціональний підхід та відповідно сформована модель. За такого підходу молодіжна політика передбачає інтеграцію всіх сфер, де є інтереси молоді, а саме – освіта, культура та креативні індустрії, соціальна робота, малий та середній бізнес, ринок праці, мобільність, відпочинок та спорт, житлові умови, громадська діяльність та ін. Молодіжна політика також спрямовується на певні групи молоді, такі як малозабезпечена молодь у соціально незахищених районах або молодь-іммігранти, включаючи біженців та шукачів притулку, молодь зі статусом внутрішньо переміщених осіб, молодь, яка опинилась у складній життєвій ситуації та ін.

Основні елементи як державної соціальної політики так і молодіжної формуються в областях “провалів ринка”, оскільки останній, формально передбачаючи рівність у сфері комерційних трансакцій, не забезпечує рівності можливостей. Ринок, не обмежений неринковими інститутами перерозподілу, веде до необмеженого зростання економічної нерівності, допускаючи наявність великого диспаритету між доходами громадян, зокрема молоді та інших груп населення. Тому держава покликана удосконалювати інституційну та соціальну структури суспільства відповідно до критеріїв, що засновані на цінностях, вироблених у історичному процесі відбору ідей шляхом численних спроб та помилок, – цінностях, котрі, обмежуючи поточні вподобання, дозволяють мінімізувати помилки відносно майбутнього [3].

Для ефективної реалізації молодіжної політики на рівні громади потрібно передбачити:
-необхідну інфраструктуру молодіжної політики, у тому числі здійснення її організаційного та фінансового забезпечення;

-забезпечення діяльності молодіжних центрів і молодіжних працівників;
-сприяння формуванню та розвитку інститутів громадянського суспільства;
-налагодження міжгалузевої та міжсекторальної взаємодії у молодіжній роботі;
-здійснення оцінки ефективності молодіжної роботи на рівні громади (відповідно до розроблених показників) і звітування перед громадою про стан роботи з молоддю;
-забезпечення умов молодіжної участі та молодіжного громадського контролю [4].

Таким чином, розробляючи та впроваджуючи модель молодіжної політики у конкретній ОТГ орієнтир повинен бути на створення умов, за яких молодь не мала би бажання полишати свої громади, а могла б реалізувати свій інтелектуальний, творчий та соціальний потенціал за місцем проживання.

Досягнення мети молодіжної політики може бути за умов виконання задач: розробка концептуальних підходів до реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації; формування методології політики та її реалізації; моніторинг наслідків реалізації політики.

Список використаних джерел

1. Молодіжна політика в об'єднаних територіальних громадах. URL: <https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/DG/ManualYW-1.pdf>
2. Пастух К. В. Формування та механізми реалізації державної економічної політики на регіональному рівні / К. В. Пастух // Актуальні проблеми державного управління. – 2015. – № 1 (47). – С. 260-267.
3. Дерій Ж.В. Вплив механізмів державного регулювання на процеси функціонування людського потенціалу / Ж.В. Дерій, С.А.Скиба // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2016. – №1 (5). – С. 18-30.
4. <https://decentralization.gov.ua/news/7896>

Мороз Є. А., магістрант гр. МЕД 191
Науковий керівник – **Дерій Ж. В.**, д.е.н., професор,
завідувачка кафедри теоретичної та прикладної економіки
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ

Відповідно до Закону України «Про відходи» № 187/98 від 05.03.1998 (зі змінами) відходами вважаються будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [1].

Проблема поводження з відходами існує ще з того самого часу, як з'явилося суспільство та з кожним роком дана проблема стає все більш і більш актуальною. В кожному домогосподарстві утворюється величезна кількість відходів, таких як папір, скло, пластик, метали, електричні відходи (лампи, батарейки), одяг і т.д. Із зростанням міських поселень, а також з розвитком науково-технічного прогресу постійно збільшується кількість продукуваних відходів. Так утворені відходи створюють наступні проблеми, такі як їх транспортування, утилізація, зберігання, знешкодження, ліквідація і т.д. Проблема забруднення та утворення відходів є актуальною для всього світу в наш час, а особливо в Україні, оскільки за даними дослідження агентства 24/7 Wall Street Україна посіла 9 місце з кількості вироблених відходів, що становить 10,6 тон на одну особу[3] та нажалі Україна не є лідером з утилізації та переробки відходів. Утилізація відходів в Україні в 3 рази менше ніж їх утворення, так за 2018 рік утворено 352333,9 тис. т. відходів, з них утилізовано лише 103658,1 тис. т. та спалено 1028,6 тис. т. [2]. В Чернігівській області спостерігається катастрофічна ситуація з відходами, вона є лідером з кількості перевантажених полігонів, а саме на території області їх налічується 43 шт. [5].

На основі аналіз стану утворення та поводження з відходами в Чернігівській області відповідності стратегії поводження з відходами Чернігівської області з загальнодержавною стратегією можна зробити висновки. Так я видно з діаграми 1 «Утворення відходів в період 2014-2018 рр. по Чернігівському регіону» та діаграми 2 «Утворення відходів в період 2014-2018 рр. по Україні» кількість утворених відходів поступово зменшується, але ці зменшення не відповідають загальнодержавним стандартам та цілям сталого розвитку. Так в період з 2014 до 2030 року кількість продукуваних відходів щорічно повинна зменшуватися в порівнянні до попереднього року щонайменше на 15%. Зараз спостерігається наступна ситуація в 2015 році порівняно до 2014 року загалом по Україні кількість продукуваних відходів знизилася на 12%, а по Чернігівській області за аналогічний період спостерігається підвищення продукуваних відходів на 2%. В 2016 порівняно з 2015 роком кількість утворених відходів в цілому по Україні зменшилася лише на 6%, а в Чернігівській області даний показник становив 17%. В 2017 році в порівнянні з 2016 роком по Україні спостерігається стрімке зростання кількості утворених відходів на 24%, зростання також спостерігається і в Чернігівській області на 2%, а в 2018 році в порівнянні з 2017 році спостерігається як по Україні так і по Чернігівській області лише на 4%.

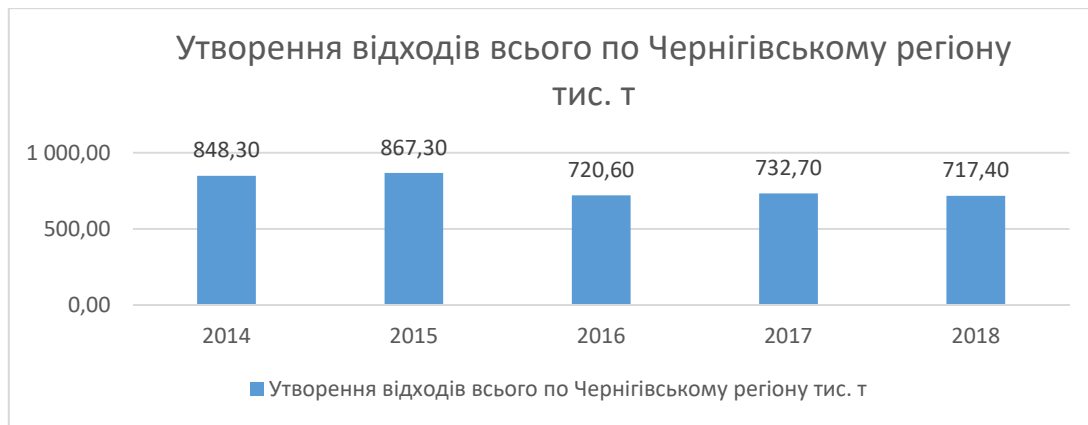

Рисунок 1 - Утворення відходів в період 2014-2018 р.р. по Чернігівському регіону [2].

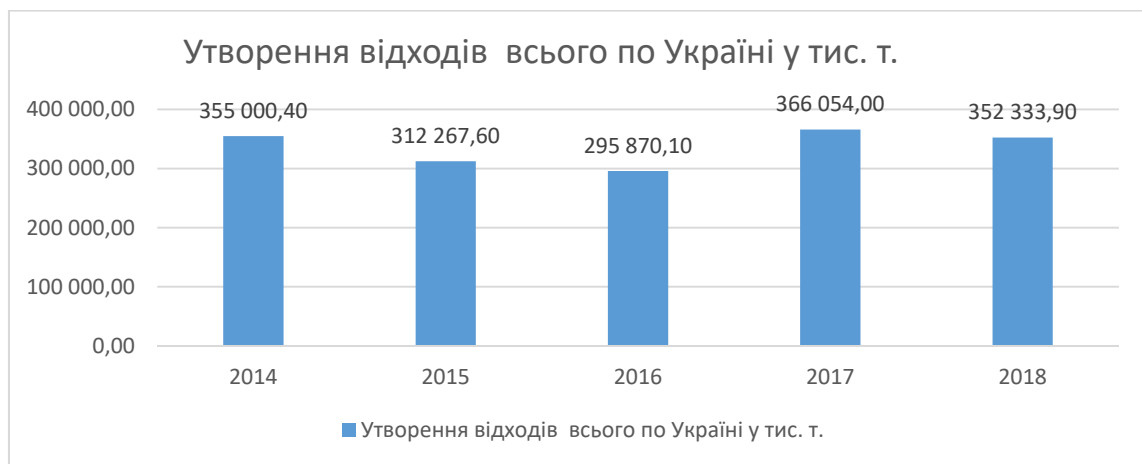

Рисунок 2 - Утворення відходів в період 2014-2018 р.р. по Україні [2].

Розглядаючи структуру утворюваних відходів в Чернігівській області у 2018 році спостерігаються наступні результати: лідером з кількості утворюваних відходів за видами економічної діяльності є переробна промисловість, яка утворює 28,25% від загальної кількості утворених відходів, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 22,63%, домогосподарства – 19,24% (табл. 1).

В Чернігівській області відсутні системи для сортування твердих побутових відходів (ТВП), що призводить до проблем з вилучення сировини, що повторно може використовуватися. Проте область має великий потенціал для сортування та утилізації сміття, а також повторного використання сміття після переробки. Так в деяких районах запроваджено збір пластмасових виробів та скла, на жаль не всі жителі регіону долучаються до використання даного способу сортування сміття. На нашу думку населення не використовує даний спосіб сортування оскільки, суспільство не достатньо має інформації про можливість сортування. Одним із прикладів для заохочення людей до сортування можуть бути: побудова нових житлових комплексів, які передбачали б зручну систему сортування (приклад встановлення контейнерів в спеціальному приміщенні, що розташоване неподалеку від будинку), облаштування «розумних контейнерів», які за здачу пластмаси, макулатури, одягу, скла і т. д. передбачали б грошову винагороду (наприклад: знижка на продукти харчування, поповнення мобільного телефону, банківської картки). Також хочеться відмітити Європейський досвід боротьби зі сміттям у Швеції, де повторно використовується 99% сміття, яке перетворюється на сировину та паливо для наступного виробництва. Також неможливо не відмітити і досвід Великої Британії, яка перетворює харчові відходи на енергію, шляхом «анаеробного розщеплення» [6].

Таблиця 1 - Структура утворених відходів у 2018 році*

Вид економічної діяльності	Структура утворених відходів у %	Утворено відходів, т
Усього	100	717,3854
Сільське, лісове та рибне господарство	12,26	87,95
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,99	7,1
Переробна промисловість	28,25	202,66
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	22,63	162,34
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,1	0,72
Оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння	1,35	9,68
Виробництво паперу та поліграфічна діяльність	1	7,17
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	0,11	0,79
Виробництво хімічних речовин, фармацевтичних продуктів, гумових і пластмасових виробів	2,58	18,51
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	0,08	0,57
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	0,16	1,15
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування	0,19	1,36
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	0,06	0,43
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	7,79	55,88
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,46	3,3
Збирання, очищення та постачання води, каналізація, відведення й очищення стічних вод, інша діяльність щодо поводження з відходами	0,45	3,23
Збирання, оброблення й видалення відходів, відновлення матеріалів	0,02	0,14
Будівництво	0,01	0,07
Інші види економічної діяльності	2,27	16,28
Домогосподарства	19,24	138,02

*Складено за [4]

Так виходячи з вищевикладеного на сьогоднішній день можна не тільки переробляти сміття, а навіть заробляти на смітті, і що головне – зменшити негативний вплив на довкілля через зниження забруднення.

Список використаних джерел

1. Закону України «Про відходи» № 187/98 від 05.03.1998 (зі змінами) [Електронний ресурс] – Режим доступу: (дата відвідування 20.03.2020 р.).
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата відвідування 20.03.2020 р.).
3. Еко місто[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ecotown.com.ua/news/Ukrayina-posila-9-te-mistse-v-sviti-za-kilkisty-vyroblenoho-smittya-na-odnu-lyudynu/> (дата відвідування 25.03.2020 р.).
4. Державна служба статистики України Головне управління статистики у Чернігівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/Navk/index.php> (дата відвідування 25.03.2020 р.).
5. Опора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oporaua.org/article/zhitlo/43593-smittia-prukhovani-potentsial-chernihova> (дата відвідування 25.03.2020 р.).
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.csi.org.ua/> (дата відвідування 25.03.2020 р.).

Пухальський В., магістрант гр. МЕД 191
Науковий керівник – **Дерій Ж. В.**, д.е.н., професор, завідувачка кафедри
теоретичної та прикладної економіки
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність комплексного розвитку країн на засадах сталості, саме тому 25 вересня 2015 року 193 держави-члени Організації Об'єднаних Націй на Саміті зі сталого розвитку в Нью-Йорку схвалили Цілі Сталого Розвитку до 2030 року (ЦСР) та концептуалізовано перехід на засади сталого розвитку. ЦСР, яких на сьогодні дотримуються всі країни світу, встановлюють власні показники розвитку і включають 17 цілей і 169 конкретних завдань.

В Україні реалізація ЦСР має важливе значення, оскільки дозволяє досягти помітних результатів у таких сферах суспільного життя як здоров'я і благополуччя людей, мир і безпека, майбутнє дітей, економічний розвиток, соціальний захист і справедливість, розвиток громад та інше і направлена на подолання бідності; подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства; забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці; забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх; забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат; забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією; забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх; сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям; скорочення нерівності; забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів; забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва; вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками; збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку; захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття; сприяння побудові миролюбного и відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях; зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку [1].

Цілі сталого розвитку в Україні становитимуть нову систему взаємоузгоджених управлінських заходів за економічним, соціальним та екологічним блоками, спрямовану на формування суспільних відносин на засадах довіри, солідарності, рівності поколінь, безпечного навколишнього середовища. Основою сталого розвитку є невід'ємні права людини на життя та повноцінний розвиток.

Нові цілі мають забезпечити інтеграцію зусиль щодо економічного зростання, прагнення до соціальної справедливості і раціонального природокористування, що потребує глибоких соціально-економічних перетворень в Україні та нових підходів до можливостей глобального партнерства [2].

Можна стверджувати, що суспільний прогрес, протистояння глобальним викликам забезпечується підтримкою балансу між економічним ростом, екологічною безпекою та

соціальним благополуччям. Досягнення довгострокового розвитку має спиратись на короткострокові завдання і обов'язково моніторитись за рядом індикаторів по кожній цілі.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року № 722/2019 від 30.09.2019 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019> (дата відвідування 08.04.2020р.).

2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (дата відвідування 08.04.2020 р.)

Хоменко І. О., д.е.н, професор,
Брехунова Д. О., студентка, гр. ОА-171
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФРАНЧАЙЗИНГ ЯК СУЧАСНА ФОРМА ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ

В сучасних умовах глобалізації економіки суб'єкти господарювання різних форм власності та видів діяльності зустрічаються з такими проблемами як високі ризики інвестицій, товарне перенасичення ринків, труднощі в отриманні та обслуговуванні кредитів тощо, а також нестачею досвіду у веденні підприємницької діяльності, тому виникає необхідність в формуванні власної незалежної технології ведення бізнесу. Така ситуація зумовила зростання популярності франчайзингу.

Франчайзинг - це інноваційна форма ведення бізнесу, яка передбачає передачу прав на використання свого бренду, технології діяльності, торгової марки, іншій компанії або фізичній особі на умовах які юридично закріплені франчайзинговим договором. Сторону, яка передає зазначений комплекс прав (франшизу або франчайзинговий пакет) називають франчайзером, а сторону що приймає умови користування – франчайзі. Співпрацю між партнерами регулює франчайзинговий договір, а вказівки по веденню діяльності і відповідні організаційні аспекти містяться в операційному підручнику. Франчайзинг є ефективним для обох сторін. Таким чином, франчайзі отримує можливість почати нову перевірену справу, зекономити час та ресурси, мінімізуючи пов'язані з цим ризики, а франчайзер, в свою чергу, розширити свій бізнес, виявити нові ринки збуту, залучити нових клієнтів, отримати дохід від франшизи а також, зменшити відповідальність за оперативне керування бізнесом. Однак, ведення бізнесу за франшизою має і негативні риси. Так для франчайзі - це висока вартість франшизи (початковий франчайзинговий внесок і роялті – сума коштів, яка сплачується періодично, у відсотках пропорційно до розмірів продажу), жорстко регламентована співпраця з постійним контролем франчайзера, визначений перелік постачальників, обмеження щодо розширення діяльності, а також можливість одностороннього розірвання договору з боку франчайзера. Для франчайзера мінусами є необхідність спеціального контролю за виконанням умов договору франчайзингу, а також відсутність приватності, тобто існування ризику поширення комерційних таємниць [1].

Через те, що франчайзинг порівняно нове явище, воно не висвітлене в законодавстві України. Поняття франчайзингового договору прирівнюється до договору комерційної концесії, регулювання якого здійснюється частинами 76 Цивільного і 36 Господарського кодексів України. Варто зазначити, що підприємці, франчайзингова діяльність яких поширюється як національні так і на іноземні ринки, через тотожність зазначених понять, використовують франчайзинговий договір.

Країнами – лідерами франчайзингу та найбільшими експортерами франшизного бізнесу є США, Канада, Корея, Японія, Австралія, щодо країн Європи то найбільшого розповсюдження франчайзинг набув у Німеччині, Франції, Польща і Великобританії. В цих країнах успішно впроваджується франшизні схеми ведення бізнесу, які лише в комплексі з

державною підтримкою забезпечують просування маркетингових марок, розширення ринків збуту, а також вдосконалення стандартів якості продукції в поєднанні з перспективними економічними стратегіями. Як свідчать дані компанії Franchise Group станом на 2018-2019 роки у США 80% підприємств працює по франчайзингу, в Європі, відповідно - 67 %, а в Україні – 23%. За даними FRANDATA Corporation Франчайзинг у світі найбільше поширений у таких сферах економіки як фаст-фуд – близько 20% підприємств, роздрібна торгівля - 15 %, сфера послуг – близько 12%, автомобільні перевезення та обслуговування – 8%, і будівництво, відповідно 7% підприємств [2]. Щодо франчайзингу в Україні, то найбільшого поширення станом на 2018 рік він набув у сферах послуг – 48 %, громадського харчування – 29 %, роздрібною торгівлі – 23%. Динаміку основних показників розвитку франчайзенгу в Україні наведемо у таблиці 1.

Таблиця 1 - Динаміка показників розвитку франчайзингу в Україні протягом 2016-2018 років

Показники	Роки			Темп приросту, %
	2016	2017	2018	2018/2016
Кількість франчайзерів, од.	461	361	427	-7,38
Кількість франчайзингових об'єктів, од.	10450	12267	19034	82,14
Кількість вітчизняних франшиз і брендів, од.	291	268	325	11,68
Кількість міжнародних франшиз і брендів, од.	170	93	102	-40,00

Джерело: розроблено автором на основі [3,4]

За даними таблиці 1 бачимо, що динаміка показників розвитку франчайзингу в Україні є неясною, зокрема, кількість франчайзерів у 2018 році, порівняно із 2016 роком незначно зменшилась на 7,38% або на 34 од., спостерігаємо позитивну динаміку щодо кількості франчайзенгових об'єктів, яка зросла на 82 % або на 8584 од., кількість вітчизняних франшиз і брендів зросла на 11,68% або на 34 од., а кількість міжнародних, навпаки, зменшилась на 40 % або на 68 од., що є негативним явищем, з точки зору можливості обміну досвідом вітчизняних і міжнародних представників франшизного бізнесу [3]. Таким чином, франчайзинг створює оптимальні умови для просування нових видів продукції не тільки на національному а й на світовому ринках, що несе позитивний вплив на репутацію та фінансовий стан підприємства.

Отже, на зростаючих ринках, таких як Україна франчайзинг є прогресивною формою фінансування інноваційної діяльності і дієвим способом навчання підприємців сучасним стандартам ведення бізнесу. Незважаючи на те, що явище франчайзингу є порівняно новим для України, протягом останніх років спостерігаються тенденції до зростання, зокрема з'являються багато як вітчизняних так і іноземних франчайзерів. З огляду на це, франчайзинг значно сприяє соціально-економічному розвитку країни, зростанню малого та середнього бізнесу та стимулює збільшення зайнятості у сферах продажу товарів, надання послуг і виконання робіт.

Для забезпечення розвитку франчайзингу у майбутньому необхідною, в першу чергу, є фінансова підтримка держави в усуненні перешкод, які існують на шляху формування та ефективного функціонування франчайзингових мереж. Також, слід забезпечити належне правове регулювання франчайзингових відносин, і створити відповідну нормативну базу. Важливим є вивчення досвіду країн ЄС щодо ведення франшизи, а також, налагодження активної подальшої співпраці та взаємодії з іноземними представниками франчайзингового бізнесу з метою обміну досвідом в даній сфері, поглиблення міжнародних економічних зв'язків між країнами, залучення додаткового капіталу.

Список використаних джерел

1. Переваги та недоліки у франчайзинговому бізнесі: порівняльна характеристика URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19374/>
2. Асоціація франчайзингу в Україні URL: <https://franchisegroup.com.ua/about-company/franchising/>

3. Аналітичний звіт ринку франчайзингу 2017-2018 URL: <https://franchisegroup.com.ua/about-company/franchising/>

4. Аналітичний звіт ринку франчайзингу 2016 URL: <https://franchisegroup.com.ua/about-company/franchising/>

5. Хоменко І.О. Криптовалюти як сучасні інноваційні платіжні системи / І.О. Хоменко // LXXIV Наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів та співробітників відокремлених структурних підрозділів університету, (16-17 трав. 2018 р., м. Київ): тези доп. – К.: НТУ, 2018. – С. 410.

6. Хоменко І.О. Особливості і перспективи розвитку фондового ринку України у після кризовий період / І.О. Хоменко, Т.І. Богуславська // LXVIII Наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів та працівників відокремлених структурних підрозділів університету, (11-13 трав. 2012 р.): тези доп. – К.: НТУ, 2011. – 329 с.

Хоменко І. О., д.е.н., професор,
Грищенко Е. Н., студентка 3 курсу, група ОА-171
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

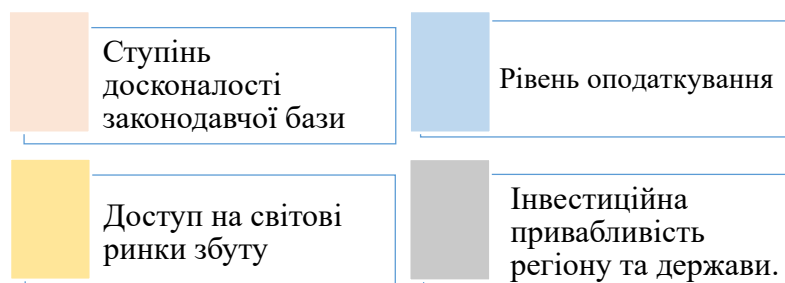
Сучасний стан економіки та суспільства у зв'язку з поширенням коронавірусу COVID-19 потребують кардинальної зміни мислення, створення нових методів управління для підприємств та безпосередньо застосування їх на практиці на всіх рівнях системи. Слід зазначити, що на даному етапі саме управління економічною безпекою підприємства є тим руслом, який швидко реагує на будь-які зміни у зовнішньому середовищі та з яким потрібно взаємодіяти заради більш якісного пристосування підприємств до обставин, які склалися на території нашої держави та за її межами.

Тема економічної безпеки підприємств за наступні декілька десятиліть ще не мала такої актуальності як зараз.

І так, економічна безпека підприємств в сучасних умовах ототожнюється як ефективність використання абсолютно всіх наявних ресурсів: від інформаційних та кадрових до технічних та технологічних), а також вже існуючих ринкових можливостей; захищеність життєво важливих інтересів від нечесної конкуренції та недосконалих законів, а також можливість протистояння даним законом, з метою реалізувати свою діяльність. Об'єктивна оцінка та використання даних категорій може забезпечити довгострокове існування та сталий розвиток у власній державі та за кордоном.

Головною метою управління економічною безпекою підприємств є забезпечення роботи операційної системи та раціонального використання ресурсів, визначення рівня кваліфікації діяльності персоналу та в цілому процесів на підприємстві.

Найважливіші чинники, які впливають на економічну безпеку підприємств подані на рисунку 1.

Рисунок 1 - Чинники, які впливають на економічну безпеку підприємств

Організація безпеки економіки підприємств насамперед складається з прогнозування та планування економічної безпеки відповідно до функціональних складових, а також здійснення цілісного аналізу рівня економічної безпеки підприємства, оцінка реального досягнутого рівня економічної безпеки.

Нормативно економічна безпека підприємств регулюється Законом про національну безпеку України від 21.06.2018 року. Керівництво у сфері національної безпеки відповідно до Конституції України здійснюється Президентом України [1]. Слід зазначити, що на макрорівні правову сторону економічної безпеки України визначають нормативно-правові акти, які в свою чергу висвітлюють ставлення держави та суб'єктів господарської діяльності стосовно питань забезпечення економічної безпеки держави.

Економічні загрози безпеки підприємств можна поділити на внутрішні та зовнішні. Схеми поділу подана на рисунку 2.

Рисунок 2 - Характеристика економічних загроз безпеки підприємств

Організація економічної безпеки підприємств містить складові:

- Інформаційна – виконується службами підприємства. В сукупності виконання функцій інформаційної діяльності забезпечують збирання і захист інформації підприємницької діяльності. Сюди входять: аналіз інформації, яка безпосередньо відноситься до діяльності суб'єкта підприємницької діяльності; прогноз тенденції розвитку економічних та політичних процесів; оцінка рівня саме економічної безпеки підприємства та розробка плану задля його підвищення.

Слід зазначити, що захист інформаційного середовища попереджує промисловий шпіонаж з боку конкурентів, а також охоплює технічний захист приміщень, документації від несанкціонованої перевірки та доступу юридичних та фізичних осіб з власними інтересами.

- Техніко-технологічна – охорона техніко-технологічної бази підприємства.
- Екологічна – містить в собі проблему екологічної безпеки господарства; вона передбачає дотримання міжнародних та державних норм вмісту шкідливих та допустимих речовин, які потрапляють у навколишнє середовище.
- Фінансова: сутність фінансової безпеки полягає у наявності такого його фінансового стану, який характеризується: збалансованістю і якістю фінансових інструментів, технологій і послуг; стійкістю до загроз; здатністю підприємства забезпечувати реалізацію фінансових інтересів, а також місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів; а також спрямованістю на ефективний і сталий розвиток [2].
- Силова: практичні дії, які виконую спеціальний підрозділ задля захисту майна, продукції, інформації та персоналу суб'єкта господарювання. Тобто, охоплення майже всіх складових в цілому.

Отже, можемо підсумувати, сучасний стан економічної безпеки знаходиться в кризових умовах. Провівши аналіз існуючих форм та складових економічної безпеки на даному етапі доречним є створення нових або зміна існуючих методик, що відповідають за підтримання

належного рівня економічної безпеки, відповідно до ситуації та рівня економіки держави в цілому.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України 1. Закон Про національну безпеку України. - [Електронний ресурс]. — URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
2. Чібисова І.В. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства / І.В. Чібисова, Є.М. Івашина [Електронний ресурс]. — URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prpe/2011_31/Chibis.pdf.
3. Экономическая безопасность: новая парадигма формирования и обеспечения : [монография] / [под ред. Э. М. Сороко, И. А. Белоусова, Т. И. Егорова-Гудкова]. — Одесса: ИКТ, 2011. — 544 с.
4. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України – 2012 - [Електронний ресурс]. — URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru>
5. Shkarlet, S. M. The current state and prospects of development of international electronic commerce / S. M. Shkarlet, I. O. Khomenko / Науковий вісник Полісся. – 2017. – №2 (10). Ч. 2. – С. 133-138.
6. Хоменко І.О. Причини виникнення та наслідки подолання тіньової економіки в Україні / І.О.Хоменко, І.В. Горобінська, Є.А. Вовк // Вісник НТУ. – К.: НТУ, 2019. –Серія «Економічні науки». Випуск 2 (44), 2019. – С.151-160.

Каштальян О. О., студент гр. ЕП-171

Науковий керівник – **Шадуро-Никипорець Н. Т.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ ХАРАКТЕРИСТИК ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНУ

Наразі дуже важливим став взаємозв'язок всіх рівнів економічних систем та світового господарства, що призводить до утворення нових колаборацій та встановлення довготривалої співпраці між інтернаціональними корпораціями та країнами світу. У даному випадку взаємодія відбувається у всіх економічних напрямках, таких як: виробничі, валютно-фінансові, торговельні та політичні відносини. Саме на основі міжнародних відносин і формується інвестиційні потоки між країнами світу, що базується на фінансових потоках задля отримання прибутку, зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора.

Інвестиційна діяльність є досить важливою для кожної країни, оскільки дозволяє реалізовувати свої стратегічні цілі щодо вдосконалення і розвитку інфраструктури, логістики та інших напрямків. Це допомагає розвивати економіку в цілому шляхом приросту обсягів та масштабів виробництва, оновлення устаткування, дозволяє створювати продукцію нового типу і “завойовувати” нові ринки.

Для оцінки всіх інвестиційних потоків в економіку України доцільно розглянути їх у часовій перспективі, а саме з 1995 року і до 2019 року (рис. 1).

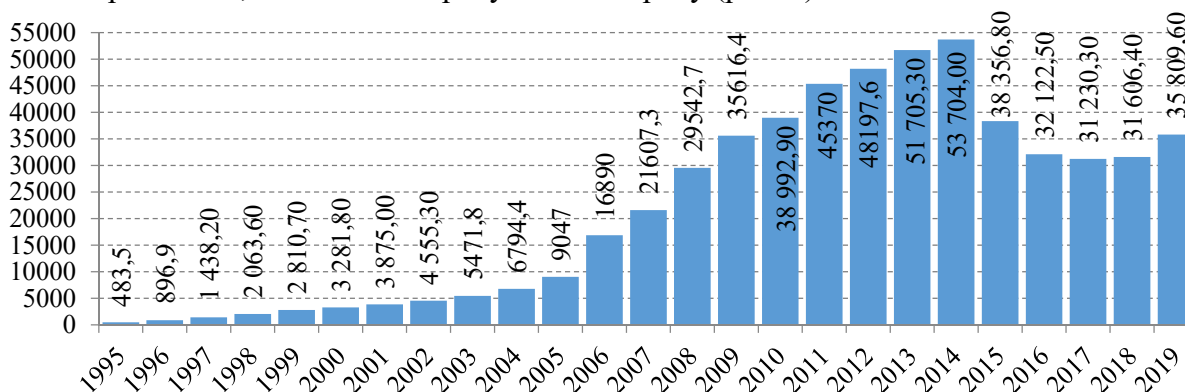

Рисунок 1 - Динаміка прямих іноземних інвестицій у 1995-2019 рр.
в економіку України, млн. дол. США [1]

Загалом в Україну інвестують понад 100 країн світу, де валову частку, а саме 80-85% складають: Кіпр, Нідерланди, Російська Федерація, Німеччина, Велика Британія, Австрія, Віргінські Острови та Швеція. Саме така статистика доводить низький рівень різноманітності іноземних інвесторів. Задля оцінки зміни структури інвестицій за країнами світу, порівняємо показники у розрізі основних країн-інвесторів у 1996 р. та 2019 р.

З роками структура найбільших країн-інвесторів зазнали значних змін як в обсязі інвестування, так за кількістю і положенням. Так на кінець 2019 р. найбільшими інвесторами української економіки були такі країни як: Росія (58,1%), Швейцарія (9%), Угорщина (7,9%). Натомість наприкінці 2019 р. найбільшими країнами-інвесторами виявились: Кіпр (29%), Нідерланди (22%), Велика Британія (6%) й Німеччина (5%), де превалує частка прямих інвестицій з Кіпру.

Рисунок 2 - Структура прямих іноземних інвестицій за найбільшими країнами-інвесторами у а) 1996 р., б) 2019 р., % [1]

Обсяги інвестування завжди відповідають рівню стабільності та економічного розвитку країни, тож не дивно, що з 2013 року, а саме: за 2014-2017 роки темпи росту інвестування значно знизились через політичну нестабільність, війну та кризові ризики і мають тенденцію до зростання лише після 2018 р. У порівнянні з 2014 р., коли загальний обсяг інвестування складав 53704 млн. дол. США, у 2017 р. – 31230,3 млн. дол. США, а у 2019 р. зріс до 35809,6 млн. дол. США.

Щодо структури інвестування, то вона досить різноманітна і відрізняється у кожного суб'єкта інвестування. Валова частка вкладників інвестує у такі сфери економіки, як: промисловість, оптова і роздрібна торгівля, операції з нерухомістю та інші сфери діяльності, де відбувається швидка зміна продукції чи сервісів, оновлення асортименту, що забезпечує високий рівень прибутковості у поєднанні з низьким рівнем ризикованості, не вимагають довготривалих капітальних вкладів (рис. 3).

Рисунок 3 - Структура прямих іноземних інвестицій у 2019 р. за галузями, % [1]

Тож, можна зробити висновок, найбільшими країнами інвесторами є країни ЄС, але для України існує низка важливих перепон, що не дозволяють суттєво збільшити обсягів інвестицій, а саме: бюрократія, корупція, непрозорість законодавства щодо інвестиційної діяльності, рейдерство та інші фактори. Найчастіше інвестори спрямовують свої кошти саме в ті галузі, де прибутковість є досить швидкою, аби знизити інвестиційні ризики.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України / [Офіційний сайт]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Хоменко І. О., д.е.н., професор,
Каштальян О. О., студент гр. ЕП-171

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ, ВПРОВАДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СТАРТАПІВ

Стартап відображає виробничу масштабовану бізнес-модель, що повинна базуватись на інноваційній ідеї. Створення стартапу – це непередбачуваний процес і невідомо, чи стане інноваційна ідея прибутковою і чи буде попит на неї. За статистикою, 90% стартапів нежиттєздатні, 5% доходять етапу мінімально працюючого продукту і лише останні 5% стають успішними бізнес-моделями. Тож надважливим є питання - визначення точного напрямку діяльності. Напрямок діяльності компанії – базис для створення стартапу, бо на його основі плануються всі інші його складові. Базовий аспект у створенні успішного стартапу - визначення ідеальної точки перетину між вміннями, інтересами і тим, за що майбутня аудиторія користувачів чи споживачів заплатять гроші.

Не менш важливим фактором для створення стартапу – це виявлення конкретної проблеми, яку в майбутньому необхідно вирішити за допомогою власного продукту чи послуги. Наступним етапом створення є аналіз й тестування всіх гіпотез для з'ясування, чи буде користуватись попитом продукт чи послуга, що створюється стартапером. За умови вдалого тестування гіпотез та ідей, необхідно шукати інвестиції для даного стартапу, оскільки це єдиний шлях для його розвитку.

Пошук інвестора завжди є проблематичним, оскільки для них стартап - це завжди ризик. Але найбільший прибуток завжди приносять тільки ризиковані проекти. Але коли інвестори кожен інвестор розуміє, що вклавши певні кошти у проект в нього завжди є шанс значно примножити ці інвестиції за рахунок прибутковості проекту. Саме тому стартапи вже давно стали популярними в Америці і Європі, де існує 'силіконова долина', що займається пошуком і інвестуванням вдалих стартапів ще на початку їх існування з метою подальшого отримання прибутків. В Україні стартапи існують вже також протягом довгого часу, але стрімкий розвиток їх відбувається лише в останню декаду.

Для пошуку інвесторів для своїх стартапів, молоді бізнесмени користуються різними інструментами, серед яких найпопулярнішим є: різноманітні біржі стартапів, сервіси пошуку інвесторів, краутфандингові компанії і багато іншого. Найбільш поширеним способом пошуку потенційних інвесторів став «нетворкінг» з молодими стартаперами. «Нетворкінг» - це об'єднання, проведення окремих заходів чи конференцій, де кожен молодий бізнесмен може представити свою ідею, компанію, стартап чи мінімально працюючий продукт для його подальшого вдосконалення. Окрім стартаперів, у даних конференціях також приймають участь інвестори, що після перегляду всіх ідей можуть висловити свої думки, щодо них, окреслити недоліки й переваги, і тому разі, якщо вони будуть зацікавлені у продукті, сервісі чи компанії – можуть запропонувати інвестування в них.

Існують також компанії які чекають пропозицій і самі розшукують стартапи, де для молодій компанії з новою ідеєю необхідно описати свій план, ідею в певній формі та розіслати її по подібним біржам і очікувати на своїх інвесторів. Інвестиції в стартапи - це венчурні інвестиції, високо ризиковані, що можуть досить швидко окупатися. Крім венчурних інвесторів, у стартап сфері інвестують бізнес-ангели, так називають приватних інвесторів в

нові компанії, які усвідомлено йдуть на 100% ризик заради ідеї і віри в успішну реалізацію. Бізнес-ангели не втручаються в роботу компанії і не чекають швидкої окупності, їх мета - довгострокове інвестування.

Також не слід виключати родину, друзів чи знайомих, як джерело інвестицій, бо насправді вони є потужним осередком інвестицій й за статистикою країн світу займають третю частину загального обсягу інвестицій у стартап проекти.

В Україні щороку з'являтися сотні стартапів, саме для цього був створений фонд для інвестування у стартапи, що на початку зими 2020 вже почав приймати заявки для участі в конкурсі від засновників стартапів проектів. В цілому, на впровадження та розвиток стартапів було виділено 440 млн.грн., з яких планується виділяти по \$ 75тис. на кожен обраний проект. Навіть, за європейськими стандартами це значна сума для розвитку, тож створення такого фонду є виключно позитивним явищем для молодих стартаперів, оскільки відсоток ідей, що отримують кошти від краутфандингових платформ чи венчурних компаній – дуже низький.

Останнім часом в Україні дуже швидко й стрімко розвиваються ІТ-компанії, оскільки попит на українських програмістів зростає швидко і за трендами, буде збільшуватись і в майбутньому, а ризики на вклади в ІТ-індустрію є досить низькими. За даними компанії GlobalLogic інвестиції в ІТ-сферу повинні зрости з \$3,5млрд у 2019 році до \$4,5 млрд у 2020 році, а також про розвиток послуг в ІТ-сфері і збільшення попиту на них засвідчує той факт, що обсяг працівників зріс з 130 тис до 160 тис у порівнянні 2019 року з 2018. Також сприятливим фактором для інвестицій в ІТ є той факт, що вони не потребують величезних капітальних вкладень, як у масштабні підприємства чи компанії, а сума від \$10 тис може забезпечити високий рівень прибутковості.

За статистикою, ІТ-сфера має навищі показники споживання інвестицій й успішності реалізації: вона споживає близько 50% інвестицій від загальної суми вкладів у, а також близько 5% стартапів в ІТ-сфері є успішно реалізованими. Наразі надзвичайно швидко розвивається сфера мобільних додатків на різних платформах, це і ресторанний бізнес, сфера послуг, доставка їжі, фінансові додатки та інші. Також за даними Інвестиційної Групи "УНІВЕР", обсяг інвестицій зріс з \$50 млн у 2011 році (коли почався стартаперський рух в Україні) до \$125 млн у 2018-2019 роках. Хоча дана статистка може мати досить велику похибку, оскільки більшість інвестиційних угод проводяться приховано і без розголошення офіційних даних.

Тож за відсутності достовірних даних, раціональним є виокремлення найбільш успішних проектів, що відкрито отримали гранти чи отримали інвестиції з венчурних фондів. Серед українських стартапів необхідно виділити такі:

- Стартап Preply залучив фінансування від Point Nine Capital, All Iron Ventures, The Family, EduCapital і Diligent Capital, ангельських інвесторів: Артура Костена з Booking.com, экс-генерального директора Upwork Гарі Сварта, керівника Unity Technologies Девіда Хельгасон і засновника Couchsurfing Данієля Хоффера. Загальний обсяг залучених коштів перевищив \$ 15 млн.

- Команда Astromix розробляє сервіс персоналізованих гороскопів: за професією, типом особистості, талантам, астрологічних прогнозів, календарів і т. Д. Сервіс був заснований в 2019 році Дмитром Ткаченко. В кінці минулого року команда розробила MVP і запустила відкриту бета-версію сервісу. Остаточна версія в даний час розробляється і планується запустити до червня 2020 року. Adventures Lab працює на українському ринку з кінця 2019 року і інвестувала в проект 300 000 доларів.

- Український чат-бот PatentBot для якого в якості інвестора виступила юридична компанія «Дубинський і Ошарова». Сума угоди не розкривається. Відомо тільки, що нова оцінка стартапу склала \$ 1,5 млн.

- За даними видання The Telegraph, британський Фінтех-стартап Revolut, заснований українцем Владиславом Яценко і росіянином Миколою Строновскім, залучив \$ 500 млн. у новому венчурному раунді.

Таким чином, успішність реалізації стартапів залежить від багатьох факторів: фінансів, ресурсів, каналів просування, стратегії розвитку та ін.

Список використаних джерел

1. [Електронний ресурс]. – URL: <https://inventure.com.ua/news/ukraine/startup>
2. [Електронний ресурс]. – URL: <https://pammtoday.com/chto-takoe-startup.html>
3. Хоменко І.О. Причини виникнення та наслідки подолання тіньової економіки в Україні /І.О.Хоменко, І.В. Горобінська, Є.А. Вовк // Вісник НТУ. – К.: НТУ, 2019. –Серія «Економічні науки». Випуск 2 (44), 2019. – С.151-160.
4. Хоменко І.О. Ухилення від податкового оподаткування як наслідок фіскальної спрямованості податкової системи в Україні /І.О.Хоменко, І.В. Горобінська, Матяш Л.М.// Вісник НТУ. – К.: НТУ, 2019. –Серія «Економічні науки». Випуск 2 (44), 2019. – С.161-170.
5. Yaloukikh V. Убедительная презентация стартапа для инвестора. Стартапы и бизнес в США: веб-сайт. URL: <http://www.theusaconsult.com/startup-presentationinvestor/> 10. UGEARS: история стартапа, родившегося на кухне. Lifestacker: веб-сайт. URL: <https://lifestacker.ru/ugears-history>.

Никипорець Ю. І., студентка гр. К-21

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

Науковий керівник – **Мініна О. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Дослідження характеристик формування доходів населення відноситься до однієї із центральних проблем сучасної економіки, адже вони виступають джерелом для відтворення людського потенціалу та визначають межі платоспроможності суспільства, пропорції і структуру суспільного виробництва.

Проведемо дослідження динаміки ключових характеристик доходів населення Чернігівської області та їх порівняльний аналіз з національними показниками.

Протягом 2006-2018 рр. наявні доходи населення Чернігівської області усталено зростали (рис. 1), а загальне прирощення склало п'ятсот сімнадцять відсотків. Однак прирощення наявних доходів в Україні виявляє ще більше значення (+573%). Оскільки швидкість прирощення наявних доходів у регіоні виявляється нижчою, то частка Чернігівської області у національних показниках виявляє тенденцію до зниження: за аналізований період питома вага зменшилася з 2,3% у 2006 р. до 2,11% у 2018 р.

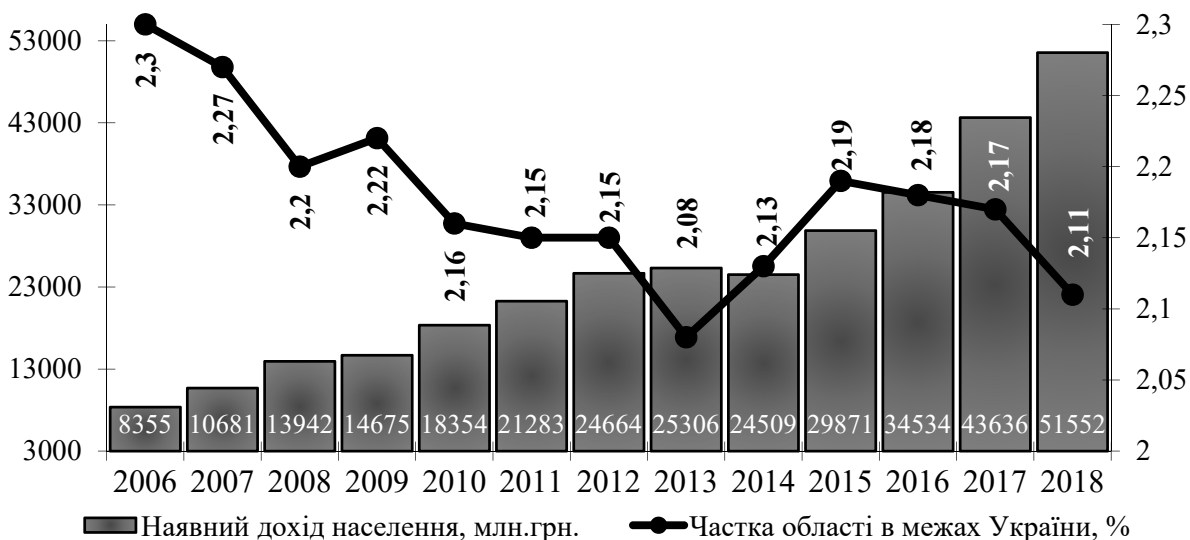

Рисунок 1 – Динаміка наявних доходів населення Чернігівської області, млн. грн. [1; 2]

Оскільки показник наявних доходів населення характеризує загальну суму доходів отриманих населенням в межах області, то доцільно аналіз доповнити ще і питоною характеристикою. Так найчастіша використовують індикатор «Наявні доходи у розрахунку на одну особу», котрий характеризує рівень середньодушових доходів.

У розрахунку на одну особу наявні доходи у 2018 р. становили в Чернігівській області 50895,4 грн або у середньому 4241,28 грн на місяць, що на 12% менше середнього по Україні рівня (57908,6 грн або 4825,72 грн в місяць) (рис. 2).

Побудова трендових моделей середньодушових доходів виявила, що найточніше реальні дані апроксимують лінійні моделі ($R^2 = 0,91$ для області та країни). Регресійні моделі вказують, що середнє зростання душових доходів населення Чернігівської області (+3156,2 грн./рік) є меншим за національне щорічне прирощення (+3593,2 грн./рік), тобто розрив між цими показниками має тенденцію до посилення (рис. 3): якщо до 2009 р. обласні показники відставали від національних не більше ніж на 10%, то останні десять років відрив усталено перевищує цю позначку.

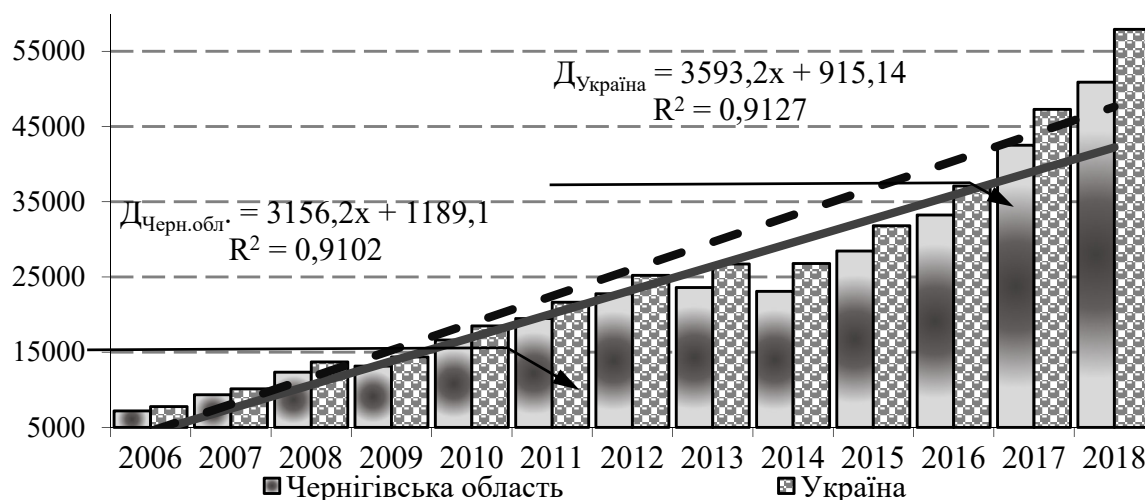

Рисунок 2 – Динаміка наявних середньодушових доходів населення Чернігівської області та України, грн.

* згруповано та розраховано автором за даними [1; 2]

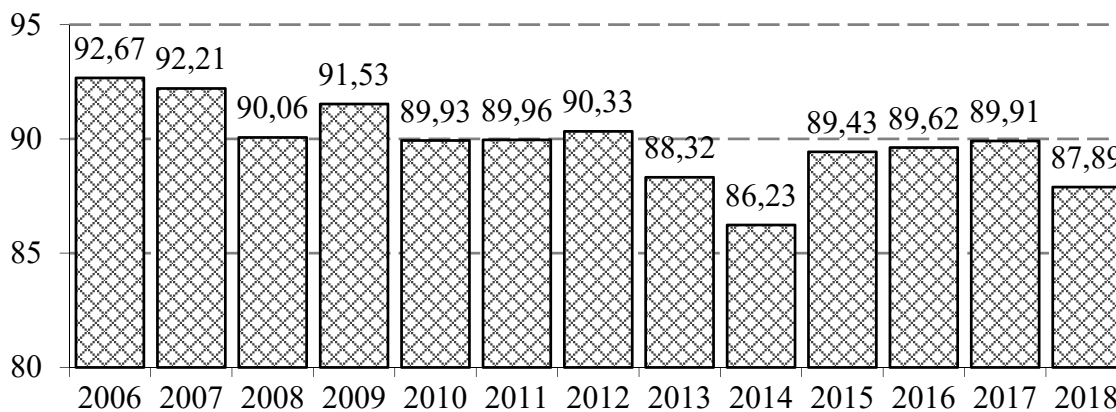

Рисунок 3 – Рівень Чернігівської області відносно середнього значення по Україні середньодушових доходів населення, % [1; 2]

Проведене дослідження дозволяє дійти висновків, що характеристики рівня забезпеченості населення Чернігівської області є відносно низькими, оскільки вони навіть не відповідають середнім по Україні. Так на частку Чернігівської області у національних показниках за підсумками 2018 р. приходиться лише 2,13% доходів населення, 2,11% наявних доходів, 2,02% реальних наявних доходів та 1,9% заробітної плати, що у порівнянні з часткою області за кількістю населення (2,386%) узагальнено характеризує населення області як бідне.

Список використаних джерел

1. Головне управління статистики у Чернігівській області [Офіційний сайт]. – Режим доступу: <http://www.chernigivstat.gov.ua/books/silgosp.php>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України / [Офіційний сайт]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Мініна О. В., к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ЗМІН ПРОФІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ РЕГІОНУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПРОГНОЗУВАННЯ ЙОГО РОЗВИТКУ

Регіональна господарська система зазвичай має певну спеціалізацію з явним лідерством у розвитку однієї з галузей або є поліструктурною без переважаючої будь-якої. Так, наприклад, регіональна господарська система Чернігівської області є аграрно-індустріальною з переважаючим агропромисловою складовою.

Основу агропромислового комплексу Чернігівської області складає сільське господарство, що разом із лісовим та рибним забезпечує роботою 31,7% всіх зайнятих працівників регіону. Спеціалізацією рослинництва є вирощування зернових та технічних культур, тваринництва – молочно-м'ясне скотарство та виробництво свинини. Протягом останніх десяти років сільське господарство регіону демонструє тенденцію до зростання, а його частка у валовій доданій вартості економіки області зростає з прискоренням – з 17,3% у 2009 р. до 25% у 2018 р. Не так стрімко, але також збільшується частка регіону у ВДВ сільського господарства країни – з 3,8 до 4,5% [1]. Описана динаміка свідчить про те, що сільське господарство регіону розвивається і набирає вагомості в розвитку регіональної господарської системи.

Слід зазначити, що лівову частку (понад 80%) у продукції сільського господарства займає продукція рослинництва – вона постійно зростає і якщо у 2010 р. складала 64,2%, то у 2018 р. – вже 82,7%. Це відбувається завдяки постійному збільшенню обсягів виробництва рослинництва. За останні 10 років вони зросли майже вдвічі. Обсяги виробництва тваринництва за цей період скоротилися несуттєво – на 12,8%, проте їхня частка зменшилася майже вдвічі – з 32,1% у 2009 р. до 17,3% у 2018 р.

За період з 1990 р. структура виробництва сільськогосподарських культур суттєво змінилася. Незмінними за цей період залишаються лише обсяги вирощування овочів – близько 174 тис. т та картоплі – 1200-1500 тис. т. У той же час обсяги вирощування зернових і зернобобових навіть за останні десять років зросли вдвічі. Проте їхня структура змінилася принципово: тепер в ній переважають так звані “комерційні” культури – кукурудза на зерно сьогодні в зернових складає понад 70%, у той час як в 1990 р. вона займала лише 4,2% (рис. 1), у 2000 р. – 13,1%, а у 2010 р. – 53,2%.

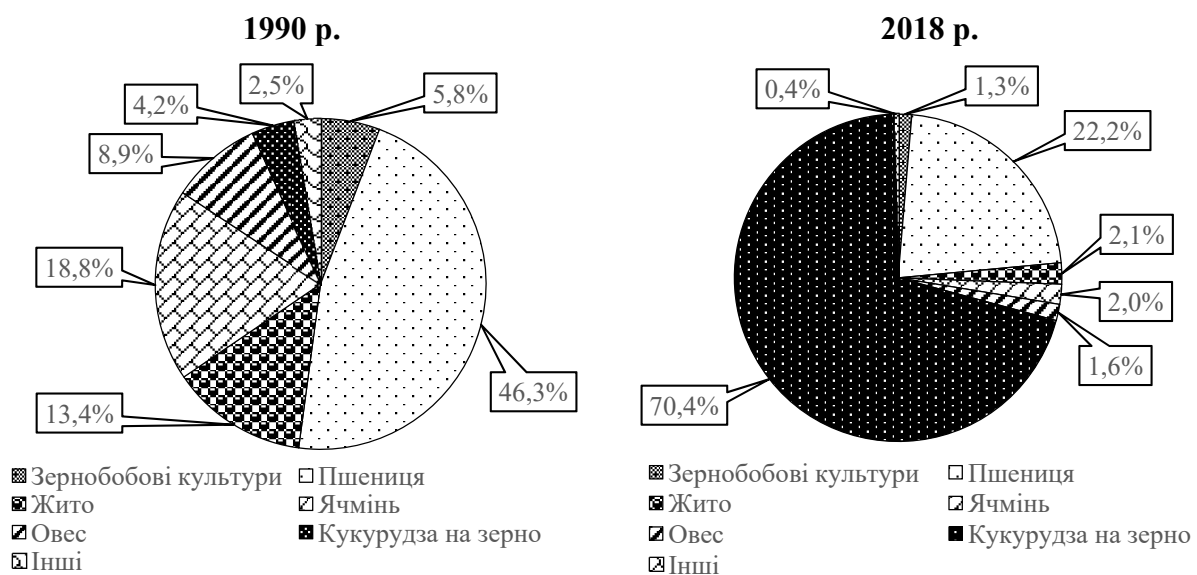

Рисунок 1 – Зміна структури рослинництва Чернігівської області, % [1]

Менш розвиненою на сьогодні, проте не менш важливою галуззю сільського господарства Чернігівського регіону є продуктивне тваринництво. Основні напрямки –

скотарство (вирощування великої рогатої худоби (ВРХ)), свинарство, вівчарство та птахівництво, які мають доволі високий ступінь розвитку в суспільному і в індивідуальному секторі. Загалом, у структурі галузі за кількістю тварин на сьогодні переважає птахівництво (близько 90,5%), решта припадає на свинарство (3,5%), велику рогату худобу (4,3%) та вівчарство (0,7%).

Головними товарними продуктами тваринництва є яловичина, телятина, свинина, м'ясо птиці, молоко і яйця. Як показують статистичні дані, суттєво змінилася структура одержуваного м'яса (рис. 2). Якщо у 2000 р. переважну частину (57,6%) в загальному обсязі займала яловичина і телятина, то у 2018 р. її частка знизилася до 38,1%. Натомість частка свинини зросла з 35,2% до 49,9%. Частка м'яса птиці збільшилася вдвічі, решта видів не зазнали суттєвих структурних змін.

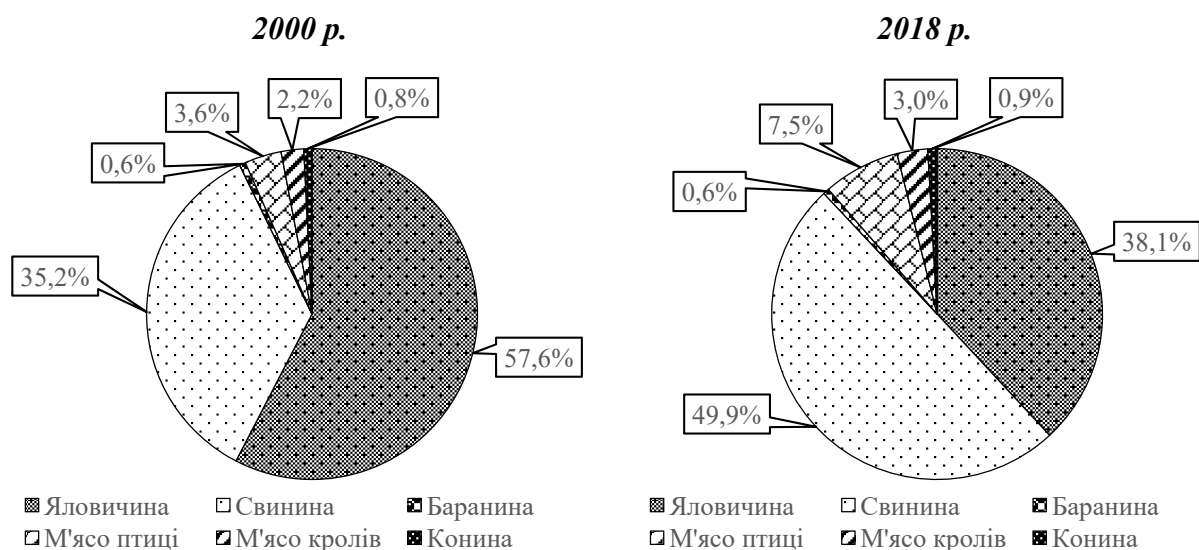

Рисунок 2 – Зміна структури виробництва м'яса (у забійній масі) в Чернігівській області, %

Оцінюючи майбутні перспективи розвитку сільського господарства в регіоні, необхідно надавати перевагу найбільш прибутковим видам діяльності. Проте, зважаючи на специфіку галузі, показник рентабельності можна використовувати лише як умовний орієнтир: є види діяльності, що збиткові протягом тривалого періоду, як, наприклад, вирощування овець на м'ясо (-64,5% у 2015 р., -52,1% у 2016 р., -23,6% у 2017 р., -55,8% у 2018 р.), птиці на м'ясо (-51,6% у 2015 р., -71,2% у 2016 р., -52,6% у 2017 р., -43,3% у 2018 р.), ВРХ на м'ясо (-26,3% у 2015 р., -20,3% у 2016 р., -3,3% у 2017 р., -20,5% у 2018 р.), решта видів сільськогосподарського виробництва не мають таких чітких тенденцій [1]. Тому при побудові прогнозів слід зважати на динаміку найбільш розвинених у регіоні видів діяльності.

Як показав аналіз, протягом 20-30 років структура регіональної господарської системи в цілому та її профільної галузі зокрема може принципово змінитися у відповідь на виклики часу – загальнонаціональні та світові, – що вимагає врахування цього факту при побудові середньо- і довгострокових прогнозів. Для аналізу і прогнозування загальних тенденцій розвитку галузі в масштабах регіону, а також на фоні загальнодержавних тенденцій будуються математичні моделі, на основі яких і визначаються перспективи регіону на майбутнє з огляду на зміни впливу профільної галузі на його розвиток.

Список використаних джерел

1. Головне управління статистики у Чернігівській області [Офіційний сайт]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.chernigivstat.gov.ua/books/silgosp.php>.

Норець Д. О., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група ОА-171
Науковий керівник – **Хоменко І. О.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ НА НАЦІОНАЛЬНУ ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ

Взагалі міжнародна торгівля визначається, як сфера товарно-грошових, яка представляє собою сукупність зовнішньої торгівлі усіх країн світу. Міжнародна торгівля поділяється на торгівлю послугами та торгівлю товарами.

Торгівля послугами – це система міжнародних відносин, що виникають між покупцями і продавцями, які пов'язані з придбанням або продажем різноманітних послуг. Торгівля товарами – це форма зв'язку між виробниками різних країн, які є економічно залежними між собою [6].

Міжнародна торгівля поділяється на експорт та імпорт товарів та послуг. Кожна країна експортує товари на виробництві яких вона спеціалізується та має сировину, необхідну для виготовлення цих товарів. Також дуже часто країни імпортують сировину, якої на їх територіях немає або недостатньо, а вироблені з цієї сировини товари продають за кордон. Імпортуються товари, виробництво яких є недоцільним для країни.

Оплата товарів та послуг може здійснюватися у національній валюті експортера або у національній валюті імпортера. Однак найчастіше купівля та продаж товарів та послуг на міжнародному ринку здійснюється у валюті третьої країни – здебільшого доларах, євро. Таким чином імпортеру необхідно купити іноземну валюту для того, щоб придбати товар або послугу, а експортеру обміняти отриману іноземну валюту на національну для подальшого використання у своїй державі. Купівля та продаж іноземної валюти здійснюється в банках. Продаж та купівля іноземної валюти має певні недоліки, зокрема це нестабільність валютного курсу.

Міжнародна торгівля позитивно впливає на розвиток національної економіки. Більшість фірм експортує товари та послуги за іноземну валюту (долари та євро) тим самим збільшуючи валютні резерви держави.

Також експорт товарів та послуг позитивно впливає на ВВП країни. Коли частка товарів та послуг, які виробляються в країні, продаються закордон, то витрати на їх виробництво – це витрати іноземців на вітчизняний ВВП. Чим більший експорт, тим більше витрат несуть іноземці на виробництво вітчизняного ВВП. Таким чином збільшення експорту також веде до збільшення сукупних витрат та ВВП країни [3].

Існують товари, для виробництва яких країна потребувала б великої кількості затрат, тоді країні більш доцільно та економічно вигідно імпортувати ці товари, аніж виготовляти їх самостійно.

Щодо України, то експорт товарів та послуг у 2019 році склав 63421 млн. дол. США (експорт товарів – 46113 млн. дол. США, експорт послуг – 17308 млн. дол. США), а імпорт – 75804 млн. дол. США (імпорт товарів – 60445 млн. дол. США, імпорт послуг – 15359 млн. дол. США). Загалом за 2019 рік імпорт виявився більшим порівняно з експортом на 12383 млн. дол. США. Таким чином валютний резерв України зменшився приблизно на 12383 млн. дол. США, що має негативний вплив на економіку України.

Регулювання міжнародної торгівлі здійснюється за допомогою методів тарифного та нетарифного регулювання.

Тарифний метод полягає у застосуванні мита. Мито – податок на імпорт або експорт, який сплачується у момент перетинання товаром митного кордону держави. За напрямком руху товару мита поділяються на імпортні, експортні, транзитні (застосовується дуже рідко). Імпортне (ввізне) мито – мито, яке стягується з товарів та інших предметів, які ввозяться на територію країни із-за кордону. Через імпортне мито ціна імпортованого товару стає вищою ніж світова ціна. Наприклад, при ввезення імпортованого товару на розмір мита впливає країна з якої завезено товар, його вартість. Нехай було ввезено автомобіль вартістю 50 тис. дол. у США.

Для товарів з США ставка мита становить 10%. Мито, яке необхідно сплатити за ввезений товар становить $50000\$ \cdot 0,1 = 5000\$$, тобто для покупця вартість товару збільшилась на 5000\$.

Таким чином за допомогою імпортного мита відбувається захист національного виробника. Експортне (вивізне) мито – мито, яке стягується з товарів та інших предметів, які вивозяться з території країни закордон. Експортне мито є менш популярним порівняно з імпортним, нараховується лише на деякі певні групи товарів. Коли на території країни спостерігається недостача певного групи товарів, то на цю групу товару вводиться експортне мито, тим самим забезпечуючи, щоб якомога більше даного товару залишалось в країні.

Нетарифні методи – це сукупність методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, метою яких є вплив на процеси у сфері зовнішньоекономічної діяльності, але які не відносяться тарифних методів регулювання [4]. До методів державного регулювання відносять заходи, які держава використовує для регулювання торгівлі, за винятком тарифів [4] наприклад, квота, ліцензування, добровільні обмеження експорту, експортні субсидії, тощо. Квота є одним з найпоширеніших методів нетарифного регулювання міжнародної торгівлі. Квотування означає встановлення державними органи країни обмежень (квот) на експорт або імпорт певних видів товарів. Найчастіше квотування зовнішньої торгівлі здійснюється шляхом її ліцензування, коли держава видає ліцензії на експорт та імпорт обмеженого обсягу продукції і водночас забороняє неліцензовану торгівлю, також ліцензії можуть мати і самостійне значення, як інструмент зовнішньоторговельної політики [5]. Добровільні обмеження експорту означає, що країна, яка є експортером повинна обмежувати вивіз продукції до певної країни. Експортні субсидії – пільги, які держава надає експортерам, для того, щоб збільшити експорт. Через експортні субсидії виробникам стає більш вигідно експортувати продукції аніж продавати її на внутрішньому ринку своєї держави. Саме через це правила СОТ (Світової організації торгівлі) забороняють застосування даної пільги.

Таким чином, можна зробити висновок, що міжнародна торгівля здійснює значний вплив на національну економіку. Адже за допомогою міжнародної торгівлі країна експортує товари та послуги, які їй вигідно продавати за кордон, отримуючи за це валюту, тим самим збільшуючи валютний запас країни. Також країна імпортує товари та послуги, які їй недоцільно виробляти самостійно. Для того, щоб імпорт не перешкоджав діяльності національних виробництв, застосовуються тарифні та нетарифні методи регулювання міжнародної торгівля.

Список використаних джерел

1. Вплив міжнародної торгівлі на розвиток національної економіки: курсова робота. *Allbest Глобальна сеть рефератов*. 2013. 20 вересня. URL: https://knowledge.allbest.ru/economy/2c0a65625a2bc78a5d43a88521306c26_0.html
2. Застосування мита: суть та особливості: реферат. *Освіта.ua*. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_pidpr/21809/
3. Зовнішня торгівля та її вплив на ВВП країни: реферат. *Освіта.ua*. URL: http://ru.osvita.ua/vnz/reports/econom_theory/22033/
4. Кузнецова Г. В. Тарифні та нетарифні методи регулювання зовнішньої торгівлі. *Міжнародна торгівля товарами і послугами*. 2015. URL: https://stud.com.ua/32354/ekonomika/tarifni_netarifni_metodi_regulyvannya_zovnishnoyi_torgivli
5. Небава М. І. Нетарифні методи регулювання зовнішньої торгівлі. Кількісні обмеження зовнішньої торгівлі. *Теорія макроекономіки*: навч. посіб. для студ. економ. спец. Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2001. URL: https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/fmib/14nebava_teoriya_makroekonomiki/143.htm
6. Поліщук-Фесун Р. А. Вплив міжнародної торгівлі на розвиток національної економіки: курсова робота. Тернопіль, 2016. 31 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/2250/1/Фесун.pdf>
7. Shkarlet, S. M. The current state and prospects of development of international electronic commerce / S. M. Shkarlet, I. O. Khomenko / *Науковий вісник Полісся*. – 2017. – № 2 (10). Ч. 2. – С. 133-138.
8. Хоменко І.О. Причини виникнення та наслідки подолання тіньової економіки в Україні / І.О.Хоменко, І.В. Горобінська, Є.А. Вовк // *Вісник НТУ*. – К.: НТУ, 2019. –Серія «Економічні науки». Випуск 2 (44), 2019. – С.151-160.

Потапенко Я. О., студентка гр. ОА-181
Науковий керівник - **Дерій Ж. В.**, зав. каф. теоретичної
та прикладної економіки, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФУНКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Циркулярна економіка викликала інтерес для багатьох дослідників і в даний час є невід'ємною частиною концепції сталого зростання. Перехід економіки до циркулярної потребуватиме трансформацій у сфері компетенції, розвитку, інновацій та організаційного управління, а також обізнаності громадськості. Циркулярна економіка створює можливості для досягнення вигод в економіці (ефективність виробничих процесів, інновацій, енергетичної безпеки), а також у соціальній та екологічній сферах (формування екологічної безпеки). Значну роль відіграють підприємства в умовах циркулярної економіки. Моделі бізнес-рішень разом з перспективами подальшого сталого розвитку компанії, засновані на припущеннях та моделях циркулярної економіки.

На основі узагальнення наукових джерел та аналітичних матеріалів [1, 2, 3] виявлено, що до найважливіших функцій підприємства в умовах циркулярної економіки належить: підвищення ресурсоефективності; рециклінг – вторинна переробка відходів; упровадження *екологічних* інновацій (екодизайн); подовження терміну служби споживчих товарів.

Підвищення ресурсоефективності передбачає споживання підприємствами меншої кількості сировини, матеріалів, води та енергетичних ресурсів, їх відмову від використання токсичних матеріалів, а також скорочення обсягів викидів і відходів. За рахунок своєї універсальності, ця стратегія є зрозумілою та доступною і не має суттєвих обмежень для її впровадження в будь-яких галузях виробництва. Найкращим шляхом вирішення проблеми невинного зростання кількості відходів, є рециклінг. Використання відходів в якості вторинних матеріальних ресурсів має ряд переваг перед звичайним захороненням: зменшення тиску на навколишнє природне середовище; максимальне використання ресурсу матеріального об'єкта, що підлягає вторинній переробці; мінімізація забруднюючого впливу людської діяльності на стан навколишнього довкілля, запобігання збільшенню сміттєзвалищ; збереження енергії та природних ресурсів; підвищення рівня споживчої культури, формування екологічної свідомості.

Екодизайн сприяє більш легкому обслуговуванню, ремонту, модернізації, повторному використанню або переробці виробів. Значна увага приділяється походженню матеріалів, безпеці у використанні виробів, відсутність шкоди здоров'ю споживачів.

Концепція ефективної економіки полягає в тому, що головною сферою інтересів клієнтів будуть високоякісні послуги, а не володіння продуктами. Показники продажів будуть варіюватися залежно від характеристик відповідної продукції. Пропозиція результатів роботи є частиною сьогоденної економіки; це, наприклад, продаж послуг операційними державними та приватними мережами – залізницями, телекомунікаційними компаніями, операторами автомагістралей, аеропортів, а також міжкорпоративні операції. Задача полягатиме у поетапному розширенні концепції з включенням все більшої кількості споживчих товарів. Виробникам треба надавати стимули для розробки продуктів на довший термін і у такий спосіб, щоб спростити їхній демонтаж. Отже, дохід можна отримувати набагато довше, зберігаючи при цьому якість, продуктивність та вартість існуючого запасу. Дохід буде зароблятися шляхом забезпечення максимальної вартості основного капіталу (матеріальних цінностей), а не за рахунок максимізації потоку продукції, тобто «продажу більшої кількості речей».

Ці бізнес-стратегії вже впроваджуються цілим рядом провідних компаній: наприклад, RollsRoyce продає потужність, а не двигуни, погодинно; Michelin пропонує в оренду шини для вантажних автомобілів, призначаючи плату для їхніх власників за пройденими кілометрами;

Хегох продає зроблені копії, а не копіювальні машини; Houdini пропонує прокат, а не продаж спортивного спорядження; Philips надає напрокат інтелектуальні системи освітлення, замість продажу; Renault приймає використані двигуни та їхні компоненти, відновлює їх та продає як двигуни для заміни.

Вдалими практичними проявами й імплементаціями основних ідей циркулярної економіки є такі стартапи [4]:

- Thread: викинуті пляшки стають взуттям;
- Looptworks: одяг з переробленої сировини, м'ячі та гаманці із сидінь літака;
- LanzaTech: перетворює використаний вуглець на паливо і хімікати;
- Method: нові пляшки із зібраного в морі пластику;
- Energizer: частка пересохлих батарейок у нових;
- Dell: допомагає позбавлятися від комп'ютерного сміття;
- Levi Strauss: повертає життя в старий одяг будь-якого бренда;
- H&M: колекція джинсів, зроблених з переробленої бавовни в 2015 р.;
- Unilever: економить понад 140 тис. т відходів, що вивозяться на смітник. Компанія купує більше 2 млн. т відходів щороку і переробляє те ж саме для нових пакувань;
- Alaska Airlines: сумки і гаманці зі старих сидінь літаків.

Таким чином застосування підходу до циркулярної економіки може дати можливість підприємствам перейти від лінійного виробництва «випуск-розпорядження» до бізнес-моделей, що дозволяють з самого початку розробляти та виготовляти товари для розширеного використання, розбирання, повторного використання та переробки.

Список використаних джерел

1. Дерій Ж.В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці Derii Zh. Households role in the circular economy/ Ж.В. Дерій // Проблеми і перспективи економіки та управління: Науковий журнал. – Чернігів: ЧНТУ, 2017. – № 3. – С. 39–45.
2. Зварич І. Циркулярна економіка і глобалізоване управління відходами/ І. Зварич // Журнал європейської економіки. – 2017. – Т. 16, № 1. – С. 41–57. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jee_2017_16_1_5
3. Орловська Ю. В. Зелене будівництво як складова політики ЄС щодо розвитку циркулярної економіки / Ю. В. Орловська, Т. Ф. Яковишина, Є. С. Орловський // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2016. – Вип. 5 (05). – С. 365–371.
4. Іртищева І. Світ врятує марикультура / І. Іртищева, Н. Потапенко // Економіст. – 2014. – № 4. – С. 35–38.

Хоменко І. О., к.е.н., професор,
Петренко Я. В., студентка групи ЕП-171

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПЛАТІЖНІ КАРТКИ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

Розвиток економіки будь-якої держави неможливий без високоефективної фінансово-кредитної системи та використання сучасних платіжних механізмів. Безготівкові розрахунки поступово витісняють готівкові платежі у грошових системах різних країн. Основна частина проведення безготівкових розрахунків припадає на комерційні банки. Саме комерційним банкам належить найважливіша розрахунково-платіжна функція у платіжній системі держави. Сучасні платіжні системи дозволяють банку розширювати сферу послуг, тим самим нарощувати кількість клієнтів та розмір доходу. У даний час міжнародний ринок платіжних карток динамічно розвивається та все більше банків стають учасниками цього ринку (росте не тільки кількість емітованих карток, але й обсяг залучених на картках коштів, розширюється мережа обслуговування платіжних карток). Безготівкові розрахунки на їх основі дозволяються зменшити витрати держави на підтримання готівкової грошової маси, покращити збирання податків, проводити програми соціального характеру тощо.

Одним із інструментів безготівкових розрахунків, бурхливий розвиток якого спостерігається протягом останніх років, є банківська картка. Її широке застосування одночасно характеризує ступінь інтегрованості банківської системи та суспільства, розвитку банківських операцій та платіжного обороту. Серед міжнародних банківських карт найбільш популярними є VISA, MasterCard, American Express та інші. У даний момент також важливу роль грає мобільний банкінг. Світова статистика використання дистанційного доступу до банківських послуг, у тому числі за допомогою мобільного зв'язку, демонструє такі тенденції: у країнах, розташованих на півночі Європи, до 50% банківських операцій проводиться у дистанційному режимі, на півдні Європи – цей показник складає 10%.

Для банків така тенденція є дорогою, а для фінансово-кредитних інститутів дистанційна самостійність клієнтів приносить чималу вигоду. Оскільки знижується навантаження на банківські колл-центри, менш актуальною стає задача відкриття нових офісів, створення нових точок продажу. Наявність розгалуженої мережі надає можливість суттєво розширювати клієнтську базу, але це обертається для банку серйозними витратами, особливо, якщо мережа відкривається у столиці та містах-мільйонниках, де ставки оренди та вартості квадратних метрів достатньо високі.

На даний момент формується ще одна нова категорія користувачів мобільного зв'язку, яку впроваджують банки – WAP-технології. Можливості WAP-банкінгу ширші, ніж SMS-банкінгу тому, що користувач WAP має доступ до сайту банку у режимі 24/7. Відповідно до даних Всесвітнього банку, у глобальному обороті на кінець 2018 року знаходилось більше 19 млрд. банківських карт різних типів: кредитних, дебетових, передоплачених, віртуальних.

Між країнами присутній значний розрив по сукупному обсягу банківських карток усіх типів, що визначено різницею у рівні розвитку банківської системи та внутрішньої монетарної політики. Рівень проникнення карток не залежить від величини економіки країни. У країнах Західної Європи населення активно користується банківськими картками для здійснення платежів. У Великобританії та Франції рівень проникнення банківських карток досить високий (1100 кредитних карток на 1000 осіб), що пояснюється раннім становленням ринку кредитних карток. У Німеччині та Нідерландах для здійснення платежів масово використовуються передоплачені картки. В Азії активно розвиваються всі напрями карток. Середній рівень проникнення складає 2400 карток на 1000 осіб. Рівень фінансової грамотності населення та розвиток платіжної інфраструктури сприяє широкому використанню картокових продуктів, при цьому формати кредитно-карткових продуктів відрізняються інноваційністю та технологічністю. У мусульманських країнах, наприклад, у Саудівській Аравії, відсутні кредитні картки, у зв'язку з релігійною заборонаю на стягування відсотків. Найвищі показники обертів по банківським карткам спостерігаються у США – 4,4 трлн., у Китаї – 3,5 трлн., що свідчить про сформовану безготівкову кон'юнктуру роздрібного сектору у вищевказаних країнах. За даними Національного банку України, у 2019 р. загальна кількість емітованих платіжних карток у обігу – 61,8 млн. шт., що на 4% більше за попередній рік і серед них лідує платіжна система Mastercard (43.7 млн. шт.-70,7%). Активних карток у наявності 36,8 млн. шт. та на одного українця припадає 1,5 платіжних карток. Ці показники свідчать про те, що в Україні досить високий рівень проникнення платіжних карток та цифровізації банківської системи.

Таким чином, стабільний ріст оборотів по банківським карткам, у тому числі по кредитним, можливий при розгорнутій різнотипній платіжній структурі. Ключовою інфраструктурною ланкою виступають банкомати та термінальні мережі та інше інтегроване платіжне обладнання. Різноманіття та складність змін, які виникають у банківській сфері України та інших країн, потребує розробки ефективних підходів до механізму реалізації функцій банків. Операції з картками відкрили нові перспективи фінансового обслуговування клієнтів та відповідно розширили можливості отримання банківського прибутку.

Список використаних джерел

1. The World Bank. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219 (дата звернення 10.04.2020).
2. Національний банк України. URL: <https://www.worldbank.org/> (дата звернення 10.04.2020).

3. Легуновская А.В. Современные карточные проблемы платежных систем европейских стран // Деньги и кредит. – 2017. - №10. – С.42-50.

4. Shkarlet, S. M. The current state and prospects of development of international electronic commerce / S. M. Shkarlet, I. O. Khomenko / Науковий вісник Полісся. – 2017. – № 2 (10). Ч. 2. – С. 133-138.

5. Хоменко І.О. Криптовалюти як сучасні інноваційні платіжні системи / І.О. Хоменко // LXXIV Наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів та співробітників відокремлених структурних підрозділів університету, (16-17 трав. 2018 р, м. Київ): тези доп. – К.: НТУ, 2018. – С. 410.

Предко А. Ю., студентка 3 курсу, група ОА-171
Науковий керівник – **Хоменко І. О.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МІЖНАРОДНІ ТЕНДЕРИ В СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ТОРГІВЛІ

Глобалізація, науково-технічний прогрес, швидке зростання масштабів інфраструктурного будівництва в тих країнах, які є достатньо розвиненими, призводять до того, що міжнародні тендери займають досить важливе місце в сучасній світовій торгівлі. Це пояснюється тим, що вони виступають інструментом в механізмі ринкового господарства, адже завдяки тендерам відбувається розвиток зовнішньої торгівлі, що несе за собою забезпечення тенденцій розвитку національного господарства. Варто відзначити, що операції купівлі-продажу для покупців та продавців, використовуючи таку форму міжнародної торгівлі, проводяться ефективніше [3].

Міжнародний тендер – це метод міжнародної торгівлі, де з використанням товарного ринку відбувається відбір іноземних постачальників та підрядників шляхом проведення для них конкурсу на товари чи послуги, які повинні відповідати певним техніко-економічним даним. До основних об'єктів можна віднести: будівництво установ та споруд виробничого та невиробничого призначення; будівельно-монтажні та пусконаладжувальні роботи; імпорتنі операції; кредити, які надаються державою; запровадження та здійснення робіт у сфері охорони навколишнього середовища; заохочення експертів, науковців та консультантів; замовлення на устаткування, яке буде використовуватись під час виготовлення об'єктів національної економіки [1, с. 45].

Міжнародні тендери є поширеними в індустріально розвинених країнах та в країнах, що розвиваються, однак цілі з якими вони їх використовують різні. Перші в більшості випадків, мають мету стимулювати розвиток національного виробництва. Так, в більшості розвинених країнах світу, по законодавству, організації, де переважає державний капітал, можуть проводити тендерні замовлення, хоча здійснювати імпорتنі операції не використовуючи при цьому торги дозволяється лише, якщо відбувається закупівля унікального обладнання, покупки за рахунок спеціальних міждержавних угод або екстрена закупівля обладнання, яка буде використана для ліквідації наслідків негараздів, спричинених кліматом. Для країн, що розвиваються, такий метод розміщення замовлення має на меті зменшити вартість замовлень, адже досвід організацій в укладанні міжнародних контрактів досить низький. На практиці доведено, що саме в таких країнах міжнародні тендери набули найбільшого поширення, за рахунок великого впливу держави в основних галузях національного господарства та не достатніми знаннями та рівнем кваліфікації для прийняття самостійних рішень в технічних проблемах [2].

Звертаючи увагу на викладене, можна підтвердити, що міжнародні тендери є поширеними у сучасній світовій торгівлі, особливо це стосується ринків машинно-технічної продукції (як вказують експерти, вартість постачання обладнання та об'єктів будівництва шляхом проведення торгів, становить 1/3 від всієї вартості експорту продукції з країн, які є промислово розвиненими). За рахунок існування такої проблеми, як збут на світовому ринку, імпортери не тільки розширюють сфери використання тендерів, але й застосовують їх як індикатор створення переваг при розміщенні імпорتنих замовлень. Наприклад, західні фахівці

стверджують, що ціни на енергетичне обладнання, отримане при підписанні контрактів внаслідок проведених двосторонніх переговорів будуть вищими на 20-25%, ніж обладнання отримане через тендери. Це пояснюється тим, що міжнародні торги стимулюють продавців конкурувати між собою, офіційно визнавати їх конкурентоспроможність в разі перемоги тендеру, а покупців обирати для себе найбільш технічно та комерційно доцільний варіант із всіх запропонованих.

За рахунок того, що міжнародні тендери є популярними, це призводить до регламентації їх організації та проведення з використанням таких джерел: рекомендації міжнародних організацій (СЕК, ЮНІДО); міжнародні угоди з процедури проведення тендерів; міжнародні звичаї та традиції в проведенні торгівлі; рекомендації та поради національних організацій у сфері консультативного інжинірингу. Однак, міжнародна регламентація не має на меті обмежити національну самостійність в організаційних процедурах торгів. Вона лише дає можливість вдосконалити національне законодавство, модифікацію та адаптацію місцевих правил та звичаїв, які склалися в торгівлі. Кожна країна, враховуючи правила міжнародної регламентації, закріплює свої власні акти, які зможуть захистити національні інтереси та дадуть можливість державі впливати на процедури здійснення торгів та на діяльність закордонних постачальників і підрядників, які стали переможцями тендерів. Крім того, на практиці спостерігається тенденція до збільшення прав організаторів торгів та тендерних комітетів, які залучаючи фірми до виконання тендерних замовлень, допомагають державі стимулювати національне виробництво. Тому, в умовах тендерів додають положення, де зазначається, що комітет має право відхилити певну пропозицію не пояснюючи чому. Так, торги можуть бути анульовані замовником через певні важливі, з його точки зору, причини, хоча для зниження цін та покращення умов пропозицій може бути проведено повторний тендер. Поряд з цим, організатори та учасники торгів повинні виконувати стандартизовані вимоги [4].

Найважливіші вимоги, що ставляться перед організаторами та учасниками торгів наведені на рис. 1.

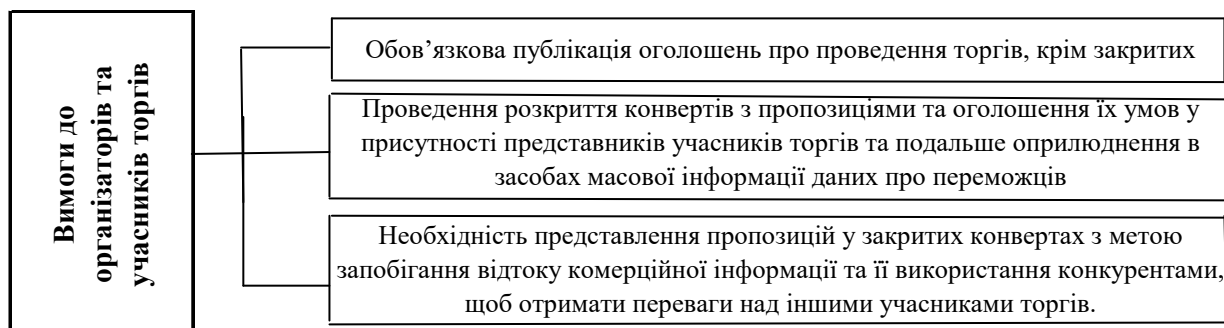

Рисунок 1 – Стандартизовані вимоги до організаторів та учасників торгів

*Джерело: узагальнено автором

До сучасних напрямів регламентації міжнародних торгів можна віднести: розробка рекомендацій та документів щодо стандартизації кваліфікаційних вимог до організаторів та учасників торгів; запровадження правил щодо перекваліфікації учасників; вживання заходів щодо зменшення витрат пов'язаних з підготовкою документів для проведення тендерів; запровадження конкурентного середовища та стимулювання до участі в тендерах; недопущення дискримінації закордонних учасників, тобто дотримання принципів національного режиму.

Провівши невеликий аналіз соціальних та економічних причин розвитку міжнародних тендерів, важливо зазначити їх особливість, яка проявляється не тільки під час впливу на розвиток зовнішньої торгівлі, але і в процесі регулювання державних та міжнародних відносин у міжнародній торгівлі. Широке використання такої форми торгівлі пов'язане з тим, що роль органів держави в умовах високого рівня техніки та науки значно зросло. Однак, розвиток

продуктивних сил і виникнення товарно-грошових відносин є одними з найголовніших індикаторів активного використання тендерів, тобто причини треба шукати дещо глибше [3].

Міжнародні тендери у достатньо розвинених країнах мають антимонопольний характер і виступають одним із методів боротьби з обмежувальною діловою практикою [5].

Отже, універсальність здійснення тендерів, яка проявляється в тому, що вони є розповсюдженими у країнах є важливою особливістю здійснення торговельної діяльності в сучасних умовах. Число тендерів, які вже було проведено, підприємства та організації, які брали в них участь, товари та послуги, які при цьому реалізуються постійно зростають, з'являються нові форми організації тендерів, більша увага стала звертатись з боку організацій, особливо ООН, які мають на меті розповсюдити використання тендерної діяльності по всьому світу. Поряд з цим, створюються заходи для кращого застосування теорії на практиці в регіональних об'єднаннях, особливо в Європейському союзі. Відповідно до досліджень проведених інститутом HeritageFoundation, кожен рік в Західній Європі та США відбуваються замовлення на суму понад 35 млрд дол. Експерти вказують, що як мінімум 20% світового товарообігу приходиться на всі інструменти організованої торгівлі, тоді як приблизно 15% відноситься на міжнародні тендери. Одним із головних об'єктів тендерів є державні закупівлі, які становлять майже 10% торгівлі світу, або близько 10 млн дол. щороку. Важливо відзначити, що великі міжнародні організації та банки розвитку щорічно досягають тендерних бюджетів не менше ніж на 50 млрд дол.

Протягом останніх десяти років було накопичено вагомий досвід щодо організації та проведення міжнародних тендерів, і багато факторів стверджують, що даний механізм має багато переваг. Однак, велика кількість питань пов'язаних із проведенням такої форми торгівлі не знайшли оптимальних рішень в напрямках інтересів країн-учасниць світового співробітництва, компаній та державних організацій, залучених в цю діяльність.

Список використаних джерел

1. Гафман М. Ф. Основи зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. Харків: Видавництво А. С. К., 2008. 240 с.
2. Міжнародні тендери (торги). URL: <https://library.if.ua/book/68/5030.html>
3. Міжнародні тендери (торги): особливості проведення та функції тендерного комітету. URL: <https://studfile.net/preview/2398883/page:21/>
4. Особливості тендерної діяльності у сучасній світовій торгівлі. URL: https://knowledge.allbest.ru/international/3c0a+65625b2bd78b4d43b88521206c36_0.html
5. Сучасні світові тенденції в проведенні міжнародних аукціонів. URL: <https://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4420>
6. Хоменко І.О. Криптовалюти як сучасні інноваційні платіжні системи / І.О. Хоменко // LXXIV Наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів та співробітників відокремлених структурних підрозділів університету, (16-17 трав. 2018 р., м. Київ): тези доп. – К.: НТУ, 2018. – С. 410.
7. Хоменко І.О. Особливості і перспективи розвитку фондового ринку України у післякризовий період / І.О. Хоменко, Т.І. Богуславська // LXVIII Наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів та працівників відокремлених структурних підрозділів університету, (11-13 трав. 2012 р.): тези доп. – К.: НТУ, 2011. – С. 329.

Чубикіна А. О., Костюченко І. А., студентки групи ОА-171

Науковий керівник – **Хоменко І. О.,** д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БРЕНДУ НА МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РИНКАХ

Дослідження глобалізації як платформи для розвитку брендингу країн світового господарства є актуальним питанням в сьогоденні. Безперервний розвиток економіки та цивілізації породжують інтернаціональні та інтеграційні процеси. Існування тісного зв'язку національного господарства з країнами світу в усіх сферах, у тому числі економічній та політичній, дає поштовх у зростанні комунікацій та розвитку міжнародного маркетингу, а отже вагоме місце займає поняття «національний бренд».

Брейдинг – це діяльність країни, яка здатна виокремити виготовлений товар серед конкурентів та сформувати прихильність серед покупців. Все більше компаній виходять на міжнародний ринок, у свою чергу, бренд дає можливість якомога швидше туди потрапити. Велика конкуренція, широке розмаїття сфер бізнесу робить брейдинг складним і значущим процесом.[1]

Окрім того, національний бренд – інструмент для керування іміджу, репутації, а також статус на міжнародному ринку. За даними Всесвітньої організації туризму, бренд країни – це емоції, що виникають під час створення образу певної країни, тобто нематеріальний актив. Наприклад, Франція – мода; Німеччина – автомобілі; Італія – піца і т.д. Отже, бренд сприймається як певна цінність держави та як своєрідний актив, який здатен зіграти роль в вирішенні питань бізнесу, торгівлі, а також дипломатичних зв'язків.[6]

Брейдинг застосовується не тільки для виходу на міжнародну арену, він дає коло переваг, це по-перше, формування для споживачів безсумнівного вибору щодо продукції конкретної торговельної марки; по-друге, збільшення обсягів продаж; по-третє, вищі доходи акціонерам.[6]

Спеціаліст з національного брейдингу Саймон Анхольт вважає, що брейдинг має своєрідну модель (рис.1).

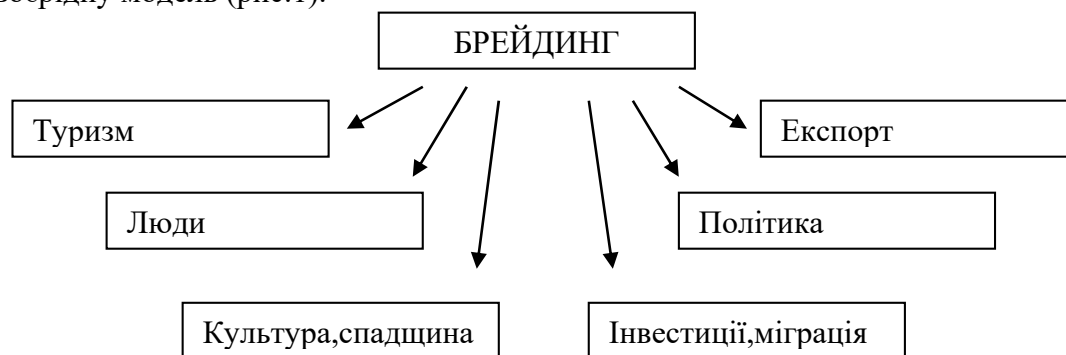

Рисунок 1 – Структура національного брейдингу
(Рисунок було створено за джерелом 1)

Ця модель висвітлює фактори, що сприяють розвитку бренда та проблеми, які слід вирішувати[1]. Бренд існує в мировому просторі, він створюється з допомогою реклами, фірмового стилю та PR. Експансія представляє рекламний бізнес у сфері формування національних формувань, присвячена тому, що поняття "бренд" стало переноситися і на державу.

В Україні, перш за все, це люди (тобто українці) – працьовитий, гостинний, волелюбний народ. Україна прийняла безліч позитивних відгуків від іноземних гостей після ЄВРО-2012.

Україна – країна, якій характерна амбітна історія та культурна спадщина. Такі імена як брати Клички, Тарас Шевченко та багато інших знає весь світ. У 2004 та 2016 роках Україна була переможницею Євробачення.

Країна багата на туристичні місця та комплекси. На її території є багато культурних, природних та історичних місць, має вигідне географічне розташування – вихід до двох морів та гори. С. Анхольт стверджує, що країни, які вважаються найбільш туристично привабливими, отримують найбільший приплив капіталу.

Експорт України – переважна більшість важкої промисловості та енергоресурси.[3]

Оскільки держава відноситься до групи країн, що розвиваються, вона інвестиційно приваблива, адже має безліч проектів та стартапів. Однак "Erst & Young" вважає, що через невизначеність України щодо свого інвестиційного клімату зменшується інвестиційний потенціал країни та ентузіазм інвесторів.

Щодо останнього фактору формування бренду – політики, то для України вона характеризується нестабільністю. Зокрема такі події, як анексія Криму, конфлікт з Росією кладуть негативний відбиток у формуванні іміджу. Проте співпраця з Європейським Союзом,

підтримка ООН з іншої сторони, дають позитивний вплив на місце України в міжнародному середовищі.[4]

Оцінювання та узагальнення параметрів бренда країн згруповані в рейтингах Country Brand Index та Nation Brand Index. Міжнародні рейтинги дають можливість побачити місце бренда на міжнародній арені, і те, як країна представлена у рейтингу свідчить про її імідж.[5]

У щорічному звіті агентства «Future Brand» по брендам країн світу Україна входить у п'ятірку найгірших країн з 75 всього. В Україні середня оцінка стану оцінюється лише в вісім відсотків, а середня оцінка досвідченості визначається приблизно в 14%. По показнику стану нижче по рейтингу ніж Україна знаходяться такі країни: Нігерія та Камбоджа. У загальному рейтингу між країнами Україна посідає 74 місце з 75 країн, що аналізувались [2].

Національний бренд – займає високу позицію в глобалізації економіки. Україна має великі можливості сформувати власний потужний бренд, маючи такі переваги: вигідне розташування, наявність сировини, людський ресурс – освічене населення з науковим та творчим потенціалом, велика культурна спадщина. Проте існує ряд перешкод для реалізації – політична нестабільність, відсутність фінансування, неефективне використання земельних та природних ресурсів, економічна відсталість. Україні слід працювати над інфраструктурою, залучати інвестиції, розробити детальний план розвитку щодо позиціонування бренду та залучити до його реалізації кваліфікованих фахівців, надалі продовжувати вести переговори з іноземними країнами.

Список використаних джерел

1. Анхольт С. Создание бренда страны / С. Анхольт // Брендменеджер. – 2007. – №1. – С. 36–44
2. Воробійова Н.П. Савченко С.М. Оцінка національного бренду України на міжнародному ринку. - Сучасні проблеми економіки і підприємництва. Випуск 17, 2016.
3. Горбаль Н.І., Мисик В.М. «Концепція формування бренду України у міжнародному середовищі»/ Lviv Polytechnic National University Institutional Repository, 2013 р., с.345-351./Електронний ресурс: Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/23597/1/51-345-351.pdf>
4. Люльчак З.С. Національний бренд та брендинг у контексті міжнародних подій / З.С. Люльчак, А.А. Ліпенцев, Ю.І. Гадушак // Збірник НУ «Львівська політехніка». – 2012, – С.127-136.
5. Полішко Г. Г. Національний брендинг у глобальній економічній системі, Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук Електронний ресурс - Режим доступу: https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.02/2016/Dis_final_Polishko.PDF
6. Середяк М.Т. Міждисциплінарна курсова робота «Міжнародний брендинг в системі стратегічних напрямів розвитку транснаціональних корпорацій». Тернопіль, 2017р./ Електронний ресурс: Режим доступу <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/23202/1/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%8F%D0%BA%20%D0%9C.%D0%A2.pdf>
7. Хоменко І.О. Сучасні тенденції розвитку ринку аутсорсингу: вітчизняний та зарубіжний досвід / І.В. Горобінська, І.В. Садчикова, І.О.Хоменко // Економіка та управління на транспорті. – К.: НТУ, 2018. – Вип. 6. – С. 47-57.
8. Хоменко І.О. Промисловий маркетинг як спосіб господарювання в ринкових умовах / Л.В. Бабаченко, І.О. Хоменко // Інфраструктура ринку. – 2018. - № 17. – С. 21-24.

Каштальян О. О., студент гр. ЕП-171

Науковий керівник – **Самко О. О.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЕКОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

З прискоренням розвитку економіки країни зростає обсяг екологічних проблем, що згодом спричиняють екологічну кризу, тому удосконалення екологічної політики стає пріоритетним завданням для кожної країни світу. Екологічна політика стала невід'ємною складовою політики будь-якої держави, де головною метою є збалансований і гармонійний розвиток економіки й суспільства. Нагальним питанням стає виділення інституційних умов задля підвищення ефективності позитивних змін та покращення інструментів екологічної політики в умовах дестабілізації екологічного стану країни та росту негативного впливу на

суспільство, природу та економічний розвиток. З метою покращення рівня життя населення, що базується на сталому розвитку, необхідно створити систему заохочень щодо ліквідації і зменшення екологічних збитків, покращити систему охорони навколишнього середовища, а також створити інструмент регулювання безпеки навколишнього середовища. Задля впровадження ідеології сталого розвитку необхідно комплексно розвивати економіку із збереженням екологічного і соціального добробуту[2].

Наразі в Україні існують проблеми з екологічним станом, а також недоліки, пов'язані з охороною природного середовища, що є наслідком відсутності системи заохочень та стимулювання економіки щодо більш раціонального та економічного використання природних ресурсів. Механізм регуляції, що існує у сфері екології, відносять до м'якого типу, тому що він не спрямований на запобігання виникнення забруднень у навколишньому середовищі отруйними речовинами, а лише бореться з вже наявними наслідками проблем в екології. Наслідком цього є зростання показників забруднення навколишнього середовища, а саме: повітря, води й землі, навіть, за умови певного скорочення виробництва в умовах економічної та політичної криз. Також така тенденція є наслідком низької обізнаності населення у природоохоронній сфері й відсутності екологічної свідомості або низького її рівня. Тож наразі постає питання реформування природоохоронної системи, впровадження посиленого впливу держави на діяльність підприємств з метою підвищення пріоритетності екологічної складової є надзвичайно актуальним. Одним із найрезультативніших й найдієвіших кроків є вивчення й впровадження досвіду розвинених країн щодо положень концепції сталого розвитку. Ефективно здійснюють екологічно політику країни Європейського союзу, США, Китай та ін.

Проблеми екології та природокористування є схожими у кожній країні світу, тож раціональним буде використання закордонної практики розробки шляхів, механізмів та їх впровадження щодо розв'язання цих проблем. З досвіду країн ЄС, США та Китаю, найбільш ефективними інструментами для запровадження екологічної політики є: екологічна освіта й державні заходи, спрямовані на збереження екологічної рівноваги. Розв'язання екологічних проблем є більш ефективним при державному регулюванні, що сприяє розвитку фірм та підприємств, які спрямовують свої ресурси та діяльність на екологізацію виробництва, або ж навпаки, застосування жорстких мір покарання для тих компаній, що значно забруднюють довкілля. Загалом існує два шляхи розв'язання проблем, пов'язаних з природокористуванням, а саме: на основі примусових методів - впровадження додаткових платежів за забруднення довкілля чи екологічних податків, чи з метою заохочення та стимулювання підприємців – податкові пільги й субсидії, пільгові позики та кредити і т.д.

Прикладом примусових дій є встановлення податків на виробництво товарів, що продукують пластикову тару для напоїв, що не підлягає переробці, на використання хімічних добрив та елементів електроживлення та ін. Задля зменшення шкідливих відходів в Італії, наприклад, створений податок на виробництво та продаж поліетиленових пакетів, у Швеції та Нідерландах діє податок на використання добрив з умістом сульфатів, у Франції – це податок на пластикові тари для пакування напоїв чи інших товарів. Всі кошти, залучені з екологічних податків, держави спрямовують на природоохоронні проекти, що в результаті покращують екологічну ситуацію та справляються з наслідками забруднення природи за допомогою очисних, фільтруючих заходів чи методом переробки відходів.

Найбільш ефективними стимулюючими заходами є субсидії, що можуть виконувати функцію як інвестицій, так і фонду на покриття експлуатаційних витрат, кредити і позики за ставками, нижчими за ринкові, фінансові потоки яких можуть бути спрямовані на розвиток підприємства чи вдосконалення матеріально-технічної бази, а також податкові пільги на доходи від екологічних та природоохоронних програм.

В Японії, перед тим, як видати дозвіл на використання природних ресурсів, між підприємствами та державою, через її представників - екологічних інспекторів, укладається добровільна угода, що здійснює вплив та встановлює ліміти й правила природокористування для них. У Великобританії задля видачі ліцензій на

природокористування екологічні інспектори керуються системами 'Best Available Technology Not Entailing Excessive Costs' (найкращою доступною технологією, що не спричиняє надмірних витрат) та 'Best practical environmental option' (найкращою практикою в екологічному виборі), що передбачають підвищення ефективності у заходах, спрямованих на виконання екологічних цілей в усіх компонентах навколишнього середовища. Такий підхід, що також включає індивідуальну перевірку економічної діяльності підприємств в області підготовки кадрів, стан основних засобів та рівень екологічного менеджменту, дає можливість знизити екологічне навантаження та раціоналізувати використання природних ресурсів[3].

В таких країнах Європейського Союзу, як: Австрія, Франція, Фінляндія, Італія та Німеччина - впровадженій інший економічний інструмент, що встановлює надбавки при продажі на товари, що необхідно утилізувати після закінчення строку придатності чи експлуатації. Також у Швеції існує схожа система впливу на екологічну складову – це заохочення автовиробників утилізувати свої автомобілі після періоду експлуатації, й наразі 90% транспортних засобів здаються в утиль. Більш того, шведським урядом запроваджено конкурс на субсидії та пільгові кредити на реалізацію екологічних програм для підприємств, що оптимізують свою діяльність на зменшення викидів у навколишнє середовище і скорочення виробничих відходів[1].

В США одним з головних регуляторів екологічної діяльності підприємств є державні субсидії, де широкого поширення набули саме непряме субсидування, що передбачає використання акумульованих грошових коштів на переробку виробничих відходів та будівництво нових очисних споруд. Водночас, у деяких штатах США прийнято на законодавчому рівні обов'язковість використання підприємствами вторинної сировини, оскільки це дає можливість знизити ціни на товари, бо їх вартість дещо менша за первісну сировину й одночасно заохочує підприємства переробляти власні відходи й знову використовувати у виробництві за принципом циркулярної економіки. На противагу механізму державного регулювання, уряд увів податки на виробництво шкідливих товарів, таких як: пестициди, пальне, миючі засоби, пластикова тара та інше [1].

Тож в Україні уряду необхідно переглянути фінансування охорони навколишнього середовища та заходів, що спрямовані на підтримку та відновлення стану природних ресурсів. Також обраний курс на євроінтеграцію потребує більш чітких і швидких кроків щодо регуляції екологічного положення в Україні, це повинен бути комплексний підхід до розв'язання проблеми погіршення стану довкілля. Більш того, необхідний відкритий доступ до екологічної інформації, адже проінформоване населення є ефективним партнером влади, що сприяє вдосконаленню прийнятих законів та рішень та їх дотримання. Залишаючись найбільш проблемним, питання фінансування екологічних проектів потребує розв'язання шляхом децентралізації екологічної політики щодо системи розподілу грошових коштів і ресурсів до фондів різних рівнів в певній мірі.

Список використаних джерел

1. Боковикова Ю.В., Панова О.В. Зарубіжний досвід державного регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища [Електронний ресурс] / Боковикова Ю.В., Панова О.В. // Актуальні проблеми державного управління. – Електронні дані. - №1(53), 2018. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2018-1/doc/6/01.pdf>

2. Вишиванюк М.В. Формування екологічних механізмів стратегічного державного управління розвитком регіонів [Електронний ресурс] / М.В. Вишиванюк // Державне управління: удосконалення та розвиток : електронне наукове фахове видання. – Електронні дані. - [Дніпро : Дніпровський державний аграрно-економічний університет, 2010]. - №9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=471>

3. Кернична А.Є. Досвід зарубіжних країн щодо вдосконалення механізмів державного управління в екологічній сфері у контексті євроінтеграції [Електронний ресурс] / Кернична А.Є. // Інвестиції: практика та досвід. — Електронні дані. - № 24, 2013. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2013/36.pdf

Петренко Я. В., студентка гр. ЕП-171
Науковий керівник – **Самко О. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЯК ФАКТОР СТАБІЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

При постійно зростаючих обсягах виробництва та споживання в будь-якій соціально-економічній системі загострюється питання необхідності отримання більшої кількості енергії за меншого рівня витрат ресурсів. Для більшості теплових електростанцій характерним є використання вугілля як одного з найдешевших видів палива, що існує у великій кількості. Зростання виробітку електроенергії забезпечується не тільки за рахунок збільшення загальної кількості генеруючих потужностей, але і завдяки розробці нових, більш ефективних технологій виробництва. Останній фактор є важливим ще й тому, що дозволяє економити паливо та знижувати навантаження на довкілля.

Теплові електростанції виробляють електричну (до 75% загального виробітку електроенергії у світі) та теплову енергію. Основний обсяг палива перетворюється на відходи, які надходять у навколишнє середовище у вигляді газоподібних та твердих продуктів згорання. При цьому основний обсяг відходів у декілька разів перевищує обсяг використаного палива. У процесі експлуатації ТЕС утворюються димові гази, які є основним джерелом забруднення атмосфери, ґрунту, водного басейну, флори та фауни. Серед них найбільшу небезпеку створюють зола, двоокис сірки та оксиди азоту. Зола представляє собою тверді частки негорючих елементів вугілля (в основному, оксиди кремнію, заліза, алюмінію, магнію, кальцію, сірки та деякі інші, в тому числі незначна кількість миш'яку та важких металів таких як: свинець, ванадій, хром, цинк). Також наявна проблема, пов'язана з поверненням використаної води у природне середовище. Для повного технологічного циклу в ТЕС використовується велика кількість води, яка береться з певного водоймища та при прямоочній схемі після використання повертається назад. Ця вода вносить у джерело використання велику кількість тепла та створює теплове забруднення, що призводить до вимирання флори та фауни даного водоймища, сприяє посиленому пароутворенню, метаморфозу гідрологічних характеристик стоку, збільшенню водорозчинності порід, ускладненню їх санітарного стану та зміни мікроклімату у деяких районах [2].

В Україні, на жаль, світові тенденції перебудови енергетики закріплюються не одразу, що викликає деяку технологічну відсталість нашої країни та функціонування за старими принципами. Одним із лідерів у цій галузі є Німеччина, де будуються не тільки нові електростанції за новітніми та сучасними технологіями, але і реконструюються та модернізуються старі. В якості прикладу можна розглянути електростанцію, яка працює під керівництвом компанії VattenfallEurope у м. Боксберзі. Перші агрегати були введені в роботу ще у 1966 р., надалі у 1980 р. було запущено 14 блоків загальною потужністю 3520 Вт. Після возз'єднання Німеччини у 1990 р. 12 з них були зупинені, а два по 500МВт - модернізовані [4]. У середині 90-х був збудований новий блок 900 МВт, а у кінці 2012 р. запущений блок потужністю 675 МВт. Станція працює на бурому вугіллі з теплою згорання 8,7-9,1 МДж/кг. У новому блоці використані останні розробки та дослідження в області матеріалів та технологій. Так, він витрачає на 30% вугілля менше, ніж в середньому по країні, але планується досягнення результату - 44%. З метою підвищення ефективності роботи електростанції та виконання посиленних вимог по викидах було вирішено провести модернізацію блоків 500 МВт, яка проводилась у три етапи: з 1991 по 1996, з 2002 по 2006 та з 2008 по 2014 рр. Модернізація блоків 500 МВт ТЕС у Броксберзі дозволила підвищити ККД станції приблизно на 3,5%, потужність турбоагрегатів зросла на 52 МВт, а витрати тепла при цьому знизилась на 680кДж/кВт. На рис. 1 можна спостерігати, як змінились викиди шкідливих речовин (г/кВт*ч), внаслідок реконструкції котла та системи газоочистки [3]. Завдяки зробленим удосконаленням експлуатація блоків продовжена до 2031 р.

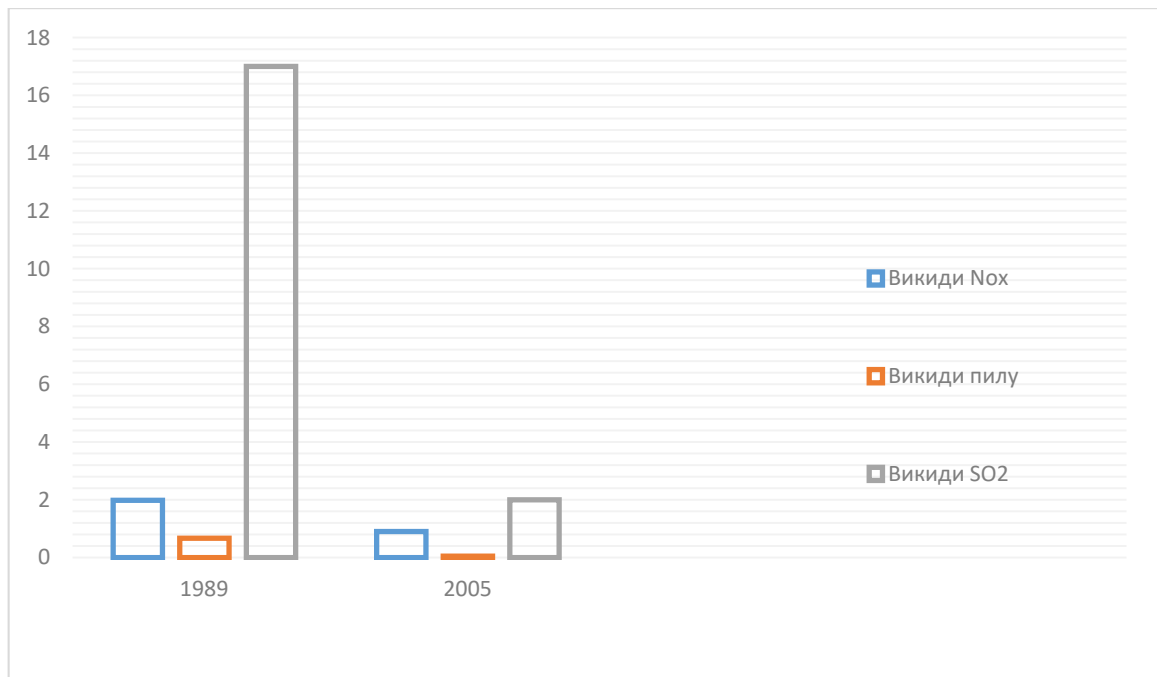

Рисунок 1 – Скорочення викидів оксидів азоту, сірки та твердих часток у результаті модернізації.

Електростанція у Броксберзі є наочним прикладом того, що з побудованої на старих принципах та технологіях ТЕС можна зробити ефективну станцію з високим ККД та низькими викидами в атмосферу. За даними Міненерговугілля України за 2019 р. ТЕС вироблено 36,2% електроенергії від загального її обсягу. Більшість станцій були побудовані у другій половині 20 ст., проте більшість не були реконструйовані, до того ж термін їх зносу вже закінчився [1]. Структура генеруючих потужностей української електроенергетики переобтяжена базовими потужностями (АЕС і переважна частина енергоблоків теплової генерації) і характеризується гострим дефіцитом маневрових потужностей. Внаслідок цього в якості маневрових використовуються енергоблоки, спроектовані для роботи в базових режимах, що є додатковим чинником пришвидшеного зносу обладнання. Така ситуація створює ризики їх остаточного спрацювання та виведення з експлуатації вже через 3-4 роки. Отже, без термінових заходів з модернізації теплової генерації і створення нових маневрових потужностей Україна ризикує втратити здатність самостійно регулювати енергосистему та перетворитися з експортера на імпортера електроенергії.

Список використаних джерел

1. Міністерство енергетики та захисту довкілля. URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/#> (дата звернення 01.04.2020).
2. Ядутов В.В., Петров Т.И., Зацаринная Ю.Н. Воздействие ТЭС на окружающую среду, 2016. UR : <https://cyberleninka.ru/article/n/vozdeystvie-tes-na-okruzhayuschuyu-sredu/viewer> (дата звернення 01.04.2020).
3. Heimann G. Renovation and Modernization of Lignite fired Power Plant Boxberg // 4th EU South Africa Coal and Clean Coal Working Group Meeting. Johannesburg, 5–6 Nov. 2012.
4. Vattenfall's Power Plants. Boxberg. URL: https://group.vattenfall.com/de/en/SysSiteAssets/de/unternehmen/investoren/berichte/geschäfts--und-nachhaltigkeitsberichte/Vattenfall-Geschäfts-und-Nachhaltigkeitsbericht-2012.pdf?_t_id=E2wc5QzNgmPCyzvOkrBL8A%3d%3d&_t_uuid=p9MdIJauR7CYxcEdWW6Ppg&_t_q=boxberg&_t_tags=language%3ade%2csiteid%3ad7a43dd3-66e7-4693-a06e-a62ac35ff31d%2candquerymatch&_t_hit.id=Corporate_Web_Cms_ContentTypes_Media_PdfFile/_9a599fd8-2056-46b7-885b-b005a49f7634&_t_hit.pos=2 (дата звернення: 01.04.2020).

ВПЛИВ КОРОНАВІРУСУ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇН СВІТУ

Поява нового невідомого раніше вірусу, розповсюдження якого набуло світових масштабів, наразі є глобальною проблемою всього людства. Спалах COVID-19 потягнув за собою багато наслідків, серед яких незворотній процес спаду світової економіки. Економічний розвиток має циклічний характер. Після світової кризи 2007-2008 років економіка стійко зростала, проте економісти прогнозували нову глобальну кризу, яка буде важчою за попередні. Саме пандемія коронавірусу стала головною причиною наближення системної фінансової кризи.

За даними Центру системних наук та інженерії (CSSE) при американському Університеті Джона Хопкінса (JHU), станом на 13 травня загальна кількість людей, які заразилися коронавірусом, становить 4281838 людей. Кількість померлих осіб, які заразилися коронавірусом, становить 292376 осіб, видужали 1503964 осіб.

В Україні станом на 5 травня коронавірусом заразилися **16425 осіб**, 439 хворих померли і 3716 осіб одужали [1].

Швидке поширення коронавірусу за межами Китаю застало зненацька багатьох інвесторів, які вже було впевнилися в тому, що китайській владі вдалося встановити жорсткі бар'єри на шляху поширення вірусу за межі країни [2].

Коронавірус становить найбільшу небезпеку для світової економіки після фінансової кризи 2008 року. Стрімке поширення вірусу викликає занепокоєння щодо ризиків більш широких заборон на пересування людей, товарів та послуг. Це, у свою чергу, може знизити довіру бізнесу та споживачів й уповільнить виробництво [3].

Виробничий сектор більшості великих економік опинився під великим ударом коронавірусу. Закрилася значна кількість підприємств, у всьому світі спостерігаються збої постачання, через очікування споживачами кризової ситуації знижується попит на товари [4].

З поширенням хвороби суттєво впали усі головні індекси провідних фондових бірж світу в Японії, Британії та США. Так, від початку 2020 року FTSE впав на 34,1%, Dow Jones Industrial Average – на 31,1%, а Nikkei – на 28,7% [5].

Величезних втрат зазнала туристична галузь. Скасовано тисячі рейсів, відряджень і відпусток. Уряди по всьому світу запровадили заборони на подорожі, аби стримати поширення вірусу [5].

Аналітики видання McKinsey та Oxford Economics представили три широкі економічні сценарії: швидке відновлення, глобальне уповільнення і спад, викликаний коронавірусом.

1. За сценарієм швидкого відновлення зростання світового ВВП у 2020 р. впаде приблизно до 2,0%. Основними факторами є падіння ВВП Китаю з майже 6% зростання до приблизно 4,6%, зниження ВВП Східної Азії на 0,5% та зниження на 0,3-0,5% для інших великих економік світу. Цей варіант можливий, якщо вірус сезонний, населення залишиться економічно активним, а уряди країн проводитимуть ефективні методи захисту, як це було у Китаї.

2. За сценарієм глобального уповільнення зростання світового ВВП у 2020 р. скоротиться вдвічі, до 1-1,5%, і призведе до уповільнення світової економіки, але не до її рецесії. Глобальне уповільнення більше стосуватиметься малих і середніх компаній. Менш розвинені економіки постраждають більше, ніж розвинені. Також не всі сектори постраждають однаково: сектор послуг, включаючи авіацію, подорожі та туризм, ймовірно, постраждає найбільше. У цьому сценарії авіакомпанії пропускають пік туристичного сезону влітку, що призводить до банкрутств і консолідації у всьому секторі.

У споживчих товарах різке падіння попиту, ймовірно, означатиме відкладений попит. Це має значення для багатьох споживчих компаній (і їх постачальників), які працюють з мінімальною маржею оборотного капіталу. Але попит повернеться в травні-червні, оскільки

занепокоєння з приводу вірусу зменшиться. Вплив на більшість інших секторів буде пов'язано, в першу чергу, з падінням національного і глобального ВВП, а не з прямим впливом зміни поведінки споживачів.

Сценарій «пандемія і рецесія» схожий на сценарій глобального уповільнення, за винятком того, що вірус буде не сезонним (на нього не вплине весна в північній півкулі). Цей сценарій призводить до рецесії, при цьому глобальне зростання у 2020 році знизиться до 0,5% [4; 6].

Який з цих сценаріїв не ствердився б, кожен із них матиме значний негативний вплив на світову економіку, відобразиться на кожній із сфер. Найбільших збитків зазнає малий та середній бізнес. Багато європейських країн вже розробляє план – як захистити представників даної ніші. Пропонується відмова від податків, зниження орендної плати та відшкодування збитків.

Україна знаходиться в групі найбільшого ризику. Попри деяке відновлення української економіки за останні роки, західні інвестори й аналітики, як і раніше, вважають її однією з найбільш уразливих серед економік, що розвиваються, до погіршення настроїв на фінансових ринках. Основна причина криється у високому борговому навантаженні та залежності від зовнішнього фінансування. Перебування України в групі найбільшого ризику означає, що в період ринкової турбулентності країна однією з перших відчує на собі погіршення умов із залучення зовнішнього фінансування.

В першу чергу, падають шанси України найближчим часом ще раз успішно розмістити єврооблігації. Крім того, може різко скоротитися приплив іноземних інвестицій в гривневі цінні папери – фактор, який 2019 року не тільки допоміг отримати додаткові надходження в бюджет, а й істотно зміцнив гривню [1].

Наслідки введення карантину, як засобу попередження та зменшення рівня інфікування, українці відчують на собі вже зараз. Закриття кордонів, припинення міжміських перевезень, карантин у школах та вищих закладах освіти, закриття торговельних та розважальних центрів, кінотеатрів, спортзалів та фітнес клубів – всі ці запобіжні заходи не можуть не відобразитись на розвитку економіки. Більш представників сфери торгівлі, намагаючись пристосуватися до змін, переходять в он-лайн режим.

Коронавірус – явище не тимчасове, а якими будуть його наслідки – достовірно не відомо. Зрозуміло, що збитки у всіх сферах неминучі, і пандемія буде мати серйозні наслідки для світової економіки. Порушення торгівлі, падіння попиту на нафту, зменшення кількості робочих місць – далеко не повний перелік негативних тенденцій, пов'язаних з пандемією коронавірусу. Але головна цінність – людське життя, збереження якого потребує посилення заходів, спрямованих на обмеження поширення Covid-19.

Список використаних джерел

1. Одужали півтора мільйона: онлайн карта і головні цифри по коронавірусу в Україні і світі. *Апостроф*. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/society/2020-05-05/skolko-lyudey-umerli-ot-koronavirusa-onlayn-karta-i-statistika-po-stranam/31715>
2. Мартиненко О. Втеча від стабільності: як коронавірус вплине на економіку світу, Європи та України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/03/3/7107022/>
3. Коронавірус назвали найбільшою небезпекою для світової економіки. URL: <https://www.depo.ua/ukr/money/koronavirus-nazvali-naybilshoyu-nebezpekoyu-dlya-svitovoi-ekonomiki-202003021123989>
4. Савкова В. Економічні сценарії: як країни реагують на наслідки коронавірусу. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30484006.html>
5. Коронавірус в цифрах: як змінилася світова економіка. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51994936>
6. Як коронавірус може вплинути на світову економіку: три сценарії. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/466704/128567-yak-koronavirus-mozhe-vplynuty-na-svitovu-ekonomiku-try-stsenariyi>

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

Останні кілька років агропромисловий комплекс України став найпотужнішим рушієм національної економіки, остаточно завоювавши звання «флагмана» вітчизняного експорту. Значна частка в українському експорті припадає на зернові культури. Зерновий сектор займає одне з ключових місць у структурі аграрної економіки України, формуючи понад чверть загального виробництва сільськогосподарської продукції. Збільшення обсягів експорту зернових культур свідчить про можливість не тільки забезпечити внутрішні потреби в продовольстві і продовольчу безпеку країни, а й зміцнити роль України у сфері міжнародної торгівлі продовольством.

Україна протягом 10 років рекордно наростила обсяги експорту зернових культур – до 56,7 млн т у 2019 році, що в 4 рази перевищує експорт зерна у 2010 році і на 36% більше, ніж 2018 року. Загальне зростання експорту українського зерна в натуральному виразі призвело до найвищої його вартості в історії України – 9,6 млрд дол. За обсягами закордонних поставок кукурудзи встановлено новий рекорд – 32,3 млн т, що на 51% перевищує показник 2018 року (21,4 млн т) і майже у 8 разів – результати 2010 року. Обсяги експорту пшениці теж стали найвищими за часів незалежності – 20,0 млн т, що на 22% більше, ніж у 2018 році, та вчетверо перевищує показник 2010 року. Поставки ячменю на зарубіжні ринки у 2019 році зросли у порівнянні з попереднім роком на 0,5 млн т і становили 4,1 млн т. А от експорт жита, який тільки доповнює загальну структуру закордонних продажів зернових, у 2019 році знизився на 87% і становив лише 13 тис. т [1].

За даними Державної фіскальної служби України, станом на 8 травня 2020 р. обсяг експорту зернових культур з України з початку 2019/20 МР склав майже 51,5 млн т, що на 8,16 млн т (або на 18,85%) вище за показник минулого року (43,3 млн т). Так, пшениці з початку сезону експортовано майже 19,2 млн т, що на 4,8 млн т або 33,3% вище торішнього обсягу. Поставки ячменю на зовнішні ринки перевищили 4,7 млн т (+38,4%). Експорт жита склав 8,2 тис. т проти 88,2 тис. т на цю ж дату минулого року. Експорт кукурудзи на зовнішні ринки за звітний період вийшов майже на 26,9 млн т (+8,55%) [2].

Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна 2019/20 МР, тис. т (дані Держмитслужби) станом на 13.03.2020 представлений в табл. 1.

Таблиця 1 – Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) 2019/20 МР, тис. т (дані Держмитслужби) станом на 13.05.2020

	Всього	+/- до відпов. дати мин. року	Експорт 18/19 МР
Зернові та зернобобові, всього	51959	▲ 8186	49995
Пшениця	19347	▲ 4858	15579
Ячмінь	4727	▲ 1311	3692
Жито	8,2	▼ -80,0	87,8
Кукурудза	27204	▲ 2079	29822

Джерело: [3].

Провідні позиції серед експортерів українського зерна займають «Кернел-Трейд», «НІБУЛОН», SOFCO Agri Ukraine, «Каргілл», «АДМ Трейдинг Україна», «Бунге Україна», «Луї Дрейфус Компані Україна», «Гленкор Агрікалчер Україна», «Агропросперіс», Sierentz Global Merchants.

ТОП-10 провідних експортерів українського зерна в 2018/19 МР URL представлені у табл. 2.

Таблиця 2 – ТОП-10 провідних експортерів українського зерна у 2018/19 МР

Експортери	Експорт зерна в 2018/19 МР	Експорт кукурудзи в 2018/19 МР	Експорт пшениці в 2018/19 МР
«Кернел-Трейд»	6,72 млн т	2,79 млн т	-
«НІБУЛОН»	5,11 млн т	2,23 млн т	2,13 млн т
COFCO Agri Ukraine	4,62 млн т	2,30 млн т	1 млн т
«Каргілл»	3,97 млн т	-	1,3 млн т
«АДМ Трейдинг Україна»	3,96 млн т	2,09 млн т	0,6 млн т
«Бунге Україна»	3,29 млн т	1,53 млн	1,4 млн т
«Луї Дрейфус Компані Україна»	3,15 млн т	1 млн т	1,4 млн т
«Гленкор Агрікалчер Україна»	2,64 млн т	-	-
«Агропросперіс»	2,14 млн т	698 тис. т	794 тис.т
Sierentz Global Merchants	2,07 млн т	-	-

Джерело: [4]

Основними покупцями українського зерна є країни Азії, Африки та Європи. Лідируючу позицію у рейтингу найбільших імпортерів вітчизняних зернових з 2011 року традиційно утримує Єгипет. Основні імпортери українського зерна у 2019 р. відображені в табл.3.

Таблиця 3 – Топ-10 імпортерів українського зерна у 2019 р.

	Країна	Обсяг експорту, дол.	Частка у загальному експорті зернових культур (%)
1	Єгипет	1,311 млрд	13,6
2	Китай	859 млн	8,9
3	Іспанія	765 млн	7,9
4	Туреччина	718 млн	7,5
5	Нідерланди	624 млн	6,5
6	Індонезія	538 млн	5,6
7	Бангладеш	421 млн	4,4
8	Ізраїль	317 млн	3,3
9	Туніс	293млн	3,0
10	Італія	283 млн	2,9

Джерело: складено автором за [1].

Водночас варто зазначити, що незважаючи на зростаючу роль України на ринку зернових культур, існують суттєві перешкоди для подальшого зростання обсягів їх виробництва та експорту, а саме: логістична інфраструктура (недостатність ємностей для зберігання зерна (елеваторів, складів); слабка забезпеченість елеваторів лабораторіями якості; нестача та поганий технічний стан залізничних вагонів; висока вартість транспортних послуг; невисокий потенціал портових потужностей); низька пропускна спроможність зернової логістичної системи; низька частка якісного продовольчого зерна тощо [5]. Вирішення зазначених проблем значно посилить позиції України на світовому ринку зерна. У зв'язку з цим надзвичайно важливо чітко сформулювати заходи державної політики у даному напрямку.

Список використаних джерел

1. Україна протягом 10 років рекордно наростила експорт зернових. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2882799-ukraina-protagon-10-rokiv-rekordno-narostila-eksport-zernovih.html>
2. Експорт зерна из Украины почти достиг 51,5 млн т. URL: <http://agroportal.ua/news/rasteniievodstvo/eksport-zerna-iz-ukrainy-pochti-dostig-515-mln-t/>
3. Експорт з України зернових, зернобобових та борошна. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna>
4. ТОП-10 ведущих экспортеров украинского зерна в 2018/19 МГ URL: <https://latifundist.com/novosti/45464-top-10-vedushchih-eksporterov-ukrainskogo-zerna-v-201819-mg>
5. Пальонка О. Ю. *Позиціонування українських підприємств на зовнішніх ринках зерна*. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2017. № 4. С.121-126.

Сябро А. В., студентка гр. МР-191
Науковий керівник – к.е.н., доцент **Полковниченко С. О.**
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

Домашнє господарство є одним із важливих суб'єктів національної економіки. В сучасних умовах саме домогосподарства проявляють себе як активні учасники економічних процесів, діючи на ринках як виробники, постачальники, управлінці, споживачі, інвестори, заощадники тощо. Розвиток домогосподарств найбільше впливає на добробут населення, на формування поведінки людей і на демографічну ситуацію в країні.

З економічної точки зору можна розглядати домогосподарство з двох сторін: домогосподарство-виробник та домогосподарство-споживач. В узагальненому вигляді домогосподарство виконує подвійну роль в сучасній економіці. З одного боку, воно є активним суб'єктом ринкових відносин, а з іншого – важливою ланкою в економічному кругообігу ресурсів, товарів та послуг [1].

Згідно з даними Державної служби статистики України, кількість домогосподарств у 2018 році становила 14934,9 тис., з них 67,4% міських домогосподарств, а решта – сільські домогосподарства. Середній розмір домогосподарства в Україні у 2018 році – 2,6 особи [2].

Основним критерієм визначення матеріального становища домашніх господарств є рівень їх доходів, на динаміку й структуру яких впливає ціла низка чинників, що характеризують політичну й соціально-економічну ситуацію в країні. Так, у перші роки незалежності нашої держави рівень доходів домогосподарств був надзвичайно низьким. До основних причин такої ситуації можна віднести: глибоку економічну кризу та поступове становлення ринкових відносин; гіперінфляцію; затримки або взагалі заборгованість з виплати заробітної плати тощо [3, с. 299-300]. Поступово, з розвитком економіки, доходи домогосподарств зростали.

Сукупні доходи характеризують обсяг матеріальних та інших благ, які надходять у розпорядження домогосподарства в результаті розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту.

З метою самовідтворення і розвитку домогосподарства отримують доходи від найманої праці, підприємницької діяльності, власності, трансферти та ін. Величина цих доходів, а також обсяг і структура споживання є однією з найважливіших характеристик рівня життя населення, слугують показником соціального статусу людини та становища у суспільстві.

Сукупні ресурси домогосподарств включають грошові доходи, вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства (за винятком поточних витрат на її виробництво) та в порядку самозаготівель, суму безготівкових пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива, суму безготівкових пільг на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку, вартість подарованих родичами та іншими особами продовольчих товарів, суми використаних заощаджень, приросту в обстежуваному періоді позик, кредитів, боргів, узятих домогосподарством, а також повернутих домогосподарству боргів. Цей показник відображає потенційні ресурси домогосподарств незалежно від джерел їхнього походження [4, с.320-321].

Динаміка структури сукупних ресурсів домогосподарств в Україні представлена в табл.1.

Як свідчать дані табл.1, протягом досліджуваного періоду сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство стабільно зростали. Найбільшу частку в структурі доходів домогосподарств займає заробітна плата. Незважаючи на її коливання, у 2017 і 2018 роках частка заробітної плати порівняно з 2016 р. суттєво зросла і досягла у 2018 р. 54,5%. Друге місце в структурі доходів займають пенсії, стипендії, соціальні допомоги,

надані готівкою. Проте їх частка в структурі сукупних ресурсів домогосподарств, досягнувши значення 27,1% у 2012-2013 рр., суттєво знизилась – до 19,9% у 2018 р.

Таблиця 1 – Структура сукупних ресурсів домогосподарств

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	3481,0	3853,9	4144,5	4470,5	4563,3	5231,7	6238,8	8165,2	9904,1
Структура сукупних ресурсів домогосподарств	відсотків								
Грошові доходи	89,1	88,9	91,0	90,8	91,2	89,4	86,0	87,5	89,9
- оплата праці	47,6	48,9	50,8	50,6	48,8	47,2	46,7	52,4	54,5
- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	6,1	4,6	4,1	4,1	5,2	5,5	5,2	4,4	6,0
- доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,4	3,1	2,8	2,8	3,2	3,4	2,9	3,0	2,5
- пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	25,8	25,5	27,1	27,1	27,0	25,2	23,1	20,2	19,9
- грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	6,2	6,8	6,2	6,2	7,0	8,1	8,1	7,5	7,0
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	5,0	4,8	3,8	3,9	4,6	5,1	4,8	4,0	3,8
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	1,3	4,7	4,7	2,8

Джерело: [2]

Частка доходів домогосподарств від підприємницької діяльності, коливаючись протягом досліджуваного періоду, у 2018 р. знаходилась майже на рівні 2010 р. – 6% при 6,1% у 2010 р. Це найбільші показники за останні роки, хоча приватні підприємці під впливом негативних явищ вітчизняного економічного середовища поступово згортають діяльність або ж відходять у тінь, втрачаючи будь-які стимули до ведення бізнесу. Розвиток підприємництва серед домогосподарств потребує ефективної державної підтримки, яка має бути спрямована на створення позитивного економічного і правового середовища [5, с. 160].

Збільшення сукупних ресурсів домогосподарств вплинуло на зростання середньомісячних сукупних витрат. Дані табл.2 показують їхнє постійне зростання протягом досліджуваного періоду. У структурі сукупних витрат частка продовольчих товарів переважає частку непродовольчих. Проте спостерігається скорочення перших і зростання других.

Проте, незважаючи на певне зростання доходів та витрат домогосподарств, їх рівень є низьким, що не дозволяє розвиватись у напрямку повного задоволення потреб його членів та інвестування національної економіки.

Таблиця 2 – Структура сукупних витрат домогосподарств

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4	8308,6
Структура сукупних витрат домогосподарств	відсотків								
Споживчі сукупні витрати	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9	93,2	92,9	92,0
продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	53,1	49,8	47,9	47,7
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	2,9	3,1	3,4
непродовольчі товари та послуги	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5	41,9	40,9

Джерело: [2]

Нестабільність розвитку вітчизняної економічної системи, кризові явища в економіці, військові події в країні часто призводять до припинення діяльності багатьох підприємств і спричиняють низку серйозних проблем, пов'язаних із використанням людського ресурсу українських домогосподарств [6].

Ключовим питанням розвитку національної економіки в сучасних умовах є пошук шляхів підвищення ефективності функціонування домашніх господарств. Державна політика повинна бути націлена на зростання доходів домогосподарств, підвищення рівня зайнятості, стимулювання підприємницької діяльності тощо.

Список використаних джерел

1. Перит І. Державне регулювання підприємницької діяльності домогосподарств в Україні. Світ фінансів. 2015. Вип. 1. С. 185-192.
2. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Станкевич Ю.Ю. Формування основних джерел отримання доходів сучасного домогосподарства. Наукові записки. Серія «Економіка». 2008. Випуск 10. Частина 2. С.299-305.
4. Мостенець С. В. *Витрати та ресурси домогосподарств: регіональний аспект*. Моделювання регіональної економіки. 2013. № 1. С.317-330.
5. Перит І. Зміст та особливості підприємницької діяльності домогосподарств як важливих суб'єктів економічних відносин. Світ фінансів. 2015. Вип.4. С.152-162.
6. Пікулик О.І. Проблеми та особливості функціонування домогосподарств в економіці України. Економіка і суспільство. 2017. Вип.9. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/52.pdf

Хоменко В. О., студентка гр. МР-171
Науковий керівник – к.е.н., доцент **Полковниченко С.О.**
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ ВАЛЮТНИМ ФОНДОМ

В умовах економічної інтеграції одними з найбільш впливових сил на світовій економічній арені виступають міжнародні валютно-фінансові організації, що започатковані розвиненими країнами світу для сприяння розвитку та стабілізації економіки. Серед цих організацій особливе місце займає Міжнародний валютний фонд (МВФ).

Сьогодні практично не залишилось країн, що не є членами МВФ (станом на кінець 2018 року ними є 189 держав). У 1992 році Україна долучилась до МВФ, який має велике значення для економічного розвитку та інтеграції у світове господарство будь-якої молоді держави [1].

МВФ – це «швидка фінансова допомога» для країн, які переживають кризу та макроекономічну нестабільність – стрімке знецінення національної валюти, відтік капіталу, нездатність виконувати свої зобов'язання перед іншими кредиторами та економічний спад. Коли країна, яка входить до МВФ зіштовхується з кризою і потребує додаткових коштів на її подолання, вона підписує з ним угоду, у якій зобов'язується проводити реформи й за це отримувати кошти [2].

Основними цілями співробітництва з МВФ є стабілізація української фінансової системи, проведення структурних реформ та створення підґрунтя для сталого економічного зростання. МВФ допомагає Україні поновити свою фінансову спроможність, підказуючи, як найбільш ефективно впроваджувати програму реформ. Також співпраця з Міжнародним валютним фондом на сучасному етапі відкриває можливості для залучення фінансування від інших міжнародних фінансових установ (Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ та інші) та урядів інших держав, в тому числі США, ЄС, Німеччини, Канади, Японії тощо [3].

Відносини МВФ з Україною будуються відповідно до трьох типів програм [4]. Програму першого типу створено спеціально для пострадянських країн та країн Східної Європи. Це програма системної трансформації економіки (Systemic Transformation Facility – STF), яка є своєрідною підготовчою програмою, відносно простою у своїх вимогах, реалізація якої дає змогу країні і МВФ співпрацювати.

Другий тип – це досить стандартна програма, яка має назву «стенд-бай» (Stand-by) – програма короткострокового фінансування. Як правило, вона триває до 1,5 року і спрямована на здійснення першочергових заходів, необхідних для досягнення макроекономічної стабілізації. Після реалізації цієї програми країна може укласти з МВФ угоду про програму розширеного фінансування (Extended Fund Facility – EFF) – третій тип програм. Вона розрахована на три роки і спрямована на закріплення досягнень початкової стабілізації за програмою «стенд-бай». Одночасно значно більше уваги приділяється структурним змінам в економіці, тим елементам, які становлять основу подальшого економічного зростання [4].

В рамках співробітництва з МВФ Україна отримала 22410,76 млн СПЗ (еквівалент 32900 млн дол. США). З моменту завершення Революції Гідності, з урахуванням програм МВФ, – Stand-by 2014-2018 років та Механізм Розширеного Фінансування (EFF) – Україна отримала фінансову підтримку від МВФ загальним обсягом 14,6 млрд дол. США (10,15 млрд. СПЗ) [3].

Зокрема, в рамках програми Stand by, ухваленій в обсязі 16,5 млрд дол. США (10,976 млрд СПЗ), Україна отримала два транші обсягом 3 млрд дол. США (2,058 млрд СПЗ) та 1,3 млрд дол. США (914,7 млн.СПЗ).

11 березня 2015 року МВФ ухвалив заміну програми Stand by на нову, чотирирічну програму «Механізм розширеного фінансування» (EFF). За даною програмою Україна отримала чотири транші: 5 млрд дол. США одразу після її ухвалення; 1,7 млрд дол. США – влітку 2015 р. (було повністю спрямовано на поповнення резервів Національного банку);

1 млрд дол. США – у вересні 2016 року; 1 млрд дол. США – у квітні 2017 р. Після цього програму «Механізм розширеного фінансування» було призупинено. МВФ наполягав на виконанні умов, зокрема про створення Антикорупційного суду та впровадження ринкової ціни на газ для населення [5].

У жовтні 2018 р. домовлено про нову 14-місячну програму Stand by, що замінила попередню EFF і мала завершитися у березні 2019 року. Було передбачено обсяг фінансування в 3,9 млрд дол. США [5]. У грудні 2018 року Україна отримала приблизно 1,38 млрд дол., що дало можливість залучити іншу міжнародну фінансову підтримку [2]. Це був останній транш від МВФ.

Кошти МВФ спрямовувалися на підтримку платіжного балансу, поповнення золотовалютних резервів та збалансування бюджету, необхідних для стабілізації економіки й національної валюти [2].

7 грудня 2019 року було оголошено про початок нової програми кредитування терміном на три роки і обсягом у 5,5 млрд дол. США [5].

Проте у зв'язку з масштабною фінансово-економічною кризою в усьому світі через поширення COVID-19 та загальною економічною невизначеністю щодо тривалості й інтенсивності наслідків пандемії МВФ змінив підходи до тривалості програм з країнами і пропонує варіант продовження співпраці з Україною за коротшою програмою кредитування Stand-By [6].

Співпраця з Міжнародним валютним фондом є важливою з огляду на необхідність збереження належного іміджу країни, що сприятиме підвищенню її кредитного рейтингу на світових фінансових ринках, зменшенню відсоткових ставок по кредитах, удосконаленню банківської та грошово-кредитної системи держави, надходженню іноземних інвестицій. Але в той же час є багато негативних наслідків, які несе з собою дана співпраця, зокрема зростання державного боргу, блокування свободи дій держави-позичальниці в економічній політиці, а також підриє економічної стабільності національної економіки.

За 25-річну історію співпраці з МВФ Україні не вдалося успішно завершити жодну з програм через невиконання урядами умов співпраці. Проте за складної економічної ситуації наша держава не може обійтись без підтримки МВФ.

Список використаних джерел

1. Кульбіда М. В. *Напрями вдосконалення співробітництва України з МВФ*. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 22(2). С. 50-54.
  2. Друг чи ворог: що МВФ вимагає від України і чи винен він у бідності українців? URL: <https://tyzhden.ua/Economics/238100>
  3. Міжнародний валютний фонд. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/mvf>
  4. Полагин Д.Д. *Співробітництво України та Міжнародного валютного фонду: переваги та недоліки*. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2014. Вип. 8. С.13-16.
  5. Міжнародний валютний фонд. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_валютний_фонд
  6. Обсяги підтримки не зміняться. Мінфін розповів про програму з МВФ. URL: <https://tyzhden.ua/News/243464>
-

Житкевич А. А., студентка гр. 1772-П
Научный руководитель – **Минов О. П.**, старший преподаватель
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

ЭЛЕКТРОННАЯ ТОРГОВЛЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ: ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Одной из главных тенденций современного мира является стремительный рост сети интернет и его проникновение в самые разнообразные сферы общества. Закономерным следствием развития всемирной информационной сети и экономики стало появление новой формы предпринимательской деятельности, основанной на использовании электронных технологий и телекоммуникационных возможностях электронных сетей – электронной коммерции. В общем виде электронную коммерцию следует рассматривать как форму деловых отношений, возникающих в ходе осуществления предпринимательской деятельности, полностью или в большей степени осуществляемых с использованием возможностей глобальных информационных сетей.

За последнее время диапазон коммерческих отношений через сеть интернет значительно расширился, что является веским аргументом для того, чтобы утверждать, что электронная коммерция стала частью повседневных отношений между субъектами хозяйствования, включив в сферу своей деятельности: установление контакта между потенциальным заказчиком и поставщиком; продажу и покупку товаров и услуг через интернет; перечисление денежных средств по электронным сетям; реализацию самостоятельных бизнес-процессов, совместно осуществляемых организацией и ее торговыми партнерами и др.

Заметное место среди различных видов деятельности в сети интернет занимает купля-продажа товаров в секторе оптовой и розничной онлайн-торговли.

Внедрению и распространению электронной коммерции в секторе B2B (коммерческие взаимоотношения между организациями) во многом способствовало появление электронных торговых площадок. В 2005 г. начало работу ОАО «Белорусская универсальная товарная биржа» (БУТБ). Главной целью основания Белорусской универсальной товарной биржи было создание единого организованного оптового рынка продукции, имеющей стратегическое значение для экономики республики. Ежегодно на бирже совершается более 300 000 сделок, а клиентская база насчитывает свыше 18 500 компаний из 60 стран мира. Биржевые торги проводятся в режиме онлайн с применением электронной цифровой подписи.

На сегодняшний день самой перспективной для белорусских и зарубежных компаний является электронная торговая площадка промышленных и потребительских товаров. В отличие от классических биржевых торговых секций, это полноценная платформа электронной коммерции, на которой можно продавать и покупать практически любые товары, размещая заявки на русском или английском языках. Площадка работает круглосуточно через интернет, позволяя участвовать в торгах из любой точки мира [1].

Таким образом, помимо обеспечения здоровой конкуренции и механизма, реализующего систему заключения сделок на принципах свободного ценообразования, биржа содействует развитию организованного оптового рынка, повышению эффективности экспорта товаров белорусских производителей, упрощает путь товара от производителя к покупателю и повышает прозрачность торгово-закупочных операций.

Розничная интернет-торговля, как перспективное направление развития современной торговли, вызывает интерес как у владельцев интернет-магазинов, которые создают электронные каталоги и размещают в них товары, так и у рядовых покупателей.

В 2019 г. один пользователь из Беларуси тратил на покупки в интернет-магазинах в среднем 167,4 белорусского рубля. Это почти на 40 % больше, чем годом ранее.

Общее количество интернет-пользователей, которые посещают интернет-магазины, составляет 1 445 709 человек, или 28,44 % всех интернет-пользователей Беларуси. Из них на долю мужчин приходится 57,03 %, а на женщин – 42,97 %. Самыми активными интернет-покупателями в Беларуси традиционно являются молодые люди в возрасте от 25 до 34 лет.

В русле мирового тренда постоянно увеличивается количество «мобильных» покупателей: сегодня на виртуальные торговые площадки со смартфонов и планшетов заходит каждый третий.

Несмотря на быстрый рост, рынок электронной коммерции в Беларуси еще далек до своего насыщения. По данным Национального статистического комитета Республики Беларусь, доля рынка электронной коммерции пока не превышает 2 % всего товарооборота в ритейле, в то время как средние цифры в развитых странах достигают 10-15 % [2].

Также следует выделить и другие проблемы электронной коммерческой деятельности, из которых наиболее актуальные на сегодняшний момент следующие: проблема обеспечения безопасности электронных платежей; низкий уровень использования пластиковых карт для расчетов через интернет, несмотря на их общую распространенность; неразвитость законодательной базы оформления электронных сделок; низкая покупательная способность подавляющего большинства населения.

Таким образом, электронная торговля является перспективной отраслью и имеет огромный потенциал для роста. Основными направлениями ее регулирования и развития на современном этапе должны стать: либерализация ведения бизнеса в интернет-среде, развитие коммерческих курьерских служб, создание специализированных центров, которые взяли бы на себя часть организационной работы по приемке, хранению и доставке товаров покупателям, стимулирование разработок онлайн-приложений для бизнеса. В Беларуси 44 % посетителей «заходят» в онлайн-маркеты с мобильных телефонов, а 27 % – покупают с помощью мобильного устройства. Привычные схемы, работающие на сайтах и в традиционных онлайн-магазинах, к сожалению, неприменимы в мобильной сфере. В этом и заключается необходимость использования приложений для маркетинга, брендинга и повышения продаж. Данные мероприятия лежат в основе перспективного вектора развития системы электронных деловых отношений, а сама электронная коммерция представляет собой одну из главных тенденций экономического развития и является необходимым условием для перехода к качественно иному уровню производства и потребления.

Список использованных источников

1. Официальный сайт ОАО Белорусская универсальная товарная биржа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.butb.by/> – Дата доступа: 20.03.2020.
2. Исследование: Сколько интернет-пользователей Беларуси пользуется услугами e-commerce площадок? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://marketing.by/analitika/issledovanie-skolko-int>. – Дата доступа: 21.03.2020

Кучинская А. В., студентка гр. 1772-П

Научный руководитель – **Гогонова О. В.**, старший преподаватель
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ И РЕЛИГИОЗНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Согласно ст. 1 Закона Об общественных объединениях общественным объединением является добровольное объединение граждан, в установленном законодательством порядке объединившихся на основе общности интересов для совместной реализации гражданских, социальных, культурных и иных прав [1].

Они являются некоммерческими организациями и имеют право осуществлять предпринимательскую деятельность лишь для достижения целей, ради которых они созданы, и

соответствующую этим целям. Граждане Республики Беларусь вправе по своей инициативе создавать общественные объединения. Иностранцы граждане и лица без гражданства могут вступать в действующие общественные объединения, если это предусмотрено их уставами [2, с. 130].

Общественные организации можно выделить следующих видов:

1. Политические партии (союзы (ассоциации) политических партий);
2. Профессиональные союзы;
3. Государственно – общественные объединения;
4. Творческие союзы.

На территории Республики Беларусь создаются и действуют общественные объединения различного статуса: международные, республиканские и местные общественные объединения, союзы.

Общественные объединения создаются по инициативе граждан Республики Беларусь, достигших 18-летнего возраста, за исключением молодежных и детских общественных объединений, которые могут создаваться гражданами, достигшими возраста 16 лет. Общественные объединения имеют фиксированное членство [2, с. 133].

Членами объединения не могут быть юридические лица.

Учредительным документом общественного объединения является устав. Международные и республиканские общественные объединения, их союзы (ассоциации) регистрируются Министерством юстиции Республики. Местные общественные объединения, их союзы (ассоциации) регистрируются управлениями юстиции облисполкомов, Минского горисполкома.

Общественные объединения могут иметь в собственности любое имущество, необходимое им для материального обеспечения их деятельности, предусмотренной их учредительными документами.

Общественное объединение не отвечает по обязательствам своих членов, а последние не отвечают по обязательствам общественного объединения, членами которого они являются.

Высшим органом общественного объединения является съезд, конференция или общее собрание, а постоянно действующим органом – выборный коллегиальный орган, подотчетный высшему руководящему органу. Руководителями общественных объединений, а также членами их контрольно – ревизионных органов могут быть только совершеннолетние лица.

Религиозные организации создаются с целью совместного исповедания веры и удовлетворения иных религиозных потребностей. В Республике Беларусь религиозными организациями являются религиозные общины, монастыри и монашеские общины, религиозные братства и сестричества, миссии, религиозные, духовные учебные заведения, создаваемые по решению органов религиозного управления, а также религиозные объединения с их управлениями и центрами. Они образуются и действуют в соответствии со своими уставами (положениями) и имеют статус юридического лица.

Для получения религиозной общиной правоспособности юридического лица граждане – учредители приверженцы единого вероисповедания, достигшие 18-летнего возраста и проживающие в одном либо смежных населенных пунктах в количестве не менее 20 человек, подают заявление, подписанное всеми участниками (членами) этой общины, в городской, районный исполнительный комитет, местную администрацию по месту предполагаемой деятельности общины [2, с. 134].

Государственная регистрация религиозных объединений, монастырей и монашеских общин, религиозных братств и сестричеств, религиозных миссий, духовных учебных заведений, создаваемых по решению органов управления религиозного объединения, осуществляется республиканским органом управления по делам религий.

Имущество, приобретенное или созданное религиозными организациями за счет собственных средств, пожертвованное им физическими или юридическими лицами или переданное религиозным организациям в собственность государством либо приобретенное

другим способом, не противоречащим законодательству Республики Беларусь, находится в собственности религиозных организаций.

В соответствии с законодательством Республики Беларусь осуществляется передача в собственность религиозным организациям для использования в религиозных целях культовых зданий и сооружений с относящимися к ним земельными участками и иного имущества религиозного назначения. Религиозные объединения передают принадлежащее им имущество входящим в их состав религиозным общинам, а также монастырям и монашеским общинам, религиозным братствам и сестричествам, религиозным миссиям, духовным учебным заведениям на праве оперативного управления, а все они могут передавать свои культовые здания и иное имущество в пользование другим религиозным организациям только с согласия органа управления религиозного объединения, в подчинении которого они находятся.

Государство в порядке, установленном законодательством, оказывает религиозным организациям помощь в реставрации культовых зданий, иных предметов, представляющих историко-культурную ценность, может предоставлять налоговые и другие льготы.

Религиозные организации являются некоммерческими организациями. Они вправе осуществлять предпринимательскую деятельность лишь для достижения целей, ради которых они созданы, а также соответствующую этим целям.

Согласно ст. 117 Гражданского кодекса Республики Беларусь, особенности правового положения общественных и религиозных организаций как участников гражданских отношений определяются законодательством [3].

При ликвидации религиозных организаций имущество, предоставленное им в пользование возвращается тем лицам, которые предоставили имущество, а распоряжение имуществом, находившимся в их собственности, осуществляется в соответствии с их уставами и законодательством Республики Беларусь [3].

Учредители (участники) религиозной организации не имеют никаких прав на ее имущество, в том числе на переданное ими этим организациям в собственность. Они не отвечают по обязательствам религиозных организаций, в которых участвуют в качестве их членов, а указанные организации не отвечают по обязательствам своих участников.

Деятельность религиозных организаций может быть прекращена при их ликвидации в соответствии с их собственными установлениями. При нарушении законов Республики Беларусь решение о прекращении деятельности религиозных организаций принимается судом.

Таким образом, необходимость наделения некоммерческих организаций правами юридического лица объясняется тем, что для достижения цели, поставленной некоммерческой организацией, она вынуждена вступать в различные имущественные отношения с коммерческими и другими некоммерческими юридическими лицами. Однако некоммерческие организации могут осуществлять предпринимательскую деятельность лишь в той мере, в которой она необходима для их уставных целей, ради которых они созданы, соответствует этим целям и отвечает предмету деятельности некоммерческих организаций.

Цели некоммерческих юридических лиц определены их учредительными документами (культурные, образовательные, научные, социальные, благотворительные и т. п.).

Список использованных источников

1. Об общественных объединениях: Закон Респ. Беларусь, 4 окт. 1994 г. № 3254-ХІІ с изм. и доп. от 4 ноября 2013г. № 71-3 // Консультант Плюс: Беларусь. Технология ПРОФ [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр. Правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

2. Колбасин, Д. А. Гражданское право. Общая часть: учебное пособие для студентов вузов по юридическим специальностям / Д. А. Колбасин. – Минск: ФУАинформ, 2013. – 535 с.

3. Гражданский кодекс Республики Беларусь: 7 дек. 1998 г., № 218-3: принят Палатой представителей 28 окт. 1998 г.: одобр. Советом Респ. 19 нояб. 1998 г.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 04.05.2019 г. // Консультант Плюс: Беларусь. Технология ПРОФ [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр. Правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

Кожухова К. М., студентка гр. М072
Научный руководитель – **Минишева А. Р.**, ст. преподаватель
Карагандинский Государственный Технический Университет (г. Караганда, Казахстан)

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА В СОЗДАНИИ ИННОВАЦИОННОЙ СРЕДЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Очевидно, что институциональная среда будет осуществляться с помощью деятельности государства в рамках формирования государственной, научной, технической и инновационной политики. Наука и образование как источники инновационных идей, в частности, многие элементы инновационной инфраструктуры, способствующие предпринимательскому сектору и коммерциализации научных изобретений, можно отнести к важнейшим структурным элементам, характеризующим национальную инновационную систему. Одним из основных участников каждой эффективной и современной национальной инновационной системы является государство, которое ведет координацию деятельности всех его структурных элементов и осуществляет создание благоприятной среды для осуществления инноваций.

Основные задачи государственной поддержки индустриально - инновационной деятельности:

- создание благоприятных условий для развития приоритетных секторов экономики;
- обеспечение условий для развития новых конкурентоспособных производств;

Государственная поддержка индустриально - инновационной деятельности в Республике Казахстан:

- обеспечение сбалансированности интересов государства и субъектов индустриально - инновационной деятельности;
- оптимизация мер государственной поддержки в целях успешной реализации индустриально - инновационных проектов с учетом индивидуальных особенностей субъектов индустриально - инновационной деятельности.

Оказывающие большую поддержку развитию инновационной деятельности, и являющиеся операторами единой программы поддержки и развития МСБ являются институты: АО «Фонд развития предпринимательства «Даму» и АО «Национальное агентство по технологическому развитию». Уделяя акцент финансированию, в Казахстане есть отдельные бизнес-ангелы и фонды, которые делают инвестиции, однако венчурной индустрии как таковой не существует [1].

Холдинг «Байтерек» расширяет сотрудничество с сингапурским бизнесом для привлечения иностранных инвестиций на развитие казахстанских стартап-проектов.

В городе Нур - Султан подписано соответствующее соглашение, предусматривающее участие дочерней организации Холдинга – АО «QazTech Ventures» в сингапурском венчурном фонде «Quest Ventures Asia Fund II» (QVAF II) общим размером в 50 млн долларов США. QazTech Ventures с капиталом в 10 млн долларов США войдет в этот фонд в качестве якорного инвестора. Согласно условиям соглашения, совместно созданный фонд в ближайшие три года рассмотрит и профинансирует перспективные стартап-проекты Казахстана и Центральной Азии [2].

Одним из якорных инвесторов созданного фонда является Pavilion Capital, дочерняя структура Temasek - ведущего сингапурского финансового института развития. Pavilion Capital – это компания прямых и венчурных инвестиций, обеспечивающая стратегическую поддержку быстрорастущим проектам в США и Азии. Впервые в истории Казахстана «Temasek» будет инвестировать в казахстанские проекты.

Также в рамках данного соглашения будет проведена трехлетняя акселерационная программа в стартап-проекты под названием «Kazakhstan Digital Accelerator» с представительством в Нур-Султане. Эта программа будет способствовать развитию и продвижению стартап проектов и цифровой экосистемы в Казахстане. Благодаря

акселерационной программе стартап-проекты смогут получить знания от ведущих международных экспертов, протестировать продукт в реальных условиях и привлечь инвестиции, что в свою очередь будет способствовать развитию и масштабированию проекта, как на локальном, так и на зарубежных рынках.

Команда сингапурского фонда «Quest Ventures» совместно с QazTech Ventures будут участвовать в отборе стартап-проектов, проводить воркшопы, консультации, индивидуальные встречи и помогать наладить нетворкинг. Представители QVAF II отмечают, что каждый ментор от Quest Ventures - предприниматель со стажем.

Следует также отметить роль АО «Фонд развития предпринимательства» «Даму» при поддержке создания благоприятной среды для малого и среднего бизнеса в стране. Фонд «Даму» является финансовым агентом, осуществляющим реализацию и мониторинг финансовой поддержки (субсидирование ставок вознаграждения по кредитам предпринимателей, гарантирование кредитов предпринимателей перед банками), а также выполняет функции оператора программ по обучению и консультированию в рамках единой программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020».

В 2018 году начато внедрение программы бизнес - инкубирования индустриально - инновационных проектов в рамках государственной программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020», утвержденной Постановлением Правительства Республики Казахстан от 25 августа 2018 года № 522 [3]. В 2018 году были отобраны три бизнес-инкубатора: ТОО «BeInTech», «SmArt Point Almaty». ТОО «Клуб молодых предпринимателей» с заключенными договорами о софинансировании расходов Бизнес-инкубатора и оказании нефинансовой помощи на трехлетний период. В ходе рассматриваемой темы можно отметить направления, созданные и поддерживаемые государством в Республике Казахстан, в частности, способствующие формированию инновационной среды для достижения целей развития экономики:

- создание законодательства, регулирующего инновационную деятельность;
- создание научно-исследовательских институтов и фондов развития;
- финансирование инновационной деятельности, а конкретное венчурное финансирование, проектное финансирование и предоставление инновационных грантов;
- инфраструктура, включающая центр бизнес - инкубирования и коммерциализации в технологических соглашениях, конструкторских бюро, технопарках и технопарках.

При определении базовых приоритетов формирования инновационной среды для достижения целей развития экономики серьезное внимание должно уделяться всевозможным подходам, которые оказывают существенное воздействие на сбалансированность формируемой инновационной среды. Как видно, в Республике Казахстан существуют и используются разнообразные подходы, реализующие инновационную и деятельность, и государственная поддержка оказывает сильное влияние на становление благоприятной инновационной среды.

Список использованных источников

1. Годовой отчет АО «QazTech Venture»
  2. <https://www.baiterek.gov.kz/>
  3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 25 августа 2018 года № 522
-

Куандыкова И. Н., студентка гр. ФИЭМ-18-4 (ГМУ)
Научный руководитель – **Стеблякова Л. П.**, д.э.н., доцент
Карагандинский государственный технический университет (г. Караганда, Казахстан)

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА В ЭРУ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Мир и его развитие – не статичное явление. На данный момент мы проживаем определенную трансформацию в глобальном мире, которая является вызовом современной реальности. Технологии внесли изменения в экономику, что привело и к изменению жизни общества. Данная трансформация смогла повлиять на ценности, приоритеты, уровень доходов, но всё же есть одна потребность, на которую всегда будет спрос. Это важнейшая ценность любого конкурентоспособного, уверенно развивающегося общества – желание жить в мире и достатке, с соотечественниками, правительством и обществом в целом на пути развития.

В настоящее время проводится большое количество различных мероприятий, посвященных трансформации экономики в эпоху цифровизации. Так, на форуме «Цифровизация избирательных процессов. Гуманитарное измерение», который прошел в Москве, участвовали представители свыше тридцати стран мира. На данном форуме обсуждался огромный круг вопросов, напрямую связанных с улучшением, совершенствованием систем социально-экономического характера. Также на форуме говорилось о сфере практического действия новых цифровых технологий, которые, безусловно, являются локомотивом прогресса, и которые предоставляют все больше и больше возможностей для многогранного развития общества.

В столице Казахстана, в городе Нур-Султан, в 2019 году при поддержке ТЕНГИЗШЕВРОЙЛ также прошёл форум «Цифровизация в ТШО». Более 80 представителей IT компаний Казахстана, в том числе и эксперты из различных отраслей промышленности, приняли участие в работе Форума. Площадка технологических стартапов Astana Hub, которая включает в себя 163 IT-компании, более 700 стартапов, 17 R&D центров отечественных и зарубежных IT-компаний (таких как CISCO, NOKIA, IBM, Microsoft и другие), стала инициатором сотрудничества с международными партнерами на республиканском уровне. Главной задачей мероприятия для основных промышленно-энергетических отраслей стало выявление поставщиков товаров и услуг для дальнейшего сотрудничества в сфере информационно-технологической деятельности [1].

В мире все настолько быстро меняется, что порой многие государства не успевают моментально отреагировать на изменения и подстроиться под новые условия для продолжения оптимально-эффективной работы. Трудно успевать за новыми тенденциями, а также нелегко удовлетворять потребности общества касательно услуг цифрового характера.

В Республике Казахстан порядка десяти лет назад произошли первые внедрения государственных услуг в электронном виде. Тогда Казахстан считался передовым или даже революционным государством в плане внедрения технологий в данный сектор оказания услуг. В 2018 году Правительство РК и соответствующие органы начали более активно внедрять новые технологии, переводя государственные услуги в электронный формат. Все эти годы Казахстан в целом и каждый сектор экономики в отдельности были озадачены проблемой цифровизации и старались достичь тех стандартов, которые действуют на мировой арене.

Если же говорить об удовлетворенности населения Республики Казахстан и задаться вопросом, устраивают ли общество те возможности, которые предлагает государство в плане цифровизации, то можно прийти к выводу о необходимости пересмотреть прежние системы и поставить перед собой новую задачу – выработать комплексную стратегию цифровизации, где каждый компонент будет работать не обособленно, а исключительно во взаимосвязи.

Грамотная и успешная работа по реализации стратегии, направленной на курс цифровизации, зависит, безусловно, от цифровой и технологической трансформации традиционных отраслей Казахстана, развития человеческого капитала, в частности в сфере

образования, цифровизации государственных услуг и развития цифровой инфраструктуры. Стоит принять во внимание и то, что программа может не принести ожидаемые плоды, если участие частного сектора будет ограничено, а основной упор будет нацелен лишь на быстрые результаты и на новейшие актуальные технологии. Цифровая экономика Республики Казахстан должна принять темпы развития, которые будут опережать экономический рост. Только при условии учета глобальных вызовов, а также возможностей, которые предоставляет эпоха цифровизации, возможно дальнейшее развитие казахстанской экономики.

Построение в долгосрочной перспективе институтов развития инновационного характера для устойчивого и планового процесса цифровизации, прагматичное начало для реального сектора экономики и многие другие перспективы в комплексе помогут войти Казахстану в тридцатку международного рейтинга цифровой конкурентоспособности. При этом следует акцентировать внимание не только на базовые отрасли РК, а на все отрасли: промышленность, энергетика, агропромышленный комплекс, логистика, информационные технологии, сферы здравоохранения и образования. Архитектура программы цифровой трансформации предполагает создание широкой экосистемы изменений, которая базируется на четырех основах - цифровизации базовых отраслей экономики, развитии мобильного государства, формировании креативного общества, а также создании новой инфраструктуры, необходимой для цифровой трансформации страны [2].

Сложившаяся тенденция развития корпоративного сектора в сфере внедрения цифровых технологий останавливает развитие экономики Казахстана. Данная проблема требует моментального поиска решений для ее дальнейшего разрешения. Если создать особую систему стимулов, мотиваций и обязать предпринимателей или хотя бы привлечь представителей крупного бизнеса РК к внедрению новых цифровых технологий, то уровень развития экономики и общества в целом начнет принимать правильную тенденцию к росту. Как итог, данные меры могут привести к увеличению спроса на товары, услуги, сервис и обслуживание IT-компаний, а также позволит сформировать отраслевой, пространственный скелет экономики в эру цифровизации.

Стоит также отметить, что в Казахстане уделяется большое значение развитию информационного транзитного потенциала страны. В 2017 г. Первый президент РК Н. Назарбаев, говоря в своем послании народу Казахстана о третьей модернизации страны, акцентировал внимание на раскрытии транспортного и транзитного потенциала страны, отметив, что «необходимо обеспечить свободу транзита грузов, создание и модернизацию транспортных коридоров», в том числе через цифровизацию управления транспортной инфраструктурой, повышение уровня сервиса и устранение административных барьеров [3].

Финансовый сектор также требует к себе внимания как наиболее чувствительный к новым технологиям. Ему следует широко применять цифровые решения.

В заключение хочется отметить, что только комплексное развитие всех отраслей Казахстана, проработка нормативно-правовой базы в решении вышеуказанных задач, а также стимулирование отечественных «умов» в сфере IT-технологий приведут Казахстан к достижению поставленных целей.

Список использованных источников

1. Сактаганова Л. Цифровизация Казахстана - ключевой фактор развития. – М.: Алмата, «Юридическая газета» от 15 сентября 2017 г. № 71 (3170).
2. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38537960#pos=21;-45 – дата обращения: 16.04.2020 г.
3. Послание Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева народу «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» (31 января 2017 г.) - <https://www.zakon.kz/4841750-opublikovano-poslanie-nursultana.html> - дата обращения: 16.04.2020 г.

Куатова А. С., магистрантка гр. ЭМ-19
Научный руководитель – **Аубакирова Г. М.,** д.э.н., профессор
Карагандинский государственный технический университет (г. Караганда, Казахстан)

К ВОПРОСУ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Неотъемлемым элементом деловой среды в промышленности Казахстана, одного из стратегических направлений продвижения на рынке, являются цифровые технологии [1-3]. Ведущие игроки рынка, понимая важность цифровой трансформации, открыты для изменений, посредством которых они надеются выдерживать конкуренцию на региональном и мировом уровнях. Бизнес, управляемый жесткой конкуренцией, самостоятельно принимает решения о целесообразном и своевременном внедрении цифровых технологий.

Интеграция производственных процессов, возможность оперирования большими данными, контроль всех производственных цепочек в режиме онлайн позволяет предприятиям повысить свою производительность в 2-5 раз, снизить издержки в среднем на 20%. Достижению высоких результатов во многом способствуют прогресс информационных и производственных технологий, интернета вещей и аналитики данных, внедрение систем, основанных на искусственном интеллекте.

Говоря о спросе на новые технологии в Казахстане, стоит отметить, что для оцифровки экономики принципиальны два аспекта. С одной стороны, важно использовать информационные технологии для облегчения процессов, требующих разнообразия ресурсов, с другой стороны – совершенствовать возможности тех онлайн - услуг, которые уже востребованы рынком.

В 2019 г. в рамках реализации мероприятий программы «Цифровой Казахстан» было создано 8 тыс. рабочих мест. Значительные успехи достигнуты во внедрении цифровых технологий в сферы оказания государственных услуг, образования, здравоохранения, финансовый, транспортный и горно-металлургический секторы. С 25 международными организациями заключены меморандумы по сотрудничеству в рамках развития инновационного взаимодействия. Все вышеуказанные меры позволили создать благоприятные условия для развития стартап - культуры и привлечь более 18 млрд. тенге инвестиций в стартап - проекты [4, 5]. Инновационная IT - экосистема привлекла порядка 32,4 млрд. тенге инвестиций.

Лидером цифровой трансформации в 2018 - 2019 гг. оказалось государство. Далее идут промышленность, энергетика и финансы, медиаиндустрия. Казахстанские финансово-банковская сфера, телекоммуникации и информационные технологии значительно уступают странам - лидерам по развитию цифровых технологий. Драйверами цифровизации промышленности выступают преимущественно крупные предприятия, которые меньше подвержены таким сдерживающим факторам развития, как нехватка финансов, неспособность привлечь компетентный персонал.

В 2019 г. был задан очень крупный тренд локализации, стремления к казахстанскому содержанию, усилению роли локальных разработчиков, аналитиков, локального маркетинга. Активизировался переход на системы электронного документооборота, возрос интерес к открытым системам, блокчейн - технологиям, предпринимались попытки создания бизнес - систем. Достаточно быстро стали развиваться технологии интернета вещей (умные датчики, телеметрия) в машиностроении, добыче полезных ископаемых.

По цифровым мероприятиям 2018 - 2019 гг., на которые из республиканского бюджета потрачено 35 млрд. тенге, экономический эффект составил 803 млрд. тенге (порядка 570 млн. долл.), в том числе от цифровизации промышленного сектора - 92,4 млрд. тенге [4].

Общий объем привлеченных инвестиций в IT - рынок Казахстана за 2018 - 2019 гг. составил около 32,4 млрд. тенге. При этом, принципиально новой роли IT - сектора в экономике страны не наблюдается. Остается полагать, что с продвижением проекта «Индустрия 4.0» IT - сектор и технологии будут проникать во все отрасли.

Для оценки текущей ситуации, ранжирования производственного сектора по степени готовности к внедрению элементов Индустрии 4.0, выработки мер стимулирования цифровизации промышленности проводится анализ:

- технологии (включая НИОКР, разработку дизайна, производство, систему закупок, внешнюю и внутреннюю логистику);
- управления и стратегии (стратегия предприятий и управление IT в жизненным циклом продукта);
- организации производства (прослеживаемость продукции в производственных процессах, контроль качества, управление запасами сырья, готовой продукцией и поставками);
- персонала и коммуникации (управление навыками и компетентностью работников).

Учитывая, что «Индустрия 4.0» - это не только цифровые технологии, но и персонал, инновационная культура, то лишь *комплексная трансформация* может дать предприятиям максимальный эффект в виде увеличения доходности, улучшений условий труда, промышленной безопасности. Благодаря цифровизации предприятия увеличили прибыль за счет снижения себестоимости и роста производительности труда, повысили технологический уровень, нашли новые рыночные ниши, встроились в глобальные цепочки добавленной стоимости. Цифровая трансформация предприятий подтвердила свою экономическую целесообразность: открылась возможность для децентрализованного учета и децентрализованных форм управления, оптимизации производственных затрат. Внедрение цифровизации уменьшило влияние таких объективных негативных факторов, как незначительный внутренний рынок, большие расстояния при отсутствии выхода к морю, острый дефицит квалифицированных кадров.

Трудности цифровизации предприятий неразрывно связаны с важнейшими структурными проблемами Казахстана: большая доля и роль государства в рыночной экономике, неразвитое предпринимательство, свободная конкуренция и формирующиеся рыночные отношения.

Несмотря на то, что при переходе на новую модель экономического роста основное внимание будет сконцентрировано на внедрении основных элементов «четвертой промышленной революции» [3], программа «Цифровой Казахстан» повторяет ошибки провалившейся форсированной индустриальной программы, еще раз подтверждая тот факт, что государственные программы показывают низкую результативность [1]. Такая ситуация еще больше усиливает негативные аспекты экономики страны, ведь цифровизация не имеет смысла без структурных реформ.

Одной из ключевых рекомендаций, вытекающих из накопленного международного опыта, является то, что государственное вмешательство в процесс, как индустриализации, так и цифровизации экономики должно быть опосредовано. Правительству отведена роль процессного модератора, а не менеджера или исполнителя. Главные позиции должны быть у частного бизнеса и человеческого капитала, превалировать должна частная, а не государственная инициатива [6].

Исследованиями установлено, что при цифровой трансформации предприятие ищет способы упрощения и оптимизации уже применяемых им цифровых систем, технологических IT - решений на различных уровнях управления. При этом, на каждом этапе новых технических совершенствований предприятия стараются внедрять только наиболее востребованные технологии, причем каждое подразделение может использовать различные цифровые инструменты анализа, управления проектами, прототипирования.

Ключевые проблемы, препятствующие цифровизации: институциональные и инфраструктурные ограничения, сложные интеграции с существующими системами; недостаток финансирования; отсутствие четкой программы развития цифровой деятельности, инициативы со стороны высшего руководства и нехватка профессиональных кадров, в частности специалистов по большим данным; непонимание экономических преимуществ от цифровых инвестиций, отсутствие цифровой культуры. Не последнюю роль играет

длительное время принятия нормативов, недостаток отечественных IoT-решений и консервативный подход игроков к ведению бизнеса.

К сожалению, до сих пор сдерживающим фактором являются слабые знания о цифровых технологиях и трудности в оценке перспектив цифровизации. Свои приоритеты предприятия связывают с увеличением операционной эффективности и улучшением бизнес-процессов. Несколько хуже обстоят дела с созданием инновационных продуктов и услуг, внедрением ИТ-инструментов, что упирается в общую отсталость процессов; их зарегламентированность и зарегулированность со стороны государства.

Не уменьшают свою значимость такие проблемы внешнего характера, как наличие необходимых стандартов и системы защиты интеллектуальной собственности, отсутствие возможности решения вопросов, связанных с безопасностью или конфиденциальностью данных.

У Казахстана, как одного из крупнейших транспортно-логистических хабов в Евразии, трансформирующегося в постиндустриальную цифровую экономику, есть перспективы среднесрочного роста.

Основополагающий вектор индустриальной программы на 2020-2025 гг. – это развитие индустриального предпринимательства, нацеленного на расширение номенклатуры экспорта высокотехнологичной продукции, внедрение в производство цифровых технологий и инноваций. Акцент будет сделан на росте производительности труда не менее чем в 1,7 раза, увеличении казахстанского экспорта обработанной продукции. Предстоит добиться прироста несырьевого экспорта в 1,5 раза к 2022 г. и в 2 раза к 2025 г.

На международных рынках для Казахстана приоритетными будут цифровые проекты, направленные на взаимовыгодное сотрудничество. Ставка делается на освоение нового технологического уклада за счет создания благоприятных условий с точки зрения правового поля и трансфера технологий.

Список использованных источников

1. Государственная Программа «Цифровой Казахстан». Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827.

2. Комплекс мер по технологическому перевооружению базовых отраслей промышленности до 2025 года, включающий элементы Четвертой промышленной революции. Утвержден постановлением Правительства Республики Казахстан от 17 февраля 2017 г. № 423.

3. Об утверждении Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2020 – 2025 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2019 года № 1050.

4. Об утверждении Дорожной карты по дальнейшему привлечению инвестиций в Республику Казахстан. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июля 2019 года № 548.

5. Программа по привлечению инвестиций «Национальная инвестиционная стратегия». Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 22 августа 2017 года № 498 (с изменениями от 29.07.2019 года).

6. Аубакирова Г.М. Цифровая трансформация экономики Казахстана// Проблемы теории и практики управления. - 2019.- №2.- С.18 - 26.

Маликова Ж. С., студентка гр. ФИЭМ-17-1
Научный руководитель – **Уайділда А. О.**, магистр экономических наук
Карагандинский государственный технический университет (г. Караганда, Казахстан)

РОЛЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ В ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Казахстаном предпринимаются действенные шаги по переходу на цифровые технологии [1]. В рейтинге e-intensity международной консалтинговой компании The Boston Consulting Group с позиции сложившегося уровня цифровизации Казахстан отнесен к догоняющим странам. Стране отведено 50 - е место среди 85 государств с формирующейся цифровой экономикой. В мировом рейтинге развития информационно-коммуникационных технологий ICT Development Index в 2015 - 2016 гг. Казахстану отводилось 52 место из 175, в 2017 г. - 83 из 193 [2]. Страна стремится подняться в этом рейтинге к 2022 г. до 30 - го места, к 2025 г. до 25 - го и к 2050 г. до 15 - го, активизируя шаги по предотвращению угроз информационной безопасности, защищенности национальной информационной системы, неприкосновенности личной жизни населения при применении ими информационно-коммуникационной инфраструктуры.

Цифровизация Казахстана не представляется возможной без участия государства, усиления государственно - частного партнерства, интеграции прогрессивных технологий в бизнес - процессы предприятий. Современные информационные решения минимизируют затраты, обусловленные цифровой трансформацией бизнеса, всемерным продвижением инфраструктуры. То, что ранее считалось прерогативой крупного бизнеса, требовало существенных вложений, становится доступно для предпринимательства разного уровня.

К ожиданиям Казахстана от внедрения элементов Индустрии 4.0 относят: ежегодный рост продаж на 10 %, повышение эффективности производства на 10 % и снижение затрат на 15 %. Предполагается обеспечить прозрачность производственных процессов, возможность быстро устранить неполадки и тем самым повысить коэффициент полезного действия, возможность профилактического техобслуживания оборудования, что позволяет увеличить срок эксплуатации и снизить количество простоев или поломок оборудования.

Появится необходимость применения цифровых сведений, что усилит потребность в создании новых интерфейсов, для которых в свою очередь нужны новые методы хранения и распространения данных. Должны быть введены соответствующие стандарты и нормативы их использования. В рамках мероприятий по цифровизации актуализируются вопросы информационной безопасности и внедрение инновационных технологий: машинное обучение, голосовое управление и искусственный интеллект.

В 2016-2018 гг. заложены основы для продвижения сферы информационной безопасности, приняты базовые концептуальные приемы формирования сферы кибербезопасности: утверждена концепция кибербезопасности «Киберщит Казахстана», введены законодательные акты, открыты испытательные лаборатории по изучению вредоносного кода и национальный центр информационной безопасности [3].

В Глобальном индексе кибербезопасности (GCI) Казахстану отведено 40 - е место во многом благодаря сотрудничеству государственных органов, неправительственных организаций и бизнеса. На работу Национального координационного центра информационной безопасности потрачено 28,8 млрд. тенге, на оснащение лаборатории по изучению опасного кода - 44,2 млн. тенге, на изучение средств информационной безопасности - 1,2 млрд. тенге, на лабораторию по кибербезопасности - 184 млн. тенге, на координацию проблем оперативной реакции на конфликты в интернете - 793 млн. тенге [4].

В 2018 г. самым распространённым видом конфликтов информационной безопасности стала компьютерная сеть с ботами – независимым программным покрытием. Зарегистрировано 118 инцидентов отсутствия возможности вход в интернет, 81 случай несанкционированного доступа и трансформации содержания интернет - ресурсов.

Кибератакам оказались подвержены как крупнейшие субъекты, так простые пользователи. Нападениям подверглись IP - камеры (видеонаблюдение), образующие 47 % незащищенных устройств, настроенных в домашних сетях. Системой с наиболее ослабленной защищенностью стали средства сохранности данных, принтеры, iP-телефоны.

В 2019 г. в Казахстане было установлено свыше 21 тыс. конфликтов, вызванных нарушением информационной защищенности (таблица 1). К разряду самых распространённых кибератак отнесены ботнеты: 17,7 тыс. инцидентов. Из-за компьютерной сети, наполненной вредоносным содержанием, нарушители со стороны руководят чужой техникой без ведома их собственников. Посредством ботнетов нарушители распространяют спам, вирусы, нападают на компьютеры и серверы, совершают различные нарушения.

Далее среди конфликтов в рассматриваемом сегменте отметим фишинг: 883 происшествия. Ключевая целевая установка данной компьютерной фальши - обманными средствами заставить пользователя передать правонарушителю требуемые ему информационные сведения. Указанное компьютерное правонарушение противозаконно. На данный период фишинг причисляется к наиболее распространённым типам киберпреступлений, посредством которого подчас крадут аккаунты и банковские сведения. Помимо сказанного, имеют место и другие конфликты.

Таблица 1 – В наибольшей степени распространённые мотивы инцидентов информационной безопасности в 2019 г.

Показатель	Мотив				
	Ботнеты	Фишинговые средства	Противопоказанное программное обеспечение	Взламывание интернет-источников	Отклонение в сервисе (DDoS - атаки)
Число инцидентов, единиц	17668	883	409	258	201

По прогнозам Cybersecurity Ventures, в 2019 г. в мире практически каждые 14 секунд наблюдались нападение хакеров, к 2021 г. это будет происходить уже на три секунды быстрее. По прогнозному оцениванию, к 2021 г. глобальные убытки от киберпреступности составят 6 трлн. долл. [4].

За прошедшие несколько лет в Казахстане были приняты различные подходы к улучшению обстановки по кибербезопасности в разрезе базовых отраслей и на уровне градообразующих предприятий. Многие мероприятия соответствуют конкретным мерам, предусмотренным разработанной программой кибербезопасности. Цели обозначенной концепции предполагает достижение и всемерное содействие требуемой степени защищённости электронных информационных ресурсов, информационных систем и информационно-коммуникационной инфраструктуры от экзогенных и эндогенных опасностей. Ключевой ориентир предполагает достижение стабильного развитие Казахстана, возможности противостоять глобальной конкуренции.

Предполагаемые итоги ввода Концепции кибербезопасности к 2022 г.:

- наращивание осведомлённости об угрозе информационной защищенности на 20% по отношению к 2018 г.;
- число переподготовленного персонала в сфере информационной безопасности в 2022 г. – 800 человек;
- наращивание доли местных информационных программных продуктов, применяемых в национальном и квазигосударственном сегментах в 2022 г. на 50% относительно 2017 г.;
- доля информационных систем не национальных органов, объединенных с государственными информационными структурами, подсоединенными к базам мониторинга информационной безопасности, в 2021 г. составит 80%, в 2022 г. – 100% (таблица 2).

Таблица 2 – Прогнозная оценка осведомленности об угрозах информационной безопасности, %

Показатель	Годы			
	2019	2020	2021	2022
Осведомленность об угрозах информационной безопасности (в % к 2018 г.)	5,0	10,0	15,0	20,0

Казахстан ставит перед собой сложнейшие задачи увеличения глобального индекса кибербезопасности: в 2020 г. – 0,79, 2021 г. – 0,8, 2022 г. – 0,81. Индекс развития информационно-коммуникационных технологий должен быть также улучшен: 2020 г. – 39, 2021 г. – 34, 2022 г. – 30.

На текущий момент цифровые технологии занимают неотъемлемое место в налаживании делового окружения, создавая одновременно все новые предполагаемые угрозы и атаки. И для этого появляются все новые возможности такие, как конвергенция информационных и промышленных технологий, все больший прогресс интернета вещей и аналитики исходных данных, ввод новейших систем, базирующихся на искусственном интеллекте.

В ближайшие годы Казахстану необходимо базировать создаваемую концептуальную базу кибербезопасности на основополагающих принципах, охватывающих корпоративную культуру, систему менеджмента и функциональные возможности. Необходимо стремиться к изначально закладываемым к системе высоким требованиям; устойчивой системе корпоративного менеджмента и высокой культуре ответственности; также непрекращающемуся поступательному движению.

Список использованных источников

1. Государственная Программа «Цифровой Казахстан». Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827.
2. Рейтинг стран мира по уровню развития информационно-коммуникационных технологий <http://gtmarket.ru/ratings/ict-development-index/ict-development-index-info> (дата обращения 17.01.2018).
3. План мероприятий по реализации Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстана») до 2022 года. Утвержден постановлением Правительства Республики Казахстан от 28 октября 2017 года № 676.
4. Аубакирова Г.М. Влияние цифровых технологий на конкурентоспособность страны: опыт Казахстана// Экономист. – 2018. - № 6. С. 85 - 95.

Глушников М. С., студентка гр. МЭ-41

Научный руководитель – **Каморников С. С.**, старший преподаватель

Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины (г. Гомель, Беларусь)

ТРЕНДЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НОВЫХ ИНДУСТРИАЛЬНЫХ СТРАН В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

Новые индустриальные страны (далее - НИС) - группа развивающихся стран, достигающих за последнее десятилетие высокого экономического подъема. Экономика этих стран за короткий период времени совершила переход от отсталой, типичной для развивающихся стран, к высокоразвитым. Для их характерны более высокие темпы хозяйственного развития, превышающие показатели других развивающихся и промышленно развитых стран.

К новым индустриальным странам относят ряд стран Азии и Америки, которые характеризуются высокими темпами экономического роста.

В формировании этих стран выделяют четыре волны:

Первая волна НИС: Южная Корея, Тайвань, Сингапур, Гонконг («азиатские драконы» или «тигры»), из латиноамериканских стран сюда относят Аргентину, Бразилию, Мексику.

Вторая волна НИС: Малайзия, Таиланд, Индия, Чили.

Третья волна НИС: Кипр, Турция, Тунис, Индонезия.

Четвёртая волна НИС: Китай, Филиппины [3].

Также выделяются перспективные индустриальные страны из «Группа одиннадцати» (N-11 также Next Eleven) – обобщённое название 11 современных государств: Мексика, Нигерия, Египет, Турция, Иран, Пакистан, Бангладеш, Индонезия, Вьетнам, Южная Корея, Филиппины, выделенных Джимом О'Нейлом, аналитиком Goldman Sachs в качестве стран с высокой вероятностью превращения своих национальных экономик в крупнейшие локомотивы Международной системы экономических отношений XXI века, наряду со странами БРИКС.

По методике ООН, при включении того или иного государства в разряд новых индустриальных стран применяются следующие критерии:

1. Размер ВВП на душу населения (на уровне развитых стран).
2. Среднегодовые темпы прироста ВВП(7-10%).
3. Удельный вес обрабатывающей промышленности в ВВП должен быть более 20%.
4. Объем инвестиций за рубежом. По всем этим показателям НИС не только выделяются на фоне других развивающихся стран, но и зачастую превосходят показатели ряда промышленно развитых стран.
5. Объем экспорта промышленных товаров и его доля в общем экспорте (более 50%).
6. Способность к оперативной перестройке экономики (не более 5 лет).

По некоторым показателям НИС зачастую превосходят подобные показатели ряда промышленно развитых стран [1].

Эксперты отмечают, что формационное развитие НИС началось и продолжается в рамках мировой рыночной системы. В результате благоприятного для НИС стечения обстоятельств уже в 70-80-г гг. XX в. для этих экономик были характерны сравнительно более высокие темпы хозяйственного роста, эти страны сокращали своё отставание от ведущих экономических центров быстрее, чем какие-либо другие страны, пытавшиеся догнать лидеров.

В 60-е гг. на такой путь вступили страны Восточной Азии и Латинской Америки. В Восточной Азии капитал направлялся главным образом в обрабатывающую промышленность и сырьевые отрасли. В Латинской Америке - в торговлю, сферу услуг, обрабатывающую промышленность. Особо нужно выделить Восточную Азию.

Государственная политика этих стран включает ориентацию на привлечение частных (отечественного и иностранного) капиталов, сокращение государственного сектора за счет расширения частнопредпринимательского капитала. Государственные меры включают подъем уровня образования населения, распространение компьютерной грамотности. Для них характерно интенсивное развитие промышленности, в том числе и наукоемких производств, ориентированных на экспорт. Промышленность отвечает уровню мировых стандартов. Эти страны все больше укрепляют свое место на мировом рынке, о чем свидетельствуют многочисленные современные производства, возникшие и динамично развивающиеся в этих странах при участии иностранного капитала и транснациональных корпораций. Новые индустриальные страны развиваются за счет умелого заимствования, отбора неоспоримых достижений западной цивилизации и умелого их применения к национальным традициям и укладу.

НИС взяли на свое вооружение «стратегию преследования», предусматривающую освоение более дешевой, чем у их партнеров, и более конкурентоспособной продукции на основе использования новейших технологий. Развитие этих стран служит наглядным подтверждением теории длинных волн выдающегося русского ученого Н.Д. Кондратьева, согласно которой научно-техническое развитие происходит волнообразно, с циклами протяженностью примерно в 50 лет [2].

Таблица 1 – Характеристика Азиатских и Латиноамериканских НИС [3]

Азиатские НИС	Латиноамериканские НИС
Экстравертивный тип	Интровертивный тип
Сбалансировано совмещается политика импортозамещения и экспорто-ориентированности, хотя для некоторых стран характерно развитие экономики с преимущественной ориентацией на внешний рынок (Гонконг, Сингапур – исключительно экспортно-ориентированы).	Эта политика предполагает протекционизм, отсутствие конкуренции со стороны иностранных компаний, дешевизну кредитов. Политика импортозамещения не способствует коренному изменению роли развивающихся стран в мировом хозяйстве.
Предпринимательский капитал направлялся в обрабатывающую промышленность и сырьевые отрасли.	Предпринимательский капитал направлялся в торговлю, сферу услуг, в обрабатывающую промышленность.
Сформировался более широкий круг источников финансирования развития.	Обладают более мощным экономическим потенциалом по сравнению с восточноазиатскими НИС
Создавались трудоемкие предприятия по выпуску массовой потребительской продукции.	Основной упор сделан на развитие материалоемких и капиталоемких отраслей в обрабатывающей и добывающей промышленности.

Анализ таблицы 1 позволяет понять, что азиатские НИС (экстравертивный тип развития) более ориентированы на внешние источники и более открыты мировому сообществу, чем латиноамериканские НИС (интровертивный путь развития), которые ориентированы в основном на внутренние источники саморазвития. В этом, отчасти, проявляется высокая степень обеспеченности природными ресурсами, характерная для этой группы стран.

Хотя латиноамериканские и азиатские НИС развивались разными путями, используя различные модели развития, у них имеются общие черты: высокие темпы роста достигались и в тех, и в других НИС за счет высокой нормы накопления, использования современных технологий, высокой производительности труда. Эти функции роста осуществлялись при сочетании рыночных инициатив, государственного регулирования и предпринимательства [4].

Анализ показателей экономического роста новых индустриальных стран за последние десятилетия свидетельствует о том, что проводимая ими политика является очень результативной. По таким показателям как ВВП, ВВП на душу населения, объем экспорта НИС первой волны уже опережают некоторые развитые постиндустриальные страны мира. Политика НИС второй волны чаще всего носит догоняющий характер, но заметна тенденция по приближению к отдельным промышленно развитым государствам. Для экономики НИС характерно наличие огромных резервных валютных фондов. По производству наукоемких товаров и товаров общего потребления НИС вышли на лидирующие строки в мире. Динамическое развитие внешнеторговых связей НИС с развитыми странами привело к росту влияния НИС в мировой экономике. На долю новых индустриальных стран приходится почти ½ всего вывоза из развивающихся государств. Успехи НИС в конкуренции с развитыми странами, прежде всего, связаны с низкими издержками производства.

Проанализировав статистические показатели стран Азии и Латинской Америки можно сделать следующие выводы. В странах Азии самой развитой по всем показателям является Южная Корея. В сфере услуг преобладает Гонконг, в нематериальном производстве Сингапур, в сельском хозяйстве Южная Корея и в промышленности Тайвань. Наибольший экспорт у Республики Кореи, импорт у Сингапура, на 2018 год, а наименьший у Тайвань. Больше всего иностранных инвестиций поступает в Корею. Экспорт наукоемких технологий преобладает в Сингапуре и Республике Корея. В Азии наибольший приток ПИИ наблюдается в 2015 году. В Латинской Америке заметно меньше ПИИ, чем в Азии и происходит его снижение.

Изучение феномена НИС заставляет по-новому взглянуть на многие проблемы развивающихся государств и пути их решения, определить возможные подходы к разработке наиболее оптимальной модели дальнейшего социально-экономического развития освободившихся государств.

Список использованных источников

1. Мировая экономика: учебное пособие/ А. А. Праневич М64 [и др.] А. А. Праневич, 2014.- 166-173с.
2. Всемирная история [Электронный ресурс]/Новые промышленные страны– Режим доступа: <http://www.bibliotekar.ru/istoriya/249.htm>
3. Мировая экономика: учебное пособие/ Николаева И.П. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://biblioteka.kau.com.ua/index> Дата доступа: 12.11.2013
4. Экономика современной Азии: Учеб. для вузов. / под ред. М.А. Потапов, А.С. Салицкий, А.В. Шахматов. - М. : Международные отношения, 2008.– С.185.

Якуш О. А., здобувач вищої освіти, гр. ЕП-171
Науковий керівник – **Поленкова М. В.**, д.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СТАН АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ЧЕРНІГІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Не зважаючи на спад виробництва в Україні, проблема забруднення атмосферного повітря залишається актуальною і сьогодні. Закон України «Про Основні засади державної екологічної політики України на період до 2030 року» визнає забруднення атмосферного повітря однією із найгостріших екологічних проблем.

В Національній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні зазначається, що саме зі стаціонарних джерел здійснюється найбільша частина викидів, а саме 63,2 %

За даними Головного управління статистики в Чернігівській області у 2019 році викиди від стаціонарних джерел 471 підприємств, організацій, установ, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності склали 29,66 тис. т., що на 1,91 тис. т. (6,1%) менше ніж минулого року. В розрахунку на одну особу викиди забруднюючих речовин склали 29,28 кг, а в розрахунку на 1 км² - 929,72 кг [2].

При чому найбільші обсяги викидів в атмосферне повітря здійснюють підприємства енергетики – 12,06 тис. т., що становить 40,7 % від загального обсягу викидів стаціонарних джерел. Сільське господарство та мисливство здійснює 9,46 тис. т. викидів, що становить 31,9 %, добування сирої нафти та природного газу здійснюють 0,41 тис. т. викидів, що в свою чергу становить 1,4 % від загальних викидів стаціонарними джерелами.

В місцях розташування підприємств та установ цих галузей, найбільші викиди в атмосферне повітря спостерігається саме в м. Чернігів – 13,23 тис. т. або 44,6 % та в Варвинському районі – 2,04 тис. т. або 6,9 % від загальних викидів стаціонарними джерелами по області [3].

КЕП «Чернігівська ТЕЦ», ТОВ фірми «ТехНова» залишаються найбільшими забруднювачами атмосферного повітря в області. Було викинуто в атмосферне повітря за 2019 рік 11,257 тис. т. забруднюючих речовин, з них: 2,75 тис. т. сполук азоту, 5,8 тис. т. діоксиду сірки, 0,15 тис. т. оксиду вуглецю та 2,80 тис. т. речовин у вигляді суспендованих твердих частинок.

Відділом інструментально-лабораторного контролю Державної екологічної інспекції у Чернігівській області був здійснений контроль викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами. У викидах перевірених підприємств, серед яких ТОВ «Малодівицьке ХПП», ПСП «Пісківське», ТОВ «Український кардан», ТОВ «Автозавод», ПрАТ «Прилуцький м'ясокомбінат», Остерська КЕЧ та багато інших, визначався вміст оксидів азоту, аміаку, фенолу, оксиду вуглецю та речовин у вигляді суспендованих твердих частинок. У

проаналізованих пробах було виконано 1380 визначень, при чому перевищень нормативів гранично допустимих викидів не було встановлено [2].

За результатами досліджень «Чернігівського обласного лабораторного центру Міністерства охорони здоров'я України» загальний рівень забруднення повітря в м. Чернігів оцінювався як низький за індексом забруднення атмосфери (ІЗА).

Середньорічні концентрації домішок становили: діоксиду сірки – 0,6 ГДКс.д., вуглецю – 0,4 ГДКс.д., найвищою концентрація була в районі вул. Всіхсвятська, звислих речовин – 0,3 ГДКс.д., що не перевищували середньодобову гранично допустиму концентрацію. Винятком став викид діоксиду азоту (речовина 3-го класу небезпеки), концентрація якого становила 2,0 – 2,5 ГДКс.д. впродовж року.

Згідно інформації наданої «Чернігівським обласним лабораторним центром Міністерства охорони здоров'я України» із 2943 проб атмосферного повітря не відповідали нормам лише 33 (1,1%) у міських населених пунктах та із 596 проб 44 (7,4 %) – в сільських поселеннях. Така кількість перевищень пояснюється надзвичайною ситуацією – вибухів боєприпасів на військових складах на Ічнянщині [2].

Щодо забруднення атмосферного повітря радіоактивними речовинами, Чернігівським центром з гідрометеорології вимірюється рівень гамма-випромінювання. Спостереження показали, що перевищень мінімального рівня дії, який складає 30 мкР/год, не спостерігалось. В середньому по області потужність дози гамма-випромінювання становила 8-12 мкР/год.

Департаментом екології та природних ресурсів облдержадміністрації, з метою нормування та регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, було видано 385 дозволів, в яких визначаються шляхи та терміни зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря [2].

Отже, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря є актуальною проблемою сьогодення, але радує те, що з кожним роком обсяг викидів зменшується. Влада країни та спеціалізовані центри та лабораторії спостерігають за роботою та контролюють промислові підприємства, з метою нормування та регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Список використаних джерел

1. АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ «Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля» URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf
  2. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області за 2019 рік URL: [http://eco.cg.gov.ua/web_docs/2145/2016/03/docs/Доповідь%202018%20нова%20структура%20\(остаточний\).pdf](http://eco.cg.gov.ua/web_docs/2145/2016/03/docs/Доповідь%202018%20нова%20структура%20(остаточний).pdf)
  3. Чернігівський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України URL: <http://www.cnobldses.gov.ua/news/eps.php?id=1031>
-

Секція 2	ФІНАНСОВА СТАБІЛІЗАЦІЯ: ОСНОВНІ ЧИННИКИ, СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА
Секция 2	ФИНАНСОВАЯ СТАБИЛИЗАЦИЯ: ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ, СТРАТЕГИЯ И ТАКТИКА
Section 2	FINANCIAL STABILIZATION: MAIN FACTORS, STRATEGY AND TACTICS

Голова секції	<i>д.е.н., доцент Дубина М.В., завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування</i>
Секретар	<i>к.е.н., доцент Садчикова І.В., доцент кафедри фінансово-економічної безпеки</i>

Дубина М. В., д.е.н., професор
Чийпеш Н. М., аспірантка

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ІННОВАЦІЙ НА РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ

Кредитний ринок України знаходиться на етапі розвитку та впровадження в свою діяльність інноваційних продуктів. За умови дотримання напряму інноваційного розвитку українські кредитні установи мають можливість підвищити рівень власної конкурентоспроможності на міжнародному ринку фінансових послуг, поліпшити якість та швидкість їх надання, що матиме лише позитивний вплив для сфери надання фінансових послуг економічним суб'єктам.

Поняття «інновації» (нововведення) сучасна економічна наука трактує як «кінцевий результат інноваційної діяльності, що знайшов втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового чи вдосконаленого технологічного процесу, який використовувався у практичній діяльності, або в новому підході до соціальних послуг» [1; 6]. У контексті впровадження інновацій на ринку кредитних послуг, то розробка самого кредитного продукту з новими можливостями, додатковими перевагами за допомогою використання сучасних інновацій є інноваційним процесом, який позитивно впливає як на рівень обслуговування клієнтів, так і на функціонування фінансових установ.

Виникнення інновацій на ринку кредитних послуг спричинене об'єктивними процесами діджиталізації суспільства, виникненням нових форм надання фінансових послуг, підвищенням конкуренції між банківськими і небанківськими фінансово-кредитними установами. Також впровадження технологій обумовлюється періодично виникаючими кризами в фінансовій сфері (загальними або приватними), що є стимулом до посилення активності в області інновацій, направленої на підвищення фінансової стійкості фінансових установ [7]. Інновації у кредитній сфері - це кінцевий результат інноваційної діяльності кредитної установи, який отримав реалізацію у вигляді нового або вдосконаленого кредитного продукту чи послуги, які впроваджено в практичну діяльність [10; 11].

До ознак, які характеризують саме новий кредитний продукт, варто віднести наступні:

- розроблений кредитною установою для задоволення потреб споживача і не має тотожного продукту на ринку;
- вже розроблений кредитною установою для обслуговування клієнтів на окремому сегменті кредитного ринку і адаптований для інших його сегментів.

Поняття «інновації» можна застосовувати до всіх нововведень у всіх сферах функціонування кредитної установи, якій притаманний позитивний економічний, соціальний

або синергетичний ефект, прикладом якого можна вважати приріст клієнтської бази кредитної установи, збільшення частки ринку, скорочення витрат на проведення операцій тощо, або створюють умови для вищезазначеного [5; 8]. Інноваційний процес, пов'язаний зі створенням, освоєнням і розповсюдженням інновацій, охоплює всі сторони діяльності установи: від розробки ідеї до її практичної реалізації.

Проте, інновацією на ринку кредитних послуг не може вважатися кредитний продукт або операція, які є новими тільки для даної установи, але їх концептуальна відмінність та новий формат надання вже давно відомі і використовуються у роботі інших фінансових установ.

Необхідно визначити безліч причин, які обумовлюють необхідність впровадження інновацій в кредитну діяльність, а саме:

- необхідність забезпечення прибутковості кредитної установи, причому не лише у короткостроковій, а й у довгостроковій перспективі;

- спроможність установи продукувати нові потоки доходів за рахунок запровадження інноваційних послуг, підвищення якості обслуговування споживачів;

- підвищення операційної ефективності, що вимагає впровадження інновацій, які допомагають знизити витрати на виконання певних операцій із одночасним поліпшенням якості обслуговування;

- дотримання кредитними username вимог державного регулювання кредитної діяльності, спрямованого на забезпечення стабільного й надійного функціонування кредитного ринку країни;

- бажання кредитних установ створювати й підтримувати імідж сучасного динамічного фінансового інституту, який вразливий до змін потреб споживачів, зацікавлений у розв'язанні їх фінансових проблем, забезпечує комфортне і доступне обслуговування;

- суттєві зрушення в устрої і характері потреб споживачів кредитних послуг, які відбуваються в останні десятиліття [1; 10; 11].

Розвиток ринку кредитних послуг в сфері дистанційної моделі обслуговування зумовлена низкою об'єктивних причин економічного і соціального середовища, в яких здійснюють діяльність кредитні установи, і в першу чергу - змінами в способі життя споживачів, автоматизацією кредитних операцій, зростанням конкуренції, впровадженням нових інформаційних технологій, які змушують до розвитку сучасні фінансово-кредитні установи. Це є відображенням інноваційного процесу, що постійно відбувається в кредитних установах й дозволяє їм в умовах жорсткої конкуренції та динамічної макроекономічної ситуації здійснювати свою діяльність на фінансовому ринку з метою забезпечення економічного розвитку.

Аналіз особливостей функціонування кредитних установ дали підстави констатувати такі найбільші трансформації, що відбуваються на сьогодні у їх діяльності:

- «багатоканальна діяльність» при поєднанні новітніх і традиційних технологій і інструментів: самообслуговування, дистанційне обслуговування, використання мережі Інтернет, індивідуальні консультації, кол-центри;

- віртуальні кредитні технології: управління кредитним рахунком, електронний підпис, отримання кредиту на власну картку;

- розподіл кредитної установи на три складові: поширення послуг, виробнича частина, оптимізація мережі кредитної установи: сегментація, зміни у мережі;

- сукупне використання нових інформаційних технологій для електронного і змішаного (традиційного і нового) маркетингу;

- новітні кредитні послуги на основі нових технологій, нові автомати самообслуговування (моно- і багатофункціональні, інформаційні) [3; 8; 9].

На сьогодні досить актуальним і важливим питанням, що стоїть перед кредитними username, є вибір способу продукування нових технологій для подальшого їх ефективного використання у власній роботі. З однієї сторони фінансові установи створюють нові департаменти та відділи інформаційного обслуговування, які продукують нові технології, розробляють нові фінансові продукти. З іншого боку, на сьогодні вже функціонує велика

кількість фінансових інноваційних компаній, які пропонують свої послуги для створення інновацій з подальшим їх запровадженням у діяльність банківських або небанківських установ.

Найбільш перспективними інноваційними послугами, які на сьогодні активно впроваджуються українськими кредитними інститутами є: Інтернет-еквайрінг, Private Banking тощо.

Інтернет-еквайрінг, як складова електронної комерції, є діяльністю кредитної організації (банку еквайрера), що включає здійснення розрахунків (в тому числі кредитування) з організаціями електронної комерції за операціями, які здійснюються з використанням банківських карт у мережі Інтернет[4].

Private Banking - це система відносин між клієнтом і кредитною установою, яку характеризує персональний підхід до споживача, комплексність послуг, що надаються, і висококласне обслуговування. В основу ідеології Private Banking закладено принципи гарантування споживачу максимальної конфіденційності усіх послуг, що йому надаються (з забезпечення дотримання норм законодавства країни), можливості доступу до вищого керівництва банку, індивідуального підходу, найвищої якості і рівня обслуговування, орієнтацію на тривалу ділову співпрацю, фінансове планування, уміння враховувати можливі запити клієнта[2].

Таким чином, інновації на ринку кредитних послуг - кінцевий результат інноваційної діяльності кредитної установи, що отримав реалізацію у вигляді нової або вдосконаленої кредитної послуги, яку впроваджено в практичну діяльність. Запровадження інноваційних кредитних продуктів у власну діяльність є для фінансових установ єдиним шляхом перспективного розвитку, забезпечення власної конкурентоспроможності на ринку кредитних послуг. Новітні технології формують для таких установ нові можливості, які поступово трансформують їх роботу, вимагають змінювати технологічний процес видачі позик, переглядати сформовану бізнес-модель власного функціонування.

Список використаних джерел

1. Вікулов В. С. Типологія банківських інновацій. *Фінансовий менеджмент*. 2004. № 6. С. 75-83.
2. Дубина М.В., Жаворонок А.В., Марич М.Г. Сучасний розвиток VIP-банкінгу в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2019. №36. С. 385-392. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct36-60>
3. Дубина М.В., Жаворонок А.В., Савчук Д.Г. Світовий досвід розвитку пірингового (P2P) кредитування. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 45. С. 145-151. DOI: <http://doi.org/10.32843/bses.45-27>
4. Дубина М., Шеремет О. Розвиток e-banking: світовий та вітчизняний досвід. Проблеми перспективи економіки та управління. 2019. № 2 (18). С. 154-162.
5. Єгоричева С. Б. Теоретичні аспекти банківських інновацій. *Фінанси України*. - 2010. № 8. С. 84-95.
6. Лакоснік Є. Банківські інновації на ринках, що розвиваються. *Банківська практика за кордоном*. 2006. № 7. С. 13-28.
7. Мостовенко Н. А. Особливості конкуренції на ринку банківських послуг./ *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*: зб. наук. праць/Луцький державний технічний університет. Луцьк., 2007. С.19-26.
8. Муравьева А. В. Банковские инновации: факторный и структурный анализ информационных технологий. *Банковские услуги*. 2004. № 9. С. 2-37.
9. Полищук А. И. Коммерческие банки: новые услуги и инновационные технологии коммуникации. URL: <http://www.ifree.com/industry/articles/572> (дата звернення: 28.02.2020).
10. Поповенко Н. С. Інноваційні процеси у банківській. *Економічний простір*. 2008. № 15. С. 99-104.
11. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.02.2020).

Апанасенко К. М., студентка гр. ЗМФКп - 181
Науковий керівник – **Ільчук В. П.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СТРАТЕГІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Вітчизняна легка промисловість на сьогоднішній день є однією із галузей народного господарства зі швидким обертанням капіталу. Пріоритетність галузі для економіки країни полягає, по-перше в здатності задовольняти потреби суспільства в товарах масового вжитку. По-друге, легка промисловість пов'язана з багатьма іншими галузями та може обслуговувати увесь господарський комплекс країни. Не менш важливим є факт низької енергоємності галузі та високий рівень доданої вартості.

Останнім часом в розвитку легкої промисловості не відбулося ніяких позитивних зрушень. І надалі ми можемо спостерігати зменшення обсягів виробництва, зношення обладнання, відтік капіталу, нестачу кваліфікованих кадрів, а від так і повне банкрутство існуючих підприємств. На сьогоднішній день легка промисловість працює за досить таки складних умов, викликаних експансією імпортованих товарів, відсутністю новітніх технологій в управлінні, маркетингу, виробництві.

Для стимулювання залучення інвестицій та усунення негативних тенденцій в галузі та в економіці України доцільно здійснити ряд заходів, які б забезпечили:

- стабільність основних законодавчих актів щодо умов вітчизняного та іноземного інвестування;
- диференційований підхід до нормативних та інших пільг для іноземних та вітчизняних інвесторів;
- надійність, доступність та оперативність організаційного та інформаційного забезпечення інвестицій.

Основною перспективою розвитку легкої промисловості являється збільшення частки вітчизняних товарів на внутрішньому ринку та збільшення експорту товарів власного виробництва, що в подальшому дасть змогу стабільно збільшувати обсяги виробництва, розширювати наявний асортимент. Така ситуація позитивно відобразиться на фінансовому стані підприємств, прискорить технологічне переоснащення виробництва та створення нових робочих місць.

З урахуванням нинішнього стану вітчизняної економіки гостро постає питання активізації інвестиційного процесу. Нарощування обсягів виробництва та побудова ринкової інфраструктури відбувається за рахунок інвестицій. Як свідчить практика, ефективне використання інвестицій пришвидшує відтворювальний процес. В умовах недостатнього обсягу внутрішніх інвестицій, важливого значення для економіки країни набуває питання залучення іноземних інвестицій. Сучасна ситуація з іноземним інвестуванням, зокрема і в легкій промисловості є досить таки на критичному рівні. Так, частка прямих іноземних інвестицій становить менше ніж пів відсотка від загального обсягу. Найбільш за все іноземних інвесторів турбує високий рівень корупції в органах державної влади та в судовій системі країни. Не менш негативно впливає на залучення іноземного капіталу й економічне становище країни.

Розвиток підприємств легкої промисловості потребує активізації інвестиційної діяльності, котра є однією з найбільш ризикових. Тому для уникнення будь-яких загроз, які можуть виникнути в процесі інвестування, доцільним є застосування певних інвестиційних стратегій, які б змогли врахувати цілі функціонування і розвитку підприємств легкої промисловості, їх можливості, нинішнє положення та можливі перспективи з урахуванням змін навколишнього середовища.

Як свідчать статистичні дані, протягом останніх десятиліть кількість інвесторів постійно зростає, також збільшується і кількість об'єктів інвестування, проте й по нині немає єдиної

цілісної системи теоретико-методичних підходів до реалізації стратегії інвестування в галузь легкої промисловості. Основною проблемою існуючих методів формування та реалізації стратегії інвестування є обмеженість такими об'єктами інвестування як валюта, цінні папери та нерухомість, що залишає поза увагою реальний сектор економіки. Тому розробка стратегії інвестування в реалізацію новітніх технологій, інтелектуальну підготовку кадрів, модернізацію виробництва є досить актуальною. Під стратегією інвестування підприємств легкої промисловості та інвестування загалом розуміють сукупність довгострокових цілей вкладення інвестованих ресурсів в об'єкти інвестиційної діяльності, а також можливі способи їх реалізації.

Розглянемо етапи формування та реалізації стратегії інвестування для підприємств легкої промислу.

Встановлення стратегічних цілей:

– збір і оброблення інформації на предмет факторів, які впливають на реалізацію встановлених цілей;

– формування переліку альтернативних варіантів інвестування ;

– аналізування різних стратегій інвестування і вибір найкращих з них;

– реалізація організаційних змін, необхідних для виконання обраної стратегії;

– фінансове, інформаційне та інше забезпечення реалізації обраної стратегії;

– контролювання і регулювання виконання стратегій.

Згідно даних етапів формування і реалізації стратегії інвестування в галузі легкої промисловості, на відміну від вже існуючих підходів, вона сформована універсально для будь-якого об'єкту інвестування.

В перших чотирьох етапах зображена репрезентація стратегій, наступні характеризують їх реалізацію. В основі формування стратегії інвестування галузі легкої промисловості покладена мета визначення цілей інвестора, способів і критеріїв реалізації. З іншої точки зору мета інвестування може зводитись до збереження вартості активів або ж їх приросту. Так в першому випадку процес вибору об'єкта інвестування, формування способів інвестування та визначення умов їх прийнятності базується на контролі рівня теперішньої та майбутньої вартості активів. З точки зору приросту активів управлінські рішення ухвалюються на основі диверсифікації джерел отримання додаткових позитивних грошових потоків, а також на основі аналізу перевищення рівня доходів над витратами, пов'язаними з реалізацією стратегії.

На сьогодні в основі стратегії розвитку галузі легкої промисловості лежить головна мета збільшення частки вітчизняних товарів на ринках України та зростанні експорту вітчизняної продукції. Реалізація даної стратегії в подальшому дасть змогу щорічно збільшувати обсяги виробництва, розширювати асортимент продукції, що в подальшому відобразиться на фінансовому стані не лише підприємств даної галузі, а й цілої країни.

Стратегія інвестиційної політики має формуватись з урахуванням наявних та потенційних фінансових, організаційних, кадрових, сировинних ресурсів, які підприємство має в своєму розпорядженні та які можуть бути залучені на вигідних для нього умовах.

Слід звернути також увагу на те, що невід'ємною складовою інвестиційної стратегії є обґрунтований вибір методів реалізації та досягнення поставлених цілей інвестування.

У рамках обраної стратегії можливі декілька спрямувань, які називають стратегічними альтернативами. Інвестиційна стратегія розробляється на основі сформованої інвестиційної політики держави, яка ґрунтується на виборі найбільш ефективних способів збереження і розширення виробничого потенціалу галузі, що забезпечить її економічне зростання

Список використаних джерел

- 1.Сергиенко, Я. В. Финансы и реальный сектор / Я. В. Сергиенко. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 384 с.
- 2.Шабалин, А. Н. Инвестиционное проектирование / А. Н. Шабалин. – М.: МФПА, 2004. – 139 с.

Садчикова І. В., к.е.н., доцент,
Середюк І. О., студентка гр. МФКп-191
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

STRONG CUSTOMER AUTHENTICATION ЯК МЕТОД БОРОТЬБИ З ШАХРАЙСТОВОМ НА РИНКУ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

Світові тенденції у фінансовому секторі створюють нові умови, яким слід дотримуватися Україні, особливо якщо вона хоче створити більш безпечний і відкритий ринок платежів, привабливий як для фінансових гравців, так і для споживачів. В Європейському Союзі Директива щодо платіжних послуг (PSD2) регулює цей напрямок.

Теоретичні та методологічні основи питання виявлення проблем впровадження PSD2 для безпечного проведення операцій за допомогою пластикових карток та застосування Strong Customer Authentication (SCA) з метою надійнішої ідентифікації знайшли відображення у вітчизняній економічній літературі, зокрема в роботах Ю. О. Голобородько [1], В.П. Ільчука [5], В. В. Коваленко [6], Т.В. Савченко [5], І.В. Садчикової [5], О.А. Ягольницького [11] та багатьох інших.

Директива PSD2 вводить принципи відкритого банкінгу (Open Banking) [2], що по суті зобов'язує банки відкрити свої API і, за згодою власників рахунку, ділитися даними клієнтів з третіми сторонами. Більше 315 мільйонів європейців користуються Інтернетом щодня і близько 4% онлайн-послуг пропонуються через національні кордони [9]. У фінансовому секторі зміна очікувань та поведінки клієнтів у цифрову епоху є новим викликом, який потребує сучасних методів проведення ідентифікації.

Збитки від шахрайських платежів постійно збільшуються протягом майже десятиліття. У Великобританії збитки від шахрайства з картками склали 671,4 млн фунтів стерлінгів у 2018 році, що на 19 відсотків збільшилося порівняно з 565,4 мільйона фунтів в 2017 році, згідно з даними UK Finance [7]. У 2018 році карткове шахрайство на суму 1,6 мільярда євро було зафіксовано в 19 країнах ЄС, включаючи Україну, Росію та Туреччину.

Сьогодні електронна ідентифікація (eID) є одним із інструментів забезпечення безпечного доступу до онлайн-послуг та здійснення електронних транзакцій більш безпечним та ефективним способом. Вона являє собою процес використання особистих ідентифікаційних даних в електронній формі, які однозначно представляють фізичну чи юридичну особу. Багато позитивних можливостей надає Положення про електронну ідентифікацію та послуги довіри електронних транзакцій на внутрішньому ринку, прийняте 23 липня 2014 року (eIDAS). Воно є важливим фактором для безпечних транскордонних електронних транзакцій, дозволяючи громадянам використовувати власні національні схеми електронної ідентифікації (eID) для доступу до публічних послуг в інших країнах ЄС [10].

Частиною директиви PSD2 є нові технічні стандарти аутентифікації для прийому онлайн-платежів - Strong Customer Authentication - це вимоги, розроблені європейськими регуляторами, щоб знизити ймовірність шахрайства і зробити оплату в інтернеті більш надійною [2]. За вимогами SCA аутентифікація повинна включати хоча б два з трьох наступних компонентів: користувач знає: наприклад, пароль або пін-код; користувач володіє пристроєм, підтверджений одноразовим паролем, або підписом; унікальна відмінність клієнта: розпізнавання відбитка пальця, лица, райдужної оболонки, або динаміки натискання клавіш.

Успішна ідентифікація клієнта виступає одним із факторів проведення активної операції. Серед потенційно небезпечних операцій можуть бути покупки в онлайн-магазинах, грошові перекази P2P, зміна лімітів, або розблокування карти в інтернет банкінгу, токенизація карти до пристрою з NFC-модулем та багато інших.

В Україні спостерігається значний приріст безготівкових операцій за різними видами (рис.1), разом з цим зростає кількість шахраїв, які безупинно намагаються вивести гроші з рахунків клієнтів, такі дії стають можливими завдяки недосконалій ідентифікації.

За даними рис.1 видно, що у 2019 приріст безготівкових операцій був найменшим за останні 5 років і склав майже 39 % до 2018 року, що сумарно становить 501 млрд. грн. Саме у

2019 році сума безготівкових операцій перевищила отримання готівки. Для порівняння – приріст у 2018 році становив 55 %, у 2017 – 46 %, у 2016 – 48 %.

Отже, для ефективного впровадження вітчизняними банками SCA, необхідно провести ряд дій, а саме:

- проаналізувати досвід впровадження SCA європейськими країнами;
- провести моделювання ризиків, які можуть виникнути під час застосування SCA;
- розділити методи аутентифікації на різні види операцій за сумами;
- оцінити витрати на впровадження SCA;
- автоматизувати управління справами та спілкування з клієнтами, для зменшення впливу людського фактору.

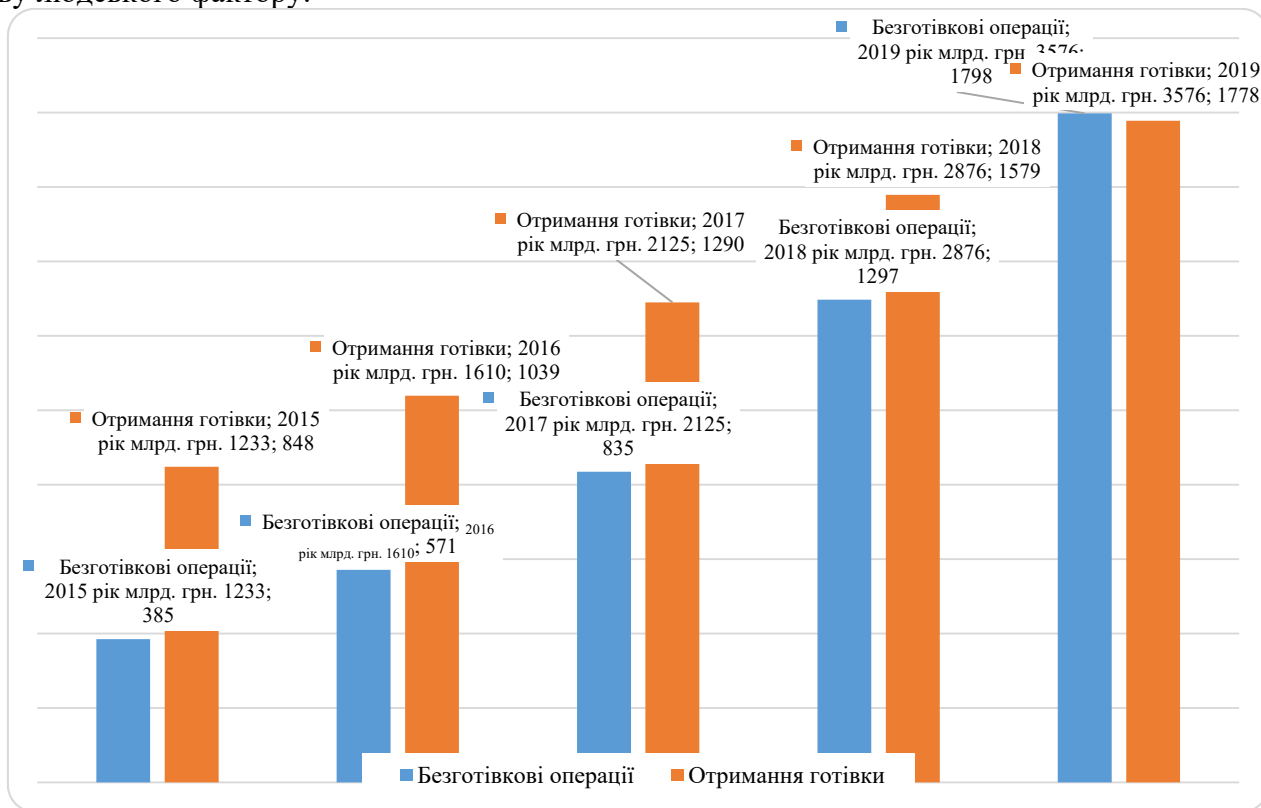

Рисунок 1 - Сума операцій, здійснених із використанням платіжних карток у період з 2015 – 2019 рр.

Джерело: [8].

Застосування всіх перерахованих вище параметрів допоможе зменшити витрати на проведення Strong Customer Authentication та на інтеграцію Директиви PSD2, а також підвищить рівень безпеки проведення операцій за допомогою платіжних карток.

Список використаних джерел

1. Голобородько Ю. О. Теоретичні підходи до розкриття сутності та складових фінансової безпеки банківських установ / Ю. О. Голобородько // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.12. – 2012. – С. 194 – 198.
2. Директива 2015/2366 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2015 р. Про платіжні послуги на внутрішньому ринку. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015L2366>.
3. Європейський звіт «Про шахрайство». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.nets.eu/solutions/fraud-and-dispute-services/Documents/Nets-Fraud-Report-2019.pdf>.
4. Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 року № 2346-III. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.
5. Ільчук В.П. Основні тенденції розвитку ринку платіжних карток в Україні/ В.П. Ільчук, І.В. Садчикова, Т.В. Савченко// Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту: Серія «Економіка і управління». – Вип. 36. – К.: ДЕГУТ, 2016. – С. 187-199.
6. Коваленко В. В. Філософія безпеки банків в умовах структурних дисбалансів економіки України / В. В. Коваленко // Економічний форум. — 2016. — № 1. — С. 256—262.

7. Офіційний сайт UK Finance. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.ukfinance.org.uk/>.
  8. Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua>.
  9. Офіційний сайт Європейської банківської федерації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ebf.eu/>.
  10. Постанова (ЄС) № 910/2014 про електронні послуги з ідентифікації та довіри електронних транзакцій на внутрішньому ринку (Регламент eIDAS), прийнята 23 липня 2014 року https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/eidas_regulation.pdf.
  11. Ягольницький О.А. Розвиток банківських електронних платіжних засобів в Україні/ О.А. Ягольницький, С.В. Саранчук// «Молодий вчений», 2015. – № 12 (27). Ч.2. – С. 191-194.
-

Дубина М. В., д.е.н., доцент,
Тарасенко О. О., к.е.н., асистент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Якісне функціонування сфери освіти є однією з основних умов розбудови суспільства, забезпечення його поступального розвитку. Така сфера є невід’ємною складовою функціонування національного господарства, інших соціальних сфер. Питання розвитку освіти, забезпечення належного рівня підготовки учнів, студентів та інших категорій громадян завжди є актуальними як для розвинутих з економічної точки зору країн, так і для тих, які перебувають на початкових етапах власного функціонування і не мають достатніх фінансових коштів для повного забезпечення всіх потреб сфери освіти.

Сама система освіти є надскладним об’єктом дослідження, оскільки до її функціонування залучена значна кількість громадян країни, а результативність функціонування такої системи є вагомим умовою для формування сприятливих умов не лише економічного розвитку, але і підвищення якості життя, створення простору для самореалізації громадян з різними можливостями, здібностями, умовами проживання. Відповідно питання дослідження особливостей існування такої системи, пошуку нових джерел фінансування її розвитку є актуальними і постійно перебувають у центрі уваги значної кількості науковців.

Вирішальна роль освіти у розвитку суспільства обумовлює постійний вплив економічних, політичних та соціальних на її стабільне функціонування. Відповідно, проведення загальнонаціональних реформ у різних сферах завжди впливає і на розвиток освіти. Відповідно, розпочата реформа децентралізації в Україні у 2014 році мала вплив на зміну різних процесів як на національному рівні, так і на рівні функціонування регіонів, окремих сільських поселень, включаючи сферу освіти.

Сам процес децентралізації полягає у поступовій передачі повноважень і відповідних фінансових ресурсів місцевим громадам для забезпечення їх можливостей забезпечувати виконання таких повноважень. В Україні такий процес розпочався з прийняття законів «Про співробітництво територіальних громад» та «Про добровільне об’єднання територіальних громад». Розширення повноважень місцевих органів влади та отримання підвищених обсягів фінансування сприяло також зростанню їх можливостей щодо фінансування і сфери освіти.

Децентралізація передбачає створення системи врядування, яка замість вертикального підпорядкування ґрунтується на співпраці незалежних установ різних рівнів, що керуються положеннями законодавства. В Україні це означає, що об’єднані громади, райони та області матимуть автономні, демократично обрані органи місцевого самоврядування, чії ради та виконавчі органи діятимуть відповідно до очікувань місцевих мешканців, які їх обрали [1].

В цілому реформа децентралізації призвела до наступних змін та створенню можливостей у сфері освіти в Україні:

– змінився центр управління шкільними освітніми закладами освіти. Якщо раніше управління закладами освіти у сільській місцевості здійснювалося відповідними відділами райдержадміністрацій, то у результаті реформи децентралізації ці функції передали до самих сільських та селищних рад, тобто об'єднаних територіальних громад.

Об'єднані територіальні громади отримали повноваження самостійно вирішувати низку питань, в тому числі у сфері освіти. Найважливішими аспектами децентралізації у сфері освіти є передача громадам повноважень у змісті та фінансуванні освіти та оптимізація шкільної мережі зі створення опорних шкіл. Адміністрації ОТГ також можуть вирішувати, якою є оптимальна кількість шкіл для їхніх громад. Вони тепер мають право створювати свої власні відділи освіти та методологічні кабінети, при цьому самостійно вирішуючи, якою буде кількість працівників та якими будуть їхні обов'язки та сфера відповідальності [2].

– створена система опорних шкіл, організація яких покликана підвищити рівень доступності учнів само до якісної шкільної освіти. У Положенні КМУ «Про освітній округ» зазначається, що опорний заклад є юридичною особою, має рахунки в органах Казначейства, самостійний баланс, штамп, печатку і у своєму складі філії та (або) здійснює з урахуванням потреб осіб з інвалідністю (у тому числі тих, що пересуваються на кріслах колісних) організоване підвезення учнів (вихованців) (не менше ніж з трьох селищ, сіл, в яких ліквідовано загальноосвітні навчальні заклади або припинено (зупинено) їх діяльність) і педагогічних працівників (у разі потреби) до опорного закладу і до місця проживання [3].

– можливість прийняття управлінських рішень у сфері керування закладами освіти, які функціонують на території окремих територіальних громад сприяло прискоренню розвитку таких закладів, оновленню їх матеріальної бази та підвищенню зацікавленості жителів таких громад у необхідності забезпечення якості освіти для своїх дітей;

– можливість здійснювати спільне управління закладами освіти різними об'єднаними територіальними громадами, що дозволяє забезпечити краще фінансування таких закладів, сприяє зростанню рівня їх матеріально-технічного оснащення;

– зміна системи фінансування освіти, яка полягає у наданні об'єднаним територіальним громадам фінансових ресурсів для здійснення відповідних видатків на освітню діяльність. При цьому враховано, що на початкових етапах створення таких громад їх спроможність здійснювати ефективне фінансування закладів освіти буде обмеженою. Саме тому було запроваджено освітню субвенцію, яка визначається за загальновідомою формулою і відповідні кошти передаються у розпорядження місцевим виборним органам влади. Така система фінансування дозволяє частково Міністерству освіти і науки України спрямовувати кошти в обладнання, матеріальне забезпечення тих шкіл, в яких навчається значна кількість учнів, що також стимулює територіальні громади до пошуку найбільш оптимальних варіантів розвитку власних систем освіти.

Таким чином, враховуючи окреслене, варто зауважити, що процес реформування освітньої сфери на сьогодні триває і надалі. Реалізація самої реформи передбачає еволюційний, поступовий шлях створення об'єднаних територіальних громад та формування окремих освітніх просторів у межах їх території. Відповідно, процеси децентралізації тісно пов'язані з реформуванням системи освіти і здійснюють колосальний вплив на темпи її реалізації та якість проведення. Відповідно, у подальшому система освіти в країні буде поступово і надалі трансформуватися, що частково призведе до виникнення окремих територій, де рівень освіти буде кращим, ніж в інших регіонах. Результати подібних процесів вже на сьогодні спостерігаються у різних країнах світу, де існує диференціація якості освіти у залежності від території. Окреслені процеси і триватимуть в Україні при поступовому впровадженні реформи освіти.

Список використаних джерел

1. Освіта у громадах: окремі аспекти децентралізації влади в Україні. URL: <http://oleksandria-mkppon.kr.sch.in.ua/Files/downloads/osvta-u-gromadah-1.pdf>
2. Освіта в руках громад: чи можливі зміни? URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/detsentralizatsiia>
3. Положенні КМУ «Про освітній округ»: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/777-2010-%D0%BF>

Штирхун Х. І., к.е.н., доцент
Онопрієнко А. В., студентка 3 курсу групи ФК-171
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СВІТОВОГО ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Сучасний стан світового фінансового ринку характеризується стрімким розвитком комп'ютеризації та новітніх інформаційних технологій. Загалом, усі фінансові технології направлені на спрощення дії ринкового механізму та підвищення фінансової безпеки з метою мінімізації ризиків. Одним з найяскравіших прикладів таких технологій був і залишається блокчейн.

Блокчейн був створений у 2008 році, а в 2009 його було повноцінно впроваджено в роботу. Сутність цієї технології полягає у побудові так званого «ланцюжка» блоків», кожен з яких містить дані попередніх. Завдяки такій структурі та спеціальному механізму шифрування дані інших осіб неможливо навмисно змінити чи видалити. Адже, щоб змінити попередні записи доведеться повністю змінювати весь ланцюг даних. Найчастіше поняття "блокчейн" використовують у контексті криптовалют. Це не дивно, тому що на даній технології побудований весь механізм купівлі-продажу криптовалюти в світі і вона заслужила довіру через низку переваг, основні з них наведено у табл. 1.

Таблиця 1 – Переваги блокчейну над іншими подібними технологіями

Критерій	Характеристика
Децентралізація даних	Відсутність єдиної ієрархії: кожен користувач грає роль окремого сервера, на якому зберігаються відповідні дані
Прозорість роботи	Усі дані знаходяться у відкритому доступі, тому неможливо щось приховано змінити
Теоретична необмеженість	Ланцюг даних можна необмежено розширювати
Надійність	Вносити нові дані у мережу можна лише за згоди всіх її учасників. Усі операції ретельно скануються і записуються лише ті, що пройшли перевірку
Доказовість транзакції	Користувач має унікальний криптографічний ключ у підтвердження проведення кожної транзакції

Джерело: розроблено авторами

Зокрема, станом на 06.03.2020 у всьому світі існує майже 46,4 мільйонів користувачів, що створили власні блокчейн гаманці, що у 6 разів більше у порівнянні з 2011 роком. Таким чином, не дивлячись на те, що криптовалюти не мають ніякого фізичного забезпечення та не у всіх країнах визнаються як гроші, люди продовжують пізнавати та довіряти новому виду розрахунків. Відповідно, кількість транзакцій по всьому світу також зростає швидкими темпами. За останніми даними, їх кількість становить близько 349 529 транзакцій щодня [1]. Разом з цим, найбільшим піком за кількістю угод вважається кінець 2017-го року. Однією з об'єктивних причин такого стрибка є впровадження так званого Блокчейну 3.0 – новітніх технологій, як Cosmos, DFINITY і EOS, які значно підвищили продуктивність самої системи [2]. Після цього суттєвого підвищення кількості транзакцій не відбувалося.

Проте блокчейн не обмежується лише платформами для купівлі-продажу криптовалют. Його можна застосовувати і в інших сферах фінансового ринку. Загалом, експерти вважають, що блокчейн здатен зробити прорив у технологіях, як свого часу це зробив комп'ютер.

Зокрема, дана технологія допоможе:

1. Зміцнити фінансову безпеку країни. Завдяки її застосуванню при здійсненні електронних платежів та організації документообігу можна мінімізувати ризики кібератак та втрати важливих даних. Дану технологію у своїй роботі першим став використовувати Deutsche Bank (Німеччина). Це зробило його одним з найбільш технологічних банком у світі. Завдяки цьому він приєднався до міжбанківської блокчейн-системи Interbank Information Network (IIN) [3].

2. Знизити витрати на проведення операцій. Очевидно, що технологія розподілених реєстрів дозволить швидше та більш систематизовано зберігати інформацію, забезпечить простоту та прозорість транзакцій. Згідно з даними іспанського банку Santander, починаючи з 2022 року впровадження блокчейн може зменшити банківські витрати на інфраструктуру в секторі міжнародних платежів, операцій з цінними паперами та дотриманні вимог регулюючих органів на \$ 15-20 млрд [4].

3. Зменшити роль посередників фінансового ринку. Блокчейн дозволить проводити більшість операцій напряду між суб'єктами, які в ній беруть участь. Особливо корисним це буде для смарт-контрактів – спеціальних програм, що дозволяють створити, виконати і проконтролювати виконання угод між покупцем та продавцем. Безумовно, такий підхід знижує адміністративне навантаження та вартість самої угоди.

4. Захистити права на інтелектуальну власність. На даний момент блокчейн вважається найбезпечнішою системою, тому на її основі можна забезпечувати права інтелектуальної власності. Таким чином, людині чи компанії не доведеться турбуватися про те, що їх розробку буде неправомірно скопійовано. За таким саме принципом можна продати і фізичний об'єкт, разом або окремо від прав власності на нього.

5. Перейти на цифрову валюту. На сьогоднішній день кількість безготівкових платежів переважають над готівковими. Їх проведення забезпечують кредитні гроші. Нові тенденції у фінансових технологіях зумовлюють появу покращеного виду грошей – так званої цифрової валюти. І про її створення та тестування повідомляють деякі країни, серед яких Китай, Швеція, Канада тощо [5]. Прогнозується, що у результаті впровадження цифрових валют уряди країн зможуть зібрати ґрунтовну інформацію про стан економіки, оперативніше контролювати процеси, які в ній відбуваються, зокрема темпи інфляції.

В Україні блокчейн у порівнянні з іншими європейськими країнами розвивається меншими темпами. Для стимулювання розвитку таких інновацій в Україні першим необхідним кроком є узаконення ринку криптовалют. Це сприятиме просуванню інноваційних технологій і цифрової економіки. Ще однією проблемою є необізнаність населення. Адже забезпечення обізнаності є основою довіри населення до удосконаленої фінансової системи, що сприятиме подальшому економічному розвитку країни. Разом з цим необхідно забезпечити навчання людей, що зможуть безпосередньо обслуговувати нововведені системи. Таким чином, впровадження технології блокчейн дозволить боротися з корупцією та кіберзлочинністю, підвищить фінансову безпеку країни та забезпечить ефективну взаємодію всіх суб'єктів економіки.

Список використаних джерел

1. Blockchain. Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.blockchain.com/charts>
2. Блокчейн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/blockchain>
3. Deutsche bank приєднався до блокчейн платформи Jpmorgan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cryptobit.media/ru/news/other/2240/>
4. Великі банки по всьому світу переходять на використання технології блокчейну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mind.ua/news/20177207-veliki-banki-po-usomu-svitu-perehodyat-navikoristannya-tehnologiyi-blokchejnu>
5. Народний банк Китаю тестує власну цифрову валюту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://coinews.io/ua/category/1-kripto/article/256-narodnij-bank-kitaju-testu%D1%94-vlasnucifrovu-valjutu>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ

У більшості країн світу формою соціального захисту населення в системі охорони здоров'я виступає медичне страхування. Практичний багаторічний досвід зарубіжних країн у сфері страхової медицини свідчить про існування різних моделей фінансування охорони здоров'я (табл. 1).

Таблиця 1 – Моделі фінансування охорони здоров'я в зарубіжних країнах

Модель фінансування	Країни	Переважає джерело фінансування	Рівень фінансування
Національна система охорони здоров'я У. Беверіджа (державна)	Великобританія, Данія, Ірландія, Норвегія, Ісландія, Фінляндія	Податки та податкові платежі	6-10% ВВП
Соціальне обов'язкове медичне страхування О. Бісмарка (бюджетно- страхова)	Німеччина, Франція, Бельгія, Австрія, Нідерланди, Люксембург, Японія	Обов'язкові цільові внески роботодавців та працівників	10-13% ВВП
Приватне медичне страхування (приватна)	США, Філіппіни, Південна Корея, Австралія	Кошти громадян, організацій, підприємств	до 18% ВВП

Джерело: складено авторами на основі [1-3]

Передовий досвід в організації національної системи охорони здоров'я має Великобританія. Фінансування за даною моделлю здійснюється переважно за рахунок надходжень з державного бюджету, що розподіляються по управлінській вертикалі.

Медичні послуги (первинні та вторинні), згідно моделі У. Беверіджа, надаються локальними підрозділами, т. зв. трастами, які підпорядковуються регіональним управлінням охорони здоров'я. Розподіл коштів здійснюється на основі диференційованого нормативу фінансування на одну особу, який враховує відмінності територій по статеві-віковому складу і по ряду інших соціально-економічних характеристик [4].

Батьківщиною моделі О. Бісмарка є Німеччина, в якій системою обов'язкового медичного страхування охоплено близько 92% населення країни і лише 8% користуються послугами приватних страхових компаній [2].

Особливість німецької системи медичного страхування полягає в тому, що уряд країни не несе відповідальності за фінансування сектору охорони здоров'я (за виключенням окремих сегментів), а сприяє забезпеченню належних умов для створення фондів медичного страхування та здійснення контролю за їх діяльністю. Головними учасниками системи є державні лікарняні каси, членство в яких є обов'язковим для всіх найманих працівників. Кожна застрахована особа має право на вільний самостійний вибір лікарняної каси та отримання однакових медичних послуг незалежно від розміру її доходу і сплачених страхових внесків.

Системи Беверіджа та Бісмарка не виключають наявності медичного страхування, що здійснюється на добровільних засадах. Послуги з добровільного медичного страхування надаються виключно комерційними страховими компаніями, що пропонують програми колективного та індивідуального страхування. Приватне медичне страхування охоплює переважно ті сфери медичних послуг, які не забезпечуються діючими моделями медичного страхування.

Найбільшого поширення приватне медичне страхування набуло в США. Американська система медичного страхування передбачає накопичення фінансових ресурсів у централізованому страховому фонді з подальшим їх перерозподілом між приватними страховими організаціями на основі форм розрахунків, які затверджуються урядом країни.

У приватній системі медичного страхування застосовується шкала індивідуальних показників ризику, а відтак страхові внески кожної окремої людини коригуються на фактор

ризик, що відображає стан її здоров'я. У США 84% громадян мають медичну страховку, з яких 64% - надану роботодавцем, 9% - придбану самостійно, а 27% - отриману в рамках державних програм [2].

Найбільш вразливі верстви населення отримують медичну допомогу за урядовими страховими програмами. Урядом США впроваджено дві програми страхування, які фінансує держава: «Medicare» - допомога людям які старше 65 років; «Medicaid» - допомога незаможним людям, безробітним і деяким групам інвалідів.

Кожна система медичного страхування має як переваги, так і недоліки (табл. 2).

Таблиця 2 – Переваги та недоліки діючих моделей фінансування страхової медицини

Моделі фінансування	Переваги	Недоліки
Національна система охорони здоров'я У. Беверіджа	<ul style="list-style-type: none"> - обмеження загальних витрат; - низькі адміністративні витрати 	<ul style="list-style-type: none"> - бюрократичність адміністрування; - залежність від структури та обсягу коштів державного бюджету; - відсутність зацікавленості в економії всіх видів ресурсів; - низька якість медичної допомоги і задоволення потреб споживачів
Соціальне обов'язкове медичне страхування О. Бісмарка	<ul style="list-style-type: none"> - ефективне надання медичних послуг; - стабільне фінансування сектора охорони здоров'я; - регулювання прав пацієнтів як споживачів послуг; - об'єднання ризиків і взаємна підтримка; - надання послуг відповідно до потреб населення; - розподіл фінансового тягаря відповідно до можливостей населення 	<ul style="list-style-type: none"> - проблеми зі стримуванням витрат; - можливість зростання вартості медичних послуг; - високий рівень адміністративних витрат
Приватне медичне страхування	<ul style="list-style-type: none"> - наявність стимулів для розвитку професіоналізму медичних працівників; - забезпечення високої якості медичної допомоги; - мобільність ресурсів; - інтенсивний розвиток нових медичних технологій 	<ul style="list-style-type: none"> - великі соціально-економічні втрати через відсутність адекватного медичного страхування у значній частини населення; - нестримне зростання суспільних витрат на охорону здоров'я

Джерело: складено на основі [2]

Таким чином, формування оптимальної, ефективної та доступної системи медичного страхування передбачає обов'язковість врахування історичних, адміністративно-територіальних, ідеологічних, соціально-економічних та інших особливостей розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Камінська Т.М. Світові моделі фінансування охорони здоров'я. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2012, № 1 (8). С. 284-285.
2. Короленко В. Порівняльний аналіз моделей фінансування системи охорони здоров'я. URL: https://www.slideshare.net/v_korolenko/ss-56086084/
3. Петрушка О.В. Особливості функціонування моделей медичного страхування в економічно розвинутих країнах. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/199.pdf.
4. Медичне страхування в Україні, Великобританії, Канаді, Німеччині, Бельгії. URL: <http://kr-admin.gov.ua/start.php?q=Posgromad/Ua/MedStrah/2.html>

СТАН ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Фінансовий ринок є фундаментом економіки будь-якої країни. Крім того, одним з найбільш актуальних питань сьогодення є вплив глобалізаційних процесів, тому що будь-яка країна, яка є могутнім гравцем на світових ринках, безпосередньо або опосередковано впливає на економіку інших країн. Наразі весь світ стоїть перед глобальною фінансовою кризою, як зазначають експерти, найгіршою з часів Великої депресії 1929-1939 років, передумови якої формують різноманітні фактори, переважно зовнішнього характеру, але вже протягом тривалого часу.

Зокрема, 2018 рік став найгіршим для фондового ринку за десять років: індекс S&P 500 впав на 6,2%, Dow Jones Industrials - на 5,6%, Nasdaq - на 3,9% [4], в результаті чого, нестабільний стан фондового ринку США призвів до суттєвого скорочення експорту багатьох країн Південно-Східної Азії та Латинської Америки, які в попередні роки вважалися яскравим прикладом позитивного впливу глобалізації.

Спалах коронавірусу в Китаї, який згодом поширився на інші країни світу негативно вплинув на економічну ситуацію в світі. Під впливом паніки та відсутності відчуття стабільності інвестори шукали надійні фінансові інструменти, тому вкладали кошти в державні облігації, але їх дохідність в США постійно знижується. З 24 по 28 лютого американські індекси показали найбільше падіння з часів фінансової кризи 2008 року. 27 лютого став найгіршим днем для цих індексів з лютого 2018 року. Європейські фондові ринки тільки за 28 лютого впали на 4-5%. Все це негативно вплинуло на економіки країн зокрема, на скорочення ВВП, зниження ділової активності, падіння туризму та проблеми з фінансами.

Слідом за цим, на початку березня відбувся інший колапс, який ще більше похитнув світові ринки: після того, як представники Саудівської Аравії та Росії не змогли домовитись про зниження обсягів видобутку нафти на тлі скорочення попиту, ціни на неї значно зменшились, а разом з ними обвалились фондові ринки [3]. Як наслідок, 7 березня Ліван оголосив дефолт (що трапилось вперше за всю історію даної країни), а події на ринку нафти позначилися на вартості акцій компаній. Індекси світових фондових бірж Азії, Європи та Америки пішли вниз внаслідок обвалу цін на нафту, що було спричинено зменшення попиту на нафтові продукти в період поширення коронавірусу, що навіть зумовило призупинення торгів в США на 15 хвилин. Нафтогазові та фінансові корпорації увійшли в число компаній, акції яких впали найбільше. Зокрема, станом на 9 березня 2020 року:

- Азіатська біржа. Nikkei 225 - одна з головних фондових індексів Японії (втрата - 5%);
- Індекс Лондонської фондової біржі FTSE 100 (впав на 9%, відновився до 7%);
- Німецький DAX (втрата – 8%);
- Фондовий індекс Італії, FTSE MIB Index (падіння на 12%);
- Американські фондові ринки, індекс S&P (зниження на 6,9%), Dow Jones – (падіння на 7%) [5].

Щодо України, то гривня відреагувала різким падінням на ситуацію у світі. Вартість долара в банках та обмінних пунктах зросла до 26 гривень [2]. У зв'язку з тимчасовим припиненням роботи ТРЦ та іншого роздрібного бізнесу в Україні прогнозується зниження індексу фізичного обсягу обороту майже на 13% [1]. До того ж, станом на 7 квітня, рівень безробіття в Україні зріс на 13% у порівнянні з відповідним періодом попереднього року.

Через те, що ціни на нафту знизились на 55%, на газ - на 13,5%, це вплинуло на ціну палива (бензин, дизпаливо, газ) в Україні. З одного боку, це може позитивно вплинути на логістику, адже енергоносії коштуватимуть дешевше, але загальний логістичний колапс зменшує логістичні перевезення, які призупинені, а метрополітен закритий і більшість працівників працює онлайн. Не зважаючи на те що деякі працівники ще відвідують офіси,

користуються своїми авто та їх заправляють, споживання енергоносіїв автомобілями все одно не може підтримувати той рівень, який був раніше [1].

У подальшому, банківська система буде працювати у дистанційному режимі, а кредитні ліміти для фізичних осіб будуть зменшуватись та відбуватиметься зменшення кредитування, припинення кредитних ліній, призупинення іпотечного кредитування. Національний банк України може підняти облікову ставку з 10% до 12–15% до кінця 2020 року. Валовий внутрішній продукт України може знизитись на 4-5% у 2020 році.

Через посилення карантинних заходів, ключовим сектором, який відчуває найбільший удар стала туристична галузь, яка отримує найбільші збитки, особливо у Китаї, де туризм складає 11% економіки. Вищезазначені фактори призведуть до зменшення ВВП на душу населення, зниження ділової активності багатьох підприємств, особливо малого бізнесу, зокрема до їх банкрутства.

На даний момент, відбувається підготовчий етап до активної фази фінансової кризи, пік якої настане, коли корпорації та уряди країн будуть змушені масово оголошувати дефолт за виплатами, бізнес буде закриватися, рівень безробіття буде продовжувати зростати, а споживання знижуватиметься [3]. Таким чином, глобальна криза вплине майже на всі сфери економіки, крім послуг, які передаються без людського втручання, буде розквітати цифрова економіка та електронна комерція, зокрема ІТ-системи, онлайн-спілкування.

Список використаних джерел

1. Білий Д. Україна - рецесія чи початок великої кризи? [Електронний ресурс] / Д. Білий, С. Джус // Журнал НВ. Бізнес. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/biz/investicii-dlya-optimistov/ukrajina-recesiya-chi-pochatok-velikoj-krizi-50079379.html>

2. Падіння гривні. Що буде на валютному ринку та з цінами, які прогнози експертів та чи витримає економіка України. [Електронний ресурс] // TSN. – Режим доступу: <https://tsn.ua/groshi/padinnya-grivni-scho-bude-z-cinami-yaki-prognozi-ekspertiv-ta-chi-vitrimaye-ekonomika-ukrayini-1505685.html>

3. Початок світової кризи? Що означає обвал ринків акцій, валюти і нафти [Електронний ресурс] // Економічна правда. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/10/657889/>

8. Прогноз міжнародних фінансистів на 2020-й: що буде із світовою економікою [Електронний ресурс] // Економічна правда. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/01/8/655565/>

5. Чорний понеділок: фондові ринки показали рекордне з 2008 року падіння [Електронний ресурс] // Економічна правда. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/03/10/657842/>

Шпомер Т. О., к.е.н., асистент

Корицька А. Є., студентка 3-го курсу гр. ФК-171

Іванов В. В., студент 3-го курсу гр. ФК-171

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РИНОК АГРОСТРАХУВАННЯ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Аграрний сектор є провідною ланкою вітчизняної економічної системи та фундаментом фінансово-економічного благополуччя країни. Водночас, виробництво сільськогосподарської продукції є найбільш вразливим до змін мінливого зовнішнього середовища. Аграрії більш частіше, ніж представники інших сфер бізнесу, стикаються з ризиками в силу особливостей їх діяльності: сезонність виробництва, залежність від природно-кліматичних умов, тривалий період обігу капіталу тощо. Важливим і необхідним фінансовим інструментом, здатним забезпечити стабільний розвиток сільськогосподарського виробництва є страхування аграрних ризиків.

Найбільш використовуваними страховими продуктами, що пропонуються страховиками аграрній сфері є такі: страхування від поїменованих ризиків, в т.ч. град, град-вогонь, град-вогонь-буря; мультиризикове страхування польових культур; індекс врожайності по польових культурах; страхування багаторічних культур; страхування тварин (мультиризикове) з покриттям ризику «інфекційні хвороби» [2].

Дослідження вітчизняного ринку агрострахування дає підстави стверджувати, що поживалення його розвитку спостерігається у 2016 році, а протягом 2017-2018 рр. ця тенденція поширюється вже на більшу кількість показників (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка показників страхування сільськогосподарських культур

№ п/п	Показники	Роки				
		2014	2015	2016	2017	2018
1	Кількість договорів	1392	1062	793	957	1207
	Темп зростання, %	-	76,3	74,7	120,7	126,1
2	Площа, тис. га	732	689	700	661	974
	Темп зростання, %	-	94,1	101,6	94,4	147,4
3	Страхова сума, млн. грн.	3055	3969	6240	5933	6675
	Темп зростання, %	-	129,9	157,2	95,1	112,5
4	Сума премії, млн. грн.	72,8	77,7	157	204,3	208,8
	Темп зростання, %	-	106,7	202,1	130,1	102,2

Джерело: побудовано та розраховано на основі [3]

Переважна частка договорів страхування сільськогосподарських культур (54,8%) припадає на зимовий період, зокрема на страхування озимої пшениці. Пріоритетними програмами агрострахування по кількості укладених договорів є: на випадок повної загибелі плюс весняні заморозки – 40%, мультиризик (страхування майбутнього врожаю) – 26,1%, поіменовані ризики – 15,5%, повна загибель – 10,9% [3].

Зростання обсягу застрахованої площі сільськогосподарських культур відбулося більшою мірою за рахунок страхування озимої пшениці (73,1%), а також озимого ріпаку (12,6%), кукурудзи (6,1%) та соняшнику (5,3%) і незначною мірою - ярої пшениці та цукрового буряку (0,6%) [3].

Першість за обсягами страхової відповідальності посідають договори страхування озимої пшениці (57,1%), кукурудзи (15,6%), озимого ріпаку (10,9%), соняшнику (8,5%). Більшість зібраних страхових премій на ринку страхування сільськогосподарських культур припадає на договори страхування озимої пшениці (64,2%), озимого ріпаку (10,7%), кукурудзи (10,1%) [3].

Ранжування областей України (топ 5) за показниками агрострахування у 2018 році має наступний вигляд [3]:

- за кількістю договорів: Дніпропетровська (10,4%), Кіровоградська (8,9%), Чернігівська (6,9%), Вінницька (6,8%), Полтавська та Хмельницька (6,5%);

- за застрахованою площею: Хмельницька (11,9%), Дніпропетровська (9,5%), Харківська (8,5%), Чернігівська (8,3%), Полтавська (8,1%);

- за страховою сумою: Дніпропетровська (11%), Херсонська (9,7%), Сумська (9,5%), Полтавська (7,8%), Чернігівська (7%);

- за сумою страхових премій: Херсонська (11,4%), Дніпропетровська (10,8%), Полтавська (9,2%), Сумська (8,4%), Миколаївська (7,5%);

- за страховими виплатами: Вінницька (28,1%), Одеська (20,3%), Луганська (13%), Дніпропетровська (13%), Херсонська (8,4%).

Незважаючи на потужний агросектор нашої держави вітчизняний ринок страхування сільськогосподарських культур є не досить популярним. В Україні застраховано 3-5% від загальної площі земель агровиробництва. Тоді як у розвинених країнах світу рівень страхування сільськогосподарських підприємств є досить високим, зокрема, в Америці – 85%, Канаді – 70%, Іспанії – 65%, Франції – 35% від усіх засіяних площ [4].

Повільний розвиток ринку агрострахування зумовлений, перш за все, недовірою населення до страхових компаній та їх низьким рівнем надійності, недостатністю поінформованості та популяризації страхових продуктів в аграрній сфері, а також відсутністю державної підтримки.

У світовій практиці застосовуються дві моделі страхування, в т.ч. аграрного: американська та європейська. Особливістю першої моделі є значна державна підтримка страхування аграрних ризиків шляхом надання субсидій на оплату частини страхової премії, а другої (приватної) – мінімальне втручання держави і повна самостійність страхувальника у виборі страхового продукту, в т.ч. за ціною категорією.

На думку багатьох експертів, найкращою моделлю страхування врожаю з державною підтримкою є та, яка діє в США, де середній рівень субсидії від суми страхової премії складає 50% при рівні страхового покриття в 70%. Також з поміж країн, які отримують субсидування з боку держави на покриття витрат зі страхування аграрних ризиків доцільно відзначити такі: Іспанія, де загальна сума субсидування складає 53% і може надаватися не тільки на врожай, а й на страхування тварин, Туреччина – 50-66%, Канада – 60% [1].

Субсидування страхування сільськогосподарських культур за рахунок коштів Кабінету Міністрів України мало місце у період 2005-2008 рр. і в середньому склало 44% від суми страхових премій. У 2012 році також спостерігалось незначне виділення субсидії на покриття витрат зі страхування аграрних ризиків – 0,07% [3]. Але протягом останніх років даний вид державної підтримки був відсутнім і передумов для допомоги з державного бюджету України не спостерігається.

В умовах дестабілізації доходів та витрат товаровиробників аграрного сектору, спричинених економічними та природно-біологічними чинниками, з'являється необхідність розвитку нових страхових послуг, зокрема, страхування за індексами (в т.ч. від засухи) та страхування ціни товару (від її падіння чи росту).

Успішний та стабільний розвиток вітчизняного ринку агрострахування нерозривно пов'язаний з активною участю держави в процесах страхового захисту аграріїв від ризиків, що супроводжують їх діяльність, розробкою прозорої та послідовної державної політики в зазначеній сфері та формуванням правильної структури взаємовідносин всіх учасників процесу страхування аграрних ризиків.

Список використаних джерел

1. Від яких ризиків захищає агрострахування? URL: <https://agroportal.ua/ua/views/mnenie-eksperta/ot-kakikh-riskov-zashchishchaet-agrostrakhovanie/>
2. Основи страхування сільськогосподарських культур : навчальний посібник для аварійних комісарів. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1799/Osnovy%20strakhuvannia%20silhosp%20kultur.pdf?sequence=1&isAllowed=y/>
3. Ринок агрострахування України у 2018-му андерайтинговому році: аналітичне дослідження. Київ, 2019. 35 с.
4. Як щодо страхування врожаю? URL: <http://carefield.com.ua/blog/id/jak-schodo-strahuvannja-vrozhajju-154>

Шпомер Т. О., к.е.н., асистент

Онопрієнко А. В., студентка 3 курсу, гр. ФК-171

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЗВИТОК РИНКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Підвищення соціальної захищеності та добробуту громадян будь-якої країни нерозривно пов'язано з наявністю загальнодоступного медичного страхування для населення. Медичне страхування покликане забезпечувати високий рівень медичного обслуговування, сприяти гарантованості надання якісної медичної допомоги для всіх верств населення та компенсації витрат на медикаменти при настанні страхового випадку, обумовленого в договорі страхування, а також виступати додатковим джерелом фінансування розвитку сфери охорони здоров'я.

Законом України «Про страхування» (ст. 7) [3], який регулює лише діяльність страховиків, серед обов'язкових видів страхування передбачається медичне. Однак, питання щодо механізму його впровадження та забезпечення досі не врегульоване ні на законодавчому, ні на виконавчому рівні. До того ж, не набули значного поширення послуги добровільного

медичного страхування через низькі доходи населення та водночас високу вартість даного виду страхування, а також недовіру страховим компаніям. Страхова медицина розвивається переважно у великих містах, а основними споживачами є великі компанії і підприємства, зокрема з іноземним капіталом, які можуть дозволити собі медичне страхування своїх працівників.

Вітчизняні страхові компанії при оформленні договорів медичного страхування пропонують послуги поліклінічного обслуговування, оплати медикаментів при амбулаторному та стаціонарному лікуванні, планового та екстреного стоматологічного лікування, невідкладної допомоги тощо. Крім цього, клієнтам пропонується оформлення додаткових послуг, що включають вакцинацію від грипу, протезування зубів, корекцію зору та ін. [1].

Стан ринку медичного страхування в Україні протягом останніх років представлено в табл. 1.

Таблиця 1 – Показники ринку медичного страхування в Україні

Вид страхування	Чисті страхові премії, млн. грн.				Чисті страхові виплати, млн. грн.			
	Станом на 30.09				Станом на 30.09			
	2016	2017	2018	2019	2016	2017	2018	2019
Медичне страхування (безперервне страхування здоров'я)	1758,6	2025,5	2451,2	3415	947,5	1196,5	1470	1887,4
Страхування здоров'я на випадок хвороби	206	291,1	353,7	434,2	16,9	24	22,2	40,1
Страхування медичних витрат	524,3	634,4	838,8	1331,5	155,9	195,3	222,8	265,9

Джерело: складено на основі даних [2]

Протягом всього аналізованого періоду спостерігається приріст чистих страхових премій по всім видам медичного страхування, найбільшу частину з яких займають надходження від безперервного медичного страхування здоров'я. Це пов'язано, перш за все, із більшою вартістю страхових програм за даним видом страхування. Крім того, в останні роки набуває популярності страхування медичних витрат, надходження за якими зростають досить стрімкими темпами (на 21% - у 2017 р., 32,2% - у 2018 р., 58,7% - у 2019 р. порівняно з попередніми роками). Водночас, таке підвищення темпів приросту страхових внесків значною мірою може пояснюватися не лише зростанням попиту, але й подорожчанням медикаментів та медичних послуг.

Поряд зі зростанням надходжень страхових платежів відбувається і збільшення страхових виплат. Проте, перевищення страхових премій над виплатами засвідчує ефективну діяльність страхових компаній і сприяє нарощенню потенціалу ринку добровільного медичного страхування. Так, найбільший рівень чистих страхових виплат спостерігається за безперервним медичним страхуванням здоров'я, який протягом аналізованого періоду коливався в межах від 53,9% до 60% і в середньому склав 57,1%. Рівень чистих страхових виплат за страхуванням медичних витрат знаходиться в межах від 20% до 30,8%, що в середньому за 9 місяців 2016-2019 рр. складає 26,8%, а найнижчий рівень виплат – за страхуванням здоров'я на випадок хвороби – в середньому 8%.

Страховою медициною займається обмежена кількість страховиків. Зокрема, свої послуги за програмами добровільного медичного страхування пропонують такі страхові компанії: «ІНГО Україна», «ПРОВІДНА», «УНІКА», «Альфа Страхування», «ARX», «Країна», «PZU Україна».

Впровадження медичної реформи в Україні розпочало процес практичного введення нових принципів в дію медичного страхування. Основні положення медичної реформи передбачають:

- запровадження державного гарантованого пакета медичної допомоги, що включає велику кількість послуг амбулаторного лікування та перелік відповідних медикаментів;
- оплату наданих населенню медичних послуг за рахунок державного бюджету;
- впровадження програми «Доступні ліки» та ін. [4].

Проте на даний момент значних покращень не відбулося. Оплата багатьох медичних послуг так і залишилася на плечах українців. Програма «Доступні ліки» не може забезпечити все населення необхідними медикаментами через звужений перелік та обмежену їх кількість. Тому важливим для розвитку вітчизняного медичного страхування є:

- посилення конкуренції між державними та приватними медичними закладами;
- впровадження кіберстрахування на основі технології блокчейн для підвищення захисту даних та грошових коштів клієнтів;
- підвищення рівня страхової культури населення;
- запровадження сучасних стандартів медичного страхування в країні;
- розробка механізму переходу до загальнообов'язкового медичного страхування населення.

Ефективне медичне страхування є однією з основ забезпечення соціально-економічного розвитку України в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Медична страховка в Україні: чи дійсно потрібна, як обрати пакет і ціни. URL: https://zik.ua/news/2018/08/24/medychna_strahovka_v_ukraini_chy_diyсно_potribna_yak_obraty_paket_i_tsiny_1392845.
2. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://nfp.gov.ua/>
3. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>.
4. Реформа системи охорони здоров'я. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-sistemiohoroni-zdorovya>

Шпомер Т. О., к.е.н., асистент

Куриця А. В., студентка 3 курсу, гр. ФКт-191

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЗВИТОК ПОСЕРЕДНИЦТВА НА СТРАХОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Важливою передумовою створення конкурентоспроможної економіки є стабільний розвиток страхового ринку. На сьогодні, належне функціонування ринку страхування значною мірою визначається ефективністю співпраці з іншими інститутами, зокрема посередництва. Страхові посередники відіграють надзвичайно важливу роль у просуванні страхових продуктів та консультуванні потенційних клієнтів страхових компаній.

Згідно з Директивою 2002/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про посередництво у страхуванні», страхове посередництво – це діяльність із ознайомлення, пропонування чи ведення іншої підготовчої роботи, що передуює укладенню договорів страхування, або безпосередньо укладення таких договорів, або допомога у адмініструванні та виконанні таких договорів, і зокрема, у випадку наявності спору [1].

В теорії та практиці страхування посередників на страховому ринку прийнято поділяти на прямих та непрямих. Діяльність прямих посередників законодавчо регламентована. Так, у відповідності до ст. 15 Закону України «Про страхування» [2] страхова діяльність може провадитися за участю страхових посередників: страхових або перестрахових брокерів, страхових агентів. Натомість, діяльність непрямих посередників, які професійно оцінюють страхові ризики (андеррайтери, сюрвеєри) та страхові збитки, (аварійні комісари, аджастери, диспашери), законодавчо не нормована. Характеристика кожного із перелічених посередників страхового ринку представлена в таблиці 1.

Таблиця 1 – Характеристика страхових посередників

Поередники		Характеристика
Прямі	Страхові брокери	Юридичні особи або фізичні особи, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу у страхуванні як страхувальник. Фізичні особи, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності, не мають права отримувати та перераховувати страхові платежі, страхові виплати та виплати страхового відшкодування..
	Перестрахові брокери	Юридичні особи, які здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у перестрахованні від свого імені на підставі брокерської угоди із страховиком, який має потребу у перестрахованні як перестраховальник.
	Страхові агенти	Фізичні особи або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності, а саме: укладають договори страхування, одержують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані із здійсненням страхових виплат та страхових відшкодувань.
	Андеррайтер	Відповідальна особа страховика, уповноважена виконувати необхідні процедури з розгляду пропозицій і прийняття ризиків на страхування: візування від імені страховика <u>договорів страхування</u> ; прийом на страхування (перестраховання) запропонованих <u>страхових ризиків</u> ; визначення тарифних ставок та конкретних умов договору страхування тощо.
Посередники		Характеристика
Непрямі	Сюрвеєр	Експерт, що оглядає транспортні засоби і вантажі й робить висновки щодо їх стану, ушкодженнях при аваріях, експлуатаційних характеристиках тощо.
	Аварійні комісари	Особи, які займаються визначенням причин настання страхового випадку та розміру збитків, кваліфікаційні вимоги до яких встановлюються актами чинного законодавства. Основним завданням діяльності аварійного комісара є складання аварійного сертифікату, в якому зазначаються достовірні дані, які підтверджують інформацію про обставини й причини настання страхового випадку та розмір заподіяної шкоди.
	Аджастер	Фізична або юридична особа, що представляє інтереси страховика при вирішенні питань щодо врегулювання заявлених претензій страхувальника у зв'язку з настанням страхового випадку. Основними функціями в діяльності аджастера є: аналізування фактів й ризикових
	Посередники	Характеристика
		обставин щодо страхового випадку; складання експертного висновку для страховика за матеріалами проведеного аналізу; проведення робіт з питань ризик-менеджменту.
	Диспашер	Фахівець з морського права, що виконує розрахунки щодо розподілу витрат по загальній аварії між судном, вантажем і фрахтом, тобто диспашу.

Джерело: складено на основі [2; 3]

Проте, більшість вчених-економістів дотримуються думки, що дійсними посередниками на страховому ринку слід вважати саме прямих страхових посередників. Так, основною господарською діяльністю страхових брокерів та агентів є саме посередництво, тоді як непрямі страхові посередники не перебувають у прямому зв'язку з даним видом діяльності.

На сьогодні, вітчизняний ринок страхового посередництва перебуває на стадії розвитку. В Україні на 9 страхових компаній припадає 1 брокер, тоді як закордоном все навпаки: в США на 1 страхову компанію - 230 брокерських фірм, в Канаді - 83, а в Європі - мінімум 15 [4].

Для сприяння розвитку посередницької діяльності на вітчизняному страховому ринку створено Федерацію страхових посередників України. Предметом діяльності Федерації є

співробітництво з учасниками національного та міжнародного страхових ринків, державними регуляторними організаціями; створення концепції страхового посередництва в Україні та її адаптації до міжнародних стандартів; розробка технічної та законодавчої документації в сфері страхової діяльності, що сприятиме розвитку вітчизняної страхової індустрії.

Список використаних джерел

1. Про посередництво у страхуванні: Директива 2002/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 09.12.2002 р. URL: http://www.fspu.com.ua/docs/zakonodavstvo/dyrektyva_pro_poserednyctvo.pdf
2. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. Дата оновлення 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>.
3. Дема Д.І., Віленчук О.М., Дем'янюк І.В. Страхові послуги: навч. посібник. Київ: Алерта, 2017. 526 с.
4. Габидулин І.А. Чому нужен брокер? URL: http://fspu.com.ua/novyny_strahovi_brokeriy_ukrainy1.

Гориленко А. С., студентка 3 курсу групи ФК-171

Науковий керівник – **Штирхун Х.І.**, к.е.н., доцент

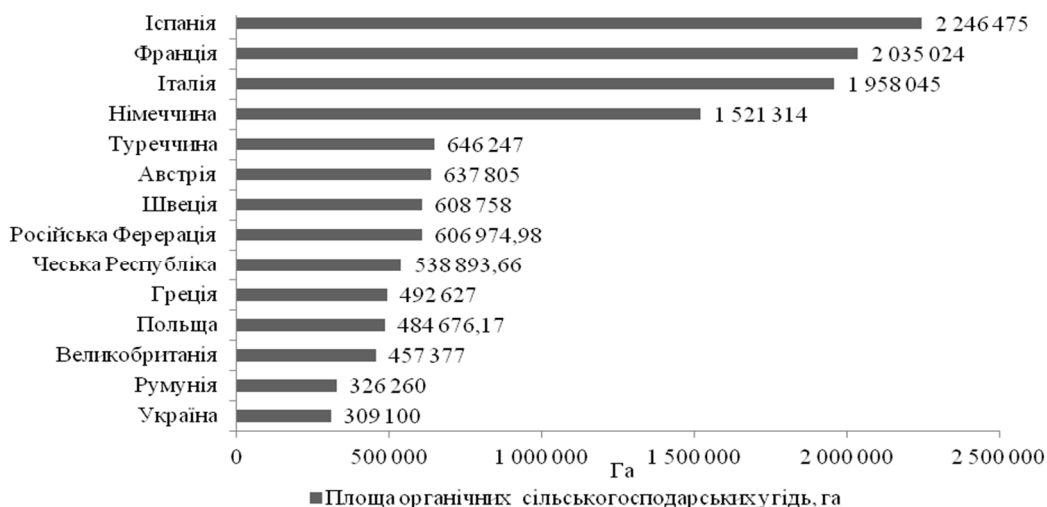
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЗВИТОК ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Протягом останнього десятиріччя органічна сільськогосподарська діяльність набула значного поштовху в світі та Україні внаслідок погіршення екологічної ситуації. На сьогоднішній день все більше зростає зацікавленість споживачів до продуктів харчування, які є екологічно чистими і виробництво яких не має негативного впливу на навколишнє середовище. Тому дана сфера виробництва може бути досить прибутковою для України, що пояснюється існуванням сприятливих природно-кліматичних умов для ведення сільського господарства, що формують значні конкурентні переваги для українських агровиробників на світовому ринку, а також існуванням не повністю задоволеного попиту на дану продукцію у провідних країнах із розвинутою економікою.

Проаналізуємо основні показники органічного сільського господарства у світі. Протягом останніх десяти років, площа органічних сільськогосподарських угідь та їх частка у загальній площі сільськогосподарських угідь у світі збільшилась вдвічі та розвивається стабільними темпами із року в рік. У 2018 році площа органічних сільськогосподарських угідь у світі склала 71,5 млн. га, у 2009 – 36,3 млн. га, відповідно, частка у загальній площі сільськогосподарських угідь у світі склала 0,8% та 1,5% [3, 4].

Розглядаючи країни Європи, можна визначити список країн з найбільшими органічними сільськогосподарськими угіддями (рис. 1).

Рисунок 1 – Європейські країни з найбільшими органічними сільськогосподарськими угіддями, 2018 рік

Джерело: складено автором на основі даних [3, 4]

Тобто згідно з вищевказаних даних можна зробити висновок, що Україна при всіх сприятливих природно-кліматичних умов для ведення для органічного сільського господарства, неефективно використовує сільськогосподарські угіддя. Для розуміння повної ситуації проаналізуємо детальніше основні показники органічного сільського господарства за даними рис. 2.

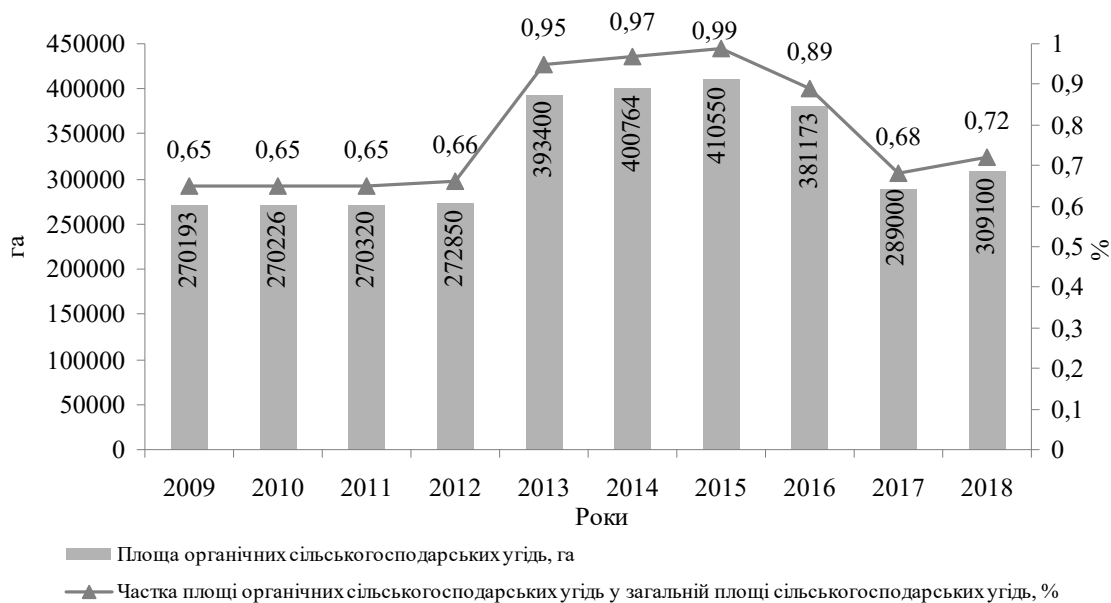

Рисунок 2 – Основні показники органічного сільського господарства в Україні

Джерело: складено автором на основі даних [3, 4]

Розглядаючи органічну площу сільськогосподарських угідь в Україні необхідно зазначити, що відбувалося доволі стабільне збільшення площі протягом семи років, при цьому максимальною площею сягнула 2015 року та складала 410 550 га. Однак з 2016 року відбувається різкий спад площі сільськогосподарських органічних угідь, за якого вона майже досягла значення 2012 року, проте нині поступово відбувається стабілізація даного показника. Така ситуація пояснюється відсутністю державної підтримки виробників органічної продукції, хоча і створюються програми для фінансової підтримки на період переходу від традиційного сільського господарства до трагічного, але така допомога лімітована, тобто не усі виробники можуть отримати її. Перехідний період триває близько 3 років та вимагає значних коштів та не усі виробники в змозі його витримати.

Натомість, розвиток виробництва органічної продукції в Україні забезпечується завдяки міжнародним програмам підтримки (США, Німеччини, Франції, Швейцарії та ін.). А виготовлена продукція переважно експортується закордон, де попит на неї значно вищий, особливо у США, де споживається багато органічної продукції, але природо-кліматичні умови несприятливі для вирощування багатьох сільськогосподарських культур. Не дивлячись на відносно невелику площу органічних сільськогосподарських угідь у Північній Америці, ринок органічної продукції є найбільш розвиненим у світі. Це досягається завдяки використанню певних заходів урядами країн, спрямованих на екологізацію сільського господарства, таких як: введення митного регулювання ввезенню хімічних добрив, надання преміальних виплат за невикористання хімічних засобів та державних субсидій для ведення органічного землеробства та на період конверсії (переходу від традиційного сільськогосподарського виробництва до органічного), часткове компенсування вартості процедур із сертифікації й контролю тощо.

За останні десять років Україна стала важливим постачальником органічної продукції на міжнародні ринки. Репутація українських експортерів органічної продукції стійко підвищується на світовому ринку завдяки відповідності якості, відвантаженню органічних

продуктів відповідно до контрактних зобов'язань, а також прозорості усіх етапів походження та руху органічної продукції [2, с. 65]. Найбільше всього сертифікованої органічної продукції, що вироблена в Україні, експортується в країни ЄС (Нідерланди, Німеччину, Італію, Австрію, Польщу, Чехію, Швейцарію) та США [1, с.116].

Таким чином, для поступового нарощення виробництва органічної продукції в Україні, необхідне впровадження комплексу заходів щодо удосконалення діяльності даного сектора економіки, зокрема:

- гармонізація національного та міжнародного законодавства у сфері органічного виробництва та вдосконалення нормативно-правового забезпечення;
- реалізація державної підтримки сектора органічного землеробства, зокрема фінансової на основі використання досвіду Північної Америки;
- проведення активної просвітницької, науково-дослідницької та організаційної підтримки з боку громадськості та бізнесу.
- вдосконалення механізму контролю за дотриманням стандартів та вимог щодо безпечності харчової продукції;
- активізація співробітництва з іноземними організаціями для обміну досвідом у сфері органічного виробництва.

Впроваджуючи вище вказані заходи, особливо використовуючи досвід інших країн-лідерів на ринку органічної продукції та адаптуючи до особливостей національного ринку, в Україні підвищиться рівень ефективності та прибутковості органічного сільськогосподарського виробництва, зміцниться експортний потенціал країни за рахунок контролю якості продукції та підвищення її конкурентоспроможності й поліпшиться імідж України як виробника органічної продукції в світі.

Список використаних джерел

1. Милованов Є.В. Міжнародні тенденції розвитку ринку органічної продукції та перспективи для України. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». - 2018. - № 284. - С. 109-118.
2. Милованов Е. В. Органический рынок Украины: современное состояние и перспективы / Е.В. Милованов, А.В. Коляшин // Проблемы агрорынка. - 2019. - январь – март. - С. 63-70. URL: http://organic.com.ua/wp-content/uploads/2019/10/ukrainian_organic_market.pdf
3. FiBL Statistics - European and global organic farming statistics. URL: <https://statistics.fibl.org/>
4. Willer H., Lernoud J. The World of Organic Agriculture. Statistic sand Emerging trends 2018. FiBL&IFOAM – Organic International. Germany: Medienhaus Plump, 2019. - 356 p.

Кобзар К. М., студент гр. ФК-181

Науковий керівник: **Шишкіна О. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка», (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ В УМОВАХ НЕСТАЦІОНАРНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ключовим напрямком діяльності Національного банку України є розробка, обґрунтування та впровадження грошово-кредитної політики. Оскільки процеси монетарної політики та діяльність НБУ з її використання впливають на стан банківської та фінансової систем, які у свою чергу суттєво впливають на економічний стан держави, це питання є досить актуальним в умовах нестационарної економіки України. Монетарна політика визначає основні методи та інструменти впливу на сферу грошового обігу та кредиту центральним банком України.

Грошово-кредитна політика за своєю сутністю являє собою «...комплекс заходів і методів щодо регулювання грошового обігу та кредиту, а також сприяння стабільності грошової одиниці» [1]. У статті 25 закону України «Про Національний банк України» визначаються

методи та економічні засоби монетарної політики, щодо регулювання об'єму грошової маси, які проявляються через:

- визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків;
- процентну політику;
- рефінансування комерційних банків;
- управління золотовалютними резервами;
- операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), в т. ч. з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку;
- регулювання імпорту та експорту капіталу;
- емісію власних боргових зобов'язань і операції з ними [1].

Варто відзначити, що монетарна політика буде позитивно впливати на економіку країни лише у тому випадку, якщо буде узгоджена із стратегічними цілями економіки держави в різні періоди її розвитку, виходячи з темпів і рівня розвитку національної економіки. Регулювання стабільності грошової одиниці – лише один із аспектів діяльності НБУ. Центробанк також опікується питаннями стимулювання економічного росту та підвищенням рівня зайнятості, що формує відтворювальні аспекти грошово-кредитної політики НБУ.

У березні 2018 р. Національний банк України оприлюднив стратегію своєї діяльності, у якій були визначені стратегічні цілі НБУ, серед яких досягнення рівня низької та стабільної інфляції займає першу позицію, рівень якої у середньостроковій перспективі має бути на рівні 5% із можливим відхиленням в один відсоток. Орієнтуючись на стратегічні цілі розвитку Національний банк визначив досягнення та забезпечення цінової стабільності пріоритетом грошово-кредитної політики, а основним її інструментом – облікову ставку. Окрім такого інструменту монетарної політики, як облікова ставка, Національний банк застосовує такі інструменти: операційна ціль монетарної політики, коридор процентних ставок за інструментами постійного доступу, інтервенції на валютному ринку, обов'язкові резерви, операції РЕПО, купівля та продаж державних цінних паперів, операції СВОП [2]. Характерні риси основних інструментів монетарної політики НБУ зведені у табл. 1.

Таблиця 1 – Характеристика інструментів монетарної політики НБУ

Назва інструменту	Характеристика інструменту
Облікова ставка	Виступає основним інструментом монетарної політики; виступає орієнтиром, який встановлює центробанк для інших суб'єктів ринку грошово-кредитної діяльності щодо вартості залучених та розміщення грошових коштів.
Операційна ціль монетарної політики	Утримання гривневих міжбанківських ставок на рівні, близькому до рівня ключової ставки, у межах коридору процентних ставок за інструментами постійного доступу.
Коридор процентних ставок за інструментами постійного доступу	Процентні ставки за інструментами постійного доступу (кредити та депозитні сертифікати овернайт банкам, надані центробанком задля підтримки ліквідності банків) формують коридор процентних ставок Національного банку
Інтервенції на валютному ринку	Валютні інтервенції спрямовані на накопичення міжнародних резервів, згладити надмірні коливання обмінного курсу, підтримати трансмісію облікової ставки, використовуючи при цьому плаваючий обмінний курс. За інфляційного таргетування особливості застосування даного інструменту визначаються в Стратегії валютних інтервенцій НБУ на 2016-2020 рр.
Обов'язкові резерви	Інструмент, що визначає зобов'язання комерційних банків зберігати на кореспондентських рахунках НБУ частину своїх резервів
Операції РЕПО	операції, що здійснюються між Національним банком України та банками з державними облигаціями України та банківськими металами.
Купівля та продаж державних цінних паперів	Національний банк може здійснювати операції купівлі (надання ліквідності) та продажу (вилучення ліквідності) державних цінних паперів
Операції СВОП	Розрізняють своп процентної ставки (угода між двома сторонами про обмін потоками грошових коштів, які розраховані за різними ставками, але виходять з однієї суми) та валютний своп (валютна операція з купівлі (продаж, обмін) іноземної валюти зі зворотним її продажем (купівлею, обміном) на певну дату в майбутньому з фіксацією умов цих операцій).

Джерело: складено автором на основі [2,3]

В оприлюдненому інфляційному звіті НБУ за січень 2020 року було звітовано про досягнення середньострокової цілі, оскільки на кінець 2019 року споживчий рівень інфляції становив 4,1%, а у 2018 році цей показник становив 9,8%. Такі зміни сприяли зниженню і базового показника інфляції до рівня до 3.9% у 2019 році [4].

Пояснюючи вищенаведене, зауважимо, що головна стратегічна ціль монетарної політики НБУ не може повною мірою вирішити всі економічні проблеми національної економіки. Отже, орієнтуючись на вирішення лише цінового питання НБУ не використовує свій потенціал впливу на економіку належним чином. На сучасному етапі розвитку вітчизняної банківської системи спостерігається погіршення рівня фінансової, грошової, валютної безпеки, що пов'язано із гальмуванням обсягів міжнародних золотовалютних резервів, падінням попиту на національну валюту, зростанням рівня доларизації економіки, зростанням як внутрішнього так і зовнішнього боргу, що супроводжується девальвацією гривні і дефіцитом платіжного балансу.

За даними НБУ дефіцит поточного рахунку платіжного балансу у 2019 році становив 4.2 млрд дол. США у порівнянні із 4.4 млрд дол. США у 2018 році. Станом на 01.01.20 року обсяг валютних резервів склав 25,3 млрд дол. США, що є мінімальним рівнем резервів за методикою Міжнародного валютного фонду, що гарантує платоспроможність країни за її зобов'язаннями. Збільшення обсягу резервів більшою мірою пов'язано із виплатою ПАТ «Газпром» компенсації НАК «Нафтогаз України» за рішенням Стокгольмського арбітражу 2018 р. Загальна ж сума державного та гарантованого державою боргу станом на 29.02.20 становила 2 047,80 млрд грн, а загальний обсяг платежів за державним боргом у 2020 році досягає пікової точки і становить 400,47 млрд грн [6].

Національним банком України було визначено основні засади грошово-кредитної політики та особливості її проведення на 2020 рік і середньострокову перспективу, за якою задля досягнення цінової стабільності буде провадитися інфляційне таргетування.

Режим інфляційного таргетування передбачає наявність таких елементів:

- публічне оголошення кількісних цілей з інфляції;
- зобов'язання центрального банку досягати інфляційних цілей;
- основний інструмент монетарної політики – ключова процентна ставка;
- гнучкість обмінного курсу;
- чітке і прозоре інформування про мотивацію прийнятих рішень;
- управління інфляційними очікуваннями. [2,7].

Національним банком України на 2020 рік за середньостроковий період була визначена операційна ціль – стримування короткострокових міжбанківських ставок на близькому до облікової ставки рівні, використовуючи при цьому коридор процентних ставок та шляхом здійснення операцій з регулювання ліквідності. Для того, щоб зменшити коливання обмінного курсу, збільшення міжнародних резервів та забезпечити врегулювання стану валютного ринку НБУ планує використовувати валютні інтервенції та буде діяти відповідно до плаваючого курсоутворення. Також очікується поглиблене вирішення питання розвитку фінансових ринків, що дозволить суб'єктам економіки диверсифікувати свої фінансові активи, що, у свою чергу, може позитивно вплинути на макроекономічні показники розвитку загалом [6].

На даному етапі економічного розвитку української економіки вплив зовнішніх фінансових шоків на фінансову та банківську системи України відбувається через такі канали: макроекономічний, торговельний, валютний, банківський та фондового ринку. До внутрішніх ризиків, що залишаються також високими, слід віднести наступні: політичні, фінансові, боргові, кредитні, банківські [5]. Суб'єктами економіки як макро-, так і мезо-, і мікрорівня ці канали недостатньо використовуються з причин об'єктивного і суб'єктивного характеру, що стримують процеси економічного розвитку.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, сучасний стан національної економіки є причиною підвищення ефективності інструментів грошово-кредитної політики Національного банку України, оскільки фінансова стабільність все ще є не стійкою і достатньою для стабільного розвитку економічних суб'єктів. В цьому аспекті вважаємо доцільним при розробці перспектив розвитку суб'єктів реального і фінансового секторів економіки врахувати шоківі фактори, що можуть здійснювати суттєвий вплив на економіку, і НБУ за необхідності повинен використовувати монетарні інструменти для зменшення їх впливу. Також для сприяння підвищення ефективності фінансової

системи та рівня фінансової безпеки необхідним є запровадження змін в законодавстві України, що, перш за все, стало б підґрунтям для врегулювання та узгодження бюджетно-фіскальної та грошово-кредитної політик.

Список використаних джерел

1. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
2. Національний банк України URL: <https://bank.gov.ua/>
3. Облікова ставка НБУ URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0_%D0%9D%D0%91%D0%A3
4. Інфляційний звіт січень 2020 року. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2020-Q1.pdf?v=4
5. Матросова Л.М. Сучасні проблеми монетарної політики НБУ в умовах розвитку національної економіки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Випуск 23. 2018. С. 500-505. URL: <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/97.pdf>
6. Міністерство фінансів України URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>
7. Шишкіна О.В. Гроші та кредит: навч. посіб. / О.В. Шишкіна, М.В. Дубина. – Чернігів: Видавець Брагинець О.В., 2016. – 692 с.
8. Шишкіна О.В., Жук О.С., Краснянська. Ю. В. Теоретико-прикладні основи і особливості застосування режиму інфляційного таргетування в Україні. *Фінансові дослідження*. 2017. № 2(3). URL: <http://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/93.pdf>

Гориленко А. С., Маслюк О. Ю., студенти групи ФК-171

Науковий керівник – **Тарасенко А. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка», (м. Чернігів, Україна)

ТЕНДЕЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Аграрний сектор є провідною галуззю України, оскільки займає велику частку в експорті країни, а також забезпечує значні надходження до бюджету та утворення робочих місць. Дана галузь має дуже великий потенціал, але через вплив багатьох факторів на успішність ведення бізнесу має більшу ризикованість ніж інші галузі. Щоб зменшити високий ступінь ризику потрібна ефективна система агрострахування. Але в Україні недостатньо розвинена інфраструктура та недосконала нормативно-правова база з надання страхових послуг у цій сфері. Тому дослідження тенденцій розвитку ринку агрострахування має велике значення для ефективного розвитку сільського господарства країни.

Агрострахування відіграє важливу роль у забезпеченні економічного і соціального захисту та підтримує економічну стабільність в цілому. Тому проблемним питанням розвитку аграрного страхування приділяють увагу такі науковці як Н. Внукова, О. Гудзь, О. Залетова, Ю. Лузана, С. Навроцький, В. Шахова, В. Якубович, М. Дем'яненко.

Сільське господарство – галузь національної економіки, у економічному просторі якої функціонують підприємства різної спеціалізації, основною метою діяльності яких є виробництво сільськогосподарської продукції в необробленому вигляді [1].

Порівняно з іншими галузями, сільське господарство має ряд особливостей таких залежність від природно-кліматичних чинників, сезонність виробництва, тривалість виробничого циклу, тривалий період обороту капіталу та інші. Тому агрострахування – це механізм захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб пов'язаних з аграрним сектором від усіх сільськогосподарських ризиків, який забезпечує компенсацію втрат суб'єкту господарювання.

До об'єктів страхування майна сільськогосподарських підприємств відносять: будівлі, споруди, сільськогосподарська техніка, об'єкти незавершеного будівництва, транспортні засоби, матеріали, сировину, продукцію; врожай сільськогосподарських культур та багаторічних насаджень; сільськогосподарських тварин; дерева, плодово-ягідні кущі, виноградники [2].

Але страхуванню не підлягають: будівлі, споруди та інше майно, яке знаходиться у зоні загрози обвалу, зсуву або іншого стихійного лиха; сільськогосподарські культури, які господарство висівало три роки підряд, але жодного року не отримувало врожаю; багаторічні

насадження плодоносного віку, якщо господарство не одержувало врожаю з цих насаджень протягом трьох років, що передували укладанню договору страхування; тварини, у яких встановлено карантин або обмеження на інфекційне захворювання та інше [3].

Для визначення сучасних тенденцій, які існують на вітчизняному ринку агрострахування, проаналізуємо основні показники страхування сільськогосподарських культур за 2009-2018 роки та загальну інформацію за типами страхових продуктів, які страхові компанії реалізовували у 2018 році, відповідно до таблиць 1 та 2.

Якщо 2016-й рік став першим роком, коли після тривалого періоду скорочення ринок агрострахування продемонстрував деяке пожвавлення, то 2017-2018 роки продовжили цю тенденцію, поширивши її на більшу кількість показників. У 2018 році продовжується тенденція зростання кількості укладених договорів страхування: зростання, порівняно з минулим роком, склало 26%. Обсяг зібраних страхових премій у гривні зростає вже четвертий рік поспіль, зокрема, у 2018-му році він зріс на 2,2% та склав 208,8 млн гривень. Проте, обсяг страхових премій у доларовому еквіваленті дещо зменшився (7,4 млн дол. США, що на 3,9% менше показника 2017-го року) через девальвацію гривні. Загальна страхова сума (або об'єм загальних страхових зобов'язань) у 2018 році, порівняно з 2017-м, дещо збільшилася (з 5,933 млрд грн до 6,675 млрд грн).

Таблиця 1 – Страхування сільськогосподарських культур у 2009-2018 роках

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість договорів	1 980	1 217	2 710	1 936	1 722	1 392	1 062	793	957	1 207
Площа, тис. га	510	553	786	727	869	732	689	700	661	974
Страхова сума, млн. грн.	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	3 055	3 969	6 240	5 933	6 675
Сума премії, млн. грн.	42,0	72,1	136,3	130,4	135,4	72,8	77,7	157,0	204,3	208,8
Субсидія, млн. грн.	0	0	0	0,086	0	0	0	0	0	0
Рівень виплат, %	36,5	50,9	28,0	41,0	9,7	7,6	12,9	44,2	4,9	4,2
Середня ставка премії, %	3,2	3,8	3,7	3,8	3,1	2,4	2,0	2,5	3,4	3,1
Курс дол./грн.	8,00	7,91	7,98	7,99	7,99	12,95	22,91	26,02	26,54	28,27
Страхова сума, млн. дол.	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	235,9	173,3	239,8	223,5	236,1
Сума премії, млн. дол.	5,3	9,1	17,1	16,3	16,9	5,6	3,4	6,0	7,7	7,4

Джерело: складено автором на основі даних [4].

Дослідження попередніх років засвідчували беззаперечне лідерство договорів страхування від повної загибелі на період перезимівлі. У 2018-му році лідерство на ринку страхування зайняли договори страхування від повної загибелі плюс весняні заморозки (40,0% від усіх договорів). Порівняно з минулим роком, дещо зменшилась частка договорів страхування від багатьох ризиків (з 37,8% у 2017-му році до 26,1% у 2018-му році).

Таблиця 2 – Використання страхових продуктів, 2018 р.

Програма	Частка договорів, %	Частка застрахованої площі, %	Частка страхової суми, %	Частка зібраних премій, %	Частка у постраждалих площі, %	Частка у виплатах, %
Багаторічні насадження	0,6	0,1	1,7	0,7	0,3	18,8
Повна загибель	10,9	12,0	7,9	12,2	0,0	0,0
Повна загибель + весняні заморозки	40,0	41,9	13,9	14,9	50,8	54,3
Інші (троянди)	0,1	0,0	0,5	0,1	0,0	0,0
Страхування майбутнього врожаю	26,1	21,2	45,8	57,6	21,3	12,4
Страхування посівів до збирання	1,6	1,4	2,7	1,5	0,0	0,0
Поіменовані ризики	15,5	11,7	25,5	10,8	27,6	14,5
Часткова та повна загибель + весняні заморозки (для озимих культур)	5,2	11,7	2,0	2,2	0,0	0,0
Загалом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: складено автором на основі даних [4].

За результатами проведеного дослідження щодо сучасного стану та тенденцій на ринку агрострахування можна дійти таких висновків. Не зважаючи на те, що на сьогоднішній день можна відмітити позитивні тенденції щодо поживлення даного ринку в Україні, він має ряд проблем, які потребують вирішення: необхідність належної диверсифікації можливих збитків; недосконалість системи законодавчого регулювання ринку агрострахування; недостовірне виконання певних чинних нормативних положень; недовіра суб'єктів господарювання; недостатність фінансових ресурсів; складність реалізації програм страхового покриття для аграріїв; недостатністю статистичної бази для запровадження нових страхових продуктів; відсутністю регламентованих норм проведення оглядів відповідно до міжнародних стандартів.

Проте не зважаючи на негативні фактори, ринок агрострахування в Україні має перспективи в розвитку. Можна виділити такі напрямки покращення розвитку даного ринку: впровадження новітніх програм страхового захисту, розробка заходів страхового захисту інвестицій та кредитування, фінансова підтримка держави, внесення змін до чинного законодавства.

Список використаних джерел

1. Тарасенко А.В. Наукові підходи до ідентифікації сутності категорії «інфраструктура сільського господарства» / М.В. Дубина, А.В. Тарасенко // Управління розвитком. – 2016. – №1 (183). – С. 120-127.
2. Страхова справа: підручник / О. Д. Вовчак. - - К. : Знання, 2011. — 391 с.
3. Страхування: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. С83 - К.: Знання, 2008. - 1019 с.
4. Міністерство аграрної політики та продовольства України. [URL]: <https://agro.me.gov.ua/ua>

Кобзар К.М., студентка гр. ФК-181

Науковий керівник: Парубець О.М., д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМКИ ЇХ УСУНЕННЯ

Проблема удосконалення системи управління державним боргом України з кожним днем стає все більш актуальною У контексті щорічного зростання обсягу державного боргу України першочергового вирішення потребують питання підвищення ефективності управління і обслуговування боргом, задля уникнення незворотних негативних наслідків зростання боргового навантаження на стан державного бюджету та економіки країни в цілому.

За виваженої боргової політики державний борг виступає як ефективний інструмент проведення економічних реформ, інноваційного оновлення економіки України, розширення меж зовнішньоекономічної діяльності та міжнародного співробітництва. Саме таким чином провідні країни світу на сьогоднішній день використовують державний борг, розширюючи при цьому свої міжнародні економічні зв'язки, пришвидшуючи процеси глобалізації економіки та прискорюючи рух капіталу всередині країни, так і поза її межами.

Співвідношення державного боргу до ВВП у багатьох економічно розвинених країнах світу давно перетнула граничну межу і становить більше 100%. При цьому в їхньому економічному розвитку не спостерігається якихось негативних змін, а навпаки обсяги ВВП на душу населення щорічно зростають.

Так, наприклад, розмір державного боргу США на кінець 2019 року сягнув 24 трильйони 229 мільярдів доларів США, але в той же час обсяг валового внутрішнього продукту становив 21 трильйон 646 мільярдів доларів США, тобто співвідношення державного боргу до ВВП становить 127,01% [1]. Але з іншого боку лівова частка державних запозичень США припадає саме на внутрішній державний борг: у 2018 році рівень державного внутрішнього боргу становив 71,5%. Найбільшими ж зовнішніми кредиторами США виступають Китай та Японія, інвестиції яких в економіку США у 2018 році склали 5,1% та 4,7% відповідно, 18,6% припадають же на інші країни світу[2]. Проте однією із країн, яка має найбільше процентне співвідношення державного боргу до ВВП на протязі багатьох років залишається Японія,

рівень якого у 2018 році досягнув позначки 238,2 % [3], але значна частка його обсягу припадає на гарантований державою борг. Також варто відзначити, що розвинені країни світу в умовах щорічного зростання обсягів боргових зобов'язань здійснюють інвестування як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Таким чином провідні економіки світу не тільки використовують державний борг як ефективний інструмент, а й забезпечують всебічний та швидкий обіг капіталу у світі, що сприяє розвитку глобальної економіки. Ефективне використання боргових зобов'язань можливе лише за умови повномірного виконання обов'язків з обслуговування боргу та перенесення боргового навантаження на економічний потенціал країни, а не на платників податків та збільшення рівня цін.

З іншого боку боргові навантаження значною мірою впливають на національну економіку країни та виконання нею функцій. Макроекономічні показники державного боргу України мають значно менші обсяги, але аналізуючи економічний розвиток нашої держави, можна стверджувати, що державний борг більшою мірою здійснює негативний вплив на національну економіку, адже спрямовується не на капітальні витрати, а на видатки та покриття дефіциту бюджету через нестабільність економічного розвитку та складну геополітичну ситуацію.

Обсяг державного боргу України за останнє десятиліття має тенденцію до майже постійного зростання, що видно з даних наведених в таблиці 1.

Таблиця 1 – Обсяг державного боргу України в період з 2010 по 2019 роки

Дата	Загальний борг		Зовнішній борг		Внутрішній борг	
	млрд. грн.	млрд. дол. США	млрд. грн.	млрд. дол. США	млрд. грн.	млрд. дол. США
На 31.12.2010	432,235	54,289	276,745	34,759	155,489	19,529
На 31.12.2011	473,121	59,215	299,413	37,474	173,707	21,741
На 31.12.2012	515,510	64,495	308,999	38,658	206,510	25,836
На 31.12.2013	584,369	73,110	300,28	37,567	284,088	35,542
На 31.12.2014	1.100,833	69,811	611,965	38,809	488,87	31,002
На 31.12.2015	1.571,765	65,488	1.042,305	43,428	529,461	22,060
На 31.12.2016	1.929,76	70,97	1.240,03	45,60	689,73	25,37
На 31.12.2017	2.141,67	76,31	1.375,00	48,99	766,68	27,32
На 31.12.2018	2 168,63	78,32	1 397,22	50,46	771,41	27,86
На 31.12.2019	1 998,28	84,36	1 159,22	48,94	839,05	35,42

Джерело: складено автором на основі [4]

Аналізуючи показники обсягу державного боргу, можна зробити висновки, що різке збільшення обсягу боргових зобов'язань прослідковується у 2014 році, коли сума загального боргу зросла на 88% у порівнянні з попереднім роком, і на кінець року становила 1.100,833 млрд. грн. В останні ж роки, після різкого підвищення у 2018 році до 2 168,63 млрд. грн, відчутне незначне зменшення обсягу державного боргу у 2019 році до рівня 1 998,28 млрд. грн. Водночас частка зовнішнього державного боргу в загальній структурі державного та гарантованого державою боргу України за досліджуваний період перевищувала 50%. Так, наприклад, у 2016 році цей показник сягнув до рівня 64,26%, у 2014 та 2013 він коливався на рівні 55,59% та 51,39% відповідно, а на кінець 2019 становив 58,01%. Це негативним чином впливає на економіку країни, збільшуючи фінансову небезпеку, а також обумовлює залежність від іноземного капіталу та змін на зовнішньому валютному ринку. При цьому збільшується і соціальне навантаження через зменшення обсягу державних видатків, і підвищується податковий тягар та прослідковується спад економічної активності.

Разом зі зростанням загального обсягу державного боргу збільшується і його відсоткове співвідношення до ВВП. Найбільший рівень цього показника прослідковувався в 2016 році і сягнув 81% до ВВП, у цей час державний борг складав 1 929 759 млн. грн, а номінальний ВВП – 2 383 182 млн. грн[5]. Така ситуація спричинена зменшенням економічної активності, що в

свою чергу спричинило зниження рівня дохідної частини бюджету та значним збільшенням обсягу державних видатків. Після 2016 року співвідношення боргу України до ВВП почало поступово зменшуватися і на кінець 2019 вже досягло 50,3% [5].

Тобто до основних проблем системи управління державним боргом України варто віднести наступні:

– короткостроковий характер заходів щодо управління державним боргом і здійснення запозичень;

- відсутність чіткої координації на ринку зовнішніх і внутрішніх запозичень;
- відсутність ефективної системи контролю, управління й оптимізації ризиків;
- непрозорість боргової політики для інвесторів і кредиторів[6].

Для підвищення ефективності управління державним боргом потрібно вжити низку заходів, а саме:

- обмежити зростання умовних зобов'язань країни;
- досягти помірному дефіциту бюджету для утримання співвідношення державного боргу і ВВП на стабільному рівні;
- розвивати внутрішній фінансовий ринок і перемістити акценти з зовнішніх комерційних позик на внутрішні для мінімізації валютних ризиків і ризиків пролонгації боргу;
- підвищити ефективність використання позикових грошових коштів і спрямувати їх на виробничі інвестиції [7].

Впровадження зазначених з заходів буде найбільш ефективним при умові створенню в державі умов для розвитку малого і середнього бізнесу, вирішення питань зайнятості населення і зменшення рівня безробіття, підвищення довіри населення до фінансово-кредитних установ. Це дасть змогу збільшити податкові і неподаткові надходження до державного бюджету, збільшити рівень участі населення в операціях купівлі державних цінних паперів, вкладання фінансових ресурсів у розвиток національної фінансової системи.

Список використаних джерел

1. USdebtclock. , [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.usdebtclock.org>
2. Is it a risk for America that China holds over \$1 trillion in U.S. debt? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://chinapower.csis.org/us-debt/>
3. Japan General Government Gross Debt to GDP ? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://tradingeconomics.com/japan/government-debt-to-gdp>
4. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk>
5. Державний борг України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>
6. Боринець С. Я. Моделі організаційного забезпечення управління державним боргом: світовий досвід та перспективи для України / С. Я. Боринець, Л. Мо-гилко // Банківська справа. – 2012. – № 4. – С. 43–51.
7. О. П. Макар Світовий досвід управління державним боргом і перспективи його застосування в Україні // Економіка та держава. – 2012. – №10. – С. 54-57 [Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///C:/Users/USER/Desktop/ecde_2012_10_15.pdf

Гориленко А. С., Маслюк О. Ю., студенти 3 курсу, група ФК-171
Науковий керівник – Садчикова І. В., к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СУЧАСНІ ПРИЙОМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ В БІЗНЕСІ

На підприємницьку діяльність впливає велика кількість невизначених факторів, які призводять до виникнення фінансових, економічних та інших ризиків, що потребують вирішення чи запобігання їх можливих наслідків. Проте в сучасних умовах розвитку бізнесу існує потреба в постійному моніторингу і розробці новітніх методів та прийомів мінімізації можливих ризиків.

Виходячи з вищевказаного дана тема є доволі актуальною для дослідження, і тому методам та прийомам управління ризиками задля запобігання чи зменшення їх наслідків на підприємстві або їх сприйняття та використання для розвитку організації приділяється значна увага в працях таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як Ф. Найт, Г. Марковіц, М. Роуз, Д. Хаббарт, І. Балабанов, Г. Чернова, О. Стешенко, Є. Мінаєва і такі інші.

Незважаючи на широке використання, не має єдиного поняття «ризик». Тому багато науковців мають власні підходи до визначення цього терміну. Розглянемо деякі з них (таблиця 1).

Таблиця 1 – Систематизація визначень терміну «ризик»

Автор	Визначення «ризик»
Ілляшенко С.М. [1]	ймовірність виникнення збитків (недоотримання доходів).
Мельников А.М. [2]	математично виражена ймовірність виникнення збитку в результаті заздалегідь застереженої несприятливої події, яка може бути розрахована на основі статистичних даних з досить високою точністю.
Старостіна А.О., Кравченко В.А. [3]	можливий розкид результатів, можливе їх коливання навколо очікуваного значення.
Кришкін О.В. [4]	подія, яка може виникнути в майбутньому з певною ймовірністю та завдати певної шкоди.

Джерело: складено автором на основі даних [1-4].

З усього вище вказаного можна визначити, що ризик – це ймовірність настання певної події, яка в результаті призведе до виникнення несприятливих наслідків. Якщо ж мати увагу щодо ризику у бізнесі, то це вплив певних чинників, які призводять до фінансових, матеріальних, соціальних та інших збитків замість очікуваного результату підприємства.

Але для того, щоб мінімізувати виникнення негативних наслідків підприємства застосовують так званий ризик-менеджмент, тобто систему прийняття та виконання управлінських рішень, спрямованих на зменшення впливу наслідків реалізації ризиків на діяльність організації [5].

На сьогоднішній день в світі існує необмежена кількість методів, прийомів та заходів управління ризиками на підприємстві. В залежності від форми власності, розміру підприємства, сфери його виробництва, обраної стратегії, політичної та економічної ситуації, що склалась в країні на певний момент діяльності та інших факторів впливу, підприємство на власний розсуд застосовує індивідуальну сукупність методів, прийомів та заходів управління ризиками.

Розглянемо деяку сукупність методів аналізу та управління ризиками, яка наведена в таблиці 2, та проаналізуємо, які найбільш поширені при використанні на підприємствах та їх характерні риси.

Таблиця 2 – Сукупність методів аналізу та управління ризиками

Методи	Характеристика методів
1	2
<i>I. Аналізу</i> 1. Причинно-наслідковий аналіз	Евристичне виділення ризикових подій, формальний логічний аналіз їх можливих причин і розробка антикризових заходів.
2. Створення профілю ризиків або карти ризиків	Оцінка ризиків «проекту» за рядом параметрів, відображення їх на групі відповідних шкал. Отриманий результат порівнюється з «еталонним».
3. Метод сценаріїв	За допомогою одночасного внесення змін до низки техніко-економічних параметрів, формуються альтернативні базовому сценарію розвитку «проекту».
4. Метод достовірних еквівалентів	Експертне коригування грошових потоків залежно від суб'єктивної оцінки рівня ризику, пов'язаного з отриманням цих грошових потоків.
<i>II. Управління</i> 1. Ухилення	Відмова від ненадійних партнерів та ризикованих проектів, страхування господарських ризиків та пошук гарантів.
2. Локалізація	Створення венчурних підприємств та спеціальних структурних підрозділів для виконання ризикованих проектів.
3. Дисипація	Диверсифікація видів діяльності, зон господарювання, збуту і поставок, інвестицій. Розподіл відповідальності між учасниками та розподіл ризику в часі.
4. Компенсація	Стратегічне планування діяльності, прогнозування зовнішнього оточення, моніторинг соціально-економічної обстановки і нормативно-правової бази.

Джерело: складено автором на основі даних [6-7].

Методи аналізу ризиків визначають фактори ризику, послідовність робіт, при виконанні яких виникає ризик і т. д., тобто їх ідентифікацію, та причини, джерела ризику і величину ймовірних наслідків, тобто виявляють розміри збитків від різних підвидів ризиків [6].

Найпоширенішим методом в господарській практиці є методи ухилення від ризику. Підприємці, які використовують дані методи, співпрацюють тільки з надійними партнерами, постачальниками та споживачами [7].

Якщо ж вдається чітко ідентифікувати джерело ризику, то підприємства використовують методи локалізації. Ці методи дозволяють контролювати та знизити рівень ризику підприємства, виділивши найнебезпечніший етап діяльності. Їх давно застосовують багато великих виробничих компаній, наприклад, при впровадженні інноваційних проектів, освоєнні нових видів продукції, комерційний успіх яких викликає великі сумніви [7].

Методи дисипації полягають у тому, що підприємство за рахунок залучення партнерів зменшує рівень власного ризику. Тобто загальний ризик розподіляється між зацікавленими в успіху спільної справи. Проте такі методи ускладнюють роботу відділів матеріального і технічного постачання й збуту та викликають їхнє явне або прихований опір [7].

Найбільш трудомісткими є методи компенсації ризику, які пов'язані зі створенням механізмів попередження небезпеки. Ефективність його застосування залежить від повноти попередньо проведеної аналітичної роботи [7].

Виходячи з вищевказаного можна зробити висновок, що ризик-менеджмент відіграє важливу роль в діяльності підприємства. Проаналізувавши дані методи аналізу та управління ризиками ми визначили їх характерні риси. Проте для ефективного розвитку підприємства та збереження чи навіть підвищення його економічних і не тільки показників діяльності необхідно використовувати певну систему методів та прийомів управління ризиками. Тобто збірний механізм відповідно до особливостей підприємства, таких як сфера діяльності, конкуренція на ринку, можливість настання певних видів ризиків і таке інше. Дієвість його

використання дозволить передбачити виникнення проблемних ситуацій на підприємстві та мінімізувати його витрати в зв'язку з ними.

Список використаних джерел

1. Ілляшенко С.М. Управління інноваційною діяльністю. Основи інноваційного менеджменту : магістерський курс: підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. С. М. Ілляшенка. – Суми: Університетська книга, 2014. – 856 с.
2. Мельников А.М. Основи організації бізнесу [текст] : навч. посіб./ за заг. ред. А. М. Мельникова [А. М. Мельников, О. А. Коваленко, Н. Б. Пундяк] -К.: "Центр учбової літератури", 2013. – 200 с.
3. Старостіна А.О., Кравченко В.А. Ризик-Менеджмент теорія та практика: НТУУ / А.О. Старостіна, В.А. Кравченко // "КПІ", 2004. – 200 с.
4. Крышкин О. Настольная книга по внутреннему аудиту: Риски и бизнес процессы. М.: Альпи-на Паблишер, 2013. – 477 с.
5. Боровик М. В. Ризик-менеджмент : конспект лекцій для студентів магістратури усіх форм навчання спеціальності 073 – Менеджмент / М. В. Боровик ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 65 с.
6. Проскура В.Ф., Белак Р.Г. – Методологічні підходи до управління ризиками. URL: <http://dspace.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/1555/1/Проскура%20В.%20Ф.%20%283%29.pdf>
7. Стратегічне управління корпораціями, [текст] навч. посіб. / Л. І. Скібіцька, В. В. Матвеев, В. І. Щелкунов, С. М. Подреза. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 480 с.

Маслюк О. Ю., студентка 3 курсу групи ФК-171

Науковий керівник – **Штирхун Х. І.**, к.е.н., доцент

Національний університет "Чернігівська політехніка" (м. Чернігів, Україна)

СПОЖИВЧИЙ РИНОК ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК ЗАПОРУКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розвиток споживчого ринку є важливим підґрунтям для прискорення темпів економічного зростання будь-якої країни, адже споживчий ринок відіграє надзвичайну роль у забезпеченні відповідного рівня життя її населення. З кожним роком, обсяги виробництва, реалізації та споживання органічної продукції збільшується у провідних країнах світу завдяки тому, що даний напрям визначено стратегічним у секторі сільського господарства та має відповідну державну підтримку як фінансову, так і промоційну.

Аналізуючи внутрішній споживчий ринок органічної продукції у провідних європейських країнах (табл. 1),

Таблиця 1– Споживання органічної продукції у європейських країнах, 2018 рік

Країна	Внутрішнє споживання органічної продукції, млн. євро	Споживання органічної продукції на душу населення, євро/особа
США	40558,9	124,5
Німеччина	10910,0	131,8
Франція	9139,0	136,0
Італія	3483,0	57,6
Швейцарія	2654,5	312,0
Великобританія	2537,0	38,3
Швеція	2300,6	230,7
Іспанія	1903,0	42,2
Австрія	1810,0	205,2
Данія	1807,0	312,0

Джерело: складено автором на основі даних [3, 4]

Як бачимо, США, Німеччина та Франція є лідерами за обсягами споживання виробленої органічної продукції на їх внутрішніх ринках. Крім цього, Німеччина є одним з найбільших

імпортерів даної продукції, зокрема зернової та молочної продукції, овочів та фруктів, кави та рису тощо. Розвиток виробництва та споживання органічної продукції у Німеччині стимулюється державною підтримкою. Зокрема, через запровадження агроекологічних програм, які включають підтримку розвитку органічного сільського господарства та надання прямих субсидій а також щорічне вручення Федеральним Міністерством продовольства, сільського господарства та захисту прав споживачів Німеччини нагороди виробникам сільськогосподарської продукції, які використовують інноваційні підходи до виробництва та просування органічної продукції у певних галузях, а також для заохочення виробників традиційної продукції до переходу на засади органічного виробництва. У Франції уряд також підтримує виробників органічної продукції, зокрема, в окремих регіонах вони можуть отримати субсидії для компенсації витрат на сертифікацію й інспектування органічної продукції, а також звернутись за податковим кредитом [2].

Найбільше грошей на органічну продукцію витрачають громадяни Данії (312 євро на особу), Швейцарії (312 євро на особу) та Швеції (230,7 євро на особу). Слід зазначити, що Данія є лідером у впровадженні харчових інновацій. Відповідно до дослідження, діти у Данії їсти моркву – вид продукції, який є надзвичайно популярним серед жителів Данії, тому вони запропонували інновацію - друк моркви на 3D принтері для підвищення рівня зацікавленості до цього виду продукції. Крім того, саме у Данії великим попитом користується здорова, веганська, безлактозна, безглютенна продукція, яка має бути зручною, в інноваційній упаковці. Тому, зростає кількість продукції, яка продається у формі снєків (швидких перекусів) [1]. Крім того, різниця у ціні між традиційно виготовленою продукцією та органічною в Данії є мінімальною, тому громадянам Данії вигідніше купувати продукцію найвищої якості.

Що стосується України, то українці споживають значно менший обсяг органічних продуктів, ніж жителі європейських країн (рис.1). У 2018 році обсяг споживання органічної продукції на внутрішньому ринку склав 33 млн. євро, що відповідає лише 0,7 євро на душу населення. Зростання загального обсягу споживання продукції у більшій мірі пов'язано зі збільшенням пропозиції даної продукції на внутрішньому ринку країни та масштабним міжнародним екологічним рухом за здоровий спосіб життя, гасла якого знаходять відклик і у громадян України. Проте, не зважаючи на те, що за останні десять років обсяг споживання органічної продукції українцями збільшився у 27,5 разів, Україна все одно значно відстає від інших європейських країн.

Рисунок 1 - Динаміка споживання органічної продукції в Україні

Джерело: складено автором на основі даних [3, 4]

В Україні розвиток виробництва органічної продукції підтримується за допомогою програм підтримки урядів США, Німеччини, Швеції тощо. А виготовлена продукція переважно реалізується закордон, де попит на неї значно вищий, тому що не кожна країна має такий потужний потенціал та природо-кліматичні умови для вирощування органічної продукції.

До причин, які стримують зростання обсягів споживання органічної продукції українцями належать:

- низький рівень інформованості щодо сутності та переваг органічної продукції;
- недовіра до сертифікації трагічної продукції та її маркування як органічної;
- висока ціна у торгівельних мережах України, що зменшує її доступність для споживачів. В залежності від виду органічної продукції, перевищення ціни органічної продукції у порівнянні з традиційно виробленою може сягати 2,5 рази. Хоча закордоном органічна продукція за ціною не відрізняється від традиційної, а інколи є дешевшою.

Підвищення рівня споживання органічної продукції в Україні ми вбачаємо в імплементації наступних заходів:

- здешевлення органічної продукції шляхом державної підтримки органічного виробництва, зокрема фінансової підтримки фермерів, що переходять на виробництво органічної продукції чи їх стимулювання до подальшого активного її виробництва та просування на внутрішньому ринку у вигляді субсидій, дотацій та податкових кредитів на прикладі досвіду Німеччини;

- популяризація органічного виробництва та споживання органічної продукції серед населення проведення більшої кількості ярмарок органічної продукції та фестивалів здорової їжі не лише у містах-мільйонниках, а у інших містах обласного значення, організація промоакцій в рамках фестивалів, що популяризують здоровий стиль життя, наприклад, обмін цигарок на органічну продукцію.

Впровадження вищенаведених заходів сприятиме забезпеченню продовольчої безпеки країни та покращення здоров'я нації.

Список використаних джерел

1. Органічний ринок Данії та Швеції: як експортувати та що мати на увазі виробникам. URL: <https://agrigator.com.ua/2019/08/14/orhanichnyj-rynok-danii-ta-shvetsii-iak-eksportuvaty-ta-shcho-maty-na-uvazi-vyrobnykam/>
2. Чичкало-Кондрацька І.Б. Світовий досвід просування органічної продукції [Електронний ресурс] / І.Б.Чичкало-Кондрацька, І.В. Новицька // Ефективна економіка. – 2018. – № 2. – Режим доступу до журналу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/10.pdf
3. FiBL Statistics - European and global organic farming statistics. URL: <https://statistics.fibl.org/>
4. Willer H., Lernoud J. The World of Organic Agriculture. Statistic sand Emerging trends 2018. FiBL&IFOAM – Organic International. Germany: Medienhaus Plump, 2019. - 356 p.

Нагорна А. В., студентка 3 курсу, гр. ФК-171
Костюченко І. А., студентка 3 курсу гр. ОА-171
Науковий керівник – **Шпомер Т. О.**, к.е.н., асистент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ У РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

В сучасному світі посилюється вплив господарської діяльності на екологічну ситуацію більшості країн та регіонів. Постійно зростають ризики життєдіяльності та з'являються загрози навколишньому середовищу. Погіршення екологічних умов впливає також і на економічну діяльність. Автокатастрофи, забруднення атмосфери, техногенні явища, природні лиха – все це приносить неабиякі збитки як окремим суб'єктам господарювання, так і завдає удару економіці країн світу.

Екологічне страхування слід розглядати на глобальному рівні, оскільки на даний момент економічні системи країн світу активно взаємодіють між собою, а деякі проблеми, що виникають на сучасному етапі розвитку суспільства, мають масштабні наслідки для всієї планети. Тому потрібен ефективний механізм, який зможе забезпечити попередження та подолання екологічних ризиків. Таким механізмом є екологічне страхування – страхування цивільної відповідальності підприємств, установ і організацій за шкоду, заподіяну навколишньому природному середовищу та створення підвищеної екологічної небезпеки в результаті їх діяльності.

Нині проблеми екологічного страхування є доволі актуальними. Еколого-економічний розвиток країни досліджують багато вчених, зокрема питанням екологічної безпеки країни, розробці економічного механізму охорони навколишнього середовища, технологіям визначення та оцінки збитків в результаті заподіяння шкоди довкіллю й національному господарству, а також досвіду міжнародних країн світу в сфері страхування екологічних ризиків присвячено праці О. І. Пашенцева, І. В. Шевченко, О. О. Уніятової, О. Л. Проценко, М.В. Бабенка, М.І. Бублик та ін.

Європейські країни, як і Україна, вже не перший рік стикаються з проблемою екологічного забруднення, тому кожна з них розробляє свій механізм регулювання та державної підтримки системи екологічного страхування. Так, в Німеччині страхування є однією з найважливіших ланок, оскільки послугою обов'язково мають користуватися всі верстви населення. В країні від 1991 року діє Закон про екологічну відповідальність [1], яким визначено єдину систему цивільної відповідальності та необхідності страхування особливо небезпечних об'єктів, що можуть нанести значної екологічної шкоди.

Держава також бере участь в охороні навколишнього середовища, контролюючи діяльність федеральних земель та їх законодавство. У Німеччині умовою екологічного контролю є фінансування. Федерація і землі роздільно несуть витрати, пов'язані з виконанням їх завдань, якщо Основний закон не передбачає іншого; якщо землі діють за дорученням федерації, то вона несе відповідні витрати частково або в повному обсязі [2].

Цікаву систему має також і Франція. Компанії несуть екологічну відповідальність за так званим принципом «забруднювач платить». Всі дії здійснюються відповідно до Положення щодо профілактики та ремонтних заходів в разі заподіяння шкоди навколишньому середовищу [3]. Компанія зобов'язана у разі нанесення збитків повідомити контролюючий орган та вжити за власний рахунок відповідних заходів., а також відшкодувати екологічну шкоду виключно в натуральній формі під контролем компетентного органу, визначеного законодавцем.

У Франції всі міністерства мають право в межах своїх повноважень здійснювати заходи щодо охорони довкілля. Міністерство охорони природи та навколишнього середовища повинно контролювати та координувати діяльність інших міністерств, готувати проекти нормативних актів у цій галузі, брати участь у роботі міжнародних нарад, присвячених питанням екологічної безпеки. Крім того, держава фінансує значну частину витрат та надає трансферти для підтримки екологічного страхування [4].

У Швеції влада діє відповідно до Положення про управління навколишнім середовищем [5], в якому прописані основні цілі та завдання, план дій та розподіл обов'язків, напрями екологічної політики та ін. Агентство охорони навколишнього середовища покладає на себе керівництво по роботі з управління екологічною безпекою через проведення конференцій та мережових зустрічей, використання інтернет-технологій й інших джерел, а також несе відповідальність за щорічне складання звітів щодо охорони довкілля перед урядом. На державу також значною мірою покладено частину фінансування.

Національні витрати на охорону навколишнього середовища та поточні й капітальні трансферти на його захист, що виділялися зазначені вище країни у 2013-2016 рр. представлено на рис. 1.

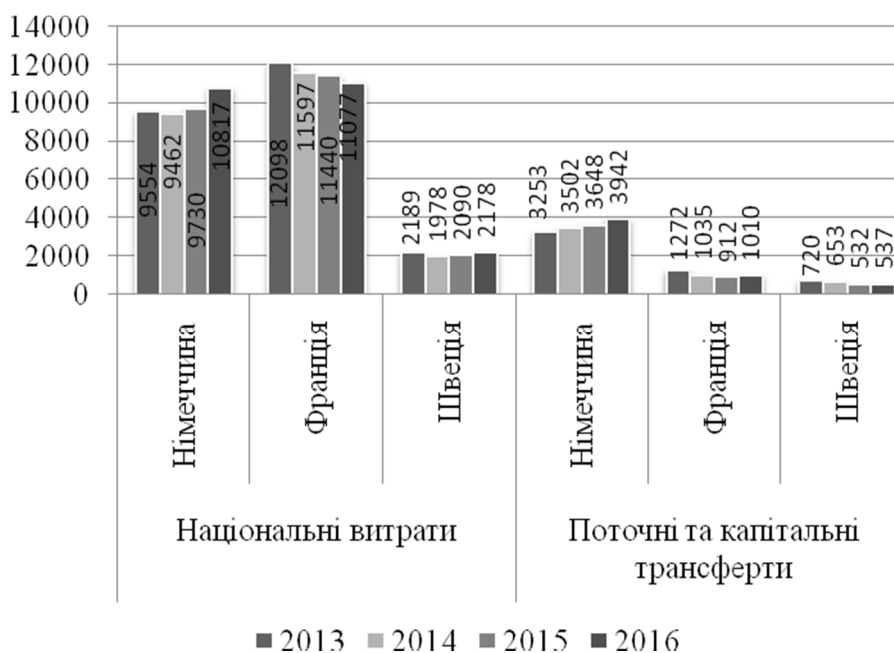

Рисунок 1 - Національні витрати на охорону навколишнього середовища, поточні та капітальні трансферти на його захист за допомогою інституційного сектора, млн. євро
Джерело: побудовано авторами на основі [6].

Як свідчать статистичні дані, у Франції спостерігається поступове незначне зниження витрат на охорону навколишнього середовища протягом аналізованого періоду (на 8,4%). При цьому, дана країна продовжує займати першість не тільки за обсягом таких витрат, а й за їх часткою по відношенню до загального рівня ВВП – 0,4958%, тоді як у Швеції – 0,467%, Німеччині – 0,3451%.

За розміром наданих коштів на безповоротній основі на захист навколишнього середовища лідируючі позиції займає Німеччина. Тоді як у Швеції спостерігається зниження поточних та капітальних трансфертів протягом 2013-2016 рр.

В загальному можна сказати, що всі досліджені країни приділяють достатню увагу екологічним проблемам та спрямовують значні сили на їх вирішення і попередження, гарантуючи належні умови страхування та відшкодування збитків. Україна має використовувати зарубіжний досвід для покращення екологічної ситуації через систему екологічного страхування. Потребує вдосконалення законодавча база як в сфері екологічної безпеки, так і в страхуванні, що дозволить посилити контроль за дотриманням правил безпеки підприємствами та надати гарантії виплат у разі настання страхового випадку, активізації фінансування частини витрат на посилення заходів екологічної безпеки з боку держави.

Список використаних джерел

1. Umwelthaftungsgesetz.URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/umwelthg/index.html>

2. Витрати на охорону навколишнього середовища Німеччини. URL: <https://www.umweltbundesamt.de/daten/umwelt-wirtschaft/ausgaben-fuer-den-umweltschutz>
  3. LOI n° 2008-757 du 1er août 2008 relative à la responsabilité environnementale et à diverses dispositions d'adaptation au droit communautaire dans le domaine de l'environnement. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000019277729&categorieLien=id>.
  4. Гульченко А. Из опыта экологического страхования Франции. Страховое ревью. 2005. №6. С. 3–7.
  5. Förordning (2009:907) ommiljöledning i statlig myndigheter. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-2009907-om-miljoledning-i-statliga_sfs-2009-907
  6. Eurostatec. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
-

Ошийко М. А., студентка гр. ПБП-18-4
Науковий керівник: **Драган О. В.**, д. ю. н., доцент
Університет державної фіскальної служби (м. Ірпінь, Україна)

ВИЯВЛЕННЯ СУТНОСТІ ТА НАПРЯМІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах розвитку українського суспільства та держави загалом, спостерігається тенденція до підвищення пріоритету матеріальних цінностей порівняно з моральними та світоглядними принципами. Іншими словами, рівень корупції в Україні стрімко росте, згубно впливаючи на функціонування державного механізму. Нині корупція проникла майже в усі сфери суспільного життя і корумпованість державних органів не викликає здивувань.

Світ сприймає Україну не просто як високо корумповану країну, але як державу, в якій політична, високорівнева та звичаєва корупція стала природною складовою соціальних стосунків [5, с. 9]. Згідно з рейтингом «Індекс сприйняття корупції» за січень 2020 року, Україна опустилась зі 120 на 126 місце, порівняно з даними за січень 2019 року. Як дізнаємось із статистики, в січні 2019 року Україна досягла суттєвого успіху та піднялась в рейтингу зі 130 на 120 місце. В організації вказали, що на початку 2019 року Transparency International Ukraine надала 12 рекомендацій, які б могли покращити показники України в СРІ. Станом на кінець року виконали або частково виконали лише 6 з них. Саме тому не викликає питань та заперечень актуальність та необхідність даної теми на сучасному етапі розвитку [5, с. 11].

Корупція є історичним спадком, поширеним соціально-економічним і політичним явищем та правовим викривленням. Тему корупції, а також різні аспекти щодо напрямів її запобігання досліджували: Г. В. Оганян, В. Бутенко, О. Драган, Я. Кондратьєв, О. Ф. Скакун, В. В. Галуцько, І. В. Дмитрієнко, О. М. Костенко, В. К. Шкарлупа, М. І. Матузов, Н. М. Оніщенко, Л. В. Білінська, В. Л. Денисенка, О. Кальман, М. Камлик, І. Матюхіна, М. Мельник, Є. Невмержицький, М. Полудьонний, О. Собовий, О. Филімонова та інші [3, с. 37].

Насамперед, необхідно визначити та проаналізувати визначення поняття «корупція». Як зазначається в Законі України «Про запобігання корупції»: «корупція - це використання особою, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди». Іншими словами, можна сказати, що корупція – це одержання неправомірної вигоди службовою особою. Особливого значення тут набуває поняття «неправомірна вигода», оскільки таке поняття як «хабарництво» вже не застосовується в нинішньому законодавстві [2].

На нашу думку, можна сказати, що корупція має соціальну сутність, яка проявляється в тому, що: корупція є результатом розвитку соціального життя; вона створює відчутний вплив на найважливіші суспільні процеси; має глобальний характер, тобто є правовим, економічним, політичним, психологічним і моральним явищем; має здатність до пристосування у відповідності до різних соціальних змін. В Україні ж корупція існувала протягом тривалого часу, а тому нині вона перетворилась в системне явище [3, с. 39].

Ми притримуємося думки, що корумпованість залежить від суспільства, його законів, ставлення до права, наявності чи відсутності моральних засад та принципів. Також доволі важливими є ставлення та реакція суспільства на вчинення корупційних правопорушень.

Із врахуванням менталітету українців можна сказати, що корупція є набутиим явищем, вона не була історично закладена та властива для нашого народу. Саме тому доволі велике значення має права культура та права свідомість українців.

Для того аби забезпечити комплексну боротьбу та протидію корупції в Україні необхідно, насамперед, проаналізувати та вивчити дану проблему повністю та з урахуванням всіх її особливостей. Для початку необхідно забезпечити функціонування одного незалежного та самостійного правоохоронного органу по боротьбі з корупцією. По-друге, забезпечити повну відкритість та прозорість інформації, реалізувати принцип гласності в діяльності органів державної влади. По-третє, всебічно сприяти розвитку кваліфікованих українських антикорупційних експертів та забезпечити дослідження даного питання [4, с. 7].

Безперечно, чільне місце в процесі боротьби з корупцією займає також громадський контроль, який в демократичній державі повинен визнаватися так званою «четвертою владою». Мається на увазі, що громадський контроль є формою прояву соціальної активності громадян та повинен реалізовувати всі інтереси суспільства

Дослідник О. О. Акімов вважає, що якщо з корупцією «не боротися, то вона стає повсякденним способом мислення, який буде зумовлювати наш спосіб життя і наші дії. Тому потрібно вирішувати такі основні завдання: 1) зменшення кількості так званих «хабаромістких» функцій державного управління (видача дозволів, ліцензій, довідок тощо); 2) чітке законодавче визначення процедур прийняття управлінських рішень; 3) забезпечення прозорості прийняття рішень за допомогою конкурсів, тендерів тощо; 4) підвищення рівня соціального забезпечення населення; 5) підвищення кримінальної відповідальності за корупційну діяльність» [1, с. 6].

Однією з перешкод в процесі протидії корупції в Україні виступає недостатня розвиненість та недосконалість діяльності органів правоохоронної та судової системи. Саме тому необхідно вжити заходів, які б повернули довіру громадян до правоохоронної системи, забезпечили б становлення та розвиток правової свідомості та культури громадян.

Виходячи з вище сказаного, стає зрозумілим, що в Україні нині рівень корупції залишається на досить високому рівні, саме тому необхідно виконати всі настанови та рекомендації міжнародної антикорупційної організації Transparency International.

Transparency International Ukraine вказала, що для покращення рейтингу Україна має:

- сформувати незалежну та професійну судову владу;
- забезпечити незалежність та спроможність органів антикорупційної сфери;
- позбавити Службу безпеки України повноважень у сфері протидії економічним і корупційним злочинам;
- підвищити ефективність систем запобігання політичній корупції [5, с. 17].
- запровадити відкритий та підзвітний процес приватизації державного майна.

Отже, можна зробити висновок, що корупція є асоціальним, протиправним явищем, яке неминуче призведе до занепаду економіки, деградації всіх державних процесів та гальмування всього державного механізму в цілому. Враховуючи те, що за рейтингом корупції Україна займає високі позиції, необхідно негайно та комплексно вирішувати дану проблему. Насамперед, необхідно здійснити соціальні реформи, врахувавши зауваження міжнародної антикорупційної організації Transparency International та втілити в життя їх рекомендації.

Список використаних джерел

1. Гонтар З. Г., Полюга Р. Л. Корупція як наслідок кризи правової культури населення. *Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право".* 2019 № 1 (17). С. 1-13.
2. Закон України Про запобігання корупції. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 18.02.2020).
3. Крушельницька Т., Матвеева О. Сингулярність корупції як гальмівного чинника сталого розвитку України. *Державне управління та місцеве самоврядування.* 2019. № 4 (39). С. 37-44.

4. Новак А. М. Феномен корупції в системі публічного управління: сучасний зміст та методологічні засади дослідження. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2019. № 1 (19). С. 1-12.

5. Україна проти корупції: Економічний фронт. Економічна оцінка антикорупційних заходів у 2014-2018 рр. Дніпро: Середняк Т. К., 2018. 85 с.

Панченко К. С., здобувач

Науковий керівник – **Піскунова О. В.**, д.е.н., професор
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» (м. Київ, Україна)

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Дослідження процесу становлення стрес-тестування банківської системи в Україні дозволить зрозуміти особливості поточного підходу стрес-тестування та виокремити основні вимоги щодо стрес-тестів для їх впровадження на рівні окремих банків.

Проаналізувавши історію запровадження і розвитку стрес-тестування в Україні, пропонуємо виділити наступні ключові етапи становлення даного інструменту ризик-менеджменту:

1. До 2014 року стрес-тестування не було широко розповсюдженим елементом управління банківськими ризиками та не розглядалось регулятором як елемент пруденційного нагляду для забезпечення фінансової стабільності фінансової системи. З часів визнання Україною незалежності і до 2014 року, макроекономічне стрес-тестування вітчизняної банківської системи проводилося лише двічі – у 2008 р. (за участю 17 банків) та 2010 р. (за участю 176 банків). Однак оскільки ніяких наслідків для банківської системи за результатами стрес-тестування Національним банком не було впроваджено, ми вважаємо, що характер стрес-тестування був суто номінальним аналізом для виконання вимог кредиторів і не мав реального впливу на банківську галузь [1].

2. Починаючи з кризового 2014 року стрес-тестування почало відігравати важливу роль в банківському секторі, оскільки потребувало від банківських установ прямої докапіталізації для забезпечення фінансової стійкості системи. Банки, які відмовлялись від докапіталізації, були визнані неплатоспроможними та згодом ліквідовані. Так, результатом стрес-тестування в 2014 році стала докапіталізація 18 банків на загальну суму 66 млрд грн, а 5 банків було визнано неплатоспроможними та в подальшому ліквідовано [2].

3. З 2015 року Національний банк вимагає від банків проведення оцінки якості активів, яка має бути затверджена незалежними аудиторськими компаніями. На нашу думку, такий крок є важливим етапом в підвищенні фінансової стійкості вітчизняної банківської системи, оскільки з метою економії потреб у капіталі банки переглянуть власні бізнес-моделі та намагатимуться концентрувати більш надійні активи, або в іншому випадку формувати значні обсяги капіталу для ведення ризикової діяльності. За результатами стрес-тестування Національний банк виявив наступні проблеми в банківському секторі [3]: надання кредитів компаніям з незадовільним фінансовим станом; високий рівень концентрації кредитних портфелів; низька частка великих позичальників з фінансовою звітністю, підтвердженою зовнішнім аудитом; обмежене використання в кредитному аналізі звіту про рух грошових коштів позичальників; ігнорування подання недостовірної звітності позичальниками; високі ризики операцій з пов'язаними особами. Основними досягненням проведеного стрес-тестування стала докапіталізація 34 банків на загальну суму 267 млрд. грн., а 5 банків було визнано неплатоспроможними, зміна регуляторних вимог та законодавства, а також вимога щорічного проведення стрес-тестування.

4. З 2018 року регулятор запровадив щорічну оцінку стійкості банківського сектору, зазначивши методику та ключові зміни макроекономічних показників, серед яких закладено зниження реального ВВП, девальвацію гривні, прискорення інфляції та пов'язане з цим підвищення відсоткових ставок. Горизонт прогнозування становить три роки, що дає змогу відобразити всі стадії розгортання кризи – від її виникнення до початку відновлення

економіки. Банки повинні виконувати мінімальні вимоги до адекватності основного та регулятивного капіталу за базовим сценарієм та знижені вимоги за несприятливим сценарієм [4]. В зв'язку з цим очікується, що в подальшому банкам та регулятору буде з кожним роком простіше виконувати стрес-тестування за встановленими моделями, а результати будуть більш порівняні між собою. У 2018 році стрес-тестування проходили 24 банки, на які сукупно припадає 93% активів банківського сектору. За результатами стрес-тестування, із 24 банків, що пройшли стрес-тестування, потребу в капіталі мали 13 установ на загальну суму 42,1 млрд грн. З урахуванням заходів, здійснених банками та верифікованих Національним банком, на кінець 2018 року потреба знизилась до 19,7 млрд грн. для 8 банків. За базовим сценарієм спостерігається дотримання нормативів достатності основного та регулятивного капіталу. За несприятливого сценарію для майже половини банків показники достатності капіталу знижуються нижче за граничний рівень. Лише один із них потребував прямої до капіталізації, а ще 7 банків повинні дотримуватись встановлених планів реструктуризації [5]. Результати стрес-тестування 2018 року засвідчили, що в поточних умовах банки достатньо капіталізовані, за відсутності шоків, проте досі вразливі до криз. Унаслідок його проведення низка банків збільшила капітал та зобов'язалася усунути наявні дисбаланси.

Список використаних джерел

1. НБУ побачив проблеми банків і готує новий стрес-тест. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.news.finance.ua/ua/news/~/337930>.
2. Дюба Ю., Муріна А. Підхід Національного банку України до стрес-тестування української банківської системи // Вісник Національного банку України. – 2015. - № 234. С. 39-52.
3. Стрес-тести як інструмент діагностики банків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=47725154>.
4. Підходи НБУ до стрес-тестування банків у 2018 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=65952478>
5. Звіт про фінансову стабільність. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83816603>.

Маслюк О. Ю., Гориленко А. С., студентки 3 курсу, групи ФК-171

Науковий керівник – **Шпомер Т.О.,** к.е.н., асистент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СТРАХУВАННЯ ВІД ВОГНЕВИХ РИЗИКІВ ТА РИЗИКІВ СТИХІЙНИХ ЯВИЩ

Тенденції сьогодення характеризуються зростанням небезпечних подій, викликаних як природними катаклізмами, так і діяльністю людини. Найбільш вразлива господарська діяльність до пожеж, екстремальних природних явищ та стихійних лих, наслідки від яких є надзвичайно великими. Важливу роль у мінімізації збитків та подоланні наслідків надзвичайних ситуацій відіграє страхова галузь. Страховий ринок як невід'ємна частина економічної системи країни сприяє зміцненню державних фінансів, зменшуючи значною мірою видатки державного бюджету на відшкодування збитків при настанні страхових випадків, а також захищає бізнес від непередбачуваних ризиків та забезпечує соціальну підтримку населення.

Найчастіше послугами страхування користуються підприємства різних форм власності, адже мають більшу ймовірність настання ризиків. Незважаючи на специфіку діяльності суб'єкта господарювання, найпоширенішим видом страхування майнових ризиків є страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ – виду страхування, за яким предметом договору є майнові інтереси, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном, зазначеним у правилах та договорі страхування.

На страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ приймаються такі об'єкти [1]:

- будівлі і промислові споруди, школи, лікарні, аеропорти і т.п.;

- машини, обладнання та інвентар;
- товарно-матеріальні цінності (в тому числі сировина, напівфабрикати), які придбав та/або виготовив страхувальник;
- майно, отримане страхувальником внаслідок законних договірних відносин;
- обладнання приміщень, які або належать страхувальнику, або передані йому в користування;
- житлові будинки, квартири, дачні (садові) будинки та господарські будівлі, що знаходяться на земельній ділянці, яка належить або відведена страхувальнику або члену його родини, та які належать громадянам на правах приватної власності або знаходяться в їх користуванні згідно з законодавством;
- предмети домашньої обстановки, інтер'єру, споживання, елементи оздоблення та обладнання квартири страхувальника-громадянина в будинках державного та громадського фонду, включаючи приватизовані квартири, та в будинках ЖБК.

Страховим випадком за договором страхування є подія, яка зобов'язує страховика зробити виплату страхового відшкодування страхувальнику за матеріальний збиток, що заподіяний вогневим ризиком (пожежа, вибух, удар блискавки, падіння пілотованих літальних апаратів або їх уламків) або ризиком стихійних явищ (буря, в т.ч. ураган, смерч; повінь, злива, град, землетрус, гірські обвали та схід снігових лавин, осідання ґрунту, зсув, тиск снігового покриву).

Основні показники страхового ринку України зі страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ наведені на рис. 1 та в таблиці 1.

Рисунок 1 - Показники страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ
Джерело: побудовано авторами на основі [2]

Показник чистих премій по страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ за останні п'ять років має позитивну тенденцію – підвищився на 68,2%. Така ситуація засвідчує розвиток страхового ринку за даним видом майнового страхування, а також про наявність платоспроможного попиту споживачів страхових послуг та підвищення їх довіри до страхових компаній. Проте, у 2017 р. спостерігалось скорочення страхових внесків на 11,6% у порівнянні з попереднім роком. При цьому страхове відшкодування у цьому році зросло майже вдвічі, що негативно позначилося на ефективності діяльності страхових компаній, зокрема із даного виду страхування.

Рівень страхових виплат в середньому за досліджуваний період складає 9,19%, а пік припадає на 2017 р. (10,48%) та 2018 р. (13,04%).

Таблиця 1 – Кількість договорів страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ

Показник	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість договорів страхування в т.ч.	30495108	2222047	1915394	2049343	1445756
з фізичними особами	30314381	2168444	1860977	1991393	1385605
з юридичними особами	180727	53603	54417	57950	60151

Джерело: складено авторами на основі даних [2].

Протягом аналізованого періоду спостерігається катастрофічне скорочення кількості договорів зі страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ – на 29049 тис. одиниць (95,26%). Найбільша частка договорів за даним видом страхування укладається з фізичними особами, пік зменшення за якими припадає на 2016 рік (на 92,85%), що свідчить про неплатоспроможність населення країни та зростання недовіри до страхового ринку. При цьому, починаючи з 2017 року кількість укладених договорів страхування із юридичними особами поступово зростає з кожним роком, що засвідчує підвищення попиту з боку суб'єктів господарювання у захисті своїх майнових інтересів від вогню та стихійних лих.

З огляду на те, що вогневі ризики та ризики стихійних явищ, які виникають внаслідок випадкових та неконтрольованих факторів, завдаючи значних збитків бізнесу та населенню приводячи до банкрутства та фінансової катастрофи, неминуче потребують їх передачі страховим компаніям. Разом з тим, страховики мають стимулювати пропозицію послуг зі страхування вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, а злагоджена та скоординована робота держави та представників страхового ринку – спрямована на розробку та реалізацію заходів із формування та збільшення попиту потенційних споживачів.

Список використаних джерел

1. Страхователь. URL: <https://strahovatel.com.ua/insurance/personal/554/>
2. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг). URL: <https://www.nfp.gov.ua>

Сенченко М. О., Неділя Т. А., студентки 3 курсу, групи ФКт-191

Науковий керівник – **Шпомер Т. О.,** к.е.н., асистент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЛОГІЧНЕ ЗАБРУДНЕННЯ

Сучасний етап соціально-економічного розвитку суспільства характеризується несприятливим впливом людської діяльності на стан навколишнього природного середовища. Під впливом транспортних забруднень, промислових викидів та відходів, виснаження родючих ґрунтів відбувається деградація екосистеми, що супроводжується підвищенням обсягу збитків, завданих довкіллю. Постійна нестача коштів у держави та суб'єктів підприємництва гальмує процес відшкодування втрат від екологічних аварій та катастроф, а відтак, з метою їх попередження та ліквідації необхідно запроваджувати такий фінансовий інструмент як страхування.

Головним завданням екологічного страхування є компенсація збитків, заподіяних негативним впливом на навколишнє природне середовище. На практиці сьогоденне екологічне страхування здійснюється добровільно у формі страхового захисту цивільної та майнової відповідальності за збиток, завданий третім особам у результаті неочікуваного та несвідомого забруднення навколишнього природного середовища [1].

Чинним законодавством України передбачено також обов'язкові види страхування на випадок екологічного забруднення (рис. 1).

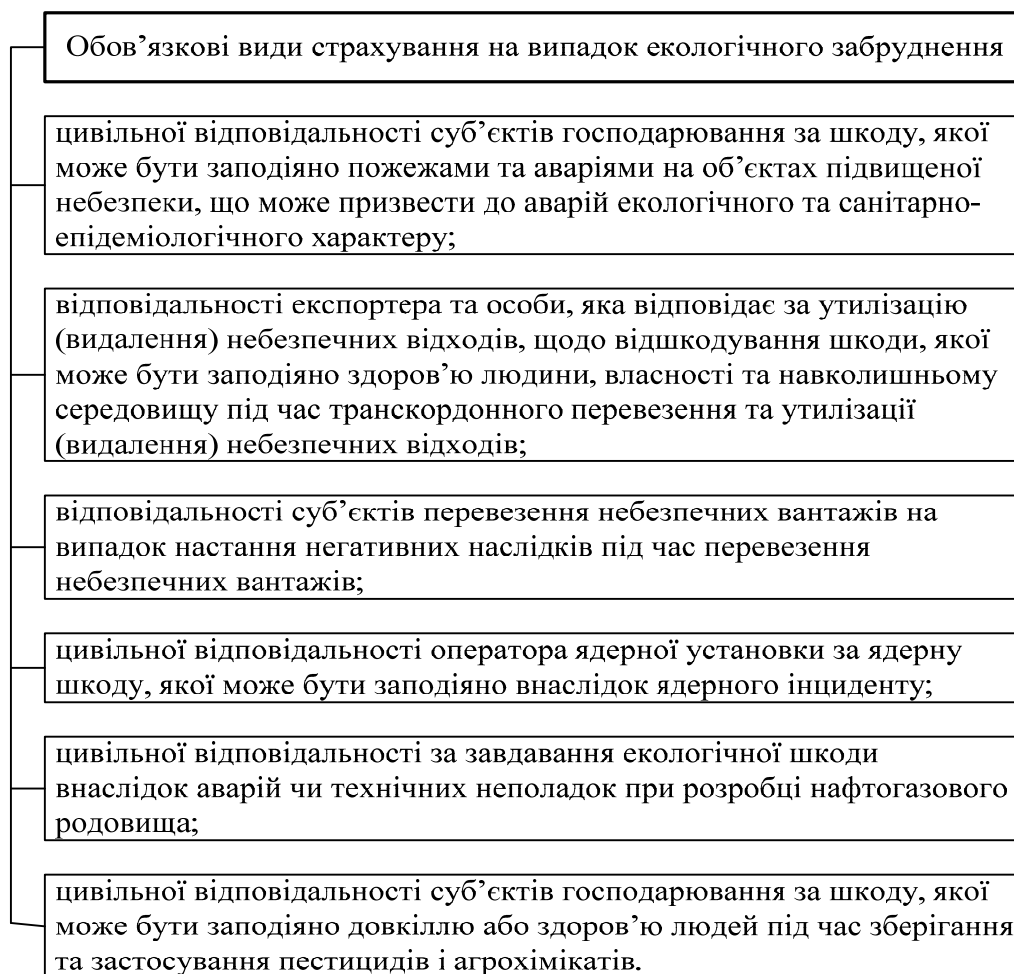

Рисунок 1 - Обов'язкові види страхування відповідальності на випадок екологічного забруднення

Джерело: побудовано на основі [2]

Згідно Постанови КМУ [3] страхова сума та розмір страхового тарифу визначається в залежності від категорії, до якої належить об'єкт підвищеної небезпеки (табл. 1).

Таблиця 1 – Розмір страхової суми та страхового тарифу при обов'язковому страхуванні цивільної відповідальності

Категорія небезпеки	Страхова сума, грн.	Розмір максимального страхового тарифу, %
I	11560000	0,44
II	4046000	0,18
III	2601000	0,12

Джерело: складено на основі [3]

Страхові виплати здійснюються наступним чином [3]:

- на відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю третіх осіб внаслідок настання страхового випадку – 50% страхової суми. В т.ч. на одну особу страхова виплата встановлюється: у разі виплати страхового відшкодування спадкоємцям третьої особи, яка загинула (померла) - 500000 грн.; у разі встановлення третій особі I, II і III групи інвалідності - відповідно 450000, 375000 і 250000 грн.; за кожний день непрацездатності третьої особи - у розмірі 1/15 мінімальної заробітної плати, встановленої на початок календарного року, але не більш як 100000 грн. за весь час втрати працездатності;

- на відшкодування шкоди, заподіяної природним ресурсам, територіям та об'єктам

природно-заповідного фонду – 30% страхової суми;

– на відшкодування шкоди, заподіяної майну третіх осіб – 20% страхової суми.

Основними причинами високих забруднень довкілля стали залпові аварійні викиди та скиди з підприємств, вихід з ладу міських очисних споруд, пошкодження нафтопроводів, поверхневі стоки із забруднених територій, явища вторинного забруднення, які спостерігались на водних об'єктах через забруднення донних відкладів.

Страховання відповідальності за забруднення навколишнього природного середовища найбільш ефективно захищає інтереси підприємств по отриманню прибутків, суспільства по захисту здоров'я людей та держави через створення сприятливого інвестиційного клімату, гарантій податкових надходжень та соціальну стабільність [4].

Список використаних джерел

1. Шевченко І.В. Екологічне страхування – інструмент оцінювання збитків. URL: <http://ecos.kiev.ua/news/view/720>
2. Московко М. Актуальні питання екологічного страхування. URL: <https://ecolog-ua.com/news/aktualni-pitannya-ekologichnogo-strahuvannya>.
3. Порядок і правила проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2002 № 1788. Дата оновлення 04.03.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-2002-p>.
4. Заїкін Ю.В. Екологічне страхування в Україні: основні шляхи та проблеми його становлення. URL: <https://forinsurer.com/public/02/12/14/159>.

Сорока К. В., студентка гр. МФПп-191

Науковий керівник – **Кальченко О. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

САНАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА

В сучасних умовах нестабільності соціально-економічного середовища функціонування вітчизняних підприємств одним з актуальних питань є підвищення рівня їх життєздатності та платоспроможності. Значна частина українських підприємств досить часто стикається з тимчасовими фінансовими труднощами або стають збитковими. Основними причинами такої ситуації найчастіше є прорахунки в стратегічних планах, в конкретних тактичних заходах, що не дозволяють підприємству вчасно попереджати і прогнозувати зміни в нестабільному зовнішньому середовищі, а також диспропорції всередині підприємства та нездатність адекватно на них реагувати. Саме тому санаційні заходи мають значний економічний потенціал і є важливим інструментом регулювання структурних змін та входять у систему найбільш дієвих механізмів фінансової стабілізації діяльності суб'єктів господарювання.

У загальному значенні, термін «санація» походить від латинського «sanus» - здоровий та «sanatio» - лікування, оздоровлення. Розглянемо деякі підходи вчених-економістів щодо визначення даного поняття.

На думку О.О. Терещенка, санація – це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових і соціальних заходів, які спрямовані на досягнення або відновлення платоспроможності, ліквідності і конкурентоспроможності підприємства-боржника у довгостроковому періоді [1, с. 52].

Аналізуючи існуючі погляди, можна сказати, що санація – це система заходів, спрямованих на поліпшення фінансово-економічного становища підприємства, метою проведення яких є підвищення конкурентоспроможності, ліквідності та відновлення платоспроможності, вирішення соціальних завдань і збереження підприємства до застосування щодо нього процедури банкрутства або в процесі порушення такої справи.

Згідно з даними Державної служби статистики України, фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств становив за перший квартал 2019 року – 111,1 млрд. грн. прибутку (рис.1). Порівнюючи із показниками аналогічного періоду минулого року (січень-березень 2018 року) цей показник зменшився на 7,2%, оскільки тоді він склав 119,6 млрд. грн. На рисунку 1 представлено темпи зростання і зниження прибутку та збитку до оподаткування у порівнянні з відповідним періодом попереднього року.

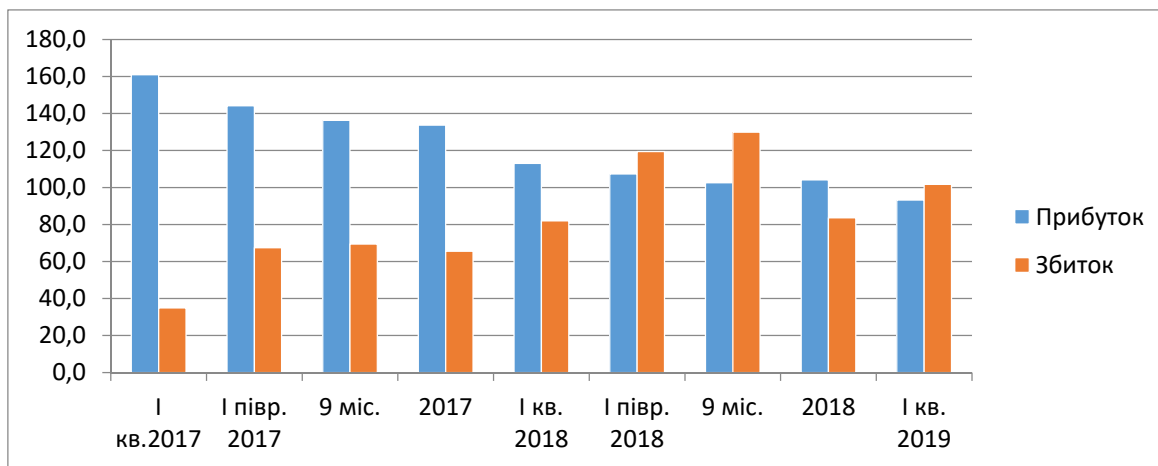

Рисунок 1 – Темпи зростання (зниження) прибутку та збитку (у % до відповідного періоду попереднього року)

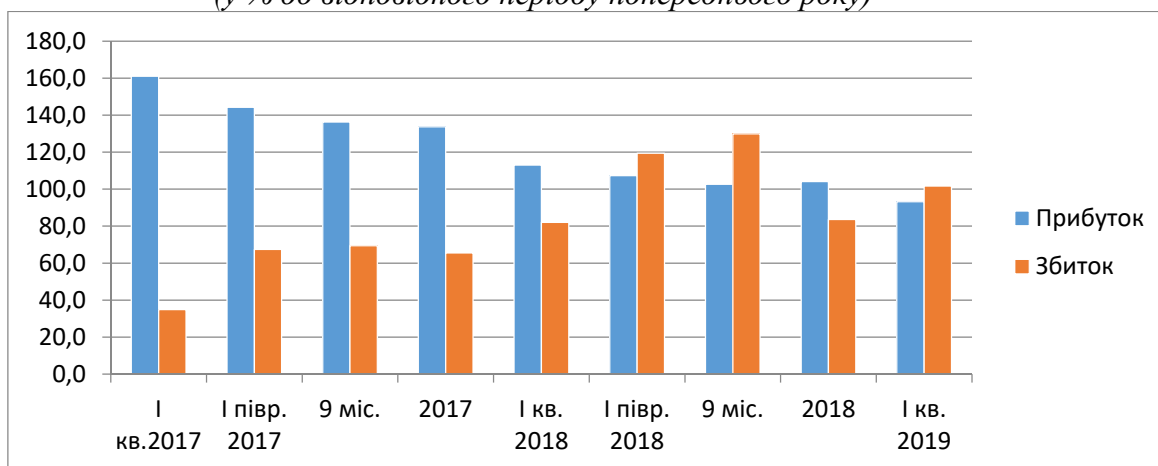

Рисунок 1 – Темпи зростання (зниження) прибутку та збитку (у % до відповідного періоду попереднього року)

За цими даними прибуток до оподаткування за січень-березень 2019 року становив 93,2% у порівнянні з 2018 роком, а збитків за відповідний період 2019 року допущено на суму 41,4 млрд. грн. або 101,7%. Варто зазначити, що частка збиткових підприємств за січень-березень 2019 року становила 27,2%, а у січні-березні 2018 року - 26,3%.

Отже, на сьогодні спостерігаємо зростання кількості збиткових підприємств в Україні. А це призводить до взаємних неплатежів, зростання дебіторської та кредиторської заборгованості і, як наслідок, до неплатоспроможності. В умовах невизначеності економічного стану та недосконалості законодавчої бази щодо антикризового управління будь-яке підприємство може опинитись у стані неплатоспроможності та банкрутства. Насамперед це пов'язано з тим, що вони не є ізольованим від економічної ситуації в країні, адже знаходяться у постійній співпраці з іншими підприємствами, державою, споживачами, які істотно впливають на його фінансовий стан та ділову активність. Тобто на підприємство відбувається постійний вплив зовнішніх та внутрішніх факторів, які можуть спричинити виникнення кризових ситуацій.

До основних екзогенних ризикоутворюючих чинників належать: нестабільна економічна та політична ситуація (результатом чого є зменшення видатків з боку держави, підвищення темпів інфляції); недосконалість законодавчої бази (призводить до нерівномірності розподілу податкового навантаження, що стимулює іллегалізацію бізнес-процесів); зниження купівельної спроможності населення (впливає на виробничу та цінову політику); неефективність фінансового ринку (зумовлює зростання вартості банківських кредитних ресурсів).

До ендогенних ризикоутворюючих факторів відносять: неефективність управлінських рішень у фінансовій сфері, проблеми з підбором кваліфікованого персоналу, недосконалість планування та формування стратегії підприємства та ненадійність бізнес-партнерів і контрагентів та інше.

Таким чином, виникає необхідність створення ефективного механізму санаційного управління для забезпечення життєздатності підприємств. Метою його впровадження є: поліпшення структури капіталу, конкурентоспроможності і платоспроможності суб'єкта господарювання; відновлення та досягнення прибутковості; відновлення і збереження ліквідності; покриття поточних збитків; скорочення заборгованості.

Серед ряду порушених справ про банкрутство вітчизняних підприємств, що розглядаються господарськими судами, переважний відсоток складають такі суб'єкти господарювання, що тимчасово потрапили в скрутне становище. Найчастішою причиною цього є велика кредиторська заборгованість, яка значно перевищує активи підприємства. І при правильному проведенні санаційних заходів суб'єкт господарювання отримує можливість швидко розрахуватися із боргами і впевнено продовжувати свою діяльність.

Але, попри перспективність санаційних заходів, існує багато стримуючих чинників щодо їх реалізації, як наприклад, нестабільна економічна ситуація, невеликий рівень кредитування малого і середнього бізнесу, несприятлива політична ситуація, велика частка тіньової економіки, високий рівень корупції тощо. Внаслідок цього, велика кількість потенційно життєздатних підприємств стають банкрутами.

Аналіз різних літературних джерел з питань проведення санації засвідчує, що автори пропонують різноманітні моделі, методи та методики проведення санації, проте, досі не існує єдиного підходу до механізму її проведення. Така ситуація зумовлює важливість проведення досліджень щодо обґрунтування дієвого механізму санації підприємств-боржників та подальшої розробки інструментарію її проведення, що допоможе забезпечити їх оздоровлення, збереження робочих місць, виробничого потенціалу і, отже, економічну безпеку країни.

Список використаних джерел

1. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навчальний посібник / О.О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2000. – 412 с.
  2. Бланк И.А. Финансовый менеджмент : учебный курс / И.А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
  3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
  4. Чернявський А.Д. Антикризове управління підприємством : [навч. посіб.] / А.Д. Чернявський. – К. : МАУП, 2006. – 256 с.
-

Воловик Ю. Б., студентка 2 курсу, гр. МФКп - 181
Науковий керівник - **Ільчук В. П.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

ІННОВАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Легка промисловість України перебуває у кризовому стані, що виявляється у зменшенні обсягів виробництва внаслідок морального і фізичного зносу машин та обладнання, зменшення притоку інвестицій в підприємства через відсутність інвестиційної привабливості галузі та наявності ряду інших негативних факторів макроекономічного характеру, які спричиняють відтік іноземних інвестицій з країни.[1]

Проблеми економічного зростання галузі пов'язані також з нестачею висококваліфікованих працівників у галузі, відсутністю вкладення коштів в інновації, технологічне оновлення та модернізацію обладнання і створення нових зразків продукції. Це призвело до значної кількості підприємств легкої промисловості, які стали збитковими, що спричиняє їх закриття та згорання діяльності всієї галузі в цілому. Єдиним шляхом для підвищення конкурентоспроможності на внутрішніх та світових ринках підприємств легкої промисловості є розробка інноваційної стратегії як пріоритетного напрямку їх розвитку.

Для розробки та реалізації інноваційної стратегії розвитку необхідні дані щодо зовнішнього середовища, існуючих ризиків інноваційних зрушень на підприємствах, особистих цінностей та цілей керівництва. Також вихідною інформацією є інформація, яка базується на аналізі ринкового середовища, а саме, ринків збуту, конкуренції і т. ін, що дозволить усунути слабкі сторони можливих варіантів реалізації інноваційної стратегії.

Вдало підібрана інноваційна стратегія розвитку та її реалізація забезпечує втілення ефективної моделі управління підприємством в умовах жорстких конкурентних відносин. Але навіть геніальна стратегія, яка не має організаційного підкріплення, не дає достатнього імпульсу для розвитку, оскільки зводить до нуля всі напрацювання, ідеї, звужуючи можливості і гальмуючи поступ економічного зростання.[2]

Реалізація інноваційної стратегії розвитку підприємств легкої промисловості передбачає вирішення наступних завдань:

- опрацювання теоретичних аспектів формування стратегії інноваційного розвитку підприємств легкої промисловості;
- визначення підходів до формування і реалізації інноваційної стратегії як умови забезпечення конкурентоспроможності підприємств легкої промисловості;
- обґрунтування інноваційних пріоритетів розвитку підприємств.

Для формування та реалізації інноваційної стратегії з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств легкої промисловості потрібно розставити пріоритети та визначити основні цілі інноваційних зрушень, розробити план дій з урахуванням стратегічного плану інноваційного оновлення галузі та забезпечити узгодження між її розвитком та розвитком регіону.

До інноваційних пріоритетів розвитку підприємств легкої промисловості слід віднести такі: технологічне переоснащення виробництв на базі останніх досягнень науково-технічного прогресу; впровадження екологічно-чистих, ресурсо і енергозберігаючих технологій; використання інформаційно-комунікаційних технологій, які мінімізують вплив людського фактору на технологічний процес виробництва; пошук нових матеріалів з унікальними властивостями, безпечних у використанні для виготовлення товарів різного призначення; спрямованість на безперервний пошук інноваційних рішень у створенні нової продукції, яка відповідає потребам ринку.[2]

Ефективне функціонування та інноваційний розвиток підприємств легкої промисловості в умовах нестабільності зовнішнього середовища неможливе без раціональної

організації їх структури. Раціонально сформована структура дозволить підприємству продуктивно та ефективно розподілити зусилля співробітників за різними напрямками інноваційних зрушень та продуктивно використовувати різні важелі та чинники впливу, від яких залежить успіх реалізації інноваційної стратегії.

Для оцінки ефективності реалізації інноваційної стратегії розвитку підприємств легкої промисловості необхідно спиратися на основні результати кінцевого ефекту. Під поняттям кінцевого ефекту розуміють основні показники інноваційної діяльності підприємства. Розраховують також і узагальнюючий показник, який характеризує результативність інноваційної діяльності в цілому і пов'язаний з основними показниками діяльності підприємства.

Важливим заходом у процесі реалізації інноваційної стратегії розвитку підприємств легкої промисловості є оптимальне визначення розподілу функціональних обов'язків, прав і відповідальності менеджерів, які мають безпосереднє відношення до реалізації інноваційної стратегії розвитку підприємства. Оцінивши сучасну ситуацію, яка склалася в легкій промисловості, можна сказати, що на сьогодні недостатньо розроблене організаційне забезпечення процесу реалізації інноваційної стратегії. Важливе місце в плані організації інноваційної діяльності займає її планування, тому, що воно є початковим етапом у розвитку інновацій на підприємстві. Досить важливими інструментами планування інноваційної стратегії можна вважати ті, які направлені на отримання результатів найефективнішим шляхом.[1]

Основне завдання інноваційної розвитку повинно опиратися на знаходженні та оцінці більш ефективних інноваційних рішень, що повністю відповідають основним цілям та задачам. Але при цьому, в умовах зміни кон'юнктури ринку інновацій, інноваційна модель має бути динамічною, яка завжди потребує деяких коректив внаслідок змін зовнішніх умов і напрямів розвитку легкої промисловості

Основними особливостями інноваційної діяльності є узгодження інноваційної стратегії із загальною діяльністю підприємства і його розвитком, що має забезпечити збалансування внутрішніх самостійних стратегічних цілей та основних напрямів і результатів їх виконання. В ході реалізації стратегії слід забезпечити моніторинг змін, які проходять у зовнішньому середовищі та в економічному просторі країни, а також відслідковувати зміни інвестиційного клімату та ситуації на ринку з врахуванням діяльності конкурентів.

Правильний вибір найбільш успішної та прийнятної інноваційної моделі розвитку допоможе реалізувати інноваційні пріоритети, подолати основні проблеми в галузі та підвищити якість продукції і конкурентоспроможність на ринку, що забезпечить зацікавленість інвесторів до інвестування в легку промисловість та покращить інвестиційний клімат в країні.[3]

Інноваційна модель розвитку легкої промисловості – це модель, яка базується на нових досягненнях в науці та більш прогресивних технологіях світового рівня, забезпечуючи приріст ВВП за рахунок створення сучасного інноваційного виробництва, яке забезпечує випуск конкурентоспроможної на вітчизняному і зарубіжному ринках продукції.

Ефективному розвитку інновацій в Україні має сприяти держава, яка має цілий арсенал дієвих засобів, методів та механізмів підтримки вітчизняного виробника. Одним з важливих кроків для відновлення економіки України повинен бути розвиток інновацій в усіх сферах та секторах економіки, серед яких легка промисловість займає провідне місце.[3]

Список використаних джерел

1. Касян Л.Є. Сучасний стан та перспективи розвитку легкої промисловості України./ Л.Є. Касян//Науковий вісник Ужгородського національного університету.-Випуск 6.Частина 1.-2016.- С.147- 150
2. Кулаков В. І. Тенденції та закономірності сучасного етапу розвитку підприємств легкої промисловості України / В. І. Кулаков // Економічний аналіз. Збірник наукових праць Тернопільського національного економічного університету. – 2013. – Т. 13. – С. 288–294
3. Пожуєва Т.О. Інноваційна стратегія підприємства в сучасних умовах/ Т.О. Пожуєва// Вісник економічної науки україни. – 2010. – №1. – С.163-167

Середюк І. О., студентка гр. МФКп-191,
Науковий керівник: **Панченко О.І.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

У сучасній ринковій економіці соціальне страхування є важливим у державній політиці захисту громадян, так як під час конкуренції не завжди є справедливий розподіл ресурсів, або переваг. Такі фонди накопичення допомагають уряду виконувати функції «соціальної справедливості» та «соціальної стабільності» під час розподілу та перерозподілу фінансів. Для оцінки стану соціальної політики в Україні проведемо аналіз виявлення проблем у сучасному розвитку соціального страхування.

Теоретичні та методологічні основи питання виявлення проблем соціального страхування в Україні знайшли відображення у вітчизняній економічній літературі, зокрема в роботах М. І. Боднарук [1], С. В. Бортнік [2], І. М. Кречотень [7], Т. К. Миронової [8], О. В. Тищенко [12] та багатьох інших.

Загальні засади державного соціального страхування викладені в Законі України «Про загальнообов'язкове соціальне страхування» від 14 січня 19987 року, де згідно ст. 1 зазначається, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування - це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків [3].

Законодавством України про соціальне страхування передбачається забезпечення громадян лише матеріальною складовою. Досліджуючи зміст соціального страхування О. Тищенко відзначає [12], що у соціальному страхуванні виникають правові відносини між застрахованими особами, страхувальниками та страховиками, з метою захисту соціально-правових інтересів застрахованих осіб, під час виникнення страхових випадків, які згідно чинного законодавства України є підставою для здійснення страхових соціальних виплат за рахунок коштів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Термінологія у сфері соціального захисту дещо відрізняється в США від решти країн. Загальним терміном «соціальне страхування» позначається програма соціального страхування США для всіх пенсіонерів та інвалідів. В іншому випадку цей термін використовується в набагато ширшому значенні, маючи на увазі забезпечення економічної безпеки, коли люди стикаються з певними ризиками.

В Україні Конвенцію Міжнародної організації праці (МОП) «Про мінімальні норми соціального забезпечення» ратифіковано Законом № 692-VIII від 16.09.2015, де визначаються традиційні надзвичайні ситуації, які охоплюються соціальним забезпеченням, а саме:

- виживання після встановленого віку, що покривається пенсією по старості;
- втрата підтримки, яку зазнала вдова чи дитина внаслідок смерті годувальника;
- лікування будь-яких патологій, незалежно від причини їх настання;
- втрата заробітку у зв'язку з вагітністю та пологами (допомога по вагітності та пологах);
- допомога по безробіттю;
- втрата заробітку через непрацездатність внаслідок хвороби (відпустка за лікарняні);
- нездатність займатися будь-яким видом діяльності через хворобу (допомога по інвалідності);
- витрати, пов'язані з виробничими травмами [6].

Сучасні автори часто вважають підхід МОП занадто вузьким. На їхню думку, соціальне забезпечення не повинно обмежуватися лише здійсненням грошових переказів, а також включати безпеку праці, здоров'я, соціальну участь та попередження соціальних ризиків [10].

Розрахунок соціальної допомоги бідним людям у деяких країнах залежить від рівня середньої заробітної плати і рівня цін на продукти та товари, в інших – від прожиткового мінімуму, рівня інфляції та інших показників. Прожитковий мінімум, існує лише в деяких країнах Європи і показує, якої суми грошей достатньо на харчування, плату за житло, проїзд та гігієну (табл. 1).

Таблиця 1 – Мінімальна заробітна плата та прожитковий мінімум в Україні та країнах Західної Європи станом на 24.01.2020 року

Країна	Мінімальна заробітна плата (дол.)	Прожитковий мінімум (дол.)
Німеччина	1726,79	716,45
Велика Британія	1690,19	1356,18-1810,42
Франція	1686,87	1197,77
Україна	194,11	86,39

Джерело: складено авторами на основі [11].

За даними проведеного дослідження, можна сформулювати перелік проблем сучасного розвитку соціального страхування в Україні, а саме:

- громіздка нормативна база (різні пільги, соціальні виплати та послуги в Україні надаються безпосередньо в 58 законах і більше 120 нормативних правових актах);
- занадто розгалужена система соціальних виплат, з якими бюджет не може впоратися (фактична сума витрат на соціальний захист перевищує суму, передбачену в бюджеті як мінімум в 2,5-3 рази);
- відсутність єдиної системи обліку різних категорій одержувачів допомог;
- серед заходів щодо соціального захисту переважають грошові перекази населенню, тобто система соціальних послуг використовується не як інструмент реінтеграції осіб, які опинилися у важких умовах, а як інструмент боротьби з бідністю;
- великий приплив внутрішньо переміщених осіб та тіньова економіка.

Отже, враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні має незавершений характер і потребує вдосконалення, реформ та втручання міжнародних організацій.

Список використаних джерел

1. Боднарук М. І. Правове регулювання соціального страхування в Україні: монографія. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2014. 472 с.
2. Бортнік С. В. Запровадження обов'язкового медичного страхування в Україні у контексті європейської соціальної хартії (переглянутої) // Юридична наука. 2011. № 3. С. 54–61.
3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>.
4. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 року № 1533-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>.
5. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
6. Конвенція МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення 1952 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011.
7. Кречотень І. М. Проблеми розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні / І. М. Кречотень // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. Сер. «Економічні науки». – 2015. – № 4(1). – С. 80 – 84.
8. Миронова Т. К. Международные стандарты оказания медицинской помощи в порядке социального обеспечения // Вопросы российского и международного права. 2016. № 4. С. 105–121.
9. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF>.

10. See for a more elaborate discussion: J.C. Vrooman (2009). Rules of Relief; Institutions of Social Security, and Their Impact. Transaction Publishers (The Netherlands Institute for Social Research). pp. 111–126. ISBN 978-90-377-0218-7.

11. Споживчий кошик в Україні та деяких країнах Заходу. Аналітичний портал «Слово і діло» від 24 січня 2020 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/01/24/infografika/suspilstvo/vyno-korm-tvaryn-ta-kvity-porivnyuemo-spozhyvchi-koshyky-ukrayini-ssha-ta-krayinax-yevropy>.

12. Тищенко О. В. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні : теоретично-правові проблеми / О. В. Тищенко // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Сер. «Право». – 2014. – Вип. 24. – Т. 2. – С. 198 – 200.

Козловська С. М., студент гр. МФКП-191

Науковий керівник – **Панченко О. І.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК ТИМЧАСОВОЇ ВТРАТИ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ

Соціальний захист населення є невід'ємною частиною розвитку економіки будь-якої держави. Рушійною силою розвитку є робоча сила, яка потребує конституційного матеріального забезпечення у разі виникнення непередбачуваних випадків, у тому числі втрати заробітку. Тому державне страхування є важливою складовою соціальної політики, що забезпечує стабільність країни.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування—система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування України [1].

Страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності підлягають особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності та господарювання, у тому числі в іноземних дипломатичних та консульських установах, інших представництвах нерезидентів або у фізичних осіб, а також обрані на виборні посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування та в інших органах [1].

Страховальником за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок тимчасової втрати працездатності є Фонд соціального страхування України [2].

Розглянемо тенденцію виплат державного соціального забезпечення застрахованим особам та проведення страхових виплат потерпілим на виробництві. У таблиці 1 наведено дані про виплати застрахованим особам сум матеріального забезпечення за їх видами у 2017-2019 роках.

Таблиця 1 – Виплати матеріального забезпечення за їх видами у 2017-2019 роках

Виплати на:	2017		2018		2019	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
допомогу по тимчасовій непрацездатності	6067,8	64,4	7747,2	67,0	9803,9	68,1
допомогу по вагітності та пологах	3318,4	35,2	3774,8	32,6	4555,2	31,6
допомогу на поховання	39,5	0,4	43,2	0,4	44,2	0,3
Всього	9425,7	100	11565,2	100	14403,3	100

Джерело: складено автором на основі даних [2].

З таблиці 1 бачимо, що загальна сума виплат за аналізовані роки зростає. Фінансування матеріального забезпечення застрахованих осіб у 2019 році склала 14403,3 млн грн, що на

2,838,1 млн грн, або 24,5% більше порівняно з 2018 роком. Витрати на допомогу по тимчасовій непрацездатності зростають (у період з 2017 по 2019 на 3736,1 млн грн) але їх питома вага серед виплат знаходиться майже на одному рівні (64,4%-68,1%).

У таблиці 2 розглянуто середньоденний розмір допомоги по тимчасовій непрацездатності та загальна кількість оплачених днів.

Таблиця 2 – Складові виплат допомоги по тимчасовій втраті працездатності

	2017	2018	2018/17	2019	2019/18
Загальна кількість днів тимчасової непрацездатності, дні	35915822	37759574	5,7	34839574	8%
Середньоденний розмір допомоги по тимчасовій непрацездатності станом, грн	170,18	224,4	31,9	281,40	25,4%

Джерело: складено автором на основі даних [2].

За даними таблиці 2 загальна кількість днів тимчасової непрацездатності у 2019 зменшилась на 8% порівняно з 2018 роком і становить 34839574 днів, у 2018 році збільшилась на 5,7% порівняно з 2017 та дорівнює 37759242 дні, у 2017 році кількість оплачених за звітний рік днів тимчасової складає 35912822 дні. Середньоденний розмір допомоги по тимчасовій непрацездатності станом у 2017 році склав 170,18 грн, у 2018 році— 224,4 грн (зріс на 31,9%), у 2019 році—281,40 грн (збільшення на 25,4%).

У залежності від страхового стажу розмір допомоги у разі тимчасової втрати працездатності складає:

- 50% середньої заробітної плати (доходу) – застрахованим особам, які мають страховий стаж до 3 років;
- 60% середньої заробітної плати (доходу) – страховий стаж від 3 до 5 років;
- 70% середньої заробітної плати (доходу) – страховий стаж від 5 до 8 років;
- 100% середньої заробітної плати (доходу) – страховий стаж понад 8 років;
- 100% середньої заробітної плати (доходу) – застрахованим особам, які мають пільги відповідно до законодавства, у тому числі, постраждалими учасниками Революції Гідності за страховими випадками, які настали з 25.07.2018 [2]. Але не може бути меншим ніж мінімальний розмір прожиткового мінімуму.

У таблиці 3 наведені дані прожиткового мінімуму для таких соціальних груп як працездатні особи та особи, які втратили працездатність.

Таблиця 3 – Розмір прожиткового мінімуму

	2017	2018	2019
Працездатні особи	01.01-30.04—1600 грн	01.01-30.06—1742 грн	01.01-30.06—1921 грн
	01.05-30.11—1684 грн	01.07-30.11—1841 грн	01.07-30.11—2007 грн
	01.12-31.12—1762 грн	01.12-31.12—1921 грн	01.12-31.12—2102 грн
Особі, які втратили працездатність	01.01-30.04—1247 грн	01.01-30.06—1373 грн	01.01-30.06—1497 грн
	01.05-30.11—1312 грн	01.07-30.11—1435 грн	01.07-30.11—1564 грн
	01.12-31.12—1373 грн	01.12-31.12—1497 грн	01.12-31.12—1638 грн

Джерело: складено автором на основі даних [3].

Соціальна підтримка населення державою є важливим елементом у розбудові ефективної економіки оскільки сприятиме зменшенню соціальної напруженості у суспільстві, підвищенню рівня життя населення, впевненості у завтрашньому дні та можливості забезпечити себе та сім'ю у разі настання непередбачуваної ситуації, покращенні демографічної ситуації в країні, прозорий облік збору та виплат єдиного внеску на страхування збільшить легалізацію заробітної плати.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [Електроний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-19>
2. Фонд соціального страхування України [Електроний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.fssu.gov.ua/>
3. Міністерство фінансів України [Електроний ресурс]. - Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>

Білоус Н. В., студентка гр. МФКп-191,
Науковий керівник: **Панченко О. І.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ

Згідно з Законом України загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття (далі - страхування на випадок безробіття) - система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття [3].

Питанням соціального страхування в Україні займалися такі українські вчені: Л. М. Колишня [4], Ю. М. Маршавін [5], О. В. Тищенко [10], та багатьох інших.

Таблиця 1 – Загальні макроекономічні показники по Україні

Показник	2017	2018	2019
Робоча сила у % до людей працездатного віку	71,5 %	72,7 %	74,0 %
Безробітне населення працездатного віку (за методологією МОП) у % до людей працездатного віку	9,9 %	9,1 %	8,6 %
Розмір допомоги соціального захисту безробітним	7299972,5	8103827,0	-
Міграційний приріст, скорочення по Україні	11997	18589	21512
Індекс споживчих цін	113,7	109,8	104,1
Прожитковий мінімум	1622,67	1776,67	1938,67
Мінімальна заробітна плата	3200	3723	4173

Джерело: складено автором на основі даних [2,6].

Проаналізувавши отримані дані щодо рівня безробіття в країні та розміру допомоги безробітним можна робити висновок про позитивні зрушення, проте Міжнародна організація праці (МОП) провела дослідження, яке показало, що фактичний рівень безробітних в Україні значно вищий за офіційно визнаний. Директор МОП Гай Стандинг, що складав звіт за результатами дослідження, заявив, що українські джерела «приховують» справжнє положення речей [1].

Ріст мінімального прожиткового мінімуму свідчить, що загальна ситуація в країні з рівнем проживання з кожним роком погіршується. Більше того, ріст мінімальної заробітної плати також негативно впливає, оскільки зростання провокує підвищення рівня цін, адже підприємцям приходится компенсувати витрати на оплату праці, такі умови ведення бізнесу сприятимуть системі виплати з/п в «конвертах», тобто тінізації.

Зважаючи на те, що орієнтація України на євроінтеграційний курс, хоча наголосити на тому, що наша країна знаходиться серед аутсайдерів за проаналізованими показниками серед більшості країн Європейського Союзу. Так, наприклад, рівень безробіття населення працездатного віку в Україні становило 8,6 %, коли у Чехії цей показник був 2,1%, проте

вищим залишалось у Франції – 8,3%. Італії – 9,1% та Іспанії – 13,9%. Така ж ситуація прослідковується і з середньої заробітної платою та зайнятістю. Тому розбудова ефективної системи соціального захисту необхідна передумова вступу до ЄС.

Для більшості українців єдиним джерелом прибутку виступає саме заробітна плата при цьому враховуючи обмежені можливості працевлаштування та військовий конфлікт, ми маємо соціальну та економічну нестабільність, що підвищує необхідність загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, яке допомагає знизити соціальні ризики застрахованих осіб. Так у разі настання страхового випадку здійснюється матеріальне забезпечення застрахованої особи, що сприяє підтримці її певного рівня життя.

У даний час проблема безробіття є нагальною потребою вирішення для державної політики з сприяння зайнятості, втіленням якої займається Державної служби зайнятості України, а фінансуванням Фонд соціального страхування в Україні на випадок безробіття. Отже, наявність соціальних ризиків обумовлює існування державної системи соціального захисту населення.

Список використаних джерел

1. Koloberdianko I.I., PhD in Economics, associate professor, Bily D.O. USE OF EU COUNTRIES' EXPERIENCES FOR SOLVING THE PROBLEM OF UNEMPLOYMENT IN UKRAINE [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2017/2017-econ-3.pdf>
2. Державна служба статистики в Україні [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" [Електронний ресурс] : [прийнятий 2 берез. 2000 р.] за станом на 3 серп. 2014 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>
4. Колишня Л. М. Безробіття в умовах формування ринкових відносин. Україна: аспекти праці. 2010. № 6.С. 9–11.
5. Маршавін Ю.М. Особливості організації державного соціального страхування на випадок безробіття в умовах соціально-економічної нестабільності.
6. Мінфін: середня заробітна плата в Україні [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/labour/salary/average/>
7. Надання соціальних послуг : ДСЗ.zip. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>
8. Рівень безробіття в ЄС. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/01/30/656458/>
9. Сутність та значення соціального страхування в системі соціального захисту населення [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/6_2017/11.pdf
10. Тищенко О. В. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні : теоретично-правові проблеми / О. В. Тищенко // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Сер. «Право». – 2014. – Вип. 24. – Т. 2. – С. 198 – 200.
11. Щодо страхування на випадок безробіття та надання допомоги безробітним : Рекомендації №44 від 1934 р. // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. Т. 1.– Женева : Міжнародне бюро праці, 2001. – С. 225–227.

Гончаренко Ю. В., студентка гр. МФКп-191,

Науковий керівник: **Панченко О. І.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка», (м. Чернігів, Україна)

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Останнім часом в Україні широкого поширення набуває виробничий травматизм. За даними Держкомстату, близько сімнадцяти тисяч громадян щороку стають інвалідами праці, близько 300 тис. осіб одержують компенсацію за відшкодування шкоди внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання. Серед них близько 500 тис. осіб отримують компенсацію у зв'язку з втратою годувальника. Крім того продовжується негативна тенденція до збільшення кількості вперше виявлених профзахворювань, число яких складає 5000-7000 щорічно [1].

Відповідно до даних Міжнародної охорони праці рівень виробничого травматизму в Україні є значно вищим ніж у більшості економічно розвинутих країн світу. В Україні випадки загибелі людей, зайнятих у суспільному виробництві трапляються частіше ніж у Німеччині - у 126 разів, і частіше, ніж у Великобританії – у 22 рази, ніж у Молдови – в два рази.

За даними Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, в поширенні професійних захворювань та нещасних випадків на виробництві винні не тільки роботодавці, а і наймані працівники. Причиною цього стала потреба людей працювати в небезпечних та шкідливих умовах, щоб забезпечити своє існування [2].

Наведені вище причини призводять до негативних наслідків, які проявляються через постійну чи тимчасову втрату працездатності або, навіть, смерть. У таких випадках всі працівники, що працюють за трудовим договором потребують соціального захисту і допомоги. У зв'язку з цим і було створене загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. Отже, появі даного виду загальнообов'язкового страхування сприяли низка причин та факторів. Обов'язкове страхування працівників бере початки з 19 століття. Наприклад, наприкінці 19 століття в Німеччині було запроваджено страхування працівників від нещасного випадку, хвороби, інвалідності; в Італії та Франції – від нещасних випадків на виробництві; в Австрії – від хвороби і нещасного випадку. В Україні даний вид страхування бере початок з 90-х років XIX ст..

Відповідно до статистичних даних більше п'яти мільйонів працівників в Україні зайняті у тінювих сферах, тобто працюють без офіційного працевлаштування. Вони практично не забезпечені правом на цільове медичне обслуговування, пільги та компенсації за небезпечні умови праці, соціальної допомоги у разі нещасного випадку.

У зв'язку з поширенням небезпечних умов праці, стрімким ростом рівня професійних захворювань серед українського населення спостерігається дефіцит людей працездатного віку, що спричиняє послаблення трудового потенціалу країни, погіршення демографічної ситуації в Україні. Внаслідок цього відбувається зменшення кількості працездатного населення, скорочення частки молодого працездатного населення, як резерву трудового потенціалу. При таких темпах погіршення професійного здоров'я населення вже у 2019–2021 рр. потреба в трудових ресурсах у провідних галузях буде задоволена лише на 38–44 %, що загрожуватиме хронічним дефіцитом працівників у сфері виробництва, особливо в металургійній, хімічній, енергетичній сферах.

Важливо визначити, основні чинники, що вплинули на формування і розвиток загальнообов'язкового соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Слід відмітити, що велику роль у розвитку даного виду страхування відіграли наслідки фінансово-економічних криз, які спричинили хронічну нестачу коштів у населення і неможливість забезпечити своє існування. Після чого люди були змушені працювати в шкідливих та небезпечних умовах. Така ситуація продовжується і по сьогоднішній день. В середньому в шкідливих та небезпечних умовах праці на сьогоднішній день працює майже кожен третій робітник.

Відповідно до даних Держкомстату – близько сімдесяти відсотків підприємств України порушують санітарні правила щодо систем опалення, вентиляції освітлення та роботи санітарно-побутових приміщень. Це і стало причиною появи загальнообов'язкового страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Крім того причинами появи виробничого травматизму та професійних захворювань, які в свою чергу також вплинули на формування ЗДСС НВ і ПЗ є наступні: недосконалість технологічних процесів та неправильне використання технологічного обладнання, неналежний рівень механізації трудомістких операцій, довготривала робота в шкідливих умовах праці, зношення основних фондів, несвоєчасне проведення (не проведення) капітального ремонту будівель, споруд, машин і обладнання, відсутність ефективної системи відповідальності роботодавців і керівників виробництва за умовами праці і техніки безпеки, неефективне використання або відсутність засобів захисту, невиконання загальноновстановлених правил охорони праці, режимів праці і відпочинку, несвоєчасне проходження медичних оглядів або взагалі їх відсутність.

Отже, ефективне функціонування системи соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань є важливим елементом у системі забезпечення конституційних гарантій щодо соціального захисту, охорони життя та здоров'я у процесі здійснення трудової діяльності.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Фонд соціального страхування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/index>
3. Міжнародна організація праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>
4. І. М. Крекотень. Проблеми розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні. Економічні науки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///D:/Download/Vchnu_ekon_2015_4\(1\)_16%20\(2\).pdf](file:///D:/Download/Vchnu_ekon_2015_4(1)_16%20(2).pdf)
5. О. Гаманкова. Тенденції розвитку соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Вісник Київського національного економічного університету ім.Т.Г.Шевченка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/156_16-191.pdf

---

Сьомака А. М., студентка гр. МФПп-191,
Науковий керівник: **Панченко О.І.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ

Соціальний захист безробітних є одним з обов'язкових елементів державної політики всіх країн світу. Це пояснюється тим, що загострення проблеми безробіття супроводжується негативними наслідками як для економіки країни так і для самої людини, яка втратила роботу.

Серед учених, що докладно досліджували проблеми соціального страхування на випадок безробіття слід виділити С. О. Кропельницьку, К. Лора, Ю. М. Маршавіна, Р. В. Пікуса, А. С. Шолойко та ін.

Безробіття – ситуація, за якої частина працездатного населення не може знайти роботу. Відповідно до методології МОП, безробітні – це особи, які не мають роботи, активно її шукають і готові приступити до неї впродовж наступних двох тижнів. У таблиці 1 наведена динаміка рівня безробіття в Україні за 2010 – 2018 рр.

Як видно з таблиці 1, до 2013 р. рівень безробіття скорочувався, а протягом 2014 - 2017 рр. – уповільнено зростав. У 2018 р. спостерігається спад кількості безробітного населення. За даними МОП, питома вага безробітних у 2018 році становила – 8,8%, а у 2014 р. – 9,3%, тобто за 5 років в країні зменшилась кількість безробітних на 0,5% або на 269 тис. осіб. Така сама тенденція спостерігається і за кількістю безробітних серед населення працездатного віку.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття - система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття [3].

На початку 90 – х років проблема безробіття набула поширення, внаслідок чого було прийняти законодавчі акти, які стосувались механізмів надання матеріальної підтримки безробітним, а також поклали певні зобов'язання на державні органи та роботодавців у сфері зайнятості. Вже наприкінці 90 - х в Україні було створено відносно відокремлену галузь законодавства, що регулює відносини в сфері зайнятості населення. На даний момент, у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування постійно відбуваються зміни для вдосконалення державної підтримки в цій сфері.

Втілення державної політики сприяння зайнятості покладено на Державну службу зайнятості України. На рисунку 1 наведено динаміку чисельності працевлаштованих громадян державною службою зайнятості в Україні за 2010–2017 рр.

Таблиця 1 – Рівень безробіття в Україні [1]

Основні показники ринку праці								
	Економічно-активне населення				у тому числі			
	у віці 15-70 років		Працевдатного віку		Безробітне населення (за методологією МОП)			
	у середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	У віці 15-70 років		Працевдатного віку	
					у середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи
2010	20 894,1	63,6	19 164,0	71,9	1 713,9	8,2	1 712,5	8,9
2011	20 893,0	64,2	19 181,7	72,6	1 661,9	8,0	1 660,9	8,7
2012	20 851,2	64,5	19 317,8	72,9	1 589,8	7,6	1 589,2	8,2
2013	20 824,6	64,9	19 399,7	72,9	1 510,4	7,3	1 510,3	7,8
2014	19 920,9	62,4	19 035,2	71,4	1 847,6	9,3	1 847,1	9,7
2015	18 097,9	62,4	17 396,0	71,5	1 654,7	9,1	1 654,0	9,5
2016	17 955,1	62,2	17 303,6	71,1	1 678,2	9,3	1 677,5	9,7
2017	17 854,4	62,0	17 193,2	71,5	1 698,0	9,5	1 697,3	9,9
2018	17 939,5	62,6	17 296,2	72,7	1 578,6	8,8	1 577,6	9,1

Як видно з рисунку 1, до 2012 р. відбувається поступове збільшення працевлаштованих громадян службою зайнятості, у 2013 р. – різкий спад, 2014 – 2017 р. - продовжується тенденція до зменшення. У 2017 р. було працевлаштовано 398,6 тис. осіб, що менше на 143,3 тис в порівнянні з 2013 р. Така ситуація пояснюється розбіжностями між попитом і пропозицією робочої сили серед безробітних.

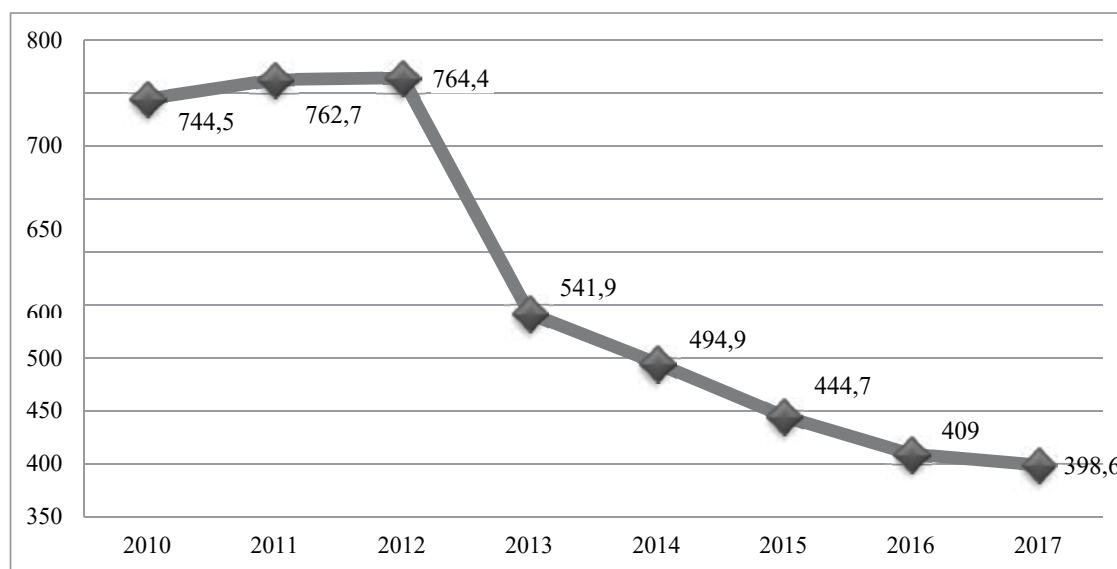

Рисунок 1 – Чисельність працевлаштованих громадян державною службою зайнятості в Україні за 2010 – 2017 рр. [2]

Можна виділити переваги та недоліки у системі загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття (наведені у таблиці 2).

Таблиця 2 – Переваги та недоліки формування та розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття

Переваги	Недоліки
Надання матеріальної допомоги;	Низька якість та ефективність надання соціальних послуг;
Працевлаштування;	Недосконалість законодавчої бази;
Надання дотацій роботодавцям для працевлаштування безробітних.	Низький рівень фінансування соціальної сфери;
Організація громадських робіт для безробітного населення	Недосконале управління соціальними процесами в суспільстві;

Соціальне страхування забезпечує реалізацію прав громадян на матеріальне забезпечення. В Україні, загальнообов'язкове державне соціальне страхування потребує вдосконалення. Зміни в соціальній сфері сприятимуть економічному розвитку країни і підвищенню рівня життя населення.

Список використаних джерел

- 1.Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- 2.Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua>
- 3.Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>

Ковтун К. О., студентка гр. МФПп-191,
Науковий керівник: **Панченко О. І.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Соціальне страхування на випадок безробіття є частиною загальнообов'язкового державного соціального страхування, що визначається як система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання страхових послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування [4, с. 112].

Щодо поняття соціального страхування на випадок безробіття, то згідно із Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття (далі – страхування на випадок безробіття) визначається як система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття [4, с. 113; 5].

Отже, з цього визначення випливає, що соціальне страхування на випадок безробіття для застрахованої особи представляє собою гарантію забезпечення належного рівня життя та заробітку у випадку настання з незалежних від застрахованих осіб страхового випадку – безробіття.

На цей момент в умовах соціально-економічної кризи в Україні соціальне страхування на випадок безробіття розвивається у складному інституційному середовищі. При обмежених можливостях працевлаштування та низькій заробітній платі від 1,5 до 5 млн. економічно активних громадян у віці 20 – 49 років працюють за кордоном [6, с. 117]. При цьому дані Державної служби статистики свідчать про те, що рівень безробіття в Україні зменшується вже другий рік поспіль, а це є свідченням того, що ситуація на ринку праці стає більш позитивною (рис. 1).

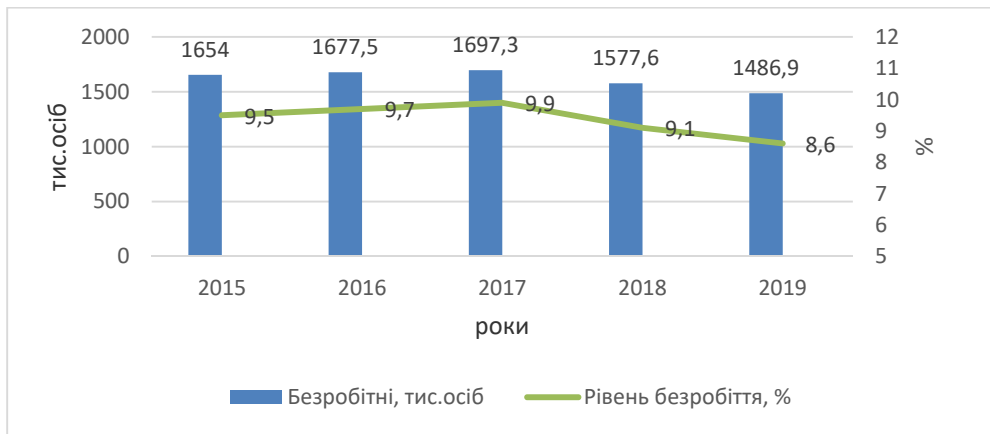

Рисунок 1 - Динаміка рівня безробіття в Україні

За даними рис. 1, у порівнянні з 2017 р. в Україні відбулося зменшення як загальної кількості безробітних, так і рівня безробіття. Динаміка кількості зареєстрованих безробітних осіб, які отримують допомогу по безробіттю, а також їх відсоток до населення працездатного віку представлено на рисунку 2.

Дані рис. 2 є позитивними у тому сенсі, що незважаючи на значний рівень безробіття в Україні, частка зареєстрованих безробітних, які отримують допомогу по безробіттю скорочується. Зокрема за підсумками 2019 р. в Україні відбулося скорочення як кількості безробітних (на 31,23% у порівнянні з 2016 р.), так і їх питомої ваги відносно працездатного населення (до 1,64%). Тенденції останнього звітного року створюють передумови щодо зниження рівня фінансового навантаження на Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, а також виникають потенційні можливості щодо підвищення рівня допомоги по безробіттю, яка на даний час зафіксована на рівні 1630 грн.

Рисунок 2 - Динаміка кількості безробітних, що отримують допомогу по безробіттю

Фіксація мінімальної суми допомоги по безробіттю для застрахованих осіб на рівні 1630 грн. встановлюється з 1 грудня 2019 р., що складає лише 77,5% від прожиткового мінімуму для працездатних осіб [8]. Ця норма йде всупереч вимог статті 46 Конституції України, де зазначено, що "пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом". Однією із таких виплат є допомога по безробіттю, мінімальний розмір якої ніяк не досягне конституційно визначеного рівня. Динаміка середнього рівня допомоги по безробіттю та споживчих цін представлено на рис. 3.

Рисунок 3 - Темпи зростання середнього рівня допомоги по безробіттю та споживчих цін

Наведені на рис. 3 дані свідчать про те, що у 2015 – 2019 рр. в Україні складної економічної та політичної ситуації в країні індекс споживчих цін зменшився на 90,5%. В свою чергу, темп зростання середнього розміру допомоги по безробіттю склав відповідно 9,4%, та 27,7%, що дозволяє допомозі по безробіттю забезпечувати достатній рівень життя застрахованих осіб. Проте в 2019 р. темп середнього рівня допомоги по безробіттю скоротився на 15%, що є негативною тенденцією.

Ситуація значно ускладнюється у сфері зайнятості у зв'язку з введенням довготривалого карантину та з фінансово-економічною кризою, яка викликана ним.

Список використаних джерел

1. Маршавін Ю. М. Особливості організації державного соціального страхування на випадок безробіття в умовах соціально-економічної нестабільності. Ринок праці та зайнятість населення. 2014. № 4. С. 3—8.
2. Шолойко А. С. Принципи обов'язкового страхування в умовах ринкової економіки. Економіка АПК. 2009. № 10. С. 74 -76.
3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. К.: Преса України, 1997. 80 с.
4. Міждисциплінарний словник зі страхування та ризик менеджменту / [Р. В. Пікус, Н. В. Приказюк, О. М. Лобова та ін.]; за наук. ред. проф. Р. В. Пікус. К.: Логос, 2015. 508 с.
5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України [Електронний ресурс]: [прийнятий 2 берез. 2000 р.] за станом на 25 лист. 2019 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/153314>
6. Кропельницька С. О. Соціальне страхування. Вид. 2-ге, перероб. та доп. К.: "Центр учбової літератури", 2013. 336 с.
7. Зайнятість та безробіття за 2015 – 2019 рр: офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Сорока К. В., студентка гр. МФПп-191

Науковий керівник – **Панченко О. І.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗАГОЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

Пенсійна система будь-якої країни є основою для матеріального благополуччя непрацюючої частки населення і відповідно до Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», являє собою основний вектор соціального забезпечення в Україні. Проте, вітчизняна система пенсійного забезпечення хоча і є ключовою складовою добробуту громадян та економічного процвітання країни, має досить багато протиріч та недосконалостей. Найголовнішими серед яких є низький рівень відповідного забезпечення населення та невідповідність отримуваної пенсії тому заробітку, який людина мала до виходу на пенсію.

Незважаючи на те, що система пенсійного забезпечення в Україні знаходиться у стані реформування, коли починає втілюватись в життя система недержавного пенсійного страхування, виявлення та усунення недоліків в пенсійній системі є надзвичайно актуальним питанням, яке потребує детального дослідження.

На сьогодні, соціальне забезпечення пенсіонерів здійснюється на солідарній основі, яка базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду, тобто пенсія сплачується не за рахунок власних накопичень громадян, а за рахунок внесків теперішніх працівників підприємств та установ. Проте встановлено Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», що солідарна система має забезпечити лише мінімальний розмір пенсії. На рисунку 1 показано співвідношення середнього розміру призначених місячних пенсій та середньомісячної заробітної плати [2].

Рисунок 1 - Співвідношення середньомісячного розміру пенсій до заробітної плати

Бачимо, що за останні п'ять років середньомісячна заробітна плата працюючого населення зросла майже в 2,5 рази. При цьому, середній розмір пенсій збільшився менш ніж вдвічі. Якщо розглядати у відсотковому відношенні, то у 2019 році розмір пенсій склав 28,7% від рівня заробітної плати, у 2018 році – 34,6%, і у 2017 році – 34,4%.

Законом України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” передбачено три рівні, з яких складається вітчизняна система пенсійного забезпечення:

I рівень - солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (виплата пенсій відбувається за рахунок коштів Пенсійного фонду);

II рівень - накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (тобто відбувається накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат);

III рівень - система недержавного пенсійного забезпечення (базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення).

Хоча в Україні переважає солідарна система, в майбутньому вона не є перспективним напрямком розвитку, оскільки, суми, які надходять до державного Пенсійного фонду, становлять менше ніж 35% фонду оплати праці працівників. Проте, на теперішньому етапі розвитку економіки наявність такої системи є об'єктивною необхідністю через потребу в сучасному соціальному забезпеченні пенсіонерів.

Другий і третій рівні вітчизняної пенсійної системи являють собою систему накопичувального пенсійного забезпечення. У цьому випадку, можна акумулювати значні суми грошових коштів на довгий строк, які можуть вкладатися в економіку України і стимулювати її розвиток, при цьому, забезпечуючи людям гідний рівень пенсій в

майбутньому. Але, цьому перешкоджає недосконалість законодавчої бази, відповідно до якої кошти перераховувались до Накопичувального фонду та недовіра населення. Адже історично в українців є гіркий досвід, коли їхні заощадження були майже повністю знецінені при розпаді Радянського Союзу і фінанси, які частково були для них джерелом безбідної старості, стали недоступними і без вартісними.

Тому для того, щоб ввести обов'язкове накопичувальне страхування варто здійснювати попередження знецінення пенсійних накопичень внаслідок інфляції [4]. Також належить ввести ефективний механізм управління довгостроковими пенсійними накопиченнями та гарантування державою їх зберігання. А з боку держави має проводитись суворий контроль та нагляд, регулювання пенсійних накопичень, щоб уникнути їх марнування через неефективне чи незадовільне управління.

Також, головними проблемами, які потребують вирішення і збільшать надходження до державного пенсійного страхування є:

- виведення бізнесу з тіні, на який сьогодні припадає приблизно 70%;
- прозорість політики та мінімізація ролі держави в економічних відносинах;
- розвиток конкурентних відносин та обмеження монополізму;
- запровадження електронних сервісних майданчиків, які нададуть кожному громадянину доступ до економічної системи, системи виплат, реєстрів тощо.

Підводячи підсумки, слід підкреслити важливість розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні, як одного з напрямків соціального розвитку країни. Адже саме недосконалість механізму фінансування пенсійної системи призводить до низького рівня пенсій та несумісність їх з трудовими внесками, які сплачують громадяни протягом життя.

Загалом, аналізуючи систему пенсійного страхування в Україні, можна сказати, що вона, як і інші системи підлягає постійному вивченню, моніторингу, контролю та зміні інструментарію. Українська пенсійна система потребує проведення дієвих змін, для чого їй потрібні компетентні працівники Пенсійного та Накопичувального фондів, кваліфіковані посадові особи та компанії з управління активами з достойним рівнем знань та навичок.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 02.03.2015р., № 213-VIII – [Електронний ресурс].
2. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України "Демографічна та соціальна статистика" – [Електронний ресурс].
3. Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" від 09.07.2003 № 1057-IV – [Електронний ресурс].
4. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : навч. посіб. (Інтегрований навчально-атестаційний комплекс)/ Б.О.Зайчук, О.Б.Зарудний, С.Б. Березіна.; – К : НВП "АВП" рекомендовано МОН України, 2005. – 256 с.

Белорус А. В., студентка гр. ФК-161

Науковий керівник - **Панченко О. І.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМКИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Діяльність державних і приватних суб'єктів господарювання, фінансово-кредитних установ, фізичних осіб-підприємців та окремих громадян пов'язана з багатьма ризиками, серед яких варто виокремити фінансові. Дані ризики виникають у фінансових відносинах, що супроводжують безвинятково всі сфери суспільного життя.

Різноманітні фінансові операції здійснюються на мікро- та макрорівнях, можуть стосуватись конкретного підприємства, міста, регіону, держави чи навіть виходити за її межі. На жаль, жодну фінансову операцію неможна вважати безризиковою, адже вони пов'язані з потоками грошових коштів, товарів, послуг, капіталів, вартість яких є мінливою. Одночасно рівень ризику вказує на рівень прибутковості та привабливості даного активу на фінансовому ринку.

Уникнення ризиків є важливим методом забезпечення фінансової діяльності на підприємстві, але більшість ризиків неможливо уникнути, не відмовляючись від здійснення операцій. Тому виникає потреба у мінімізації та ефективному управлінні портфелем ризиків.

Підприємство може застосовувати ризик-менеджмент при створенні резервного фонду, диверсифікації інвестиційного портфеля чи портфеля цінних паперів. Також воно може зменшувати обсяги товарних кредитів, надаючи перевагу авансовим платежам чи банківським переказам. Але ці операції сприяють відволіканню коштів з обороту у неприбуткові фонди, а отже – чистий дохід від реалізації.

Тому страхування фінансових ризиків дає змогу мінімізувати вплив негативних факторів, відшкодувати збитки при настанні страхового випадку та спрямувати кошти у більш ефективні джерела.

Однак, незважаючи на позитивні аспекти цього виду страхування, варто зазначити, що страхування фінансових ризиків входить до галузі майнового страхування і на початку 2000-х років займали половину цього сегменту. Це становило близько третини загального обсягу платежів, які отримували страхові компанії. Але частка реального страхування у цьому сегменті була, як вважають експерти, не більше 5% загальної суми платежів. Тобто, страхування фінансових ризиків мало переважно схемний характер, й дійсно застрахована була лише незначна частина існуючих ризиків.

Загалом формування страхового ринку в Україні має стихійний характер, і в багатьох випадках захист прав та інтересів страхувальників не забезпечений належним чином [3].

На сучасному етапі ситуація суттєво змінилась і обсяги страхових премій, які збирають страхові компанії складають біля 10% від загальної суми премій за ризиковим страхуванням (табл. 1).

Причинами небажання страхувати фінансові ризики, на нашу думку, можна вважати:

1. Відсутнє чітке визначення фінансових ризиків у нормативно-правових документах, які регулюють страхову сферу;
2. Нерозвиненість фінансового ринку України;
3. Слабкість державної підтримки іпотечного кредитування (недоступність іпотечних програм зменшує їхню привабливість, а отже – обсяги страхування);
4. Складність розробки гнучких умов страхових продуктів у сфері страхування фінансових ризиків (відсутність диференційованого підходу до тарифікації вартості страхових послуг та вимог до страхувальників);
5. Переважно висока вартість страхування через наявні додаткові ризики для страховиків.

Таблиця 1 – Питома вага чистих страхових премій по страхуванню фінансовий ризиків у загальній сумі страхових премій по ризиковому страхуванню

Чистий страхові премії	2017		2018		2019	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Страхування кредитів	334 728,2	1,7	577 240,2	2,4	366 334,5	1,3
Страхування інвестицій	14,1	0,0000007	17,0	0,0000007	21,5	0,0000008
Страхування різних фінансових збитків	1 829 549,0	9,3	1 663 749,0	7,1	2 151 158,8	7,9
Страхування гарантій, порук	815,8	0,00004	14 034,7	0,1	9 634,8	0,00004
Всього за ризиковими видами страхування	19716693,3	11	23572632,4	10	27 329 293,7	9,2

Джерело: складено за даними [4]

Виходячи з соціально-економічної та політичної ситуації в Україні, найбільш впливовими ризиками вважаються кредитний ризик, валютний ризик, ризик ліквідності та ризик процентної ставки.

Через нестабільність та різкі коливання валютного курсу, що негативно впливає на функціонування банківської системи, фінансові операції чутливі й до валютного ризику. Валютний ризик передбачає, що банк зазнає збитків або недоотримає прибуток внаслідок несприятливих змін валютного курсу.

Деякі операції, наприклад, іпотечне кредитування вважаються низьколіквідними через складність реалізації нерухомості, виникає ризик ліквідності. Банк може бути неспроможним виконати свої зобов'язання перед клієнтами внаслідок погіршення стану надходжень або якості активів [3]. Тобто, це пов'язано з розривом у строках погашення активів і пасивів, якщо банк володіє переважно низьколіквідними активами та короткостроковими пасивами.

Кредитний ризик прийнято розглядати в науковій літературі як ризик недоотримання банком можливих вигод від основної діяльності внаслідок неналежного, несвоєчасного та неповного виконання контрагентами, позичальниками, клієнтами своїх зобов'язань перед банком [1].

Проте не всі операції, які здійснюються на фінансовому ринку підлягають страхуванню, оскільки більшість з них мають «спекулятивну» природу і можуть мати як негативні, так і позитивні наслідки. Страхуванню захисту підлягають тільки «чисті» фінансові ризики.

Незважаючи на те, що кредитна операція передбачає отримання потенційного доходу, кредитний ризик підлягає страхуванню, оскільки дохід від кредитних операцій має обмежений розмір і коливається в незначному діапазоні, а потенційний збиток може значно перевищувати дохід. Валютний та процентний ризики можуть призвести не тільки до збитків, а і до значних прибутків, тому ці ризики як правило не підлягають страхуванню та убезпечуються іншими способами [5].

Отже, з перерахованих ризиків страхуванню підлягає кредитний ризик, який користується досить високим попитом на кредитному ринку. Це можна пояснити стрімким розвитком банківського сектору та небанківських фінансово-кредитних установ, впровадження нових банківських продуктів та послуг, а також зростанням обсягів кредитування. Не останнє місце займають й інноваційні банківські розробки – онлайн-обслуговування, розвиток систем міжнародних електронних платежів, безконтактна оплата.

Відповідно до Розпорядження Нацкомфінпослуг №565 «Про затвердження Характеристики та класифікаційних ознак видів добровільного страхування» від 09.07.2010, Закону України «Про страхування» до фінансових ризиків належать наступні:

- страхування кредитів (в тому числі відповідальності позичальника за неповернення кредиту);
- страхування інвестицій;
- страхування різних фінансових збитків [5];
- страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій.

Проаналізуємо кількість договорів, що були укладені протягом 2014-2018 рр. за цими видами страхування фінансових ризиків (табл. 2).

Відповідно до даних таблиці 1, необхідно зазначити, що найбільшим попитом користується страхування різних фінансових збитків та кредитів.

До різних фінансових збитків відносяться можливі збитки, понесені внаслідок:

- перерви в господарській діяльності;
- порушення договірних зобов'язань (невиконання або неналежне виконання контрагентом договірних зобов'язань перед страхувальником) [6].

Таблиця 2 – Кількість договорів страхування фінансових ризиків, шт.

Види страхування	2015	2016	2017	2018	2019
Страхування кредитів	1329143	8679	44632	56980	3885
Страхування інвестицій	36	15	10	11	11
Страхування різних фінансових збитків	8159431	4593472	7023851	5843402	6193961
Страхування гарантій, порук	52	31,00	12	23	64

Джерело: складено за даними [4]

У свою чергу, до страхування кредитів відносять відшкодування внаслідок:

- збитків внаслідок непогашення або неповного погашення позичальником кредиту та/або нарахованих за ним відсотків;
- відповідальністю страхувальника (позичальника) перед кредитором за непогашення або неповне погашення кредиту та/або нарахованих за ним відсотків, визначених у кредитному договорі [6].

Дана ситуація пояснюється тим, що найбільш розвинутою складовою у страхуванні фінансових ризиків є кредитне страхування.

Отже, основними напрямками поліпшення страхування фінансових ризиків в Україні можна вважати:

- встановлення однозначного трактування окремих статей страхового законодавства та повноти нормативної бази страхування;
- підвищення якості аналізу фінансової та іншої діяльності контрагентів, встановлення відповідно рівня франшизи та специфічних умов для запобігання використанню фінансових схем;
- створення якісної пропозиції страхових продуктів та донесення її до споживачів, застосування маркетингових та рекламних заходів;
- індивідуальний підхід до встановлення вартості (тарифів) страхових продуктів з оцінкою діяльності конкретного підприємства.

Список використаних джерел

1. Гладинець Н. Ю., Хлант С. П. Кредитний ризик комерційних банків та методи його мінімізації. Вісник МДУ. 2017. № 13. С. 393-396.
2. Мельничук Н. О. Ризики іпотечного кредитування та особливості їх прояву в Україні. Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2014. Т. 19. Вип. 1/2. С. 120-123.
3. Минкіна Г. Розвиток страхування фінансово-кредитних ризиків в Україні. Наукові праці Полтавської державної академії. 2013. № 2. Т. 2. С. 178-184.
4. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг). URL: <https://nfp.gov.ua>
5. Панченко О. Понятійно-категоріальні засади страхування фінансових ризиків. Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал. Чернігів : ЧНТУ. 2019. № 2 (18). С. 236-244.
6. Про затвердження Характеристики та класифікаційних ознак видів добровільного страхування: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 09.07.2010 № 565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1119-10>.

Мандрико М. С., студентка гр. ФК-161,
Науковий керівник: **Панченко О. І.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПЛИВ СТРАХУВАННЯ КРЕДИТІВ НА СУЧАСНИЙ ФІНАНСОВИЙ РИНОК

В сучасних умовах, у ході стрімкого розвитку фінансового ринку та розширенням сфери фінансово-кредитних відносин, діяльність банківських установ супроводжується високим рівнем ризику, насамперед це стосується кредитних операцій. Саме тому, актуальність даної теми набуває особливого значення, адже з кожним роком спостерігається посилення тенденцій неповернення кредитів, що негативно впливає на розвиток банківської системи та фінансового ринку в цілому.

Роль банківських установ на фінансовому ринку важко переоцінити, вона полягає у акумулюванні тимчасово вільних грошових коштів та подальшому їх розподілі між суб'єктами господарювання, для фінансування діяльності цих суб'єктів. Як відомо, кредитні операції є основним і найбільш дохідним видом операцій для банківських установ, а головна мета банківської діяльності полягає у отриманні прибутку. Тому на сучасному етапі розвитку постає завдання, щодо формування системи управління кредитними ризиками, що дасть можливість мінімізувати збитки від неповернення кредитів, активізувати діяльність банківських установ у цьому напрямку. У свою чергу це сприятиме покращенню функціонування фінансового ринку та допоможе залучити додаткові фінансові ресурси [2].

Загалом така форма страхування кредитних ризиків є вигідною для всіх сторін, що укладають угоду. В такому випадку підприємець, що позичає кошти захищає себе від втрат репутації надійного партнера та отримує кошти для подальшого розвитку, банківські установи отримують певні гарантії, щодо повернення кредиту, а страхова компанія, в свою чергу, отримує винагороду за надані послуги, у вигляді страхової премії. Саме тому, активне запровадження страхування кредитів може стати ефективним інструментом у процесі зменшення кредитного ризику та захисту інтересу кредитора, у разі неповернення кредиту або неплатоспроможності позичальника [3].

На нашу думку, активне впровадження страхування кредитів стане одним із ефективних заходів по стабілізації та покращенню загального стану фінансового ринку. Адже, банківська система є найбільшою серед інших учасників фінансового ринку, тому будь-які негативні явища в економіці країни, в першу чергу, відображаються саме на ній.

Страхування кредитів допоможе надати певні гарантії, мінімізувати збитки та активізувати діяльність банківських установ, допоможе збільшити їх прибуток та підвищити ефективність функціонування. Це, в свою чергу, розширить спектр послуг та підвищити довіру населення до даних суб'єктів фінансового ринку, активізує діяльність самого фінансового ринку та допоможе йому стати основним механізмом по залученню вільних фінансових ресурсів для подальшого їх розподілу для розвитку економіки країни в цілому.

Таким чином, незважаючи на фактори що стримують розвиток кредитного страхування в Україні даний вид страхування має великий вплив на процес надання кредитних послуг. Він стає все популярнішим за кордоном і поступово розвивається і в нашій державі. Тому необхідно удосконалювати нормативно-правову базу, та створити сприятливі умови для розвитку страхування кредитів, адже саме даний вид страхування допоможе підвищити стабільність та ефективність функціонування фінансового ринку України.

Список використаних джерел

1. Закон України про страхування від 07.03.1996 № 85/96-ВР (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 18, ст. 78.
2. Гарська Т. П. Страхування, як одна із форм забезпечення кредитів. *Наукові праці Національного університету біоресурсів України*. 2011. № 9. С. 34-37.
3. Каракулова І. С. Перспективи розвитку системи страхування кредитів в Україні. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2010. № 120. С. 32-35.

Нагорна А. В., студентка гр. ФК-171
Костюченко І. А., студентка гр. ОА-171
 Науковий керівник – **Ніколаєнко Ю. В.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДЕПОЗИТИ НАСЕЛЕННЯ У СТРУКТУРІ БАНКІВСЬКИХ РЕСУРСІВ БАНКІВ УКРАЇНИ

Ефективність функціонування банків, в основному, залежить від обсягів і структури банківських вкладів. Як відомо, найбільшу вагу в обсязі залучених ресурсів банку складають тимчасово вільні кошти фізичних та юридичних осіб. Як показує зарубіжна практика, депозити фізичних осіб є найстійкішим ресурсом, оскільки, на відміну від вкладів юридичних осіб, рух коштів є значно меншим. При чому цей незначний недолік виправдовується за рахунок значних обсягів нечисельних, але стабільних вкладів ФО.

Багато вчених неодноразово звертали увагу на дослідження ринку вкладів і депозитів банків. Так в Україні, наприклад, існує таке визначення: банківські ресурси (bank resources) – сукупність грошових коштів, що перебувають у розпорядженні банку та використовуються ним для виконання своїх функцій та операцій.[1] Проблему тенденцій та перспектив розвитку депозитного ринку досліджували О. І. Тищенко[2], О. В. Кошонько[3], Є.А. Носова[4], С. В. Науменкова[5], М.А. Ротаєнко та інші.

Для більшості банків одним з основних джерел надходження коштів є населення, оскільки за рахунок вкладів фізичних осіб формується не тільки значна частина банківських ресурсів, а й довіра до банку в цілому. На (рис. 1) зображено основні показники банківського сектору за період 2013-2019 рр.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	I.19	II.19	III.19	IV.19
Кількість діючих банків	180	145	117	96	82	77	77	76	76	75
Загальні балансові показники (млрд. грн.)²										
Загальні активи	1 409	1 477	1 571	1 737	1 840	1 911	1 888	1 892	1 876	1 983
у т.ч. в іноземній валюті	513	667	800	788	755	779	745	736	707	717
Чисті активи	1 278	1 290	1 254	1 256	1 334	1 360	1 341	1 357	1 374	1 494
у т.ч. в іноземній валюті	470	565	582	519	507	495	465	471	470	492
Валові кредити суб'єктам господарювання ³	727	820	831	847	864	919	895	884	841	822
у т.ч. в іноземній валюті	252	400	492	437	423	460	447	427	386	381
Чисті кредити суб'єктам господарювання ³	648	710	614	477	451	472	450	445	430	415
Валові кредити фізичним особам	189	208	176	157	171	197	202	203	207	207
у т.ч. в іноземній валюті	67	101	97	83	68	61	59	52	45	38
Чисті кредити фізичним особам	145	144	96	76	92	114	120	127	135	143
Кошти суб'єктів господарювання ³	258	283	349	413	427	430	415	428	454	525
у т.ч. в іноземній валюті	81	114	141	177	163	150	146	154	167	191
Кошти фізичних осіб ⁴	443	403	402	437	478	508	516	528	517	553
у т.ч. в іноземній валюті	189	214	215	239	244	241	239	235	227	238

Рисунок 1 - Основні показники банківського сектору України [6]

Кількість банків на території України скоротилась з 180 до 75, причому обсяг загальних активів навпаки зростав протягом усього періоду і станом на кінець 2019 року склав 1983 млрд. грн. Частина наданих кредитів за четвертий квартал 2019 року знаходиться приблизно на такому ж рівні, як і вкладені кошти фізичних осіб та суб'єктів господарювання за відповідний період. Дана статистика свідчить про стабільність банківської системи та рівність балансу наданих та залучених коштів.

Аналізуючи зміну показників визначається тенденція збільшення депозитних вкладів та зменшення наданих кредитів. За 2018 рік кредити ФО зросли на 15,3%, а вклади ФО лише на 6,3%. Протягом 2019 року ситуація значно змінилась: за перший квартал кредити населення

зросли на 15,1%, за другий – 13,1%, за третій – 3,9%, а четвертий – 5,0%, кредити суб'єктам господарювання зменшились тільки за останні два квартали на 11,0% та 10,6% відповідно. Депозити населення в банках України також мають позитивну динаміку: зросли на 6,3% за 2018 рік, на 8,8% за перший квартал 2019 року, на 7,4% - за другий, на 1,5% і 8,7% відповідно за третій та четвертий квартали. Депозити суб'єктів господарювання за чверть 2019 р. зросли на 22,1%.

Частина залучених коштів на депозитні рахунки банків за 2019 рік зросла порівняно з попереднім роком, хоча і не значними темпами. Стабільний процентний дохід і захист від інфляції є найбільш ймовірними причинами. Сума кредитів за відповідний період має деякі від'ємні показники. Це може сигналізувати про не вигідність кредитування або недовіру населення.

Розміщення заощаджень на вклади – це певна мотивація отримати дохід у майбутньому. Вигода від строкових депозитів є корисною для своїх власників тільки тоді, коли покриває витрати спричинені інфляцією. Вкладник не отримує реальний дохід, якщо рівень інфляції вище відсоткової ставки по депозитах. Динаміку відсоткових ставок по строкових депозитах за останні три роки зображено на (рис. 2).

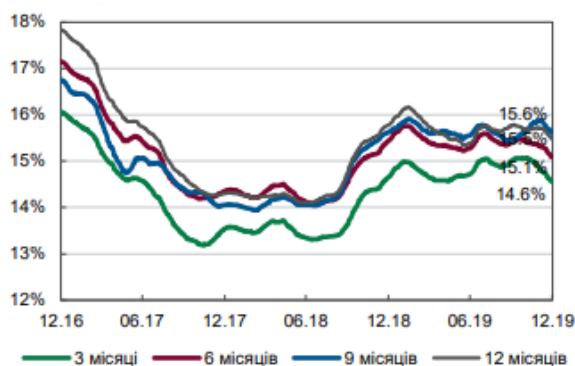

Рисунок 2 - Український індекс ставок за депозитами фізичних осіб у гривнях, % річних. [6]

Як видно з (рис. 2) найбільш високу та відносно стабільну відсоткову ставку мають депозити строком на 12 місяців – 15,6%. Вклади населення на шість та дев'ять місяців мають середні показники за обсягом залучених ресурсів серед строкових депозитів, тобто населення рідше приймає рішення зберігати свої заощадження з метою отримання вигоди в такий спосіб. Відповідно і відсоток нижчий: 15,1% та 15,5% відповідно. Тобто існує пряма залежність між розміром відсоткової ставки та терміном, на який банк приймає депозит.

За 2019 рік відбулось зростання залучених коштів, зокрема коштів фізичних осіб у структурі банківських ресурсів банків України. На це впливає, зокрема, довіра населення до банківських установ, гарантія повернення вкладених заощаджень, можливість отримання максимального прибутку та розвиненість інфраструктури банківських послуг. Тобто зростання депозитів - своєрідний показник позитивних змін в банківській системі України, стабільності та надійності.

При правильному функціонуванні ринку вкладів і депозитів забезпечується нормальна банківська діяльність, забезпечується виконання банками розрахунково-кредитних операцій, регулюється грошова маса в країні та створюється можливість розширення спектра банківських продуктів.

Список використаних джерел

1. Національний банк України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/glossary/show/25>
2. Національний банк України. Огляд банківського сектору. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2020-02.pdf?v=4
3. Тищенко О. І. Аналіз депозитів фізичних осіб у банках України/О. І. Тищенко // Економічний аналіз. 2013 рік. Том 14. № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/viewFile/218/71>

4. Кошонько О.В. Тенденції розвитку вітчизняного депозитного ринку в сучасних умовах/О.В. Кошонько // Економічний аналіз. 2016 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/70.pdf.

5. Носова, Є. А. Заощадження домогосподарств як джерело інвестиційних ресурсів в Україні / Є. А. Носова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2015. – №2 (167). – С. 73-80.

6. Науменкова, С. В. Підвищення доступності фінансових послуг: актуальні питання регуляторної практики / С. В. Науменкова // Фінанси України. – 2013. – №10. – С. 20-33.

Костюченко І. А., студентка гр.ОА-171

Нагорна А. В., студентка гр. ФК-171

Науковий керівник – **Сакун О. С.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ КОШТІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Одним з пріоритетних напрямків розвитку демократичної держави на сьогоднішній день є забезпечення зростання рівня добробуту кожного окремого громадянина. Економічна ефективність вимагає проведення фінансової децентралізації, наслідком якої є передача центральними органами витратних повноважень, створення фінансової бази органів місцевого і регіонального самоврядування, розробка ефективної моделі фінансового вирівнювання, залучення жителів територіальних громад до вирішення місцевих завдань. При цьому важливо забезпечити здатність громад концентрувати фінанси і направляти їх на проекти регіонального розвитку. Саме від незалежного контролю за виконанням всіх законів, розпоряджень, а також за цільовим фінансуванням громад залежить ефективність роботи органів місцевого самоврядування.

Державний фінансовий контроль місцевих бюджетів в умовах децентралізації полягає не тільки в комплексній оцінці сфери фінансів, роботи територіальних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування по їх здатності забезпечити регіон засобами, а й у виявленні додаткових джерел наповнення місцевого бюджету за рахунок прийняття управлінських рішень, що сприяють ефективності контролю процесів формування та використання ресурсів місцевих бюджетів [2].

У результаті реалізації реформи, розпочатої в 2014 році і на 2019-2021 роки [4] припадає її другий етап, відбулася зміна структури видатків місцевих бюджетів. Зросла частка витрат на виконання самоврядних повноважень, що свідчить про підвищення видаткової автономності місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів на місцевому рівні. У місцевої влади вперше з'явився інтерес до локальної боротьби з нелегальним виробництвом і оборотом, а також контрабандою підакцизних товарів з метою наповнення власних бюджетів.

Відбулося розширення сфери оподаткування майнових податків, а саме: зменшення обсягів пільгових площ нерухомого майна, включення нежитлового майна в базу оподаткування і введення транспортного податку [7]. Підвищилася фіскальна незалежність органів місцевого самоврядування з місцевих податків і зборів шляхом надання права самостійного визначення ставок податків і встановлення пільг по їх сплаті [5].

За допомогою програми «U-LEAD з Європою» були визначені фінансові результати 806 об'єднаних територіальних громад за підсумками 2019 року в розрізі областей України. Серед них були і фінансові показники 39 ОТГ Чернігівської області, створених протягом 2015-2018 років [9]. Розрахунок показників здійснювався на основі 8 індикаторів, що характеризують фінансові аспекти діяльності об'єднаних територіальних громад. До таких показників відносяться показники доходів загального фонду, витрат на утримання апарату управління та капітальних витрат в розрахунку на одного жителя громади, а також коефіцієнти дотаційності

бюджетів, співвідношення витрат на утримання апарату управління з фінансовими ресурсами ОТГ і інші.

За рівнем доходів загального фонду є Варвинська, Гончарівська і Деснянська об'єднані територіальні громади, де на 1 жителя припадає 8901,3 грн, 8377,5 грн і 7583,1 грн відповідно. Середній показник доходів загального фонду на 1 жителя ОТГ Чернігівській області становить 4812 грн. За рівнем витрат, знову ж в розрахунку на 1 жителя, перше місце займає Варвинська ОТГ (9496,1 грн), друге - Ніжинська ОТГ (8577,1 грн) і третє - Плисківська ОТГ (8143 грн). За даними моніторингу Гончарівська, Варвинська і Деснянська громади є одними з найбагатших громад. Тут частка вилучення (реверсна дотація) становить 19,1%, 15,6% і 13,6% відповідно. Найбільший відсоток капітальних витрат в загальних витратах мають Батуринська громада - 40,5%, Іванівська ОТГ - 30,7%, Вертіївська ОТГ - 27%, Корюківська - 24,1% і Гончарівська - 22,7%. Обсяги капітальних витрат відображають здатність територіальних громад забезпечувати соціально-економічний розвиток, можливості для реалізації проектів інфраструктурного розвитку, створення матеріальних активів або отримання відповідного соціального ефекту [8].

Програма для України щодо розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку «U-LEAD з Європою» підтримує децентралізацію і регіональну політику в Україні, реалізується за участю ряду донорів і спільно фінансується Європейським Союзом та його державами-членами Данією, Естонією, Німеччиною, Польщею і Швецією [1].

Проект «Децентралізація- прозорість та ефективність в освіті і медицині» виконується в Україні міжнародною організацією «Global Communities». Програма спрямована на використання в громадах інструментів нагляду за рахунок і ефективністю надання послуг в освіті та медицині, поширюючи знання про те, що таке прозорий громадський бюджет, і як його розробити і регулювати за допомогою доступних практик і інструментів, які залучають громадян до прийняття рішень і зниження корупційних зловживань[6].

Ефективність державного фінансового контролю може бути забезпечена, якщо зовнішній і внутрішній контроль буде своєчасним і об'єктивним, чітким і регламентованим, орієнтованим на кінцевий результат, що забезпечить виконання певних завдань і досягнень цілей соціально-економічного розвитку. Важливе місце при цьому займає формування інституційного забезпечення, встановлення правового статусу інституцій, чітке визначення прав і обов'язків, методів і форм контрольних заходів у сфері управління державними фінансами. Варто базуватися на принципі фінансової децентралізації системи державного фінансового контролю місцевих бюджетів, яка б відповідала сучасним запитам і сприяла стабільному зростанню економіки України та її регіонів. Також необхідно визначитися щодо стратегії державного фінансового контролю місцевих бюджетів, етапів її впровадження на середньострокову та довгострокову перспективу.

Список використаних джерел

1. Асоціації міст України. URL: <https://gr.org.ua/byudzheth-2020-chogo-chekaty-gromadam/>
2. Бюджетна децентралізація та її вплив на фінансове забезпечення територіальних громад. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/9f690dbd00a5bff556897056d188f56d.pdf>
3. Данчевська І.Р. Державний фінансовий контроль на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації в Україні. Львівський національний університет імені Івана Франка. Випуск № 11, 2017. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/11_ukr/81.pdf
4. Другий етап децентралізації в Україні 2019-2021 роки, від 25.04.2019 р. URL: <https://parkservis.kiev.ua/news/drugyy-etap-decentralizaciyi-v-ukrayini-2019-2021-roky>
5. Місцеве самоврядування в Україні. Асоціація міст України 2018. URL: https://ww.auc.org.ua/sites/default/files/library/stan2018print_0.pdf
6. ОТГ, що увійшли до 2020 року з прийнятими Бюджетами від 17.01.2020. URL: <https://www.prostir.ua/?blogs=oth-scho-uvijshly-do-2020-roku-z-pryjnyatymy-byudzhetyamy>
7. Сутність і призначення фінансового контролю. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/370/control.pdf>
8. Чернігівська область - Громади – Децентралізація/ URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0462/gromadu>
9. Фінансові результати громад Чернігівщини за 2019 рік// URL: <http://otg.cn.ua/2020/03/20/news-uncategorized/finansovi-rezultaty-gromad-chernigivshhyny-za-2019-rik/>

Мандрико М. С., Кононуха М. В., студентки гр. ФК-161
Науковий керівник: **Садчикова І. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АНАЛІЗ ТА ДИНАМІКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку, тема інвестиційної привабливості для України набуває особливої актуальності. Перш за все, створення сприятливого інвестиційного клімату, допоможе нашій державі залучити додаткові фінансові ресурси для подальшого розвитку економіки та дасть можливість покращити позиції на світовій арені.

Так, питання інвестиційної привабливості стало темою наукових праць багатьох вчених-економістів, таких як: Матвійчук А. В., Бланк І.О., Герасимчук М.С., Дацій О. І., Овденко Л.М., Сидоренко К.В., Ривак О.С. та багатьох інших науковців. Всі вони акцентують увагу на тому, що створення інвестиційної привабливості повинно стати пріоритетним завданням для інвестиційної політики нашої держави. Саме тому, метою даної роботи є дослідження інвестиційної привабливості та перспектив подальшого розвитку інвестиційної діяльності України.

Таким, чином інвестиційна привабливість являє собою поняття, що відображає сукупність економічних, політичних, соціальних та правових умов, що забезпечують бажання іноземних інвесторів щодо здійснення інвестицій для подальшої діяльності у певній галузі економіки. Так, сьогодні основну частку вкладів іноземних інвесторів в Україні становлять інвестиції в виробництво, що дає можливість для створення нових виробничих потужностей з використанням новітніх технологій, сприяє збільшенню робочих місць та забезпечує соціально-економічний розвиток країни вцілому[3]. Тому безумовно, тема покращення інвестиційної привабливості є головним стратегічним завданням для України, що дасть певні можливості щодо залучення іноземних вкладів для стабілізації та подальшого розвитку національної економіки.

Для подальшого аналізу, розглянемо показники інвестиційної привабливості України за оцінкою Європейської Бізнес-Асоціації інвестиційної привабливості України (Таблиця1)

Таблиця1 – Оцінка Європейською Бізнес-Асоціацією інвестиційної привабливості України

Роки	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Показники інвестиційної привабливості	2,5	3,2	2,9	2,15	2,12	2,65	2,57	2,87	3,03	3,07

Джерело: розроблено автором на основі даних : [1].

Так, з таблиці видно, що найвищий рівень інвестиційної привабливості за даними рейтингу Україна мала у 2010 році, далі спостерігаємо зниження даного показника, що говорить про погіршення інвестиційного клімату в нашій державі, через повільний розвиток економіки. Проте, починаючи з 2016 року Україна змогла покращити свої позиції і з кожним наступним роком спостерігаємо зростання даного показника, але все ж таки він залишається на досить низькому рівні, що говорить про незацікавленість іноземних інвесторів(Рисунок1).

З даного графіку видно, що динаміка надходжень та вкладень прямих іноземних інвестицій в економіку України за останні роки значно зменшилась. Так за останні 5 років лише у 2016 році прослідковується найбільш позитивна тенденція, щодо накопичених іноземних вкладень в національну економіку, проте вона значно менша за показники, що були раніше.

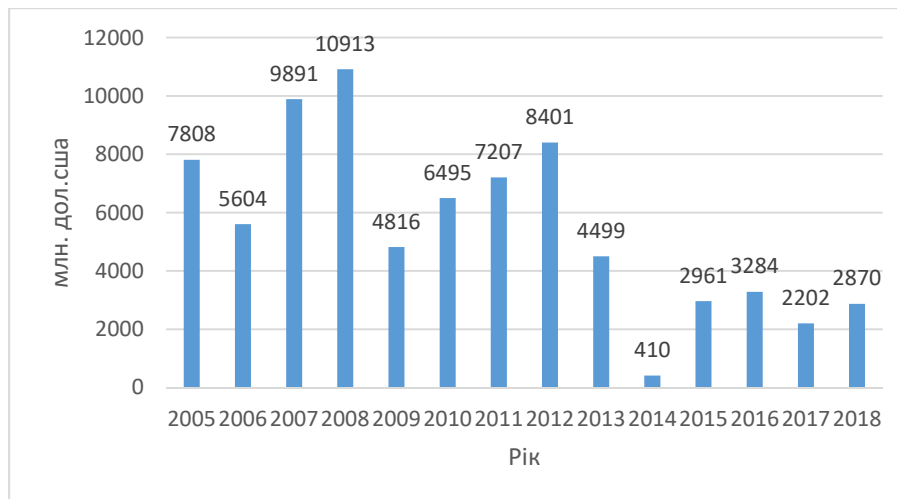

Рисунок 1 - Динаміка надходжень та вкладень прямих іноземних інвестицій в економіку України
Джерело: розроблено автором на основі даних : [2].

Тож, з'ясуємо основні проблеми, що стримують іноземних інвесторів, щодо здійснення вкладів та запропонуємо можливі їх шляхи подолання для покращення інвестиційної привабливості України. На нашу думку, основним фактором що впливає на притік іноземного капіталу є недосконалість нормативно-правової бази з питань захисту інтересів інвесторів, недосконалість податкової системи та несприятливість соціально-економічних умов, а саме: високий рівень безробіття, низький рівень життя населення, підвищення рівня тіньової економіки, корупції та високий рівень інфляції. Ні для кого не секрет і сьогоднішня політична ситуація в Україні, а саме – війна на Сході країни та зовнішньополітичні проблеми, що викликають недовіру іноземних інвесторів.

Таким чином, можемо дійти висновку, що для підвищення рівня інвестиційної привабливості України, доцільно реформувати економічну та правову системи, сформувані стабільну інвестиційну політику в сфері іноземного інвестування, знизити рівень податкового навантаження та проводити заходи щодо зниження рівня тіньової економіки та мінімізації випадків корупції. Необхідною умовою є і забезпечення сталого економічного розвитку, з боку самої держави, для покращення іміджу на міжнародній арені.

Отже, спираючись на вище сказане, можна прослідкувати певну залежність: покращення рівня інвестиційної привабливості є запорукою розвитку економіки в країні. І навпаки, покращення економічної ситуації в країні сприяє покращенню інвестиційної привабливості і конкурентоспроможності національної економіки. Тому Україна повинна максимізувати свої зусилля у напрямку створення сприятливої економічної ситуації для подальшого розвитку країни в цілому.

Список використаних джерел

1. Індекс інвестиційної привабливості. Поточна інформація Європейської Бізнес Асоціації. URL: <https://eba.com.ua> (дата звернення: 23.04.2020).
2. Україна в міжнародних економічних рейтингах. Рейтинг Doing Business. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2019/11/01/infografika/jekonomika/ukraina-rejtingax-kak-menyalis-pozicii-strany-2014-2019-godax> (дата звернення: 17.04.2020)
3. Мороз Ю.В. Інвестиційний клімат в Україні та діяльність міжнародних фінансових організацій із його поліпшення / Ю.В. Мороз // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2013. – № 3. – С. 28–34.
4. Прокопчук О.А. Іноземні інвестиції в економіку України: тенденції та перспективи / О.А. Прокопчук // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 1(3). – С. 200–206.
5. Чириченко Ю.В. Прямі іноземні інвестиції у галузевому розрізі / Ю.В. Чириченко, О.К. Котко // Економічний простір. – 2014. – № 84. – С. 46–55.
6. Колесник Я. О. Проблеми визначення інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату в Україні [Електронний ресурс] / Я. О. Колесник, Н. Є. Скоробагатова // Актуальні проблеми економіки та управління : зб. наук. пр. молодих вчених. – 2012. – Вип. 6. – Режим доступу : <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/2947/1/12.pdf>.

ОСНОВНІ ВИДИ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Надання кредитних послуг є важливим важелем у стимулюванні розвитку виробництва. Кредит стимулює прискорення процесу обігу капіталу на всіх рівнях економіки.

Кредит у ринковій економіці виступає також як еластичний механізм переливання капіталу з одних галузей економіки в інші для досягнення ними певних норм прибутковості і дає змогу подолати обмеженість індивідуального капіталу. Сприяючи вирівнюванню норми прибутку в різних галузях, кредит впливає на галузеву структуру економіки, оскільки тимчасово вільні ресурси перерозподіляються в ті галузі, де забезпечується отримання високих прибутків [5, с.38-40].

Виділяють дві основні форми кредиту: товарну (оренда майна, погашення міждержавних боргів, поставка товарів, продаж товарів з відстрочкою платежу) та грошову (надання позичок банками, фінансово-кредитними установами).

Автор М.В.Дубина визначає, що фінансова послуга – нематеріальної форми результат взаємодії, якому притаманна споживча вартість, між суб'єктами в процесі задоволення одним учасником (виробником фінансової послуги) фінансових потреб іншого (споживача фінансової послуги, клієнта) за власний рахунок, рахунок клієнта або за рахунок залучених фінансових ресурсів інших споживачів відповідно до чинного законодавства з метою отримання прибутку, збереження вартості активів або досягнення соціального ефекту від реалізації такої послуги [3].

Автори Л. М. Горбач та О. Б. Каун розуміють під кредитними послугами послуги, пов'язані з наданням позичальникам грошових коштів за умов їх поверненості, платності і строковості [1, с. 139]. Так, автор С. А. Гур'янов тлумачить кредитні послуги як відносини між банком та клієнтом з надання визначених грошових сум на основі принципів строковості, зворотності та платності [2].

Є. М. Сич, В. П. Ільчук, Н. І. Гавриленко стверджують, що фінансові послуги на кредитному ринку (рис.1) є підсистемою першого рівня фінансових послуг.

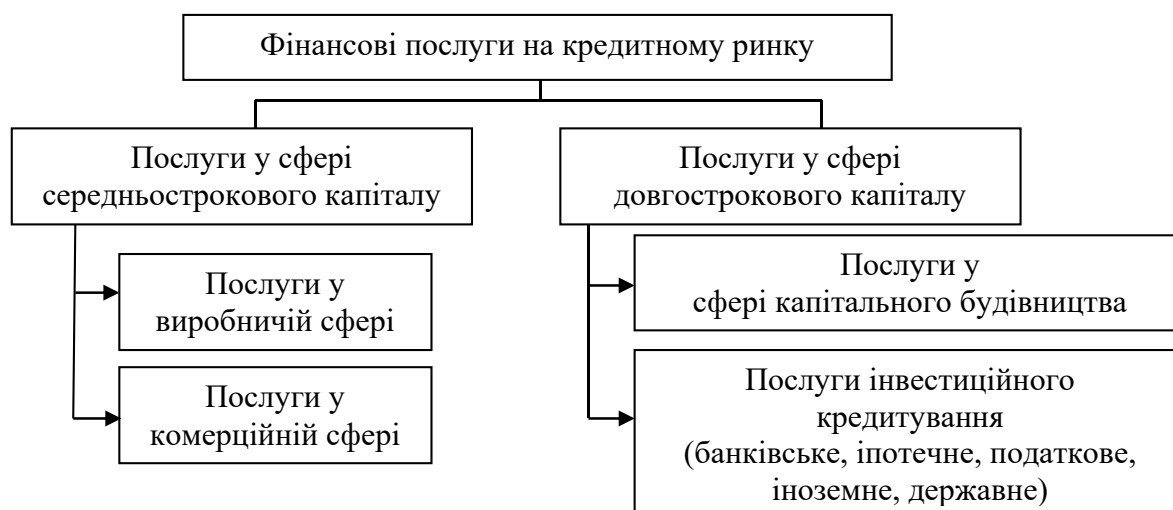

Рисунок 1 – Фінансові послуги на кредитному ринку як підсистема
Джерело:[4]

До основних кредитних послуг у складі банківських та інших фінансових послуг можна віднести: видача позик, факторинг, фінансовий лізинг, платежі та грошові перекази, надання гарантій та забор'язань, посередницькі послуги, фінансові послуги.

При дослідженні економічної літератури ми систематизували та класифікували кредитні послуги за ознаками (рис.2).

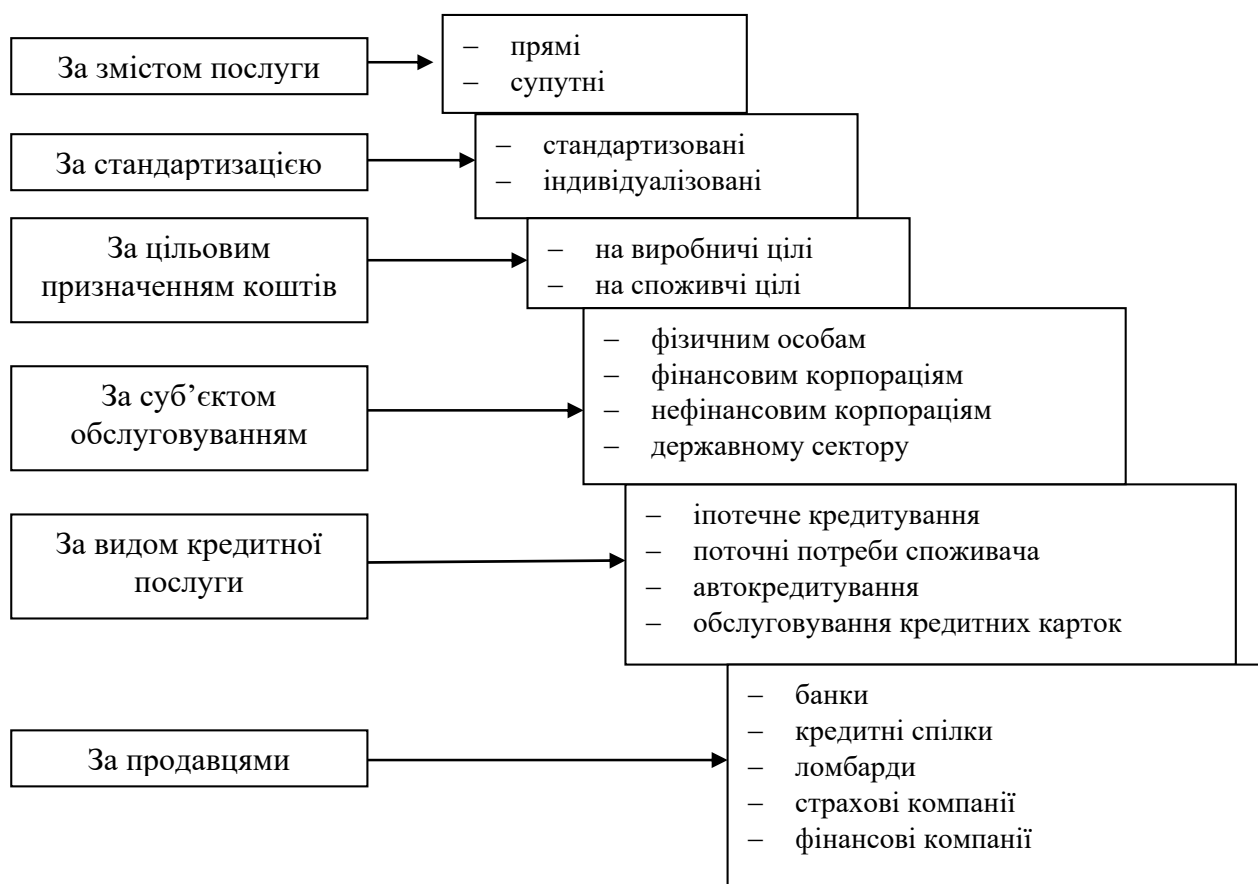

Рисунок 2 – Класифікація кредитних послуг

Джерело: складено авторами на основі власних досліджень та [4]

Види кредитних послуг, які надаються кредиторами, залежать від таких факторів: конкурентне середовище, правові обмеження, низький рівень кредитного ризику, кредитний портфель банку.

Розглянувши основні види кредитних послуг, робимо висновок, що ринок кредитних послуг – це економічні відносини, які виникають між кредиторами і позичальниками під час перерозподілу грошових коштів, а з іншого боку це відносини, які виникають від внутрішньої діяльності фінансового посередника, який надає ці послуги.

Список використаних джерел

1. Горбач Л. М. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / Л. М. Горбач, О. Б. Каун. — К. : Кондор, 2006. — 436 с.
2. Гурьянов С. А. Маркетинг банковских услуг / С. А. Гурьянов ; под ред. В. В. Томилова [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.marketing.spb.ru/read/ml/5/3.htm>.
3. Дубина М.В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі формування інституту довіри: теорія, методологія, практика: монографія / М.В. Дубина. – Чернігів: ЧНТУ, 2018. – 668 с.
4. Ринок фінансових послуг: навчальний посібник / С. М. Сич, В. П. Ільчук, Н. І. Гавриленко - К. : "Центр учбової літератури", 2012. - 428 с.
5. Савлук М.І. Гроші та кредит: За ред.. М.І.Савлука. – К.:КНЕУ, 2002. – 598 с.

Павленко Г. В., магистрант экономического факультета
Научный руководитель – **Башлаков Г. В.**, к.э.н., доцент
Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины (г. Гомель, Беларусь)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ ОЦЕНКИ КРЕДИТОСПОСОБНОСТИ КЛИЕНТОВ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ КРЕДИТНЫХ СДЕЛОК БАНКА

Активные операции, проводимые банками, представляют собой главный инструмент размещения имеющихся в их распоряжении ресурсов, способствующий получению прибыли и поддержания ликвидности. Каждый банк должен точно определять свои рыночные приоритеты и специализацию в любой временной период своей деятельности. Активные операции банка играют важную роль в национальной экономике, так как именно они составляют значимую долю ресурсов банков, которые затем размещают их, удовлетворяя потребности предприятий, организаций, населения, нуждающихся в денежных ресурсах.

Коммерческие банки при осуществлении операций сталкиваются с рисками, которые, в свою очередь, ведут к увеличению проблемных активов. Высокий процент проблемной задолженности негативно сказывается как на банковском секторе, так и на экономике в целом.

Таким образом, банки имеют успех только тогда, когда их активы обеспечивают разумные и контролируемые риски и являются достаточно ликвидными для того, чтобы покрыть отток средств, расходы и убытки, обеспечив при этом приемлемый для акционеров размер прибыли. Достижение этих целей лежит в основе политики банка по формированию активов и управлению ими. Поэтому важнейшими проблемами банковского сектора являются проблема грамотной оценки качества банковских активов и проблема выбора соответствующей стратегии управления активными операциями.

Научная и практическая значимость работы заключается в разработке усовершенствованного методического подхода к оценке платёжеспособности потенциальных заёмщиков, суть которого заключается в формализации процедур и критериев оценки показателей кредитоспособности, создания собственной информационной базы оценки кредитоспособности юридических лиц, а также в использовании авторских показателей оценки финансовой устойчивости организаций, что в совокупности позволит существенно повысить обоснованность и достоверность оценки кредитоспособности юридических лиц при проведении активных кредитных операций банка.

Для повышения эффективности оценки кредитоспособности клиентов, предлагаются следующие мероприятия:

1 формирование банком собственной информационной базы, включающей систему информации, используемой в финансовом управлении. Её содержание должно определяться совокупностью критериев и показателей, позволяющий сделать вывод о кредитоспособности заемщика;

2 формирование качественных внешних источников информации. Решению данного вопроса могут посодействовать законодательные органы, а также Национальный банк Республики Беларусь. Совершенствование может осуществляться путем расширения деятельности рейтинговых агентств;

3 введение в кредитный процесс роли «внутреннего аудитора» (независимого оценщика кредитуемой сделки), а также создание эффективной системы управления залогами, являющихся интегральной частью кредитных решений;

4 установление четкого регламента оценки кредитоспособности юридических лиц, включающего детальный анализ финансовых данных с указанием обязательных критериев, а именно [1]:

– анализ дебиторской и кредиторской задолженности с выявлением её проблемной части, особенно сравнением объемов задолженности с договорами на покупку/приобретение

товара/оказания услуг. Также возможно проанализировать качество управления дебиторской и кредиторской задолженностью, немаловажно уделить внимание отношениям клиента с контрагентами, так как пони-мание качества таких отношений дает возможность прогнозировать возможные риски, связанные с расчетами контрагентов;

- анализ постоянных активов производится на основании реально действующих цен на рынке, так как существуют распространенные ошибки в оценке постоянных активов, следствием которых является искажение реальной картины имущественного положения предприятия. Кроме того, важным является соответствие финансовых вложений в такие активы той рентабельности, которую получает предприятие при их использовании;

- анализ краткосрочной задолженности, включающий анализ начисленных и подлежащих к уплате налогов, так как в случае задолженности расчетный счет может оказаться в картотеке, накопленные пени могут превысить размер задолженности и в случае застарелых долгов налоговыми органами могут быть заведены уголовные дела на владельцев организации;

- анализ выручки с учетом способов работы с покупателями: по отгрузке и по предоплате, так как в первом случае выручка от реализации будет совпадать с реальным поступлением денежных средств, а во втором случае фактом отгрузки признается подписание покупателем определенных финансовых документов (счета-факторы, товарно-транспортной накладной и т.д.). В этом случае часть выручки будет отражена в дебиторской задолженности покупателей. Пренебрежение данными особенностями может привести к искажению данных об объемах выручки от реализации, что поставит под сомнение финансовый результат анализа;

5 расширение коэффициентного анализа с помощью введения расчета дополнительных коэффициентов (коэффициентов оборачиваемости, в том числе товарно-материальных запасов; коэффициента срочной ликвидности; долговой нагрузки);

6 введение процедуры консолидации отчетности, что позволит определить организацию бизнеса, выявить зависимость заемщика от связанных компаний, избежать некорректного учета имущества и предупредить возможный риск ухудшения финансового состояния заемщика. Взаимосвязанные организации возможно выявить, если имеются данные по Счету 58 «Краткосрочные и долгосрочные финансовые вложения» и по анализу оборотно-сальдовых ведомостей по Счету 60 «Расчеты с поставщиками и подрядчиками» и Счету 62 «Расчеты с покупателями и заказчиками». Также внимание должно уделяться контрагентам, с которыми у заемщика выявлены самые большие обороты или постоянная значительная дебиторская задолженность [2];

7 модификация в области применения коэффициентов рентабельности путем расчета дополнительных коэффициентов рентабельности (рентабельность вложений в предприятие, рентабельность инвестиционного капитала, рентабельность основной деятельности);

8 оценка внешних рисков (инфляционного, процентного, валютного, налогового, инвестиционного). Необходимо осуществлять оценку риска возникновения банкротства заемщика, проводить которую необходимо на основе множественного дискриминантного анализа. Такая оценка применяется американскими банками для анализа прогнозирования вероятности банкротства своих потенциальных заемщиков;

9 при проведении экономико-психологической экспертизы учитывать такие факторы, как личные качества руководства, характер сотрудничества с банком, отношение руководства к сотрудникам, деловая репутация.

Предложенная оценка может дать достаточно точный прогноз банкротства заемщика на два-три года вперед, что позволит защитить банк от вероятного роста кредитного риска в будущем.

Банки всегда были обеспокоены сохранением своих денежных средств, поэтому постепенно с течением времени происходило формирование и развитие целой совокупности методов защиты от данного вида риска. Кроме того, кредитные риски во многом зависят от состояния экономики страны, что заставляет многие кредитные организации постоянно

пересматривать свою кредитную политику и политику риск-менеджмента. Так как на величину кредитного риска влияют три основных фактора: кредитоспособность клиента, обеспечение (залог имущества) и сроки по обязательству, то при грамотном управлении данными факторами банк сможет снизить общий уровень кредитного риска по сделкам с клиентом. При выдаче кредитов под самый надежный залог нельзя пренебрегать оценкой кредитоспособности заемщика. Модифицированная методика позволит более качественно подходить к оценке потенциальных заемщиков, выявляя сомнительных заемщиков на начальном этапе (рисунок 1).

Рисунок 1 – Блок-схема совершенствования методики оценки кредитоспособности заемщиков – юридических лиц

Действительно, имеют место разнообразные признаки (сигналы, индикаторы), которые свидетельствуют об ухудшении финансового состояния заемщика и о том, что появляются затруднения по поводу возврата кредитных средств, однако непрерывный мониторинг кредитного портфеля банка позволит существенно улучшить качество и повысить эффективность процессов управления кредитными рисками. Это предложение создаст банку предпосылку управления проблемной задолженностью.

Список использованных источников

1. Лапко, Д.Н. Эффективность управления необслуживаемыми активами: оценка, регулирование, рынок проблемных долгов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nbrb.by/bv/Arch/672.pdf>. – Дата доступа 21.02.2020.
2. Веракса, С.А. Применение передового опыта при разработке системы кредитных гарантий / С.А. Веракса // Банкаўскі веснік. – 2018. – № 11 (664). – С. 43–49.

Секція 3	УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ
Секция 3	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ И ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ РАБОТЫ
Section 3	IMPROVEMENT OF METHODOLOGY AND ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL WORK
Голова секції	Клименко Т. В. , к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Секретар	к.е.н., доцент Гливенко В. В. , доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту

Акименко О. Ю., к.е.н., доцент,
докторант кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Скрицький Д. П., аспірант кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ВАЛЮТУ І ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ» ЯК ОСНОВА НОВОЇ ЛІБЕРАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Курс України на європейську інтеграцію ставить на порядок денний розширення співробітництва регіонів України та країн ЄС. Актуалізуються питання пов'язані із розвитком зовнішньоекономічної діяльності, наслідком чого є зростання обсягу експортно-імпорتنих операцій, здійснення яких потребує іноземної валюти. Але ефективність проведених відповідних розрахунків в іноземній валюті була ризикоорієнтованою через недосконалість валютного ринку, нормативного забезпечення в Україні та девальвацію гривні. Пострадянські валютні правила забороняли інвестиції за кордон фізичним і юридичним особам (умови ліцензування існували лише на папері, але їх неможливо було виконати на практиці) і дозволяли купувати іноземну валюту лише для обмеженого переліку цілей (які мали бути задекларовані і перебували під суворим контролем). При чому, порушники валютного законодавства несли серйозну адміністративну відповідальність: від штрафних санкцій, призупинення всіх транскордонних платежів до режиму індивідуального ліцензування кожної транзакції.

Криза 2014-2015 років ознаменувалася введенням НБУ додаткових валютних обмежень задля уникнення неконтрольованого відтоку капіталу та знецінення гривні і лише в 2019 році, разом з прийняттям Закону України «Про валюту і валютні операції», який став основою нової ліберальної моделі валютного регулювання, НБУ значно послабив тиск на валютний ринок, маючи на меті поступове зняття всіх валютних обмежень і перехід до режиму вільного руху капіталу [1-6].

Новий закон, що був прийнятий як частина українських зобов'язань у рамках Угоди про асоціацію між ЄС і Україною, відповідає вимогам Директиви 88/361/ЄЕС, яка проголошує вільний рух капіталу та визначає правові засади здійснення валютних операцій, валютного регулювання та валютного нагляду, права та обов'язки суб'єктів валютних операцій і уповноважених установ та встановлює відповідальність за порушення ними валютного законодавства. Як доповнення до нового Закону про валюту НБУ опублікував 8 основних постанов [2-8], які встановлюють правила валютного регулювання – адже обмеження, раніше визначені законами, тепер можуть бути змінені НБУ без залучення парламенту.

Так, згідно постанови Правління НБУ № 5 граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів не поширюються на операції в незначному розмірі, крім дроблення операцій з експорту товарів або дроблення валютних операцій [6].

Законодавством надається визначення терміну «незначний розмір валютної операції», під яким розуміється розмір валютної операції (в еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення операції), який є меншим, ніж розмір, що установлений для фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу згідно із законодавством у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [6].

У зв'язку з цим, особливого значення набувають питання пов'язані з валютним наглядом, для вирішення яких 28.04.2020 буде прийнято Закон №361-ІХ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», відповідно до якого планується збільшення до 400 тис. грн ліміту транзакцій, за якими здійснюється фінансовий моніторинг [4]. Безумовно, ці дії обмежать валютний нагляд зовнішньоекономічних операцій в розмірі до 400 тис. грн. Метою даних нововведень є не тільки удосконалення процесу фінансового моніторингу та впровадження ризик-орієнтованого підходу, а й безпосередній вплив на здійснюваний уповноваженими банками валютний нагляд за зовнішньоекономічними операціями, що призведе до поліпшення інвестиційного клімату та стане підтвердженням лібералізації зовнішньоекономічної діяльності та валютного регулювання.

Отже, проведений аналіз нововведень в системі валютного регулювання дає підстави виділити новації [10], найголовніші з яких наведено:

- збільшено граничний строк здійснення розрахунків за експортно-імпортними контрактами до 365 днів;
- скасовано валютний нагляд для експортно-імпортних операцій до 150 тис. грн;
- з 20 червня 2020 року будуть скасовані норми, що зобов'язують підприємців продавати 30% валютних надходжень на міжбанківському валютному ринку;
- скасовано вимоги щодо попереднього резервування коштів у гривні для купівлі валюти (так звану T+1);
- надано можливості бізнесу репатріювати дивіденди з 2018 р. включно (у сумі 7 млн євро на місяць);
- скасовано індивідуальні ліцензії – замінено системою е-лімітів (2 млн євро на рік для юридичних осіб, 50 тис. євро на рік для фізичних осіб);
- скасовано санкції у вигляді припинення зовнішньоекономічної діяльності за порушення строків розрахунків;
- спрощено здійснення операцій за рахунками юридичних осіб нерезидентів у банках України;
- дозволено онлайн-купівлю іноземної валюти фізичними особами — аналогічно до ліміту купівлі готівкової валюти;
- дозволено резидентам розміщувати власні кошти в іноземній валюті на депозитних рахунках в банках України і закордонних банках (крім розміщення фізичними особами коштів на рахунках за кордоном. Такі операції можуть здійснюватися як за рахунок власної, так і купленої іноземної валюти);
- дозволено банкам укладання валютних СВОП з резидентами та нерезидентами;
- збільшено ліміт на перекази іноземної валюти за кордон без відкриття рахунку для фізосіб (з 15 до 150 тис. грн на рік);
- скасовано подвійний контроль (при надходженні ВМД до іншого банку) — валютний нагляд здійснює лише банк, який отримав ВМД;
- дозволено здійснювати інвестиції в Україну у валютах 1 та 2 груп класифікатора валют та інші.

Відтак, можна стверджувати, що за умов зростання в 2019 році обсягу міжнародних резервів України на 22% (обсяг резервів в сумі 25,3 млрд дол. США (в еквіваленті) не лише перевищив прогноз НБУ, а й сягнув семирічного максимуму), пошук можливих шляхів підвищення ефективності операцій в іноземній валюті потребує максимального використання усіх наявних важелів впливу, в тому числі обліку як основного джерела інформації для прийняття управлінських рішень, відображення їхніх результатів у фінансовій звітності та оцінки рентабельності операцій в іноземній валюті для подальшого формування оптимальних прогнозних сценаріїв ведення зовнішньоекономічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Закон «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р. № 2473-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2473-19>.
2. Постанова НБУ № 1 від 02.01.2019 р. «Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v0001500-19>.
3. Постанова НБУ №2 від 02.01.2019 р. № 2 «Положення про здійснення операцій із валютними цінностями» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002500-19?lang=en>.
4. Постанова НБУ №3 від 02.01.2019 р. «Положення про транскордонне переміщення валютних цінностей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003500-19>.
5. Постанова НБУ № 4 від 02.01.2019 р. «Положення про перелік заходів захисту, порядок та критерії їх запровадження, подовження та дострокового припинення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004500-19>.
6. Постанова НБУ № 5 від 02.01.2019 р. «Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005500-19>.
7. Постанова НБУ від № 7 02.01.2019 р. «Інструкція про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007500-19>.
8. Постанова НБУ від № 8 від 02.01.2019 р. «Положення про порядок здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008500-19>.
9. Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-IX>.
10. Роз'яснення ДФС щодо змін у системі валютного регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100010773-roz'yasnennya-dfs-schodo-zmin-u-sistemi-valyutno-go-regulyuvannya>.

Бочарова О. К., здобувач вищої освіти, гр. ЗМОАп-181

Науковий керівник – **Гнедіна К. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ

Заробітна плата є основним джерелом грошових доходів працівників, виступає головним мотиваційним інструментом їх трудової діяльності та забезпечує добробут громадян і соціальне благополуччя у суспільстві в цілому. Витрати на оплату праці складають значну частку витрат роботодавців, а організація їх контролю відіграє важливу роль в управлінні підприємством. У кожній зі сторін соціально-трудова відносин є потреба у своєчасній і достовірній інформації про розрахунки з оплати праці, що зумовлює актуальність дослідження особливостей аудиту операцій з оплати праці.

Згідно з Законом України «Про оплату праці» [1] заробітна плата – «це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу», а «розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства» [1].

Дослідники М.О. Никонович та Н.С. Барабаш визначили цілі та вектори аудиту з оплати праці, які ґрунтуються на твердженнях фінансової звітності щодо конкретних залишків на рахунках або груп операцій, що перевіряються аудитором [2]. Зокрема, зобов'язання з оплати праці мають бути нараховані за фактично виконані наявними працівниками підприємства обсяги роботи. При цьому обліку підлягають усі операції, пов'язані з оплатою праці на підприємстві, вони мають бути оцінені відповідно до встановлених вимог. Важливим є і відображення операцій з оплати праці у відповідному обліковому періоді, зокрема – у тому, коли були отримані послуги. Усі операції повинні бути вірно класифіковані, відображені на відповідних рахунках обліку належним чином, а також у фінансовій звітності підприємства [2].

Автори М.А. Шум, А.О. Семенець, С.В. Верховод зазначають, що при перевірці розрахунків з оплати праці особливу увагу слід звернути на такі аспекти: дотримання положень законодавства про працю, стан системи внутрішнього контролю з трудових відносин; ефективність кадрового потенціалу підприємства; облік і контроль виробітку, нарахування заробітної плати; розрахунки і облік утримань із заробітної плати та нарахувань на неї; розрахунки щодо депонованої заробітної плати та ін. [3].

При проведенні аудиту розрахунків з оплати праці можна виявити низку помилок та порушень, пов'язаних з оформленням трудових відносин, нарахуванням виплат працівникам та розрахунком утримань, неточним та/або неповним відображенням розрахунків з оплати праці в обліку та звітності. Так, типовими порушеннями, які можуть бути виявлені при перевірці розрахунків з оплати праці є [4]:

- порушення при укладанні трудових угод, контрактів;
- неправильне відображення фактично виконаної роботи;
- використання підставних осіб при виконанні тимчасових, сезонних робіт;
- неправильне відображення нарахованих сум заробітної плати на рахунках бухгалтерського обліку;
- неправильне обчислення утримань та нарахувань на фонд оплати праці;
- застосування пільг при оподаткуванні податком на доходи фізичних осіб без наявності документів, що підтверджують пільги;
- несвоєчасність сплати нарахувань на фактичні витрати на оплату праці відповідним органам;
- заниження фактичних витрат на оплату праці з метою зменшення відповідних нарахувань та утримань із заробітної плати;
- неправильне нарахування та виплата відпускних і лікарняних;
- неправильне оподаткування матеріальної допомоги;
- несвоєчасність розрахунків з працівниками з оплати праці та інші.

При аудиті розрахунків з оплати праці особлива увага має бути приділена перевірці правильності розрахунку та відображенню в обліку утримань із заробітної плати. При цьому необхідно керуватися нормативно-правовою базою, що регламентує порядок нарахування, сплати, ведення обліку та складання звітності з ПДФО, військового збору та ЄСВ, ознайомитися із результатами попередніх перевірок, наказами по підприємству. Аудитору слід перевірити дані довідок бухгалтерії, журналів-ордерів, виписок банку, головної книги, форми № 1ДФ, Звіту з ЄСВ, ф.1 Балансу [5].

Для зниження ризику невиявлення помилок та трудомісткості перевірки доцільним є використання спеціального програмного забезпечення, яке дозволяє автоматизувати аудит розрахунків з оплати праці. На сьогодні використання інформаційних технологій при перевірці розрахунків з оплати праці є не поширеним в Україні. Використовуються три основні програми комплексної автоматизації аудиторської діяльності: «ІТ Audit: Аудитор» («Майстер-Софт»), «ЕкспрессАудит: ПРОФ» (Консалтингова група «Термік»), Audit XP «Комплекс Аудит» («Гольдберг-Софт») [6]. До переваг автоматизації аудиту розрахунків з оплати праці можна віднести повноту перевірки замість вибіркового підходу, проте слід враховувати додаткові ризики, які виникають при використанні інформаційних технологій.

Отже, під час аудиту розрахунків з оплати праці перевіряється правильність сум нарахованої та виплаченої заробітної плати та інших виплат працівникам, правильність здійснених нарахувань на фонд оплати праці та відрахувань податків і зборів із заробітної плати, а також відповідність відображення операцій в бухгалтерському обліку і достовірність їх висвітлення у фінансовій звітності підприємства. Саме аудиторська перевірка допомагає виявити суперечливі моменти у діяльності підприємства та привести систему оплати праці у відповідність до вимог законодавства, надає можливість отримати повну та достовірну інформацію про операції з оплати праці, яка необхідна для прийняття управлінських рішень.

Для підвищення ефективності проведення аудиту з оплати праці аудитор доцільно використовувати робочі документи з перевірки правильності встановлених посадових окладів, нарахування премій, надбавок, кореспонденції рахунків та здійснення розрахунків, відображення сум нарахованої заробітної плати в обліку та звітності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про оплату праці» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 17, ст.121). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр>.
2. Никонів М.О., Барабаш Н.С. Аудит операцій з оплати праці. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 1. С. 155-160.
3. Шум М.А., Семенець А.О., Верховод С.В. Організаційно-методичне забезпечення внутрішнього аудиту розрахунків з оплати праці на підприємстві. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 6. С. 38-40.
4. Облік, аналіз та аудит. Національний університет «Львівська Політехніка». Авт. кол.: М.С. Білик [та ін.]. Київ: Кондор, 2008. 616 с.
5. Меліхова Т.О., Феофанова І.В., Магда Г.В. Удосконалення методики внутрішнього контролю утримань із заробітної плати та нарахувань на фонд оплати праці. *Економіка та держава*. 2019. № 1. С. 89-94.
6. Шокот О.А. Аудит розрахунків з оплати праці з використанням комп'ютерних технологій. *International scientific journal*. 2016. № 1(2). С. 122-124.

Брехунова Д.О., здобувач вищої освіти, гр. ОА-171

Науковий керівник – **Сидоренко О.О.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА АСПЕКТИ ОБЛІКУ ОВЕРДРАФТНОГО КРЕДИТУВАННЯ

У часи переходу України до етапу макроекономічної стабільності існує необхідність всебічного аналізу оптимальних умов кредитування підприємств, яке грає основну роль в формуванні пропорцій суспільного відтворення, підтримці стабільного кругообігу капіталу та забезпеченні економічного зростання в цілому.

Протягом останніх років банки фіксують активізацію кредитування бізнесу. Найбільший попит у підприємств мають короткострокові кредити, з терміном погашення до одного року. Серед них виокремлюють: експрес-кредит, який передбачає отримання коштів протягом декількох годин або навіть хвилин, кредитна лінія – дозволяє клієнту отримати кредитні кошти частинами в межах встановленого ліміту та термінів, звичайний кредит, та овердрафт. Багато підприємств різних форм власності надають перевагу овердрафту.

Овердрафт-це банківський короткостроковий кредит, проведений через поточний рахунок клієнта, що дає змогу знімати гроші поступово в межах даного кредиту. Такий вид фінансування дозволяє задовольнити потребу компанії в обігових коштах для виплати заробітної плати співробітникам, перерахування податків до бюджету, здійснення розрахунків за товари, роботи, послуги та інших термінових платежів. Принциповою відмінністю овердрафту від традиційного кредитування є те, що кредит не перераховують на рахунок клієнта, а надають можливість мінусового залишку на поточному рахунку. Усі надходження на поточний рахунок автоматично йдуть на погашення заборгованості за кредитом [4]. Умови

надання овердрафту в різних банках відрізняються, проте можна виділити найбільш поширені: строк дії договору – 1 рік, період безперервного використання коштів – 30 днів; процентна ставка овердрафту є диференційованою за часом використання коштів, комісія – одноразова; сума ліміту встановлюється пропорційно надходженням на поточний рахунок [8]. Ліміт овердрафту являє собою максимально допустиму суму фактичної заборгованості на кожен момент часу. Кожен банк має свою методику розрахунку і розмір наданого ліміту, в залежності від стабільності фінансового становища клієнту, та його кредитної репутації. Овердрафт є ефективним як для клієнта так і для банку. Перевагами для клієнта є швидка процедура отримання, оскільки овердрафт не потребує значного документального оформлення; відсутність цільового характеру, тобто позичальник сам визначає розподіл та призначення позик, а також, можливість здійснення платежу з поточного рахунку, що полегшує ведення обліку. Банк, в свою чергу, отримує високі доходи за овердрафтні кредити. Проте даний вид кредитування має і негативні риси. Так для клієнта – це вища, ніж по інших кредитах, процентна ставка; обмеження та ліміти щодо кількості коштів; необхідність в обов'язковому порядку у визначений термін (14-30 днів) погасити заборгованість з овердрафту, в іншому випадку банк стягує пеню та підвищені відсотки. Для банку мінусом є високі ризики овердрафтного кредитування [1].

З метою порівняльного аналізу рівня відсоткових ставок, комісій та лімітів за овердрафтом в таблиці 1 представлені вказані показники по найвідомішим банкам України станом на 2019 рік.

Таблиця 1 – Основні показники кредиту овердрафт по найвідомішим банкам України станом на 2020 рік

Банківська установа	Відсоткова ставка,%	Комісія,%	Ліміт,%
Приватбанк	від 16	не стягується	пропорційно надходженням на рахунок
АльфаБанк	від 17,5	0,9	до 40
Райффайзен банк Аваль	від 18	1	до 20
ОщадБанк	від 18	не стягується	до 50
Креді Агріколь Банк	від 18	не стягується	до 40

*Джерело: узагальнено автором на основі [2,3,7,8,9]

Таким чином, за даними таблиці 1, можна зробити висновок, що найоптимальніші умови кредитування суб'єктів господарювання надає ПриватБанк.

Важливим аспектом є правильна організація процесу обліку овердрафту, з огляду на популярність даного виду кредитування з боку підприємств різних видів діяльності. На практиці застосовується два підходи до відображення овердрафту в бухгалтерському обліку. Перший підхід спирається на визначенні овердрафту як короткострокового кредиту. Відповідно до зазначеного підходу облік сум заборгованості за овердрафтом здійснюється на рахунку 60 «Короткострокові позики», за кредитом даного рахунку відображають суми отриманих позик, а за його дебетом суми їх погашення, або ж, у разі відстрочення кредитів, суми їх переведення у довгострокові зобов'язання. Отримання овердрафту у сумі від'ємного залишку на кінець дня відображається за дебетом рахунку 311 «Поточні рахунки в національній валюті» та кредитом 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті, при зменшенні від'ємного залишку робиться зворотна проводка [6].

З огляду на те, що, овердрафт не передбачає перерахування коштів на поточний рахунок Міністерство фінансів України рекомендує застосовувати другий підхід його обліку. У своєму листі від 09.12.2003 р. № 31-04200-30-5/7021 Мінфін зазначає: «кредитове сальдо поточного

рахунку, що утворюється за позикою овердрафт, відображається на підставі виписки банку за кредитом рахунку 31 «Рахунки в банках» у статті «Короткострокові кредити банків» [5].

Порядок нарахування відсотків за овердрафтом є спільним з порядком нарахування відсотків за іншими кредитами. Таким чином, нарахування відсотків відображається кореспонденцією рахунків за дебетом рахунку 951 «Відсотки за кредит» і кредитом рахунку 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками». При сплаті відсотків робиться проведення за дебетом рахунку 684 і кредитом рахунку 311. При укладанні договору з банком на овердрафт клієнт сплачує одноразову комісію, яка в обліку відображається на рахунку 92 «Адміністративні витрати». У таблиці 2 зображені типові проведення пов'язані із отриманням овердрафту, при застосуванні 1 підходу (з метою спрощення будемо вважати, що підприємство неплатник ПДВ) [6].

Таблиця 2 - Типові проведення пов'язані із отриманням овердрафту

Господарська операція	Дебет	Кредит	Сума
Відображено залишок на поточному рахунку	311		10000
Відображено погашення заборгованості дебітором	311	361	25000
Відображено перерахування коштів постачальнику	631	311	60000
Відображено овердрафт	311	601	25000
Відображена передоплата від дебітора	311	681	30000
Відображено нарахування відсотків за овердрафтом	951	684	100
Віднесено витрати на фінансовий результат	791	951	100
Відображено сплату відсотків за овердрафтом	684	311	100
Відображено повернення овердрафту	601	311	25000

*Джерело: узагальнено автором на основі [6]

Таким чином, для підприємств використання овердрафту є оптимальним варіантом для поповнення обігових коштів, оперативної оплати платіжних документів, здійснення термінових виплат, покриття короткострокових розривів у платежах постачальникам і для забезпечення безперервної діяльності в цілому. Поряд з цим, процедура оформлення овердрафту є швидкою, даний вид кредитування не має цільового характеру і здійснюється з поточного рахунку, що значно економить час підприємця. Водночас овердрафт потребує сплати високих відсоткових ставок у визначений, досить короткий термін. Організація обліку овердрафту не відрізняється від обліку інших короткострокових кредитів, є простою у виконанні, і має відповідне нормативно-правове забезпечення.

Список використаних джерел

1. Калініченко Л. Л. Кредитування підприємництва як форма фінансової підтримки. *Проблеми економіки: сб. статей*. 2015. № 3. С. 193-200.
2. Кредит за овердрафтом АльфаБанк. URL: <https://alfabank.ua/overdraft>
3. Кредит овердрафт ОщадБанк. URL: <https://oschadbank-inform.com.ua/karti/usloviya-podklyuchenie-i-otklyucheniya-overdrafta.html>
4. Лень В. С. Фінансовий облік. Чернігів: Видавничий центр «Академія», 2011. 604 с.
5. Обліковуємо овердрафт. *Вісник. Офіційно про податки*. 2017. №21(925). URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100005009-oblikovuyemo-overdraft>
6. Овердрафт в обліку. *Податки та бухгалтерський облік*. 2016. №80. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2016/october/issue-80/article-22177.html>
7. Овердрафт Креді Агріколь Банк. URL: <https://credit-agricole.ua/malomu-ta-serednomu-biznesu/finansuvannya/popovnennya-obigovih-koshtiv/overdraft>
8. Овердрафт ПриватБанк. URL: <https://privatbank.ua/business/overdraft>
9. Овердрафт Райффайзен банк Аваль. URL: https://ex.aval.ua/corporate/finbizn/fin_p/90days/

Веселова М. В., здобувач вищої освіти, гр. ЗМОАп-181
 Науковий керівник – **Сидоренко О. О.**, к.е.н., доцент
 Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОПЛАТА ПРАЦІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

На сьогоднішній день в умовах реорганізації охорони здоров'я важливим та актуальним залишається питання оплати праці медичних працівників. Зараз ми спостерігаємо у деяких ланках охорони здоров'я збільшення оплати праці, що не може не радувати.

Розглянемо більш детально оплату праці медичних працівників.

У медичних працівників проводиться штатно-окладна оплата праці, згідно якої кожному працівникові встановлений місячний оклад відповідно до штатного розпису та посади, яку працівник обіймає. Заробітна плата працівника складається з декількох головних складових – посадовий оклад, підвищення посадового окладу, надбавка за вислугу років.

Посадовий оклад працівників встановлюється відповідно до спільного наказу Міністерства праці та соціальної політики та МОЗ України від 05.10.2005 р. №308/519 «Про впорядкування умов оплати праці працівників закладів охорони здоров'я та установ соціального захисту населення» [1].

Також згідно цього наказу Керівникам закладів охорони здоров'я і установ соціального захисту населення – лікарям а їх заступникам дозволяється вести в закладах, установах, у штаті яких вони є, роботу за спеціальністю у межах робочого часу за основною посадою з виплатою їм до 25 відсотків посадового окладу лікаря відповідної спеціальності [1].

До підвищення посадового окладу належить надбавка та доплати: за наявність кваліфікаційної категорії, за завідування, за оперативне втручання, за санітарний транспорт, за шкідливі умови праці.

Також коли працівнику надається відпустка йому виплачується відпускні та матеріальна допомога на оздоровлення згідно постанови КМУ від 11.05.2011 року №524 «Питання оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» [2]

Розглянемо перелік підвищень, доплат та надбавок до тарифних ставок та посадових окладів працівників у Таблиці.

Таблиця 1 – Перелік підвищень, доплат і надбавок до тарифних ставок і посадових окладів працівників

<i>Найменування доплат і надбавок</i>	<i>Граничні розміри підвищень, доплат і надбавок</i>
1	2
За суміщення професії (посади) поряд зі своєю основною роботою або виконання тимчасово відсутнього працівника без звільнення від своєї основної роботи	Доплата до 50% тарифної ставки (окладу) за основною посадою (п. 3.1.1. наказу МОЗ України від 05.10.05 № 308/519)
За роботу зі шкідливими, важкими умовами праці	Підвищення посадових окладів на 15%: - рентгенолаборант (додаток 3 п. 2.8, 2.11, 2.12; п. 2.4.6. пп.1 наказу МОЗ України від 05.10.05 № 308/519)
За роботу з дезінфікуючими засобами	Доплата в розмірі 10% посадового окладу молодшим медичним сестрам (санітаркам) (п. 3.4.7. наказу МОЗ України від 05.10.05 № 308/519)
За оперативне втручання (в розрізі професій)	Підвищення посадових окладів лікарю-стоматологу-хірургу - 15% (п. 2.4.2. наказу МОЗ України від 05.10.05 № 308/519)

<i>Найменування доплат і надбавок</i>	<i>Граничні розміри підвищень, доплат і надбавок</i>
За роботу в нічний час (з 10 годин вечора до 6 години ранку)	Стороожам: 35% тарифної ставки (окладу) за кожну годину роботи в цей час (п. 3.2.1. наказу МОЗ України від 05.10.05 № 308/519)
За керівництво:	Підвищуються посадові оклади: Завідувачу відділення – за умови, що спеціальність, за якою їм присвоєна кваліфікаційна категорія, відповідає профілю підрозділу та в залежності від обсягу роботи: - на 10 % – при кількості посад лікарів у підрозділі до 3 одиниць включно (з урахуванням посад керівників цих структурних підрозділів і без урахування посад лікарів-інтернів); - на 20 % – при кількості посад лікарів у підрозділі понад 3 та до 6 одиниць включно (з урахуванням посад керівників цих структурних підрозділів і без урахування посад лікарів-інтернів); - на 25% – при кількості посад лікарів у підрозділі понад 6 одиниць (з урахуванням посад керівників цих структурних підрозділів і без урахування посад лікарів-інтернів). Головній медичній сестрі: - на 10 %. (п. 2.2.5.б, п. 2.2.9., п. 2.2.10 наказу МОЗ України від 05.10.05 р. № 308/519)
За наявність кваліфікаційної категорії	а) керівникам та їх заступникам (лікарям) – за спеціальностями «організація і управління охороною здоров'я», які мають: - вищу кваліфікаційну категорію – на 44,9% тарифної ставки працівника 1 тарифного розряду; - першу кваліфікаційну категорію – на 31,9% тарифної ставки працівника 1 тарифного розряду; - другу кваліфікаційну категорію – на 24,1% тарифної ставки працівника 1 тарифного розряду. б) керівникам із числа фахівців з базовою та неповною вищою медичною освітою та головним медичним сестрам, які мають: - вищу кваліфікаційну категорію – на 28,3% тарифної ставки працівника 1 тарифного розряду; - першу кваліфікаційну категорію – на 18,4% тарифної ставки працівника 1 тарифного розряду; - другу кваліфікаційну категорію – на 8,7% тарифної ставки працівника 1 тарифного розряду. (п. 2.4.1. наказу МОЗ України від 05.10.05 № 308/519)
За керування санітарним транспортом	Підвищуються на 20% тарифні ставки (п. 2.2.4. наказу МОЗ України від 05.10.05 р. № 308/519)
За високі досягнення у праці, виконання особливо важливої роботи, складність, напруженість у роботі	Надбавка до 50% посадового окладу (п. 4.4. наказу МОЗ України від 05.10.05 № 308/519)

Найменування доплат і надбавок	Граничні розміри підвищень, доплат і надбавок								
За вислугу років лікарям і фахівцям з базовою та неповною вищою медичною освітою	Надбавка устанавлюється залежно від стажу роботи в такому розмірі:								
	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Стаж роботи</th> <th>Розмір щомісячної надбавки до посадового окладу, відсотків</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Понад 3 роки</td> <td>10</td> </tr> <tr> <td>Понад 10 років</td> <td>20</td> </tr> <tr> <td>Понад 20 років</td> <td>30</td> </tr> </tbody> </table>	Стаж роботи	Розмір щомісячної надбавки до посадового окладу, відсотків	Понад 3 роки	10	Понад 10 років	20	Понад 20 років	30
	Стаж роботи	Розмір щомісячної надбавки до посадового окладу, відсотків							
	Понад 3 роки	10							
Понад 10 років	20								
Понад 20 років	30								
(Постанова КМУ від 29.12.2009 р. № 1418)									
За класність водіям автотранспортних засобів	Надбавка водіям I класу – 25%, II класу – 10% встановленої тарифної ставки (окладу) (п. 4.5.3. наказу МОЗ України від 05.10.05 № 308/519)								

Отже, оплата праці медичних працівників є одним з найбільш цікавих питань. Розмір оплати праці залежить від багатьох зібраних в суму складових з яких впливає гарна заробітна плата. Дана тема і надалі буде дуже актуальна для дослідження і розвитку особливо після реорганізації галузі охорони здоров'я і розвитком у подальшому.

Список використаних джерел

1. Наказ Міністерства праці та соціальної політики та МОЗ України від 05.10.2005 р. №308/519 «Про впорядкування умов оплати праці працівників закладів охорони здоров'я та установ соціального захисту населення». [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1209-05#Text>.
2. Постанова КМУ від 11.05.2011 року №524 «Питання оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-2011-%D0%BF>.

Брежунова Д. О., здобувач вищої освіти, гр. ОА-171
 Науковий керівник – **Сакун О. С.**, к.е.н, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОФІС ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЯК НОВИЙ ЕТАП ДЕРЖАВНОГО РЕФОРМУВАННЯ

В умовах сучасного рівня розвитку економічних відносин контроль і ревізія фінансово-господарської діяльності підприємств, установ і організацій потребує конструктивної реформації. Реформування повинно охоплювати як організаційні, так і практичні сторони контролю, а також модернізацію правових та методичних аспектів. Першочерговим напрямом роботи органів державної влади є усунення дублювань в чинному законодавстві, яке регулює діяльність державних контролюючих органів, а також, розробка інструментарію удосконалення інформаційно-аналітичних систем.

Важливим кроком до таких змін стало створення на початку грудня 2019 Офісу фінансового контролю, який являє собою реорганізовану Державну аудиторську службу (ДАС), що, в свою чергу є результатом поступового реформування Державної контрольно-ревізійного управління (КРУ). Офіс фінансового контролю є центральним виконавчим органом влади (інспекцією), який здійснюватиме державну політику у сфері контролю і перевірок [6]. У лютому 2019 Кабінет міністрів України затвердив відповідне Положення про Офіс фінансового контролю, яке визначає його функції, обов'язки права і повноваження. Керівником офісу фінансового контролю було призначено І. Бугряка а функціонування нового органу буде здійснюватися під управлінням Міністерства фінансів України (раніше Державна аудиторська служба підпорядковувалася безпосередньо Кабінету міністрів України). Система

вищих органів державної влади та управління фінансами, з врахування змін пов'язаних із реформуванням контролюючих органів зображена на рис. 1.

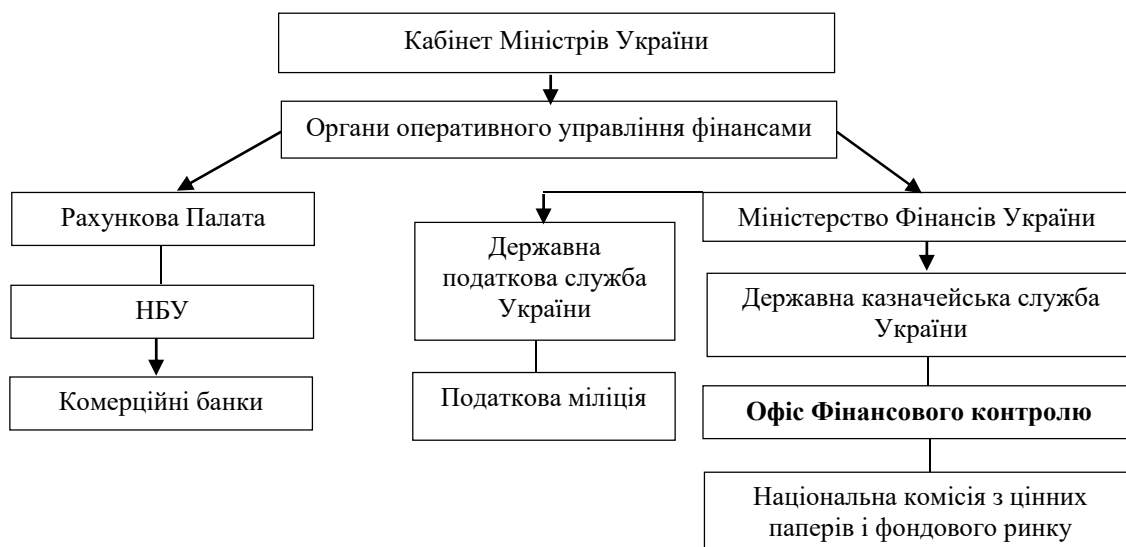

Рисунок 1- Вищі органи державної влади та управління фінансами

*Джерело: узагальнено автором

Щодо організаційних аспектів діяльності Офісу фінансового контролю, планується суттєво зменшити та оптимізувати штат працівників: з 3212 до 800, що, як очікується, дасть змогу зекономити бюджетні кошти, оптимізувати структуру органу та збільшити рівень заробітних плат співробітникам. Поряд з цим, було прийнято рішення ліквідувати п'ять територіальних органів Державної аудиторської служби на зміну яким буде створено нові міжрегіональні структури Офісу фінансового контролю покликані забезпечити оперативність і мобільність нового органу [1]. Контроль здійснюватиметься в органах виконавчої влади, державних фондах і бюджетних установах, суб'єктів, які провадять діяльність в державному секторі економіки, а також на підприємствах і організаціях з бюджетним фінансуванням [3].

Проаналізувавши діяльність попередніх органів державного контролю, а саме КРУ і ДАС, відмітимо, що функції новоутвореного Офісу фінансового контролю в сфері контролю збігаються, але не обмежуються лише здійсненням перевірок. Зокрема, його робота буде спрямована на перевірку ресурсів держави та їх цільове використання, дотримання законодавства на всіх етапах бюджетного процесу, ефективності використання державних коштів і майна, аналіз дотримання фінансової та бюджетної дисципліни, проведення ревізій, аудиту та моніторингів. Також одним із завдань Офісу фінансового контролю буде розробка заходів та пропозицій щодо здійснення і організації державної політики в сфері перевірок і контролю [5].

Важливим аспектом для розвитку контрольних процедур є створення при Офісі фінансового контролю інституту фінансової аналітики, який буде здійснювати аналітичні дослідження, державний фінансовий аудит та інспектування, пов'язані з ефективністю використання бюджетних коштів та високоризиковими операціями. Така зміна є необхідною умовою цифровізації та автоматизації в інформаційно-аналітичних системах Офісу фінансового контролю. Також, існує намір удосконалити організацію і порядок підготовки заходів контролю в частині переходу від квартального до піврічного планування, що дозволить скоротити час на обробку та збір інформації.[2].

Отже, основною метою новоутвореної структурної одиниці є швидка трансформація в інституційно сильний орган, орієнтований на державні компанії, аналіз публічних закупівель та роботу з правоохоронними органами.

Процес формування Офісу фінансового контролю наразі знаходиться на початковій стадії розвитку і потребує корективів. Зокрема, створення єдиної комплексної системи контролю для забезпечення функціонування таких складових як управління ризиками, соціальною відповідальністю, тощо. Також, необхідним є формування професійної підготовки співробітників державних органів контролю із чітким розмежуванням кваліфікаційних груп та визначення вимог щодо документального підтвердження рівня кваліфікації. Поряд з цим удосконалення потребує нормативно-правова база державного контролю а саме: організаційна структура, методологія та термінологія. Удосконалення інформаційного забезпечення державного фінансового контролю дасть змогу створити для нього єдину аналітичну базу. Важливим є також підвищення відповідальності співробітників контролюючих органів за ефективність і якість проведення перевірок, правильність управлінських рішень а також результативності їх діяльності. Пріоритетним напрямком Офісу фінансового контролю має бути побудова ефективної системи державного контролю на центральному, регіональному та місцевих рівнях, як важливих складових загальної системи управління фінансами.

Виходячи зі сказаного вище, створення Офісу фінансового контролю – це шлях до стійкого економічного зростання, раціоналізації використання державних ресурсів, прозорості та законності перевірок використання бюджетних коштів, мінімізації корупційних ризиків з боку співробітників контролюючих органів, а також-поштовх для реформування інших сфер життя країни. В умовах інтеграції України до міжнародного економічного простору Офіс фінансового контролю забезпечить узгодження національних та міжнародних стандартів контрольних процедур та розвиток системи методологічно-правового поля державного фінансового контролю.

Список використаних джерел

1. Волос Н.О. Уряд реструктуризував Держаудитслужбу в Офіс фінансового контролю. *Український бухгалтерський портал*. 03.03.2017. URL: <https://news.dtkr.ua/state/other/61051> (дата звернення: 15.11.2017).
2. Про деякі питання органів державного фінансового контролю: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 182. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/182-2020-%D0%BF> (дата звернення: 13.04.2020).
3. Про затвердження Положення про Офіс фінансового контролю: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2020 р. № 184. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184-2020-%D0%BF>
4. Про утворення Державної аудиторської служби: Постанова Кабінету Міністрів України №868 від 28.10.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868-2015-%D0%BF>
5. Уряд затвердив Положення про Офіс фінансового контролю URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-polozhennya-pro-ofis-finansovogo-kontrolyu> (дата звернення: 15.11.2017).
6. Уряд створив Офіс фінансового контролю URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100015621-uryad-stvoriv-ofis-finansovogo-kontrolyu> (дата звернення: 15.11.2017).

Буринок Н. В., здобувач вищої освіти, гр. ЗМОАп-181
Науковий керівник – **Сидоренко О. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ СУБ'ЄКТАМИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Сучасні глобалізаційні зміни в усіх сферах діяльності здійснюють свій вплив і на організацію бухгалтерського обліку. Малі підприємства виступають важливою складовою економіки будь-якої країни, оскільки підвищують рівень самозайнятості та сприяють зростанню доходів місцевих бюджетів. В сучасних умовах господарювання підприємства

малого бізнесу потребують підтримки держави саме в нормативно-правовому напрямку, особливо щодо організації та ведення бухгалтерського обліку.

Організація обліку на підприємствах малого бізнесу має відповідати всім вимогам щодо обліку: забезпечувати інформаційну, контрольну, аналітичну та оціночну функції. Основним завданням організації обліку на малих підприємствах є створення такої системи отримання інформації, яка б забезпечувала реальне управління суб'єктом малого підприємництва та примноження доходу від його діяльності [1, с. 12].

Якщо говорити про особливості організації системи бухгалтерського обліку, то вона на малих підприємствах залежить від наявності наступних варіацій:

- вибір системи оподаткування (згідно із законодавством підприємства, незалежно від розмірів та форм господарювання, можуть обирати як загальну систему оподаткування, так і спрощену систему, якщо відповідатимуть відповідним критеріям);

- вибір форми організації бухгалтерського обліку (відповідно до законодавства існує чотири варіанти вибору суб'єктів ведення бухгалтерського обліку, кожен з яких може бути обраний власником);

- вибір системи бухгалтерського обліку (залежно від обсягів здійснюваної діяльності та вимог законодавства, суб'єкти малого підприємництва можуть обирати загальну, спрощену та просту форми бухгалтерського обліку та складати на цій основі загальну, спрощену або просту фінансову звітність);

- використання плану рахунків (мають право на вибір як загального, так і спрощеного плану рахунків бухгалтерського обліку, в залежності від форми організації та обраної системи оподаткування);

- можливість ведення бухгалтерського обліку без використання плану рахунків та принципу подвійного запису (є характерним для суб'єктів мікропідприємництва) [5].

Юридичні особи – суб'єкти малого підприємництва обирають одну з наведених форм бухгалтерського обліку:

- журнальну чи журнально-ордерну;

- просту форму бухгалтерського обліку;

- спрощену форму бухгалтерського обліку:

- із застосуванням реєстрів відповідно до Наказу МФУ №422;

- із застосуванням реєстрів відповідно до Наказу МФУ №720 (без подвійного запису);

- автоматизовану форму бухгалтерського обліку – комп'ютерна бухгалтерська програма, яка передбачає формування реєстрів обліку.

Журнальна чи журнально-ордерна форма обліку передбачає формування інформації у журналах та відомостях до них на підставі первинних документів під час надходження їх до бухгалтерії або за підсумками за місяць.

Просту форму бухгалтерського обліку рекомендується застосовувати на підприємствах, де виконується невеликий об'єм робіт та незначний документообіг (наприклад: сфера обслуговування, надання послуг тощо). Але обов'язково господарські операції відображаються з використанням методу подвійного запису [7, с. 256-257].

Згідно з діючим законодавством України малі підприємства, що відповідають критеріям визначеним в п.291 ПКУ мають право на застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Спрощена система оподаткування дає можливість започаткувати власну справу без додаткової спеціальної економічної та бухгалтерської освіти. Привабливість системи для суб'єктів малого бізнесу зумовлена передусім спрощенням системи адміністрування і зменшенням небезпеки несвідомого порушення чинних правил [4].

Автоматизована (комп'ютерна) форма бухгалтерського обліку ґрунтується на комплексному використанні швидкодіючих електронно-обчислювальних машин (ЕОМ), які забезпечують автоматизований процес збирання, реєстрації й опрацювання облікової інформації, необхідної для контролю й управління [7, с. 257].

Підприємства малого бізнесу динамічно розвиваються, адаптуючись до зовнішніх умов і нововведень. Грамотний, чіткий і вдумливий підхід до організації бухгалтерського обліку в організаціях, які є суб'єктами малого підприємництва, може забезпечити досить відчутне зниження трудомісткості облікових процесів, підвищення точності і оперативності обробки бухгалтерської інформації і, отже, підвищення якості прийнятих управлінських рішень.

Особливостями бухгалтерського обліку суб'єктів малого підприємництва є можливість вибору системи оподаткування та форми обліку, відображення інформації в облікових регістрах залежно від обраної форми обліку, узагальнення інформації у звітності.

Подальше удосконалення організації бухгалтерського обліку суб'єктів малого підприємництва має полягати в спрощенні системи його організації, прозорості звітності, що в свою чергу підвищить привабливість малого бізнесу.

Список використаних джерел

1. Васькович І. М. Організація бухгалтерського обліку на підприємствах малого бізнесу в Україні. *WORLD SCIENCE*. 2018. № 1 (29). С. 11–14.
2. Гоголь Т.А. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємств малого бізнесу: монографія. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2014. 384с.
3. Лубенченко О., Лаптева О. Організація обліку на підприємствах малого бізнесу та її вдосконалення. *Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія: Економіка і управління*. 2016. Вип. 37. С. 178–187.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI: Верховна рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Подолянчук О. А. Організація обліку суб'єктами малого підприємництва. *Ефективна економіка*. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5536>
6. Романченко Ю.О. Облік та фінансова звітність суб'єктів малого підприємництва. Економічний форум. 2019. №1. С.180-183.
7. Шулевка О. Ю., Ліба Н. С., Головачко В. М. Фактори впливу на організацію обліку суб'єктів малого підприємництва. *Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених*. Мукачево: МДУ, 2018. №Випуск 2(2). С.253-258

Гаркуша Ю. В., здобувач вищої освіти, гр. ЗМОАп-181

Науковий керівник – **Гнедіна К. В.**, к.е.н, доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ КОМУНАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

В сучасних умовах господарювання важливим є забезпечення безбиткового функціонування комунальних підприємств та покращення результатів їх діяльності. Для цього необхідно раціонально використовувати ресурси, контролюючи витрати на рівні суб'єктів господарювання з метою недопущення необґрунтованих витрат. У той же час фінансовий результат діяльності комунальних підприємств залежить від розміру отриманого доходу, тому необхідним є забезпечення ефективного управління доходами та сприяння їх зростанню. Інформаційною базою для прийняття управлінських рішень у сфері управління доходами та витратами комунальних підприємств виступають дані бухгалтерського обліку, що зумовлює значущість раціональної організації їх обліку. Саме тому актуальним є дослідження особливостей організації бухгалтерського обліку і аналізу доходів та витрат комунальних підприємств.

Питання обліку та аналізу доходів і витрат комунального підприємства розкрито у працях широкого кола вітчизняних науковців, серед них: Білоусько В.С., Бруханський Р.Ф., Карпушенко М.Ю., Коваль О.С., Лишиленко О. В, Ловінська Л.Г, Лень В.С, Мельничук О.П., Орлова В.К., Партин Г.О., Садовська І.Б., Скрипник М.І.

Діяльність комунальних підприємств спрямована не на отримання прибутку, а на надання широкого кола послуг населенню, що визначає соціальний характер їх діяльності та

позначається на рівні доходів, витрат та фінансових результатів. Доходи та витрати комунального підприємства включають відповідно доходи та витрати від операційної діяльності (від надання послуг, виконання робіт), а також інші доходи (у тому числі дотації субсидії, інвестицій з бюджету) та інші витрати. Методологічні основи відображення в бухгалтерському обліку інформації про доходи і витрати підприємства регламентовано П(С)БО 15 “Дохід” та П(С)БО 16 “Витрати” відповідно. Вчена Мельничук О.П., досліджуючи особливості обліку доходів на комунальних підприємствах, приходиться до висновку, що синтетичний облік доходів від надання послуг здійснюється за допомогою рахунка 703 “Дохід від реалізації робіт і послуг” без застосування аналітичних рахунків [1, с.203]. Автор пропонує використовувати аналітичні рахунки з обліку доходів з метою деталізації джерел надходжень [1, с.204]. На комунальному підприємстві доцільно розробити робочий план рахунків та деталізувати рахунки обліку доходів та витрат з метою ведення аналітичного обліку та отримання повної інформації щодо доходів і витрат за їх видами.

Як зазначає дослідниця В.Г. Головач, якісна система обліку та аналізу створюється на комунальних підприємствах з метою: “забезпечення відповідності нової системи обліку ринковій системі економічних відносин та інтеграційним процесам; формування надійного джерела інформації про фінансовий стан підприємства; збирання та обробки інформації, придатної для об'єктивного ціноутворення (формування тарифів на послуги) та ефективного управління (використання облікової інформації в процесі прийняття управлінських та інвестиційних рішень); забезпечення більшої відкритості вітчизняного обліку для українських та західних інвесторів та прозорості фінансової звітності” [2, с.65]. Від ефективності функціонування системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю залежить достовірність облікової інформації, яка використовується при прийнятті рішень щодо управління доходами та витратами на комунальних підприємствах.

Порядок відображення в обліку доходів та витрат і розкриття інформації про них у фінансовій звітності слід розкрити у обліковій політиці, сформованій на комунальному підприємстві. Розкриттю особливостей обліку доходів та витрат слід приділити особливу увагу. Зокрема, щодо обліку доходів діяльності комунального підприємства у наказі про облікову політику слід висвітлити такі питання, як принципи і критерії визнання та оцінки доходів, класифікація доходів підприємства, облік доходів від надходження бюджетних коштів (цільового фінансування) (субсидій, пільг, дотацій, капітальних та поточних трансфертів) [3, с.8], склад інших операційних доходів, а щодо витрат – принципи визнання та класифікація витрат підприємства, склад постійних та змінних витрат, склад витрат операційної діяльності за елементами, база розподілу загальноновиробничих витрат та ін.

Економічний аналіз доходів та витрат на основі даних, які формуються у межах системи бухгалтерського обліку, посідає важливе місце в управлінні витратами та доходами комунального підприємства. Доцільно організувати оперативний аналіз їх динаміки, структури, а також проводити аналіз факторів, які впливають на рівень доходів та витрат. У тому випадку, коли комунальне підприємство є збитковим, важливо своєчасно проводити діагностику зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства для того, щоб виявити загрози економічній безпеці, визначити причини збитковості та шляхи їх подолання. Розвиток низки вітчизняних комунальних підприємств характеризується незадовільним фінансовим станом, зростанням дебіторської заборгованості за надані послуги, високим рівнем зношеності основних засобів, проблемою якості послуг, що надаються. Тому при аналізі доходів та витрат необхідно враховувати усі зовнішні та внутрішні чинники, які негативно впливають на кінцевий фінансовий результат.

Виходячи з цих потреб, на комунальному підприємстві слід впровадити систему внутрішньої звітності у межах функціонування системи управлінського обліку, яка буде надавати повну, достовірну та своєчасну інформацію про доходи та витрати підприємства для їх аналізу та прийняття управлінських рішень.

Система управлінського обліку більшості комунальних підприємств потребує вдосконалення, оскільки мають місце недоліки у його організації. Автори М. Білопольський

та А. Аллахвердян визначають такі перспективні напрями вдосконалення управлінського обліку на комунальних підприємствах: “створення системи управлінського обліку, що об’єднує в собі методи, підходи та етапи, єдині для всіх підрозділів підприємства; розробка моделі управління витратами й доходами для ЖКГ; автоматизація управлінського обліку; підготовка бухгалтерів-аналітиків” [4, с.8].

Отже, одним із важливих завдань організації бухгалтерського обліку на комунальних підприємствах є забезпечення повного, точного та своєчасного відображення господарських операцій з формування доходів і витрат в обліку та представлення інформації про доходи та витрати у фінансовій звітності. Дані бухгалтерського обліку виступають інформаційною базою для аналізу структури та динаміки доходів і витрат, визначення факторів, які впливають на їх рівень, планування, контролю і відіграють важливу роль в управлінні доходами та витратами на комунальних підприємствах.

Список використаних джерел

1. Мельничук О.П. Аспекти організації обліку доходів від надання послуг комунальними підприємствами шляхового господарства. Економічний простір. 2016. № 107. С. 199-207.
2. Головач Г.В. Обліково-аналітичне забезпечення системи управління діяльністю житлово-комунальних підприємств України. Вісник Нац. Ун-ту «Львівська політехніка». 2007. № 576. С. 63–68. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/33878/1/13_63-68.pdf
3. Перчук О.В. Особливості обліку доходів комунальних підприємств теплових мереж. Молодий вчений. 2015. № 9 (2). С. 8-12.
4. Білопольський М., Аллахвердян А. Сучасні технології управлінського обліку витрат підприємств ЖКГ в умовах кризи. Схід. 2010. № 5 (105). С. 3-8. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/22158>

Гливенко В. В., к.е.н., доцент,

доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту

Малюга А. Г., здобувач вищої освіти, гр. ЗМОАп-181

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АНАЛІЗ СТАНУ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сільське господарство є найважливішою галуззю української економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку країни, а його продукція займає найбільшу питому вагу в структурі експорту. За офіційними статистичними даними у 2019 році експорт сільськогосподарської продукції склав 37,9% від обсягів загального експорту, серед яких лідерами є продукція рослинного походження – 25,8%. Найбільшу питому вагу в структурі експорту продукції рослинництва займають зернові культури – 19,2%. Експорт живих тварин та продуктів тваринного походження складає лише 2,6% в загальній структурі експорту України [1]. Однією з головних причин такої ситуації є значне скорочення поголів’я сільськогосподарських тварин (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка поголів’я сільськогосподарських тварин в розрізі 1990-2019 рр., тис. голів*

Роки	ВРХ	в т.ч. корови	Свині	Вівці та кози
1990	25194,8	8527,6	19946,7	9003,1
1995	19624,3	7818,3	13945,5	5574,5
2000	10626,5	5431,0	10072,9	1884,7
2005	6902,9	3926,0	6466,1	1754,5
2010	4826,7	2736,5	7576,6	1832,5
2015*	3884,0	2262,7	7350,7	1371,1
2019*	3482,4	1903,4	6024,5	1328,3

* Джерело: складено на основі статистичних даних без врахування тимчасово окупованих територій АР Крим, м. Севастополь, частини Донецької та Луганської областей [2]

Протягом майже тридцяти років бачимо тенденцію до постійного зменшення кількості тварин, особливо в скотарстві, де загальне поголів’я зменшилося в 2019 році порівняно з

1990 роком у 7,2 рази. Не набагато краща ситуація склалася і з поголів'ям свиней, овець та кіз, де поголів'я зменшилося в 6,8 разів. Таке значне скорочення поголів'я спричинило багато причин, серед яких диспаритет цін на ринку продукції тваринництва, недостатнє технічне оснащення тваринницьких ферм, закриття переважної більшості племінних станцій, недостатня підтримка держави тощо. Власні можливості багатьох підприємств є доволі обмеженими, виходячи із високого рівня витрат на виробництво продукції. Так, за даними фахівців, в 2019 році лише виробництво молока та м'яса птиці було прибутковим, а загальні збитки тваринництва сягнули 2,1 млрд грн [3]. Усі вищевказані чинники не сприяють збереженню поголів'я, що в свою чергу не може не впливати на виробництво м'яса ВРХ і продукції інших тваринницьких галузей.

Якщо розглянути наявність поголів'я тварин в розрізі сільськогосподарських підприємств та господарств населення в 2019 році, то можна побачити, що вищеприсана ситуація усугубляється ще й тим, що переважна частина поголів'я зосереджена в господарствах населення (таблиця 2).

Таблиця 2 – Питома вага сільськогосподарських тварин на підприємствах і в господарствах населення України в 2019 році*

Види тварин	Всього, тис. голів	в т.ч. на підприємствах	Питома вага, %	в господарствах населення	Питома вага, %
ВРХ	3482,4	1148,4	32,98	2334,0	67,02
у т.ч. корови	1903,4	465,5	24,46	1437,9	75,54
Свині	6024,5	3491,4	57,95	2533,1	42,05
Вівці та кози	1328,3	197,4	14,86	1130,9	85,14

* Джерело: складено на основі статистичних даних без врахування тимчасово окупованих територій АР Крим, м. Севастополь, частини Донецької та Луганської областей [4]

Показники таблиці 2 вказують на те, що лівова частка великої рогатої худоби як в цілому, так і корів зокрема, знаходиться в господарствах населення. Така ж ситуація склалася і з поголів'ям овець та кіз, де питома вага поголів'я тварин в підприємствах найнижча в порівнянні з приватним сектором. Щодо поголів'я свиней, то питома вага на підприємствах вища, хоча розрив не настільки значний, як по ВРХ та вівцях і козах.

Велика питома вага поголів'я сільськогосподарських тварин в господарствах населення не дає достатнього стимулу для розвитку тваринництва, оскільки вони мають нижчі технічні можливості щодо виробництва тваринницької продукції, що в кінцевому результаті впливає на її якість.

На сьогодні багато сільськогосподарських підприємств віддають перевагу рослинництву, оскільки багато галузей тваринництва мають повільний обіг капіталу. В першу чергу це стосується галузі скотарства та вівчарства. Також, як відомо, всередині країни попит на продукцію залежить від платоспроможності населення, яка в нашій країні є низькою, що також стримує розвиток галузі.

Проте, незважаючи на всі негативні чинники, галузь скотарства в нашій країні має непогані перспективи розвитку за рахунок нарощування експорту яловичини. Передусім це стосується країн Азії та близького Сходу, де ця продукція є більш традиційною для споживання. Україна вже має позитивний досвід співпраці з Туреччиною в цьому напрямку.

Для нарощування експортного потенціалу, сільськогосподарським підприємствам слід інвестувати в збільшення м'ясного поголів'я ВРХ та підвищення його продуктивності. Для цього слід відродити на належному рівні племінну справу, оптимізувати кормову базу та здійснити технічне переснащення тваринницьких ферм, які цього потребують. Ці завдання є пріоритетними і доволі досяжними, проте на сучасному етапі для цього необхідно мати дієву підтримку держави.

Список використаних джерел

1. http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1219_u.htm
2. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/tvar_u.html
3. <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/2725>
4. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/ksgt/arh_ksgt2020_u.html

Гнедіна К. В., к.е.н., доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ

В умовах прискорення інтеграційних процесів, переорієнтації економічної системи України на засади сталості, посилення конкурентної боротьби між суб'єктами господарювання, зміни пріоритетів господарської діяльності та появи нових умов її провадження інституту аудиту відводиться вирішальна роль у забезпеченні відповідності функціонування окремих суб'єктів підприємницької діяльності та економічної системи країни в цілому вимогам світових стандартів. Розвиток вітчизняного аудиту на сучасному етапі соціально-економічного поступу стримується рядом проблем, серед яких особливе місце посідає проблема якості аудиторських послуг. Для подальшого розвитку аудиту в Україні важливими є забезпечення належної якості аудиторських послуг та вирішення низки проблем, що стоять на заваді повної реалізації суспільної місії аудиту - надання впевненості користувачам щодо достовірності інформації, яка міститься у фінансовій звітності, зростання їх довіри до інформації, яка використовується при прийнятті управлінських рішень, та формування сучасної концепції аудиту з урахуванням викликів сьогодення. У зв'язку із вищезазначеним, дослідження теоретико-методичних основ та практичних аспектів організації контролю якості аудиторських послуг є актуальним та своєчасним.

Дослідженню різних аспектів забезпечення якості у аудиторській діяльності присвячено наукові праці широкого кола вчених, серед яких: Н.І. Дорош, М.М. Василюк, О.А. Петрик, А.М. Кузьмінський, О.Ю. Редько, В.В. Рядська, Б.Ф. Усач, В.С. Рудницький. У той же час подальшого дослідження потребує питання організації контролю якості аудиторських послуг в умовах динамічних змін зовнішнього середовища.

Метою даної роботи є дослідження особливостей організації контролю якості аудиторських послуг та визначення напрямів її забезпечення.

Огляд трактувань поняття “якість аудиторських послуг” вітчизняними вченими свідчить про наявність різних підходів до визначення сутності цієї категорії. Дослідник Д.В. Єременко розглядає якість аудиторських послуг як “їх здатність задовольняти потреби замовника та суспільства в отриманні достатнього рівня впевненості у фінансовій інформації, що виступає предметом аудиту” [1]. Науковець Редько О.Ю. визначає “якість професійних послуг як відповідність процесу їх надання та результату вимогам професійної етики, стандартів аудиту, чинного законодавства” [2, с.27] та зазначає, що “якість аудиторських послуг - категорія, що перманентно змінюється, в залежності від рівня суспільних відносин та господарської практики країни” [2, с.27]. Вчена Василюк М.М. під якістю аудиту розуміє “сукупність процесів, що здійснюються аудиторами при проведенні перевірки або наданні послуг та забезпечують користувачів своєчасною, достовірною та повною інформацією, що міститься в аудиторському висновку” [3, с.213]. Принцип забезпечення якості має бути ключовим при наданні аудиторських послуг. Його сутність полягає у дотриманні аудиторами при наданні послуг вимог Міжнародних стандартів аудиту, чинного законодавства, фундаментальних етичних принципів, положень договору, укладеного із замовником та належного виконання завдань. Забезпеченню якості сприяє раціонально організована система контролю, рівень ефективності функціонування якої позначається на якості аудиторських послуг.

Контроль якості аудиторських послуг реалізується на двох рівнях: зовнішньому та внутрішньому. Відповідно до Закону України “Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність” [4] зовнішній контроль якості аудиторських послуг “здійснюється шляхом проведення перевірки якості аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності щодо дотримання ними міжнародних стандартів аудиту, принципу незалежності, ефективності внутрішньої системи контролю якості аудиторських послуг, дотримання вимог цього Закону” [4, стаття 40].

При цьому згідно із положеннями статті 40 Закону України “Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність” контроль якості проводиться [4]:

1) Інспекцією із забезпечення якості щодо:

- послуг суб'єктів аудиторської діяльності, які мають право проводити обов'язковий аудит фінансової звітності підприємств, що становлять суспільний інтерес.

2) Аудиторською палатою України щодо:

- послуг суб'єктів аудиторської діяльності, які надають послуги із обов'язкового аудиту фінансової звітності (крім суб'єктів аудиторської діяльності, які мають право проводити обов'язковий аудит фінансової звітності підприємств, що становлять суспільний інтерес);

- послуг суб'єктів аудиторської діяльності, які не надають послуги із обов'язкового аудиту фінансової звітності (здійснюється за їхньою власною ініціативою).

Внутрішній контроль якості передбачає формування системи забезпечення якості на рівні аудиторської фірми, за його організацію відповідальний керівник. Методологічною основою організації внутрішнього контролю якості аудиторських послуг є МСКЯ 1 “Контроль якості для фірм, що виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також інші завдання з надання впевненості і супутні послуги” [5] (далі за текстом – МСКЯ 1), а також МСА 220 “Контроль якості аудиту фінансової звітності” [6].

Відповідно до МСКЯ 1 аудиторська фірма повинна створити та підтримувати систему контролю якості, яка б включала політики та процедури стосовно таких елементів: “відповідальність керівництва за якість на фірмі; відповідні етичні вимоги; прийняття та продовження відносин з клієнтами і конкретних завдань; людські ресурси; виконання завдання; моніторинг” [5]. Необхідно передбачити опис відповідних політик і процедур та ознайомити кожного співробітника з особливостями сформованої системи контролю якості. Для забезпечення ефективності функціонування такої системи слід здійснювати постійний моніторинг її функціонування. Моніторинг має надавати достатню впевненість в тому, що “політики і процедури системи контролю якості доречні, адекватні та працюють ефективно” [5]. Виявлені під час моніторингу “вузькі місця” у функціонуванні системи контролю якості свідчать про необхідність швидкого реагування керівництва та впровадження заходів з її вдосконалення.

Таким чином, якісними можна вважати такі аудиторські послуги, під час надання яких аудитори дотримуються вимог МСА, чинного законодавства, умов договору, етичних принципів та зберігають незалежність. З метою забезпечення якості аудиторських послуг на рівні аудиторських фірм необхідно розвивати культуру якості шляхом проведення навчальних семінарів і тренінгів для співробітників аудиторської фірми, обговорення ситуацій, які формують загрози забезпеченню якості та з якими аудитори стикаються під час практичної діяльності. Важливим є належне складання робочих документів аудитором та ретельне ставлення до оформлення аудиторських звітів. Доцільно розробити дорожню карту з типовими загрозами незалежності аудитора та заходами щодо їх подолання, якою б користувалися члени аудиторської групи (зокрема, асистенти аудитора із меншим досвідом роботи). Велику увагу слід приділяти процедурі відбору кадрів, визначивши систему критеріїв оцінки їх знань та навичок, а також наголошувати на важливості самоконтролю при наданні аудиторських послуг.

Список використаних джерел

1. Єременко Д.В. Якість аудиторських послуг в Україні. *Облік і фінанси АПК: бухгалтерський портал*. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/yakist-auditorskih-poslug-v-ukraini.html>
2. Редько О.Ю. *Методологія та організація професійного аудиту в Україні. Стан та перспективи розвитку*: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09. ДАСОА. К., 2009. 44 с.
3. Василюк М.М. Умови забезпечення та чинники впливу на якість аудиторських послуг. *Інноваційна економіка. Науково-виробничий журнал*. 2015. № 1(56). С. 212-215.
4. Закон України “Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність”. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 9, ст.50). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>
5. Міжнародний стандарт контролю якості (МСКЯ) 1 “Контроль якості для фірм, що виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також інші завдання з надання впевненості і супутні послуги”. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201(1).pdf)
6. МСА 220 “Контроль якості аудиту фінансової звітності”. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201(1).pdf)

Грищенко Е.Н., здобувач вищої освіти, гр. ОА-171
Сидоренко О.О., к.е.н., доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОБЛІК ОПЕРАЦІЙНОЇ ОРЕНДИ ЗА МСФЗ

*Аристотель у своїх «Риториках» зазначав:
«Багатство полягає в користуванні майном,
а не у володінні ним» – одну з таких можливостей
користуванням майном надає оренда [1]*

На даному етапі розвитку держави спостерігаємо великий вибір сфер надання послуг; створення нових ФОП, підприємств; відкриття салонів/магазинів/спортзалів тощо. І як ніколи актуальності набирає тема оренди основних засобів (земельних ділянок, споруд, обладнання тощо).

Згідно із П(с)БО 14 «Оренда», «Оренда – угода, за якою орендар набуває права користування необоротним активом за плату протягом погодженого з орендодавцем строку. Операційна оренда - оренда інша, ніж фінансова» [2].

У відповідності до П(с)БО 14 «Оренда», «об'єкти, передані за договором операційної оренди залишаються на балансі орендодавця, в орендаря облік відбувається позабалансом» [3]. Зведена інформація щодо обліку операційної оренди наведена на рис. 1.

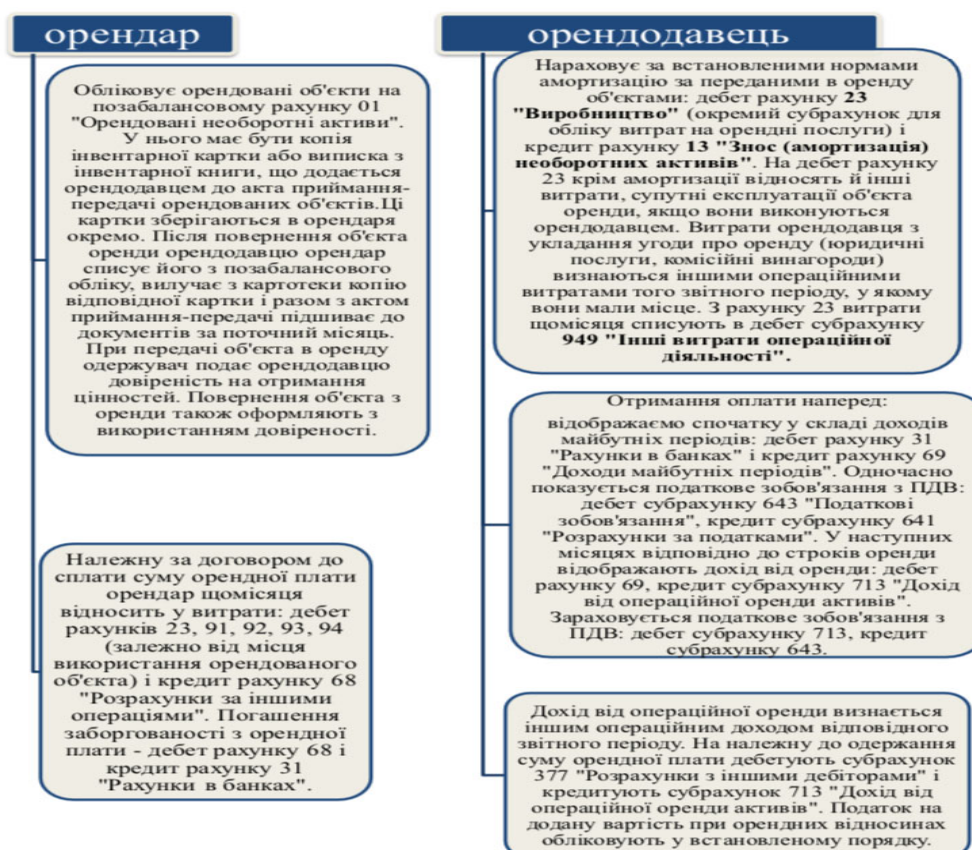

Рисунок 1 - Облік операційної оренди відповідно до П(с)БО

* Джерело: складено автором за даними [1;3].

Водночас МСФЗ 16 «Оренда» передбачає інший спосіб відображення в обліку операційної оренди, зокрема визнання її на балансі орендаря у групі з назвою «Актив з права користування».

Орендар може вирішити не застосовувати вимоги щодо визнання активів з права користування до: «а) короткострокової оренди; та б) оренди, за якою базовий актив є малоцінним. Якщо орендар вирішує не застосовувати такі вимоги, то орендар визнає орендні платежі, пов'язані з такою орендою, як витрати на прямолінійній основі протягом строку оренди або на іншій систематичній основі. Орендар застосовує іншу систематичну основу, якщо така основа більше відображає модель отримання вигоди орендарем» [4].

В інших випадках «на дату початку оренди орендар визнає актив з права користування та орендне зобов'язання» [4].

На дату початку оренди орендар оцінює актив з права користування за собівартістю. Собівартість активу з права користування складається з: а) суми первісної оцінки орендного зобов'язання; б) будь-яких орендних платежів, здійснених на, або до дати початку оренди, за вирахуванням отриманих стимулів до оренди; в) будь-які первісні прямі витрати, понесені орендарем; та г) оцінку витрат, які будуть понесені орендарем у процесі демонтажу та переміщення базового активу, відновлення місця, на якому він розташований, або відновлення базового активу до стану, що вимагається умовами оренди, окрім випадків, коли такі витрати здійснюються з метою виробництва запасів [4].

На дату початку оренди орендар оцінює орендне зобов'язання за теперішньою вартістю орендних платежів, не сплачених на таку дату. Орендні платежі слід дисконтувати, застосовуючи припустиму ставку відсотка в оренді, якщо таку ставку можна легко визначити. Якщо таку ставку не можна легко визначити, то орендар застосовує ставку додаткових запозичень орендаря [4].

Крім цього, «орендар або подає у звіті про фінансовий стан, або розкриває у примітках: а) активи з права користування окремо від інших активів. Якщо орендар не подає активи з права користування окремо у звіті про фінансовий стан, то він: (i) включає активи з права користування у той самий рядок, у якому відповідні базові активи подавалися б, якби вони були власністю орендаря; та (ii) розкриває інформацію про те, у які рядки звіту про фінансовий стан включені такі активи з права користування. б) орендне зобов'язання окремо від інших зобов'язань. Якщо орендар не подає орендне зобов'язання окремо у звіті про фінансовий стан, то він розкриває інформацію про те, у які рядки звіту про фінансовий стан включені такі зобов'язання.

Отже, узагальнюючі все вище наведене, можна зробити висновок, що зміни внесені МСФЗ 16 «Оренда» щодо обліку операційної оренди фактично призводять до появи нової моделі обліку таких операцій. Відповідно, суб'єктам господарювання які зобов'язані згідно законодавства України або добровільно перейшли на застосування МСФЗ, необхідно внести значні зміни у власну облікову політику щодо визначення умов за яких оренда буде визнаватись у активах з правом користування, питання щодо їх первісної та подальшої оцінки, порядку нарахування амортизації тощо. У робочому плані рахунків суб'єкту господарювання необхідно виділити окремі субрахунки, для обліку активів з права користування, на рахунках обліку аналогічних базових активів. Також, необхідно визначитись з порядком відображення таких активів у фінансовій звітності, зокрема у Звіті про фінансовий стан та примітках до річної фінансової звітності.

Список використаних джерел

1. Оренда майна. URL: https://pidruchniki.com/15131219/ekonomika/orenda_mayna
2. П(с)БО 14 «Оренда». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00>
3. Операційна оренда ОЗ. URL: https://pidruchniki.com/1209061343990/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/oblik_operatsiynoyi_orendi
4. МСФЗ 16 «Оренда». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS16-ukr_AH-compressed-1.pdf

Дзюб В. В., здобувач вищої освіти, гр. МФАМп-191
Науковий керівник – Волот О. І., к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Забезпечення ефективного функціонування підприємств в умовах трансформації економіки України потребує нових підходів до формування системи управління. Важливого значення для реалізації цих процесів набуває організація обліку, а саме забезпечення функціонування бухгалтерського обліку для можливості формування нових принципів ведення обліку в сучасних умовах господарювання.

Проблеми та особливості організації обліку є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних і закордонних учених, таких як Ф.Ф. Бутинця, В.П. Завгороднього, І.І. Пилипенка, С.Ф. Голова, В.В. Сопка, Г.Г. Кірейцева, П.О. Куцика, О.М. Чабанюк, Н.Ю. Алейнікова, С.В. Приймак, К. Стендфілда, А. Торре та інших. Однак, на сьогодні проблеми вдосконалення обліку не знайшли свого повного вирішення та залишаються актуальними.

Основним об'єктом обліку на різних етапах технології обліку виступає інформація, яка підлягає аналізу, обробці, а також в подальшому використанні в різних технологічних процесах. Під забезпеченням облікового процесу розуміється створення певного комплексу передумов, які уможливають його функціонування. Цей комплекс включає нормативно-методичне, інформаційне, технічне та інші види забезпечення (табл. 1).

Таблиця 1 – Забезпечення функціонування бухгалтерського обліку*

<i>Види забезпечення функціонування бухгалтерського обліку</i>	<i>Визначення виду забезпечення</i>
Організаційне	Розробка та впровадження організаційних регламентів, нормування праці облікових працівників тощо.
Інформаційне (інформаційно-технологічне)	Сукупність вхідних даних, система бази даних, їх обробка і одержання вихідної інформації.
Технічне забезпечення	Комплекс технічних засобів і методів, що забезпечують функціонування бухгалтерського обліку, контролю та аналізу.
Методичне забезпечення	Сукупність методичних та нормативно-законодавчих актів, які регламентують методику обліку господарської діяльності та складання фінансової звітності.
Соціальне забезпечення	Комплекс заходів матеріального та соціального стимулювання підвищення продуктивності праці працівників апарату бухгалтерії.
Ергономічне забезпечення	Створення належних умов праці в бухгалтерії (окремі робочі місця, мікроклімат, озеленення, освітлення).

*Джерело: класифіковано автором на основі [1]

Кожен із об'єктів бухгалтерського обліку потребує відповідної організації, відповідного забезпечення предметами праці (інформацією), засобами праці (робочими місцями й засобами обчислювальної техніки), а також виконавцями. Інформація, техніка та праця виконавців утворюють «ядро» загальної сукупності об'єктів організації бухгалтерського обліку.

Основним змістом «організації обліку» є забезпечення його функціонування, його «інформаційне (або інформаційно-технологічне) забезпечення. До компонентів інформаційного забезпечення відносять:

- дані, необхідні для вирішення завдань обліку, методи і засоби подання облікових даних;

- систему уніфікованих документів;
- систему і методику створення баз даних;
- інформаційну взаємодію завдань обліку;
- засоби формалізації запису даних, організації потоків облікової інформації;
- методи і засоби розподільної інформаційної системи обробки інформації;
- інформаційну послідовність виконання завдань обліку [4].

Організація технічного забезпечення здійснюється на основі застосування методик та досліджень. Також виходячи з потужності підприємства та його потреби для переходу на електронний спосіб обліку, обирати програмне забезпечення потрібно опираючись на такі фактори як функціональність, швидкість передачі файлів, швидкість обробки інформації, можливості внесення власних корективів у процес обробки даних, можливості отримання кінцевої інформації в зручному форматі. Всі ці фактори потрібно врахувати до моменту переходу на певний продукт.

Соціальне забезпечення - це відображення фактів господарської діяльності в рамках економічних та організаційних заходів використання, збереження, розвитку трудових ресурсів підприємства з урахуванням еколого-економічного забезпечення їх реалізації [4].

Організація обліку також залежить від конкретних умов певного підприємства, які зумовлені його організаційною структурою, формою власності. Ефективність праці бухгалтерії в цілому, і кожного працівника залежить насамперед від факторів навколишнього оточення кожного суб'єкта облікового процесу.

Соціальний мікроклімат у бухгалтерії залежить від свідомості робітників, які виконують свої обов'язки і залучаються до управлінських процесів. Залежить від того, якою мірою керівники враховують думку підлеглих, як виконуються правові і моральні норми, що регламентують становище кожного працівника.

Під проявом сучасних умов бухгалтерського обліку слід зазначити, що процес ведення бухгалтерського обліку став набагато автоматизованим і більш складним процесом за рахунок залучення новітніх технологій в комп'ютерній сфері, які дають можливість швидко опрацьовувати великі бази даних за короткий проміжок часу, і надавати користувачу інформацію про стан підприємства в будь який проміжок часу.

Також слід зазначити зручну можливість подання різноманітних звітів в режимі онлайн на дуже великі дистанції за короткий проміжок часу. Це дає змогу бухгалтеру сконцентруватися на основному виді діяльності замість витрачання часу на пересування і подання звітів у спеціальних державних закладах.

Проте для забезпечення можливості такого великого обсягу інформаційних робіт, потрібні великі навички і знання в користування програмним забезпеченням, вмінням адаптувати функціонал програм під необхідні умови підприємницької діяльності.

Як підсумок всього вищевикладеного матеріалу, можна зазначити, що при визначенні такого терміну як «забезпечення функціонування бухгалтерського обліку» можна провести повний аналіз і розтлумачити всі основні фактори складових, які в свою чергу дають можливість зрозуміти будову і структуру взаємозв'язків між суб'єктами і мати можливість проводити аналіз інших складових бухгалтерського обліку на базі здобутої інформації.

Список використаних джерел

1. Гнатишин Л. Б. Організація обліку : [навч. посібник] // Л. Б. Гнатишин, О. С. Прокопшин. – ПП «Магнолія 2006», 2014. – 432 с.
2. Білуха М.Т. Теорія бухгалтерського обліку / М.Т. Білуха. – К., 2000. – 692 с.
3. Зеркалов Д. В. Охорона праці в галузі: Загальні вимоги [Навч. підручник] Д. В. Зеркалов. – К. : «Основа». – 2011. – 551 с.
4. Єфіменко В., Тягнирядно Л. Розвиток бухгалтерського обліку в Україні: проблеми теорії та практики \ Бухгалтерський облік та аудит: наук.-практ. журнал. – 2012. – №12. – с. 5.

Костюченко І. А., здобувач вищої освіти, гр. ОА-171
Науковий керівник – **Гливенко В. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МЕТОДИКА РОЗПОДІЛУ ТРАНСПОРТНО-ЗАГОТІВЕЛЬНИХ ВИТРАТ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

На сучасному етапі розвитку економіки України перед підприємствами стоїть багато важливих завдань, що потребують практичного вирішення, серед яких особливо актуальним є ефективне управління витратами. Кожне підприємство прагне отримувати максимальний прибуток, мінімізуючи при цьому витрати. Ефективність управління витратами на підприємствах роздрібної торгівлі залежить від обраної методики планування, обліку та розподілу витрат на готову продукцію та незавершене виробництво, а також методики оцінки запасів та готової продукції на складах виробничих і торговельних підприємств [2]. При доставці запасів на склад підприємства, а також при реалізації товарів та готової продукції підприємства несуть витрати на їх заготівлю та транспортування, які часто займають значну частину в собівартості. Тому для збільшення економічних вигод підприємству необхідно застосовувати найбільш доцільні методи розподілу транспортно-заготівельних витрат (далі ТЗВ).

Значний вагомий внесок у дослідження ефективного розподілу транспортно-заготівельних витрат та калькулювання собівартості продукції зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, а саме: Ф.Ф. Бутинець, О.Т. Бровко, С.Ф. Голов, А.А. Заїнчковський, Н.М. Ткаченко, В.В. Сопко, Л.М. Чернелевський, Г.Г. Осадча, К. Дж. Друрі, Ч.Т. Хорнгрен, А.В. Калініченко, Г.Ю. Касьянова, Л.В. Нападовська, І. Павлюк, В.Б. Захожай, М.Ф. Базась та інші [1,2].

Поняття про склад ТЗВ нам дає П(С)БО 9 «Запаси», де вказано, що вони є витратами, що формують собівартість запасів і включають витрати за вантажно-розвантажувальні роботи і транспортування запасів до місця їх використання, включаючи також і страхування ризиків при транспортуванні [3]. Отже, вказані витрати можна вважати ТЗВ у випадку, коли вищевказані витрати несе саме підприємство-покупець, оскільки у випадку транспортування запасів продавцем такі витрати, як правило, відразу включаються в ціну запасів.

Згідно з п. 9 П(С)БО 9 «Запаси» [3], включення транспортно-заготівельних витрат до собівартості запасів можна здійснювати двома методами: або прямим віднесенням до собівартості конкретного виду запасів в момент їх придбання, або ж списанням їх в кінці місяця із застосуванням середнього відсотка.

Перший метод є доцільним у випадку невеликої номенклатури товарів, а отже більше підходить для підприємств оптової торгівлі, тому в роздрібній торгівлі зустрічається досить рідко [4].

Другий метод передбачає акумулювання ТЗВ на окремому рахунку обліку та їх розподіл в кінці звітної місяця між запасами, що вибули та тими, що залишилися на кінець місяця. Для розподілу застосовується метод середнього відсотка, який розраховується діленням суми ТЗВ на початок звітної місяця й ТЗВ, що виникли за звітний місяць, на суму вартості запасів на початок місяця та запасів, що надійшли за звітний місяць [3].

Метод розподілу із застосуванням середнього відсотка є найбільш прийнятним для підприємств роздрібної торгівлі, що підтверджується дослідженнями багатьох вчених-економістів [1].

На собівартість реалізованих товарів, крім безпосередньо методу розподілу, значним чином впливає ще й обрана база розподілу. Залежно від обраної бази розподілу, а саме: закупівельної вартості; ціни продажу; об'єму; ваги; розподілу з урахуванням класу вантажу, результат розподілу ТЗВ на одиницю запасів буде різним і може суттєво впливати на собівартість реалізованого товару.

Як свідчать результати досліджень фахівців, найвища ефективність реалізації продукції досягається при розподілу ТЗВ пропорційно вазі товару, а найменша - при розподілі ТЗВ

пропорційно реалізованій торгівельній націнці [1]. Висока ефективність реалізації при розподілі ТЗВ пропорційно вазі товару має достатнє обґрунтування, адже такі товари дають більше осьове навантаження та ще й часто займають більший об'єм у транспортному засобі. Проте, така база розподілу буде ефективною лише у разі транспортування товарів з приблизно однаковим рівнем торгівельної націнки, адже важкий чи габаритний товар ще не значить, що він обов'язково має високу ціну.

Викликає також питання вибору бази розподілу на підприємствах роздрібною торгівлі, які реалізують імпорتنі товари. Як відомо, собівартість імпорتنих товарів збільшується ще на суми сплаченого ввізного мита, яке стягується з митної вартості товару, та й транспортні витрати при таких операціях значно вищі. Крім цього, на величину митної вартості товару завжди впливає курс валюти, який в сьгоднішніх умовах має доволі різкі коливання. Для того, щоб відшкодувати всі понесені витрати, підприємство змушене встановлювати на імпорتنі товари більш високий рівень торгівельної націнки. Тому, якщо підприємство реалізує і вітчизняні, і імпорتنі товари, база розподілу пропорційно ціні продажу буде збільшувати і без того високу собівартість імпортного товару.

Отже, на вибір методу і бази розподілу значним чином впливають фізичні характеристики товарів, номенклатура товарів, а також орієнтованість підприємства роздрібною торгівлі на вітчизняні чи імпорتنі товари. Тому підприємство повинно в кожному конкретному випадку обрати такий метод та базу розподілу ТЗВ, який би максимально враховував специфіку діяльності і обов'язково закріпити їх в обліковій політиці торгівельного підприємства.

Список використаних джерел

1. Лень В.С., Гливенко В.В. Облік та розподіл транспортно-заготівельних витрат на підприємствах роздрібною торгівлі. Науковий вісник Полісся. Чернігів, 2017. URL: http://journals.uran.ua/nvp_chntu/article/view/102219
2. Осадча Г. Г. Облік транспортно-заготівельних витрат. Облік і фінанси АПК: бухгалтерський портал. 2017. URL: <http://magazine.faa.org.ua/oblik-transportno-zagotivelnih-vitrat.html>
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси", затв. від 20.10.1999. URL: <https://zakon.help/article/polozhennya-standart-buhgalterskogo-obliku-9-zapasi>
4. Транспортно-заготівельні витрати. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2016/september/issue-76/article-21536.html>

Грищенко Е. Н., здобувач вищої освіти, гр. ОА-171

Науковий керівник – **Сакун О. С.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОЦІНКА ТА КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ

На сучасному етапі розвитку економіки України та суспільства в цілому слід чітко розуміти значимість трансформування національної економіки, зокрема її окремих процесів. Адже в умовах впровадження ринкових відносин важливим є поєднання регуляторів економіки з якісно організованим господарством країни. Важливо розуміти, що розвиток та трансформація економіки всієї держави охоплює та значною мірою впливають на всі сфери діяльності суспільства, зокрема господарюючих суб'єктів усіх форм власності. Отже, головне завдання економічної науки на сьогодні – це забезпечення ефективності та законності дій суб'єктів господарської діяльності, а за умов розбалансованості економіки, зростання тіньового бізнесу та капіталу значною мірою актуальності набуває фінансово-господарський контроль.

Сутність контролю ототожнюється як система перевірок та забезпечення виконання господарських планів та раціональне використання всіх ресурсів (від матеріальних до фінансових), або перевірка виробничо-фінансової та комерційної діяльності підприємств

зادля отримання найбільшого прибутку. Застосування саме фінансово-господарського контролю доречно для підприємств приватної форм власності, оскільки стосовно державних більш точним є поняття «ревізія».

Головними завданнями фінансово-господарського контролю є викриття та профілактичні дії щодо порушень у виробництві, це відповідно – випуск неякісної продукції, недоречне використання ресурсів(перевитрати сировини і матеріалів, паливно-енергетичних ресурсів), порушення або невиконання договорів та зобов'язань щодо поставок, погана конкурентоспроможність продукції, збиткова діяльність суб'єктів господарювання.

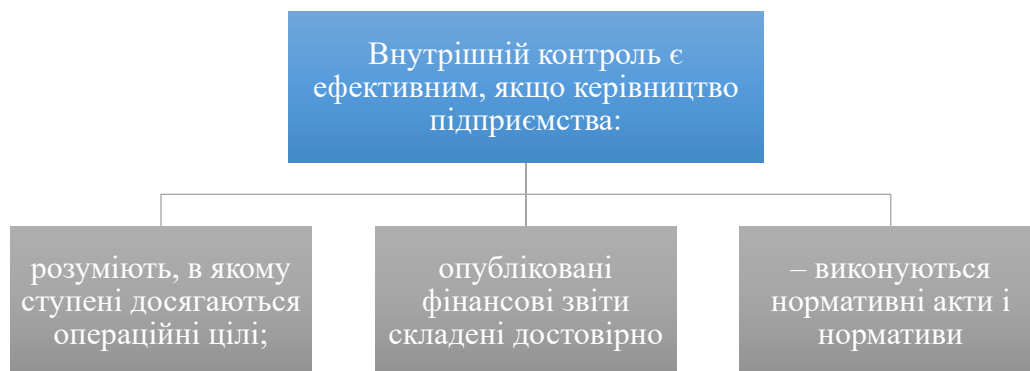
Згідно Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 27.01.2018 здійснення державного фінансового контролю забезпечує центральний орган виконавчої влади, уповноважений Кабінетом Міністрів України [1]. Орган державного фінансового контролю у своїй діяльності керується Конституцією України, Бюджетним кодексом України, Законом про затвердження стандартів, іншими законодавчими актами, актами Президента України та Кабінету Міністрів України [1].

Визначити ефективність використання фінансово-господарського контролю ми можемо за допомогою критеріїв ефективності. На рис. 1 наведено перелік критеріїв, за яких ефективність системи фінансово-господарського контролю представлена найповніше.

Рисунок 1 – Критерії ефективності фінансово-господарського контролю

Цікавим є бачення ефективності внутрішніх систем господарського контролю серед польських авторів, які вважають, що існує прямий зв'язок між метою підприємства та елементами системи внутрішнього контролю [2, с. 52]. Слід зазначити, що кожне підприємство незалежно від форм власності має власний рівень ефективності системи внутрішнього контролю. Систему можна вважати ефективною, якщо власник підприємства впевнений в 3-х її критеріях наведених на рис. 2.

Рисунок 2 – Критерії ефективності внутрішньої системи фінансово-господарського контролю

Усі зазначені критерії є взаємопов'язаними, при яких один критерії цілком доповнюється іншими двома. А отже, при оцінці ефективності завжди слід розглядати всі критерії, при цьому один як основний, інші – допоміжні. Слід зазначити, що такі критерії як дієвість, економічність та результативність оцінюють ефективність контролю загально, стосовно практичних результатів необхідно спиратися на розробку та виконання показників.

Загалом, порівнюючи теорії і практику вивчення ефективності фінансово-господарського контролю можемо дійти висновку, що досі не створена єдина методика для оцінки ефективності, причиною цього є відсутність єдиної теорії серед авторів з питань критеріїв і показників їх вимірювання.

Таким чином, при оцінці критеріїв ефективності показника фінансово-господарського контролю слід дослідити:

- ефективність економічного управління об'єкта контролю в цілому і кожного його елементу;
- ефективність впливу господарського контролю на управління об'єктом контролю, а через управління – на ефективність всієї діяльності;
- ефективність управління безпосередньо господарським контролем як цілеспрямованою діяльністю [2, с.92].

У даній статті ми розібрали системний метод оцінки критеріїв ефективності контролю фінансово-господарської діяльності. За результатами проведеного нами дослідження ми дійшли висновку: вирішуючи проблеми ефективності фінансово-господарського контролю доречно використовувати системний підхід, аналізуючи ефективність окремих складових системи контролю та як єдине ціле, поділивши на основний критерій оцінки ефективності і допоміжні. Ми виділили три головні та найпродуктивніші критерії ефективності такі як: результативність, дієвість та економічність, та характеризували кожен з них.

Список використаних джерел

1. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>
2. Калюга Є. Система внутрішньогосподарського контролю та удосконалення її ефективності на підприємствах. *Вісник податкової служби України*. 2001. №33. С.26-31.
3. Черняк Ю.И. Системный анализ в управлении экономикой. М.: Экономика, 1975. 191 с.
4. Шохин С.О. Проблемы и перспективы развития финансового контролю в Российской Федерации. М.: Финансы и статистика, 1999. 352 с.

Костюченко І.А., здобувач вищої освіти, гр.ОА-171
Нагорна А.В., здобувач вищої освіти, гр. ФК-171
Науковий керівник – **Клименко Т. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОДАТОК: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Екологічний податок є загальнодержавним обов'язковим платежем, який справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2019 року [2].

На сьогодні в зарубіжних країнах застосовують, за приблизними підрахунками, майже 500 різновидів екологічних податків [1]. Відповідно до цільового спрямування, їх поділяють на три групи [3]. До першої належать податки, що мають фіскальну функцію, вони підвищують доходи, спрямовані не тільки на покриття витрат екологічного регулювання, а й на поповнення бюджету. Друга група – це податки на покриття витрат, вони спрямовані на відновлення навколишнього середовища (плата за забір води, розміщення відходів тощо). До останньої групи належать заохочувальні податки, вони стягуються для зміни поведінки суб'єктів, що завдають збитків навколишньому природному середовищу, тобто «виховують» відповідальну поведінку.

З перерахованих категорій найважливішими є енергетичні податки. Це податки на енергоресурси, що використовуються як транспортом, так і стаціонарними пристроями. У структурному розрізі частка енергетичних податків становить 75% від загальної кількості екологічних податків у європейських країнах, тоді як на транспортні податки припадає всього 20,9% [7]. Такий відсоток енергетичних податків зумовлений тим, що енергія нині є критичним компонентом розвитку економіки. також необхідно враховувати, що використання енергії, особливо з викопних видів палива (газ, нафта, вугілля), супроводжується негативними наслідками, такими як забруднення атмосферного повітря, передусім вуглекислим газом, що в підсумку призводить до посилення змін клімату у глобальних масштабах.

Варто зауважити, що питома вага екологічних податків у загальному обсязі оподаткування в зарубіжних країнах коливається. Зокрема, за даними OECD у 2018 році цей показник становив: США – 2,76%, Китай – 2,87%, Канада – 3,55%, Німеччина – 4,62%, Франція – 5,05%, Великобританія – 6,93%, Польща – 7,14%, Латвія – 11,39% [8].

Згідно статистичних даних, найбільші надходження від екологічних податків у розрахунку на 1 жителя в 2018 році були в Данії – 1730,36 USD, Нідерландах – 1640,6 USD. Відмітимо, що в США досліджуваний показник становив 375,3 USD, у Франції – 918,82 USD, у Великобританії – 907,56 USD, у Німеччині – 793,93 USD [8].

Цікавим є досвід Німеччини щодо реалізації екоподаткової реформи, що дозволило їй наростити дохідну частину бюджету країни на понад 20 млрд євро за рахунок «зелених податків», при цьому 90% цих коштів використано для зниження податків на працю та на доходи фізичних осіб, наслідком чого стало створення 250 000 нових робочих місць. Одночасно країна отримала екологічні ефекти від впровадження цієї реформи: зниження викидів діоксиду карбону на 2,4% (або понад 1 млн тонн щорічно) та зростання попиту на екологічно чисті технології [4].

До того ж, у Німеччині з 1991 року і дотепер діє закон про екологічну відповідальність [5], який передбачає відшкодування збитків комерційними підприємствами, а також відповідальність за особливо небезпечні наслідки для навколишнього середовища та страхування такої відповідальності. Держава також бере участь в охороні навколишнього середовища, контролюючи діяльність федеральних земель та їх законодавство.

Також зазначимо, що зарубіжні країни досить ефективно використовують екологічне страхування за завдані збитки навколишньому середовищу. Наприклад, у Франції компанії несуть екологічну відповідальність за так званим принципом «забруднювач платить», а всі дії здійснюються відповідно до Закону від 1 серпня 2008 р. [6]. Компанія зобов'язана у разі завдання збитків повідомити контролюючий орган та вжити за власний кошт відповідні профілактичні або ремонтні заходи. Також вона повинна відшкодувати екологічну шкоду, виключно в натуральній формі, під контролем компетентного органу, визначеного законодавцем.

Аналіз зарубіжного досвіду застосування екологічних податків і зборів свідчить про значне різноманіття їх видів, а відтак про різний ефект, який може бути отриманий від їх впровадження. Зазвичай, введення екологічних податків і зборів відбувається задля виконання одного з завдань: 1) стимулювання суб'єктів господарювання до введення провідних технологій, які дозволяють знизити навантаження на навколишнє середовище (як наслідок, передбачає зниження чи скасування його сплати); 2) акумулювання грошових коштів, які потім витратяться на усунення негативних екологічних наслідків виробництва. Виявлено, що більшість країн приділяють достатню увагу екологічним проблемам і спрямовують зусилля на їх вирішення і попередження ризиків, кожна з них гарантує належні умови страхування та відшкодування збитків. З метою підвищення ефективності екологічного оподаткування в Україні доцільно: встановити прогресивне або регресивне екологічне оподаткування в залежності від обсягів антропогенного впливу господарської діяльності на навколишнє середовище; фінансувати цільові екологічні програми; провести відповідне реформування існуючої практики фінансування природоохоронних заходів; вдосконалити систему штрафів за екологічні порушення.

Завдяки реформуванню системи екологічного оподаткування та вдосконалення інших інструментів екологічного регулювання в Україні буде досягнуто узгодження різнорівневих інтересів щодо виробництва і раціоналізації природокористування та більш ефективне регулювання еколого-економічної поведінки суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Веклич О.О. Екологічне оподаткування як механізм підвищення конкурентоспроможності національної економіки. *Проблеми формування та реалізації конкурентної політики* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 19-20 вер. 2013 р.). Львів, 2013. С. 36-37.
2. Податковий кодекс України: Кодекс від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Серебрянський Д.М., Ющенко Ю.В. Європейський досвід запровадження та функціонування системи екологічного оподаткування: уроки для України. *Вісн. податкової служби України*. 2009. № 41. С. 41-45.
4. Сідельникова Л.П., Костіна Н.М. Податкова система: навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2013. 579 с.
5. Umwelthaftungsgesetz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/umwelthg/index.html>
6. LOI n° 2008-757 du 1er août 2008 relative à la responsabilité environnementale et à diverses dispositions d'adaptation au droit communautaire dans le domaine de l'environnement. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000019277729&categorieLien=id>
7. Environmental taxes statistics URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statstics_explained/index.php/Environmental_tax_statistics
8. OECD: Environmental taxation. URL: <http://www.oecd.org/environment/tools-evaluation/environmentaltaxation.htm>

Кошова Н. В., здобувач вищої освіти, гр. ЗМОАп-181,
Сакун О. С., к.е.н., доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ГОТОВА ПРОДУКЦІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ОБЛІКУ

У процесі виробничої діяльності людина взаємодіє з відповідними засобами та створює певні матеріальні блага, які належать до продуктів праці, що є споживною вартістю, речовиною природи, пристосованою людиною за допомогою знарядь праці до своїх потреб. Матеріальний результат праці виступає у формі конкретного продукту – готової продукції чи виробу.

У промисловості результатом праці є продукція, на підприємствах автотранспорту – відповідний обсяг виконаної роботи (перевезених вантажів чи пасажирів на певну відстань), а в установах зв'язку та фінансових установах продукцією є послуги, що надаються фізичним та юридичним особам. В окремих випадках продукт праці слугує одночасно виробленою продукцією, виконаною роботою, наданою послугою (наприклад, відремонтовані годинник або взуття, телевізор, холодильник тощо) [6].

Відповідно до Інструкції № 291, готова продукція – це продукція (напівфабрикат, виріб, послуга, робота), обробка якої закінчена та яка пройшла всі стадії технічного випробування, відповідає технічним умовам і стандартам, не потребує подальшої обробки на цьому підприємстві і здана на склад [3].

Готову продукцію необхідно аналізувати як роботу, що є результатом виробничої діяльності підприємства з дотриманням відповідних умов, а саме:

- виробничий процес, відповідно до технічних умов, повинен бути завершеним;
- усі стадії виробничого процесу продукції повинні бути документально підтвержені;
- оприбуткування продукції на склад повинно здійснюватися відповідно до встановлених технічних параметрів, що діють на підприємстві [1].

В бухгалтерському обліку готова продукція оцінюється у відповідності до П(С)БО 9 «Запаси» за первісною вартістю, яка визначається згідно з П(С)БО 16 «Витрати».

П(С)БО 16 «Витрати» визначає два поняття собівартості готової продукції:

- собівартість реалізованої продукції;
- виробнича собівартість продукції [4].

За нормами п. 6 П(С)БО 9 готова продукція – це різновид запасів. Запаси повинні відповідати певним вимогам, а саме: повинні відображатися в результаті фактично здійснюваних, мають бути надані у використання протягом одного операційного циклу, не зобов'язані бути обмеженими у використанні [5].

Оцінка готової продукції при її продажу залежить від облікової політики підприємства, в частині оцінки запасів при їх вибутті. При цьому можуть застосовуватися методи, передбачені П(С)БО 9 «Запаси».

На відміну від інших видів запасів, готову продукцію не можна придбати за грошові кошти чи в обмін на інші активи, отримати як вклад до статутного капіталу або безоплатно.

У промисловості облік готової продукції здійснюється на рахунку 26 «Готова продукція», у сільському господарстві – на рахунку 27 «Продукція сільськогосподарського виробництва». За дебетом цих рахунків відбувається надходження продукції власного виробництва за фактичною виробничою собівартістю або за нормативною вартістю, за кредитом – її списання [1].

Обсяг продукції у вартісному вираженні визначається різними показниками (табл.1).

Таблиця 1 – Вартісні показники обсягу продукції*

Показник	Значення
1	2
Товарна продукція	вартість всієї продукції, що вироблена підприємством та призначена для реалізації чи власних потреб
Валова продукція	сумарний обсяг у вартісному вираженні закінчених і незакінчених промислових виробів та робіт, призначених для реалізації, включно з товарною продукцією, залишками незавершеного виробництва, інструментами та технологічним оснащенням власного виробництва;
Чиста продукція	показник обсягу виробництва підприємства в грошовому еквіваленті за певний період часу, що характеризує вартість новоствореного продукту. Вона визначається вирахуванням з обсягу валової продукції матеріальних витрат і суми амортизаційних відрахувань;
Реалізована продукція	вартість відвантаженої продукції, яка у вигляді платежу надійшла на рахунки підприємства

* Джерело: складено автором на основі [2]

В діяльності будь-якого підприємства головним завданням є отримання прибутку. Саме швидка реалізація готової продукції є завершальним етапом у виробництві готової продукції та забезпечує підприємству ефективний прибуток.

Список використаних джерел

1. Баєвська Л.Л. Бухгалтерський облік в сільськогосподарських підприємствах, інтегрованих з підприємствами інших галузей / Л.Л. Баєвська // автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04. – бухгалтерський облік, аналіз та аудит. – К., 2006. – 20 с.
2. Бухгалтерський облік в Україні: навч. посібник / За ред. Р.Л. Хамяна, В.І. Лемішовського. – 4-те вид., доп. і перероб. – Львів: Нац. університет "Львівська політехніка" (Інформаційно-видавничий центр "Інтелект +" Інституту післядипломної освіти), "Інтелект-Захід", 2005. – 1072 с.
3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, режим доступу від 30.11.1999 № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
4. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» 31.12.1999 № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.
5. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» 20.10.1999 № 246 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
6. Продукція: загальна характеристика, поняття і класифікація та вимірники обсягу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.osvita.ua/vnz/reports/econom_pidpr/19417/.

Кузьменко А. В., здобувач вищої освіти, гр. ОАт-181

Науковий керівник – **Онищенко В. П.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЗВІТ ПРО УПРАВЛІННЯ ЯК КРОК ДО ІНТЕГРОВАНОЇ ЗВІТНОСТІ

Перша згадка в українському законодавстві про цей досить загадковий для нас звіт з'явилася ще осінню 2017 року в тексті Закону про бухгалтерський облік [7]. Він тоді з'явився з-поміж інших новацій з європейського законодавства. Звіт про управління – документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності.

Звіт про управління не повторює фінансову звітність та примітки до неї, а є самостійним звітом з власною метою та завданнями, що подається разом з фінансовою звітністю

Витоки Звіту про управління знаходяться у 2-х Директивах ЄС:

- Директива 2013/34/ЄС [1], яку ще називають «бухгалтерською директивою» (ст. 19 та ст. 20);

- Директива 2014/95/ЄС [2], яку ще неофіційно називають «директивою про розкриття нефінансової інформації». Нею до Директиви 2013/34/ЄС вводиться ст. 19а «Нефінансовий звіт».

Аналіз вимоги згаданих Директив щодо наповнення Звіту про управління показав, що він не є суто європейською примхою, а містить інформацію, яка ще може бути переплітатися з популярною нині на Заході інтегрованою звітністю (integrated statement) та еколого-соціальною звітністю (ESG-statement). Аббревіатура «ESG» англ. означає «Environmental, Social and Governance». Дослівно це перекладається як «навколишнє середовище, соціум та управління». Інколи подібну звітність називають звітністю сталого розвитку чи звітністю з корпоративної відповідальності. Інтегрований звіт, в принципі, може охоплювати всі вищезазначені питання, але з особливим підходом до розкриття і є на сьогодні найширшою та найбільш «розкрученим», маючи підтримку міжнародних аудиторських фірм «Великої четвірки» [3].

Звіт про управління за наявності нефінансової інформації має безліч точок дотику до сучасних інтегрованих звітів та звітів зі сталого розвитку. Так, за Директивою 2014/95/ЄС, якщо підприємство складає окремий звіт, то воно має право не складати нефінансовий звіт, якщо публікує його разом зі Звітом про управління. Таким окремим звітом і розглядається інтегрована звітність. Таким чином, Директиви ЄС частково визнають їх схожість та взаємозамінність, але не відмінюють окремий Звіт про управління. Виходить, що інформація інтегрованої звітності може бути використана для наповнення Звіту про управління та навпаки.

Якщо звертатися до рекомендацій аудиторських фірм «Великої четвірки», наприклад Ernst & Young, то вони рекомендують до використання цілу низку міжнародних рамок підходів з інтегрованої звітності та звітності сталого розвитку (ESG-звітність, звітність сталого розвитку, звітність з корпоративної відповідальності). Серед них як найбільш популярні можна виділити два:

- Ініціативу з глобальної звітності (Global Reporting Initiative, GRI G4) [4]). Дані Методрекомендації зі складання звітності зі сталого розвитку пов'язують Звіт про управління зі звітністю зі сталого розвитку;

- Рамковий підхід до інтегрованої звітності (Integrated Reporting Framework, IIRC) [5]. Він вказує, як подати інформацію про навколишнє середовище, соціальні питання та питання працевлаштування, права людини, боротьбу з корупцією та хабарництвом як частину процесу створення підприємством вартості.

Подальше дослідження цих методрекомендацій та їх розвиток матиме допоможе у розробці методики складання звіту про управління, конкретизації його наповнення, визначення методологічних принципів [6].

Отже, в українській практиці ідея інтегрованої звітності впроваджується через діяльність міжнародних компаній та впровадження на законодавчому рівні обов'язку складання та оприлюднення звіту про управління для середніх і великих підприємств [7]. Нефінансова частина даного звіту можна розглядати як невід'ємну частину інтегрованого способу подання результатів бізнесу.

Список використаних джерел

1. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings. – Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0034>.

2. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups Text with EEA relevance. – Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0095>.

3. EU Directive: disclosure of non-financial information and diversity information / EY. – Available at: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-ARA-2018-report/\\$FILE/EY-ARA-2018-report.PDF](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-ARA-2018-report/$FILE/EY-ARA-2018-report.PDF).

4. GRI Standards Glossary 2016, p. 16. – Available at: <https://www.globalreporting.org/standards/gri-standards-download-center/gri-standards-glossary/>.
5. International <IR> Framework. – Available at: <http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-2-1.pdf>.
6. Онищенко В.П. Звіт про управління – невизначений і не зовсім бухгалтерський // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.golovbukh.ua/article/7447-zvt-pro-upravlnnya-neviznacheniy-ne-zovsm-buhgalterskiy>.
7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=996-14>.

Норець Д. О., здобувач вищої освіти, гр. ОА-171
Науковий керівник – **Клименко Т.В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У наш час дослідження конкурентоспроможності підприємства посідає одне з найбільш важливих місць в аналізі його діяльності, адже неконкурентоспроможне підприємство буде витіснене як зі світового, так і з національного ринків. Взагалі, конкурентоспроможність підприємства – це його здатність створювати, виробляти і продавати товари та надавати послуги, цінові й нецінові якості яких привабливіші, ніж у аналогічної продукції конкурентів [3].

У конкурентній боротьбі підприємства поділяють на ринкових лідерів, ринкових претендентів, ринкових послідовників та підприємства, що діють у ринковій ніші.

Ринковим лідером є підприємство або фірма, що займає найбільшу ринкову частку в певній галузі [1]. Ринковий лідер має як вигоди, так і ризики. Так, до вигод ринкового лідера відносять високий імідж та значний прибуток. Що ж до його ризиків, то це ринкові претенденти, які прагнуть усунути ринкового лідера та зайняти його місце, а також ринкові послідовники, які можуть зіпсувати імідж ринкового лідера. Існують ситуації, коли вираженого ринкового лідера в певній галузі не існує, а як лідери розглядаються декілька підприємств [1].

Ринковий претендент – це підприємство або фірма, що бореться за збільшення своєї частки на ринку та за входження до числа лідерів [1]. Зокрема, щоб ввійти до числа лідерів ринковий претендент продає свою продукцію дешевше, покращує якість продукції, надає додаткові послуги, наприклад, безкоштовне транспортування продукції або її зберігання на складах підприємства.

Ринковий послідовник – підприємство або фірма, що проводить політику проходження за ринковими лідерами, хоче зберегти свою ринкову частку. Особливістю цього підприємства є те, що воно спирається на досвід ринкових лідерів [1]. Відмінністю між ринковим претендентом і ринковим послідовником є те, що ринковий послідовник не прагне посунути ринкового лідера з його місця.

Підприємства, що діють у ринковій ніші – підприємства, що обслуговуються маленькі ринкові сегменти, які підприємства-конкуренти не брали до уваги і не обслуговували [1]. Ці підприємства є більш вразливими порівняно з іншими, адже через деякий час можуть з'явитися підприємства, які будуть претендувати на цю ринкову нішу, тому велика кількість підприємств намагаються знайти якомога більше ринкових ніш.

На формування конкурентоспроможності підприємства впливають фактори внутрішнього та зовнішнього середовища:

- внутрішні – рівень організації підприємства, технічний рівень виробництва, інформаційна забезпеченість, забезпечення фінансовими та фізичними ресурсами, менеджмент, маркетинг, рентабельність, тощо;

- зовнішні – економічні та соціальні чинники, політична ситуація в країні, законодавство, можливості підприємств-конкурентів, податкові ставки, наявність природних ресурсів, клімат тощо.

Вагомий вплив на конкурентоспроможність мають інновації. Завдяки інноваційним процесам відбуваються значні зміни конкурентоспроможності, наприклад, підприємство, яке мало низький рівень конкурентоспроможності, під впливом інноваційних технологій може покращити свою діяльність та досягнути високого рівня конкурентоспроможності. Конкурентоспроможне підприємство повинно вміти швидко адаптуватися до змін, які відбуваються в зовнішньому середовищі, в іншому випадку конкурентоспроможність підприємства послаблюється і через деякий час підприємство може стати неконкурентоспроможним.

Існує чотири рівні конкурентоспроможності підприємства: на першому рівні підприємство займається лише випуском продукції, не звертає увагу на свою конкурентоспроможність і споживачів; на другому рівні – підприємство намагається виготовляти продукцію за стандартами, які створюються конкурентами, підприємство не розробляє власні стандарти, які б могли збільшити його конкурентоспроможність; на третьому рівні – підприємство починає ставати «законодавцем моди», виробляє власні стандарти, все менше зважає на стандарти, встановлені конкурентами; на четвертому рівні – підприємство активно розробляє власні стандарти виробництва, стає «законодавцем моди» в певній галузі виробництва.

Дослідження конкурентоспроможності підприємства дозволяє визначити її рівень на даний момент часу, виявити резерви для її підвищення у майбутньому. Існує багато методичних підходів до оцінювання конкурентоспроможності підприємства, однак найчастіше використовуються методи, що базуються на формі представлення результату оцінювання (таблиця 1).

Таблиця 1 – Характеристика методів оцінювання конкурентоспроможності підприємства*

Методи	Характеристика методу
<i>графічні</i>	Будується багатокутник конкурентоспроможності, вершинами якого є фактори, що впливають на конкурентоспроможність. Переваги: простота та наочність. Недолік: не дозволяють об'єктивно встановити узагальнюючий показник конкурентоспроможності.
<i>матричні</i>	Полягає у застосуванні матриць. Переваги: простота, можливість отримати правдиву об'єктивну оцінку конкурентоспроможності. Недолік: надмірна спрощеність.
<i>індексні</i>	Пов'язані з визначенням одиничних індексів за ключовими показниками й аспектами діяльності підприємства та їх зведенням до інтегрального показника Визначаються як більш комплексні методи порівняно з графічними та матричними.
<i>розрахункові</i>	Суть цих методів полягає у здійсненні розрахунково-аналітичних операцій. Є найбільш чисельною групою методів.

*Джерело: узагальнено автором на основі [2, 4, 5]

Таким чином, підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства є важливою сходинкою для покращення діяльності підприємства. Під постійним впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, рівень конкурентоспроможності підприємства може кардинально змінюватись, тому керівництву підприємства необхідно через певний проміжок часу

проводити оцінювання конкурентоспроможності підприємства та слідкувати за інноваційними змінами, які відбуваються у сфері діяльності підприємства.

Список використаних джерел

- 1) Визначення пріоритетних конкурентів на ринку. *Студопедія*. URL: https://studopedia.com.ua/1_23902_viznachennya-prioritetnih-konkurentiv-na-rinku.html
- 2) Кваско А. В. Аналіз методів оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2017. № 1. С. 111-118. URL: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-54/14.pdf>
- 3) Конкурентоспроможність підприємства. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BE%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0
- 4) Левицька А. О. Методи оцінки конкурентоспроможності підприємства: вітчизняні та закордонні підходи до класифікації. *Механізм регулювання економіки*: журнал. 2013. №4 – С. 155–163. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/retrieve/82221>
- 5) Літвінова В. О. Графічні методи дослідження у аналізі рівня конкурентоспроможності продукції. *Бізнес Інформ*. 2012. №4. С. 53-56. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2011/1/Графічні%20методи%20дослідження%20у%20аналізі%20рівня%20конкурентоспроможності%20продукції.pdf>

Норець Д. О., здобувач вищої освіти, гр. ОА-171
Науковий керівник – **Сидоренко О. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК У США: ОБЛІК ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Історія бухгалтерського обліку США починається із заснування Американської асоціації громадських бухгалтерів, яка була заснована у 1887 році у Нью-Йорку. Метою вищезазначеної організації було створення професії сертифікованого громадського бухгалтера [2].

Організаційною моделлю бухгалтерського обліку США є британо-американська модель, за якою бухгалтерський облік зорієнтований на кредиторів та інвесторів. Бухгалтерський облік поділяється на фінансовий та управлінський. Основною відмінністю між цими двома обліками є те, що фінансовий облік зорієнтований здебільшого на надання інформації про фінансовий стан підприємства зовнішнім користувачам, а управлінський – лише внутрішнім користувачам. Якщо порівняти заробітну плату бухгалтерів, то побачимо, що заробітна плата бухгалтера, який здійснює управлінський облік виявиться вищою.

План рахунків бухгалтерського обліку США відповідає Англосаксонській обліковій системі, за якою кожне підприємство повинно самостійно розробляти план рахунків.

Бухгалтерський облік у США регулюється GAAP (US GAAP) - Generally Accepted Accounting Principles, що в перекладі означає Загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку. GAAP – це стандарт бухгалтерського обліку, прийнятий американською комісією з цінних паперів та бірж (SEC) [5].

Щодо балансу США, то він має горизонтальну форму, тобто актив відображається ліворуч, а пасив – праворуч. Статті у балансі розміщуються за ступенем зменшення ліквідності, тобто від більш ліквідних до менш ліквідних.

Згідно US GAAP існує один спосіб постановки на облік основного засобу, а саме метод витрат [4]. Одним із найважливіших первинних документів обліку основних засобів вважається інвентарна таблиця. Що ж до класифікації основних засобів, то згідно US GAAP існують наступні групи основних засобів:

- 1) прилади, обладнання, меблі;
- 2) земля;
- 3) поліпшення земельної ділянки;

- 4) будівлі;
- 5) природні ресурси.

Оприбуткування основного засобу відображають за дебетом рахунку земля, будівлі, машини і обладнання та кредитом рахунку до оплати, якщо оплата не відбулася. Оплату обладнання відображають за дебетом рахунку до оплати і кредитом рахунку гроші в банку [2].

Земля вважається унікальним основним засобом через те, що має необмежений строк експлуатації та на неї не нараховується амортизація. Всі інші основні засоби фізично та (або) морально зношуються, і тому на них нараховують амортизацію.

У США найчастіше використовується метод прискореного зменшення залишкової вартості, взагалі вважається, що США одна з перших країн світу, яка почала використовувати цей метод.

Однією з найбільш важливих переваг прискореного методу нарахування амортизації вважають те, що величина амортизаційних нарахувань, що вилучається з оподаткованого прибутку в багатьох випадках є вищою порівняно з самим прибутком, тому при такому завищенні частина прибутку включається у витрати виробництва і тим самим звільняється від оподаткування. Таким чином під виглядом амортизації підприємствами приховується від оподаткування значна частина прибутку [1,3].

Ще однією перевагою цього методу є те, що вартість основного засобу відшкодовується значно швидше, ніж за іншими методами нарахування амортизації. Особливо це вигідно, коли основний засіб дуже швидко зношується.

Для підтримання основного засобу в працездатному стані необхідні певні затрати, у США ці затрати класифікують наступним чином: догляд та поточний ремонт, доповнення, поліпшення та амортизація, заміна [2]. Однак на практиці дуже часто класифікація затрат не здійснюється.

Ліквідацію основного засобу оформлюють за допомогою балансу на списання майна, де зазначається ціна придбання, амортизація, залишкова вартість обладнання. Результати ліквідації основного засобу списуються на фінансовий результат [2].

Загалом, якщо порівняти бухгалтерський облік США та України, то можна побачити багато чого спільного, наприклад, поділ обліку на фінансовий і управлінський та горизонтальна форма балансу. Що ж до відмінностей, то основною відмінністю між цими двома обліками є те, що в Україні існує затверджений план рахунків, а у США кожне підприємство розробляє план рахунків самостійно.

Список використаних джерел

- 1) Капля В.І., Прискорена амортизація як елемент облікової політики акціонерного товариства АПК. *Облік і фінанси АПК*: журнал, випуск: №9-10. 2005. С. 177-180. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/priskorena-amortizaciya-yak-element-oblikovo-politiki-akcionernogo-tovaristva-apk.html>
- 2) Лучко М.Р., Бенько І.Д. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 370 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/16824/1/книга%20зар.%20кр..pdf>
- 3) Проблеми фінансової підтримки малих і середніх підприємств на селі / За ред. М.Я Дем'яненка. Київ: ННЦ ІАЕ, 2004. 240 с.
- 4) Староверова Ю. Облік основних засобів в ГААП США в порівнянні з МСФЗ. 08.11.2019. URL: <https://kreston-gcg.com/ua/oblik-osnovnih-zasobiv-v-gaap-ssha-v-porivnyanni-z-msfz/>
- 5) Generally Accepted Accounting Principles (United States). Вікіпедія. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Generally_Accepted_Accounting_Principles_\(United_States\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Generally_Accepted_Accounting_Principles_(United_States)).

Павленок Г. М., здобувач вищої освіти, гр. ЗМОАп-181,
Сакун О. С., к.е.н., доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МЕТОДИКА СКЛАДАННЯ ТА АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ СУБ'ЄКТА МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Поняття «суб'єкт малого підприємництва» і «малий бізнес» часто ототожнюється. Однак для цілей складання фінансової звітності слід керуватися критеріями для малих підприємств згідно норм Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16.07.1999 р.: штат – до 50 працівників, дохід – до 8 млн євро, величина активів – до 4 млн. євро *(за попередній звітний рік, курс євро – за середньорічним курсом НБУ)* [1].

Фінансова звітність відображає підсумки господарської діяльності підприємства за звітний період (квартал, півріччя, 9 місяців, рік). Річна фінансова звітність подається не пізніше 28 лютого наступного року, проміжна - не пізніше 25 числа місяця, що настає за звітним кварталом.

Склад фінансової звітності малого підприємства спрощений: Баланс (форма № 1-м), Звіт про фінансові результати (форма 2-м). Баланс містить структуровані за видами дані про фінансово-майновий стан підприємства: майно і грошові кошти (активи), джерела їх утворення (пасиви) у вартісному еквіваленті. Розміри отриманих доходів, понесених витрат і результати діяльності підприємства (прибуток або збиток) наводяться у звіті про фінансові результати [2].

Особливості складання фінансової звітності для малого підприємства різняться для загальної і спрощеної системи оподаткування, мікропідприємств, що впливає на методи і принципи ведення бухгалтерського обліку, які закріплюють у наказі про облікову політику. Серед них: необхідність нарахування резервів і забезпечень майбутніх витрат, зобов'язання подавати проміжну звітність, здійснювати переоцінку необоротних активів, принцип зарахування дебіторської заборгованості (за фактичною або чистою реалізаційною вартістю).

Мета складання фінансової звітності – задоволення потреб користувачів: внутрішніх (власники, інвестори, керівництво, персонал) і зовнішніх (державні органи, контрагенти, фінансові установи). Аналіз фінансової звітності дозволяє оцінити користувачам фінансово-економічний стан підприємства, визначити його слабкі і сильні сторони, конкурентні переваги, ефективність прийнятих рішень керівництва, визначитися із перспективами розвитку, дозволяє знизити потенційні ризики від прийняття таких рішень.

Бухгалтерський облік і фінансова звітність в Україні на державному рівні регулюються цілим рядом нормативно-правових законодавчих актів, які включають закони, положення, національні міжнародні стандарти, методичні рекомендації, постанови тощо. Проте і на рівні підприємства створюється система нормативних актів, що базується на нормах чинного законодавства і регламентує підходи, принципи ведення бухгалтерського обліку, методологію, етапи складання фінансової звітності. Для визначення складу і строків фінансової звітності підприємства, які відповідають його організаційно-правовій формі, формі власності, виду економічної діяльності, системі оподаткування, величині активів, кількості штатного персоналу, рівня доходів, підприємству доводиться вивчати широке коло законодавчих актів.

Етапи підготовки і складання фінансової звітності передбачають: вивчення законодавчих актів на предмет змін і нововведень; проведення інвентаризації активів і зобов'язань; перевірка повноти і правильності відображення в обліку господарських операцій (звірка синтетичних та аналітичних рахунків, перевірка за оборотно-сальдовими відомостями); нарахування, списання відповідно до методів обраної облікової політики та норм законодавства; розподіл загальновиробничих витрат згідно обраної бази; нарахування амортизації необоротних активів; закриття рахунки доходів і витрат на рахунки фінансового результату; списання фінансового результату на прибуток або збиток; нарахування податків

на прибуток; складання фінансової звітності, підписання в установленому порядку і подання користувачам.

Проведення аналізу фінансової звітності полягає, з одного боку, в наданні загальної характеристики всім показникам (статтям) звітності з простеженням позитивних і негативних змін у їх величинах і прогнозуванням подальших тенденцій. З іншого боку, інструментами аналізу виступають цілий ряд розрахунків, результати яких дають представлення про рівень фінансової стійкості, ділової активності, ліквідності і платоспроможності підприємства, рентабельності його діяльності.

Вивчаючи недоліки, які існують у методології складання та аналізу фінансової звітності, вбачається доцільним запропонувати підприємствам:

- провести ревізію наказу про облікову політику: відокремити положення щодо організації бухгалтерського обліку та методи і принципи, які стосуються облікової політики і щодо яких існує альтернатива вибору. У наказі прописувати тільки норми, які стосуються діяльності підприємства.

- підлаштувати фінансову звітність під потреби внутрішніх користувачів, виділивши в окремі статті показники, що стосуються основної діяльності підприємства, грошові кошти на поточних. Упорядкована таким чином фінансова звітність дасть більш наглядну картину для користувачів, інтереси яких торкаються основної діяльності підприємства, на відміну від доходів і витрат, господарських операцій від інших видів діяльності. Це покращить оцінку і сприйняття користувачів щодо управлінських рішень, шляхів подальшого розвитку [5].

- регламентувати рух документів на підприємстві, затвердивши графік документообігу. Це забезпечить належне оформлення, своєчасне надходження документів до бухгалтерії і відображення інформації з документів в обліку, позитивно вплине на якість і достовірність фінансової звітності [4].

- врегулювати засади та етапи проведення інвентаризації активів і зобов'язань на підприємстві, розробивши і затвердивши положення про інвентаризацію. Виділити в ньому мету, принципи, основи, методи, строки, завдання, умови, етапи проведення інвентаризації, шляхи опрацювання її результатів і відображення їх в обліку. Це дозволить гарантувати якість, повноту і фактичність показників фінансової звітності [3].

Таким чином, методологія складання та аналізу фінансової звітності передбачає улаштування цілої системи засад, підходів, методів і принципів, які будуть регулювати весь господарський процес, що проходить на підприємстві. Як наслідок забезпечується своєчасне, повне і достовірне відображення кожної господарської операції та фінансових результатів у бухгалтерському обліку та у фінансової звітності підприємства.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16.07.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
2. Національне положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Спрощена фінансова звітність»: Наказ Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. № 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00>
3. Олійник С. О. Інвентаризація в системі бухгалтерського обліку та напрями її вдосконалення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/download/1233/1339>
4. Пронь Н. О. Проблемні аспекти організації документообігу на підприємствах / Н. О. Пронь // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – № 21. – с. 368-373.
5. Семйон В. С. Облікова політика підприємства: вітчизняний і зарубіжний досвід [Текст] / В. С. Семйон // Економіка і організація управління. – 2014. – № 3(19) – 4(20). – с. 243–248.

Палєєва В. Р., здобувач вищої освіти, гр. ОА-171
Науковий керівник – **Сакун О. С.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Питання ефективності державного фінансового контролю є доволі актуальним для кожної країни, оскільки саме він виступає основним інструментом, що забезпечує раціональне управління державними ресурсами. В особливому становищі зараз знаходиться Україна. Курс на євроінтеграцію зумовлює необхідність реформування системи державного фінансового контролю та його адаптування до економічних змін останніх років. Тому залучення позитивного зарубіжного досвіду організації фінансового контролю є дуже важливим для України.

Для багатьох розвинених країн світу державний фінансовий контроль є пріоритетною сферою розвитку фінансово-бюджетних відносин. Від ефективності його здійснення залежить фінансове становище всієї країни. Кожна держава вибудовує свою систему контролю з характерними їй особливостями та відмінностями, однак базуються ці системи на спільних принципах та міжнародних стандартах здійснення фінансового контролю. Стандартизація є вагомим фактором забезпечення взаємодії світових органів фінансового контролю, сприяє удосконаленню національних систем державної діяльності загалом [5].

Роль міжнародного фінансового контролю як нового інституту почала зростати у зв'язку з розвитком міжнародного співробітництва держав, у якому важливу роль відігравали різні міжнародні організації. Провідна роль серед них належить Міжнародній організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI), яка займається вивченням та поширенням позитивного досвіду у контрольній практиці, розробляє інституціональні правила для органів державного фінансового контролю, здійснює навчальні заходи. INTOSAI (1953) здійснює свою діяльність з метою заохочення співробітництва між вищими контрольними органами; підвищення професійних можливостей у сфері державного аудиту; впровадження сучасних ефективних стандартів тощо. До неї входять країни, які є членами Організації Об'єднаних Націй. Україна входить до складу INTOSAI з 1998. Свою діяльність INTOSAI здійснює на основі положень Лімської декларації про основні принципи здійснення аудиту. Він являє собою базовий документ, у якому визначені єдині загальні принципи державного фінансового контролю, що можуть бути прийнятними в будь-якій демократичній правовій державі [3].

Досвід країн з розвинутою економікою (Франція, Німеччина, Великобританія, Австрія, США) свідчить, що державний фінансовий контроль відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності країни. Його ключовими завданнями є: контроль за управлінням та використанням державних коштів; контроль за дотриманням бюджетного законодавства; виявлення відхилень від прийнятих положень і порушень основних принципів використання державних ресурсів (законності, ефективності та економії) тощо.

Система організації фінансового контролю загалом визначається специфікою державного устрою та розвитком політичної системи країни, однак в західних країнах Європи вона є доволі однотипною. Вона складається з зовнішнього і внутрішнього аудиту. Зовнішній фінансовий контроль, як правило, належить до компетенції вищих органів (рахункових палат), система внутрішнього контролю представлена структурними підрозділами відомств [4]. Така система полегшує здійснення аудиту вищими органами фінансового контролю і звільняє їх від проведення детальних перевірок, через використання матеріалів органів внутрішнього контролю. У Німеччині вищим контролюючим органом є Федеральна рахункова палата, яка є незалежним органом фінансового контролю і підпорядковується лише закону. Вона здійснює контроль за бюджетним фінансуванням федерації, а також фінансовою діяльністю установ. Органом внутрішнього контролю є Міністерство фінансів, а також підпорядковані йому

Федеральне відомство з фінансів (займається податковою перевіркою підприємств), Федеральне управління державного боргу (операції з випуску і погашення позик, фінансування бюджетного дефіциту) [2].

Розвитку державного фінансового контролю зарубіжних країн характерна тенденція децентралізації та його виокремлення у незалежний напрям контрольної діяльності. Незалежність ґрунтується на принципах самостійності у плануванні та виконанні аудиту. Вищі контрольні органи можуть виконувати свої обов'язки ефективно та об'єктивно, лише коли вони незалежні від стороннього впливу.

Одним із основних видів контролю виконання державного бюджету в розвинених країнах є аудит ефективності. Він застосовують з метою перевірки діяльності державних органів щодо раціональності, економності використання бюджетних коштів. Цей вид контролю охоплює не тільки фінансову сферу, але й всю управлінську діяльність, у тому числі організаційну й адміністративні системи. Ефективне управління державними фінансами сприяє досягненню стабільності економіки, економічному зростанню; прозорості системи державного фінансового контролю. Із впровадженням аудиту ефективності в контрольну практику, в більшості країнах були створені спеціальні підрозділи аудиту ефективності (Великобританія, Бельгія, Данія, Нідерланди, Швеція). В США аудит ефективності здебільшого спрямований на оцінку результативності витрачання державних ресурсів, у Великобританії - на оцінку ефективності досягнення кінцевого результату [1].

На сьогодні в Україні ще не склалася цілісна система державного фінансового контролю через суперечливість нормативно-правової бази, перетину функцій суб'єктів контролю, проблеми визначеності термінології в законодавстві тощо. Поглиблення розвитку ринкових відносин передбачає необхідність удосконалення системи контролю публічних фінансів.

На відміну від більшості розвинених країн, в Україні відсутній єдиний централізований орган, який координував би діяльність зовнішнього державного фінансового контролю. Натомість, у національній практиці ця система представлена двома важливими інституціями Державної аудиторської служби (з лютого 2020 року - Офіс фінансового контролю) та Рахункової палати, які діють від імені різних гілок влади. Це перешкоджає повноцінному нормативному регулюванню, тому виникає необхідність розмежування повноважень цих органів в частині здійснення фінансового аудиту. Не менш важливим є процес імплементації стандартів ISSAI в діяльність Рахункової палати [2].

Відсутність системності фінансового контролю створює передумови для неефективного використання державних фінансів та появи значних обсягів правопорушень. В Україні мало розвинені профілактичні механізми попередження зловживань у фінансово-бюджетній сфері, а контролюючі органи досить часто стають вже «реєстраторами» порушень. Позитивним є досвід зарубіжних країн, які використовують не лише поточну та заключну форму контролю, але й здійснюють превентивні заходи з метою профілактики фінансових зловживань, тому такий досвід варто залучити до використання в Україні.

В Україні розвиток аудиту ефективності і його застосування в контрольній практиці знаходиться на початковому етапі. Методика його проведення не відповідає сучасним вимогам і потребує значного доопрацювання. Удосконалення аудиту ефективності для вирішення проблем підвищення ефективності й результативності використання коштів бюджетів входить до першочергових заходів бюджетної політики уряду, тому доцільно звернутися до світового досвіду при формуванні національної моделі державного фінансового контролю [6].

Отже, на шляху інтеграції України в міжнародну спільноту вона стикається з багатьма труднощами, зокрема: не достатня відповідність системи вітчизняного державного фінансового контролю стандартам і правилам міжнародних організацій, спостерігається негативна тенденція неефективного використання коштів державного бюджету, а також ряд інших проблем, які роблять систему фінансового контролю в Україні затратною та непрозорою. Ці особливості не дають змоги державі підтримувати високу ефективність національної фінансової системи. Тому, вивчення та використання на практиці досвіду зарубіжних країн є необхідним у процесі реформування моделі фінансового контролю.

Залучення кращого світового досвіду у перспективі дозволить суттєво підвищити результативність контрольної діяльності, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню ефективності управління державними фінансами.

Список використаних джерел

1. Аудит ефективності у державному фінансову контролі зарубіжних країн URL: http://www.rusnauka.com/14_APSN_2008/Economics/32576.doc.htm (дата звернення: 25.03.2020).
2. Трайтлі В. Державний фінансовий аудит: світ та Україна. *Всеукраїнський науково-практичний журнал*. 2019. URL: <https://fincontrol.com.ua/news-public.php?id=175>.
3. Піхоцький В. Зарубіжний досвід організації державного фінансового контролю та можливість його використання в Україні. *Український журнал Економіст*. 2016. №1. С. 31-34. URL: <http://ua-ekonomist.com/archive/2016/1/Pyhotskyj.pdf>.
4. Зарубіжний досвід організації державного фінансового контролю URL: https://pidruchniki.com/1404050964161/finans/zarubizhnyi_dosvid_organizatsiyi_derzhavnogo_finansovogo (дата звернення: 25.03.2020).
5. Побудова системи державного аудиту в зарубіжних країнах URL: https://stud.com.ua/67584/finans/pobudova_sistemi_derzhavnogo_auditu_zarubizhnih_krayinah (дата звернення: 25.03.2020).
6. Романів Є.М., Гончарук С.М., Приймак С.В., Даниляк Л.Я. Розвиток державного фінансового контролю в Україні : монографія / за заг. наук. ред. Романіва Є.М. Львів, 2015. 174 с.

Палєєва В.Р., здобувач вищої освіти, гр. ОА-171

Предко А.Ю., здобувач вищої освіти, гр. ОА-171

Науковий керівник – **Клименко Т.В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

Протягом останніх декількох років у вітчизняному економічному середовищі актуальним питанням залишається процес забезпечення прозорості, ефективної та якісної політики у сфері публічних закупівель. Під публічними закупівлями мається на увазі придбання товарів, робіт і послуг у постачальників за кошти платників податку на основі відкритих тендерів. Проте не варто їх плутати з державними закупівлями, які здійснюються за рахунок коштів держави та в її інтересах [1]. Констатуємо, що процес інтеграції України у міжнародну спільноту та укладення Угоди про Асоціацію з ЄС створює необхідність реформування національного законодавства та удосконалення механізму закупівель до європейських стандартів [3].

Проведення публічних закупівель на території України регулюються Законом України «Про публічні закупівлі», в який у 2019 році були внесені нововведення, спрямовані на спрощення процедури здійснення закупівель, зменшення корупційних складових, уникнення державних збитків та мінімізацію ризиків для виконавців і замовників [2]. По-перше, відповідальність за організацію та проведення закупівель переноситься від тендерних комітетів до уповноважених осіб, які повинні мати великий рівень знань у цій сфері, підтвердивши їх в безкоштовному тесті на сайті. На них покладається обов'язок складати річний план, обирати процедуру проведення закупівель та зберігати необхідну документацію. Визначено, що до кінця 2021 року триває перехідний період, тому проводити закупівлі можуть ще тендерні комітети. По-друге, відмовитися від участі у процедурі закупівлі можна лише тоді, коли учасник процедури є боржником щодо сплати податків і зборів, або ж протягом трьох останніх років замовник мав негативний досвід у роботі з учасником. По-третє, запроваджується обов'язкове використання електронної системи ProZorro, яка широко розповсюджена в європейській практиці. Окрім цього, збільшений строк укладання договору до 60 днів, визначені нові штрафні санкції в разі порушення законодавства у сфері закупівель та введена нова процедура – торги з обмеженою участю [6].

Основою проведення публічних закупівель є тендер. Державні підприємства для забезпечення своєї діяльності проводять торги щодо придбання товарів і послуг, але для того щоб виконавці мали задовільний кінцевий результат, необхідно розумітися на тому, як саме вони проводяться. За рівнем вартості державні тендери в Україні поділяються на допорогові та надпорогові. В Україні більшою популярністю користуються надпорогові тендери, які регламентуються Законом України №922 «Про публічні закупівлі». Замовники, обирають самостійно, яку процедуру використовувати під час надпорогових закупівель: відкриті торги, конкурентний діалог чи переговорну процедуру. Переговорна процедура – це процедура, за якої замовник після проведених переговорів обирає постачальника і протягом одного дня повинен опублікувати повідомлення щодо наміру укласти з ним договір через електронну систему. Відкриті торги – це найпоширеніша процедура закупівель з використанням електронної системи ProZorro. Конкурентний діалог – процедура, за якої предметом закупівлі виступають юридичні та інтелектуальні послуги, а також науково-дослідницькі роботи [4]. Окрім цього, в Законі України «Про публічні закупівлі» зазначається, якщо вартість закупівлі входить у відповідні межі, то оголошення щодо проведення публічної закупівлі здійснюється англійською мовою [5]. В таблиці 1 наведені вартісні пороги щодо застосування процедур закупівлі, які визначені Законом України «Про публічні закупівлі».

Таблиця 1 – Види публічних закупівель за рівнем вартості*

ДОПОРОГОВІ ЗАКУПІВЛІ		
Звичайні замовники	Замовники монополісти	Як проводити закупівлю
до 50 тис. грн		пряма закупівля або через ProZorro (від 3 тис. грн)
від 50 до 200 тис. грн для товарів 1,5 млн грн для робіт	від 50 до 1 млн грн для товарів та 5 млн грн для робіт	закупівля через ProZorro або звіт (вимог до термінів і документів не має)
НАДПОРОГОВІ ЗАКУПІВЛІ		
Звичайні замовники	Замовники монополісти	Як проводити закупівлю
від 200 тис. грн до 133 тис. євро для товарів та від 1,5 млн. грн до 5,15 млн. євро для робіт	від 1 млн грн до 133 тис. євро для товарів та від 5 млн грн до 5,15 млн євро для робіт	Відкриті торги (15 днів) Конкурентний діалог Переговорна процедура
ЄВРОПЕЙСЬКІ ПОРОГИ		
Звичайні замовники	Замовники монополісти	Як проводити закупівлю
133 тис. євро для товарів та 5,15 млн євро для робіт	від 1 млн грн до 133 тис. євро для товарів та від 5 млн грн до 5,15 млн євро для робіт	Відкриті торги (15 днів) Конкурентний діалог Переговорна процедура

*Джерело: узагальнено авторами [4;5]

Порядок проведення публічних закупівель проходить у декілька послідовних етапів з різними часовими проміжками між ними на здійснення тих чи інших дій учасниками тендеру. Особливою умовою здійснення закупівель – є використання електронної системи ProZorro для забезпечення прозорості операцій. Характеристика основних етапів процедури публічних закупівель представлена в таблиці 2.

Таблиця 2 – Етапи проведення процедури публічних закупівель

Назва етапу	Характеристика
Старт торгів	На цьому етапі замовник публікує оголошення про відкриті торги на платформі ProZorro з переліком усіх умов участі та тендерної документації, в якій, зокрема, зазначають вимоги, яким повинен відповідати предмет закупівлі (технічні, якісні та кількісні характеристики), вимоги до учасників тендеру та інформація щодо критеріїв оцінки пропозицій.
Подача заявок	На цьому етапі учасники, зареєстровані в системі ProZorro, подають свою тендерну пропозицію до центральної бази даних. Дозволяється ставити запитання замовнику щодо документації. Для того, щоб відповісти, замовник має 3 дні, в результаті чого умови закупівель можуть змінитися. Для того, щоб закупівля відбулася має бути подана мінімум 1 (для допорогових торгів) та мінімум 2 (для надпорогових) тендерні пропозиції від різних учасників. У разі, якщо ця умова не виконана, закупівля відмінюється. Якщо ж достатня кількість учасників подала свої пропозиції, то призначається дата аукціону.
Проведення аукціону	На цьому етапі система ProZorro робить відкритою інформацію щодо цін тендерних пропозицій учасників та ранжує їх у порядку зменшення. Далі аукціон проходить у 3 етапи, на кожному з яких учасники можуть понижувати ціну, не менше мінімального кроку аукціону, який зазначається у правилах торгів, зазначених замовником.
Оцінка пропозицій	Після проведення аукціону, стає відкритою вся інформація про учасників та їх пропозиції, тендерну документацію. Замовник перевіряє дотримання всіх умов проведення торгів, правильність складання документації та оцінює пропозиції. Спочатку замовник розглядає найбільш вигідні пропозиції, тобто з найменшою ціною. Якщо вона відповідає всім вимогам, то цього кандидата можуть оголосити переможцем, навіть не розглядаючи інші пропозиції. Якщо ж наявні якісь невідповідності, то замовник розглядає пропозиції, поки не буде визначено остаточного переможця.
Укладання договору	Визначивши переможця, система ProZorro надсилає йому повідомлення про намір замовника укласти договір. Інші учасники також отримують інформацію щодо переможця тендеру, і якщо вони будуть не згодні з таким рішенням, то можуть протягом 10 днів подати скаргу. Поки замовник не розгляне та не прийме рішення щодо цієї скарги, договір з переможцем не може бути укладений.

*Джерело: узагальнено авторами [4]

Обов'язкове використання електронної системи допомагає швидко реалізувати товари та послуги, у свою чергу, підприємства, які є учасниками публічних закупівель, мають можливість отримати новий ринок для збуту своєї продукції за спрощеною системою, не витрачаючи при цьому ніякі кошти на рекламу, пошук інвесторів та покупців. Протягом 2019 року в електронній системі було зареєстровано майже 35 тисяч організаторів закупівель та 210 тисяч учасників. Якщо порівнювати кількість оголошень з попереднім роком, то у звітному році їх більше на 22%, при цьому кількість внутрішніх торгів зросла на 38%, а от кількість допорогових закупівель скоротилась на 14%. Найбільша кількість організаторів закупівель спостерігається в Київській області та м. Київ, Дніпропетровській, Донецькій, Одеській, Львівській та Харківській областях, а найменше – в Чернівецькій, Луганській, Тернопільській та Волинській областях.

Основними причинами дискваліфікацій учасників публічних закупівель є невиконання вимог щодо ведення документації, найчастіше це закупівлі будівельних робіт, нафтопродуктів та палива, напоїв, тютюну, фармацевтичної продукції. Варто негативно відзначити збільшення

кількості дискваліфікованих в переговорній частині в 2019 році на 4%, у порівнянні з попереднім роком, натомість спостерігається їх зменшення на 1% у відкритих торгах із публікацією англійською мовою [3].

Отже, гармонізація національного законодавства до європейських стандартів дає хороші результати, однак потребує подальшого вдосконалення та автоматизації закупівельного процесу. Поряд з цим, вже діючі нововведення сприяли підвищенню іміджу України на міжнародній арені та розвитку професіоналізації сфери.

Список використаних джерел

1. Дроботун В. Що таке державні/публічні закупівлі? *Права людини*. 2019. URL: <http://pravaljudyny.org/shho-take-derzhavni-publichni-zakupivli/>.
2. Головні нововведення Закону України "Про публічні закупівлі", які варто знати. *Юридична Газета*. 2019. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/golovni-novovvedennya-zakonu-ukrayini-pro-publichni-zakupivli-yaki-var-to-znati.html>.
3. Шимко Н. Особливості проведення процедури закупівлі. *ЮРИСТ&ЗАКОН*. 2020. № 11. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010178.
4. Правила проведення тендеру в Україні. *Українська універсальна біржа*. 2020. URL: <https://tender.uub.com.ua/pro-prozorro/pravila-provedennya-tendera-v-ukraini-scho-potribno-znaty>.
5. Про публічні закупівлі : Закон України від 12 квіт. 2016 р. № 922-VIII. Дата оновлення: 02.04.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (дата звернення: 10.04.2020).
6. Рижикова О. Публічні закупівлі по-новому. *БухгалтеріяЮА*. 2019. № 51. URL: <https://buh-ua.com.ua/uk/doc/56111/publichnye-zakupki-po-novomu-uluchsheniya-garantirovani>.

Предко А. Ю., здобувач вищої освіти, гр. ОА-171

Науковий керівник – **Сакун О. С.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КОНТРОЛЬ ЗА ПРАВИЛЬНІСТЮ НАРАХУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

У процесі здійснення комерційної діяльності, підприємство може використовувати не тільки господарські засоби, які мають матеріальну форму, але й ті, які її не мають. Такий особливий вид інвестицій дістав назву «нематеріальні активи». Права власності на результати інтелектуальної діяльності або схожі інші права, визнані об'єктом права власності, права на користування майном в установленому порядку законодавства називаються нематеріальними активами. Їхня цінність обумовлюється здатністю отримувати доходи або інші економічні вигоди для підприємства протягом тривалого періоду.

Облік нематеріальних активів ведеться за кожним об'єктом нематеріальних активів за такими групами: права користування природними ресурсами (права на користування ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище); права користування майном (права на користування земельними ділянками, будівлями, приміщеннями тощо); права на знаки для товарів та послуг (товарні та фірмові знаки, торгові марки тощо); права на об'єкти промислової власності (права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин та породи тварин, ноу-хау); авторські та суміжні з ними права (право на літературні та музичні твори, бази даних, програми тощо); гудвіл; інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

Порядок визначення нематеріальних активів, їх оцінка, нарахування амортизації та списання з балансу ведеться відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» №242 від 18.10.99 р. Це положення може використовуватися всіма організаціями, підприємствами та установами, незалежно від їх форми власності.

Під час проведення контролю на підприємстві, важливо провести перевірку нематеріальних активів, при цьому перевіряючому слід розуміти, що вони є особливим видом капітальних вкладень. У першу чергу, звертається увага на наявні об'єкти, які обліковуються

на підприємстві, а вже потім перевіряється правильність оформлення первинних документів, організація обліку інтелектуальної власності, достовірність визначення вартості придбаних активів та правильність нарахування їх амортизації [5, с. 78].

Нарахування амортизації проводиться протягом всього терміну використання нематеріальних активів, який визначається підприємством на власний розсуд при визнанні його на балансі, але не більш, ніж 20 років. Однак, ревізор під час контролю буде звертати увагу на:

- строки використання, які встановлюються для інших аналогічних активів;
- обмеження, які встановлюються на окремий об'єкт нематеріальних активів, щодо строків використання;
- передбачений моральний знос [2, с. 185-186].

Для правильного нарахування амортизації варто розрізнити дві групи нематеріальних активів: ті на, які амортизація нараховується, і ті, на які не нараховується. Перші, в свою чергу, погашають вартість активів шляхом включення відрахувань за нормами, які визначаються відповідно до корисного строку використання, до витрат виробництва. Норма зносу може встановлюватись виходячи з первісної вартості, якщо термін корисного використання визначити не можна [5, с. 80].

Ті нематеріальні активи, на які не буде нараховуватись амортизація, відображені на рис. 1.

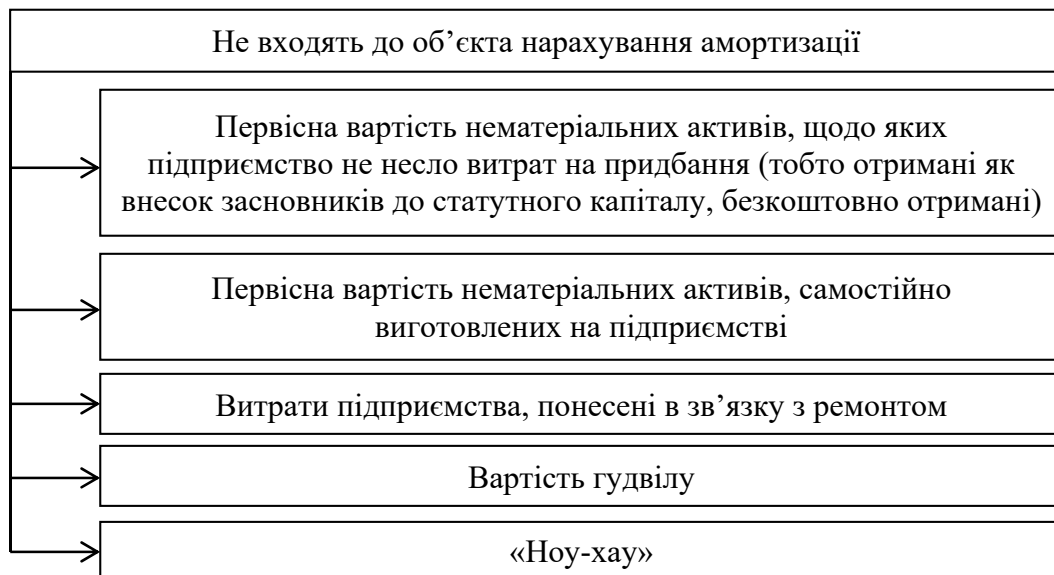

Рис. 1. Об'єкти нематеріальних активів, на які не нараховується амортизація*

* Джерело: узагальнено автором на основі [5, с.80]

Нарахована амортизація включатиметься до собівартості продукції (робіт, послуг) і визначатиметься відповідно до норм, виходячи з первісної вартості та строку корисного використання нематеріальних активів. Ліквідаційна вартість для нематеріальних активів прирівнюється до нуля під час визначення амортизаційної вартості, однак іноді її можна дізнатися на основі інформації існуючого активного ринку.

Періодичність нарахування амортизації представлена на рис. 2.

Самостійно визначити підприємству дозволяється й метод, яким буде нараховуватися амортизація, спираючись на умови, за якими буде отримано економічні вигоди в майбутньому. Інколи неможливо визначити такі умови, тоді доцільно використовувати прямолінійний метод. У кінці звітної періоду термін корисного використання та метод нарахування амортизації може переглядатися, якщо в наступному році планується зміна умов, за якими буде отримано економічні вигоди. Перевіряючий зобов'язаний перевірити наявність наказу щодо зміни методу нарахування амортизації та терміну корисного використання об'єкта по підприємству, а також з'ясувати, чи за новим методом, об'єктом нарахування амортизації є залишкова вартість.

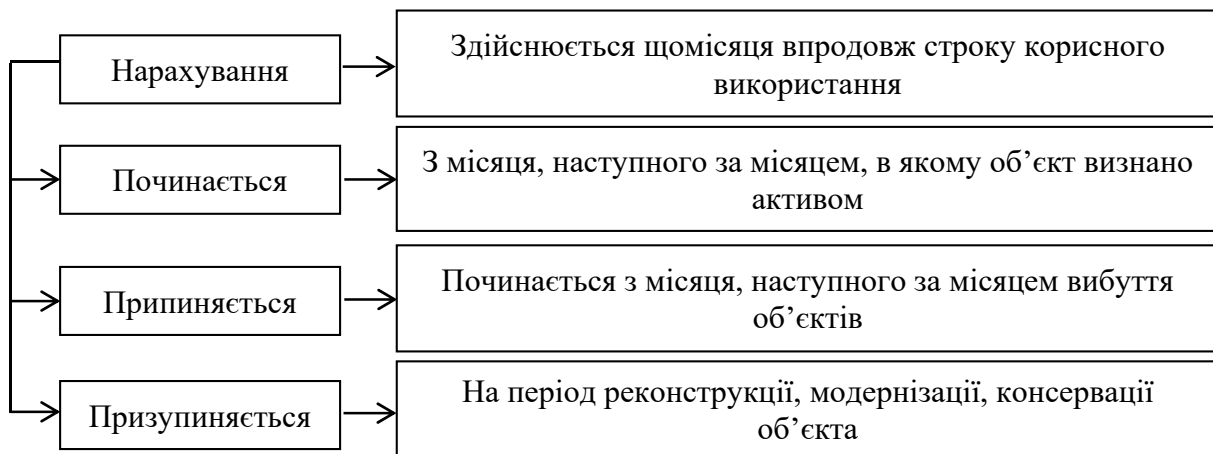

Рис. 2. Періодичність нарахування амортизації об'єктів нематеріальних активів*
 *Джерело: узагальнено автором на основі [1, с. 186]

Перевіряючий проводить контроль за документами, пов'язаними з нарахуванням амортизації, за правильністю включення амортизації до собівартості продукції, визначає чи для всіх об'єктів нараховувалася амортизація, аналізує економічну обґрунтованість норм, які були встановлені, а також слідкує за своєчасністю нарахування амортизації [1, с. 186].

Завершення контролю проходить на основі перевірки правильності розрахунку підприємством фінансових результатів внаслідок вибуття нематеріальних активів. При цьому, в разі неможливості одержувати економічні вигоди в майбутньому від використання, передачі на безоплатній основі або вибутті, актив може бути списаний з балансу. Тоді, фінансовий результат визначають як різницю між доходом від вибуття та їх залишковою вартістю. Коли нематеріальні активи вибувають із підприємства, то перевіряючому слід перевірити такі документи на правильність їх оформлення: акт прийому-передачі та списання активів, протоколи конференцій і засідань керівництва господарських товариств, а також документи, в яких відображаються результати реалізації нематеріальних активів [2, с. 67].

Отже, проведення контролю нематеріальних активів є одним із головних обов'язків, який ставиться перед перевіряючим. Значну частину перевірок займає контроль за правильністю оформлення документів, пов'язаних з оприбуткуванням, адже в них обов'язково повинні відображатись головні характеристики, які притаманні для об'єкта, включаючи норму зносу, термін корисного використання, структурний підрозділ, в якому його будуть використовувати. Під час контролю нарахованої амортизації перевіряючий може виявляти ситуації, які на підприємстві не повинні відбуватись, наприклад некоректне визначення місяця, в якому буде починатися та закінчуватися нарахування амортизації, або неправильно визначена первісна вартість об'єктів (завищена чи занижена), тому в такому разі керівництво буде мати змогу вжити заходів для уникнення таких негативних обставин. Окрім цього, перевіряючому слід контролювати правильність обліку нарахованої амортизації із застосуванням рахунку 133 «Знос нематеріальних активів», по кредиту якого відображають нарахування амортизації, а по дебету – списання суми раніше нарахованої амортизації.

Список використаних джерел

1. Дікань Л. Контроль і ревізія: навч. посіб 2-е вид. Харків: Видавництво ХНЕУ, 2006. 394 с.
2. Матюк Л. Контроль і ревізія: конспект лекцій. Любешів: Любешівський технічний коледж Луцького НТУ, 2018. 86 с.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99/conv>. (дата звернення: 10.04.2020)
4. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України №291 від 30.11.1999, зі змінами та доповненнями // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>. (дата звернення: 10.04.2020)
5. Шостаківська Н. Контроль і ревізія: курс лекцій. Тернопіль: ТНТУ імені Івана Пулюя, 2016. 232 с.

Сидоренко О.О., к.е.н., доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ УТРИМУВАНИХ ДЛЯ РОЗПОДІЛУ ВЛАСНИКАМ

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», «Підприємства, що становлять суспільний інтерес, публічні акціонерні товариства, суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність у видобувних галузях, а також підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами» [1].

Більш чітко перелік суб'єктів господарювання які використовую МСФЗ прописано у «Порядку подання фінансової звітності» [2], затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 № 419.

Так, згідно із п. 2 Порядку подання фінансової звітності «Фінансова звітність та консолідована фінансова звітність складаються за міжнародними стандартами фінансової звітності публічними акціонерними товариствами, підприємствами - емітентами цінних паперів, цінні папери яких допущені до торгів на фондових біржах або щодо цінних паперів яких здійснено публічну пропозицію, банками, страховиками, кредитними спілками, суб'єктами господарювання, які провадять діяльність у видобувних галузях, підприємствами, які відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» належать до великих підприємств, а також підприємствами, які провадять господарську діяльність за такими видами:

надання фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення (розділ 64 КВЕД ДК 009:2010);

недержавне пенсійне забезпечення (група 65.3 КВЕД ДК 009:2010);

допоміжна діяльність у сферах фінансових послуг і страхування (розділ 66 КВЕД ДК 009:2010), за винятком допоміжної діяльності у сфері страхування та пенсійного забезпечення (група 66.2 КВЕД ДК 009:2010)» [2].

Згідно із п. 12А МСФЗ 5 «Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність», «Непоточний актив (або група вибуття) класифікується як утримуваний для розподілу власникам, якщо суб'єкт господарювання зобов'язується розподілити актив (або групу вибуття) власникам. Для цього активи повинні бути наявними для негайного розподілу у своїй теперішній формі і розподіл має бути високоймовірним. Для того, щоб розподіл був високоймовірним, слід започаткувати заходи, необхідні для завершення розподілу, які мають бути завершені протягом одного року з дати класифікації. Заходи, необхідні для завершення розподілу, мають зазначати, що відбудуться значні зміни в розподілі або що розподіл буде анульовано. Ймовірність затвердження акціонерами (якщо вимагається в даній юрисдикції) слід розглядати як частину оцінки того, чи є розподіл високоймовірним» [3].

Аналізуючи вище наведений витяг з МСФЗ 5 «Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» можна зробити висновок про те, що в практику ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності було введено новий об'єкт обліку, а саме «Необоротний актив, утримуваний для розподілу власникам».

Водночас, Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, від 30.11.1999 № 291 [4], якою користуються суб'єкти господарювання, які ведуть облік як за НП(с)БО, так і за МСФЗ, не містить жодних вимог щодо порядку обліку необоротних активів утримуваних для розподілу власникам.

З огляду на все вище наведено, пропонуємо План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, доповнити субрахунком 287 «Необоротні активи, утримувані для розподілу власникам».

Відповідно, в Інструкцію про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, додати текст з описом субрахунку 287, а саме: «на субрахунку 287 «Необоротні активи, утримувані для розподілу власникам" ведеться облік наявності та руху необоротних активів та груп вибуття, які визнаються утримуваними для розподілу власниками».

Крім цього, на нашу думку, інформація за субрахунком 287 «Необоротні активи, утримувані для розподілу власникам" повинна окремо бути розкрита у Звіті про фінансовий стан, наприклад шляхом поділу третього розділу Звіту про фінансовий стан, на два рядки відповідно за субрахунками 286 та 287.

На нашу думку, запропоновані зміни призведуть до достовірного відображення інформації у фінансовій звітності та посилення ролі суттєвості такої інформації, адже наявність окремо виділеної інформації щодо необоротних активів, утримуваних для розподілу власникам, суттєво може вплинути на прийняття рішень користувачами звітності.

Список використаних джерел

1. Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-
XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

2. Порядок подання фінансової звітності», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від
28.02.2000 № 419 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF>.

3. МСФЗ 5 «Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» URL:
https://www.mof.gov.ua/storage/files/IFRS-05_ukr_2018.pdf

4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і
господарських операцій підприємств і організацій, від 30.11.1999 № 291 URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

Сидоренко Ю.В., здобувач вищої освіти, гр. МФАМп-191

Науковий керівник – **Волот О.І.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЩОДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБЛІКУ

Система бухгалтерського обліку в сучасних умовах не може повноцінно існувати без належного нормативно-правового та організаційного забезпечення. Адже нормативно-правове забезпечення обліку – це система нормативних актів, які забезпечують ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності згідно з якими суб'єкт може здійснювати свою господарську діяльність.

Питання та проблеми організації бухгалтерського обліку досліджували такі вчені-економісти, як Ф. Ф. Бутинець, В. А. Дерій, М. Ю. Карпушенко, В. В. Сопко та інші. Вони вивчали суть та регулювання нормативно-правового забезпечення обліку в бухгалтерії (табл. 1), але це питання все ще залишається актуальним на сьогодні.

Таблиця 1 – Визначення поняття «організація обліку» у літературних джерелах*

<i>Автор</i>	<i>Джерело</i>	<i>Визначення</i>
Ф.Ф. Бутинець	[1]	Сукупність заходів власника підприємства, які мають цілеспрямований характер щодо створення, забезпечення, постійного впорядкування і вдосконалення функціонування системи бухгалтерського обліку та здійснення його процесу на підприємстві
В.А. Дерій	[2]	Наука, що вивчає технологію та організацію облікового, контрольного і аналітичного процесів; організацію праці працівників бухгалтерії та обліку в структурних підрозділах підприємства; систему управління та регулювання і розвитку бухгалтерського обліку, економічного контролю й аналізу
М. Ю. Карпушенко	[3]	Система впорядкованих дій зі створення системи бухгалтерського обліку, що включає складання облікових регістрів і первинних носіїв облікової інформації, облікову політику підприємства, організацію облікового процесу
В. В. Сопко	[4]	Система методів, способів та заходів, які забезпечують оптимальне функціонування бухгалтерського обліку та подальший його розвиток

*Джерело: узагальнено автором

Отже, організація обліку – це наука, яка завдяки теоретичним знанням на практиці проводить контроль і аналіз у системі управління підприємством.

Система бухгалтерського обліку на будь-якому підприємстві, організації чи в установі має інформаційну основу для здійснення всіх функцій щодо управління. Відповідно до законодавства, система нормативного регулювання бухгалтерського обліку в Україні представлена п'ятьма рівнями, кожен з яких охоплює ряд документів:

- Закони України (нормативно-правові акти вищої юридичної сили);
- Постанови Кабінету Міністрів, Укази Президента (акти вищого органу в системі органів виконавчої влади);
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку та інші нормативно-правові документи з бухгалтерського обліку й фінансової звітності, які затверджуються Міністерством фінансів України;
- нормативно-правові акти (інструкції, положення, вказівки) та методичні рекомендації Міністерства фінансів та інших органів, що розробляються й затверджуються на основі Положень (стандартів) бухгалтерського обліку з урахуванням особливостей і потреб певних видів діяльності;
- рішення (накази, розпорядження) щодо організації бухгалтерського обліку й застосування конкретної облікової політики.

Вищезазначені документи слугують засобом контролю й визначають логіку управління підприємством, тобто планування й прийняття управлінських рішень щодо забезпечення досягнення планових показників діяльності, контроль та зіставлення планових і фактичних показників, оцінювання досягнутих показників діяльності та виявлених відхилень від планових параметрів, усунення негативних відхилень і закріплення позитивних результатів.

Організація обліку на сучасних підприємствах автоматизована. Застосування інформаційних технологій посилює функцію контролю, законності, а іноді й економічної доцільності бухгалтерських операцій, не підвищуючи трудомісткості ведення обліку. Комп'ютерна система бухгалтерського обліку має свою внутрішню структуру та вбудовані алгоритми, які допомагають бухгалтеру працювати з правилами обліку й схемами документообороту. Це зменшує ймовірності помилок через людський фактор.

Таким чином нормативно-правове забезпечення є важливим показником у веденні організації обліку на підприємстві, але не може показати повністю діяльності цього підприємства, тому запропоновано розвиток та встановлення порядку ведення

бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності за єдиними чіткими правилами для всіх суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Бутинець Ф. Ф. Організація бухгалтерського обліку : підруч. [для студ. спец. 7.050106 «Облік і аудит»] / Бутинець Ф. Ф., Войналович О. П., Томашевська І. Л. ; за ред. Ф. Ф. Бутинця. – 4-те вид. – Житомир : ПП «Рута». – 2005. – 528 с.
2. Дерій В. А. Організація бухгалтерського обліку на підприємстві : курс лекцій. – 2-ге вид., випр. і допов. / В. А. Дерій. – Тернопіль : Джура, 2004. – 92 с.
3. Організація обліку : навч. посібник (для студентів економічних спеціальностей, які навчаються за спеціальністю «Облік і аудит») / М. Ю. Карпушенко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2011. – 241 с.
4. Сопко В. В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу: підручник. / В. В. Сопко, В. П. Завгородній – К.: КНЕУ, 2004. – 411 с.

Тонкоглас І. В., здобувач вищої освіти, гр. ЗМОАп-181

Науковий керівник – **Сидоренко О. О.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВЕДЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В БАНКАХ УКРАЇНИ

Діяльність будь-якої системи, в тому числі банківської, не можлива без існування повного, всебічного та неупередженого законодавства.

У зв'язку з цим, метою роботи є аналіз та узагальнення найбільш важливих нормативно-правових актів України, що мають вплив на процес організації та ведення бухгалтерського обліку в банках України.

На думку авторів, таких як Бялянт Г., Прийдун Л. [1] все банківське законодавство слід класифікувати на п'ять рівнів, а саме:

1. Конституція (Основний Закон) України.
2. Закони України: загальні закони; спеціальні закони;
3. Підзаконні нормативно-правові акти: Постанови Верховної Ради України; Укази Президента України; Декрети Кабінету Міністрів України; Постанови Кабінету Міністрів України; Постанови Правління Національного банку України.
4. Локальні акти кредитно-фінансових установ;
5. Міжнародні правові акти, звичаї і стандарти [1, с.12].

Так, основою законодавства в сфері банківських послуг, як і в будь-якій іншій сфері, є Конституція України, як закон найбільшої сили в країні. Зокрема, статтею 99 Конституції України [2], Національний банк України наділений повноваженнями щодо розробки основних засад грошово-кредитної політики держави та здійснення контролю за її проведенням. Отже, Конституція України є нормативним актом першого рівня.

Отже, використовуючи вище наведено класифікацію, здійснимо узагальнення найбільш важливих нормативно-правових актів України, що мають вплив на процес організації та ведення бухгалтерського обліку в банках України, результати узагальнення зведемо на рис. 1.

У результаті проведеного дослідження виділено рівні нормативно-правового регулювання і забезпечення організації та ведення бухгалтерського обліку в банках України, як основи для подальших досліджень щодо відповідності методологічним засадам нормативно-правового забезпечення обліку в банках України результатів їх діяльності.

Список використаних джерел

1. Бялянт Г., Прийдун Л. Нормативно-правова основа функціонування банківських установ і напрямки її вдосконалення
URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/26549/1/%D0%91%D0%B0%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D1%82%20%D0%93..pdf>
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Національний банк України. Нормативна база. URL: <https://bank.gov.ua/legislation>
4. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

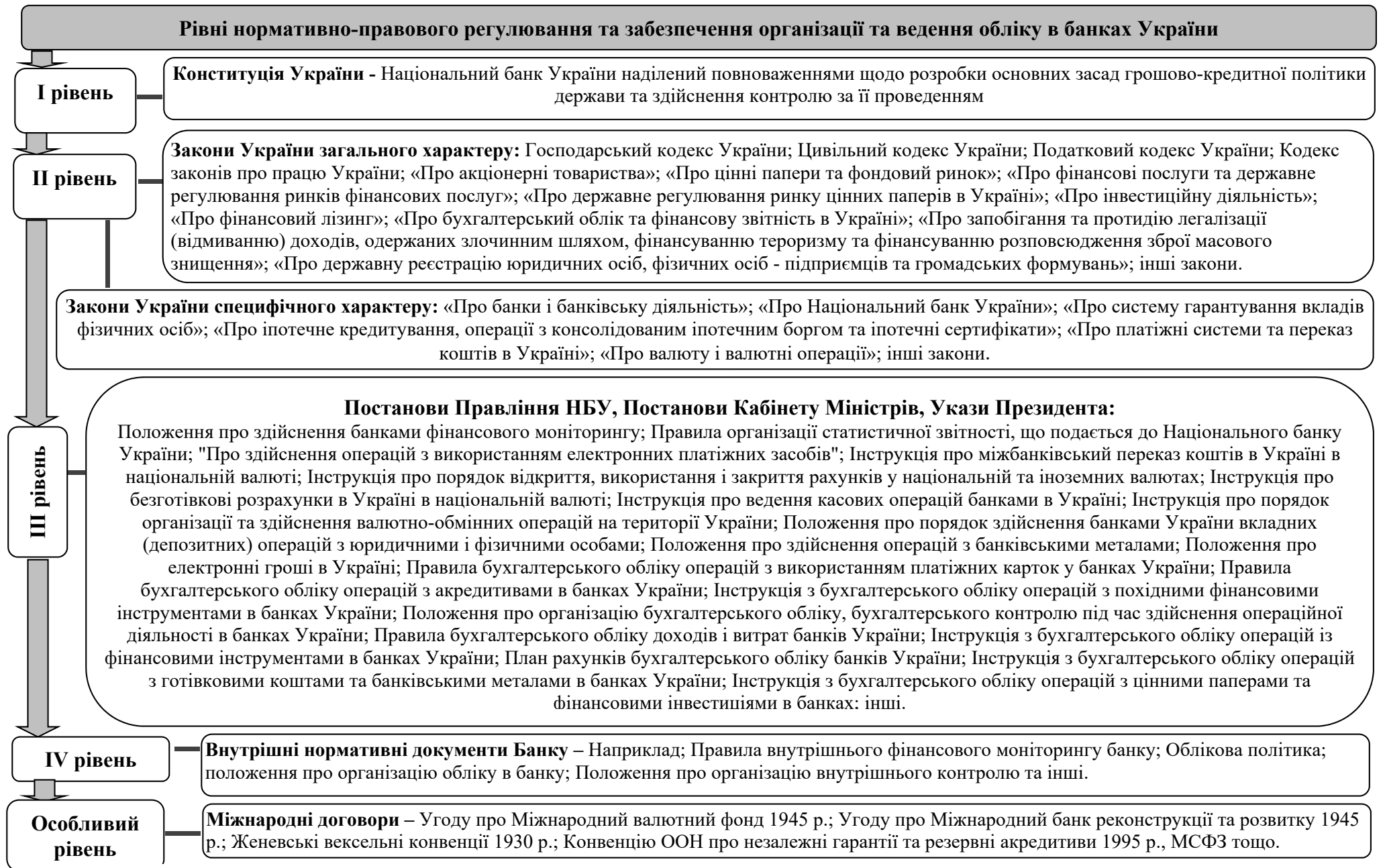

Рисунок 1 - Рівні нормативно-правового регулювання та забезпечення організації та ведення обліку в банках України

Чубикіна А.О., здобувач вищої освіти, гр. ОА-171
Науковий керівник – **Сакун О.С.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МІСЦЕ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ТА ЇХ КОНТРОЛЮ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

На сучасних ринкових засадах під впливом багатьох економічних і політичних ситуацій перевага надається інтелектуальній частині коштів, аніж матеріальній. Серед конкурентів підприємство чи компанія більш за все може вирізнитися науковими, технічними та іншими власними здобутками. А отже, нагромадження знань та впровадження їх у діяльність є доволі актуальним зараз.

Під час стрімкого розвитку економіки окремі суб'єкти господарювання зосереджуються на активах, зокрема їх формуванню, ефективному використанню та вигоді, яку вони можуть отримати від їх користування. Тому підприємці для збільшення обсягів виробництва товару та прибутку приділяють значну увагу розвитку технологіям і впровадженню інновацій. Пріоритетності набуває володіння нематеріальними активами.

Згідно ПСБО 8 нематеріальними активами вважаються активи, що не мають матеріальної форми та може бути ідентифіковані. Відповідно сюди відносять авторські права, права на користування майном, права на винахід, права на користування природними багатствами і т.ін. [6]

Від володіння такими активами можна отримати такі привілеї: вигоду, яка формується від використання цього активу; вигоду від його володіння, отримання відсотку. Право на матеріальні активи сприяє формуванню умов для моніторингу, слідкуванню за каналами реалізації [3].

Прояснивши значущість нематеріальних активів, зрозуміло, що вони постають об'єктами не тільки обліку, а й контролю. Під контролем розуміється аналіз результатів виконання у порівнянні з плановими показниками, забезпечення їх функціонування згідно управлінських рішень та поставлених цілей, перевірка законності та доцільності використання [1].

Контроль нематеріальних активів проводиться за національним стандартом «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» [5]. Він може проводитись як внутрішньо, так і зовнішньо (табл. 1).

Таблиця 1 – Характеристика контролю нематеріальних активів на підприємстві*

Вид контролю	Сутність	Ким проводиться
Внутрішній	Перевірка в момент здійснення операцій, контроль кошторису, оцінка НМА, вчасного нарахування амортизації, контроль схоронності НМА, дотриманням ліцензійних договорів, веденню всіх первинних документів та терміну використання, своєчасність отримання роялті	Бухгалтерією підприємства
Зовнішній	Перевірка господарських операцій на законність, достовірність, ефективність; правильність оцінювання НМА, відображення в обліку та звітності, достовірність оформлення документів та вірне визначення фінансових результатів, використання коштів держбюджету	Окремими органами, зазвичай державними

*Джерело: складено авторкою на основі [2]

Не зовсім відомою є нова форма контролю нематеріальних активів – аудит ефективності нематеріальних ресурсів. Його завданням є перевірка дотримання чинного законодавства,

порівняння показників нематеріальних активів, перегляд нетипових операцій з ними. Зокрема до обов'язків аудитора належить проведення аналітичних розрахунків та визначення можливого ризику, розробка аудиторського висновку з необхідними подальшими процедурами та пропозиціями щодо їх проведення.[4]

Результати контролю залежать від якості бухгалтерського обліку. Якість бухгалтерського обліку характеризується ефективністю внутрішнього контролю. У свою чергу, від ефективності залежить якість роботи ревізора та аудитора. Тобто чим вища якість інформації, яку надають для перевірки, тим ефективніші підсумки процедури перевірки.[1]

Для ефективного виробництва та отримання прибутку підприємство акумулює нематеріальні активи. Для досягнення позитивного ефекту від їх використання слід проводити контроль. Контроль надає всю інформацію про стан нематеріальних активів, недоліки та перспективи, сприяє скороченню витрат для збільшення обсягів випущеної продукції. Після проведення контролю та аудиту формуються висновки про результативність використання нематеріальних активів та прийнятих управлінських рішень щодо них.

Список використаних джерел

1. Кантаєва О.В., Бабіч М.І. Контроль ефективності використання нематеріальних активів для прийняття управлінських рішень. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2011. Випуск 3(21). С. 177-185. URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/view/45734/42258>.
  2. Лепетан І.М. Зовнішній та внутрішній контроль нематеріальних активів у науково-дослідних господарствах. *Облік і фінанси АПК: бухгалтерський портал*. 2009. №2. С. 49-52. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/zovnishniy-ta-vnutrishniy-kontrol-nematerialnih-aktiviv-u-naukovo-doslidnih-gospodarstvah.html>
  3. Лепетан І.М. Модулювання процесу прийняття рішень в контролі нематеріальних активів. *Облік і фінанси АПК: бухгалтерський портал*. 2010. №1. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/modelyuvannya-procesu-priynuattya-rishen-v-kontroli-nematerialnih-aktiviv.html>
  4. Назаренко Т.П., Симура М.В. Організація та методика аудиту нематеріальних активів. *Економіка і суспільство*. 2016. Випуск 7. С. 957-961. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/160
  5. Національний стандарт №4 "Оцінка майнових прав інтелектуальної власності" затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. №1185.
  6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затверджений наказом Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. № 242.
-

Секція 4	ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ В ЕКОНОМІЦІ
Секция 4	ИНФОРМАЦИОННЫЕ СИСТЕМЫ В ЭКОНОМИКЕ
Section 4	INFORMATION SYSTEMS IN ECONOMICS

Голова секції	к.ф.-м.н., доцент Юрченко М.Є. , завідувач кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Секретар	к.е.н., доцент Перетяцько Ю.М. , доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту

Герасименко В. С., здобувач вищої освіти, гр. МОАп-191
 Науковий керівник – **Волот О. І.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МОДЕЛІ ЗАСТОСУВАННЯ «ХМАРНИХ» ТЕХНОЛОГІЙ В ОБЛІКУ ТА УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Інформаційні технології відіграють особливу роль у розвитку підприємств та його конкурентоспроможності, допомагають збільшувати прибутковість і відповідати вимогам мінливого середовища.

Бухгалтерський облік, який пов'язаний з регулярною реалізацією алгоритмів збирання, зберігання та обробки інформації щодо своєї діяльності, має передумови для впровадження сучасних інформаційних технологій з метою автоматизації виконуваних операцій.

Хмарні технології (англ. Cloud Computing) - це технології обробки даних, в яких комп'ютерні ресурси надаються Інтернет користувачеві як онлайн сервіс, одна велика концепція, що включає в себе багато різних понять, що надають послуги [1]. Активно впроваджуються «хмарні» технології в практику використання найпоширенішої на сьогодні бухгалтерської програми 1С. Існують чотири основні моделі застосування «хмарних» технологій 1С:Підприємства (табл. 1).

Таблиця 1 – Основні моделі застосування «хмарних технологій» 1С Підприємства*

Моделі	Характеристика застосування моделі
Хмара 1С всередині організації	Підключення здійснюється до інформаційної бази 1С незалежно від їхнього місця розташування. Модель є ефективною для керівників при переміщенні між офісами, яким потрібно оперативно відслідковувати поточну інформацію по підрозділах. Також вона є зручною для менеджерів, оскільки вони зможуть одержувати необхідні документи, перебуваючи практично у будь-якій точці.
Хмара всередині холдингу.	У межах холдингу, що включає кілька організацій, «хмарні» технології 1С дають змогу значно знизити витрати на обслуговування однакових додатків. Наприклад, якщо кожна компанія холдингу веде бухгалтерський облік, використовуючи 1С:Бухгалтерія, то замість розгортання своєї платформи в кожній компанії, можна встановити її тільки в головному офісі й використовувати в режимі розподілу даних.
Хмара для кінцевих користувачів	Застосування «хмарних» технологій 1С може суттєво полегшити роботу у випадках, коли потенційні користувачі програмного продукту не об'єднані в одну локальну мережу, використовують різні апаратні й програмні засоби та не мають можливості відповідати будь-яким спеціальним технічним вимогам. Веб-клієнт підтримує роботу під управлінням усіх найпоширеніших браузерів, на операційних системах Linux і Windows, а також на мобільних пристроях iPad
Використання «хмарних» технологій у моделі сервісу	Найповніше хмари 1С можуть бути використані, якщо робота з додатком організована згідно з моделлю сервісу. Така модель припускає, що кінцеві користувачі не купують самі програмні продукти. Вони тільки оплачують їх використання через Інтернет. Самі додатки при цьому встановлені й обслуговуються на сервері постачальника такої послуги

* Джерело: узагальнено автором на основі [2]

Клієнти, які одержують послуги при використанні ІС: Підприємство онлайн мають наступні переваги:

- цілодобовий доступ до ІС з будь-якого комп'ютера, підключеного до Інтернет;
- відсутність початкових інвестицій;
- ліцензійна ІС з регулярними оновленнями;
- високий ступінь надійності й безпеки зберігання даних;
- віртуальний робочий стіл з повним доступом;
- доступний широкий спектр додаткових послуг: (оренда бухгалтера для внесення первинної документації й формування звітності; оренда програміста ІС для доробки конфігурації під потреби компанії; подання податкової звітності в електронному вигляді через Інтернет; розміщення бухгалтерської системи за кордоном та інші) [2].

Крім ІС існує ще «хмарні сервіси», такі як:

- «iForma» – сервіс для підготовки і подання електронної звітності в режимі on-line [3].
- «iFin» – хмарний сервіс, який працює в двох напрямках. Перший – це формування і подача в державні органи замість користувача різних форм звітності (підсистема "Звітність"), а другий – це підсистема "Бухгалтерія", яка дозволяє крім підготовки і подачі звітності додатково вести складський облік [4].

- «jParus» – хмарна платформа корпорації "ПАРУС", яка розпочала розробку програмного забезпечення для автоматизації управління підприємствами загалом і ведення бухгалтерського обліку зокрема на основі використання саме хмарних обчислень [5].

Основною перешкодою поширення «хмарних» технологій в Україні є відсутність довіри до виробників «хмарних» сервісів, а саме: залежність від інтернет-підключення; безпека ваших даних залежить від якості роботи провайдера хмарних сервісів; неможливість використання попередніх версій програмного забезпечення.; небезпека хакерських атак на сервер [6].

Отже, віртуалізація обліку та використання в ньому хмарних технологій – це один із напрямів розвитку автоматизації бухгалтерського обліку [7]. В епоху активного зростання ринку Інтернету й популяризації бездротових мережних пристроїв концепція «хмарних» технологій стає особливо актуальною. На чолі з перевагами цих технологій стоять і недоліки такі, як хакерські атаки та злиття інформації цими серверами.

Список використаних джерел

1. Основні поняття хмарних технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://academicfox.com/uk/lektsiya-1-osnovni-ponyattya-hmarnyh-tehnolohij/>
2. Впровадження «хмарних» технологій в практику бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/boau_2013_12_7.pdf](http://boau_2013_12_7.pdf)
3. iForma – електронна звітність онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iforma.com.ua/ua/>
4. iFin – Облік без знань бухгалтерії, автоматичне створення звітів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ifin.ua/>
5. jParus – облачна платформа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://j.parus.ua/ua/main/>
6. Волокита А. М., Мухін В.Є., Стешин В.В. Специфіка використання інформаційних систем на основі Cloud Computing в Україні / А. М. Волокита / Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Вісник Чернігівського національного технологічного університету. – 2011. - № 4 (53). - [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=contextview&id=2>
7. Віртуалізація і хмарні технології Р.І Мачуга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2008>

Норець Д. О., здобувач вищої освіти, гр. ОА-171
Науковий керівник – **Сакун О. С.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСТАННІ ЗМІНИ ТА ІННОВАЦІЇ КОНТРОЛЮ КАСОВИХ ОПЕРАЦІЙ

У 2019 році було підписано закони України № 128-ІХ «Про внесення змін до Закону «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» та № 129-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо детінізації розрахунків в сфері торгівлі та послуг» [1]. Було зазначено, що підписання цих законів спрямоване виведення деякої частини готівкових коштів з тіньового бізнесу, а також на зменшення недобросовісної конкуренції.

Щодо суті цих законів, по-перше, обов'язкове використання касових апаратів або інших засобів РРО, зокрема і для ФОП 2-4 групи. Обов'язковими РРО для більшості ФОП 2-4 групи стануть з 1 січня 2021 року, а для деяких, наприклад ФОП, що здійснюють торгівлю через Інтернет, продають ювелірні вироби або інші дорогоцінні метали, ресторанів, туристичних агентів, тощо вже з 1 жовтня 2020 року.

По-друге, запровадження програми «Електронний чек» суть якої полягає у використанні відповідного програмного забезпечення замість використання класичних касових операцій. Зазначену програму можна встановити на ноутбук, смартфон, або інший технічний пристрій, окрім цього до переваг програми «Електронний чек» можна віднести зручність реєстрації, адже реєстрація платника податку буде здійснюватися в режимі онлайн та без додаткових договорів та додатків; програмне забезпечення зможе працювати цілодобово, а тому покупець у будь-який момент зможе перевірити електронний чек. Окрім цього, за допомогою програми «Електронний чек» податковій службі буде легше виявляти порушення, пов'язані з касовими операціями. Продавці, які будуть мати звичайний касовий апарат окрім електронного чеку зможуть також видавати класичний паперовий чек, однак його видача буде не обов'язковою. Що ж до недоліків програми «Електронний чек», то слід звернути увагу, що існують деякі місцевості (віддалені села), де немає Інтернету, а також на певний відсоток людей похилого віку, яким буде досить важко сприймати такі нововведення.

З 1 жовтня 2020 вводиться кешбек. Суть кешбеку полягає в тому, що якщо під час купівлі товарів, робіт, послуг на суму 100 або більше гривень продавець не надав покупцю фіскальний чек, або чек виданий не на повну суму, то покупець може звернутися до податкової служби, після чого покупцю буде повернена вартість придбаного товару у стовідсотковому розмірі, а на продавця буде накладено штраф. Таким чином метою кешбеку є заохотити покупців повідомляти податкову службу про порушення, пов'язані з невидачею фіскального чеку або видачею фіскального чеку на неповну суму.

Також відбулися зміни пов'язані із розміром штрафних санкцій, так штрафи на період з 19 квітня по 30 вересня 2020 року за порушення операцій, які пов'язані з використанням РРО буде накладатися штраф у розмірі 10% або 50% вартості товару (послуги), які продані (надані) з порушенням відповідно за перше та друге порушення. Починаючи з 1 жовтня 2020 року, якщо буде виявлено, що продавець продав товар (надав послуги) без фіскального чека (окрім ФОП 2-4 групи, для яких РРО обов'язковим є з 1 січня 2021 року) або надав чек на неповну суму, тощо, то розмір штрафних санкцій за перше порушення буде складати 100% вартості товару (послуги), які продані (надані) з зазначеним порушенням, якщо в цьому році продавець повторно здійснив порушення, то розмір штрафних санкцій буде 150% вартості товару (послуги), які продані (надані) з зазначеним порушенням.

Загалом, можна зробити висновок, що підписані у кінці 2019 року закони стосуються запровадження обов'язкового РРО для ФОП 2-4 груп, застосування кешбеку та запровадження програми «Електронний чек», яка має свої переваги та недоліки.

Список використаних джерел

1. Нові правила для ФОП: головні інновації в законах про касові апарати і «кешбек». *Дніпроград*: електронний журнал. 19.10.2019
URL: https://dniprograd.org/2019/10/19/novi-pravila-dlya-fop-golovni-innovatsii-v-zakonakh-pro-kasovi-aparati-i-keshbek_81602
2. Програма «Електронний чек» покращить умови ведення бізнесу та створить умови для його прозорості. Державна фіскальна служба України: офіційний портал. URL: <http://lv.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-345866.html>

3. PPO (касові апарати): чого чекати бізнесу у 2020 році. Альва Прайвесі: адвокатське об'єднання. 05.01.2020. URL: <https://alvaprivacy.ua/ua/publikatsiji/tro-chogo-chekati-biznesu-u-2020>

4. Увага! Закони щодо нових правил з PPO та кешбеку підписані Президентом. *Дебет-кредит*: електронний журнал. URL: <https://news.dkt.ua/state/cash-handling/58371>

5. Які переваги має програма електронний чек. *Вісник*: офіційне видання державної фіскальної служби. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100008521-yaki-perevagi-maye-programa-elektronniy-chek>

Уланович Б. А., здобувач вищої освіти, гр. МОАп-191

Науковий керівник – **Волот О. І.**, к.е.н., доцент

Національний університет Чернігівська політехніка (м. Чернігів, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ТА ПОДАННІ ПОДАТКОВОЇ ЗВІТНОСТІ

Сучасні електронні комунікації та неминучість їх застосування в загальних економічних процесах робить його значним фактором, щоб максимально оптимізувати виробничі потужності, спростити робочий процес і постійно вдосконалювати методи прийняття управлінських рішень.

Проблеми формування і подання податкової звітності підприємства в електронному вигляді на сьогоднішній день є достатньо актуальними, висвітлюється як в засобах масової інформації так і серед науковців. Досить актуальними та цікавими є напрацювання вітчизняних науковців, а саме: О.А. Долгого, П.В. Мельника, А.М. Новицького, С.П. Ріппи, А.І. Сердюка, А.М. Собченка. Так наприклад, А.М. Новицький стверджує, що до основних чинників які, створюють перепони для широкого та повсякденного запровадження системи електронної звітності, відносять: низьку інформаційну обізнаність щодо ефективності подачі електронної звітності, високу вартість обслуговування електронного цифрового підпису, невміння працювати із спеціальними інформаційними базами даних та недовіра до новітніх інформаційних технологій в частині своєчасності подання інформації та можливого зовнішнього (хакерського) втручання в роботу системи [1]. У монографії «Електронне оподаткування: сутність та перспективи застосування» [2] представлено визначення основних понять у сфері електронного оподаткування та на підставі проведеного системного аналізу діючого стану зроблені конкретні висновки та запропоновані реальні пропозиції стосовно перспектив обговорюваної проблеми в Україні.

Подання податкової звітності суб'єктами господарювання, як правило, здійснюється безпосередньо між податковим інспектором та платником. Натомість, у розвинених країнах платники податків не ходять звітувати до фіскальної служби, і в принципі вони зобов'язані це робити в електронному вигляді, таким чином унеможливаючи фізичний контакт представника держави та сумлінного платника, а отже, бажання уникнення податку.

Тому перед ними постає питання – Чи варто переходити на сучасні технології створення та подання звітності? Який саме програмний продукт доцільно використовувати?

Для подання електронної податкової звітності до державних органів платник податку повинен отримати необхідне програмне забезпечення в податковій службі, укласти договір про обслуговування, отримати електронні ключі підписів у акредитованих центрах сертифікації ключів.

Отже, подання електронної звітності до державних органів передбачає певні фінансові витрати на придбання посиленних сертифікатів відкритих ключів електронного цифрового підпису. Проте, якщо прийняти до уваги всі переваги, що відкриваються при поданні звітності електронною поштою, ці витрати можна розглядати, як плату за зекономлений час та збережені нерви, адже, як відомо, “скупий платить двічі”. Який же саме програмний продукт слід використовувати? Найпопулярніші програмні продукти, які використовуються в Україні представлені у таблиці 1. Наведений список програм не є вичерпним, на українському ринку представлено набагато більше програмних продуктів для складання та подання податкової звітності. Крім того, на вимогу часу з'являються нові, які враховують існуючі потреби. Яка програма для подання звітності краща? Вибираючи для себе програмне забезпечення по електронній звітності кращим буде вважитися те, яке максимально знижує можливість помилки при складанні звітів, гарантує конфіденційність даних і легко інтегрується з діючими системами бухгалтерського обліку, має зручний інтерфейс, що не вимагає особливих зусиль на його вивчення.

Таблиця 1 – Порівняння основних програмних продуктів при складанні та поданні податкової звітності*

Програмне забезпечення	Якими ключами можна підписати	Переваги	Недоліки	Нюанси використання	Коштовність (на рік)
М.Е.Дос	Центр сертифікації ключів «Україна»; Укрсиббанк; АЦСК Оборонних сил України	Індивідуальність та підтримка; актуальність та законність; конфіденційність та безпека; автоматизація та ефективність	М.Е.Дос примушує користуватись АЦСК "Україна"	Розбита на декілька модулів, які розроблені спеціально для окремого споживача	Від 20 до 100 дол. США
Парус-Бухгалтерія	Безкоштовні ключі від АЦСК ІДД, ІВК та Masterkey	Зрозумілий інтерфейс; легкість і зручність у роботі для користувача з будь-яким рівнем підготовленості	Не має можливості здійснення аналітичних характеристик бухгалтерського рахунку (субконто) не створюючи зайвих аналітичних рахунків	Дозволяє автоматизувати всі облікові та низку управлінських задач підприємств: управління відносинами з клієнтами (CRM), управління логістикою	75 дол. США
ІС	Безкоштовними ключами АЦСК ПАТ КБ "ПРИВАТБАНК". - Безкоштовні ключі "АЦСК ІДД ДФС" (Податкова)	За невеликий період часу можливе отримання потрібних документів, з використанням певних форм	Неможливість ведення обліку в динаміці	Може працювати як у файловому режимі бази даних так і Клієнт-серверному варіанті	Від 50 до 3000 дол. США в залежності від розмірів підприємства.
«MASTER Бухгалтерія»	АЦСК Україна; АЦСК "MASTER-KEY"	Проста інтеграція з іншими програмами. Швидке вивантаження звітів у систему подачі звітності	Неможливість вести облік операцій з необоротними недорогими активами, а модуль заробітної плати підключається як опція.	Весь функціонал знаходиться у хмарі що викликає потребу у стабільному інтернет-підключенні.	Від 65 до 300 дол. США.
OPZ	АЦСК Україна	Призначена для формування повного набору електронної виключно податкової звітності	Можлива неактуальність щодо законодавства	Звітність подається лише до Міністерства доходів і зборів України	Безкоштовна
«iFin»	АЦСК "MASTER-KEY"; "АЦСК ІДД ДФС" (Податкова)	Можливість автоматичного заповнення звітів	Малий перелік звітів	Має 2 модулі – для ведення обліку та подання звітності, та окремий модуль лише для подання.	Від 10 до 40 дол. США

* Джерело: сформовано автором на основі моніторингу ринку інформаційних технологій

Базовий потенціал всіх перерахованих програм практично не відрізняється один від одного. Всі вони формують податкову звітність згідно актуальним вимогам податкової служби, накладають цифровий підпис і дозволяють відправляти її по Інтернету.

Отже, подання податкової звітності в електронному вигляді має багато переваг як для платників податків, так і для податкової служби. Зокрема, для платників податків – це економія робочого часу, власних коштів на придбання бланків звітних документів, проведення автоматичної перевірки підготовлених документів на наявність арифметичних помилок та опісок, оперативне оновлення форматів подання документів в електронному вигляді по телекомунікаційним каналам зв'язку тощо.

Та все ж існують і окремі елементи проблеми, які потребують доопрацювання, в першу чергу, для платників, а саме – це підвищення фахового рівня спеціалістів з електронної податкової звітності та потреба додаткових фінансових вкладень у процес автоматизації електронної звітності.

Список використаних джерел

1. Новицький А. Електронна звітність платників податків [Електронний ресурс] / А. Новицький. – Режим доступу: <http://www.sts.gov.ua/elektronnazvitnist/platnikam-podatktiv-pro-edi/povidomlennya-/59085.html>
2. Електронне оподаткування: сутність та перспективи застосування: [монографія] / П.В. Мельник, А.М. Новицький, О.А. Долгий, С.П. Ріппа та ін.; за заг.ред. П.В. Мельника. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2010. – 332 с

Чубикіна А.О., здобувач вищої освіти, гр. ОА-171
Науковий керівник – **Сидоренко О.О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

На сучасному етапі розвитку підприємницької діяльності широко застосовуються інноваційні та криптографічні технології. Щороку коло користувачів мережі Інтернет стає все ширше. Розширюються он-лайн аспекти ведення бізнесу, як невід'ємної частини його складової. Для проведення он-лайн торгівлі виникла потреба в нових платіжних інструментах – електронних грошах та їх обліку.

Електронізація товарно-грошового обміну дає ряд переваг не тільки у побутовій та діловій практиці, а й для фінансової системи. Такі як, низька вартість електронних грошей, адже не потрібно їх друкувати та використовувати матеріали на них (папір, фарба тощо), відсутність витрат на упаковку та транспортування грошей, немає загрози підробок, розрахунки є відкритими, тому їх не приховати від податкової.[4]

Постановою правління НБУ від 04.11.2010 № 481 затверджено Положення «Про електронні гроші в Україні» та дане визначення сутності електронних грошей - одиниці вартості, яка зберігається на електронному пристрої та використовується як засіб платежу іншими особами, а не тими, що випускають та є грошовим зобов'язанням емітента. Положенням зазначається, що випуск електронних грошей виражається лише банком в національній валюті в обмеженій сумі. Тобто електронні гроші – засіб платежу для швидкого розрахунку споживачами за товари та послуги [5].

Електронними пристроями являються чіпи, які містяться на картках, в комп'ютерах чи інших носіях, користувачами яких є будь-яка особа, починаючи з фізичної особи до суб'єкту господарювання. Проте такий засіб платежу треба відрізнити від дисконтних та інших карток.

Для проведення електронних розрахунків відкривається «електронний гаманець» та складається відповідна угода. Поповнювати гаманець, вводити чи виводити кошти можна банківськими переказами, готівкою, картками. Електронні гроші можна перетворити на реальні шляхом виведенням коштів з системи.

На сьогодні найпопулярнішими розрахунковими системами, за допомогою яких здійснюється переказ коштів є PayPal, WebMoney, «Яндекс.Гроші», Moneybookers тощо. Проте покупець може здійснити розрахунок продавцю, який користується такою ж системою розрахунку [3].

Організація документообігу відіграє значну роль у достовірності та своєчасності відображення інформації для прийняття рішень. Специфікою ведення документообігу для електронних грошей є те, що документування ведеться в електронному вигляді. Так з'явилася потреба електронного підпису для бухгалтерського обліку підприємства [2].

Згідно Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку електронним коштам відведені окремі субрахунки 335 «Електронні гроші, номіновані в національній валюті» та 336 «Електронні гроші, номіновані в іноземній валюті» та додаткові аналітичні рахунки до них у складі рахунку 33 «Інші кошти». [1] Типові проведення з електронними грошима наведені в таблиці 1.

При складанні фінансової звітності сальдо рахунків відображається у складі грошових коштів. У балансі сальдо по цих рахунках відображається у статті «Гроші та їх еквіваленти».

Метод бухгалтерського обліку - інвентаризація стосується також і електронних грошей. Проводиться вона шляхом зіставлення наявних коштів з даними первинних документів. Електронні кошти є об'єктом для контролю на підприємстві та для економічного аналізу.[3]

Таблиця 1 – Операції з електронними грошима*

Зміст операції	Дт	Кт
Поповнення електронного гаманця з поточного рахунку	333	311
Кошти зараховані на гаманець	335	333
За поповнення гаманця стягується комісія	92	333
Оплата товарів за допомогою електронного гаманця з платіжної картки здійснюється підзвітною особою	372	335
На електронний гаманець продавця надійшли електронні гроші від покупця за товар	335	681
Продавець подав заявку банку-емітенту на погашення електронних грошей (переказав електронні гроші зі свого електронного гаманця на гаманець банка-емітента)	377	335
Подана заява до банку на конвертацію електронних грошей	333	335

* Джерело: складено авторкою на основі [6]

Електронні гроші виступають одиницями виміру, засобом платежу та грошовими зобов'язаннями. Головними їх особливостями є те, що вони зберігаються в електронному пристрої та їх випуск залежить від банку-емітента. Зазвичай вони слугують для переказу коштів за куплені товари, надані послуги або отримання грошей за роботу. Такий фінансовий інструмент виступає об'єктом бухгалтерського обліку, який ґрунтується Положенням «Про електронні гроші в Україні». Електронним коштам віднесені окремі субрахунки, у звітності відображаються у складі грошових еквівалентів. Підтвердженням операцій з електронними коштами слугують електронні документи.

Список використаних джерел

1. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Затверджена наказом Міністерства фінансів України N 291 від 30 листопада 1999 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>
2. Легенчук С.Ф. Документування в бухгалтерському обліку: процесний підхід: монографія / С.Ф. Легенчук, К.О. Вольська, О.В. Вакун. – Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2016. – с.228
3. Легенчук С.Ф., Семенець А.П. Облікове відображення операцій з електронними грошима: методичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 23, частина 3. С. 144-147.
4. Оліфірова Ю.О., Ягмур К.А. Облік витрат та розрахунків в інтерактивній торгівлі: організація та методика. *Вісник ДонНУЕТ*. 2013. Вип. № 3 (59). С. 154-162.
5. Про електронні гроші в Україні: Положення НБУ від 4 листопада 2010 р. № 481. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
6. Шпирко О.М. Електронні гроші як об'єкт бухгалтерського обліку підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2014. Вип. 1 (42). С. 197-200.

Шелест А. С., здобувач вищої освіти, гр. ОА-161
Ніколаєнко Л. С., здобувач вищої освіти, гр. ОАТ-181
 Науковий керівник – **Перетятко Ю. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ВЕДЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ

Бухгалтерський облік суб'єктів державного сектору повинен забезпечувати контроль за виконанням кошторису, станом розрахунків розпорядника бюджетних коштів із контрагентами, збереження грошових коштів та матеріальних цінностей [1]. Для забезпечення виконання цих завдань та полегшення своєї роботи, працівники облікового апарату використовують спеціалізовані програмні продукти для ведення обліку в бюджетних установах. На сьогоднішній день, не існує єдиної (універсальної) комп'ютерної програми, яка б задовольняла всі потреби бюджетного обліку. ІТ-ринок пропонує досить велику кількість таких продуктів, які різняться технічними, технологічними та ціновими можливостями. Тому, перш ніж обрати ту чи іншу комп'ютерну програму для автоматизації обліку, необхідно оцінити всі переваги та недоліки запропонованої програми. У таблиці 1 ми навели характеристики найбільш популярних програм, які використовуються на практиці.

Таблиця 1 – Програмні продукти для ведення бухгалтерського обліку в бюджетних установах*

Назва продукту	Розробник	Можливості	Ціна	Технічні характеристики
Хепі-Бух (Бюджет/освіта)	Фірма «Байт»	Програма ув'язана з системами Клієнт-банк, експортує дані в інші програми.	Ціна коливається від 6000 грн.	Програма працює під OS Windows всіх версій. Можливий запуск на MacOS з використанням CrossOver, а також на OS Linux з використанням wine.
MASTER:Бюджетні установи	Компанія IT-Enterprise	Складається з функціональних модулів: планування, фінансування, банк, каса, необоротні активи, послуги, склад, податковий облік, кадри, зарплата, операції та звіти	Від 7000 грн до 14000 грн.	Від кількості користувачів програмного забезпечення та версії Windows залежить пакет оновлень 1(SP 1).
Програмний продукт «Комплексний облік для бюджетних установ України»	Компанія "Рарус Львів"	Забезпечує автоматизацію бухгалтерського та кадрового обліку, розрахунок заробітної плати державних бюджетних установ.	Вартість години роботи спеціаліста від 900 грн без ПДВ	Технологічна платформа "1С:Підприємство 8"
«UA-Бюджет» – комплексний облік для бюджетних установ	ПП «Портфель»	Формування реєстрів, облік фінансування, облік договорів, зобов'язань та платіжних документів, облік грошових коштів, облік необоротних активів, матеріальних цінностей та послуг у розрізі джерел фінансування, KEKB, облік транспортних засобів та пального, облік взаєморозрахунків, облік ПДВ, облік кадрів та розрахунок заробітної плати, стандартні бухгалтерські та спеціалізовані звіти.	Ціна залежить від кількості користувачів (від 12900 до 225000 грн)	

*Джерело: розроблено авторами за даними [2,3,4,5]

MASTER:Бюджетні установи, «Комплексний облік для бюджетних установ України», «UA-Бюджет» є комплексними спеціалізованими програмами для ведення бухгалтерського обліку в бюджетних установах. Ці програми дозволяють автоматизувати всі ланки бюджетного обліку, враховують План рахунків для бюджетних установ, можливість вести витрати за кодами економічної класифікації видатків, облік заробітної плати та складання бюджетної та фінансової звітності. «Хепі-Бух. (Бюджет/освіта)» є конфігурацією програми, яка призначена для освітніх закладів. Основною її особливістю є те, що здійснюється розрахунок заробітної плати згідно тарифікації і облік ведеться в розрізі кодів економічної класифікації видатків [2]. Спеціалізовані програмні продукти мають більшу вартість ніж модульні та залежать від кількості користувачів, наприклад, «UA-Бюджет» на 100 користувачів коштує 225000 грн [5].

Обираючи ту чи іншу програму перш за все, необхідно виходити із кількості господарських операцій та процесів, які необхідно автоматизувати, а в другу чергу – звертати увагу на вартість такої програми.

Список використаних джерел

1. Облік в бюджетних установах: Навчальний посібник./ за ред. Леся В.С. – Чернігів: Десна Поліграф, 2016. – 560 с.
2. Вітаємо Вас на рекламній сторінці бухгалтерської програми Хепі-Бух! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://heppy-buh.com.ua/about_us.html?gclid=Cj0KCQiAnL7yBRD3ARIsAJp_oLaCPDz-gAecBA-MZVMRihFiwjriiP9RuCssvkdD87aV_yivBM0F4xcaAuAnEALw_wcB
3. MASTER:Бюджетні установи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://masterbuh.com/product/3>
4. Програмний продукт «Комплексний облік для бюджетних установ України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rarus.lviv.ua/ua/catalog/1C-Enterprise/kompleksnyy_oblik_dlya_byudzhethnykh_zakladiv_ukrayiny/
5. Програма «UA-Бюджет» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://portfel.ua/pochatok-prodazhiv-novoyi-linijki-produktiv-ua-byudzheth/>

Smirnova M. V., student

Scientific adviser - **Isaychikova N. I.**, associate Professor, Ph.D.

Gomel State Technical University named after P.O. Sukhoi (Gomel, Belarus)

E-BUSINESS AND THE IMPROVEMENT OF ELECTRONIC COMMERCE ON THE EXAMPLE OF JLLC «CONTE TRADE»

This work is a practical study of the use of Internet technology "e-business" of a particular enterprise. The object of study is JLLC "Conte Trade". The subject of the study is the technology of "electronic business".

For the most effective achievement of the goal, it is worth identifying the main tasks:

- analyze the Internet technology of "electronic business" as a means of ensuring the prosperity of the organization in the information age;
- outline directions for improving the "electronic business" as a tool to improve business performance at JC "Conte Trade";
- evaluate the effectiveness of e-business in the organization under study.

The practical significance of the work lies in the possibility of using the results of the study to further study issues related to the status and development of electronic business in the Republic of Belarus.

In this study, we mean by electronic business any form of business process in which interaction between entities occurs electronically. [1], [2].

With the expansion of computer technology and the growth of automation of Conte Trade JLLC, new types of information have appeared. In table 1, we consider the main advantages and disadvantages of elements of electronic business in JLLC "Conte Trade".

Table 1 – Main advantages and disadvantages of electronic business of JLLC "Conte Trade"

Advantages	Disadvantages
Lower costs and, as a result, lower cost of banking services	Inadequate security of payments.
Acquisition of a new distribution channel as the Internet.	Inadequate level of information security.
Possibility of developing fundamentally new services	Low percentage of customers ready for this type of service compared to traditional banks
Possibility of online customer feedback	Communication loss due to inconsistent data standards
The ability to integrate payment processes with customer interaction systems.	Additional ongoing costs for technical and information support.
The ability to provide round-the-clock access to banking servers.	A narrow range of services over the Internet.
Erasing geographical boundaries in the sale of services	Legal and legal disagreements between parties to transactions due to legal imperfections in online business processes.
Lack of mistakes in working with clients due to the "human factor"	

Note - Developed by the author based on company data.

All the above operations can be tracked and view with the participation of the Mobile Trade, but there are categories of outlets that do not require the sales representatives. Such outlets include small shops, SP, PE, which can make the application and send to e-mail the sales Department of the town gomel@contetrade.by.

After receiving e-mail office specialist processes it and sends the request to the collection for picking the desired product, in the future, the shipping trade on the point. This type of claim is very well suited for hosiery group, because this group is always present at the warehouse sales in the city of Gomel.

Thus, the use of IT in marketing allows you to organize an effective model of the enterprise's functioning, which ensures not only the stable development of the company, but also increases the efficiency of the enterprise compared to other market agents [3] Table 2 presents the dynamics of the effectiveness of electronic business management in JLLC "Conte Trade".

Table 2– Dynamics of effective management "e-business" at JLLC "Conte Trade"

Indicator	2015	2016	2017	Deviation, +/-	
				2016/2015	2016/2015
1. The coefficient of readiness for fulfilling orders,%	97	95	97	-2	2
2. The discipline of driving,%	85	88	90	3	2
3. Failure-free coefficient,%	91	93	95	2	2
4. The coefficient of discipline of storage (errors in the distribution of goods for storage)	85	87	84	2	-3
5. The average experience of employees employed in management, years	15	15	17	0	2
6. The coefficient of rejection of goods in stock	10,4	7,6	8,4	-2,8	0,8
7. Information accessibility,%	85	87	90	2	3

Note - Developed by the author based on company data.

The value of the indicators of the discipline of driving a vehicle and the accident-free coefficient are maintained at a high level due to the high experience of warehouse workers. However, the coefficient of discipline of storage at the warehouse and rejection of goods is reduced, which indicates the low quality of warehouse operations at JLLC "Conte Trade".

Targeted advertising on social networks solves the main marketing problems: sales, branding, launching new products and services on the market, as well as reporting on promotions and discounts. [7]

Let's consider how SMM will affect the business results of Conte Trade JLLC:

1. Increase in sales: coverage (brand knowledge); traffic to the site; lead generation; sales increase; conversion.

2. Cost reduction: reducing the cost of customer service; increasing customer satisfaction; customer retention and loyalty.

An engagement rate (ER-engagement rate) is taken as a general indicator of the effectiveness of actions to promote precisely communities (we are not talking about traffic to the site). It is calculated by the formula (1):

$$ER = \frac{N\text{Likes} + 3 * N\text{comments} + 5 * N\text{Shared}}{N\text{Subscribers}}$$

Next, we define the overall performance indicator from actions to promote communities - the engagement rate (ER-engagement rate). It is calculated by the formula (1):

-social network "VK":

$$ER \text{ (prior to the introduction of the event)} = \frac{6210+58+120}{8958} = 0,74$$

$$ER \text{ (after the implementation of measures)} = \frac{8000+88+200}{10158} = 0,82$$

Thus, after the implementation of the event, the engagement rate in the VK social network will be 0.82.

- Odnoklassniki social network:

$$ER \text{ (prior to the introduction of the event)} = \frac{1831+62+78}{3856} = 0,51$$

$$ER \text{ (after the implementation of measures)} = \frac{2700+90+110}{4756} = 0,61$$

- social network Facebook:

$$ER \text{ (prior to the introduction of the event)} = \frac{6240+1012+342}{8806} = 0,86$$

$$ER \text{ (after the implementation of measures)} = \frac{8200+1150+525}{10006} = 0,98$$

Let's make the final table at the engagement rates before and after the implementation of measures (table 3).

Table 3 - Engagement rate before and after the implementation of the event

Social network	Before implementation Activities	After implementation Events	Deviation, +/-
1.VK	0,74	0,82	+0,08
2. facebook	0,86	0,98	+0,12
3. Classmates	0,51	0,61	+0,10

Note - Developed by the author on the basis of calculations.

Thus, the engagement rate after the introduction of an event to promote the group in the VK social network increased by 0.08 points, in the Facebook social network - by 0.12 points, in the Odnoklassniki social network - by 0.10 points. Suppose that after an advertising campaign on social networks, the income from the sale of hosiery will increase by 10%.

In table 4, we consider the income from the sale of chocolate products before and after the implementation of the above measures.

Table 4 - income before and after the implementation of measures to improve the use of marketing in social networks (SMM)

Indicator Name	Before implementation Activities	After implementation activity
Income from the sale of hosiery, thousand rubles	856	$\frac{856*10}{100} = 85,6$ $856+85,6 = 941,6$
Return on sales,% [5]	1,86	2,05
Profit from the sale of hosiery, thousand rubles [4]	701,92	$941,6*18/100 = 169,5$ $941,6-169,5 = 772,1$

Note - Developed by the author on the basis of calculations.

Thus, the profit of Conte Trade JLLC from the improvement of SMM marketing will amount to 772.1 thousand rubles.

With the effective use of e-commerce systems, minimal time costs and saving labor are guaranteed. E-commerce systems, of course, are not only a technical tool that provides customers with instant access to sellers' commercial offers, reducing customer service time, and reducing cash turnover in the economy.

List of references

1. Gavrilov, L.P. Fundamentals of electronic commerce and business / L.P. Gavrilov. - M.: Solon-Press, 2017 .-- 592 p.
2. Golik, V. S. Internet advertising or how money is made online / V. S. Golik, A.I. Tolkachev. - M.: Publishing house of business and educational literature, 2017. - 160 c.
3. Carr, Nicholas the Great Transition. Cloud Revolution / Nicholas Carr. - M.: Mann, Ivanov and Ferber, 2017 .-- 272 p.
4. National Statistical Committee of the Republic of Belarus [Electronic resource] / National Internet-portal of the Republic of Belarus. - Access mode: <http://belstat.gov.by/> - Access date 12/20/2019.
5. Official website of the National Bank of the Republic of Belarus [Electronic resource] / National Internet-portal of the Republic of Belarus. - Access mode: <http://www.nbrb.by/> - Access date 12/20/2019.
7. Sheeh, Clara Era Facebook. How to use the capabilities of social networks for the development of your business / Clara Sheeh. - M.: Mann, Ivanov and Ferber, 2016 .-- 304 p.

Касылкасова Л.Т., студентка гр. ФИЭМ 18-4 (Маркетинг)
Научный руководитель – **Кузнецова С.Э.**, м.э.н., старший преподаватель
Карагандинский Государственный Технический Университет
(г. Караганда, Казахстан)

ИНФОРМАЦИОННЫЕ СИСТЕМЫ – ОСНОВА СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ

В условиях активного современного производства и постоянно меняющегося общества управление экономическими ресурсами должно находиться в состоянии непрерывного развития.

За годы работы, большое количество учреждений различных структур накопило огромное количество информации, которые продолжают прибавляться, соответственно возникает необходимость в систематизации и обработке. Производить работу с огромным количеством бумажной информации довольно-таки трудоемко и отнимает очень много времени. Выход есть один – электронная база данных.

Введение в нашу жизнь электронных и информационных систем значительно облегчило работу служб всех структур.

Цифровые технологии, компьютеры, различные устройства уже давно проникли на предприятия, учебные заведения, исследовательские центры. Это облегчило обработку огромного количества информации и поиска данных.

Самые первые информационные системы появились в 50-х годах и предназначались для расчета счетов и зарплат. В 60-е годы появились операционные системы, дисковые механизмы, так же улучшается сам язык программирования. В 70-е годы появляются первые микропроцессоры, интерактивные устройства, а также программные обеспечения, позволяющие работать с программой, не изучая саму структуру. В период 70-80-х г. в офисах начали применять различные компьютерные и телекоммуникационные технологии, которые в свою очередь расширили область применения информационных систем. В 1980-х компании открыли для себя то, что информационные системы являются мощным стратегическим оружием, то есть возможность получать новую информацию вовремя, помогает компании достичь успеха, создать новый товар или услугу, находить рынки сбыта, организовывать товар по низкой цене и др. [1].

Современное общество принято считать информационным. Особенность такого общества заключается в непрерывном обмене информацией. Благодаря внедрению информационных и цифровых систем в нашу жизнь производственная и непроизводственная сфера деятельности человека, общественная жизнь, сфера общения безгранично пополняются и расширяются за счет вовлечения опыта, знаний, ценностей, выработанных современным обществом [2].

Информационная система в современном понимании предполагает использование технических средств переработки информации персонального компьютера. Информационная система – это совокупность средств и персонала, используемых для хранения, обработки и передачи информации для достижения целей компании [3].

Одним из важнейших видов информации – является экономическая информация. Экономическая информация включает все сведения о составе трудовых, материальных и денежных ресурсах, информацию о состоянии компании, объектов управления на определенный момент времени. Экономическую информацию можно рассматривать как совокупность сведений, которые отражают социально-экономические процессы и персонал для управления этими процессами и коллективами людей, как в производственной, так и не в производственных сферах. Важной функцией информационных систем в организациях является осуществление коммуникаций. Коммуникация – процесс взаимодействия между людьми. В информационной системе всегда необходимо учитывать внешнее окружение.

Между организацией и ее окружением, а также между подразделениями организации необходим обмен информацией [4].

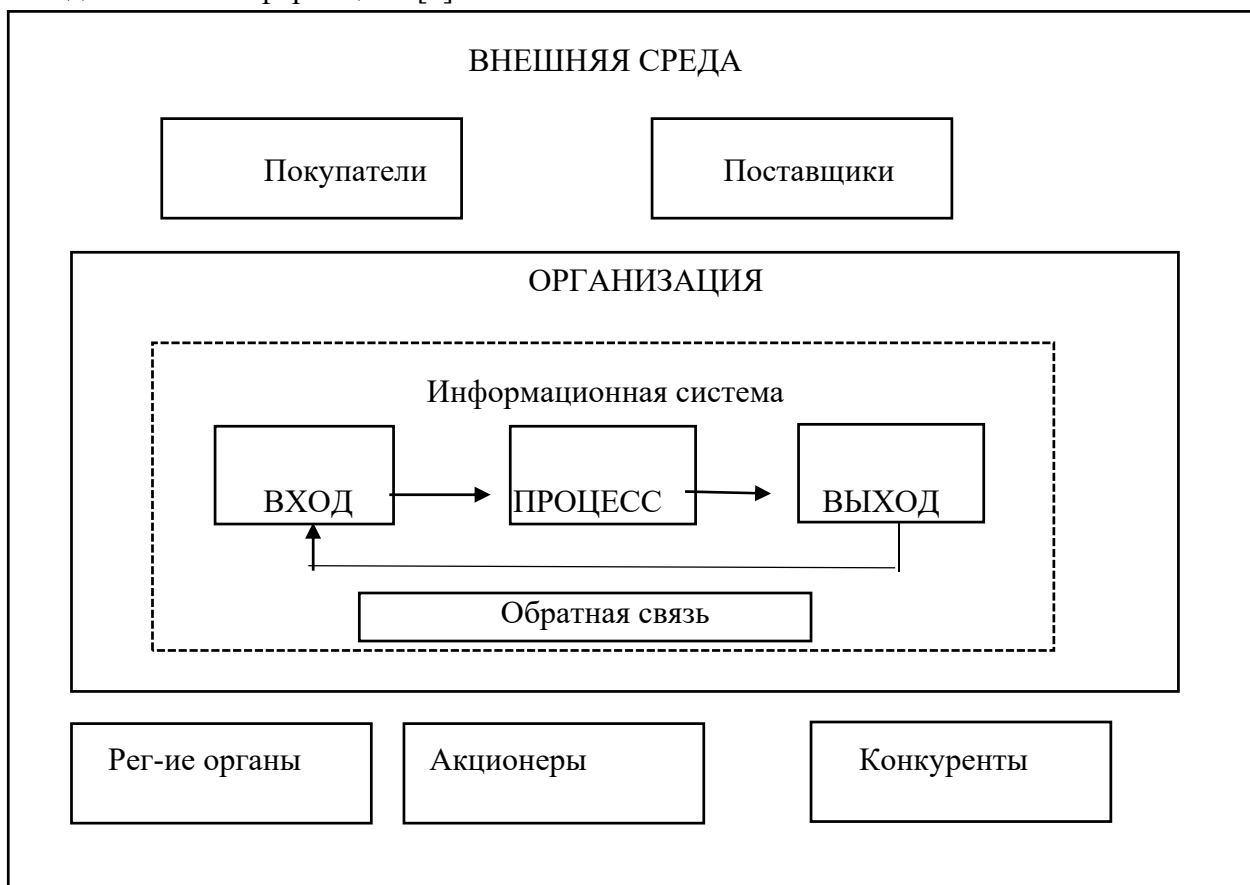

Рисунок 1 - Функционирование информационной системы

Внедрение информационных систем позволяет создавать системы обратной связи, регулировать информационные потоки, принимая управленческие решения. С помощью информационных систем, возможно запросто планировать объем работ, материальные и другие ресурсы, осуществлять контроль в ходе выполнения работ [5].

В современном мире, в условиях рыночной экономики велика роль деловой информации, которые поступают из внешних источников. Например, макроэкономическая информация характеризует общее состояние экономики страны и предоставляется специальными независимыми государственными органами.

В настоящее время, в экономической сфере произошли значительные изменения, связанные с дальнейшей модернизацией компьютерной техники, программного обеспечения, телекоммуникаций, которые широко применяются в процессах формирования информационных ресурсов для планирования, подготовки и принятия управленческих решений.

Список использованных источников

1. <https://works.doklad.ru/view/AARX-liKUI0.html>
  2. Информационные системы в экономике: учебник для студентов вузов/ под ред. Г.А. Титоренко – 2-е изд., перераб – с. 8.
  3. <https://www.yaklass.ru/materiali?ctid=455&mode=cht>
  4. Усольцев А.А: Информационные системы в экономике: Конспект лекций, 2009г. – с. 7, с.14.
  5. Информационные системы в экономике: учебник для студентов вузов/ под ред. Г.А. Титоренко – 2-е изд., перераб – с. 11-12.
-

Секція 5	ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
Секция 5	ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МЕНЕДЖМЕНТА И ПУБЛИЧНОГО УПРАВЛЕНИЯ
Section 5	PROBLEMS AND PROSPECTS OF MANAGEMENT DEVELOPMENT, PUBLIC ADMINISTRATION AND PUBLIC SERVICE

*Голова секції – д.е.н., професор **Ткаленко Н. В.**, директор
Навчально-наукового інституту менеджменту, харчових технологій та торгівлі*

Підсекція	ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
Подсекция	ПУБЛИЧНОЕ УПРАВЛЕНИЕ И МЕНЕДЖМЕНТ ОРГАНИЗАЦИЙ
Section	PUBLIC ADMINISTRATION AND MANAGEMENT OF ORGANIZATIONS

<i>Голова підсекції</i>	<i>к.е.н., доцент Пономаренко С.І., завідувач кафедри публічного управління та менеджменту організацій</i>
<i>Секретар</i>	<i>д.е.н., доцент Косач І.А., професор кафедри публічного управління та менеджменту організацій</i>

Дегтярьов А.В., аспірант
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Державне регулювання національної економіки в цілому і малого та середнього бізнесу зокрема посідає чільне місце в державному управлінні макроекономічними процесами, тому від забезпечення його ефективності залежить і загальне економічне зростання, і добробут кожної окремої особи. Соціально-економічний розвиток держави насамперед повинен визначати і спрямовувати використання основних важелів державного впливу на економічні процеси країни.

Проведення регуляторної політики держави в Україні має спиратися на такі принципи, як: демократизм, гуманізм, законність, науково-технічний прогрес, послідовність, справедливість і прозорість. При цьому державна регуляторна політика насамперед повинна спрямовуватися на істотне удосконалення практики регулювання діяльності суб'єктів господарювання, обґрунтування доцільності діючих регуляторних актів у ринкових умовах господарювання та впровадження оновлення нормативно-правової бази в економіко-соціальной сфері держави.

Сучасний стан підприємництва свідчить про те, що подальший його розвиток без активного втручання держави може призвести до згортання економіки з відповідним посиленням соціальної напруги. Через це виникає нагальна необхідність в перегляді і впровадженні ефективних механізмів реалізації державного регулювання якісного розвитку малих та середніх підприємств.

М. Ісаков в своїх наукових здобутках зазначає, що головним призначенням державного регулювання у сфері підприємницької активності є викорінення недоліків та проблем саморегулювання ринку та встановлення порядку у діяльності суб'єктів бізнесу, що націлено на процеси забезпечення інтересів суспільства та налагодження економіки, орієнтованої на соціум [1, с. 338]. На думку М. Корецького, зміст поняття «механізм державного регулювання» слід вважати системою засобів, важелів, методів і стимулів, завдяки яким країна регулює процеси економіки, а також забезпечує виконання соціально-економічних функцій [2, с. 16].

Обґрунтування основних стратегічних механізмів державного регулювання бізнесу дало можливість виділити ключові з них, а саме створення стратегічних програм розвитку, політика антикорупційної діяльності, політика антимонопольної діяльності, орієнтація на формування середнього класу, розвиток інновацій та досягнення лідируючих позицій у світовому науково-технічному прогресі, розвиток інтелектуального потенціалу країни, створення передумов для якісної бізнес-освіти для молоді, забезпечення умов конкурентоспроможності підприємств у світовому вимірі.

Враховуючи тенденції швидкого розвитку світового науково-технічного прогресу, державне регулювання має бути спрямованим на інноваційність. Важливим напрямом державного регулювання в Україні є створення умов для бізнес-освіти для молоді. Молодіжний бізнес має низку проблем, пов'язаних з низьким рівнем управлінських умінь, знань та навичок. Бізнес-освіта молоді є елементом соціально-економічної політики та буфером і механізмом партнерства між суспільством, бізнесом та урядом. Держава має забезпечити виконання вищою освітою стратегічної функції – формування інтелектуального капіталу нації, а економічні механізми у цій сфері мають спиратись на стабільне і прогресивне законодавство і мінімально бути об'єктом державного впливу. Основними напрямками загальної трансформації національної економіки для забезпечення зростання конкурентоспроможності МСБ є створення умов для модернізації технічного й технологічного переозброєння; забезпечення умов динамічного розвитку інвестиційно-інноваційного сектору економіки; стимулювання розвитку виробничого та соціального інфраструктурного забезпечення.

Список використаних джерел

1. Ісаков М. Поняття та ознаки підприємництва як об'єкта державного контролю/ М.Г.Ісаков//Форум права.-2011.-№4.- С.332-339
2. Корецький М. Х. Державне регулювання ринкової економіки : монографія / М. Х. Корецький. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 260 с.

Колібаба Я.В., студент гр. ЗМПУ Ап-181

Науковий керівник – **Філіпова Н.В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МЕТОДИ ОЦІНКИ РОБОТИ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

При оцінюванні ефективності роботи управлінського персоналу, на будь-якому підприємстві, основними критеріями є результат та витрати. В свою чергу вони залежать від об'єкту управління або ситуації в якій приймається управлінське рішення.

Розглядаючи особливості оцінки управлінського персоналу підприємства, варто звернути увагу на те, що досить просто оцінити результати праці рядових працівників, оскільки вони виражаються в кількості або якості виробленої продукції. Значно складніше оцінювати результати праці керівників, оскільки вони безпосередньо вказують на здатність впливати на діяльність будь-якої виробничої або управлінської ланки.

Серед авторів, що досліджують питання оцінки ефективності роботи управлінського персоналу необхідно зазначити таких вчених, як Г. Беккера, О. Виханського, С. Карташова, А. Кибанова, Норріса, Я. Фитценца та ін.

Методи оцінки діяльності управлінців які використовуються на промислових підприємствах в теперішній час не дозволяють у повному обсязі виявити професійні якості та результативність управлінського персоналу усіх підрозділів, а також фрагментарно враховують вплив їх діяльності на економічну безпеку підприємства [1].

В табл. 1 відображено основні методи оцінки управлінського персоналу, їх переваги та недоліки.

Таблиця 1 – Переваги та недоліки методів оцінки управлінського персоналу

Найменування методу	Переваги	Недоліки
Якісні методи оцінки персоналу		
Матричний (описовий)	Для кожного працівника встановлюється рівень професійних якостей, яких він повинен досягти	Не дозволяє оцінити результативність роботи
Метод еталону	На підставі результатів роботи найбільш успішних працівників розробляються планові показники, яких необхідно досягти іншим працівникам	Не враховується рівень кваліфікації працівника
Цільовий метод оцінки	Можливості оцінки якості рішень і відстеження ступеня їх реалізації	Не дозволяє об'єктивно оцінити причини розбіжності між плановими та досягнутими результатами
Метод оцінки рис	Оцінюється соціально-психологічна характеристика управлінця	Неможливо визначити результати діяльності працівників
Метод аналізу результатів діяльності колективу	Дозволяє визначити зусилля керівника при виконанні конкретного завдання	Не дозволяє оцінити особистий внесок кожного управлінця в досягнення отриманих результатів
Метод групової дискусії	На його підставі визначається рівень логічного мислення співробітників	Не дозволяє оцінити персонал підприємства і його людські ресурси
Комбіновані методи оцінки персоналу		
Метод тестування	Оцінює компетентність робітників в процесі моделювання виробничої ситуації, зазначеної в змісті тестів	Автори тестів не можуть максимально наблизити їх умови до реальної дійсності
Метод заданого групування працівників	Використовується для кадрової ротації працівників залежно від вимог, що висуваються їм при виконанні певного виду роботи	Не дозволяє планувати взаємозамінність працівників в інших (суміжних) підрозділах підприємства
Метод рангового порядку	Якість роботи співробітників оцінюється на підставі знань, досвіду, рівня кваліфікації	Не оцінюється ступінь користування професійними якостями в процесі виконання завдання
Кількісні методи оцінки персоналу		
Метод бальної оцінки	Дозволяє визначити особисті та професійні якості співробітників	Не може застосовуватися для оцінки ефективності результатів управлінських рішень
Метод визначення рівня кваліфікації	Оцінює рівень професійної підготовки	Не оцінюється інтенсивність використання людських ресурсів
Метод номінальної оцінки	Можливо визначити ступінь результативності роботи працівників	Не відображається динаміка ефективності ухвалених управлінських рішень

*Джерело: складено автором на основі [2].

В деяких організаціях при оцінці управлінського персоналу використовуються кваліфікація, досвід та інтуїція найбільш компетентних в своїй галузі спеціалістів – експертів.

Оцінюючи роботу управлінського персоналу промислового підприємства з використанням будь-якого з розроблених методів дуже важливо дотриматись кількох принципів: об'єктивності, надійності, комплексності, достовірності і доступності для розуміння. Незважаючи на численні розробки, науковці сьогодні не демонструють єдності у методичних підходах до здійснення оцінки персоналу.

Отже, єдиного показника чи підходу до визначення та ефективності управління поки що не існує, однак вітчизняні та зарубіжні науковці працюють над цим питанням.

Список використаних джерел

1. Шукин И. С. Управление безопасностью предприятия / И.С. Шукин. – М.: Прогресс, 1997. - 173 с.
2. Ковальчук К.Ф. Оцінка діяльності кадрового управлінського персоналу промислового підприємства як основний чинник підвищення його економічної безпеки / К. Ф. Ковальчук, Є. М. Фріман, І. М. Фріман. – Д.: Наукові праці КНТУ, 2009. - № 15. – С. 4 - 5.

Косач І. А., д.е.н., доцент

Бабич Р. М., студент 2 курсу, гр. ЗМПУАп-181

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ НА ЗАСАДАХ ІННОВАЦІЙНОСТІ

Аграрне виробництво України є важливою ланкою економічної системи держави, від діяльності якого значною мірою залежать підвищення добробуту народу, становлення України як цивілізованої європейської держави, та забезпечення економічної безпеки держави.

Низький рівень матеріально-технічного забезпечення, застосування недосконалих технологій як у рослинництві, так і в тваринництві негативно відображається на показниках забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва. Сьогодні виробництво сільськогосподарської продукції в Україні є низькоприбутковим, його рентабельність складає біля 30 %. Питома вага прибуткових сільськогосподарських підприємств у їх загальній кількості в останні роки становить біля 80 %. Близько 20 % сільськогосподарських підприємств є збитковими, а рентабельність виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції недостатня для забезпечення розширеного відтворення.

Важливою причиною низької прибутковості у сільськогосподарській галузі є істотне порушення паритету цін – відбувається погіршення співвідношення між цінами сільськогосподарських виробників на реалізовану продукцію і цінами на придбані промислові товари і послуги виробничо-технічного призначення, тобто склалась ситуація невідповідності виручки й витрат аграрного виробництва.

Вибір стратегії забезпечення економічної безпеки аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку базується на обґрунтуванні сучасних тенденцій розвитку науки й техніки, поступового переходу до нового технологічного укладу, системного аналізу та прогнозування динамічного оновлення виробничого процесу і технологічного забезпечення у аграрному секторі.

Для вибору стратегії забезпечення економічної безпеки аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку важливими є такі фактори:

1. Вплив співвідношення інвестиційної державної підтримки базових і стратегічних напрямів науково-інноваційної діяльності в аграрному секторі.
2. Наявний та необхідний інтелектуальний ресурс.

3. Матеріально-технічне забезпечення підтримки інноваційної діяльності в аграрному секторі.

4. Співвідношення короткострокових і довгострокових завдань щодо залучення інноваційної продукції [1].

Метою інноваційного розвитку аграрного сектору є забезпечення його економічної безпеки та отримання прибутків як від використання наявних ресурсів, так і від задоволення наявного або можливого попиту на товар, який є результатом інноваційної й наукової діяльності. Інноваційний розвиток може також впливати на корпоративні стратегії, перш за все, у контексті посилення ринкової позиції господарюючих суб'єктів аграрного сектору або забезпеченню своєчасних поставок необхідних ресурсів. У свою чергу, для забезпечення економічної безпеки аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку, аналіз ринку є основною задачею у ідентифікації меж відповідних інновацій, можливих програм інноваційного розвитку, технологій тощо.

На думку автора, ефективний інноваційний розвиток аграрного сектору з метою забезпечення його економічної безпеки може ґрунтуватись на таких стратегіях:

1. Ринкова (визначення заходів нейтралізації ризиків економічній безпеці шляхом розширення видів інноваційної продукції які планується випускати на внутрішньому і зовнішньому ринках);

2. Диверсифікована (розширення виробництва, інноваційної інфраструктури);

3. Нововведення (постійне оновлення існуючого асортименту, номенклатури продукції, управлінських рішень тощо);

4. Конкурентна (забезпечення підвищення рівня якості, індивідуальності продукції, послуг) [2].

Особливою умовою успішної науково-технічної та інноваційної діяльності аграрного сектору є стимулювання формування, випробування та впровадження наукової продукції (сортів та гібридів, порід та типів, технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, машин і механізмів). Вирішення зазначених складових сприятиме прискоренню формування інфраструктури ринку наукової продукції, створення дорадницьких, інтеграційних структур. Оновлення технологій для аграрного сектору здійснюється шляхом широкого застосування новітніх наукових розробок з використанням трансгенних організмів, нової рослинницької продукції, використанням ембріонів, створення екологічних засобів захисту рослин і тварин, найефективніших форм поєднання новітніх технологій та організаційно-економічних інновацій.

Список використаних джерел

1. Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2009. 480 с.
2. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. Київ: ННЦ ІАЕ. 2011. 1008 с

Кравченко К. Г., магістрант ФЕУ-317

Науковий керівник: **Гудзь П. В.**, д.е.н., професор

Національний університет «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПОВЕДІНКИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІНЦЯ

Актуальність теми. Від ціннісних основ державно-управлінської діяльності, етичної обґрунтованості в прийнятті та етичної чутливості в реалізації управлінських рішень, моральних якостей державних управлінців, рівня їх етичної культури залежить ступінь довіри до владних структур, націленість діяльності органів державного управління на побудову демократичної держави, реалізацію принципів гуманізму, соціальної справедливості, прозорості, дотримання прав людини

Отже, запорукою поступального суспільного розвитку та результативного державного управління є становлення професійних, високоефективних, стабільних та авторитетних владних інститутів, діяльність яких базується на чітких моральних та професійно-етичних принципах і нормах.

Методи дослідження, які використані під час виконання наукових тез. Можна рекомендувати користування як загальнонауковими методами (дедукція, індукція, аналіз, синтез, моделювання, абстрагування), так і спеціальними: методом структурно-функціонального аналізу, контекстологічного аналізу, зіставного, трансформаційного, дескриптивного, методу компонентного аналізу, типологічного аналізу, суцільної вибірки, які обираються залежно від напрямку та об'єкта дослідження.

Мета дослідження - розглянути специфіку формування професійної етики державного службовця, а також проблеми, які з цим пов'язані, визначити набір моральних і професійно-етичних якостей та характеристик державного службовця з метою виконання визначених професійних функцій.

Постановка проблеми. Необхідність професійного розвитку кадрів державної служби обумовлена динамікою і специфікою політичної та соціально-економічної обстановки в країні, а також реальним станом самої державної служби. Прихід на службу «професіоналів», які не володіють в достатній мірі необхідними знаннями та методами державного управління, загальною, етичною та правовою культурою; наявність професійних помилок, посадових порушень і конфліктів інтересів у сфері державного управління, обумовлених некомпетентністю працівників; незадовільний стан системи забезпечення професійного і етичного розвитку державних службовців через підвищення кваліфікації; тривале падіння авторитету влади та її представників – всі ці обставини актуалізують проблему професійно-етичного розвитку державних службовців як найважливіший фактор успішного реформування державної служби

Викладення основного матеріалу. Почнемо з того, що собою представляє поняття професійна етика професійна етика. **Професійна етика**- це сукупність певних обов'язків і норм поведінки, що підтримують моральний престиж професійних груп в суспільстві. У **завданні професійної етики** входить виявлення моральних норм і оцінок, суджень і понять, які характеризують людей в ролі представників певної професії. Професійна етика виробляє норми, стандарти, вимоги, характерні для певних видів діяльності.

Професіоналізм і ефективність роботи державного службовця – це показник його моральності, вірності своєму професійному обов'язку. Етичні норми існують поза межами поведінки, яку можна оцінити з правової точки зору. Етична норма поведінки державного службовця – це елементарна форма моральної вимоги, яка є певним взірцем поведінки, що відбиває встановлені потреби людського співжиття й відносин та має обов'язковий характер. У статті 5 Закону України “Про державну службу”, яка так і називається – “Етика поведінки державного службовця”, зазначається, що державний службовець повинен:

- сумлінно виконувати свої службові обов'язки;
- шанобливо ставитися до громадян, керівників і співробітників;
- дотримуватися високої культури спілкування;

• не допускати дій і вчинків, які можуть зашкодити інтересам державної служби чи негативно вплинути на репутацію державного службовця. Поведінка службовця повинна базуватися на законодавстві, зокрема на статті 10 Закону України “Про державну службу”, де вказуються основні обов'язки державних службовців, а також на розумінні того, що не всі правові акти мають однакову юридичну силу. Умовою демократичного державного управління, яке б користувалося повагою в суспільстві, є безпристрасні державні службовці, які володіють сучасними професійними знаннями і діють у межах закону. Високі вимоги до державних службовців обумовлюють гарантію нормальних умов їхньої діяльності, особливу підвищену захищеність особи. Одночасно цей захист є однією з найважливіших гарантій авторитету відомства, довіри і поваги до нього з боку суспільства. Люди, які виконують

посадові функції, повинні мати підвищену захищеність. Офіційна особа не може користуватися своїм винятковим службовим становищем для неправомірних дій. Вимоги до професійної етики державних службовців України визначено в Конституції України, Законі України “Про державну службу”, Загальних правилах поведінки державного службовця, низці указів Президента України. Таким чином, в умовах реформування системи державної служби в Україні саме висока кваліфікація, професійні та моральні якості службовців є одним з найважливіших чинників створення ефективної системи державної влади, що відповідає стандартам правової держави.

Висновок: Виконання покладених на посадову особу професійних функцій у межах професійної діяльності потребує від особи наявності певних якостей з метою ефективного державного управління. До переліку моральних і професійно-етичних якостей та характеристик, зазначених у тезі, варто зарахувати постійне самовдосконалення, що пов’язується з динамічністю процесів у всіх сферах суспільного життя країни, та державного управління, зокрема, а також з необхідністю професійного зростання державного службовця як професіонала та фахівця своєї справи.

Список використаних джерел

1. Закон України від 16.12.1993 № 3723-ХІІ «Про державну службу»
2. Бралатан В.П. Професійна етика / В.П. Бралатан, Л.В. Глушаренко, Н.Г. Здирко. – К. : Центр учбової літератури, 2001.
3. Етика державного службовця / Упор. Л.А. Чабак. – Чернігів : Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів держ. влади, органів місц. самоврядування, держ. п-в, установ і орг., 2011.
4. Професійна етика [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://stud.com.ua/52680/etika_ta_estetika/profesiyna_etika.
5. Механізм формування професійної етики в системі державного управління: специфіка та проблематика [Електронний ресурс] // Житомирський державний технологічний університет. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: [https://doi.org/10.26642/jen-2019-1\(87\)-169-173](https://doi.org/10.26642/jen-2019-1(87)-169-173).

Кузьменко К. Д., студентка гр. ПУА-191

Науковий керівник – **Косач І. А.**, д.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МЕНЕДЖМЕНТ ПЕРСОНАЛУ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

На сьогодні, питання менеджменту персоналом є не менш важливим за управління державою. Безпосередньо, від якості управління персоналом в органах державної влади залежить результат їхньої роботи, а отже відповідно й рівень нашого життя.

За для відмінного виконання поставлених цілей в багатьох країнах було впроваджено децентралізацію. Децентралізація влади – передача повноважень та фінансів від державної влади якнайближче до людей – органам місцевого самоврядування[1]. Тож, можна зробити висновок, що від співпраці усіх ланок державної влади буде залежати наскільки продуктивним буде результат виконаної роботи.

Для того щоб в органах державної влади працівники виконували свою роботу на високому рівні, потрібно з великою відповідальністю ставитися до підбору кандидатів на посаду. А отже, будь-яка організація не може обійтися без менеджменту персоналу. Менеджмент – процес планування організації. Приведення в дію та контроль організації з метою досягнення координації людських, фінансових, природних і технологічних ресурсів, необхідних для ефективного виконання завдань.

Менеджмент персоналу – це систематично-організаційний процес відтворення і ефективного використання працівників[2]. Він полягає в підборі персоналу та його управлінні. Одне без іншого не тільки не актуально, а й мало-ефективно. При менеджменті працівників важливо, щоб кожен з них був особистістю, тож потрібно мати індивідуальний підхід. Також, під час роботи керівництво повинно сприяти розвитку підлеглих у їх сфері.

Це буде мати гарні наслідки, адже розвиток персоналу вплине на результативність виконання поставлених завдань та цілей організацією. Без сумніву, це допоможе організації збагатитися кваліфікованими співробітниками, які і задоволенням будуть працювати кожен день.

Менеджмент персоналу здійснюється на таких рівнях:

- На політичному рівні виконується розробка кадрової політики, тобто визначається які робітники потрібні;
- На стратегічному – виконується управління необхідними ресурсами;
- На тактичному рівні відбувається управління персоналом;
- На оперативному рівні переважає кадрова робота, прийом або звільнення працівників, переміщення по посаді та інше;

Є багато методів за допомогою котрих можна вплинути на співробітника. Метод управління персоналом – засіб впливу з метою здійснення координації їх діяльності в процесі функціонування організації. Основними методами впливу є:

- Адміністративний – прийняття рішень, підтримка дисципліни. Порядку, моральної та адміністративної відповідальності;
- Адміністративно-розпорядчий – контроль та використання організаційних зв'язків, кадрових питань, резолюцій, наказів та інше;
- Правовий – врегулювання норм права, формування понять правової відповідальності та культури у працівників;
- Економічний – стимулювання працівників за рахунок підвищення заробітної плати, премій;
- Соціально-психологічний – умови для розвитку співробітників, відношення до виконання службових обов'язків;

Морально-етичний – моральна свідомість, врегулювання моральної поведінки працівників [3].

До вибору метода для співробітника потрібно підходити індивідуально, бо від самого методу також буде залежати якість виконання їх обов'язків. Тож, якщо не вірно підібрати метод впливу, можна не тільки отримати поганий результат, а й навіть втратити співробітника.

Без якісного управління персоналом, робота органів державної влади буде погіршуватися. Звісно, можна знайти дієві методи впливу на персонал та «Якщо Вас не влаштовує результат роботи системи – не шукайте винних, змінійте систему», так сказав Едвард Демінг[4]. Дійсно, аби покращити роботу органів державного управління не потрібно змінювати методи управління персоналом, потрібно кардинально змінювати працівників.

Список використаних джерел

1. URL: <https://decentralization.gov.ua>
2. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. URL: https://pidruchniki.com/2015060964882/menedzhment/metodi_stili_upravlinnya_personalom
4. URL: <https://www.intalev.ua/library/articles/hrm/>

Косач І. А., д.е.н., доц., **Кулик О. С.**, аспірант 1 року навчання
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Ринок України, як і в будь-якій країні починається з малого бізнесу, він формує та насичує товарами й послугами, зменшує монополію, сприяє розвитку конкуренції та забезпечує народ робочими місцями. В процесах розвитку малого бізнесу є чимало проблем, він почав розвиватися ще з незалежністю України, однак й досі ми не прийшли до того рівня, який має бути в розвиненій, європейській країні. Найголовнішою проблемою є те, що держава не дає належної підтримки розвитку малого бізнесу, звідси і йдуть всі проблеми. Якщо Україна

проведе реформування в даній області, це сприятиме інтегруванню економіки в світове господарство і тим самим значно підвищить рівень життя населення.

Візьмемо до прикладу зарубіжний досвід ведення підприємництва, який свідчить, що в структурі ринкової економіки значне місце належить саме сектору малого бізнесу, як найбільш масового, гнучкого та динамічнішого з форм господарювання. Так, за даними ООН, тільки у виробничій сфері малі та середні підприємства створюють від 30% до 70% національного продукту та забезпечують зайнятість близько 50% працездатного населення. На частку малого бізнесу припадає майже половина приросту нових робочих місць [1].

Малий бізнес в ринковій економіці виступає провідним сектором, на його основі визначають темпи економічного розвитку країни, якість валового національного продукту та рівень демократизації суспільства.

Нажаль в Україні розвиток малого бізнесу так і залишається на досить низькому рівні, порівняно з іншими європейськими країнами. Для виправлення ситуації країні необхідне реформування та вирішення внутрішніх проблем держави. Адже в нас є високий потенціал для розвитку малого підприємництва, природні запаси, родючі землі, тощо. Рівень освіти в нашій країні на високому рівні, що дає нам змогу відкривати велику кількість фірм, що потягне за собою робочі місця для населення, принесе гроші до бюджету, але все це може бути тільки за умови підтримки держави. Крім того, саме власникам малого підприємства легше управляти в умовах нестабільного курсу національної валюти.

Останнім часом вищі органи державного управління прийняли ряд нормативних документів для розвитку малого бізнесу, та все ж в макро- і мікросередовищі існує безліч проблем, які необхідно вирішувати на різних рівнях управління, залежно від стану розвитку підприємництва в сучасних умовах. Зазвичай розвиток малого підприємства відбувається нерівномірно, а несприятливе макро- і мікросередовище породжує численні перешкоди, на які наштовхуються молоді бізнесмени в процесі роботи [2].

Крім того, що держава не надає потрібної підтримки малому бізнесу, є ще ряд причин на які слід звернути увагу. Також до проблем такого підприємства слід віднести:

1. Монополізацію бізнесу. Для нормального розвитку малого бізнесу необхідно зменшити монополізм великих організацій, які не дають розвитку починаючим підприємствам.

2. Відсутність достатнього стартового капіталу, власних коштів, приміщень, обладнання. Основною метою становлення бізнесу в Україні є вирішення проблеми фінансового забезпечення. Також до цієї проблеми можна додати: проблеми з отриманням кредитів, високі розміри процентних ставок, низька інвестиційна діяльність.

3. Недосконалість податкової системи. Сучасна податкова система в країні працює тільки, як стимул для підприємців, аби переходити до тіньової економіки. Оскільки відрахування до фонду заробітної плати єдиного соціального внеску досить високий, то багато малих підприємств схильні до того, щоб вести подвійну бухгалтерію. Більшість підприємців приховують свої реальні доходи, щоб платити менший податок.

4. Високий рівень корупції, нестабільність умов ведення бізнесу, бюрократія, рейдерство.

5. Обмежені можливості для захисту від протиправних посягань.

Крім того, до основних проблем належить надмірна кількість дозволів, норм і ліцензій, застарілі стандарти (які зазвичай нам дістались, ще з радянських часів), слабкий захист прав власності.

Вирішення цих проблем малого бізнесу в Україні повинно стати одним з ключових напрямків державної політики, адже заради такого підприємства підвищується економічний потенціал всієї країни, росте її конкурентоспроможність на національному рівні.

Важливим заходом щодо забезпечення розвитку малого бізнесу є формування сучасної фінансової підтримки малого бізнесу в Україні за європейським зразком. Пріоритет у спрощенні доступу малого бізнесу до фінансування шляхом заохочення фінансових установ до розширення програм мікрокредитування, зокрема через впровадження спеціальних вимог до таких установ.

Список використаних джерел

1.Воронич К.М. Міжнародний досвід організації малого бізнесу та можливість його впровадження в Україні / К.М. Воронич // Науковий збірник

2.Добуляк Л.П. Проблеми розвитку малого підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / Л.П.Добуляк, Г.Г. Цегелик. - Режим доступу: <http://cyberlink.ru/articlen/problemy-razvitiya-malogo-predprinimatelstva-v-ukraine-1>

Лашук О. С., к.держ. упр.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

Молодіжна політика є соціально-економічним та політичним явищем, яке існує об'єктивно у всіх суспільствах. Неможливо уявити політичне, економічне та культурне життя поза перспективою розвитку молоді. Питання щодо актуальності молодіжної політики та взаємовідносин між суспільством та молоддю знайшли відображення у науковій літературі політичного, психологічного, педагогічного та соціологічного спрямування.

Державна молодіжна політика (далі – ДМП) – це системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, яка здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах [1].

Нормативно-правова база у сфері ДМП покликана забезпечити втілення правових норм у процес цієї політики. Водночас, необхідно констатувати, що дії органів державного управління по застосуванню норм законодавства щодо сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні не забезпечуються відповідними механізмами здійснення прав людини і громадянина, гарантованих Конституцією України та визначених зобов'язаннями держави при підписанні міжнародних документів. На наш погляд, це пов'язано з багатьма причинами, зокрема: недосконалістю правового забезпечення молодіжної політики, низькою ефективністю втілення законодавчої бази в життя, недостатнім контролем за виконанням законодавства стосовно молоді, низьким рівнем участі молоді, представників громадськості у формуванні правової бази ДМП.

Важливим напрямом розвитку й підвищення ефективності державної політики у сфері підтримки молоді є удосконалення її нормативно-правової бази. Для зміцнення правових засад управління у молодіжній сфері важливо, з одного боку, зосередити зусилля на оптимізації правового регулювання різноманітних суспільних відносин за участю молоді; а з іншого, спрямувати увагу на використанні механізмів для проведення в життя закону для створення дієвої системи правового захисту інтересів молоді, реалізації її громадянських прав.

У сфері молодіжної політики потребує додаткового розгляду механізм прийняття правових актів, рішень органів державного управління. Йдеться про необхідність забезпечення участі державних органів у процесі формування молодіжної політики. У цьому випадку вважаємо, що необхідно заохочувати широку громадську дискусію щодо проектів законів, концепцій молодіжної політики, державних програм та інших заходів щодо молоді, особливо на місцевому та регіональному рівнях.

Європейський досвід консультування між владою і громадянами визнає громадян суб'єктами цього діалогу. В Україні тільки з'являються перші спроби у цьому напрямі [2].

Запровадження практики громадського обговорення проектних документів може відбуватись шляхом: проведення громадських слухань та консультацій на всіх рівнях управління, обговорення на веб-сайтах державних органів у справах молоді, залучення дорадчих молодіжних органів [3].

Сьогодні також існує нагальна потреба законодавчого положення чи закону, що регулював би партнерські відносини між державою і громадським сектором, партнерства громадського сектора й бізнесу.

Це питання слід вирішувати в кількох площинах. З одного боку, слід законодавчо стимулювати розвиток благодійницької діяльності. А з іншого, необхідно законодавчо регламентувати механізми участі молоді, громадського сектора та соціально орієнтованого бізнесу у процесі здійснення ДМП, соціалізації молоді, виробництві й виконанні соціальних проектів, програм, наданні соціальних послуг молоді, а також механізми громадського контролю ефективності реалізації ДМП.

З метою створення соціально-економічних умов для розвитку благодійної діяльності у молодіжній сфері, вважаємо за доцільне рекомендувати органам виконавчої влади:

- систематизувати інформацію та сформувані соціальний каталог молодих громадян, що потребують допомоги;

- забезпечити доступність соціальної інформації для представників громадськості та бізнес-кампаній, яка має містити не тільки інформацію про потенційних одержувачів благодійної допомоги, а й про роль в процесі провадження ДМП органів влади, громадських організацій, фондів тощо;

- сприяти діалогу та конструктивним взаємовідносинам між молоддю, її об'єднаннями та представниками бізнесу.

Удосконалення організаційного механізму державного управління у сфері молодіжної політики потребує заходів стосовно: формування стратегії, моніторингу і оцінки державної молодіжної політики; запровадження нових форм взаємодії органів влади з молоддю, представниками громадськості.

Погодимось з думкою В. Цветкова, що “соціально-економічний розвиток можна забезпечити лише при зростаючому використанні управлінських ресурсів” [4]. Найважливішим чинником і умовою ефективного впровадження державної молодіжної політики поряд з людськими ресурсами є використання фінансово-економічних ресурсів. Це, у свою чергу, обумовлює наявність певних економічних інструментів та важелів.

Економічна діяльність державних органів у справах молоді відбувається на всіх рівнях держави і має такий зміст:

- бюджетне фінансування, державні дотації, субвенції;
- утворення спеціальних фондів;
- надання кредитів молоді;
- надання молодим громадянам економічних пільг, грантів, послуг;
- підтримка діяльності молодіжних громадських організацій.

Застосування комплексу визначених механізмів реалізації державної молодіжної політики сприятиме розширенню можливостей молоді стосовно навчання, виховання, духовного й фізичного розвитку, професійної підготовки на основі відкриття нових умов задля реалізації і самореалізації творчих можливостей та ініціатив молоді, забезпечення її безпосередньої участі у формуванні та реалізації програм розвитку суспільства і держави на всіх рівнях.

Список використаних джерел

1. Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» від 15 грудня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 1993. – № 16. – С. 166.
2. Кжаклевська Е. Молодіжна політика в Україні. Висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи. – Страсбург. : Видавництво Ради Європи, 2013. – С. 168.
3. Сторожук Р. Молодіжна політика в Україні на шляху до євроінтеграції // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ. – 2005. – Вип. 4 (24). – С. 170-178.
4. Цветков В.В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). – Х. : Вид-во “Право”, 1996. – 192 с.
5. Канавець М. В. Вплив молодіжних громадських об'єднань на євроінтеграційні процеси в Україні // Держава та регіони. – Сер. «Державне управління». – 2014. – № 3. – С. 12–15

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Земля є одним із ключових ресурсів для розвитку сіл та міст нашої держави. Якщо використовувати його ефективно, зазначене сприятиме економічному розвитку та добробуту всього населення, стимулюватиме інвестиції, продуктивність праці в сільському господарстві тощо. Однак зростання стримується через широке коло проблем, які має подолати земельна реформа.

Україна почала 2020 р. з великими шансами на зняття мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення. Зняття мораторію – один з найбільш дієвих способів поживити вітчизняну економіку. Зняття мораторію і запровадження ринку землі – це «захід загального характеру», необхідний для виконання рішення Європейського суду з прав людини у справі «Зеленчук і Цицюра проти України», який констатував порушення мораторієм прав власників земель с/г призначення [1].

Як відомо з 1991 року Україна проводить одну з найдовших земельних реформ у новітній історії. В рамках реформи у приватну власність перейшло 31,5 млн га земель, було створено майже 7 млн нових земельних ділянок та інфраструктуру для ринку землі. Однак реформа залишається незавершеною, оскільки обмеження продажу близько 41 млн га порушує конституційні права 7 млн приватних власників земельних ділянок, обмежує доступ до фінансування, зростання продуктивності праці та податкових надходжень у сільській місцевості. Зазначене є джерелом корупції, що перешкоджає сталому розвитку в Україні. Виправлення вад чинної системи є метою наступного етапу земельної реформи [2].

На сьогодні Україна має одні з найкращих земельних фондів у Європі (Рисунок 1). Із загальної площі (60 млн га) 70,8% - сільськогосподарські угіддя з родючими ґрунтами.

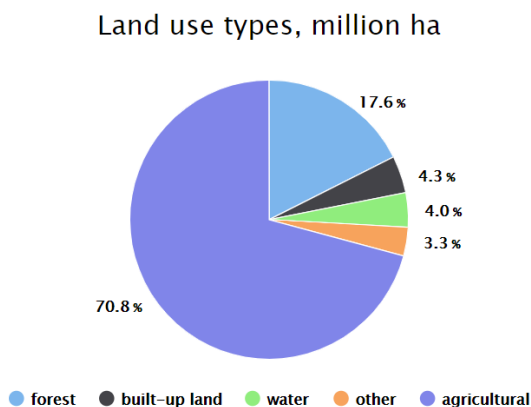

Рисунок 1 – Структура земельного фонду України [2]

Відзначимо, що 3 квітня 2017 року Кабінет міністрів ухвалив середньостроковий план пріоритетних дій-2020, який суттєво перегукувався зі Стратегією 2015-2020 рр. та використовувався урядом як формальний орієнтир для розробки та прийняття річних планів.

Хоча на даний час початок земельної реформи відтерміновано [6], земельна реформа 2019-2024 рр. буде спрямована на: 1) підвищення продуктивності використання земель, забезпечення рівного захисту прав та рівного доступу до ринку землі та необхідних фінансових ресурсів для всіх власників землі та землекористувачів; 2) більш раціональне (менш виснажливе) використання земель та стійкість до змін клімату; 3) підвищення прозорості використання землі, доступу до інформації та запобігання корупції.

На сьогодні наводиться 5 основних змін до Земельного кодексу: 1) зонування земель у межах територій ОТГ та розроблення комплексних планів просторового розвитку громад; 2)

зникнення «видів використання земельних ділянок» та поява «функціонального призначення територій»; 3) цільове призначення в межах виду функціонального призначення території визначається власником земельної ділянки самостійно і не потребує розроблення проекту землеустрою; 4) громадянин, який бажає безоплатно приватизувати земельну ділянку або отримати в користування земельні ділянки державної чи комунальної власності, подає заявку до компетентного органу в електронному вигляді через Публічну кадастрову карту; 5) до 10 років можуть встановлюватися обмеження та обтяження на використання земельних ділянок, що необхідні для розміщення об'єктів та можуть примусово відчужуватися.

Для досягнення зазначених цілей пріоритетними заходами земельної реформи в Україні на 2020-2025 роки визнані: 1) відкриття ринку сільськогосподарських земель; 2) реструктуризація Державного геокадастру; 3) припинення практики безоплатної приватизації землі; 4) реструктуризація податку на землю та відкритий доступ до інформації про податкові надходження для кожної зареєстрованої земельної ділянки [3].

На думку експерта О. Ходаківської [4] для ефективного впровадження земельної реформи в Україні необхідною умовою є виконання 20 визначених кроків: 1) мета; 2) земельна децентралізація; 3) стратегія; 4) інвентаризація; 5) повнота кадастру; 6) надійність баз даних; 7) чіткі межі; 8) розв'язання спорів; 9) прибирання помилок; 10) врегулювання питань щодо фермерських господарств; 11) врегулювання питань щодо перерозподілу земель запасу та резервного фонду; 12) завершення паювання нерозподілених земель; 13) розробка моделі обігу земель; 14) забезпечення реалізації першочергового права на купівлю земель громадянами України; 15) встановлення додаткових обмежень щодо обігу прав на земельні ділянки; 16) контроль без корупційного шлейфа; 17) фінансування ринку; 18) стимулювання орендних земельних відносин; 19) захист від монополізації; 20) облік податкових надходжень.

Очікувані результати реформи та її складові наведено на рисунку 2.

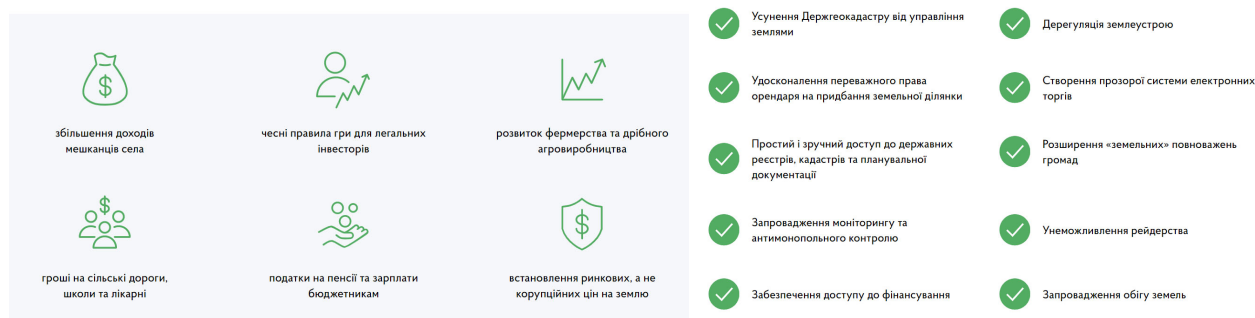

Рисунок 2 – Перелік складових та очікуваних результатів земельної реформи в Україні [5]

Отже, лише за умови виконання всіх необхідних кроків та етапів впровадження ринкового обігу прав на земельні ділянки сільгоспризначення можливо захиститися від спекуляцій, монополізації та забезпечити умови, за яких земля дійсно стане найціннішим національним багатством.

Список використаних джерел

1. Всеукраїнське щотижневє професійне юридичне видання. Земельна реформа-2020: не мораторієм єдиним. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/zemelna-reforma2020-nemoratoriem-edinim.html>
2. Стратегія земельної реформи в Україні до 2024 року. URL: <https://voxukraine.org/uk/strategiya-zemelnoyi-reformi-v-ukrayini-do-2024-roku/>
3. Земельна реформа: підводні камені та проблеми становлення ринку землі в Україні. URL: <https://racurs.ua/ua/2473-zemelna-reforma-pidvodni-kameni-ta-problemy-stanovlennya-rynku-zemli-v-ukrayini.html>
4. Чому протестують аграрії, або Двадцять два кроки земельної реформи. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/chomu-protestuyut-agrariyi-abo-dvadtsyat-dva-kroky-zemelnoyi-reformy/>

5. Земельна реформа 2020 - план дій на рік уряду Гончарука, парламенту Разумкова та президента Зеленського. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/672-zemelna-reforma-2020--plan-diy-na-rik-uryadu-goncharuka-parlamentu-razumkova-ta-prezidenta-zelenskogo>

6. Єдина платформа іномовлення України. Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3000522-u-minekonomiki-poasnili-vidterminuvanna-zemelnoi-reformi-do-2021-roku.html>

Михайловська О. В., к.е.н, доцент

Михайловська А. І., студентка гр. ПМ-181

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У сучасних умовах комунікаційний процес в публічному управлінні може набувати різні форми в залежності від числа учасників, цілей сторін-учасниць, засобів, що використовуються, стратегій та ін. Звідси і велика кількість моделей комунікації, представлених у науковій літературі.

Як відомо творцями поняття «комунікаційна система» вважають К. Шеннона та В. Вівера. Саме вони у 1949 р. За допомогою математичної моделі комунікації зуміли пояснити процес передавання інформації від джерела до отримувача [1].

На думку Л.О. Осипенко [2] методологічна база аналізу інформаційно-комунікативного процесу складних соціальних систем може бути представлена трьома основними дослідницькими підходами: 1) класичний (механістичний, імперативний, суб'єкт-об'єктний); 2) некласичний (релятивістський, маніпулятивний, об'єкт-суб'єктний); 3) постнекласичний (синергетичний, діалоговий, суб'єкт-суб'єктний).

На сьогодні виділяють два основні типи комунікаційних моделей: 1) «базові» (описують різні комунікативні процеси); 2) «моделі впливу» (пояснюють певні наслідки впливу комунікації співвідносно до певного соціального середовища (соціальної системи).

У монографії «Комунікативний потенціал місцевого самоврядування» автор Штурхецький С.В. [3] детально розглядає моделі, що існують та групує їх: 1) моделі, які описують різні комунікативні процеси (лінійна (класична) модель, що запропонована у 1948 р. Г.Ласуелом; удосконалена (шумова) математика К.Шеннона; двоступеневого потоку інформації, соціолога Лазарсфельда); 2) моделі, що пояснюють наслідки впливу комунікації на соціальні системи (індивідуального впливу комунікації; міжособистісного впливу комунікації; впливу масової комунікації). На основі аналізу наявних моделей, автор описує синтетичну модель комунікативного процесу в місцевому самоврядуванні та вводить нове поняття – комунікативний потенціал місцевого самоврядування під яким розуміє організаційну, структурну та креативну здатність елементів, що взаємодіють комунікативного процесу (надавача та отримувача повідомлення, самого повідомлення, каналу комунікації) до здійснення ефективної комунікації.

В основі комунікації знаходиться комунікативна тріада: комунікатор (автора повідомлення) – повідомлення – комунікант (отримувач повідомлення). Слід відзначити, що на основі саме такої тріади Д.МакКвел [3], виділяє чотири способи концептуалізації комунікації: трансмісії, ритуалу, привернення уваги та рецепції.

Т. Гобан-Клас пропонує уявити квадрат [3], площа якого представлятиме сам комунікативний процес, а його сторони – чотири різні концептуалізації, які обмежують цей процес - відповідно, концепції ритуалу, трансмісії, рецепції та привернення уваги. П.Ватцлавік вважає, що комунікативний процес може бути симетричним або компліментарним залежно від того, на чому базуються відносини між комунікатором і комунікантом – на рівноправності й схожості чи на нерівності й відмінності.

У своїй статті [4] Литвиненко В.В. справедливо вважає, що комунікаційна система призначена для управління процесами передавання інформації, зокрема між різними комунікативними системами. Принцип функціонування комунікаційної системи автор

зобразив у вигляді моделі (рис. 1) та зазначив, що комунікативні системи є складниками комунікаційної системи. Механізм взаємодії між двома комунікативними системами відбувається за схемою: інформація з першої комунікативної системи (від відправника) через різні види соціальних комунікацій (технології передавання інформації) потрапляє до другої комунікативної системи (до одержувача). Отже, в межах комунікаційної системи здійснюється управління процесами передавання інформації через різні види соціальних комунікацій між різними комунікативними системами, але відзначимо, що управління не обмежується процесами передавання інформації у системі.

Рисунок 1 - Модель функціонування комунікаційної системи

Джерело: [4]

У зв'язку з цим підсумуємо, що комунікативна і комунікаційна системи у публічному управлінні є об'єктивною єдністю закономірно пов'язаних один з одним комунікативних предметів, явищ, відомостей, а також знань про природу і сутність комунікації.

Список використаних джерел

1. Shannon C. E. The Mathematical Theory of Communication / Claude E. Shannon, Warren Weaver. - Urbana : The University of Illinois Press, 1949. - 117 p.
2. Осипенко Л.О. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2014. № 57. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/znpvgvzdia_2014_57_161.pdf
3. Штурхецький С. В. Комунікативний потенціал місцевого самоврядування в Україні [Текст] : монографія / Штурхецький С. В. – Рівне : Овід, 2011. – 148 с.
4. Литвиненко В. В., Комунікативна та комунікаційна системи - диференціація понять Current Актуальні питання масової комунікації. Випуск 14. 2013 рік URL: file:///C:/Users/User/Downloads/apmk_2013_14_7.pdf

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Інформаційні технології в сучасному суспільстві постійно розвиваються, що призводить до нових ризиків та загроз. Однак сьогодні основними проблемами, що виникають при захисті прав людини, є складність у визначенні злочинців, складність реагування на позаземні домени в Інтернеті, а також баланс між контрзаходами та вільним збереженням інформаційного простору

Труднощі ідентифікації особи порушника обумовлені специфікою Інтернету, в якому здебільшого від користувача не вимагається повідомлення персональних даних. Ініціативи із впровадження повнішої ідентифікації з'являються регулярно, у тому числі у формі змін до законодавства. Йдеться, наприклад, про неодноразові пропозиції реєструвати веб-сайти подібно до традиційних ЗМІ. Однак переважно такі ініціативи відхиляються через значний суспільний опір. Їх запровадження несе ризик перетворення на механізм цензури [3].

У сучасних умовах встановлення особи порушника відбувається на основі даних про ресторанта доменного імені в базі WHOIS, даних про замовника послуг хостингу, або в крайньому разі – контактних даних на самому веб-сайті (якщо вони наявні). Проблема полягає у тому, що такі відомості далеко не завжди доступні, достовірні або їх отримання надто ускладнене. Наприклад, до бази WHOIS можуть бути внесені дані про неіснуючу особу з неіснуючими засобами зв'язку, або інформація взагалі може бути прихована з мотивів захисту персональних даних ресторанта. Хостинг-провайдери також добровільно не розкривають дані про своїх клієнтів через законодавчі обмеження.

Проблема захисту прав людини у інформаційному суспільстві ускладнюється кількома чинниками, серед яких найважливішими, на нашу думку, варто назвати наступні:

по-перше, складність визначення інформаційного суспільства (нараховується шість концепцій його розвитку) і наявність разом із його позитивними аспектами, ще і негативних, таких що можуть нести загрози існуючим правам людини;

по-друге, невизначеність масштабного впливу інформаційно- комунікаційних технологій як на саму людину, так і відповідно на її права і свободи;

по-третє, відсутність у науці і практиці міжнародного права загальноприйнятого визначення «інформаційні права людини»;

по-четверте, необхідність реалізації одного із основних принципів міжнародного права – принципу поваги прав та основних свобод людини [1].

В основу класифікації підходів і поглядів, на нашу думку, варто покласти критерій впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на реалізацію прав і свобод людини. Зазначимо, що запропонована нами класифікація має умовний характер і враховує потребу її подальшого наукового осмислення і розробки.

Узагальнюючи зауважимо, що існує кілька підходів. Принципових може бути виокремлено чотири:

1. «Загальний підхід»: захисту підлягає весь перелік існуючих прав людини, визначених міжнародно-правовими актами;

2. «Вибірковий підхід»: захисту підлягають тільки ті права і свободи, що визначаються в якості основи для формування групи «інформаційних прав» людини; решта прав розглядається через співвідношення до них;

3. «Спеціальний підхід»: захисту підлягають тільки ті права, що визначені і закріплені міжнародним правом, реалізація цих прав пов'язана із інформацією з обмеженим доступом, несанкціоноване поширення такої інформації та порушення режиму доступу завдає шкоди власнику інформації;

4. «Тематичний підхід»: захисту підлягає тільки категорія прав, що пов'язані із сучасним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій в умовах розвитку інформаційного суспільства – «цифрові права і свободи людини» (digital rights and freedoms).

Іншим викликом захисту прав людини в інформаційному суспільстві є складність виконання заходів реагування. Тому запобігти порушенням через позаземний характер Інтернету може бути важко. Наприклад, веб-сайт, який поширює нелегальний вміст, має сервери в одній країні і може володіти доменами як резиденти інших країн, і якщо ці сайти можуть заподіяти шкоду громадянам України. У таких випадках заходи щодо запобігання порушенням повинні здійснюватися в інших юрисдикціях. Рішення про визнання спірного контенту є незаконним, і зобов'язання припинити його поширення може прийняти й український суд (формально, якщо контент доступний в Україні, порушення вважається вчиненим в Україні), однак виконання такого судового рішення в будь-якому разі потребуватиме взаємодії з судами, правоохоронцями іншої держави.

Є звичайно й більш радикальні заходи реагування, як-то внесення певних веб-сайтів у санкційні списки і, як наслідок, добровільно-примусове блокування провайдерами доступу до цих ресурсів. Однак такі механізми є щонайменше дуже дискусійними з погляду відповідності їх демократичним стандартам, зокрема свободі доступу до інформації.

Загалом пошук балансу між захистом прав людини і невтручанням у свободу інформації є одним із тих проблемних питань, які хвилюють не тільки Україну, але й західні держави.

Чого тільки варта дискусія про відповідальність Facebook, Twitter, Google за вплив реклами на їхніх сайтах на волевиявлення виборців. Мова йде про замовлення афілійованими з Росією особами реклами (здебільшого завуальованої під інформаційні повідомлення), яка ставила на меті просування одного кандидата в президенти США і одночасний негативний вплив на рейтинги іншого. З погляду дотримання закону власники веб-сайтів не допустили порушення. Разом з тим, усвідомлюючи серйозність наслідків таких випадків у довгостроковій перспективі, стає зрозуміло, що залишатися зовсім осторонь від регулювання надто ризиковано.

Пошук механізмів реагування потрібно здійснювати із залученням як учасників ринку, так і державних органів, а з огляду на специфіку інтернету оптимально здійснювати це в межах міжнародної співпраці. Приміром, усвідомлюючи необхідність реагування на нові виклики інформаційній безпеці, у Європейському Союзі повідомлено про ініціативу залучення фахівців і громадськості до пошуку шляхів боротьби з пропагандою. Ключовим завданням є напрацювання таких підходів, які б забезпечували баланс між свободою вираження поглядів, медіа-плюралізмом і правами людини на доступ до повної і достовірної інформації [2].

Список використаних джерел

1. Пилипчук В.Г. Актуальні проблеми становлення і розвитку правової науки в інформаційній сфері // Інформація і право. – № 1(4) – 2012. – С. 15-22
2. Брижко В.М. Про концептуальні основи системного впорядкування суспільних відносин в інформаційній сфері України // Інформація і право, № 2(5)/2012. – С. 10-17.
3. Юридична газета Online [Електронний ресурс]. Режим доступу - <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/problemi-zahistu-prav-lyudini-v-informaciynomu-suspilstvi-.html>

АНТИКОРУПЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИЛОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

Проблема корупції є вкрай актуальною для України, в якій рівень корупції та неефективність діючої системи запобігання й протидії цьому небезпечному явищу свідчать про наявність цілої системи суспільних практик, які підживлюють та стимулюють корупційну поведінку на всіх рівнях суспільних відносин. Фактично можна стверджувати, що сьогодні корупційний фактор є нормою та складовою частиною політики, економіки та громадського життя України.

Рисунок 1 – Негативні фактори корупційної діяльності

Корупцію вважають джерелом дезорганізації суспільства в усіх сферах його життєдіяльності. Так, в економічній сфері на рівні держави корупція означає обмеження конкуренції, недостатній рівень стягнення податків, зростання тіньового сектору економіки й скорочення інвестицій. Усе це деформує розподіл національного продукту, провокуючи зростання соціальної і майнової нерівності в суспільстві. У соціальній сфері корупція сприяє спотворенню морально-етичних цінностей суспільства шляхом сприйняття активною частиною дорослого населення корупційних правил, як природних і нормальних. Не варто забувати і про той факт, що корупція, зокрема, слугує ефективним інструментом, здатним забезпечити вертикальну мобільність тим соціальним групам, точніше, її представникам, для яких закриті інші можливості. Однак, як правило, цим каналом користуються злочинні угруповання. Корупція в секторі безпеки є однією з ключових загроз національній безпеці загалом. Адже недоброчесність та корумпованість людей в погонах підривають рівень довіри суспільства і міжнародних інституцій до усього силового блоку України, не дозволяють ефективно забезпечувати безпеку громадян, загрожують демократичному врядуванню та фундаментальним принципам існування держави у сучасному світі, а отже, посилюють внутрішню вразливість держави від впливу потенційних викликів безпеки. Як показує практика, саме державний сектор безпеки є особливо вразливим для різного роду корупційних махінацій внаслідок, перш за все, своєї «закритості» від прямого громадського та парламентського контролю, а також внаслідок обмеженого доступу до інформації щодо життєдіяльності останнього [2].

Окрім шкоди для конкретного відомства, корупція в правоохоронному секторі має і загальносуспільну вартість, оскільки вона відволікає кошти, які могли б бути використані у сфері освіти, охорони здоров'я, розвитку інноваційних технологій або підвищення конкурентоздатності.

Корупція може використовуватись і фактично вже використовується терористичними організаціями та організованими кримінальними угрупованнями як інструмент для отримання потрібної інформації, небезпечних матеріалів, озброєння, забезпечення переправлення через кордон заборонених товарів, незаконної міжнародної міграції. Крім того, корупція може знизити ефективність захисту інформації і розголошення конфіденційних даних, що може призвести не лише до матеріальних втрат, але і до загрози здоров'ю чи життю правоохоронців.

Погіршення морально-психологічного стану персоналу. Випадки безкарності корупціонерів різного рівня, в тому числі і правоохоронців, за вчинені ними серйозні корупційні злочини, або винесення занадто м'яких вироків за подібні злочини можуть негативно впливати на морально-психологічний стан персоналу та провокувати зниження рівня суспільної довіри до власних правоохоронних структур. Це, у свою чергу, не дозволить правоохоронним органам залучати до своїх лав достатню кількість якісних людських ресурсів для проходження служби в якості військовослужбовця чи роботи на цивільних посадах.

Також цілком зрозуміло, що морально-психологічний стан та бойовий дух військовослужбовців, які вимушені були платити хабарі за можливість вступити на службу, отримати освіту, отримати службове зростання, буде низьким.

Зниження рівня поваги суспільства до відомства. Навіть епізодичні прояви корупції серед прикордонників заплямовують репутацію всієї Державної прикордонної служби. Випадки корупції можуть негативно впливати на рівень довіри суспільства до відомства, а також на загальний імідж правоохоронця. Тотальна системна корупція може мати негативний вплив на рівень довіри суспільства до силових структур в цілому.

Зменшення корупційних ризиків та загроз, унеможливлення корупційних проявів є об'єктом першочергової уваги Уряду та Президента України, є пріоритетним завданням державної політики в Україні. Як неодноразово зазначав у своїх виступах Президент України, «одним із найголовніших пріоритетів є принципова, послідовна та ефективна боротьба з корупцією. Ця боротьба вкрай важлива для виживання України як держави».

З метою реалізації завдань у сфері превенції та протидії корупції в Україні розроблені сучасні законодавчі акти, які зокрема визначають правила етичної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Принципи етики державної служби ґрунтуються на положеннях Конституції України та законодавства про запобігання корупції.

Реалізація державної політики запобігання корупційним правопорушенням у Державній прикордонній службі України має чіткий та послідовний характер, полягає у проведенні комплексу заходів спрямованих на формування доброчесної поведінки персоналу та рішуче звільнення відомства від осіб, що свідомо порушують законодавство України, не бажають сприймати та виконувати вимоги Президента України та керівництва Державної прикордонної служби України.

Список використаних джерел

1. Ефективність запобігання та протидії корупції в Україні: проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2015/02/blog-post.html>
2. Міжнародний досвід боротьби з корупцією в секторі безпеки: висновки для України". Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1848/>

Пономаренко С. І., к.е.н., доцент,
Стойкова А. В., студентка гр. ПМ-161
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВА ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ

Сучасний ринок характеризується динамічними змінами, причому в усіх сферах господарювання. Галузь громадського харчування не є винятком. Особливо це відчувається в момент зменшення платоспроможності споживачів. В умовах загострення конкуренції йде боротьба за кожного клієнта. Застарілі прийоми ведення конкурентної боротьби вже відходять на другий план. Настає час інноваційних підходів, що здатні зацікавити споживача прийти до певного закладу та стати його клієнтом. За таких умов особливої актуальності набуває диверсифікація продукції та послуг підприємств громадського харчування.

Складність та непередбачуваність зовнішніх умов функціонування підприємств призводять до припинення їх існування. Однак передумовою їх успішного функціонування має бути реалізація стратегії диверсифікації. Диверсифікація стала входити в практику стратегічного планування діяльності фірм в 50-х рр., коли стратегічне планування набуло розвитку. Диверсифікація (від лат. *diversus* – різний і *facere* – робити) – міра різноманітності в сукупності. Чим більше різноманітність, тим більше диверсифікація. Більшість економістів під терміном «диверсифікація» мають на увазі розширення асортименту, зміну вигляду продукції, що виробляється підприємством, освоєння нового виду виробництв з метою підвищення ефективності виробництва, отримання економічної вигоди, запобігання банкрутству підприємства.

З метою підвищення ефективності діяльності підприємства ресторанного господарства може бути запропонована значна кількість стратегічних альтернатив розвитку і зростання, дієвих в умовах ринку. Одним з перспективних варіантів вважають диверсифікацію.

Як свідчать результати аналізу стратегічних тенденцій розвитку ресторанної галузі, у майбутні десять років значна кількість існуючих в Україні тенденцій, втілених у ресторанному бізнесі, стане неактуальною, вичерпає себе. Це вже сьогодні відчувають власники бізнесу через поступове зниження попиту. Тому запровадження інноваційних стратегій шляхом диверсифікації діяльності існуючих закладів у ресторанному бізнесі є достатньо актуальним [2, с.242].

Сьогодні в Україні на заваді ефективному впровадженню інновацій на підприємствах ресторанного господарства, передусім, стоять: низькі фінансові можливості підприємств, відсутність матеріальної мотивації, неналежна для реалізації інновацій кваліфікація персоналу та опір інноваціям з боку колективу підприємства. Ресторанний бізнес найбільш активно розвивається у великих містах, причому правила розвитку диктує економічна ситуація в місті, традиції та менталітет, воля окремих рестораторів та мереж [4, с. 128].

На сьогоднішній день інновації та неординарні послуги все більше затребувані та користуються популярністю, оскільки сучасний споживач бажає, щоб його дивували, у тому числі змінюючи способи надання сервісу. Внаслідок цих факторів ресторанний бізнес сьогодні шукає шляхи для розширення своїх можливостей.

Як правило, необхідність диверсифікації виникає в разі, якщо при аналізі діяльності ресторанного закладу були виявлені наступні ризики:

- можливості розвитку основного бізнесу звужуються;
- диверсифікація відкриє нові можливості підвищення споживчого попиту на послуги закладу;
- заклад або компанія має достатньо компетенцій, щоб перенести їх в інші суміжні галузі;
- диверсифікація зміцнить конкурентне становище;

- диверсифікація дозволить знизити витрати [2, с.242].

Для того щоб ефективно функціонувати, професіоналам у ресторанному бізнесі завжди доводиться передчувати і швидше реагувати на постійно мінливу ситуацію на ринку. На думку багатьох рестораторів, успішними в найближчій перспективі будуть мережі ресторанів, що працюють у демократичному ціновому сегменті і пропонують на ринку послуги франчайзингу. Ця система забезпечує безперервний розвиток бізнесу навіть в умовах фінансової економічної кризи. З кожним роком зростає попит на виїзне обслуговування банкетів, що робить цей напрям бізнесу вельми привабливим. Ринок кейтерингу в Україні освоєний лише на 3–5%, а його ємність оцінюється в 72 млн. грн. [1, с.75].

Саме диверсифікація та інновації в умовах високої конкуренції у сфері ресторанного бізнесу створюють можливість підприємству ресторанного бізнесу відповідати зростаючим вимогам та запитам споживачів до ресторанної послуги, забезпечують зростання бізнесу на основі підвищення його прибутковості. Розроблення інноваційних рішень та їх запровадження в бізнес-моделі підприємницьких структур дадуть змогу запропонувати нові інвестиційні продукти та послуги з більш високою прибутковістю, а також значно підвищити якість клієнтського обслуговування. При цьому локальні (на рівні бізнес-процесів) інноваційні рішення можуть вивести бізнес-модель окремого підприємства на якісно новий рівень, трансформуючи її з традиційною в інноваційну.

Таким чином, інноваційні рішення здатні не просто поліпшити деякі аспекти діяльності підприємства громадського харчування, але й створити абсолютно нові ніші (сегменти ринку), змінивши парадигму споживчого ринку. Задля формування конкурентних переваг для збереження наявних та залучення нових клієнтів на кожному етапі свого розвитку підприємство громадського харчування має трансформувати окремі компоненти своєї бізнес-моделі під умови зовнішнього середовища шляхом пошуку та впровадження інновацій, а також підвищення своєї інноваційної активності [3, с.41].

Перспективними для України напрямками розвитку у сфері ресторанного бізнесу залишаться тренди: національних кухонь, підприємств, що пропонують крафтові страви, втілення здорового способу харчування, приготування страв у присутності замовника, з фермерських продуктів, приготування низькокалорійних страв, використання низькотемпературних режимів та відкриття закладів харчування у форматі casual, своєрідних закладів фабрик та ринків [1, с.76].

Таким чином, диверсифікація продукції та послуг підприємств громадського харчування, набуває особливої актуальності в сучасних умовах ведення бізнесу, загострення конкуренції, зміни вподобань споживачів, економічні проблеми вимагають від менеджерів підприємств громадського харчування постійного пошуку інноваційної продукції та послуг, яка дозволить максимально задовольнити потреби споживачів та забезпечить підвищення ефективності діяльності підприємства.

Список використаних джерел

1. Гірняк Л.І., Глагола В.А. Сучасний стан, перспективи та тенденції розвитку ресторанного господарства в Україні. Економіка та управління підприємствами. 2018. С. 71-76.
2. Гірняк Л.І., Бобак С.М. Особливості диверсифікації діяльності закладів ресторанного господарства. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації в управлінні асортиментом, якістю та безпекою товарів і послуг» (м. Львів, 6 грудня 2018 р.). Львів: Растр-7, 2018. 316 с. С.241-243.
3. Гросул В. А., Чатченко О.Є. Інноваційні технології оновлення бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород: Гельветика, 2019. Вип. 27№. Ч. 1. С.39-44.
4. Малиновська О. Ю. Сучасні тенденції розвитку ресторанного бізнесу в Україні. Географія та туризм. 2014. Вип. 28. С. 125-131. 5. Чкан А. С., Пасічник С.К. Диверсифікація як основа розвитку стратегічного потенціалу підприємства в умовах економічних змін. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. № 2. С. 230-233.

Пономаренко С. І., к.е.н, доцент,

Куліш А. М., студент гр. ПМ-161

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Час, у якому ми живемо, характеризується як «епоха змін». Щоб упоратися з різноманітними в житті суспільства змінами, необхідно постійно опановувати нові знання, навчитися використовувати їх на практиці. У наш час важливо формувати уміння, що сприятимуть досягненню поставлених цілей за умови ефективного використання інтелекту, праці, мотивів тощо. Одним з напрямків переходу до цивілізованих ринкових відносин у нашій державі є осмислення ролі людини, особистості, вивільнення творчих можливостей кожного [1].

Активізація та подальший розвиток потенціалу персоналу підприємства і пов'язані із цим соціальні проблеми не можуть вирішуватися автоматично. Від їхнього вирішення залежить ефективність і конкурентоздатність підприємств. Напрями розвитку людських ресурсів на підприємствах у цілому, і організації роботи з персоналом зокрема, розв'язання задач перебудови організації управління в сучасних умовах розвитку набувають особливої актуальності. Зазначене обумовлюється інтенсифікацією виробництва, постійним прискоренням науково-технічного прогресу. Недооцінка значення активізації і розвитку персоналу підприємства посилює спад виробництва, веде до зниження продуктивності праці.

Система управління персоналом забезпечує постійне вдосконалювання методів роботи з кадрами і впровадження досягнень вітчизняної та закордонної науки, а також найкращого виробничого досвіду [2].

Управління персоналом виступає однією з важливих сфер життя підприємства незалежно від форми власності, здатного підвищити його ефективність, а саме поняття «управління персоналом» досліджується в досить широкому діапазоні.

Однією із найважливіших проблем, що потребує негайного вирішення на сучасному етапі розвитку економіки більшості країн світу, залишається проблема формування ефективного управління персоналом підприємств та організацій різних форм власності.

Найбільший ефект і якість системи управління персоналом досягаються у випадку, коли застосовується комплексна система методів, що дозволить подивитися на об'єкт удосконалювання з усіх сторін [3].

Персонал підприємства завжди був та залишається одним з найважливіших видів капіталу фірми, незалежно від того, усвідомлює це власник чи ні. У зв'язку із цим робота з управління персоналом виступає на передній план і є однією з основних завдань, що стоять перед керівництвом підприємств чи організацій.

Ефективне управління людьми має велике значення для організацій всіх сфер. Безумовно – управління персоналом залишається одним з найважливіших аспектів теорії і практики управління [4].

Основними найбільш загальними складовими у даному питанні є: планування та формування персоналу, формування резерву та атестація кадрів, підбір та відбір найбільш здібних та придатних до роботи організації кадрового діловодства, управління діловою кар'єрою та плинністю кадрів тощо. Саме наведені питання і становлять найбільший інтерес сучасних організацій, які сприймають працівників як найбільш цінний ресурс.

Головний потенціал будь-якої організації полягає у трудових ресурсах. Кадрова політика – один зі стратегічних факторів функціонування підприємства, що вимагає відмови від політики мінімальних вкладень у людські ресурси.

Підвищення рівня наукового управління персоналом набуває усе більшого значення у

наші дні, оскільки це один з найважливіших резервів збільшення продуктивності праці.

Як відомо, управління персоналом - системний, комплексний підхід, що забезпечує ефективність функціонування організації. Людина у такому випадку виступає фактором підвищення продуктивності праці, якості прийнятих рішень тощо.

Отже, серед актуальних цілей, що стоять перед сучасним менеджментом підприємства в системі управління персоналом, необхідно навести наступні: формування комунікаційних передумов, що забезпечують реальний зв'язок керівника і підлеглого; створення передумов щодо виявлення серед співробітників таких, що мають організаторські здібності та якості лідера; підтримка в колективі соціально-психологічного мікроклімату, який сприяв би розвитку професійних якостей; забезпечення підвищення кваліфікації персоналу, а також необхідних умов для його творчого росту.

Список використаних джерел

1. Менеджмент персоналу: навч. посібник / авт. кол. – К.: УБС НБУ, 2011. – 381с.
2. Стратегічне управління персоналом підприємства: навч. посіб. / Л.В. Балабанова, О.В. Стельмашенко. – К.: Знання, 2011. – 236с.
3. Технології управління персоналом: навч. посіб. / С.О. Цимбалюк. – К.: КНЕУ, 2009. – 399с.
4. Яковенко О. М. Кадровий потенціал : стан та проблеми розвитку / О. М. Яковенко Вісник УАДУ. – 2008. – № 2. – С. 113-124.

Філіпова Н. В., к.е.н., доцент

Атрощенко І. О., студент гр. ЗМПУАп-181

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Сільськогосподарська діяльність - це діяльність з:

✓ виробництва продукції рослинництва, а саме рослинних культур, а також вирощування ягід, фруктів та овочів, квітів та декоративних рослин (у відкритих або закритих ґрунтах), грибів, насіння, прянощів, саджанців та водоростей, а також їх обробка, переробка та/або консервація;

✓ виробництва продукції тваринництва, а саме свійських сільськогосподарських тварин, птахівництва, кролівництва, бджільництва, а також розведення шовкопрядів, змії та інших плазунів або слимаків та інших наземних ссавців, безхребетних та комах, а також їх обробка, переробка та/або консервація;

✓ заліснення, в тому числі створення захисних лісових насаджень; збирання дикорослих грибів та ягід, інших дикорослих рослин, їх обробка та консервація;

✓ розведення та/або вилов прісноводної (лиманної) риби чи інших прісноводних (лиманних), морської або океанічної риби чи безхребетних, інших об'єктів аквакультури, дикорослих водоростей;

✓ обробки та/або консервації риби або інших прісноводних чи морських безхребетних, інших об'єктів аквакультури, дикорослих водоростей; надання послуг сільськогосподарського характеру (сіяння, збирання врожаю, зберігання, пакування, транспортування тощо) [2].

Сільськогосподарський товаровиробник - юридична особа, незалежно від організаційно-правової форми, фермерське господарство, в тому числі сімейне фермерське господарство, фізична особа-підприємець, яка займається сільськогосподарською діяльністю на власних чи орендованих потужностях та здійснює операції з постачання продуктів такої діяльності [2].

Державна підтримка аграрного сектору є невід'ємною складовою системи заходів із забезпечення продовольчої та економічної безпеки країни в сучасному світі, оскільки вказана

галузь суттєво залежить від погодно-кліматичних змін, ринкової кон'юнктури і цінової волативності, а також багатьох інших чинників ендogenous та екзогенного характеру впливу [1].

Саме державна підтримка вітчизняного аграрного сектору потребує ретельної уваги та є дуже важливою, оскільки аграрний сектор сьогодні забезпечує майже до 40% валютних надходжень від усього експорту товарів та є надійним джерелом підтримання платіжного балансу країни.

Більшість аграріїв, як правило, мають реальну потребу не лише в залученні коштів зі сторони для фінансового забезпечення нових інвестиційних проєктів, які допоможуть суттєво підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва, але й державної підтримки сталого розвитку сільських територій, збереження навколишнього довкілля, адаптації галузі до змін клімату, впровадження нових стандартів якості й екологічної безпечності продукції [1].

Уряд продовжує фокусуватися на підтримці розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації. Так, державна фінансова підтримка фермерства збережена та вдосконалена за основними минулорічними напрямками, а також доповнена новими [3].

Попит на нішеву фермерську продукцію з кожним роком зростає. Для забезпечення цього попиту, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, Уряд продовжує розглядати розвиток малого та середнього агробізнесу як один із пріоритетів і надавати державну підтримку для фермерів [3].

Для фермерів та кооперативів передбачена: 90% компенсація вартості дорадчих послуг, 80% компенсація вартості насіння сільськогосподарських рослин вітчизняного виробництва, 70% компенсація кооперативам вартості придбаного вітчизняного обладнання, 40% компенсація вартості придбаної с/г техніки та обладнання вітчизняного виробництва, здешевлення кредитів, бюджетна субсидія на 1 гектар новоствореним ФГ та бюджетна субсидія на 1 члена не новоствореного ФГ [3].

Отже, як висновок, слід зазначити, що необхідно постійно шукати внутрішні резерви для забезпечення економічної стабільності та зниження ймовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел

1 Керсанюк Ю. Державна підтримка АПК / Журнал «Агробізнес» [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/14260-derzhavna-pidtrymka-apk.html>;

2 Ліга Закон. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України" та інших законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції " [Електронний ресурс] Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Л01773А.html .

3 Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України [Електронний ресурс] Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/news/u-2019-roci-peredbacheno-7-napryamiv-finansovoyi-pidtrimki-specialno-dlya-fermeriv-ta-kooperativiv-viktor-sheremeta>;

Татаринцев Д. Ю., студент гр. МЭ-41

Научный руководитель – **Сорвиров Б. В.**, д.э.н., профессор

Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины (г. Гомель, Беларусь)

ОРГАНИЗАЦИОННАЯ СТРУКТУРА МЕНЕДЖМЕНТА ВНЕШНЕТОРГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РУП «ПРОИЗВОДСТВЕННОЕ ОБЪЕДИНЕНИЕ «БЕЛОРУСНЕФТЬ»

Управление обеспечения углеводородным сырьём и реализации продукции (далее – Управление) является структурным подразделением центрального аппарата РУП «Производственное объединение «Белоруснефть», в его состав входит отдел переработки нефти и реализации нефтепродуктов на внутреннем рынке (ОПНиРН) и отдел экспорта-

импорта нефти, нефтепродуктов и продукции газопереработки (ОЭИН). Управление подчиняется заместителю генерального директора по обеспечению углеводородным сырьем и реализации продукции.

Организационная структура менеджмента внешнеторговой деятельности представлена на рисунке 1.1.

Рисунок 1.1. – Организационная структура менеджмента внешнеторговой деятельности

Основными задачами управления являются:

- выполнение планов по реализации нефти и нефтепродуктов, продукции газопереработки;
- закупка импортной нефти для последующей переработки на нефтеперерабатывающих заводах, импортных нефтепродуктов и другого углеводородного сырья;
- продажа на экспорт и внутренний рынок продукции, полученной в результате переработки углеводородного сырья;
- загрузка Белорусского газоперерабатывающего завода (БГПЗ) в части привозного и покупного сырья;
- обеспечение объемами работ цеха транспорта нефти и хранения нефтепродуктов
- маркетинговые исследования рынков дальнего и ближнего зарубежья и внутри Республики Беларусь по нефтепродуктам, нефти и газу.

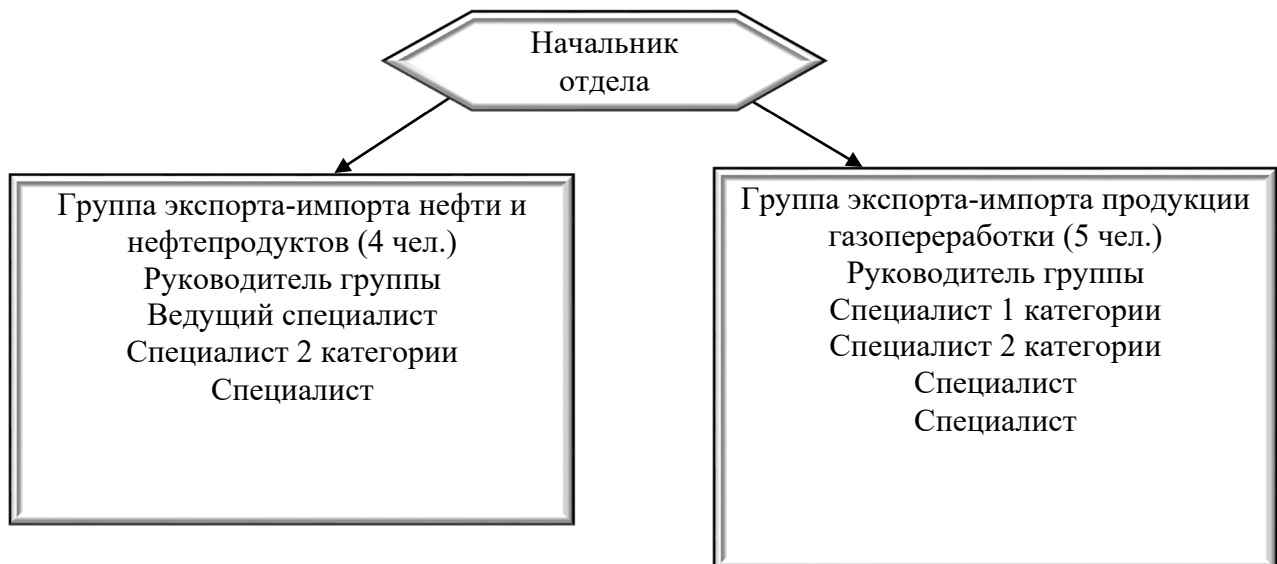
Начальник управления обеспечения углеводородным сырьем и реализации продукции подчиняется заместителю генерального директора по обеспечению углеводородным сырьем и реализации продукции.

Непосредственно внешнеторговой деятельностью на предприятии занимается отдел экспорта-импорта нефти, нефтепродуктов и продукции газопереработки, который входит в состав управления обеспечения углеводородным сырьем и реализации продукции.

Отдел экспорта-импорта нефти, нефтепродуктов и продукции газопереработки подчиняется заместителю генерального директора по обеспечению углеводородным сырьем и реализации продукции и начальнику УОСиРП.

Организацией экспортной деятельности предприятия занимается отдел экспорта-импорта нефти, нефтепродуктов и продукции газопереработки.

Структура отдела экспорта-импорта нефти, нефтепродуктов и продукции газопереработки представлена на рисунке 1.2.

Рисунок 1.2 – Структура отдела экспорта-импорта нефти, нефтепродуктов и продукции газопереработки

Унитарное предприятие выполняет установленные Правительством Республики Беларусь или концерном в случаях и порядке, предусмотренных законодательством, задания по объемам производства, поставке товаров для государственных нужд, экспорту, импорту, финансированию строительства жилья, а также по уровню рентабельности, снижению энергоемкости и др. Поставка товаров для государственных нужд осуществляется на основе государственного контракта на поставку товаров для государственных нужд, а также заключаемых в соответствии с ним договоров поставки товаров для государственных нужд в порядке, предусмотренном законодательными актами.

Отдел работает на основании Положения № 22 «Об отделе экспорта-импорта нефти, нефтепродуктов и продукции газопереработки» от 12.05.2012 года.

Продажа нефтепродуктов на экспорт осуществляется на конкурсной основе: крупным оптом через Белорусскую нефтяную компанию, одним из учредителей которой является РУП «Производственное объединение «Белоруснефть», автомобильным транспортом с нефтебаз республики самостоятельно.

Продажа сжиженного газа на экспорт ведется также на конкурсной основе с различных базисов поставки (напрямую с завода, а также с собственных ГНС в Свислочи и Полоцке). Газ экспортируется железнодорожным и автотранспортом преимущественно в Польшу и Украину.

В целях осуществления контроля за соблюдением трудового и хозяйственного законодательства Республики Беларусь экспертно-правовой отдел предприятия ежемесячно принимает участие в ревизиях деятельности обособленных подразделений, выявляет допущенные ошибки при издании приказов и заключении договоров, а также привлекает виновных лиц к ответственности.

Следуя примеру международных компании, целесообразным для РУП «ПО Белоруснефть» является ориентация стратегии развития организации на аутсорсинг для отдельных функций менеджмента и сфер деятельности предприятия.

Принятие решения об использовании аутсорсинга представляет собой сложную комплексную задачу, затрагивающую стратегические интересы, поэтому оно находится в компетенции высшего менеджмента компании. Фактически это решение означает выбор между собственным производством и приобретением услуг «на стороне» и связано с анализом как настоящего положения дел в компании, так и возможных рисков аутсорсинг-проектов. Отправной точкой принятия решения о собственном производстве или принятии

услуг сторонних организаций является анализ собственных процессов управления производством и процессов реализации продукта на основе стратегических перспектив.

Дилемма производить или покупать в связана с возможностями и необходимостью расширения или диверсификации или, наоборот, сокращения компании, разукрупнения, передачи части своих подразделений третьей стороне. В непроизводственной сфере речь идет об услугах, а не о товарах.

Принятие решения о передачи бизнес-процессов или отдельных функций организации-аутсорсеру аргументировано следующими факторами:

- Снижение затрат
- Принятие административного или технического опыта
- Повышения качества обслуживания
- Поддержание долгосрочной технологической и экономической жизнеспособности неосновной деятельности
- Возможность сосредоточиться на основных видах деятельности

Применение аутсорсинга может быть большим риском для такого крупного предприятия как РУП «ПО Белоруснефть», но также может рассматриваться как «технологическая революция» для компании. Развитие аутсорсинга влечет за собой определенные потери, но также и способствует дальнейшему развитию компании по пути углубления и интенсификации процесса технологизации производства и других сфер, открывает новые перспективы.

Список использованных источников

1. Л.И. Величко, Журнал «Нефтяник Полесья», 2019 г., [Электронный ресурс] – URL: https://www.belorusneft.by/sitebeloil/.content/images/magazines/np_2019_2.pdf (дата обращения: 20.04.20);
2. Р. Аалдерс, Аутсорсинг: практическое руководство / пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2003;
3. Официальный сайт РУП «ПО Белоруснефть» [Электронный ресурс] – URL: <https://www.belorusneft.by/> (дата обращения: 20.04.20).
4. Мескон, М.Х. Основы менеджмента; Пер. с англ. О.И. Медведь. – М.: Вильямс, 2016.

Філіпова Н. В., к.е.н., доцент

Гончарук М. М., студент гр. ЗМПУАп-181

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ

Мистецтво управління полягає не лише у прийнятті правильних управлінських рішень, а й у тому, щоб забезпечити їх виконання належним чином, у визначені строки. Саме цьому і повинен сприяти контроль.

Контроль – це важлива функція управління, систематична конструктивна діяльність керівних органів управління, керівників організацій та їхніх підрозділів щодо забезпечення єдності рішення і виконання, відповідності фактичних результатів роботи запланованим або визначеним органами вищого рівня.

Контрольна діяльність ґрунтується на таких принципах: об'єктивність, законність, оперативність, універсальність, прозорість, систематичність [2].

Систематичний і всеосяжний контроль:

- забезпечує своєчасне і в повному обсязі виконання законодавчих актів та управлінських рішень, планів, програм;
- сприяє забезпеченню наукової обґрунтованості й виваженості управлінських рішень, чіткості організації виконання;

- дає можливість об'єктивно, справедливо, правильно оцінювати працівників та виконавців за рівнем їх кваліфікації і професійності, організаторських здібностей і ставлення до справи, за результатами праці і способами їх досягнення, підвищує їх відповідальність за виконання поставлених завдань і службових обов'язків;

- є необхідною умовою своєчасного виявлення відхилень і недоліків у роботі, їх виправлення та усунення причин, що їх породжують;

- є невід'ємною складовою частиною роботи з узагальнення й поширення позитивного досвіду діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування [1].

Суб'єктами контролю можуть виступати державні й відомчі органи, громадські організації, колективні й колегіальні органи управління, лінійний і функціональний апарат підприємств.

Об'єктами контролю є: місія, цілі й стратегія підприємства, виконання виробничих процесів, діяльність структурних підрозділів та окремих виконавців.

Функція контролю включає в себе облік і аналіз інформації про фактичні результати діяльності всіх підрозділів організації, порівняння їх із плановими показниками, виявлення відхилень і аналіз їхніх причин, розробку заходів щодо досягнення поставленої мети.

Контроль є одним з найбільш поширених і дієвих способів забезпечення законності. Його сутність полягає в тому, що суб'єкт контролю здійснює облік і перевірку того, як контрольований об'єкт виконує покладені на нього завдання і реалізує свої функції [3].

Державний нагляд (контроль) в електроенергетиці здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в галузі електроенергетики.

Предметом державного нагляду (контролю) в електроенергетиці є господарська діяльність, пов'язана з виробництвом, передачею, розподілом та постачанням енергії, а також з використанням енергії для власних потреб суб'єктами електроенергетики та споживачами енергії в частині технічної експлуатації електричних станцій і мереж, технічної експлуатації енергетичного обладнання споживачів енергії та суб'єктів електроенергетики, випробування та ремонту енергоустановок і мереж, режимів постачання та споживання електричної і теплової енергії, виконання робіт з проектування енергоустановок і мереж.

Способом здійснення державного нагляду (контролю) в електроенергетиці є проведення центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в галузі електроенергетики, відповідних обстежень, перевірок, оглядів, інспектування щодо енергетичного обладнання суб'єктів електроенергетики та споживачів енергії у порядку, визначеному Законом України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності"[4].

Органом державного регулювання діяльності в електроенергетиці є національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, регулює діяльність суб'єктів природних монополій у сфері електроенергетики та господарюючих суб'єктів, які діють на суміжних ринках, а також виконує інші функції відповідно до законодавства.

Під час виконання своїх функцій та повноважень відповідно до закону НКРЕКП діє самостійно та незалежно від будь-якого іншого органу державної влади, іншого державного органу, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, суб'єктів господарювання, а також політичних партій, громадських об'єднань, професійних спілок чи їх органів [5].

Список використаних джерел

1. Андрушків Б. Основи менеджменту/ Б. Андрушків, О. Кузьмін. - Львів: Світ, 1995. – 296 с.
2. Снітчук М. О. Контроль в роботі органів виконавчої влади / М. О. Снітчук // Органи державної влади в Україні: структура, функції та перспективи розвитку : навч. посіб. / кол. авт. : Н. Р. Нижник, С. Д. Дубенко, Н. Г. Плахотнюк [та ін.] / за заг. ред. Н. Р. Нижник. – К. – Івано-Франківськ : Нічлава, 2003. –ін.] / за заг. ред. Н. Р. Нижник. – К. – Івано-Франківськ : Нічлава, 2003. – С. 250-266.

3. Мих О. В.. Контроль в органах исполнительной власти: проблемы та шляхи їх розв'язання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Arpu/2009_2/doc/5/16.pdf
http://pidruchniki.ws/1535081848233/pravo/kontrol_bo_ku_organiv_vikonavchoyi_vladi

4. Закон України Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 29, ст.389

5. Закон України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» / Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 16.12.2016 — 2016 р., № 51, стор. 5, стаття 833

Швець В. О., ст.гр. ПУА-191

Науковий керівник - **Косач І. А.**, д.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

У сучасному світі легка промисловість України займає провідне місце серед усіх інших. На сьогодні - це багатогалузевий комплекс із виробництва товарів народного вжитку. Наразі вона забезпечує приблизно 150 000 робочих місць, але розвиток даної галузі у зв'язку з проблеми минулих років призупиняється і не є таким ефективним.

Легка промисловість включає в себе 17 підгалузей: текстильну, трикотажну, швейну, шкіряну, взуттєву, хутрову, та інші галузі. Також вона пов'язана з багатьма суміжними та обслуговує увесь господарський комплекс країни.

Підприємства легкої промисловості поширені майже на всій території України. Для роботи частіше необхідні жіночі ресурси, орієнтується на споживача, його потреби, а в якості сировини використовується рослинні, тваринні, синтетичні та штучні волокна. На території нашої країни достатня кількість ресурсів, але держава не надає належної підтримки цій галузі, тому вона не має змоги розвиватися та вийти на європейський ринок. Отже, ця галузь промисловості стикається з наступними проблемами:

1. Висока собівартість вітчизняних товарів легкої промисловості, оскільки сировина, з якої виробляється більшість товару, турецького або китайського походження. Як результат - зменшення конкурентоспроможності товару та підвищення собівартості.

2. Застаріле устаткування. Використання такого обладнання знижує якість виробів та кількість їх виготовлення. Застаріле устаткування потребує значних енерговитрат, як результат - підвищення собівартості товарів.

3. Недостатня кількість робочих рук. Молодь неохоче йде працювати на підприємства легкої промисловості, оскільки на даний момент вона є малоприбутковою у порівнянні з іншими галузями.

Однією з основних причин гальмування розвитку легкої промисловості є:

1. Значна тінізація галузі. Головна причина існування тіньової економіки – значне обкладання підприємства податками та й взагалі нерівноправність у системі оподаткування. Також проблема контрабанди є досить актуальною на даний момент. Держава має розпочати процес ліквідації такого явища.

2. Фінансова криза підприємств - загалом згідно з даними за 2008-2018р.р. прибутковими залишаються лише 60% підприємств, також на фінансову кризу впливає знецінення гривні та взагалі нестабільність валюти. Найбільш прибутковими на даний момент залишаються підприємства які виготовляють: одяг, взуття та вироби із шкіри.

3. Експорт до сусідніх країн. Попит на товари українського походження наразі є великим, особливо із країн Європейського Союзу. Саме тому багато товарів відправляється на експорт до інших країн, українське населення вимушене купляти товари за високими цінами. Тут маємо ще 2 проблеми: великий відсоток експорту та низька купівельна спроможність населення. Адже не кожен може собі дозволити купляти вироби легкої промисловості за високою ціною і відповідно зменшується попит на певні товари.

4. Низький рівень впровадження наукових винаходів в роботу легкої промисловості [1].

Частка підприємств легкої промисловості, що впроваджували організаційні інновації складає лише 1,1 % від загальної кількості підприємств. Головна причина такого явища – низький рівень фінансування інновацій. Держава не підтримує наукову діяльність і більшість із винаходів, так і залишаються невикористаними або проданими за кордон, де вони будуть приносити користь [2].

Насправді, галузь легкої промисловості має значний потенціал та може служити одним із основних джерел для державного бюджету. Але для її розвитку необхідно діяти комплексно та розглядати проблему з різних боків. Діяти необхідно вже зараз, щоб якнайшвидше отримати результати.

Список використаних джерел

1. Касьян Л. Е. Стан та перспективи розвитку легкої промисловості України [Електронний ресурс] Л.Е. Касьян - Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib>

2. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2015–2016 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyikonkurentospromozhnosti-0>.

Ярмоленко К. М., студентка 3 курсу, гр. ПМ-171
Науковий керівник – **Ігченко Д. М.**, к.т.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КОМУНІКАЦІЯ В ЖИТТІ МЕНЕДЖЕРА

Для чого потрібна комунікація? І чи можна взагалі обійтись без неї?

На сьогоднішній день в повсякденному житті, а особливо в управлінні це не можливо. Кожен день, майже кожен хвилину ми стикаємося з терміном «комунікація». Що ж це таке?

Комунікація виступає дуже важливим фактором існування суспільства. Комунікація – це спілкування. А без спілкування не буде існувати суспільство.

Від латинського «communicatio» означає єдність, передача, повідомлення [2].

Комунікацію можна віднести до головної функції управління персоналом. В основі комунікації лежить інформація. 90% - такий відсоток припадає на інформацію в обсязі роботи менеджера.

Комунікувати означає передавати інформацію від однієї людини до іншої.

Мета комунікації ж забезпечує розуміння та усвідомлення переданої інформації. При передаванні інформації, вона може спотворюватися. Тому необхідно правильно її подати і обов'язково отримати зворотній зв'язок для розуміння того, чи все очевидно вашому співрозмовнику. До ефективних комунікацій можна віднести ті, які після завершення комунікаційного процесу є якомога ближче до первинного.

Комунікаційний процес являє собою процес, під час якого дві чи більше особи обмінюються думками й переосмислюють уже отриману інформацію. В меті, що несе інформація ховається мотивування певної поведінки або вплив на неї.

Комунікаційний процес включає в себе такі етапи (див. рис.1):

1. Зародження ідеї;
2. Кодування інформації та вибір каналу передавання;
3. Передавання ідеї;
4. Декодування, тобто розтлумачення символів мовою отримувача;
5. Здійснення зворотного зв'язку. Для того, щоб задача була виконана саме так, як ви того бажаєте, необхідно знати чи правильно її зрозумів підлеглий. Для цього і потрібен зворотній зв'язок.

Комунікаційний процес вважають повністю завершеним тільки тоді, коли отримувач підтвердив своє розуміння інформації відправнику. Головне в інформації – це зрозумілість. Інформація повинна бути правильно подана, у доступній для отримувача формі. Бо ефективною інформація буде лише тоді, коли отримувач буде розуміти те, що йому кажуть. У кожного своя «картина світу» і кожен може по-різному розуміти пояснення, тому необхідно вміти знайти до кожного. Наприклад, під час наради періодично цікавитися у підлеглих чи зрозуміла для них інформація.

Комунікації можуть відбуватися різними способами. Наприклад, письмово, усно чи невербально. Кожна сфера має свої переваги та недоліки, дивлячись в якій ситуації вона буде використана. Розглянемо ці сфери з боку управлінської діяльності в роботі менеджера.

При складанні планів чи звітів, доповідей чи оформлення оголошень краще використовувати письмові комунікації.

Що стосується нарад, виступів перед аудиторією, телефонних розмов, бесід, то краще скористуватися усною комунікацією за допомогою усного мовлення, що допоможе зекономити час та швидко порозумітися.

Невербальні ж комунікації можна поєднувати з усними. Наприклад, під час розмови використовувати жести, міміку, сюди ж відноситься і вираз очей.

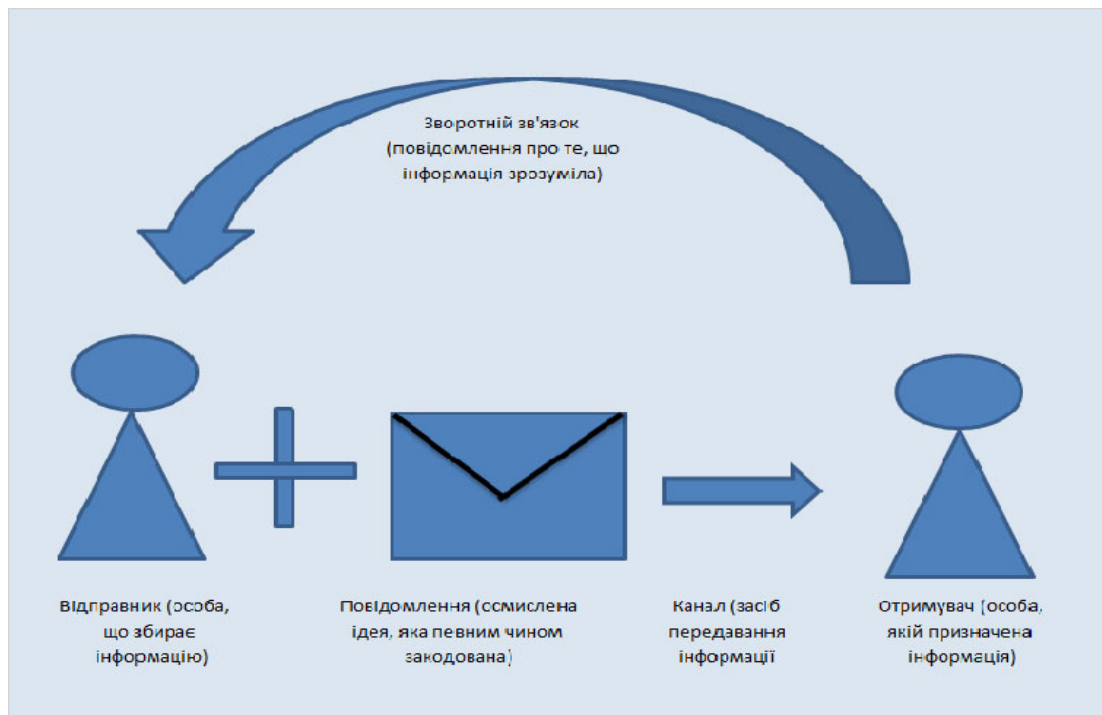

Рисунок 1 – Комунікаційний процес

[Створено на основі джерела 5]

Невербальні ж комунікації можна поєднувати з усними. Наприклад, під час розмови використовувати жести, міміку, сюди ж відноситься і вираз очей.

В організаціях, на підприємствах дуже поширені міжособистісні комунікації, тобто спілкування між собою працівників відносно розподілення завдань, визначення цілей і т.д.

Для менеджера дуже важливу роль грає мовна поведінка, адже це невід'ємна частка комунікації. Від того, наскільки управлінець вміє управляти своєю мовною поведінкою, залежить успіх і результат його роботи. Менеджер повинен зацікавити, дати чітке пояснення, для цього він має бути завжди впевненим у своїх словах і діях.

В наш час управління комунікаціями в організаціях розділилося на дві сторони: на «ти» і «ви». Одні стверджують, що коли керівник звертається до підлеглих на «ти», то їм легше

сприймається те, що говорить начальник, вони відчувають, що людина вищого рангу своя, проста і доступно все пояснює.

Другій половині така манера спілкування взагалі не подобається. В загальному можна сказати, що тип комунікації залежить від міжособистісних стосунків в колективі.

Майже всі молоді колективи керуються першим типом комунікацій, на «ти». І я думаю, що це цілком правильно. Адже необхідно йти в ногу з часом, змінювати стереотипи. Світ не стоїть на місці. Змінюється техніка, вдосконалюється технологія. І разом з цим переінакшується тактика комунікації в управлінні.

Сьогодні більшість організацій працюють за принципом комунікаційного зв'язку на «ти», в незалежності від посади того, з ким розмовляє працівник: з колегою чи з керівником. Працівник буде краще себе почувати в команді, яка дотримується принципу на «ти». Йому буде легше сприймати інформацію.

Отже, комунікація відіграє дуже важливу роль в житті менеджера. Для того, щоб провести нараду, роз'яснити завдання, та й просто, щоб привітатися з колегами, - всюди потрібна комунікація. Від того, наскільки менеджер є комунікативною людиною залежить ефективність як його роботи, так і ефективність роботи його команди. Адже потрібно знайти до кожного свій підхід, вміти правильно пояснити завдання чи ситуацію. Потрібно, щоб менеджер оволодів комунікацією на всі 100%, адже від цього залежить робота і якість його управлінських рішень. При комунікації потрібно донести свою думку, вміти пояснити своє рішення та, найголовніше, переконатися в тому, що вас зрозуміли, правильно зрозуміли. Адже у кожного своя «картина світу», як говорить В. Тарасов у своїй книзі «Искусство управленческой борьбы» [4].

Список використаних джерел

1. Інформація. Інформаційні процеси та системи. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://wiki.fizmat.tnpu.edu.ua/index.php>
2. Комунікація. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Осовська Г.В., Осовський О.А. Основи менеджменту: Підручник. Видання 3-є, перероблене і доповнене. – К.: «Кондор», 2008. – 664с.
4. Тарасов В. К. Искусство управленческой борьбы. – СПб.: Политехника, 2000. – 359 с.
5. Процес комунікацій. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pidruchniki.com/16900527/menedzhment/protses_komunikatsiy

---

Ярмоленко К. М., студентка 3 курсу, гр. ПМ-171
Науковий керівник – **Сугоняко Д. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОКРАСТИНАЦІЯ В ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТІ

Прокрастинація. Що ж означає це, на перший погляд, складне слово?

Насправді кожен з нас хоч раз, та стикався з цим. Мабуть у кожного траплялися такі моменти, коли просто не хочеться робити те, що потрібно робити. Варто згадати народну приказку: «НЕ відкладуй на завтра те, що можна зробити сьогодні». А от прокрастинація є символічним антонімом даного висловлювання. Тобто, мовою прокрастинації ця приказка буде звучати приблизно так: «Відкладуй на завтра те, що можна зробити сьогодні».

Якщо розбирати цей термін по частинам, то все дуже просто: «рго» з латинської мови «для, заради», «cras» - «завтра». Отже, виходить – «щось для завтра».

Згідно новітнього онлайн-ого словника української мови, прокрастинація – це відкладання справ на майбутнє (особливо завдань важливих, складних, тяжких чи неприємних) [2]. Але, які б завдання не були – їх все одно треба виконувати (на те вони і

завдання). В такому разі прокрастинація виступає ворогом, а зі своїм ворогом (якщо Ви, звичайно ж, хочете дійти успішного фінішу) потрібно боротися.

Іншими словами, прокрастинація – це та ситуація, коли и відтягуємо необхідну роботу неважливими справами. Наприклад, дивимось серіал, замість того, щоб готуватись до модульного контролю.

Прокрастинацію можна вважати злим ворогом продуктивності. І дуже часто через це ми не можемо дійти до кінця поставленої цілі. Справа полягає в тому, що в деяких випадках з нею постає важко боротися. От, наприклад, Ви зайшли в Instagram чи Facebook переглянути на хвилинку сповіщення, потім дивимось на годинник – а вже всіх 30 хвилин пройшло. Знайома ситуація, правда ж?

Прокрастинація є найгіршим ворогом успішної людини, яка працює. Особливо, це проявляється тоді, коли у Вас є дедлайн, і Ви нічого не встигаєте.

Як же з усім цим боротися?

Як не дивно, а чинити опір прокрастинації допоможуть знання основних правил тайм-менеджменту. Справа в тому, що іноді людина розгублюється через невміння управляти своїм часом, але час, як говорить Лотар Зайверт, у Ваших руках. Ще однією причиною може бути некоректне розставлення пріоритетів і особиста мотивація. Допоможе в цьому така наука як самоменеджмент. Згідно концепції Л. Зайверта, самоменеджмент – це послідовне і цілеспрямоване використання випробуваних методів роботи в повсякденній практиці для того, щоб оптимально і зі змістом використовувати свій час [4].

Для того, щоб раціонально використовувати свій час існують такі відомі перевірені методи як:

- принцип Ейзенхауера, який допоможе не тільки правильно використати час, а й розставити пріоритети над завданнями [6];
- метод ABC- розподіл справ [1];
- принцип Парето [3] і т.д.

Існує безліч подібних принципів, але кожна людина – індивідуальність. І не можна сказати, що всі ці методи однаково будуть впливати на всіх. До кожного потрібен свій підхід – той, з який найлегше, найзручніше, а головне – найзрозуміліше працювати. Хтось може сам знайти в собі внутрішню мотивацію, може розставити сам пріоритети, розробити почасовий графік виконання завдань і цілком ефективно працювати, а хтось сам цього зробити не може. Внутрішня мотивація – це головна зброя на шляху до перемоги. 90% успіху залежить від нас самих і тільки 10% - від збігу обставин. Головне – це жага до успіху, бажання йти вперед, наполегливо і впевнено працювати і тоді обов'язково Ви будете на першому місці.

Список використаних джерел

1. ABC - аналіз та XYZ - аналіз і їх значення при визначенні логістичної стратегії управління запасами. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pidruchniki.com/1292052250933/logistika/abc_analiz_xy_analiz_znachennya_pri_viznachenni_logistichnoyi_strategiyi_upravlinnya_zapasami
2. Вільний тлумачний словник. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sum.in.ua/f/>
3. Закон Парето или Принцип 80 на 20. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.elitarium.ru/zakon-pareto-princip-80-na-20-pravilo-jurana-kachestvo-resursy-raspredelenie-rabota-vazhnost/>
4. Концептуальний підхід до самоменеджменту Зайверта. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://studbase.com/file/3501/2>
5. Осовська Г.В., Осовський О.А. Основи менеджменту: Підручник. Видання 3-є, перероблене і доповнене. – К.: «Кондор», 2008. – 664с.
6. Расстановка приоритетов в работе по принципу Эйзенхауэра. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.elitarium.ru/rasstanovka-prioritet-ehjzenhaehr-cel-zadacha-delo-vremya-umenie-uspek-planirovanie/>

Підсекція	МЕНЕДЖМЕНТ ТА ДЕРЖАВНА СЛУЖБА
Подсекция	МЕНЕДЖМЕНТ И ГОСУДАРСТВЕННАЯ СЛУЖБА
Section	MANAGEMENT AND PUBLIC ADMINISTRATION

Голова підсекції	д.е.н., професор Бутко М.П. , завідувач кафедри менеджменту та державної служби
Секретар	к.е.н., доцент Самійленко Г.М. , доцент кафедри менеджменту та державної служби

Піроцький Б. Ю., здобувач освітньо-професійної програми
281 Публічне управління та адміністрування, ЗМДСп-191
Науковий керівник – **Оліфіренко Л. Д.**, д.держ.упр., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ НАБУТТЯ САМОДОСТАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Актуальність проведених в Україні реформ у сфері місцевого самоврядування завжди були націлені на ефективний розвиток громади. Ключовим аспектом сьогодення є досягнення очікуваного результату адміністративного реформування – розкриття потенціалу громад та муніципального співробітництва. Для досягнення результату пропонується різні організаційно-економічні підходи, методи і механізми децентралізації управління.

У нормативно-правових актах у сфері реформування місцевого самоврядування поняття «самодостатня громада» неодноразово використовується, але саме його визначення відсутнє.

В Європейській хартії місцевого самоврядування передбачено, що «органи місцевого самоврядування є однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму; органи місцевого самоврядування, наділені реальними повноваженнями, можуть забезпечити ефективно і близьке до громадянина управління; органи місцевого самоврядування мають органи, уповноважені приймати рішення, і широку автономію щодо своїх повноважень, шляхи і засоби здійснення цих повноважень під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення, а також ресурси, необхідні для їх виконання...» [1].

Статтею 3 Європейської хартії місцевого самоврядування встановлена Концепція місцевого самоврядування як право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення [1].

Тому необхідно зрозуміти визначення «самодостатність територіальної громади» у теоретичній площині обґрунтування, яке базується на задоволенні певних потреб. Дослідники у цій сфері мають різні погляди щодо сенсу цього поняття. Одні акцентують увагу на створенні і відтворенні соціально-економічних умов, виконанні власних функцій, самозбереження, дотримання балансу інтересів, забезпеченні мінімального саморозвитку, надання послуг передбачених державними стандартами, інші – заявляють про потребу максимального розвитку та конкурентоспроможності громади.

Поняття «самодостатній» ототожнюється з концептом «самостійний, незалежний» і визначається у тлумачному словнику української мови, як такий, що має цінність сам по собі, який має цілком самостійне значення [2].

За сучасними дослідженнями у сфері децентралізації владних повноважень доводиться, що формування моделі децентралізації фінансового забезпечення місцевого управління територіальним розвитком має відбуватися за принципом «4-х С» – самостійності, самодіяльності, самодостатності та самотності територій [3]. Погоджуючись з цим твердженням, пропонуємо доповнення «5-м С» – спроможної, як наявності можливостей та умов використання наявних ресурсів.

Складові поняття «спроможна територіальна громада» умовно можна поділити на дві групи інструментів її побудови: потенційні та функціональні. До потенційних варто віднести, зокрема:

- достатність розвинутої інфраструктури;
- достатність фінансових ресурсів та джерел їх формування;
- достатність кваліфікованих управлінських кадрів;
- достатність обсягу повноважень місцевої ради;
- достатність активних членів територіальної громади, які спроможні вирішувати питання її життєдіяльності.

Наявність потенційних інструментів спроможної територіальної громади, на перший погляд, може не бути задіяний у повному обсязі, однак, потенційні ознаки можна розглядати як важливі умови здійснення ефективного місцевого самоврядування та забезпечення життєдіяльності громади.

До функціональних інструментів розвитку громади відноситься:

- вирішення питань місцевого значення, що належить до компетенції представницького органу (відповідної ради) щодо надання адміністративних послуг мешканцям;
- результативний вплив активних членів громади на офіційних лідерів – посадових осіб, територіальної громади – на діяльність органу місцевого самоврядування.

Сутність цих ознак полягає у тому, що громада спроможна ефективно використовувати не лише місцевий потенціал (людські ресурси, майно, повноваження, фінанси), але й управлінські інструменти впливу на лідерів в органах місцевого самоврядування, здійснювати повноцінне місцеве самоврядування та забезпечувати потреби мешканців відповідних населених пунктів.

Отже, дослідження категорії «самодостатність» в державному управлінні має фундаментальне значення, оскільки охоплює як і потреби окремого мешканця, так і макроекономічні показники ресурсів для вироблення успішного розвитку громади.

Оскільки територіальна громада виступає складовою системи багаторівневого управління, органічно поєднуючи питання державного і місцевого значення, громада представляє загальнодержавні регіональні, місцеві інтереси.

Самодостатніми визнаються територіальні громади за певною територією, з кадровим потенціалом, розвинутою соціальною інфраструктурою, фінансовими та матеріальними ресурсами, достатніх для вирішення питань місцевого значення, виконання власних і делегованих повноважень місцевими органами влади.

Як і державна політика відповідної сфери, так і стратегія розвитку територіальних громад є практичною діяльністю. Але цій діяльності передують інституціональне підґрунтя, оскільки у цьому разі наукові дослідження допомагають вивчити та спрогнозувати поведінкові аспекти різних явищ місцевого самоврядування та визначити латентні тенденції розвитку. І у разі виявлення негативних тенденцій завчасно їх відкоригувати. Інституціональне підґрунтя також абсолютно необхідне, для розробки нормативно-правових документів, програм і стратегії розвитку територій щодо визначення інструментів для їхньої ефективної практичної реалізації.

Список використаних джерел

1. Європейська Хартія місцевого самоврядування. *Офіційний вісник України*. 2013. № 39. 4 черв. 2013 р. с. 181.
2. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда; АН УРСР, Ін-т мовознавства. К. : Наук. думка, 1970-1980. Т. 9. 1978. 820 с.
3. Мурашкин М. Г. Феномен самодостаточности: монографія. Днепропетровск : ДГФА, 2005. 300 с.

4. Кулешова М.А. Управлінські інструменти підвищення самодостатності територіальних громад. *Юність науки 2019: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства*: збір. тез Міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (17-18 квітня 2019 р.). Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2019. с. 240-241.

5. Оліфіренко Л.Д. Структурні зв'язки інституціонального механізму регулювання розвитку суб'єктів господарювання. *Економічний часопис XXI: науковий фаховий журнал*. 2015. №155(11-12). С. 51-54. URL: <http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/S155-0011%2811%29051.pdf>.

Попело О. В., д.е.н., доцент кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЗАСАДНИЧІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Трансформація суспільства, перехід до інноваційної економіки змінює склад та співвідношення важливості факторів, що відображають локалізаційний аспект розвитку продуктивних сил у сучасних умовах.

Під *локалізаційними факторами розвитку продуктивних сил* слід розуміти сукупність аргументів та суттєвих умов, які зумовлюють активізацію розвитку потенційних можливостей продуктивних сил з урахуванням таксономічних одиниць різного рівня.

Фактори варто поділити на: об'єктивні та суб'єктивні, консервативні та прогресивні. До об'єктивних факторів відносимо такі, які існують поза безпосереднім впливом людини, а саме: економіко-географічне положення, природно-ресурсний потенціал тощо, до суб'єктивних – ті фактори, які можуть бути задіяні та враховані (або ж не враховані) людиною залежно від її волі, наприклад, адміністративно-територіальний фактор [3].

У регіональній економіці більш раціональним і реалістичним є розподіл факторів на консервативні та прогресивні. До *консервативних* треба віднести економіко-географічне положення, природно-ресурсний потенціал населення і трудові ресурси, втручання держави (адміністративний) тощо. Комбінація таких факторів дуже впливає на регіональну економіку. Врахування тільки цих факторів носить інерційний характер, не пропонує для економіки регіону нових напрямків зростання і тим самим відкладає на невизначений термін використання сучасних інвестиційно-інноваційних форм розвитку. Через це привабливішим є використання прогресивної комбінації факторів, які є орієнтирами розвитку регіональної економіки, ринкові критерії, тенденції світової економіки. До *прогресивних* факторів ми відносимо: науково-технічний прогрес, інноваційні форми територіальної організації, неурядові, зокрема й іноземні інвестиції, фінансові ресурси, зовнішню конкуренцію, ринкову кон'юнктуру, ринкові інститути тощо [4].

Б. М. Данилишин, Д. В. Клиновий та Т. В. Пепа стверджують, що структура факторів, які впливають на локалізацію продуктивних сил, досить складна. Екологічні стосуються передусім природоохоронної діяльності, системного використання природних ресурсів, сприяння забезпеченню сприятливих екологічних умов для життя та діяльності населення. Тому технічні фактори враховують досягнутий і можливий у перспективі рівень розвитку техніки і технології. Соціально-демографічні передбачають забезпеченість виробництва необхідними людськими ресурсами, сучасний стан виробничої й соціальної інфраструктури; відповідні економічні включають вартість капіталовкладень, терміни будівництва, результативність виробництва, призначення і якість відповідної продукції, налагоджені виробничі зв'язки, певне економіко- транспортне та географічне положення та ін. [2, с. 23-27]

Кількість факторів, що впливають на локалізаційний аспект розвитку продуктивних сил, досить значна, і в кожному конкретному випадку вплив мають конкретні фактори. Аналізуючи економічні теорії, присвячені обґрунтуванню процесу локалізації продуктивних сил, можна узагальнити перелік основних факторів, що сприяють локалізації та концентрації розвитку

продуктивних сил і виокремити такі фактори: сировинний, паливно-енергетичний, водний, природо-географічний, робочої сили, споживчий, демографічний, логістичний, ринкової кон'юнктури, просторового положення, екологічний, глобалізаційний, модернізаційного впливу, структурного впливу, інформаційний, історико-економічний, природо-ресурсний, інституціональний [5].

Децентралізація в умовах відсутності галузевого управління економікою має стати своєрідним катализатором локалізації продуктивних сил і парадигмальним базисом модернізації економічного простору України (рис. 1).

Рисунок 1 - Зasadничі чинники впливу локалізації економічного простору на регіональному рівні

Джерело: розроблено автором [1].

Під локалізацією економічного простору слід розуміти сукупність чинників, важелів, механізмів та управлінських дій на регіональному й місцевому рівнях, які зумовлюють нові підходи до модернізації структури та просторової організації національного господарства на засадах сталого розвитку та створення передумов до активного використання ресурсного потенціалу, формування кластерних, мережевих та інших новітніх виробничих формувань у складі територіальних господарських систем.

При цьому локалізація має базуватися на людиноцентристській моделі суспільного розвитку, адже ключовим суб'єктом і об'єктом державотворення має бути людина, оскільки саме заради неї, її розвитку задумана ця реформа. Ресурси становлять базу, де людина є певним особливим національним скарбом, а її діяльність – локомотивом трансформації ресурсів у потенціал та подальшу його капіталізацію.

Список використаних джерел

1. Бутко М. П., Колоша В. П., Попело О. В. Особливості локалізації економічного простору регіонів в умовах децентралізації владних повноважень. *Економіка України*. 2019. № 1. С. 60–74.
2. Данилишин Б. М., Клиновий Д. В., Пепа Т. В. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка: навальний посібник / за наук. ред. Б. М. Данилишина. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. 688 с.
3. Попело О. В. Локалізація економічного простору регіонів України в контексті євроінтеграції: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 372 с.
4. Стадницький Ю. І., Загородній А. Г. Розміщення продуктивних сил (теоретичні основи): навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 351 с.

Барбаш Г. В., здобувачка гр. Мен-161
Науковий керівник – **Попело О. В.**, д.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

Запорукою успішного функціонування підприємства є корпоративна культура, заснована на сильному і широко поширеному наборі переконань, які підтримуються стратегією та структурою. Коли в організації є сильна корпоративна культура, то працівники точно знають, що від них прагне керівництво і плідно працюють на благо організації.

Культуру в організації почали визнавати одним з основних чинників, необхідних для правильного розуміння поведінки людей та управління нею, лише в останні десятиліття минулого століття. Спочатку вживалося та ще й нині поширено поняття "організаційна культура". При цьому найчастіше мають на увазі культуру організації виробництва, виробничу естетику, чистоту та порядок. Іноді акценти ставлять на зовнішній стороні культури — традиціях, символах, звичаях, що склалися в організації.

Будь-яка організація — це люди, які в ній працюють. І саме вони є носіями культури. Тобто культура в організації формується поведінкою, взаємодією та спілкуванням, переконаннями та цінностями, яких дотримуються ті люди, що працюють у ній. Тому останнім часом почали використовувати поняття "корпоративна культура".

Корпоративна культура визначає правильний спосіб поведінки всередині організації. Вона складається із загальних переконань і цінностей, встановлених керівництвом, які потім поширюються і зміцнюються за допомогою різних методів, що в кінцевому підсумку формує сприйняття, поведінку і розуміння працівників. Тобто, вона визначає контекст всього, що робить підприємство.

Мета корпоративної культури – забезпечення високої прибутковості фірми за допомогою вдосконалення управління людськими ресурсами для забезпечення лояльності співробітників до керівництва, виховання у працівників ставлення до підприємства як до свого будинку. Для досягнення даної мети в процесі управління персоналом підприємства необхідно вирішувати такі завдання:

- розвиток у персоналу почуття причетності до справ підприємства; заохочення залучення персоналу в спільну діяльність на благо підприємства;
- зміцнення стабільності системи соціальних відносин;
- підтримка індивідуальної ініціативи працівників;
- надання допомоги персоналу в досягненні особистого успіху;
- створення атмосфери єдності менеджерів і персоналу у підприємстві;
- делегування відповідальності;
- зміцнення корпоративної родини (вітання персоналу із сімейними святами, подіями і т.д.) [2].

Сильна культура є спільним знаменником серед найуспішніших компаній. У всіх є консенсус щодо культурних пріоритетів, і ці цінності зосереджені не на окремих людях, а на організації та її цілях. Лідери в успішних компаніях живуть своєю культурою кожен день і намагаються з усіх сил повідомляти про свою культурну самобутність співробітникам. Вони розуміють свої цінності і те, як ці цінності визначають їх організації і визначають, як організації працюють.

І навпаки, неефективна культура може зруйнувати організацію і її керівництво. Відсторонені співробітники, висока плинність кадрів, погані відносини з клієнтами і низький прибуток - приклади того, як неправильна культура може негативно вплинути на прибуток.

Якщо корпоративна культура буде покращувати загальну продуктивність організації, то вона ще тим самим забезпечить стратегічну конкурентну перевагу, а переконання і цінності широко розповсюдяться і твердо будуть підтримуватися.

Сильна культура може принести такі вигоди, як зміцнення довіри і співпраці, меншу кількість розбіжностей і більш ефективного прийняття рішень. Культура також забезпечує неформальний механізм контролю, сильне почуття ідентифікації з організацією і загальне розуміння співробітниками того, що важливо.

Керівники компанії відіграють важливу роль у формуванні та підтримці корпоративної культури. Якщо самі керівники не вписуються в культуру організації, вони часто не справляються зі своєю роботою. Отже, коли організації наймають керівників, ці люди повинні мати як необхідні навички, так і здатність вписуватися в корпоративну культуру.

В основі корпоративної культури різних підприємств зазвичай лежать спільні цінності. Жодне не є правильним чи неправильним, але підприємства повинні вирішити, які цінності вони підкреслять. Ці спільні цінності включають в себе:

- Орієнтація на результат. Підкреслення досягнень і результатів.
- Орієнтація на людей. Наполягання на справедливості, терпимості і повазі до особистості.
- Командна орієнтація. Підкреслення і нагородження співпраці.
- Увага до деталей. Оцінювати точність і підходити до ситуацій і проблем аналітично.
- Стабільність. Забезпечення безпеки і дотримання передбачуваного курсу.
- Інновації. Заохочення експериментів і ризиків.
- Агресивність. Стимулювання жорсткої конкуренції.

Корпоративна культура - це своєрідна закрита мораль, покликана зміцнювати згуртованість соціальної групи, спрямовувати її діяльність у потрібному руслі, що забезпечить успішне функціонування та розвиток підприємства [1].

Список використаних джерел

1. Стадник В.В., Йохна М.А. Менеджмент: Посібник. К.: Академ. видав., 2003. с.
2. Фіщук Н. Ю. Корпоративна культура організації: сутність, види, принципи та вплив на розвиток організації. Вісник Сумського національного аграрного університету. Економічні науки. 2014. № 6 (24). С. 56-65.

Чорна К. О., здобувачка гр. Мен-161

Науковий керівник – **Попело О. В.**, д.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ МЕТОДІВ МОТИВАЦІЇ

В умовах загострення конкуренції керівники все більше звертаються до креативних методів мотивації. Метою є утримати робітників та запобігти їх міграції до найближчих конкурентів, які в свою чергу можуть запропонувати набагато більше, ніж звичайний набір «признань» за виконану роботу.

З креативної точки зору мотивація персоналу – це унікальний та головне особистісний підхід, який спонукає підлеглого до певних дій, направлених на розвиток організації. Головним чинником мотивації є зацікавленість працівника у роботі та плідна праця всередині компанії.

Компанія зобов'язана забезпечити комфортні умови праці та затишний творчий процес, який стимулює працівника до продуктивних дій. Забезпечивши гідні умови праці, підлеглі

будуть пишатися роботою в компанії, а думки про перехід до конкурентів взагалі не будуть існувати.

Яскравим прикладом є компанія Google, яка надала можливість працівникам почивати себе на роботі краще, аніж будь-де. Google обладнав вельми оригінальний центральний офіс. Створив спортивний комплекс, невелику клініку, перукарню, хімчистку, розваги (гірка з другої на першій поверх, катання на самокаті і велосипеді). Працівники мають доступ до релаксу в масажному кріслі, смачної їжі, і, навіть, можливість розміщення домашніх тварин, якщо без них підлеглі не можуть зосередитися на виконанні поставленого завдання [1].

У різний час доби організм людини по різному реагує на фізичне та нервово-психічне навантаження. Відповідно до добового циклу працездатності найвищий її рівень припадає на ранкові і денні години: з 8 до 12 години першої половини дня, та з 14 до 17 години другої половини дня. У вечірні години працездатність знижується, досягаючи свого мінімуму вночі. У денний час найнижча працездатність, як правило, відзначається в період між 12 і 14 години, а в нічний час – з 3 до 4 години [2].

Звісно години працездатності у кожної людини можуть зміщуватись, великою перевагою керівників може стати індивідуальний підхід до кожного працівника та створення графіку роботи саме за циклами працездатності підлеглих. До позитивного ефекту такого методу можна віднести, те що працівник буде максимально продуктивним за весь час роботи і неодмінно принесе в два рази більше користі компанії.

Кожен із нас є індивідуальним і має свої креативні ідеї. Керівникам необхідно давати можливість підлеглим проявляти себе в роботі, саме тому доречно виділяти деякий час на власні проекти.

Таким “особистим проектом” колись була пошта Gmail – незаперечний доказ користі від даного виду мотивації [1].

Неабияке значення відіграє те, яку роль має працівник в компанії. Кожна людина хоче бути значимою в незалежності від своєї посади. Працівники хочуть бути почутими, саме тому керівникам необхідно вести діалог зі своїми підлеглими, спонукати навіть звичайних працівників висловлювали свої думки з приводу значних рішень щодо управління компанією. Тоді кожен працівник буде почувати себе більш мотивованим та відчувати, що він є важливим елементом великого механізму та може вплинути на глобальні процеси.

Прикладом “сили слова” є імперія **Стіва Джобса**. Консультанти його компанії, то є люди креативні і розумні, займали посаду зі скромною назвою “геній”. Від цієї ідеї була подвійна користь: керівник робив акцент на тому, що в його штаті працюють тільки геніальні люди, які, в свою чергу, були вельми горді своїм статусом, працювали добре, щоб виправдати надану довіру [1].

Працівники повинні відчувати успіх компанії на собі. Якщо зростає річний прибуток компанії, то і заробітна плата працівників повинна збільшуватись. Або ж керівники повинні відзначати успіх компанії певними преміями, тоді кожен працівник буде відчувати свій вклад у пророблену роботу.

Існує безліч методів нематеріальної мотивації. Розкриття потенціалу є одним із найважливіших.

Способи розкриття потенціалу:

- планування кар'єри
- робота з кадровим резервом
- короткострокове і довгострокове навчання
- наставництво
- ротація
- підвищення [3].

В сонові такого методу мотивації лежать потреби самореалізації індивіда та бажання розвитку. В процесі роботи працівники накопичують знання, здобувають певні навички та отримують безцінний досвід. В результаті використання даного методу керівники позитивно впливають на рівень задоволеності підлеглих своєю працею.

Останнім часом спостерігається позитивна динаміка зміни вимог до «якості» працівників. Великі організації вкладають все більше інвестицій в підготовку власних висококваліфікованих кадрів, адже ринок праці все частіше не задовольняє потреби виробництва. Саме тому в умовах загострення конкуренції більшість успішних компаній вкладають інвестиції у розвиток персоналу.

Розкриття потенціалу працівників веде до зростання продуктивності праці, та в свою чергу до збільшення цінності людських ресурсів організації.

Існує безліч методів мотивації але 21 століття – це час інноваційних підходів і мотивація не є виключенням. Керівники повинні креативно підходити до мотивації своїх підлеглих та враховувати індивідуальність кожного. Український досвід мотивації не настільки великий як зарубіжний. Саме зарубіжні приклади мотивації показують, що креатив сьогодні більш дієвий аніж традиційні методи мотивації. Метою керівника має бути пошук особистого підходу до кожного робітника компанії і тоді успіх гарантований.

Список використаних джерел

1. Винахідлива мотивація: Секрети успішних компаній Електронний ресурс – режим доступу: <https://escadra.com.ua/ua/izobretatel'naya-motivaciya-sekretu-uspeshnyh-kompanij.html>

2. Вплив праці та відпочинку на організм людини Електронний ресурс – режим доступу: <http://te.dsp.gov.ua/vplyv-pratsi-ta-vidpochynku-na-organizm-lyudyny/>

3. Нетрадиційні методи мотивації працівників Електронний ресурс – режим доступу: https://stud.com.ua/34690/menedzhment/netraditsiyni_metodi_motivatsiyi_pratsi

---

Півень І. О., студентка гр. Мен-171,
Науковий керівник – **Самійленко Г. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Однією із найбільш гострих проблем сучасного економічного розвитку України є безробіття. Нині спостерігається збільшення соціально-економічної нестабільності у суспільстві та інших чинників, які спричинені відсутністю робочих місць в Україні.

Безробіття є вагомим фактором втрати стабільності і тому при істотному зростанні кількості осіб, які тривалий час у пошуках роботи – люди знаходяться у відчай і здатні на будь-які вчинки.

Отже, це питання є надважливим сьогодні і потребує значної уваги з боку держави для регулювання стабільності, визначення основних чинників, які впливають на безробіття.

Дослідженням проблем сучасної демографічної ситуації та народжуваності займається велике коло науковців, зокрема, І. Давидова, Д. Богиня, Г. Волинський, С. Дзюба, С. Дорогунцов, С. Кузнєцова, Е. Лібанова, Г. Лук'янова, В. Галицький, Ю. Маршавін та інші. Н.С. Власенко та інші зазначають, що «поряд з валовим внутрішнім продуктом та інфляцією, безробіття є одним з проблем сучасного розвитку економіки країни трьох важливих показників функціонування економіки» [1, с. 114]. І.І. Єлісеєва вказує, що у країнах з ринковою економікою зайнятість та безробіття вивчаються систематично, оскільки інформація необхідна для регулювання ринку праці, забезпечення соціального захисту населення, організації своєчасної професійної підготовки та перепідготовки кадрів [2, с. 45-67].

Безробіття – невід'ємна частина ринкової економіки. Безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [3].

Значної шкоди для економіки України у 2014 році завдала анексія АР Крим та воєнні дії на території Луганської та Донецької областей.

Аналіз даних табл. 1 по кількості безробітного населення в Україні за 10 років показує, що в період з 2010 по 2014 року воно знижувалось, але у зв'язку з воєнними діями на Сході

у 2014 році кількість безробітних у віці 15 – 70 років зросла на 337,2 тис. осіб або на 18.7 %, а також зросло число безробітних серед працездатного віку на 336.8 тис. осіб або на 19,6%.

З 2015 року по сьогоднішній день бачимо поступове зменшення кількості безробітного населення як у віці 15-70 років так і у працездатного віку.

Серед основних причин безробіття населення України можна виділити декілька[4]:

- вивільнення з економічних причин;
- звільнення за власним бажанням;
- демобілізація для проходження військової строкової служби;
- не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації;
- звільнення за станом здоров'я, через оформлення пенсії за віком, інвалідністю;
- звільнення у зв'язку з закінченням строку контракту;
- інші причини безробіття.

Сьогодні в Україні існує гостра проблема щодо великої частки безробітних з вищою освітою, що у свою чергу, ставить питання про доцільність фінансування навчання державою такої великої кількості студентів та раціональність розподілу державних місць різних спеціальностей в закладах вищої освіти.

Також серед проблем на ринку праці можна виділити мобільність робочої сили, виїзд за кордон та гендерна нерівність, які негативно впливають на рівень безробіття в Україні.

Для розв'язання даних проблем необхідно розробити низки доповнень до Кодексу законів про працю та Закону України «Про зайнятість населення» відповідно до Конвенції і рекомендацій Міжнародної організації праці (МОП). Це дасть можливість зробити порівняння між регіонами, переглянути витрати Фонду зайнятості на конкретні напрями. Сприяти розвитку малого та середнього бізнесу за допомогою зниження податків задля збереження робочих місць.

Таблиця 1 - Динаміка кількості безробітних в Україні з 2010 – 2019 роки

Роки	Безробітне населення			
	У віці 15-70 років		Працездатного віку	
	у середньому, тис. осіб	% до економічного активного населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	% до економічного активного населення відповідної вікової групи
2010	1713,9	8,2	1712,5	8,9
2011	1661,9	8,0	1660,9	8,7
2012	1589,8	7,6	1589,2	8,2
2013	1510,4	7,3	1510,3	7,8
2014	1847,6	9,3	1847,1	9,7
2015	1654,7	9,1	1654,0	9,5
2016	1678,2	9,3	1677,5	9,7
2017	1698,0	9,5	1697,3	9,9
2018	1578,6	8,8	1577,6	9,1
2019	1487,7	8,2	1486,9	8,6

Джерело: [4]

Висновки. Аналізуючи сучасний стан безробіття в Україні, можна зазначити, що проблема безробіття – це ключове питання у ринковій економіці.

Для вирішення даної проблеми держава повинна проводити такі основні заходи як: формування сприятливих умов для розвитку та підтримки малого та середнього бізнесу та

для зростання самозайнятості; забезпечення рівних можливостей для населення різних категорій на ринку праці; організація навчання та перепідготовки безробітних відповідно до потреб сучасного ринку праці; посилення контролюючих заходів щодо виявлення фактів тіньової зайнятості та виплат тіньової заробітної плати; удосконалення нормативно-правових норм щодо умов призначення та виплат допомоги по безробіттю; зниження податків для підприємств, за умови створення та збереження робочих місць; проведення комплексної ґрунтовної пенсійної реформи.

Список використаних джерел

1. Статистика ринку праці: міжнародні стандарти та національний досвід: навч. посіб. / за ред. Н.С. Власенко, Н.В. Григорович, Н.В. Рубльової. К.: ТОВ «Август трейд», 2006. 320 с.
2. Елисеева И.И. Социальная статистика: учебн. М.: Финансы и статистика. 2001. 416 с.
3. Про зайнятість населення: Закон України із змінами, внесеними згідно з Законом № 341-IX від 05.12.2019, ВВР, 2020, № 13, ст.68
4. Статистична інформація. *Державної служби статистики*: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.03.2020).
5. Державний центр зайнятості України: веб-сайт. URL: www.dcz.gov.ua (дата звернення: 20.03.2020).

Соловійова О. В., ст. гр. Мен-171

Науковий керівник – **Самійленко Г. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В сучасних умовах швидких змін зовнішнього середовища та відсутності стабільності розвитку національної економіки вітчизняні підприємства постійно стикаються з великою кількістю загроз та ризиків економічного, фінансового, соціального, виробничого, інформаційного тощо характеру. Виходячи з цього, завданням кожного підприємства є забезпечення своєї економічної безпеки, тобто стабільності функціонування шляхом управління ризиками, а реалізації ефективної діяльності. У сучасній економічній ситуації господарські одиниці мають повну економічну самостійність. Вони самі визначають свою стратегію розвитку, організують виробництво та збут продукції, формують портфель замовлень, що посилює необхідність досягнення економічної безпеки бізнесу в сучасних умовах.

Ситуація української економічної дійсності спонукає до необхідності створення систем управління економічною безпекою підприємств, які забезпечуватимуть стан захищеності їхніх життєво важливих інтересів від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань й інших зовнішніх і внутрішніх загроз. Такі системи безпеки повинні бути зорієнтовані на збереження функціонування та розвиток підприємств відповідно до їхніх цілей, підтримки економічних відносин, матеріальних й інтелектуальних ресурсів, за яких гарантується стабільність діяльності організації, її комерційний успіх та подальше зростання розвитку підприємства.

Отже, економічна безпека підприємства – це захист діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноманітні загрози чи пристосуватися до існуючих умов, які не позначаються негативно на його діяльності [1, с. 258]. Разом з тим, економічна безпека підприємства – найефективніше використання ресурсів, які забезпечують стабільне функціонування підприємства

Визначення та уточнення поняття та сутності економічної безпеки (ЕБП) різних рівнів економіки, зокрема, підприємств набувають особливої актуальності, про що свідчить велика кількість наукових напрацювань з цієї тематики [2, 3]. Аналіз існуючих визначень ЕБП дає змогу виокремити ряд основних підходів до його розуміння (рис. 1).

Рисунок 1 - Підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Аналіз виявлених підходів до визначення зазначеної дефініції дає змогу сформулювати основні характеристики, природу та сутність ЕБП.

По-перше, ЕБП є системним поняттям, яке слід розглядати як характерну для підприємства властивість, руйнування якої призведе до припинення існування компанії чи організації,

по-друге, ЕБП дуже часто розглядається як певну небезпеку, загрозу, а в ідеальному стані – їх відсутність, тому що в переважній кількості випадків усунути загрозу повністю неможливо;

по-третє, ЕБП – це здатність ефективно використовувати ресурси, конкурентні переваги на тлі негативних проявів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Отже, ЕБП – це провідна умова функціонування підприємства, сутність якої полягає в виявленні певної небезпеки чи загрози та боротьба з нею. Основні складові системи ЕБП наведені в табл. 1.

Таблиця 1 - Сутність економічної системи безпеки підприємств

Процес задоволення потреб	Стан об'єкта системи	Властивості елементів системи
Фактор захисту національних інтересів держави, суб'єктів господарювання індивідів	Чинник економічної стійкості та незалежності країни	Система попередження шкоди економічна рівновага та економічна свобода підприємства

Отже, ЕБП – це багатоаспектне та системне поняття, яке розкривається на основі різних підходів до його вивчення. Система ЕБП повинна бути одним із головних складових стратегічного управління підприємства, що спрямована на виявлення загроз та небезпек як в поточному, так і майбутньому періодах. Виявлення негативних факторів дасть змогу вирішення проблем саме для економічної безпеки підприємства, які руйнують і погіршують його цілісне функціонування на ринку. Задля запобігання виявлених загроз керівникам підприємств та організацій необхідно активно та рішуче здійснювати пошук інноваційних методів та різних шляхів удосконалення забезпечення економічної безпеки на підприємствах.

Список використаних джерел

1. Іванюта Т. М., Заїчковський А.О. Економічна безпека підприємства: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Центр учбової літератури. 2009. 258 с.
2. Кавун С.В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади: монографія. Харків: ХНЕУ, 2009. 303 с.
3. Варналій З.С. Економічна безпека : навч. посіб. Київ: Знання, 2009. 647 с.

Самійленко Г. М., к.е.н., доцент кафедри менеджменту та державної служби
Вітер А., студентка гр. Мен-171
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ ТА МІСЦЕ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

В сучасних умовах господарювання значно ускладнюється процес управління підприємством, яке має повну господарську (вибір організаційної форми підприємства, виду діяльності, партнерів, ринку збуту продукції) та фінансову самостійність (повне самофінансування, розробка фінансової стратегії та політики ціноутворення). Отже неминучим стає поява управлінського обліку як самостійної галузі бухгалтерської діяльності [1].

На сучасному етапі розвитку на більшості підприємств України управлінський облік ще не заклався як цілісна система збору, аналізу, інтерпретації та представлення корисної інформації менеджерам компаній з метою прийняття на її основі оперативних, тактичних та стратегічних рішень, а також відсутня єдина методична база визначення управлінського обліку як системи [3].

Управлінський облік являє собою систему обліку, планування, контролю й аналізу інформації про витрати та результати господарської діяльності, яка необхідна керівникам для управління діяльністю підприємства. У свою чергу, управлінський аналіз – це комплексний аналіз внутрішніх ресурсів і зовнішніх можливостей підприємства, спрямований на оцінку поточного стану бізнесу, його сильних і слабких сторін, виявлення стратегічних проблем. Його мета – надання інформації власникам і іншим зацікавленим особам для прийняття управлінських рішень, вибору оптимальних варіантів розвитку, визначення стратегічних пріоритетів.

Управлінський аналіз має забезпечити управлінський апарат підприємства інформацією, яка необхідна для управління і контролю за діяльністю підприємства. Велика частина аналітичної інформації, що пов'язана з аналізом ресурсів виробництва, є проміжною інформацією, яка відбивається в результативних показниках. Таким чином, аналіз у процесі управління виступає як елемент зворотного зв'язку між управляючою підсистемою і керованою, та є процесом інформування зацікавлених керівників про відповідність фактичних результатів діяльності очікуваним або бажаним [4].

Дані управлінського аналізу відіграють значну роль у розробці найважливіших питань конкурентної політики організації: удосконалення технології й організації виробництва, створення механізму досягнення максимального прибутку. Тому результати управлінського аналізу розголосу не підлягають, вони будуть використані керівництвом організації для прийняття управлінських рішень як оперативного, так і перспективного характеру [1].

Більшість вчених сходяться на тому, що управлінський аналіз є складовою економічного аналізу на ряду з фінансовим. Основна мета фінансового аналізу – оцінка фінансового стану та виявлення можливостей підвищення ефективності функціонування господарюючого суб'єкта за допомогою ведення раціональної фінансової політики, визначення його фінансової конкурентоздатності, використання фінансових ресурсів і капіталу, виконання зобов'язань тощо. Отже, у традиційному розумінні фінансовий аналіз являє собою метод оцінки та прогнозування фінансового стану підприємства на основі його бухгалтерської звітності [1]. Тоді як управлінський аналіз – процес вивчення, перетворення та логічної обробки інформації економічного та неекономічного характеру підприємства, систематизація отриманих даних, надання на її основі висновків та пропозицій, які підходять для прийняття рішення. Порівняння фінансового та управлінського аналізу наведено в табл. 1.

Таблиця 1 - Порівняльна характеристика фінансового й управлінського аналізу

Область порівняння	Фінансовий аналіз	Управлінський аналіз
Мета аналізу	Оцінка складу й структури майна підприємства, інтенсивності використання капіталу, платоспроможності й фінансовій стійкості, прогнозування доходів і потоків коштів, виявлення дивідендної політики, яка здійснювалась керівництвом підприємства	Вивчення механізму досягнення максимального прибутку й підвищення ефективності господарювання, визначення найважливіших питань конкурентної політики підприємства й програм його розвитку на перспективу, обґрунтування управлінських рішень по досягненню конкретних виробничих цілей та завдань.
Суб'єкти аналізу (виконавці)	Особи й організації, що перебувають за межами цього підприємства	Різні організаційні структури усередині господарського керування й окремі особи, відповідальні за проведення аналізу, бухгалтерія, відділи, менеджери
Використання систем обліку	Строго систематизований аналіз на базі бухгалтерської звітності	Використовуються дані бухгалтерського, оперативного й статистичного обліку, а також будь-яка інша інформація, яка підходить для досягнення поставленої мети
Спрямованість аналізу	Надання обґрунтованої оцінки фінансового становища підприємства, кваліфіковане трактування аналітичних розрахунків	Виявлення резервів зниження витрат і зростання прибутку, обґрунтування управлінських рішень по їхній мобілізації у виробництво
Доступність результатів інформації	Відкрита для всіх споживачів, формується на базі публічної звітності	Представляє комерційну таємницю, використовується для внутрішнього управління

Джерело: [1]

Отже, управлінський аналіз можна розглядати як проміжний етап управління підприємством, об'єктом якого є аналіз минулої та майбутньої діяльності, а інформаційною базою – дані, зібрані у системі управлінського обліку.

Управлінський облік та аналіз є ефективними інструментами планування та управління, що створюють конкурентні переваги в ринковому середовищі, а саме: забезпечують підприємство ключовою інформацією, яка дозволяє оцінити місце підприємства в певному сегменті бізнесу, а також кількісні та якісні показники використання ресурсів та результатів господарської діяльності, знаходити шляхи резервів їх використання та реалізації, розробляти стратегію управління витратами та обирати ефективну політику ціноутворення.

Список використаних джерел

1. Управлінський аналіз як складова управлінського обліку. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/408/1/375.pdf>
2. Роль управлінського обліку та проблеми його провадження на підприємствах. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2012/02/174.pdf>
3. Гайдаєнко О. М., Шевчук Н. С. Управлінський аналіз: Навчальний посібник. – Одеса: ОНЕУ, ротапінт, 2015. 151 с.

ОСОБЛИВОСТІ СЛУЖБИ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОГО ОРГАНУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Проведення структурних реформ, зокрема реформування державного управління, децентралізації влади, системи освіти вимагає високого рівня професійної компетентності та професійного розвитку державних службовців. Україна потребує більш ефективної підзвітної громадянам системи державного управління, яка працювала би в інтересах суспільства, забезпечувала сталий розвиток країни, надавала якісні послуги [1].

Управління персоналом державної служби – управлінський вплив органів державної влади, їх керівників, працівників служб управління персоналом, спрямований на підбір, оцінку, професійний розвиток, мотивацію персоналу і його стимулювання на виконання поставлених перед державним органом завдань [5].

З прийняттям у 2015 році Закону України «Про державну службу» (далі – Законом) фактично було покладено початок системної перебудови інституту державної служби. Так, законом передбачено створення у державному органі системи управління персоналом, замість кадрової служби з'явилося поняття служби управління персоналом державного органу як найнижчої, проте не менш важливої за інші, ланки в цій системі [4].

Найвагомішою особливістю є перехід від терміна «кадри» до концепту «персонал».

Кадри – це штатний склад кваліфікованих працівників з певною професійною підготовкою, які мають спеціальні знання, трудові навички, досвід роботи у вибраній сфері діяльності. Персоналом називають особовий склад, що характеризується певними ознаками, якісними характеристиками. Управління персоніфікованим складом державного органу вимагає особливого підходу, бо особливою є категорія державних службовців, адже вони провадять свою діяльність від імені, за дорученням держави, а до того ж у жорстких рамках вимог держави до службовця не тільки як до працівника, а як до особистості.

Завданнями служби персоналу в державному органі є забезпечення реалізації державної політики з питань управління персоналом та здійснення керівником державної служби своїх повноважень.

Законом визначено утворення в державному органі служби з питань персоналу у вигляді самостійного структурного підрозділу чи окремої посади залежно від чисельності працівників органу, що підпорядковується безпосередньо керівнику державної служби [2].

До ряду компетенцій служби персоналу входить також:

- забезпечення організаційного розвитку державного органу;
- добір персоналу державного органу;
- прогнозування розвитку персоналу, заохочення працівників до службової кар'єри, підвищення рівня їх професійності;
- здійснення аналітичної та організаційної роботи з кадрового менеджменту;
- організаційно-методичне керівництво та контроль за роботою з персоналом;
- документальне оформлення вступу на державну службу, її проходження та припинення.

Отже, Законом було розширено коло відповідальності служби персоналу, надано їй ідеологічного змісту як спеціалізованої служби призначена, яка розробляє пропозиції щодо удосконалення управління персоналом та кадрового менеджменту; проводити роботу щодо створення сприятливого організаційного та психологічного клімату, формування корпоративної культури у колективі, розв'язання конфліктних ситуацій; розробляти спеціальні вимоги до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорій «Б» і «В»; брати участь у розробці й упровадженню системи мотивації персоналу державного органу; планувати службову кар'єру, заміщення посад державної служби підготовленими

фахівцями та стимулює просування по службі з урахуванням професійної компетентності та сумлінного виконання своїх посадових обов'язків; організувати роботу щодо стажування державних службовців та молоді, проведення внутрішнього та професійного навчання державних службовців державного органу [3].

Новим щаблем у розвитку управління державною службою стало впровадження системи підвищення рівня професійної компетентності, у якій державний службовець безпосередньо бере участь. Спільно зі службою управління персоналом він розробляє свою індивідуальну програму підвищення рівня компетентності за результатами оцінювання службової діяльності.

Ще однією особливістю функціонування служби персоналу у місцевих державних адміністраціях є наділення керівників структурних підрозділів зі статусом юридичних осіб публічного права повноважень керівника державної служби у цьому підрозділі та існування у ньому окремої служби персоналу. Таку ситуацію можна розглядати як модель децентралізації повноважень у сфері управління персоналу в державному органі. Однак, у цьому випадку є свої недоліки. Наприклад, у малочисельній місцевій державній адміністрації буде мати місце дублювання частини повноважень, бюрократизації, що у свою чергу призведе до зниження ефективності самої системи управління персоналом і знецінення державної служби на підвідомчій території як наслідок.

Запозичення нових принципів кадрової політики європейського досвіду передбачає у тому числі створення об'єктивних і прозорих механізмів відбору кандидатів на заміщення вакантних посад, як сучасний демократичний метод формування кадрового складу [5; 6; 7].

Світовий досвід показує, що головне в удосконаленні управління – це удосконалення управління персоналом. А тому актуальним залишається питання навчання і підготовки керівників служб персоналу державних установ.

Вектор впровадження сучасних реформ вимагає саме від управління персоналом державної служби використання у роботі нестандартних рішень, креативних ідей, застосування ситуаційного підходу (наприклад, у процесі добору кадрів), системності (а саме супроводження державного службовця на всіх етапах проходження служби), професійності й компетентності (зادля просування персоналу і удосконалення форм і методів визначення успішності його діяльності).

Отже, в сучасних умовах служба персоналу державного органу – це не просто виконавці, а мозковий центр реалізації реформ. А від спільних зусиль і плідної співпраці керівників державних органів влади та служб персоналу багато у чому залежатиме їх кадрове забезпечення, максимально ефективного використання людських ресурсів та успішна реалізація реформ у державі.

Список використаних джерел

1. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінету Міністрів України 24.06.2016 №474-р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80>.
2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
3. Про затвердження Типового положення про службу управління персоналом державного органу: Наказ Національного агентства України з питань державної служби 03.03.2016 № 47 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-16?lang>.
4. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.
5. Управління персоналом в умовах децентралізації / За заг. ред. д. н. держ. упр., проф., Заслуженого юриста України В.М. Олуйка – Київ, 2018. – 504 с.
6. Оліфіренко Л.Д., Віктор Т.М. Роль кадрового менеджменту у механізмі судового адміністрування в умовах реформування судової системи України. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал*. 2015. № 3(3). С. 176-185.
7. Оліфіренко Л.Д. Methodical approaches to balanced administration in organs of public authorities (Методичні підходи до збалансованого адміністрування в органах публічної влади). *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 1(13). С. 161-164.

ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Однією з головних причин сучасної низької конкурентоспроможності українських товарів та послуг є неспроможність вітчизняних підприємств відстоювати та розширювати частку ринку, просувати товари та задовольняти інтереси споживача у повній мірі. Крім того важливою проблемою стає кількісна оцінка рівня конкурентоспроможності товару і управління нею, так як це досить трудомісткий, інтегрований процес, що складається із взаємопов'язаних складових і від якого залежить конкурентоспроможність всього підприємства.

Складність управління конкурентоспроможністю підприємства полягає у тому, що немає достатньої кількості теоретичних і практичних методик досягнення та підтримання позицій конкурентоспроможності підприємства.

Конкурентоспроможність (дослівний переклад «здатність змагатися») – це наявність певних переваг (ресурсів) та спроможність і вміння їх адекватно використовувати у позиціонування на ринку для досягнення цілей управління.

Аналіз конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості на вітчизняному ринку потребує вивчення чинників, що впливають на покупців та стимулюють їх до споживання певних брендів, і, як результат – швидке просування продукції на ринку.

Конкурентоспроможність (далі – КС) підприємств харчової галузі розглядають як здатність підприємства здійснювати свою діяльність в умовах ринкової конкуренції, одержувати прибуток, достатній для розвитку власних факторів виробництва, розширеного відтворення, інвестування, соціального розвитку, стимулювання працюючих, залучення зовнішніх інвестицій. Таке розумінні КС у широкому сенсі відображає відмінності розвитку певної компанії від конкуруючих за ступенем задоволення потреби споживачів. Основні ознаки конкурентоспроможності підприємства харчової галузі з позицій різноманіття учасників ринкових відносин [2]:

- для споживачів – це здатність задовольняти їх потреби на основі виробництва товарів і послуг, що мають перевагу над конкурентами за певними параметрами;

- для конкурентів – це здатність випускати товари і послуги, які відповідають вимогам світових і внутрішніх ринків, та створювати умови зростання потенціалу конкурентоспроможності;

- для інвесторів – це здатність використовувати ресурси підприємства для динамічного розвитку і розширення ринків збуту, збільшення ринкової вартості підприємства;

- для суб'єктів ринку (партнерів) – це здатність виробляти конкурентну продукцію і створювати умови для зміцнення конкурентоспроможного потенціалу підприємства на основі інноваційних факторів зростання. Множину факторів, що визначають КС підприємства харчової галузі, поділяють на групи [1].

- фактори макрорівня відображують можливий вплив національної й міжнародної економіки на діяльність підприємств-конкурентів;

- фактори мезорівня характеризують галузь, до якої належить підприємство;

- фактори мікрорівня безпосередньо впливають на конкурентоспроможність підприємства.

Результати. Існують різні методи аналізу конкурентних переваг, але найбільш широко розповсюдженими є методи, які характеризують ринкові позиції підприємства (продукції). Вони поділяються на формальні та матричні моделі дослідження окремого виду діяльності (бізнесу) підприємства. Серед формальних методів слід виділити: модель М. Портера;

модель продукт-ринок (І.Ансоффа); модель накопиченого досвіду; модель ЖЦП (життєвого циклу продукту); - модель ЖЦТ (життєвого циклу технологій) [1].

До матричних належить: модель БКГ; метод «Мак-Кінзі»; модель Shell/DPM; модель Хофера/Шенделя; метод ADL; метод PIMS.

I. Методи, які характеризують рівень менеджменту підприємства: метод комплексного стратегічного аналізу SWOT; метод комплексного стратегічного аналізу SPACE; метод LOTS; метод експертного оцінювання; метод картування стратегічних груп.

II. Методи, які характеризують рівень фінансово-економічної діяльності підприємства: методи фінансово-економічного аналізу; методи прогнозування фінансово стану підприємства.

Аналіз діяльності ПрАТ «Ніжинський жиркомбінат» показав ,що основною проблемою є недостатня кількість сировини через вивезення її за кордон. Крім того, сировину скуповують великі підприємства, які складають конкуренцію ПрАТ «Ніжинський жиркомбінат».

Негативний вплив на діяльність підприємства здійснює також збільшення вартості паливно-енергетичних ресурсів, нестабільність податкового законодавства, економічні кризові явища в економіці України.

Таблиця – Матриця SWOT- аналізу ПрАТ «Ніжинський жиркомбінат»

	Можливості (Д)	Загрози (С)
	Поява нових технологій та Обладнання. Підвищення рівня доходів та купівельної спроможності населення. Розвиток оптової та розрібної торгівлі Оптимізація оподаткування. Підвищення кваліфікації персоналу. Розширення асортименту продукції	Зростання конкуренції. Погіршення демографічної ситуації. Зменшення ділової активності. Зміни вподобань споживачів в харчуванні. Погіршення економічної споживчої ситуації на ринку харчових продуктів
Сильні сторони (А)	<i>«Сила і можливості» (ДА-</i>	<i>«Сила і загрози»(СА-стратегія)</i>
Широкий асортимент продукції та послуг. Високий контроль якості продукції. Широке коло споживачів.	Впровадження інновацій та розширення масштабів виробництва з паралельною співпрацею з приватними та корпоративними клієнтами.	Запровадження принципів Кайдзен-менеджменту, TQM у виробництві та управління. Відслідковування технологічних змін у харчовій галузі. Оптимізація оподаткування
Слабкі сторони (В)	<i>«Слабкість і можливості» (ДВ-стратегія)</i>	<i>«Слабкість і загрози» (СВ-стратегія)</i>
Значний рівень конкуренції на сировину. Незавантаженість виробничих потужностей. Збитковість діяльності	Розширення рекламно-інформаційної продукції щодо діяльності ПрАТ засобами цифрових технологій. Максимальне завантаження потужностей впродовж року. Заміна устаткування та електричних мереж на локальну мережу альтернативного енергопостачання	Удосконалення системи управління на принципах гнучкості, зниження ризиків Удосконалення системи зворотного зв'язку з партнерами та дистриб'юторами

Отже, конкурентоспроможність підприємства визначається стосовно конкретного ринку, або до конкретної групи споживачів, зформованої за відповідними чинниками стратегією. Такій підхід дозволяє уникати ризиків, визначати конкуренти переваги та пріоритетні напрями розвитку підприємства, оцінювати та змінювати ділове спрямування на активну діяльність щодо використання можливостей та передбачення загроз.

Список використаних джерел

1. Цв'юк Д. Р., Яворська Н. П. Формування конкурентних переваг підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. Вип. 5(61). С. 141–146.

2. Селезньова Г. О., Іпполітова І. Я. Формування конкурентних переваг підприємства шляхом розвитку партнерських відносин. Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця : тези доповідей : матеріали Міжнар. наук.-практич. конф. 31 травня – 1 червня 2018 р. Харків : ХНЕУ імені Семена Кузнеця, 2018. С. 156–157.

3. Оліфіренко Л.Д. Державна політика використання експортного потенціалу підприємств харчової промисловості України. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал*. 2016. № 4(8) С. 74-81.

Мовчан Р. М., здобувач гр. ЗМДСп-192

Науковий керівник: **Оліфіренко Л. Д.**, д. держ. упр., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», (м. Чернігів, Україна)

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИМИ ПРОЄКТАМИ НА МУНІЦИПАЛЬНОМУ РІВНІ

Світ змінюється, перед людством постають нові завдання та пріоритетними стають питання, які раніше не були настільки трендовими в глобальному масштабі. Екологія та енергетика тепер розглядаються у новій площині – сфери, які тісно пов'язані та від яких напряду залежить як економічний розвиток, так і соціальна безпека кожної країни.

Розвиток технологій, технологічна можливість використання альтернативних та відновлюваних джерел енергії, забезпечення скорочення викидів CO² дає можливість впроваджувати енергоефективні проєкти, які є основним інструментом управління з досягнення сталого енергетичного розвитку та зменшення темпів пригнічення екології.

Майже всі країни світу, включаючи Україну, останні роки активно працюють у напряду енергоефективності як стратегічної запоруки енергетичної безпеки країни, зростанні економіки та соціальних стандартів.

На муніципальному рівні енергоефективні проєкти дозволяють не тільки заощаджувати кошти, оскільки тарифи на енергоносії постійно зростають та можуть сягати навіть 30% і більше в структурі видатків бюджету, але й покращувати експлуатаційні характеристики об'єктів, видержувати нормативні стандарти щодо забезпечення комфортних умов перебування у будівлях, отримувати оновлений сучасний вигляд будівель та нарешті бути майже незалежними від вичерпної традиційної енергії.

Для отримання максимального ефекту від діяльності у сфері енергозбереження на муніципальному рівні повинно бути сформоване стратегічне бачення щодо тих результатів, які необхідно досягти, сформована чітка дорожня карта з визначеними пріоритетами та часовими рамками.

Декларувати визначені завдання мають стратегічні документи. До прикладу, у м. Чернігів на муніципальному рівні затверджено План дій сталого енергетичного розвитку до 2023 року, прийнято стратегію розвитку міста Чернігова на період до 2020 року, яка враховує питання з енергоефективності [1; 2].

На державному рівні це – Національний план дій з енергоефективності, закони та нормативно-правові акти у сфері енергоефективності [3-6].

Маючи чітке бачення щодо шляхів досягнення енергоефективності на рівні муніципалітету мають бути сформовані пріоритети щодо практичних дій в тій чи іншій галузі, тобто реалізації енергоефективних проєктів та за необхідності залучення додаткових фінансових ресурсів від міжнародних інститутів чи державних коштів.

Першим кроком в муніципалітеті повинна бути визначена особа, яка відповідатиме за реалізацію міської політики у цьому напряду, до прикладу – заступник міського голови та енергоменеджер міста, який координуватиме фактичну роботу у напряду енергоефективності, а також розроблений проєкт енергоефективних заходів.

Наступним кроком є створення групи реалізації енергоефективних проєктів (ГРП). Крім того, у муніципалітеті мають визначитись з тим, на кого буде покладена функція замовника

робіт у тому числі розробки проектно-кошторисної документації (за необхідності) та повинен бути сформований тендерний комітет.

Запорукою доцільності та пріоритетності вибраного об'єкта для реалізації енергоефективного проєкта, раціональності запропонованих в ньому заходів і технічних рішень є заздалегідь проведений енергетичний аудит муніципальних будівель, комунікацій тощо. Для отримання якісного енергоаудиту технічне завдання розробляється відповідним фахівцем/організацією, яке окреслить всі аспекти і специфіку реалізації проєкту щодо здійснення необхідних передпроектних робіт, дотримання стандартів інших вимог, узгоджених з вимогами замовника [7; 8].

На основі енергоаудитів проводиться відбір першочергових об'єктів та виконується розробка проектною пропозиції або техніко-економічного обґрунтування проєкту, структура якого має включати наступні складові:

- загальна інформація про проєкт (анотація);
- опис та аналіз технічних рішень та використання технологій;
- визначення виробничої програми;
- графік реалізації;
- оцінка рівня скорочення споживання енергетичних ресурсів;
- оцінка маркетингових факторів;
- екологічна оцінка проєкту;
- інституціональні аспекти проєкту;
- фінансова та економічна оцінка проєкту
- аналіз чутливості;
- оцінка ризиків.

У разі залучення інвестицій для співфінансування енергоефективного проєкту виконується глибокий аналіз можливих джерел фінансування (МФО, держбюджет, ДПП, ЕСКО та інші).

Після остаточного формування проєкту та оцінки його техніко-економічної та фінансової прийнятності розробляється проектно-кошторисна документація, погоджується графік впровадження проєкту готується документація тендерних торгів для вибору виконавця робіт (підрядника) і укладення контракту.

Основна робота при реалізації енергоефективних проєктів покладена на ГРП, яка несе повну відповідальність за проєкт та на 100% координує всю роботу з планування, впровадження, моніторингу і верифікації результатів. Керівник проєкту несе особисту відповідальність за підготовку і реалізацію проєкту.

Склад ГРП: керівник, проєктний менеджер, енергоменеджер, інженер-проектувальник, представник замовника, закупівельник, фінансист, юрист. Кількість та фахове спрямування складу ГРП може змінюватись у залежності від специфіки впровадження того чи іншого проєкту та фази його виконання.

Перелік основних обов'язків ГРП для успішної реалізації проєкту полягають у виконання наступних функцій.

Загальне управління: підготовка та супроводження документації; планування діяльності; забезпечення дотримання вимог законодавства України та міжнародних стандартів; фінансовий менеджмент; управління платежами, підготовка та супроводження запитів на вибірку коштів, платіжних документів; бухгалтерія; моніторинг, управління змінами; звітування; організація комунікації з зацікавленими сторонами, в т.ч. зв'язки з громадськістю; діловодство в т.ч. належне архівування документів.

Закупівлі: планування закупівель (план закупівель); підготовка тендерної документації оголошення закупівель; підготовка звіту про результати оцінки; надання роз'яснень; підготовка рекомендацій щодо укладення контракту; забезпечення підписання контракту; підготовка/забезпечення внесення змін до контракту (у разі необхідності).

Впровадження: координація роботи підрядної компанії; співпраця з експертами з нагляду за будівництвом; візити на об'єкти (на регулярній основі); опрацювання звітів

підрядної компанії; моніторинг виконання зобов'язань підрядної компанії згідно з укладеним контрактом; прийом матеріалів/робіт (підписання актів прийому-передачі); контроль дотримання вимог щодо охорони праці, охорони навколишнього середовища тощо.

Разом з тим, відповідно до національних будівельних норм та стандартів, а також європейських вимог при реалізації енергоефективного проєкту необхідно забезпечити здійснення авторського (додержання технічних рішень проєкту. Виконується архітектором – автором проєкту об'єкта архітектури, іншими розробниками затвердженого проєкту або уповноваженими ними особами) та технічного (виконання робіт згідно до технічних рішень проєкту. Обов'язок щодо здійснення технічного нагляду може бути покладений замовником на спеціалізовану організацію чи спеціаліста з технічного нагляду, або на інженера-консультанта) нагляду за виконанням робіт.

Отже, важливість реалізації енергоефективних проєктів важко переоцінити. Економія енергоресурсів, турбота про довкілля шляхом зменшення викидів шкідливих речовин у повітря, використання технологій щодо отримання «зеленої» енергії, комфортні умови перебування у будівлях та сучасний архітектурний вигляд – основні вигоди, які отримуються від впровадження таких проєктів на муніципальному рівні. Проте слід пам'ятати, що успішна реалізація проєкту на пряму залежить від правильно вибраного механізму його впровадження та професійності створеної групи, яка буде керувати цим проєктом.

Список використаних джерел

1. Рішення міської ради "Про Стратегію розвитку міста Чернігова на період до 2020 року" : офіційний веб-портал Чернігівської міської ради : <https://chernigiv-rada.gov.ua/rishennya-sesii/sid-14/id-10770/> (дата звернення 14.05.2020).
2. Рішення міської ради "Про План дій зі сталого енергетичного розвитку м. Чернігова на 2015-2023 роки" : офіційний веб-портал Чернігівської міської ради : <https://chernigiv-rada.gov.ua/rishennya-sesii/sid-16/id-7956/> (дата звернення 14.05.2020).
3. Підготовка проєктних пропозицій із чистої енергії: практичний посібник/ Під заг. ред. Тормосова Р.Ю., Романюк О.П., Сафіуліної К.Р. К.: ТОВ «Поліграф плюс». 2015. 176 с.
4. Посібник з муніципального енергетичного менеджменту: практич. посіб. / Під заг. ред. Є.М. Іншеков, Є.Є. Нікітін, М.В. Тарновський, А.В. Чернявський К.: ТОВ «Поліграф плюс», 2014.-238 с.
5. Програма розвитку муніципальної інфраструктури України : операційний посібник Програми. Європейський інвестиційний банк. 2017. 112 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. № 903. ПОРЯДОК здійснення авторського нагляду під час будівництва об'єкта архітектури. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2007-п>
7. Посібник енергозбереження та пом'якшення змін клімату / Під заг. ред. Праховник А.В., Іншеков Є.М., Дешко В.І., Стрелкова Г.Г., Фірсов Л.Ф., Мельнікова О.В. К. : ТОВ «Телесик», 2008. 120 с.
8. Енергоефективний будинок – крок за кроком : практичний посібник. / Під заг. ред. В. Погорєлова, Д. Левицький, Р. Кундрік, Т. Кішук, Е. Козіна К.: Інститут місцевого розвитку, 2010. 63 с.

Письменюк М. А., аспірантка освітньо-наукової програми «Менеджмент»
Науковий керівник – **Оліфіренко Л. Д.**, д. держ. упр.,
професор кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет "Чернігівська політехніка" (м. Чернігів, Україна)

СУЧАСНИЙ EMAIL-МАРКЕТИНГ: ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ

Маркетингові комунікації є основним інструментом реалізації маркетингової програми діяльності рекламних компаній. Вибір маркетингової комунікації залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів ринку реклами, найбільш важливими серед яких є: чинники, що характеризують стан сфери діяльності компаній та умови конкуренції, та чинники, що характеризують конкурентні переваги компанії, її ринкове позиціонування та потенціал [1; 10; 11]. Маркетингові комунікації варто розглядати як управління процесом просування рекламного продукту на всіх етапах його життєвого циклу – перед продажем, у момент продажу, під час споживання та після споживання. Для збільшення економічної та

комунікаційної ефективності маркетингових програм необхідно розробляти спеціально для кожного сегменту інтернет-ринку, ринкової ніши і навіть окремих клієнтів.

Створення сайтів, інтернет-магазинів, сторінок у соціальних мережах, форумів, чатів, блогів дає змогу крім просування товарів/послуг здійснювати невербальний зв'язок з покупцями, що на поточний момент, стає однією з стратегій впливу та має ключовий корисний ефект маркетингової програми. Зворотній зв'язок, стає більш актуальним інструментом реалізації маркетингової стратегії, та психологічна взаємодія (доступ до інформації про власників сайтів, дату створення сайту та його рейтинги, відгуки про оперативність та якість послуг, кількість партнерів тощо) спрямовуються на промоушинг, розширення збуту, створення позитивного іміджу, підвищенню конкурентоспроможності та досягнення очікуваних результатів маркетингової програми. З'ясувати у користувача Інтернету його думку про пропонований товар або послугу не складає труднощів, і зробити це можна дуже швидко. Цілком природно, що і обробити отримані таким чином статистичні дані також відносно просто, а зібрана в результаті інформація завжди буде свіжою та актуальною. Саме це і дозволяє виробнику гнучко змінювати свою маркетингову політику у залежності від коливань ринкової кон'юнктури та її змін, оскільки маркетинговий аналіз з високим ступенем достовірності значить причини коливань і тенденції змін.

Email-маркетинг – важливий інструмент роботи з цільовою аудиторією і просування в інтернеті, що сприяє прямому спілкуванню між бізнесом і покупцями. Метою таких зусиль є зміцнення лояльності і зростання продажів. Email-маркетинг позиціонується як недорога альтернатива прямим поштовим розсилкам. Конкретні пропозиції конкретним людям спрацьовують краще, ніж іміджеві публікації, розміщені на різних інтернет-ресурсах. В той же час це більш перспективний напрямок, ніж банерна реклама, яка втрачає свою ефективність - браузерери все частіше пропонують користувачам можливість блокувати банери і не показують рекламні оголошення.

Коли йде мова про email-маркетинг, дуже важливо відчувати грань між спамом і маркетинговими розсилками. Спам-це кореспонденція з рекламою товарів або послуг, на яку ви згоди не давали, але регулярно отримуєте. Отримувати або не отримувати листи в рамках маркетингових розсилок користувач має право вирішувати самостійно.

Email-маркетинг має наступні переваги.

- Доступні ціни масових поштових розсилок.
- Можливість створити власну базу потенційних клієнтів або скористатися готовими.
- Ефективний канал комунікації виробника (продавця) і споживача (покупця).
- Залучення користувачів до інтерактивних дій (перегляд послуг або товарів, оцінка якості, участь в опитуваннях і ін.).
- Можливість повної автоматизації на основі клієнтської бази.
- Підвищення ефективності розсилок за рахунок персоналізації (Використання точної інформації про адресатів).
- Скорочення часу на розсилку за рахунок спеціалізованих сервісів

Щоб підвищити ефективність email-маркетингу, потрібно відправляти пропозиції тим користувачам, яким вони будуть дійсно цікаві та корисні. Для цього в сервісах поштових розсилок є функція створення груп адрес. Крім того, користувачам потрібно залишати можливість відписуватися від кореспонденції, інакше вона викличе зворотну реакцію. Особливість даного виду реклами несе індивідуальний характер спілкування зацікавлених осіб. Організація передачі повідомлень і їх обробка здійснюються за допомогою спеціальних вузлових комп'ютерів - серверів. Цей недорогий спосіб передачі рекламної інформації може вимагати досить тривалого часу (в порівнянні з іншими засобами передачі інформації в Інтернеті) за рахунок витрат часу на підготовку і масову розсилку, особливо в разі пересилання листів індивідуального змісту та подальшої обробки статистики. Швидкість пересилання одного листа становить в середньому кілька хвилин. При цьому вартість електронної пошти мінімальна і не залежить від відстані, на яке посилається пошта. Основною перевагою електронної реклами над поштовою розсилкою є соціально-

територіальна вибірковість, простота, дешевизна і універсальність, яку можливо проаналізувати за принципами статистичної обробки інформації.

Статистика, яка доступна маркетологам змістовна та різноманітна: наочні графіки активності передплатників, дані про кількість відправлених і доставлених листів, переходів, скарг на спам. Всі звіти можна завантажити у форматі PDF і XLS, які не можливо було б зібрати, користуючись поштовою розсилкою. А також є можливість проаналізувати наступні аспекти email-маркетингу.

– Карта переходів за посиланнями – це карта кліків – ще одна з форм статистики, яка стає доступною одразу після розсилки. Карта кліків являє собою візуальне зображення листка одержувача із зазначенням кількості унікальних кліків (передплатників).

– Географія одержувачів розсилки.

Після того, як клієнтська розсилка була відправлена, маркетолог у режимі реального часу може переглядати статистику по одному з ключових пунктів – відкриття країнами. Всі дані представлені в двох форматах: за країнами і за містами. Виходячи з того, в якій країні розсилки найбільше відкривали, можна запланувати оптимальний час відправки.

– Пристрої одержувачів розсилки.

Існує тенденція на використання тих чи інших пристроїв серед різного покоління користувачів. Для того, щоб краще розуміти своїх читачів – перегляньте статистику по пристроях. Це може бути: тип пристрою (ПК, мобільні, планшети); платформа (Linux, Windows, Macintosh, iPhone, Android, iPad, BlackBerry, Windows Phone); браузер (Chrome, Firefox, AppleWebKit, Internet Explorer, OperaNext, Safari, AndroidBrowser, BlackBerryBrowser, Opera, IEMobile) тощо. Крім загального розуміння своїх користувачів, можна зрозуміти, яка аудиторія краще конвертується, виявити певні тенденції та можливі ризики комунікацій з нею. Отримані дані можна використовувати для ефективної сегментації переліку розсилок.

– Помилки при розсилці.

Для того, щоб розуміти, що з розсилкою не все гаразд і чому певна розсилка має не такий високий відгук, як хотілося би, необхідно створення звіту виявлених помилок у процесі відправки і доставки певної розсилки (таких як, наприклад, електронної адреси не існує; доставка не вдалася; поштова е-скринька переповнена; відхилено сервером, спам; домен не існує). Ці дані потрібні для того, щоб розуміти, помилки виникають з вини відправника або з причин, не залежних від нього. Використовуючи такий аналіз, можливо оптимізувати email-маркетинг, сегментувати перелік розсилки, знизити неточність комунікацій та кількість помилок.

Список використаних джерел

1. Котлер Ф., Катарджая Г., Сетьяван І. Маркетинг 4.0. Від традиційного до цифрового / пер. з англ. К. Куницької та О. Замаєвої. Київ : Вид. група КМ-БУКС. 2018. 208 с.
  2. Талер Р. Поведінкова економіка. Як емоції впливають на економічні рішення / пер. з англ. Світлани Крикуненко. Київ : Наш Формат, 2018. 464 с.
  3. Оліфіренко Л., Письменюк М. Критерії ефективності інтернет-технологій в аспекті планування маркетингових комунікацій. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. Чернігів: ЧНТУ. №3. 2019. Вип.3. С. 33-45.
  4. Домінік Муазі Геополітика емоцій. Як культури страху, приниження та надії змінюють світ / пер. заангл. О.Гординчук. Київ : БрайтСтарПаблішинг, 2018. 184 с.
-

Логовець О. А., здобувач гр. Мен-161
Науковий керівник – **Самійленко Г. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛОГІСТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ТА СУЧАСНІ НАПРЯМКИ ЙОГО РОЗВИТКУ

Досягнення покращення показників функціонування компанії та підвищення рівня їх рентабельності сьогодні суттєво залежить та визначається одним з таких її основних елементів як логістичний менеджмент. Логістичний менеджмент, в загальному розумінні – це сукупність засобів та форм управління постачанням та розподілом продукції задля реалізації завдань фірми та досягнення її цілей. Логістичний менеджмент у сфері міжнародних перевезень пов'язаний передусім з реалізацією управлінських функцій та задач щодо транспортування та переміщення вантажів через кордони країн.

Налагодження зовнішньоекономічних зв'язків та організація зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) багато в чому визначається сучасним баченням майбутнього України як суверенної країни. Тому розвиток та удосконалення ЗЕД саме у сфері міжнародних перевезень має важливе державне значення.

Дерегуляція та конкуренція в умовах конкурентного ринку, децентралізація державної влади України для вирішення проблем ефективності міжнародних перевезень, експлуатація транспортного комплексу потребує застосування новітніх підходів, в основі яких закладені логістичні принципи управління, пріоритети формування та розвитку інтегрованої транспортної системи і на регіональному, і на міжнародному рівнях.

Активізація транспортного співробітництва потребує участі України у міжнародних та європейських транспортних організаціях, приєднання до конвенцій та угод в галузі міжнародних перевезень, розробки спільної транспортної політики, яка б відповідала вимогам ЄС.

Міжнародні перевезення в Україні регулюються Міністерством інфраструктури України в особі Державної авіаційної служби України, Державної служби морського та річкового транспорту, яке за дорученням Уряду представляє інтереси транспортно-дорожнього комплексу в міжнародних організаціях, укладає в установленому порядку міжнародні договори про розвиток міжнародного сполучення транспортно-дорожнього комплексу, погоджує з відповідними органами інших держав квоти міжнародних перевезень пасажирів і вантажів тощо [2].

Конкурентний транспортний комплекс є складовою розвитку національної економіки кожної країни та основи її інтеграції у світову економіку. Частка транспортних послуг у ВВП України

Дослідження світового та вітчизняного ринку логістичних послуг дало змогу з'ясувати недостатню сформованість, структурованість та розвинутість останнього. На фоні світових тенденцій також слід вказати, що зазначений ринок в Україні значно поступається закордонним як за якісними, так і за кількісними показниками діяльності його основних гравців.

Структура ринку логістичних послуг України сьогодні представлена наступними складовими: митно-брокерським обслуговуванням; внутрішньою доставкою та складуванням; контрактною логістикою та міжнародними перевезеннями, розподіл частки яких представлений на рис. 1.

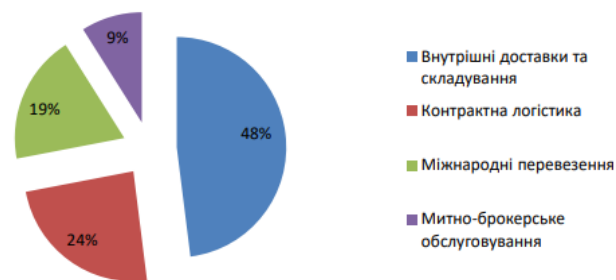

Рисунок 1 - Структура логістичного ринку України у 2018р.

*джерело: складено автором на основі [3]

Впродовж 2000 – 2018 років ринок транспортних послуг України характеризувався стійким зростанням. В частці вантажних перевезень України автомобільний транспорт складає 70-79% від їх загальної кількості (рис.2). В структурі міжнародних вантажних перевезень зайнята автомобільним транспортом значна частка (7%) [1].

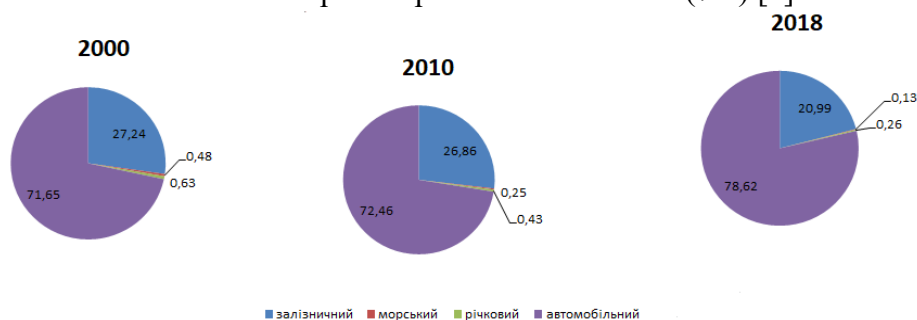

Рисунок 2 - Структура вантажних перевезень в Україні 2000, 2010, 2018рр.

Задля організації в Україні ефективної транспортної системи необхідно перед усім враховувати такі провідні світові тенденції як застосування сучасних транспортних засобів, комбінованих (використання двох або більше видів транспорту при доставці однієї партії вантажу) перевезень, досягнень в інформаційній сфері та налагодження взаємодії серед складових транспортно-логістичного комплексу з врахуванням ланцюгів поставок тощо [4].

Розвиток мультимодальних (комбінованих) перевезень є перспективним напрямом розбудови транспортної системи України, оскільки дозволяє значно збільшити обсяги перевезень її територією за участю національних транспортних компаній, сприяючи підвищенню конкурентоспроможності країни на світовому ринку транспортних послуг, розвитку мережі існуючих транспортних коридорів, інтеграції транспортної інфраструктури України до світової транспортної системи [5].

А отже, одним з сучасних напрямків розвитку логістичного менеджменту у сфері міжнародних перевезень є перехід та широке застосування мультимодальності в діяльності компаній – операторів ринку логістичних послуг, сутність якої полягає в застосуванні сучасних стандартів щодо автоматизації всього комплексу логістичних процесів та можливості надання клієнтам повного спектру послуг в сфері логістики.

Список використаних джерел

1. Організація міжнародних перевезень. URL: http://pidruchniki.com/1621061053892/ekonomika/organizatsiya_mizhnao_dnih_perevezen
2. Міжнародні перевезення URL: https://studme.com.ua/1356061511707/menedzhment/osobnosti_organizatsii_mezh.htm
3. Потапова Н. М. Передумови розвитку транспортно-експедиторських послуг в Україні. Вісник Приазовського державного технічного університету : зб. наукових праць. Маріуполь : 2016. Вип. 32, Т. 1. С. 56–61
4. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року (Проект). URL: <https://mtu.gov.ua/news/28581.html>.
5. Котенко А.М., Крашенінін О.С., Шапатіна О.О. Удосконалення процесу комбінованих перевезень вантажів. *Східно-Європейський журнал передових технологій*. Харків : 2014. № 4/3(70). С. 4–8.

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Функціонування регіональної економіки багато в чому визначається розвитком інституціональної підтримки, що визначає економічну поведінку економічних організацій, загальний ефект діяльності та ефект регіональної політики. Тому, дослідження регіональної політики та інституціональної підтримки є важливим науковим та прикладним завданням, від якого залежить ефективність управління територією.

На початку ХХІ ст. процес політичної децентралізації та регіоналізації в Європі став особливо помітним. Роль регіонів сьогодні суттєво зросла і в Україні, що значною мірою сприяє розвитку європейської інтеграції та загальноєвропейського співробітництва.

Вважається, що транснаціональна регіональна політика ЄС офіційно вступила в новий етап у 2014 році. Початок нового етапу ознаменувався прийняттям наступного фінансового плану на 2014-2020 роки.

Методологічними основами регіональної та згуртованої політики є постулат того, що регіон виступає як територіальне утворення на державному рівні, яке безпосередньо передус державному рівню та має відповідні політичні сили.

Незважаючи на те, що Європейські регіони не характеризуються однорідністю, але при цьому всі вони мають такі спільні ознаки (рис. 1).

Рисунок 1 - Спільні ознаки Європейських регіонів

*джерело розроблено автором

Децентралізаційні та деконцентраційні процеси публічної влади в державах Європи, незважаючи на внутрішні і зовнішні загрози, й сьогодні сприяють розвитку європейських регіонів. Це сприяє тому, що європейські регіони отримують все більші за обсягом повноваження, які реалізуються згідно сценарію розвитку подій, який у кожній державі свій. З одного боку вказане свідчить про їх самостійність, усе ефективніше розв'язують проблеми, з якими стикаються, розвивають економіку і знижують соціальну напруженість, а з другого – викликає загрозу існуванню держави як повноцінного суб'єкта відносин у міжнародній сфері.

Сьогодні цілі політики регіонів і міст ЄС ґрунтуються на стратегічних інвестиціях і пов'язані із стимулюванням економічного зростання і підвищенням якості життя.

Фінансування регіональної політики Європейського союзу фокусується на чотирьох пріоритетних напрямках:

- 1) дослідження та інновації;
- 2) інформаційні і комунікаційні технології;
- 3) підвищення конкурентоспроможності малих і середніх підприємств;
- 4) перехід до низьковуглецевої економіки.

Аналіз практичної реалізації регіональної економічної політики ЄС є основою для висвітлення ключових інноваційних механізмів. Засоби партнерських угод між Європейською Комісією та державами-членами посилюють відповідальність сторін за розробку та реалізацію регіональної політики та запроваджують умови для отримання структурних фондів на ранніх етапах та в процесі їх реалізації. Тому регіональна економічна політика в країнах ЄС в основному орієнтована на подолання розриву між соціально-економічними показниками та регіонами інших країн. Для цього пріоритетним є підтримка та стимулювання проблемних чи депресивних районів.

При цьому застосовуються принципи дочірніх підприємств, які кожна країна повинна вирішувати у власних питаннях регіонального розвитку, які потребують прямого втручання держави.

Викликами національної регіональної політики є:

- усунення невідповідностей між показниками соціально-економічного розвитку;
- розвиток інфраструктури, яка є джерелом покращення умов виробництва та життєдіяльності населення в регіоні;
- залучення інвестиційних фондів та створення нових робочих місць [2]. Фонди для досліджень та інновацій регіональної економічної політики ЄС;
- інформаційно-комунікаційні технології;
- підвищення конкурентоспроможності МСП;
- перехід до низьковуглецевої економіки.

Натомість, доцільно розглянути можливість впровадження в Україні окремих практик територіальної організації влади, апробованих у різних країнах, об'єднавши їх єдиною логікою реформування. Наприклад, досвід Німеччини і Швеції може бути корисним у частині запровадження керівними органами громад місцевих податків і зборів. З практики Австралії доцільно вивчити організацію функціональної взаємодії «регіон-громада» (щодо розподілу повноважень з розвитку інфраструктури, освіти, медицини, залучення інвестицій тощо). Проблема недостатньої забезпеченості адекватними фінансовими ресурсами функцій місцевих громад, що розширюються внаслідок децентралізації, є спільною для багатьох країн, що розвиваються. Тому загальний тренд полягає в поліпшенні умов для мобілізації місцевих ендегенних ресурсів, в т.ч. на засадах муніципально-приватного партнерства, сприятливості місцевого оподаткування, інфраструктурні інвестиції громади, інформаційну та правову підтримку тощо.

Список використаних джерел

1. Давимука С. А. Тенденції розвитку нової регіональної політики країн-членів Європейського Союзу. Регіональна економіка. 2019. № 1. С. 76–85.
2. Качний О. С. Зарубіжний досвід формування механізмів державного управління соціально-економічним розвитком регіонів. Публічне управління та митне адміністрування. 2017. № 2. С. 170 – 174.
3. European Regional Policy, an inspiration for Countries outside the EU? EN Applying the principles, sharing the lessons, exchanging experience. (2009). EU : Luxembourg

Москалець С. В., магістр з публічного управління
Науковий керівник – **Олійченко І. М.**, д. держ. упр., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ ОБОРОНОЮ

Агресія Російської Федерації проти України, інші глобальні безпекові проблеми, децентралізації державної влади, формування самодостатніх територіальних громад, виклики і загрози воєнного характеру вимагають принципово нових підходів до забезпечення обороноздатності держави. За цих умов значення територіальної оборони (ТрО) значно підвищується, що вимагає більш детального її вивчення та дослідження.

Верховна Рада України ще в грудні 2008 року внесла істотні зміни до Закону України «Про оборону України» (ст. 18) [1] для оновлення ТрО на сучасному етапі, вдосконалення державних механізмів управління нею тощо. На переконання багатьох фахівців, ТрО в сучасних умовах може бути одним із найбільш економічних та ефективних резервів підтримання на належному рівні обороноздатності держави.

За оцінками зарубіжних експертів, утримання сил територіальної оборони обходиться державі значно дешевше, ніж утримання регулярних військ, зокрема у США – у 6 разів, у Данії та ФРН – у 10 разів [2].

Відсутність ефективних механізмів державного регулювання територіальної оборони як складової військової організації держави негативно впливає на забезпечення обороноздатності країни. Використовуючи позитивний досвід лідерів, іноземні країни формують можливість забезпечити оборонні можливості держави на відповідний рівень.

Державне регулювання територіальної оборони – це вплив держави на відтворювальні процеси в системі територіальної оборони для спрямування суб'єктів територіальної оборони (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні установи, громадські об'єднання, окремі громади, бізнес і підприємці) на досягнення цілей територіальної оборони.

В аспекті територіальної оборони основне завдання – це захист батьківщини. Для цього створюються прикордонні сили громадської безпеки, які є збройними правоохоронними органами, розгорнутими державою у прикордонних та прибережних районах і в портах. Вони беруть на себе зобов'язання захищати національний суверенітет та виконують різні завдання з підтримки стабільності, боротьби зі злочинами, проведення надзвичайних рятувальних операцій і забезпечення безпеки в прикордонних районах. Вони спрямовують свою діяльність на захист і придушення сепаратистської, диверсійної, насильницької та терористичної діяльності з боку «третіх сил» або ворожих осіб [3].

Оскільки народний рух опору агресору на окупованих територіях може здійснюватися лише на місцевому рівні, то організацію ТрО і управління нею варто покласти на відповідні органи ТрО. Це повинно бути відображено в Положенні про ТрО чи окремому законі, у разі його розроблення. Проекти таких законодавчих актів щодо вдосконалення керівництва ТрО вже розроблені і опубліковані [4].

Основоположна пропозиція міністерства оборони США полягала в тому, що приватний сектор вносить сотні мільйонів доларів на оборонні замовлення, а реальність інша. Ідеться про те, що приватний сектор є благодійником, а не учасником вироблення оборонної продукції. Запропоновані зміни щодо регулювання скоротять платежі за виконання оборонного контракту на тридцять відсотків порівняно з діючими стандартами, крім того, будуть введені суб'єктивні критерії аналізу управління програмами для роботи [5].

Головне управління політики безпеки міністерства оборони Великобританії акцентує увагу на безпеці заморських (віддалених) територій. Мова йде про чотирнадцять територій, які перебувають під юрисдикцією Об'єднаного Королівства Великобританії [6].

Зазначається, що разом з територіальними морями, риболовними зонами і винятково економічними районами це важливі зони, які вимагають оборонної відповідальності в аспекті забезпечення безпеки нації та її заморських територій, захисту своїх громадян та їх образу життя.

Функціонування ТрО бажано розширити коло завдань, зокрема щодо таких аспектів:

- ведення розвідки в інтересах ЗС України, у ході виконання поставлених завдань;
- проведення диверсійних дій в тилу противника для знищення (виведення з ладу) військових об'єктів та об'єктів державної і військової інфраструктури, що використовуються противником на окупованих територіях;
- боротьба з десантами противника, його передовими і рейдовими загонами;
- наведення своєї авіації на об'єкти противника і корегування ударів та вогню ракетно-артилерійських засобів у т. ч. й високоточних;
- захоплення важливих документів, зразків озброєння та військової техніки противника; визволення заручників і військовополонених;
- дезорганізація роботи органів окупаційної влади;
- розширення руху опору в тилу противника;
- ведення інформаційної діяльності серед населення на окупованих територіях;
- участі у виконанні спеціальних завдань спільно із Силами спеціальних операцій (ССО).

Аналіз застосування механізмів державного регулювання територіальної оборони зарубіжними країнами в діяльності суб'єктів державного регулювання надає можливість їх удосконалення та підвищення обороноздатності України.

На сучасному етапі розбудови Збройних сил України фахівці науково-дослідних установ та Міністерства оборони України у взаємодії з радниками та представниками армій держав-членів НАТО розробляють наукові обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення механізмів державного регулювання територіальної оборони як складника оборонної реформи, застосовуючи сучасні науково-методичні підходи до їх розробки.

Під час підготовки пропозицій щодо системного підходу до планування, застосування механізмів державного регулювання територіальної оборони, підвищення їх ефективності необхідно враховувати зарубіжний досвід провідних країн світу.

Список використаних джерел

1. Про оборону України. Закон України від 6 грудня 1991 року №1932-ХІІ. Видання третє, доповнене. Центр дослідження армії, конверсії та роззброєння. Київ, 2016. С.80-81.
2. Романченко І.С., Фролов В.С., Палій В.В. Шляхи підвищення ефективності системи управління територіальною обороною України. *Наука і оборона*. 2009. № 4. С. 6-11.
3. Plavitu, D. (2016). Territorial defence as a part of the Romanian National Defence System. *Ante Portas. Studia nad bezpieczenstwem*, 2(7), 219 – 227. Retrieved from <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-cc8c60c8-9635-46cc-a155-acbcb820fbc3/c/Plavitu.pdf>
4. Проект Закону України Про територіальну оборону України від 17.07.2015 реєстр. ВР № 2411а. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56121
5. Zur, Ch. (2018). Defense Department's Contracting Regulation Needs Improvement. In U. S. Chamber of Commerce. Retrieved September 06, 2018, from <https://www.uschamber.com/series/above-the-fold/defense-department-s-contracting-regulation-needs-improvement> [in English].
6. Overseas Territories. The Ministry of Defence's Contribution: Directorate-General Security Policy. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/27626/overseas_territories.pdf [in English].

Рудяк М. О., аспірантка освітньо-наукової програми «Менеджмент»
Науковий керівник – **Оліфіренко Л. Д.**, д. держ. упр.,
професор кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет "Чернігівська політехніка" (Чернігів, Україна)

ЗМІНА ПОТРЕБ ТА ІНТЕРЕСІВ МІСЦЕВОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК ОБ'ЄКТУ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАЙНЯТІСТЮ НАСЕЛЕННЯ

Самодостатність розвитку новостворених громад відповідає інтересам сучасної держави, оскільки розвиток місцевої територіальної громади (МТГ) забезпечує зайнятість, права і свободи громадян, розкриття потенціалу особистості. Досліджуючи особливості діяльності та розвитку МТГ, актуальним питанням є вивчення потреб та інтересів її жителів.

Освітлення теоретичних аспектів, практичних підходів до розвитку громад, розуміння співвідношення понять "інтерес" і "потреба", прав і можливостей МТГ, перспектив розвитку цих інститутів відображені в публікаціях провідних вітчизняних вчених і зарубіжних дослідників. Однак, розгляд процесу муніципалізації зайнятості та суспільного життя громади вимагає вивчення кола її потреб, які можуть і повинні бути задоволені на локальному рівні. Ігнорування диференціації потреб і інтересів МТГ призводить до загострення проблем зайнятості та соціально-економічних криз у наслідках, які вже потребують значних зусиль на їх подолання з боку держави.

Система місцевого самоврядування не націлена на задоволення потреб населення [1]. Однією з причин цієї проблеми є відсутність визначень у законодавстві України загального переліку потреб та інтересів МТГ, на які повинні бути розраховані та заплановані відповідні ресурси. У результаті виникає незадоволеність жителів власним економічним станом на локальному рівні, що може стати (і стає) джерелом міграційних настроїв як життєвої стратегії. Тому важливість цього дослідження полягає в аналізі потреб і інтересів МТГ як структурної складової муніципального управління у площині специфікації правових відносин на локальному рівні.

Дослідження понять "об'єкта правових відносин", "блага", "потреби", "інтересу" та їх взаємозв'язку у процесі децентралізації владних повноважень, пошуку інструментів розвитку муніципального управління проводиться методом вивчення структури, зв'язків і властивостей специфічного об'єкта правових відносин – потреб та інтересів громади, для подальшої розробки управлінських механізмів управління зайнятістю та розвитком МТГ.

Як для всіх об'єктів правовідносин, потреби та інтереси, принципи муніципального управління зайнятістю МТГ є обов'язковими для ефективного розвитку територій. Ці принципи поділяються на загальні й спеціальні. У результаті дослідження було з'ясовано, що саме принцип сталості необхідно виділити як загальний, який включає наступні складові: політико-економічну; соціальну; екологічну; інформаційно-технологічну, нормативно-правову; перспективну (потенційну). Ці складові ідентичні ієрархії потреб А. Маслоу й уособлюють колективні потреби жителів МТГ, забезпечуючи їх розвиток.

Принцип сталості реалізації потреб МТГ за сферами зайнятості відображається у реалізації потреб у наступних областях: економічній, соціальній, охорони здоров'я, освітній, культурно-інформаційній, рекреації, екологічній, правовій, техніко-інформаційній, безпеки, екологічній, міжнародної співпраці.

Одним з нормативно-правових напрямків удосконалення діяльності органу місцевого самоврядування для реалізації соціальних потреб та інтересів жителів МТГ є забезпечення населення в соціальних послугах відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» [2], Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці в соціальних послугах, затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України від 20.01.2014 № 28 [3] та інших нормативних актів. Проте, удосконалення чинної правової бази прискорить процес реформування державної соціальної політики щодо формування ефективної системи надання послуг, програмних засобів їх обліку, установ надання, суб'єктів отримання, джерел фінансування як єдиної платформи реалізації потреб населення [4].

Населення є не тільки демографічною, а й соціально-економічною категорією, яка характеризує потенціал підприємства, МТГ або регіону. Особливість цих людських ресурсів полягає в тому, що люди наділені здатністю до розвитку, самозайнятості, підприємництва та самореалізації. Завжди існувала потреба для надання послуг, але вимоги часу вимагають надавати всі ці послуги якісно. Необхідно відійти від системи розподілу благ у вигляді пільг, компенсацій, а перейти до створення ефективних умов для реалізації потреб і інтересів людей. Одна з гарантій успішного проведення реформи децентралізації в Україні є безпосередня участь жителів МТГ в опрацюванні питань місцевого значення та дієвість впровадження напрацьованих громадських ініціатив для прийняття узгоджених рішень з органами місцевого самоврядування [5].

Учасниками ініціатив і проєктів можуть стати стейкхолдери, керівники бізнес організацій, громадські організації, політичні партії або об'єднання громадян, МТГ, профспілкові організації, засоби масової інформації, жителі міста.

Варто відзначити, що спотвореним з погляду суб'єктів механізму задоволення потреб та інтересів громад є вивчення потреб і інтересів тільки жителів МТГ. Суб'єктами правових відносин у кожній громаді є і юридичні особи, які наділені правоздатністю, дієздатністю на реалізацію своїх прав та обов'язків по об'єктах правовідносин, невіддільно пов'язаних з МТГ і суспільством, в цілому. Бізнес-структури також повинні бути віднесені до суб'єктів механізму місцевого самоврядування в групу «Потреби та інтереси суспільства». Саме суб'єкти господарювання, зареєстровані в МТГ створюють більший фінансовий потенціал бюджету міста і більше можливостей для забезпечення належного утримання об'єктів інфраструктури, функціонування установ, установ комунальної власності, тягнуть забезпечення повного спектра надання якісних публічних і комунальних послуг жителям громади, ніж інші структури.

Реалізувати інтереси неможливо без їх осмислення завдяки процесам постійного порівняння стану розвитку МТГ, індивідів, соціальних груп, певних історичних спільнот між собою [6, с. 246; 7], що необхідно для підготовки громади до здійснення реформ. Але негативною практикою стало виправлення законів вже після їх прийняття. З іншого боку, простежується пасивність членів громади, які не вірять у можливість змін на краще, й відокремлюють себе від діяльності у громадських інститутах. Це породжує проблему довіри до політичних інститутів демократії взагалі. Дієвий спосіб змінити такий порядок речей – зацікавити активного громадянина, чия думка має бути авторитетною.

Отже, необхідність внесення до національного законодавчого поля окремих розділів Муніципального кодексу – «Потреби та інтереси МТГ як об'єкта муніципальних відносин», що дозволить використати різноманітні управлінські інструменти і механізми щодо зайнятості МТГ, а ефективність управління буде визнана досягнутим рівнем задоволення інтересів і потреб кожного жителя.

Список використаних джерел

1. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/333-2014-%D1%80>.
2. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 №966-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
3. Порядок визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах, затверджений наказом Міністерства соціальної політики України від 20.01.2014 № 28 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0253-14>.
4. Olifirenko L., Koval K. Improving of the normative and legal mechanism of providing social protection services in Ukraine. *Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток: електронний науковий журнал*. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т. 2018. №1(5). с. 21-30.
5. Дробуш І.В. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: сучасний стан та перспективи. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2018. № 2(18). URL : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n2/18divstp.pdf>.
6. Філософський енциклопедичний словник/ В.І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наук. ред.). К. : Абрис, 2002. 742 с.

Шупило О., здобувачка гр. ЗМДСп-192
Науковий керівник: **Оліфіренко Л. Д.**, д. держ.упр., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», (м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

В українському законодавстві поняття «соціальний захист» почали широко вживати лише на етапі переходу до ринку як його інститут, хоча в тій чи іншій формі соціальний захист завжди був притаманний національній системі соціального управління. Багато хто, ще наразі не сприймають термін «соціальний захист» як інституту захисту населення загалом, вважаючи, що це поняття стосується лише найнужденніших або незахищених верств населення. Дедалі частіше соціальний захист передбачає комплекс заходів механізмів їх реалізації, спрямованих на створення безпечного соціального середовища людини [1]. Але не слід забувати, що сучасні системи соціального захисту охоплюють весь життєвий цикл людини, передбачаючи заходи захисту її добробуту від народження до смерті.

Зусилля органів соціального захисту населення області спрямовані на вирішення актуальних питань соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення, недопущення зниження соціальних стандартів і гарантій, конституційно закріплених у державних актах.

Наразі поряд з розв'язанням нагальних проблем забезпечується проведення системних соціальних реформ, зокрема у напрямках щодо поліпшення якості життя працюючого населення, посилення адресності різних видів пільг та соціальних виплат для громадян, призначення субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, забезпечення соціального захисту та реабілітації учасників антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил, членів їх сімей, а також вимушених переселенців.

Проведені дослідження щодо ефективності просування соціальних реформ виявили проблемні питання у частині, що стосується соціальної роботи, яка потребує спеціальної фахової підготовки кадрів – соціальних працівників, що спеціально підготовлені та можуть якісно забезпечити надання соціальних послуг населенню. Більше п'яти тисяч соціальних працівників по Чернігівській області та місту обрали для себе нелегку, але благородну та дуже важливу професію. Щодня допомагаючи вирішити як буденні, так і вкрай важливі для кожної людини проблеми. Із цих п'яти тисяч працівників органів соціального захисту освіти за освітою з напрямку підготовки «Соціальна робота» мають лише близько 250 осіб (5% від загальної чисельності). А випускників закладів вищої освіти за цим напрямом підготовки кожного року набагато більше. Тому необхідно відмітити, що соціальний працівник, який отримав фахову університетську освіту, вирізняється компетенцією, загальнолюдськими цінностями, енциклопедичністю свого погляду на конкретну соціальну проблему чи конкретну ситуацію, що й дозволяє йому віднаходити найефективніші шляхи їх розв'язання.

Ще одним проблемним питанням є заробітна плата працівників органів соціального захисту. В Чернігівській області відмічається зростання соціальної напруги через вкрай низьку заробітну плату та надзвичайне навантаження на кожного соціального працівника. Заробітна плата у галузі залишається найнижчою серед інших галузей економіки країни, що не є привабливим чинником залишитися на соціальній роботі для молодих спеціалістів. Така ситуація впливає на якість надання населенню соціальних послуг та відсутність

престижності професії соціального працівника. Середня заробітна плата працівників за видами економічної діяльності у грудні 2019 року становила 8851 грн (в Україні – 12264 грн).

За показниками 2019 року найвищою середня заробітна плата була у працівників державного управління й оборони, обов'язкового соціального страхування (15412 грн); фінансової та страхової діяльності (13844 грн); промисловості (10014 грн). Низькою – в тимчасовому розміщенні й організації харчування (5769 грн); мистецтві, спорті, розвагах та відпочинку (6201 грн); охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги (6620 грн).

Жодні уряди країни не приділяли особливої уваги сфері соціального захисту у частині підвищення мотивації та продуктивності праці, не акцентували особливої уваги на сферу охорони здоров'я, освіти тощо. Але слід зазначити, що у кризових ситуаціях як, наприклад, такій пандемії, яка ми наразі переживаємо, саме органи соцзахисту відіграють одну з ключових ролей в інформатизації специфічних категорій населення та збереження життя та здоров'я їх та їх оточуючих. Всі наслідки негативних ситуацій, що трапляються/ретранслюються у світі покладаються на органи соціального захисту.

Наразі органи соціального захисту працюють у посиленому надзвичайному режимі у зв'язку з пандемією COVID-19: окрім одноразової допомоги, допомога у зв'язку з негативними наслідками поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на виплату якої заплановано 12,1 млн грн, фахівці проводять активну роз'яснювальну роботу щодо запобігання інфекції, а територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг) безпосередньо піклуються про одиноких та самотньо проживаючих громадян похилого віку за мінімальну заробітну плату. Тому саме загострення проблем соціальної роботи має високу актуальність щодо реалізації соціальної реформи в Україні з метою покращення якості надання послуг населенню.

Ще однією серйозною соціально-економічною проблемою, від якої залежить стан соціального захисту населення, є зростання рівня безробіття, що загрожує несприятливими соціальними наслідками. В цьому тренді необхідно є розробка та доповнення існуючих законодавчих актів про працю, визначення компетенції органів державного управління різних рівнів у здійсненні політики зайнятості населення. Ефективне впровадження цих заходів забезпечить розширення пропозиції робочих місць, стимулюватиме підвищення зайнятості населення до економічної активності [3; 4].

Робота органів соціального захисту Чернігівської області у цьому напрямку активно триває.

За останніми статистичними даними за методологією Міжнародної організації праці, за 9 місяців 2019 року у порівнянні з аналогічним періодом 2018 року кількість безробітного населення віком 15-70 років скоротилася на 2,0 тис. осіб та становила 48,8 тис. осіб. Але у зв'язку з пандемією COVID-19, ця тенденція може не зберегтися через змушену самоізоляцію.

Відповідно до моніторингу, проведеного Департаментом соціального захисту населення Чернігівської обласної державної адміністрації на підставі даних територіальних органів ПФУ, в області у 2019 році на створені нові робочі місця працевлаштовано 10 839 осіб, з них у юридичних осіб – 3 124 особи (28,8 % від загальної кількості) та у фізичних осіб – 7 715 (71,2 %).

При цьому в зв'язку зі змінами в організації виробництва та праці звільнено 5 313 осіб. Реальний приріст становить 5 526 робочих місць.

У територіальному розрізі найбільше створено робочих місць на підприємствах у містах: Чернігів – 5 210 та одночасно ліквідовано – 2 285; Ніжин – 701, ліквідовано – 465; Прилуки – 683, ліквідовано – 323; Новгород-Сіверський – 173, ліквідовано – 101; у Чернігівському районі – 467, ліквідовано – 213; Козелецькому – 305, ліквідовано – 154; Бахмацькому – 309, ліквідовано – 227; Ічнянському – 273, ліквідовано – 88; Корюківському – 233, ліквідовано – 108 [2].

Важливим завданням залишається контроль за використанням коштів спрямованих на надання державної соціальної допомоги з Державного бюджету України. Державними соціальними інспекторами управління соціального захисту проводилась перевірка особових справ отримувачів всіх державних допомог (Державні допомоги в області станом на 01.04.2020 отримують 55,0 тис. осіб, житлові субсидії у квітні 2020 року отримували 137,3 тис. сімей). Під час перевірки у 2019 році виявлено 1967 порушення при призначенні субсидій та допомог, загальна сума переоплат у тому числі і за минулі роки складає 12,9 млн грн. По субсидіях підлягає поверненню до державного бюджету 8,7 млн грн, а по державних соціальних допомогах – 4,2 млн гривень [2].

Отже, проблема покращення соціального захисту населення у період глобальних перманентних криз потребує діяльнісного державницького підходу щодо реалізації соціальної реформи з впровадження міжнародних стандартів якості життя в Україні.

Список використаних джерел

1. Скуратівський В. А. Соціальна політика: навч. посібник / В. А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. 2-ге вид., доп. та перероб. К. : УАДУ, 2003. 364 с.
2. Департамент соціального захисту населення Чернігівської обласної державної адміністрації: офіційний сайт <http://upsz.cg.gov.ua/>: Аналітична доповідь «Про підсумки роботи органів соціального захисту населення області у 2019 році та пріоритетні завдання на 2020 рік». URL // <http://upsz.cg.gov.ua/index.php?id=364200&tp=0> (дата звернення 13.05.2020).
3. Балашов А.М. Сучасні проблеми соціального захисту населення України. Економіка та держава. 2010. №1. С. 82-84.
4. Оліфіренко Л.Д., Коваль К.П. Удосконалення методичних підходів оцінювання ефективності соціальної допомоги у контексті політики подолання бідності та нерівних можливостей населення України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. №3. С. 99-110.

Кузьминська Г. С., здобувачка гр. ЗМДСп-192

Науковий керівник: **Оліфіренко Л. Д.**, д. держ.упр., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка», (м. Чернігів, Україна)

ЕЛЕКТРОННА ФОРМА НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Всесвітній розвиток інформаційних технологій, їх широке застосування у всіх сферах життя вимагають перетворення державних процесів відповідно до сучасних умов, зокрема надання адміністративних та інших публічних послуг в електронній формі. Новації українського законодавства свідчать про підвищення уваги держави до формування інформаційного суспільства в Україні, розширення сфери застосування інформаційно-комунікаційних технологій у публічному секторі тощо. Однак розвиток електронного врядування в Україні, у тому числі надання адміністративних послуг в електронній формі, стримується наявністю великої кількості проблем правового, організаційного й матеріального-технічного характеру. Окремі аспекти проблеми надання електронних послуг досліджували такі науковці, як В.В. Єжунінов, П.С. Клімушин, С.І. Куценко, Р.М. Матвійчук, А.О. Серенок та ін.

Відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» адміністративна послуга визначається як результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону [1]. Деякі науковці вважають, що адміністративну послугу можна розглядати у двох аспектах:

а) як публічно-владну діяльність адміністративного органу, спрямовану на забезпечення (юридичне оформлення) умов для реалізації прав фізичної або юридичної особи, яка здійснюється за заявою цієї особи;

б) як результат публічно-владної діяльності адміністративного органу, спрямованої на забезпечення (юридичне оформлення) умов для реалізації суб'єктивних прав фізичної або юридичної особи, яка здійснювалася за заявою особи [2, с. 9].

Варто зазначити, що основними якостями адміністративної послуги є оперативність, якість, доступність та зручність її надання, що залежить від декількох факторів: з одного боку, від повноти та достовірності вхідної інформації, необхідної для прийняття рішення про надання послуги, з іншого – від навантаження надавача послуг, встановленого законодавством допустимого граничного терміну надання послуги [3, с. 196]. Тому в цьому аспекті варто погодитися з думкою В.В. Єжунінова з приводу того, що сучасні інформаційно-комунікаційні технології можуть найкращим чином сприяти розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади в електронному вигляді [4, с. 34]. Тобто результатом надання адміністративних послуг із застосування цифрових технологій стає електронна послуга.

У ст. 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги» [5] поняття «електронна послуга» сформульоване як будь-яка послуга, що надається через інформаційно-телекомунікаційну систему. При цьому у Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні» електронна послуга визначається як адміністративна та інша публічна послуга, що надається суб'єкту звернення в електронній формі за допомогою засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем [6]. Таким чином, зміст поняття електронної послуги було дещо розширено Законом, оскільки електронною є не лише адміністративна, а будь-яка інша послуга, яка надається із застосуванням цифрових технологій.

Аналізуючи досвід держав-членів ЄС у досліджуваній сфері, варто зазначити, що надання адміністративних послуг в електронній формі зазвичай відбувається через єдині он-лайн сервіси, на яких зібрана велика кількість популярних електронних послуг як для громадян, так і для бізнесу. Надання електронних послуг на загальнодержавному рівні за допомогою єдиного веб-порталу сприяє підвищенню зручності пошуку необхідної послуги й уніфікації вимог для отримання подібних послуг, незалежно від органу державної влади, який надає ці послуги. Однак на локальному рівні органи місцевого самоврядування створюють можливості щодо надання додаткових адміністративних послуг, що належать до їхньої компетенції і здійснюється з урахуванням місцевих особливостей і потреб [7, с. 136].

Слід відмітити, що можливість отримання адміністративних послуг в електронній формі передбачена ст. 9 вказаного Закону України «Про адміністративні послуги» [1]. Нині в Україні утворено Єдиний державний портал адміністративних послуг. Постановою Кабінету Міністрів України від 03 січня 2013 р. № 1313 затверджено Порядок ведення Єдиного державного порталу адміністративних послуг [8]. У вказаній Постанові зазначається, що Портал ведеться з метою забезпечення надання адміністративних послуг в електронній формі, доступу суб'єктів звернення до інформації про адміністративні послуги з використанням Інтернету і є офіційним джерелом інформації про їх надання. При цьому відповідальність за достовірність, повноту і своєчасність розміщення інформації на Порталі покладено на держателя Порталу, яким є Мінекономрозвитку.

Інституціональні механізми надання електронних послуг припускають модернізацію всіх рівнів публічного управління: національного, регіонального та місцевого самоврядування. В інституціональну інфраструктуру надання електронних послуг входять: органи надання публічних послуг усіх рівнів (єдине реєстраційне вікно, центри надання адміністративних послуг, суб'єкти надання послуг, державні портали адміністративних послуг, державні інформаційні ресурси тощо), інфраструктура відкритих ключів, провайдери телекомунікаційних послуг тощо. Упровадження інтеграційних механізмів надання електронних послуг забезпечує підвищення якості надання та спрощення й скорочення термінів процедур отримання публічних послуг. Ці механізми засновано на реалізації принципу єдиного вікна під час надання публічних послуг, за яким передбачається виключення або максимально можливе обмеження участі заявників у процесах збирання з різних інстанцій і надання до інших інстанцій документів і довідок, що підтверджують права заявників на отримання послуг. Тобто особливо важливим у трансформації

роботи владних структур та організацій, що пов'язані з наданням послуг, є упровадження інтеграційних механізмів електронної взаємодії [9, с. 153].

В цілому можна визначити наступні проблеми запровадження е-послуг: неформованість нормативно-правової бази, що регулює сферу надання е-послуг; неврегульованість питання електронної ідентифікації та автентифікації; відсутність міжвідомчої електронної взаємодії при наданні адміністративних послуг; складність та зарегульованість поточних порядків надання адміністративних послуг у традиційний спосіб, що ускладнює запровадження таких послуг в електронній формі; брак довіри до електронного середовища як з боку суб'єктів надання адміністративних послуг, так і з боку суб'єктів звернення; невизначеність формату електронного документа, згідно якого суб'єкт звернення має подавати документи, необхідні для отримання адміністративної послуги в електронній формі; відсутність сформованого бачення щодо створення єдиної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, що забезпечує надання електронних послуг на основі єдиних принципів та правил; низький рівень готовності працівників органів влади та громадян до запровадження електронних послуг.

Головними умовами забезпечення ефективної організації адміністративних послуг шляхом використання онлайн-сервісу є:

1) наявність можливостей (доступність) та бажання (зрозумілість, інформованість) отримувачів послуг (фізичних та юридичних осіб) отримувати відповідні послуги шляхом використання онлайн-сервіси, належна інформатизація більшої (переважної) частини населення держави;

2) належна оснащеність органів державної влади та місцевого самоврядування, інших суб'єктів надання адміністративних послуг інформаційно-комунікаційними технологіями, програмним забезпеченням, що відповідає єдиним стандартам якості, має достатні технічні характеристики;

3) забезпечення безпеки зберігання персональних даних в інформаційно-телекомунікаційних системах надавачів адміністративних послуг, контроль за достовірністю інформації, що міститься у таких базах даних;

4) налагодження взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування, іншими суб'єктами надання адміністративних послуг, що передбачає доступ відповідних суб'єктів до баз даних, сумісність інформаційно-комунікаційних систем різних суб'єктів надання адміністративних послуг (інтероперабельність), що дає можливість для їх онлайн взаємодії;

5) наявність законодавчої бази, що регламентує механізм надання адміністративних послуг через онлайн-сервіси [3, с. 199].

Отже, для якісного покращення процесів надання адміністративних послуг, ефективного функціонування інформаційно-комунікаційних систем, завдяки яким здійснюватиметься надання таких послуг, існує потреба поетапного впровадження цілої низки організаційних заходів, які визначають електронну готовність, під якою розуміють готовність до впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сфері діяльності публічної адміністрації. Серед таких заходів особливо актуальними є посилення інформаційної безпеки, забезпечення повноцінного функціонування електронного документообігу, створення системи електронної взаємодії державних органів тощо. Нові виклики, зумовлені динамічним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, та перетворенням суспільства постіндустріального у суспільство інформаційне наголошують на нагальній необхідності створення й організаційних, і правових умов для надання адміністративних послуг фізичним та юридичним особам в електронній формі, а також запровадження повноцінного функціонування такої новітньої сфери суспільних відносин як електронні адміністративні послуги.

Список використаних джерел

1. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>.
2. Тимошук В. Адміністративні послуги. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». Київ : ТОВ «Софія-А», 2012. 104 с.
3. Берназюк О. Адміністративні електронні послуги: поняття та умови впровадження в Україні// Підприємство, господарство і право. №5. 2019. С. 196-199

4. Єжунінов В.В. Надання державних послуг з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в Україні. Новітні інформаційно-комунікаційні технології в модернізації публічного управління: зарубіжний і вітчизняний досвід : матеріали наук.- практ. семінару, 19 квітня 2013 р., м. Дніпропетровськ / ред. кол. : В. М. Дрешпак (голов.ред.). Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2013. 104 с.

5. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>.

6. Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 № 918-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80>.

7. Михайлюк Я. Надання адміністративних послуг в електронній формі у країнах Європейського Союзу та Україні: порівняльно-правовий аспект // Підприємництво, господарство і право. №3. 2017. С. 135-138

8. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного порталу адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.01.2013 № 1313. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-2013-%D0%BF>.

9. Соломко Ю. І. Надання адміністративних послуг в електронній формі на державному рівні // Ефективність державного управління. 2018. Вип. 1. С. 151-157.

Глухенька К. В., студентка 4-го курсу гр. Мен-161

Науковий керівник – **Шабардіна Ю. В.**, д.е.н., доцент

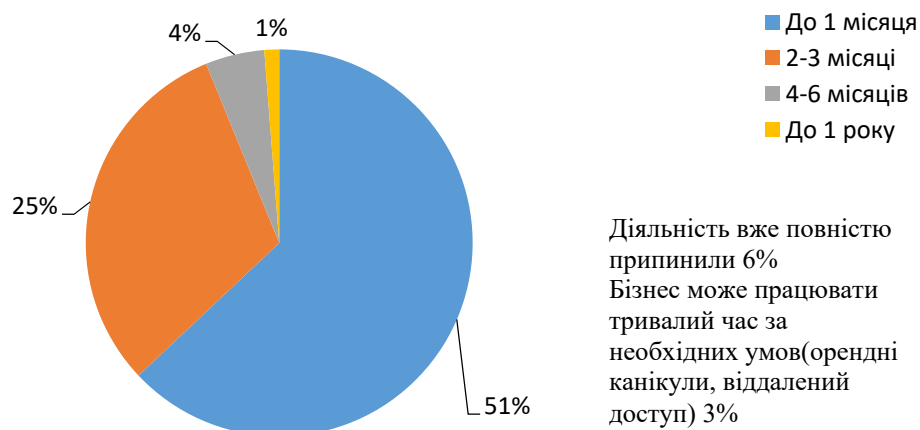
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Ведення підприємницької діяльності в усі часи було ризикованою діяльністю з метою отримання доходів та певних соціальних благ. В сучасних умовах, коли в країні був ведений карантин, бізнес зіткнувся з багатьма складнощами. Підприємства переходять на дистанційну форму роботи, кафе та ресторани працюють тільки «на винос», а більшість підприємств взагалі змушені були призупинити свою роботу.

В загальній структурі підприємців переважну частину становлять малі та середні підприємства, основною сферою діяльності таких підприємств є: роздрібна торгівля, консалтинг, маркетингові та рекламні послуги, будівництво та архітектура, ІТ-компанії [3].

За даними опитування, яке проводила СУП, майже 60% власників бізнесу продовжують діяльність під час обмежень – переважно це великий та середній бізнес. Серед представників мікробізнесу 29% припинили тимчасово свою роботу. Загрозливо виглядає прогноз щодо наявності необхідних ресурсів для «утримання на плаву» в результаті простою. Близька 25% підприємців вистачить ресурсів, щоб зупинити свою діяльність на час карантину і відновити її без загрози банкрутства. Але більше половини підприємців здатні протриматись лише 1 місяць (рис.1) [1].

Рисунок 1 - Скільки бізнес зможе працювати при карантині

Власники малого та середнього бізнесу засвідчують зменшення доходів на 25-50% порівняно з періодом до ведення карантину, в результаті чого вимушені були звільнити 10-

25% працівників. Меншими є втрати прибутків великих підприємств, які становлять приблизно 10-25%. Однак майже чверть працівників таких підприємств також втратить місце роботи (рис. 2).

Малий та середній бізнес залишаються значним джерелом доходу до держбюджету. Мале підприємництво – лідер по створенню нових робочих місць [2]. В період обмежувальних заходів саме мікро-, малі та середні підприємства потребують допомоги з боку держави.

Рисунок 2 - Вимушені кроки під час карантину

Так, 17 березня 2020 року Верховною Радою України було прийнято низку законів, пов'язаних із запобіганням виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), які передбачають велику кількість змін у різних сферах діяльності як юридичних, так і фізичних осіб, що безпосередньо вплине на ведення бізнесу в умовах карантину.

Розглянемо основні зміни, висвітлені в законодавчих актах:

- у сфері трудових відносин:

- дистанційна робота або відпустка;
- допомога по тимчасовій непрацездатності;

- у сфері оподаткування та митного оформлення товарів:

- звільнення від ПДВ;
- звільнення від сплати низки податків та зборів;
- зміни щодо ЄСВ;
- митне оформлення;

- інші аспекти бізнес-активності

- зміна режиму роботи;
- зупинення перебігу строків щодо надання адміністративних та інших послуг;
- заборона перевірок господарської діяльності;
- доповнення переліку форс-мажорних обставин;
- зміни порядку закупівель товарів та послуг.

- в питаннях визначення випадків настання і розміру відповідальності:

- адміністративна відповідальність.
- кримінальна відповідальність [4].

Криза у бізнесі – явище негативне. Проте навіть цей період можна використати з користю для справи. Чимало відомих компаній були засновані саме у несприятливий період. На ринку з'являються нові професійні кадри. Знижується конкуренція та відкриваються нові ніші для підприємництва.

Список використаних джерел

1. Коронавірус VS бізнес: половина підприємців протримається на карантині не більше місяця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/04/2/658857/>
2. Криза і бізнес: як пережити період турбулентності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bc-club.org.ua/guidebook/articles/kryza-i-biznes-jak-perezhyty-period-turbulentnosti.html>
3. Офіційний сайт Спільки українських підприємців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sup.org.ua/uk>
4. Офіційний сайт Юридичної компанії «Правовий Альянс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.legalalliance.com.ua/>

Коваленко С. В., магістр з публічного управління та адміністрування, головний спеціаліст відділу інформаційного забезпечення та зв'язків з громадськістю Чернігівської обласної ради
Науковий керівник – **Шабардіна Ю. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

НОВАЦІЇ У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Побудова інформаційного суспільства передбачає підвищення соціально-економічних умов життя населення, розвиток демократії та волевиявлення громадян на основі інформаційних технологій, вільний доступ до інформації, побудову системи електронного документообігу, розвиток електронної економіки тощо.

Основним завданням формування інформаційного суспільства в Україні є сприяння широкому використанню сучасних ІКТ кожним громадянином, збільшення можливостей створювати інформацію і знання, користуватися та обмінюватися ними, виробляти товари та надавати послуги, повною мірою реалізуючи свій потенціал, підвищуючи якість свого життя та сприяючи сталому розвитку країни [1].

Україна поступово перетворюється на цифрову державу, “державу у смартфоні”. Відповідно до оприлюднених намірів Міністерства цифрової трансформації України, зміни стосуються не тільки адміністративних послуг, а й галузей охорони здоров'я, бізнесу, освіти, транспорту, судів, питань демократії тощо. Для цього потрібно оцифрувати ще багато послуг, оновити законодавчу базу, упорядкувати роботу держреєстрів, забезпечити технічні можливості й захист даних. Такі перетворення відбуваються синхронно із трансформацією українського суспільства.

За результатами дослідження Інтернет асоціації України в 2019 році Всесвітньою мережею регулярно користуються 22,96 млн. українців, або 71 %, порівняно з показником 63 % станом на кінець 2018 року [2]. Згідно зі статистичними даними 66 % інтернет-користувачів використовують для виходу в Інтернет смартфон. Переважна більшість користувачів – українці у віці від 25 до 44 років.

Переваги онлайн ресурсів та електронних послуг стали особливо відчутними із запровадженням обмежувальних протиепідемічних заходів, спрямованих на запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Так, в умовах карантину та обмеження пересування громадян за укомплектованістю медичних закладів України всім необхідним для боротьби з коронавірусом можна слідкувати в режимі реального часу. За сприяння Мінцифри на урядовому інформаційному порталі розміщено дашборди, які інформують про забезпеченість медичних закладів необхідними ресурсами.

Інформацію про медичні заклади, що готові приймати хворих, вільні ліжкомісця та апарати ШВЛ, запаси засобів індивідуального захисту, медичний персонал тощо можна переглянути як по Україні в цілому, так і по окремих регіонах і навіть медичних закладах. На порталі можна знайти актуальну інформацію про карантин, протидію коронавірусу, а також важливі поради і рекомендації [3].

До новацій у сфері охорони здоров'я можна віднести *електронну* систему “Поліклініка без черг”, яка дозволяє обирати зручний час для відвідування поліклінік, викликати лікаря додому та зробити запис до профільного спеціаліста онлайн.

Загалом підключення медичних закладів до електронної системи охорони здоров'я, впровадження медичних інформаційних систем (МІС) стало необхідною умовою укладання з Національною службою здоров'я України договорів на медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій. Адже з 1 квітня поточного 2020 року вступили нові правила роботи медичних закладів та кардинально змінена модель фінансування.

Законом України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» електронна система охорони здоров'я визначена як інформаційно-телекомунікаційна система, що забезпечує автоматизацію ведення обліку медичних послуг та управління медичною інформацією шляхом створення, розміщення, оприлюднення та обміну інформацією, даними і документами в електронному вигляді, до складу якої входять центральна база даних та електронні медичні інформаційні системи, між якими забезпечено автоматичний обмін інформацією, даними та документами через відкритий програмний інтерфейс (API) [4].

В результаті реформування усі лікарі будуть під'єднані до відповідних медичних онлайн-платформ, а кожна лікарня матиме повністю цифрову інфраструктуру: Wi-Fi, електронний обмін медичними даними пацієнта між різними установами та систему дистанційного моніторингу стану пацієнта. Кожен пацієнт матиме власну електронну медичну картку.

Завдяки використанню сучасних електронних інструментів збору, обробки, аналізу та оприлюднення інформації на сайті Національної служби здоров'я України у розділі e-Дані представлені електронні дані закладів-партнерів таким чином:

- у вигляді аналітичних панелей, за допомогою яких можна шукати інформацію, використовуючи різні фільтри, копіювати та роздруковувати необхідні дані;
- у вигляді відкритих даних, доступних для завантаження та машинної обробки з Єдиного державного веб-порталу відкритих даних[5].

Усі набори відкритих даних Національної служби здоров'я України публікуються у Єдиному державному веб-порталі відкритих даних.

Всі набори відкритих даних структуровані, на їх основі можна створювати різні додатки, сервіси, бізнес-моделі. Крім того, відкриті дані допомагають споживачам покращувати ефективність управлінських рішень на будь-якому рівні. Візуалізація подана на основі відкритих даних НСЗУ «Відкрита медреформа».

У цьому контексті слід наголосити, що відкриті дані є одним із засобів поінформованості громадян, який дозволяє забезпечити прозорість діяльності органів державної влади, відповідальність посадовців перед суспільством та надають змогу суспільству контролювати дії держави.

Отже, становлення інформаційного суспільства триває і зміни невідворотні. Але наскільки швидко новітні технологічні досягнення увійдуть у повсякденне життя залежить від якісних перетворень та ефективного вирішення низки питань, серед яких впровадження єдиного державного веб-порталу електронних послуг, налагодження системи взаємодії між електронними інформаційними ресурсами тощо.

Крім того сталий розвиток інформаційного суспільства не можливий без подолання прогалів у покритті території України якісним телефонним, мобільним GSM, 4G інтернет зв'язком та засвоєння громадянами відповідних цифрових навичок і забезпечення державними інституціями надання доступних, якісних електронних послуг.

Список використаних джерел

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки. Закон України від 9 січня 2007 року № 537-V. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/537-16>

2. Кількість користувачів інтернетом в Україні виросла на 7% - дослідження. [Електронний ресурс] // Економічна правда. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/10/11/652498/>

3. Офіційний сайт Міністерства цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news>
4. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення. Закон України від 10 жовтня 2017 року №2168-VIII. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>
5. Офіційний сайт Національної служби здоров'я України. URL: <https://nszu.gov.ua/e-data/dashboard/standavtonomizaciyi-zakladiv-yaki-nadayut-specializovanu-med>

Примак В. М., студентка гр. ЗМДСП-192
Науковий керівник – **Шабардіна Ю. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД (ФЗРТГ)

Ураховуючи результати аналізу сучасного стану ФЗРТГ, важливість та проблемність функціонування складових системи, логічними напрямками його вдосконалення є наступне:

- 1) зміцнення податкової бази органів місцевого самоврядування.
- 2) формування стимулюючої системи вирівнювання.
- 3) підвищення ефективності функціонування системи міжбюджетних трансфертів.
- 4) оновлення принципів та інструментарію ФЗРТГ на місцевому рівні.
- 5) підтримка розвитку господарської та інвестиційної діяльності.
- 6) активізація громадської участі у процесі ФЗРТГ.
- 7) навчання суб'єктів ФЗРТГ та наукові дослідження з питань ФЗРТГ.

Розкриємо сутність цих напрямів, обґрунтувавши відповідні кроки органів публічного управління.

- 1) Зміцнення податкової бази органів місцевого самоврядування.

З урахуванням розширення наявної доходної бази і видаткових повноважень місцевих бюджетів, встановлено, що більшість територіальних громад, навіть ОТГ не спроможні повністю забезпечити потребу в бюджетних коштах на виконання своїх повноважень.

Найбільшу питому вагу в податкових надходженнях місцевих бюджетів України займає ПДФО. Об'єктом оподаткування ПДФО є загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід, доходи з джерел їх походження в Україні та іноземні доходи, отримані з джерел за межами України. Даний платіж виконує роль мікроекономічного стабілізатора та регулятора фінансового забезпечення розвитку громади. Відтак існує взаємозв'язок між розвитком господарської діяльності на території громади, доходами населення та надходженнями ПДФО осіб в місцеві бюджети територіальних громад.

В той же час, норми чинного податкового законодавства передбачає зарахування ПДФО за місцем роботи. У зв'язку з цим місцеві бюджети недоотримують значні фінансові ресурси для розвитку інфраструктури ОТГ і надання населенню соціальних послуг.

При цьому податкові повернення (наприклад, такі як податкова соціальна пільга) з ПДФО здійснюються за місцем проживання платника податків, тобто повернення суми податку проводиться з бюджету, в який він не надходив. Тому, на наш погляд, доцільно в ПКУ передбачити норму, яка встановлює порядок сплати ПДФО за місцем проживання платника податків, що дозволить створити більш сприятливі умови для проживання громадян і для розвитку соціальної інфраструктури ОТГ.

Однак, введення такої норми для України стане доречним за умови запровадження загальнодержавного декларування доходів, як це прийнято в США, Канаді, державах ЄС. Коли підприємство не є податковим агентом, а тільки подає податковий розрахунок про нарахований і виплачений дохід. В свою чергу, громадянин платить податок раз на рік за місцем фактичного проживання, де відповідно отримує всі суспільні блага.

Отже, якщо громади зможуть розпоряджатися землями за межами населених пунктів, то зможуть планувати свій розвиток, залучати інвестиції, створювати робочі місця. Отримані кошти можна інвестувати в дороги, дитячі садки, лікарні та інші важливі об'єкти.

2) Формування стимулюючої системи вирівнювання.

Одним із пріоритетів бюджетної реформи визначено, зокрема, розширення прав органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень та надання їм повної бюджетної самостійності щодо наповнення своїх бюджетів та здійснення видаткових повноважень. Також запроваджено новий механізм бюджетного регулювання – горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя. Запроваджена з 2015 р. і нині діюча модель бюджетних відносин посилила зв'язок між ПДФО (за винятком обласних бюджетів), на основі якого визначається індекс податкоспроможності відповідного бюджету, і, відповідно, розмір державної допомоги.

Однак, фінансово слабкі територіальні громади часто можуть бути не зацікавлені самостійно підвищувати свій фінансовий потенціал до певного рівня, тому що в іншому випадку вони не отримають кошти в рамках системи горизонтального фінансового вирівнювання (базова дотація), а також втратять право на отримання додаткових дотацій. Що стосується територіальних громад з високим фінансовим потенціалом, то вони також не зацікавлені в надмірному збільшенні свого фінансового стану, адже в такому випадку також зростає обсяг вилучених коштів (реверсна дотація) на користь фінансово слабких територіальних громад. Зауважимо, що така ситуація властива не тільки Україні, а багатьом державам світу.

3) Підвищення ефективності функціонування системи міжбюджетних трансфертів.

Нагадаємо, що 2017 р. став для України роком прийняття інноваційних законів, які дали старт двом видатним реформам – освітньої та медичної. Відповідно, державою здійснено передачу повноважень до місцевих бюджетів у частині фінансування видатків в галузі освіти (видатки навчальних закладів, окрім оплати праці педагогічних працівників) та охорони здоров'я (видатки на оплату комунальних послуг та енергоносіїв).

Для вирішення проблем, які виникають в новому механізмі управління цими галузями, у держбюджеті на базовий та поточний роки запроваджуються все нові і нові методи обчислення міжбюджетних трансфертів у частині застосування формульних підходів щодо надання освітньої та медичної 154 субвенції місцевим бюджетам.

Отже, органи місцевого самоврядування можуть знову опинитися в ситуації, коли необхідно буде дофінансовувати за рахунок власних коштів зарплати медиків та педагогів та утримувати системи охорони здоров'я та освіти у належному стані.

4) Оновлення принципів та інструментарію ФЗРТГ на місцевому рівні.

Принципи та інструменти, які стосуються ФЗРТГ і передбачені чинними нормативно-правовими документами, загалом не потребують удосконалення. Їх перелік на сьогодні достатній для загального використання. Водночас щодо конкретної територіальної громади можуть бути застосовані свої принципи та інструменти. Їх можна передбачати у локальних документах, у тому числі в статутах територіальних громад, стратегіях, програмах і проектах місцевого розвитку, проектах міжмуніципальної співпраці.

5) Підтримка розвитку господарської та інвестиційної діяльності.

Хоча не завжди цей аспект пов'язують із ФЗРТГ, однак саме функціонування бізнесу забезпечує збільшення доходів до бюджетів, домогосподарств, що в кінцевому рахунку спрямовується на місцевий розвиток.

Створення єдиної універсальної системи механізмів стимулювання господарської та інвестиційної діяльності, яка б стала ефективною для всіх територіальних громад, практично є неможливим, адже, кожна з них має свою специфіку: географічне положення, соціально-економічний стан, ресурсне забезпечення, екологічну ситуацію тощо [5]. Щоб забезпечити системний підхід, доцільними є комплексні місцеві програми підтримки підприємництва, в тому числі із заходами щодо залучення інвестицій.

Зрештою ефективна співпраця органів місцевої влади та інвесторів може мати ефект збільшення масштабу припливу інвестицій, оскільки демонстрація успішної практики є одним з найефективніших інструментів маркетингового просування можливостей територіальних громад.

б) Активізація громадської участі у процесі ФЗРТГ.

Загалом процес фінансової децентралізації передбачає реалізацію заходів щодо публічності та прозорості місцевих бюджетів, що дозволяє громадськості мати уяву про складність та альтернативи бюджетних рішень і впливати на органи влади, активно захищаючи свої громадянські права. При цьому прозорість фінансової операції має бути досягнута на всіх стадіях її реалізації. Стосовно бюджетного процесу, це є участь громадськості в розробці напрямів соціально-економічного розвитку територіальної громади; участь громадськості у підготовці проектів місцевих бюджетів; обговорення проектів місцевих бюджетів; доступ населення до інформації щодо використання бюджетних коштів.

7) Навчання суб'єктів ФЗРТГ та наукові дослідження з питань ФЗРТГ.

Є багато підходів, методів та інструментів, які члени громад та посадові особи місцевого самоврядування можуть застосовувати, щоб стати активними учасниками процесу ФЗРТГ. Одним з варіантів взаємодії є проведення спільних навчальних заходів з актуальних питань розвитку громад, що може включати як отримання формальної освіти у закладах вищої освіти, так і неформальної освіти – проведення семінарів, тренінгів, інших освітніх заходів. Активними суб'єктами організації проведення заходів неформальної освіти на сьогодні є міжнародні та зарубіжні організації, які здійснюють це за власні кошти.

Перспективним, на нашу думку, є запровадження сертифікованих навчальних програм (короткострокові програми, що схвалюються спільно закладом освіти та органом публічного управління) для проектних команд територіальних громад, в тому числі щодо фінансового забезпечення розвитку територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Бакуменко В. Д. Парадигма інноваційного розвитку суспільства: сучасні концепції реформування публічного управління / В. Д. Бакуменко, С. А. Попов // Ефективність держ. упр. – 2015. – Вип. 43. – С. 21–28.
2. Бергелський А. Проблеми проведення реформ з оптимізації систем центральних органів виконавчої влади [Електронний ресурс] / А. Бергелський. – Режим доступу : http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=341:opituvann_ua-kompaniji-gfk-ukraine-3&catid=8&Itemid=350
3. Гончарук Н. Т. Модернізація державної служби та управління людськими ресурсами в Україні / Н. Т. Гончарук, Л. В. Прудіус // Аспекти публ. упр. – 2018. – Т. 6. – № 1. – С. 42–49.
4. Державна служба в цифрах 2015 : інформ. вид. [Електронний ресурс] / упоряд. та відп. ред. Марина Канавець. – Режим доступу : http://www.center.gov.ua/attachments/article/26/CSF_2015_UKR.pdf
5. Державне політичне правління і національна єдність : аналіт. доп. / за ред. О. М. Майбороди. – Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2017. – 248 с.
6. Державне регулювання розвитку внутрішнього ринку в умовах модернізації національної економіки : монографія / [В. Г. Бодров, О. М. Соколова, Н. І. Балдич та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук В. Г. Бодрова. – Київ : НАДУ, 2013. – 204 с.
7. Деякі питання реформування державного управління України [Електронний ресурс] : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 24 черв. 2016 р. № 474-р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/474-2016-%D1%80#n9>
8. Зеленько Г. Система державного управління в Україні: траєкторія змін 2014– 2018 рр. / Г. Зеленько // Проблеми інституційних змін політичної системи сучасної України : наук. зап. ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України. – Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса, 2016. – Вип. 5–6 (85–86). – С. 4–33.

Вітер А. О., студентка гр. Мен-171
Науковий керівник: **Шабардіна Ю. В.**, к.е.н, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Одним з пріоритетних напрямків економічного розвитку і підвищення конкурентоспроможності економіки України є розвиток малого бізнесу.

Проте відсутність дієвої державної та регіональної підтримки, податковий тиск, низька ефективність функціонування суб'єктів малого бізнесу привели до масового його занепаду [1].

Динаміка показників стану функціонування підприємств малого бізнесу по Чернігівській області говорить про значний прогрес у сфері підприємництва. Так, Чернігівська область посіла 6 місце за рівнем сприятливості умов для ведення бізнесу в Україні у рейтингу Regional Doing Business-2018 піднялася на 17 сходинок порівняно з 2017 роком. Починаючи з 2016 року відбувається поступове збільшення кількості суб'єктів малого бізнесу. Причиною цього є ряд прийнятих реформ. Загалом, кількість новостворених суб'єктів підприємництва над кількістю припинивших свою діяльність (юридичних осіб - в 1,5 рази більше зареєстровано, фізичних осіб-підприємців – майже в 1,3 рази). Кількість фізичних осіб – підприємців майже становила 33381 у 2018 році.

Як і в попередні роки, переважна кількість малих підприємств, зосереджена в м. Чернігові (майже 48% від загальної кількості). Значно меншою, але водночас суттєвою є їх частка в м. Прилуки (4,9%), м. Ніжині (4,1%), Чернігівському (4,6%) й Бахмацькому (4,1 %) районах. Причиною таких диспропорцій є складна демографічна ситуація (старіння населення, міграція із сільської місцевості до великих міст та інших, більш розвинених, областей), диференціація у рівні розвитку продуктивних сил районів області, соціально-економічна та екологічна ситуація тощо.

За результатами діяльності у 2018 р. показник кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення області в порівнянні з 2017 р. збільшилось з 54 до 56 одиниць. Серед районів області розподіл малих підприємств є нерівномірною: у м. Чернігові – 90 підприємств на 10 тис. жителів, у м. Н.-Сіверський – 59, у м. Прилуки – 47, м. Ніжин – 32, у Борзнянському районі – 65, Чернігівському – 49, Талалаївському – 41. У той же час у Щорському – 24, а Срібнянському – лише 19 підприємств.

За напрямками діяльності малих підприємств відзначається їх зосередження в сфері послуг. Так, у невиробничій сфері діяло 58,9% загальної кількості підприємств, тоді як у виробничій сфері – 41,1%, серед яких 19,8% – у сільському, лісовому та рибному господарстві, 13,6% – у промисловості, 7,7% – у будівництві. Значна кількість суб'єктів малого бізнесу зосереджена в оптовій та роздрібній торгівлі – більше 29 %.

Важливу роль малий бізнес відіграє важливу роль у працевлаштуванні населення регіону. За 2018 рік кількість зайнятих працівників на малих підприємствах знизилася. Причиною цього є значне податкове навантаження на суб'єктів малого бізнесу та адміністративний тиск з боку контролюючих, адміністративних органів. Як наслідок проходить трансформація малих підприємств в інший вид підприємницької діяльності – до фізичних осіб-підприємців. Так, у 2018 р. на малих підприємствах області було зайнято 31573 працівників (34,2% всіх зайнятих працівників області), у тому числі 29948 найманих працівників. Найбільша кількість працюючих була зафіксована на малих підприємствах м. Чернігова (43,6% від загальної кількості), м. Прилук (5,7%), м. Ніжина (4,6%), найменше - у Срібнянському (0,4%), Талалаївському (0,8%), Варвинському (0,9%), Куликівському (1,2%) та Сосницькому (1,3%) районах.

Важливим показником діяльності малих підприємств та їх ролі у формуванні доходів бюджету є суми сплачених до бюджету податкових надходжень. Протягом 2018 року надходження до місцевих бюджетів від діяльності суб'єктів малого бізнесу збільшились у більшості районів та містах і склали 1309 млн. гривень. Це чверть всіх надходжень (26,5 %).

В області діє Програма розвитку малого і середнього підприємництва на 2017-2020 роки [2]. Головною метою Програми є створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього бізнесу, зростання його інвестиційної та інноваційної активності, підвищення рівня конкурентоспроможності в умовах євроінтеграції та збільшення внеску в соціально-економічний розвиток регіону, шляхом об'єднання зусиль місцевих органів влади, суб'єктів господарювання, громадських організацій підприємців та їх об'єднань.

Одним із пріоритетів роботи було і залишається здійснення фінансово-кредитної підтримки бізнесу, що є вагомим стимулом подальшого розвитку сфери підприємництва області. За 9 років було профінансовано 26 підприємницьких проектів на загальну суму понад 7 млн. грн. (за рахунок коштів місцевих бюджетів та коштів рефінансування), що дозволило створити і зберегти понад 400 робочих місць. Більшість інвестиційних проектів відносилась до сфери сільського господарства. Загалом за період з 2000 року, коли Регіональний фонд підтримки підприємництва по Чернігівській області розпочав свою роботу, він профінансував 111 проектів на загальну суму 22,2 млн. грн., в результаті чого було створено та/або збережено більше 1600 робочих місць. Середній розмір кредитів протягом останніх років 400-500 тис. грн. Зазначена сума мала більшу цінність перед девальвацією української національної валюти, що сталася протягом останніх років.

Фінансування у формі фінансового кредиту найбільш ефективних інвестиційних проектів суб'єктів малого підприємництва надається на конкурсних засадах через уповноважені банки суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність в пріоритетних напрямках, в сумі до 500 тис. грн. строком до 5-ти років під 14% річних в національній валюті, при наявності забезпечення зобов'язань повернення коштів.

Крім того, в області діє механізм часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами, залученими суб'єктами малого підприємництва у банківських установах надається на конкурсних засадах в розмірі до 75 % від загальної суми нарахованих відсотків по кредиту після погашення всіх кредитних зобов'язань (по конкретному договору, під який отримується компенсація). Проте з 2013 року така підтримка фактично не надавалась.

Важливим завданням на сьогодні є розвиток інфраструктури підтримки підприємництва, яка впливає на створення системи інформаційного та консультативного обслуговування суб'єктів господарювання. Динаміка зміни кількості об'єктів інфраструктури свідчить про їх недостатній розвиток в Чернігівській області. Так, за підсумками 2018 року область посідає останні місця серед регіонів України [3].

Для кращого розвитку малого підприємництва в Чернігівській області, слід провести ряд заходів, зокрема:

- налагодити взаємодію між органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, вищими навчальними закладами, бізнесом, громадськими організаціями;
- посилити підтримку місцевого виробника на регіональному ринку та стимулювання його виходу на всеукраїнський та міжнародний рівні;
- стимулювати мале підприємництво до інноваційної діяльності, енергоефективності, та орієнтацію на використання альтернативних джерел палива та енергії.

Список використаних джерел

1. Розвиток малого та середнього бізнесу – запорука стабільності Вінничини. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/62.pdf>
2. Офіційний сайт Чернігівської обласної ради. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://chor.gov.ua/>
3. Шабардіна Ю. В., Державна політика у сфері розвитку малого підприємництва / Ю.В. Шабардіна, І.В. Хоменко // Економіка та держава. – 2019. № 12. – С.89–94. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2019/18.pdf

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Україна має значні перспективи розвитку міжнародного туризму. Це підтверджується зручним географічним розташуванням, сприятливим кліматом, унікальною культурно-історичною спадщиною, наявними природно-рекреаційними ресурсами, смачними стравами та привітністю українського населення. Частка туристичної галузі в структурі ВВП країни становить близько 2%, що свідчить про те, що туристичний потенціал України використовується не повною мірою. У своїй більшості це пояснюється військово-політичною та економічною ситуацією в країні, що значно впливає на рівень використання туристичного потенціалу країни.

Значна кількість туристичних фірм акцентують увагу саме на виїзному туризмі, тобто відправляють українців відпочивати на закордонні курорти. Через це кількість людей, що від'їжджають з країни значно перевищує кількість тих, що відвідують нашу країну, це один із факторів, що має негативний вплив на формування бюджету нашої країни.

На сьогодні в Україні налічується понад 4,5 тис. закладів з можливістю розміщення туристів та відпочиваючих на 620 тис. місць, але вони потребують кардинальних змін, які б відповідали міжнародним стандартам. Крім того, забезпечення належного стану також потребують рекреаційні зони, пам'ятки культури та архітектури України. За даними Всесвітньої туристичної організації, щорічно подорожує більше 800 млн. осіб. Примітним є той факт, що більш ніж в 40 країнах світу туризм є основним джерелом надходжень національного бюджету [2].

Ситуація в туристичній сфері України протягом останніх 15 років мала позитивну динаміку, відбувалось активне збільшення кількості іноземних туристів, розширювалась мережа закладів надання туристичних послуг. Однак, маючи позитивну динаміку, протягом досліджуваного періоду, обсяг туристичного потоку мав дві кризи. Перша відбулась в Україні у 2009 р. У цей час відбувається різке зменшення кількості іноземних туристів. Так, у 2009 році Україну відвідали 20,7 млн. в'їзних (іноземних) туристів, що на 18%, або на 4,6 млн. осіб менше, ніж у 2008 році.

Початок політичної кризи пов'язаної з черговими виборами та нова хвиля світової економічної кризи і є причиною зменшення кількості іноземних туристів.

Урегулювання всіх політичних питань сприяло початку нової хвилі зростання. У 2011 році Україну відвідали 21,4 млн. в'їзних (іноземних) туристів, що на 212,1 тис. осіб більше, ніж у 2010 році. На 2013 р. кількість іноземних туристів становила вже 24,6 млн. осіб. Це було пов'язано з проведенням в Україні Чемпіонату Європи з футболу «УЄФА Євро 2012». Значний спад був у 2014 р., що пояснювалось політичною ситуацією в країні. У 2014 році Україну відвідали лише 12,7 млн. туристів, що на 48,5% або на 11,9 млн. осіб менше порівняно з 2013 роком.

Результатом виконання програми розвитку туризму на території України стало перевищення темпів зростання кількості в'їзних туристів над виїзними. Протягом 2014–2018 рр. виїзний туристичний потік збільшився з 23,76 млн. осіб у 2014 р. до 24,66 млн. осіб у 2018 р., тоді як за цей же період в'їзний потік туристів зменшився із 24,67 млн. осіб у 2014 р. до 13,33 млн. осіб у 2018 р. [3].

На рис. 1 наведено кількість туристів, яких обслуговували суб'єкти туристичної діяльності в Україні.

Рисунок 1 - Кількість туристів, яких обслуговували суб'єкти туристичної діяльності в Україні, осіб

Джерело: складено автором за даними [1]

Основні туристичні потоки розподіляються по території України нерівномірно. Лідерські позиції займають м. Київ, Західні області України (Карпати). Причина цього різний рівень розвитку туристичної інфраструктури регіонів. Початок ХХІ ст. сприяв трансформації туристичної інфраструктури, першій у чому мали саме згадані лідери. Саме там будувались готелі, ресторани, дороги, що відповідали світовим стандартам і сприяли збільшенню кількості туристів.

За таких обставин модернізація інфраструктури туристичного сектору стає загальнодержавним питанням. Старіння готельного фонду, підвищення якості обслуговування, зменшення ціни послуг, відповідність світовим стандартам – усе це потребувало загальнодержавної програми розвитку. З метою вирішення цієї проблеми у серпні 2013 р. Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію державної цільової програми розвитку туризму і курортів до 2022 р. Програма була створена за участі провідних вітчизняних та світових експертів, на основі кращого міжнародного досвіду та підтримки Всесвітньої туристичної організації. Серед буденних питань – залучення інвесторів для модернізації інфраструктури сфери туризму в Україні, удосконалення системи оподаткування, створення нових туристичних об'єктів, відновлення пам'яток культури, історії, архітектури, забезпечення ринкової конкуренції туристичних послуг, акцент робився і на проведенні спортивних свят світового рівня, що залучали б все більшу кількість іноземних гостей. Прикладом чому є проведений у 2012 р. на території України чемпіонату Європи з футболу.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Міжнародний туризм і сфера послуг. Електронний ресурс – режим доступу: https://pidruchniki.com/10981205/turizm/zakladi_rozmischennya_turistiv
3. Перспективи розвитку туризму в Україні та вплив соціальних, демографічних та інших факторів на туристичний ринок. Електронний ресурс – режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/tourism/36458/>.

Данильченко І. Д., здобувачка гр. ЗМДСп-192
Науковий керівник – Оліфіренко Л. Д., д. держ. упр., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», (м. Чернігів, Україна)

НЕЗАВЕРШЕНІСТЬ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

Пенсійна реформа в Україні стосується усіх без винятку: і тих, хто перебуває на заслуженому відпочинку, і тих, хто ще навіть не думає про нього.

Основна ідея – проста: якщо людина працювала все життя, вона має гарантовано отримувати гідну пенсію.

Головною метою пенсійної реформи є відновлення справедливості при визначенні пенсійних виплат – і сьогодні, і на майбутнє. А також поступовий перехід від розподільчої пенсійної системи до накопичувальної [10]. Для проведення такої кардинальної реформи пенсійної системи, що стосується і пенсіонерів, і працюючого населення, є декілька причин:

недосконалість старої пенсійної системи; погіршення демографічної ситуації (демографічний дисбаланс); непослідовність в пенсійному законодавстві [10];

відсутність правового поля для додаткового пенсійного забезпечення; високе податкове навантаження на працівників і працедавців; незначна різниця розмірів пенсії, залежно від стажу роботи і величини заробітної платні [8];

дуже високі пенсійні внески при дуже низьких розмірах пенсії; дефіцит Пенсійного фонду; неспроможність впровадити в дію другий рівень системи 2 пенсійного забезпечення; наявність тіньового сектору економіки;

низький вік виходу на пенсію в порівнянні з іноземними державами;

“VIP” пенсії [9];

монополізм солідарної системи; низький рівень довіри до недержавних пенсійних фондів; низькі заробітні плати та рівень розвитку економіки.

Пенсійна система України – сукупність створених в Україні правових, економічних і організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії. Пенсійна система України в сучасному вигляді започаткована в січні 2004 року і містить у собі відносини по формуванню, призначенню і виплаті пенсій в трирівневій пенсійній системі [1].

Перший рівень – це солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, в якій усі кошти, що перераховуються підприємствами та застрахованими особами до Пенсійного фонду України, одразу ж виплачуються нинішнім пенсіонерам.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Передбачається, що вона буде введена в дію у 2018 році. Частина обов'язкових пенсійних відрахувань (до 7% від заробітної плати працівника) буде спрямована на персональні рахунки громадян. Ці кошти будуть інвестуватися в українську економіку, а інвестиційний дохід збільшуватиме розмір майбутніх пенсійних виплат.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення. В цій системі можуть брати участь добровільно як фізичні особи, так і юридичні особи-роботодавці.

Відносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні регулюються більше ніж 29 законодавчими актами.

Здійснення пенсійної реформи потребує державно-управлінського впливу на інституційну сферу (зміни у законодавстві, створення необхідних інституцій для накопичувальної складової, підготовка відповідних кадрів тощо); фінансово-економічну сферу (нормалізація стану економіки, гарантії інвестування коштів, підвищення заробітної плати, виведення її з «тіні» тощо); соціальну сферу (проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи для різних вікових груп населення щодо прав і обов'язків суб'єктів

нової пенсійної системи, підвищення фінансової та правової обізнаності населення у питаннях пенсійного забезпечення, подолання недовіри до недержавного сегмента.

Гострим і болючим на сьогодні для пенсійної системи України є її переобтяженість різного роду пільгами та привілеями, які значною мірою посилюють диспропорції у пенсійному забезпеченні громадян, завдають нищівного удару фінансовій стабільності Пенсійного фонду України [7; 11].

Нові шляхи реформування та розвитку системи пенсійного забезпечення визначаються орієнтирами соціального розвитку, закладеними у Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» [2], Щорічному Посланні Президента до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2018 році» [3], Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року [4], Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо підвищення пенсій" [6] (2017р.) та ін.

Пенсійні реформи були успішними лише у тих країнах, де мали місце особисте розуміння першими особами держави її важливості та їх політична воля, великі інтелектуальні та організаційні зусилля влади і громадськості.

Сьогодні в Україні інституцією, яка здійснює координацію зусиль влади і громадськості, є Національна рада реформ. Потрібно внести пропозицію цій раді щодо перегляду багаторічного, з 1998 року і до сьогодні, перебігу пенсійної реформи із презентацією паспорту реформи, проектів законів і загальною оцінкою прогресу та майбутнього реформи. І найважливіше – негайно розглянути зазначені законопроекти, які врегульовують подальше проведення пенсійної реформи. Прийняти за основу урядовий і доповнити найкращими положеннями депутатського. Так, урядовий проект небездоганний. Та стратегічні питання в ньому вирішено правильно, в доповненні із депутатським цей законопроект є справді сучасним та актуальним. Решту пропозицій до проекту можна врахувати при другому читанні, громадськість готова прийняти у цьому участь.

"Вікно" можливостей для продовження пенсійної реформи знову відкрилося. Отже, потреба діяльнісного підходу актуалізується незавершенністю інституціональної складової пенсійної реформи, що гальмує проведення суміжних реформ у бюджетній, податковій та адміністративних сферах державного управління.

Окрім цього, невід'ємною частиною пенсійної реформи є впровадження європейських стандартів функціонування Пенсійного фонду України. Використання сучасних інформаційних технологій, єдиних стандартів якості обслуговування громадян мають зробити надання послуг українцям зручним і ефективним" [5; 11].

Список використаних джерел

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
2. Басанцов І. В. Управління процесом формування і функціонування пенсійного фонду України в умовах ринкових перетворень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 – організація управління, планування і регулювання економікою / І. В. Басанцов; Харківський нац. універ. ім. В.Н. Каразіна. – Харків – 2001. – 24 с.
3. Бачинська О. В. Роль недержавних пенсійних фондів у системі пенсійного забезпечення / О. В. Бачинська, О. М. Кравчук // Вісник Хмельницького національного університету: наук. журн. – Хмельницьк : 2010. – № 2. – Т. 2. – С. 177–182.
4. Бевзенко О. В. Ефективність функціонування пенсійного фонду України / О. В. Бевзенко // Науковий вісник ЧДЕУ, 2012. – № 3. – С. 224–230.
5. Урядовий портал [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua>.
6. Белоусов В. М. Підходи та моделі системи пенсійного забезпечення: міжнародний досвід для України / В. М. Белоусов // Державата регіони. Сер. : Державне управління. – 2013. – № 2. – С. 37-42.
7. Закон України "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти" від 22 лютого 2000 року №1490-111.
8. Мотренко Т. Політична нейтральність по-українськи / Т Мотренко // Бюрократ: інформаційний бюлетень. – 2010. – № 1 – 2. – С. 4 – 5.
9. Нинюк М. Державний службовець та етична культура / М. Нинюк // Вісник УАДУ при Президентіві України. – 1999. – № 2. – С. 156–164.
10. Опанасюк Г. Підготовка державних службовців як соціальна проблема / Г. Опанасюк // Вісник УАДУ при Президентіві України. – 1999. – № 1. – С. 251–258.

Болденков Д. О. здобувач гр. Мен-161
Науковий керівник – **Самійленко Г. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ РОЗДРІБНОГО ПРОДАЖУ ПОБУТОВОЇ ТЕХНІКИ

Сьогодні реакція класичного маркетингу не встигає за стрімкими перманентними змінами в соціально-економічних відносинах, які пов'язані з розвитком комунікацій та технологій, в тому числі і в сфері споживання та реалізації товарів побутової техніки. Тому підприємства роздрібною торгівлі змушені шукати нові стратегії маркетингу із залучення і утримання покупців. Такі переваги в роботі фірм з роздрібною продажу побутової техніки як їх вдале розміщення, неповторність товарного асортименту, додаткові комплексні сервісні та кредитні послуги, які гарно спрацьовували в минулому, зараз більше не працюють. Зазначене призвело до схожості, подібності та втрати особливості, унікальності торгівельних мереж з продажу побутової техніки та послуг, які вони надають. А отже, в сучасних умовах клієнти здебільшого віддають перевагу тим компаніям та мережам, які встановлюють мінімальну ціну на свої товари та послуги. У відповідь більшість підприємств роздрібною торгівлі переосмислюють свою маркетингові стратегії та здійснюють пошук нових підходів та інструментів її розробки та побудови [1].

В сучасних умовах споживачі часто намагаються вкладати кошти в товари тривалого користування зі складними технічними властивостями, зокрема, електроніку чи побутову техніку. Підвищення рівня пропозиції, збільшення кількості місць їх придбання, активне запровадження технології мультимедіальних продаж як відповідь на появу та розвиток цифрової моделі формування рекламно-інформаційного простору у торговельних мережах, призводять до можливості все більш широкого застосування різних засобів маркетингових комунікацій. Можна говорити про те, що сьогодні торговельні мережі шукають найбільш оптимальні шляхи залучення й подальшого утримання клієнтів, які намагаються обрати для себе найбільш зручний канал отримання необхідної інформації та здійснення покупки. Такий стан речей веде до необхідності переосмислення системи маркетингу, побудови маркетингової стратегії та ведення маркетингової діяльності.

Маркетингова діяльність підприємства це, в першу чергу, творча діяльність, яка допомагає вирішувати питання щодо розвитку ринку товарів, послуг та робочої сили. При цьому оцінює потреби споживачів та формує практичні заходи щодо задоволення цих потреб. Так, за допомогою маркетингової діяльності визначається спосіб, за яким підприємство зможе реалізувати свій товар або послугу. Зміст маркетингової діяльності відображають об'єктивні умови розвитку ринку, який з часом стає більш регульованим, та в межах якого особлива роль відводиться споживачу. Споживач створює передумови для сегментації ринку, висуває свої умови щодо продукту чи послуги, їх характеристик, кількості, строків поставки, тощо. Зростаюча конкуренція змушує торговельні підприємства постійно здійснювати дослідження потенційних споживачів та ринку. Маркетингова діяльність забезпечує підприємство надійною, достовірною та своєчасною інформацією про структуру та динаміку ринку; тенденції попиту та смаку клієнтів, їх мотивацію при виборі того чи іншого продукту; сприяє знаходженню рішень щодо створення такого продукту, який краще відповідає вимогам ринку, ніж продукція конкурентів [2, 3].

До напрямків покращення маркетингової діяльності підприємств з продажу побутової техніки слід віднести:

- створення маркетингового підрозділу з кваліфікованими спеціалістами, які будуть здійснювати ефективну маркетингову діяльність підприємства, стимулюючи не тільки рівень продажів, а й підвищуючи впізнаваність бренду, забезпечуючи оптимальне оновлення асортименту продукції та вихід на нові ринку збуту;
- постійний, глибокий та якісний маркетинговий аналіз задля забезпечення більш ефективної роботи утвореного відділу маркетингу;
- впровадження та широке застосування рекламної складової комплексу маркетингових заходів, на кшталт реклами в журналах, газетах, соціальних мережах тощо;
- використання мережі Інтернет та засобів мобільного маркетингу задля впровадження мультимедійних технологій.

В умовах поява нової моделі цифрових медіа відбувається зміна операційної діяльності підприємств з роздрібною продажу побутової техніки, зокрема в сфері прийому та обробки замовлень, способах оплати та отримання товару, логістичних операцій тощо.

Застосування omni-channel (мультимедійного ритейлу), сутність якого полягає в тому, що покупці можуть вибирати для себе найбільш зручні канали для отримання інформації та здійснення покупки, слід розглядати як зручний інтегрований підхід до споживачів. Тобто незалежно від каналу просування та продажу для покупця зберігається однаковий асортимент товарів і послуг, встановлюється єдина ціна, проводяться однакові акції.

Застосування мультимедійних технологій сьогодні також можна розглядати як маркетингову стратегію просування товарів та послуг, сутність якої полягає в ліквідуванні кордонів між різними каналами (веб-сайти, додатки, соціальні мережі, електронні купони, флеш-продаж, рор-р-магазини (або «спливаючі магазини») тощо) за рахунок їх об'єднання в єдине ціле. А отже, споживач зможе завжди та одразу використовувати будь-який канал та здійснювати процес покупки як в онлайн так і оффлайн режимі та використовувати їх поєднання, в наслідок чого такі багатоканальні покупці витрачають коштів на покупки в два рази більше, ніж покупці одного каналу [4].

Сьогодні при пошуку шляхів удосконалення маркетингової діяльності підприємств на ринку роздрібною продажу побутової техніки слід враховувати як традиційні, так і новітні напрями. Торговельна мережа, яка на ряду з Інтернет продажем, також має і традиційні магазини, викликає у покупців сьогодні більшу довіру, що не виключає зміни розстановки таких позицій в майбутньому. Отже, засоби мобільного маркетингу не можуть зараз повністю замінити традиційні інструменти, а лише їх доповнюють. Таким чином, інтеграція традиційних та цифрових підходів у маркетинговій діяльності торговельних мереж з реалізації побутової техніки дозволить підвищити ефективність їх функціонування та підняти рівень конкурентоспроможності.

Список використаних джерел

1. Маркетингові рішення в роздрібній торгівлі Електронний ресурс – режим доступу: https://pidruchniki.com/marketing/marketingovi_rishennya_rozdribniy_torgivli
2. Менеджмент у фармації: Навчальний посібник ст.20 Електронний ресурс – режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=V17QCgAAQBAJ>
3. Маркетинг послуг Електронний ресурс – режим доступу: http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/11841/1/Marketing_poslyg_30.01.2018_%D0%A0%D0%95%D0%94.pdf
4. Шевченко Е.И., Рудская Е.Н. Омниканальная стратегия: интеграция каналов продвижения банковских продуктов и услуг . – 2015. – № 10. – С. 850–861.

Бондаренко Б. С., здобувач гр. Мен-161,
Науковий керівник: **Самійленко Г. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПЕРЕХІД НА ДИСТАНЦІЙНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ КЛІЄНТІВ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Новий виклик реальності – це випробування бізнесу через кризу, викликану пандемією коронавірусу та введення карантинних заходів. Підприємства та компанії в різних сферах діяльності сьогодні поводитись по різному: деякі вже підраховують збитки від ситуації, що склалася, деякі прораховують сумму коштів, потрібну для перезапуску бізнесу та розробляють нові підходи в роботі з врахуванням постійно та швидко змінюючихся умов. Головною складністю роботи компаній в нинішніх умовах є неможливість їх функціонування в звичному режимі. Тобто в умовах дії карантину компанії зіткнулися з великою кількістю нових проблем, пов'язаних з підвищенням невизначеності щодо падіння продажів, зменшення кількості та активності споживачів, скорочення попиту. Торговельні компанії відчули на собі наслідки руйнування логістичних ланцюгів постачання, що негативно вплинуло на вчасне забезпечення продукцією торгових мереж [1]. В найважчому стані опинилися фірми сфери послуг, операційна діяльність яких передбачає безпосередній контакт з клієнтом [2], який в умовах карантину став неможливим. Проте на фоні негативних проявів карантинних заходів для бізнесу, спостерігається його швидка адаптація, зокрема у сфері торгівлі та наданні послуг, до нових умов функціонування: розвиток дистанційного обслуговування та онлайн-інструментів. Світовими прикладами зазначеної тенденції є інтернет-магазин Amazon, в якому через стрімке підвищення кількості замовлень, додатково найняли 100 тис. робітників або американськи ритейлер Walmart, який повідомив про намір розширити штат працівників на 150 тис. В Україні такими прикладами є вітчизняний онлайн-магазин Rozetka, який також активно наймає нових співробітників.

Дистанційне обслуговування клієнтів в Україні у сфері торгівлі переважно представлене службами доставки. На ринку перевезення та доставки на території України функціонують компанії, які поділяються на ті, які працюють всередині країни та на ті, які це роблять частково за її межами. Обидва види послуг здійснюють фірми міжнародного та місцевого значення. Серед вітчизняних компаній слід виокремити державну – Укрпошта та ряд приватних: Нова пошта, Делівері, Інтайм, Нічний експрес, Міст-експрес, САТ, Автолюкс, Експрес-пошта, Гюнсел, Українська поштова група, Justin [3]. Аналіз операторів ринку доставки дозволив виділити основні напрями їх діяльності: транспортування вантажів по Україні автомобільним транспортом та їх доставка у відділення та адресна; індивідуальне надання послуг замовнику з перевезення вантажа; здійснення міжнародних перевезень та надання логістичних послуг [4]. Проте в умовах запровадження карантинних заходів великого значення набуває знаходження нових підходів, засобів, інструментів та здійснення механізмів реалізації комплексного дистанційного обслуговування клієнтів в торговельній сфері.

Одним з новітніх рішень є впроваджені комплексних послуг у сфері доставки: перевезення та доставка певного товару, продуктів харчування, готової їжі тощо, вантажні перевезення, транспортування людей, яким необхідно здійснити швидке переміщення. Метою такого сервісу є швидка та якісна доставка людини та (чи) її замовлень.

Основні принципи та переваги комплексного надання послуг полягають в:

- здійснення міжської, міжміської тощо доставки невеликих пакунків або посилок;
- використання в роботі сучасних автомобілів та водіїв-професіоналів, які можуть швидко та безпечно здійснити перевезення за широкою географією на вимогу клієнта.
- прозорість процесу доставки через можливість її відстеження та здійснення зворотнього зв'язку:

- впровадження та популяризація безконтактної оплати та реєстрація в мобільних додатках.

В період ізоляції режим роботи краще організовувати максимально безконтактним: збирання замовлень та їх оформлення здійснювати у найближчому для клієнта відділенні або поштоматі, де приймаються посилки та (або) конверти за певними стандартами та надавати перевагу адресній доставці посилок. Також в період карантину взяти за правило аби кур'єри залишали клієнтам разом із посилкою, маску та антисептичний засіб.

Отже, в сучасних умовах самоізоляції та дії карантинних заходів актуальним постає питання налагодження повноцінного дистанційного обслуговування клієнтів, реалізація якого вбачається в створенні комплексу послуг та постійному його вдосконаленні. Наслідки пандемії, що будуть ще довго відчуватися як в повсякденному житті, так і в бізнесовій сфері, зокрема, в торговельній, сприяють і подальшому розвитку онлайн та дистанційного обслуговування клієнтів.

Список використаних джерел

1. Григорак М. Ю., Карпунь О. В. Логістичне обслуговування: навч. Посібник. К.: Видавництво Національного авіаційного університету. «НАУ-друк», 2008. 160 с.
2. Kempny D. Obsługa logistyczna, wyd. AE. – Katowice, 2008.
3. Служби доставки України: можливості та актуальні тарифи 2020 року. . URL: <https://maanim.com/ua/helpful/142803-sluzhbi-dostavki-ukrayini>
4. Огляд українських служб доставки. . URL: <https://horoshop.ua/ua/blog/obzor-ukrainskikh-sluzhb-dostavki/>

Жовток В. А., аспірант кафедри менеджменту та державної служби
Науковий керівник – **Олійченко І. М.** професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВА РОЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

В сучасних умовах особливої значущості набуває цифровізація, а отже і електронне урядування як складова процесу в цілому. З кінця 2019 року відбувається значна трансформація світової економіки, спричинена пандемією COVID-19 [1]. Безумовно, в такий період можливість ефективного дистанційного управління відіграє найважливішу роль у функціонування держави як такої. Не має сумнівів, що до появи COVID-19 наявність ефективного та всеосяжного електронного урядування в тій чи іншій державі свідчила про її загальний рівень розвитку. E-Government надає можливість оптимізувати процеси та роботу персоналу, що призводить до скорочення кількості зайнятих в державному управлінні і підвищення швидкості та ефективності прийняття рішень. Можливо, на перший погляд здається проблемою скорочення чисельності зайнятих в секторі державного управління, адже це робочі місця та можливість людей заробляти кошти. Однак, цифровізація дозволяє більш ефективно розподіляти податки громадян. Коїм того, державні службовці, функції яких будуть замінені алгоритмом поповнять ринок праці та у перспективі зможуть робити відрахування до бюджету. Слід зазначити, що не розглядається кількісне скорочення персоналу, розглядається якісна оптимізація за якої є фактом суттєве підвищення ефективності та зниження видатків [2].

В нових умовах, коли ряд розвинутих крайніх світу знаходяться в карантинних умовах, саме ефективне електронне урядування є стабілізуючим чинником. Перш за все, якісно розгорнута система допомагає державі напряму контактувати з кожним громадянином, до прикладу, через всеосяжний сайт («вікно послуг») або його додаток. По-друге, громадяни мають можливість не виходячи з дому взаємодіяти з державними органами, минаючи бюрократичну машину і отримуючи необхідні дані миттєво або у короткі строки. До того ж,

держава має потужний інструмент для оповіщення громадян. На даний час ефірне телебачення втрачає аудиторію, тому ефективність оповіщення через телевізійні канали не є вичерпною і достатньою. В Україні під час карантину у якості оповіщення в тому чисел використовувалося СМС-оповіщення із посиланням на спеціальній веб-сайт. Однак, у такому випадку українці, котрі знаходяться за кордоном і використовують SIM-карти місцевих операторів таке оповіщення не отримують. У випадку, якщо держава має високу ступінь інтеграції електронного урядування, громадяни мають встановленим спеціальний додаток на смартфонах, розумних гаджетах та настільних комп'ютерах, отримуючи як індивідуальні push-повідомлення, так і глобальні (стихійні лиха, епідемії та інше). Також у такий додаток легко втєгрувати систему відстеження місцезнаходження громадянина, що особливо актуально під час карантину, коли постає необхідність відстеження людей, котрі знаходяться в обсервації. Слід зазначити, що такі заходи можуть бути розгорнуті на протязі доби, а також управлінці зможуть оперативно отримувати всю необхідну статистику і приймати релевантні рішення. Під час пандемії важливо отримувати статистику в реальному часі та автоматично, а не в ручному режимі із кожного регіону [3].

На даний час гостро постало питання повернення громадян із-за кордону, оскільки кордони держави закриті. За умови високого ступеню розвитку електронного урядування та розгорнутої системи «єдиного вікна», громадяни мали б можливість через додаток бачити усі можливі шляхи повернення додому, включаючи точок збору та функціонал звернення до посольства. Таким, чином електронне урядування слід розглядати як життєво необхідну складову функціонування кожної країни світу, особливо в рамках нової реальності, спричиненої пандемією та жорсткими заходами ізоляції людей у багатьох державах світу.

Список використаних джерел

1. Ofitsiyni Informatsiyni Portal Kabinetu Ministriv Ukrainy. – Regime to access: <https://covid19.gov.ua/>
2. Dosvid vprovadzhennya e-demokratiyi ta e-uryaduvannya v Ukraini (Experience of e-democracy and e-governance in Ukraine). - K.: Natsional'nyy tsentr pidtrymky elektronnoho uryaduvannya, 2010.-90 p.
3. E-GOV u sviti. Svitovyy dosvid e-uryaduvannya (E-GOV in the world. The world experience of e-governance). – Regime to access: http://nc.gov.ua/menu/e_gov/

Didovets A., Postgraduate student
of the Department of Management and Civil Service
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

NATURAL AND RESOURCE POTENTIAL OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF CHERNIHIV REGION

For the territory the availability of natural resources is one of the most important conditions for the location of productive forces in the region. The structure of natural resources, the size of their reserves, quality, and degree of study and areas of economic development directly affect the economic potential of the region. The availability of rich and efficient natural resources contributes to economic development and largely determines the validity and reality of plans and forecasts of socio-economic development of the region. The study of natural resources, finding out the economic efficiency of their territorial combination and rational use is one of the main problems of the regional economy.

Natural resource potential has a significant impact on the formation of territorial and sector structure of the region. During the development of significant deposits of natural resources are formed large industrial centers appear, economic complexes and economic areas. That means that the natural potential of the district affects its market specialization and place in the territorial division of labor.

The location, conditions of extraction and the nature of the use of natural resources affects the composition and pace of regional development. Natural resource potential consists of all types

of natural resources located on the territory of the country or in the controlled part of the World Ocean: mineral resources, soil, agro-climatic, water, hydropower, biological (including forest), natural and recreational . It is determined by the availability of explored and accounted mineral resources, fuel and energy, land, forest, water and recreational resources. According to scientists, the most valuable among natural resources are land and mineral resources. At the same time, water, forest, recreational resources, resources of fauna and flora are also of great importance.

Effective use of the resource potential of the region is necessary to ensure the self-sufficiency of regions through the coordination of national interests and economic priorities with regional and local. Also it is important for the rational placement of productive forces, the realization of the benefits of the territorial division of labor. What is more, it can be used to create a new system of management of the communal sector of the economy; for stimulating the inflow of financial resources, private investment in areas that ensure the growth of the region's economy and contribute to the restructuring of its own economy; and for intensifying the development of depressed regions.

The development of any region is a multi-purpose and multi-criteria process. The content of regional development can vary considerably. Among the goals of socio-economic development of the region which are set, there are such as increasing incomes, improving education, improving the environment, equality of opportunity, expanding personal freedom, enriching cultural life. Some of these goals are identical, but under certain conditions they may have significant differences.

Socio-economic development of the regions can be analyzed using a rating assessment, which was launched in 2015. Based on statistical data, the regions are evaluated quarterly on 27 indicators in 6 areas and annually on 64 indicators in 12 areas. Such an assessment is an element of the new system of monitoring the implementation of state regional policy and determining the dynamics of change. Rating indicators are an indicator of the effectiveness of management decisions at the central and local levels. According to the results of the monitoring of socio-economic development of the regions published by the Ministry of Regional Development in 2018, the best indicators are in Kharkiv, Rivne, Vinnytsia, Dnipropetrovsk regions and the city of Kyiv. Mykolaiv, Odesa, Chernihiv, Donetsk and Luhansk oblasts have the lowest rates.

According to the calculations of the Chernihiv Regional State Administration, Chernihiv region took 17th place in the ranking (in the first half of 2017 - 18th place), what shows that socio-economic development of the region should be improved using new development strategies and by adoption the special measures.

The strategy of the socio-economic development of the region should be built based on the potential created in the region. The region has objective opportunities for significant economic growth, which can be opened up through the development of its own competitive clusters, as well as the expansion of its participation in interregional clusters. All this requires increased business and social activity. As part of such a strategy, the efforts of regional authorities should focus on improving the business and investment climate. The strategy should be built in the form of a system of integrated goals and directions of development. Integral goals should be based on a strategic goal and be aimed at implementing the strategic vision of the region. Each of the areas should be revealed by a set of tasks subordinated to the implementation of integrated goals. The regional development strategy should include mechanisms to stimulate the formation of "growth points", the development of which will intensify socio-economic growth economic development of regions and the country as a whole.

References

1. Blagun I. (2015), "Modeling of regional development strategies", *Rehional'na ekonomika*, pp. 105-115.
2. Akymenko O.Y., Petrovskaya A.S., Zholobetska M.B. / Synergetic approach to the implementation of "green" economy strategic priorities // *Scientific bulletin of Polissia № 1 (9)*, P. 2, 2017.
3. Economic development in terms of regions of Ukraine. <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Sotsialno-ekonomichniiRozvitokRegioniv>.

Агафошина М. П., аспірантка
Науковий керівник – **Бутко М. П.**, д.е.н., професор
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ПАРТИСИПАЦІЯ ЯК ШЛЯХ ДО БЮДЖЕТНОЇ САМОДОСТАТНОСТІ ГРОМАД

Публічне управління – це діяльність публічної влади, що здійснюється на професійній основі із залученням недержавних інституцій, враховуючи сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів та тенденцій розвитку регіонів. В нинішніх умовах розвитку України, особливої уваги набуває формування ефективної та дієвої системи державного управління, що має на меті прийняття системних і послідовних рішень. Одним із найважливіших питань є питання ефективної організації відносин між центральним урядом, місцевим самоврядуванням та громадою. В сучасних умовах розвитку самодостатніх територіальних громад, останніми роками вагому позицію стала займати партисипація.

Адже, за висловом давньогрецького філософа Арістотеля в одній з його найвизначніших праць «Політика» - «Держава створюється не задля того, аби жити, а здебільшого для того, щоб жити щасливо» [1, с. 80]. Саме населення, яке проживає на тій чи іншій території може якнайкраще розуміти місцеві проблеми та має бажання їх вирішити, в тому числі і за допомогою партисипації.

Громадянська партисипація – це участь мешканців у прийнятті рішень з питань, що стосуються життя громади. Партисипація може мати різні форми, серед яких є консультації з громадою або ж громадянська платформа, які дозволяють активізувати мешканців [2, с. 5].

Громадянська платформа – одна з форм громадянської активності, яка передбачає, що певна група мешканців, обрана з урахуванням визначених критеріїв, а саме: статі, віку, місця проживання (мікрорайону) та рівня освіти, розробляє в процесі обговорення і голосування рекомендації в певній тематиці платформи, які в подальшому є обов'язковими до виконання. Голосування відбувається після ознайомлення учасників платформи з необхідною інформацією та спільного опрацювання рекомендацій [2, с. 5]. Таким чином, благоустрій тієї чи іншої території пропонується самими мешканцями цих територій.

Джерелом влади в Україні є народ. Реально це називається представницькою демократією — коли під час виборів народ делегує свої повноваження іншим рівням органів влади, щоб задовольняти власні потреби. Українці роблять це раз на п'ять років. Але чи достатньо цього?

Очевидно, що ні. Світ змінюється, і раз на кілька років дуже важко визначити інтереси людства. Це залежить і від стихійних лих, які виникають раптово, і розвитку інформаційних технологій, і від інших багатьох речей. У людей бажання і потреби виникають з часом, і передбачити їх раз на 5 років нереально.

Коли і громадяни, і влада розуміють, що ходити раз на п'ять років на вибори — замало, то люди повинні самі долучатися до дій влади, впливати на її рішення. Це можна назвати **учасницькою демократією, або її ще називають демократією участі.**

Але не кожна проблематика піддається обговоренню в рамках платформи, тому необхідно переконатися, що:

- проблема, яка пропонується до вирішення в рамках платформи, цікавить як мешканців, так і орган влади, наприклад, вона часто присутня в публічних дискусіях, стосується значної частини або всієї громади і т. д.;

- адміністрація має змогу вжити заходи, необхідні для вирішення питання та готова до майбутніх витрат і напруженої роботи.

Водночас, повинні зберігатися принципи громадянської участі:

- підзвітність – показувати, що результати співпадають з обіцянками та очікуваннями;
- включення – залучати тих, кого безпосередньо буду стосуватися рішення;

- прозорість – бути впевненим, що процес прийняття рішення, процедури, які він включає та можливі обмеження чітко зрозумілі і дотримуються усіма учасниками процесу;
- чуйність – відкрито реагувати на питання, що хвилюють громаду [3, с. 5].

У світі організація громадянських платформ практикується вже не один десяток років, як на рівні міст і регіонів, так і на рівні держав. Великий досвід організації платформи на місцевому рівні мають Австралія і Канада, а на загальнонаціональному рівні громадянські платформи нещодавно організувала Ірландія. Поштовхом для організації першої громадянської платформи в Польщі був саме досвід Австралії. Уперше інструменти партисипаторного бюджетування було впроваджено в 1989 році в бразильському місті Порту Алегрі. Протягом 30 років у розвитку громад багатьох країн світу бюджет участі залишається трендом, це реальна можливість громадян брати безпосередню участь у налагодженні ефективних відносин між собою та державою задля досягнення високого рівня якості життя. В Україні історія партисипаторного бюджету бере початок із 2015 року. Цей механізм став своєрідною «доброю угодою» між місцевими органами влади та громадськістю, а також новою можливістю для налагодження діалогу (табл.1).

Таблиця 1 - Фінансування й активність мешканців у Громадському бюджеті в Україні

	2015	2015	2017	2018
Кількість ОМС, які впроваджують Громадський бюджет	2	33	83	124
Сума, яку виділяють ОМС на фінансування проектів Громадського бюджету, тис. грн.	9800,00	272206,5	481237,2	578014,6
Кількість проектів, поданих мешканцями	127	2981	4847	5982
Кількість осіб, які взяли участь у голосуванні за проекти, осіб	7715	360241	699521	823120

Джерело: розроблено автором

Тобто партисипація впроваджується дуже активно, в тому числі і в Україні. Як бачимо з таблиці, за останні 4 роки в нашій країні з нульового рівня партисипація піднялась до існуючих меж. Це обумовлено зацікавленістю громадськості у розвитку і процвітанні кожної окремо взятої території, на якій ця свідома громадськість і проживає.

Погоджуємось із висловленням експерта Фундації ПАУСІ Пшемислава Гурського, що «Партисипаторний бюджет є інструментом демократії, але не в тому розумінні, що рішення ухвалює більшість, а в тому розуміння, що представники більшості, які є краще соціально захищені, дбають про меншість, яка є більш вразливою, наприклад про осіб з особливими потребами чи людей старшого віку» [4, с. 13]. Результатом чотирьох років реалізації громадського бюджету в Україні є участь 124 громад у безпосередньому створенні фундаменту сталості для майбутнього.

Таким чином, у створенні добробуту на місцях мешканці не тільки зацікавлені, але й за допомогою партисипаторної демократії, можуть прийняти безпосередню активну участь. Запорукою успішності процвітаючих міст є комфортність, що в свою чергу досягається мешканцями, які дбають про своє оточення та вдосконалюють місто під потреби людей.

Список використаних джерел

1. Арістотель. Політика. Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка – Київ : Основи, 2000. 239 с.
2. Стандарти : громадянська платформа. Рекомендації для зацікавлених. Люблін, 2019. 28 с. URL: <https://pauci.org/upload/files/citizenpanel.pdf>
3. О. Левченко, Н. Величко, Л. Ковшун. Партисипативний підхід та практики на рівні громади : посібник для громадських активістів та всіх зацікавлених. Харків, 2018. 52 с.
4. Донос Л., Плоский К. Упровадження та вдосконалення Громадського бюджету : практичні рекомендації. Посібник. Київ, 2019. 93 с.

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ: СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИ БОРОТЬБИ

Актуальність теми: Професійне вигорання є однією з найпоширеніших проблем, тому що в сучасному світі, може бути знайоме кожній людині. Дуже важливо на перших етапах його прояву запобігти погіршенню, адже в результаті страждає і робота, і колектив, і сама людина.

Мета: Визначити причини й ознаки виникнення синдрому вигорання, знайти ефективні шляхи його подолання.

Термін «професійне вигорання» з'явився в психологічній літературі відносно недавно. Він був введений американським психіатром Х. Дж. Фреденбергом для характеристики психічного стану здорових людей, що перебувають в інтенсивному спілкуванні з клієнтами, пацієнтами, в емоційно навантаженій атмосфері при наданні професійної допомоги [1].

З огляду на визначення стресового процесу за Г. Сельє (тобто стадій тривоги, резистентності і виснаження), «професійне вигорання» можна вважати третьою стадією, для якої характерний стійкий і неконтрольований рівень збудження [4].

В.В. Бойко характеризує компоненти згаданого синдрому так: перший компонент – «напруження» – характеризується відчуттям емоційної виснаженості, втоми. Другий компонент – «резистенція» – характеризується надмірним емоційним виснаженням, що провокує виникнення та розвиток захисних реакцій. Третій компонент – «виснаження» – характеризується психофізичною перевтомою людини, спустошеністю [3].

Прийнято вважати, що колектив працює, як єдиний організм, який залежить один від одного і при збої одного із учасників, це може відобразитись на роботі та результаті всієї команди.

Розкриваючи сутність синдрому «професійного вигорання» можна тлумачити його як стресову реакцію, що виникає внаслідок довготривалих професійних стресів середньої інтенсивності.

Симптомами «професійного вигорання» може бути: дратівливість, нервові зриви, безсоння, постійний головний біль, депресія та багато інших, котрі несуть за собою завжди пригнічений настрій та не ефективну роботу. Важливу роль відіграє виснаження, яке є головним симптомом. Виснаження включає втому, причому як фізичну, так і емоційну.

Причини: причиною «професійного вигорання» може бути постійне навантаження на роботі, без належного відпочинку, яке в результаті може призвести до стресу. Також не мало важливою причиною вигорання можуть бути особливості характеру та темпераменту людини, так як всі люди різні.

До причин можна віднести підвищене напруження, яке супроводжує діяльність в екстремальному режимі, в екстремальних умовах. Оптимальний режим роботи здійснюється у комфортних умовах, коли добре працюють технічні пристрої [2].

Методи боротьби: аналіз проблем вивчення синдрому «професійного вигорання», проведений авторами в різних організаціях, показав, що до основних методик, які можуть бути використані організаційними психологами при дослідженні цієї проблеми, належать:

1. Методика «Діагностики рівня емоційного вигорання» В.В. Бойка.
2. Методика «Визначення психічного «вигорання» О.О. Рукавішнікова.
3. Методика «Синдром «вигорання» в професіях системи «людина — людина».
4. Методика «Оцінка власного потенціалу «вигорання».
5. Методика «Дослідження синдрому «вигорання» [4].

Методи подолання: не мало важливо задовольнити свою фізичну та емоційну енергію, більше надати перевагу відпочинку, режиму сну, правильному харчуванню, фізичному навантаженню та спілкуванню, часто потрібні зміни в роботі або колективі.

Хоча відпочинок, звісно, полегшить виснаження, але може не повністю вирішити першопричини вигорання. Позбутись від вигорання можна, здійснивши діагностику, виявити стрес-фактори, тоді можливо делегувати неважливі справи та вже час і енергію витратити для більш важливої роботи. Бути в мережі добрих стосунків – сім'ї, дружби, команди, спільноти, де є взаємна відповідальність, підтримка і допомога.

Також методом, який може бути ефективним, є постійний особистий та професійний розвиток. Звісно ж, що кожній людині потрібна мотивація та винагорода за роботу, на яку вона витратила час, тому керівникам потрібно завжди нагороджувати своїх підлеглих.

Рекомендації керівникам, менеджерам для профілактики від «професійного вигорання» своїх підлеглих:

1. Постійно слідкувати за емоційним станом своєї команди, переконавшись, що терміни задачі роботи не перевищують їх можливості, щоб запобігти стресу.

2. Цікавитись у підлеглих про можливі їх цілі розвитку та що потрібно для досягнення цього.

3. На зібраннях команди запитувати, яка допомога потрібна, та чи все йде за планом.

4. Частіше цікавитись інтересами своїх підлеглих, поза межами роботи.

Висновок: Таким чином, ми можемо побачити, що тема «професійного вигорання» надзвичайно актуальна на сучасному етапі життя. Аби вигорання не настало, потрібно слідкувати за пригніченим настроєм, втомою та відновлюватись для більш ефективної і результативної роботи, важливо дозувати свою роботу і вміти вчасно зупинитись.

Список використаних джерел

1. Wilmar B. Schaufeli, Esther R. Greenglass Introduction to special issue on burnout and health: Psychology and Health, 2001, vol.16, pp. – 501-510.

2. Кулініч, І. О. Психологія управління [Текст] : навч. посібник / І. О. Кулініч. – Київ : Знання, 2008. – 292 с.

3. Бойко В.В. Энергия эмоций / В.В. Бойко – [2-е изд., доп.и перераб.] – СПб. : Питер, 2004. – 474с.

4. За наук. ред. Л.М. Карамушки Технології роботи організаційних психологів ,Навчальний посібник / К.: Фірма «ІНКОС», 2005.- 366 с.

Півень І. О., студентка гр. Мен-171,

Науковий керівник: **Повна С. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК В УКРАЇНІ

Інвестиції – це головна ланка в економічному прогресі в Україні. Завдяки інвестуванню грошових коштів для розвитку економіки в країні збільшуються обсяги виробництва та розвиваються підприємства. На жаль, стан інвестиційної діяльності в Україні, на даний час, не відповідає потребам загальної економіки. Результатом цього є складне становище промислових підприємств, адже Україна довгі роки не звертала уваги на оновлення виробничих потужностей.

Дана проблема є досить актуальною і сьогодні, тому інвестиції і інвестиційну діяльність досліджує велика кількість вчених.. Серед дослідників доцільно виділити таких: К. Паливода, В. Федоренко, І. Драган, З. Левченко, Л. Борщ, М. Туріянська та ін.

Інвестицією вважається будь-яке вкладення грошових коштів, якщо воно принесе прибуток їх власникові, не пов'язуючи його з тими наслідками, які має реальне втілення цих вкладень для економіки в цілому [4, с. 74]. А згідно з Законом України «Про інвестиційну діяльність» інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, щокладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект [1].

Даючи характеристику сучасного стану розвитку інвестицій в Україні, можна одразу сказати, що, на жаль, наша держава не має серйозних досягнень в інвестиційній

привабливості за останні роки. А навпаки під час економічної кризи в Україні спостерігалось різке зниження інвестиційної активності.

На сьогоднішній день, більш важливим напрямком інвестицій є залучення прямих іноземних інвестицій.

За даними Державної статистики України (табл. 1) обсяг прямих іноземних інвестицій на 31.12.2019 р. склав 32905,2 млн. грн., з них найбільший відсоток складає промисловість – 32,4% (11595,9 млн. дол.), в тому числі переробна – 24,0% (8609,4 млн. дол.). З неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів складає 7,9% (2844,3 млн. дол.).

Таблиця 1 - Прямі іноземні інвестиції в Україну за видами економічної діяльності у 2019 році

	Обсяг інвестицій на			
	01.01.2019		31.12.2019	
	млн. дол. США	у % до загального підсумку	млн. дол. США	у % до загального підсумку
Усього	32905,2	100,0	35809,6	100,0
у тому числі				
Промисловість	10823,4	32,9	11595,9	32,4
В тому числі переробна	8337,6	25,3	8609,4	24,0
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	2859,4	8,7	2844,3	7,9

Джерело: [2]

Висновки. Аналізуючи інвестиційну діяльність в Україні, можна сказати, що вона є складним системним явищем, яке є взаємозалежним щодо усіх сфер економічного життя в країні. Основною проблемою розвитку інвестиційної діяльності є недостатність внутрішнього потенціалу.

Отже, залучення іноземних інвестицій є важливим фактором для економічного розвитку України. Правильний розподіл іноземних інвестицій між галузями забезпечить сталий розвиток країни та підвищить авторитет України на світовому ринку.

Список використаних джерел

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України № 1561-ХІІ від 18.09.91, ВВР, 1991, № 47, ст.647.
2. Прямі інвестиції. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.04.2020).

Василевський О. О., студент 4 курсу групи Мен-161

Науковий керівник - **Повна С. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КРИТЕРІЇ ТА ФАКТОРИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Конкуренція є рушійною силою будь-якої економіки та сфери бізнесу. Особливо масштабною та виснажливою є конкуренція серед банківського бізнесу. Тенденцію щодо посилення конкуренції можна побачити і серед українських банків, які ведуть боротьбу за кожного клієнта на шляху до панування на ринку банківських послуг. Така боротьба значною мірою визначається рівнем конкурентоспроможності кожного окремого банку. Саме тому проблема управління конкурентоспроможністю банку є такою важливою. В науковій літературі дане питання залишається вивченим не повною мірою, зокрема, сама природа та

фактори впливу на рівень конкурентоспроможності банку. Отже, в таких умовах важливим є визначення сутності конкурентоспроможності та факторів впливу на неї.

Важливим завданням для банків є питання конкурентоспроможності на ринку послуг. Сучасні риси ведення банківського бізнесу характеризуються негативними наслідками кризових явищ, ознакою яких є підвищення банківських ризиків, падіння довіри до банків, масового відпливу грошових коштів із банківського сектору, збільшення частки проблемних заборгованостей. Основою ефективною та стабільною банківською системою є спроможність банків успішно тримати конкурентні позиції за умов постійної зміни зовнішнього середовища. Тобто гнучкість у реагуванні на зміни ринкових показників, пошук та створення нових продуктів, що забезпечать потреби споживача – це є спроможність банку впливати на показники власної конкурентоспроможності. А отже, конкурентоспроможність банків є узагальненим показником фінансової стабільності та стійкості банківської установи, а також її здатності забезпечити собі лідерські чи кращі позиції в умовах високої конкуренції.

Зрештою така категорія, як конкурентоспроможність, призводить до необхідності створення установою відмінних конкурентних переваг властивості установи та її продуктів, що зумовлюють залучення найбільш привабливих споживчих сегментів. Таким чином конкурентоспроможність є похідним поняттям, яке сформувалося при існуванні такого ринкового елемента, як конкуренція.

Отже, справедливим буде визначення характеристики переваг конкуренції для банківського сектору:

1. Конкуренція є механізмом регулювання пропорцій виробництва товарів (послуг);
2. Це рушійна сила розширення асортименту;
3. Сприяє підвищенню якості, впровадженню інновацій, збільшенню продуктивності;
4. Економії ресурсів з метою одержання більшого прибутку, тобто сприяє раціональнішому розподілу ресурсів [1].

Для банків предметом конкуренції є їх послуги, а саме продукти-послуги, що вони реалізують, через які суперники намагаються завоювати прихильність та кошти споживача. У широкому ж значенні це є задоволення конкретної потреби [2].

Розпочинаючи випуск послуги, банк повинен детально проаналізувати, як виникає потреба і як споживач приймає рішення про купівлю. Далі споживач починає аналізувати різні марки-конкуренти та установи-конкуренти, що надають дані послуги. Тому банку, визначаючи конкурентів, доцільно встановити виробників послуг-аналогів, послуг-субститутів, наявність послуг, істотно відмінних від певного, але здатних задовольнити цю потребу, а також з'ясувати, чи не існує загрози існуванню самої потреби.

Банківська конкуренція за структурою може виникати між банківськими продуктами та між банківськими установами, що пропонують продукти для задоволення потреб споживачів. Але, за суттю, конкурентна позиція банку (його конкурентоспроможність) залежить від багатьох факторів, у тому числі - і головного – конкурентоспроможного продукту, що пропонується певною банківською установою. Тобто, конкуренцію необхідно розглядати як процес суперництва, що відбувається між суб'єктами ринку, які одночасно зацікавлені в досягненні однієї й тієї ж мети, в процесі якого вони намагаються забезпечити собі переваги на ринку [3].

Тому аналізуючи конкурентоспроможність певного окремого банку, важливо звертати увагу на основні чинники: спроможність установи вчасно і адекватно реагувати на коливання в економічній ситуації регіону; імідж чи репутація банку; можливість надання комплексу банківських послуг; відкритість, комунікація банку з клієнтами; інноваційні види послуг; розвиток мережі філій; висока якість пропонованих послуг; сучасна інфраструктура обміну інформацією; кваліфіковані кадри; розмір статутного капіталу; розмір активів; наявність валютної чи генеральної ліцензії; стійка клієнтура; кореспондентська мережа; система розрахунків та спектр послуг[4].

Отже, конкурентоспроможність банку – спроможність витримувати конкуренцію з іншими банківськими установами та суб'єктами господарювання, які задовольняють потреби споживчого цільового ринку.

Список використаних джерел

1. Інструкція про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків: Затв. постановою правління НБУ від 28 серпня 2001р. № 368. - Режим доступу: www.rada.gov.ua.
2. Електронне джерело. –Режим доступу: <http://www.sm-p.msk.ru/cntnt/glavnaya.html>.
3. Електронне джерело. –Режим доступу: <http://www.Economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1659>
4. Піддубна, Л. І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління [Текст] : монографія / Л. І. Піддубна. - Х. : ВД "ІНЖЕК", 2007. - 368 с.

Щербина Д. Б., студент гр. Мен-161

Науковий керівник - **Повна С. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АНАЛІЗ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА З ВИРОБНИЦТВА МЕБЛІВ

Меблеве виробництво, як одна з підгалузей лісового комплексу, перебуває з ним у тісному зв'язку. На українському ринку її представляють переважно малі та середні підприємства, між якими існує чимала конкуренція. Проте основним конкурентом вітчизняних виробників є не хтось з їх числа, а іноземні фірми. Основними імпортерами меблевої продукції на український ринок є Італія, Китай, Росія, Німеччина, Польща та Туреччина.

Зважаючи на значну конкуренцію, а тому і значний зовнішній вплив на ефективність діяльності підприємств галузі, важливим є проведення не лише аналізу економічних показників діяльності меблевого виробництва, але й визначення основних факторів, що зумовлюють ці показники та ситуацію на меблевому ринку. Оскільки меблеве виробництво є споживачем цінного лісового ресурсу, а якість його продукції безпосередньо впливає на здоров'я людей в їх оселях, то проведення SWOT-аналізу вимагає врахування насамперед екологічних чинників діяльності сектору.

SWOT-аналіз дає змогу оцінити інноваційний потенціал підприємства з виробництва меблів, побачити загрози та слабкі аспекти, конкретизувати нагальні потреби. Крім того, переваги та можливості, виявлені SWOT-аналізом, є інформаційною базою налагодження коопераційних зв'язків між підприємствами мебельного кластеру.

SWOT-аналіз є найбільш поширеним у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях методом аналізу та оцінки середовищ діяльності підприємства чи певної галузі економіки, що спрямований на визначення (у загальних рисах) стратегії розвитку досліджуваного об'єкта з урахуванням впливу зовнішнього та внутрішнього середовища одночасно. Переважно SWOT-аналіз розглядають лише як якісний аналіз, який проводять на основі експертних оцінок. Так його подає у своїх працях, наприклад, К.І. Радченко. Проте О.І. Ковтун, Л.Є. Довгань, Б.М. Мізюк, І.І. Мазур роблять спроби застосувати його за допомогою кількісного аналізу до встановлення експертним методом також ймовірності настання загроз та можливостей, оцінки рівня їх впливу на діяльність підприємства чи галузі [2, 5-6]. Отже, такий метод аналізу передбачає виявлення сильних і слабких аспектів, загроз і можливостей, а тоді - встановлення зв'язків між ними.

Кислий В.Н., Лапін Е.В., Трофименко Н.А. розглядають також чинники зовнішнього і внутрішнього середовища господарювання, дія яких сприяє реалізації екологічно орієнтованих варіантів розвитку підприємств на основі реалізації ринкових можливостей і сильних аспектів діяльності підприємства, а також перешкоди прояву ринкових загроз і слабких аспектів його діяльності. Зокрема, до еколого-економічних можливостей вони відносять: екологічно орієнтоване законодавство; введення екологічних стандартів; екологічну сертифікацію продукції і технологій її виробництва; стимулювання виробників екологічно чистої продукції та наявність стимулів споживання екологічно чистої продукції. Можливими еколого-

економічними загрозами для діяльності підприємств вони називають слабкий контроль за дотриманням вимог ресурсно-екологічної безпеки господарської діяльності; відсутність екологічної сертифікації продукції; недостатнє стимулювання виробництва і споживання екологічно чистої продукції тощо.

До сильних аспектів зараховують наявність інноваційного потенціалу виробництва екологічної продукції і можливостей його реалізації; наявність екологічних сертифікатів на продукцію тощо. Слабкі аспекти діяльності підприємства, на їхній погляд, можуть проявлятися в такому: екологічно орієнтована діяльність не відповідає основним фінансовим цілям підприємства; виробництво екологічної продукції, що знижує конкурентоспроможність підприємства і продукції в сучасних умовах господарювання; відсутність потенціалу виробництва екологічної продукції і (або) можливостей його реалізації; відсутність екологічно сертифікованої продукції і технологій її виробництва.

Таким чином, на першому етапі проведення SWOT-аналізу визначаємо сильні та слабкі аспекти, загрози та можливості діяльності меблевого виробництва (табл.1).

Таблиця 1 - Результати SWOT-аналізу діяльності меблевого виробництва в Україні

Сильні аспекти:	Слабкі аспекти:
1. Наявність власної сировинної бази (деревини)	1. Недостатні власні фінансові ресурси, складнощі з кредитуванням
2. Неповна насиченість ринку (порівняно із закордонними)	2. Слабка кооперація з іншими галузями лісового сектору
3. Можливість випуску повністю екологічної продукції на сучасному етапі розвитку	3. Мала кількість підприємств, що випускають екологічно сертифіковану продукцію
4. Висока гнучкість до потреб ринку	4. Висока собівартість продукції
5. Наявність галузевих асоціацій	5. Застаріле обладнання, дуже незначна
Можливості:	Загрози:
1. Привернення уваги уряду до проблем лісового сектору	1. Зростання вартості енергетичних ресурсів
2. Зниження торговельних бар'єрів на зарубіжних ринках	2.1 Нестача якісної вітчизняної фурнітури і, як наслідок, залежність від імпорту
3. Залучення додаткових іноземних інвестицій	3. Нестабільність ситуації на ринку плитних матеріалів
4. Поява нових технологій	4. Несприятливі зміни у податковій політиці
5. Утворення кластера лісового сектору	5. Труднощі з поверненням ПДВ
6. Зростання попиту на "екологічні" продукти	6. Нестабільний курс гривні
7. Екологічна сертифікація продукції та технології її виробництва	7. Ріст тіньового імпорту та внутрішнього тіньового сектору
8. Державне стимулювання розвитку "зелених"	8. Погіршення демографічної ситуації

Отже, результати аналізу бізнес-середовища підприємств з виробництва меблів показали істотні сильні сторони та можливості, пов'язані з наявною ресурсною базою та ринковим потенціалом, але існує також багато слабких аспектів та загроз, пов'язаних в основному з інституційним середовищем, а саме недосконалим менеджментом підприємств та слабкою державною політикою.

Список використаних джерел

1. Аналіз бізнес-середовища. URL: <https://bit.ly/3dL3Nf2>
2. Виробництво меблів. URL: <https://bit.ly/3cwBwIP>
3. SWOT-аналізу діяльності меблевого виробництва Режим доступу: <https://bit.ly/3bwOogT>
4. Довгань Л.С. Стратегічне управління : навч. посібн. / Л.С. Довгань, Ю.В. Каракай, Л.П. Артеменко. – К. : Центр навч. лгт-ри, 2009. - 440 с.
5. Ковтун О.І. Стратегія підприємства : пщучник / О.І. Ковтун. - Львів : Вид-во "Новий Світ-2000", 2009. - 680 с.
6. Радченко К.І. Стратегічний аналіз у бізнесі : навч. поабн. / К.І. Радченко. - Вид. 2-ге, [перероб. та доп.]. - Львів : Вид-во "Новий Світ-2000", "Альта'р". - 2002, 2003. - 272 с.

СУТНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТА ЙОГО РОЛЬ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах управління персоналом є однією з найбільш важливих складових функціонування підприємства, яка здатна впливати на ефективність системи управління в цілому, а також призводити до підвищення прибутковості та конкурентоспроможності організації

Управління персоналом – це сукупність принципів, методів та засобів цілеспрямованого впливу на персонал, що забезпечують максимальне використання їх інтелектуальних і фізичних здібностей при виконанні трудових функцій для досягнення цілей підприємства.

В загальному розумінні управління персоналом визначає діяльність спрямовану на досягнення ефективної праці працівника та задля досягнення цілей підприємства. Формування персоналу відбувається під впливом внутрішніх факторів – це характер продукції, який виробляється на підприємстві, технології та організації виробництва; та зовнішніх факторів, таких як демографічні процеси, моральні норми суспільства, характер ринку праці тощо.

В основі розвитку системи управління персоналом повинно бути покладене постійне поліпшення та вдосконалення методів кадрового менеджменту, врахування наукових досягнень та практичних надбань та досвіду в сфері управління людськими ресурсами.

А отже, розуміння сутності управління персоналом та з'ясування його ролі в функціонуванні підприємства є актуальним на сучасному етапі соціально-економічного розвитку та є метою даного дослідження.

Аналіз наукових джерел показав, що існують різні визначення дефініції «управління персоналом» (табл. 1).

Таблиця 1 - Трактуювання терміну «управління персоналом»

Автор	Визначення
Майкл Армстронг	стратегічний і послідовний підхід до управління найціннішими активами організації - людьми, які в ній працюють і роблять індивідуальний і колективний внесок у досягнення її цілей, підтримуючи постійну конкурентну перевагу компанії
Джордж Мілкович, Джон Бодро	серія рішень у сфері відносин із найманими працівниками, які впливають на ефективність діяльності співробітників і організації у цілому
В.А. Рульєв, С.О. Гуткевич, Т.Л. Мостенська	це системно організований процес відтворення й ефективного використання всіх кадрів організації, спрямований на досягнення поставленої мети
О.В. Крушельницька та Д.П. Мельничук	передбачає системний планомірно організований вплив через систему взаємопов'язаних організаційно-економічних і соціальних заходів, спрямованих на створення умов нормального розвитку й використання потенціалу робочої сили на рівні підприємства
В.О. Храмов, А.П. Бовтрук	частина функціональної сфери кадрового господарства як основного механізму організації

Джерело: розроблено на підставі [1, 2, 3, 4, 5].

Отже, аналіз наведених визначень дає підставу виокремити декілька підходів до розуміння сутності поняття «управління персоналом»: системний, процесний та функціональний (рис. 1).

Крім цього, проведене дослідження приводить до наступних висновків:

- в науковій сфері сьогодні спостерігається відсутність єдиного розуміння терміну «управління персоналом»;

- дефініція «управління персоналом» є складним, багатогранним та багатоаспектним поняттям, яке потребує подальшого вивчення.

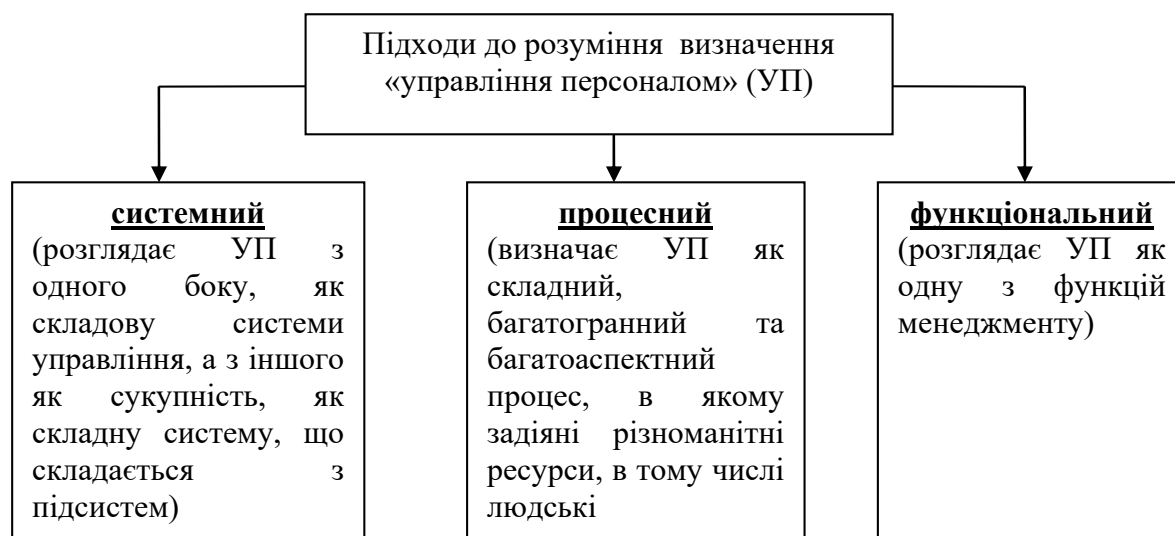

Рисунок 1 – Підходи до розуміння поняття «управління персоналом»

Таким чином, ефективне функціонування системи управління персоналом повинно призводити до підвищення діяльності підприємства, а саме: сприяти покращенню вибору та застосуванню мотиваційних заходів по відношенню до персоналу, підвищенню рівня їх морального та матеріального задоволення, поліпшенню клімату та соціальних відносин в колективі, підвищенню рівня продуктивності та ефективності праці працівників.

Отже, можна зазначити, що управління персоналом – це один з головних елементів в системі управління підприємством та невід’ємна складова стратегії його функціонування. Розвиток персоналу є необхідною умовою діяльності будь-якого підприємства, особливо в сучасних умовах перманентних змін та нестабільності зовнішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Стаут Л.У. Управление персоналом. Настольная книга менеджера. М.: Высшая школа, 2006. 536 с.
2. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами; 10-е изд. СПб.: Питер, 2017. 848 с
3. Крушельницька О.В., Мельничук Д.П. Управління персоналом: навч. посіб. К.: Кондор, 2003. 296 с
4. Управління персоналом: навч. посіб / В.А. Рульєв, С.О. Гуткевич, Т.Л. Мостенська. К.: КОНДОР, 2012. 324 с.
5. Храмов В.О., Бовтрук А.П. Основи управління персоналом: навч.-метод. посіб. К.: МАУП, 2001. 112 с.

Ємельянченко А. В., здобувачка гр Мен-181

Науковий керівник – **Самійленко Г. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СУТНІСТЬ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ВИДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасний світ характеризується великою кількістю різноманітних професій. Вибір професії - це одне з найважливіших рішень в житті кожної людини. Професія менеджера – одна з найактуальніших в умовах ринкової економіки, бо такий фахівець повинен поєднувати базові економічні знання з практикою управління. Виходячи з цього актуальним стає дослідження сутності менеджменту та діяльності менеджера в сучасних умовах.

Термін «менеджмент» (management) має американське походження і не перекладається на інші мови дослівно. В його основі лежить англійське дієслово «to manage» (управляти, керувати, завідувати), яке походить від латинського «manus» (рука), тобто сутність терміна «менеджмент» найкраще передає термін «управління» [1].

Слова «менеджер» і «менеджмент» почали входити у вжиток ще в минулому сторіччі, поступово набуваючи сучасного значення, згідно з яким, під менеджментом розуміють

функцію організованих систем, яка зберігає їх структуру задля досягнення цілей, а менеджером є людина, що організує конкретну роботу, керуючись сучасними методами. Менеджер не є автоматично керівником або входить до складу вищого керівництва підприємства [2]. Можна сказати, що менеджер - це керівник або управлінець, який відповідає за ефективну роботу всього підприємства або окремого підрозділу. До ознак діяльності менеджера можна віднести: управління роботою одного або кількох робітників; керування частиною або організацією в цілому, в якій він працює; прийняття рішення щодо діяльності своїх співробітників та функціонування всієї або певної частини соціально-економічної системи (рис.1).

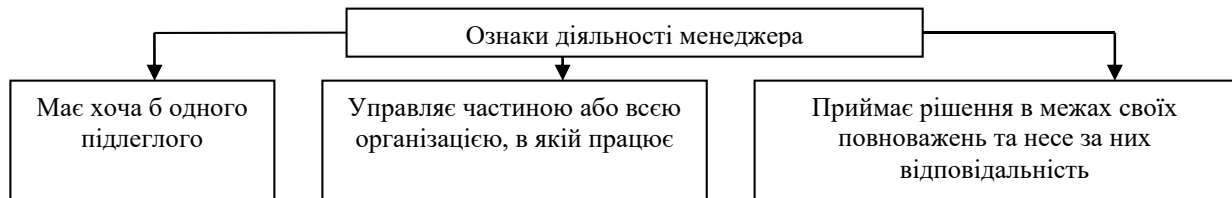

Рисунок 1 - Ознаки діяльності менеджера

Розглядаючи професію менеджера, слід зазначити, що це людина-аналітик, яка повинна передусім володіти комунікативними навичками та задатками лідера, так, на думку американського підприємця Джека Велча: “кожен керівник мусить передбачати майбутні події та бути далекоглядним, але хороші лідери повинні мати особливу здатність відчувати несподівані зміни”. Тому однією з сильних якостей для управлінця сучасності є стратегічне бачення. Робота менеджерів полягає у тому, аби поєднати та скоординувати використання ресурсів для досягнення цілей. Стати успішним менеджером мають шанси люди амбітні з вродженими лідерськими якостями. А отже, менеджер - це керівник-професіонал, який працює за наймом, пропонує свої професійні послуги організаціям, компаніям, фірмам, здатний забезпечити досягнення тактичних та стратегічних цілей в умовах ринкового середовища та спеціалізується на примноженні прибутку [3].

Менеджмент - це діяльність, здійснення якої є вкрай важливою для будь-якої соціально-економічної системи. В широкому розумінні – менеджмент це гармонійне поєднання наукової бази та мистецтва, тобто власних здібностей та досвіду, якими володіє той чи інший керівник та їх використання в своїй професійній діяльності задля отримання поставлених цілей та результатів (рис. 2) [4].

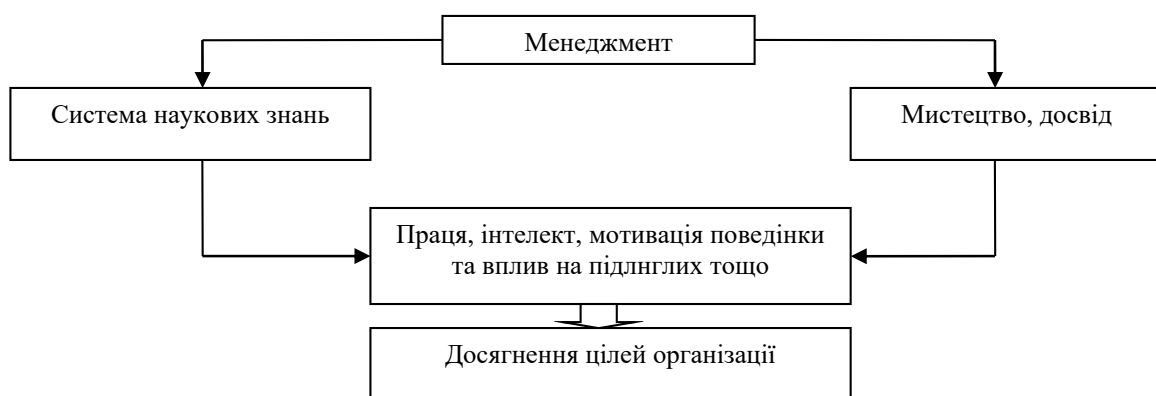

Рисунок 2 - Менеджмент як поєднання науки та мистецтва

Менеджмент в соціально-економічних системах відіграє важливу роль, його прояв відчуває кожний робітник організації, діяльність яких безпосередньо впливає на очікуваний результат. При цьому функція мотивації в системі управління займає важливе місце, адже люди є найважливішим елементом виробничого процесу на підприємстві.

Найважливішим завданням менеджменту є отримання та підвищення прибутковості функціонування компанії, забезпечення рентабельності діяльності підприємства і його стабільного становища на ринку, організація виробництва та реалізації товарів і послуг з урахуванням потреб споживачів [5]. Інакше кажучи завдання менеджера полягає в забезпеченні стабільної конкурентоспроможності фірми.

Таким чином, можна зробити висновок, що менеджмент як професійна діяльність ефективно функціонує та реалізується в ринкових умовах та являє собою сукупність функцій, які орієнтовані на ефективне використання різноманітних ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних, фінансових тощо) задля досягнення цілей організації.

Список використаних джерел

1. Менеджмент : навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Х.: Право, 2013. 216 с.
2. Скібіцька Л.І., Скібіцький О.М. Менеджмент: навч.посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 416 с.
3. Основи менеджменту: навч посібник./Г.В Осовська , О.А Осовський.-К- Кондор , 2006. 664с.
4. О.М. Віноградська, Н. С. Віноградська, В. С. Шевченко Менеджмент: Навчальний посібник для студентів усіх форм навчання спеціальності 0501 "Економіка і підприємництво". Харків: ХНАМГ, 2008.
5. Стахів О. Г., Явнюк О. І., Волощук В. В. Основи менеджменту: Навчальний посібник. / За наук. ред. док. екон. наук, проф. М. Г. Бойко. – Івано-Франківськ, «ЛілеяНВ», 2015. 336 с.

Язловецька Д. В., здобувачка гр. Мен -181
Науковий керівник – **Самійленко Г. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Персонал є головним ресурсом будь-якого підприємства, який визначає успіх його функціонування. Люди, не дивлячись на останні досягнення науки та техніки, які сприяють підвищенню рівня автоматизації та інформатизації її діяльності, завжди будуть чинником зростання продуктивності праці та джерелом творчої та інтелектуальної активності. Управління персоналом в сучасних умовах набуває суттєвого значення з позиції впливу на конкурентоспроможність та прибутковість підприємства, а також на стратегію його розвитку. Тому дослідження системи управління та виявлення її основних проблем є сьогодні актуальним.

Вивчення наукових праць з питань управління дало змогу виділити основні проблеми цієї сфери на сучасному етапі розвитку:

- процес підбору та набору кадрів з відповідним рівнем знань та навичок та розумінням сучасних вимог та тенденцій;
- забезпечення високого рівня продуктивності та ефективності праці працівників,
- формування та всебічна підтримка сприятливого клімату, позитивного відношення співробітників один до одного в колективі;
- недостатність мотиваційних заходів по відношенню до персоналу, їх перманентна незадоволеність оплатою праці тощо.

Таким чином, у сучасних умовах головним завданням управління персоналом є поєднання ефективного навчання персоналу, кваліфікації та мотивації для розвитку професійних навичок працівників та стимулювання їх до виконання роботи вищого рівня. Тому сьогодні працівники повинні постійно підвищувати свій освітній та професійний рівень. Це можна виразити в постійному підвищенні його професіоналізму та розвитку особистих культурних уподобань. Задля подолання визначених проблем та ефективності управління персоналом повинно передусім базуватися на наступних принципах (табл. 1) [1, 2].

Таблиця 1 - Принципи, на яких базується управління персоналом

Принцип	Зміст
1	2
цілеспрямованості	визначає, що метою кожного процесу управління є досягнення конкретних результатів організації. Відсутність чітких цілей позбавляє спрямованості роботи з персоналом та значно знижує її ефективність
системності	полягає в тому, всі дії (програми, процедури, практичні засоби управління) щодо персоналу повинні мати концептуальну єдність, становити єдину взаємопов'язану систему і не суперечити один одному
науковості	означає, що суб'єкти управління повинні використовувати науково обґрунтовані методи в процесі управління персоналом
оптимальності	полягає в знаходженні та встановленні балансу між результатом і витратами на його досягнення в процесі управління персоналом
послідовності	означає, що обрані процедури та методи управління, правила та норми організаційних відносин не повинні суперечити один одному, повинні бути уніфікованими для всіх членів команди та незмінними без вагомих підстав.
баланс повноважень та відповідальності	означає відповідальність кожного працівника за певні операції чи процеси, що знаходяться в сфері його діяльності чи контролю. Даний принцип повинний дотримуватися всіма працівниками: від керівника до простого робітника на всіх рівнях управління
поєднання особистих та колективних інтересів з інтересами організації	проявляється в тому, що для досягнення своїх цілей організація не забуває про інтереси, потреби та цілі окремих працівників та підрозділів і робить усе можливо щоб уникнути конфлікту інтересів
дотримання морально-етичних норм	проявляється в неприпустимості різноманітних дій, що не відповідають суспільним та моральним нормам, правилам, цінностям, на кшталт, нечесності, брехні, маніпуляцій та є обов'язковим у відношеннях між організацією і працівниками

Джерело: розроблено на підставі [1, 2].

Слід зазначити, що система управління персоналом на підприємстві повинна відповідати цілям та методам функціонування підприємства та її кадрів, захищати права та обов'язки працівників щодо забезпечення дотримання правил у формуванні, стабілізації та використанні людських ресурсів. Реалізація зазначеного повинна розпочинатися з підбору персоналу, продовжуватися вивченням ступеню задоволення працівників мотиваційними заходами їх діяльності, відслідковуванням стосунків, відносин та клімату в колективі та завершуватися розрахунками продуктивності та ефективності праці [3, 4].

Отже, за таких умов, сучасна система управління персоналом повинна стати базою для підвищення конкурентоспроможності підприємства, його стратегічного розвитку, досягнення максимального рівня прибутку. При цьому, людські ресурси як основа будь-якої соціально-економічної системи повинна розглядатися не просто як один з видів ресурсів, не як джерело постійних витрат, а як об'єкт інвестицій. Вкладання в розвиток персоналу сьогодні - це головне джерело доходу та фактор успіху підприємства завтра. Ефективність кадрового менеджменту повинна досягатися за умов наукового забезпечення, практичної реалізації, а також постійного вдосконалення форм і методів управління персоналом.

Список використаних джерел

1. Ситник Н. І. Управління персоналом [навчальний посібник для ВНЗ]. К.: Інкос, 2009. 472 с.
2. Гривнак А. В., Бала О. І. Проблеми управління персоналом на сучасних підприємствах. Національний університет "Львівська політехніка". 2013. С. 10-17.
3. Репетацька В. В., Люльчак Л. О., Кройтор А. О. Сучасні тенденції та проблеми управління персоналом [Електронний ресурс]. URL: http://www.rusnauka.com/2_ANR_2010/Economics/5_56855.doc.htm.
4. Зудова І. У., Петренко М. С. Сучасні проблеми розвитку та управління персоналом підприємства. Молодий вчений. 2017. № 10. С. 889-893.

Коваль К. П., аспірантка освітньо-наукової програми з менеджменту
Науковий керівник - **Оліфіренко Л. Д.**, д.держ.упр., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Роль сфери послуг у світовій економіці посилюється протягом останніх десятиліть. В період з 1980 до 2015 року середня частка послуг у ВВП країн, що розвиваються зросла з 42% до 55%. Послуги стали найбільш динамічною складовою світової торгівлі, де відіграють все більш важливу роль у світовій економіці та у повсякденному житті [1].

Процеси соціально-економічного розвитку сьогодення потребують врахування положень концепції сталого розвитку, яка актуалізувалася та остаточно сформувалася після Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро в липні 1992 року. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку.

При цьому ключові зусилля щодо забезпечення сталого розвитку мають бути спрямовані на турботу про людські потреби, тобто викоренення бідності, зменшення диференціації доходів, рівня життя та більш ефективного задоволення потреб населення на основі соціальної справедливості, що актуалізує створення ефективного та дієвого ринку соціальних послуг.

Ключовими датами створення та розвитку системи соціальних послуг в Україні стали [2]:

2003 рік – ухвалення Закону «Про соціальні послуги» – започаткування створення нової галузі та перше законодавче визначення терміну «соціальні послуги»;

2007 рік – затвердження Концепції реформування системи соціальних послуг задля підвищення якості соціальних послуг, посилення адресності, підвищення ефективності і наближення до потреб отримувачів, та з метою запровадження механізму управління системою щодо реагування на потреби отримувачів соціальних послуг. Результатом реформування мали б стати підвищення рівня якості життя населення та реалізація прав населення шляхом створення та функціонування такої системи соціальних послуг, що задовольняла б потреби населення в отриманні доступних та якісних адресних соціальних послуг;

2012 рік – затвердження Стратегії реформування системи соціальних послуг з оновленими завданнями щодо забезпечення доступності, якості та ефективності соціальних послуг, зокрема роздержавлення та створення ринку соціальних послуг на принципах орієнтованості на задоволення потреб отримувачів, адресності надання, залучення отримувачів послуг до самостійного розв'язання проблемних ситуацій, створення рівних умов для усіх суб'єктів надання соціальних послуг, прозорості надання соціальних послуг;

2019 рік – затвердження нової редакції Закону «Про соціальні послуги».

Проведений аналіз існуючих підходів щодо визначення «соціальних послуг» дає змогу зробити висновок, що здебільшого досліджувана категорія розуміється у таких основних значеннях, як «складова соціальної підтримки», «комплекс правових, економічних, психологічних, медичних. реабілітаційних та інших заходів», «індикатори соціальних цінностей, рівня та якості добробуту населення, економічного стану країни», «вид діяльності, спрямований на задоволення основних соціальних потреб індивіда», «специфічна суспільна споживча вартість», «сукупність заходів, що спільно формуються та вживаються органами державної влади, фізичними особами і недержавними організаціями», «особливий вид послуг, що передбачає допомогу особам які перебувають у складних життєвих обставинах», «дії, спрямовані на профілактику, подолання складних життєвих обставин або мінімізації їх негативних наслідків».

Згідно із Законом України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII соціальні послуги надаються для досягнення таких цілей:

- профілактика складних життєвих обставин;
- подолання складних життєвих обставин;
- мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин.

Система надання соціальних послуг України є правовою основою та може бути представлена як сукупність суб'єктів надання соціальних послуг, котрі взаємодіють між собою на всіх етапах реалізації своїх прав та повноважень [2; 3; 5]:

1) Уповноважені органи системи надання соціальних послуг – Міністерство соціальної політики України; місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування (у т.ч. ОТГ);

2) Отримувачі соціальних послуг – отримувачі; об'єднання отримувачів соціальних послуг;

3) Надавачі соціальних послуг – надавачі (державні та недержавні); об'єднання надавачів соціальних послуг; об'єднання працівників.

В українських умовах в системі надання соціальних послуг важливого значення набуває проблема віддаленості територій, котрі обслуговуються, що чинить вплив на навантаженість існуючих надавачів соціальних послуг та значно обмежує ефективність часу роботи з клієнтами протягом робочого дня, чим знижується продуктивність.

Організація надання соціальних послуг є важливим питанням в умовах децентралізації та має вирішуватись шляхом задоволення місцевих спільнот із залученням багатьох партнерів задля спільної реалізації соціальних проєктів.

Досвід європейського самоврядування показує, що недостатня увага органів місцевого самоврядування до сфери соціальних послуг, уповільнює процеси розвитку в довготривалій перспективі, оскільки ніщо не може замінити потреби людей, котрі перебувають у складних життєвих обставинах.

Список використаних джерел

1. World Trade Report 2019: The future of services trade. World Trade Organization 2019. Print ISBN 978-92-870-4772-4. Web ISBN 978-92-870-4775-5. Published by the World Trade Organization.
2. Олена Нечосіна «Функціонування системи соціальних послуг в Україні: короткий опис». Solidarity Fund PL in Ukraine; polska pomoc, Київ 2019.
3. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.
4. М. Ольчак, К. Ройек. Вдосконалення соціальних послуг у ОТГ. Посібник. Solidarity Fund PL in Ukraine. polska pomoc. Київ, 2019.
5. Оліфіренко Л.Д., Коваль К.П. Удосконалення методичних підходів оцінювання ефективності соціальної допомоги у контексті політики подолання бідності та нерівних можливостей населення України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. №3. С. 99-110.

Самойлович А. Г., аспірантка освітньо-наукової програми з менеджменту

Науковий керівник – **Оліфіренко Л. Д.**, д. держ. упр., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ СПОЖИВАННЯ БЛАГ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Споживання благ є однією з рушійних сил економіки. Бажання індивіда задовольнити власні потреби формує споживацький попит, що сприяє появі нових та вдосконаленню існуючих товарів та послуг, а також зумовлює збільшення обсягів виробництва, зростання рівня зайнятості, прибутковості, продуктивності, унікальності та всебічного розвитку суспільства.

Проте трансформувавшись із задоволення базових потреб у харчуванні та безпеці, завдяки економічному та соціальному розвитку суспільства, а також розвитку технологій,

споживання благ перетворилося в інститут, що ставить за мету створення певного статусу та враження у оточуючих про власний успіх та рівень добробуту. Тобто, бажання володіти певною річчю (споживати) викликане не необхідністю її споживання чи використання її функцій, а для того, щоб довести оточуючим власний успіх; з метою отримання певного соціального статусу за рахунок володіння благами. Така споживацька модель характеризується споживанням, яке перевищує базові потреби людини, тобто є надспоживанням, або споживацтвом.

Неабияку роль у цьому зіграло економічне зростання та розвиток технологій наприкінці ХХ століття, глобалізація та відкритість економік більшості країн світу. Населення розвинених країн сприймає відсутність голоду як належне, а можливість орендувати або придбати власне житло задовольняє базові потреби у захисті. Система споживання у цифровому суспільстві складається не лише з виробника і споживача, а також включає маркетинг та кредитно-банківську систему.

Часто бажання придбати певну річ диктується виключно необхідністю показати оточуючим, що індивід може собі її дозволити. Масова культура, реклама (часто прихована) формують хибне уявлення про успіх. Більшість людей прагне досягти успіху, бути успішними, мати певний рівень багатства, але помилково вважає, що наблизитися до цього можна за рахунок матеріального блага, а не багаторічною працею, інтелектуальними чи іншими зусиллями. Саме тому відомі бренди залучають до рекламних кампаній саме зірок, як приклад людей, які досягли успіху, що закріплюється у звичку, стиль, кліше, які стають споживчими інститутами у певних сегментах споживчого ринку.

Бажання споживати формується у індивіда підсвідомо і ключову роль у цьому відіграє реклама. Достатньо одного пошукового запиту з власного облікового запису у браузері для того, щоб через кілька годин контекстна реклама на всіх сайтах та гаджетах показувала саме ті товари, які щойно були предметом пошуку.

Віртуалізація економіки та розвиток електронної комерції спростили доступ до більшості товарів та послуг. Відтак придбати продукти харчування, одяг, техніку тощо можна у будь-який час завдяки гаджету з доступом до інтернету та банківській картці.

Широкий доступ до споживчих кредитів, на нашу думку, значною мірою впливає на можливість індивіда споживати. Можливість оформити кредит, не виходячи з дому, спонукає споживача витратити фінансові ресурси. Витратити на те, що до цього було показане як приклад статусу нібито досягнутого у житті успіху для інших, стає потужним інструментом розгортання споживання благ шляхом інтенсивного стимулювання попиту через контекстну рекламу інтернет-магазину у соціальних мережах, засобах ЗМІ, мережевих комунікаціях.

Інтелектуальні технології, глобалізація та масове виробництво дозволили бізнесу за менших витрат задовольнити основні потреби людей, а також зосередитися на розробці нових та постійному удосконаленні існуючих пропозицій товарів та послуг, пропонуючи до споживання нові товари ще до втрачання попередньо придбаними речами фізичного або морального зносу, псування. Через таке ставлення до споживання благ традиційні відносини між виробником та споживачем, за яких попит породжував пропозицію, змінюються на протилежні – пропозиція породжує попит. Саме виробники тепер управляють споживачами, нав'язуючи останнім хибне уявлення про успіх, шляхи його досягнення та стимулюючи постійне зростання бажання споживати.

Отже, економічний розвиток та сучасні технології впливають на бажання людей споживати, трансформуючи цей процес від задоволення базових потреб, необхідних для виживання, до нестримного бажання купувати те, що інколи ніколи не використовується. Масова культура сприяє формуванню споживацьких цінностей, які призводять до небережливого ставлення до речей, виснаження ресурсів та забруднення планети.

Основним сенсом буття суспільства споживання є споживання заради споживання, у якому (часто) штучно створене бажання придбати підкріплюється економічною і технологічною можливістю це зробити.

Забезпечення базових потреб людини, економічний розвиток, підвищення рівня життя, збільшення його тривалості є беззаперечними досягненнями людства. Проте, споживацтво, притаманне більшою мірою саме розвиненому суспільству, не має стати сенсом життя та витіснити інші важливі його аспекти. Тому формування економічної поведінки свідомого споживача, критичного та аналітичного мислення до споживання благ, здатності приймати екологічно безпечні рішення мають виробити звичку у споживача як носія людських цінностей, яка має закріплюватись як інститут, основним імперативом якого є бережливе ставлення до оточуючого середовища незалежно від прямого чи опосередкованого відношення індивіда до ресурсу.

Список використаних джерел

1. Суспільство споживання, або куди діваються гроші? URL: <https://financer.com/ua/spozhyvannia-groshi-kredity> Дата звернення 05 травня 2020 р.
2. Consumerism and Marketing in the Digital Age URL: https://www.researchgate.net/publication/298437862_Consumerism_in_the_Digital_Age Дата звернення 06 травня 2020 р.
3. Консьюмеризм як феномен духовно-економічного життя сучасної людини: pro et contra URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/21200> Дата звернення 07 травня 2020 р.
4. Оліфіренко Л.Д., Самойлович А.Г. Електронна комерція та можливості її розвитку в Україні. *Сучасні технології менеджменту, інформаційне, фінансове та облікове забезпечення розвитку економіки в умовах євроінтеграції*. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція. Збірник тез доповідей 16-17 квітня 2020 року. С. 474-476.
5. Ричард Талер От Homo economicus к Homo sapiens URL: http://logosjournal.ru/arch/73/97_8.pdf Дата звернення 05 травня 2019 р.

Охріменко К. В., здобувачка гр. Мен-161

Науковий керівник – **Попело О. В.**, д.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

В умовах соціально-економічної кризи та гострої нестачі фінансових ресурсів залучення іноземних інвестицій є одним з основних засобів забезпечення необхідних структурних зрушень у народному господарстві, прискорення технічного прогресу, зростання кількісних і якісних показників внутрішньо- та зовнішньоекономічної діяльності.

З посиленням глобалізаційних процесів та збільшенням масштабів міжнародного руху капіталу роль прямих іноземних інвестицій як важливого фактора економічного розвитку суттєво зростає. Завдяки залученню іноземних інвестицій виникають можливості для оновлення та модернізації виробництва, створення додаткових робочих місць, збільшення податкових надходжень та загального підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Загострення соціально-економічної кризи в Україні призвело до погіршення інвестиційного клімату та як наслідок зниження показників інвестиційної діяльності в країні. Тому в сучасних умовах задля покращення інвестиційного іміджу країни важливо здійснення реформування інвестиційної політики держави.

Економіка України перебуває в складній економічній ситуації, яка зберігає тенденції до погіршення. Важливу роль у створенні сприятливих умов для розвитку української економіки відіграють іноземні інвестиції. На рис. 1 розглянуто структурно-функціональні особливості іноземних інвестицій, де виокремлено ефективні інвестиції, псевдо ефективні інвестиції та спекулятивний капітал.

*складено автором

Рисунок 1 - Структурно-функціональні особливості іноземних інвестицій

Прямі іноземні інвестиції (далі – ПІІ) є доказом наявності «тривалої зацікавленості» закордонного інвестора в діяльності підприємства, що своєю чергою передбачає володіння ним не менше ніж 10 % статутного капіталу. ПІІ цим і відрізняються від портфельних інвестицій, у межах яких іноземний інвестор не має значного впливу на діяльність підприємства, оскільки володіє меншою його часткою. Також ПІІ можуть сприяти розвитку підприємства через забезпечення доступу до іноземного капіталу, а відповідно і подолання проблеми низького рівня вітчизняних заощаджень. До того ж закордонні інвестори можуть запроваджувати управлінські ноу-хау і технології, приводити із собою постачальників і покупців, а отже, підвищувати продуктивність та рентабельність підприємств із ПІІ [3].

Останніми роками загальний обсяг ПІІ в доларах США дуже скоротився. Це скорочення приблизно однаково пов'язане зі збитками підприємств протягом цих років, а також із знеціненням української валюти – гривні.

Крім нестабільності валюти, вже третій рік поспіль рейтинг найбільш значущих перешкод для закордонних інвесторів очолюють корупція та недовіра населення до судової системи. Серед головних перешкодою третє місце за важливістю у 2018 році, на думку інвесторів, посідає нестабільна фінансова ситуація. Треба зауважити, що мінливе та обтяжливе законодавство, обмеження на рух капіталу й валютні операції, а також репресивні дії правоохоронних органів є застережливими для інвестицій [4].

Розглянемо основні перешкоди, які стримують залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України (рис. 2) [5].

У сучасних інтеграційних умовах основними аспектами залучення іноземних інвестицій в економіку нашої держави є акцент уваги на внутрішньому ринку, залучення інвестицій у компанії з високим рівнем рентабельності та швидкими строками окупності.

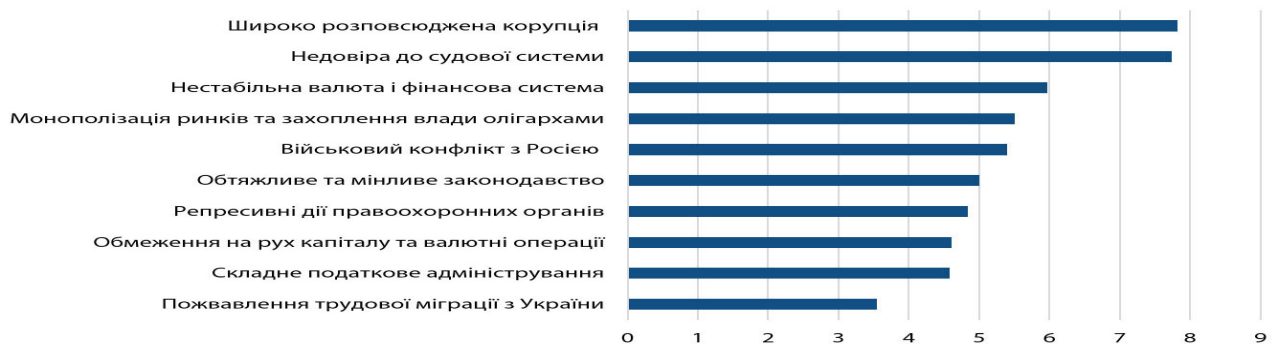

Рисунок 2 – Топ-10 перешкод залучення ІІІ в Україну

Нині першочерговими проблемами для залучення іноземних інвестицій є такі: не адаптоване до сучасних реалій законодавство, законодавча нестабільність, високий рівень інфляції, коливання курсів валют, складність реєстраційний процесів, значне податкове навантаження, широке розповсюдження корупції, монополізація ринків та захоплення влади олігархами, військовий конфлікт з Росією та інше.

До основних шляхів вирішення зазначених проблем можна віднести: проведення скоординованої інформаційно-маркетингової політики, що суттєво поліпшить інвестиційну привабливість України у світі та створення системи відповідних інституцій і механізмів, які б сприяли залученню закордонних інвестицій в Україну.

Список використаних джерел

1. Барабаш М. Три кроки для залучення інвестицій в український бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/10/26/630492/>. (20.11.18)
2. Ціна відкритості: який вплив прямих іноземних інвестицій на економіку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/tsina-vidkritosti-yakij-vpliv-pryamih-inozemnih-investitsij-na-ekonomiku-ukrayini/> (20.11.18).
3. Вплив іноземних інвестицій на розвиток економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5162> (20.11.18).
4. Корупція та недовіра до судової системи очолюють рейтинг перешкод для інвесторів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ces.org.ua/foreign_investor_survey_results_2018/ (20.11.18).
5. Державна служба статистики України. Надходження прямих іноземних інвестицій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (20.11.18).

Пінчук В. І., аспірант
Науковий керівник - **Шевченко О. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВИСОКОЕФЕКТИВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В КРИЗОВИЙ ПЕРІОД

В сучасних умовах розвитку економіки зростає роль системи управління персоналом у вирішенні соціально-економічних проблем суспільства. Ефективність господарювання безпосередньо залежить від ефективності використання засобів і предметів праці, трудових ресурсів, знань, умінь керівників і фахівців, їх здатностей швидко реагувати на змінні умови ринкової кон'юнктури. Економічне середовище, в якому сьогодні функціонують підприємства, характеризується кризовими явищами [4,5].

Антикризове управління персоналом, як будь-яке управління взагалі, характеризується певними технологічними схемами управління. Метою даного дослідження є вдосконалення, раціоналізація та оптимізація діяльності системи управління персоналом державної служби за рахунок використання інноваційних методів покращення кадрового потенціалу в державних органах влади.

Для підвищення організаційної ефективності в приватному секторі постійно розробляються інноваційні методи управління. З метою наближення фактичного рівня кадрового потенціалу до необхідного (еталонного), що обумовлено реалізацією адміністративної реформи у сфері державного управління, використовуються запозичені технології покращення кадрового потенціалу чи способи зменшення чисельності персоналу з приватного сектору. До числа управлінських інноваційних методів, що сприяють спрощенню ієрархічної (організаційної) структури, можна віднести даунсайзинг, реінжиніринг та паблік-інжиніринг [7].

Даунсайзингом називають ряд перетворень, що стосуються організаційної структури державної служби для поліпшення її функціонування і зниження витратної частини бюджету, головним чином, за рахунок скорочення персоналу з метою економії фонду заробітної плати та інших витрат, пов'язаних із персоналом.

На відміну від даунсайзингу, реінжиніринг – це фундаментальне переосмислення і радикальне перепроєктування адміністративно-управлінських процесів для досягнення суттєвих покращень у таких ключових показниках результативності, як витрати на персонал, якість функцій, що вони виконують.

Метою паблік-інжинірингу є не перебудова структур органів державної влади, а забезпечення підвищення ефективності роботи цих органів влади, істотне поліпшення показників діяльності. На основі практики реінжинірингу в державному секторі можна сформулювати принципи паблік-інжинірингу. За допомогою паблік-інжинірингу можна здійснити докорінну перебудову системи органів державної влади, що здійснюють управління персоналом державною службою.

Таким чином, на сучасному етапі в державних органах влади набуває поширення практика використання принципів, технологій та методів, застосовувана в приватному секторі з метою вдосконалення адміністративно-управлінських процесів. Удосконалення організаційно-правового забезпечення діяльності органів державної влади обумовлює необхідність формування в державному секторі структур, які повинні спиратися на договірні відносини й орієнтуватися у своїй діяльності на досягнення запланованих результатів, тобто державне управління має перейти від функціональної ієрархії до співпраці з підприємствами приватного сектору.

Таким чином, проаналізовано можливість реалізації інноваційних методів покращення кадрового потенціалу та напрямків формування і функціонування високоєфективної кадрової політики у державних органах влади, що дозволяє оптимізувати діяльність органів державної влади за умови підвищення якості адміністративно-

управлінських процесів, що і є перспективою подальших наукових досліджень у даному напрямі.

Список використаних джерел

1. Василенко І. А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия: учеб. пособ. –Изд.2-е, перераб. и доп. /И.А.Василенко. –М.: Изд. корпорация "Ло-гос", 2001. –161 с.
2. Гайдученко С. Особливості управління персоналом у сфері державної служби країн Європейського Союзу / С. Гайдученко // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / редкол.: С. М. Сербогін (голов. ред.) [та ін.]. –Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. –Вип. 3 (3). –С. 225–232.
3. Зіміна О. Особливості управління персоналом на державній службі / О. Зіміна // Вісник НАДУ. –2008. – No 2. –С. 117–124.
4. Кошкин В.И. Антикризисное управление: 17 модульная программа для менеджеров “Управление развитием организации”. Модуль 11 / В.И. Кошкин. –М.: ИНФРА-М, 2000. –512 с.
5. Крушельницька О.В. Управління персоналом: навч. посібник / О.В. Крушельницька, Д.П. Мельничук. – Житомир: ЖІТІ, 2002. –345 с.
6. Економіка підприємства та управління виробництвом [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu141_69/e141tsy.pdf.
7. Наукові засади ре-формування державної служби в Україні: наукова доповідь / за заг. ред. проф. В.Б.Авер'янова. –К.: Юридична наука, 2000. –56 с.
8. Скібіцький О.М. Антикризисний менеджмент: навч. посібник / О.М.Скібіцький. –К. : Центр учбової літератури, 2009. –568 с.
9. Теоретико-методологічні засади впровадження інноваційних методів управління персоналом державної служби України [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/3/02.pdf>.
10. Шапурова О.О. Політика антикризового управління при загрозі банкрутства / О.О. Шапурова // Актуальні проблеми економіки. –2008. –No 8 (86). –С. 147–154.

Соловйова Т. О., студентка гр. ФЕтаУ-607зм

Науковий керівник – **Чистов С. М.**, к. ек. н., доцент

*ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
(м. Київ, Україна)*

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Трансформація базових суспільних інститутів (сім'ї, освіти, науки, бізнесу, держави та ін.) безпосередньо пов'язана із розвитком людських ресурсів унаслідок змінюваних природно-кліматичних та екологічних умов, змін у структурі зайнятості, підвищенні мобільності та комунікаціях, що відбувається під впливом науково-технологічного прогресу. Трансформація суспільних інститутів формує якісно нові умови соціально-економічного розвитку, а виникнення новітніх парадоксів та проблем потребує подальших змін у напрямках концептуального визначення заходів управління розвитком людських ресурсів, оптимізації завдань і форм діяльності держав і міжнародних інституцій у цій сфері, інтеграції зусиль щодо моніторингу, планування та прогнозування.

Незаперечним є те, що важливо оцінювати, наскільки ціннісні орієнтації та тенденції їх трансформації відповідають напрямам та перспективам соціально-економічного розвитку України, ідеям розбудови демократії, правової, соціальної та незалежної держави.

Тож актуальність теми обумовлена декількома позиціями. Насамперед, реформування сфери культури є одним з основних завдань як гуманітарної політики, так і політики соціально-економічного розвитку України, адже побудова сучасної демократичної держави повинна відбуватися на засадах загальнолюдських цінностей, які є трампліном у забезпеченні розвитку культурних цінностей саме українського суспільства. Крім того, в умовах наявності тимчасово окупованих територій в Україні та внаслідок російської агресії, стало цілком очевидним, що вітчизняне культурне середовище має мати механізм

формування умов, необхідних протистоянню деформації культурного середовища нації за різними ознаками: мовними, історичними, духовними тощо. Саме інституційна складова державної політики в сфері культури повинні забезпечити реалізацію відповідної політики та стати захисним механізмом проти негативних умов розвитку культурних цінностей українського суспільства.

Метою даної роботи є обґрунтування пропозицій щодо удосконалення інституційного забезпечення розвитку культурних цінностей.

Культурну цінність ми розглядаємо як сукупність різноманітних цінностей (символічних, естетичних, соціальних, історичних, автентичних), які мають публічне визнання, творять унікальну культурну пам'ять, формують людський культурний капітал на основі загальних та індивідуальних вигід, зокрема, освіти, виховання, мистецтва.

Інституційна система сфери культури має чітко функціонувати, щоб ефективно забезпечувати розвиток культурних цінностей. На нашу думку, має бути чітко визначений державний орган, що має організовувати, планувати та контролювати діяльність всіх вищезазначених інституцій. До її складу можуть входити представники від різних інституційних складових культурної сфери. Діяльність органу може бути пов'язана з аналізом звітів з планування, організації, результатів діяльності всіх державних структур, діяльність яких, на нашу думку, має бути постійно контролювана саме таким органом.

Нижче на Рис.1 зобразимо інституційну складову сфери культури.

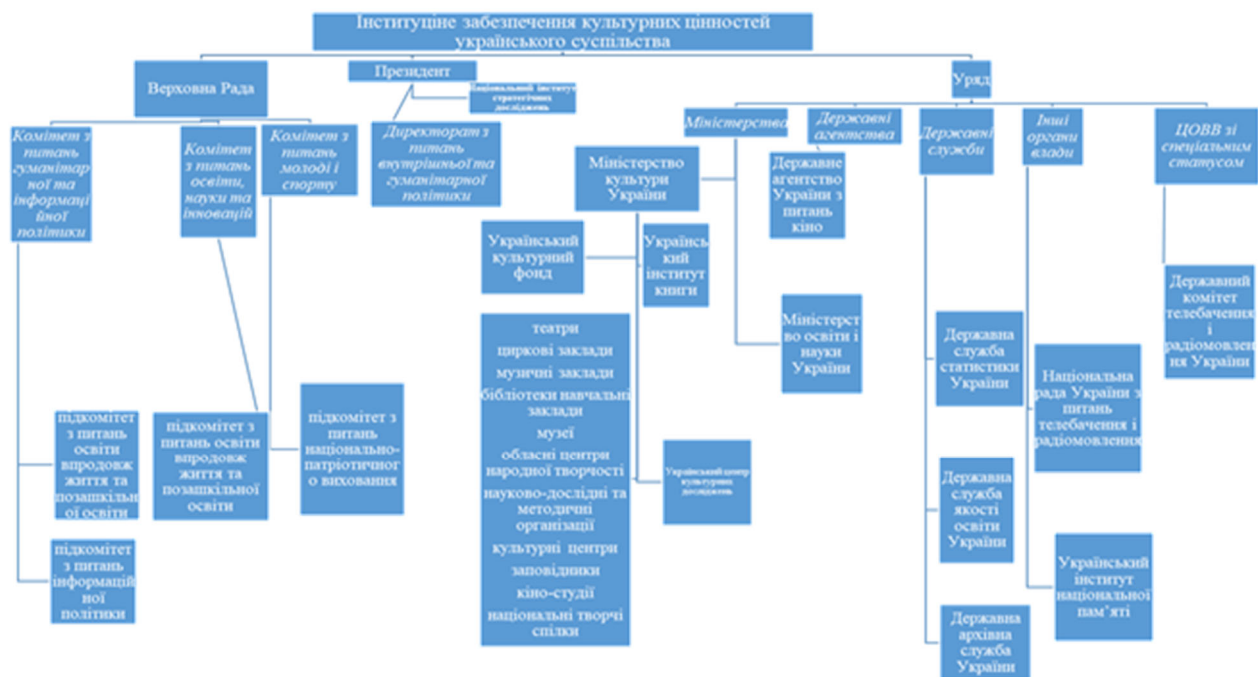

Рис.1 – Інституційне забезпечення культурних цінностей українського суспільства.
Джерело: розроблено автором на основі чинного законодавства

Серед пропозицій також виділяємо складення пам'ятки працівника інституції культури (Кодекс етики працівників інституцій культури). Його наявність сприятиме підвищенню рівня відповідальності та усвідомленості у будь-якого працівника сфери культури від нижчої до вищої ланки.

Метод вимірювання неформальних інститутів сфери культури більшою мірою зводиться до збору статистичної інформації (опитування). В свою чергу, вимірювання формальних інститутів за індикатором якості державного управління Всесвітнього банку також можна використовувати у оцінці ефективного інституційного забезпечення культурних цінностей.

Інформацію щодо способу вимірювання узагальнено наведемо в таблиці «Способи визначення кореляції між характеристиками культури» нижче.

Таблиця 1 - Способи визначення кореляції між характеристиками культури

	Культурна цінність	Вимірювання
1.	Узагальнена довіра	Для оцінки довіри респондентів запитують: «В цілому, чи сказали би ви, що більшості людей можна довіряти або чи обережність ніколи не завадить, коли маєш з людьми справу?». Можливі відповіді: «Більшості людей можна довіряти» або «Треба бути дуже обачним».
2.	Індивідуалізм та колективізм	Індивідуалізм, вимірний в різних суспільствах шляхом інтерв'ю зі співробітниками ІМВ в 30 країнах, відображає ступінь інтеграції людей в групи.
3.	Сімейні зв'язки	Сімейні зв'язки – головний компонент трьох питань: одне стосується важливості сім'ї в житті людини (за шкалою від 1 до 4), ще два питання пропонують респонденту погодитися з одним із двох тверджень: «Людина не зобов'язана любити та поважати батьків, які цього не заслужили» або «Незалежно від чеснот та недоліків своїх батьків, людина повинна завжди любити та поважати їх»; а також «У батьків є своє життя, і неможна просити їх пожертвувати власним благополуччям заради дітей» або «Обов'язок батьків – зробити все можливе для дітей, навіть ціною власного благополуччя».
4.	Узагальнена мораль	Узагальнена мораль – головний компонент трьох питань: перше оцінює рівень довіри (наведемо його нижче), ще два питання стосуються того, чи потрібно заохочувати дітей засвоювати вдома такі якості як повага та слухняність.
5.	Співвідношення між характеристиками культури	Для оцінки співвідношення «праця – везіння» респондентів просять обрати одне з двох тверджень: «В довгостроковому періоді наполеглива праця зазвичай сприяє кращому життю» або «Наполеглива праця зазвичай не сприяє успіху, успіх скоріше визначається везінням та зв'язками».

Джерело: розроблено автором на основі [1]

Вважають, що гарною характеристикою щодо якості інститутів, пов'язаних з управлінням, – це індикатори якості державного управління Всесвітнього банку – World Governance Indicator, (WGI). Розглянемо ці шість вимірювань в наступній Таблиці 2.

Таблиця 2 - Індикатори якості державного управління Всесвітнього банку

	Індекс	Означення індексу
1.	Голос і підзвітність	Якою мірою громадяни країни можуть брати участь у виборі свого уряду, а також ступінь свободи самовираження, свободи об'єднань та ступінь поширення вільної преси.
2.	Політична стабільність і відсутність насилля	Цей показник відображає вірогідність того, що уряд буде дестабілізовано чи повалено неконституційним чи насильницьким способом, включаючи політично мотивоване насилля і тероризм.
3.	Ефективність уряду	Стосується якості державних послуг та держслужби, міри її незалежності від політичного тиску, якості формулювання і проведення політики, надійності дотримання цієї політики з боку уряду.
4.	Якість регулювання	Відображає здатність уряду формулювати та проводити розумну політику та регулювання, що заохочує розвиток приватного сектору.
5.	Верховенство закону	Відображає, якою мірою громадяни впевнені в громадських нормах та ступінь їх дотримуються. Особливо це стосується якості виконання договорів, дотримання прав власності; поліції та судів; ймовірності злочинів і насилля).
6.	Контроль над корупцією	Характеристика службового положення, що означає особисте збагачення, включаючи дрібні й великі випадки корупції, а також «захват» влади елітами та приватними інтересами.

Джерело: розроблено автором на основі [1]

Отже, підсумовуючи вищесказане, підкреслимо, інституційне забезпечення розвитку культурних цінностей необхідне українському суспільству.

Розуміння ефективності функціонування цього забезпечення можливе завдяки вимірюванню неформальних інститутів, що може відбуватися шляхом порівняння певних

характеристик саме культурних цінностей, пов'язуючи висновки досліджень соціальної психології та економічної літератури з крос-культурної психології.

Метод вимірювання неформальних інститутів сфери культури більшою мірою зводиться до збору статистичної інформації (опитування). В свою чергу, вимірювання формальних інститутів за індикатором якості державного управління Всесвітнього банку також можна використовувати у оцінки ефективного інституційного забезпечення культурних цінностей.

Список використаних джерел

1. Alesina and Giuliano: Culture and Institutions Journal of Economic Literature 2015, 53(4), 898–944 <http://dx.doi.org/10.1257/jel.53.4.898>
2. David Throsby, Economics and Culture. Cambridge University Press, Cambridge. 2001. xiv + 208 pp
3. Козаков В. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні: [Монографія] / В. М. Козаков – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 284 с.

Шабардіна Ю. В., к.е.н, доцент
Дорожкіна Н. О., студентка гр. Мен-161,
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МАРКЕТИНГОВА ПОЛІТИКА ЗАКЛАДУ ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

У сучасних умовах розвитку ресторанного бізнесу в Україні ресторатори вимушені застосовувати нові маркетингові інструменти впливу на споживачів з метою забезпечення стійкості та більш гнучкого реагування на можливі ризики, а саме: створення сторінок в соціальних мережах, якісна e-mail розсилка, наявність сайту з необхідною і легкодоступною для відвідувачів інформацією. Як свідчить досвід іноземних закладів громадського харчування, тільки завдяки одній розсилки до ресторану чи кафе повертаються до 60% гостей, що випадково зайшли перекусити [2].

Основний принцип маркетингу – спрямованість на споживачів та вибір ефективних методів впливу на них. Це зумовлює необхідність пошуку дієвих маркетингових інструментів, перш за все, спрямованих на підвищення рівня задоволеності споживачів. А цьому сприятимуть гарний настрій, позитивні враження, захоплення та почуття, які виникли у процесі отримання ресторанної послуги. Специфіка маркетингу в закладах ресторанного господарства визначається тим, що вони пропонують ринку послуги – особливий вид товару, що має низку особливостей, які значною мірою впливають на реалізацію концепції маркетингу: невідчутність, нерозривність виробництва і споживання, мінливість якості, нездатність до зберігання. Невідчутний характер ресторанних послуг ставить перед підприємством задачу не тільки їх матеріалізації, але і створення певного середовища обслуговування - екстер'єру (оформлення фасаду, вивіски, вітрин, доглянутість прилеглої ділянки) та інтер'єру (оформлення залу, чистота приміщень, сервірування столів, зовнішній вигляд персоналу). Все це дозволяє сформулювати перше враження про заклад. І тільки після цього споживач отримує враження від страв, що є основною причиною відвідування ресторану [3].

З 12 березня по всій Україні введений режим карантину. Тільки за 4 перші дні карантину продажі закладів громадського харчування в Україні скоротилися на 26%. Їжа «на винос» може стати виходом, але ажіотажу щодо таких замовлень чи на доставку немає. Так, в м. Києві, де налічується близько двох тисяч закладів з середньою денною виручкою від 3 до 200 тисяч гривень, що в місячному еквіваленті становить майже 400—450 мільйонів гривень. Якщо до початку карантину прогнозували втрати на рівні 50% ринку, то в дійсності спостерігаємо до 90%. Чимало ресторанів закрилися або закриваються через малу кількість замовлень на доставку, собівартість яких перевищує можливу виручку.

Альтернативним видом заробітку в період карантину є різні майстер-класи та організація доставки власними силами тощо.

Багато компаній на даний момент шукають нових інвесторів для розвитку по франшизі, що обумовлено тим, що вартість закупівлі обладнання, здійснення ремонту та ін. в ситуації, що склалася знижується. В той же час інвестори, які мають заощадження в валюті на тлі росту курсу валют і падіння багатьох ринків отримують можливість інвестувати дешевше і отримати більше, коли тимчасові обмеження будуть зняті.

Також характерною тенденцією є виникнення на ресторанному ринку об'єднань. Як приклад можна привести Всеукраїнський Антикризовий центр рестораторів. Дана асоціація була створена з метою об'єднати ресторанну індустрію і підтримати галузь в період стагнації. Центр реалізує свою діяльність переважно шляхом надання учасникам доступу до добірки публіцистичних матеріалів, а також навчальним відео-семінарів і майстер-класів для різних категорій персоналу ресторанного сегмента [4].

Однак, всі описані вище заходи дозволяють операторам ринку тільки частково зберегти доходи, а в більшості випадків - є недостатньо ефективними в довгостроковій перспективі. Тому, саме в час кризи необхідно інвестувати в креативні, інноваційні продукти.

Список використаних джерел

1. Подольна В.В., Вартова М.В, Особливості просування закладу у сфері ресторанного бізнесу / В.В. Подольна, М.В. Вартова // Ефективна економіка. – 2017. - № 3 [Електронний ресурс] : Ресурс наукових статей та конференцій – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5479>
  2. Как выжить ресторану во время кризиса? – 2014. – 22 июля [Електронний ресурс] // Режим доступа : https://jv-kontakt.com/articles/restorannyu-biznes-kak-vyzhit-vo-vremyakrizisa-/?sphrase_id=74629.
  3. Ресторанный менеджмент : [бизнес-энциклопедия]. – [Електронний ресурс]. – К. : ООО «Рынок Медиа», 2008-2009.
  4. Сайт Pro-Consulting [Електронний ресурс]. <https://pro-consulting.ua/>
-

Підсекція	ПІДПРИЄМНИЦТВО І ТОРГІВЛЯ
Подсекция	ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО И ТОРГОВЛЯ
Section	ENTREPRENEURSHIP AND TRADE

Голова підсекції	д.е.н., доцент Іванова Н. В. , завідувач кафедри підприємництва і торгівлі
Секретар	к.т.н., доцент Денисенко Т.М. , доцент кафедри підприємництва і торгівлі

Богомаз А. С., студ. гр. ПТ-191
 Науковий керівник – **Іванова Н. В.**, д.е.н., професор
 Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МОДЕЛІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Невизначеність виникає у відкритих завданнях прийняття рішень, у яких особа, яка приймає рішення, не знає всієї сукупності чинників, що діють. Перш ніж оцінювати їх, він має сформулювати множину гіпотез. Ситуація невизначеності характеризується тим, що вибір конкретного плану дій може зумовити будь-який результат із певної множини варіантів, але ймовірність впливу випадкових факторів невідома. Із віддаленням передбачуваної події в часі рівень невизначеності також зростає. Наприклад, ніхто не зможе точно сказати, яким будуть параметри зовнішнього середовища для господарюючого суб'єкта через три роки, але пристосовуватись до них йому потрібно вже тепер. Проте, якби не було невизначеності, то людина не була б взагалі потрібна для прийняття рішень. Вибір із наявних альтернатив, що мають навіть стохастичний характер, цілком може виконати комп'ютер на підставі розробленого алгоритму. Управлінець же долає умови невизначеності вольовим рішенням, яке часто суперечить відомим даним, проте виявляється правильним. Саме в умовах невизначеності на перше місце виходять такі якості підприємця, як мистецтво та інтуїція.

Часто доводиться враховувати й зовнішньоекономічні невизначеності, пов'язані із ситуацією в інших країнах і міжнародних організаціях. Таким чином, підприємцю доводиться прогнозувати майбутнє, приймати рішення й діяти, буквально у середовищі суцільної невизначеності. Корисно ввести їхню класифікацію на СТЕП-фактори (соціальні, технологічні, економічні, політичні) і фактори конкурентного оточення.

Таким чином, невизначеність – це такий стан знань про ситуацію чи проблему, коли один або декілька варіантів рішення мають низку можливих результатів, ймовірність яких або невідома, або не має змісту.

При розробці моделі прийняття рішення необхідно враховувати її структуру: мета (ціль), альтернативні стратегії, стан зовнішнього середовища, фактор часу.

Будь-яке рішення визначається поставленою метою, критерієм оптимальності або системою цілей. А вони, в свою чергу, повинні містити пріоритетні співвідношення, що показуватимуть відносну інтенсивність досягнення цільових функцій.

Альтернативні стратегії, або очікувані варіанти дій дають можливість вибору оптимального рішення серед всіх можливих. Частковим випадком є вибір одиничного рішення при порівнянні дій лише з одною альтернативою.

Стан зовнішнього середовища – це сукупність зовнішніх факторів та їх майбутній розвиток, що характеризуються невизначеністю. Часто ця невизначеність пов'язана не зі свідомими діями, а з нашою непоінформованістю про середовище, в якому треба приймати рішення.

Фактор часу є невід'ємним атрибутом моделі прийняття рішень, оскільки важливими є не лише терміни вибору оптимального варіанту, а й кількість кроків та періодів цього процесу.

Методи прийняття рішень в умовах невизначеності є універсальними та вимагають коректної постановки задачі. Виділимо найбільш поширені.

Платіжна матриця – один з методів статистичної теорії рішень, полягає в тому, що оцінювач сам повинен встановити, яка стратегія найбільш сприятиме досягненню цілей. Особливістю цього методу є обмежена кількість варіантів стратегії та невизначеність результату.

Метод теорії корисності ґрунтується на припущенні, що якщо переваги людей по відношенню до певних ситуацій задовольняють ряд аксіом, то їх поведінка може розглядатись як максимізація очікуваної корисності.

Метод теорії перспектив передбачає ймовірнісний кінцевий результат. На жаль, цей метод не вирішує проблем, що виникають при вивченні поведінки людей в задачах прийняття рішення.

Метод аналізу ієрархій спирається на багатокритеріальну характеристику проблеми та використовує дерево критеріїв, що підкреслює його наочність.

Евристичні методи поділяють на: метод компенсації (для попарного порівняння альтернатив), метод зваженої суми оцінок критеріїв (для бальної оцінки кожної альтернативи) [1, с. 36].

Для вибору оптимального рішення в умовах невизначеності необхідно керуватись певними критеріями, тому виділимо основні з них:

1) критерій Вальда (максимін) передбачає вибір саме такої альтернативи, яка із всіх несприятливих варіантів розвитку подій набуває найбільшого з мінімальних значень (значення ефективності краще зі всіх гірших). Ним користуються суб'єкти, не схильні ризикувати в принципі;

2) правило максимакс полягає у виборі альтернативи, яка із всіх сприятливих ситуацій розвитку подій має найбільше з максимальних значень (значення ефективності краще з кращих). Використовується суб'єктами, схильними до ризику;

3) критерій Гурвіца – це взаємодія правил максимакса та максиміна шляхом зв'язування максимуму мінімальних значень альтернатив. Використовується суб'єктами, які хочуть максимально точно ідентифікувати ступінь своїх конкретних ризикових переваг шляхом задання значення альфа-коефіцієнта;

4) критерій Севіджа передбачає вибір альтернативи, яка мінімізує величину максимальних втрат по кожному з можливих рішень і використовується суб'єктами, не схильними до ризику.

Таким чином, використання вищезгаданих методів та критеріїв в практичній діяльності дозволить підвищити ефективність прийняття рішень за рахунок використання наукового підходу, системної орієнтації на основі сучасних інформаційних технологій інтелектуальної обробки даних.

Список використаних джерел

1. Кундышева Е. С. Экономико-математическое моделирование / Е. С. Кундышева . – М.: Дашков и Ко , 2010. – 424 с.
2. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%93%D1%83%D1%80%D0%B2%D1%96%D1%86%D0%B0
3. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF_%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%83
4. https://pidruchniki.com/12191214/ekonomika/kriteriy_pesimizmu

---

Денисенко Т. М., к.т.н., доцент,
Денисенко Л. В., студентка гр. МК-3
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТОРГІВЛЯ ЧЕРНІГІВЩИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Роздрібна торгівля відіграє значну роль у розвитку національної економіки Чернігівщини та є важливою складовою її реального сектору. Вона є опосередкованим каналом просування товару до споживача, що забезпечує необхідні темпи і пропорції не лише відтворювального процесу, але й сукупного попиту і пропозиції та міжгалузевого обміну. Сучасний роздрібний ринок на Чернігівщині демонструє велику кількість учасників, які перебувають у постійній боротьбі за найвпливовіших суб'єктів зовнішнього середовища – покупців. Жорстка конкуренція серед продавців, можливість захоплення даної сфери з боку іноземних інвесторів, перевагою яких є володіння значними капіталами, вимагає від власників торговельного бізнесу створення переліку додаткових сервісних послуг, програм лояльності до постійних клієнтів, заходів, що сприяють залученню нових покупців. У свою чергу, наявність величезного вибору варіантів торговельних об'єктів робить сучасних українців більш вибагливими до здійснення покупок, підсилює бажання отримати додаткові сервісні послуги при мінімальних витратах часу та грошей. Узагальнюючи характеристики сучасного ринку роздрібно торгівлі, виділимо наступні риси і тенденції:

1. Скорочення рекламних бюджетів на просування підприємств роздрібно торгівлі. Скоріш за все, це було пов'язано зі зниженням прибутковості підприємств торгівлі.

2. Підвищення уваги до розвитку бренду. Бренд є сучасним інструментом конкурентної боротьби, що дозволяє фінансово-економічний потенціал і отримувати додатковий прибуток. Впізнання бренду зумовлює скорочення витрат на рекламу, полегшення умов виходу підприємства на суміжні ринки тощо.

3. Активне використання гнучких цінових стратегій. Більшість підприємств торгівлі приваблює покупців більш низькими цінами, порівняно з ринками, а також різноманітними акціями. Так, у торговельних залах магазинів великих торговельних мереж з'явилися «островки», на яких у мішках розміщена нефасована продукція (крупки, макаронні вироби і навіть чай).

4. Призупинення екстенсивного розвитку торговельних мереж і зосередження на скороченні операційних витрат.

5. Оптимізація асортименту, адаптація його до змін попиту, концентрація на товарах швидкого обігу, зростання якості товарного асортименту на основі вивчення поведінки споживачів.

6. Інтенсивніше використання мерчандайзингу та удосконалення технології POS-реклами. Як визначають науковці, споживач зробить у магазині при інших рівних умовах тим більше покупок, чим краще розміщені там POS-матеріали задовольнять його пізнавальні, естетичні та прагматичні потреби.

7. Встановлення чітко відособленої і легко ідентифікованої позиції у свідомості споживачів.

8. Використання можливостей Інтернету для збільшення прихильності споживачів. Особливого значення набуває вірусна реклама, при якій основним розповсюджувачем інформації є сам споживач та просування у соціальних мережах. Такі методи просування мають одну істотну відмінність від інших методів – вони ґрунтуються на довірі і не викликають роздратування.

9. Підвищення уваги до сервісу та диференціації своєї пропозиції підприємствами роздрібною торгівлі. Споживачі стали більш вимогливі до якісних параметрів при купівлі товарів, стали вибагливішими щодо оформлення та технічного обладнання магазинів.

10. Розвиток власного виробництва та виробництва товарів під власною торговельною маркою (private label).

До основних чинників, що впливають на зміну роздрібного товарообігу належать купівельна спроможність, споживчі можливості та вподобання населення Чернігівщини; стан та проблеми товарозабезпечення; розвиток матеріально-технічної бази роздрібною торгівлі; інституціональні перетворення в українській торгівлі; зростання концентрації торговельних підприємств та конкуренції між ними.

Аналізуючи оптову торгівлю, можемо зауважити зростання обсягів в натуральних одиницях. Левову частку займає торгівля непродовольчими товарами. Структура оптового продажу продовольчих та непродовольчих товарів м. Чернігів та області зображена на рисунку 1.

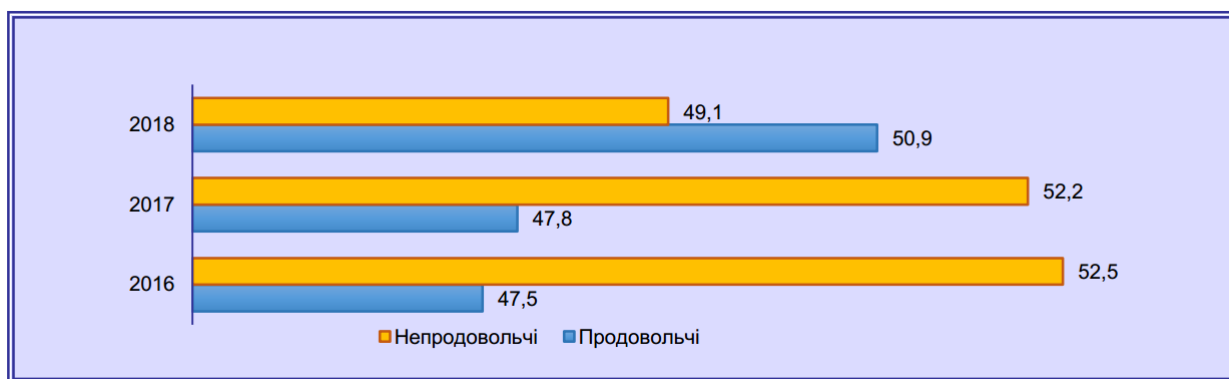

Рисунок 1 – Продаж продовольчих і непродовольчих товарів, %

Як видно з рисунку, в структурі продажу товарів зменшується частка продовольчих товарів. Задана тенденція збереглася і в 2019 році (тал. 1)

Таблиця 1 – Структура оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі

	Січень–вересень 2019р.	Січень–вересень 2018р.
Оптовий товарооборот (без ПДВ), млн.грн	15012,8	12340,7
продовольчі товари	1302,9	1151,8
непродовольчі товари	13709,9	11188,9
Питома вага в оптовому товарообороті, %	100,0	100,0
продовольчі товари	8,7	9,3
непродовольчі товари	91,3	90,7
Частка продажу товарів, які вироблені на території України, %	42,1	38,0
продовольчі товари	89,6	92,8
непродовольчі товари	37,6	32,4

Навколишнє оточення господарюючих одиниць у роздрібній та оптовій торгівлі в останні часи суттєво погіршується загостренням економічної кризи. Серед вагомих загроз ззовні можна виділити: по-перше, девальвацію національної валюти, і як наслідок, падіння платоспроможного попиту основної маси населення, а також підвищення цін на імпортну продукцію; по-друге, стрімке зростання тарифів на паливо та енергію, що спричиняє підвищення вартості продукції національних виробників. Останній факт також негативно впливає на бюджет пересічних українців, оскільки збільшення вартості комунальних послуг змушує домогосподарства змінювати структуру споживання у бік скорочення кількості та зниження якості покупок, або взагалі відмови від деяких з них. Перелічені фактори

погіршують динаміку як роздрібною так і оптовою торгівлі, стримують повернення обігових коштів, сприяють формуванню небажаних запасів продукції тощо

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Євган Ю. М., студентка гр. ПТ-171

Науковий керівник - **Денисенко Т. М.**, к.т.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СПОСОБИ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ЧАЮ І МЕТОДИ ЇЇ ВИЯВЛЕННЯ

Останнім часом ринок чаю значно виріс. На ринку з'явилося багато нових імен, тому рідко можна зустріти якісну продукцію. Також деякі фірми постачають чай в Україну нелегально. Якісні хороші сорти чаю мають високу вартість, неспроможність населення з низькими доходами його придбати і відсутність чайних плантацій на території України стали причинами фальсифікації чаю.

Існує чотири види фальсифікації чаю [1]:

- Асортиментна.
- Якісна.
- Кількісна.
- Інформаційна.

Асортиментна фальсифікація:

1) Способи та засоби: заміна високоякісних найменувань чаю найменуваннями пониженої якості того ж регіону.

Методи виявлення: органолептичні методи: оцінка смаку, аромату та кольору настою; наявність грубого смаку, слабкого аромату, мутності настою. Визначення зниженого вмісту кофеїну, екстрактивних речовин. Склад цукрів — характерний для старих листів.

2) Способи та засоби: заміна вищих сортів чаю нижчими того ж найменування, зрощених в інших регіонах.

Методи виявлення: Органолептичні методи: оцінка смаку, аромату та кольору настою; наявність грубого, пустого смаку, слабкого аромату (аромат сіна, розпареного віника). При додаванні лимону інтенсивність кольору дуже знижується. Відсутність «золотого» типу. Визначення якісного складу катехинів, цукрів, морфологічна будова листів.

Якісна фальсифікація:

1) Способи та засоби: Заміна високоякісного чаю відходами чайного виробництва.

Методи виявлення: Органолептичні методи: грубий, пустий смак, слабкий аромат. Відсутність «золотого» типу.

2) Способи та засоби: Заміна спитим чаєм: часткова або повна.

Методи виявлення: Органолептичні методи: пустота смаку, відсутність терпкості. Знижена кількість екстрактивних речовин.

3) Способи та засоби: Додавання рослинних замінників: висушеного листя кіпрею, бадана, вишні, тополі, дуба, камелії, верби та ін.

Методи виявлення: Органолептичні методи: візуальний огляд листя, низька екстрактивність, зелений колір настою, запах сіна, розпареного віника. Знижений вміст екстрактивних речовин, знижений вміст кофеїну.

4) Способи та засоби: Підфарбування сухого чаю цукровим колером або іншими барвними речовинами.

Методи виявлення: Органолептичний метод: холодною водою (барвники переходять у воду), додавання лимону не змінює колір настою. Додавку паленого цукру — по наявності оксиметилфурфуролу; буряка або бурякового соку — по сахарозі або бетаїну, інші барвники — якісними реакціями.

5) Способи та засоби: Додавання в чай питної соди.

Методи виявлення: Органолептичний метод: інтенсивний темно-коричневий колір настою, слабкий аромат; при додаванні лимонної кислоти виділяється вуглекислий газ. Визначення рН екстракту.

Кількісна фальсифікація:

Способи та засоби: Недовага, обмір.

Методи виявлення: Зважування маси нетто.

Інформаційна фальсифікація:

Способи та засоби: Неточна або перекручена інформація про товар.

Методи виявлення: Перевірка інформації.

В Україні розроблений новий метод оцінки якості чаю. Використовуючи спектрофотометричні характеристики чаю отримана інформація про кількісний вміст таких компонентів чаю, як екстрактивні речовини, зола, фенольні з'єднання, алкалоїди і вуглеводи. Показано, що дуже зручним способом визначення якості чаю є дегустація [1].

При виборі чаю індивідуальними покупцями та посередницьким фірмам, щоб не реалізовувати фальсифікований чай і дбати про свій імідж, необхідно звернути увагу на [2]:

- Якої країни походження чай. Чай вирощують в Індії, Китаї, Шрі Ланці, Кенії, Японії, Грузії. Якщо на маркуванні зазначено країну виробника: США, Англія, Німеччина, Данія, Голландія, то це реекспорт з азіатських країн або фальсифікована продукція.

- Не варто купувати чай з «іноземним» найменуванням, якщо така назва невідома або тільки трохи нагадує відоме фірмове найменування. Частіше за все це відкрита фальсифікація, розрахована на неуважних покупців.

- Необхідно бути уважними щодо маркування чаю, особливо якщо на маркуванні є написи типу «Made in China» або «Made in India» Натуральний китайський чай експортує з Китаю тільки «Китайська національна імпортно-експортна корпорація чаю і місцевих продуктів» («China National Tea & Native Product Import & Export Corp»). Після цього напису обов'язково вказується назва провінції континентального Китаю, з якої експортовано чай. Далі йде напис, який говорить про те, що це «Продукт Народної Республіки Китай» («Produce of the People's Republic of China»). В Індії існує декілька відомих фірм, ім'я яких може бути гарантією того, що дана партія чаю — натуральний індійський чай. Це такі фірми, як Devenport, A. Toch, С.Т.С. Цейлонський чай експортують такі фірми, як «Аннабель» (Annabel) і «Ділмая» (Dilmah). На маркуванні цейлонського чаю, виготовленого і пакетованого в Шрі Ланці, вказується — «Packed in Shri Lanka» (Пакетовано в Шрі Ланка). В Україну натуральний цейлонський чай експортують саме ці фірми.

Список використаних джерел

1. Дубініна А. А., Овчиннікова І. Ф., Дубініна С. О. та ін., Методи визначення фальсифікації товарів. Підручник. Київ, 2010, 164 с.

2. Малигіна В. Д., Титаренко Л. Д., Породіна Л. В., Лихоніна Г. О., Лазарева Н. Т., Холодова О. Ю., Основи експертизи продовольчих товарів. Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2009, 173 с.

Здор Я. О., студентка гр. МР-191

Науковий керівник – **Полковниченко С. О.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Історія світового досвіду і практика господарювання свідчать, що найголовнішою ознакою та основною рушійною силою економіки є наявність в оптимальному співвідношенні малого, середнього та великого сектора. При цьому переважати повинен малий бізнес, тому що він має багато переваг. Саме малі підприємства запобігають монополізації на ринках товарів та послуг. Вони більш динамічні, швидше і ефективніше

реагують на зміни внутрішнього ринку, його кон'юнктури, тобто відіграють важливу роль у закріпленні ринкових відносин.

Проте за умов нестійкої макроекономічної та політичної ситуації, а також економічної кризи діяльність малих підприємств гальмується наявністю суттєвих проблем і перешкод у даній сфері, що призводить до уповільненості та диспропорційності їх розвитку [5, с.4].

На основі вивчення економічної літератури виділимо найсуттєвіші переваги та недоліки малого підприємництва як специфічного підвиду підприємницької діяльності і відобразимо в табл.1.

Таблиця 1 – Найсуттєвіші переваги та недоліки малого підприємництва

Переваги малого підприємництва		Недоліки малого підприємництва	
Економіко-виробничі	гнучкість, динамізм, сприйнятливість до нововведень, швидке насичення ринку, пристосування до мінливості технологій, компактність управлінської команди і багатофункціональність менеджерів, відсутність громіздких управлінських структур, простота інформаційних зв'язків та неформальний характер планування і контролю; невеликий обсяг використання фінансових ресурсів та висока оборотність капіталу; спрощена система збуту	Мікроекономічні	<ul style="list-style-type: none"> - хронічна нестача фінансових коштів, що пов'язано з низькою часткою власного капіталу і необхідністю залучення позичкових коштів; - обмеженість масштабів використовуваних засобів виробництва, зокрема неадекватність технічного оснащення і забезпечення сировиною порівняно з великими підприємствами; - слабка сегментування власної долі ринку й недостатньо міцні позиції на ньому; - високий ризик та схильність до банкрутства; - значна залежність від окремих великих замовників
Інституційно-нальні	відкритість доступу та легкість входження до цього сегменту підприємництва		
Соціально-економічні	забезпечення соціальної стабільності, насичення ринку праці новими робочими місцями	Макроекономічні	<ul style="list-style-type: none"> - надчутливість до коливань економічної кон'юнктури та політичної ситуації; - великий ступінь залежності від системи підтримки малого підприємництва; - обмеженість та непрозорість доступу до державних і комунальних ресурсів; - неефективність механізмів захисту прав і законних інтересів суб'єктів малого бізнесу; - недосконалість податкової системи; - нерозвиненість інфраструктури підтримки і розвитку малого підприємництва; - низький рівень платоспроможності населення
Соціально-психологічні	подолання відчуження від засобів виробництва та кінцевих результатів виробничої діяльності, мотивація до праці, єдність права власності і безпосереднього управління підприємством		

Джерело: складено автором на основі [1, с.11; 2; 7, с.58-59]

Розвиток малого бізнесу залежить в основному від двох основних умов: внутрішньої економічної ситуації в країні в цілому та її регіонах і здатності конкретного підприємця використати дані йому права для реалізації своїх господарських цілей. У зв'язку з цим проблеми розвитку малого бізнесу можна розподілити на проблеми макро- та мікрорівня [7].

Малі підприємства мають значно менше можливостей відстоювати власні інтереси в органах державної влади і місцевого самоврядування, наслідком чого є дискримінаційні умови господарської діяльності. Такі підприємства зіштовхуються із проблемами у сфері

оподаткування, нормативно-правовими та адміністративними бар'єрами в управлінських органах виконавчої влади і місцевого самоврядування, найчастіше практично нездоланими, що істотно ускладнює діяльність таких підприємств. Особливість малих підприємств полягає ще й у тому, що вони постійно конкурують за виживання, змушені постійно розвиватися й адаптуватися до поточних умов ринку, адже щоб існувати, потрібно отримувати більший прибуток [5].

Сьогодні мале підприємництво в Україні є самостійним сектором економіки, проте малі підприємства розвиваються досить стримано, їх розвиток відбувається нерівномірно як за видами економічної діяльності, так і за регіонами [4].

Розглянемо розвиток вітчизняних малих підприємств за період 2010-2018 рр. (табл. 3).

Таблиця 3 – Динаміка розвитку малих підприємств в Україні

Основні показники	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість малих підприємств, одиниць	357241	373809	324598	327814	291154	322920	339374
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	2164,6	2010,7	1686,9	1576,4	1591,7	1658,9	1641,0
Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн грн.	568267,1	670258,5	705000,5	937112,8	1177385,2	1482000,7	1766150,4

Джерело: складено автором на основі [3]

За даними таблиці можна зробити висновок, що за досліджуваний період кількість малих підприємств була нестабільною: до 2013 р. спостерігалось їх збільшення, з 2013 р. до 2016 р. – зменшення, а у 2017-2018 рр. – знову збільшення. Кількість зайнятих працівників також коливалась. А от обсяг реалізованої продукції постійно зростає, що значною мірою пов'язано зі зростанням цін на продукцію.

До загальних організаційно-економічних причин інтенсивного формування й розвитку малого підприємництва можна віднести:

1) суттєві організаційно-технологічні зміни, що призвели до нового співвідношення між великомасштабним і малим виробництвом, зокрема диверсифікація й модернізація великого виробництва, реструктуризація, приватизація, зміни у структурі зайнятості сприяли зростанню малого підприємництва;

2) динамізм ринкового середовища, розвиток глобальних ринків, інформаційних систем призводить до нової схеми розподілу праці. Переваги малих організаційних форм дозволяють швидше використовувати вільні місця на ринку, до яких не виявляють інтерес великі корпорації;

3) підсилення конкуренції між суб'єктами господарювання, що дозволило малому підприємству повною мірою визначити свої переваги [1, с.9].

До основних причин, що стримують розвиток малого бізнесу, відносять: неопрацьованість законодавства як з питань розвитку малого підприємництва, так і підприємництва в цілому; існування корупційної практики при взаємодії з публічними органами влади різних рівнів; надмірний податковий тиск (у т. ч. адміністративний) з боку податкових органів; неможливість здійснювати господарську діяльність повністю прозоро та легально; обмеженість доступу до кредитних та інших фінансових ресурсів; недостатня

державна фінансова-кредитна і майнова підтримка малих підприємств; відсутність дійового механізму реалізації державної політики щодо підтримки малого бізнесу; незадовільне забезпечення комунікаційної, інформаційної, консультативної сфери підприємницької діяльності; домінування на загальнодержавному рівні інтересів великого бізнесу; недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності; небажання впровадження сучасних технологій ведення бізнесу за відсутності стимулів малого бізнесу до виробничої діяльності та застосування інноваційних технологій; низька ділова культура, недостатній рівень правової обізнаності [5, с.6; 6, с.726-727].

Вирішення проблем розвитку малого бізнесу в Україні повинно стати одним із ключових напрямків державної політики, адже саме мале підприємництво сприятиме значному підвищенню ефективності реалізації вітчизняного економічного потенціалу, оптимізації участі України в міжнародному поділі праці, посиленню конкурентоспроможності національної економіки. Основні завдання державної політики щодо розвитку малого бізнесу вчені поділяють на: адміністративно-правові, які направлені на правову підтримку та супровід розвитку малого бізнесу; організаційно-економічні, які включають завдання загальноекономічного характеру; інвестиційні, які направлені на забезпечення підприємства малого бізнесу фінансовими та інвестиційними ресурсами; соціокультурні, що направлені на формування єдиної культури ведення бізнесу [7, с.60].

Удосконалення системи державного регулювання малого підприємництва повинно проводитися за такими напрямками:

1) У межах податкової реформи: систематизація нормативно-правової бази щодо чинної системи оподаткування доходів суб'єктів малого бізнесу; усунення недоліків спрощеної системи оподаткування діяльності суб'єктів малого підприємництва; вирішення проблем, пов'язаних із нерівномірністю розподілу та надмірністю податкового навантаження на підприємницьку діяльність.

2) У межах адміністративної реформи слід: здійснити нормативно-правові заходи, які б обмежували втручання державних службовців у підприємницьку діяльність; впровадити такі організаційні форми підприємств, як бізнес-інкубатори; вести боротьбу на державному рівні з проявами тінізації підприємницької діяльності за допомогою чинного законодавства.

Актуальним є спрямування зусиль держави на створення відповідної правової бази, фінансово-кредитної та матеріально-технічної підтримки, науково-методичного, інформаційно-консультативного та кадрового забезпечення малого бізнесу [5, с.7].

Незважаючи на надзвичайну важливу роль у розвитку національної економіки, малий бізнес в Україні не отримує належної підтримки з боку держави. У зв'язку з цим важливо створити ефективний механізм взаємодії державних органів з підприємницькими структурами.

Список використаних джерел

1. Безус А.М., Шафранова К. В. Розвиток підприємств малого бізнесу в Україні. *Вісник КНУТД*. 2016. №3 (99). С.7-17.
2. Білик Т.О. Мале підприємництво: розвиток та прибутковість. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 10. С. 78-84.
3. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Красножон С.В., Піддубний В.А. Проблеми інвестування в підприємства малого бізнесу: український та міжнародний досвід. *Економіка; теорія та практика*. 2017. №1 (9). С.49-53.
5. Крисак А.О. Аналіз сучасних проблем розвитку малих підприємств в Україні. *Економіка, фінанси, право*. 2016. №12/1. С. 4-8.
6. Мазур К.В., Сімоник Л.С. Стан бізнес-середовища малих та середніх підприємств в Україні. *Молодий вчений*. 2018. №5(57). С.726-729.
7. Толстова А.В., Кібальчич С. Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 60. С.55-62.

ЗМІНИ В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ВНАСЛІДОК ЕПІДЕМІЇ ВІРУСУ COVID-19

За багаторічну історію людство стикалося з багатьма епідеміями, такими як «Бубонна чума», «Чорна смерть», «Іспанський грип», «Віспа». Кожна нова епідемія змінювала демографічні, соціологічні і економічні показники, а також значно змінювала і політику держав яких вона зачепила. І хоча сьогоднішня медицина знає, як протистояти епідеміям минулого, не була готова до нового коронавірусу COVID-19. Отже, як і багато років тому, демографічні, соціологічні і економічні показники почали змінюватись.

Коронавірус почав свою діяльність в Китаї з провінції Ухань і поступово розповсюдився по всьому світу заразивши вже більш як 300 тисяч людей [1]. В Організації з економічного співробітництва та розвитку вже заявили, що світові знадобиться багато років, аби оговтатися від пандемії [1].

Фондові ринки завжди були основним місцем інформації про економіку світу. Тому, як почалася пандемія, почалися і зміни на цих ринках. Згідно даних, індекси фондових бірж в Японії, Британії та США суттєво впали. Від початку нового року FTSE впав на 34,1%, Dow Jones Industrial Average – на 31,1%, а Nikkei – на 28,7% [1]. При цьому американський Dow Jones та британський FTSE пережили рекордні падіння за понад 30 років. Ці цифри означають страх інвесторів, що поширення коронавірусу припинить зростання економіки, а дії урядів будуть недостатніми, аби запобігти поширенню хвороби. У відповідь на це центральні банки у багатьох країнах почали знижувати облікові ставки, щоб зробити гроші дешевшими, а позики – доступнішими. Серед тих, хто пішов на зниження облікової ставки, Федеральна резервна система США та Банк Англії [1].

Епідемія, як і очікувалось, найбільш сильно позначилась на економіці країн, які зосереджувались на туристичній діяльності. С початком пандемії країни одна за одною почали зачиняти для в'їзду свої кордони. В свою чергу через страх заразитися і закликання урядів до самоізоляції багато людей знаходиться на карантині, через що готельний та ресторанний бізнес залишився без заробітку. У Британії підраховали, що за рік від вересня 2018 до вересня 2019 країну відвідали 415 тисяч туристів з Китаю. За даними VisitBritain, китайські туристи зазвичай витрачали за поїздку утричі більше, ніж середній показник. Їхній "середній чек" у Британії дорівнював 1 680 фунтів [1]. За даними OpenTable, в середині березня цього року у порівнянні з тим самим періодом минулого бронювання практично припинилися [1]. У Канаді було скасовано 94% бронювань, у Німеччині - 90%, у Британії - 82%, США - 84% [1]. Все це призведе до банкрутства малих та середніх підприємців сфери туризму. Мережі готелів і ресторанів, філіали яких розкидані по всьому світу, зможуть вистояти завдяки значним заробіткам та накопиченням до початку пандемії. Однак навіть їм доведеться тимчасово скоротити персонал і закрити деякі філіали для скорочення збитків.

Під час криз найбільше інвестуються безпечні активи серед яких абсолютно надійним завжди вважалося золото. Навіть це не надало впевненості інвесторам, і тому обвалилися навіть ціни на золото. Крім того також спостерігається падіння ціни на нафту, яка має найнижчий показник майже за 20 років і становить 25, 26 USD (станом на 24.04.2020) за барель марки Brent [1]. Цей показник тягне вниз також і суперечка між ОПЕК та Росією [1].

Наслідком пандемії коронавірусу COVID-19 стане падіння глобального економічного розвитку. Агентство Moody's прогнозувало зростання ВВП країн «Великої двадцятки» (G20) у 2020 році на 2,6% однак тепер змінило свою думку і орієнтується 2,4% [2]. В свою чергу за оцінками Інституту міжнародних фінансів (ІМФ), глобальна економіка у 2020 році зросте максимум на 1%, що стане найгіршим результатом після кризи 2007-2008 років [2]. Майже такий прогноз встановлений компанією McKinsey, при позитивному сценарії глобальна

економіка зросте на 2% проти очікуваних 2,5%, а в разі негативного – від 1% до 1,5% [3]. У Китаї зростання ВВП замість очікуваних 5,9% сповільниться до 4% [2].

В зв'язку зі змінами в економіці багато аналітиків та економістів вважають що економічний спад може бути ще більшим ніж прогнозовані показники [4, 5]. Тому МВФ готується задіяти увесь свій резерв в розмірі одного трильйона доларів [4]. Також слід зазначити, що сама по собі криза може вивести назовні всі ті економічні проблеми, які до цього вважалися незначними і призвести до повної зміни глобальної економічної моделі. Це, в свою чергу, дозволить країнам «що розвиваються» збільшити свою частку у світовому ВВП.

Список використаних джерел

1. Коронавірус в цифрах: як змінилася світова економіка: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51994936>
2. Вірус рецесії: що буде зі світовою економікою після пандемії: веб-сайт. URL: <https://mind.ua/openmind/20209018-virus-recesiyi-shcho-bude-zi-svitovoyu-ekonomikoju-pislya-pandemiyi>
3. Коронавірус зупиняє світову економіку. Хто постраждає найбільше і на що сподіватися Україні: веб-сайт. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/economics/pandemiya-ta-ekonomichna-kriza-shcho-vidbuvayetsya-u-svitoviy-ta-ukrajinskiy-ekonomikah-novini-svitu-50076527.html>
4. МВФ заявив о почти полной остановке мировой экономики: веб-сайт. URL: <https://korrespondent.net/business/economics/4213251-mvf-zaiavyl-o-pochty-polnoi-ostanovke-myrovoi-ekonomiyu>
5. Економіст, що передбачив кризу 2008 року, про наслідки коронавірусу: "Найгірше попереду": веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/02/27/657529/>

Косяченко Р. С. студ. гр. ПТ-191

Науковий керівник – **Іванова Н. В.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЯ І КОНТРОЛЬ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ

Виконання рішень - це специфічна діяльність керівника, яка завершує управлінський цикл. У процесі виконання рішення він зіштовхується з реальною ситуацією, яка найчастіше відрізняється від ідеальної. Рішення, що приймаються в організації, по-перше, впливають на життя не тільки працівників організації, а й багатьох інших людей. Якщо організація досить впливова, її рішення можуть змінювати не тільки середовище, в якому ця організація діє, але і навіть хід історії людства. По-друге, рішення, прийняті в організаціях, відрізняються значною складністю, так як при цьому необхідно враховувати величезну кількість різноманітних чинників: майбутній стан ринку, конкурентоспроможність продукції або послуг, обсяги капіталовкладень і.т.д. Ще можна виділити комунікації, які найчастіше зустрічаються в організації: ланцюжкову, багато-зв'язкову, зіркову, ієрархічну.

За *ланцюжкової структури* комунікації рішення, яке передається з одного кінця в інший, стає відомим усім виконавцям і всіма обговорюється. Всі зв'язки в такій комунікації однакові, а командний стиль керівника відсутній. Така структура взаємовідносин розпадається, якщо порушується зв'язок між двома учасниками комунікації.

За *багатозв'язкової структури* комунікації всі її учасники пов'язані між собою. Вона відзначається достатньою стійкістю і швидкістю передачі інформації. Відношення командування яскраво виражені. В практиці управління вона найчастіше зустрічається на рівні первинного колективу.

За *зіркової структури* комунікації яскраво виявляється «комутатор-керівник», через якого передаються всі завдання. Всі зв'язки зосереджуються на керівникові. Стійкість і швидкість передачі інформації невисокі.

Для *ієрархічної структури* комунікації характерні яскраво виражені командні відносини. Проміжні ланки одночасно є підлеглими і командними.

Контроль займає особливе місце серед чинників, що забезпечують виконання прийнятих рішень, у тому числі за силою свого соціально-психологічного впливу. Психологію поведінки необхідно враховувати як у відношенні перевіряючого, так і щодо виконавця. Рішення оформлюють у вигляді наказу або розпорядження, після чого вони набувають сили. Однак велика кількість рішень мігрує в організації у вигляді усних розпоряджень, завдань, побажань та інших керуючих директив. Головне завдання менеджера полягає в тому, щоб організувати виконання такого рішення, забезпечити координацію і контроль виконання. Тому, рішення немає сенсу без контролю. Контроль виконання рішень є завершальною стадією управлінського циклу. Він набуває форми зворотного зв'язку, за допомогою якого можна одержати інформацію про виконання рішення, досягти мети, що її намітила організація. Головне призначення контролю полягає у своєчасному виявленні можливих відхилень від заданої програми реалізації рішення, а також у своєчасному прийнятті заходів щодо їх ліквідації.

Методи реалізації рішень повинні бути такими, які можна застосувати на практиці.

Другою вимогою є економічність рішень. Ефект повинен бути більшим, ніж затрати, пов'язані з їх реалізацією.

Методи реалізації рішень повинні бути точними. Вони мають забезпечувати відповідність одержаного результату тому, якого очікували.

Методи реалізації рішень повинні бути надійними, не допускати значних помилок і не створювати ситуацій з підвищеним ризиком.

Успіх у вирішенні проблем зумовлений впливом трьох груп факторів: організаційних, матеріальних і особистих. До організаційних факторів відносять, насамперед, здатність організації своєчасно перебудуватися для вирішення проблеми у відповідності до умов, які змінилися. Другий фактор - це своєчасність виявлення проблеми і наявність необхідного запасу часу для виходу з ситуації, яка склалася. Третій фактор - це можливі наслідки. Якщо прогноз сприятливий, то виконавці будуть працювати з піднесенням, а якщо несприятливий - неохоче. У першому випадку результат буде більший від очікуваного, а в другому - гірший.

На ефективність реалізації рішення впливає надійність організації, її стабільність у відношенні до різноманітних перешкод, які можуть створити відхилення від наміченого шляху. До матеріальних факторів відносять наявність необхідних для цього ресурсів - природних, технологічних, інформаційних тощо та можливість вільного маневрування ними. Особисті фактори - це необхідний рівень кваліфікації знань і досвіду співробітників, які займаються вирішенням проблем, ступінь розуміння рішень, очікувана винагорода у випадку успіху, або, навпаки, побоювання можливого покарання за невдачу, загальний морально-психологічний клімат в організації.

Досвід може переноситися механічно. Таким чином, в ході контролю можна не тільки перевіряти, але і рекомендувати більш раціональні методи виконання роботи, тобто поширювати позитивний досвід.

Виконання рішень і контроль за дотриманням норм і умов якісного здійснення - реальна передумова забезпечення їх ефективності. Розробка і реалізація рішень, що забезпечують завжди високу ефективність - важке завдання і для досвідчених керівників. З різних причин ефект може не відповідати очікуваному. Однак постійним має бути прагнення до максимізації ефекту.

Список використаних джерел

1. Дерлоу Д. Ключові управлінські рішення. Технологія прийняття рішення: Посібник. – К.: Всеуито, Наукова думка, 2001. – 242 с.
2. Катренко А.В., Пасічник В.В., Пасько В.П. Теорія прийняття рішень. Підручник – К.: Видавнича група BHV, 2009. – 448 с.
3. Гнатієнко Г.М. Експертні технології і прийняття рішень : монографія / Г.М. Гнатієнко, В.Є. Снитюк. – К. : Маклаут, 2008. – 442 с.

Кубліцька О. В., студентка гр. МПТп-191,
 Науковий керівник – **Соломаха І. В.**, к.е.н., доцент
 Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СТАН РИНКУ ДЕКОРАТИВНОЇ КОСМЕТИКИ В УКРАЇНІ

Ринок декоративної косметики України є перспективною та динамічною в плані розвитку галузю, щорічно приростаючи обсяги споживання та виробництва. За даними Export Promotion Office, вона була включена до десяти найперспективніших експортних галузей України, а за даними Міністерства Економічного розвитку – в першу п'ятірку [1].

Актуальність дослідження полягає в тому, що вітчизняний ринок декоративної косметики постійно розширюється та оновлюється, зазнаючи впливу світових тенденцій в індустрії краси, а декоративна косметика характеризується достатньо великою широтою асортименту, високою оборотністю при наявності високої націнки.

Метою даної роботи є аналіз стану ринку декоративної косметики в Україні та виявлення сучасних тенденцій розвитку даної галузі в майбутньому.

Обсяг ринку косметики в Україні на кінець 2017 року за різними оцінками склав 30,8 млрд. грн. [1]. Товарна структура роздрібного товарообігу України представлена в таблиці 1.

Таблиця 1 - Товарна структура роздрібного товарообігу України, млрд. грн. [2].

Показники	Роки										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Усі товари	130	178	247	231	281	350	405	433	438	487	555
Непродовольчі товари	80,2	115	162	138	170	213	242	255	257	287	328
Товари парфюмерно-косметичні	2,1	3	4,6	5,6	6,2	7	9,3	10,4	10,9	14,3	17,9
Частка парфюмерно-косметичних товарів в непродовольчих товарах, %	2,6	2,6	2,8	4,0	3,6	3,3	2,3	4	4,2	4,9	5,4

Проаналізувавши дані таблиці 1, можна зробити висновок, що для ринку декоративної косметики в цілому характерна тенденція зростання обсягів торгівлі декоративною косметикою, а зниження обсягів характерне, передусім, для кризових періодів. Найменше зростання було зафіксоване у 2014 році. У 2017 році обсяги продажів декоративної косметики склали 20,6 млрд. грн., тобто, знову намітилася тенденція до зростання.

На сьогодні зберігається тенденція до переважання імпортової продукції над продукцією українського виробництва. На вітчизняному ринку імпортна продукція становить 92 % від загального обсягу косметичних товарів [3]. В першу чергу, це пов'язано з використанням вітчизняними виробниками застарілих технологій та недостатністю державного регулювання щодо якості та безпечності декоративної продукції. При цьому на ринку України представлені майже всі світові бренди декоративної косметики.

Виробництво косметики зіштовхнулося зі значною проблемою – дефіцитом вітчизняної якісної сировини, тому значну частину інгредієнтів доводиться постачати з-за кордону, що ставить українських виробників у залежність від світового ринку [3]. При цьому потужності українських косметичних підприємств на 70% завантажені замовленнями контрактного виробництва від великих роздрібних мереж, таких як Eva, Watsons, Космо [3].

Основними імпортерами української продукції є сусідні країни і країни СНД, що пояснюється наявністю сформованих економічних зв'язків і схожих споживчих переваг і вимог до косметичної продукції [4]. Частка декоративної косметики в загальному обсязі реалізованої продукції в роздрібній мережі представлена в таблиці 2:

Таблиця 2- Частка декоративної косметики в загальному обсязі реалізованої продукції [5]

Показник	2015	2016	2017
Частка вітчизняної декоративної косметики, %	20,3	19,5	18,5

В цілому, зберігається тенденція до зниження обсягів вітчизняної декоративної косметики. Зазначимо, що недорога косметика охоплює понад 60 % ринку, косметика середнього цінового сегменту – близько 30 %, дорога селективна – приблизно 10 % ринку [3]. Сегментацію споживачів декоративної косметики за віком представлено на рисунку 1:

Сегментація споживачів декоративної косметики, %

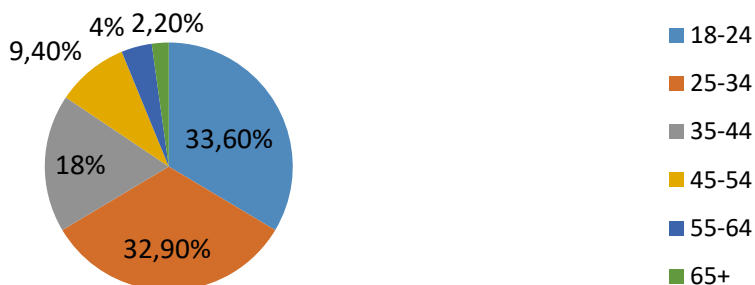

Рисунок 1 - Сегментація споживачів декоративної косметики, % [5]

Як можна побачити, основну аудиторію споживачів становлять молоді люди віком від 18 до 24 років (33,6%); з підвищенням віку частка споживання декоративної косметики має тенденцію до зниження.

- Серед тенденцій розвитку ринку декоративної косметики можна виділити наступні:
- пришвидшення переходу до прогресивних методів торгівлі, передусім, через мережу Internet; збільшення кількості інтернет-магазинів декоративної косметики, активна конкуренція між якими надасть можливість споживачу отримувати високий рівень продукції та торговельних послуг;
  - зростання свідомості споживання, для якої характерне відсутність тестування декоративної косметики на тваринах;
  - орієнтація виробництва та продажу на світові тенденції розвитку декоративної косметики;
  - орієнтація на підвищення ролі безпеки продукції та постійне підвищення її якості.

Вітчизняний ринок декоративної косметики характеризується перспективністю та динамічністю розвитку. Наразі роль вітчизняного виробника залишається ще дуже малою, і переважна більшість декоративної косметики представлена іноземною продукцією. Серед основних тенденцій розвитку ринку декоративної косметики можна виділити збільшення частки інтернет-магазинів, збільшення кількості споживачів зі "свідомим споживанням", орієнтація на світові тенденції моди у галузі декоративної косметики, а також необхідність підвищення ролі безпеки продукції та постійне підвищення її якості.

Список використаних джерел

1. Асоціація "Парфумерія і косметика України": Про індустрію: веб-сайт. URL: <https://apcu.ua/pro-industry/> (дата звернення: 16.04.2020).
  2. Добровольський В.В., Логвиненко Н.І. Оцінка ринку парфюмерно-косметичних товарів. Економіка і суспільство. Мукачівський державний університет. м. Мукачів. 2018. №15. С. 120-123. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/19.pdf (дата звернення: 17.04.2020).
  3. Байцар Р. І. Актуальні проблеми та перспективи розвитку косметичної галузі. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Автоматика, вимірювання та керування. м. Львів. 2015. № 821. С. 44-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULP_2015_821_10 (дата звернення: 17.04.2020).
  4. Паспорт ринку косметики України. 2018 РІК веб-сайт. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/pasport-rynka-kosmetiki-ukrainy-2018-god>
  5. На красі не економлять: аналіз ринку косметики в Україні : веб-сайт. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/na-krasote-ne-ekonomyat-analiz-rynka-kosmetiki-ukrainy> (дата звернення: 16.04.2020).
-

Лабута А. О., студентка гр. МР-191

Науковий керівник – к.е.н., доцент **Полковниченко С.О.**

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Ринкова економіка неможлива без розвитку підприємництва, яке є гарантом її стабільності та підвищення рівня життя громадян. Одним із суб'єктів підприємницької діяльності є домогосподарства.

Домогосподарство – це економічна одиниця, що складається з однієї чи більше осіб, які ведуть спільне господарство, що забезпечує економіку факторами виробництва і використовує зароблені на цьому кошти для поточного споживання товарів і послуг, а також здійснює заощадження з метою задоволення своїх потреб. На практиці домогосподарство функціонує у вигляді сім'ї та її діяльності.

В умовах євроінтеграційних трансформацій економіки домогосподарства проявляють себе як активні учасники економічних процесів. Саме вони є джерелом наповнення державних бюджетів, забезпечують можливість реалізації трудового потенціалу учасників ринку праці, беруть участь у кругообігу ресурсів та грошових потоків. Від ефективності розвитку підприємницької діяльності домогосподарств значною мірою залежить економічна стабільність держави, адже великі підприємства не в змозі задовольнити потреби усіх без винятку груп споживачів, вони в основному працюють на уніфікованого покупця [1].

Результатом економічної діяльності домогосподарств є їх доходи, рівень яких визначає матеріальне становище. Динаміка та структура доходів залежить від багатьох чинників, які зумовлені політичною й соціально-економічною ситуацією в країні. Надзвичайно низький рівень доходів домогосподарств у перші роки незалежності України був наслідком глибокої економічної кризи в період становлення ринкових відносин; значної заборгованості з виплати заробітної плати тощо. З подальшим розвитком ринкових відносин процес формування доходів домогосподарств ускладнився. Це стосується як економічного змісту та призначення доходів, так і джерел їх створення [2].

Джерелами формування доходів домогосподарств є: заробітна плата, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, продажу сільськогосподарської продукції, вироблених товарів та послуг, соціальні виплати з державного бюджету тощо.

Найбільшу частку в структурі доходів домогосподарств України займає оплата праці – 54,5% у 2018 р. проти 47,6% у 2010 р. Значно зменшилась частка пенсій, стипендій, соціальних допомог, які надані готівкою, – з 25,8% у 2010 р. до 19,9% у 2018 р. [3]. Щодо доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості, їх динаміка в абсолютних величинах, відображена на рис.1, свідчить про зростання за останні роки. Частка доходів від

підприємницької діяльності у структурі сукупних доходів домогосподарств є нестабільною за досліджуваний період. Але у 2018 р. порівняно з 2017 р. помітне зростання – на 65,4% в абсолютному розмірі і на 1,6 в.п. збільшилась їх частка.

За обстеженням доходів домогосподарств у 2018 р., їх частка (% у сукупних доходах) від підприємницької діяльності у міських поселеннях становила 6,4%, а у сільській місцевості – 5,1 % (при загальному показнику 6%). У 2017 р. дані показники були дещо меншими: 4,9% і 3,5% (при загальному 4,4%) відповідно. Щодо складу домогосподарств, у домогосподарствах з дітьми доходи від підприємницької діяльності становили 7,3% (6% у 2017 р.), у домогосподарствах, у складі яких є діти, які не мають одного чи обох батьків, – 2,4% (1,3% у 2017 р.), у домогосподарствах без дітей – 4,9% (3% у 2017 р.), у домогосподарствах, у складі яких є молоді сім'ї, – 7% (6,8% у 2017 р.) [4].

Рисунок 1 – Динаміка доходів від підприємницької діяльності (в середньому за місяць в розрахунку на одне домогосподарство (грн)) та їх частка у структурі сукупних доходів (%) за 2010-2018 рр.

Джерело: розраховано і побудовано на основі [3].

Структура доходів домогосподарств від підприємницької діяльності залежно від рівня середньодушових еквівалентних загальних доходів представлена в табл.1.

Таблиця 1 – Структура доходів домогосподарств від підприємницької діяльності залежно від рівня середньодушових еквівалентних загальних доходів

Критерії розподілу домогосподарств	2017	2018
Домогосподарства, які за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць входять до складу:		
першої децильної групи	2,9	4,5
десятої децильної групи	8,0	10,4
групи нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму (1603,67 грн – 2017 р.; 1744,83 грн – 2018 р.)	4,5	0,4
групи нижче фактичного прожиткового мінімуму (2941,46 грн – 2017 р.; 3262,67 грн – 2018 р.)	2,9	3,6

Джерело: сформовано на основі [4].

Як свідчать дані табл.1, у 2018 р. порівняно з 2017 р. зросли частки доходів домогосподарств від підприємницької діяльності у трьох представлених груп, а частка групи нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму різко скоротилась. Така тенденція зумовлена зростанням доходів домогосподарств.

Проведене дослідження свідчить про незначний вплив підприємницької діяльності домогосподарств на їх доходи. У зв'язку з цим необхідно активізувати діяльність держави

щодо створення умов для розширення можливостей підприємницької діяльності домогосподарств.

Список використаних джерел

1. Перит І. Зміст та особливості підприємницької діяльності домогосподарств як важливих суб'єктів економічних відносин. *Світ фінансів*. 2015. Вип.4. С.152-162.
2. Станкевич Ю.Ю. Формування основних джерел отримання доходів сучасного домогосподарства. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2008. Випуск 10. Частина 2. С.299-305.
3. Структура сукупних ресурсів домогосподарств (1999-2018). Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Соціально-економічне становище домогосподарств України у 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Маргасова О. Д., студентка групи ПТ-191
Науковий керівник – **Іванова Н. В.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТЕОРІЯ ІГОР ПРИ ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ

В багатьох задачах фінансово-економічної сфери, зокрема, в задачах маркетингу, менеджменту, банківських операцій, інвестицій у різні проекти, тощо виникає необхідність прийняття рішення. Проблема прийняття рішень ускладнюється тим, що її необхідно вирішувати в умовах невизначеності.

Невизначеність може носити різний характер:

1. невизначеними можуть бути свідомі дії конкуруючої сторони, які спрямовані на зменшення ефективності рішень, що приймає супротивник (конкурент). Наприклад, конкуруючі на одному ринку фірми здійснюють дії, які приводять до реалізації своїх інтересів і протидіють у цьому конкурентам;

2. невизначеність може відноситися до ситуації ризику, в якій сторона, що приймає рішення, може встановити не лише всі можливі результати можливих рішень, а й ймовірності їх появи. Ці ймовірності – це ймовірності можливих умов, в яких вирішується дана задача. Умови, про які йде мова, впливають на прийняття рішень несвідомо, незалежно від дій сторони, яка приймає рішення, і формуються під впливом багатьох факторів (загального стану економіки та фінансової системи, курсу валют, рівня інфляції, політичних криз та ін.);

3. повна невизначеність – ситуація, коли відомі всі наслідки можливих рішень, але невідомі їх ймовірності, тобто невідомі ймовірності можливих умов (станів), в яких вирішується задача.

Спроба кількісного аналізу фінансово-економічних ситуацій і прийняття на його основі рішень привела до створення спеціальних економіко-математичних методів обґрунтування вибору рішень в умовах ринкової невизначеності.

Розв'язання фінансово-економічних задач прийняття рішень в умовах невизначеності потребує використання відповідних економіко-математичних моделей і методів, теоретичний аспект яких складає теорію ігор. Таким чином, задачами теорії ігор в економіці (фінансах) є задачі про вибір рішень в умовах економічної невизначеності. Так, теорія ігор застосовується у веденні боротьби фірм за ринки, у плануванні рекламних компаній, при формуванні цін на конкурентних ринках, в обмінних і торгових операціях, у біржовій грі, при аналізі коаліційної поведінки і т. п.

Теорія ігор – це теорія математичних моделей прийняття оптимальних рішень в умовах конфлікту або невизначеності. При цьому конфлікт не обов'язково повинен бути антагоністичним.

Теорія ігор належить до наймолодших математичних дисциплін. Її виникнення датується 1944 р., коли вийшла у світ монографія Неймана і Моргенштерна «Теорія ігор і економічної поведінки». В подальшому теорія ігор перетворилася в самостійний математичний напрямок, що має практичне застосування. Теорія ігор надає ОПР (наприклад, фінансовому аналітику) математичний апарат для вибору стратегії в конфліктних ситуаціях, дозволяє краще зрозуміти конкурентну обстановку і звести до мінімуму ступінь ризику. Крім того, аналіз ризикової ситуації за допомогою прийомів теорії ігор спонукає ОПР розглядати всі можливі альтернативи як своїх дій, так і стратегії партнерів та конкурентів. Зіткнення протилежних інтересів призводить до виникнення конфліктних ситуацій. Необхідність аналізувати такі ситуації, в свою чергу, сприяла виникненню теорії ігор, завданням якої є вироблення рекомендацій з раціонального способу дії учасників конфлікту.

Щоб виключити труднощі, які виникають при аналізі конфліктних практичних ситуацій у результаті наявності багатьох несуттєвих факторів, будується спрощена модель ситуації. Така модель називається грою. Конфліктна ситуація в ігровій моделі розвивається за визначеними правилами. Природною базою для аналізу конфліктних ситуацій служать широко розповсюджені ігри – шахи, шашки, карткові ігри. Тому теорії ігор властива така термінологія: гравці – сторони, що беруть участь у конфлікті, виграш – результат конфлікту [1].

У деяких іграх складаються об'єднання. Якщо їх мета - спільні дії, то ці об'єднання називають коаліційними діями. Якщо об'єднання створено за ознакою ідентичності переваг результатів гри, то вони називаються коаліціями інтересів. Якщо у грі беруть участь два супротивники, то вона називається парною, а якщо більше двох - множинною.

Довільна дія гравця називається стратегією (чистою стратегією). Стратегія гравця, що складається у випадковому чергуванні його чистих стратегій, називається змішаною стратегією. В умовах конфлікту кожний гравець робить свій хід, тобто вибирає свою стратегію, в результаті чого маємо набір стратегій усіх гравців (ситуацію конфлікту). Послідовність ходів, що приводить гру до закінчення, називається партією. Оптимальною називається стратегія, яка при багаторазовому повторенні гри гарантує для гравця максимально можливий середній виграш (мінімально можливий середній програш). Мета теорії ігор - це визначення оптимальної стратегії для кожного гравця.

Ігри класифікують за різними ознаками. За критерієм взаємовідносин між гравцями ігри поділяються на безкоаліційні, кооперативні та коаліційні. Якщо гравці можуть організувати коаліції, домовлятися про певні спільні дії, то гра називається коаліційною. У безкоаліційній грі учасники не мають або можливостей, або права організувати коаліції. Гра називається кооперативною, якщо до її початку гравці створюють коаліції та домовляються про спільні дії.

Якщо в парній грі гравці мають протилежні цілі, то вона називається антагоністичною (гра двох сторін з нульовою сумою виграшу). Але існують ігри, в яких гравці як виграють, так і програють одночасно (ігри зі сталою різницею), та ігри, коли маємо змогу моделювати і конфлікти, і можливі узгодження дій гравців (ігри з ненульовою сумою). Антагоністичні ігри з погляду математичного моделювання достатньо прості й тому добре вивчені. Якщо множина стратегій кожного гравця скінченна, то і гра скінченна, у протилежному випадку - нескінченна. Ігри також можна класифікувати за функцією виграшу: матричні та біматричні. Матрична гра - це кінцева гра двох гравців з нульовою сумою, в якій виграші (програші) гравців задаються матрицею. Біматрична - це кінцева гра двох гравців з ненульовою сумою, в якій виграші (програші) кожного гравця задаються для нього матрицею окремо. Моделювання таких ситуацій прийнято називати "гра з природою" [2].

Здатність прогнозувати дії конкурентів означає конкурентну перевагу для будь-якої організації. Предметом теорії ігор є такі ситуації, у яких важливу роль відіграють конфлікти й спільні дії.

Впровадження методів теорії ігор у маркетингову діяльність дозволить аналізувати складні соціально-економічні системи для вирішення стратегічних завдань. Моделі теорії

ігор можуть бути представлені як ігри стратегій або дій, таких, наприклад, як установлення цін, розмірів випуску, визначення витрат на рекламу або на просування товарів на ринок і т.п.

Можливість застосування теорії ігор для рішення реальних маркетингових завдань виникає всякий раз, коли спостерігається явище з множинними інтересами його учасників. Стосовно маркетингової діяльності те в цьому випадку грою є будь-які дії елементів маркетингового середовища підприємства, вони і є гравцями. У випадку, коли гравців декілька, необхідно враховувати їхній взаємний вплив: у цьому випадку виникає гра, взаємодія, у якій виграв гравця залежить як від його власної дії, так і від дій інших. Використання апарату теорії ігор викликає деякі складності на практиці. Наявність певних обмежень у застосуванні аналітичного інструментарію теорії ігор обумовлює проблеми практичного використання їх у стратегічному маркетингу.

По-перше, це той випадок, коли в підприємств зложилися різні уявлення про гру, у якій вони беруть участь,

або коли вони недостатньо інформовано про можливості один одного. Наприклад, може мати місце неякісна інформація маркетингового середовища підприємства. Якість управління та прийняття маркетингових рішень безпосередньо пов'язані з наявністю повної, актуальної і достовірної інформації про ринок, попит на товари, уподобання споживачів, ринкові ціни, дії конкурентів, а також інформаційні показники про діяльність об'єкта управління.

По-друге, теорію ігор важко застосовувати при безлічі ситуацій рівноваги. Ця проблема може виникнути навіть у ході простих ігор з одночасним вибором стратегічних рішень.

По-третє, якщо ситуація прийняття стратегічних рішень дуже складна, то гравці часто не можуть вибрати кращі для себе варіанти. Наприклад, на ринок у різний термін можуть вступити кілька підприємств або реакція вже діючих там підприємств може виявитися більш складною, ніж бути агресивною або дружньою.

По-четверте, при побудові теоретико-ігрових моделей в теорії ігор існує певна трудність у визначенні завдань і безлічі допустимих рішень.

Але відносно до аналізу таких моделей, то величезною їх гідністю є її наукова точність. Теорія ігор пропонує нам набір інструментів, які допомагають нам структурувати наше уявлення про взаємодію конкурентів. Але вирішення ігрової моделі указує на можливу стратегію, а не пропонує обрати можливу ефективну стратегію.

Використання інструментарію теорії ігор у маркетинговій діяльності дозволить вирішити наступні завдання:

- ідентифікувати гравців;
- приймати рішення в умовах невизначеності;
- обирати оптимальні маркетингові стратегії;
- прогнозувати дії учасників гри;
- розробляти рекомендації стосовно майбутніх дій;
- структурувати стратегічні рішення.

Одним із найбільших переваг теорії ігор є те, що ділові відносини розглядаються як якийсь компроміс між конкуренцією і кооперацією. Тому в умовах сучасного корпоративізму має велике значення застосування математичного апарату в маркетинговій діяльності [3].

Список використаних джерел

1. Теорія ігор. Черкаський державний технологічний університет. С. 1-2. URL: <https://studfile.net/preview/5471254/>.
2. Теорія ігор. Прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності. URL: https://pidruchniki.com/12631113/menedzhment/teoriya_igor_priynyattya_upravlinskih_rishen_umovah_riziku_nevznachenosti.
3. Івченко Є. А. Використання інструментарію теорії ігор у маркетинговій діяльності підприємства. 2013. URL: https://thesis.at.ua/publ/15_11_15_12_2013_r_menedzhment_rozvitok_teoriya_ta_praktika/ivchenko_e_a_vikoristannja_instrumentariju_teoriji_igor_u_marketingovij_dijalnosti_pidprijemstva/9-1-0-274.

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗДРІБНОГО ТОВАРООБІГУ УКРАЇНИ

Під роздрібною торгівлею розуміють підприємницьку діяльність з продажу товарів та послуг на підставі усного або письмового договору купівлі-продажу безпосередньо громадянам та іншим кінцевим споживачам для їхнього особистого некомерційного використання незалежно від форми розрахунків.

Покупці через роздрібну торгівлю оптимально задовольняють свої потреби, а роздрібна торгівля, враховуючи в своєму асортименті побажання покупців, може більше продати товарів і забезпечити собі комерційний успіх. Успіх підприємства на пряму залежить від обсягу та структури товарообігу.

Роздрібний товарооборот підприємств роздрібною торгівлі (юридичних осіб) України, в 2019 році становить 795204,2 млн. грн., в тому числі: через мережу Інтернет – 9918,0 млн. грн., за допомогою платіжних карток – 244765,2 млн. грн., за договорами банківського кредиту – 17520,8 млн. грн. Обсяги роздрібного товарообороту підприємств по регіонах України у 2019 році представлені на рисунку 1.

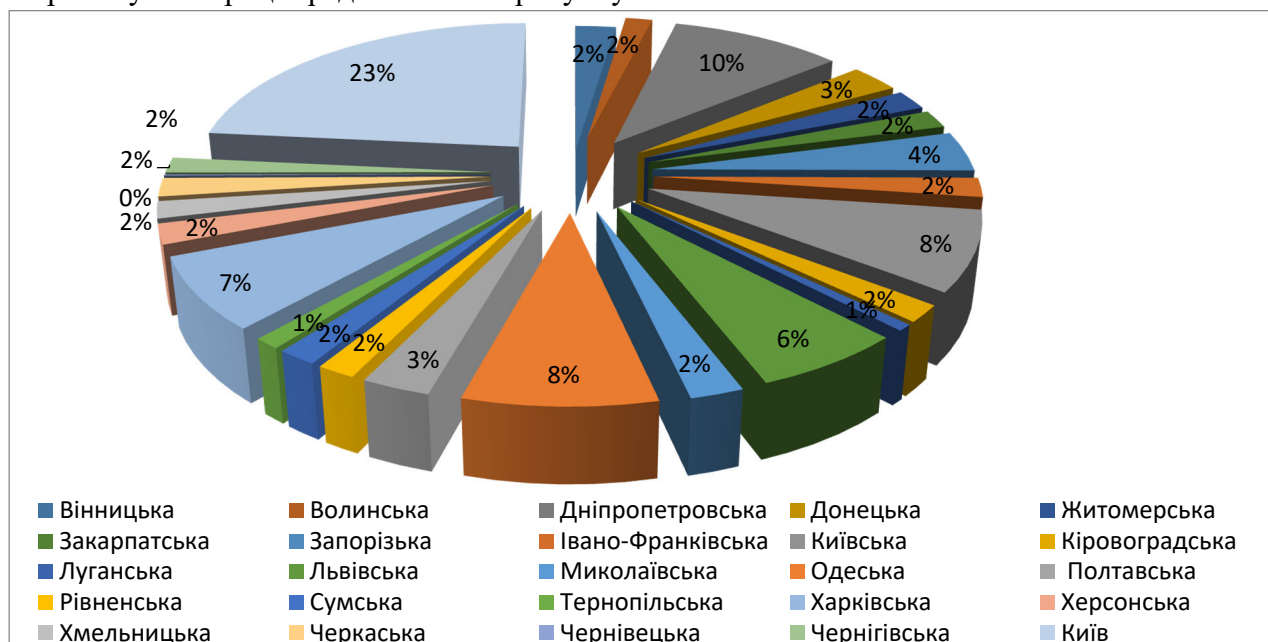

Рисунок 1 – Структура роздрібного товарообігу України за регіонами у 2019 р., %
 Джерело: складено автором на основі [1]

Проаналізувавши дані рисунку 1 можна зробити висновок, що найбільші обсяги роздрібного товарообігу зафіксовані в м. Києві та Київській, Дніпропетровській і Одеській областях, що пояснюється по-перше кількістю населення в даних регіонах, по-друге більш високим рівнем заробітних плат та платоспроможним попитом. Виходячи з того що в даних регіонах товарообіг є вищим, аніж в інших можна зробити висновок, що в цих регіонах зосереджена найбільша кількість роздрібних підприємств. В решті регіонах роздрібна торгівля є не такою активною, про це свідчить дані рисунку 1.

Для більш точного дослідження стану структури товарообігу по регіонах України було розрахованого відносний показник – роздрібний товарооборот на одного жителя країни, Результати представлені в таблиці 1.

Таблиця 1- Розрахунок роздрібного товарообігу на кожного жителя певного регіону України за 2019 рік.

Область	Кількість населення, тис.	Річний обсяг роздрібного товарообігу, тис. грн.	Річний роздрібний товарообіг на 1 особу, тис. грн.
Вінницька	1545,4	18494935,2	11,9
Волинська	1031,4	12334176,0	11,9
Дніпропетровська	3176,6	79200405,7	24,9
Донецька	4131,8	23105162,8	3,9
Житомирська	1208,2	16465697,3	13,6
Закарпатська	1253,8	14951144,2	11,9
Запорізька	1687,4	32942588,2	19,5
Івано-франківська	1368,1	15804074,6	11,5
Київська	1781,0	65042241,3	36,5
Кіровоградська	933,1	13879172,1	14,8
Луганська	2135,9	5264887,3	2,5
Львівська	2512,1	49898304,2	19,9
Миколаївська	1119,9	17393194,1	15,5
Одеська	2377,2	62660017,3	26,3
Полтавська	1387,0	22331239,6	16,1
Рівненська	1153,0	12561768,8	10,9
Сумська	1068,2	13015086,7	12,2
Тернопільська	1038,7	8820460,8	8,5
Харківська	2658,5	58839258,0	22,1
Херсонська	1027,9	16436503,6	15,9
Хмельницька	1254,7	13864882,2	11,0
Черкаська	1192,1	15172968,0	12,7
Чернівецька	901,6	812986,6	0,9
Чернігівська	991,3	12710477,8	12,8
м. Київ	2967,4	184161462,7	62,0

Джерело: розраховано автором на основі [1]

Щодо обсягів роздрібного товарообороту підприємств за видами економічної діяльності (КВЕД-2010) у 2019 році маємо таку статистику. З загальної суми оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт" становить 60306,2 млн. грн., що складає лише 8%, з них: торгівля автомобілями та легковими автотранспортними засобами – 56702,4 млн. грн.; роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами, мотоциклами – 733172,9 млн. грн. (92%), з них: продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами: у спеціалізованих магазинах – 9303,9 млн. грн., у неспеціалізованих магазинах – 358475,5 млн. грн. Торгівля непродовольчими товарами: у спеціалізованих магазинах – 318250,1 млн. грн., у неспеціалізованих магазинах – 41491,2 млн. грн. Торгівля поза магазинами, з лотків та на ринках – 5652,2 млн. грн. [1].

За організаційно-правовими формами господарювання найбільший роздрібний товарообіг мають товариства з обмеженою відповідальністю, який складає 88,9% загального товарообігу, а найменший товарообіг мають – комунальні підприємства – 0,5% та споживчі товариства – 0,1 %.

Така ситуація є свідченням того в Україні більшість підприємств за організаційно-правовими формами господарювання є товариства з обмеженою відповідальністю, і майже відсутні комунальні підприємства та споживчі товариства.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/spr.htm

Анохов Е. И., студент гр. 1571-Эз
Научный руководитель – **Шевцова Е. И.**, к.э.н.
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДОЛГОСРОЧНЫХ АКТИВОВ

Анализ эффективности использования долгосрочных активов определяет ряд проблем, решение которых требует проведения оперативных мероприятий. Основными направлениями повышения эффективности использования основных средств могут быть:

- повышение сменности и непрерывности работы;
- техническое совершенствование оборудования и технологии производственных процессов;
- совершенствование структуры основных средств (повышение доли активной части);
- повышение темпов обновления основных средств наиболее совершенной материальной базе и производственных процессов;
- увеличение доли капитальных вложений, направляемых на реконструкцию и техническое перевооружение предприятий [3, с. 34].

Мероприятия по повышению эффективности использования долгосрочных активов можно изложить следующим образом:

систематическое проведение диагностики состояния долгосрочных активов и установление порогового значения коэффициента годности, так как основные производственные средства с достаточным износом требуют значительных затрат на их содержание, а фондоотдача постепенно снижается, что оказывает отрицательное влияние на фондоотдачу основных средств производства в целом по предприятию. Основные производственные средства с большой степенью изношенности необходимо постепенно заменять новым, более производительным оборудованием;

мониторинг основных производственных средств, находящихся на балансе предприятия, с целью выявления неиспользуемого в производственном процессе оборудования и разработка мероприятий по его выбытию;

установление экономически обоснованных сроков полезного использования, отвечающих потребностям ускорения технологического обновления и реструктуризации действующего производства. Так при установлении экономически обоснованных сроков полезного использования, которые являются меньше нормативных, норма амортизации увеличивается, в результате этого более быстрыми темпами списывается стоимость данного оборудования, что позволяет ускорить процесс воспроизводства основных производственных средств. Повышение эффективности использования основных средств осуществляется за счет быстрого освоения новых мощностей, повышения сменности работы машин и оборудования, совершенствования организации материально-технической базы, ремонтной службы, повышения квалификации рабочих, технического перевооружения предприятий, модернизации и проведения организационных работ [3, с. 34].

Улучшения использования основных средств на предприятии достигается путем: освобождения предприятия от излишнего оборудования, машин и других основных средств или сдачи их в аренду;

своевременного и качественного проведения планово-предупредительных и капитальных ремонтов;

- приобретения высококачественных основных средств;
- своевременного обновления, особенно активной части, основных средств, с целью недопущения чрезмерного морального и физического износа;
- улучшения качества подготовки сырья и материалов к процессу производства;
- повышения уровня механизации и автоматизации производства;

внедрения новой техники и прогрессивной технологии – малоотходной, безотходной, энерго- и топливосберегающей;

совершенствования организации производства и труда с целью сокращения потерь рабочего времени и простоя в работе машин и оборудования [2, с. 570].

Для Республики Беларусь повышение эффективности использования основных средств остается приоритетным направлением рыночного реформирования и системных преобразований. Как свидетельствует опыт развитых стран, перед ними на различных этапах социально-экономического развития возникали проблемы обновления капитала как одного из основных условий экономического роста, повышения конкурентоспособности и прорыва на мировые рынки. Особенно ярко эти процессы происходили в послевоенный период, когда во многих странах проводилась политика индустриализации, требующая массового переоснащения промышленности и широкомасштабного расширения основного капитала.

В странах с рыночной экономикой широко применяются метод ускоренных амортизационных отчислений, метод дегрессивной амортизации, метод отсроченной амортизации.

С помощью метода ускоренных амортизационных отчислений смягчается жесткость линейной амортизации. Применение данного метода позволяет предприятиям быстро обновлять оборудование и расширять производство на базе новейшей техники. Государства стимулируют внедрение этого метода путем снижения величины налога на прибыль. Наиболее широко метод ускоренной амортизации применялся в США и Англии [1, с. 21].

Метод дегрессивной амортизации получил широкое распространение во Франции. Он позволяет отразить в бухгалтерском учете более быстрое обесценивание оборудования на начальном этапе его эксплуатации по сравнению с заключительным. При этом норма отчислений образуется путем умножения показателя линейной амортизации на более высокие коэффициенты.

Наиболее интересным для стран, переживающих кризисные периоды своего развития, представляется метод отсроченной амортизации. Суть его в следующем: если баланс предприятия убыточный, платежи по амортизации могут быть отсрочены до наступления финансовых лет с превышением доходов над расходами без ограничения в сроках.

Функция амортизации как средства обновления капитала может быть успешна реализована только в условиях стабильности рыночного курса. В период же инфляции и повышения цен, когда стремление сохранить уровень производства может помешать обновлению оборудования предприятия, ситуация иная. Во многих странах в таких случаях разрешалось вести производство без уплаты налогов на закупки нового оборудования, что, по сути, представляло собой замену амортизационных отчислений. Затем статьи баланса могут быть пересмотрены с использованием методов, позволяющих приблизить стоимость основного капитала и стоимость его замены (переоценка баланса) [1, с. 21].

Таким образом, повышения экономической эффективности можно достичь за счет: оптимизации общего объема и состава долгосрочных активов, осуществляемых с учетом вскрытых в процессе анализа возможных резервов повышения производственного, использования долгосрочных активов в предстоящем периоде; обеспечение своевременного обновления долгосрочных активов, путем определения интенсивности обновления отдельных групп активов, определения объема активов, подлежащих обновлению; обеспечение эффективного использования долгосрочных активов, которое состоит в разработке мероприятий, направленных на повышение рентабельности и производственной отдачи средств.

Изучив теоретические основы формирования системы маркетинговых коммуникаций можно сделать выводы:

под долгосрочными активами понимают активы, которые многократно участвуют в предпринимательской деятельности организации, постепенно переносят свою стоимость на вновь созданную потребительскую стоимость (изготовленную продукцию), имеющие срок службы более 1 года, приобретаемые не для продажи, а для использования и имеющие или

не имеющие физическую форму;

основными задачами анализа долгосрочных активов является: анализ состава нематериальных активов, анализ долгосрочных финансовых вложений, изучение состава, структуры движения основных средств, определение степени их использования, разработка мероприятий по повышению эффективности, и улучшения использования основных средств. Основные средства составляют основную часть имущества организации. Поэтому от эффективности их использования зависит во многом объем производства и реализации продукции, размер прибыли. Анализ основных средств включает в себя анализ по таким аспектам, как: анализ обеспеченности организации основными средствами, анализ состояния, структуры и движения основных средств, анализ эффективности использования основных средств во времени и по мощности;

повышения экономической эффективности можно достичь за счет: оптимизации общего объема и состава долгосрочных активов, осуществляемых с учетом вскрытых в процессе анализа возможных резервов повышения производственного, использования долгосрочных активов в предстоящем периоде; обеспечение своевременного обновления долгосрочных активов, путем определения интенсивности обновления отдельных групп активов, определения объема активов, подлежащих обновлению; обеспечение эффективного использования долгосрочных активов, которое состоит в разработке мероприятий, направленных на повышение рентабельности и производственной отдачи средств.

Список использованных источников

1. Кутер, М. И. Теория бухгалтерского учета: учеб. пособие / М. И. Кутер, Д. А. Панков, С. Г. Вегера. – Минск: Новое знание, 2016. – 679 с.
2. Мельникова Т. В. Методика проведения анализа основных средств организации / Т. В. Мельникова // Молодой ученый. – 2015. – №8. – С. 570-573.
3. Снитко, К. Бухгалтерский учет отдельных вопросов долгосрочных активов / К. Снитко // Бухгалтерский учет и анализ. – 2015. – № 1. – С. 34-37.

Ткачев Р. Д., аспирант экономического факультета
Научный руководитель – **Башлакова О. С.**, к.э.н., доцент
Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины
(г. Гомель, Беларусь)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ КРАУДФАНДИНГА ДЛЯ ПРИВЛЕЧЕНИЯ СРЕДСТВ НЕИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИНВЕСТОРОВ В МЕЖДУНАРОДНЫЕ ВЕНЧУРНЫЕ ПРОЕКТЫ

Анализируя современную литературу и научные труды, посвященные неинституциональным инвесторам и их роли в венчурных проектах, может сформироваться предположение, что неинституциональный инвестор является продуктом исключительно современных тенденций (например, глобализации и/или развития цифровых технологий). Однако более детальный анализ роли неинституциональных инвесторов на мировом рынке венчурного капитала показывает, что они существовали задолго до появления таких благ современности, как Интернет или смартфоны, и, более того, уже успели перетерпеть глубокие изменения за последние столетия. В исследовании будет детально проанализировано зарождение и стремительное развитие краудфандинговых платформ и их дальнейшее перерождение в краудинвестиционные структуры, направленные на привлечение средств неинституциональных инвесторов в международные венчурные проекты.

Уточним отличия между двумя основными игроками мирового рынка венчурного капитала – институциональными и неинституциональными инвесторами.

Венчурный проект – это бизнес-проект, который находится в ранней стадии развития и представляет собой коммерческую активность, оказание услуги или производство,

основывающееся на новой идее или процессе. Другими словами, это экономическая активность, выполняемая стартапом или компанией, находящейся в ранней стадии развития, либо существующей компанией, которая разрабатывает новый продукт или технологию.

На мировом рынке венчурного капитала различают два основных игрока, а именно институциональных и неинституциональных инвесторов. Институциональный инвестор – это юридическое лицо, выступающее в роли держателя денежных средств (например, в виде взносов, паев) и осуществляющее их вложение в ценные бумаги, недвижимое имущество с целью извлечения прибыли [1]. К институциональным инвесторам можно относить инвестиционные фонды, пенсионные фонды и страховые организации.

В свою очередь, неинституциональные инвесторы также занимаются вложениями в ценные бумаги или недвижимое имущество, однако они являются частными лицами. Данный тип инвесторов не является частью таких традиционных игроков рынка венчурного капитала, как венчурные фонды. Более того, в своей деятельности неинституциональный инвестор использует только собственные средства.

В последние годы для привлечения средств неинституциональных инвесторов стали использоваться технологии краудфандинга. Краудфандинг – это способ коллективного финансирования, основанный на добровольном участии. Впервые данный термин был использован Майклом Сулливаном в 2006 году, который с помощью краудфандинга попытался открыть компанию-инкубатор для видео-проектов. Несмотря на то, что термин был использован в бизнес-контексте, сбор средств может преследовать совершенно разнообразные цели (например, предоставление помощи пострадавшим от стихийных бедствий, поддержка политических компаний, финансирование стартап-компаний или создание программного обеспечения). Хотя краудфандинг практически невозможно представить без интернет-платформы, этот метод генерирования капитала имеет богатую историю, которая началась в 18 веке.

В ранних 1700-ых годах ирландский писатель и общественный деятель Джонатан Свифт, создал Ирландский долговой фонд (Irish Loan Fund). Средства фонда формировались из денежных «пожертвований» состоятельных членов общества, которые рассматривали свой вклад, как предоставление финансовой помощи бедным слоям населения. Эти жертвования, необременённые никакими институциональными требованиями и исходящие только из собственного решения, и являются «крауд» составляющей данного фонда.

Следующим этапом развития краудфандинга является создание первого кредитного союза. В 1846 году Герман Шульце-Делич, желая помочь голодающему населению Германии, основал мельницу и хлебопекарню, владельцами и спонсорами которой выступали сразу несколько частных лиц. Этот опыт коллективного и добровольного финансирования благотворительного проекта вдохновил его на создание первого в мире кредитного союза в 1852 году. Для того чтобы стать членом этого союза, необходимо было оформить депозит. Благодаря этому новый член кредитного союза мог рассчитывать на получения займа с заниженной процентной ставкой.

В 1976 году развитие краудфандинга продолжилось с помощью исследовательского проекта профессора Мухаммада Юнуса. Суть проекта заключалась в следующем: по 27 долларов США было выдано в качестве займа 42 малоимущим женщинам из Джобра, Бангладеш. Данной суммы было достаточно для открытия небольшого бизнеса. Проект оказался настолько успешным, что вскоре образовался так называемый «Сельский банк», который является первым примером современного микрофинансирования.

Первое задокументированное проявление краудфандинга в форме, соответствующей его современному определению, с использованием таких инструментов, как Интернет и электронная почта, произошло в 1997 году. Британская рок-группа Marillion спонсировала свой масштабный тур по городам США с помощью пожертвований поклонников группы.

В 2001 году появилась первая полноценная краудфандинговая платформа, ArtistShare. С помощью нее музыканты могли привлекать финансовые средства на запись нового альбома или организацию тура у своих фанатов в онлайн режиме и вне зависимости от их географического

положения. Каждый, кто принимал участие в финансировании кампании, получал проход на концерт или диск группы.

А в 2008 и 2009 появились такие известные платформы, как Indie GoGo и Kickstarter, соответственно, с помощью которых было реализовано множество высокотехнологических проектов. Финансовый кризис, случившийся в 2008 году, стал катализатором развития роли краудфандинга в осуществлении венчурных проектов. После его наступления традиционные институциональные инвесторы утратили способность предоставлять займы в таком же размере и на тех же условиях. В свою очередь, частные и юридические лица, находившиеся в поисках финансовых средств, начали активнее использовать Интернет и краудфандинговые платформы для реализации своих идей или проектов.

Эта тенденция приобрела настолько повсеместный характер, что в период с 2009 по 2015 годы краудфандинг стал одним из основных способов финансирования венчурных проектов. Было создано более 450 новых платформ, охватывающие самые разные сферы жизнедеятельности человека. К 2015 году краудфандинговые платформы сгенерировали более 24,4 миллиардов долларов США.

Успешные запуски, разработки, программы и другие проекты, осуществленные с помощью венчурного капитала, сгенерированного краудфандингом, направили развитие коллективного финансирования в новое русло. На мировом рынке венчурного капитала активно растёт влияние так называемого краудинвестинга (equity crowdfunding) – альтернативного финансового инструмента для привлечения капитала в стартапы и предприятия малого бизнеса от широкого круга микроинвесторов. Краудинвестинг стремительно приобретает популярность благодаря таким платформам, как AngelList, StartEngine и SeedInvest. Данные платформы впервые открыли возможность стартапам претендовать на нечто большее, чем генерирование финансовых средств для реализации того или иного проекта. Как и краудфандинг, краудинвестинг позволяет инвесторам вложить деньги в компанию, однако, в отличие от первого, с помощью него игроки мирового рынка венчурного капитала приобретают не частичное владение продуктом или услуги, а компанией в целом [2].

Краудинвестинг менее чем за несколько лет стал полноценным альтернативным финансовым инструментом для финансирования новых предприятий, не имеющих достаточной кредитной истории или убедительного бизнес-плана для обращения к таким традиционным институциональным инвесторам, как банки [3].

Подводя итоги анализа использования технологий краудфандинга для привлечения средств неинституциональных инвесторов в международные венчурные проекты, можно сделать вывод, что краудфандинг, как метод генерирования финансовых средств, проделал большой путь, начиная с нескольких добровольных пожертвований состоятельных горожан на предоставление микрокредитов бедным слоям населения, и заканчивая многомиллионной индустрией, которая благодаря развитию современных технологий реализовала не одну сотню венчурных проектов по всему миру за последние несколько лет. Прогнозировать дальнейшее развитие данного метода привлечения средств неинституциональных инвесторов крайне затруднительно, однако можно утверждать, что с появлением новых технологий и методов коммуникации краудфандинг сможет принять совершенно новые формы и предоставить ещё больше возможностей новаторам и инновационным стартапам.

Список использованных источников

1. Абрамов, А.Е. Институциональные инвесторы в мире: особенности деятельности и политика развития в 2-х томах / А.Е. Абрамов. – М. : Издательский дом «Дело», 2014. – С. 544.
2. Краудфандинг в России. Rusbase (6 августа 2012). – URL: <https://rb.ru/news/kraudfanding-v-rossii/>. – Дата доступа: 03.02.2020.
3. Краудинвестинг, или Кто хочет стать миллионером? – URL: <https://web.archive.org/web/20150518100714/http://zillion.net/ru/blog/260/kraudinvestingh-ili-kto-khochiet-stat-millionierom>. – Дата доступа: 01.03.2020

Секція 6	ТЕОРИЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ, СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА І ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ
Секция 6	ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ: СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА, СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ И ФИЗИЧЕСКАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ
Section 6	THEORY AND PRACTICE OF SOCIAL WORK: SOCIO-LEGAL PROTECTION; SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE AND PHYSICAL RENABILITATION

Голова підсекції	<i>к.психол.н., доцент, Кальницька К.О., завідувач кафедри організації соціально-психологічної допомоги населенню</i>
Секретар	<i>Мульована Л.І., асистент кафедри соціальної роботи</i>

Адаменко О. Ю., студентка 4 курсу, гр. СР - 162
 Науковий керівник – **Мульована Л. І.**, асистент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФОРМУВАННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ПІД ВПЛИВОМ СИСТЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

Актуальність. Починаючи від самого народження і протягом всього життя ми зіштовхуємось з напрочуд різним оточенням, ситуаціями та негараздами. Безперечно, кожен вчинок і кожна дія прямо чи опосередковано впливають на нашу особистість, формуючи її. Тому поступово в кожній людині, нібито пазл за пазлом, складається власна система ціннісних орієнтацій. Яка за допомогою відповідних індивідуальних особливостей формує поведінку і стиль життя людини.

Така система цінностей зазвичай є повноцінно сформованою вже більш у дорослому віці, але якщо говорити про підлітків, то ця категорія є досить вразливою і тому вони дуже часто піддаються негативним впливам середовища. Таким чином проблема адиктивної поведінки молодого покоління є особливо актуальною в наш час. Оскільки якомога більш детально дослідивши це питання, можна сформувати механізм своєчасного виявлення та попередження адиктивної поведінки підлітків. І в свою чергу запобігти такому значному поширенню вкрай негативних соціальних наслідків.

Проблему адиктивної поведінки індивіда досліджувала значна кількість вчених, серед них такі як: Ц.П. Короленко, О.В. Савчук, Б.М. Левіна. Конкретно проблеми підліткової адиктивної поведінки розглядали О.І. Пилипенко, А.Є. Личко, О.Г. Кирилова. А такі науковці, як: Я.Л. Коломінський, В.С. Собкін, С.Г. Степанець займались саме вивченням формування ціннісно-орієнтаційної сфери у підлітків.

Мета полягає в розкритті особливостей ціннісної сфери підлітка, які можуть призвести до формування адиктивної особистості.

В наш час термін «адиктивна поведінка» є досить поширеним і вивчається в багатьох галузях науки. Тож варто зазначити, що адиктивна поведінка є одним із типів девіантної поведінки, що проявляється в прагненні «відходу» від реальності, шляхом штучної зміни свого стану, за допомогою прийому психоактивних речовин або фіксації уваги на конкретній діяльності, задля досягнення бажаного рівня емоцій [3]. Як вважають науковці, така

поведінка не завжди призводить до фатальних наслідків (тяжких захворювань, передчасної смерті), але в будь-якому разі викликає особистісні зміни та соціальну дезадаптацію.

Отже, адиктивною поведінкою можна назвати стадію зловживання, саме ту, яка передує залежності. Щодо різновидів, то виділяють хімічну (наркоманія, куріння, токсикоманія), фізіологічну (анорексія, булімія) та субстанціональну (гемблінг, лудоманія, трудоголізм) залежності [1]. На жаль, найбільш поширеною та небезпечною є хімічна залежність серед підлітків, оскільки несе як фізичну, так і психічну загрозу всьому поколінню.

Існує безліч факторів, які спричиняють розвиток адиктивної поведінки, але не всі вони є визначальними, оскільки це явище цілком залежить від індивідуальних якостей. Більшість дослідників вважають, що на формування адиктивної поведінки впливає патологічний розвиток окремих як біологічних, так і соціальних потреб, який починається саме в ранньому юнацькому віці. Вікові зміни, які супроводжуються емоційною нестабільністю, психологічним дискомфортом протікають досить болісно, а підлітки ще не мають достатньо ефективних засобів психологічного захисту і тому шукають способи полегшення такого стану [1]. Як наслідок, надалі люди, які не здатні самотійно впоратися із складними життєвими ситуаціями, знаходять «вихід» тільки в алкоголі, тютюнопалінні, наркотиках і не розуміють, що це тільки ускладнює проблеми.

Також в цей період ще продовжується процес формування особистості, рівень інтелекту зазвичай знаходиться на низькому рівні, негативний вплив оточуючого середовища лише сприяє першим проявам адиктивної поведінки і в подальшому поглибленню її форм.

Як було вже сказано, в кризових ситуаціях будь-якій особі допомагають керувати собою центральні особистісні новоутворення, тобто ціннісні орієнтації. І саме вони відображають внутрішню позицію сприйняття себе і соціуму. Такі орієнтації проявляються в ставленні до соціальних норм та принципів, духовних цінностей, а також в переконаннях, які є визначальними у формуванні мотивації дій та вчинків особистості. Але якщо у підлітка самоусвідомлення рис своєї особистості знаходиться на низькому рівні, навички самоаналізу є відсутніми, або слабо розвиненими, і наявні проблеми з регулюванням власних емоцій, то все це є становить серйозну загрозу для соціальної адаптації.

На жаль, батьки не завжди помічають ознаки залежності своєї дитини, але якщо і помічають, то не знають, як з нею впоратися. На основі відсутності дієвих педагогічних і виховних впливів батьків на особистість підлітка, збільшується ймовірність виникнення схильності до адиктивної поведінки.

Слід зауважити, що засвоєння певних соціальних норм підлітка також знаходиться під впливом референтної групи – своєрідного оточення, що служить стандартом поведінки [4]. Це можуть бути друзі, підліткова компанія і якщо серед них адиктивна поведінка є цілком прийнятною, то підліток досить легко переймає її. Це пов'язано з тим, що підлітки в свій віковий період хочуть бути «своїми» серед однолітків, тому обирають такий спосіб, який допоміг би зайняти бажане місце серед оточення. Адиктивна поведінка ніби спокушає молоде покоління, створюючи певну ілюзію вирішення проблем. До того ж в такий період підлітки прагнуть показати себе більш дорослими в очах інших, а оскільки продаж психоактивних речовин не є достатньо контрольованим в нашій державі, то це є одним із найбільш поширених способів «дорослішання».

Висновки. Отже, можна стверджувати, що значне поширення проявів адиктивної поведінки є результатом недостатньої уваги суспільства до духовно-ціннісного виховання молодого покоління. Оскільки підліток – це особистість, яка ще психологічно не остаточно сформована, тож і як наслідок, самотійно не може протистояти пагубному впливу суспільства. На мою думку, державна соціальна політика в першу чергу має бути спрямована на заохочення підростаючого покоління до здорового способу життя, надання можливостей для пошуку та розвитку себе, як особистості, а також забезпечення доступу для наукової та спортивної діяльності. Звісно, профілактика поширення різного виду залежностей є також

необхідною, але все ж надання перспектив всебічного розвитку молодого покоління – є ефективним способом для піднесення нашої нації.

Список використаних джерел

1. Бугайова Н.М. Психологічні закономірності розвитку адикцій в онтогенезі / Н.М. Бугайова // Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2010. – т. XII, ч.4. – 48–57 с.
2. Золотова Г.Д. Сучасні соціально-педагогічні погляди на проблему адиктивної поведінки дітей // Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2013. №1. 61-70 с.
3. Лукашевич М. П. Соціальна робота (теорія і практика) : Підручник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семігіна. – К. : Каравела, 2009. – 368 с.
4. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічний аспект адиктивної поведінки підлітків та молоді / Н. Ю. Максимова, С. В. Толстоухова – К., 2000. – 200 с.
5. Пилипенко О.І. Методологічні підходи до соціальної роботи з групами ризику. Сучасна соціологічна парадигма. – МАУП, 2000. – 76-80 с.

Акуленко Я. М., студентка гр. МФРп-191

Науковий керівник – **Новик Л. М.**, к.психол.н.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СНУЗЕЛЕН-ТЕРАПІЇ В КОМПЛЕКСНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З УРАЖЕННЯМИ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ

На сьогоднішній день особливо актуальною та соціально значимою є проблема комплексної реабілітації дітей з ураженням нервової системи, метою якої є покращення якості життя та максимальна соціальна адаптація зазначеної категорії у суспільстві.

Однією з ефективних та інноваційних психокорекційних методик, що застосовуються у комплексній реабілітації дітей з ураженням нервової системи, є снузелен-терапія або контрольована мультисенсорна стимуляція, в основі якої лежить практична концепція взаємодії відчуттів та емоцій.

Сенсорна стимуляція не є новою темою, зокрема, ще Аристотель вважав, що знання набуваються через сенсорний досвід із навколишнього середовища, і що сенсорна інформація є основою всіх знань. Марія Монтесорі стверджувала, що інтелектуальні порушення частково є результатом зубожіння інституційного середовища, яке не забезпечує відвідні сенсорної стимуляції, і тому до інтелектуальних порушень слід ставитися як до освітньої, а не як до медичної проблеми [1]. Перша визнана форма мультисенсорної стимуляції для осіб з важкими когнітивними порушеннями, була застосована вже у 1966 році у США психологами К. Кліландом та К. Кларком та мала назву «сенсорний кафетерій». Дослідники зазначали, що добре підібрані сенсорні стимули можуть сприяти розвитку, поліпшенню комунікації та позитивним чином впливати на поведінку дітей з затримкою розвитку, порушеннями інтелекту, аутизмом та іншими вродженими і набутими вадами [1].

В кінці 1970-х років двома голландськими терапевтами, Яном Хюлсегге і Адом Верхейлом, була визначена концепція снузелен-терапії. Науковці на той час працювали в нідерландському Інституті «De Hartenberg Institute», в центрі для людей з порушеннями інтелекту і на щорічному літньому ярмарку закладу, дослідники встановили експериментальний сенсорний намет, наповнений простими ефектами, з використання світлових, звукових і тактильних елементів, а також ароматів та музики. Експеримент мав величезний успіх, особливо у осіб з функціональними обмеженнями, які демонстрували позитивний вербальний і невербальний зворотній зв'язок. Терапевти назвали цей мультисенсорний досвід «snoezelen», від скорочення голландських дієслів «snuffelen» (нюхати; шукати або досліджувати) і «doezelen» (розслаблятися або дрімати). З роками ця концепція стала популярною у Великобританії, Німеччині, Канаді та інших країнах світу де снузелен-середовище забезпечує широкий спектр сенсорної стимуляції для осіб з різними вадами та розладами, і є частиною спеціальних навчальних та реабілітаційних програм [2].

Матеріали 15 міжнародних конгресів International Snoezelen Association, яка була заснована в 2002 році, демонструють, що мультисенсорна терапія може бути використана в якості

терапевтичного середовища для лікування та реабілітації дітей з ураженням нервової системи, такими як аутизм, церебральний параліч, інтелектуальні та множинні вроджені вади і вади осіб, які мають травми мозку, а також проблеми психічного здоров'я, включаючи стрес та тривожні стани [3].

В основі підходу снузелен-терапії лежить теорія, що через пластичність мозок здатний реорганізувати нейронні шляхи на основі нових переживань. Дотримуючись цієї філософії, ми піддаємо дитину новій, позитивній стимуляції, тим самим допомагаємо реорганізувати її нейронні шляхи і, можемо поліпшити її розвиток та якість життя [4].

Снузелен-терапія - це штучно створена територія, наприклад, кімната, сад або навіть басейн, яка містить обладнання та матеріали, призначені для стимулювання почуттів за допомогою світла, звуку, смаку, дотику, запаху тощо [4]. Основними видами таких територій є кімнати, які поділяють на світлі або білі кімнати, які є найбільш поширені, їх основною метою є досягнення релаксації і сенсорної стимуляції; темні або чорні кімнати, які сприяють навчанню та руху; «кімнати пригод» або сенсомоторного розвитку, які використовують елементи (підвісні елементи, психомоторні модулі і т.д.), що полегшують сприйняття і сенсорну активність [5]. Вважається, що такі кімнати сприяють вивченню навколишнього середовища; розслабленню; усвідомленню власного тіла; отриманню задоволення та приємних емоцій, від руху; розвитку зорової пам'яті та розрізнення; прийняттю та отриманню задоволення, усвідомленню різних (простих) звукових, смакових та нюхових відчуттів; свідомому плануванню діяльності; початку комунікації тощо [6].

Щоб гарантувати ефективне терапевтичне втручання, необхідно розробити концепцію, яка враховуватиме потреби цільової групи. На етапі планування і розробки програми снузелен-терапії, необхідно вивчити клінічні та біографічні дані, соціальне середовище, а також поточний психічний і фізіологічний стан клієнтів [3]. З урахуванням мети, засобів та складності порушення у дитини, передбачається як групова (2-4 дитини, що пов'язано з площею середовища та обладнанням кімнати) так і індивідуальна форми занять. Заняття зазвичай складається із трьох частин: вступної (пасивна релаксація у комфортному середовищі, «включення» окремих відчуттів (відповідно до завдань програми); основної (активні та інтегративні завдання); заключної (пасивна релаксація у комфортному середовищі, «виключення» відчуттів, тиша) і передбачало: пасивні, активні, інтегративні види діяльності [7].

Всі подразники, що впливають на органи чуття та тривалість занять підбираються для кожної особи або групи осіб - індивідуально. Під час терапевтичних занять звук дзюрчання води, мерехтіння зірок, або запах троянд включаються під суворим контролем фахівця, який стежить за тим, на які подразники і як саме реагує клієнт [4;5]. Спеціаліст оцінює потреби, можливості і реакції особи: спостереження за реакцією, коли стимул присутній, а коли його немає; зміни дихального апарату; зміни рухів, які робить дитина; повороти голови; рух рук; м'язове скорочення; зміна міміки; рівень комунікації; ступінь мотивації тощо [8].

Отже, для подолання порушень, розладів сприйняття та інтеграції сенсорної інформації, що спотворюють картину навколишнього світу у дітей з ураженнями нервової системи, може бути використана концепція «снузелен». Це спеціально розроблені середовища, які забезпечують стимулювання почуттів, до покращення їх функціонування і тим самим можна домогтися більш сильної реакції розуміння дітьми навколишнього середовища і самих себе.

Список використаних джерел

1. Multi Sensory Environment (MSE/Snoezelen) – A Definition and Guidelines [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.isna-mse.org/assets/mse-position-paper-idea-forum.2010vsl.pdf>.
2. History of Snoezelen [Електронний ресурс] // Snoezelen Multi-Sensory Environments - Sensory Rooms and Therapy Explained. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.snoezelen.info/history/>.
3. ISNA (International Snoezelen Association) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://snoezelen-professional.com/en/snoezelen-engl>.
4. HTA at organizational level: A case study The case of Snoezelen rooms for severely neglected/maltreated children [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: https://www.ciuss-capitalenationale.gouv.qc.ca/sites/d8/files/docs/ProfSante/MissionUniversitaire/ETMISSS/rapport_snoezelen.pdf.
5. MULTISENSORY ROOMS Snoezelen [Електронний ресурс] // Ortoteca. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: https://www.ortoteca-rehabilitacionyfisioterapia.com/rehabilitacion_documentos_pdfs/MANUALES/Presentaci%C3%B3n-Manual%20salas%20Snoezelen-ingles.pdf.

6. Rozen A. EFFECTS OF SNOEZELEN ON CHILD WITH AUTISM [Електронний ресурс] / Abby M. Rozen // York University – Режим доступу до ресурсу: <http://individual.utoronto.ca/abbyrozen/thesis.html>.

7. Заплатинська А. Б. Технологія сенсорної інтеграції у корекційному вихованні дошкільників із дитячим церебральним паралічем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 "корекційна педагогіка" / Заплатинська Анна Богданівна – Київ, 2016. – 20 с.

8. Шарьпова О. А. Методические рекомендации для специалистов и родителей, воспитывающих и работающих с детьми, страдающими расстройствами аутистического спектра. [Електронний ресурс] / Ольга Анатольевна Шарьпова. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://oktmed.ru/images/stories/4-rekomendac.pdf>.

Акуленко Я. М., студентка гр. МФРп–191

Науковий керівник - **Остряк Т.С.**, канд. пед. н., доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ, ПІДЛІТКІВ І МОЛОДІ ГРУП РИЗИКУ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Кризова ситуація являється причиною виникнення різних змін як в емоційному стані особистості, так і в змісті її уявлень про оточуючих людей та взаємини з ними, про себе і своє місце в світі. Зазвичай наслідком цього є видозміна самої особистості або її певних рис, що може мати як позитивний, так і негативний характер. Особистість, яка знаходиться в кризовому стані, не може лишатися незмінною: їй не вдається переусвідомити власний життєвий психотравмуючий досвід, опираючись на знайомі шаблонні категорії чи застосовувати вже звичні для неї моделі поведінки. В результаті цього, у свідомості суб'єкта, який перебуває у кризі, можливе виникнення антивітальних уявлень. Найбільш уразливими в кризових ситуаціях життя, в силу специфіки вікового розвитку, виявляються діти, підлітки та молодь.

Дослідженням різних аспектів комплексної реабілітації дітей, підлітків та молоді груп ризику, що опинилися у кризових ситуаціях займалися: І. І. Бекетова, А. М. Волкова, Р. В. Чиркіна, Л. Є. Федкуліна, О. М. Туманова, М. С. Корольчук, Т. М. Титаренко, С. Холл, Ш. Бюллер, З. Фройд, К. Левін, Л. С. Виготський, А. Анцупов та інші.

Кризовою називають ситуацію, яка виходить за рамки звичайного досвіду, тобто до неї немає готових адаптивних моделей поведінки. Така ситуація викликає потрясіння людини і зміну її звичної картини світу. Виділяють два види таких ситуацій: екстремальні кризові ситуації (природні лиха, техногенні катастрофи, різні види насильства тощо), а також ситуації втрати (смерть рідної або близької людини; розлучення батьків тощо) [1]. Кризова ситуація проявляється у вигляді змін: психологічні зміни емоційного і мотиваційного характеру зі значним впливом на поведінку людини; біологічні - проявляються у вигляді вегетативного збудження нервового, ендокринного та імунного типу, із впливом на стан здоров'я [2].

В даний час поняття «діти групи ризику», «підлітки групи ризику», «молодь групи ризику» вживається досить часто в соціально-педагогічній та психологічній літературі. Науковці І. Ф. Дементьєва, Л. Я. Оліференко та Т. І. Шульга, визначають категорію «дітей групи ризику», як певну групу осіб, які в силу різних життєвих причин більш схильні до негативного впливу зовнішнього середовища та його криміногенних чинників, які стають причиною дезадаптації неповнолітніх [3].

Більшість дітей потрапляє у групу ризику в підлітковому віці. Характеризується вищезазначена категорія проблемами у взаємостосунках, порушеннями у сфері самосвідомості, утриманством, низькому рівні самостійності, високому рівні агресивності, збільшенням труднощів в оволодінні навчальним матеріалом, проявами порушення дисципліни та іншими формами девіантної, делінквентної, адиктивної поведінки. У взаєминах із старшими особами вони проявляють втрату власної цінності та цінності іншої людини, а також показують переживання своєї непотрібності. Переважна кількість підлітків, яких відносять до груп ризику, відчувають себе самотніми та безпорадними [3].

Під поняттям «молодь групи ризику» науковці ж розуміють групу осіб, яка має обтяжену спадковість психічними, генетико-фізіологічними, соціальними хворобами та залежностями (алкоголізм, наркоманія тощо); з вираженими негативними змінами у поведінці та характері; через

різні обставини позбавлена піклування батьків; з неблагополучних, конфліктуючих та асоціальних родин; з сімей, які мають потребу в матеріальній, натуральній та соціально-психологічній підтримці чи допомозі; яка має прояви психосоціальної та педагогічної дезаптації [4].

Більшість дослідників сходяться на тому, що результатами переживання кризових ситуацій у дитячому, підлітковому та молодому віці (так звані «залишені ефекти травми») є порушеннями Я-Концепції – почуття провини, депресія, труднощі в міжособистісних відносинах, сексуальні дисфункції, низький рівень самооцінки, схильність до самодеструктивної поведінки, а також регрес в поведінці [5].

Комплексна реабілітація дітей, підлітків і молоді груп ризику, що опинилися у кризових ситуаціях у свою чергу сприяє забезпеченню прав даної категорії на захист, відновлення фізичного та душевного здоров'я та їх повноцінний розвиток.

Однією із важливих форм роботи, що застосовується в реабілітації, є застосування ігротерапії, яка може бути заснована на літературних творах, на імпровізованому діалозі, на поєднанні переказу або інсценуванні. Сприятливим для вирішення корекційних і реабілітаційних завдань є застосування арт-терапії, через механізми відтворення конфліктної ситуації, яка є травмуючою та пошуку шляхів її подолання, а також через естетичну реакцію особистості, яка дає можливість змінити переживання негативного афекту в сторону формування позитивного. Наступним видом психокорекційної роботи може бути використана діяльність із застосуванням творів музики або так звана музикотерапія. Досить значимою методикою у реабілітаційному процесі є гештальт-терапія як орієнтований на клієнта підхід, який допомагає йому сконцентруватися на сьогоденні і зрозуміти, що насправді відбувається в його житті саме зараз. За допомогою гештальт-процесу клієнти вчаться краще усвідомлювати, як їх власні негативні стереотипи мислення і поведінки блокують самосвідомість та роблять їх нещасними. Ще однією важливою технологією впливу на особистість, що викликає в неї нові переживання та почуття, є бібліотерапія. Фахівець підбирає відповідно до проблематики клієнта належні літературні твори, в яких відображено подібні ситуації, а також форми переживання криз та шляхи їх подолання. Також вважаємо за доцільне застосування в реабілітаційному процесі логотерапії. В основі якої лежить концепція, що відсутність сенсу життя викликає психічні та психологічні порушення, тому вона намагається допомогти людям знайти його, щоб подолати проблеми та їх наслідки. З цією метою застосовується екзистенціальний аналіз власного існування [6].

Отже, перелік технологій вичерпують повністю вищезазначені форми роботи, їх вибір та кількість визначається залежно від індивідуальної ситуації клієнта, його проблем та психосоціальних особливостей. Дані види роботи можуть стати основою при складанні комплексних корекційних та реабілітаційних програм.

Список використаних джерел

1. Cherry K. PsychologicalCrisisTypesandCauses [Електронний ресурс] / KendraCherry. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.verywellmind.com/what-is-a-crisis-2795061>.
2. Theoretical Review of Scientific Approaches to Understanding Crisis Psychology [Електронний ресурс] // Mediterranean Journal of Social Sciences. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://pdfs.semanticscholar.org/53af/175dbe75f987b9cb9eee8592c7d9c027aaca.pdf>
3. Сурикова М. Д. Дети группы риска и их психологические особенности // Молодой ученый. — 2013. — №4. — С. 607–609. — URL <https://moluch.ru/archive/51/6578/> (дата обращения: 27.03.2020).
4. Ващенко І. Соціально-психологічна діяльність з підлітками «групи ризику» [Електронний ресурс] / І. Ващенко, Л. Кондрацька // Збірник наукових праць: психологічні науки. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmdups_2014_2.13_8.pdf.
5. Щербакова Е. С. Методические рекомендации «Психологические особенности детей, переживших насилие и формы работы с ними» [Електронний ресурс] / Е. С. Щербакова. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://depobrmolod.admhmao.ru/obrazovanie-v-yugre/vospitanie/metodicheskie-rekomendatsii/1668462/psikhologicheskie-osobennosti-detey-perezhyvshikh-nasilie-i-formy-raboty-s-nimi>.
6. Марценюк М.О. / Особливості переживання криз і методи надання психологічної допомоги дітям у кризових ситуаціях / М.А. Марценюк./ Проблеми сучасної психології. 2015. Випуск 30 – 121 с.

Антоненко Л. М., студентка 1 курсу, гр. МСПДп-191

Антоненко Ф. М., студент 1 курсу, гр. МСПДп-191

Науковий керівник – **Новик Л. М.**, к.психол.н.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ АТО

Як відомо, головною метою соціальної роботи є допомога людині, що потрапила у важку життєву ситуацію, яка виникла під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Наслідком такої ситуації є обмеження можливостей, які забезпечують звичайну життєдіяльність і повноцінне соціальне функціонування особистості або спільноти.

Військові події на Сході країни призвели, зокрема, до того, що в Україні з'явилась нова категорія людей, що потребують соціального захисту - учасники бойових дій та сім'ї учасників АТО. Війна на Донбасі вплинула на загострення існуючих соціальних проблем та призвела до виникнення нових, які потребують вирішення. Як наслідок в системі державної соціальної політики виникла нагальна потреба вдосконалення соціального захисту та його реформування для забезпечення допомоги новим категоріям громадян.

Аналіз законодавчої бази та публікацій науковців по проблематиці соціального захисту військовослужбовців за останній період свідчать про по меншій мірі три головні напрямки вдосконалення соціальної підтримки учасників АТО та членів їхніх сімей.

По-перше, це постійне розширення та уточнення нормативно-правової бази, яка регламентує питання соціального забезпечення та захисту цих категорій громадян.

Згідно п. 19 ст. 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» з квітня 2015 року до осіб, які належать до учасників бойових дій, віднесено: військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, особи рядового, начальницького складу і військовослужбовців Міністерства внутрішніх справ України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також брали участь в антитерористичній операції [1]. Останніми змінами, які відбулися в цій сфері було ухвалення у грудні 2019 року Верховною Радою Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання статусу та соціальних гарантій окремим особам із числа учасників антитерористичної операції (реєстраційний номер 2045-1). Цим Законом фактично передбачається врегулювання законодавчої прогалини щодо отримання статусу учасника бойових дій добровольцями, які брали і беруть активну участь в захисті територіальної цілісності України [2].

По-друге, відбувається вдосконалення інституційної структури соціальних служб, які надають соціальну підтримку цій категорії громадян.

На протязі 2014-2019 рр. державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни та учасників антитерористичної операції здійснювала Державна служба України у справах ветеранів, як структурний підрозділ Міністерства соціальної політики. З 2019 року на базі Державної служби створено Міністерство у справах ветеранів України, яке є центральним органом виконавчої влади, основними завданнями якого визначені, зокрема забезпечення психологічної реабілітації ветеранів, їх санаторно-курортного лікування, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, житлом, надання освітніх послуг, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, вшанування пам'яті ветеранів.

Для координації на регіональному рівні діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, волонтерських та громадських організацій, які надають підтримку учасникам антитерористичної операції та їх сім'ям, з 2015 року при обласних та районних державних адміністраціях створені Центри допомоги учасникам АТО. Також значну роль в організації соціальної допомоги ветеранам та членам їхніх сімей відіграють недержавні соціальні служби - громадські об'єднання, благодійні фонди і волонтерський рух.

По-третє, в умовах продовження військових дій на Сході виникає необхідність підвищення ефективності існуючих та надання додаткових соціальних гарантій учасникам бойових дій, членам

їх сімей, а також сім'ям, члени яких загинули під час проведення АТО. Важливими напрямками діяльності органів влади у сфері посилення соціального захисту військовослужбовців, які брали або беруть участь у бойових діях є створення єдиного реєстру учасників АТО, що дозволяє їм та їхнім сім'ям забезпечити достатній рівень соціального захисту. Одним з нагальних напрямків соціальної роботи є соціальний супровід сімей загиблих, зниклих безвісті, полонених. Уваги з боку соціальних працівників потребують поранені, інваліди, учасники бойових дій у яких зруйновані родинні зв'язки. Також поза увагою соціальних служб не повинні залишатися демобілізовані воїни, які повертаються з АТО у сфері відновлення необхідних основ цивільного життя, вирішення побутових і поточних матеріальних проблем.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10. 1993 № 3551-ХІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання статусу та соціальних гарантій окремим особам із числа учасників антитерористичної операції» від 04.12.2019 № 329-ІХ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-20>

Балика Б. О., студент групи МСРп-191
Науковий керівник - **Захаріна М. І.**, к.філос.н., ст.викладач кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Однією з основних причин суспільства є агресивна поведінка яка залишається актуальною протягом усього існування людства у зв'язку з її величезним розповсюдженням і деструктивним впливом. Перехід суспільства до пост індустріального етапу свого розвитку негативно позначається на суспільства, що призводить до інформаційних стресів, депресій, нервових зривів. За останні кілька років зросли показники підліткової, і що найбільше викликає занепокоєння дитячої злочинності, наслідками чого є відхилення в емоційному та психологічному здоров'ї підлітків. Серед основних причин агресивності підлітків можна виділити, як соціальні, що зумовлені соціальною напруженістю, так і психологічні, що пов'язані з віковими психологічними особливостями підлітка, характером міжособистісних взаємовідносин.

Різні автори по-різному визначають агресію та агресивність: як вроджені реакцію людини для захисту територій, котрі вона займає (К.Лоренн, А.Андрі), як намагання панувати (Моррісон), як реакцію на ворожу навколишню дійсність (К.Хорні, Е.Фромм). Дуже поширені теорії, що пов'язують агресію і фрустрації (Дж.Доллард, Л.Берковіц) [1, с. 113].

Аналіз досліджень згаданих зарубіжних та вітчизняних фахівців (Н.Левітова, О.Бовть, І.Фурманова) доводить, що людська агресивність належить до класу явищ, які можна вивчити спільними зусиллями низки наукових дисциплін [2, с. 12].

Якщо аналізувати всю різноманітність західних концепцій, можна виділити три найбільш доцільні. Перша включає в собі теорії, в яких агресивність визначається як вроджений інстинкт індивіда (З.Фройд) [3, с. 16].

Друга описує агресію як поведінкову реакцію на фрустрацію. Згідно з Дж.Доллардом, агресія – це захоплення, що автоматично виникає в організмі людини, а реакція на фрустрацію – спроба перебороти перешкоди на шляху до задоволення потреб, досягнення емоційної рівноваги.

Третю концепцію становить теорія соціального навчання. У цій концепції, агресія – це засвоєння поведінки у процесі соціалізації через спостереження відповідного способу дій (А.Басс, Мак Доугел). На сьогоднішній день ця теорія, є однією з найефективніших у передбаченні агресивної поведінки [4, с. 11].

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі розмежують поняття «агресія» (дія) і «агресивність» (властивість особистості, яка проявляється в готовності до агресивної поведінки). Отже, агресивність – це усвідомлена чи неусвідомлена схильність до агресивної поведінки, а в

свою чергу, агресія – це форма поведінки, що є частково соціальним навчанням, і є наслідком агресивності. На думку більшості психологів, агресивність – це вроджена властивість кожної живої істоти, здатної до активності, спрямована на задоволення своїх потреб. Досліджуючи поняття «агресивності» то можна виокремити дві сторони: позитивну і негативну. Позитивна сторона агресивності – це здатність до подолання своїх труднощів, самовдосконалення, бути кращим. З негативної точки зору, коли через брак соціальної адаптації особа часто конфліктує з оточуючими, неадекватно засвоює і порушує моральні цінності на шкоду іншим. Так, у літературі виділяють два основних види агресивної поведінки:

- деструктивну агресію (прямий прояв агресивності, що пов'язаний з порушенням морально-етичних норм, що включає елементи делінквентної або кримінальної поведінки).

- конструктивну агресію (відкриті прояви агресивних спонукань, що реалізовані в соціально прийнятій формі, при наявності відповідних поведінкових навичок і стереотипів емоційного реагування [5, с. 185].

Агресивні прояви можуть бути: а) засобом досягнення своєї мети; б) способом задоволення потреб в самореалізації і самоствердженні; в) результатом психологічної розрядки [6, с. 148].

Науковці (К Бютнер, А. Бандура, А. Реан) визначають, що підлітки отримують знання про моделі агресивної поведінки з наступних джерел [7, с. 14].

1. Родина – агресивні діти, як правило, виростають у родинах де існує конфлікти між батьками і дітьми, де мало цікавляться розвитком дитини, де зовсім немає тепла і ласки. У більшості своїй агресія виникає у тих сім'ях, де використовуються силові методи для виховання.

2. Засоби масової інформації – дослідження психологів довели, що на кожну годину телебачення припадає 9 актів фізичної та 8 актів вербальної агресії.

3. Відсутність упевненості в тому, що дитину люблять, та як вона інстинктивно відчуває, що потрібна любов.

Висновки. Отже, становлення агресивної поведінки у молодіжному середовищі – це складний процес, в якому взаємодіє багато факторів. Агресивна поведінка визначається впливом сім'ї, однолітків, засобами масової інформації. На становлення агресивної поведінки підлітка впливає ступінь згуртованості сім'ї, взаємовідносин між її членами, ступенем довіри між батьками і дітьми, стилем сімейного керівництва. Визначення шляхів попередження чи корекції проявів агресії пов'язана з чинниками, що впливають на особистість підлітка.

Список використаних джерел

1. Алфимова М. В. Психогенетика агресивності / М. В. Алфимова В. И. Трубников // Вопросы психологии. – 2000. – №6. – С. 112–121.
2. Цап Н. М. Агресивність дитини: за і проти / Н. М. Цап // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – №6. – С. 12–13.
3. Киричук Г. Асоціальна поведінка підлітків (агресивність у підлітків) / Г. Киричук // Психологічна газета – 2005. – квітень №7. – С. 16–17.
4. Іванова В. В. Прояви агресивності у підлітковому віці / В. В. Іванова // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №5 – С. 5–16.
5. Калинина Е. А. Агресія і агресивність у підлітків 14–15 років / Е. А. Калинина // Обществ. науки и современность. – 1993. – №3. – С. 183–190.
6. Можгинский Ю. Б. Агресія підлітків: емоційний і кризовий механізм / Ю. Б. Можгинский. – СПб. : Питер, 1999. – 220 с.
7. Можгинский Ю. Б. Роль афектів в структурі агресивного поведіння / Ю. Б. Можгинский, Т. А. Андрианова // Юрид. психологія : науч.–практ. і інформ. изд. – 2009. – №4. – С. 14–16.

Балика Б. О., студент групи МСРп-191

Науковий керівник – **Лєскова Л. Ф.,** старший викладач

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Система надання соціальних послуг, що залишилася в Україні з радянських часів вже давно не є ефективною. До погіршення якості послуг, неефективного використання ресурсів та корупційних ризиків призводить також той факт, що контроль за наданням послуг здійснює лише влада. У такій системі вплив громадськості або ж людей, що отримують

соціальні послуги, має лише номінальний характер. Соціально-економічна ситуація, що склалася за часи існування незалежної України, продиктувала нагальну необхідність та створила реальні організаційно-політичні передумови для розробки і впровадження такої ефективної соціальної технології співпраці влади з громадськими та іншими некомерційними організаціями, як соціальне замовлення.

Якість послуг у конкурентному середовищі, яке створить соціальне замовлення, неодмінно зросте. Влада зможе делегувати свої обов'язки громадським організаціям за бюджетні кошти. Це вкотре підкреслює важливість роздержавлення соціальної сфери і перенесення частини фінансування соціальних послуг з бюджетних установ на громадський сектор. Сьогодні потреби в соціальних послугах дуже швидко зростають, а механізми та методи недержавного сектору щодо їх використання в Україні потребують змін та удосконалення. Тому актуальним на сьогодні залишається вивчення вітчизняного та міжнародного досвіду щодо соціального замовлення, а також вироблення шляхів щодо його ефективного використання.

Сучасна соціальна політика пов'язана з наявністю великої кількості проблем, які вирішуються шляхом замовлення соціальних послуг у недержавних суб'єктів, зокрема у громадських та благодійних організацій. Україна прямує до світових стандартів як в економічній, так і в соціальній сферах. Тож застосування закупівлі соціальних послуг у недержавних суб'єктів (так зване соціальне замовлення) замість простого утримання комунальних закладів є необхідним для реалізації цілей держави щодо ефективного використання бюджетних коштів, підвищення соціальних стандартів, забезпечення адресності соціальних послуг [1, с. 101].

Соціальне замовлення – це комплекс заходів організаційно-правового характеру, спрямованих на реалізацію загальнодержавних і місцевих цільових соціальних програм і соціальних проектів за рахунок бюджетних та інших коштів шляхом укладання соціальних контрактів на конкурсній основі [4, с. 36]

Варто наголосити на тому, що на сьогодні в Україні немає єдиного нормативно-правового акта, який би законодавчо регулював процедуру соціального замовлення. Тому органи державної влади та органи місцевого самоврядування при залученні до співробітництва в соціальній сфері НДО послуговуються лише Законом України «Про соціальні послуги». А це значною мірою ускладнює, гальмує механізм розвитку соціального замовлення, негативно позначається на якості, кількості і своєчасності надання соціальних послуг населенню [2].

Соціальне замовлення як механізм розв'язання соціальних проблем у державі є найефективнішим у тих ділянках соціальної сфери, де гострота таких проблем є максимальною, і де участь НДО може бути найбільш корисною. Зазвичай воно поширюється на ті напрямки, що не забезпечені в громаді державними соціальними послугами. Найчастіше це стосується таких послуг, як психологічна допомога й підтримка, профілактична робота з групами ризику, робота з сім'ями дітей-інвалідів, організація притулків для безхатченків, розподіл гуманітарної допомоги, робота на вулиці з безхатченками і безпритульними тощо. Обсяг фінансової підтримки визначають залежно від прямих витрат на організацію та надання певного обсягу послуг, кількості клієнтів.

Нині існує ціла низка ключових проблем, які на практиці ускладнюють впровадження застосування механізму соціального замовлення. Серед яких [3, с. 33]:

- недосконала нормативно-правова база, відсутність спеціального закону;
- протидія (пряма, прихована) з боку державних суб'єктів, що надають послуги, які зацікавлені в збереженні чинних механізмів фінансування, небажанні «ділитися» бюджетними коштами;
- відсутність традицій соціального партнерства між органами державної влади та НДО щодо надання соціальних послуг, неузгодженість і відсутність координації їх дій щодо вирішення соціально важливих проблем;

- відсутність досвіду роботи, фахова неготовність багатьох недержавних організацій до спільного виконання завдань щодо надання соціальних послуг

- не сприйняття органами державної влади організацій «третього сектору» як рівноправного партнера для соціальної співпраці, нівелювання їх ролі в наданні соціальних послуг.

Досліджуючи характеристики соціального замовлення, можна виокремити як переваги так і недоліки.

Переваги соціального замовлення:

- формування нової, активної й адресної соціальної політики;
- оптимізація бюджетних соціальних витрат, заощадження та залучення у соціальну сферу додаткових ресурсів;
- поліпшення якості надання соціальних послуг різним категоріям громадян;

Слід назвати й недоліки соціального замовлення:

- «штучне» зростання цін на ринку соціальних послуг, ускладнення доступу до них отримувачів;
- труднощі у визначенні оптимального співвідношення ціни та якості соціальних послуг, а також у здійсненні контролю за їх якістю;
- викривлення умов конкуренції на ринку соціальних послуг, зловживання під час проведення конкурсного добору [4, с. 21].

Аналізуючи процес упровадження соціального замовлення в Україні, потрібно вдосконалити законодавчу базу; постійно проводити інформаційні компанії з пропагування важливості діяльності НДО з метою підвищення рівня довіри громадян до громадських організацій.

Отже, на основі вищевикладеного можна зробити висновок, що розроблення механізму соціального замовлення НДО є невід'ємною складовою розвитку соціальної політики України. Упровадження соціального замовлення має забезпечити підвищення ефективності використання бюджетних і позабюджетних коштів, що спрямовуються на розв'язання соціальних проблем населення

Список використаних джерел

1. Горемікіна Ю. В. Україна на шляху до Європейського Союзу: інновації у сфері соціальних послуг / Ю. В. Горемікіна // Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. - 2009. - № 5. - Т.1.- С. 101-104.
2. Проекти громадської експертизи соціального законодавства: кроки громадянського представництва / Практичні матеріали та досвід проекту «Регіональні кампанії громадського впливу для захисту та представлення інтересів ОГС у впорядкуванні нового законодавства про соціальні послуги»Електронний ресурс. - Режим доступу: soczakaz.org.ua/files/books/GromEkspertiza-ZU_ProSocPoslugi-Kharkov2004.pdf.
3. Синельникова Р. В. Что такое социальный заказ? / Р. В. Синельникова // Социальная работа : белорус. науч.-практ. журн. 2008. № 3. С. 32–34.
4. Соціальні послуги в Україні: сьогодення та перспективи / [Т. В. Семигіна, Т. С. Міщенко, Т. Г. Кіча та ін.]. – К.: ВК «Зірка», 2007. – 52 с. Statement of the problem. The system of social services in Ukraine

---

Веремієнко Я. Ю., студент групи МСРп-191

Науковий керівник - **Коленіченко Т. І.**, к.пед.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДО НОВИХ УМОВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ ВІДБУЛИ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Дана проблема є дуже актуальною для суспільства, так як соціальна адаптація осіб які відбули покарання у вигляді позбавлення волі є недостатньо вивченою в науковому просторі. Науковці досліджували дану проблему у різні часи і, відповідно, проблему адаптації вони розглядають через призму часу в якому вони перебувають. Проте, суспільство розвивається і змінюється і, відповідно, умови, які сприяли би успішному процесу адаптації осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі також змінюються. Якщо дана проблема не буде досліджуватися відповідно до вимог, які ставить сучасне суспільство до осіб, які відбули

покарання у виді позбавлення волі, то великий ризик на скоєння повторного правопорушення особами, які звільнилися з місць позбавлення волі.

Проаналізувавши наукові праці вчених ми дійшли висновку, що до основних проблем, які виникають у осіб, які відбули покарання у місцях позбавлення волі можна віднести: відсутність житла, відсутність роботи, не готовність адаптуватися до нових умов життєдіяльності, проблеми зі здоров'ям. Такі особи не охоче звертаються до соціальних служб за наданням допомоги, проте в Законі України «Про соціальну адаптацію осіб які відбувають або відбували покаранні у вигляді позбавлення волі» [5] визначено напрями допомоги вищезазначеним особам, зокрема це медична, житлова допомоги, а також допомога в сприянні працевлаштуванні. Але ж самі колишні ув'язнені не користуються цим правом і все ж таки йдуть на порушення закону та знову опиняються за ґратами.

Суспільству необхідно звернути увагу на цю проблему, більше уваги необхідно приділяти тим ув'язненим, які не можуть адаптуватися в звичайному житті після ув'язнення а саме, необхідно створити та забезпечити мережу центрів соціальної адаптації та створити спеціальні центри для допомоги особам які звільнилися з місць позбавлення волі. Також, необхідно поліпшити якість надання соціальних послуг звільненим особам.

Шляхом та способом вирішення проблеми соціальної адаптації колишніх ув'язнених, які відбули покарання є те, що роботу щодо адаптації до умов після виходу з місць позбавлення волі потрібно проводити ще в місцях відбування покарань, а також необхідно своєчасно виявляти в засуджених хвороби та лікувати їх, щоб після звільнення з місць відбування покарань ув'язнених не поширював хворобу серед інших людей. Також, ефективним способом у вирішенні проблеми соціальної адаптації є забезпечення належного рівня проведення із засудженими виховної роботи, щоб запобігати скоєння ними нових злочинів. Головною складовою соціальної адаптації, ми вважаємо, є сприяння у працевлаштуванні засуджених, так як маючи роботу та певні соціальні гарантії, особа вже буде дотримуватися певного графіку роботи, яку вона має та отримувати заробітну плату, що буде позитивно впливати на цю особу. Перед влаштуванням на роботу необхідно з особами, які відбули покарання, провести бесіду, морально та психологічно їх підтримувати і цим повинні займатися соціальні працівники, так як особа після ув'язнення не усвідомлює, що їй необхідно допомога. Самі ув'язнені не будуть звертатися до соціальних служб, так як для них це буде вважатися принизливим, тому необхідно на законодавчому рівні встановити, щоб після ув'язнення, особа повинна у будь-якому випадку звертатися до соціальної служби і також необхідно залучати волонтерів до роботи із звільненими особами. Обов'язково необхідно для соціальної адаптації оптимізувати мережі центрів соціальної адаптації та спеціальних гуртожитків і забезпечення їх функціонування з урахуванням фінансових можливостей і регіональних потреб та поліпшувати якість надання соціальних послуг звільненим особам а саме:

- визначення основних форм і методів соціальної роботи із звільненими особами які відбули покарання у місцях позбавлення волі;
- впровадження інноваційних методик під час проведення роботи із звільненими особами;
- введення у навчальні плани закладів вищої освіти, що готують соціальних працівників та фахівців із соціальної роботи, спеціального курсу з питань соціальної адаптації звільнених осіб з місць позбавлення волі та надання їм соціальних послуг;
- вивчення проблемних питань осіб які знаходилися у місцях позбавлення волі.

На нашу думку, важливим у вирішенні проблеми соціальної адаптації колишніх ув'язнених, які відбули покарання в місцях позбавлення волі є об'єднання зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для забезпечення соціальної адаптації звільнених осіб із залученням недержавних організацій. Це надасть змогу вивчити міжнародний досвід у цій сфері, створити умови для соціальної адаптації звільнених осіб, частково вирішити питання фінансування, визначити конкретну

потребу в такій роботі в регіоні на основі офіційних статистичних даних, підвищити рівень якості надання соціальних послуг звільненим особам.

Результатом консолідації зусиль державних та недержавних організацій сприятиме вирішенню проблем соціальної адаптації колишніх ув'язнених та допомозі у подоланні кризових проблем, оскільки зусилля цих організацій будуть спрямовані на зміцнення механізму взаємодії громадського та державного сектору, зниженню рівня рецидиву злочинів, зменшенню чисельності безробітних та бездомних, посиленню позиції сім'ї як соціального інституту. Тому саме цей варіант ми вважаємо, буде ефективним у вирішенні соціальної адаптації осіб, так як буде активізація процесу реінтеграції звільнених осіб у суспільство та зниження рівня рецидиву злочинів.

Список використаних джерел

1. Беца О. Про розробку політики держави у сфері реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі / О. Беца, О. Іванова // Соціальна політика і соціальна робота. – 2003. – № 1. – С. 23–37.
2. Соціальна адаптація: феномен і прояви / А. І. Кавалеров, А. М. Бондаренко. - О. : Астропринт, 2005. - 112 с.
3. Пенитенциарная психология / Ю. А. Дмитриев, Б. Б. Казак. – Ростов н/Д.: Феникс, 2007. – 681 с.
4. Трубников В. М. Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказания / В. М. Трубников. – Х., 1990. – 177 с.
5. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3160-17/ed20121209/>

Гапон К. С., студентка гр. СР-171

Науковий керівник – **Ревко А. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМА НАСИЛЬСТВА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Незважаючи на те, що сучасне суспільство розвивається надшвидкими темпами, приймається значна кількість законів, положень, розпоряджень, впроваджуються новітні технології та інновації проблема насильства не втратила своєї актуальності. Дані ООН приголомшують: кожна третя жінка зазнавала принаймні раз у житті хоча б один із видів насильства [3]. Відносно України, то статистичні дані щодо поширення насильства теж невтішні: до правоохоронних органів України за 2019 рік надійшло на 15% більше заяв щодо насильства, ніж за попередній [4]. Варто зазначити, що насильство присутнє у всіх сферах життя людини та має різний характер прояву.

Проблему насильства досліджували такі науковці, як: А. Андреева, О. Бодальов, Г. Божович, Л. Виготський, С. Голод, Б. Гузиков, , Л. Максименко, Л. Орбан-Лембрик, В. Столін, Е. Салісбурі, Г. Донавін та М. Л. Прайс [1].

За даними Державної служби статистики України протягом 2019 року до правоохоронних органів надійшло більше ніж 130 тисяч звернень громадян із приводу домашнього насильства, з них понад 114 тисяч звернень від жінок. З огляду на зазначене, кожна 5 жінка в Україні пережила принаймні один із видів насильства. Однак варто зазначити, що страждають від даного явища і чоловіки. Якщо відобразити дані у відсотках, то 88% звернень надійшло від жінок, 10% звернень від чоловіків та близько двох відсотків від дітей [4].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству в сім'ї» дає визначення поняття «насильство» - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [2].

Вищезгаданим законом класифіковано базові види насильства. Під фізичним насильством розуміють умисне заподіяння шкоди іншому, що включає ляпаси, стусани,

штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру. Економічне насильство включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру. Психологічне насильство означає словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи. Сексуальне насильство включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи [2].

Досить часто насильство носить постійний та циклічний характер. Науковці виділяють три фази (етапи) насильства, що мають свою характеристику та взаємообумовлений зв'язок. Перший етап характеризується напруженням, загостренням протиріч. Тривалість цього етапу варіюється у межах від декількох днів до року, під час котрого жертва схильна виправдовувати дії кривдника. Другий етап визначають як інцидент гострого насильства. Він відзначається гострою формою протікання насильницьких дій кривдника, коли жертва здійснює найжахливіші вчинки тривалістю від однієї до двадцяти чотирьох годин. Останній етап характеризується усвідомленням кривдником своїх дій та прагненням виправити, змінити ситуацію. Кривдник може обіцяти змінитися чи звинувачувати жертву в тому, що сталося. Учені наголошують, що, в більшості випадків, якщо є один випадок насильства, то за ним будуть й інші випадки, фази протікання котрих будуть проходити ще з більшою інтенсивністю та силою. Більше того, розповсюдженням явищем є те, що жертви, котрі потерпають від насильства, страждають одразу від декількох його видів [5].

Важливим є впровадження соціальних інновацій в процес боротьби з насильством в сучасному суспільстві, під якими слід розуміти створення і впровадження нововведень, котрі спричиняють зміни в соціальній сфері, задовольняють потреби людини і суспільства в цілому [6, с. 82].

Підсумовуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що проблема насильства на жаль досить актуальна як в попередні роки, так і в умовах сьогодення. Нині ми маємо невтішні статистичні дані щодо рівня насильства як в Україні, так і у світі. Держава намагається мінімізувати та врегулювати дане явище шляхом прийняття нових законодавчих актів та вносячи зміни до існуючих. Варто зауважити, що вагомим внеском стало виокремлення на законодавчому рівні четвертого, економічного виду насильства. Науковці також роблять свій вклад у роз'яснення та дослідження даного асоціального явища. Саме тому державні структури та громадські організації мають об'єднувати свої зусилля для подолання даного явища.

Список використаних джерел

1. Гнатюк Н. І., Василенко О. М. Проблема насильства в сучасній сім'ї: теоретичні аспекти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. №1(9). 2014. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Znpkhist_2014_1_5. (дата доступу: 14.04.2020)
2. Закон України «Про запобігання та протидію домашнього насильства в сім'ї» від 07.13.2017 р. № 2229-19 (з змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст.35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>. (дата доступу: 14.04.2020)
3. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЮЛЕТЕНЬ 16 днів активізму проти гендерно зумовленого насильства в Україні Orange the World: Generation Equality Stands Against Rape Покоління рівності проти звалтувань. Організація Об'єднаних Націй в Україні. URL: <http://www.un.org.ua/ua/informatsiyniy-tsentr/news/4781-informatsiyniy-byuleten-16-dniv-aktivizmu-proty-genderno-zumovlenoho-nasylstva-v-ukraini-orange-the-world-generation-equality-stands-against-rape-pokolinnia-rivnosti-proty-zgvaltuvan>. (дата доступу: 14.04.2020)

4. Соколовська Ю. Україна на шляху до подолання домашнього та гендерно зумовленого насильства. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18311.html>. (дата доступу: 14.04.2020)
5. Царевська Ю. Насильство: короткий інструктаж для консультантів та консультанток. ВБО «КОНВІКТУС УКРАЇНА». 2017. URL: <http://aph.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Violence-booklet-press.pdf>. (дата доступу: 14.04.2020)
6. Ревко А. М. Соціальні інновації як основний інструмент підвищення якості життя населення регіонів. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2013. № 1. С. 81-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2013_1_21 (дата доступу: 20.04.2020)

Гарішина А. В., студентка гр. МСПДп - 191
Кальницька К. О., к. психол. н., доцент
НУ «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЛ-ПОЗИТИВНИХ ОСІБ

Вивчення діяльності українських та міжнародних організації щодо захисту прав ВІЛ-позитивних осіб обумовлене численними випадками захворювання на СНІД. Тому протидія ВІЛ-інфекції/СНІДу в країні залишається одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері охорони здоров'я і соціального розвитку та предметом міжнародних зобов'язань. За оцінкою ВООЗ/ЮНЕЙДС, Україна продовжує залишатись регіоном з високим рівнем поширення ВІЛ серед країн Центральної Європи та Східної Азії. На подальший розвиток епідемії ВІЛ-інфекції впливають чинники, що поглиблюють критичну ситуацію в країні, а саме: економічна та політична нестабільність, трудова міграція населення, все ще недостатній рівень охоплення профілактичними та лікувальними заходами, що реалізуються у сфері ВІЛ/СНІДу, складна гуманітарна ситуація та бойові дії на Сході країни.

Дослідженню проблем ВІЛ/СНІДу приділяли значну увагу ряд вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, науковцями вивчається етіологія та історія виникнення ВІЛ-інфекції (В. І. Покровський, В. В. Покровський, А. С. Сошинський, Р. М. Хаїтов, Е. В. Кожінова), соціально-психологічні проблеми ВІЛ-інфікованої людини та проблема її адаптації в суспільстві (Б. П. Лазоренко, О. П. Пурик-Бондаренко, Ю. В. Кобища), медико-соціальні аспекти СНІДу (І. Є. Лалаянц, Л. С. Милованова), шляхи профілактики СНІДу та догляд за хворими, невротичні особливості СНІДу (М. Адлер, П. Мортимер, П. Беверлі, А. Джонсон, К. Карн), підходи до соціальної допомоги й підтримки ВІЛ-позитивних осіб та шляхи надання їм паліативної допомоги (О. В. Кольцова, М. І. Кушлекайте) та ін.

Різноманітність наукових поглядів щодо дослідження ВІЛ-інфекції/СНІДу дає нам змогу відтворити спектр проблематики з даної теми та конструктивно поглянути на особливості соціальної та психологічної роботи з ВІЛ-інфікованими особами. Значущим аспектом профілактики залишається консультування і тестування на ВІЛ-інфекцію [1].

На наше переконання, доречним є аналіз законодавчої бази щодо ставлення суспільства до ВІЛ-інфікованих осіб. Отже, у статті 24 Конституції України зазначено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [2]. Таким чином можемо зробити висновок, що українське законодавство врахувало вимоги міжнародного права щодо захисту прав людей, які живуть з ВІЛ, проте, на практиці, на жаль, захист цих прав здійснюється не завжди.

Вважаємо за доречне проаналізувати оприлюднені статистичні дані випадків СНІД в країні за останні роки. У 2018 р. на СНІД захворіло на 469 осіб менше, ніж за 2017 р. (8 839 осіб проти 9 308). Найвищі рівні захворюваності на СНІД зареєстровано в Одеській, Дніпропетровській, Миколаївській, Донецькій, Херсонській, Київській областях [3].

На початок 2019 р. в Україні мешкало 239 000 ВІЛ-позитивних людей, віком від 15 років і старше, що становило 0,64% від чисельності населення цієї вікової категорії. За

даними офіційної статистики, станом на 01.01.2019 р., під медичним наглядом у закладах служби профілактики та боротьби зі СНІДом перебувало 137,2 тисячі громадян України, а з урахуванням доступних даних по тимчасово непідконтрольних територіях Донецької і Луганської областей та анексованих АР Крим і м. Севастополь кількість ВІЛ-позитивних людей в Україні дорівнює близько 169,4 тисячі осіб. Співвідношення між оцінюваними та фактичними даними щодо кількості ЛЖВ складало 1,4:1, тобто майже третина із загального числа ВІЛ-позитивних людей в Україні не перебуває під медичним наглядом в закладах охорони здоров'я [4]. Отже, з вищезазначеного можемо зробити висновок, що через неефективну політику держави щодо пропаганди профілактики ВІЛ/СНІДу, недостатній нагляд за медичними закладами України та необізнаність самої української молоді, поки що маємо невтішні результати.

В Україні та світі діє мережа громадських організацій, що проводять активну роботу щодо захисту прав ВІЛ-позитивних осіб. Серед цих організацій є:

Чернігівське обласне відділення ВБО «Всеукраїнська Мережа ЛЖВ»

Як більшість сучасних відділень Мережі, організація починала свою діяльність з роботи ініціативної групи, яка була створена в 2000 році. Створення групи самопомогі для людей, які живуть з ВІЛ/СНІД (ЛЖВ) на базі спеціалізованого відділення для ВІЛ-позитивних і хворих на СНІД при міській лікарні № 2.

Грудень 2000 року – участь членів ініціативної групи у Національній конференції ЛЖВ.

Травень 2002 року – активісти руху ЛЖВ Чернігова спільно з волонтерами організували першу публічну акцію в «День пам'яті померлих від СНІДу». У цей день телеканал ICTV (проект «Вуличне телебачення») провів телеміст між містами: Полтава, Одеса, Чернігів та Київ. Вперше жителі міста мали можливість відкрито по телебаченню обговорювати питання нестачі лікування для ЛЖВ, порушення їх конституційних прав і свобод.

23 жовтня 2003 стало історичною датою для організації. Адже саме в цей день відбулася офіційна реєстрація Чернігівського обласного відділення ВБО «Всеукраїнська Мережа ЛЖВ». У січні 2004 року Чернігівське відділення почало реалізовувати проект з розвитку регіону. У цьому ж році відбувся перший візит представників у Чернігівську жіночу виправну колонію № 44, де було проведено інформаційне заняття для ЛЖВ [5].

Діяльність МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні»

Міжнародний благодійний фонд «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні» (Альянс-Україна) – провідна професійна організація, що у співпраці з ключовими громадськими організаціями, Міністерством охорони здоров'я та іншими урядовими органами веде боротьбу з епідемією ВІЛ/СНІДу в Україні, керуючи профілактичними програмами та надаючи якісну технічну підтримку та фінансові ресурси організаціям на місцях.

Основні стратегічні цілі Альянсу:

Ціль 1. Послуги: забезпечення комплексу науково обґрунтованих послуг для уразливих груп в умовах концентрованої епідемії.

Ціль 2. Політика і права людини: вплив на формування політики у сфері ВІЛ/СНІД, туберкульозу та наркоманії з метою зменшення стигми і дискримінації та захисту прав людини.

Ціль 3. Мобілізація спільнот: підтримка і мобілізація спільнот для активного залучення до участі у відповіді на епідемію.

Ціль 4. Центр найкращих практик: поширення найкращих практик та інновацій для ефективної відповіді на епідемію [6].

Діяльність Фонду Олени Пінчук, Фонд «Анти-СНІД»

Фонд Олени Пінчук – перша і єдина приватна благодійна організація, робота якої спрямована на протидію ВІЛ/СНІДу в Україні, була заснована 2003 року Оленою Пінчук. Протягом багатьох років ця благодійна організація використовувала найкращий міжнародний досвід для протидії епідемії ВІЛ/СНІДу. Також фонд залучав світових

знаменитостей і впливових українців для боротьби з ВІЛ/СНІДом в Україні: Фонд Елтона Джона «СНІД» («Elton John AIDS Foundation»), Румунська благодійна організація «Romanian Angel Appeal» та ін.

Проекти, які реалізовано Фондом:

1. Масштабні інформаційні кампанії у ЗМІ щодо висвітлення проблематики ВІЛ/СНІДу в Україні, зокрема інформаційно-освітня кампанія фонду «Зупинимо СНІД, доки ВІН не зупинив нас».

2. Благодійний проєкт «Діти плюс», який було проведено у 2008 -2013 рр. Мета проєкту – забезпечення тривалої підтримки ВІЛ-позитивних дітей-сиріт та дітей, вражених епідемією ВІЛ/СНІДу. Проєкт було реалізовано в 10-ти регіонах України, а саме, в містах Донецьк, Макіївка, Одеса, Миколаїв, Севастополь, Сімферополь, Харків, Черкаси, Полтава, Суми, Чернігів.

3. Перша в Східній Європі закупівля АРВ препарату приватним фондом для 1 300 пацієнтів, 2017-2018 [7].

Зараз в Україні урядом затверджена Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми діяльності Кабінету міністрів України протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2019-2023 роки. В рамках запропонованого проєкту, завдяки реалізації запланованих активностей, планується долучитися до реалізації всіх трьох головних цілей Загальнодержавної цільової програми а саме:

Ціль 1. «Люди менше хворіють».

Ціль 2. «Люди, які захворіли, швидше одужують».

Ціль 3.«Люди довше живуть»

Саме це і є стратегічними цілями цього запиту і діяльності наших неурядових організацій. Проєкт, як бачимо, дасть можливість не на словах, а на ділі, синергійно взаємодіяти з державними і неурядовими установами з метою удосконалення і впровадження в життя назрілих реформ української медичної галузі, в тому числі й в сфері ВІЛ/СНІДу.

Реалізація всіх запланованих інтервенцій дасть можливість виявляти і ставити на диспансерний облік нових ВІЛ-інфікованих, не допускати зривів АРТ і формування носіїв резистентних штамів вірусу ВІЛ/СНІД, знижувати рівень стигми і дискримінації щодо ЧСЧ і ЛВІН (позитивні й негативні), підвищити рівні їх грамотності у відношенні питань про ВІЛ/СНІД, юридично-правової грамотності, а також покращити загальний рівень життя задіяних в проєкті громадян.

Список використаних джерел

1. Вернер О.М., Дзюблик І.В., Волохою А.П., Лазоренко Б.П. Консультування і тестування на ВІЛ-інфекцію.. Навчально-тренінговий курс. Посібник для тренінга. Проєкт USAID RESPOND, Міністерство охорони здоров'я України, Національна медична академія післядипломної освіти ім. П. Л Шупика. Київ. 2015. – 296 с.

2. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

3. Державна установа «Центр громадського здоров'я МОЗ України». СТАТИСТИКА З ВІЛ/СНІДу. – 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/statistika-z-vilsnidu>.

4. Державна установа «Центр громадського здоров'я МОЗ України». Національна оцінка ситуації з ВІЛ/СНІДу в Україні станом на початок 2019 року/Кузін Ігор, Рябченко Катерина, Грабовий Сергій, Марциновська Віолетта, Антоненко Жанна. – Київ, 2019. – 54 с. Режим доступу: https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/Natsionalna%20otsinka%20sytuatsiyi%20z%20VIL_SNIDu%20v%20Ukraini%20na%20pochatok%202019.pdf

5 «Всеукраїнська мережа ЛЖВ» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://network.org.ua/region-chemihiv/>.

6. МБФ "Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні" [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cd-platform.org/community/2310-mbf-mizhnarodnyi-alians-z-vil-snid-v-ukraini/profile>.

7.Фонд Олени Пінчук [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%BE%D0%BD%D0%B4_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8_%D0%9F%D1%96%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA.

Горошко О. О., студентка 3 курсу, групи СР-171

Науковий керівник: к.е.н., доц. Ревко А. М.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ ОСІБ, ХВОРИХ НА ВІЛ/СНІД ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Проблема поширення ВІЛ-інфекції залишається майже 30 років актуальною для світової співдружності. Нині жодна з країн світу не спроможна визначити реальну кількість інфікованих. На превеликий жаль, Україна посідає одне з перших місць серед європейських країн за кількістю ВІЛ-позитивних осіб.

Метою нашого дослідження є визначення проблем ВІЛ-інфікованих осіб в Україні та окреслення на цій основі пропозицій для їх вирішення.

ВІЛ-інфекція спричиняє ряд проблем у житті інфікованих осіб. Так, ВІЛ-інфіковану людину нерідко звільняють з роботи, не надають належної медичної допомоги, дитину виключають зі школи тощо. Стигма, котра пов'язана з ВІЛ/СНІДом, може мати різні прояви:

– неприйняття та уникання людей, котрі живуть із ВІЛ/СНІДом або є представником спільноти людей, уразливих до ВІЛ;

– примусове тестування на ВІЛ без попередньої згоди та недотримання конфіденційності;

– насильство над людьми, котрі живуть з ВІЛ-інфекцією;

– ізоляція людей, котрі живуть з ВІЛ тощо [1].

Вікова структура контингенту ВІЛ-інфікованих, що перебували на обліку в медичних закладах у 2010-2017 роках в Україні представлена на рис. 1.

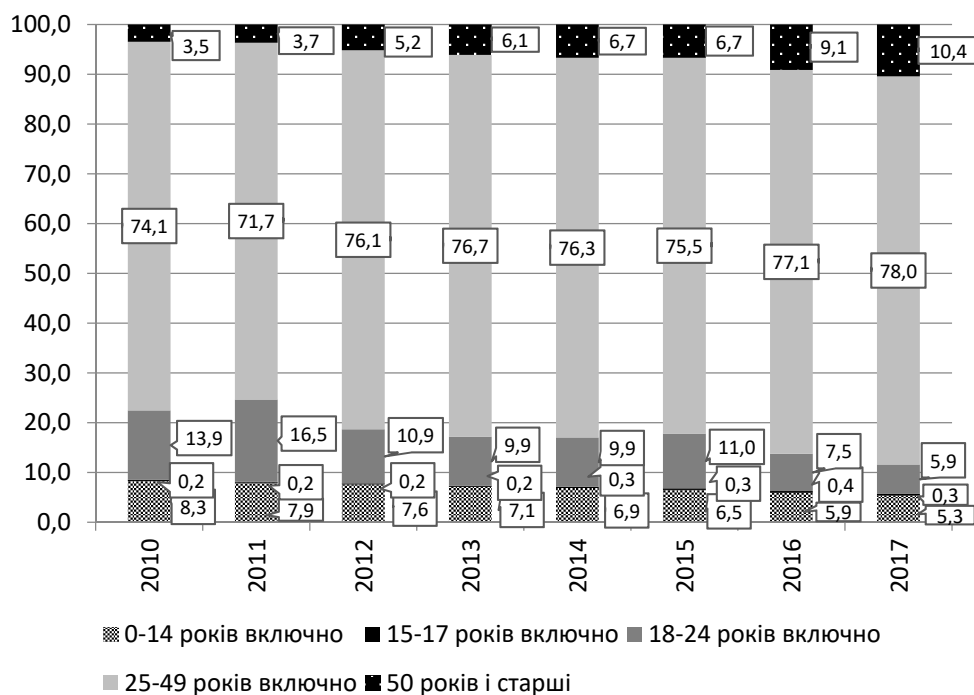

Рисунок 1 - Вікова структура контингенту ВІЛ-інфікованих, що перебували на обліку в медичних закладах у 2010-2017 роках

Джерело: складено авторкою за даними Державної служби статистики України

Переважну більшість ВІЛ-інфікованих у 2010-2017 роках склали особи віком від 25 до 49 років включно та їх кількість майже з кожним роком тільки збільшувалась. Найменшу частку у структура контингенту ВІЛ-інфікованих, що перебували на обліку в медичних закладах протягом періоду, що аналізується складає підлітки 15-17 років.

Протягом 2010-2017 рр. спостерігалась динаміка зменшення частки молоді віком від 18 до 24 років у структурі ВІЛ-інфікованих, що перебували на обліку в медичних закладах та

дітей від 0 до 14 років. Так, кількість молоді зменшилась з 15391 осіб у 2010 році до 8365 осіб у 2017 році (на 7026 осіб, або на 45%). Дітей віком від 0 до 14 років включно – з 9160 осіб у 2010 році до 7543 осіб у 2017 році (на 1617 осіб, або на 17%). Дана тенденція є позитивною, оскільки молодь – це майбутнє нашої держави. Крім того, найкращими інвестиціями держави є інвестиції в людину, а найефективнішими – в молодь та дітей [2, с.91].

Однак, негативна тенденція спостерігається у віковій групі 50+, де кількість ВІЛ-інфікованих, що перебували на обліку в медичних закладах у 2010-2017 роках збільшилась майже в 4 рази (з 3832 осіб у 2010 році до 14757 осіб у 2017 році).

Отже, на сучасному етапі епідемія ВІЛ-інфекції в Україні характеризується переважним ураженням осіб працездатного віку зі зростанням частки вікової групи старше 50 років серед нових випадків захворювання. Варто зазначити, що ВІЛ-інфекція поширюється переважно статевим шляхом, але все ще залишається сконцентрованою в ключових ВІЛ-групах населення. Більше того, в Україні протягом 2018 р. щодня реєстрували 50 випадків захворювання на ВІЛ-інфекцію, 24 — захворювання на СНІД і дев'ять випадків смерті від хвороб, зумовлених СНІДом [3].

Резюмуючи дослідження основних проблеми осіб, хворих на ВІЛ/СНІД слід відзначити, що нажалі для значної кількості ВІЛ-інфікованих українців їхній ВІЛ-позитивний статус залишається невідомим, а це, у свою чергу, створює умови для подальшого поширення ВІЛ. На даний час ВІЛ-інфекція сконцентрована серед осіб, які належать до груп населення підвищеного ризику інфікування ВІЛ. Це споживачі ін'єкційних наркотиків, їх статеві партнери та особи, які надають платні сексуальні послуги. Тому, найбільш адекватним напрямом у боротьбі з ВІЛ-інфекцією є проблема запобігання поширенню ВІЛ у цих групах підвищеного ризику та обмеження поширення ВІЛ-інфекції на загальне населення. До заходів профілактичного направлення з ВІЛ/СНІДу слід активно залучати первинну мережу закладів охорони здоров'я. Разом з тим, події, які відбуваються на сході України, створюють середовище, сприятливе для поширення наркоманії, ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу, і в той же час ускладнюють боротьбу з цими соціально небезпечними хворобами. Первинна профілактика ВІЛ та обізнаність щодо проблеми ВІЛ/СНІДу відіграють важливу роль у комплексній протидії епідемії [4].

Збереження належної якості життя та людського потенціалу ВІЛ-інфікованих суттєво залежить від стандартів якості соціальних та медичних послуг, що надаються в країні. У Криворізькому районі догляд та підтримку людей, які живуть з ВІЛ, здійснює неурядова благодійна організація «БТ «Мережа ЛЖВ м. Кривий Ріг». Організація надає ЛЖВ соціально-медичні, соціально-побутові (догляд та підтримка, патронаж, супровід), соціально-психологічні, соціально – економічні та юридичні послуги [5].

Список використаних джерел

1. Стигматизація + дискримінація. Проблеми людей що живуть з ВІЛ/СНІДом з юридичної точки зору. *Інтернет – видання «Юридична газета online»* URL: <https://jur-gazeta.com/interview/stigmatizaciya--diskriminaciya-problemi-lyudey-shcho-zhivut-z-vilsnidom-z-yuridichnoyi-tochki-zoru.html> (22 червня 2018, 16:58)
2. Бутко М. П., Ревко А. М. Соціальні імперативи якісного розвитку продуктивних сил регіонів України: монографія / за заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. 276с.
3. Епідемічна ситуація з ВІЛ-інфекції в Україні станом на 01.04.2019. *Центр громадського здоров'я МОЗ України*. URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/statistika-z-vilsnidu>
4. Актуальність епідемії ВІЛ/СНІДу. *Інтернет – видання «Репортер Полтава»*. URL: <http://reporter.pl.ua/novini/zdorovja/19848-aktualnist-epidemiyi-vilsnidu>
5. Стан епідемії ВІЛ – інфекції/СНІДу у Криворізькому районі Дніпропетровської області. Ситуаційний аналіз. URL: http://www.hivreforminaction.org/wp-content/uploads/2018/01/Deloitte_C_A_Kryvy-Righ-REG1.pdf

ПРОБЛЕМА БІДНОСТІ І СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ

Бідність являється значною проблемою як сучасності, так і минулих століть. В науці досі не існує єдиного підходу до трактування поняття «бідності», проте існує широкий спектр різних наукових доробок соціального та економічного напрямку на дану тему.

Відповідно Указу Президента України від 15 серпня 2001 року, бідність було визначено як нестачу коштів, в наслідок чого неможливість підтримувати такий спосіб життя, який притаманний суспільству в якому людина перебуває на даний період часу. Також, бідність можна розуміти як складну життєву ситуацію людини, що настала внаслідок нестачі коштів в призвела до неможливості підтримувати той рівень життя, який в даному суспільстві вважається за мінімально достатній. А це в свою чергу означає, що людина не тільки не може задовольняти свої фізіологічні потреби, а саме їсти хорошу здорову їжу, пити фільтровану воду, мати здоровий сон, а й в такому випадку не може задовольнити ряд інших звичайних для люди середнього і вище класів потреби, серед яких безпека (здоров'я, майна, минутного), соціальні потреби (потреба в дружбі, сім'ї). Особа, що знаходиться на найнижчій сходинці в ієрархії добробуту, фактично не може досягти рівня самовираження, самоактуалізації та саморозвитку. Адже головним завданням для такої особи є забезпечення першого рівня потреб за теорією А. Маслоу – фізіологічних [2].

До найбільш об'єктивних ознак бідності варто віднести: відсутність стабільного доходу у сім'ї або дуже низький сукупний дохід; відсутність належного харчування та належних умов життя; як правило основний дохід сім'ї спрямований на харчування; особи не мають змоги користуватися платними послугами (медичними, юридичними, освітніми тощо); низький освітній рівень; як правило низький рівень тривалості життя.

Щодо визначення причин бідності в сучасному світі, то деякі науковці однією з найголовніших причин визначають низький рівень соціального забезпечення, тобто тим, хто цього потребує, в Україні виплачуються дуже не значні кошти, якими не можливо покрити всі необхідні для мінімально гарантованого якісного життя. Така ситуація спричинена загальним зубожінням населення та економічною нестабільністю в державі, що відображається у низьких заробітних платах, банкрутством у сфері малого та середнього бізнесу та скороченням соціальних виплат (наприклад, скорочення програми супсидіювання, зменшення соціальних виплат принародженні другої та третьої дитини тощо). Ще однією не менш важливою причиною можна назвати те, що ринок праці наразі перенасичений одноманітними професіями. В результаті чого, більшість представників таких професій змушені працювати на некваліфікованих посадах із мінімальною заробітною платою.

Можна виділити декілька основних причин, що провокують бідність в Україні: політичні (військовий стан); медичні, соціальні (інвалідність, старість); економічні (девальвація, криза, низький рівень зарплати); географічні (некомфортні та нерозвинені області); демографічні (високий відсоток неповних сімей); особистісні (алкоголізм, наркоманія, азартні ігри); кваліфікаційний (недостатність освіти). На думку Н. Коваленко, основою бідності є нерівність, яка породжена комплексом причин таких, як глобальні, загальноекономічні, трансформаційні та особисті. Дослідник І. Приходько вважає, що серед основних причин бідності можна виділити: економічні, політичні та соціальні [1].

Варто відзначити, що в сучасному світі окремою характеристикою бідності можна визначити соціальну ізоляцію, тобто виключення індивіда із суспільних і соціальних процесів, які впливають на рівень життя та розвитку конкретної громади чи соціуму. Наприклад, бідні особи не мають можливості брати активну участь у культурних заходах (відвідування театру, кіно, кафе тощо), користуватися певними видами транспорту (літак, автобусі, потяги тощо).

Більше того, існуючі масштаби бідності в суспільстві є головними бар'єрами рівного доступу населення до освіти. Так, у 2017 р. максимальний рівень доступу до загальноосвітніх навчальних закладів України спостерігався у Закарпатській (92,8%), Одеській (92,2%), Рівненській (91,5%), Херсонській (91,3%) та Черкаській (91,2%) областях. Найгірша ситуація склалася у Київській (90,2%), Хмельницькій (90,2%), Сумській (89,9%), Миколаївській (89,5%), Івано-Франківській (89,4%), Вінницькій (88,8%) та Львівській (86,2%) областях, в яких понад 10% дітей не мали доступу до середньої освіти (рис. 1).

Рисунок 1 - Рівень доступу дітей до середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах (у відсотках до кількості дітей відповідного віку) за 2015 рік [3, с. 180]

Відсутність рівного доступу до загальноосвітніх навчальних закладів відображає освітню проблему, яку слід розуміти як нерівність, соціальну ізоляцію, що обмежує як індивідуальні можливості, так і ускладнює соціальний розвиток регіонів [3, с. 180].

Таким чином, соціальна ізоляція – це соціальне явище, в результаті якого певна група людей або індивід усувається від інших соціальних груп в результаті припинення контактів з соціумом.

В Україні найбільше на соціальні виключення впливають недоліки соціально-економічного розвитку соціуму сучасності та кризові явища, що в свою чергу тягне за собою бідність, безробіття тощо. Особливість нашої країни в тому, що не тільки бідність призводить до соціального виключення чи соціальної ізоляції. З цього можна зробити висновок, що наявні явища бідності та соціальної ізоляції перетинаються тільки в певній площині.

Дослідження соціального виключення в західних країнах проводяться тривалий час, оскільки дана проблема тісно пов'язана із проблемами дискримінації та обмеженого доступу до джерел підвищення добробуту та основних механізмів інтеграції в умовах постіндустріального суспільства. До 2002 р. в Україні вивчення соціального виключення проводилося в межах досліджень бідності як певний наслідок зубожіння окремих категорій та груп населення. Цими питаннями займалися В. Хмелько, Н. Ільченко, Р. Жиленко. Останнім часом практично відсутні роботи з даної проблематики, проте проблема набуває дедалі більшої актуальності [4].

Отже, проблема бідності є однією із ключових соціальних проблем України, яка потребує особливої уваги з боку органів соціального захисту населення, оскільки вона є причиною ряду інших гострих соціальних проблем. Крім того, постає необхідність пошуку нових підходів та методів запобігання таким явищам як бідність та соціальна ізоляція.

Список використаних джерел

1. Клевчик Л.Л. Шляхи подолання проблеми бідності в сучасних глобалізаційних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eprints.oa.edu.ua/7598/1/4.pdf>

2. Піраміда потреб Абрахама Маслоу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%96%D1%80%D0%B0%D0%BC%D1%96%D0%B4%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1_%D0%90%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BC%D0%B0_%D0%9C%D0%B0%D1%81%D0%BB%D0%BE%D1%83

3. Ревко А. М. Диспропорції розвитку освітньої компоненти соціогуманітарного простору регіону. *Держава та регіони*. 2019. №3 (108). С. 178-183.

4. Ревнівцева О.В. Соціальне виключення: проблеми визначення та дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8940/08-Revimizeva.pdf>

Дрозд Є. М., студентка гр. СП-181,

Карпова І. Г., к. пед. н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Однією із важливих соціальних проблем будь-якої держави є турбота про підростаюче покоління, його здоров'я, освіту, виховання, духовний, морально-естетичний, фізичний розвиток, адже діти, молодь – це майбутнє будь-якої нації. Саме тому здавна особлива увага приділялась цій категорії суспільства.

Цілий ряд законодавчих актів української держави передбачає захист прав дітей, зокрема, в частині 1 ст. 52 Конституції України визначено, що діти мають рівні права незалежно від народження в шлюбі чи поза шлюбом. Права дітей та гарантії цього захисту визначаються Законом України “Про охорону дитинства”, Законом України “Про державну допомогу сім'ям з дітьми”, Законом України “Про молодіжні та дитячі громадські організації”, Законом України “Про освіту”, Сімейним кодексом України та ін. юридичними документами.

Проблемі соціально-педагогічної підтримки дітей присвячені численні наукові розвідки. В історії педагогічної думки над нею працювали Г. Сковорода, К. Ушинський, Г. Ващенко, С. Русова, С. Шацький, В. Сухомлинський. Серед сучасних дослідників можна відзначити розробки І. Бабенко [1], С. Бадер [2], А. Капської, Н. Олексюк, С. Калаур, З. Фалинської [3], А. Лякішевої [5], О. Карпенко, Т. Янченко [4] та ін.

Соціально-педагогічна підтримка дітей є помітним напрямом роботи з дітьми в сучасній педагогічній теорії і практиці. Її можна розглядати як діяльність різних суспільних інститутів та окремих осіб з метою організації виховання, навчання, в цілому соціалізації дітей, які потребують підтримки [4, с. 12]. До такої підтримки відносимо: підтримку різних категорій учнівської молоді у навчальних закладах, дітей-інвалідів, обдарованих дітей, вимушених переселенців, дітей із неблагополучних сімей та ін. Така підтримка відбувається на всіх рівнях соціально-педагогічного середовища, особливо на мезорівні (середовище місцевості проживання, навчального закладу тощо) та мікрорівні (рівні безпосереднього оточення дитини - сім'я, сусіди, друзі, дитячий чи класний колектив).

З 2014 року у зв'язку з подіями на Сході України та в Криму в нашій державі з'явилась така категорія вразливого населення, як внутрішньо переміщені особи, або вимушені переселенці. Відповідно, перед теоретиками і практиками соціальної роботи й соціальної педагогіки постала проблема розробки теоретичних засад, принципів, методів, форм роботи, зокрема, і з дітьми цієї категорії населення, а також реалізація їх на практиці.

На думку дослідників, соціально-педагогічна підтримка дітей із сімей вимушених переселенців є діяльністю, що спрямована на надання їм допомоги в успішній адаптації до нових умов поселення та інтеграції у приймаючу громаду, активізацію їхніх зусиль самодопомоги, розвиток гуманістичної і патріотичної свідомості, визначення інтересів та потреб, сприяння позитивній соціалізації та самореалізації [6, с. 134].

Одним із ключових моментів роботи з такими дітьми має бути соціальна адаптація в нових умовах, яку слід розглядати як процес їхнього активного пристосування до умов нового соціального середовища, прийняття його цінностей і норм, формування адекватної системи стосунків із приймаючою громадою, інтеграція в соціальні групи нового поселення [6, с. 135]. Основними компонентами соціально-педагогічної підтримки мають бути, на думку дослідників, когнітивний, емоційний, поведінковий компоненти [6, с. 138].

Когнітивний компонент являє собою, зокрема, обізнаність дітей ВПО щодо інфраструктури нового населеного пункту, можливостей щодо проведення цікавого, змістовного дозвілля; знання дітьми своїх прав і обов'язків, а також правил поведінки у новій громаді. Особливого значення у соціальній адаптації набувають, на нашу думку, емоційний та поведінковий компоненти. Поведінковий розглядається як залучення дитини в активне соціально-культурне життя громади, здатність регулювати свою поведінку в залежності від засвоєних знань, умінь та навичок, ціннісних орієнтирів, а емоційний можна представити як бажання комунікацій у новому соціальному середовищі, спілкування, розширення кола контактів та можливих сфер діяльності у новій громаді, а також виявлення певних емоцій, причому для соціального педагога, організатора виховної роботи показником успіху у роботі з такою категорією дітей є емоції радості, задоволення, захоплення та ін. від процесу роботи, а не агресивності, тривожності, фрустрації, страху, депресії, які часто демонструють діти ВПО на початковому етапі роботи.

Викликати стійкі позитивні емоції і тим самим успішно виконувати завдання соціальної адаптації допомагають такі форми роботи як педагогічна анімація, індивідуальна (бесіда, гра, самостійна творча діяльність) та групова (конкурси, різні види арттерапії, зокрема ігротерапія, ізотерапія, казкотерапія, лялькотерапія, музикотерапія) робота. З досвіду соціально-педагогічної роботи з дітьми ВПО, що проводилась в рамках реалізації на базі Чернігівського національного технологічного університету проекту Бюджету участі "Культурно-просвітницький центр для внутрішньо переміщених осіб "Наша сила в єдності" (2017, 2018 р. р.), можна відзначити, що особливо результативними є такі форми роботи як творча майстерня, казкотерапія, конкурси, тренінги адаптації, різноманітні арт-терапевтичні техніки. Проведена практична робота дозволила зробити висновок, що залучення дітей ВПО до активної виховної і розвивальної діяльності у процесі реалізації різноманітних проектів сприяє їхній успішній адаптації та інтеграції в приймаючій громаді у нових соціокультурних умовах.

Список використаних джерел

1. Бабенко І. Соціально-педагогічна підтримка обдарованих дітей у школах США : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2011. 20 с.
2. Бадер С. Педагогічна підтримка дітей-сиріт дошкільного віку в умовах дитячого будинку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2013. 20 с.
3. Капська А. Й., Олексюк Н.С., Калаур С. М., Фалинська З. З. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями : посібник. Тернопіль, 2010. 304 с.
4. Карпенко О.Г., Янченко Т. В. Соціально-педагогічна підтримка дітей в Україні в історичному контексті: Монографія. К.: НПУ, 2006. 159 с.
5. Лякішева А. Соціально-педагогічна підтримка дитинства й материнства у незалежній Україні. Вища школа. 2018. № 7–8. С. 50–60.
6. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія / [Алексеєнко Т. Ф., Жданович Ю. М., Малиношевський Р. В. та ін.] / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. К. : ТОВ "Задруга", 2017. 168 с.: http://lib.iitta.gov.ua/708676/1/2_монографія.соц.пед.07.11_3v%20-%20АТФ.pdf

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ В ГРОМАДІ ДЛЯ СІМЕЙ З ДІТЬМИ

У зв'язку з тим, що останніми роками активно розвиваються територіальні громади, жителі яких об'єднуються задля досягнення цілей громади. За визначенням вітчизняних науковців громада - групова соціальна спільнота, члени якої мають спільні географічні та соціальні ознаки (місце проживання, інтереси, віросповідання, цінності тощо) і взаємодіють між собою з метою задоволення певних потреб чи розв'язання проблем [1].

Громада розглядається і в соціально-педагогічному аспекті - як фактор соціалізації, мезорівень соціального середовища). Громада – будь-яка група людей, які встановлюють сталі взаємини між собою з метою вдосконалення самих себе та світу, в якому вони живуть (Джуді Боп).

Українське законодавство використовує поняття «територіальна громада», яке є ключовим для розуміння реалізації місцевого самоврядування; територіальна громада є первинним суб'єктом місцевого самоврядування.

Щодо участі у житті громади, то це поняття характеризує активні дії членів громади, спрямовані на покращення функціонування громади, її розвиток, а також на особистісне самовираження та реалізацію власної громадянської позиції.

В 2019 році уряд схвалив рішення щодо дій, які будуть направлені на запровадження ініціативи спрямованої на «Громаду, дружню до дітей та молоді». «Громада дружня до дітей та молоді» це рух, який буде об'єднувати державні органи влади, місцеві, громадянське суспільство, бізнес для забезпечення добробуту дітей які проживають в даній громаді.

Отже, громада, дружня до дитини, – це громада, в якій увага зосереджена на дитині, на її благополуччі, її безпека визнаються пріоритетом; в громаді діє сімейно- орієнтований підхід до надання соціальних послуг; основні прийняті рішення ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини.

Громада, дружня до дитини, – це система добросовісного місцевого управління, орієнтована на реалізацію в повному обсязі положень Конвенції ООН про права дитини. Створення такої громади покликане гарантувати права дитини на: безпеку; участь у житті суспільства й ухваленні рішень стосовно свого села, міста, громади; отримання оптимальних послуг з освіти, культури, охорони здоров'я; нормальні санітарні умови життя та доступ до чистої води; захист від жорстокого поводження; проживання на озелененій і чистій території [3].

У такій громаді, повинно створюватися дружнє до дитини середовище шляхом надання послуг сім'ям, які потребують допомоги. За таких обставин зростають можливості сімей задовольнити потреби дитини шляхом розвитку свого батьківського потенціалу, через виявлення та об'єднання позитивних ресурсів сім'ї, громади

Основне завдання спеціалістів із соціальної роботи – збирати і поширювати інформацію про міжнародний рух громад, дружніх до дитини, сприяти усвідомленню цими громадами, її керівниками особливостей цього руху, ініціювати процес створення громад, які будуть дружні до дитини.

Забезпечення якісних послуг у громаді є питанням захисту прав людини, забезпечення гідного життя для всіх, хто потребує догляду та/або підтримки. На законодавчому рівні означено 17 видів соціальних послуг особам, сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати: послуга Денного догляду; послуга Підтриманого проживання; послуга Соціальної адаптації; послуга Супроводу під час інклюзивного навчання; послуга Фізичного супроводу осіб з інвалідністю; послуга Екстренного (кризового) втручання; послуга Соціального супроводу; послуга Посередництва (медіації); послуга Представництва інтересів; послуга Соціальної профілактики.

Також такі громади повинні забезпечити заміну інтернатним закладам для дітей, притулком, центрам соціально-психологічної реабілітації дітей, за допомогою створення мережі

сімейних форм виховання дітей, послуги сімей патронатних вихователів, послуги підтримки батьківства, соціального супроводу сімей у СЖО. А для дітей з інвалідністю – послуги раннього втручання, інклюзивної освіти, абілітації, підтриманого проживання, послуги сімейних помічників, групи взаємопідтримки, послуга «перепочинок» [3].

Для цього, в таких громадах, створюються мультидисциплінарні команди, куди включають і соціального працівника. Вартість соціальної послуги визначається з урахуванням собівартості послуги, адміністративних витрат і податку на додану вартість відповідно до законодавства

Всі базові послуги надаються за місцем проживання сім'ї, дитини або особи. За розвиток тієї чи іншої послуги на певній території відповідає громада та отримати її можна у Центрі соціальних служб, Центрі надання послуг або у фахівця із соціальної роботи.

Також, буди внесені зміни до Закону України „Про охорону дитинства” щодо:

- визначення поняття „Громада, дружня до дітей та молоді”;
- надання фінансової підтримки територіальним громадам міст, об'єднаним територіальним громадам, які отримали відповідний статус в рамках міжнародної ініціативи;
- встановлення Кабінетом Міністрів України порядку отримання містами та об'єднаними територіальними громадами відповідних статусів.

Реалізація актів сприятиме розвитку послуг для дітей та молоді, створенню умов для забезпечення їхньої безпеки, благополуччя, розвитку та реалізації їхніх можливостей, підтримки осіб, які виховують дітей та які потрапили в складні життєві обставини.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія для фахівців соціальної фери / за заг. ред І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с. С. 417.
2. Стандарти громадсько активної школи: розвиток громади : навч.-метод. посіб / під заг. ред. Л. І. Даниленко. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 50 с.
3. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

Кальницька К. О., к. психол. н., доцент,
Литвинчук Ю. Л., студентка 4 курсу, гр.СП-161
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ОСОБАМ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Домашнє насильство, з правової точки зору, – це найпоширеніше порушення прав людини, що зустрічається у світі. Жорстокість та насильство руйнують сімейну злагоду і гармонію, та загалом є передумовою злочинності в суспільстві.

Жертвами сексуального і домашнього насильства стають найбільш незахищені та вразливі члени суспільства, серед яких величезну частку складають жінки. Статистичні дані свідчать, що перше місце серед різних категорій осіб, потерпілих від насильницьких дій, займають жінки, які зазнали тілесних ушкоджень на ґрунті сімейно-побутових конфліктів. Близько двох тисяч жінок в Україні щорічно гинуть від рук чоловіків і співмешканців. У ході соціологічного опитування в місті Харкові (2016 р.) кожен другий респондент вказав на наявність насильства у власній родині, сім'ї батьків або родичів. Соціологічний аналіз явища домашнього насильства в Чернігівській області (2019 р.) показав, що домашнє насильство зустрічається серед усіх соціальних, вікових груп населення. Особами, які стають жертвами домашнього насильства, найчастіше є жінки та діти (56 % і 30% вибірки досліджуваних). Найбільш поширеним є фізичне насильство. Однак, лише 21% жертв домашнього насильства звертаються за допомогою [1]. У цих умовах зростає потреба у кваліфікованій роботі фахівців, які надаватимуть ефективну соціально-психологічну допомогу різним категоріям осіб, що перебувають в ситуації домашнього насильства.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» ст. 1, Кримінальний кодекс України від 11 січня 2019 року чітко трактують та визначають системне насильство в сім'ї злочином [2, 3].

Як показують соціологічні опитування, жінки від домашнього насильства потерпають набагато частіше, ніж вони самі це усвідомлюють. В родині найчастіше жінки страждають від таких проявів насильства: психологічний тиск (зневага, ігнорування, приниження гідності у присутності інших людей, дітей, залякування, заборона зустрічатися з друзями, родичами, шантаж, контроль учинків, думок); словесні образи (нецензурна лайка, картання, лемент, образи, критика недоліків, плітки); фізичне насильство (побиття, стусани, погроза побиття чи вбивства та інші загрози для життя); сексуальне примушення. Як правило, фізичне та сексуальне насильство здійснюється за закритими дверима і тільки жертва є його свідком. Найвищий рівень насильства припадає на осіб жіночої статі старших за віком. Втім, коли жінки наражаються на домашнє насильство, вони не завжди його ідентифікують.

Вербальне насильство має різні види: може бути прихованим і явним. Цей вид насильства в сім'ї на початку насильницького циклу сприймається з високим ступенем толерантності. З часом воно стає все більш інтенсивним. Але особа, яка є жертвою, звикає і адаптується до ситуації. Вербальне насильство веде до постійного знецінення жертви – ситуація починає сприйматися нею як нормальна, звичайна. Нерозуміння і неусвідомлення жертвою того, що вона втягнута в примусові, насильницькі відносини, позбавляє її можливості отримати допомогу, переосмислити своє життя і якісно змінити його на краще. Тим більше, що психологічні наслідки тривалих стосунків в атмосфері вербального насильства не такі вже й несуттєві. Передусім, особа, яка стає жертвою, перестає довіряти сама собі. Рівень недовіри може доходити до сумнівів у власній психічній повноцінності. Втрачається будь-яке бажання будь-що робити з власної ініціативи. Власна діяльність викликає, у кращому випадку, амбівалентне ставлення, або розвиваються пасивність, страх до вчинків – у гіршому. Жертва вербального насильства втрачає здатність розслабитися – вона весь час напружена і очікує пастки, якоїсь неприємності. Для неї характерне депресивне сприйняття світу і взаємовідносин. Самооцінка особи, що стала жертвою, страждає. Їй важко приймати самостійні рішення, робити логічні висновки. Суїцидні стани можуть бути одним із трагічних наслідків вербальної агресії. Тому важливим моментом є розпізнання жінкою патологічного характеру усталених відносин, усвідомлення себе як особи, що стала жертвою, а потім поступове підвищення самооцінки [4, с. 29].

Більшість експертів схиляються до думки, що для жінок, які зазнали домашнього насильства, характерна позиція пасивного споглядання, підвищена тривожність, жертвна терплячість, почуття страху, ригідність наставлень. Відзначаються розвинені невротичні механізми психологічного захисту – схильність до стереотипної поведінки, регресу в стані підвищеної збудливості, наявність низької самооцінки, невпевненість в собі, залежність від чоловіка, неврівноваженість, що виявляється у підвищеній емоційності, вразливість або неадекватні реакції, агресивність. Все це унеможлиблює в ситуації конфлікту діяти конструктивно, бо для цього жінці необхідно вийти за межі ситуації, подивитися на неї під іншим кутом зору і змінити власні патерни поведінки.

У такому випадку один з оптимальних варіантів розгортання подій – це звернення жінки до фахівців у центр соціально-психологічної допомоги населенню (кризовий центр чи інший аналог громадських або державних інституцій). Саме в центрі допоможуть оцінити наявні ризики для життя, у випадку, якщо кривдник і потерпіла особа продовжуватимуть проживати разом [5, с. 126]. У разі небезпеки першим завданням допомоги є організація умов безпеки та збільшення ресурсів для жінки та дітей. Психотерапевтична допомога у цих випадках може надаватися лише за умови мінімізації небезпеки для їх життя. У центрі, обговорюючи з жінкою поточну ситуацію та оцінюючи реальні ризики для життя, звертається увага на такі прояви поведінки кривдника, що можуть призвести до летальності у разі домашнього насильства:

- вже вчиняв спроби задушити жінку;
- були невдалі спроби суїциду;
- є випадки самогубства когось з родини кривдника;

- вбивав чи знущався з домашніх тварин;
- має доступ до зброї;
- має досвід застосування зброї проти людей;
- не контролює себе і входить в божевільний стан;
- уже погрожував вбивством;
- уже вчиняв насильство щодо дітей;
- раніше скоював акти жорстокого поводження до будь-кого;
- має потребу контролювати життя жінки;
- ставиться до жінки як до своєї власності;
- використовує важкі наркотики;
- має потребу завдавати біль та ображати інших;
- гвалтував потерпілу чи будь-кого.

Чим більше відповідей «так» щодо перелічених факторів – тим більшою є загроза для життя жінки та дітей. Спеціаліст має виявити та допомогти у розв'язанні цієї проблеми [6, с. 33]. Отже, кризові центри соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства, є важливою складовою роботи фахівців у соціальній сфері, зокрема, й в протидії насильству в сім'ї.

Протидія домашньому насильству, його припинення – це спільна задача діяльності органів влади, державних інституцій, громадських організацій. Так, зважаючи на результати соціологічного дослідження на Чернігівщині, обласна науково-практична конференція «Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи» м. Чернігів, 24 жовтня 2019 року надала такі рекомендації та пропозиції для органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства щодо запобігання домашньому насильству.

З метою забезпечення здійснення дієвих заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству необхідно:

- проведення масштабної кампанії з інформування про види, прояви та наслідки домашнього насильства;
- ширше ініціювати та проводити заходи, спрямовані на забезпечення якісної роботи із запобігання та протидії домашньому насильству;
- розробити довгострокові регіональну, місцеві програми та план дій щодо запобігання та протидії домашньому насильству, передбачивши їх щорічне бюджетне фінансування;
- здійснити аналіз ситуації щодо домашнього насильства в окремих ОТГ Чернігівської області (причини, наслідки, шляхи розв'язання проблеми);
- забезпечити організацію та виконання спеціалізованих програм для кривдників та підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства;
- для ефективного, якісного і швидкого реагування на факти домашнього насильства у всіх районах області забезпечити створення мобільних бригад з надання оперативної соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства, передбачивши їхнє бюджетне фінансування;
- розширити міждисциплінарні команди, включивши до їх складу представників місцевих неурядових і громадських організацій, соціально-орієнтованого бізнесу, депутатського корпусу;
- створити мережу притулків та денних кризових центрів для осіб, які потребують соціальної та психологічної реабілітації та безпечного середовища;
- систематично проводити інформаційні заходи на рівні громад щодо протидії домашньому насильству, спільні зустрічі поліції та населення з проблем безпеки в громаді, а також реалізації спільних проєктів: «Безпечне місто», «Сусідська варта», «Безпечний дім» тощо;
- забезпечувати регулярне навчання, проведення тренінгів та семінарів для фахівців відповідних служб усіх рівнів щодо координації дій із запобігання та протидії домашньому насильству;
- виготовляти та розповсюджувати інформаційну продукцію, створювати соціальну рекламу з питань запобігання та протидії домашньому насильству;

- розробити цикл профілактичних і просвітницьких заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству та організувати їх проведення із залученням фахівців з питань протидії домашньому насильству, науковців, громадського сектору, представників засобів масової інформації, спрямованих на виконання завдань у сфері запобігання домашньому насильству;

- сприяти впровадженню в практику роботи систему науково обґрунтованих засобів арттерапії як найбільш адекватного методу допомоги для профілактики домашнього насильства та реабілітації його жертв.

Отже, сім'я є основою суспільства і повинна перебувати під особливим захистом держави та української громади.

Список використаних джерел

1. Кальницька К.О., Кальницька Ю. С. Домашнє насильство: соціологічний аналіз явища в Чернігівській області (презентація доповіді)/ «Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи» : збірник тез Обласної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 24 жовтня 2019 р.) / Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, ЧНТУ, 2019. – С. 4-22 / Режим доступу : <https://stu.cn.ua/media/files/conference/zbirnik-nas.pdf>

2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-19 [Електронний ресурс]. – Верховна Рада України. – Взято з: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III [Електронний ресурс]. – Верховна Рада України. – Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

4. Домашнє насильство в Україні: наук. звіт / Правозахисники Міннесоти; С. Бенуелл, Е. Барклай, Е. Дьюбан, Р.Філліпс. – США, 2000. – 52 с.

5. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства : Навч.-метод. посіб. – К., 2003. – 343с.

6. Обыкновенное зло: исследования насилия в семье / Сост. и ред. О. М. Здравомысловой. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 200 с.

Кальницька К. О., к. психол. н., доцент,

Кошель В. О., студентка гр. СП-161

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПАНІКА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ У СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ

Реалії сьогодення значно впливають на свідомість людини та її відношення до життя. Суспільні зміни залишають відбиток, насамперед, на емоційно-вольовій сфері особистості. Тому, якщо дивитись на проблеми людства через призму негативу, то будь-які дії несприятливого характеру завдають шкоди людській свідомості та змінюють її світобачення.

У повсякденному житті переважна більшість людей не звикла рефлексувати прояви емоційної сфери, тому не може контролювати свої емоції. Це призводить до афективної некерованості, загостренню почуттів та пристрастей у великої маси людей, що і називається панікою. Зазвичай техногенні катастрофи, глобальні катаклізми, епідемії, кризи завдають значної шкоди як фізичному, так і психічному благополуччю людини, її соціальному буттю. Втім, у більшості випадків паніку викликають уявні, надумані та гіперболізовані проблеми, а не тільки об'єктивні причини загрозливого, небезпечного характеру.

Серед дослідників, котрі займалися вивченням і висвітленням феномену паніки є Г. Лебон, З. Фройд, В. Бехтерев, А. Слюсар, В. Крисько, Н. Потапчук, Г. Андрєєва, В. Андросюк, А. Назаретян, Д. Ольшанський, В. Семіков та ін.

В. Бехтерев пов'язував паніку з інстинктами закладеними природою, а, зокрема, з інстинктом самозбереження. На його думку, людина, потрапляючи в ситуацію, викликану панікою, мимоволі починає цінувати та берегти життя, хоча іноді й дивним чином. Також у своїй праці вчений наводить приклади різних панічних проявів і звертає увагу на те, що лише одне слово «пожежа» може викликати шквал емоцій та почуттів негативного характеру, що і призводить до необдуманих вчинків та дій [2].

Н. Потапчук у своїй роботі відмічає зміни в психічних процесах та поведінці людини, яка перебуває в стані паніки:

- когнітивна сфера: порушення відчуттів, уваги, мислення, пам'яті, сприйняття; зниження критичності мислення; порушення координація рухів;

- соматовегетативні порушення: сну, апетиту; запаморока; зниження ваги (чи підвищення), енергетичного тону; спостерігається збліднення або почервоніння обличчя; посилення потовиділення;

- емоційна сфера: тривога; страх, крайнім вираженням якого є жах; панічний стан; необґрунтована агресія; гнів; відчуття провини; туга, пригніченість, апатія; втрата довіри до людей та до світу;

- поведінкова сфера: дезорганізація поведінки; втрата контролю, цілеспрямованості поведінки; пасивність; агресивність, конфліктність; пошук винних; відчуження [4].

На думку соціальних психологів (Г. Андрєєва, А. Слюсар та ін.), паніка – це емоційний стан, який є наслідком недостатньої інформації про ту чи іншу проблему, або її надлишок [1; 5].

В. Крисько звертає увагу на дві форми проявів паніки – групову та індивідуальну, але при цьому вважає, що будь-яка з них має змістовно однаковий характер, глибину та наслідки. Втім, групова форма породжується індивідуальною і нібито є її продовженням. У феномені паніки виокремлюють декілька стадій зараження:

- легка (переживання);

- середня (неадекватна оцінка навколишніх подій, деформація свідомості);

- тяжка (необдуманість вчинків, стан афекту) [3].

Особливо вразливими до впливу паніки є люди з нестійкою психікою і ті, котрі піддаються навіюванню (сугестивні особистості).

Невідомість та брак інформації породжує паніку, і нинішня ситуація в Україні, пов'язана з пандемією коронавірусу, є влучним підтвердженням даного судження. Вагомий внесок у світосприйняття людини наразі чинять ЗМІ чи то позитивними, чи негативними повідомленнями.

Наразі весь світ потерпає від жахливої пандемії, новизна природи якої породжує паніку та негативні настрої, серед яких є:

- необдумані та неорганізовані виходи в супермаркети;

- панічні закупівлі великого масштабу;

- агресія та страх;

- самоізоляційні методи.

Зокрема, в країнах пострадянського простору не всі дотримуються ізоляції та вважають, що це відпустка чи то вихідні, і причиною цього є ментальність, котру важко змінити. Проте в даній ситуації можна прослідкувати і відбиток ментального складу групової психіки на вияв паніки в особистісному аспекті.

Прояв паніки в суспільстві породжує не тільки негативні явища, а й нові взаємозв'язки й можливість проявити гуманність та людяність, милосердя й турботу, іронію та гумор. Гарним прикладом цього є так звані «балконні співи» в Італії. Люди вийшли на власні балкони і почали співати та закликати інших людей «замкнених у своїх домівка» разом з ними «виходити на балкони та співати «не здавайся», про що йдеться у тексті пісень. Пандемія та паніка не змогли загасити людський дух та позитивний настрій, люди змогли використати як музичні інструменти навіть сковорідки. Такі флешмоби було організовано задля того, аби підняти позитивний настрій суспільства в важких умовах ізоляції під час пандемії коронавірусу.

В Україні ж створюються безоплатні відео уроки для школярів, майстер-класи та онлайн концерти проти безкорисливого сидіння вдома. Яскравим прикладом просоціальної діяльності є робота Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, в якому наукові співробітники представили новий волонтерський проєкт на базі Навчально-практичного центру психологічних інновацій ІСПП НАПН України. Це проєкт «ОНЛАЙН-

КОЛО» психологічної підтримки й допомоги громадянам України в умовах пандемії COVID-19. Учасники проекту надають психологічну підтримку населенню, яке стискається з емоційними та міжособистісними проблемами, спричиненими пандемією COVID-19.

Отже, аналіз літератури та сьогоденної практики свідчить, що паніка – це емоційний стан, який є наслідком недостатньої інформації про певну проблему, або її надлишок. З'ясовано, що паніка – це колективний вияв, що призводить до необґрунтованих та недоцільних вчинків, котрі провокують психічні викривлення в структурі особистості. Паніка є нестримним явищем, яке виникає швидко та так само стрімко поширюється, призводячи шкоду різного характеру. Влучними способами подолання паніки є переконання, ізоляція та моральна згуртованість, яку вдало продемонстрували жителі Китаю, чим і перемогли пандемічні настрої. Щоб запобігти паніці важливо перевіряти всю інформацію, що надходить, об'єктивно її оцінювати, залишатись гуманними та толерантними в критичних ситуаціях життя.

Список використаних джерел

1. Андреева Г. М. Социальная психология : [учебник для высших учебных заведений] / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 384 с.
2. Бехтерев В. М. Избранные работы по социальной психологии / В. М. Бехтерев. – М. : «Наука», 1994 г. – 400 с.
3. Крысько В. Г. Социальная психология : [курс лекций] / В. Г. Крысько. – М. : Омега-л, 2006. – 352 с.
4. Потапчук Н. Д. Динаміка виникнення паніки в екстремальних ситуаціях та особливості її подолання [Електронний ресурс] / Н. Д. Потапчук. – Режим доступу до ресурсу: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol19/Potapchuk.PDF>
5. Слюсар А. В Соціально-психологічні дослідження панічних станів [Електронний ресурс] / А. В. Слюсар. – Режим доступу : <http://www.tpal.com.ua/spase/psyhsl/doc/info/4.pdf>.

Кедровська Г. О., студентка групи МСРП-191

Науковий керівник – **Лєскова Л. Ф.**, ст. викладач кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЇ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Сучасний інноваційний розвиток цивілізації вдосконалює різноманітні аспекти життя громади. Але, з плином часу, виникають все нові проблеми суспільства, що мають не тільки природний, економічний та техногенний характер, а й в першу чергу, соціальний. Залежність є однією з головних проблем в усьому світі. Розглядаючи подану проблему, маємо зазначити, що адиктивна поведінка обґрунтовується залежністю від тих чи інших негативних явищ та процесів, що здійснюється на індивідуальному рівні, але має і глобальний характер.

На шляху до соціалізації, особистість стикається з рядом негативних явищ, що в результаті інтересу до них, переходить в залежність. Насамперед кожна залежність, викликана рядом проблем, що змушують особистість затриматись в даному процесі. Соціальна робота покликана надати повноцінну підтримку та допомогу даній категорії клієнтів, бо на сучасному етапі є значна кількість осіб, що мають адиктивну поведінку.

Перш ніж звернемо увагу до поняття адиктивної поведінки для початку визначимося з терміном адикція. Термін “адикція” був утворений від англійського слова “addiction”, що в буквальному сенсі перекладається як залежність, згубна звичка. Спочатку під адикціями малися на увазі лише хімічні залежності (тобто від ліків, алкоголю або наркотиків). На даний момент кількість залежностей в списку збільшилась. Таким чином, адикція – це насамперед залежність людини від чогось, потреба в регулярному здійсненні будь-яких дій або прийомів препаратів. При психологічній (поведінкової) адикції об'єктом залежності є поведінковий патерн, тобто

Терміни “адикція” та “адиктивна поведінка” є досить новими, тому думки вчених щодо визначення поняття різняться. Так, наприклад Є. Ільїн розуміє під адиктивною поведінкою,

поведінку, яка обумовлена “шкідливими звичками підлітків та юнацтва” (від “addiction” – пагубна звичка за розумінням Є. Ільїна) [1.,с.111].

Слово адикція іншомовного походження і в перекладі з англійської мови “addiction” – означає схильність. Звичайно ж поняття адикції і адитивної поведінки набагато ширше, і можливо, його зовсім не слід прираховувати до девіантних форм поведінки.

На думку С. Смагіна, шкідливі звички, про які говорить Є. Ільїн, у дітей і підлітків ще не існують як стійкі психічні звички, а навпаки, відбувається тотальна ломка часових (отриманих від батьків та ін.) норм поведінки, установлень, стереотипів [2.,с.155].

Отже, залежна (адиктивна) поведінка – це аутодеструктивна поведінка, що пов'язана із залежністю від вживання будь-якої речовини (або від специфічної активності) з метою зміни психічного стану. Суб'єктивно вона переживається як неможливість жити без об'єкту адикції, як непереборне ваблення до нього. Ця поведінка носить виражений аутодеструктивний характер, оскільки неминуче руйнує організм та особу.

Адиктивна поведінка, як вид девіантної поведінки особистості, в свою чергу має безліч підвидів, диференційованих за критерієм до об'єкту адикції. Теоретично (за певних умов) це можуть бути будь-які об'єкти або форми активності – хімічна речовина, гроші, робота, ігри, фізичні вправи або секс [3].

Бажання змінити настрій по адиктивному механізму, досягається за допомогою так званих, адиктивних агентів. До таких агентів відносяться речовини, які змінюють психічний стан: алкоголь, наркотики, лікарські препарати, токсичні речовини. Також штучні змінні настрою сприяє ахоплення такими видами активності як: азарті ігри, комп'ютер, секс, переїдання чи голодування, робота (трудоголізм), постійне прослуховування ритмічної музики, переважно на низьких частотах, телевізор, політика, релігія, сектантство, маніпуляції зі своєю психікою, нездорове захоплення літературою у стилі “фентезі”, “дамські романи” тощо. Найбільш деструктивним видом адикції серед дітей є суїцидальна поведінка. Види адитивної поведінки мають свої специфічні особливості і прояви, вони не рівнозначні за своїми наслідками, але всі вони мають типовий механізм розвитку і закріплення [4.,с.4].

Відповідно до класифікацією нехімічних залежностей І. Короленка, можна виділити наступні види поведінкових адикцій:

1. азартні ігри, гемблінг (від англ. “Gambling” - гра на гроші);
2. адикція відносин (сексуальна адикція, любовна адикція, адикція уникнення);
3. роботоголізм (трудоголізм);
4. технологічні залежності (залежність від телевізора, від комп'ютерних ігор, інтернет-адикція, гаджет-адикція, залежність від смартфонів, електронних іграшок);
5. адикція до витрати грошей (оніоманія, шопоголія);
6. ургентна адикція (звичка перебувати в стані постійної нестачі часу, бажання постійно планувати і контролювати свій час, страх “не встигнути”);
7. спортивна адикція (або адикція вправ - потреба постійно збільшувати кількість і складність тренувань, зустрічається у професійних спортсменів);
8. адикція духовного пошуку (цей вид адикції був описаний В. Постновою і В. Дереча в 2004 році на підставі спостережень за пацієнтами (за 9-ма хворими на алкоголізм, які перебували в ремісії), які намагалися освоїти різні духовні практики в процесі психотерапевтичних занять);
9. стан перманентної війни (зустрічається у ветеранів бойових дій і виражається в прагненні до невиправданого ризику та створюванню небезпечних ситуацій) [3].

Також адикції можна розділити на соціально прийнятні форми адикції та осуджені суспільством. При використанні терапії соціально неприйнятних адикцій вони, як правило, замінюються на соціально прийнятні (трудоголізм, спортивна адикція, тощо.).

Отже, з вище викладеного можемо зробити висновок, що адиктивна поведінка це морально-культурний релятивізм, тобто заперечення різної значимості цінностей, принципів та загальноприйнятих явищ в суспільстві. Проблемою більшості населення в світі є саме адикція та адиктивна поведінка. Криза політичного, економічного і духовного життя

призводить до стресу в психіці великої кількості людей. Вирішальним фактором у виборі адиктивної поведінки у відповідь на вимоги середовища є почуття втрати внутрішнього комфорту, рівноваги, а також впевненості у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы.-СПб: Питер, 2000. - 425с.
2. Смагин С.Ф. Аддикция, аддиктивное поведение. - СПб.: МИПУ, 2000.-189с.
3. Короленка, І.П., Особистість і алкоголь / І.П. Короленка, В.Ю. Зав'ялов. - К.: Наука, 1987. - 595 с.
4. Попов Ю.В., Бруг А.В. Аддиктивное суицидальное поведение подростков //Обозрение психиатрии и медицинской психологии. - 2005. - №2. - С.3-6.

Коваленко Ю. В., студентка гр. МСРп-191,

Коленіченко Т. І., к.пед.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З КОМБОТАНТАМИ

Протягом всього існування людства його невід'ємною частиною була війна. Вона охоплює різні часи, території, покоління. Кордони держав постійно змінювалися, імперії, монархії розпадались. Ні одна зміна не проходить без жертв. З часом війна ставала все більш жорстокою та набувала все більших і більших масштабів. Проте, за кожною війною стоять люди, саме суспільство. Комбатанти проходять через тортури як психологічні, емоціональні, поведінкові так і фізичні. Тому після повернення з місць проведення воєнних дій комбатанти стикаються з низкою проблем як побутового так і соціального характеру. Саме тому дослідження особливостей соціальної роботи з комбатантами відіграє велику роль для соціуму в цілому.

Залишається низка важливих для теорії і практики питань: не з'ясовані особливості соціальної роботи з комбатантами, не визначено умови, які прилягли би ефективному адаптативному процесу.

Однією з нагальних потреб Української держави є впровадження інноваційних технологій заснованих на аналізі позитивного досвіду зарубіжних країн щодо соціальної роботи з комбатантами. Потенційними можливостями для роботи з комбатанатами в Україні є аналіз та узагальнення особливостей досвіду зарубіжних країн щодо соціальної роботи з даною категорією населення.

Вважаємо за доречне проаналізувати дефініції понять «соціальна робота», «соціалізація», «десоціалізація», «ресоціалізація», «військовослужбовець», «комбатант», а також їх особливості та відмінності.

Суть соціальної роботи та самої соціальної сфери це те без чого не може існувати суспільство, адже всі закони про права людини і допомогу не можуть забезпечити потрібні результати без впровадження їх до особистісного рівня життя та індивідуального підходу.

Початком формування соціальної роботи як професійної діяльності став кінець 19-го початок 20-го століття [1]. Науковці, соціальну роботу розглядають як «вид діяльності який направлений на надання допомоги особі, громадянам, які стикнулися з труднощами, в здобутті, поновленні чи підсиленні спроможності до психосоціальної життєдіяльності» (С. Кригін); «як діяльність спрямовану на надання допомоги особам, сім'ям, групам осіб щодо втілення в життя їх соціальних прав та в відшкодуванні фізичних, психологічних, інтелектуальних, соціальних та інших дефектів, які створюють перепону для повноцінної соціальної життєдіяльності» (О. Хлостова); «управління використанням людських ресурсів, сім'ї чи спільноти які перебувають в складній життєвій ситуації і є соціальною роботою» (Б Купріянов); «як своєрідний вид професійної діяльності щодо надання державної і недержавної підтримки людини для забезпечення рівня життя як матеріального так і культурного, морального, соціального, а також надання індивідуальної допомоги особам, сім'ї чи групі» (Д. Багрець) [2].

Отже, можемо зробити висновок, що соціальна робота являє собою складний механізм, який вимагає всеохоплюючих знань з різних сфер життєдіяльності (менеджменту, психології,

соціології, філософії, педагогіки, медицини, економіки). Соціальна робота активно розвивається, вона здатна на аналіз, реагування та комплексне вирішення проблем соціального характеру на будь-якому рівні громадської структури та докопуватися до конкретної людини в суспільстві. Кожне питання як на місцевому так і державному рівні має розглядатися з врахуванням соціальних наслідків.

Щодо процесу соціалізації, то науковці під соціалізацією розуміють «засвоєння соціальних норм та стилів поведінки при взаємодії з соціальним оточенням», «приборкання вроджених інстинктів».

Дефініція поняття «ресоціалізація» зводиться до того, що це «повернення особи в суспільство»; «поновлення знань про загальні правила та юридичні норми суспільства, а також відновлення морального, психічного, фізичного стану індивіда» [3,4]. Ресоціалізація комбатантів – це процес реорганізації застарілих соціальних навичок та нормалізація фізичного та психічного стану здоров'я для подальшої нормальної життєдіяльності та взаємодії з соціальним оточенням.

Поняття «десоціалізація визначається як зворотній процес, щодо ресоціалізації». По суті це відчуження індивіда від основної маси людей. Частіше зустрічається у людей похилого віку таке явище як часткова десоціалізація.

Враховуючи вище викладене, робимо висновок, що поняття соціалізація, десоціалізація, ресоціалізація взаємопов'язані. Можна уявити, що людина в своєму житті ходить по колу десоціалізація – ресоціалізація – соціалізація. І в процесі життєвого шляху людина може проходити це коло не один раз. Саме тому потреба в ресоціалізації комбатантів є такою актуальною, адже допомога їм адаптуватися до сучасного соціуму є важливим завданням соціальної роботи.

Проаналізуємо дефініцію «військовослужбовець». Загалом це людина яка служить у Збройних силах країни. Дана категорія осіб визначена конституцією кожної держави, як громадянин, що має звання та є повноцінним користувачем всіх соціально-економічних, політичних, та особистих прав і свобод.

Щодо поняття «комбатант». В міжнародному праві визначають як особу, яка входить до складу збройних сил держави і безпосередньо приймає участь в військових діях (одна з сторін міжнародного озброєного конфлікту). Вони можуть входити в добровольчі загони, загони ополчення, бути учасниками руху опору чи партизанами. Всі права та обов'язки комбатантів визначені Гаагськими конвенціями (1899 та 1907 р.), Женевською конвенцією (1949 р.) та додатковим протоколом до неї (1977 р.).

Виникнення нової політичної ситуації між Україною та Росією призвели до появи такого поняття як комбатант. Вони стали ще однією ланкою соціальної роботи, а саме учасники антитерористичної операції. Саме тому увага соціальних працівників звертається на створення відповідних умов та процесів ресоціалізації до звичайних умов життєдіяльності. Соціальна робота з того часу почала активно розвиватися в цьому напрямі. Окрім держави цією проблемою почали займатися громадські (ГО «Спілка Учасників АТО» - "Патріот"; ГО Ато-М) та благодійні організації (БФ допомоги учасникам АТО "Справедливість" ; БФ "Допомога ветеранам АТО"; БФ "Народна підтримка воїнів АТО").

Основним напрямом роботи з комбатантами в процесі їх ресоціалізації в Україні виступають тренінги та семінари, що не є достатнім для повноцінної програми щодо ресоціалізації.

Наприклад, в США існує стандарт Національної асоціації соціальних працівників, при якому військовий соціальний працівник повинен керуватися у своїй роботі фаховими цінностями, бути досвідченим, професійним, обізнаним та додержуватися стандартів: «планування втручання та лікування», «оцінка та вдосконалення практики та програми», «професійний розвиток», «нагляд, лідерство, освіта та навчання», «документація», «міжгалузеве лідерство та співробітництво», «культурна компетенція» та «адвокація» (таких стандартів налічується до 56).

В США комбатантам заздалегідь пропонується скласти план адаптації повернення до цивільного життя. Це план для безпроблемного входження в соціальне оточення, який формується спираючись на індивідуальні якості та властивості особистості комбатанта. В його складанні допомагають відповідно до програми «Transition Assistance Program» спеціалісти- консультанти.

Комбатанти мають право на пристосування до соціального оточення (життя в нормальних умовах) протягом 180 днів до звільнення в запас або в відставку. Відповідна встановлена форма та індивідуальний план ресоціалізації подається за 180 днів до дати звільнення спеціалістам-консультантам, які допомагають комбатантам визначити індивідуальні потреби. В цьому процесі активну участь приймають близькі комбатанта (сім'я, друзі).

В США усіма питаннями соціального захисту комбатантів займається міністерство оборони, міністерство в справах ветеранів, а також міністерство охорони здоров'я і соціального забезпечення. Вони надають спектр послуг та пільг комбатантам які включають: - грошову допомогу; - медичну допомогу; - освітню допомогу; - забезпечення житлом; допомога по безробіттю і т.д. [5].

Отже, все це є дієвою програмою допомоги комбатантам на території США пройти через ресоціалізацію та знову увійти в соціальне оточення.

Українська соціальна сфера потребує значних змін. Однією такою стороною соціальної сфери є проблема повернення комбатантів до умов цивільного життя, ресоціалізація, і, саме тому, потрібно узагальнити та врахувати позитивний досвід зарубіжних країн для усвідомлення необхідних змін. Проблема соціальної роботи з комбатантами викликає значні труднощі через відсутність систематизованої дієвої системи роботи з цією групою.

Отже, проаналізувавши підходи до особливостей соціальної роботи з комбатантами різних країн, ми виділимо основні: - держава займає ключову роль в процесі ресоціалізації; - соціальні працівники керуються методикою роботи з комбатантами; - комбатант займає головну позицію щодо ресоціалізації, а соціальний працівник – направляючу.

Можемо зробити висновок, що проблема соціальної роботи з комбатантами викликає значні труднощі у зв'язку з відсутністю систематизованої дієвої системи роботи з цією групою. Досвід США показав дієвість програми допомоги військовослужбовцям, щодо повернення додому. Можемо сказати, що визначення особливостей соціальної роботи з цією групою є першим кроком до створення відповідної правової, нормативної бази. Головною особливістю є те, що соціальна робота з комбатантами носить консультативний, профілактичний характер.

Список використаних джерел

1. Теория социальной работы Учебник / Под. ред. проф. ТЗЗ Е.И. Холостовой. - М.: Юристъ, 2001. - 334 с.
2. Москаленко, В.В. (2013) *Соціалізація особистості* Монографія. «Фенікс», м. Київ, Україна.
3. Юридична природа ресоціалізації : право чи обов'язок [Текст] / К. М. Лемішак // Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право / гол.ред. Ю.М. Бисага. – Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", 2015. – Т.3№Вип. 34. – С. 31-35. – Бібліогр.: с. 35 (9 назв). – Рез. укр., англ., рос.
4. Кибальченко В.В. Соціалізація та ресоціалізація: два полюси формування особистості неповнолітніх засуджених (Історико-освітній компонент) / В.В.Кибальченко // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: щоріч. бюл. Київ. ін-ту внутр. справ. – К., 2010. – № 6. – С.234-238
5. 2009 After The Military Handbook [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.militaryhandbooks.com>.

Кривенко В. О., студентка 3 курсу гр. СР-171

Науковий керівник – **Ревко А. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЛ-ІНФІКОВАНИМИ ОСОБАМИ

В умовах сьогодення кількість ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД в нашій країні з кожним днем зростає. Незважаючи на те, що пройшло вже більше ніж 30 років після відкриття вірусу імунодефіциту людини (ВІЛ), однак питання профілактики, діагностики та лікування не можна вважати вирішеними. Це пов'язано, в першу чергу, з розповсюдженням незахищених статевих зв'язків, ін'єкційного вживання наркотичних засобів. Більше того, молодь не замислюється відносно ризикованої щодо ВІЛ-інфікування поведінки.

Особлива роль в процесі подолання цієї пандемії належить соціальним працівникам, котривизначають якісний і кількісний склад їх потенційних клієнтів, їх потреби, а отже мають змогу управляти процесом надання адекватних якісних послуг [3].

Метою дослідження є визначення особливостей технологій соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими особами в Україні.

ВІЛ– це вірус імунодефіциту людини, потрапляючи в організм і розмножуючись, він вражає імунну систему, котра відповідає за боротьбу з інфекціями. Якщо вчасно не звернутися до лікаря і не розпочати лікування, ВІЛ має всі шанси перейти в стадію СНІД. СНІД – це четверта стадія розвитку ВІЛ-інфекції, синдром набутого імунодефіциту, котрий характеризується комплексом захворювань, що виникають на фоні зниженого імунітету. На зазначеній стадії імунна система людини не може протистояти інфекційним захворюванням. Без антиретровірусної терапії (АРВ-терапії) стадія СНІД може закінчитися смертю [2].

Згідно з офіційними даними Центру громадського здоров'я МОЗ України з 1987 року всього в Україні зареєстровано 346 454 нових випадки ВІЛ-інфекції, від СНІДу померло 50 691 людина. До найбільш уражених ВІЛ-інфекцією регіонів відносять Дніпропетровську, Одеську, Донецьку області, а також місто Київ.

У 2018 році вдруге в історії України вперше і з 2012 року зафіксовано зниження темпів поширення ВІЛ-інфекції (рис. 1).

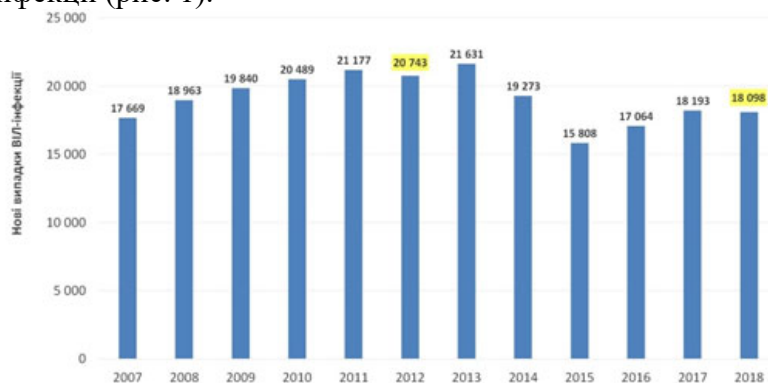

Рис. 1. Темпи поширення ВІЛ-інфекції в Україні (неповні дані за 2014-2015 рр. по Криму, Донецькій та Луганській областях)

Джерело: [5]

За період з 2007 по 2018 рік, за офіційними даними Центру громадського здоров'я МОЗ України, найбільша кількість нових випадків ВІЛ-інфекції спостерігалась у 2013 році – 21 631 осіб, що на 23% більше ніж у 2007 році. У 2012 році темпи епідемії знижувалися на 2%, але з початком у 2013-2014 роках широкомасштабної гуманітарної кризи ситуація різко погіршилася. А після втрати контролю над частиною території України було неможливо порівнювати дані статистики з даними попередніх років. Однак, починаючи з 2016 року в нашій країні почався новий статистичний відлік для оцінки темпів поширення епідемії ВІЛ/СНІДу. Так, у 2018 році було зареєстровано на 0,52 відсотка менше нових випадків ВІЛ, ніж у попередньому році [5].

Варто зазначити, що саме соціальна робота передбачає створення оптимальних соціальних умов життєдіяльності, котрі дозволяють хворому на ВІЛ відчувати себе особистістю, краще адаптуватися в соціальному середовищі (середовищем може виступати як найближче оточення, так і суспільство в цілому), а також вирішити цілий ряд проблем. Серед них варто виокремити зниження рівня життя ВІЛ-інфікованої людини, котрий залежить тією чи іншою мірою від соціально-демографічних чинників: рівня освіти та професійної підготовки; економічної активності населення; стану здоров'я тощо [4, с. 157].

До базових технологій соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими слід віднести:

1) організація спеціалізованої медичної допомоги та догляду за хворими, котрі знаходяться на різних стадіях розвитку ВІЛ-інфекції, надання їм психологічної допомогитасоціальної підтримки. Велику роль посідає консультування, в ході якого фахівець

із соціальної роботи допомагає клієнту вивчити і зрозуміти існуючі проблеми та запропонувати різні варіанти, котрі можуть бути використані для їх вирішення;

2) інформування клієнта про його права на медико-соціальну допомогу та порядок її надання з урахуванням специфіки проблем нужденного, про пільги та інші види соціального захисту;

3) індивідуальна, групова або сімейна психотерапія, психокорекція, психічна саморегуляція;

4) психологічний супровід на всіх етапах роботи з хворими та членами їх сімей;

5) надання можливості сім'ї отримувати достатні знання про розвиток хвороби, харчуванні та особливості препаратів для ВІЛ-інфікованих;

6) формування установок клієнта на здоровий спосіб життя;

7) санітарно-гігієнічне просвітництво [1].

Отже, поширення епідемії ВІЛ/ СНІДу в Україні все більше поглиблює і так існуючу соціально-демографічну кризу. ВІЛ-інфіковані особи не обмежуються тільки потребами в лікувальних препаратах та медичному нагляді, але вони також потребують соціальної підтримки і захисту з боку суспільства. Соціальна робота – потужна зброя в цій боротьбі. Технологічний аспект соціальної роботи включає в себе в основному індивідуальну допомогу ВІЛ-інфікованій особі, її сім'ї та найближчому оточенню. При цьому використовуються такі методи як: консультування, догляд і обслуговування, патронаж, психологічна підтримка, інформування, пряма натуральна й фінансова допомога, тощо. Ефективність соціальної роботи забезпечуватиметься тільки в тому випадку, якщо будуть враховані специфічні особливості індивідуального консультування та групової роботи на різних етапах перебігу захворювання.

Список використаних джерел

1. Абрамова К. А. Технології соціальної роботи з різними категоріями населення. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2014. № 4 (287). С. 58-68.

2. Агарков О. А., Арабаджієв Д. Ю., Єрохіна Т. В., Кузьмін В. В., Мещан І. В., Попович В. М. Технології соціальної роботи: Навчальний посібник з грифом МОН України. Запоріжжя: вид. комплекс АТ «Мотор-Січ», 2015. 487 с.

3. Бакуменко І. А., Мельник І. П., Савельчук І. Б. Особливості організації психосоціальної роботи з людьми, яких торкнулася проблема ВІЛ. *Науково-методичний журнал «Соціальна робота в Україні: теорія і практика»*. № 1-4. ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2015. С. 151–157.

4. Ревко А. М. Детермінанти формування рівня життя населення регіонів України. *Науковий вісник Полісся*. 2016. Вип. 4(1). С. 154-159.

5. СНІД в Україні: статистика на 01.11.2019. URL : http://www.antiaids.org/news/aids_stat/snd-v-ukran-statistika-na-01112019-11352.html (дата доступу: 25.04.2020)

Ларченко Ю. В., студентка І курсу, група МСРп-191

Науковий керівник - **Острянюк Т. С.**, к. п. н, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ

На сьогоднішній день однією з найбільш актуальних проблем життєдіяльності людини є збереження її безпеки. Це, насамперед, пов'язано з реальним становищем суспільства, яке характеризується наявністю низки небезпек і загроз для життя і здоров'я особистості.

Потреба в безпеці – одна з базових потреб індивіда. Будь-який контакт із природними або соціальними явищами людина інтуїтивно або свідомо може оцінювати з погляду можливої загрози. Поряд із фізичними, збільшується кількість джерел психологічної загрози, що в свою чергу зумовлює потребу забезпечення психологічної безпеки особистості.

Безпека – це стан, в якому небезпека і умови, які ведуть до фізичного, психологічного або матеріального збитку, контролюються для того, щоб зберегти здоров'я і добробут індивідів та суспільства. Важливо зазначити, що безпека не визначається як повна відсутність небезпеки, оскільки сама життєдіяльність людини є потенційно небезпечною.

Тому, під безпекою людини розуміють стан, коли дія зовнішніх та внутрішніх факторів не призводить до утруднення чи унеможливлення функціонування та розвитку людини [1].

Останнім часом, все більшої важливості набуває поняття психологічної безпеки. Це можна пояснити тим, що психологічна безпека особистості є необхідною умовою розвитку її функціональних можливостей, реалізації особистісного потенціалу, а також відчуття надійності у взаємовідносинах з іншими людьми та суспільством загалом.

Дослідженням проблеми розуміння психологічної безпеки займалися багато науковців. Тому, вважаємо необхідним розглянути їх підходи до визначення даного поняття.

Сам термін «психологічна безпека» був введений С.К. Роціним і В.А. Сосніним. Вони визначили його як стан суспільної свідомості, у якому суспільство в цілому і кожна окрема особистість сприймають існуюче життя як адекватне й надійне, оскільки воно створює реальні можливості для задоволення природних і соціальних потреб громадян сьогодні й дає їм впевненість у майбутньому.

У свою чергу, І.А. Баєва розуміє під психологічною безпекою стан психологічної захищеності, а також здатність людини і середовища відбивати несприятливі зовнішні та внутрішні впливи.

Н.Л. Шликова тлумачить психологічну безпеку як складне структуроване психологічне утворення, що припускає розгляд психологічної безпеки як цілісної системи процесів, результатом яких є відповідність потреб, цінностей, можливостей суб'єкта відбитим характеристикам реальної дійсності.

І.І. Приходько зазначає, що психологічна безпека – це багаторівнева динамічна система, що визначає рівень захищеності психіки людини, її здатність підтримувати оптимальний рівень функціонування, усувати виникаючі зовнішні й внутрішні загрози і можливість збереження на досить стійкому дієздатному рівні.

Пізніше, досліджуючи різноманітні аспекти інформаційного впливу на суспільство і конкретну особистість, Г.В. Грачов та І.К. Мельник вивчали інформаційно-психологічну безпеку особистості. Вони трактували її як певний стан захищеності психіки особистості від дії різноманітних інформаційних факторів, які перешкоджають або утруднюють формування й функціонування адекватної інформаційно-орієнтовної основи соціальної поведінки людини в цілому і життєдіяльності в суспільстві, а також адекватної системи її суб'єктивного (особистісного) ставлення до навколишнього світу й самого себе [4].

Також, аналізували поняття інформаційно-психологічної безпеки особистості як стану захищеності людей від впливів, здатних змінювати психічні властивості й індивідуальні психічні процеси й стани людей, а також запобігти або знешкодити небезпеці, що викликані інформаційними впливами для цих суб'єктів, Г.Л. Смолян і Г.М. Зараківський [2].

Отже, розглянувши підходи різних науковців до визначення поняття психологічної безпеки можемо зробити висновки, що це стан психологічної захищеності та здатності відбивати несприятливі впливи. Його можна розглядати з позиції окремої особистості або суспільства в цілому.

Процес формування і розвитку психологічної безпеки передбачає відображення людиною зовнішніх умов у вигляді деякої суб'єктивної моделі, яка служить основою для попереднього психологічного програмування дій, для їх регуляції в будь-якій діяльності. При цьому різні суб'єкти в однаковому середовищі можуть переживати різну ступінь безпеки. Психологічна безпека особистості визначена особливостями індивідуального осмислення дійсності у всій сукупності її соціальних процесів, подій, відносин.

Психологічна безпека особистості є предметом вивчення психології безпеки, яка вивчає соціопсихологічні явища і процеси, що виникають у ситуації небезпеки. Об'єктом психології безпеки, як і будь-якої іншої області психологічної науки, є психічна реальність, особливості визначення якої в якості об'єкта дослідження обумовлені характером задоволення потреби в безпеці, станом захищеності психіки від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також характером взаємодії людини з соціальним середовищем [3].

Таким чином, здійснивши теоретичний аналіз основ психологічної безпеки особистості, можна зробити висновки, що психологічна безпека це стан, який відбивається в переживаннях особистості захищеності або незахищеності в конкретних життєвих обставинах. Він проявляється у здатності людини чинити опір деструктивним впливам та зберігати стійкість у потенційно небезпечному середовищі. При цьому, психологічна безпека особистості визначена особливостями індивідуального осмислення дійсності. Відтак, процес формування і розвитку психологічної безпеки передбачає відображення людиною зовнішніх умов у вигляді суб'єктивної моделі.

Список використаних джерел

1. Безпека життєдіяльності. URL: https://pidruchniki.com/1056112750811/bzhd/teoriya_nebezpeki_bezpeki
2. Приходько І.І. Небезпеки і загрози для психологічної безпеки особистості. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsp/01_2009/09piipbo.pdf
3. Психологічна безпека особистості: комплекс навчально-методичного забезпечення для підготовки аспірантів за спеціальністю 053 «Психологія» / Укл.: Ложкін Г.В., Чукавіна Т.Е. – К. : НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», 2016. – 47 с.
4. Психологічна безпека. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0.

Лєскова Л. Ф., старший викладач кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Перед світовою спільнотою постає глобальна проблема, масштаби якої сьогодні явно не усвідомлені або применшуються – створити інноваційну теорію і практику управління, сформувані управлінців нової генерації, здатних мислити і діяти по-новому в умовах кризового стану суспільства, приймати превентивні рішення, ефективно використовувати наявні ресурси [1].

Потреба у менеджерах соціальної роботи проявилась у рамках соціально-економічних реформ, в тенденціях удосконалення освітніх технологій вищої школи, спрямованих на досягнення професіоналізму управлінського персоналу.

Менеджери соціальної роботи мають володіти певними здібностями щодо організації людей, прийняття стратегічних рішень та управлінської культури.

Важливе значення у підготовці управлінців соціальної роботи повинно надаватися формуванню професійної культури, розвитку особистісно-професійних якостей. Професійна культура – характеристика рівня компетентності працівника (менеджера) та ставлення його до праці та себе як суб'єкта праці. Управлінська культура являється частиною професійної культури.

Тож у сучасних умовах актуалізується необхідність оволодіння спеціалістами соціальних установ управлінською культурою.

Аналіз літератури свідчить, що проблеми управлінської діяльності менеджера соціальної роботи усе частіше стають предметом уваги багатьох науковців.

Фахівцями, які зробили свій внесок у розробку процесу формування управлінської культури менеджерів соціальної роботи були психологи та педагоги, серед яких можна виділити Є.С. Березняка, В.І. Бондара, В.М. Бегей, Л.І. Даниленко, Г.В. Єльнікову, Л.М. Калініну, Л.М. Карамушку, Т.І. Шамову тощо.

Проаналізувавши наукові роботи, робимо висновок, що функції, які реалізує менеджер соціальної роботи, – це не тільки управління організацією та її розвитком, але і керівництво поведінкою людей. І це уміння залежить від багатьох складників, зокрема і від управлінської культури.

Визначення поняття «управлінська культура» у сучасних наукових дослідженнях до цього часу не отримало однозначного тлумачення.

Під управлінською культурою в педагогічній літературі, як правило, розуміється «міра і спосіб творчої самореалізації особистості керівника у різноманітних видах управлінської діяльності, направленої на засвоєння, передачу та створення цінностей і технологій в управлінні»[6].

Ефективність роботи соціальних установ у сучасному суспільстві у вирішальній мірі залежить від управлінської культури кадрів, їх компетентності у розробці стратегічних і тактичних програм, які забезпечують не тільки функціонування, але і інноваційний розвиток служби, колективу, впровадження новітніх технологій.

Управлінська культура (мікрокультура) менеджера – це частина культури управління, яка відображує ступінь оволодіння менеджером знаннями, способами та методами управлінської діяльності і використання їх в практичній діяльності у відповідності з рівнем розвитку його особистості [3, с. 194–198]. Тому менеджер є носієм управлінської культури яку слід інтерпретувати як комплексну систему інтелектуальних, соціально-культурних та морально-вольових якостей, які трансформуються в залежності від індивідуальних особливостей його свідомості і діяльності.

Управлінська культура є частиною загальної культури, носить конкретно історичний характер, має здатність спадкоємності й відтворення в особі окремих керівників і колективів. Таке визначення цілком можна застосувати до суб'єкта управління, тобто до особистості, чії професійні обов'язки пов'язані з реалізацією управлінських функцій [5, с. 187–196].

На думку Б.А.Гаєвського та Ю.І.Палехи «...управлінська культура керівника (його особиста віра, цінності та стиль) багато в чому визначає культуру організації» [2, с. 60]. Ми погоджуємося з думкою науковців, які наголошують, що від управлінської культури керівника залежить організаційна культура організації; в свою чергу організаційна культура і створений стиль роботи принципово впливають на вироблення у керівника тієї чи іншої культури управління [2, с. 63].

Сам механізм формування управлінської культури можна подати наступним чином:

- Формування знань, управлінських концепцій, проектів програм;
- Розвиток управлінських відносин;
- Мотивація до творчої діяльності в сфері управління;
- Утвердження поваги в суспільстві до громадських інститутів, держави, законів, моралі, права;
- Розробка та впровадження управлінських технологій, які об'єднують між собою усі вищезазначені етапи.

Процес формування управлінської культури менеджера соціальної роботи в закладах вищої освіти ми наділяємо наступним змістом:

- Надання особистості здобувача вищої освіти підтримки в отриманні знань про управлінську культуру; закріплення навичок культурної управлінської діяльності як професійно-особистісної цінності, її важливості;
- Актуалізація потреби в ній, її аналізі, усвідомленні та адекватній оцінці особистої управлінської культури з точки зору потенціалу професії, планування професійного успіху.

Таким чином, процес формування управлінської культури у здобувачів вищої освіти – майбутніх менеджерів соціальної роботи у ході вивчення загально професійних дисциплін буде протікати більш ефективно, якщо буде розроблена та впроваджена у навчальний процес система формування управлінської культури, яка включатиме:

- Поетапне формування управлінської культури у здобувачів вищої освіти;
- Особистісно-діяльнісну направленість процесу формування управлінської культури;
- Настанова здобувачів вищої освіти на цінність формування управлінської культури;
- Організацію педагогічного процесу на основі інтегративного підходу у викладанні загально професійних дисциплін.

Отже, управлінська культура не існує ні поза людиною, будучи частиною особистої, професійної культури, ні поза трудовим колективом як соціальної організації. Це похідна від їх взаємодії у процесі спільної діяльності, але разом з тим вона впливає на них і трансформується сама. Керівник (менеджер) реалізує через культуру свої здібності, світогляд, соціальні відчуття, професійні вміння. Підлеглий, сприймаючи цінності управлінської культури керівника і організації, може змінювати свою професійну культуру.

Список використаних джерел

1. Белоліпецький В. Естетика и культура управления: учебно-практическое пос. /В. Белоліпецький, Л. Павлова. – М.: ИКЦ «МарТ», 2004. – 384 с.
2. Гаевский Б., Палеха Ю. Культура управления и организационная культура // Персонал. – 1998. – №4. – С. 60-63.
3. Каганець І. В. Психологічні аспекти в менеджменті / І. В. Каганець. – К. : Port-Royal ; Тернопіль : Мандрівець. – 2007. – 204 с.
4. Социология управления: учеб.пособие / А.В. Верещагина и др.; отв.ред. С.И. Самыгин. – Ростов н/Д: Феникс. 2014. – 318 с. – (Высшее образование)
5. Соціальна робота: Менеджмент соціальної роботи : навчальний посібник. – К. : ДЦССМ, 2003. – 276 с
6. <http://utazrooimkz.narod.ru/dokladkultura>.

Лой Н. О., студентка 1-го курсу, гр. МСПДп-191

Науковий керівник – **Чепурна Г. Л.**, к.псих.н.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА

Дослідження проблеми материнства в останній час набуває міждисциплінарного значення. Збільшення проявів девіантного материнства яке проявляється у відмові від дітей, ставленні до них з неповагою, проявах насильства, порушенні материнсько-дитячих стосунків, психологічному інфантилізмі становить особливу проблему не лише для матері, а й дитини та суспільства в цілому. Відтак, проблема дослідження психологічної готовності до материнства та розробки та реалізації системи психолого-педагогічних заходів, спрямованих на підготовку жінки до майбутнього материнства є актуальною в практиці соціальної роботи.

Висвітленню особливостей психологічної готовності до материнства присвячені праці Г. Філіпової, Р. Мухамедрахімова, Н. Коваленка, В. Брутмана та інш. Внесок у розробку концептуалізації материнства внесли Д. Віннікот, Р. Балзам, Р. Овчарова, Н. Чичеріна, Л. Шнейдер та інш. Проблему девіантного материнства розглядали В. Брутман, М. Панкратов, А. Захаров та інші.

Метою статті є обґрунтувати і розкрити основні підходи до проблеми психологічної готовності до материнства.

Виклад основного матеріалу. Потреба у материнстві є однією з вищих потреб людини, вона формується протягом онтогенезу під впливом конкретних культурних умов та має певну структуру. Так Г.Філіппова вважає, що основи майбутнього материнства закладаються ще у глибокому дитинстві під час взаємодії з власною матір'ю [4]. Багаторівневою, на думку дослідниці, є і психологічна готовність до материнства. Модель психологічної готовності до материнства представлено нижче.

1. Особистісна готовність: загальна зрілість (адекватна віково-статеву ідентифікація; здатність до ухвалення рішень і відповідальності; міцна прихильність; внутрішня каузальна атрибуція і внутрішній локус контролю; відсутність залежностей) і особистісні якості необхідні для ефективного материнства (емпатія; здатність до спільної діяльності; здатність бути «тут і тепер»; творчі здібності; інтерес до розвитку особистості; інтерес до виховання; вміння отримувати задоволення; культура тіла тощо).

2. Адекватна модель батьківства: адекватність моделей материнської і батьківської ролей, сформованих в своїй сім'ї.

3. Мотиваційна готовність: зрілість мотивації народження дитини, при якій дитя не стає засобом самореалізації жінки (засобом утримання партнера або зміцнення сім'ї, засобом компенсації своїх дитячо-батьківських стосунків, засобом досягнення певного соціального статусу тощо).

4.Сформованість материнської компетентності: ставлення до дитини як до суб'єкта не лише фізичних, але і психічних потреб і суб'єктивних переживань; сенситивність до стимуляції від дитини; здібність до адекватного реагування на прояви поведінки дитини; необхідні знання про фізичний і психічний розвиток дитини, особливо вікові особливості її взаємодії зі світом; здатність до спільної діяльності з дитям; навички виховання і навчання, адекватні віковим особливостям дитини.

5.Сформованість материнської сфери. У структурі материнської сфери дослідниця виокремлює наступні складники: потребово-мотиваційний, який містить потребу матері в контакті з дитиною як суб'єктом – носієм гештальту дитинства, потребу в захисті дитини та піклуванні про неї; операційний, який складається з двох частин – операції по догляду й захисту та спілкування з дитиною; ціннісно-смысловий, який включає ставлення матері до дитини як самостійної цінності та цінність самого материнства. Сам цей блок має культурну специфіку та визначається моделлю дитячо-батьківських взаємин у суспільстві.

Заслужують уваги й результати наукових пошуків Н. Дармостук, яка досліджує ставоролеві та особистісні чинники формування психологічної готовності до материнства, що концептуалізується як особистісне утворення (симптомокомплекс особистісних рис), як особливий тип особистісної організації, що забезпечує якість контакту, основними елементами якого постають допомога та прийняття; як глибина асиміляції материнського архетипу, як один зі способів гендерної соціалізації та реалізації жінки. У дівчат, перед якими не стоїть актуальне завдання планування родини, існують чотири типи готовності:

- брак готовності до материнства (відмова від материнства);
- готовність до функціонального материнства;
- готовність до ретрофлексивного материнства;
- готовність до нумінозного материнства [3].

Т. Гур'янова зазначає особливості розвитку психологічної готовності до материнства на стадії планування вагітності, під час вагітності й після пологів. Відповідно структура психологічної готовності до материнства визначається суперечністю між способом життя, що склався, і тим способом життя, який передбачається після народження дитини. На її думку, в структурі психологічної готовності до материнства можна виділити такі аспекти: мотиваційний – мотив народження дитини, відповідальність за її народження і виховання, почуття обов'язку; оцінний – рефлексія своєї підготовленості і своєї відповідності ролі матері, оптимальному образу матері (механізм ідентифікації); емоційний – емоційне сприйняття ситуації материнства (комфорт/дискомфорт), переважний фон настрою, що супроводжує вагітність і взаємодію з дитиною, задоволеність або незадоволеність роллю; операційний – материнська компетентність: володіння способами, прийомами, знаннями, навичками, уміннями, необхідними для догляду за дитиною, уміння моделювати власну діяльність; аспект регуляції – саморегуляція жінки під час вагітності й після народження дитини [2].

Одним із сенситивних періодів становлення мотиваційних основ материнської сфери О. Тіунова вважає ранню юність, оскільки у цей віковий період відбувається розвиток жіночої самоідентичності, емоційної зрілості та психологічного дорослішання. Дослідницею виокремлено такі структурні компоненти психологічної готовності до материнства: когнітивний, що включає уявлення про себе як майбутню матір та материнство загалом; емоційно-ціннісний, основою якого є позитивне ставлення до себе як майбутньої матері, включення материнства до ціннісно-смысловій сфери; операційний, що передбачає сформованість навичок материнської компетентності [5]. В. Брутман розглядає готовність до материнства як здатність матері забезпечувати адекватні умови для розвитку дитини, що виявляється в певному типі відношення матері до дитини. Тип материнського відношення, відповідний готовності або неготовності до материнства, автор пов'язує з цінністю дитини для матері [1].

Українська дослідниця Н. Яремчук вважає, що до структури психологічної готовності до материнства входять такі блоки: ціннісно-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, комунікативний, емпатійний та афективно-регулятивний. Згідно з розробленою психологічною структурою готовності жінки до материнства, нею визначено психологічні критерії та рівні розвитку

кожного з них. Зокрема авторкою чітко визначено критерії психологічної неготовності до материнства. У ціннісно-мотиваційній сфері це проявляється у відсутності усвідомлення цінності дитини та материнства, нерозвиненій відповідальності, схильність до абортів. Інформаційно-пізнавальна сфера характеризується відсутністю знань з проблем материнства, особливостей вагітності, народження та виховання дитини. Комунікативна сфера визначається невмінням встановлювати та підтримувати доброзичливі взаємини з дитиною, організувати розклад її життя, гру, розвиток тощо. Важливим чинником девіантного материнства також виступає відсутність емпатії та нездатність до регуляції власних емоцій [5].

Варто зазначити, що найбільш деструктивно роль у психологічній готовності більшості авторів трактують мотивацію, що виражається у прагненні мати особу, яка здійснює нереалізовані плани, мрії матері; прагненні жінки уникнути самотності; способі компенсації дефіциту любові до самої себе; вагітність як відповідність соціальним очікуванням; вагітність як спосіб збереження стосунків та утримання чоловіка/дружини у шлюбі; вагітність як спосіб досягнення псевдодиференціації від батьківської сім'ї; вагітність як спосіб легалізації шлюбу; матеріальні мотиви; вагітність заради збереження власного здоров'я; вагітність як відмова від минулого, як символ нового етапу в житті жінки чи як спосіб перекреслити "бурхливе" минуле [5].

Висновки. У сучасній психолого-педагогічній науці дослідження материнства виступає як вивчення материнської сфери жінки під якою розуміють систему потреб, мотивів, знань, умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, диспозицій, емоційних переживань жінкою материнства. На основі теоретичного аналізу ми розглядаємо суб'єктивну готовність до материнства як особливе системне утворення у психіці жінки, здатне забезпечувати адекватні умови для розвитку дитини, задовольняти найважливіші психологічні потреби немовляти в безпеці, підтримку інтересу до зовнішнього світу й любові. Більшість дослідників визначає психологічну готовність до материнства як цілісний конструкт, де всі компоненти взаємопов'язані.

Формуючись упродовж всього життя, мотиваційна основа материнської поведінки жінки зазнаватиме впливу як сприятливих, так і несприятливих чинників. Рівень психологічної готовності до материнства буде визначатися сумарним ефектом дії цих чинників до того моменту, коли жінка стає матір'ю.

Список використаних джерел

1. Брутман В. И. Особенности семейного воспитания и личностные характеристики женщин, бросающих своих детей / В. И. Брутман, А. Я. Варга, М. С. Радионова // Психология сегодня : Ежегодн. Рос. психол. об-ва. – 1996. – Т. 2, вып. 4. – С. 151–152.
2. Гурьянова Т.А. Развитие психологической готовности к материнству на стадии планирования беременности, во время беременности после родов: дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.01 - общая психология / Т.А. Гурьянова. – Барнаул, 2004. – 176с.
3. Дармостук Н.В. Статеворольові та особистісні чинники формування психологічної готовності до материнства / Н. В. Дармостук // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2010. – № 902. – Сер.: Психологія. – Вип. 43. – С. 44–49.
4. Филиппова Г. Г. Психология материнства и ранний онтогенез / Г.Г. Филиппова – М.: Жизнь и мысль, 1999. – 220 с.
5. Шмілик Н. Особливості взаємозв'язку сформованості готовності до материнства з типом переживання вагітності / Наталія Шмілик // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. - 2016 – № 1 – С. 139 – 148.

Маррацца А., студент гр. СР-162

Науковий керівник – **Мульована Л. І.,** асистент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МОДЕРНІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

У нашій роботі ми розглянемо певні тенденції розвитку соціальної держави в нинішніх умовах глобалізаційних викликів. Розуміння загальних шляхів розвитку сучасного суспільства дозволяє усвідомити, де ми знаходимося і куди прямуємо.

Зараз сучасність охоплена глобальною кризою: економічною, ціннісною, демографічною, екологічною і т.д. Стрімка трансформація умов життя спонукає шукати нові шляхи подальшого існування та розвитку. Для вирішення цих завдань необхідно активізувати суспільну свідомість та почати діяти за новими правилами. До таких принципів належать:

суб'єктивізм, раціоналізм, подолання ієрархій в системі, вироблення сенсу, вміння знаходити нестандартні рішення, внутрішня опора, прагнення до добробуту, відкритість, довіра. План майбутнього держави необхідно мати для того, щоб мати можливість бути окремою одиницею на міжнародній арені і відстоювати власні інтереси, а не бути пішаком у чужій політичній грі.

Вже зараз ми маємо змогу формувати картину успіху та щасливого майбутнього України. Ці орієнтири мають інтегрувати громадянське суспільство, змінити межі можливого. Тоді національний діалог подарує нам стратегії, проекти та ресурси.

Реформи соціальної сфери в багатьох соціальних державах свідчать про чітку спрямованість на звуження спектра дії соціальної держави, стимулювання активності та відповідальності громадян за забезпечення добробуту, призупинення розширення соціальних функцій, бо вони стають непосильними для державних бюджетів і неефективними, з точки зору потреб суспільства. Головним змістом соціальної держави поступово стає створення умов для саморозвитку працездатної особи, насамперед через трудову активність соціальної держави сприяє виникненню якнайбільшої кількості ефективних робочих місць, сприяння самостійному підприємництву та іншим формам трудової активності громадян.

Теперішній тренд у розвитку моделей соціальної держави: з одного боку, скорочення соціальних програм, прагнення до підвищення їх економічної ефективності та віддачі, а з іншого – розширення соціального партнерства, децентралізація влади, посилення регіональних і місцевих органів. При цьому відбувається зміна ролі як держави, так і громадянина: останній постає не лише як об'єкт соціальної політики держави, а й як активний її суб'єкт, користувач і виробник соціальних послуг [1].

Модель соціальної держави має такі основи: підтримка, стимулювання власної ініціативи, підприємливості, продуктивної праці людини; підвищення трудової мотивації; посилення соціальної відповідальності людей за власне забезпечення та соціальної відповідальності підприємств; економічна ефективність має уособлювати соціальну справедливість й екологічну збалансованість; інвестування в знання; активне залучення державою до виконання соціальних функцій інститутів громадянського суспільства та бізнесу; захист неринкових соціальних сфер (екологія, освіта, духовне життя тощо). Людські ресурси в моделі соціальної держави мають розглядатися як базові ресурси, а відповідальність за ефективність сучасної моделі соціальної держави покладатимуться у рівних частках на державу, бізнес, неурядові організації, громадянське суспільство у цілому й окремих громадян.

Завданням вітчизняної моделі соціальної держави має стати сприяння механізмам соціальної мобільності, формування соціального ліфту для всіх груп населення. Сучасна модель соціальної держави має виступити соціально-політичним арбітром у відносинах між соціальними верствами; в її основі – соціальне законодавство, розвинене громадянське суспільство, соціально відповідальний бізнес[2].

Для визначення моделі соціальної держави в Україні слід утвердити новий принцип соціальної політики: держава надає та гарантує найнеобхідніші соціальні гарантії найбільш нужденним. При цьому модерна соціальна держава зобов'язана виступити головним суб'єктом реалізації соціальних інвестицій у розвиток освіти, охорони здоров'я, культури. Модель вітчизняної соціальної держави доцільна як соціально-запобіжна, що активізує соціальний капітал, по-новому розподіляє відповідальність між державою, суспільством і громадянами, стимулює останніх, підвищує значення особистої відповідальності громадян за свій добробут, інвестує в людський капітал, створює умови для саморозвитку особистості через трудову активність, здійснює соціальне інвестування. Ця модель передбачає забезпечення державою лише основних потреб людини при одночасному посиленні відповідальності особи за власний добробут. Рисами моделі є: піднесення значимості знань; консолідація влади, бізнесу та громадськості у вирішенні соціально - значимих питань; підвищення якості людського потенціалу; стимулювання розвитку корпоративної

відповідальності, підвищення соціальної відповідальності бізнесу; соціальний діалог роботодавців і працівників, розвиток системи соціального партнерства; позиціонування громадянина як виробника, надавача соціальних благ; впровадження у соціальну сферу європейських принципів ефективного урядування; екологічне стимулювання (бізнесу та громадян) [3].

Те що відбувається в наш час є не просто кризою, бо це є народженням нового світу. У цьому світі соціальним капіталом стануть знання, відносини і репутація. Економіка розподіленого володіння замінить стару модель. Незмінним залишиться тільки те, що не можна скопіювати: враження, особисті трансформації. Нове мислення, яке має в основі цінності гармонії та спільного розвитку, взаєморозуміння та толерантності, швидко телепортує людей у нову реальність. Все це допоможе сформувати нові бізнес-моделі, структури та інституції. Гроші знеціняться, натомість будуть цінуватися досвід та статус. Більшість функцій держави на себе візьмуть громади. Обирати певну стратегію розвитку - це вже відповідальність кожної людини.

Отже, ми дійшли висновку, що розвитку соціальної держави в сучасних умовах сприятиме процес модернізації. Саме цей процес має стосуватися всіх сфер в соціальному, політичному та економічному житті суспільства. Зараз наша держава є свідком і учасником цікавої історичної епохи, і тільки від кожного окремого громадянина, який готовий взяти на себе відповідальність і бути активним творцем іншої реальності, залежить результат подій. Перемога потребує зусиль, але стратегічне бачення нового і об'єднання на цьому шляху дає нам шанс на позитивну динаміку.

Список використаних джерел

1. Співак В. М. Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації: монографія / В. М. Співак. – К. : Логос, 2011. – 416 с.
2. Хома Н. М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід : Монографія / Н. М. Хома. – К. : Юридична думка, 2012. – 592 с.
3. Н.І. Обушна. Теоретико-методологічний аналіз модернізації [Електронний ресурс] / Н. І. Обушна – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-3/doc/1/06.pdf>.

Мекшун А. Д., старший викладач,
Буглак Ю. В., студентка гр. СР -181

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДО ПРОБЛЕМИ ВЕДЕННЯ ДІЛОВОДСТВА В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Сьогодні соціальна робота змінює характер своєї діяльності. Сучасні умови розвитку вимагають від соціального працівника формувати нові вміння оцінювати потреби й ресурси людини розробляти проекти, програми й особливо важливим стає вміння ефективно використовувати й складати необхідні нормативно – правові документи, надавати допомогу в складанні та написанні заяв. Вміння аналізувати й впорядковувати, документи — це показники рівня розвитку соціального працівника.

Метою дослідження є розкриття деяких засад ведення документування в соціальній роботі.

Наразі соціальний працівник повинен мати гарну професійну підготовку володіти знаннями в галузі діловодства, вміти орієнтуватись в правовій базі й аналізувати законодавчо – нормативні акти.

Важливе місце у вивченні ролі документів в соціальній роботі для майбутніх працівників соціальної сфери займають праці українських науковців О. Безпалько, Д. Годлевської, І. Зверевої, А. Капської, В. Поліщук; вітчизняний та закордонний практичний досвід соціальної роботи розкривається в дослідженнях І. Андрєєва, Р. Вайноли, Г. Лактіонової, О. Оржеховської та ін.. Так, Капська А. Й. зазначає, що фахівцем із соціальної роботи є «особа, яка має спеціальну освіту і здійснює роботу з документами для різних груп клієнтів» [4, с. 220]. На думку Коваль Л. Г, Зверевої І. Д. спеціаліст із соціальної роботи це

«соціальний працівник, зайнятий у сфері соціальної роботи, діяльність якого має спеціальну кваліфікацію, знання та досвід в роботі з окремими видами документів» [2, с. 23]. Серед науковців існують й інші підходи до трактування ролі документів в соціальній роботі». Зокрема Холостова О. І. відзначає, що «посада «фахівець з соціальної роботи» – еквівалент прийнятої у світі посади «соціальний працівник» [5].

Оскільки у документах міститься значна кількість інформації щодо життя людини. Аналіз документів допомагає соціальному працівнику перевірити порівняти одержані дані, отримати інформацію для розв'язання проблеми, скласти характеристику клієнта. Достовірність аналізу документа передбачає дотримання таких вимог:

1. Визначення виду, форми документа;

2. Визначити чи цей документ є офіційний (складений різноманітними державними установами), або неофіційний документ.

Офіційні документи надійніші ніж неофіційні, особисті надійніші за безособові, первинні документи надійніші за вторинні, соціальний працівник повинен про це пам'ятати.

Документування соціальної роботи є складовою частиною управління або менеджменту соціальної роботи, тобто невід'ємною частиною процесу та результату управління взаємодією соціальної служби з людиною або втручання соціальної служби в соціальну проблему мікросередовища. Потреба в документуванні обумовлена складністю соціальної роботи та особливостями професійної діяльності типу «людина – людина»:

1) від рішень, які приймають соціальні працівники, залежить доля клієнтів, їхніх близьких;

2) існує постійна небезпека прийняття помилкового рішення, а тому збільшується кількість спірних питань та дилем в соціальній роботі;

3) увага громади, ЗМІ до діяльності соціальних служб вимагає від соціальних працівників знань та вмінь відкрито, аргументовано обговорювати концептуальні, технологічні, етичні проблеми професійної діяльності, систематично аналізувати результати власних зусиль;

4) діяльність соціального працівника розглядається у співвідношеннях: потреби клієнтів – практичний досвід становлення держави; соціальні служби, формування суб'єктивних моделей клієнта – ідеал соціального працівника; напрацювання практичного досвіду – необхідність стандартизувати соціальні послуги [3, с. 56].

Соціальні працівники повинні знати порядок опрацювання документу, пам'ятати ким і як вони повинні виконуватися і вміти контролювати цю роботу; знати основи права та трудового законодавства, норми охорони праці та виробничої санітарії; діловодство. Також фахівець повинен вміти вести первинну документацію з організації соціального обслуговування та допомоги, обліку та звітності; розглядати листи, заяви, скарги та у встановленому порядку надавати відповіді. Фахівець соціальної сфери повинен вміти самостійно, згідно з усними чи письмовими вказівками керівника, складати основні службові документи і оформляти їх; користуючись спеціальними довідниками, вміти відносити документи у встановлений для них термін зберігання. Фахівець соціальної сфери відповідає за збереження документації як в електронному, так і в друкованому вигляді: особових карток дітей, протоколів відвідувань клієнтів, копій вихідних листів; стежить за збереженням конфіденційної та закритої інформації [1, с. 45].

Отже, на сьогодні ведення професійних документів в соціальній роботі відіграє провідну роль, соціальний працівник кожного робочого дня стикається з великою кількістю різноманітних документів які допомагають йому ефективно виконувати свою роботу і полегшують її.

Вивчення ролі документів в соціальній роботі не вичерпуються знаннями які є на сьогодні. Ця тема залишається актуальною на майбутнє.

Список використаних джерел

1. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно технологічний аспект: Монографія /О. Г. Карпенко / За заг. ред. С. Я. Харченко. – Дрогобич: Коло, 2007. – 45 с.

2. Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 23 с.
  3. Новий глумачний словник української мови : у 3 т. : 200000 сл. / Василь Яременко (уклад.), Оксана Сліпушко (уклад.) – Вид. 2-е, випр. – К. :Аконіт, 2007. – (Серія «Нові словники»). Т. 1: А-К. – К. :Аконіт, 2007 – 56 с.
  4. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. – К, 2000. – 220 с.
  5. Социальный работник – профессия XXI века [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://socio.rin.ru/cgi-bin/article.pl?id=655&page=1>.
-

Мекшун А. Д., старший викладач,
Маслак М. В., студентка гр. СР -181
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВЕДЕННЯ ДОКУМЕНТІВ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Соціально економічні процеси, які відбуваються у сучасному суспільстві не можливі без управління, яке є важливим чинником для забезпечення якісного функціонування державної влади та органів місцевого самоврядування. Забезпечити належний рівень управління допомагає документування [2]. Саме від правильної організації роботи з документами залежить якість та ефективність роботи будь - якої структури. Ведення професійних документів є складовою частиною управління або менеджменту соціальної роботи, тобто, невід'ємною частиною процесу та результату управління, взаємодією соціальної служби з людиною або втручання соціальної служби в соціальну проблему мікросередовища. Діловодство це «сукупність процесів, що забезпечують документування управлінської інформації та організацію роботи зі службовими документами» [1, с. 56].

Метою даної статті є розкриття сутності діловодства в соціальній сфері.

Діловодство науковцями розглядається як складова управлінської діяльності. Оцінюючи міру дослідженості історії діловодства, слід відзначити, що наукові розвідки, спрямовані на дослідження періодів його становлення й розвитку незначні. Особливе місце серед досліджень посідають роботи М.Л.Магницького, В.М. Вельдбрехта, М.В. Варадінова.

Питання історії виникнення деяких видів документів, практики їх створення знайшли своє відображення в роботах видатного російського вченого К.Г. Міт'яєва, запропоновані ним положення щодо розвитку історії ведення професійних документів, повторюються та поглиблюються пізніше іншими науковцями [5,с.266]. Серед таких досліджень можна назвати роботи Я.З. Лівшиця та В.А. Цикуліна, де документування розглядається науковцями як складова частина управлінської діяльності [3, с. 25].

Сам термін як «документ» є базовим поняттям в веденні документації в цілому. Документ визначається як інформація, зафіксована на матеріальному носії, основною функцією якого є зберігати та передавати її в часі та просторі. Розглядаючи документи як форму відображення діяльності об'єктів та їх суб'єктів, можна виявити значну кількість систем документації, взаємопов'язаних та підпорядкованих. У свою чергу, діловодство визначається у ДСТУ 2732:2004 як сукупність процесів, що забезпечують документування управлінської інформації та організування соціальної роботи і роботи в цілому зі службовими документами [4 с.112]. Невід'ємними складовими діловодства є документування та організація роботи з документами. Документування є процесом створення та оформлення документа. Документування управлінської інформації полягає у створюванні службових документів, змістом яких є управлінська інформація.

Основними цілями діловодства є: а) забезпечення ефективного процесу управління; б) утворення документів; в) зберігання доступу до документів. Особливості сучасного діловодства полягають, у широкому застосуванні комп'ютерних систем оброблення та друкування документів, необхідності дотримання вимог чинних державних стандартів у цій галузі, впровадження раціональних прийомів роботи. Дотримання стандартів з ведення документування сприяє встановленню чіткого організаційно-технічного порядку, викоріненню бюрократизму та тяганини [6, с. 140]. Опанування прийомів раціональної роботи з документами

дає змогу скоротити час на їх складання, опрацювання та пошук, організувати чіткий контроль за проходженням та виконанням документів. Правильно підготовлений та належним чином оформлений документ – це свідчення культури виконавця [7, с.86].

Діловодство в соціальній роботі є ключовим моментом, адже соціальному працівнику потрібно вести індивідуальні картки соціального супроводу клієнтів, соціально-демографічний паспорт клієнта та його родини, журнал реєстрацій, матеріали проведення корекційно відновлюваної роботи.

Робочий щоденник соціального працівника є важливим внутрішнім документом що забезпечує контрольну-оцінювальну функцію адже на основі інформаційного щоденника керівник або вже команда мають змогу оцінити якість роботи працівника, особисті досягнення клієнта за потреби внести певні корективи. Це є дуже важливим чинником в послідовності і наступності в діяльності соціальних служб.

За змістом виділяються такі види соціальної професійної документації:

організаційно посередницька - забезпечення сприйняття й участі в рішенні проблеми органів влади та інших соціальних установ; правозахисна - використання законів їх правових актів для захисту прав клієнта і надання йому допомоги; інформаційну - забезпечення нужденних у соціальній допомозі інформації про соціальні послуги; психологічну, педагогічну, соціально-медичну, соціально-побутову.

Також для ефективного ведення професійних документів треба мати важливі морально етичні вольові якості як: емпатійність, делікатність, терпимість, витримка, висока духовна культура й моральність, етична поведінка, гуманність, милосердя.

Отже, документування допомагає ефективно організувати процес роботи. В соціальній роботі це є безумовно дуже важливим, дає змогу забезпечити оперативність і гнучкість у прийнятті рішень, а також координувати всі етапи роботи – від проектування до контролю за виконанням рішення.

Список використаних джерел

1. Савицький В.Т. Документ як базове поняття документаційного забезпечення управління / В.Т.Савицький // Університетські наукові записки. — 2005. — №4 (16). — С. 313—318.
2. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://zakon.sop.com.ua/regulations/10637/478668>
3. Корбутяк В.І. Діловодство: навчальний посібник / В.І. Корбутяк, З.О.Топланов. — Рівне, 2010. — 121 с.
4. Савицький В.Т. Документаційне забезпечення діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування України: монографія / За ред. д. н. держ. упр. професора В.М. Олуйка. — К.: КНТ. — 2008. — 324 с.
5. Палеха Ю.І., Леміш Н.О. Історія діловодства. — К., вид. "ЛіраК". — 2011. — 328 с.
6. Піддубна Л.П. Стан законодавчого та нормативно методичного регламентування діловодства в державному управлінні України / Л.П. Піддубна // Науковий вісник Академії муніципального управління. Сер.:Управління. — 2011. — Вип. 4. — С. 139—145.
7. Діловодство в органах місцевого самоврядування: монографія / Т.В. Іванова, Л.П. Піддубна, В.В. Павлюк, А.П. Лелеченко. — За ред. В.М. Вакулєнка, М.К. Орлатого. — К.: НАДУ. — 2009. — 164 с.

Метейко І. Ю., студентка групи МСРп-191

Науковий керівник - **Захаріна М. І.**, ст.викл.,к.філос.н.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У наш час дедалі актуальнішими стають дослідження духовних та моральних цінностей суспільства. Традиції, звичаї, обряди, ритуали, що є характерними для суспільства, так чи інакше стосуються кожної окремої людини. З огляду на це, надзвичайно важливим бачиться знання про ту етнічну спільність, до якої ми належимо, про особливості того народу, представниками якого ми є, про його ментальність та національні цінності й пріоритети. Дослідження духовно-моральних цінностей здійснювали філософи, психологи і педагоги на протязі багатьох сторіч, однак дане питання залишається актуальним і на сьогодні.

Ідеали й норми моралі створювалися віками в кожного народу, а стверджувалися і вдосконалювалися у практиці поведінки та взаємовідносин. Нині все більше утверджується думка, що

особливості різних історичних епох впливали на формування певних моральних уявлень, правил поведінки, виховних ідеалів у моральному становленні особистості.

Е. Помиткін визначає духовність як «специфічно людську рису, що виявляється в багатстві духовного світу особистості, її ерудиції, розвинених інтелектуальних і емоційних запитах, моральності», а І. Бех зазначає, що духовність передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі й зосередженість на моральній культурі людства [3, с. 28]

С. Яремчук пов'язує духовність із працею, спрямованою до саморозвитку, що допомагає людині стати Людиною і зберігає її людяність [2, с. 98].

Духовні цінності – це духовні уявлення, явища, поняття, вимоги, що притаманні людині, спільноті або науковому чи етичному вченню, а духовне життя суспільства – найширше поняття усіх вище згаданих. Воно охоплює багатогранні процеси, явища, пов'язані з духовною сферою життєдіяльності людей, сукупність їх поглядів, почуттів, уявлень, а також процеси виробництва суспільних та індивідуальних ідей, і їх засвоєння. Духовне життя – це не тільки ідеальні явища, але і його суб'єкти, у яких є певні потреби, інтереси, ідеали і які мають соціальні інститути, що займаються виробництвом, розподілом і зберіганням духовних цінностей (клуби, бібліотеки, театри, музеї, навчальні заклади, релігійні та суспільні організації тощо) [1, с. 31].

Представники «гуманістичної етики» (У. Файт, А. Гарнет, І. Беббіт, І. Левін) також вбачають сутність моралі у психологічній здатності особистості до самовираження у певних моральних нормах та ідеалах [8, с. 65].

Моральні цінності розглядаються як різні форми вираження моральних вимог: норм і принципів моралі, моральних ідеалів, понять добра, справедливості, честі, гідності, обов'язку, моральних якостей людини, характеристик вчинків, діяльності та стосунків тощо. Моральні цінності є добром і для людини, яка їх обирає, і для її оточення, на яке цей вибір впливає.

Важливу роль у духовному житті суспільства відіграє релігія і релігійна свідомість. Вона охоплює релігійну ідеологію і релігійну психологію. Релігійна ідеологія являє собою більш чи менш струнку систему релігійних ідей, поглядів на світ. Релігійна ідеологія як правило, розробляється і розвивається теологами. Між релігійною і філософською свідомістю є дещо спільне. І релігія, і філософія спрямовані на усвідомлення граничних смислів людського буття, на пошук глибинної єдності і зв'язку людини і світовим універсумом.

Складність формування духовно релігійної культури суспільства полягає насамперед у тому, що цей суспільно політичний, філософсько-морально психологічний феномен містить комплекс чинників, які неоднозначно трактуються сучасними теоретиками і практиками.

Висновки. Таким чином, духовне життя суспільства є надзвичайно важливим елементом його життєдіяльності, від оптимального процесу розвитку якого залежить його загальний процес. В основі розвитку духовного життя суспільства лежить духовне виробництво, яке здійснюється в нерозривному взаємозв'язку з іншими видами суспільного виробництва, тобто духовне виробництво є насамперед формуванням духовних потреб людей поряд із їхніми потребами, є виробництвом суспільної свідомості. Також, пропонуємо створення в Україні центрів та асоціацій морального розвитку дітей і впровадження державних програм духовно-моральних цінностей українського народу. З цією метою уряд повинен запровадити механізм надання грантів для розробки і реалізації програм духовно-моральних цінностей як на державному, так і місцевому рівнях.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ, 20016. 272 с.
2. Бердяев Н. А. Философия свободного духа. Москва, 1994. 480 с.
3. Богуш А. М. Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні // *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах : збірник наукових праць*. Київ, 2015. 230 с.
4. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навчальний посібник. Київ, 2008. 566 с.
5. Гончаренко С. Педагогічний словник. Київ, 1997. 375 с.
6. Дічек Н. П. А. Макаренко і світ: Аналіз англомовних студій. Київ, 2015. 303 с.
7. Жуковський В. Моральні цінності американського суспільства // *Рідна школа*. 2012. 380 с.

Мульована Л. І., асистент кафедри соціальної роботи
Рибалко Є. О., студентка гр. СР-162
НУ «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАВЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» ДО ВИМУШЕНОГО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Актуальність проблеми. У зв'язку з реальністю сьогодення, велика кількість країн переживає наслідки пандемії COVID-19. Україна стала не винятком. Всі українські заклади вищої освіти перейшли на дистанційне навчання [1].

Відповідно до «Положення про дистанційне навчання» [2] воно розуміється як індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Метою дистанційного навчання є надання освітніх послуг шляхом застосування у навчанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій за певними освітніми або освітньо-кваліфікаційними рівнями відповідно до державних стандартів освіти; за програмами підготовки громадян до вступу у навчальні заклади, підготовки іноземців та підвищення кваліфікації працівників. Завданням дистанційного навчання є забезпечення громадянам можливості реалізації конституційного права на здобуття освіти та професійної кваліфікації, підвищення кваліфікації незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання відповідно до їх здібностей.

У Національному університеті «Чернігівська політехніка» ще у 2014 році було створена система на платформі Moodle (акронім від Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment – модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище), на якій розміщено електронні курси з навчальних дисциплін за навчальним планом, яка використовувалась для проведення контрольних робіт, індивідуальних завдань, тестів та ін. За допомогою її здобувачі вищої освіти можуть активно навчатися, виконувати різного типу завдання та збагачувати свої знання, особливо це є актуальним в наш час. Крім того, здобувачі вищої освіти нашого університету активно займаються волонтерською діяльністю, створена «Студентська соціальна служба», у якій вони беруть активну участь у різних тематичних заходах. З ситуацією, що склалася в світі через пандемію коронавірусу, волонтерство набуває ще більшої цінності, тому що є безліч категорій населення, які потребували і надалі потребують допомоги та підтримки.

Якщо оцінювати ситуацію в нашій країні, то не всі освітні заклади змогли відразу перейти на дистанційне навчання, але наразі і студенти, і школярі можуть вільно навчатися у дистанційному форматі. Насамперед, дистанційне навчання дає можливість безперервно самонавчатися незалежно від того, де ти знаходишся.

Метою нашої роботи було дослідження ставлення здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» до формату вимушеного дистанційного навчання. Для цього нами була розроблена авторська анкета, яка включала 20 запитань відкритого та закритого типу. В дослідженні взяло участь 45 респондентів (здобувачі вищої освіти, які навчаються на четвертому курсі спеціальності 231 «Соціальна робота»).

Зупинимось на результатах опитування. Так, на запитання, чи збільшився обсяг завдань в дистанційному форматі у порівнянні до аудиторних та самостійних завдань, 62% респондентів зазначили, що обсяг залишився не змінним, а 38% опитаних визнали, що обсяг завдань дещо збільшився. Щодо самооцінки активності здобувачів вищої освіти під час дистанційного навчання, то 75% опитаних зазначили, що їх активність значно зросла, а 25% респондентів зазначило, що активність залишилась на тому ж рівні.

На запитання щодо відмінності між навчанням в дистанційному форматі та навчанням в звичному режимі, 90% здобувачів вищої освіти відмітили зручність користування платформою moodle, але всі опитані зазначили недоліком відсутність живого спілкування між студентами та викладачем.

Вважаємо за доцільне навести деякі відповіді здобувачів вищої освіти на питання, які стосуються методів, переваг та недоліків дистанційного навчання. Результати наведено у таблиці.

Запитання	Відповіді
Які переваги Ви вбачаєте в дистанційному навчанні?	<ul style="list-style-type: none"> – зручність, швидкість, мобільність (можна виконувати з будь-якої точки міста чи країни); – не ставлять "н", виклали завдання і ти виконуєш коли в тебе є вільна хвилинка; – кожен може отримати бали за семінарське завдання, що не завжди можливо при аудиторному занятті через обмеженість часу пари; – вільний графік, самоосвіта; – збільшення вільного часу (розумний перерозподіл часу); зосередження на сумлінному виконанні завдань; зручність, практичність.
Які недоліки Ви вбачаєте в дистанційному навчанні?	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність прямого контакту з викладачами, спілкування, практики; – деякі завдання не дуже зрозумілі, і хотілося б індивідуальних роз'яснень або уточнень. брак живого спілкування з одногрупниками, завжди цікаво почути досвід викладача, цікаві приклади, кейси тощо.
Які методи переважно застосовуються для реалізації онлайн навчання?	<ul style="list-style-type: none"> – письмові відповіді по теорії та індивідуальні завдання; – тестування, підготовка презентацій, теоретичні та творчі практичні завдання; – стандартні завдання, які використовувались і раніше, до впровадження дистанційного навчання; – перевірка теоретичної підготовки, тестування, підготовка рефератів та практичні завдання (презентації, розробка соціальної реклами, робота над індивідуальними соціальними проектами тощо).

Висновки. Отже, аналізуючи результати нашого дослідження щодо ставлення здобувачів вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» до навчання в дистанційному форматі, можемо відзначити, що понад 90% опитаних задоволені підходами та методами, які використовуються під час навчання. Однак, майже всі без виключення респонденти відмічають обмежену можливість безпосередньо взаємодіяти з викладачем та одногрупниками.

Список використаних джерел

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 “Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2” // Офіційний вісник України, 2020 р., № 23, ст. 896 із змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 16 березня 2020 р. № 215, від 20 березня 2020 р. № 242, від 25 березня 2020 р. № 239 та від 29 березня 2020 р. № 241.

2. «Положенням про дистанційне навчання у ЧНТУ», затверджено наказом ректора №90 від 10.07.2013 р.

ГРУПИ ВЗАЄМОДОПОМОГИ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ РЕСУРС АДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ

Актуальність проблеми. Наслідки бойового стресу можуть призводити до психологічних проблем – підвищення тривожності, почуття провини, втрата сенсу життя, агресивність, формування деструктивних потягів. Все це позначається на сімейних відносинах [2]: майже кожен четвертий проживає в розлученні з родиною, мають місце труднощі в спілкуванні з оточуючими, зростає схильність до алкоголізму, вживання наркотичних засобів, антисоціальних дій. Стресовий стан може стати кризовим через повторне безрезультатне намагання звільнитися від нього. Із цим станом важко справитися, особливо коли власних сил і ресурсів недостатньо. Відтак, постає потреба в залученні соціальних ресурсів для психосоціальної допомоги учасникам бойових дій.

Аналіз наукових досліджень змісту психосоціальної роботи з учасниками бойових дій, свідчить про багатогранність такої роботи та необхідність комплексних зусиль з її організації медиків, соціальних працівників та психологів.

Люди, що повертаються з війни, крім психологічних проблем, пов'язаних з психогенними умовами бойової діяльності, мають певні особливості, які суттєво відрізняють їх від інших. Їм притаманна зовсім інша система моральних цінностей, інший рівень духовного розвитку, при якому загострюються інтуїтивні відчуття нещирості відносин, фальші, корисливого відношення до них. Особливо негативно ветеранами сприймається так звана «допомога», за якою стоять виключно прагматичні інтереси тих, хто її пропонує. Відтак, організація груп взаємодопомоги є ефективною та дієвою, адже допомогу надають ветерани своїм побратимам за принципом «рівний-рівному».

Для опису груп взаємодопомоги використовуються такі терміни, як «самостійна групова робота», «група самозахисту», «соціальні мережі підтримки», «здатність самостійно контролювати своє життя», «група односторонців» тощо.

Ф.Р.Сильверман [3] зазначає, що взаємна допомога стає реальністю тоді, коли люди, перед якими стоять спільні проблеми або задачі, об'єднуються для взаємної підтримки та конструктивних дій щодо їх вирішення. Подібна допомога зазвичай базується на власному досвіді членів таких груп у вирішенні проблем.

Група взаємодопомоги – це колектив людей, які об'єднані спільною життєвою проблемою або ситуацією. В групі взаємодопомоги можуть об'єднатися безпосередньо люди, які мають проблеми, або ж їх найближче оточення – рідні та друзі.

До базових методів груп взаємодопомоги належать:

1. Метод обміну досвідом. Це головний метод груп взаємодопомоги. Найчастіше він реалізується у формі групового обговорення, коли учасники діляться один з одним переживаннями тих або інших подій, які мали (чи мають зараз) для них особливе значення.

2. Метод концентрації присутності. Цей метод діє можливість загострити увагу учасників на тому, що з ними відбувається «тут і зараз». В багатьох групах взаємодопомоги на початку зустрічі задається питання відносно актуальних проблем та самопочуття членів для того, щоб перш за все почати розмову на цю тему. Такий метод створює у кожного члена групи відчуття причетності, порозуміння, а також дає можливість пережити та відчувати подію в психологічному просторі тут і зараз.

3. Метод групового самопізнання (рефлексії). Цей метод розвиває вміння сприймати, розуміти та приймати інших людей, самого себе, свою групу. Учасники отримують інформацію про те, як їх сприймають інші люди, наскільки точним є їх власне самосприйняття. Використовуються два різновиди групового самопізнання:

Особливістю груп взаємодопомоги є те, що вони можуть проводитись людьми, які не мають спеціальної психологічної підготовки.

Робота груп взаємодопомоги спрямована на саморозкриття учасників групи, актуалізацію наявного досвіду і пошук шляхів розв'язання власних психологічних проблем, формування навичок самопізнання та саморозвитку, опанування нових комунікативних і поведінкових стратегій [1].

Доцільним є проведення груп взаємодопомоги за двома напрямками:

- група взаємодопомоги для військовослужбовців, які повернулися із зони проведення АТО/ОСС;

- група взаємодопомоги для дружин та матерів військовослужбовців, учасників АТО/ОСС.

Отже, групи взаємодопомоги це добровільне об'єднання людей (6-20 членів), які мають схожі інтереси, проблеми, досвід. Тематика і методи роботи групи розробляється самими членами групи. В центрі уваги таких груп – прагнення допомогти учасникам у подоланні кризової ситуації. Як правило, їх керівництвом займаються фасилітатори з учасників групи. Обов'язковою є систематичність зустрічей у визначений термін (наприклад, раз на тиждень, кожні два тижні або раз на місяць).

Основна тематика груп взаємодопомоги учасників бойових дій може стосуватись особливостей переживання бойового стресу, оволодіння навичками саморегуляції, стресостійкості, планування майбутнього, підтримка здорового способу життя тощо. Важливо розглядати практичні питання, наприклад, як керувати емоціями, розв'язувати конфлікти в сім'ї.

Для проведення груп взаємодопомоги можна використовувати всі методи, які застосовуються у груповій соціальній роботі: мозковий штурм, інформування, рольова гра, гра-диспут, робота в парах.

До універсальних правил роботи групи можна віднести: «Я - повідомлення»; конфіденційність інформації; повага до свого та чужого часу; розподіл обов'язків; демократична побудова групи та ін.

Соціальний працівник /психолог може здійснювати навчальну підготовку і надавати підтримку ветеранам, які мають наміри створити групу взаємодопомоги, щодо змісту такої діяльності та розвитку навичок ведення групи.

Висновки. Отже, групи взаємодопомоги для учасників бойових дій дають їм можливість активізувати власні ресурси, розвивати здібності, вирішувати проблеми та контролювати власне життя.

Список використаних джерел

1. Порядок проведення психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1057. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-provedennya-psihologichnoyi-reabilitaciyi-uchasnikiv-antiteroristichnoyi-operaciyi>

2. Сторожук Н. А., Мась Н. М., Покотило В. В. Сучасний стан системи психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2016. № 1. С. 34–38. – 76

3. Сильверман Ф.Р. Группы взаимной помощи // Энциклопедия социальной работы. — М., 1996. С. 158–179. – 73

Ніжинець О. І., студентка гр. СР-162

Науковий керівник – **Мульована Л. І.**, асистент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З НАРКОЗАЛЕЖНИМИ

Нестабільна соціально-економічна ситуація у державі, проведення АТО на сході України, девальвації загальнолюдських цінностей, криза системи освіти, втрата авторитету сім'ї як суспільного інституту породжує негативні наслідки, одним із яких є поширення наркоманії у суспільстві.

Статистичні дані свідчать, що Україна лідирує у європейському рейтингу за рівнем наркотизації населення. За даними офіційної статистики у країні близько півмільйона ін'єкційних наркозалежних осіб віком від 15 до 64 років [1, с. 19]. Кожного року їхня кількість зростає приблизно на 10-11%. Кожного року від 10 до 12 тис. смертей реєструється у зв'язку з уживанням наркотиків, а також через злочини, скоєні в наркотичному стані.

Подолання наркоманії наразі стало пріоритетним напрямком державної політики і одним з головних завдань соціальної роботи.

Проте, не зважаючи на важливість і нагальність зазначеної проблематики, соціальна робота з наркозалежними особами фактично не має апробованої методики, за виключенням розробленої системи профілактики, і реалізується головним чином на базі лікувально-профілактичних закладів, шляхом надання медичних послуг. Не визначеними є і особливості надання послуг установами системи соціального захисту для осіб із залежністю від хімічних речовин.

Теоретико-методичні аспекти змісту, форм і методів соціальної роботи з особами, які мають прояви залежної поведінки викладено в роботах таких зарубіжних дослідників, як М. Беннет, П. Бергер, Д. Гарланд, Е. Гоффман та ін. та вітчизняних науковців Н. Максимової, О. Савчук, Т. Семигіної, Ю. Чернецької.

Мета дослідження – аналіз особливостей соціальної роботи з наркозалежними особами та видів соціальних послуг, які надаються цій категорії населення.

Фахівці соціальної роботи одностайні в тому, що метою соціальної роботи з наркозалежними особами є їх реабілітація, яка тлумачиться як складний процес, сутність якого полягає як у розв'язанні медичних, так і соціально-психологічних проблем особистості, змінах соціальної та особистісної ідентичності та ціннісних орієнтацій особистості [2, с. 45]. О. Бартків, Є. Дурманенко зазначають, що це «відновлення соціального статусу, раніше втрачених або несформованих соціальних навичок дезадаптованої особистості, переорієнтація її соціальних установок і референтних орієнтацій за рахунок включення в нові позитивно орієнтовані відносини і види діяльності» [3, с. 27]. На думку ж І. Звереві – це «процес відновлення особистості, засвоєння нею позитивних з погляду соціального оточення соціальних норм і цінностей, взірців поведінки» [4, с. 68].

Зауважимо, що у сучасній науковій літературі як синоніми до феномену реабілітації часто вживаються такі поняття як ресоціалізація, підготовка до повернення індивіда у звичну культуру, середовище.

М. Бітті, наголошує, що реабілітація наркозалежних осіб передбачає зміну норм і цінностей, моделей поведінки наркозалежної особи, надбання позитивного соціального досвіду і суб'єктності для реалізації можливості повноцінного функціонування в суспільстві, запобігаючи поверненню до хімічної адикції, формуючи досвід протистояння ризикованим, з точки зору повернення до вживання наркотиків ситуаціям [5, с. 11].

Досягнення цієї мети в контексті соціальної роботи можливе через реалізацію таких завдань:

– створення умов, які сприятимуть корекції, збереженню і зміцненню фізичного і психічного здоров'я наркозалежних осіб, компенсуючи негативні психоемоційні переживання в умовах реабілітації;

- опанування наркозалежними особами навичок, спрямованих на подолання залежності, формування здатності й умінь до саморегуляції, самовиховання, самоконтролю, самореалізації в соціально-прийнятній системі діяльності й відносин;

- формування новітньої системи цінносних орієнтацій і смислів, підвищення загальнокультурного рівня, подолання впливу стигматизуючих чинників, тавруючих ознак наркокультури;

- відновлення і збереження соціальних зв'язків;

- відновлення і здобуття професійних/трудова навичок, забезпечення можливості здобувати освіту і фах;

- активізація особистісного потенціалу, підвищення і підтримка мотивації щодо гідного життя [2, с. 69].

Виділяють такі основні складові реабілітації наркозалежних: медична складова, тобто лікування спрямоване на зняття абстинентного синдрому, фактично медична реабілітація, яка реалізується медичними працівниками; психологічна складова – відновлення і корекція психологічних якостей, властивостей узалежненої особи, реалізується міждисциплінарною командою психологів та соціальних працівників; соціальна складова – відновлення соціального досвіду та встановлення соціально прийнятних соціальних зв'язків, навчання адаптивних способів поведінки, спілкування, емоційної стабільності, активного соціального життя, поновлення соціального статусу, інтеграція до відкритого соціуму, сприяння у навчанні і працевлаштуванні, відновлення юридичних прав, реалізується соціальними працівниками.

Реалізація всіх цих складових реабілітаційного процесу здійснюється на базі лікувально-профілактичних закладів, де наркозалежні особи можуть стати учасниками програми замісної підтримувальної терапії (ЗПТ), на базі Центрів профілактики і боротьби з ВІЛ/СНІДом, які надають наркозалежним особам такі види послуг як: спеціалізовану медичну допомогу; психологічні послуги, які надаються професійними психологами; юридичні консультації щодо захисту прав наркозалежних, ВІЛ-інфікованих осіб. Соціальним супроводом наркозалежних опікуються Центри соціально-психологічної реабілітації, що є спеціалізованими закладами, де цілодобово перебуває молодь, яка добровільно пройшла курс лікування від наркотичної залежності. Фахівці таких Центрів забезпечують розробку індивідуальних програм соціальної реабілітації наркозалежних осіб, надають соціальні послуги, проводять психологічну діагностику в контексті психологічної корекції та соціальної реабілітації отримувачів соціальних послуг; організують індивідуальне навчання та дозвілля клієнтів Центру; захищають юридичні права та інтереси клієнтів, забезпечують належні умови для проживання та харчування клієнтів. Соціальні послуги наркозалежним особам надаються і на базі Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Державній службі зайнятості тощо.

Отже, метою соціальної роботи з наркозалежними особами є їх реабілітація, яка реалізується через надання комплексу соціальних послуг такими суб'єктами партнерської взаємодії, як Центри ресоціалізації наркозалежної молоді, громадські організації, ЦСССДМ, заклади охорони здоров'я та лікувально-профілактичні заклади.

Список використаних джерел

1. Національний звіт щодо наркотичної ситуації в Україні за 2018 р. – [Електронне джерело]. – Режим доступу: https://cmhmda.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/NACZIONALNYJ_ZVIT_2018.pdf
2. Сердюк О. О. Соціальна робота з особами з наркотичною та алкогольною залежністю / О. О. Сердюк, Ю. Л. Белоусов. – Харків: Нац. ун.т внутрішніх справ, 2006. – 303 с.
3. Бартків О. С. Особливості ресоціалізації неповнолітніх правопорушниць / О. С. Бартків, Є. А. Дурманенко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 234 с.
4. Соціальна робота з молоддю в Україні / За заг. ред. І. Зверєвої. – К.: Столиця, 1997. – 151 с.
5. Бітті М. Алкоголізм у ній, чи подолання співзалежності / М. Бітті. – М. : Фізкультура і спорт, 1997. – 33 с.

Носенок Д. В., студентка гр. СР-162

Науковий керівник – **Мульована Л. І.**, асистент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СТАВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ДО МОЖЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ КОЛИШНІХ ЗАСУДЖЕНИХ

Серед сучасних злободенних тем українського загалу чи ненайактуальнішими питаннями є ставлення населення до злочинності, визначення в суспільстві ступеня занепокоєння з приводу загострення криміногенної ситуації та вимір довіри людей щодо здатності правоохоронних органів захистити пересічну особу від злочинних посягань. З другого боку, доведеним є той факт, що відставлення пересічних громадян та суспільства в цілому до колишніх в'язнів певною мірою залежить успішність процесу соціальної адаптації та реінтеграції останніх в активне суспільне життя. Фахівці зазначають, що на ефективність процесу соціальної адаптації та інтеграції осіб, які відбули покарання, істотний вплив має середовище. Скільки б не велася виховна робота із засудженими в установах виконання покарань, якою б діючою вона не була, але якщо оточуюче середовище за межами цих установ негативно сприймає групу, то успішна адаптація колишніх в'язнів навряд чи відбудеться. Соціальне середовище не тільки надає індивідууму надію та ресурси, необхідні для його ефективної адаптації, але й містить у собі певний ризик для нього. Неприйняття суспільством, небажання надати допомогу або посприяти в будь-якому питанні, «таврування», «стигматизація» раніше засуджених перешкоджають їх поверненню в суспільство.

У зв'язку із зазначеним особливою актуальністю набуває питання вектора сприйняття населенням України проблем колишніх засуджених та спроможність і бажання широкого загалу до надання цим людям необхідної допомоги. Але насамперед зауважимо, що ключовими моментами зазначеної проблеми, необхідними для її розв'язання, є поняття «ставлення до можливостей соціальної адаптації» і, власне, «соціальна адаптація». Отже, визначальними у плані розуміння понятійного апарату є саме термінопоняття «соціальна адаптація» та термін «ставлення». Соціальна адаптація за ст. 1 Закону України від 17 березня 2011 року «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» визначається як процес засвоєння звільненими особами соціального досвіду з метою повернення їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві [1]. У цьому Законі увагу сконцентровано здебільшого на інструментальному аспекті соціальної адаптації, під якою в психології розуміється процес взаємодії особи із соціальним середовищем, що включає засвоєння норм і цінностей останнього в процесі соціалізації, а також пристосування людини до змінюваного середовища за допомогою різних соціальних засобів. Необхідно звернути увагу, що у попередній редакції Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 10 липня 2003 року, соціальна адаптація розумілась дещо по-іншому — як комплекс правових, економічних, організаційних, соціально-психологічних та інших заходів, які здійснюються щодо звільнених осіб з метою пристосування останніх до умов соціального середовища, захисту їх прав і законних інтересів [2].

Отож, якщо раніше зазначеним терміном охоплювався не лише сам процес певної взаємодії, включаючи засоби пристосування, а і її результат, то в теперішній час законодавець фактично лише орієнтує працівників державних та недержавних структур, на які покладається проведення роботи зі звільненими, на необхідність допомоги в отриманні позитивного соціального досвіду для повернення їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві, а не на безумовне досягнення мети такого повернення.

Щодо тлумачення терміна «ставлення», то ним охоплюється, зокрема: «характер поведінки з ким-небудь або чим-небудь»; «погляд на що-небудь, думка про що-небудь»; «виявлення тих чи інших почуттів до когось або до чогось»[3].

Висновки. З висловленого випливають такі аспекти принципового характеру, на які треба звернути увагу під час розв'язання зазначеної проблеми: 1) оцінка самої можливості повернення колишніх правопорушників до самостійного законоприйняттого соціально-нормативного життя в суспільстві і відповідні суб'єкти оцінювання; 2) засоби успішної реінтеграції до суспільства; 3) виявлення проблем, що існують на шляху до успішної реінтеграції засуджених і звільнених осіб до суспільства і 4) ставлення різних категорій громадян до проблеми соціальної адаптації як у ракурсі визнання самого факту існування такої проблеми, так і в ракурсі бачення власної ролі у цьому процесі, а також ролі інших учасників даних взаємовідносин. З урахуванням того, що реінтеграція правопорушників до соціально-нормативного життя у суспільстві — явище непростих взаємовідносин соціуму й злочинців (колишніх злочинців), яке може бути одночасно проаналізовано під різними кутами зору, доцільно поглянути на проблему можливостей соціальної адаптації як з позиції законослухняних громадян, так і з позиції ставлення правопорушників або вчорашніх правопорушників до цієї проблеми.

Список використаних джерел

1. Виправно-трудоий кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 3-4, ст. 21. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
2. Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» № 52 від 2003 р.
3. Указ Президента України Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 року № 717/200 від 24.05.2000.

Остряк Т. С., к.пед.н., доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Професійна діяльність соціальних працівників в закладах охорони здоров'я набуває все більшої необхідності у сучасних умовах розвитку суспільства та вимагає свого спрямування на допомогу людям, сім'ям, групам та/або громадам для покращення або відновлення їх психологічного, емоційного, духовного, соціального та фізичного здоров'я.

Медична соціальна робота розглядає здоров'я людини з точки зору широкої перспективи. Лікування не є остаточним вирішенням проблем пацієнта. Хвороби і хворі люди відрізняються один від одного. Медична наука робить акцент на хворобі, але ігнорує важливість пацієнта.

Привертає нашу увагу і погляд зарубіжних науковців щодо необхідності діяльності соціального працівника у закладах охорони здоров'я. Однак медична соціальна робота вивчає у пацієнта соціальний аспект хвороби. Р. Chowdhary розглядає медичну соціальну роботу як застосування та прийняття методів та філософії соціальної роботи в галузі охорони здоров'я та медичної допомоги, що вона займається соціальними, фізичними та психологічними аспектами пацієнта [2]. Професор А. К. Avasarala зазначає, що медична соціальна робота є дуже потужною та найважливішою галуззю для здійснення комплексної та якісної медичної допомоги. Поки вона розглядається як відгалуження соціальної роботи, вона привертає незначну увагу медичного персоналу. Це проблема в Індії. Науковці вважають, що настав час розглянути її як частину медичної допомоги [1].

Особливістю медико-соціальної роботи є те, що вона розширює межі медицини для практики соціальної роботи і навпаки. В умовах лікарняної допомоги соціальні працівники є частиною міждисциплінарної команди, яка надає унікальну цілісну перспективу для охорони

здоров'я. Ця цілісна перспектива стосується не тільки лікування захворювань, а й сприяє благополуччю та забезпеченню соціальних, економічних, духовних та культурних потреб пацієнтів.

Соціальні працівники є важливою службою в командах закладів охорони здоров'я. Вони навчають оцінювати та в подальшому використовувати сильні сторони клієнтів під час лікування/реабілітації. Соціальні працівники проводять первинну психосоціальну оцінку, яка необхідна для того, щоб зробити медичну допомогу ефективною та відповідною для кожного клієнта; надають послуги клієнтам у формі консультування, кризового втручання та терапії, а також адвокації, координація ресурсів, управління справами тощо.

Водночас відсутність правильного розуміння ролі соціального працівника серед пацієнтів і медичного персоналу, та можливе порушення меж між ними, перешкоджає наданню ефективної допомоги на якісно новому рівні.

Загальна картина соціальної роботи в закладах охорони здоров'я у сприйнятті суспільства до даної проблеми визначається як соціально непотрібна та незрозуміла. У суспільстві відображений дефіцит бачення сутності соціальної роботи в закладах охорони здоров'я. Водночас, з іншого боку, важливим постає усвідомлення своєї ролі, готовності до роботи у закладах охорони здоров'я фахівцями соціальної сфери.

Формування готовності до діяльності соціального працівника у закладах охорони здоров'я відбувається на основі наступних складових. *Когнітивна складова* – формування системи професійних знань (знання в області медичної термінології, соціальної психіатрії, психосоціальних аспектів захворювань та здоров'я людини; основи оцінки психічного та соціального стану пацієнта, його ресурсів, ресурсів сім'ї/близьких, громади та медичного обслуговування тощо; обізнаність пацієнтів, щодо послуг, які надає соціальний працівник та яку роботу проводить; обізнаність медичних працівників у особливостях та необхідності роботи соціального працівника, а також їхній взаємодії).

Діяльнісна складова – формування системи професійних умінь та навичок (проводити оцінку біопсихосоціальних та етнокультурних потреб пацієнта, сім'ї та системи підтримки; проводити оцінку спільних та інших системних факторів, що впливають на стан здоров'я та лікування пацієнтів; забезпечувати психосоціальне втручання, що сприяє адаптації пацієнтів та сім'ї; сприяти взаємодії між сім'єю та командою; надавати необхідні послуги та керування складними соціальними системами; забезпечувати кризове втручання та посередництво в конфліктах; знаходити і обговорювати потенційні ресурси; навчати пацієнтів і сімей ефективно мобілізувати існуючі ресурси; розробляти та впроваджувати відповідні плани розвантаження та рекреації).

Ціннісна складова – гуманістична спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, національними, груповими або індивідуальними інтересами, підвищення медико-соціального захисту найбільш вразливих верств населення; рівноправність громадян, демократизм і загальнодоступність медичної допомоги та інших послуг в галузі охорони здоров'я.

Емоційно-мотиваційна складова – навчання регуляції, адекватному вираженню своїх емоцій, агресії, незадоволення; постійний професійний розвиток та самовдосконалення; розвиток комунікативних здібностей; підвищення власного статусу та самооцінки; навчання рефлексії та самоаналізу, адекватному усвідомленню своїх бажань, почуттів, думок, профілактика професійного вигорання тощо.

В. В. Ягупов наголошує на зв'язку емоційної та мотиваційної сфер особистості та зазначає, що емоції в житті людини виконують функцію «механізмів» діяльності, входять до складу стимулів і мотивів її дій, за вмілого використання можуть відігравати значну роль у цілеспрямованій діяльності [3, с. 126].

Таким чином, головним завданням соціального працівника у закладах охорони здоров'я є посилення соціального і емоційного функціонування через цільові заходи, мобілізацію ресурсів і підтримку. Соціальні працівники здійснюють втручання в контексті

соціального середовища і відносин пацієнта, визнання впливу психологічних, сімейних, соціальних, економічних і культурних факторів на здоров'я і благополуччя.

Список використаних джерел

1. Md Aaqib Sahrwardi. Brief History of MEDICAL SOCIAL WORK of India [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/mdaaqib/historical-development-medical-social-work-in-india>
2. S.Rengasamy. Encyclopedia of Social Work in India [Електронний ресурс] / S.Rengasamy. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://ru.scribd.com/document/160008695/Encyclopedia-of-Social-Work-in-India-Volume-III#download>.
3. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник. / Ягупов В. В. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

Пась О. М., студент гр. МСРП-191

Науковий керівник – **Захаріна М. І.**, к. філос.н., ст. викладач кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОЦІНКА СТАНУ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

За роки незалежності Україна перейшла від соціалістичної до ринкової економіки, проте ряд незадовільних напрямків політики внутрішньої економіки, включаючи неадекватну лібералізацію та приватизацію галузей, урядові обмеження в сфері торгівлі і ціноутворення, фіскальну і монетарну безвідповідальність, та ряду інших чинників, стали причиною економічної стагнації та економічного спаду. Все це призвело до нерівності доходів, зниження заробітної плати, стрімкої інфляції, скорочення соціальних допомог та низьку купівельну спроможність громадян, що, в свою чергу, відбилося на їх здоров'ї та благополуччі.

Вивченням різних аспектів оцінки та подолання бідності активно займаються вітчизняні та зарубіжні науковці, а саме: Е. Лібанова, В. Бевз, А. Прокопенко, С. Башкірова, О. Палій, Л. Черенько, І. Манцуров, В. Новіков, В. Беседін та інші.

Зазвичай бідність визначається як нездатність людей досягти політично прийняттого рівня життя та адекватної участі в житті суспільства, вона пов'язана з потребами в доходах і витратах населення. Для об'єктивного вимірювання, порівняння та оцінки бідності, різних соціально-економічних порогів, зазвичай, використовуються так звана «межа бідності». Межею бідності намагаються відобразити заздалегідь визначений рівень розподілу доходів, нижче якого окремі особи вважаються «бідними» і заслуговують на особливу увагу.

Для визначення межі бідності використовують прожитковий мінімум (мінімальний споживчий бюджет або мінімальний споживчий кошик), який визначають як вартісну величину достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [1].

Аналізуючи дані Міністерства соціальної політики за період з 2016 року по 2019 рік, в Україні загальний прожитковий мінімум на одну особу зріс на 31,2% - до 2027 грн.; мінімальна пенсія зросла на 36% до 1638 грн., крім того мінімальна заробітна плата з 2016 року збільшилася в майже три рази - з 1550 до 4173 грн., а середня зарплата зросла в два рази - з 4920 грн. до 10232 грн. Індекс споживчих цін або ж індекс інфляції у 2019 році менший на 8,3% ніж у 2016 році [2]. Слід зазначити, що це зростання відбувається у гривневому еквіваленті, якщо ж говорити про доларовий то, ситуація складається кардинально по-іншому. Показники, Міністерства соціальної політики України, не можуть повністю відображати реальний стан бідності в країні, оскільки розрахунки здійснюються, виходячи із затвердженого розміру прожиткового мінімуму, або фактично розрахованого міністерством.

Якщо ж говорити про стан реального прожиткового мінімуму в країні то він є набагато вищий, адже набори продуктів, товарів та послуг не переглядалися протягом багатьох років.

Штучне заниження офіційної величини прожиткового мінімуму вже призвело до того, що він перестав виконувати функцію базового соціального стандарту для визначення достатнього рівня життя громадян і перетворився в «розрахунковий показник» для збалансування Державного бюджету України. А це в свою чергу порушує конституційні права мільйонів українських громадян на достатній життєвий рівень [3].

Крім того, занижений рівень прожиткового мінімуму впливає на загальну оцінку якості життя в країні, що в свою чергу безпосередньо недостовірно характеризує становище бідного населення та викривлює результати виконання Україною Цілей Розвитку Тисячоліття щодо боротьби з бідністю, скорочення нерівності та підвищення якості життя населення країни [4].

Відповідно до недавнього дослідження рівня життя українців, який вивчали експерти ООН, близько 80% співгромадян живуть за межею бідності. Тобто витрачають до 5 дол. США в день (за нинішнім курсом, це близько 130 грн) [5]. На той час як дані Державної служби статистики свідчать про істотне зниження показників бідності за основними абсолютними критеріями. Так, наприклад, рівень бідності за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму зменшився з 44,3% у 2018 році до 40,9% у 2019 році, а за доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму – з 31,7% до 25,5%. Рівень абсолютної бідності, розрахований на основі законодавчо встановленого розміру прожиткового мінімуму, зменшився і склав 1,8% у 2019 році проти 2,2% у 2018 році [6].

Наведена нами статистика показує, що зростання соціальних стандартів не забезпечує в повній мірі достатній та високий рівень життя населення. Основними проблемами було визначено несправедливий розрахунок прожиткового мінімуму та те, що зростання доходів домогосподарств значно не збільшує їхніх можливостей.

Вирішення проблеми бідності в Україні потребує розробки системи комплексних науково-обґрунтованих заходів, які повинні враховувати специфіку формування, причини її виникнення та поширення.

Таким чином, можливими напрямками щодо подолання бідності можуть бути: поліпшення збору та аналізу реальних даних про стан розподілу доходів і бідності населення; зміщення акцентів розвитку політики в сторону, яка б сприяла сталому економічному розвитку; удосконалення можливостей для працевлаштування та самостійної зайнятості; удосконалення механізмів оплати праці та соціального діалогу як основних чинників створення гідних умов праці; розвиток системи соціального страхування; реформування пенсійної системи та системи соціального захисту; зниження бар'єрів для відкриття та розвитку малого і середнього бізнесу; поліпшення медичного обслуговування населення та вдосконалення методологічних підходів щодо оцінки бідності та проведення моніторингу ефективності виконання відповідних програм.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про прожитковий мінімум" [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 38, ст.348 – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.
2. Офіційна сторінка Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.msp.gov.ua/main/Pro-ministerstvo.html>.
3. Наказ "Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності" № 827/403/507/113/232 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17>.
4. Основні показники рівня життя населення України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Федерація професійних спілок України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/sotsialnij-zakhist/9149-osnovni-pokazniki-rivnya-zhittya-naseleण्या-ukrajini>.
5. Доповідь ПРООН про стан людського розвитку за 2019 рік [Електронний ресурс] // UNDP Ukraine / ПРООН в Україні. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2019/ukraine-ranks-mid-table-in-undps-2019-human-development-report.html>.
6. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО ФЕЙКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID-19

На даний час проблема пандемії є дуже важливою і актуальною у світі, а особливо важливою в нашій країні. Ця проблема доторкнулася не тільки людей поважного віку, а також до найголовнішого ресурсу нашої країни – молоді. Тому розповсюдження фейкової інформації у ЗМІ є важливим фактором, який впливає на сучасне суспільство.

Країна знаходиться у розпалі інформаційної війни, одним із інструментів ведення якої є фейки (розповсюдження неправдивої інформації). Їх поширюють через ЗМІ і соціальні мережі. Фейків є багато не лише в інтернеті, а й в традиційних ЗМІ. Це пов'язано з теперішньою ситуацією в країні щодо COVID-19 та його наслідків. Адже основним виробником фейкової інформації є міжнародні інформаційні агенти і ЗМІ. Нині складно відрізнити неправдиву (фейкову) інформацію від правдивої, вона з'являється все частіше у медіа. Мета такої інформації – ввести суспільство в оману. На жаль, навіть професійні журналісти поширюють фейкові повідомлення на своїх сторінках у соціальних мережах або у власних матеріалах через мас-медіа. Навіть якби професійні ЗМІ і не публікували фейкові матеріали, то інтернет-користувач все одно прочитає їх на інших ресурсах. Популярність таких повідомлень у ЗМІ та у соціальних медіа гарантує аудиторії щоденну порцію дезінформації, чуток та відвертої брехні. Постійно боротися з таким інструментом інформаційної війни складно, адже не завжди вдається відрізнити правду від обману.

Мета статті – ясувати, що таке „фейк” і класифікувати його. Поставлена мета передбачає такі завдання: дати визначення поняттю „фейк”; визначити його види; класифікувати інструменти впливу фейку на аудиторію; виявити фейки у матеріалах ЗМІ.

В Україні проблемами інформаційної війни активно почали займатися лише з 2013 року. Найактивніше у цій сфері працює Г. Почепцов, Е. Паршакова, Л. Макаренко.

У найновішій праці вченого Г. Поцепцова «Сучасні інформаційні війни» [1] висвітлено не лише суть та походження інформаційної війни, а й детально досліджено зміни в інформаційному просторі в процесі інформаційного протистояння.

В Україні слово фейк звучить з екранів телевізорів, з текстів ЗМІ. Але немає чіткого його визначення і типології. Часто фейком називають недостовірну, неправдиву інформацію, неперевірений фактаж. Вважаємо, що ці поняття не відображають суті фейку. Адже фейк – це підробка, фальшивка, яка розповсюджується спеціально для того, щоб дезінформувати аудиторію.

Класифікувати фейкову інформацію можна за такими різновидами :

- фейки, які сіють паніку серед людей;
- фейки, які розпалюють міжнаціональну (расову, релігійну тощо) ворожнечу;
- фейки, які поширюють хибні думки для того, щоб заплутати нас, відвернути від правди;
- фейки, які маніпулюють свідомістю;
- фейки, які рекламують когось або щось;
- фейки, які приносять прибуток ЗМІ, що його поширює («жовта преса»);
- фейки, які плямують чийсь репутацію (найчастіше це фото, добре опрацьовані у Photoshop);
- фейки, які мають розважальний характер.

З фейками не потрібно боротися, їх варто спростовувати і висміювати. Але у жодному разі не поширювати. Соціальний психолог Олег Покальчук вважає: „Такі новини, їх обговорення та боротьба із ними створюють „інформаційний шум”, що відволікає українців від більш важливої роботи та від більш важливих повідомлень. Саме для цього їх і

створюють. З іншого боку, пропаганда працює на те, щоби створювати у людей невпевненість і страх, деморалізувати їх, зробити так, щоб люди не мали мотивації працювати та захищати свою країну, щоб люди не довіряли проукраїнським джерелам” [2].

Термін «фейкові новини» Вікіпедія трактує як повністю або частково вигадана інформація про суспільні події, явища, певних осіб, яка подається у ЗМІ під виглядом справжніх журналістських матеріалів. Часто мають гумористичний або сатиричний характер і створюються з метою висміювання або привернення уваги до важливих суспільних проблем чи тенденцій [3].

З появою COVID-19 залишається багато невизначеностей щодо певних епідеміологічних, клінічних і вірусологічних характеристик вірусу і пов'язаних з ним захворювань. Дослідження для оцінки цих характеристик в різних умовах мають вирішальне значення для поглиблення розуміння епідемічного процесу COVID-19. Вони також не дають надійну інформацію необхідну для уточнення моделей прогнозування та інформування про заходи громадської охорони здоров'я [4].

В теперішній час недостовірна інформація негативно впливає на перебіг соціальних процесів і має свій відбиток на особистості, на її включеності до інформаційного простіру. Таким чином невідомість і фейкова інформація щодо пандемії коронавірусу породжує у людей паніку, а також впливає на їх стресостійкість, що призводить до негативних явищ у суспільстві. Все це впливає на обмеження, свободи слова та доступу громадян до масової інформації. Руйнує систему цінностей духовного та фізичного здоров'я особистості суспільства.

Отже, можна сказати, що на даний момент у зв'язку з складеною ситуацією в країні, для людей необхідна інформаційно-психологічна безпека. Ця безпека особи визначається як стан захищеності психіки від дії різноманітних інформаційних чинників. Фейкова інформація в результаті також має негативний вплив та є шкідливим явищем в українському медіапросторі. Для того щоб протистояти поширенню та спростовувати вже оприлюднену фейкову інформацію, треба дотримуватись кількох правил. Потрібно перевіряти ту інформацію, яку самі поширюєте. Варто пам'ятати, що інформація вважається достовірною тільки тоді, коли вона була підтверджена офіційними джерелами. Також аналізувати отриману інформацію, перевіряти, чи є ця інформація на офіційному сайті або на офіційній сторінці особи, про яку пишуть, і не поширювати тих новин, які викликають сумніви в їхній правдивості.

Список використаних джерел

1. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни / Г. Почепцов. — К. : Вид. дім: Києво-могилянська акад., 2015. — 468 с.
2. Горбань Н. Інформаційна війна триває. Топ-5 фейків про Львів [Електронний ресурс] / Наталія Горбань // Твоє місто. — Режим доступу: http://tvoemisto.tv/news/informatsiyna_viyna_tryvaie_top5_feykiv_pro_lviv_68433.html
3. Фейкові новини [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія. — Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
4. <https://moz.gov.ua/article/news/operativna-informacija-pro-poshirennja-koronavirusnoi-infekcii-2019-ncov->

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ БЕЗРОБІТТЯ

За умов нестабільної ситуації в галузі економіки, політики, процесів технологізації, науково-технічного прогресу спостерігаються тенденції щодо зростання чисельності безробітних.

Поняття «безробіття» можна розглядати як складну соціально-економічну ситуацію у суспільстві, коли частка економічно активного та працездатного населення не може знайти роботи і отримувати заробіток [1].

Першу спробу пояснити сутність і причини безробіття зробив дослідник Г. Мальтус. Він пояснював його надто швидким зростанням населення, яке випереджає збільшення кількості засобів до існування. Серед засобів вирішення проблеми безробіття відмічав війни, епідемії та ін. [2].

Безперечно дана тема є актуальною не тільки для України, а й для всього світу, адже кожна людина потребує матеріальної захищеності та впевненості, що її життю і здоров'ю нічого не загрожує. Жителі всього світу і нашої країни також зустрічаються з гострою проблемою - безробіття.

Розробка теоретичних основ безробіття знайшла своє відображення в наукових працях таких відомих зарубіжних вчених, як А. Сміт, Рікардо, П. Самуельсон та Р. Солоу, А. Оуен, вітчизняних економістів дослідників Д. Богині, О. Грішнкової, Е. Лібанової, Н. Єсінової, А. Баланда, О. Мірошніченко, О. Петрової, Т. Заяць, С. Бандур, А. Калини, А. Котвицького та інших.

Динаміка безробіття основний показник її зміни. Аналізуючи та порівнюючи дані за 2019 –2020 рр. з Державної служби статистики України [3] можемо зробити висновки, що рівень безробіття має нестабільний характер.

Варто зауважити той факт, що якщо порівнювати дані у відсотках січня-березня 2018-2019 року, то рівень безробіття знижується на 0,6%. Схожа динаміка, якщо порівнювати дані у відсотках січня-червня 2018-2019 року, то рівень безробіття також знижується на 0,5%. В той же час, якщо порівнювати дані січня-грудня та січня-березня 2018-2019 року – безробіття зростає на 0,3%. Причини таких амплітуд варто шукати як серед об'єктивних факторів (наявності чи відсутності сезонної роботи, особливостей різних регіонів, що були включені у вибірку для статичної обробки і т.ін.) так і серед суб'єктивних факторів (кількість молоді чи людей передпенсійного віку у загальній репрезентативній вибірці).

Явище безробіття має для суспільства як позитивні, так і негативні соціальні та економічні наслідки. Детально розглянемо приклади таких впливів.

До негативних соціальних впливів безробіття можемо віднести:

- зростання соціальної напруги у соціумі, яка спричинена психологічним станом безробітних, адже деякі науковці стверджують, що людина переживає однаково сильний стрес коли втрачає улюблену роботу і коли втрачає близьку людину;

- підвищення рівня захворюваності серед населення, психологічно пригнічений стан знижує загальний супротив організму і може стати причиною загострення хронічних захворювань чи появі нових;

- зниження трудової активності, людина яка довгий час перебуває в статусі безробітного втрачає свої професійні навички, впевненість у своїх силах, з'являється апатія, редукція професійних досягнень.

Проте варто відмітити і позитивні наслідки безробіття:

- підвищення соціальної цінності робочого місця, в суспільстві починають більше цінувати наявність робочого місця;

- збільшення свободи вибору у питанні працевлаштування, адже деякі особи роками працюють там, де їм не комфортно чи не подобається тільки тому, що бояться втратити роботу, звільнившись людина може обрати саме ту сферу, про яку весь час мріяла;

- прагнення до покращення якості роботи та самовдосконалення, адже щоб конкурувати на ринку праці, компетенції особи мають відповідати вимогам часу.

Крім того, економічні наслідки безробіття також мають як негативні, так і позитивні риси. Серед негативних виділяють наступні:

- зменшення значущості наслідків навчання, тобто особі вже не принципово працювати за фахом, бо в умовах безробіття головне, це працевлаштуватися;

- скорочення виробництва, і як наслідок зниження економіки країни;

- витрати на допомогу безробітнім, які держава вимушена виплачувати, щоб забезпечити соціальний захист своїм громадянам;

- зниження життєвого рівня населення, безробіття тягне за собою зубожіння населення;

- недовиробництво національного доходу.

Є і позитивні економічні наслідки, серед яких виділяють:

- формування резерву робочої сили задля структурної перебудови економіки;

- конкуренція на ринку праці, що спричиняє підвищення рівня фахової професійної підготовки;

- як стимул до розвитку нововведень;

- стимулювання зросту інтенсивності та фондомісткості праці.

Варто відмітити, що на міжнародному рівні ще у 1992 році Договором про Європейський Союз була введена Європейська стратегія зайнятості (ЄСЗ), котра з тих пір є основою політики ЄС у сфері зайнятості. Її базовою метою є створення нових і більш якісних робочих місць по всьому ЄС.

Нині ЄСЗ являється частиною стратегії зростання «Європа 2020», реалізується в рамках Європейського семестру та сприяє координації політики між державами-членами та інституціями ЄС [4, с. 220].

Зокрема, реалізація ЄСЗ - підтримується роботою Комісії Зайнятості - включає в себе наступні чотири частини Європейського семестру:

1. Рекомендації ЄС у сфері зайнятості - це загальні пріоритети і цілі політики в сфері зайнятості, запропоновані Комісією, погоджені національними урядами і прийняті Радою ЄС.

2. Доповідь спільної зайнятості, яка заснована на: а) оцінці ситуації в сфері зайнятості в Європі; б) реалізації Рекомендації ЄС у сфері зайнятості; в) оцінці Шкали зайнятості та соціальних показників. Доповідь публікується Комісією та приймається Радою ЄС.

3. Національні програми реформ, які погоджуються національними урядами та аналізуються Комісією на відповідність стратегії зростання «Європа 2020».

4. На підставі оцінки Національних програм реформ Комісія публікує серію Доповідей країни, аналізуючи економічну політику держав-членів і рекомендації для конкретних країн [5].

Отже, зважаючи на причини безробіття можна зробити висновки що, для регулювання зайнятості необхідним є створення нових і стабілізацію наявних робочих місць, перекваліфікація працівників відповідно до вимог часу і науково-технічного прогресу, підвищення рівня заробітної плати, розвиток технологій для створення більшої кількості робочих місць, розвиток професійної технічної освіти.

Список використаних джерел

1. Безробіття як соціально-економічне явище [Електронний ресурс] / Агенство «Магістр». – Режим доступу: <https://buklib.net/books/24919/>

2. Соціальні наслідки безробіття в Україні [Електронний ресурс] / Наукове мислення. – Режим доступу: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/52-dvadtysyat-druga-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/533-sotsialni-naslidki-bezrobittya-v-ukrajini>

3. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Бутко М. П., Ревко А. М. Соціальні імперативи якісного розвитку продуктивних сил регіонів України: монографія / за заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. 276 с.
5. European employment strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&langId=en> – Назва з екрана.
-

Полтарескул Ю. М., аспірант кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Психологічне здоров'я є однією з умов становлення професійної самосвідомості, ефективної професійної діяльності соціального працівника, його ідентичності, психологічного благополуччя, а також зумовлює гармонійний розвиток особистості загалом.

До вивчення проблеми психологічного здоров'я фахівців різних галузей долучалися такі вітчизняні науковці, як Є.М.Потапчук, Г.В.Ложкін, М.І.Мушкевич, О.В.Носкова, І.В.Толкунова, С.Д. Максименко, В.Я.Семке, І.В.Дубровіна, В.С.Хомік, А.В.Шувалов та інші, проте вивчення підходів до визначення змісту психологічного та психічного здоров'я особистості лишаються малодослідженими. Вважаємо доцільним розкрити зміст понять «здоров'я», «психологічне здоров'я», «психічне здоров'я» та підходів до їх вивчення.

У Преамбулі статуту ВООЗ (1948р.) наведено таке визначення поняття «здоров'я (health) – це стан повного фізичного, духовного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб і фізичних дефектів». Розглядаючи людину як цілісну систему, експерти виділяють такі види здоров'я: фізичне, психічне, моральне, соціальне. Порушення будь-якого з них негативно впливає на якість життя.

На думку А.Ф.Серенко, В.В.Єрмакова, здоров'я - це стан повного соціально-біологічного та психологічного благополуччя, коли функції усіх органів і систем організму людини врівноважені із соціальним середовищем і відсутні будь-які захворювання, хворобливі стани та фізичні дефекти [4,322].

На відміну від поняття «психічне здоров'я», термін «психологічне здоров'я» був введений відносно нещодавно. Розмежовуючи сфери психічного та психологічного здоров'я, І.В.Дубровіна визначає «психологічне здоров'я» як динамічну сукупність психічних властивостей особистості, що забезпечують гармонію між потребами індивіда й суспільства і виступають передумовою орієнтації індивіда на виконання своєї життєвої задачі. Для визначення норми психологічного здоров'я важлива наявність певних особистісних характеристик, які забезпечують не лише успішну адаптацію, але й продуктивний розвиток людини на благо самій собі й суспільству через саморозуміння, самоприйняття та самовдосконалення [1,22].

Наразі проблематика психологічного здоров'я є досить актуальною в психологічних дискурсах. Зокрема, А.Ассаджолі описує психологічне здоров'я як баланс між різними аспектами особистості, С.Фрайберг – між потребами індивіда та суспільства; О.Хухлаєва, Г.Нікіфоров розуміють психологічне здоров'я як динамічну рівновагу між індивідом та середовищем [1,23].

У сучасній науковій літературі описують такі підходи до визначення здоров'я: холістичний, дискурсивний, еволюціоністський, соціально-орієнтований, нормоцентричний, аксіологічний, крос-культурний, феноменологічний, комплексний та акмеологічний.

Холістичний підхід ґрунтується на загальнофілософській ідеї холізму – нероздільній цілісності людського буття. В рамках даного підходу здоров'я визначається як здобута індивідом в процесі його становлення цілісність, що припускає особистісну зрілість (Г. Олпорт, Е. Еріксон) і примирення, синтез фундаментальних протиріч людського існування або інтрапсихічних полярностей (К. Юнг). Іншими словами, мається на увазі певний рівень

інтегрованості особистості (К. Юнг, Г. Олпорт, С.Гроф) або здатність до інтеграції (асиміляції) життєвого досвіду (К. Роджерс).

Дискурсивний (або диспозитивний) підхід розвивається в межах філософії як сфери наукового пізнання. Основна ідея цього підходу полягає в тому, що будь-яке уявлення про здоров'я може досліджуватись як продукт певного дискурсу, що має власну внутрішню логіку конструювання або концептуалізації соціальної реальності

З початку ХІХ ст. у центрі уваги дослідників перебував процес взаємодії індивіда з його оточенням, поняття «здоров'я» визначалося через процес адаптації людини. У цей період здоров'я практично ототожнювалося з нормальністю. З цього часу виникають еволюціоністський, соціально-орієнтований, крос-культурний, нормоцентричний підходи до визначення здоров'я.

У рамках еволюціоністського підходу, здоров'я розглядається як фундаментальна проблема пристосування людства до навколишнього середовища. Різні аспекти духовного життя вивчаються в масштабах популяції, оскільки досягається вже не окремих індивідів, а людство як еволюційний вид, невіддільний від органічної єдності життя. Основним критерієм здоров'я стає продуктивність людини, ступінь її залучення до глобальних процесів засвоєння природного оточення, а до індивідуального рівня здоров'я додаються популяційний і планетарний. Здійснений теоретико-методологічний аналіз окресленого підходу дає змогу зробити висновок про те, що психічне здоров'я людства забезпечується шляхом збереження психічного здоров'я окремих індивідів.

Соціально-орієнтований і крос-культурний підходи доповнюють один одного. Соціально-орієнтований визначає характер впливу цивілізації на здоров'я і повноцінний розвиток людини. Крос-культурний виявляє культурну своєрідність, яка характеризує здоров'я в контексті різних культурно-історичних умов.

У межах нормоцентричного підходу здоров'я розглядається як сукупність середньостатистичних норм сприйняття, мислення, емоційного реагування та поведінки в поєднанні з нормальними показниками соматичного стану індивіда. Таким чином, здоров'я і норма в даному підході ототожнюються, вони розглядаються як синоніми.

Феноменологічний підхід на перше місце висуває суб'єктивні переживання людини. Проблеми здоров'я і хвороби представниками цього підходу розглядаються як фундаментальні характеристики, прояви індивідуального, неповторного способу буття в світі. У центрі уваги науки ХХ–ХХІ ст. перебуває людина як цілісність.

Відповідно до ідей комплексного підходу, здоров'я розглядається як багатомірний феномен, що поєднує якісно різні компоненти, відображає фундаментальні аспекти людського існування. Для досягнення цілісного розуміння здоров'я необхідно інтегрувати дані з суміжних дисциплін в єдиний комплекс наукових знань.

В акмеологічному підході здоров'я виступає основною і необхідною умовою актуалізації вищих можливостей людської природи. З акмеологічної точки зору, здорова особистість – зріла особистість. Ця категорія окресленого підходу передбачає розвиток морально-етичних якостей гуманістичної спрямованості людини, нормативності її поведінки і відносин у сфері збереження власного здоров'я [2,223-225].

Таким чином, в науковій літературі ідеї про психічне і психологічне здоров'я історично та соціально обумовлені. Їх зміст змінюється залежно від етапу розвитку науки. Описані уявлення про здорову людину вплинули на формування сучасних підходів, які використовують вчені при описі феномена здоров'я. Серед сучасних підходів можна виділити холистичний, дискурсивний, еволюціоністський, соціально-орієнтований, нормоцентричний, аксіологічний, феноменологічний, комплексний, акмеологічний.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні основних параметрів, які впливають на підтримку психологічного здоров'я працівників соціальної сфери і розробку можливих рекомендацій для гармонізації стосунків в процесі професійної взаємодії у соціальній роботі.

Список використаних джерел

1. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини / За ред. І. Я. Коцана.– Луцьк: РВВ Вежа. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011.– 430 с.
2. Світлична Н.О. Історичні та сучасні наукові підходи до визначення здоров'я/Н.О.Світлична// Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2011. – С.223-232.
3. Семке В.Я. Психическое здоровье и общество/В.Я.Семке//Сибирский вестник психиатрии и наркологии. – 1996. - №1. – С.5-7.
4. Серенко А.Ф. Основы организации поликлинической помощи населению [Текст]: руководство для врачей/А.Ф. Серенко, В.В. Ермаков, Б.Д. Петраков. – М.: Медицина, 1976. – 440с.

Пригаровський Я. Є., МСРп-191

Науковий керівник - **Децюк Т. М.,** к. пед. н.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

НАРКОТИЧНА ЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Окрім природних катаклізм та явищ, людству загрожують і наслідки власної діяльності. Серед таких загроз можемо виділити наркотичну залежність та проблеми, які вона викликає.

Під «наркотичною залежністю» ми розуміємо узалежнену поведінку, що викликана вживанням наркотичних речовин. У розвинених країнах світу наркотичну залежність розглядають як хронічне захворювання, що завдає шкоди здоров'ю людини, позбавляє її волі керувати власним життям та призводить до деградації, інвалідизації чи смерті.

Як зазначає Генеральний секретар ООН Кофі Аннан, наркотична залежність як явище руйнує наше суспільство. Вона є чинником зростання злочинності, поширення смертельних хвороб, серед яких ВІЛ/СНІД [6]. Наркотична залежність веде до загибелі молоде покоління, а отже майбутнє людства під загрозою.

На сьогодні у світі налічується близько 190 млн. людей з наркотичною залежністю. В Україні за даними Міністерства охорони здоров'я станом на 2019 року, зафіксовано понад 346 тис. осіб з наркотичною залежністю, 18,3% дівчат-підлітків мали досвід вживання наркотичних речовин протягом життя, і 16,6% - хлопців. Кількість осіб, які перебувають на обліку з приводу вживання наркотиків становить 71%, це переважно неповнолітні особи та молодь віком від 18 до 29 років [5]. При чому, жінки складають п'яту частину від загальної кількості. Не працюють і не навчаються 80% наркозалежних. Наркотичні речовини, які зазвичай коштують дорого, таким людям потрібні щодня, тому більшість з них стають на шлях злочинів. Заради наркотиків люди готові красти і позбавляти життя навіть близьких родичів. Середня тривалість життя наркозалежних становить близько 30 років, із них 10-15 років припадає на активне вживання наркотиків. Значна частина ін'єкційних наркоманів хворі на ВІЛ/СНІД. До групи підвищеного ризику відносять підлітків, студентів, працівників секс-бізнесу, безробітних [6]. Проте, наркозалежні зустрічаються і серед бізнесменів, військовослужбовців. Всі вищеперераховані факти свідчать про наявність складної соціальної проблеми, що потребує особливої уваги і пошуку дієвих способів вирішення.

Серед чинників, що сприяють формуванню наркотичної залежності у особистості, виділяють:

- Соціальний, що характеризується значним рівнем доступу наркотичних речовин для потенційного залежного, а також впливом оточення, що спонукає до вживання;
- Психологічний, що характеризується особливим типом характеру людини, підвищеною зацікавленістю до чогось нового, принцип «спробувати все», в тому числі і заборонене;
- Біологічний, характеризується значною мірою початкової витривалості організму, спадковою схильністю, складом речовини яку вживають [2].

Дещо схожий підхід пропонує дослідник С. Браун. Серед основних факторів, які сприяють розвитку наркотичної залежності, він виділяє:

- Моральну незрілість особистості, яка виявляється у проблемах з навчанням, які трансформуються у ненависть до власного розвитку, вузьке коло оточуючих людей і нестабільність інтересів, відсутність бажання чимось займатись та невпевненість у собі.

- Несприятливе мікросередовище – це неповна, неблагополучна чи зовні благополучна сім'я, відсутність батьківського піклування, жорстоке виховання, насилля в сім'ї або гіперопіка.

- Індивідуально-біологічні особливості особистості, які проявляються у спадковій схильності до залежностей чи хвороб.

- Індивідуально-психологічні особливості, нервово-психічні аномалії особистості, які відзначаються відсутністю внутрішнього опору емоційному навантаженню, підвищеним рівнем тривожності, імпульсивністю, схильністю до девіантної поведінки, низький адаптивний рівень до навколишнього середовища [7].

За своїм походженням наркотики поділяються на – синтетичні та природного походження. Найпоширенішими в Україні є: опіум, амфетамін, кокаїн, гашиш, ЛСД -25, мескалін, псилоцибін, галюциногени, барбітурати.

Ефекти від наркотиків з точки зору психофармакологічного впливу на людину, діляться на три групи:

- наркотики, які пригнічують діяльність центральної нервової системи (опіати, барбітурати);

- наркотики, які збуджують діяльність центральної нервової системи (амфетаміни, кокаїн, гашиш);

- наркотики, які викликають галюцинації (марихуана, мускатний горіх, ЛСД, мескалін, псилоцибін).

Існують різні шляхи вирішення даної проблеми: профілактика самого явища, лікування та реабілітація наркозалежних. Більш детально зупинимося на аналізі способів, технологій і методів профілактики наркотичної залежності.

Серед програм профілактики наркотичної залежності виділяють: *сімейну профілактику наркотизації, програми зниження шкоди і зменшення ризику, релігійна профілактика наркотизації, а також соціальна реклама присвячена даній проблемі у мережі Internet, на телебаченні, радіо та інших інформаційних каналах* [3].

Багатий досвід впровадження профілактичних програм таких як: антиалкогольні, антинаркотичні й антинікотинові в закладах освіти, засвідчив, що ефективність такої діяльності залежить не тільки від самої інформації та змістовного наповнення, а й від майстерності організаторів та методів взаємодії з молоддю та дітьми. Так, програми, які акцентують увагу на негативних наслідках наркотизму, виявилися малоефективними, а програми, що роблять акцент на навчанні «адаптивному стилю життя, навичкам спілкування, критичному мисленню, вмінню приймати рішення і протистояти в ситуаціях пропозиції адиктивних речовин» довели свою ефективність [4]. Варто зауважити, що профілактика наркотичної залежності серед молоді здійснюється як правило у навчальних закладах, зокрема у ЗВО. Дієвим інструментом в даному напрямі є використання потенціалу позааудиторної роботи зі студентами [1].

На сьогодні проблема наркотичної залежності посіла впевнене місце в соціогуманітарній науці, тому складає соціальну проблему, так як для її вирішення потрібні програми і створення продуктивних способів профілактики, попередження вживання наркотичних речовин є також проблемою сучасності.

Питання боротьби з наркотичною залежністю потребує дієвих соціально-психологічних засобів, тому подальші дослідження які потребує це питання, повинні мати методологічне підґрунтя, тобто використання особистісного підходу, з його допомогою людина, виступає як суб'єкт, особистість і індивідуальність в продуктивних вчинках діяльності. Це дасть змогу актуалізувати її внутрішні ресурси, спрямує її до самоорганізації, саморозвитку, самореалізації в житті, та налаштує до важливості сприйняття профілактичного впливу від шкідливих звичок в соціальному довкіллі. Дослідження також

повинні складатись з детального вивчення умов і чинників виникнення залежності, за для змоги розробки ефективних засобів профілактики наркотичного захворювання та розробки способів запровадження усвідомленого ставлення до проблеми, особливо в молоді.

Список використаних джерел

1. Волковницька Т. М. Формування здорового способу життя серед студентської молоді у позааудиторний час / Т. М. Волковницька // Актуальні проблеми сталого соціального розвитку: погляд молоді: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / [за редакцією Н. А. Ємець, Л. М. Завацької, І. І. Кичко, Н. І. Кривоконь, Т. І. Сили]. – Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. – С. 159–162.
2. Залежність від психоактивних речовин [Електронний ресурс] / Державна установа «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України», 2020. – Режим доступу: <https://www.phc.org.ua/>
3. Профілактика поширення наркозалежності серед молоді: Навчально-методичний посібник / Під ред. В. В. Бурлаки. – Київ: Герб, 2011. – 224 с.
4. Сердюк О. О. Соціальна робота з особами з наркотичною та алкогольною залежністю / О. О. Сердюк, Ю. Л. Белоусов // Соціальна робота в органах внутрішніх справ України: Навчальний посібник. — Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 303–324.
4. Статистика вживання наркотиків [Електронний ресурс] / ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркоманії (EMCDDA). – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2797060-v-ukraini-divcatapidlitki-pereversili-hlopiv-zi-vzivanna-narkotikiv-unisef.html>
5. Черенько, С. О. ВІЛ-інфекція в Україні: Інформаційний бюлетень № 33 / С. О. Черенько, О. Г. Єщенко, М. В. Зеленська. К., 2010. — 52 с.
6. Чернецька Ю. Вплив чинників десоціалізації на формування наркозалежної особистості / Ю. Чернецька // Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 14, 2015. – 333 с.

Тимофєєва К. О., студент гр. МСПДп-191

Науковий керівник – **Кальницька К.О.**, к.психол.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Сучасне українське суспільство не позбавлено традиційних проблем, що загострюються в роки політичної і соціально-економічної нестабільності. В умовах постійного стресу, зумовленого з одного боку культурними стандартами, як-от культ успішності, підвищення значущості індивідуальних цінностей, з другого – зростанням злочинності у світі, посиленням жорстокості та соціальної нетолерантності, загострюється проблема підліткової агресивності. Тому, наразі є актуальним дослідити своєрідні риси агресії у підлітковому середовищі та визначити психологічні особливості агресивних проявів у поведінці підлітків.

Наукова література поняття «агресія» визначає як поведінку, що завдає шкоду іншим людям. Вона може виявлятися у нападах або побитті іншої людини, у погрозах, обмовлянні, насмішках, а також містити непрямі форми агресії (ворожа міміка, бойкот та жестикуляція). Недолуге виховання батьків, споглядання за агресивною поведінкою інших людей, як у реальному житті, так і в соціальних мережах, на екранах кіно та телебачення, чи в комп'ютерних іграх, спричиняє набуття особистістю форм агресивної поведінки. Особистісні фактори також розглядаються як чинники набуття агресивності. Ними можуть виступати: підвищена ворожість та подразливість, високий рівень тривожності, депресія, низький рівень інтелектуального розвитку, завищена самооцінка, певні особливості мотиваційної сфери, заздрощі, схильність приписувати оточуючим агресивні наміри тощо.

Дослідження особливостей та причин агресії на теоретичному рівні займалися психологи різних шкіл та напрямів (Р. Ардрі, А. Бандура, А. Басс, Л. Берковіц, Р. Берон,

Д. Зільман, К. Лоренц, Н. Міллер, Р. Фельсон, З. Фрейд та ін.). Серед вітчизняних дослідників, які приділяли увагу вивченню агресивної поведінки дітей та підлітків є: Л. Божович, Л. Виготський, І. Мазоха, О. Мізерна, О. Тарасова, І. Федух, В. Шебановата ін. Фундаментальні дослідження феномену агресії здійснено у працях сучасних вчених М. Алфімової, М. Бутовської, Н. Максимової, К. Милютіної, О. Мойсєєвої, В. Павелківа, Л. Семенюк, В. Трубнікової, О. Файдюк та ін.

У науковій літературі підлітковий вік традиційно розглядають як своєрідний період в розвитку кожної людини, оскільки саме в цей період відбуваються біологічні та психологічні перебудови організму. За короткий період (від 11–12 до 14–15 років) підлітковий вік практично багато в чому визначає все подальше життя індивіда.

Багато дослідників визначають підлітковий вік як «критичний», «перехідний» «переломний». Саме у цей період виникають якісні новоутворення, зміни у взаєминах з дорослими та однолітками, засвоєння нових способів соціальної взаємодії, а також формуються основи свідомої поведінки. Фізіологічні та психологічні зміни у підлітка, зумовлюють появу дещо нових реакцій у поведінці, які здатні спонукати до формування агресивності, негативної конкуренції з навколишнім світом, негативізму та мають негативні наслідки у навчанні, стосунках з батьками, друзями та вчителями [4].

Так, на думку Ю. Можгінського, особистості підлітка характерні такі риси: емоційна нестійкість; сором'язливість; прагнення до самостійності; підвищена тривожність; небажання надмірного батьківського піклування; агресивність; максималізм; висока конфліктність як в родині, так і в школі [3].

На початку ХХ сторіччя класик американської психології, Гренвілл Стенлі Холл, підлітковий вік називав перехідним та проміжним періодом розвитку людини, період «бури й натиску», а зміст цього періоду він описав як «кризу самосвідомості». Якщо підліток зможе подолати цю кризу, він отримує «почуття індивідуальності». А доки це не відбудеться, підліток буде знаходитися в стані пошуку свого «Я». Йому буде притаманна нестійкість, яка проявлятиметься в таких ознаках: активність змінюється ослабленням, егоїзм може переходити в альтруїзм, самовпевненість змінюється сором'язливістю, веселий, піднятий настрій змінюватись апатією, спокійна зосередженість раптово переходить у нескінченне міркування [5].

З точки зору видатного персонолога Альфреда Адлера агресія дітей спричинена почуттям неповноцінності себе відносно до батьків, сестер/братів та оточуючих протягом всього розвитку дитини. Несамостійна та незріла дитина, яка ще й до того невпевнена в собі, може болісно переживати своє підкорене становища відносно сильніших за неї людей. Ці почуття породжують у дитини відчуття неповноцінності та меншовартості, що проявляються у тривозі, в прагненні бути поміченим, щоб урівноважити свою фізичну та психічну неповноцінність. Через це дитина докладає зусиль для досягнення своєї переваги за допомогою агресії. Отже, можемо сказати, що з точки зору А. Адлера, агресія розглядається як метод досягнення переваги, та як інструмент перемоги над почуттям неповноцінності [1].

Психологи А. Басс і А. Даркі виокремили основні види агресивних реакцій підлітків: *вербальна агресія* – виражається в негативних почуттях до іншої людини через: вереск, крик, сварку, так і в мовному зверненні через погрози, обмовляння, лайку; *непряма агресія* – це той вид агресії, яка спрямована на кого-небудь обхідним шляхом, а саме, через плетіння інтриг, жарти, розпускання пліток; *фізична агресія або напад* – це використання грубої фізичної сили проти іншої особи або об'єкта; *образ* – виявляється в ненависті до оточуючих людей за дійсні або уявні страждання, що проявляється через почуття гніву, незадоволенням однією людиною або цілим світом; *дратівливість* – схильність людини до збудження, готовність виявити грубість щодо іншої особи; *негативізм* – опозиційна форма поведінки, яка направлена проти керівництва та авторитетів, що може проявлятися від пасивного опору до активних дій проти правил, законів чи вимог; *почуття провини* – проявляється у негативно забарвленому почутті людини за деякий вчинок, який здається йому причиною негативних

для нього або інших людей наслідків; *недовірливість* – виражається в обережному та недовірливому ставленні до людей, через впевненість у недоброчливих намірах оточуючих [2].

Таким чином, можемо стверджувати: майже всі види агресивної поведінки у підлітків мають спільну рису, яка проявляється у спробах контролювати ситуацію та мати можливість впливати на неї. Факторами, що впливають на формування агресивної підліткової поведінки, є індивідуальні, особистісні, соціальні, психологічні та соціально-психологічні детермінанти. Раннє виявлення проблем, аналіз їх виникнення, а також виховна, психодіагностична та корекційна робота дають шанс запобігти асоціальній поведінці особистості підлітка у середовищі однолітків.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. – М.: Фонд «За экономическую грамотность», 1995 – 296 с.
2. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – СПб. : Прайм – ЕВРОЗНАК, 2001 – 516 с.
3. Можгинский Ю. Б. Подходы к анализу тяжелых форм антисоциального поведения в детском и подростковом возрасте / Ю. Б. Можгинский // Юрид. психология. – 2009 – № 1 – С. 8–12.
4. Файдюк О. В. Сутність соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах / О. В. Файдюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/.../54>.
5. Холл Грэнвилл Стэнли [Електронный ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Холл,_Грэнвилл_Стэнли.

Третяк К. П., студент гр.МРСп-191

Науковий керівник - **Захаріна М. І.**, ст. викл., к.філос.н.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Генеральна Асамблея ООН в 1985 році на 40-й сесії у спеціальній резолюції запропонувала урядам відзначати п'яте грудня як «Міжнародний день волонтерів в ім'я економічного і соціального розвитку», закликавши їх здійснювати заходи для спонукання людей у всіх сферах діяльності пропонувати свої послуги як волонтерів [7]. Тому у всьому світі 5-го грудня відзначають міжнародний День волонтера – International Volunteer Day. Україна – єдина країна у світі, де цей день символічно переходить в День збройних сил, який відзначається 6 грудня [3].

Українському народу, як нікому, ще з давніх часів притаманна волонтерська діяльність. Та до 90-років ХХ століття поняття «волонтерська діяльність» не було. Люди, які займалися суспільно-корисними справами називали благодійниками, добродійниками, меценатами, альтруїстами, громадськими діячами. Зазначемо деяких з них: князь Володимир Великий, князь Ярослав Мудрий, гетьман Петро Сагайдачний, Іван Мазепа, приватні благодійники Броцькі, Терещенки, Семеренти тощо. За Радянських часів коли благо держави ставилось вище блага окремої людини, поняття доброволець мало яскраво виражене ідейно-патріотичне забарвлення: так називалася людина, яка добровільно визнавалася служити інтересам не окремих громадян, а партії, комуністичній ідеї, соціалістичній державі [6].

22 березня 2001 року Президент України Леонід Кучма підписав розпорядження про проведення в Україні Міжнародного року волонтерів [2]. Офіційно волонтерський рух визнано Постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року [4].

Наймасовішим волонтерським проектом в Україні було пов'язано з Євро-2012. Під час даного заходу було залучено більше 12 тисяч волонтерів. І навіть було зафіксовано найстаршого волонтера України – водій з Донецька, якому було 78 років.

Ще один спалах волонтерської активності, що охопив усю країну, відбувся наприкінці 2013 року, початку 2014 року у зв'язку з воєнним конфліктом на Донбасі. Локалізація волонтерської допомоги зумовлювалася гострими потребами врятування життя людей на окупованих територіях, підтримки бійців української армії, допомоги вимушеним переселенцям.

На сьогоднішній день питання щодо волонтерства в Україні особливо загострено: економічні, політичні та соціальні обставини, що склалися за останні роки, призвели до суттєвого погіршення рівня життя населення, через це країна потребує участі небайдужих людей, тобто волонтерів.

Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI від 19 квітня 2011 року, волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги, а саме виконання волонтерами робіт та надання послуг на безоплатній основі [5]. Хто ж такий волонтер? В свою чергу стаття 7 цього закону говорить, що волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги [5].

Однією з форм соціальної активності, де людина може реалізувати себе як особистість, є волонтерська діяльність. Вона здійснюється в різних сферах суспільного життя та може мати різні мотиви. Найчастіше в літературі описують альтруїстичне бажання допомогти іншим, але поряд із цим є потреба в спілкуванні, саморозвитку, набутті професійних знань та навичок, а наявність заохочень з боку організації також є вагомим стимулом для активної позиції людини у волонтерській діяльності.[1] Тому саме волонтерство є основою побудови та розвитку громадянського суспільства. Волонтерська діяльність втілює в собі найпотаємніші прагнення людства – прагнення миру, свободи, безпеки та справедливості для всіх людей. На сьогоднішній день в українському суспільстві організація волонтерського руху набуває все більшої актуальності, тому що величезна кількість людей потребує допомоги та підтримки. Особливо волонтерство популярне серед молоді, тому що це чудовий спосіб втілення власних ідей, розвитку комунікації, здобути нові знання, безцінний досвід тощо.

Список використаних джерел

1. Буздуган Я., Никонович О. Еволюція світового волонтерського руху [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/viche_2013_12_4.pdf
2. Волонтерство – вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>
3. День волонтера у Україні – історія свята і найкращі привітання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/lite/holidays/10776722-den-volontera-v-ukrajini-istoriya-svyata-i-naykrashchi-privitannya.html>
4. Про визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. N 1895 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-2011-%D0%BF>
5. Про волонтерську діяльність – Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3236-17>
6. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukr-socium.org.ua/uk/archive/no-2-57-2016/rozvitok-volonterskoj-dijalnosti-v-ukraini-jak-projav-aktivizacii-socialnih-resursiv-gromadjanskogo-susilstva-specifika-problemi-ta-perspektivi/>
7. Україна та світ відзначають Міжнародний день волонтера [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uatv.ua/ukrayini-ta-svit-vidznachayut-mizhnarodnyj-den-volontera/>

Харлан А. В., студентка гр. МСРп-191
Науковий керівник – **Остряк Т. С.**, к.п.н., доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФЕНОМЕН ТОЛЕРАНТНОСТІ У ЦИВІЛІЗОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розвиток людської цивілізації створює загострення низки економічних, соціальних, духовно-моральних проблем. Високий рівень політичної напруженості у суспільстві, небезпечні явища, такі як війни, тероризм, екологічні катастрофи, сприяють поширенню різноманітних фобій, недовіри, стресів, неповаги та нетерпимості до людей іншої точки зору, культури тощо. Таким чином, заслуговує на увагу такий феномен як толерантність, який насамперед пов'язаний із необхідністю подолання внутрішнього роз'єднання всього суспільства та зокрема українського народу.

Різні аспекти толерантності висвітлювались у працях вчених різноманітних галузей науки: філософів (М. Бердяєва, В. Лекторський, В. Пісоцький, В. Соловйова та ін.), соціологів (Е. Дюркгейм, О. Конт, П. Сорокін тощо), педагогів (А. Погодіна, О. Савченко і т.д.).

Поняття «толерантність» походить від латинського «tolerantia», що означає терпимість, тобто можливість терпимо та поблажливо ставитись до когось, чогось та до їхніх традицій, звичок, поглядів. В різні епохи [4, с. 35-37] це поняття приймало різне значення, але зараз воно має інший окрас. Толерантність визначається як соціально важливе явище, якому притаманне: забезпечення рівних умов, повага та мирне співіснування, відхід від домінування однієї думки над всіма іншими, визнання різноманіття як культурного, так і міжнаціонального, а найголовніше це відступ від таких негативних явищ як «дискримінація», «ксенофобія» тощо.

Нашу увагу привертає дослідження В. Ляпунової, яка у своїй праці визначає типологію толерантності за сферами соціального буття [2, с. 185-186]. По-перше, гендерна толерантність – неупереджене ставлення до представників іншої статі, неприпустимість ідей про перевагу однієї статі над іншою. По-друге, вікова толерантність, яка проявляється через неупередженість до людини незалежно від вікової категорії. По-третє, міжнаціональна толерантність, згідно якої не потрібно переносити недоліки і негативне ставлення на представників інших національностей. По-четверте, расова толерантність – відсутність упереджень до представників іншої раси. По-п'яте, релігійна толерантність – ставлення до догматів різних конфесій, релігійності з боку віруючих і невіруючих, представників різних професійних груп тощо.

Проблема виховання толерантності бере свій початок ще з дитинства та формується у сім'ї. Саме у сім'ї закладається певне фундаментальне бачення світу, з яким особистість надалі буде вирушати по життю. Наступною ланкою виступає дитячий садочок (або ж школа), де отримані знання в сім'ї, знаходять своє відображення в спілкуванні з однолітками, вчителями. Також на цьому етапі все набуває закріплюється та укомплектується в те, що ми називаємо досвідом. Саме симбіоз цих двох ланок утворюють особистість, якою вона постає в більш дорослому віці. А як відомо, простіше навчити дитину та сформувати певні цінності в більш ранньому віці, аніж перевиховувати вже цільну особу.

Головними принципами виховання толерантності постають [3, с. 46-47]: вміння вислухати і почути дитину, враховувати її точку зору; не принижувати її гідність; створення доброзичливої атмосфери та сприятливого соціально-психологічного клімату; прийняття дитини та дарування їй любові, на яку вона заслуговує.

Варто також звернути увагу на так звані «межі толерантності», тобто коли ми вже не стільки поважаємо та враховуємо думку інших, а скільки безслівно терпимо її. Таким критерієм стає правило: не дозволення нікому обмежувати свою свободу (в разі не обмеження свободи інших), яка постає однією з найвищих цінностей особистості. Рівність свободи, яка зафіксована у правах людини, міститься у принципі справедливості. Таким

чином, межі толерантності мають відображення в справедливості та свободі особистості та пов'язані з її правами [1, с. 14].

Протилежністю толерантної особистості постає інтолерантна, відмінність яких характеризується певною низкою ознак, а саме [3, с. 67-69]:

1. Відповідальність. Інтолерантна людина перекладає відповідальність на інших, демонструє непричетність до справ, що відбуваються навколо, натомість толерантна завжди готова відповідати за свої вчинки.

2. Здатність до емпатії. Адекватно формулювати правильні судження про інших людей – це про толерантну особистість; інтолерантна людина буде оцінювати всіх за своїм образом та подобою, тобто бачити те, що присутнє в ній самій, але невизнання цього.

3. Знання самого себе. Толерантні особистості можуть критично оцінювати себе, знають свої переваги та недоліки; інтолерантні бачать себе тільки в найпривабливішому світлі, на їх думку, переваг в них більше, аніж недоліків (якщо вони взагалі є).

4. Потреба у визначенні. Для інтолерантних осіб світ поділяється на два аспекти: «біле» та «чорне», «своє» та «чуже», «прийнятне» та «неприйнятне»; толерантні особи навпаки вбачають світ різноманітним.

5. Відчуття гумору. Розуміння своїх «промахів» та вміння посміятися над собою – важлива ознака толерантної особистості.

Таким чином, сьогодні «толерантність» є необхідністю для нормального функціонування й розвитку суспільства. Вона виступає свого роду як мистецтво жити в суспільстві, де існують різноманітні люди зі своїми ідеями, певним баченням та власними особливостями, здатністю мати права і свободи, але при цьому ж не порушувати права і свободи інших. Вчасна та правильна постановка особистості, як толерантної, призведе до позитивних змін не тільки для нинішнього суспільства, а й для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Андреев М. В. Наукові підходи до поняття "толерантність" / М. В. Андреев. *Наукові записки кафедри педагогіки*. - 2012. - Вип. 28(2). - С. 7-16.
2. Ляпунова В. Проблема класифікації толерантності в наукових дослідженнях / Ляпунова В. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 2016. – 364 с. – С.183-191.
3. Молчанова А.О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник / Алевтина Олександрівна Молчанова. – Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. – 188 с.
4. Сулятицька Т.В. Феномен толерантності в історичному дискурсі / *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць*. – Вип. 539-540: Філософія. – Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2011. – 279 с. – С.35-39.

Харлан А. В., студентка гр. МСРп-191

Науковий керівник – **Острянюк Т. С.**, к.п.н., доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Протягом кількох віків особи з особливими потребами були ізольовані від суспільства, піддавались гонінням та вважалися негідними будь-якої уваги з боку держави та суспільства. В ті часи був усталений такий термін як «терпимість», який в процесі змін у суспільстві був замінений поняттям «інтеграція», а на сьогоднішній день відбувається розвиток нового середовища – «інклюзивного». Проте у багатьох ще досі залишилося у свідомості застаріле розуміння, сприйняття та бачення життєдіяльності людей з особливими потребами. Проте зараз гостро відчувається необхідність толерантного сприйняття ставлення до осіб, які мають особливості. Освіта ж в постає ланкою, де відбуваються перші зміни у розвитку інклюзивного середовища. Тому особливу увагу привертає розвиток та утвердження інклюзії у освітньому просторі.

Дослідженням даної тематики займалися такі науковці, як Г.Гоцко, А.Лапін, С.Лоза, О.Василенко, А.Капська, С.Харченко тощо.

Перш ніж розглядати сутність поняття «інклюзивне середовище», його характеристики та переваги, потрібно визначити, що означає сам термін «інклюзія». Інклюзія – це процес, який повинен забезпечувати рівну участь усім членам суспільства незалежно від сфери життєдіяльності [4, с. 10].

В усьому світі інклюзія зароджувалась саме із освітньої сфери, завдяки розробленню та впровадженню інклюзивного навчання. Інклюзивне навчання (за визначенням ЮНЕСКО) – *«процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі»* [2].

Отже, інклюзивне навчання – своєрідний спосіб отримання знань, за допомогою якого студенти та учні, які мають особливі освітні потреби, навчаються в загальному освітньому середовищі. Воно виступає альтернативним варіантом установам інтернатного типу, де вони перебувають у певній ізоляції, навчаючись осторонь від інших дітей, або знаходяться на домашньому чи індивідуальному навчанні.

Інклюзія у освітньому середовищі – це процес, у якому заклади освіти (школи, дитячі садки, ЗВО) намагаються відповідати потребам усіх учнів, шляхом коректування та внесення необхідних змін до навчальних програм, задля забезпечення рівних можливостей для кожного із учасників. Впровадження інклюзії в освітній сфері передбачає розробку та уведення більш поглибленого діапазону навчальних стратегій для доречного та своєчасного реагування на різноманітні потреби.

В основі інклюзивної освіти лежить першочерговий принцип, який базується на тому, що всі діти/студенти, незалежно від різного культурного та/або соціального походження та незважаючи на несхожі рівні академічних можливостей, повинні мати врівноважені перспективи у навчанні в будь-якому закладі освіти [1, с. 12]. Таким чином, головна ідея інклюзивної освіти – надання будь-якій дитині, соціально-вразливій групі та всім, хто раніше був відсторонений, доступу до якісного навчання. А також, вона виступає своєрідним підходом, який сприяє пристосуванню освітньої програми та навчального середовища до потреб та особливостей учнів/студентів, які різняться своїми навчальними можливостями.

Ознаки, які характеризують освітнє середовище як інклюзивне:

- 1) організація простору, де діти можуть безпечно пересуватися під час індивідуальних та групових занять;
- 2) сприятливий соціально-психологічний клімат;
- 3) утворення умов для взаємодії між дітьми у процесі роботи та надання один одному підтримки для досягнення спільного позитивного результату [3, с. 124].

Перевагами інклюзивної освіти можна назвати наступні: формування толерантного відношення до відмінностей (особливостей); створення сприятливого клімату, внаслідок якого буде поліпшено як соціальний, так і емоційний стан дітей; оволодіння вміннями та навичками у процесі навчання та спілкування, які зможуть знайти відображення у сучасних умовах; налагодження взаємодружніх стосунків; розуміння індивідуальних особливостей кожного із учасників тощо.

Таким чином, розвиток інклюзії сприяє розвитку та формуванню нового формату мислення та сприйняття осіб з особливими потребами. Водночас, інклюзивні процеси допомагають створити рівні можливості для кожного: будь-то особа з інвалідністю, внутрішньо переміщена особа, або дитина, яка належить до іншої національної меншини тощо. Перебування в інклюзивному освітньому середовищі дає можливість кожній особистості опанувати нові здібності, нормалізувати самооцінку та навчитися цінувати й поважати всіх осіб незалежно від їхніх відмінностей.

Список використаних джерел

- 1.Зубарева Т. Г. Компетентностно-ориентированное повышение квалификации специалистов по созданию инклюзивной образовательной среды: автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08.– Курск, 2009. – 24 с.
  2. Інклюзивне навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>
  - 3.Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини// Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. пр. Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – К., 2012. – № 9. – С. 120–126.
  4. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019.300 с.
-

Чалкова І. Ю., студентка 3 курсу, гр.СР-171
Науковий керівник - **Лещенко М. Є.**, старший викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З МОЛОДЦЮ ЯК ОДИН З НАПРЯМКІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Молодь є однією з продуктивних сил суспільства. Ця категорія населення України визначається віком до 28 років. Молодь називають поколінням перехідного періоду, яке живе в епоху бурхливих і глибоких перетворень, в роки суворих потрясінь і нових можливостей.

Молоді люди є специфічним контингентом населення, якісно відмінним від усіх інших вікових груп. Роль молоді як чинника соціально-демографічного розвитку держави (регіону) обумовлена такими притаманними цій віковій групі особливостями:

- підвищений (порівняно з іншими віковими контингентами) рівень народжуваності — саме на жінок молодіжного віку припадає основна частина народжень;
- висока міграційна мобільність;
- великий попит на освіту — майже всі особи, які навчаються у вищих та професійних навчальних закладах, молодого віку;
- підвищений ступінь мобільності щодо змін місця роботи, перекваліфікації, освоєння нових видів та сфер діяльності [1, 325].

Молодь є майбутнім держави, її інтелектуальним потенціалом, основою економічного, політичного і суспільного життя. Тому соціальне становище і соціальні проблеми молоді вивчаються і досліджуються у таких аспектах: демографічна ситуація в молодіжному середовищі; молодь і здоров'я; соціальне становище та самопочуття молоді; молодь і шлюб, проблеми молодих сімей; зайнятість і професійна підготовка молоді; молодь і освіта; молодь і Збройні сили, інші військові формування України; фізична культура і спорт; система ціннісних орієнтацій, культурні потреби і духовний світ української молоді; групи ризику та ризикова поведінка; економічна активність молоді та ін.

Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує втілення у життя державної молодіжної політики, є Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України, який має діяти спільно з іншими міністерствами та центральними органами влади та їхніми структурними підрозділами по роботі з молоддю, а також взаємодіяти з політичними партіями, іншими громадськими об'єднаннями у сфері вирішення молодіжних проблем [2, с. 125].

Стратегічні цілі реалізації державної молодіжної політики визначені Декларацією «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», Законами України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» та іншими нормативно-законодавчими актами [3, 175].

Соціальна робота з молоддю здійснюється відповідно до основних напрямів державної політики. Найважливішими з них є: визначення правових засад соціальної роботи з дітьми та молоддю; розроблення та реалізація державних, галузевих, регіональних програм соціального становлення і соціальної підтримки дітей та молоді; створення сприятливих умов для гармонійного розвитку дітей та молоді, задоволення потреб у добровільному виборі виду

діяльності, не забороненому законодавством, активної участі в творчій, культурологічній, спортивній і оздоровчій діяльності; консультування і надання соціальних послуг, соціально-медичної, психолого-педагогічної, правової, інформаційної та інших видів соціальної допомоги; здійснення соціального менеджменту щодо організації діяльності органів виконавчої влади, громадських організацій, спрямованої на подолання соціальних проблем; здійснення соціально-профілактичної роботи щодо запобігання наслідкам негативних явищ та подолання таких наслідків; розроблення та здійснення комплексу реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, психологічного та фізичного стану дітей та молоді, які зазнали жорстокості, насильства, потрапили в екстремальні ситуації; сприяння дитячим і молодіжним організаціям, іншим об'єднанням громадян, фізичним особам у реалізації ними власних соціально значущих ініціатив і проектів; забезпечення дотримання соціальних стандартів і нормативів умов життєдіяльності, морального, психологічного та фізичного стану дітей та молоді; здійснення кадрового, науково-методичного, фінансового, матеріально-технічного, інформаційного та інших видів забезпечення соціальної роботи; сприяння розвитку та підтримка волонтерського руху; встановлення та зміцнення зв'язків із соціальними службами для молоді за кордоном, інтеграція в міжнародну систему соціальної роботи з молоддю; здійснення комплексу медико-соціальних та реабілітаційних заходів щодо адаптації в суспільстві дітей з вадами фізичного та розумового розвитку [4, 198].

Завданнями суб'єктів соціальної роботи з дітьми та молоддю є: надання різноманітних соціальних послуг, соціально-медичної, психолого-педагогічної, правової, інформаційної, матеріальної та інших видів соціальної допомоги, консультування дітей та молоді; розроблення та здійснення системи заходів зі створення умов, достатніх для життєдіяльності різних категорій дітей та молоді; здійснення соціально-профілактичної роботи серед дітей та молоді, вжиття системи заходів щодо запобігання негативним явищам та їх подолання; розроблення та здійснення реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, морального, психічного та фізичного стану дітей та молоді, пристосування їх до безпечних соціальних та інших умов життєдіяльності, а також надання допомоги дітям, молоді, які зазнали жорстокості та насильства, потрапили в екстремальні ситуації; здійснення міжнародного співробітництва, вивчення і поширення передового міжнародного досвіду з питань соціальної роботи з дітьми та молоддю; сприяння молодіжним організаціям і окремим громадянам у їх культурному і фізичному розвитку, участі в трудовій та суспільно корисній діяльності; здійснення інших повноважень у сфері соціальної роботи з дітьми та молоддю.

Об'єктами соціальної роботи з молоддю є: працююча молодь; безробітна молодь; молодь, яка навчається; молоді сім'ї (у тому числі неблагополучні сім'ї та сім'ї групи ризику); діти і молодь, які мають відхилення в здоров'ї (молоді інваліди, наркозалежна молодь, алкогольнозалежна молодь, хворі на СНІД та ін.); молодь, яка має відхилення у поведінці; молодіжні організації та об'єднання; обдарована і талановита молодь; молодь із числа сиріт; біженці і переселенці та інші категорії молоді [5, с.346].

Враховуючи вищесказане, можна визначити, що головною метою соціальної роботи з дітьми та молоддю є створення умов позитивно орієнтованої соціалізації особистості, що сприяє соціальній адаптації та самореалізації молодого покоління в інтересах особистості й суспільства.

Список використаних джерел

1. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: Теорія і практика - К.: ВМУРОЛ «Україна», 2004. - 408 с.
2. Бойко А.М., Бондаренко Н.Б. Соціальна робота з конкретними групами клієнтів - К.: Вид. дім Києво-Могилянська академія, 2004. — 166 с.
3. Зверева І.Д. (ред.) Соціальна робота в Україні. Навчальний посібник - Київ: Центр навч. літ-ри, 2004. - 256 с.
4. Харченко С. Я., Кратінов М. С., Ваховський Л. Ц., Кратінова В. О., Песоцька О. П., Караман О. Л. - Луганськ: «Альма-матер», 2003. - 198 с.
5. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи: навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 464 с.

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У РОБОТІ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМИ ГРУПАМИ КЛІЄНТІВ

Нині в Україні відбувається реформа системи надання соціальних послуг, розробляються механізми соціального замовлення, переосмислюється роль державних соціальних служб та, що важливо, роль неурядових організацій у здійсненні соціальної роботи зі спеціальними групами клієнтів. Перед соціальним працівником в умовах сьогодення постають нові соціальні проблеми, що потребують вирішення, розширюється коло об'єктів соціальної роботи. З огляду на це, актуальним є питання підготовки висококваліфікованих соціальних працівників, готових працювати у нових умовах, реагувати на нові суспільні виклики, професійно надавати якісні соціальні послуги спеціальним групам клієнтів. Слід зазначити, що в Україні не вистачає висококваліфікованих фахівців у даній сфері, котрі могли б професійно здійснювати роботу з діагностики і прогнозування соціальних процесів, надавати профілактичну, психологічну, соціально-терапевтичну, педагогічну і правову допомогу спеціальним групам клієнтів [1, с. 5].

Слід зазначити, що до спеціальних груп клієнтів відносять осіб, котрі потребують сторонньої спеціальної кваліфікованої допомоги і користуються можливими послугами відповідних закладів; при цьому обов'язковим є наявність згоди або контракту щодо надання послуг. До спеціальних груп клієнтів соціальної роботи відносять: хворих на алкоголізм та наркоманію; хворих на ВІЛ/СНІД; осіб, котрі мають психічні порушення та психічні вади при нормальному інтелекті; бездомних; безробітних; військовослужбовців; національні меншини; сексуальні меншини; біженців, мігрантів; осіб, схильних до суїцидальної поведінки; правопорушники, котрі засуджені, а також ті, хто повернувся з місць позбавлення волі [5, с. 7].

Більше того, досить актуальної в умовах сьогодення є соціальна робота, пов'язана з ресоціалізацією засуджених в умовах пенітенціарної установи. Оскільки від такої роботи в більшості залежить благополучне повернення осіб в суспільство з подальшою їх участю в розбудові країни [6, с. 94].

До мережі закладів та установ, що надають послуги різним групам клієнтів слід включати центри (відділення) обліку бездомних громадян; установи для осіб, звільнених з місць позбавлення волі; територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Найбільшу кількість закладів, що надають послуги різним групам клієнтів соціальної сфери (громадянам, що перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям; внутрішньо переміщеним особам; учасникам антитерористичної операції та членам їх сімей тощо) мають територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), котрі у 2010 році налічували 736 заклади. Однак, у 2018 спостерігається їх зменшення на 60 закладів. Кількість установ для осіб, звільнених з місць позбавлення волі протягом 2010-2018 рр. залишилась незмінна. Проте, кількість центрів (відділення) обліку бездомних громадян у 2018 у порівнянні з 2010 роком збільшилась на 70%, або на 40 закладів (рис. 1).

На наше переконання, важливим є не тільки кількість закладів, що надають допомогу різним групам клієнтів, а також якість соціальних послуг, що вони реалізують, а отже професійна компетентність соціальних працівників, що працевлаштовані в вищезазначених закладах.

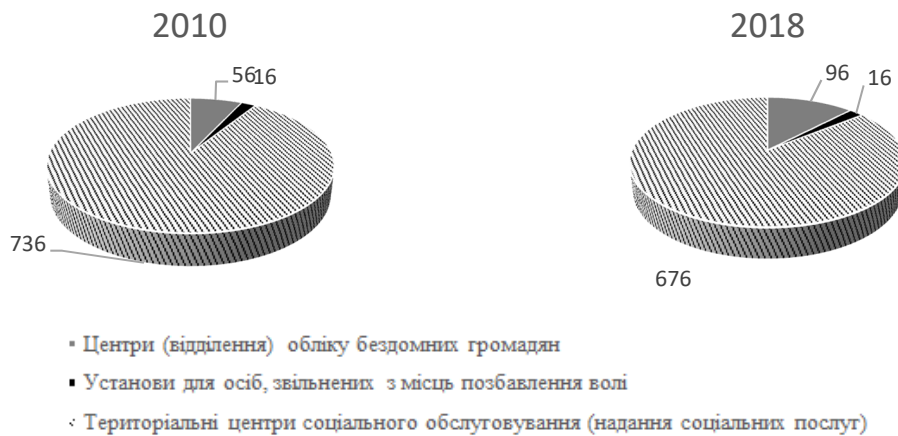

Рисунок 1 - Мережа закладів та установ, що надають послуги різним групам клієнтів в Україні в 2010-2018 рр.

Джерело: складено авторкою за даними Державної служби статистики України

У контексті досліджень Н. Пов'якель, професійну компетентність слід розглядати як інтегральну характеристику професіоналізму, що дозволяє визначити рівень підготовленості та здатність особистості успішно вирішувати професійні завдання і виконувати професійні обов'язки. Тому професійна компетентність виступає як основний компонент професіоналізму і визначальний фактор успішності реалізації соціальних та життєдіяльних функцій соціального працівника у роботі зі спеціальними групами клієнтів [1].

Професійна компетентність соціального працівника в Україні і за кордоном, представляє інтегральну систему професійно-значимих (когнітивних), мотиваційних і особистісних компонентів. У цьому аспекті ефективними методами і формами управління професійною компетентністю слід визначити майстер-класи, case-study і тренінгові програми [2, с. 196].

Соціальний працівник повинен мати в першу чергу сформовану професійну самосвідомість, психолого-педагогічні якості, необхідні в роботі зі спеціальними групами клієнтів, здатність до самовдосконалення [4, с.196].

Як зазначає Т. Децюк, фахівець соціальної роботи має володіти чималим арсеналом умінь і навичок, а також володіти знаннями в галузях психології, медицини, соціології, педагогіки, економіки, права, етики тощо. Професійна компетентність являє собою їх поєднання з відповідними особистісними якостями, серед яких доброта, ввічливість, співчуття, емпатія, доброзичливість, толерантність та ін., а також творчими здібностями [7].

Підсумовуючи вищесказане, видно, що робота соціального працівника зі спеціальними групами клієнтів вимагає від останнього безмежного універсалізму, який водночас повинен унеможливлювати поверховість у наданні допомоги. Забезпечити такі вимоги може соціальний працівник, що склався як людина, як громадянин, для якого цінністю є соціально захищене життя людини в суспільстві, незалежно від конкретних умов, що склалися.

Список використаних джерел

1. Тимошенко Н. Є. Вступ до спеціальності: соціальна робота. Модуль 2 : навч. посіб. К. : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. 264 с.
2. Капська А.Й., Волинська Л.В., Карпенко О.Г., Филипчук В.С. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом. За ред.А.Й. Капської. К.: ДЦСМ, 2003. 87с.
3. Панов А.М. Социальная работа как наука, вид профессиональной деятельности и специальность в системе высшего образования. *Социальная работа*. 1995. № 1. 38 с.
4. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. *Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики*. К.: "К.І.С.". 2003. 268 с.
5. Кочубей Т.Д., О.М. Соціальна робота з різними групами клієнтів : навчальний посібник. Умань : ФОП Жовтий. Бойко 2016. 278с.
6. Ревко А. М., Рожкова Ю. О. Особливості ресоціалізації засуджених до позбавлення волі в умовах пенітенціарної системи. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2015. № 2. С. 90-94.

Чалкова І. Ю., студентка 3 курсу, гр.СР-171
Науковий керівник – **Остряк Т. С.**, к. п. н, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м.Чернігів, Україна)

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «КЛІЄНТ» У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Однією з особливостей розвитку соціальної роботи в Україні в сучасних умовах є активне вивчення та впровадження на теренах країни зарубіжного досвіду соціальної роботи. В першу чергу привертає увагу одне з головних категоріальних понять соціальної роботи – клієнт. З багаторічної практики зарубіжної теорії соціальної роботи вітчизняні науковці та спеціалісти соціальної сфери запозичили поняття «клієнт», яке в останнє десятиріччя стало широковживаним терміном у вітчизняній соціальній роботі. Варто зазначити, що зміст цього поняття був неоднозначним на різних етапах розвитку соціальної роботи за кордоном. Найбільш яскраво процес еволюції цього поняття простежується в теорії та практиці соціальної роботи в США. На початку ХХ ст. клієнтом для американських соціальних працівників був емігрант, який мав проблеми з адаптацією до нового соціокультурного оточення. Значною мірою таке трактування поняття було обумовлене теоретичними підходами Мері Річмонд у її відомих роботах «Дружній візит до бідняків: керівництво для працюючих у благодійних організаціях» (1899) та «Соціальні діагнози» (1917). У цих роботах зазначалося, що провідною метою роботи з клієнтами є допомога їм в адаптації до нових умов життя, інтеграції в нову суспільну систему. У період великої американської депресії у 1929-1933 роках основною соціальною проблемою стає бідність. Тому клієнтом у цей період є малозабезпечена людина або така, що знаходиться за межею бідності. Основне завдання соціальних працівників полягає в наданні певних матеріальних засобів бідним та в їх моральній підтримці. Після Другої світової війни основним клієнтом соціальних працівників США стає представник середнього класу, особисті проблеми якого пов'язані, насамперед, з найближчим мікросередовищем, стосунками в сім'ї. Тому провідне завдання соціальних працівників стає пошук (разом із клієнтом) різних шляхів зміни сценаріїв життя сім'ї та найближчого оточення [1, с.22-23].

Починаючи з 1987 року, в теорії і практиці зарубіжної соціальної роботи клієнт - це будь-який суб'єкт, який має проблеми, а завдання соціальних працівників - сприяти його нормальному функціонуванню в суспільстві. У різноманітних теоретичних джерелах, де розглядаються проблеми соціальної роботи, зазначається, що вивчення особистості клієнта у соціальній роботі почалося наприкінці ХІХ ст. і базувалося воно на численних підходах і концепціях. Так, у психоаналітичній концепції соціальної роботи, яка ґрунтується на психоаналізі З. Фрейда, відносини між соціальним працівником і клієнтом розглядаються як стосунки між психотерапевтом і пацієнтом, тобто, клієнт визначається як пацієнт, якому необхідно допомогти усвідомити, що джерело проблем знаходиться в ньому самому, і всі труднощі є результатом конфлікту між власними бажаннями клієнта або їх несумісністю. У гуманістичному підході, основоположником якого став відомий психолог К. Роджерс, ставлення до клієнта базувалося на цінностях любові - служіння, любові-діяльності на благо іншого. Клієнт тут розглядається як суб'єкт, який перебуває в стані постійної тривоги через невідповідність між бажанням бути собою й страхом бути самим собою. Людина, яка перебуває в такому стані, не може самоактуалізуватися, розвиватися на основі свого життєвого досвіду [2, с. 130]. Для того, аби клієнт став «повноцінно функціонуючою особистістю», соціальний працівник виступає в якості терапевта, а його стосунки з клієнтом базуються на щирості, емпатії, позитивному ставленні до нього. Поряд із цими підходами до

особистості клієнта, що ґрунтуються на положеннях підтримуючої психотерапії, в ХХ ст. набули поширення також біопсихосоціальний, рольовий, системно-інституціональний підходи. Усі вони ґрунтуються на твердженні про те, що проблеми клієнта не лише можуть критися в ньому самому, а й породжуватися соціальними зв'язками, статусом, груповими очікуваннями та іншими факторами соціального функціонування особистості [3, с.455].

Привертає також увагу біопсихологічний підхід до особистості клієнта, запропонований Х. Перлманом, за якого, клієнтом є будь-яка людина, котра потребує поради та має нереалізовані потреби матеріального чи емоційного характеру. Поведінка, індивідуальні якості, соціальний статус, соціальні ролі, набуті чи втрачені, – усе це важливі домінанти, які впливають на зміну життєвої позиції людини та перебування в якості клієнта. У зв'язку з цим Х. Перлман вводить у теорію соціальної роботи важливе поняття «індивідуальність клієнта». Автор також вважає, що стандарти поведінки людини як індивідуальності формуються під впливом оцінки іншими людьми її особистості, соціального статусу, досягнень. Ці оцінки можуть бути джерелом «благополуччя» людини, але можуть провокувати й дисгармонію її як із самою собою, так і з оточенням. У будь-якому віці людина може зазнати труднощів, втратити надію та сподівання, і тоді вона опиниться в позиції клієнта. На думку Х. Перлман, те, що людина може опинитися в положенні клієнта соціального працівника, пояснюється такими причинами: нестачею життєвої енергії, необхідної для боротьби за виживання та збереження власної цілісності; відсутністю своєчасної соціальної підтримки; інфантилізмом особистості; втратою надії на зміну ситуації на краще. Розроблений Х. Перлман біопсихологічний підхід був покладений С. Бріаром і Г. Міллером в основу їх рольового підходу до клієнта. Вони вважають, що клієнт – це соціальна роль, яка формується в індивіда завдяки наявності соціального агентства, очікування соціального працівника, через свою низьку самооцінку, а також завдяки соціальним групам, вимоги та очікування яких впливають на клієнта, соціального працівника та агентство [4, с.445]. Водночас основоположники системного підходу А. Пінкус і А. Мінахан вважають, що практика соціальної роботи, з одного боку, спрямована на вирішення проблем людини, а з іншого, - на розвиток «системи клієнтури». Така система охоплює всіх індивідів, усі групи, сім'ї, організації, громади, які користуються послугами соціального працівника. Одна з необхідних умов взаємодії соціального працівника та клієнта в цьому підході – наявність контракту – письмової чи усної угоди щодо їх спільних зусиль на зміну ситуації. На думку Пінкуса та Мінахана, соціальний працівник, який укладає контракт із клієнтом, не тільки виявляє повагу до його громадянських прав, а й організує їх взаємодію як процес рівноправного співробітництва та партнерства.

Отже, аналіз означених підходів дає можливість констатувати, що і до сьогодні в теорії соціальної роботи не існує єдиного підходу щодо визначення поняття «клієнт» та його основних характеристик. У більшості вітчизняних теоретичних джерел клієнт у соціальній роботі - це особа, яка особисто звернулася до соціальної служби чи спеціаліста і користується їх послугами для розв'язання певних проблем. Варто наголосити, що поняття «клієнт» та «об'єкт» соціальної роботи досить близькі, але не тотожні.

Список використаних джерел

1. Курс лекцій з дисципліни "Соціальна робота з різними групами клієнтів", Тернопіль, 2014.
2. Соціальна робота з різними групами клієнтів : навчальний посібник / [уклад. : Т.Д. Кочуей, О. М. Бойко]. – Умань : ФОП Жовтий О.В., 2016. – 278.
3. Соціальна робота із різними групами клієнтів: Бойко А.М., Бондаренко Н.Б., навч. посібник, 2004. – 166.
4. Соціальна робота: Теорія і практика: Тюпля Л.Т., Іванова І.Б., навч. посібник, 2004. – 408.

Чичкань А. О., студентка гр. МСРп-191

Коленіченко Т. І., к.пед.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АДАПТАЦІЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасна швидкість змін та інновацій у просторі світової глобалізації вносить свої умови та корективи як в життєдіяльність особистості, так і в ключові напрямки функціонування державної політики в даному напрямку. Але, вплив глобалізації не є першочерговою перепоною на шляху вірно побудованих дій, ми вважаємо, що зіткнення із соціальними проблемами та конфліктами, процес їх вирішення та подолання – це є центральною умовою успішної соціальної держави. Перш за все, маємо зазначити, що збройний конфлікт на Сході країни є однією з тих глобальних проблем держави, що здійснив вплив на всі сфери життєдіяльності особистості та на діяльність основних органів виконавчої влади. Відбувається побудова нових загальнодержавних програм спрямованих на підтримку учасників бойових дій та їх сімей, здійснення соціального забезпечення даних осіб.

У просторі державної допомоги учасникам бойових дій, що знаходять своє відображення в соціальній, психологічній, матеріальній та медичній підтримці, ми акцентуємо нашу увагу на такий напрямок діяльності, як процес адаптації учасників бойових дій до умов цивільного життя, який включає в себе всі види підтримки.

Проаналізувавши наукові доробки вчених, предметом вивчення яких були особливості пристосування учасників бойових дій до умов цивільного життя, ми дійшли висновку, що науковцями майже не приділялася увага, щодо вивчення даної теми. Зокрема, питання соціальної підтримки у розрізі адаптаційних проблем учасників бойових дій розглядали А. Кокоша, М. Кравченко, Н. Коляда, А. Попович, С. Чуприна, Г. Ломакін, Д. Чижов, О. Тополь, В. Форноляк, А. Налчаджян, О. Ніздрань, Т. Федотова, Т. Коленіченко, О. Вознесенська та інші.

У ході вивчення даного питання, ми використовуємо поняття “учасник бойових дій”, під яким ми розуміємо громадянина України, військовослужбовця, воїна, добровольця, ветерана та всіх тих осіб, хто був учасником збройного конфлікту на Сході України. Зокрема, відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з’єднань, об’єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії, у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнних, так і у мирний час [1].

Вважаємо за доречне зазначити, що відповідно до постанови КМУ “Про затвердження порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності” соціальна адаптація – це допомога у проведенні аналізу життєвої ситуації, визначення основних проблем, шляхів їх розв’язання; надання інформації з питань соціального захисту населення, навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь; допомога у зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв’язків, організації денної зайнятості та дозвілля [2].

Учасник бойових дій, після участі в збройному конфлікті, не просто потрапляє на адаптаційний шлях до умов цивільного життя, а й стикається з рядом проблем, які не може виконати самостійно чи разом з сім’єю. Варто зазначити, що на етапі досліджень особливостей адаптації учасників бойових дій до умов цивільного життя, нами була розроблена авторська методика на виявлення проблем учасників збройного конфлікту, зокрема тих, що турбують їх найбільше, та невирішеність яких, призупиняє безпосередній адаптаційний процес. Також, в складі анкетних питань є ті, що допомагають дослідити соціально-психологічний стан респондентів, їх взаємини з близьким оточенням.

Респондентами в даному дослідженні виступали учасники проекту “Україна-Норвегія”, який реалізується на базі Національного університету “Чернігівська політехніка”. Відтак, за результатами проведеного анкетування, ми можемо виокремити такі проблеми учасників бойових дій у процесі адаптації до умов цивільного життя, як: низький рівень можливостей ресоціалізуватись у цивільному житті, труднощі у ході відновлення соціальних зв'язків, складність позитивного сприйняття світу, сімейні проблеми, недовірливе ставлення до навколишнього оточення, прояв тривоги, агресивності, проблеми з працевлаштуванням тощо.

Слід зауважити, що дані проблеми, як показує практика, можуть допомогти вирішити фахівці, в яких одним з векторів діяльності є підтримка даної категорії осіб. Зокрема, на теренах українського законодавства існують державні програми соціальної та професійної адаптації. З моменту набуття статусу учасника бойових дій особа має право на безкоштовну участь у даній програмі, що у свою чергу означає пройти професійне навчання або скористатися курсами підвищення кваліфікації. Професійне навчання здійснюється за денною, вечірньою, очно-заочною, дистанційною, екстернатною формами навчання, з відривом і без відриву від виробництва та за індивідуальними навчальними планами [3; с.159].

Маємо додати, що в період сучасності на території України існує певна кількість міжнародних проектів, які мають на меті допомогти у вирішенні проблем учасників бойових дій, що пов'язані з проблемами адаптації. Одними з найпопулярніших проектів є “Україна-Норвегія”, СЕТА та Програма НАТО-Україна. Зазначимо, що метою останньої є підтримка України у питаннях соціальної адаптації кадрових військовослужбовців. Також, дана категорія, яка бажає пройти перепідготовку, має змогу обрати курс мовної або економічної дисципліни [5]. Незважаючи на те, що Програма функціонує з 2000 року, вона є облаштованою до теперішнього становища військовослужбовців. У свою чергу, СЕТА є програмою психологічної підтримки людей, які зазнали наслідків військового конфлікту в Україні та переживають сильний стрес. Програма розроблена спеціально для вирішення проблем соціально-психологічної адаптації і в більшості випадків призводить до швидкого поліпшення стану без використання медикаментів або необхідності звертатися до психіатра [6].

Аналізуючи досвід діяльності міжнародних проектів на теренах України, варто відмітити роботу Проекту “Україна-Норвегія”, що на сьогоднішній день є наймасштабнішим з огляду на його географію та кількість учасників, які пройшли перепідготовку, і комплексним за змістом (професійна перепідготовка, психологічна адаптація, сприяння у працевлаштуванні) [4]. Метою проекту є зменшення впливу негативних соціальних наслідків економічних реформ та реформ оборонного сектору України для звільнення у запас військовослужбовців та членів їх сімей, сприяння розвитку співпраці між двома країнами [7; с.4]. Варто додати, що у ході реалізації мети, основними завданнями проекту є професійна перепідготовка військовослужбовця та членів їх сімей, психологічна реабілітація, сприяння у працевлаштуванні та у створенні власного бізнесу.

Отже, можна дійти висновку, що сьогодні держава знаходиться на шляху вдосконалення системи соціальної та професійної адаптації учасника бойових дій, так, як державні програми не відзначаються високим змістом адаптаційних заходів. У свою чергу, проаналізувавши діяльність міжнародних проектів на теренах України, нами було визначено, що проект “Україна-Норвегія” є одним із важливих проектів на території України, оскільки в рамках даного проекту дійсно відбувається процес адаптації учасників бойових ді та членів їх родин до умов цивільного життя. Саме тому, ми вважаємо, що перспективним напрямом вирішення проблем учасників бойових дій є імплементація міжнародного проекту “Україна-Норвегія” в державну систему підтримки учасників бойових дій. Тільки спільна діяльність держави та міжнародних проектів досягнуть високих показників успішності на шляху адаптації учасниками збройного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.
  2. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF>
  3. Пам’ятка Учасникам російсько-української війни. Права, обов’язки та гарантії соціального захисту. ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mil.gov.ua/content/other/Pamyatka.pdf>
  4. Про МФСА. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://ifsa.kiev.ua/pro-mfsa.html>.
  5. Програма НАТО–Україна з перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mil.gov.ua/content/social_adaptation/nato-ua-2018.pdf.
  6. Програма СЕТА. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ceta.org.ua/?fbclid=IwAR2yVZMpu26PyhT1cds1hW9niUOGtThNgib5CUYtBjIN-sbsyI947hs5XX0>.
  7. Проект “Україна – Норвегія”. “Перепідготовка і соціальна адаптація військовослужбовців та членів їх сімей”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mil.gov.ua/content/other/bookl_Norway_Total.pdf.
-

Чмир А. В., студентка 1-го курсу, гр. МСПДп-191

Науковий керівник – **Новик Л. М.**, к.психол.н.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПОДРУЖНЯ СУМІСНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОКАЗНИК ЗГУРТОВАНOSTІ СІМ’Ї

Сім’я є важливим інститутом соціалізації особистості та необхідним елементом соціальної структури людського суспільства.

На сьогодні наше суспільство знаходиться на етапі реформування всіх сфер життя. Ці перетворення торкнулися і сімейної системи, в якій головне місце посідають подружні стосунки.

Не беручи до уваги риси характеру майбутнього супутника життя, матеріальне становище, освіту молоді люди досить часто укладають поспішні шлюби.

Найбільше розлучень стається саме у молодих сім’ях. Від того, наскільки молоді люди будуть сумісні, вступаючи в шлюб, залежить згуртованість сім’ї. Сумісність однієї людини з іншою означає схожість ціннісних орієнтацій, інтересів та поглядів на життя. Чоловік і дружина мають розуміти один одного і йти на поступки.

Психологічну сумісність подружжя та емоційну адаптацію у перші роки сумісного життя вивчали Альошина Ю. Є., Андрієва Т. В., Мариновська І. Д., Обозов М. М., Оліфірович Н. І., Сисенко В. А., Шнейдер Л. Б., Ходаков Н. М., Сіляєва Є. Г., Олейник Ю. Н., Богданович Л. А., Цветков В. Л., Гришин А. А., В. І. Зацепін.

Сім’я відіграє велику роль у сучасному суспільстві. Будь-яка сім’я є інтимною соціальною групою і життя в ній має свою специфіку, оскільки люди, які її створюють є індивідуальні і неповторні. Характер атмосфери, яка панує в родинних стосунках є головним, що відрізняє сім’ї. Для певної сім’ї характерний більш-менш стійкий емоційний настрій і його прийнято називати психологічним кліматом. Психологічний клімат є наслідком сімейної комунікації, тобто виникає в результаті сукупності настроїв серед членів сім’ї, їх душевних переживань і хвилювань, ставлення одне до одного, до інших людей, до роботи, до оточуючих, до суспільних подій. Психологічний клімат – це комплекс психологічних умов, що сприяють чи перешкоджають згуртуванню сім’ї, це сукупність психологічних

станів, настроїв, стосунків її членів. Його творять члени кожної сім'ї, і саме від їхніх зусиль залежить, яким він буде.

Складовими психологічного клімату є вміння і бажання розуміти одне одного, задовольняти потребу партнера в рівноправ'ї, підтримувати уявлення членів родини про сімейні ролі [1, с. 46].

Міцність та стабільність шлюбу певною мірою залежить від рівня сумісності подружжя. Подружжя сумісність є соціально-психологічним показником згуртованості сім'ї. Це вагомий фактор стабільності, благополуччя й щастя подружжя.

Відповідно до сучасних уявлень сумісність трактується як здатність подружжя узгоджувати свої дії й оптимізувати взаємини в різних видах спільної діяльності.

На думку Богданович Л. А., сумісність – це близькість, схожість або така різниця, коли характери, звички не ворожі, а доповнюють один одного. Саме від такої багатошарової сумісності – емоційної, духовної, моральної, сексуальної – залежить доля шлюбу: чим повніше ця сумісність, тим більше у чоловіка і дружини близьких сторін, тим краще їм один з одним, тим більше – яскравих, неповторних, приємних моментів приносить їм життя [2].

Науковець М. М. Обозов визначає сумісність як «ефект поєднання і взаємодії індивідів, що характеризується максимальною суб'єктивною задоволеністю партнерів одне одним при значних (вище середнього) емоційно-енергетичних витратах» [3, с. 103].

Левкович В. П., Зуськова О. Е. вважають, що сучасний шлюб ґрунтується в першу чергу на сумісності подружжя в особистісному плані, що у значній мірі визначається можливістю спільного задоволення основних потреб, серед яких найбільш значущими для подружжя є такі:

- 1) потреба у виконанні певних сімейних ролей;
- 2) потреба подружжя у спілкуванні один з одним, її задоволення пов'язане зі збігом таких якостей подружжя як товариськість або замкнутість. При розбіжності цих якостей товариськість одного із подружжя може вступити в протиріччя із замкнутістю іншого, що може призвести до виникнення конфліктів;
- 3) пізнавальні потреби подружжя;
- 4) матеріальні потреби, що включають потреби в спільному придбанні необхідних сім'ї матеріальних цінностей, у забезпеченні матеріального благополуччя сім'ї;
- 5) потреба в захисті «Я-концепції», задоволення якої забезпечує підтримку уявлення людини про себе як певної цілісності, що виникає на основі самосприйняття і сприйняття цієї людини соціальним оточенням [4, с. 128–135].

Сімейна сумісність, як здатність подружжя узгоджувати свої дії й оптимізувати взаємини в різних видах спільної діяльності, утворює ієрархію рівнів : 1-й рівень – фізична та психофізіологічна сумісність, яка передбачає тілесну сумісність, сумісність темпераментів, сенсомоторну узгодженість дій; 2 – й рівень – сексуальна сумісність; 3 – й рівень – інтелектуальна сумісність; 4 – й рівень – сумісність характерів; 5 – й рівень – узгодженість функціонально-рольових очікувань; 6 – й рівень – єдність ціннісних орієнтацій; 7 – й рівень – особистісна та соціальна зрілість подружжя. Стовідсоткова сумісність – міф, але чим більше спільного між подружжям в фізичній, емоційній, інтелектуальній та духовній сферах, тим краще вони будуть розуміти один одного [5].

Ми вважаємо, що сумісність є результатом відносин та проявляється у вигляді узгодженості поведінки та емоцій, взаємовпливом, взаємопізнанням і взаєморозумінням. Важливим фактором є однаковий погляд на розподіл сімейних ролей, вміння ставити себе на місце партнера, враховувати інтереси один одного. Психологічна сумісність призводить до любові, дружби, згуртованості, гармонійного психологічного клімату тощо.

Отже, проблема подружньої сумісності є завжди і буде актуальною, поки існує інститут сім'ї та шлюбу. Сумісність подружжя є важливою умовою задоволеності шлюбом та необхідною умовою формування сприятливого психологічного клімату в сім'ї, гармонійних відносин між подружжям і всіма іншими членами сім'ї, що в результаті позитивно

позначається на стані суспільства в цілому Загалом, подружня сумісність тримається на спорідненості душ, емоційній та духовній близькості всіх її членів.

Список використаних джерел

1. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій / О. І. Бондарчук. – К. : МАУП, 2001. – 96 с.
2. Богданович Л. А. Супружеская жизнь: гармония и конфликт / Л. А. Богданович – М. : Профиздат, 1990. – 176 с.
3. Обозов Н. Н. Межличностные отношения / Н. Н. Обозов. Л. : Изд-во ЛГУ, 1979. – 149 с.
4. Левкович В. П. Методика диагностики супружеских отношений / В. П. Левкович, О. Э. Зуськова // Вопросы психологии. – 1987. – № 4. – С. 128–135.
5. Олейник Ю. Н. Исследование уровней совместимости в молодой семье / Олейник Ю. Н. // Психологический журнал. – 1986 – № 2. – С. 59-67.

Чмир А. В., студентка 1-го курсу, гр. МСПДп-191
Науковий керівник – **Філіпович В. М.**, к, психол.н., доцент кафедри
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФЕНОМЕН МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ РЕКЛАМИ

Реклама – аспект життя, якого практично неможливо уникнути, вона вже не викликає захоплення чи здивування. Вона всюди оточує сучасну людину, але сприймаючи рекламні слогани і ролики, ми дуже рідко думаємо про їх справжню суть та роль.

Реклама є могутнім засобом впливу і маніпуляції людиною. Вона здатна формувати і змінювати світогляд і поведінку людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-психологічні аспекти впливу реклами на особистість вивчали: Н. Авдєєва, Л. Геращенко, Т. Єрохіна, Н. Єфімова, С. Кара-Мурза, М. Кратінов, Т.Краско, Ю. Москаль, Н. Лисица, М. Присяжнюк, О. Сватенков, Н. Светлакова, В. Ценев та інші.

Виклад основного матеріалу. Феномен реклами у ХХІ столітті полягає у тому, що вона здатна впливати на світоглядні позиції особистості, змінюючи її поведінку. Вперше поняття «реклама» (від лат. *reclamare* – вигукувати) виникло як елемент задоволення потреби в обміні інформацією.

Кара-Мурза зазначає, що реклама діє на всі вікові категорії, запускає механізми людських емоцій та мотивації, і таким чином формує сучасну людину [1].

Рекламні технології впливають на такі сфери особистості, як когнітивну (отримання нової інформації); афективну (формування емоційного ставлення); регулятивну (спонукання до конкретних дій); комунікативну (інтегрування споживача реклами у контекст інформування) [2].

Мета реклами полягає не тільки в донесенні інформації, але й здійсненні емоційно-психологічного впливу на особистість. Тому застосовується технологія маніпулювання свідомістю.

Маніпулювання виступає як засіб управління поведінкою індивіда за допомогою так званого «непомітного» впливу на його свідомість та підсвідомість.

Варій М.Й доводив, що маніпулювання є способом психологічного впливу, який спрямований на зміну напряму активності аудиторії, її ідей, думок, поглядів тощо, який залишається непоміченим [3, с. 380].

Для визначення послідовності психологічного впливу, що приведе до бажаного результату (наприклад, купівля товару), Ю. Москаль запропонував формулу AIMDA: увага (*attention*), зацікавлення (*interest*), мотив (*motive*), бажання (*desire*), активність (*activity*) / [4, с.8].

Так, дана формула підтверджує послідовність процесів від сприйняття до прийняття рішень. Створення мотивів – це одна з головних складових рекламної діяльності. Спочатку

реклама повинна привернути увагу, потім – зацікавити та пробудити бажання, і вкінці примусити діяти. Негативом даного впливу є те, що реклама спричиняє стереотипізацію мислення та поведінки, нав'язує вже готові моделі життя.

Т. Єрохіна зазначає, що реклама базується на 2 цінностях і називає їх цінностями психологічних станів: цінності подиву та гумору. Рекламний ефект часто побудований таким чином, щоб реципієнт здивувався чи посміхнувся, а потім знову забажав відчувати подібний стан [5, с. 59]. Тому не важко помітити, що вся вона базується на «обіцянках» задоволення потреб, які згадані вище, тобто обіцяє людям повернути «втрачений рай».

Присяжнюк М.М. підтверджує, що маніпуляція – це такий вид психологічного впливу, продумане використання якого може викликати приховане пробудження у людини намірів, які не співпадають з її актуальними бажаннями [6].

Людина може стати жертвою маніпуляції лише тоді, коли вона виступає як її співучасник. Якщо людина під впливом отриманих сигналів перебудовує свої погляди, настрої та цілі, то починає діяти за новою програмою – тоді відбулася маніпуляція. Але якщо вона засумнівалася, наполягала на своєму, захистила себе, вона жертвою не стає.

Ми вважаємо, що маніпуляція - це не насильство, а певною мірою спокуса. Тому кожна людина має свободу духу і свободу волі.

Висновок. Рекламно-інформаційний вплив на сьогодні став соціальною реальністю, що здійснює вплив на всі сфери суспільного життя і пронизує всі рівні соціальної взаємодії. Ми досить часто не підозрюємо, що перед нами — рекламний трюк.

В основі будь-яких рекламних технологій лежить маніпулювання свідомістю. Призначення будь-якого рекламного витвору – спонукати людей до конкретної дії, тому маніпуляція існувала і буде існувати, від неї не можливо позбавитись

У сучасному світі людина не може повністю захистити себе від дії всіх спрямованих на неї маніпуляцій. Проблема полягає ще й у тому, що дуже часто ми сприймаємо маніпуляцію лише на підсвідомому рівні, навіть не здогадуючись про факт її присутності. Але рекламі цілком можна протистояти. Таким способом є глибока й чітка усвідомленість і розуміння тих життєвих цілей і позицій, які вона займає в цьому світі, тобто краще розуміння індивідом себе.

Список використаних джерел

1. Кара-Мурза С. Г. Маніпуляція свідомістю. Навчальний посібник. Київ: Оріяни, 2006. 528 с.
2. Ценев В. Психологія реклами (реклама, НЛП і 25-й кадр). М. : Бератор, 2003. 198 с.
3. Варій М.Й. Психологія особистості: Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.
4. Москаль Ю. Соціально-психологічна роль реклами: Лекція. – Тернопіль, 2004. – 15 с.
5. Єрохіна Т. Б. Воздействие рекламы на сознание потребителей: монография. Ростов-на-Дону: РГЭУ, 2001. 115 с.
6. Присяжнюк М. М. Прийоми маніпулювання свідомістю людей через засоби масової інформації /М. М. Присяжнюк // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. — №1(1). —2008. — С. 51–58.

Чоботько М. А., викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки

Оргієць Д. О., факультет економіко-правової безпеки

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ВПЛИВУ НА ПОКАЗНИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID-19

Коронавірус Covid-19 охопив усі країни, так само як і нашу державу, хоча відсоток захворюваності у нас і не такий високий. Проте, з метою недопущення розповсюдження смертельної інфекції, в Україні введені карантинні міри, які обмежують перебування людей у громадських місцях, торгівлю продовольчими товарами на ринках; відмінені усі масові заходи, навчання проходить удома онлайн тощо. У сьогоднішній важкий час вірус Covid-19 не тільки спричинив багато життєвих складнощів, а й активізував тих, хто, незважаючи на скрутне економічне становище у світі, наживаються на цьому.

Аналіз іноземної і вітчизняної періодичної літератури, доводить, що в умовах світової пандемії коронавірусу карантин у всьому світі вплинув на злочинність, проте, існує дві точки зору щодо її рівня. Перша полягає в тому, що в країнах, де запроваджені жорстокі карантинні заходи, рівень злочинності зменшується. По-перше через те, що більшість людей залишається вдома і виходить на вулицю у разі крайньої необхідності, тобто шанси стати жертвою знижується, так само як і рівень дорожньо-транспортних пригод. По-друге, поліція приведена в підвищену готовність [1]. На вулицях міст збільшилась кількість нарядів поліції (і з залученням до цього процесу курсантів старших курсів), які відловлюють порушників карантину. Друга точка зору говорить про те, що у випадку затягнення тотального карантину надовго, люди позбудуться джерело доходу і це призведе до збільшення злочинів. Зросте число крадіжок, грабежів, голодних бунтів та мародерства [7].

Згідно з останніми дослідженням у Норвегії безробітні здійснюють на 60% більше злочинів, пов'язаних з чужою власністю (таких як крадіжка, крадіжка в магазині, крадіжка зі зломом і вандалізм) протягом року після втрати роботи і мають 20% більше кримінальних звинувачень, ніж працюючі. Історичний досвід говорить про те, що поєднання розчарування, потреб і вільного часу об'єднуються, щоб підвищити рівень злочинності, коли люди не мають роботи [7]. До того ж у карантинний період злочинці адаптуються під нові умови, знаходять інші засоби незаконного отримання коштів і активно використовують страхи людей під час кризи [3,4].

Активісти у всьому світі повідомляють про тривожне зростання числа випадків побутового насильства з моменту початку карантинних процедур, пов'язаних з коронавірусом. Спричинено це як з фінансовою невизначенністю, так і тим, що закритий простір ставить в постійну близькість жертв домашнього насилля до їх кривдників. У лютому в Ухані, коли провінція перебувала під суворим контролем, лише один поліцейський відділок повідомив про трикратне збільшення кількості скарг(+22%) на сімейні свари в порівнянні з аналогічним періодом минулого року [5]. Число зареєстрованих випадків дитячого насильства в сім'ях також збільшилася з лютого майже на 60%, так як діти залишаються вдома, заняття проводяться онлайн. У лютому офіс шерифа округу Юта повідомив, що влада отримала понад 20 дзвінків про насильство в сім'ї. У наступному місяці (в березні) чиновникам надійшло вже 37 дзвінків, більшість з яких привели до арештів [6]. Судячи з коментарів у вітчизняних соцмережах, дорослі інколи не витримують психологічного навантаження, допомагаючи робити домашнє завдання. Крім того, на рівень побутових злочинів здатний вплинути алкоголь, який сприймається як спосіб максимально скрасити період самоізоляції [1].

Про зростання злочинності під час оголошеного загальнонародного карантину заговорили в Британії. Там влада зафіксувала збільшення числа грабежів ще під час масової істерії з купівлею продуктів про запас. У Лондоні відбулося відразу п'ять нахабних пограбувань магазинів. В Італії, Колумбії і Шрі-Ланці прокотилися тюремні бунти. Арештанти були обурені введенням заборони на побачення з рідними та обмеженням прогулянок. У деяких країнах влада пішла на безпрецедентний крок і стали випускати на свободу ув'язнених. Як наслідок, наприклад у США місцеві жителі, побоюючись зростання злочинності і випадків мародерства, масово скуповують зброю і боєприпаси. Попит за останні місяці зріс на 222%. І це зрозуміло, наприклад, в Нью-Йорку рівень злочинності зріс на 12% за перші три місяці цього року. Особливо зросла кількість крадіжок авто, приріст склав 65,5%. Але число ДТП скоротилося на 32%, а порушень ПДР - на 29%. Так само і зниження спостерігається в питанні зломів (-45%), крадіжок в громадському транспорті (-44%) [1].

Слідчі Європолу спостерігають збільшення числа кіберзлочинів, особливо з огляду на, що багато людей перейшли на роботу з дому, де їх безпека даних може бути поставлена під загрозу. З початку кризи значно збільшилася кількість підрбок, що продаються на різних ринках, включаючи маски для обличчя, дезінфікуючі засоби та ліки. Кіберзлочинці атакують клієнтів туристичних фірм, авіакомпаній і готелів, які бажають повернути гроші за нездійсненні поїздки. Люди частіше за все, не замислюючись, називають повні дані

банківських карт і в підсумку виявляються з порожнім особовим рахунком. У період карантину в Україні кількість скоєних розбоїв і грабежів зменшилась в середньому по країні на 35%. Також стало менше ДТП [1; 2; 4].

Натомість зменшення показників злочинності може бути лише офіційною, тому що поліція навмисно не проводить стільки арештів. Поліція хоче не пускати людей до в'язниць, де вірус може поширитися швидко і викликати ще більше проблем. І деякі департаменти, наприклад, у Філадельфії, вирішили не заарештовувати людей за звинуваченнями, такими як наркотики, злодійство, крадіжка зі зломом і вандалізм. Деякі правознавці вважають, що пом'якшена система правосуддя сприятиме зростанню злочинності [7].

У таблиці 1 нами було проаналізовані показники правопорушень під час карантину, спричиненому поширенню пандемії коронавірусу, та їх причини.

Таблиця 1 - Аналіз причин, які впливають на показники правопорушень

Збільшення показників правопорушень	
Вид правопорушення	Причина
Адміністративні правопорушення	Порушення вимог карантину (носіння захисної маски, порушення правил торгівлі, знаходження людей старше 60 років в громадських місцях тощо)
Онлайн шахрайство	Збільшення онлайн покупок через посилення карантинних заходів: закриття промислових магазинів, обмеження вільного пересування людей, збільшення вільного часу
Домашнє насильство	Психологічні розлади через знаходження більшості сімейних людей у закритому просторі, вживання спиртних напоїв через нудьгу вдома
Квартирні крадіжки	Шахраї видають себе за співробітників санепідемслужб, вільно проникаючи в квартири для їх «обробки» від коронавірусу Covid-19
Пограбування магазинів	Масова істерія натовпу
Дрібні крадіжки з магазинів	Відсутність коштів, через втрату роботи, або відправлення людей у відпустки за власний рахунок
Жорстоке поводження з тваринами	Боязнь людей, що тварини є переносниками коронавірусу
Угон автівок, (США)	Залишення автівок на довгий час без нагляду
Крадіжки зі зломом	Закриття на час карантину закладів
Фальсифікація лікарських засобів	Страх людей через можливість зараження коронавірусом
Масові бунти	Люди сприймають масові заколоти як розвагу, та не бояться відповідальності через інші політичні пріоритети у країні
Дитяча злочинність	Зменшення нагляду за дітьми у робочий час батьків, через дистанційну форму навчання
Зменшення показників злочинності	
Вид злочину	Причина
Дрібні злочини	Не фіксування злочинів представниками поліції, задля непоширення вірусу у КТЗ, або у в'язниці, де вірус може дуже швидко поширюється
Вандалізм, хуліганство, згвалтування	Збільшення на вулицях поліцейських нарядів, закриття розважальних закладів
Квартирні крадіжки	Знаходження людей в самоізоляції
Кармані крадіжки	Зменшення кількості людей на вулицях міст
ДТП	Зменшення транспортних засобів на дорогах

Таким чином, у період пандемії коронавірусу COVID-19 можна констатувати зменшення показників злочинності, які пов'язані з квартирними крадіжками, розбоєм,

грабежами, бійками, ДТП через залишення людей вдома. Проте у всьому світі активізувалося шахрайство, кіберзлочинність, домашнє насильство, у тому числі і дитяче.

Список використаних джерел

1. Берк М. Криминал во время «чумы». Как коронавирус отразился на уровне преступности в мире - URL: <https://www.crimea.kp.ru/daily/27113.7/4190902/>
2. В Украине из-за карантина продолжает падать уровень преступности - URL: <https://korrespondent.net/ukraine/4214815-v-ukrayne-uz-za-karantyna-prodolzhaet-padat-uroven-prestupnosti>
3. Клименко І. Преступный мир адаптируется к карантину - меньше уличных преступлений, новые виды мошенничества - URL: <https://interfax.com.ua/news/general/653660.html>
4. Europol warns about rapid crime rate increase during coronavirus pandemic - URL: <https://bnn-news.com/europol-warns-about-rapid-crime-rate-increase-during-coronavirus-pandemic-211828>
5. Fielding S. In quarantine with an abuser: surge in domestic violence reports linked to coronavirus - URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2020/apr/03/coronavirus-quarantine-abuse-domestic-violence>
6. Richardson R. Authorities see rise in domestic violence during quarantine - URL: https://www.heraldextra.com/news/local/crime-and-courts/authorities-see-rise-in-domestic-violence-during-quarantine/article_ac0d581c-74eb-5a44-bd28-b045c01851bc.html
7. Tompkins A. How will coronavirus-related closures and quarantines affect crime rates? - URL: <https://www.poynter.org/reporting-editing/2020/how-will-coronavirus-related-closures-and-quarantines-affect-crime-rates/>

Чмир А. В., студентка 1-го курсу, гр. МСПДп-191

Науковий керівник – **Чепурна Г. Л.**, к.психол.н.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВА РИСА ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У сучасному суспільному житті України зростає потреба в кваліфікованих фахівцях соціальної роботи. Надання соціальних послуг здійснюється в умовах безпосереднього спілкування та взаємодії з клієнтами різного віку та соціального статусу, відтак, комунікативна компетентність виступає однією з професійно важливих якостей фахівця соціальної роботи. Отже, дослідження розвитку комунікативної компетентності у структурі професійно важливих якостей фахівця соціальної роботи є актуальним питанням теорії і практики соціальної роботи.

Висвітленню особливостей структури та розвитку окремих професійно важливих якостей присвячені роботи В. Бодрова, В. Дружиніна, В. Марищука, В. Шадрікова та ін. Особливості комунікативної компетентності досліджували Д. Годлевська, Є. Головаха, Г. Данченко, Ю. Ємельянов, Ю. Жуков, Т. Іванова, С. Козак, А. Капська, О. Карпенко, В. Лабунська, Т. Ладиженська, М. Лісіна, С. Макаренко, І. Макарівська, Є. Мелібруда, О. Муравйова, В. Панфьоров, В. Поліщук, Л. Петровська, Є. Сидоренко, М. Станкін, Н. Паніна, Р. Парошина, В. Черевко та ін. Підвищення професійної компетентності розглядали у своїх наукових дослідженнях такі науковці, як В. Багрій, В. Беспалька, Л. Волошко, А. Маркова, Н. Ничкало та ін. Безпосередньо дослідженням проблеми формування комунікативної компетентності соціальних працівників займаються такі автори як О. Канюк, І. Козубовська, Т. Кобзар, Н. Левицька, В. Москаленко, Л. Курят, Д. Годлевська тощо. Основні принципи комунікативної підготовки майбутніх спеціалістів досліджувались у працях А. Годлевської, О. Киричук, О. Коропецької, Т. Федотюк тощо. Проте, дослідники зауважують на відсутності цілісного уявлення про механізми, закономірності і принципи розвитку комунікативної компетентності.

Метою статті є обґрунтування основних теоретичних підходів до формування професійно-комунікативної компетентності фахівців соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Одним із головних інструментів професійної діяльності соціального працівника є спілкування, що охоплює весь спектр взаємозв'язків

людей. Вміння налагоджувати ефективну комунікативну взаємодію із клієнтами забезпечує успішну професійну діяльність фахівця. Дуже часто ефективність спільної діяльності повністю залежать від того, наскільки успішним виявився процес комунікації, що її супроводжував.

А. Капська, орієнтуючись на специфіку діяльності фахівців соціальної роботи, пропонує таке визначення комунікації як «процес передачі інформаційного, емоційного або інтелектуального змісту» [1, с. 72].

Ефективність та успішність професійної діяльності фахівців соціальної роботи визначається не лише задалегідь сформованими і набутими професійними знаннями та навичками, але й професійно значущими особистісними якостями, серед яких суттєве місце займає комунікативна компетентність.

Вперше термін «комунікативна компетентність» зустрічається в соціальній психології.

Жуков Ю. М. пропонує таке визначення «комунікативної компетентності» – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з оточуючими людьми, певна сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне спілкування, передбачають уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим для партнера у процесі спілкування [2, с. 28]. Автор в свою чергу визначає, що синонімом комунікативної компетентності є поняття «компетентність у спілкуванні».

Інший науковець, Ю. Ємельянов аналізує комунікативну компетентність, як здатність особистості орієнтуватися в ситуаціях спілкування, вільно володіти вербальними і невербальними засобами спілкування. До прояву комунікативної компетентності автор також відносить уміння людини організовувати міжособистісний простір у процесі ініціативного й активного спілкування з людьми [3, с. 106-207]. Він вважає, що комунікативна компетентність зазвичай набувається в соціальному контексті.

В свою чергу, комунікативна компетентність соціального працівника містить особисті якості, сукупність умінь і навичок, які забезпечують функціонування процесу спілкування з клієнтами та колегами; складну інтегративну якість особистості, яка опосередковує професійну діяльність, спрямовану на налагодження, підтримку і розвиток ефективного спілкування з клієнтом чи іншими учасниками соціального процесу [4, с. 375].

Дослідник А. А. Бодалев виокремлює три головні компоненти комунікативної компетентності: когнітивний (гностичний, інформаційний), емоційний (афективний) та поведінковий (практичний, регулятивний) [5, с. 106-108].

Когнітивний компонент включає систему знань про сутність, структуру, функції та особливості професійного спілкування, знання про стилі спілкування, зокрема, про особливості власного комунікативного стилю, творче мислення. Емоційний компонент включає: гуманістичну установку на спілкування, діалогічні взаємини, розвинуті емпатія та рефлексія; високий рівень ідентифікації з виконуваними професійними та соціальними ролями, позитивна Я-концепція, адекватні вимоги професійної діяльності. До поведінкового компоненту входять: загальні та специфічні комунікативні вміння, які дозволяють успішно встановлювати контакт із іншою людиною, адекватно пізнавати її внутрішні стани, керувати ситуацією взаємодії з нею; культура мовлення; експресивні уміння, які забезпечують адекватний висловлюванням міміко-пантомімічний супровід; перцептивно-рефлексивні уміння, які забезпечують можливість пізнання внутрішнього світу партнера спілкування та розуміння самого себе.

Комунікативна компетентність містить такі здатності, як: здатність здійснювати соціально-психологічний прогноз комунікативної ситуації майбутньої взаємодії; здатність адаптуватися до соціально-психологічної атмосфери комунікативної ситуації; здатність здійснювати соціально-психологічне управління комунікативною взаємодією [6, с. 101].

На думку В.І. Нароліної, комунікативна компетентність професіонала є засобом досягнення успіхів у професійному та особистісному спілкуванні, в основі якої лежать знання цінностей, норм, стандартів поведінки і спілкування [7, с. 24].

Важливим чинником для підвищення рівня комунікативної компетентності є наявність внутрішніх установок фахівця соціальної роботи. Бажання йти назустріч людям, любов і доброта до них, прагнення і здатність проникнути у світ переживань клієнта, залишаючись при цьому щирим у судженнях і діях, є основою розвитку комунікативної компетентності соціального працівника [8, с. 50].

Ми вважаємо, що оскільки фахівці соціальної роботи є представниками професії групи «людина-людина», то для них дуже важливі вміння слухати, співпереживати, розуміти внутрішній світ клієнта та активно з ним взаємодіяти в процесі спілкування. Саме тому ми і вважаємо комунікативну компетентність необхідною умовою ефективного здійснення соціальної роботи.

Крім того, соціальний працівник має враховувати, що комунікативна компетентність може удосконалюватись як саморозвиток, а діагностуватися – завдяки самоаналізу та самооцінці. Тому необхідно розвивати навички комунікації та опановувати методи, які допоможуть у практичній роботі і спілкуванні з групами населення, що обслуговуються.

Висновки. Успіх діяльності фахівця соціальної роботи значною мірою залежить від його комунікативної компетентності. Таким чином, комунікативна компетентність – це професійно важлива риса фахівця соціальної роботи. Комунікативна компетентність розглядається як здатність будувати, підтримувати і розвивати соціальні й міжособистісні контакти з іншими людьми в межах професійної діяльності.

Комунікативна компетентність має складну багаторівневу структуру та містить: високий рівень мовного розвитку, що дозволяє людині вільно сприймати і передавати інформацію в процесі спілкування; вміння активно слухати, будувати зворотній зв'язок; розуміння невербальної мови спілкування; здатність правильно оцінювати співрозмовника як особистість і вибирати власну комунікативну стратегію; вміння вести себе адекватно; вміння викликати у співрозмовника позитивне сприйняття своєї особистості.

Існує об'єктивна потреба у розробці та практичному застосуванні відповідної технології формування професійно-комунікативної компетентності фахівців соціальної роботи.

Список використаних джерел

1. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. / А. Й Капська. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
2. Жуков Ю.М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю.М. Жуков, Л.А. Петровская, П.В. Растяников. - М., 1990. - 255 с.
3. Емельянов Ю.Н. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности / Ю.Н. Емельянов. - СПб., 1999. - 403 с.
4. Равлюк, Т. (2013). Теорія і практика педагогічної науки та освіти: досвід, інноватика, прогнозування. Формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах практичної підготовки, (371-377). Львів
5. Бодаев А.А. Психологическое общение. – М.: Изд-во “Институт практической психологии”, Воронеж: Н.П.О, “Модек”, 1996.- 256 с.
6. Руденский Е.В. Коммуникативная компетентность личности // Руденский Е.В. Социальная психология: Курс лекций. – М.: ИНФРА-М, 1998. – С. 100-109.
7. Наролина В.И. Развивающий эффект процесса формирования межкультурной коммуникативной компетентности специалиста / В.И. Наролина // Высшее образование сегодня. – 2008. – №5. – С. 23 – 25
8. Карпенко О. Г. Професійне становлення соціального працівника / О. Г. Карпенко. – К. : ДЦССМ, 2004. – 164 с.

Шатирко А. Є., студентка гр. СР - 162

Науковий керівник – **Мульована Л. І.**, асистент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФЕНОМЕН ВИВЧЕНОЇ БЕЗПОРАДНОСТІ, ЯК ОДНА З ПРИЧИН НИЗЬКОГО РІВНЯ ЖИТТЯ СІМЕЙ

Актуальність дослідження. Сьогодні наше суспільство стикається з величезною кількістю проблем. І без того буремне життя щодня ускладнюється новими викликами. Економічна криза, військові події на Сході України, епідемії, цей список можна продовжувати довго. Стресові ситуації впливають на емоції, настрій, поведінку та здоров'я людей. Вплив хронічного стресу може мати важкі наслідки. Відтак, ми вирішили дослідити наукову літературу щодо залежності синдрому вивченої безпорадності від сили впливу та інтенсивності стресових ситуацій та встановити зв'язок між синдромом вивченої безпорадності та низьким рівнем життя сімей з таким синдромом.

Феномен вивченої безпорадності почали вивчати близько 60 років назад такі науковці, як М. Селігман та С. Майер. Ці науковці дослідним шляхом виявили та сформулювали закономірність систематичного впливу негативних психологічних, соціальних та фізичних факторів на дії, як тварин, так і людей, та, як наслідок формування у них феномена вивченої безпорадності. Їх послідовниками були Еллен Джейн Лангер та Джудіт Роден. Вони проводили дослідження впливу безпорадності людини на її психіку, надаючи людям контроль, вивчали покращення їх фізичного та психологічного стану. Науковці дійшли висновку, що наявність контролю позитивно впливає на психіку людини. Науковиця Наталія Кудрявцева стверджує, що вивчена безпорадність, яка викликана неконтрольованим стресом, є однією з моделей депресії. Вона довела, що тривала невдача у соціальних зв'язках формує вивчену безпорадність та є моделлю депресії. Сучасні науковці відзначають, що підґрунтям виникнення вивченої безпорадності у людей є песимістичний атрибутивний стиль[3].

Метою нашого дослідження є підтвердження чи спростування гіпотези про те, що феномен вивченої безпорадності є однією з причин низького рівня життя сімей.

Більше 50 років назад американський психолог Мартін Селігман досліджував відчуття безпорадності. Він дійшов висновку, що до вивченої безпорадності призводить неможливість впливати на подію, контролювати ситуацію. Науковець доводив свою теорію базуючись на дослідах Павлова про безумовні рефлексії собак [5]. Такі рефлексії неодноразово доводили різні психологи, як відносно тварин, так і людей. Науковець дійшов висновку про те, що людина, яка постійно знаходиться в стресовій ситуації і своїми діями не може вплинути на цю ситуацію, або, скільки б вона не докладала зусиль, все одно отримує негативний результат; чи людина перебуває в такому середовищі, де постійно змінюються правила і за будь-яку дію можна отримати покарання, - такі умови призводять до того, що людина через певний час перестає докладати зусилля, щоб змінити ситуацію. Навіть, коли умови змінюються, людина на психологічному рівні засвоїла, що результат буде негативний і вже не намагається щось змінити. Ця теорія отримала назву - теорія вивченої безпорадності [2].

Базуючись на висновках, що зробив М. Селігман, можна пояснити чому сім'ям, які певний продовжуваний час знаходяться у складних життєвих обставинах дуже рідко вдається самотійно їх подолати. Адже доведено, що вивчена безпорадність придушує волю людини [5].

У 1954 році в Америці з метою покращення житлових умов молодих сімей, що відносились до середнього класу, урядом було розроблено програму, яка передбачала будівництво 33 будинків, заввишки 11 поверхів. Житловий комплекс під назвою «Прюїтт-Айгоу» було збудовано у м. Сент-Луїс, штат Міссурі, США. Проте щільність заселення сімей була надто велика, прибудинкова територія не обладнана належним чином. Цілий район виглядав похмуро та одноманітно, а дитячі майданчики були зроблені лише після багатьох звернень. Заселення сімей відбувалось за принципом сегрегації згідно кольору шкіри. Проте

через певний час більшість білошкірих сімей виїхали з житлового комплексу, а темношкірі малозабезпечені сім'ї залишилися. Незабаром Пруїтт-Айгоу став втіленням злиднів, осередком темношкірих банд, та найбільш злочинним районом у Америці. У 1960-х роках у районі перестали працювати комунальні служби. Це спричинило повний колапс. Тоді влада підняла орендну плату втричі, та це призвело лише до масової заборгованості. У 1970 році інфраструктура Пруїтт-Айгоу була повністю розвалена. Жителів почали розселяти. 16 березня 1972 року влада визнала безповоротний крах соціального проекту Пруїтт-Айгоу, першу будівлю було знесено. А у 1976 році територія житлового комплексу була повністю знищена [4].

Аналізуючи причини провалу такого, з першого погляду, чудового проекту, було зроблено висновок, який підтверджує теорію вивченої безпорадності [2]. Людям, що там мешкали змінили умови, думаючи, що це вирішить всі проблеми. Проте кожен з мешканців соціального житла, потребував допомоги цілого ряду фахівців, які разом з ними маленькими кроками пройшли б шлях подолання нагальних проблем. Коли так багато людей, що опинилися у складних життєвих обставинах, поселили разом, бажання змінювати життя на краще зникло. Адже усі навколо жили так само, як і вони.

З огляду на вище викладене, доречно стверджувати, що ключовою проблемою сімей, які були заселені у соціальне житло була саме вивчена безпорадність.

За статистичними даними, у 2019 році в Україні перебували на обліку, як такі, що опинилися в складних життєвих обставинах та потребують допомоги фахівців для подолання цих обставин 5 500 сімей. Важливо зазначити, що наразі в нашій країні відсутні соціальні програми направлені на подолання вивченої безпорадності членами таких сімей. Це наштовхує на думку про необхідність дослідження даної проблеми в Україні.

Висновки. Отже, закордонні дослідження доводять залежність між рівнем життя сімей та їх можливістю впливати на ситуацію та контролювати її. Сім'ї, які тривалий час не можуть контролювати ситуацію, мають низький рівень життя та не мають бажання щось змінювати. В Україні феномен вивченої безпорадності недостатньо досліджений. Перспективу наших подальших наукових розвідок вбачаємо в емпіричному дослідженні феномену вивченої безпорадності в українських родинах з низьким рівнем життя.

Список використаних джерел

1. Мостова Т.Д. Проблематика вивченої безпорадності: погляд в психотерапевтичній та реабілітаційній наркологічній практиці// ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ПРАКТИКАХ ВЕДУЩИХ НАУЧНЫХ ШКОЛ. – 2014. – № 6; 2. М. Селігман «Беспомощность» (1975)
  3. Фоменко К.І., Кузнецова М.М. ГУБРИСТИЧНА МОТИВАЦІЯ ОПТИМІСТІВ ТА ПЕСИМІСТІВ Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Випуск 53. ISSN 2312-1599, м. Харків УДК: 159.9 ©, 2016 р.
  4. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Пруитт-Айгоу>
  5. М. Е. Р. Seligman. Effects of inescapable shock upon subsequent escape and avoidance responding // Journal of comparative and Physiological Psychology : journal. - 1967. - No. 63.
-

Секція 7	ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА
Секция 7	ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА
Section 7	THE PROTECTION PROBLEMS OF THE HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

Голова секції	к.ю.н., доцент Селецький О.В. , декан юридичного факультету
Секретар	к.ю.н., доцент Колодій І.М. , зав.кафедри цивільного, господарського права та процесу

Акуленко О. В., студентка 1 курсу групи ЗМКПРп-191
 Науковий керівник - **Берднік І. В.**, к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії
 держави і права, конституційного права
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОСТІ ОДИНИЧНІ ЗЛОЧИНИ

Одиничні злочини не є однаковими, а тому виникає необхідність в їх класифікації. Про значення класифікації дуже влучно висловлювався С.В.Познишев, зазначивши, що вона є «першим і надзвичайно важливим кроком, який повинен зробити дослідник будь-якої широкої та різноманітної групи явищ. Як метод вивчення, класифікація має подвійне значення для наукового дослідження: із зовнішнього боку, це захід, що вносить у вивчення систему і порядок, а з внутрішнього боку, це захід, що зумовлює повноту і правильність висновків вивчення» [1, с. 154].

Як відомо, класифікувати факти, предмети чи явища означає розподілити їх на окремі групи, класи, категорії відповідно схожості між ними та використовуючи для цього будь-яку їх спільну ознаку (підставу, критерій класифікації).

Класифікація (розподілення) злочинів, як і будь-яка інша наукова класифікація, повинна базуватись на визначені формально-логічних правилах. Ці правила вимагають, щоб: а) розподілення здійснювалось лише за однією чіткою підставою; б) обсяг членів класифікації дорівнював у своїй сумі обсягу поняття (явища), що класифікується, і члени розподілення при цьому взаємно виключали один одного; в) класифікація була послідовною і безперервною, тобто від родового поняття слід переходити до видових понять одного й того самого рівня [3, с. 165].

Обираючи критерії (підстави) для класифікації, необхідно звертати увагу на те, щоб вони не виходили за межі дослідження, відповідали особливостям об'єкта мали відносну стабільність і не суперечили один одному. Тільки за умови дотримання зазначених правил класифікація буде істинною за змістом і правильною за зовнішньою будовою.

На підставі визначення поняття злочин, яке надається в ч. 1 ст. 11 КК, неможливо зробити висновок про види одиничних злочинів. Це питання намагається вирішити наука кримінального права.

Наприклад, В.П. Малков справедливо вказував, що «одиничні злочини за своїми об'єктивними ознаками (особливостями дії та бездіяльності, а також наслідків) характеризуються вельми різноманітно. Одні з них за своєю зовнішньою формою настільки прості і очевидні, що не викликають будь-яких труднощів при кваліфікації їх як одиничних злочинів. Одиничність такого роду діянь обумовлюється вчиненням винною особою одної дії і настанням в результаті неї одного наслідку. Такі злочинні діяння в теорії кримінального права отримали назву простих злочинів» [5, с. 143].

До висловленого додамо, що, на нашу думку, проблема одиничного злочину виникає аж ніяк не через його природну єдність, тобто коли злочин вчиняється однією простою дією, а пов'язана із такими злочинами, які мають ускладнені склади, що надає їм зовнішньої схожості із множинністю. Отже практичне значення класифікації одиничних злочинів полягає в тому, що вона надає можливість відмежовувати окремі види цих діянь від випадків повторності чи сукупності злочинів.

Вивчення наукової літератури свідчить, що при класифікації одиничних злочинів майже всі науковці одноставно поділяють їх на дві групи - прості і складні (або ускладнені), а підставою для такого розподілу обирають законодавчу конструкцію складу злочину. Наприклад, Т. Караєв, виділяючи злочини із простим складом і злочини зі складним складом, підкреслював, що підставою його класифікації є особливість структури складу, тобто спосіб описування в законі ознак злочину [4, с. 121].

А.Н. Трайнін зазначав, що особливість складних складів полягає в тому, що словесне вираження в них законодавчої думки ускладнене низкою привідних моментів. Таке ускладнення може стосуватися як окремих ознак, що характеризують той чи інший елемент злочину (об'єкт, об'єктивну і суб'єктивну сторони), так і всього складу в цілому. В останньому випадку складний склад злочину законодавець формулює шляхом об'єднання декількох простих складів злочинів, які при цьому втрачають своє самостійне значення і виступають як складові частини одного єдиного складного делікту [6, с. 143].

Із цим твердженням, в принципі, можна погодитись, адже у склад злочину законодавець включає лише ті ознаки, які у своїй сукупності характеризують сутність діяння даного виду, свідчать про характер і ступінь його суспільної небезпечності. Конструкція кожного складу злочину за системним, кількісним і змістовним параметрами завжди відповідає конкретному діянню.

Виходячи із висловленого, простим одиничним злочином можна вважати суспільно небезпечне діяння із простим складом злочину, в якому об'єктивні та суб'єктивні елементи не обтяжені (не ускладнені) додатковими ознаками.

Іншої думки дотримується Т. М. Данилюк, яка вважає, що для визнання злочину простим визначальне значення має не склад такого злочину (простий він чи складний), а реальна кількість вчинених особою діянь (одне), характер цього діяння (одиничне), тривалість його в часі (одномоментне), в який спосіб воно вчинене (використання такого способу не повинно утворювати склад іншого [2, с. 165]. Так, до простих одиничних злочинів науковці відносять, наприклад, такі, в яких залежно від конструкції складу (матеріальний чи формальний) має місце «одне діяння або одне діяння і один наслідок»; або «одне злочинне діяння вчинене з однією формою вини»; або «одне діяння щодо одного об'єкта, що спричинило один наслідок»; або «одне злочинне діяння, один об'єкт і одна форма вини» тощо.

Наприклад, простими злочинами з матеріальним складом є: крадіжка, де одна дія - таємне викрадення чуткого майна і один наслідок - майнова шкода власнику; вбивство, де дія (чи бездіяльність) спричиняє смерть потерпілого. Простими злочинами із формальним складом є, наприклад, погроза вбивством, отримання неправомірної вигоди тощо.

Більш широке розуміння простого одиничного злочину пропонував М.І.Бажанов, думку якого ми поділяємо. Він зазначав, що, передусім, це є випадки, коли «одному діянню (бездіяльності) відповідає один наслідок, вписаний в кримінальному законі», однак простий одиничний злочин може мати місце і за наявності одної дії, що спричинила декілька наслідків, визначених в законі. Простими М.І. Бажанов вважав також злочини з двома діями і злочини з альтернативними діями. Таким чином, на думку цього науковця, простий одиничний злочин характеризується наявністю однієї дії (бездіяльності) і одного наслідку або однієї дії і декількох наслідків, або, нарешті, альтернативних дій [5, с. 132].

Підсумовуючи наведене, можна зробити висновок, що простим одиничним є однооб'єктний з формальним чи матеріальним складом злочин, що характеризується однією формою вини і наявністю однієї дії (бездіяльності) чи однієї дії (бездіяльності) і одного

наслідку, або альтернативними діями чи наслідками.

Прості одиничні злочини не містять ознак, які надають їм зовнішньої схожості із множинністю злочинів, а тому при їх кваліфікації звичайно і не виникає труднощів при відмежуванні цих одиничних злочинних діянь від множинності злочинів.

Список використаних джерел

1. Караев Т.Э. Повторность преступлений. - М.: Юрид. лит., 1983.- 104 с.
  2. Кривочепко Л.Н. Борьба с рецидивом по советскому уголовному праву: Текст лекции. - Х.: Юрид. ин-т, 1973. - 32 с.
  3. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. - 1184 с.
  4. Кузнецов В.В., Савченко А.В. Теорія кваліфікації злочинів: Підручник / За заг. ред. С.М. Моїсєєва та О.М. Джузи; наук. ред. І.А. Вартнєцька. - К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006.-300 с.
  5. Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. - М.: Госюриздат. 1958. - 219 с.
  6. Кузнецова Н. Ф. Квалификация сложных составов преступлений // Уголовное право. - 2000. - № 1. - С. 32-37.
-

Антонян О. С., студент гр. ЦГЮ-191
Науковий керівник – **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ: ПОНЯТТЯ, СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІЇ

Політичні партії є найголовнішим інститутом політичної системи суспільства. Без них не може реалізовуватися демократія. У цивілізованій правовій державі політичні партії сприяють формуванню законодавчої та виконавчої влади, реалізують принцип політичного плюралізму. Тому вони є невід'ємною частиною будь-якої демократичної держави.

Різні вчені по-різному дають визначення поняття політичної партії. Одні вважають, що політична партія – це, як правило, досить формалізована політична організація зі своєю структурою, що виражає інтереси тих чи інших класів, соціальних прошарків, груп, об'єднує найбільш активних їх представників, має на меті завоювання політичної влади задля реалізації певної програми соціальних, економічних, політичних перетворень [1, с. 219]. Інші вважають, що політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян, які мають загальнонаціональну програму суспільного розвитку, що має на меті сприяти формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» [2, с. 312].

Трохи схоже поняття політичної партії формулює О. Ф. Скакун: політична партія – добровільна політична організація постійного типу, що здійснює вплив на політичні шляхи розвитку громадянського суспільства відповідно до партійної програми і статуту, прагне посісти ключові позиції у владних структурах держави, як правило (але не винятково), через вибори, або контролювати їх діяльність у разі перебування в опозиції [3, с. 87 СКАКУН]

Проаналізувавши дані поняття можна дійти до того, що політична партія – це добровільна громадська політична зареєстрована згідно закону організація, зі своєю програмою подальшого розвитку суспільства, яка має на меті посісти ключові позиції у владних структурах держави для вираження політичної волі громадян.

Право громадян на створення політичної партії для захисту своїх прав та свобод, а також задоволення своїх політичних інтересів, визначається і гарантується статтею 36 Конституції України. Рішення про створення політичної партії приймається на установчих зборах. Це рішення має бути підтримано підписами як мінімум десяти тисяч громадян України, які згідно конституції мають право голосувати, в як мінімум двох третинах районів

як мінімум двох третинах областей України, міст Києва та Севастополя. Розпочати свою діяльність політична партія може лише після своєї реєстрації. Заборонена діяльність незареєстрованих політичних партій. Реєстрацію політичних партій здійснює Міністерства юстиції України протягом тридцяти днів з моменту подання реєстраційних документів. Протягом шести місяців з дня реєстрації політичної партії, їй необхідно забезпечити утворення та реєстрацію обласних, міських, районних організацій у більшості областей України, у Києві та Севастополі [4, с. 153].

Діяльність політичної партії виражається через здійснення таких основних функцій:

- 1) представницької – виявлення та вираження інтересів певної соціальної групи;
- 2) програмної – розробка політичної програми подальшого розвитку суспільства відповідно до інтересів визначеної соціальної групи;
- 3) ідеологічної – вироблення та впровадження у суспільство своєї ідеології, вплив на його думку;
- 4) владно-конкурентної – участь у боротьбі та утриманні державної влади;
- 5) владно-практичної – захист та реалізація інтересів відповідної соціальної групи через державну політику;
- 6) владно-кадрової – добір та підготовка кандидатів для висунення до державного апарату [5, с. 58].

Головною ознакою політичної партії є спрямованість її діяльності на здобуття та здійснення державної влади, проведення волі своїх виборців через державні органи і посади. На відміну від інших груп тиску, що впливають на політичні події, керівництво країни та громадську думку, політичні партії прагнуть опанувати владою безпосередньо [3, с. 87].

Як інститути громадянського суспільства, політичні партії є сполучною ланкою між народом і вищими органами влади держави; слугують елементом демократії; реалізують принцип політичного плюралізму. Місця в парламенті (депутати) і в уряді (члени), отримані в результаті перемоги партії на виборах, стають політичними посадами. Носії таких посад є не тільки державними, а й політичними службовцями [3, с. 88].

Слід звернути увагу на деякі вимоги: членами партії не можуть бути іноземці, особи без громадянства, а також ті, що визнані у судовому порядку недієздатними.

Отже, політичні партії посідають важливе місце в політичній системі. Право на створення політичних партій є однією з базових свобод сучасних демократичних держав. Свобода створення політичних партій сприяє реалізації принципу багатопартійності. Створюються політичні партії через спеціальну процедуру – установчі збори. Мають бути обов'язково зареєстровані в міністерстві юстиції. Політичні партії виконують ряд важливих функцій для підтримання реалізації демократії в країні. Вони є сполучною ланкою між органами державної влади та суспільством, виражають волю своїх виборців та захищають їх політичні інтереси.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / ред. О. В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
2. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права: навч. пос. К.: Атіка, 2005. 592 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія права і держави. К.: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2009. 520 с.
4. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави та права: підр. Львів: Новий Світ-2000, 2003. 584 с
5. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: К.: Фірма «Слов'яни», 1994. 236 с.

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ

В сучасних умовах стрімкий розвиток науки, техніки та нових технологій призводить до того, що для успішного розгляду та вирішення значної кількості справ в суді необхідно застосовувати спеціальні знання, які сприяють ухваленню законних та обґрунтованих рішень та вироків. Саме тому, застосування відповідних знань можливе й через призначення судової експертизи, яка покликана своїми спеціальними методами, прийомами та засобами сприяти встановленню обставин, які мають значення для розгляду і вирішення справи. Проблематика судових експертиз не вичерпується констатацією їх законодавчого формулювання в ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України, ні з'ясуванням теоретичних витоків до їх розуміння. Одним із найбільш актуальних та важливих питань теорії і практики експертології є розуміння висновку експерта, як процесуального джерела доказів.

Перш за все, відмічаємо, що відповідно до ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні є висновки експертів. Поняття висновку експерта закріплено в ст. 101 КПК України. Так, згідно з вказаною нормою КПК України висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [1].

Розкриваючи особливості досліджуваного джерела доказів слід звернути увагу на його ознаки.

Так, зокрема, на думку Н. І. Клименко для висновку експерта, як процесуального джерела доказів характерними є наступні ознаки: висновок експерта формується на основі використання спеціальних знань, він є вивідним знанням, а не інформативним, як інші особисті докази (показання), знання. У висновку експерта доказове значення передусім має розумовий висновок, якогодійшов експерт за результатами дослідження [2, с. 160].

В свою чергу, інші відомі науковці, такі як А.І. Вінберг і Н.Т. Малаховська до вказаних особливих ознак додають ще одну: висновок експерта – не просто умовивід. А відповідь на поставлене питання, тобто вищезазначене судження виступає додатком до наявного у справі факту [3, с. 37].

Отже, як ми бачимо, законодавче визначення поняття висновку експерта як процесуального джерела доказів, надане в КПК України, по суті, відображає специфічні риси, на які вказують науковці. У законодавстві досить чітко встановлені відповідні правила щодо форми та змісту цього джерела, правил його перевірки й оцінки.

Розкриваючи сутність висновку експерта, необхідно визначити вимоги, які до нього висуваються, адже тільки при дотриманні вказаних вимог він буде вважатися процесуальним джерелом доказів.

Так, зокрема, виходячи з положень КПК України можна виділити такі загальні вимоги, що ставляться до висновку експерта як джерела доказів:

- 1) даний висновок повинен ґрунтуватися на наукових, технічних або інших спеціальних знаннях експерта;
- 2) повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або які стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження;
- 3) запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта;
- 4) висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими.

5) експерт, який дає висновок щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний, обвинувачений такий психічний стан, який становить елемент кримінального правопорушення або елемент, що виключає відповідальність за кримінальне правопорушення;

6) висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку;

7) висновок передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза.

8) висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює кримінальне провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вироку;

9) у експертному висновку обов'язково повинно бути зазначено, що експерта було попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [4, с. 399].

Таким чином, на основі проведеного дослідження ми дійшли висновку, що висновок експертів по праву вважається одним із джерел доказів, який має важливе доказове значення, оскільки від нього багато в чому залежить результат справи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.

2. Клименко Н.І. Судова експертологія: курс лекцій: навч посібн. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 526 с.

3. Виттберг А.И. Судебная экспертология (общете-оретические и методологические проблемы судебныхэкспертиз) : учеб.пособие. Волгоград: НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1997. 181 с.

4. Баулін О.В. Адвокатський іспит: підготовчий курс: Навч. посіб. 4-те вид., доповн. і перероб. К.: Алерта, 2016. 848 с.

Балашова А. С., студентка гр. ЦГЮ-191

Науковий керівник – **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СУДОВА СИСТЕМА США

Судова система – сукупність судових органів певної держави, організована національним правом з урахуванням територіальності та, як правило, спеціалізації. Судова система в особі її посадових осіб (суддів) – єдиний і повноважний носій судової влади [1, с. 426-430]. Судова система США є однією з найрозвиненіших у світі, з якої могли б брати приклад країни з недостатньо діючою системою. Тому детальний розгляд судової системи саме Сполучених Штатів є досить актуальним у сучасному світі.

Актуальність даної теми полягає в тому, що судова система США є чи не найрозвиненішою в сучасному світі, а тому її дослідження та орієнтування в її особливостях допоможуть фахівцям у сфері права в удосконаленні судової практики в багатьох країн світу.

Одна з таких систем – це судова система Сполучених Штатів Америки, яка відрізняється особливою складністю та багатогранністю. Проблеми становлення та розвитку правової, судової системи США, зокрема, Верховного Суду США та окремих державно-правових інститутів США в різні часи досліджували відомі вітчизняні й зарубіжні дослідники: І. А. Алебастрова, Б. А. Барабаш, П. Д. Баренбойм, Р. С. Баркер, В. Бернхем, В. С. Бігун, Ч. Бірд, С. В. Боботов, Г. Г. Бойченко, О. Ведернікова, М. В. Вітрук, В. А. Власихін, Т. Дж. Волкер, А. Гамільтон, В. П. Глиняний, Д. А. Є. Говард, Л. А. Луць, В. С. Макаруч, Н. М. Марченко, О. О. Мережко, П. Д. Мессіт, А. О. Мішин, В. В. Молдован, Р. Л. Нарішкіна тощо.

Варто наголосити, що джерелом права в Сполучених Штатах є судовий прецедент [2, с. 62]. Традиційно у США склалися дві самостійні судові системи. Одна з них – це система федеральних судів, яка в свою чергу поділяється на дві групи: 1) традиційні федеральні суди (їх ще називають федеральними судами загального права); 2) спеціальні федеральні суди, до компетенції яких входить розгляд податкових, митних, патентних та інших справ.

Відповідно до розділу 2 ст. 3 Конституції США, судова влада (юрисдикція федеральних судів) поширюється: на справи, які виникли на підставі Конституції, законів, міжнародних договорів США, укладених або таких, які будуть укладені від їхнього імені; на справи щодо послів, інших офіційних представників і консулів; на справи адміральської та морської юрисдикції; на справи, однією стороною у котрих виступає США; на спори між двома та більше штатами; між будь-яким штатом і громадянином іншого штату; між громадянами різних штатів; між громадянином одного зі штатів, що має намір отримати земельну ділянку в іншому штаті, та між штатом або громадянином іншої держави, громадянами чи підданими такої [3, с. 256]

Іншою, не менш самостійною системою є суди штатів. Тобто, кожний штат має власну судову систему. Суди штатів здійснюють юрисдикцію незалежно один від одного [4, с.3]. Так, вони зобов'язані вести контроль за виконанням федеральної Конституції та законів, але більшість справ, які вони розглядають, стосуються законів і конституції їхнього штату. Більшість злочинів розглядаються в засіданнях судів штату, окружних або місцевих судів. Вони розглядають справи, що стосуються місцевих мешканців – такі, як грабунки, фізичне насильство, порушення правил проїзду тощо.

Слід зазначити, що найвищим федеральним судом США є Верховний Суд. Він у свою чергу розглядає справи-оскарження на рішення апеляційних судів. Відмінною ознакою цього суду є можливість обирати справи, які будуть розглядатися. Це можливо через те, що суд бере на перегляд справи, пов'язані з новими або невирішеними питаннями федеральних законів, що стосуються населення.

Взагалі, можна стверджувати, що не існує єдиної судової системи Сполучених Штатів, а тому багато науковців у сфері права стверджують, що в країні діє 50 окремих судових систем, до яких треба додати ще й федеральну систему [5, с.110]. І це зовсім не дивно, бо окрім перелічених судів у США діє ще Претензійний суд, що розглядає позови приватних громадян та ділових організацій у таких справах, як суперечки щодо урядових контрактів; податкових питань тощо.

Згідно з Конституцією США, уся державна влада розділена між трьома гілками: законодавча (приймає закони), виконавча (впроваджує ці закони в життя) та судова (тлумачить та вирішує суперечки між гілками). Саме така узгодженість усієї державної влади, яку можна назвати концепцією поділу влади, що доповнена ще й механізмом стримування та противаг розглядається як основа у справі захисту свободи. Тобто, усі гілки влади є рівними між собою, кожна з них займається своїм колом питань, а відповідальність за управління державою вони несуть усі разом. Дивлячись на прогресивність США, можна стверджувати, що такий підхід до реформування державної влади є цілком діючим. Отже, багато країн може наслідувати саме систему Сполучених Штатів.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що судова система Сполучених Штатів Америки є досить успішною. Так, вона є дуже складною у своєму розумінні, її неоднорідна та чітко розмежована судова влада є непопулярною та незрозумілою для нашого сприйняття. Однак, дієвість такої системи є очевидною. Отже, судова система Сполучених Штатів Америки може бути гарним прикладом для багатьох країн світу, включаючи й нашу країну.

Список використаних джерел

1. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія в 6-ти т. К.: Українська енциклопедія, 2003. Т. 5: П - С. 736 с.
2. Пильгун Н. В. Історичний аспект формування американської правової системи. *Юридичний вісник*. 2018. № 2. С. 62-69.
3. Добош З.А. Конституційно-правовий статус судової влади в США: історико-правові аспекти. Львів. 2019. С. 34-40.

4. Криlach O. M. Особливості правової системи Сполучених Штатів Америки. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 3. С. 1–5.

5. Поліщук М. Г. Система судів США та можливість використання окремих її положень в діяльності судів України. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 43(4). С. 110–113.

Барабаш А. Г., к.ю.н., доц.

Левченко М. Ю., студентка 4 курсу, гр. ППР-161

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

В наш час досить розповсюдженими є шлюби між громадянами України та іноземцями. На жаль, зростає також кількість розлучень між вказаними суб'єктами. Проблеми, які виникають у сфері правового регулювання розірвання шлюбу з іноземним елементом, насамперед зумовлені складністю вибору права, яке застосовується для регулювання цих відносин.

У зарубіжних країнах застосовуються три підходи стосовно розірвання шлюбу. Згідно з першим (Аргентина, Ірландія, Іспанія, Колумбія) розірвання шлюбу заборонено майже за будь-яких підстав. Відповідно до другого, розірвання шлюбу можливе на підставі клопотання жінки (Єгипет, Ліван), чоловіка (країни мусульманського права) або будь-кого з подружжя, проте лише за передбачених в законі підстав, серед яких взаємна згода подружжя на розлучення не зазначена. Більшість же законодавців у цьому питанні використовують презумпцію, за якою розірвання шлюбу є особистою справою подружжя, і якщо шлюб фактично не існує, відсутні будь-які розумні причини вважати його існуючим юридично [9, с. 412].

Зазначені розбіжності матеріального права впливають у тому числі на розбіжності колізійного регулювання питань розлучення у законодавстві різних країн [5, с. 274].

Відповідно до статті 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [3]. Саме такі винятки мають місце при регулюванні процедури розірвання шлюбів з іноземцями в Україні. Необхідно враховувати норми міжнародного приватного права, а саме міжнародно-правових договорів і конвенцій про правову допомогу у сімейних справах, укладених Україною з іншими державами. Міжнародні акти встановлюють колізійні прив'язки.

Якщо наявний міжнародний договір про правову допомогу між Україною та іншою державою, то застосовуються його положення. Адже відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори є частиною національного законодавства України [3], а стаття 10 Закону України «Про міжнародні договори України» встановлює пріоритет правил міжнародного договору над актами законодавства України [7].

Найбільш важливою у сфері регулювання розірвання шлюбу з іноземним елементом є Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р. Стаття 28 названої Конвенції проголошує, що у справах про розірвання шлюбу застосовується законодавство Договірної Сторони, громадянами якої є подружжя на момент подачі заяви. Якщо один з подружжя є громадянином однієї Договірної Сторони, а другий – іншої Договірної Сторони, застосовується законодавство Договірної Сторони, установа якої розглядає справу про розірвання шлюбу [2].

Якщо брати до уваги національне законодавство, то відповідно до статті 63 Закону України «Про міжнародне приватне право» припинення шлюбу та правові наслідки припинення шлюбу визначаються правом, яке діє на цей час щодо правових наслідків шлюбу. Стаття 60 цього ж Закону регламентує правові наслідки шлюбу: вони визначаються спільним особистим законом подружжя, а за його відсутності - правом держави, у якій подружжя мало останнє спільне місце проживання, за умови, що хоча б один з подружжя все ще має місце проживання у цій державі,

а за відсутності такого - правом, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином.

Подружжя, яке не має спільного особистого закону, може обрати право, що буде застосовуватися до правових наслідків шлюбу, якщо подружжя не має спільного місця проживання або якщо особистий закон жодного з них не збігається з правом держави їхнього спільного місця проживання [6].

Згідно з нормами Сімейного кодексу України, розірвання шлюбу може відбуватися в судовому порядку або через орган державної реєстрації актів цивільного стану шляхом подачі відповідної заяви одним з подружжя [8].

Громадяни України, що проживають за її межами, мають можливість розірвати шлюб в порядку і на підставах, установлених сімейним законодавством України, у країні проживання, звернувшись до консульських установ чи дипломатичних представництв України, але лише у випадках, коли відповідно до Сімейного кодексу України подібний шлюб може бути розірваним у державних органах реєстрації актів цивільного стану [4, с. 114].

Для міжнародного приватного права важливою є також проблема (не) визнання іноземних розлучень, що породжує проблему «шкунтильгаючих» правовідносин. Вони виникають, зокрема, при застосуванні територіальної прив'язки, коли іноземне подружжя прагне визнання свого розлучення за своїм національним законодавством, а останнє його не визнає або на основі публічного порядку, або на основі власних норм про визнання іноземних розлучень, в яких закріплено певні умови [5, с. 276].

В даному випадку у статті 2 Конвенції про визнання розлучень та рішень щодо окремого проживання подружжя зазначається, що розлучення і рішення про роздільне проживання подружжя визнаються в усіх інших Договірних Державах, при дотриманні певних умов цієї Конвенції, наприклад щоб відповідач або позивач мали своє останнє місце проживання у договірній державі (чи обидві сторони), або лише позивач був громадянином Договірної Держави [1].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що при регулюванні розірвання шлюбу з іноземним елементом застосовуються:

- норми міжнародних актів та вітчизняного законодавства;
- матеріально-правові та колізійні норми;
- колізійні прив'язки *lex patriae*, *lex nationalis* (застосування права тієї держави, громадянами якої є особи, що розривають шлюб), *lex fori* (застосування права тієї держави, суд якої розглядає справу з участю іноземного елемента).

Список використаних джерел

1. Конвенція про визнання розлучень та рішень щодо окремого проживання подружжя від 01.06.1970 р. №995_925. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_925
2. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р. №997_009. Дата оновлення: 21.01.2006. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Менджул М. В. Порядок розірвання шлюбу з іноземними громадянами в Україні: окремі аспекти : матеріали VI Міжнародн. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів [«Закарпатські правові читання»], (м. Ужгород, 25 - 27 квітня 2014 р.) / М-во освіти і науки України, УжНУ. Ужгород, 2014. Т. 2. С. 112 - 117.
5. Міжнародне приватне право: Навч. посібник / За ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. К.: Юрінком Інтер, 2007. 368 с.
6. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005р. № 2709-IV. Дата оновлення: 20.10.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>
7. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004р. № 1906-IV. Дата оновлення: 02.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
8. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 18.03.2020 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
9. Чубарев В.Л. Міжнародне приватне право: Навчальний посібник / В.Л. Чубарев. К.: Атіка, 2008.608 с.

Берднік І. В., доцент кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗЛОЧИНИ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ВОДНІ РЕСУРСИ

Одним із заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються поза межами кримінальної відповідальності особи, є передбачені розділом XIV¹ Загальної частини КК «заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

23 травня 2013 року ВРУ прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)» (далі – Закон «Про внесення змін ...»), яким Загальну частину КК доповнено розділом XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». На відміну від проекту Закону № 2032 Закон «Про внесення змін ...» визначив підстави для застосування зазначених заходів до юридичних осіб (ст. 96³ КК), а саме: вчинення її уповноваженою особою: 1) від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ст.ст. 209, 306, ч. 1 і ч. 2 ст. 368³, ч. 1 і ч. 2 ст. 368⁴, ст.ст. 368⁴, ст.ст. 369, 369² КК; 2) від імені юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ст.ст. 258-258⁵ КК. При цьому зміст поняття уповноважених осіб юридичної особи та вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 209, 306, ч. 1 і ч. 2 ст. 368³, ч. 1 і ч. 2 ст. 368⁴, ст.ст. 368⁴, ст.ст. 369, 369², 258-258⁵ КК, «... в інтересах юридичної особи» розкривається відповідно до п.п. 1, 2 примітки до ст. 96³ КК. Також слід враховувати, що поняття самих заходів кримінально-правового характеру, які застосовуються до юридичних осіб, Закон «Про внесення змін ...» не розкриває, а визначає лише види таких заходів, зокрема: штраф, конфіскація майна та ліквідація (ст.ст. 96⁶-96⁹ КК) [1, с. 156-157].

П.С. Берзін та В.О. Гацелюк слушно зазначають, що запропонований Законом «Про внесення змін ...» підхід відтворює «опосередковане» визначення змісту названих вище заходів, коли їх розуміння впливає із змісту інших понять (зокрема, тих, що стосуються конкретних видів таких заходів, а також загальних правил їх застосування до юридичних осіб (ст. 96¹⁰ КК) та їх застосування за сукупністю злочинів (ст. 96¹¹ КК)). Тому такий підхід фактично заважає: а) зрозуміти сутність цих заходів, співставивши їх з сутністю заходів кримінально-правового характеру (їх різновидами); б) визначити їх співвідношення з окремими формами кримінальної відповідальності, а також в) визначити функції, які виконують мають заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб [1, с. 157].

Підтримуючи підхід, що зазначені заходи не є самостійною формою кримінальної відповідальності [2, с. 401-402], доцільно звернути увагу на те, що за вчинення злочинів, які посягають на водні ресурси, застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у розділі XIV Загальної частини КК не передбачається. Однак можливістю їх застосування за окремі із таких злочинів все ж не можна нехтувати, оскільки ще у 1978 році Європейський комітет з проблем злочинності Ради Європи рекомендував визнати юридичних осіб відповідальними за екологічні злочини. Ця ж рекомендація була свого часу реалізована у законодавстві низки європейських країн (наприклад, Англії та Франції). Така сама рекомендація міститься у рішеннях Сьомого (1985 рік) та Дев'ятого (1995 рік) Конгресів ООН із запобігання злочинності та поведження з правопорушниками [3, с. 13].

Згідно з ч. 1 ст. 96-6 КК до юридичних осіб судом можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру, як: 1) штраф; 2) конфіскація майна; 3) ліквідація. На рівні регулятивного законодавства застосування заходів, пов'язаних з юридичною відповідальністю юридичних осіб, передбачена у Водному кодексі (далі – ВК), Законі «Про охорону навколишнього природного середовища» та Законі «Про оцінку впливу на довкілля». Так, у главі 23 («Відповідальність за порушення водного законодавства») ВК міститься ст. 110, яка визначає деякі особливості юридичної відповідальності за порушення

водного законодавства (зокрема, згідно з ч. 1 ст. 110 ВК такі порушення «тягнуть за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України», а відповідно до ч. 4 цієї статті ВК «законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші правопорушення щодо використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів»). У ч. 3 ст. 110 ВК визначені види правопорушень, які частково співпадають з відповідними формами злочинів, що посягають на водні ресурси. Так, передбаченому в ст. 239-2 КК незаконному заволодінню землями водного фонду в особливо великих розмірах відповідає зазначене у п. 1 ч. 3 ст. 110 ВК «самовільне захоплення водних об'єктів». Формам злочинів, передбачених ст.ст. 242, 243 КК, відповідають названі у п. 2 ч. 3 ст. 110 ВК «забруднення та засмічення вод» та у п. 10 ч. 3 цієї статті ВК «незаконне створення систем скидання зворотних вод у водні об'єкти, міську каналізаційну мережу або зливну каналізацію та несанкціонованому скиданні зворотних вод», а окремим формам порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК) частково відповідають «руйнування русел річок, струмків та водотоків або порушенні природних умов поверхневого стоку під час будівництва і експлуатації автошляхів, залізниць та інших інженерних комунікацій» (п. 4 ч. 3 ст. 110 ВК), «введення в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без очисних споруд чи пристроїв належної потужності» (п. 5 ч. 3 ст. 110 ВК), «самовільному проведенні гідротехнічних робіт (будівництво ставків, дамб, каналів, свердловин)» (п. 7 ч. 3 цієї статті ВК), «пошкодження водогосподарських та гідрометричних споруд і пристроїв, порушенні правил експлуатації та встановлених режимів їх роботи» (п. 9 ч. 3 ст. 110 ВК), «незаконне створення систем скидання зворотних вод у водні об'єкти, міську каналізаційну мережу або зливну каналізацію та несанкціонованому скиданні зворотних вод» (п. 10 ч. 3 цієї статті ВК). Назване у п. 6 ч. 3 ст. 110 ВК «недотримання умов дозволу або порушенні правил спеціального водокористування» лише частково співпадає з формами передбаченого в ч. 2 ст. 240 КК порушення встановлених правил використання надр. Водночас зазначене у п. 9 ч. 3 ст. 110 ВК «пошкодження водогосподарських та гідрометричних споруд і пристроїв» може частково співпадати з формами умисного пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК). Окремим формам безгосподарського використання земель (ст. 254 КК) частково відповідає назване у п. 11 ч. 3 ст. 110 ВК «використання земель водного фонду не за призначенням». Зазначені у п.п. 12, 13 ч. 3 ст. 110 ВК «неповідомлення (приховування) відомостей про аварійні ситуації на водних об'єктах» та «відмова від надання (приховуванні) проектної документації та висновків щодо якості проектів підприємств, споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан вод, а також актів і висновків комісій, які приймали об'єкт в експлуатацію» лише частково співпадають з відповідними формами злочинів, передбачених ст.ст. 236, 237, 238 КК. Передбаченому в ст. 243 КК забрудненню моря частково відповідає назване у п. 14 ч. 3 ст. 110 ВК «порушення правил охорони внутрішніх морських вод та територіального моря від забруднення та засмічення».

Слід враховувати, що у п.п. 1, 4 ч. 1 ст. 96-3 КК «компоненти» підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру визначені як «вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів ...». Аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак складів злочинів, що посягають на водні ресурси, дозволяє стверджувати про можливість вчинення особами, уповноваженими від імені та в інтересах (тобто у більшості випадків – на користь) юридичної особи, злочинів, передбачених ст.ст. 236, 239, 239-1, 239-2, 240, 242, 243, 252, 254 КК.

Список використаних джерел

1. Берзін П.С., Гацелюк В.О. Окремі проблеми застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (Харків, 10-11 жовт. 2013 р.). Х.: Право, 2013. С. 153-158.
2. Волинець Р.А. Кримінально-правова охорона фондового ринку: сучасний стан та перспективи вдосконалення: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 452 с.
3. Наумов А.В. Российское уголовное право. Курс лекций: в 3 т. Т. 1. Общая часть. М.: Волтерс Клувер, 2007. 736 с.

Берднік С. С., студентка гр. КЮ-191
Науковий керівник – **Марущак Н. В.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ

Формування уявлень і понять про права людини і гарантії їх забезпечення почалося з найдавніших часів. Протягом всієї історії людство боролось за свої права та їх юридичне закріплення в законах і кодексах, утворювалися гарантії реалізації цих прав, а також засоби захисту.

Права, свободи та обов'язки людини і громадянина та гарантії їх забезпечення є основоположною частиною чинної Конституції. Як Основний Закон держави, який має вищу юридичну силу та пряму дію, Конституція повинна реально регулювати суспільні відносини та справляти безпосередній вплив на всю систему суспільних відносин, в тому числі і на відносини між людиною і державою. У правовій державі, якою проголосила себе Україна, важливого значення набуває проблема конституційного закріплення основ взаємовідносин особи і держави, визначення прав і свобод людини і громадянина.

В працях українських вчених містяться окремі міркування щодо поняття конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина, зроблені певні спроби систематизувати їх. Однак в цілому проблема поняття конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина не знайшла належного висвітлення. В основному дослідження присвячують загальним рисам, властивим всім елементам конституційно-правового статусу людини і громадянина. Часто поняття конституційно-правових гарантій ототожнюють з їх принципами, що, на нашу думку, не є вірним підходом. Ознаки гарантій мають переважно теоретичне та наукове значення, тоді як поняття принципу суттєво впливає на практичну реалізацію того чи іншого конституційного права або свободи людини. В національній юридичній літературі не висвітлена грань між поняттями “гарантії прав і свобод людини” і “конституційно-правові гарантії прав і свобод людини” [1, с. 65].

За своєю сутністю гарантії є системою умов, що забезпечують задоволення інтересів людини. Їх основною функцією є виконання зобов'язань державою та іншими суб'єктами в сфері реалізації прав особистості. Об'єктом гарантій виступають суспільні відносини, пов'язані з охороною та захистом прав людини, задоволенням майнових й немайнових інтересів громадян. Необхідно відзначити, що поняття гарантій відбиває досконалість законодавчої техніки, різноманіття форм мови закону.

За своєю структурою гарантії прав і свобод людини і громадянина включають в себе, по-перше, юридичні акти, тобто закони, підзаконні та інші нормативні акти, які містять норми про права і свободи людини, по-друге, організаційно-правову діяльність суб'єктів права, по-третє, спеціальні гарантуючі методи впливу на суспільні відносини, тобто правотворчі, правореалізуючі та контрольні-наглядові процеси, спрямовані на забезпечення прав і свобод людини.

В юридичній літературі існують різні погляди щодо поняття гарантій прав і свобод. Так, О.Ф. Скакун під гарантіями прав, свобод та обов'язків людини та громадянина розуміє систему соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів та засобів, які

забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Коли немає гарантій, то права, свободи та обов'язків людини і громадянина приймають форму “заяв про наміри” [2, с. 10], які не мають ніякої цінності ні для особистості, ні для людства.

В.М. Корельський і В.Д. Перевалов дають таке визначення поняття гарантій - це система умов, способів та засобів, що забезпечують всім та кожному рівні правові можливості для виявлення, придбання та реалізації своїх прав і свобод [3, с. 545].

В.С. Нерсисянц визначає так поняття юридичних гарантій: це закріплені в законодавстві засоби, спеціальні заходи, на які покладається забезпечення здійснення і охорони прав і свобод громадян, задоволення їхніх інтересів, користування благами, що є в основі того чи іншого права або свободи [1, с. 60].

М.А. Нікіфорова визначає гарантії як систему норм, принципів, умов і вимог, що забезпечують в своїй сукупності дотримання прав, свобод і законних інтересів громадян [4, с. 210].

В.Ф. Погорілко та ряд інших науковців визначають, що юридичні гарантії є специфічним правовим засобом забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина; першочергового значення вони набувають при практичній реалізації суб'єктивних прав громадян. Тобто юридичні гарантії – це передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав і свобод людини і громадянина [5, с. 40].

В.В. Копейчиков вважає, що підтверджений юридичною наукою механізм реалізації прав, свобод і обов'язків передусім складається з гарантій забезпечення прав, свобод і обов'язків людини і громадянина [6, с. 156].

Таким чином, в юридичній літературі можна зустріти близько десяти ознак, які покладаються в основу поняття гарантій: “умови”, “засоби”, “механізм”, “норми права”, “обов'язки держави”, “система умов, способів, засобів”, “заходи” та інші.

Отже, слід зробити висновок, що під гарантіями прав і свобод особи слід розуміти, по-перше, певні умови, за яких можлива найповніша і всебічна реалізація прав і свобод особи; по-друге, засоби, які ефективно забезпечують охорону і захист прав і свобод особи у разі їх незаконного порушення. Тобто гарантії прав і свобод людини і громадянина як загальне поняття являють собою основні умови і засоби, за допомогою яких кожна особа має можливість реалізувати свої права.

Список використаних джерел

1. Нерсисянц В.С. Система юридических гарантий прав и свобод граждан. В кн. Социалистическое правовое государство: концепция и пути реализации. Москва, 1990. 146 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
3. Теория государства и права: Учебник для вузов. Под ред. проф. Корельского В.М. и проф. Перевалова В.Д., 2-е изд., изм. и доп. Москва. Издательство НОРМА, 2000. 616 с.
4. Оніщенко Н. М. Дія права: інтегративний аспект: монографія. Київ. Юрид. думка, 2010. 360 с.
5. Погорілко В.Ф., Головченко В.В., Сірий М.І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. Київ. Ін Юре, 1997. 52 с.
6. Селіванов В. М. До проблеми методологічного забезпечення теоретичного аналізу державотворення і правотворення в Україні. Право України. 2006. № 4. С. 21-29.

Берднік С. С., студентка гр. КЮ-191
Науковий керівник – **Головатенко І. М.**, асистент кафедри
кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОГО СУДУ

Правовий статус судових органів зазнає постійних змін і трансформацій. Верховний Суд є найвищим органом у системі судоустрою України [1], що обумовлює особливості його правового статусу. На цей орган законодавством України покладається ряд важливих функцій та повноважень, що визначають його місце та роль у системі судової влади, та відповідно, специфіку його правового становища в ній.

Слід підкреслити, що ідеалом здійснення правосуддя є законне, обґрунтоване та справедливе рішення, що виноситься судом. Однак, як би правильно не була організована судова система, можливість допущення помилок при постановленні рішення не можна виключити. Погоджуючись з Є. Васьківським, який писав, що «як би добре не були підготовлені до своєї діяльності судді, як би добросовісно і уважно не ставилися вони до виконання своїх обов'язків, у будь-якому разі вони не можуть бути повністю застраховані від промахів і помилок» [2, с. 43]. Отже, виникає необхідність створення надійної та ефективної системи виявлення, виправлення та попередження судових помилок.

Для удосконалення судової системи України, після Революції гідності почалося ретельне перезавантаження судової системи: восени 2016 року вступили в дію перші за 20 років зміни до Конституції України в частині правосуддя та нова редакція Закону «Про судоустрій і статус суддів».

Формування нового Верховного Суду є величезним кроком вперед у судовій реформі, що підвищив довіру суспільства до судової гілки влади в цілому. В якості дослідницької задачі, для більш ширшої картини розуміння цієї теми, визначимо, що саме змінила судова реформа, виділивши основні зміни, які відбулися в контексті Верховного Суду та в цілому. Отже, основною зміною вважається перехід України до зрозумілої і прийнятої у більшості країн світу триланкової судової системи. Відповідно до запропонованих змін, в Україні функціонуватиме триланкова судова система – місцеві, апеляційні суди та Верховний Суд. Як суди першої інстанції діятимуть також Вищий спеціалізований суд з інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд. Повноваження суду апеляційної інстанції виконуватимуть апеляційні суди, а суду касаційної інстанції – Верховний Суд.

Новий Верховний Суд складається із касаційних судів: адміністративного, господарського, цивільного та кримінального. Крім того, була створена Велика палата Верховного Суду, що забезпечує єдність судової практики, тобто встановлює єдині, передбачувані, зрозумілі і рівні для всіх рішення суддів. Варто згадати вислів Д.Д. Лупсеника, який зазначає, що гарантії судового захисту будуть ефективні тоді, коли держава забезпечить можливість перегляду справи вищим судом, передбачить процедуру (механізм) виправлення суддівських помилок [3, с. 107]. У складі Верховного Суду, крім касаційних судів, також діють Велика Палата Верховного суду та Пленум Верховного Суду. Внутрішня структура Верховного Суду виглядає складною, оскільки в межах одного суду здійснюють правосуддя чотири окремі суди і Велика палата. Варто приділити увагу тому, що наявність касаційного оскарження і перевірки судових рішень, а також ухвал сприяє формуванню у громадян, службових і посадових осіб переконаності в тому, що кожне незаконне рішення буде скасовано, що їх політичні, трудові та інші соціально-економічні права і свободи, а також права організацій і публічні інтереси отримують належний судовий захист [4, с. 152].

Особливим статусом Верховного Суду України є те, що він виконує особливу функцію, яку не виконує жоден інший суд будь-якої інстанції, а саме, забезпечує єдність судової практики. Необхідно визнати, що основною метою Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції є забезпечення однакового та

правильного застосування всіма судами загальної юрисдикції законодавства, при розгляді справ та винесенні по них рішень.

Доречно виокремити декілька особливостей Верховного суду: підвищення вимог до кандидатів на посаду судді Верховного суду; особливість мети діяльності Верховного Суду як найвищого органу в системі судів загальної юрисдикції, яка полягає у забезпеченні однакового та правильного застосування всіма судами при розгляді справ та винесенні по них рішень; відсутність прямого державно-владного впливу, що полягає у використанні узагальнення та аналізу судової практики та надання роз'яснень щодо правильності застосування окремих положень законодавства під час розгляду справ; надання висновків про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину [1].

Отже, питання удосконалення судової влади постійно знаходиться в центрі уваги органів законодавчої і виконавчої влади. Перспективою розвитку правового статусу Верховного Суду та, відповідно, подальших досліджень у цій сфері, мають стати: 1) однозначне формулювання мети та завдань діяльності Верховного Суду як найвищого судового органу в системі судоустрою України; 2) визначення особливостей проведення кваліфікаційного оцінювання кандидатів на посади суддів у Верховному Суді.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 17, № 37, ст.545.
2. Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса. Москва, 2003. (Сер. «Русское юридическое наследие»). URL: <http://textbooks.net.ua> (дата звернення: 10.04.2020).
3. Ткачук О., Луспенник Д. Перегляд судових рішень Верховним судом України: проблемні питання правозастосування. *Право України*. 2011. № 10. 117 с.
4. Локатир Ю.В. Процедура перегляду рішень у цивільному судочинстві України. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1. С. 151–157.

Бондар Я. Г., студентка гр. КПП-163

Науковий керівник – **Толкач А. М.**, ст. викладач

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРИЧИНИ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

На сьогоднішній день проблема причин злочинності серед неповнолітніх осіб є однією з центральних у криміналістичній науці. Злочинність являє собою специфічну форму антигромадських явищ. У її структурі домінуюче місце займають групи злочинів проти власності – крадіжки, розбої, грабежі, вимагання, шахрайство. Найчастіше ці злочини вчиняються особами, які не досягли віку, аби їх було притягнуто до відповідальності, тому метою нашого дослідження є виявлення основних причин цих діянь.

Як відомо всім пріоритетне місце у процесі формування та впливу на неповнолітніх справляє їхня сім'я, близькі та рідні люди, які їх оточують і з якими вони проводять час. О.М. Джужа вважає незадовільні умови виховання в сім'ї однією із причин формування у неповнолітнього девіантної поведінки [1, с.288]. Якщо в сім'ї є соціальні або економічні проблеми, які пов'язані з алкогольною або наркотичною залежністю батьків, якщо є прояви насильства, незацікавленість у вихованні, які повною мірою впливають на формування підлітків, на забезпечення його матеріальних потреб, то в подальшому в них з'являється схильність до протиправних дій чи корисливих злочинів. Жорстоке або несправедливе поводження дорослих до підлітків є стимулюючою причиною здійснення таких же жорстоких, грубих дій над особами слабшими, меншими за віком, знущання над старими хворими людьми та тваринами. Тому дефекти сімейного виховання, а також брак уваги батьків є причинами злочинів та інших правопорушень вчинених неповнолітніми [2].

Ще однією із причин злочинності неповнолітніх є катастрофічне становище з організацією дозвілля, їх незайнятість та не працевлаштованість після закінчення навчального закладу, які призводять до злочинів. Велику кількість культурно-масових та оздоровчих закладів для підлітків закрито, а деякі з них не можуть потрапити через високу вартість путівок. Тривала відсутність занять у неповнолітніх зумовлює виникнення антигромадських поглядів та звичок. Адже молодь не знає чим себе зайняти і не знаходить для себе цікавої роботи, заняття, які б приносили не тільки прибуток, а й задоволення [3, с. 142]. Тому горища, підвали, покинуті будинки, новобудови стали улюбленими місцями де проводять час підлітки.

Наступним негативним чинником злочинності серед неповнолітніх є телебачення, Інтернет, різні соціальні мережі та комп'ютерні ігри. Адже, на думку О. Бугери, існуючі у суспільстві соціальні норми, прагнення, потреби і громадянська думка значною мірою формуються саме за допомогою засобів масової інформації [4, с. 92]. Телебачення через різноманітні фільми, програми, передачі нав'язує неповнолітнім приклади насильства, жорстокості, грубості, які вони намагаються потім втілити в реальне життя, вважаючи що це круто. Також в мережі Інтернет можна побачити сцени насилля, нападів, безкарності злочинця, еротичні сцени, що і буде причиною криміналізації молоді. Комп'ютерні ігри в які грають неповнолітні, пов'язані з вбивством, грабежом, насильством, отриманням легких грошей, що і приваблює молодь. Гра породжує азарт, впевненість, що в реальному житті можна все повторити.

Останнім часом серед молоді в соціальних мережах та мережі Інтернет стало популярним розповсюдження відео- та фото знімків аморального та насильницького змісту: побиття однолітків, хуліганство, залякування, приниження, фізичний або психологічний терор - так званий булінг. Неконтрольований доступ до телебачення, Інтернет ресурсів та різних мереж негативно впливає на молоде покоління, розбещує несталу свідомість, призводить до ускладнення криміногенної ситуації тож потрібно уважніше стежити за своєю дитиною, щоб відвернути ці наслідки.

Поширенню злочинності себе неповнолітніх сприяють недоліки в системі правоохоронних органів щодо профілактики злочинності неповнолітніх. Зокрема, слабо працюють підрозділи кримінальної поліції у справах неповнолітніх, орієнтуючись головним чином на розкриття вже скоєних злочинів. Має місце небажання працівників проявляти активність у виявленні підлітків, яких потрібно ставити на облік та проводити з ними індивідуальну профілактичну роботу. Відсутня взаємодія з громадськістю. Що ж до служби в справах неповнолітніх, то вона сьогодні не в змозі в повній мірі займатися профілактикою злочинів: бракує кадрів і фінансування. До мінімуму зведено правове виховання підростаючого покоління. Все це призводить до того, що неповнолітні правопорушники упевнюються у своїй безкарності, що сприяє їх подальшій криміналізації.

Звернемося до даних Генеральної прокуратури щодо неповнолітніх злочинців, які вчинили кримінальні правопорушення за грудень 2019 р. Віковий склад неповнолітніх правопорушників можна поділити на два види: особи до 14 р., та особи з 14 до 17 років. Віком до 14 років нараховано 175 осіб, а особи віком від 14 до 17 років, які вчинили кримінальне правопорушення становлять – 3320. З яких 115 осіб тримаються під вартою.

Злочинність неповнолітніх досить на високому рівні, враховуючи, що це дані тільки за один місяць, а в порівнянні з січнем 2019 р. кількість злочинів зросла в 43 рази [5]. Це тривожна статистика, яка має тенденцію до зростання.

Таким чином, можна зробити висновок що основними причинами злочинності серед неповнолітніх на сьогоднішньому етапі є: відсутність належного контролю зі сторони батьків; сімейні суперечки; низький рівень соціального та економічного становища сім'ї; слабка організація дозвілля для підлітків; відсутність працевлаштування; вплив телебачення, Інтернету, соціальних мереж та комп'ютерних ігор; недоліки роботи правоохоронних органів. Не потрібно забувати, що неповнолітній злочинець, це ще дитина, яка під впливом

батьків, суспільства та правових органів може стати на правильний життєвий шлях, і раз і назавжди відмовитись від дороги злочинця.

Список використаних джерел

1. Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб. Київ. нац. ун-т внутр. справ. К. : Паливода А. В., 2008. 416 с.
2. Запобігання злочинності неповнолітніх. Український юридичний портал. URL: <http://radnuk.info/komentar/chpky/230-124.html>
3. Александров Ю.В. Кримінологія: курс лекцій / [Ю.В. Александров, А.П. Гель, Г. С. Семаков]. К.: МАУП, 2002. 295 с.
4. Бугера О.І. Роль засобів масової інформації як одного з чинників профілактики протиправної поведінки неповнолітніх. Право України. 2005. Вип. 4. С. 92-95.
5. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у 2019 році. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=&s=print#

Бондарчук А. А., студентка гр.ЗМКПРп-191

Наук.керівник – к.ю.н., доц. **Берднік І. В.**

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КВАЛІФІКАЦІЯ ДІЙ, ВЧИНЕНИХ БЕЗ ПОПЕРЕДНЬОЇ ЗМОВИ ГРУПОЮ ОСІБ

Боротьба зі злочинністю є одним з пріоритетних напрямів діяльності держави. Особлива увага приділяється протидії злочинам, вчинених групами осіб або організованими групами, оскільки такі злочини мають більшу суспільну небезпеку. Вчинення злочинів групою чи організованою злочинністю неможливе без змови між їх учасниками.

Відповідно до Кримінального кодексу (далі – КК) України злочин визнається таким, що вчинений групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою) [1, с.351].

Згідно з ч. 1 ст. 28 КК злочин визнається вчиненим групою осіб, якщо його спільно вчиненим декілька виконавців без попередньої змови. При цьому треба зазначити, що групи взагалі без змови не буває і бути не може. Групою може бути визнано кілька осіб (двоє чи більше) лише тоді, коли вони домовилися про спільне вчинення злочину. Без змови немає групи. У ч. 1 ст. 28 КК йдеться не про наявність чи відсутність змови, а про час її виникнення. Без попередньої змови у ч. 1 ст. 28 КК значить, що змова виникла (відбулася) не попередньою, а під час вчинення злочину, після його початку (ч. 3 ст. 152, частини 2 статей 153, 296, 402, 403 КК) [2, с.177].

Вчинення злочину групою осіб, є обов'язковою ознакою одного основного складу злочину (ч. 1 ст. 316 КК) та кваліфікуючою ознакою у 12 складах злочинів (наприклад, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 216, ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 153, ч. 2 ст. 197-1 КК тощо); вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою передбачено як кваліфікуючу ознаку у 103 складах злочинів (приміром, ч. 2 ст. 110, ч. 2 ст. 110-2, п. 12 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 127, ч. 5 ст. 143 КК тощо), а якщо ця форма співучасті не передбачена як кваліфікуюча ознака складу відповідного злочину, то вона враховується судом при призначенні покарання як обставина, що його обтяжує (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК) [3, с.77].

Поняття групи осіб як однієї з форм співучасті сформульоване у ч. 1 ст. 28 КК, де вказуються такі ознаки:

1) кількісна - група включає двох або більше учасників, тобто дві чи більше осіб, наділених ознаками суб'єкта злочину, підлягають кримінальній відповідальності).

Таким чином, злочин не може бути кваліфікований як вчинений групою осіб:

- коли він виконується лише однією особою з використанням технічних засобів, тварин, сил природи тощо. Лише дві або більше осіб можуть вчинити злочин групою.

- коли у вчиненні злочину бере участь лише одна особа, яка підлягає кримінальній відповідальності. Дії такої особи, що полягають у застосуванні для виконання об'єктивної

сторони злочину малолітніх чи неосудних, мають кваліфікуватися як вчинення злочину без ознак групи;

2) кожен з учасників групи виступає як виконавець злочину, тобто кожен з її учасників бере участь у виконанні об'єктивної сторони злочину, діє як виконавець або співвиконавець.

У злочині, вчиненому групою осіб, можуть брати участь і особи, які виконували організаторські, підбурювальні або пособницькі функції, їх дії кваліфікуються за відповідною частиною ст. 27 КК і статтею Особливої частини, яка передбачає злочин, вчинений групою осіб.

3) ступінь згуртованості учасників групи - учасники групи діють погоджено, проте попередній зговір між ними не обов'язковий) [4, с.752].

Погодженість дій учасників групи передбачає спрямованість посягання щодо одного і того самого потерпілого чи потерпілих, взаємну допомогу, використання однотипних способів вчинення злочину тощо.

Таким чином, погодженість дій учасників групи може виникнути як на підставі попередньої домовленості, так і без неї. Група може утворитися у силу того, що попередня поведінка учасників давала підстави розраховувати на взаємне сприяння у вчиненні злочину, а може виникнути і в процесі виконання посягання) [5, с.157].

Список використаних джерел

- 1.Басиста І. В. Прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування : [моногр.] / Басиста І. В. - Івано-Франківськ : Тіповіт, 2011. - 500 с.
- 2.Вереща Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Р. В. Вереща. – 2-ге вид. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. – 320 с.
- 3.Діордіца І. В. Кримінальне право України / І. В. Діордіца. – К. : Вид. О. С. Ліпкан, 2010. – 288 с.
- 4.Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.
5. Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія / О. О. Житний. – Х. : Одиссей, 2013. – 376 с.

Бондарчук Т. С., студентка 1 курсу групи ЦГЮ-191

Науковий керівник – **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ

Поведінка людей надзвичайно різноманітна. Залежно від соціальних наслідків, які тягне за собою правова поведінка, вона поділяється на два протилежні види: правомірний та протиправний (правопорушення) і суть їх полягає в дотриманні вимог правової норми або ж її порушенні.

Правомірна поведінка є передумовою нормального функціонування всього суспільства, гарантією правопорядку. Суспільство і держава зацікавлені в такій поведінці. Відповідно до загальноприйнятого визначення правомірна поведінка визнається єдино правильною, належною поведінкою, регульованою правовими нормами [1, с. 176].

Якщо ж звернутися до порівняльно-правової характеристики поняття, що концентрує в собі юридично значущу, соціально корисну поведінку, то по суті єдиним аналогом «правомірної» є термін, що використовується у німецькій мові, – основне, найбільш уживане значення якого в юридичній якості правомірно – *rechtmäßig* або *rechtmessung*, дослівно – «вимірюваний правом». Вочевидь, саме з німецького права і увійшло в наш юридично-термінологічний обіг це словосполучення, наповнене в інших соціально-історичних умовах власним змістом та значенням. В інших правових системах така поведінка співвідноситься зі ставленням особи саме до закону, заснована та узгоджена з ним. Термін римського права *Legitimus* – законний, відповідний закону – запозичений і закріплений західною правовою традицією в принципі верховенства права, як основного юридичного постулату, що

перейшов у правову категорію, окреслену в італійському праві як *lescitio* – те, «що дозволено», «припустимо», узгоджується з приписами природного права або позитивного, соціальними нормами, «пристойністю», «добрими намірами», гідністю. До речі, у французькому праві поняття, що означають «законний» і «правомірний», позначаються одними й тими ж термінами – *legalite*, *legitime* – як «юридично обґрунтований», «закріплений законом» або «відповідний закону». Англійське право використовує словосполучення *law-abiding* («законослухняний», «підкорений закону», «той, хто поважає закон») для позначення поведінки в рамках закону.

Таким чином, термін «правомірна поведінка» багато в чому умовний. Правомірну поведінку можна визначити як обумовлену ментальними, культурними, моральними, канонічними поглядами й соціальними нормами діяльність у площині права, що заснована на свідомому виконанні та світоглядній орієнтації суб'єкта права [3, с. 63-64].

Якщо трактувати правомірну поведінку більш широко, слід сказати, що правомірна поведінка – це така поведінка, яка відповідає приписам норм права, є суспільно значущою і, як правило, соціально корисною [2, с. 9].

Правомірна поведінка є ланкою, що пов'язує правову норму з тим соціальним ефектом, на досягнення якого вона розрахована, іншими словами – вона втілює правовий порядок у життя суспільства, її характерною рисою є те, що вона одночасно може бути і змістом, і метою правового регулювання, охоплюючи усі елементи механізму правового регулювання. У нормах права правомірна поведінка – модель бажаного діяння; у правовідносинах – суб'єктивні права та юридичні обов'язки; в актах реалізації прав та обов'язків – форма реалізації. Правомірна поведінка є змістом і метою правопорядку.

Але не всяка поведінка, що не порушує правових приписів, є правомірною поведінкою. Принцип «дозволено все те, що не заборонено», стосовно до правомірної поведінки, може привести до логічної помилки в змісті понять, так як ознакою «непорушення правових норм» володіє як правомірне, так і юридично байдуже соціальну поведінку.

Ознаками правомірної поведінки є:

1) *є суспільно корисною (необхідною і бажаною) соціальною поведінкою* – забезпечує організованість і гармонійність життя громадян, стійкий правопорядок, служить найважливішим чинником вирішення завдань і функцій держави та суспільства. Сама сутність соціальної значущості полягає у можливості цієї поведінки впливати на характер суспільних відносин, саме тому вона певним чином оцінюється нормами права та викликає юридичні наслідки;

2) *не суперечить нормам і принципам права*, що містяться в нормативних договорах, правових звичаях, судових прецедентах та інших джерелах (формах) права; не порушує заборон – як тих, що містяться у законах і підзаконних актах, так тих, що склалися в суспільстві;

3) оскільки поведінка здійснюється суб'єктами суспільних відносин (фізичними та юридичними особами) вона є свідомою, тобто вчинки повинні здійснюватися свідомо, осмислено, інакше вони не несуть юридичного навантаження, та вольовою, тобто вчинки, що складають поведінку, виникають на основі волевиявлення суб'єктів;

4) зовні виражається у діях чи бездіяльності здійснюється у формах реалізації права – дотриманні, виконанні, використанні (громадянами), правозастосуванні (посадовими особами);

5) *складається з елементів - правомірних вчинків*, тобто правозначущих діянь (бездіяльностей), які, залежно від диспозиції правової норми, можна поділити на типи: зобов'язальні, заборонні, дозволяючі;

6) *спричиняє юридичні наслідки*, оскільки виявляється в юридичних фактах, що є передумовами правовідносин;

7) *гарантується та охороняється державою* за допомогою дозвільних, зобов'язальних та охоронних норм, *стимулюють виконання* за допомогою рекомендаційних та заохочувальних норм.

Отже, правомірна поведінка – це суспільно корисна правова поведінка особи (дія або бездіяльність), яка відповідає розпорядженням юридичних норм і охороняється державою.

Правомірну поведінку можна визначити як обумовлену ментальними, культурними, моральними, канонічними поглядами й соціальними нормами діяльність у площині права, що заснована на свідомому виконанні та світоглядній орієнтації суб'єкта права. Правомірна поведінка є соціально корисною діяльністю, спрямованою на задоволення державних і правових, суспільних та особистих інтересів, цінностей і цілей. Вона є найбільш ефективною формою реалізації права, яка гарантується й охороняється державою. Оскільки суспільство та держава зацікавлені в такій поведінці, вони підтримують її організаційними заходами, заохочують і стимулюють.

Список використаних джерел

1. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.
2. Кожевников В. В. Форма правоотношений и правомерное поведение *Вестник Омского университета. Серия «Право»*. 2016. № 3 (48). С. 6–10.
3. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: вивчення та розгляд у нових реаліях. *Часопис Київського університету права*. 2015. №1. С. 62-65.

Бухоніна С. С., студентка групи КЮ-192
Науковий керівник – **Нітченко А. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Проблема формування інституту конституційно-правової відповідальності є однією з актуальних у демократичному суспільстві, у якому конституція визначає вищі соціальні цінності, основи конституційно-правового статусу особи, устрій суспільства і держави. Сутність конституційної відповідальності полягає в юридичному захисті, охороні та забезпеченні стабільності конституційного ладу, спонукаючи учасників конституційно-правових відносин до належного виконання покладених на них прав і обов'язків.

Даною проблемою займався багато провідних вчених, зокрема Ю. Г. Барабаш, Л. Р. Наливайко, В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко, Ю. М. Тодика, О. В. Батанов, О. О. Майданник, А. О. Червяцова, Л. Т. Кривенко, П. Е. Недбайло, О. В. Краснікова, О. В. Мельник, В. І. Полевий та інші. Наявні в Україні наукові дослідження вказують на безсумнівну необхідність легалізації конституційно-правової відповідальності на конституційному рівні як самостійного виду юридичної відповідальності.

У науці конституційного права ведуться активні дискусії щодо природи та сутності конституційно-правової відповідальності. Існує велике розмаїття поглядів та підходів щодо цих та інших питань, пов'язаних із конституційно-правовою відповідальністю. Її називають і самостійним видом соціальної відповідальності, і ототожнюють з політичною відповідальністю, розглядають як певний симбіоз, єдність юридичної, політичної та моральної відповідальності тощо. Але слід підкреслити, що все-таки найбільш правильним є розгляд конституційно-правової відповідальності саме як окремого виду юридичної відповідальності. До такого висновку приводить аналіз її властивостей та характерних ознак [1, с. 304].

Існує думка, що поняття «конституційно-правова відповідальність» та «конституційна відповідальність» є синонімами і позначають самостійний вид юридичної відповідальності, передбачений нормами конституційного права. Однак таке ототожнення не є вірним, адже конституційна та конституційно-правова відповідальність не збігаються за джерелами правового регулювання. Як відомо, підстави конституційної відповідальності встановлюються основним законом, а підстави конституційно-правової – Конституцією та іншими конституційно-правовими актами. Таким чином, для позначення самостійного виду юридичної відповідальності, яка відповідає провідній галузі права, підходить саме термін «конституційно-правова відповідальність», оскільки саме він повною мірою відображає

сферу застосування і демократичну сутність даного інституту, який є гарантією свободи особистості, захищеності суспільства від державних зловживань.

Серед вчених також триває дискусія щодо визначення конституційно-правової відповідальності. В українській літературі частіше конституційну відповідальність розглядають в двох аспектах: як специфічний вид юридичної відповідальності з власним механізмом і кругом суб'єктів і санкцій, який пов'язаний з дією політичного характеру та існує в позитивному і негативному аспектах, або просто як різновид юридичної відповідальності, яка має складний політико-правовий характер [2, с. 185; 3, с. 232].

Ми погоджуємося з думкою О. О. Майданник про те, що найбільш конкретним та оптимальним визначенням є наступне: конституційно-правова відповідальність – це самостійний, встановлений в нормах конституційного права України вид юридичної відповідальності, що спрямований насамперед на забезпечення правової охорони Конституції України, який передбачає необхідність для суб'єктів конституційного правопорушення відповідати за свою юридично значущу поведінку, що реалізується у сфері конституційно-правових відносин [4, с. 23].

Конституційно-правовій відповідальності, як самостійному виду юридичної відповідальності, притаманні риси й ознаки, що властиві юридичній відповідальності в цілому. Разом із тим, можна визначити, що конституційно-правова відповідальність має також додаткові, специфічні ознаки, властивості, які кваліфікують її саме як окремий та самостійний вид юридичної відповідальності:

- моментом виникнення конституційної відповідальності є юридичний факт отримання спеціального статусу суб'єкта конституційних відносин. Отримання конституційного статусу вимагає від суб'єкта реалізації функцій, виконання певних обов'язків, при порушенні яких стає можливим застосування санкцій конституційної відповідальності;

- має яскраво виражений політичний характер. Вона реалізується в політичній сфері та у багатьох випадках має спільне з політичною відповідальністю. Наприклад, відставку посадових осіб. Але при цьому конституційна відповідальність має чітко виражені правові підстави, процедуру і наслідки;

- змістом конституційної відповідальності є правовий зв'язок між суб'єктом правовідносин і суспільством, має двосторонній характер. Один вектор направлений на джерела отримання конституційних повноважень, другий – на спеціально уповноважені органи, які мають право застосовувати каральні санкції до порушників конституційних відносин;

- підставою застосування санкцій конституційної відповідальності є факт вчинення діяння, який містить передбачені в законі ознаки конституційного делікту. Склад конституційного правопорушення має свої особливості, які обумовлені специфікою предмета конституційного права;

- конституційна відповідальність передбачає самостійні конституційні санкції: дострокове припинення повноважень державного органу, органу місцевого самоврядування, відставка, імпічмент, зняття з реєстрації кандидатів на виборні посади, попередження про припинення протиправного діяння;

- конституційна відповідальність є механізмом правового захисту та охорони конституції держави і чинного конституційного законодавства. Завданням інституту конституційної відповідальності є захист конституційних правовідносин, забезпечення стабільності конституційного ладу, збалансованості прав і обов'язків учасників конституційних правовідносин [5, с. 277].

Конституційно-правова відповідальність поділяється на два види:

- 1) негативну (ретроспективну), тобто – негативну реакцію з боку держави на вже вчинене конституційне правопорушення;

- 2) позитивну – діяння суб'єкта конституційно-правових відносин, наслідки якого перевищують вимоги конституційно-правових приписів і заохочуються державою в межах і формах, передбачених чинним законодавством.

У сфері конституційних відносин панівною є саме позитивна відповідальність, а ретроспективна відіграє роль додаткової, хоча далеко не другорядної відповідальності. [6, с. 16].

Отже, маємо всі підстави констатувати, що конституційно-правова відповідальність – це особливий вид юридичної відповідальності, який має складний політико-правовий характер, настає за скоєння конституційно-правового делікту та знаходить прояв у передбачених конституційно-правовими нормами особливих несприятливих наслідках для суб'єкта конституційного делікту. Конституційно-правова відповідальність посідає провідне місце у системі юридичної відповідальності, а також розкриває її особливості та специфіку в сучасних умовах існування конституційного ладу в Україні.

Конституційно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності, може бути використана для вирішення таких важливих завдань, як охорона Конституції, забезпечення дієвості конституційно-правових норм, посилення впливу конституційного права на суспільно-політичну практику, розвиток у суб'єктів конституційно-правових відносин поваги до Конституції і закону, підвищення ефективності функціонування державних інститутів.

Конституційно-правова відповідальність може виступати потужним і надійним інструментом підтримки в країні необхідного правового порядку, утвердження режиму законності, захисту прав і свобод громадян, що є невід'ємною умовою зміцнення і розвитку демократії. Таким чином, конституційно-правова відповідальність не тільки здатна слугувати теоретичною моделлю, але й має практичне значення.

Список використаних джерел

1. Ткаченко Ю. В. Конституційно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України» (Харків, 20–21 листоп. 2013 р.). Харків, 2013. С. 304–307.
2. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2002. 536 с.
3. Шаповал В. М. Юридична енциклопедія: в 6-и т./ редкол: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Українська енциклопедія», 1998. Т. 1. 762 с.
4. Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. К.: Алерта, 2011. 380 с.
5. Рыжук И. В. Понятие и признаки конституционно-правовой ответственности парламентариев. *Закон и жизнь*. 2013. № 8/2. С. 271-278.
6. Боняк В. О., Завгородній В. А., Самотуга А.В., Філяніна Л. А. Конституційне право України : навч. посібник. 2-е вид., перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, А. В. 2017. 293 с.

Візір А. І., студентка 1 курсу групи КЮ-191

Науковий керівник – **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРИЙНЯТТЯ ХРИСТІЯНСТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДЕРЖАВНИЙ ТА СУСПІЛЬНИЙ УСТРІЙ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Прийняття християнства – довготривалий та важливий процес в історичному періоді існування держави Київської Русі, який не лише вплинув на кожен сферу суспільного життя, а ще й визначив основні риси розвитку держави.

Київська Русь, котра існувала понад сто років як язичницька, згодом потребувала релігійно-ідеологічної підтримки.

З часом Володимир переконався, що язичництво вже не відповідало рівню розвитку та потребам Київської Русі, тому він вирішив обрати іншу релігійну течію [1, с. 19].

Для зміцнення держави князь Володимир запровадив християнство (988 р.) як головну державну релігію, тому що язичницька релігія, не мала змоги зміцнити існуючий порядок в країні [2, с. 51].

Володимир зміг оцінити значення прийняття християнства для державного ладу Київської держави. Нова релігія мала стати міцною опорою для князівської влади та об'єднати всі народи держави єдиною ідеологією [1, с. 20].

Державна влада, економіка, культура – стали монополією князя і династії, котру він очолював та контролював. Великий князь був главою династії, яка ділила свою владу з членами сім'ї [3].

З кінця X ст. відбулися зміни в організації влади Великого князя. Її феодальний характер ставав більш зрозумілим: князь був воєначальником, організатором та командувачем збройних сил. Однак обсяг його військово-організаторської діяльності у зв'язку з ускладненням структури військ Київської держави значно зростає: управління військами Великого князівства, військами васалів, народною міліцією. Великі князі не тільки «правили», але й приділяли значну увагу судовим справам. Придушення опору пригноблених – завжди було в центрі уваги князя [2, с. 45].

Великий князь вважався головним верховним правителем усіх земель держави. Через ускладнення структури організації армії (дружини, військ васалів, ополчення), активність військового командира зростала дуже швидко. Виникали нові функції: управління економікою (організація будівництва доріг, укріплень, мостів), придушення народних повстань, управління збором данини чи податків, торгівельні збори, судові збори, штрафи. Великий князь сприяв поширенню християнства в суспільстві [4, с. 56].

До складу центральної влади входили князівські з'їзди, рада князів (бояр), згодом Боярська дума, була важливим дорадчим органом для князя, віче. З часом розвитку феодалізму виникла придворно-вотчинна система, за якою управління територіями здійснювалося за допомогою бояр-вотчинників та чиновників князівського двору.

З часом розвивалася релігійна функція Великого князя. Він всіляко сприяв поширенню християнства в давньоруському суспільстві, уточнюючи правовий статус церкви, визначаючи джерела матеріальної підтримки духовенства. Князі, правителі, тіуни та інші численні представники адміністрації допомагали керувати київськими князями. Чиновники були призначені у важливі центри Київської держави [2, с. 45].

Нова релігія сприяла остаточному занепаду родового племінного ладу, формуванню та зміцненню нових феодальних відносин у східних слов'ян. Християнство, сформоване як релігія класового суспільства, освячувало владу правлячої верхівки.

Найвище місце в ієрархії посідав Великий князь та численні члени різних гілок династії Рюриковичів. Із введенням християнства Великий князь київський став повноцінним суб'єктом міжнародного права і його авторитет неабияк зростає.

Феодали були пов'язані системою васальних відносин. Верства бояр, або «княжих мужів» складалася в X-XI ст. з бояр земських (античне, місцеве походження) та воїнів князя (військово-лицарські елементи, переважно варязького походження). Згодом різниця між ними зникає і вони утворюють групу бояр-землевласників [4, с. 51].

Верства бояр не була закритою. За визначні заслуги перед князем (державою) до неї міг увійти представник нижчого класу або іноземець. Міська верхівка часто виступала союзником бояр, які жили в містах, у боротьбі проти зміцнення влади князя [4, с. 51].

Поряд із великими феодалами з'являвся клас дрібних феодалів, що отримували землі без права здійснення передачі спадщини, дарування чи продажу. Такі тимчасові власники землі могли придбати або викупити жалувані, або інші землі, і таким чином стати довічними власниками.

Із введенням християнства на Русі розпочалося формування духовенства, верхівкою якого були митрополит, єпископи, ігумени монастирів. Духовенство поділялося на чорне (монастирське) та біле (мирське). Значну роль відігравало чорне духовенство, серед якого було чимало вихідців із вищих класів. Досить часто князі та бояри ставали засновниками монастирів [4, с. 52].

Незабаром православна церква також стала великим феодалом. Митрополит стояв на чолі православної церкви. У його підпорядкуванні були єпископи, які очолювали єпархію –

своєрідний адміністративний та церковний округи, які територіально охоплювали найбільші князівства Русі. Під заступництвом церкви знаходилася значна кількість людей, що призвело до встановлення їх феодальної залежності [5, с. 21].

Основну частину сільського та міського населення становили «люди». Феодальний спосіб виробництва став домінуючим, а феодальна власність на землю – основою експлуатації прямих виробників матеріальних благ, термін «люди» набув значення феодально залежного селянства. Їм керувала держава, збираючи данину, розмір якої тепер став залежним від кількості та якості землі, яку утримували селяни, або окремими феодалами через примус селян до панщини чи збирання оброку.

Смерди, за давньоруськими джерелами, у XI - XII ст. становили значну частину напівселянського залежного від феодалів населення. За своїм місцем у суспільстві вони займали проміжне становище між нижчим рангом вільних князівських міністерялів та «людьми» селянської общини [4, с. 52].

Рабів розглядали як робочу силу, худобу в домашньому господарстві свого господаря, вони не могли нести відповідальність за свої злочини або свідчити в судовій справі. За них відповідав їхній господар, який мав право розпоряджатися життям і смертю свого холопа. Після хрещення церква часто викупувала рабів, змушуючи їх власників звільнити смердів.

Закуп був суттєво обмеженим у правах, зокрема у праві залишення пана. Під час втечі від пана він ставав холопом. Поряд із ізгоямим-вільновідпущениками у Київській Русі існували ізгої – уродженці вільних верств давньоруського суспільства: розорені купці, неосвічені поповичі та князі-сироти, які втратили свою «причетність» до російської землі.

До міської аристократії належали князі, бояри, духовенство, купці, що займалися зовнішньою торгівлею [4, с. 52].

Отже, впровадження християнства на Русі було очікуваним, прогресивним та необхідним явищем. Воно сприяло формуванню та зміцненню феодальних відносин, розвитку державності, зростанню міжнародного авторитету та розвитку культури.

Список використаних джерел

1. Колганова Л.М. Історія України. Донецьк: ДонНТУ, 2007. URL: https://www.studmed.ru/kolganova-lm-storya-ukrayini-navchalniy-posbnik-dlya-studentv-vischih-navchalnih-zakladv_cbaba9debab.html (дата звернення 13.05.2020)
2. Історія держави і права України у 2-х томах. За редакцією докторів юридичних наук, професорів В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т.1. 656 с.
3. Кормич Л.І., Багацький В.В. Історія України: підручник. Київ: Алерта, 2006. 412 с.
4. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. К.: МАУП, 2007. 552 с.
5. Історія України та етнологія: Навчальний посібник для самостійної роботи студентів. У 2-х частинах. Частина І. Історія України / Бойко Ю.М.; Вінн. нац. аграрн. ун-т. Вінниця: ВНАУ, 2017. 190 с.

Волковська А. А., студентка гр. КЮ-192

Науковий керівник – **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОТОДЕРЖАВИ ЕПОХИ ВЕЛИКОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ НАРОДІВ

У сучасній історіографії процес Великого переселення народів обумовлюють як процес руху народів і племен Європи. За хронологією це переміщення відбувалося у IV-VII ст. Напрямки руху були різносторонніми, початок цього дійства поклали племена гунів, які вторглися у 375 році в північну частину Римської імперії. Процес привласнення землі розпочинався у більшості германських племен, з території сучасної Західної України і нижнього Дунаю. Загалом, рух стосувався як Західної, так і Південної Європи. Територія сучасної України, включаючи терени склавів, на якій існували анти, увійшли до гунського союзу. Тому, як наслідок цього процесу, відбувся занепад Західної Римської імперії. Загалом,

на основі єгипетських та китайських джерел визначають такі причини Великого переселення народів: збільшення населення, що в свою чергу призвело до нестачі вільної для племен землі, а також зміна кліматичних умов. Рух одних племен витісняв інші, тому вони були змушені відвойовувати та освоюватись на нових територіях для їх життєдіяльності. Саме наступ гунів, які у 375 році захопили державу остготів, став приводом до Великого переселення народів.

Державність є одним із найважливіших етапів в історії розвитку людства. Вчені вважають, що після процесу розповсюдження державності племена вийшли на зовсім новий рівень розвитку. Після чого з'явився термін «цивілізація». Проте, перед створенням першої держави існував етап, коли суспільство існувало за принципом вождівства, тобто протодержави. Протодержавою називається політична структура, яка виникла в III ст. до н.е., в якій існувала соціальна та майнова нерівність, розподіл праці, обмін продуктами виробництва та послуг. Тобто, це сукупність кількох поселень, що були підпорядковані єдиному центру – резиденції вождя [1, с.30]. Ці держави мали неабияку військову підтримку. Це було зумовлено тим, що завжди на відносно невеликій території розселялася велика кількість людей, які створювали вождівства. Всі ці угруповання прагнули до самостійності, верховенства, владності і, як наслідок, племена почали змагатися між собою, саме тут на допомогу приходили військові сили. І саме та громада, яка змогла відстояти власні кордони – перемагала.

Існує декілька передумов до створення протодержави, по-перше, екологічна, була зумовлена тим, що розвиток суспільства відбувався найсприятливіше за відносно теплого клімату. Вважається, що угруповання людей часто могло створюватись за умов належної кількості осіб – учасників і певної площі, території для розселення. За таких умов, опрацювання земель приносить досить вагому кількість продуктів для споживання. За традицією, члени громади віддавали чітко визначену частину продовольства вождю і його підданам в якості податку. По-друге, люди хотіли мати єдиного сильного вождя, завдяки якому вони були б у безпеці. За таких обставин суспільство було згодне повністю підкорятися йому і сплачувати податки.

Щодо відмінностей протодержави від держави, то вчені виділяють такі: розмір території, етнічний склад населення, ускладнення ієрархічної драбини, урбанізація, а також поява повинностей і примусових робіт.

Першою протодержавою епохи Великого переселення народів стала держава готів. Вони з'явилися у III ст. н.е. і оселилися на території Причорноморських степів України. Їх походження пов'язують із територією південного узбережжя Балтійського моря. У подальшому готи вплинули на територію вже сучасної України тим, що залишили після себе слід у сфері правовій, державній, матеріальній і духовній. У I ст. племена готів утворили союз племен, який оселився в Скандинавії. Вони часто змінювали місце поселення, але все ж таки оселилися на території Північного Причорномор'я. Саме на цій території вони почали вести активну життєдіяльність. Готи підкорили жителів Криму, а також захопили міста Ольвію та Тіру. З часом, готи поділилися на 2 союзи: остготів, що оселилися в нижній течії Дніпра, засновником якого був вождь Германаріх і племінний союз вестготів, що розселився на захід від Дністра до Дунаю [2, с.81]. Племена готів жили переважно родовими общинами, у яких окреме місце займали військові вожді, знать, а також старійшини. Щодо повсякденного життя, то вони займалися полюванням, орним землеробством, збиральництвом і кочовим скотарством. Одним із найважливіших занять була торгівля з сусідніми племенами. Постійною діяльністю готів були походи на римські володіння.

У 375 році на території Причорномор'я з'являються племена гунів, вихідців із Середньої Азії. На чолі гунських племен був каган Баламбер. Основною метою гунів було зруйнування Пантікапею, а також міст, що розташувалися на Боспорі Кіммерійському. Завдяки цьому вони змогли підкорити вестготів і остготів. Військові дії зводилися до того, що гуні вирушили на завоювання Центральної і Західної Європи. Як наслідок, у 410 році готи захопили і зруйнували Рим.

У часи, коли гунів очолив цар Аттіла, племінний союз зазнав найбільшого розквіту. Аттіла утворив центр, тепер вже власної держави, на території сучасної Угорщини. Остаточною метою гунів стало завоювання Галлії. Тому, вже у 451 році гуні об'єдналися з остготами і рушили на повалення військ одного з римських полководців – Аеція Гауденція, а також вестготів. Саме ця битва стала вирішальною у питанні подальшого існування гунських племен у цілому. Внаслідок цієї битви остготи пробралися до Італії, а вестготи, під рішучим ударом остготів, втекли до Іспанії. Взагалі, щодо гунських племен можна зробити висновок, що їх держава почала занепадати одразу після смерті Аттіли. І як результат, гунські племена перестали існувати як одне ціле і розчинилися серед європейських народів.

Минуло 100 років і в історії з'являються нові племена, які почали існувати з моменту війн з українськими общинами Придніпров'я. Саме так утворилася нова держава – Аварський каганат. Метою аварських племен було повне підкорення Європи. Авари мали певний план дій щодо своїх військових походів, проте дійшовши до Константинополя, вони були вщент розбиті візантійським імператором. Згодом у аварів вийшло завоювати територію сучасної Угорщини, вона й стала центром каганату, на чолі якого був хан Боян. Авари не зупинилися на досягнутому і рушили на землі франків, але їх остаточно знищив Карл Великий. І вони були змушені змінити своє місцезнаходження.

Після аварів, на території, де вони перебували, опинилися кочові племена булгар, які заснували племінний союз Велика Булгарія. Але надовго цей союз не затримався. Їх витіснили хозари, які заснували могутню державу – Хозарський каганат. Вже у IX ст. територія належала слов'янським племенам.

Підводячи підсумки, можна сказати, що протодержави стали одним із найбільших проривів у розвитку всього людства, який виник як у результаті впливу географічних та кліматичних змін, так і ускладнення структури всього суспільства. Саме це сприяло поділу осіб на різні племена і народи, що відбувалися в залежності від роду діяльності і власних вподобань.

Список використаних джерел

1. Бостан Л.М., Бостан С.К., Історія держави і права зарубіжних країн. Навчальн. посібник К.: Центр, учбової л – ри, 2008. 730 с.
2. Велике переселення народів. Історія неспокоїної епохи IV та V століть: курс лекцій / Магдалена Мончинська ; пер. з польської І. Тризни, М. Левади. К.: Софія-А, 2009. 400 с.

Галета Ю. В., студентка гр. КПП-163

Науковий керівник – **Сенченко Н. М.**, к.ю.н.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

Кримінальний процесуальний кодекс України, що набув чинності у 2012 році повністю змінив підхід до інститутів кримінального процесу та по-іншому урегулює їх процедуру. Істотних змін після регламентації набув інститут кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Даний інститут не є новелою для законодавства України, наявність кримінального провадження у формі приватного обвинувачення визначено Главою 36 Розділу VI КПК.

Статтею 477 КПК зазначено, що кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених даною статтею.

На думку професора Казенка Ю.А., приватне обвинувачення це ні що інше, як твердження про вчинення певною особою діяння, що передбачене законом України про

кримінальну відповідальність, та кримінальне переслідування, за вчинення яких передано державою на розсуд потерпілої особи, яке є висунутим за заявою потерпілого чи його законного представника, а також здійснюється в межах спеціальної правової процедури [1, с.105].

Правничий зміст кримінального провадження у формі приватного обвинувачення полягає у тому, що воно може ініціюватися тільки потерпілим, стосовно якого вчинено даний злочин, а також його законним представником чи представником. При цьому позиція держави полягає в тому, щоб реалізувати досудове розслідування та правосуддя. Отже, заява потерпілого, зазвичай, є єдиним законним поштовхом, щоб розпочати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення.

Порядок порушення даного провадження реалізується особою, яка за власним розсудом оцінює діяння та завдану їй шкоду, а після звернення цієї особи за захистом держава переслідує обвинуваченого та здійснює за правилами та у формі публічного обвинувачення провадження, це є відмінною рисою даного провадження за порядком його порушення від інших.

На думку В.В. Дорошкова, приватним обвинуваченням у матеріальному значенні є переконання потерпілого перед судом про скоєння щодо нього злочину, кримінальне переслідування за який було передано державою на його розсуд. А приватним обвинуваченням у процесуальному значенні він розуміє особливий вид кримінально-процесуальної діяльності в межах спеціальної правової процедури, яка дає змогу потерпілому виразити свою думку щодо необхідності притягнення обвинувачених до кримінальної відповідальності [2, с.17].

Деякі науковці вважають, що кримінальне процесуальне законодавство щодо нормативного забезпечення функціонування інституту приватного обвинувачення має певні недоліки. Одним з таких недоліків являється відсутність визначення конкретних вимог відносно форми та змісту заяви про кримінальне порушення в КПК України. Також суттєвою прогалиною у законодавстві є відсутність врегулювання КПК захисту інтересів постраждалих осіб, які за своїм станом не можуть самотійно ініціювати кримінальне провадження у формі кримінального обвинувачення. Дану проблему досліджував А.І. Тітко та наголошував на те, що можуть виникати ситуації, за яких право ініціювання кримінального провадження у формі приватного обвинувачення може перейти до правопорушника. Прикладом є випадок, коли правопорушником являється єдиний родич, що має таке право. Тому науковець вважає доцільним відновити право прокурора на втручання в провадження у формі приватного обвинувачення у виняткових випадках [3, с.269].

Не так давно відкритим залишалось питання: чи обов'язкова участь прокурора у кримінальному провадженні приватного обвинувачення? Дане питання виникло внаслідок того, що місцевим судом до справи не було допущено прокурора Кіровоградської місцевої прокуратури, який здійснював процесуальне керівництво у кримінальному провадженні. Після того як справа дійшла до Верховного Суду, Велика Палата Верховного Суду надала наступні висновки:

- 1) участь прокурора у судовому розгляді кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення належить до функції підтримання публічного обвинувачення;
- 2) процесуальний порядок здійснення проваджень у формі приватного обвинувачення є приватно-публічною формою обвинувачення та не виключає повноважень прокурора, окрім повноваження ініціювати кримінальне провадження у разі відсутності заяви потерпілого про злочин;
- 3) участь прокурора під час судового розгляду кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення як гарантія забезпечення засад рівності та змагальності, а також захисту прав та законних інтересів потерпілого, є обов'язковою, крім випадку, коли прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, а потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді (ч. 5 ст. 340 КПК України).

За переліком злочинів, що зазначені у Статті 477 КПК України, є не тільки злочини, що посягають на особисті права та інтереси особи, а також ті, що суперечать моральним нормам суспільства, завдають шкоди громадським інтересам. Злочини, щодо яких здійснюється провадження у порядку приватного обвинувачення завдають шкоду певним суспільним відносинам, також і тим, які утворюються поза сферою сімейних та особистих відносин.

У той самий час першочерговим завданням держави є захист різноманітних прав та інтересів особи, таких як воля, честь, гідність, здоров'я, статеві свобода та недоторканність, майно, таємниця приватного життя, недоторканність житла та інші, оскільки вони мають особливе соціальне значення.

У кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення потерпілий має свої інтереси для захисту яких, він наділяється особливими правами:

- заявити про злочин, вчинений відносно нього;
- пред'являти докази;
- підтримувати обвинувачення;
- подавати скарги на дії чи бездіяльність слідчого та прокурора;
- оскаржувати вирок, постанову та ухвалу суду.

У справах приватного обвинувачення закон зобов'язує проведення досудового слідства, оскільки без нього у більшості справ неможливо правильно підготувати обвинувальний акт. Через це досудове слідство проводиться за загальними правилами, а потерпілий в суді повинен підтримувати обвинувачення у вигляді, сформульованим в обвинувальному акті прокурором.

На думку О.В. Єні законодавче регулювання інституту приватного обвинувачення повинно мати два основні напрями:

- 1) проведення досудового розслідування та судового розгляду відносно окремо зазначеного переліку кримінальних правопорушень, що віднесені до категорії «приватного обвинувачення»;
- 2) проведення судового розгляду кримінального провадження, що перебуває в статусі приватного обвинувачення вже у суді після попередньої відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення, за згодою потерпілого в подальшому підтриманні обвинувачення самостійно [4, с. 135].

За нововведеннями в КПК України, примирення потерпілого з підозрюваним може відбутися і на стадії досудового розслідування, і під час судового розгляду, але до видалення суду до нарадчої кімнати. Заява щодо укладення угоди про примирення між обвинуваченим та потерпілим може бути зроблена як письмово, так і усно.

Незважаючи на обтяжувальні обставини під час скоєння злочину, після відмови потерпілого від заяви, провадження у формі приватного обвинувачення має бути закрито. Так вирішив Верховний Суд України в постанові від 18.05.2017 року [5].

Отже, виходячи з вищезазначеного, можна дійти висновку, що чинне законодавство щодо кримінального провадження у формі приватного обвинувачення має певні прогалини, які необхідно вдосконалити. Досудове розслідування та судове провадження у формі приватного обвинувачення проводиться на загальних засадах та у порядку з врахуванням певних його особливостей. Якщо розширити перелік складів кримінальних правопорушень, відносно яких може здійснюватися дане кримінальне провадження, то це сприятиме збільшенню відповідальності винної особи перед потерпілим, а також більш ефективною буде досягнення основної мети кримінального судочинства. Загалом, провадження у формі приватного обвинувачення являється досить важливим, тому що дає змогу приватній особі здійснювати у повній мірі своє право на відновлення порушених прав та на захист.

Список використаних джерел

1. Малирчук Н.В. Інститут приватного обвинувачення в кримінальному процесі України. Актуальні проблеми держави і права. 2014. № 56. С. 85-91.
  2. Дорошков В. Руководство для мировых судей. Дела частного обвинения / В. Дорошков. - М. : НОРМА, 2001. - 272 с.
  3. Тітко І.А. Проблемні питання за-хисту інтересів постраждалих, стан яких унеможливує (ускладнює) самостійну ініціативу кримінального провадження у формі приватного обвинувачення/І.А.Тітко// По-рівняльно-аналітичне право. - 2015. №2. - С.267-271
  4. Єні О.В. Деякі аспекти кримінального провадження у формі приватного обвинувачення/О.В.Єні//Форум права. - 2013. - №2. - С.134-139
  5. Постанова Верховного Суду України від 18.05.2017 [Електронний ресурс]:[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7EF56924025506C4C225812900412DDE](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7EF56924025506C4C225812900412DDE).
-

Гармаш В. С., студент гр. КІР-171
Науковий керівник – **Пузирна Н. С.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Законодавчо закріплені норми, які регламентують питання застосування заходів процесуального примусу, спрямовані, передусім на забезпечення необхідного стану захищеності процесуальних прав та обов'язків учасників в адміністративному судочинстві, гарантування оптимального організаційного порядку для здійснення правосуддя з метою досягнення завдань та цілей відповідного виду судочинства. Зважаючи на достатню кількість наукових праць вчених з цієї теми, можна вважати, що вона є достатньо досліджена. Але, якщо враховувати постійні зміни чинного законодавства, то можна говорити про доцільність дослідження зазначеної теми, враховуючи аспект її важливості в адміністративному судочинстві. Ось чому, на нашу думку, ця тема є достатньо актуальною для подальшого її дослідження.

У ст. 130 Конституції України закріплено, що держава зобов'язана забезпечити належні умови для функціонування та діяльності суддів[1]. Задля досягнення цієї мети в Кодексі адміністративного судочинства (далі – КАС України) зазначено адміністративно-процесуальні норми, які визначають заходи процесуального примусу, їх види, підстави, умови та особливості порядку застосування. Відповідно до КАС України, заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених КАС України з метою спонукання осіб до виконання встановлених в суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства (ч. 1 ст. 144 КАС України). Так, наразі законодавцем у КАС України закріплено, що за порушення встановлених в адміністративному суді правил або перешкоджання здійсненню судочинства до відповідних осіб можуть бути застосовані такі заходи процесуального примусу, як перешкоджання, видалення із залу судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, привід, штраф (ч. 1 ст. 145 КАС України) [2]. Варто зазначити, що законотворцем у ч. 1 ст. 144 КАС України визначено загальні підстави застосування заходів процесуального примусу, а спеціальні підстави, тобто ті, що більш детально описують загальні, містяться у ст. ст. 146-149 КАС України.

Неможливо не зазначити, що застосування примусу визнається правомірним, якщо існує факт протиправної поведінки особи і неможливо в цій ситуації іншим чином його запобігти [3, с. 661]. У свою чергу, суб'єкт, що застосовує заходи примусу повинен враховувати конкретні обставини, час, місце, умови і специфіку положення, яке склалося. Щодо протиправної поведінки у судовому процесі, то вона проявляється у вчиненні умисних

дій учасників зазначеного процесу (наприклад, хуліганські дії в приміщенні суду, образа учасників судового процесу тощо). До того ж заходи процесуального примусу повинні застосовуватися судом, як правило, негайно після вчинення правопорушення. А про застосування таких заходів суд обов'язково постановляє ухвалу. При застосуванні заходів процесуального примусу потрібно враховувати, що до однієї особи не може бути застосовано кілька заходів процесуального характеру за одне й те саме правопорушення (ч. 2 ст. 145 КАС України).

У ч. 1 ст. 146 КАС України йдеться про те, що до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді) застосовується попередження, а в разі повторного вчинення таких дій – видалення із залу судового засідання. Законодавець нині вимагає, щоб про факт застосування попередження була постановлена судом ухвала, в якій вказувалося на порушення і була зроблена вказівка про те, що в разі повторного вчинення такого порушення або його продовження особу буде піддано видаленню із залу судового засідання. Слід зауважити, що під розпорядженнями судді (головуючого судді), невиконання яких є способом порушення встановлених у суді правил, розуміються усні вказівки, накази головуєчого судді учасникам процесу, а також іншим особам, присутні судовому засідання. Окремо зауважимо, що поряд із застосуванням попередження та видалення із залу судового засідання може бути застосований захід адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду (ч. 1 ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення)[4].

Підставою для застосування тимчасового вилучення доказів для їх дослідження судом є неподання без поважних причин письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, або неповідомлення причин їх неподання (ч. 1 ст. 147 КАС України), про що постановляється ухвала. Оскільки тимчасове вилучення доказів для дослідження судом пов'язане із примусовим вилученням цих доказів, то ухвала надсилається державному виконавцю, який, власне, й організовує таке вилучення, виконуючи ухвалу. Щодо приводу особи як заходу процесуального примусу відповідно до ч. 1 ст. 148 КАС України може бути застосовано до осіб, особисту участь яких визнано судом обов'язковою, а також свідків, які без поважних причин не прибули у судове засідання або не повідомили причини свого неприбуття. Органом виконання ухвали суду про привід є органи Національної поліції України за місцем провадження у справі або за місцем проживання (перебування), роботи, служби чи навчання особи, яку належить привести.

Варто вказати, що відповідальність учасників судового процесу за невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству на сьогоднішній день значно посилена законодавцем у вигляді накладення штрафу. Причому залежно від характеру протиправних дій розмір штрафу може становити як суму від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ч. 1 ст. 149 КАС України), так і більш збільшену суму – від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ч. 2 ст. 149 КАС України).

Таким чином, можна підвести підсумок вище викладеного, який полягає в тому, що за порушення встановлених в адміністративному суді правил або перешкоджання здійсненню судочинства до учасників судового процесу можуть бути застосовані такі заходи процесуального примусу, як перешкоджання, видалення із залу судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, привід, штраф. Такі заходи процесуального примусу вчиняються судом з метою спонукання осіб до виконання встановлених в суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96- ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
  2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
  3. Назаров В.В. Примус у кримінальному провадженні: національні та міжнародні аспекти. Форум права. 2010. № 4. С. 660–666. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10nvtma.pdf> (дата звернення 17.04.2020).
  4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
-

Гармаш В. С., студент гр. КПр-171

Науковий керівник – **Пузирний В. Ф.**, д.ю.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФУНКЦІОНАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА У ПІДГОТОВЧОМУ СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Нині, у зв'язку із здійсненням реформування щодо органів кримінальної юстиції у відповідності до європейських та міжнародних цінностей, стандартів у сфері кримінального процесу істотно змінилась роль та функціональна спрямованість діяльності прокурора у підготовчому судовому провадженні. Слід звернути увагу на те, що ця реформа зумовила прийняття змін до Конституції України (далі – КУ) Законом України від 02.06.2016 № 1401-VIII, відповідно до яких Розділ VII з назвою «Прокуратура» було виключено, а статтю 131-1 доповнено дещо іншими повноваженнями прокуратури, що наразі не зовсім точно узгоджуються з положеннями чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України) [1]. Крім того, зараз можна прослідкувати недосконалість, неефективність правової регламентації стадії підготовчого судового провадження, а також функціонального призначення прокурора, яке вказує на те, що в деяких справах кримінальне провадження “призупиняється” на зазначеній стадії процесу на досить довгий час (наприклад, кримінальне провадження за фактом отримання неправомірної вигоди суддею Київського апеляційного адміністративного суду перебувало на цій стадії розгляду більше 24 місяців з моменту направлення обвинувального акта до суду) [2]. Так, на нашу думку, норми, які були піддані відповідному реформуванню щодо участі прокурорів у кримінальному процесі України, однозначно вимагають певного наукового осмислення. Адже якраз теоретичні узагальнення є підставами для подальшого вдосконалення нинішньої системи кримінального судочинства в аспекті підвищення його ефективності, забезпечення законності, наближення до європейських цінностей та стандартів захисту прав людини. Ось чому, на нашу думку, ця тема на теперішній час є досить актуальною.

Відповідно до ст. 131-1 КУ на прокуратуру покладається здійснення функції підтримання публічного обвинувачення в суді, що реалізується під час судового провадження, де підготовче судове провадження у суді першої інстанції є першим етапом судового провадження (п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України) [3]. Як правило, на цій стадії вирішуються організаційні питання, які пов'язані з підготовкою досудового розгляду. Вищезазначена стадія процесу починається з моменту надходження до суду від прокурора обвинувального акта, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, здійснюється перевірка вищеперерахованих процесуальних актів щодо предмету їх відповідності вимогам чинного законодавства. Якщо підсумкові процесуальні документи досудового розслідування не відповідають вимогам чинного КПК України, суд використовуючи контрольні повноваження з урахуванням принципу змагальності повертає їх прокурору (п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України) [3]. Так, можна сказати, що суддя, який прийняв

рішення щодо повернення вищезазначених процесуальних документів, спрямовує їх на усунення помилок, які були допущені стороною обвинувачення на етапі закінчення досудового розслідування.

На стадії підготовчого судового провадження суддя приймає рішення про призначення судового розгляду на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, якщо зазначені документи відповідають вимогам КПК України. До того ж, якщо відповідне рішення буде прийнято, то зазначена стадія процесу буде характеризуватися підготовчо-організаційними заходами з метою належного здійснення наступного судового розгляду кримінального провадження по суті.

Неможливо не зазначити, що на стадії підготовчого судового провадження судом можуть бути прийняті рішення, якими вирішується питання про обвинувачення, що є проявом здійснення відповідної кримінальної процесуальної функції. Наприклад, на стадії підготовчого судового провадження здійснюється вирішення кримінально-правового конфлікту у випадку звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності та з укладеною під час досудового розслідування угодою. У ч. 2 ст. 286 КПК України зазначено, що прокурор складає клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та без проведення у повному обсязі досудового розслідування надсилає його до суду, якщо на цій стадії були встановлені відповідні правові підстави і була отримана згода підозрюваного на таке звільнення [3]. Таке клопотання здійснюється у присутності сторін кримінального провадження та потерпілого з урахуванням принципу змагальності. Так, можна зазначити, що прокурор у такому випадку безпосередньо здійснює функцію публічного обвинувачення. Особливість реалізації функції підтримання публічного обвинувачення на стадії підготовчого провадження під час вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності полягає у тому, що, з одного боку, в клопотанні про звільнення від кримінальної відповідальності зазначаються докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення, з іншого – вони не можуть бути в повному обсязі досліджені, а отже суд не може перевірити наявність підстав для такого звільнення (ч. 3 ст. 291 КПК України). У разі встановлення судом обґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд своєю ухвалою закриває кримінального провадження та звільняє особу від кримінальної відповідальності. Але в такій ухвалі міститься тільки остаточне обвинувачення, яке є можливим лише під час реалізації прокурором функції підтримання публічного обвинувачення.

Щодо укладання угод під час досудового розслідування, то тут також прокурор реалізує функції підтримання публічного обвинувачення. У ч. 1 ст. 474 КПК України зазначено, що після досягнутої угоди під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою прокурором невідкладно надсилається до суду. Так, можна констатувати, що законодавець не зазначає направлення інших документів досудового розслідування. В той же час, відповідно до п. 6 ч. 7 ст. 474 КПК України, суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо відсутні фактичні підстави для визнання винуватості. Але, якщо дивитись з точки зору дослідження фактичних підстав винуватості, то воно є неможливим без дослідження доказів, у зв'язку з чим судді змушені відступати від вимог КПК України і ознайомлюватись з матеріалами, які зібрані на досудовому розслідуванні [4, с. 132].

Таким чином, можна підвести підсумок вище викладеного, який полягає в тому, що прокурор на стадії підготовчого судового провадження здійснює функцію підтримання публічного обвинувачення або підготовку до здійснення цієї функції. Так, можна стверджувати, якщо мова йде про обґрунтованість обвинувачення та фактичне вирішення кримінально-правового конфлікту, то прокурор під час розгляду питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження або під час затвердження угоди вироком суду реалізує функцію підтримання публічного обвинувачення. При вирішенні питання під час підготовчого судового провадження про призначення

судового розгляду на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру діяльність прокурора спрямована на підготовку до здійснення функції публічного обвинувачення під час судового розгляду по суті. У зв'язку із цим для забезпечення належного та ефективного механізму реалізації прокурором функції підтримання публічного обвинувачення під час розгляду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності необхідно ст. 287 КПК України доповнити положенням, відповідно до якого прокурор разом з клопотанням та додатками до нього надає суду й інші матеріали, які стосуються відповідного кримінального провадження. В той час, необхідно ст. 291 КПК України встановити виняток із загального правила щодо заборони подання інших документів до початку судового розгляду для обвинувальних актів, які направляються до суду з відповідною угодою.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 15.04.2020).
2. Майже півсотні справ НАБУ і САП не розглядаються суддями. URL: <https://nabu.gov.ua/open-office/biblio/infographics/mayzhe-pivstotni-sprav-nabu-i-sap-ne-rozglyadayutsya-suddyamy> (дата звернення 15.04.2020).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465117#n384> (дата звернення 15.04.2020).
4. Тітко І. А. Захист інтересів учасників угод у кримінальному провадженні: питання теорії та практики. Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, 2014. №28. С. 128–133.

Головко М. Б., професор кафедри кримінального права
та правосуддя, к.ю.н., доцент

Срмоленко Ю. В., студентка гр. ЗМКПп-191
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ ДО ОСІБ З ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ НІМЕЧЧИНИ, ФРАНЦІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ

Проблема зростання злочинності та її інтернаціоналізація диктують нагальну необхідність вивчення кримінального законодавства різних країн. Більшість законів про кримінальну відповідальність зарубіжних держав передбачає звільнення від покарання осіб, які вчинили протиправне діяння в стані неосудності, і застосування до них заходів безпеки у вигляді примусових заходів медичного характеру в спеціальній медичній установі. Цей інститут в даний час визнаний і прийнятий усіма законодавчими системами не тільки континентального, а й загального права. Він закріплений у кримінальному праві багатьох європейських держав з континентальною системою права: Німеччини, Польщі, Іспанії, Італії, Швейцарії, а також в країнах загального права, таких як Великобританія та США.

Основною метою заходів безпеки є попередження «небезпечного стану» особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння за допомогою її ресоціалізації або ізоляції від суспільства. Разом із тим наявність даного інституту в кожній із зазначених країн характеризується низкою національних особливостей.

У контексті нашого дослідження видається за доцільне зупинитися на досвіді таких держав, як Німеччина, Франція та Швейцарія.

У кримінальному праві Німеччини та Швейцарії використовується «двоколійна» система кримінально-правового впливу: з одного боку – покарання, з іншого – заходів безпеки. Заходи безпеки стосовно психічно хворих осіб у цих державах виділені в окрему главу Кримінального кодексу. Так, в Швейцарії ця глава має назву «Заходи безпеки» [1], а в Німеччині – «Заходи виправлення і безпеки» [2].

За французьким законодавством будь-який психічний розлад патологічного характеру (шизофренія, прогресивний параліч, психоз) вважається достатньою підставою для визнання

особи неосудною. Наявність такого розладу встановлюється судово-психіатричною експертизою, висновок якої, хоча і не є обов'язковим для суду доказом, зазвичай вважається достатньою підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

КК Франції містить норму про така звану "зменшену осудність" (ст. 122-1). При цьому стан зменшеної осудності не виключає злочинності діяння, а також кримінальної відповідальності, і дозволяє застосувати до особи, визнаної обмежено осудною, заходи медичного характеру. Такі особи повинні утримуватися в спеціалізованій установі, режим якої з одного боку подібний до режиму тюремного утримання, а з іншого - передбачає проведення медико-психіатричних заходів [3 с.34].

Вичерпний перелік заходів виправлення і безпеки визначений у §61 КК ФРН. До таких заходів відносяться: поміщення до психіатричної лікарні; поміщення до лікувального закладу для алкоголіків і наркоманів; встановлення нагляду; позбавлення водійських прав; заборона займатися певною професійною діяльністю [2].

Про зменшену (обмежену) осудність йдеться зазвичай, коли злочини вчиняють особи, які хоча і не вважаються психічно хворими, але, тим не менш, відрізняються за своєю психічною структурою від звичайних людей (психопати, істерики і т.п.). Неосудні особи, які вчинили злочини, не підлягають покаранню. До них можливо лише застосувати поміщення до спеціальної лікарні в примусовому порядку.

Ст. 12 КК Швейцарії встановлює, що приписи КК про неосудність та обмежену осудність не застосовуються до осіб, які самі доводять себе до стану тяжкого розладу або зміни свідомості з наміром вчинити в такому стані злочинне діяння (наприклад, вживаючи алкоголь або наркотичні засоби). До заходів безпеки КК Швейцарії відносить: ізоляцію «звичайних» злочинців; заходи, що застосовуються до психічно хворих осіб; виправлення осіб, які страждають на алкоголізм чи наркоманію [1].

У статті 43 КК Швейцарії встановлено, що суд може винести припис про поміщення психічно хворої особи, яка вчинила діяння, за яке передбачено покарання каторжною в'язницею або тюремним ув'язненням, до лікувальної установи або притулку, якщо цьому хворому потрібні лікарський нагляд або особливий догляд. Крім відповідного лікування, метою цього заходу є також запобігання або зменшення загрози вчинення нових протиправних діянь [1].

І в Німеччині, і в Швейцарії режим заходів безпеки, який застосовується до психічно хворих, визначається ступенем їх небезпеки. Так, в Швейцарії, якщо психічно хвора особа не становить загрозу для суспільства, її може бути направлено суддею на амбулаторне лікування [1]. У Німеччині ж суд, призначаючи поміщення до психіатричної лікарні, може одночасно постановити рішення про умовну відстрочку цих заходів в разі особливих обставин, що дають підстави вважати, що мета цього заходу може бути досягнута і без її здійснення. В такому випадку за особою обов'язково встановлюється нагляд [2]. Разом з тим в КК Швейцарії передбачено, якщо психічно хворий становить суспільну небезпеку або ж амбулаторне лікування стосовно нього не досягає своєї мети, то суддя повинен винести розпорядження про інтернування такої особи до спеціального лікувального закладу або рішення про поміщення до притулку [1].

Таким чином, аналіз кримінального законодавства зарубіжних держав показує, що в деяких країнах, як в минулому, так і в даний час, питання, пов'язані з вчиненням особою злочину в стані неосудності чи обмеженої осудності, досить повно законодавцем не розроблені, або взагалі не вирішені, що має принципове значення для притягнення осіб з психічними вадами до кримінальної відповідальності. Поняття неосудності та обмеженої осудності являє собою сукупність критеріїв (психічного та юридичного), які, безсумнівно, потребують подальшого вивчення, уточнення та вдосконалення з точки зору медицини, теорії кримінального права і судово-слідчої практики. Світова законодавча кримінально-правова практика не виробила єдиної точки зору з приводу природи і суті кримінальної відповідальності обмежено осудних осіб, тому її узагальнений законодавчий досвід не може служити вагомим аргументом на користь тієї чи іншої точки зору в науці вітчизняного

кримінального права. Поряд з тим, результати наукових доробок та правозастосування в окресленій царині не можуть не бути корисними для вчених, практичних працівників, які вивчають проблеми спілкування, розслідування злочинів та застосування примусових заходів медичного характеру стосовно неосудних чи обмежено осудних осіб.

Список використаних джерел

- 1.Кримінальний кодекс Швейцарії. URL: <https://www.twirpx.com/file/239667/> (дата звернення: 17.04.2020).
- 2.Кримінальний кодекс ФРН. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/index.html#BJNR001270871BJNE007602307>. (дата звернення: 17.04.2020).
3. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Французької Республіки / за ред. В. Л. Менчинського. Київ : ОВК, 2017. 348 с.

Головко М. Б., к.ю.н., доцент,
професор кафедри кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВІКТИМНА ПОВЕДІНКА ЖЕРТВИ У МЕХАНІЗМІ ВЧИНЕННЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ

Сучасний етап становлення правової держави в Україні характеризується тенденціями істотної регресії соціальних норм та послаблення моральних засад, що зумовлюється практично необмеженим поширенням окремими засобами масової інформації матеріалів порнографічного характеру, всездозволеністю у сфері полового спілкування. Як наслідок у суспільстві спостерігається тенденція терпимості до зростання насильства в сексуальній сфері і, так званої, «заочної віктимності», що призводить до зростання кількості насильницьких злочинних посягань щодо статевої свободи та недоторканості особи.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 35% жінок у всьому світі відчували ту чи іншу форму фізичного або сексуального насильства в своєму житті. Ця проблема викликає пильну увагу не тільки юристів, але і працівників сфери охорони здоров'я, соціальної сфери, психологів, правоохоронців. Насильство щодо жінок виражається в таких формах, як примус до співмешкання і проституції, зґвалтування, побутове насильство і вбивство на ґрунті алкоголізму, наркоманія, психологічне насильство. Майже половині всіх особливо жорстоких побутових вбивств передують тривала конфліктна ситуація в сім'ї. Разом з тим офіційна статистика повної картини злочинів стосовно жінок не відображує, оскільки потерпілі часто не звертаються до правоохоронних органів або до закладів охорони здоров'я [1].

З огляду на істотну роль віктимологічних чинників у генезисі злочинної поведінки, зокрема в ситуаціях сексуального насильства, вітчизняні та зарубіжні науковці досліджували суб'єктивну складову (вину) потерпілої особи у процесі зародження та розвитку злочинних посягань на статево свободу та недоторканість особи [2; 3, с. 354-355, 4, с. 868]. Проблема оцінки поведінки жертви в кримінальній ситуації є найбільш важкою. Основні складності концентруються навколо питання про волю потерпілої у випадках, коли жертва за об'єктивно наявної можливості уникнути вступу в статевий зв'язок (є можливість втекти, звернутися за допомогою, немає грубого насильства) жодних заходів для цього не вживає, більше того вчиняє дії, що дозволяють припустити про її згоду на статево близькість [5, с. 129; 6, с. 166-167].

Ця проблема породила концепцію так званої «сприяючої жертви», розробленої ще у 70-ті роки минулого століття ізраїльським вченим М. Аміром, дослідження якого були присвячені ролі жертви в механізмі вчинення зґвалтування. Під поняттям «сприяючої зґвалтуванню поведінки» він розумів таку, що могла бути інтерпретована злочинцем або як явне запрошення до сексуальної взаємодії, або як знак того, що жертва буде доступна, за умови прояву з його боку достатньої наполегливості [7, с. 493-502].

Згідно висновків М. Амїра, «сприяюча поведінка» може виступати в двох видах: або як «необґрунтована довіра», коли потерпіла погоджується пити вино, гуляти з малознайомим чоловіком, або у вигляді «помилки» - нерозумної та необережної поспїшності, недостатньо сильного опору сексуальним домаганням. Дїї жертви в даному випадку можуть бути як активними, так і пасивними, однократними і багаторазовими і т. д. [7, с. 500-501]. Подібна поведінка у сучасній кримінології називається віктимною.

Дослідження, проведені в подальшому вітчизняними та зарубіжними кримінологами, дозволили конкретизувати портрет жінки - жертви сексуальної агресії, додавши такі характеристики як: невисокий соціальний статус (середня чи незакінчена середня освіта, робота у сфері обслуговування); гіперсексуальність, статева невдоволеність; неусвідомлена провокаційна поведінка; випереджальне статеве визрівання - у випадках коли жертвою є неповнолітня дівчина; несприятливе виховання у родині (неповна сім'я, наявність судимості у членів родини, конфлікти та сварки, недостатня увага батьків); психічні вади; довірливість [6, с. 175-176].

Для того щоб в подальшому досліджувати її вплив на розвиток кримінальної ситуації, в першу чергу необхідно розглянути саме поняття «поведінка», під яким розуміють зовнішні прояви психічної діяльності людини. До її ознак відносять: 1) зовнішні прояви фізіологічних процесів, пов'язаних зі станом, діяльністю, взаємодією людей; 2) діяльність, яка має певну мотивацію та певний зміст; 3) вчинки, які в результаті мають соціальну значимість [8, с. 118]. З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що віктимна поведінка потенційної жертви зґвалтування - це обумовлені особистісними якостями, віктимогенними детермінантами і кримінальною ситуацією дїї (бездіяльність) потенційної жертви, що сприяють виникненню у особи умислу на вчинення зґвалтування, а також його реалізації.

Ознаками віктимної поведінки є: 1) зовнішній прояв, що має вираз у формі дїї або бездіяльності жертви; 2) причинність, що виникає завдяки особистісним якостям вірогідної жертви, віктимогенним детермінантам і кримінальній ситуації; 3) негативний результат - сприяє виникненню у особи умислу на вчинення зґвалтування, а також його реалізації.

У кримінології існують різні підходи до типізації віктимної поведінки. Так, Д.В. Рївман в залежності від впливу на кримінальну ситуацію виділяє наступні її типи: 1) провокуюча (така, що дає поштовх) віктимна поведінка - породжує у злочинця на перших етапах взаємодії впевненість в доступності партнерки; 2) сприяюча віктимна поведінка, - поступово формує у злочинця припущення про можливість здійснення статевого акту за згодою партнерки і (або) полегшує зґвалтування 3) нейтральна або позитивна поведінка, - коли потерпілі не знайомі зі злочинцем та чинять йому завзятий опір під час нападу [9, с. 50-52]. В результаті проведеного дослідження науковцями встановлено, що перший та другий типи поведінки мали свій прояв у 68% осіб, які постраждали від зґвалтувань (в 28% - вона була провокуючою, в 40% - сприяючою) [10].

На думку Л.М. Прокументова, в кримінологічному аспекті роль потерпілого досліджується в злочинному генезис як причини або умови, що характеризується якостями особистості, а також поведінкою жертви, яке може активно перешкоджати здійсненню суспільно небезпечних дій, займати нейтральну позицію у механізмі злочинного посягання або сприяти злочинній поведінки, провокувати його [11].

У цьому відношенні особливий інтерес викликає думка М.І. Могачева, який на підставі характеристики активності жертви в ході розпочатого нападу і адекватності поведінки виділяє наступні його типи: 1) адекватне - в даному випадку необхідна поведінка було точно визначена потерпілою, відповідала ситуації і конкретній особистості гвалтівника. Результатом цієї поведінки стало запобігання розвитку сексуального посягання, злочинець внаслідок належної поведінки жертви не зміг втілити свій задум (близько 10% розглянутих випадків); 2) помилкове, тобто невідповідне, нерозумне поводження жертви, яка не тільки не заважає злочинцеві, але і підсилює його агресивні наміри. Саме така поведінка жертви призводить до виникнення невинуватеної жорстокості. Тяжкість шкоди від посягання в даному випадку може не збігатися з початковими цілями гвалтівника (близько 40%); 3)

нейтральне, таке, що не дозволяє потерпілим до моменту фізичного нападу або відразу після його початку якимось чином впливати на розвиток ситуації, - сп'яніння, непритомність, явна фізична і психологічна перевага гвалтівника, який зумів застати зненацька і швидко придушити опір, і т. д. (50%) [12, с. 22].

Як зазначає Г. Шнайдер, людина - істота суспільна, і, формуючись як особистість, вона соціально адаптується, освоює свої індивідуальні особливості, одночасно виробляючи систему захисних засобів і пристосувань. Дослідження показують, що якщо потенційна жертва зґвалтування у віктимогенній ситуації не піддається віктимізації, не визначає себе як жертву, а залишається особистістю і доводить злочинцеві, що є суб'єктом, а не об'єктом в даній ситуації, то їй нерідко вдається уникнути насильства над собою [13, с. 361]. З цією думкою можливо погодитися лише частково, так як опір, в свою чергу, також може стати чинником віктимізації і в цілому вплинути на розвиток кримінальної ситуації.

Крім розглянутих вище типів, в залежності від стійкості та характеру віктимної поведінки жертв зґвалтувань можливо виділити: 1) некритичну - поведінку жінки, що склалася в силу певних обставин і легковажності (наприклад, поява в темний час доби в безлюдному місці) - за результатами досліджень в 40% розглянутих випадків; 2) стійку - всупереч соціальним, освітнім і батьківським рекомендаціям поява в місцях, найбільш ймовірних для скоєння даного злочину, що викликає, аморальну поведінку, бажання подібатися багатьом чоловікам, зловживання алкоголем, вживання наркотиків і т.п. - в 15%; 3) злісну - цілеспрямовану поведінку жінки, пов'язану з приниженням чоловіка, вчиненням правопорушень, отриманням наживи (заняття проституцією, проведення часу в розважальних закладах з чоловіками для подальшого шантажу або з метою відпочити за їх рахунок, заволодіти їхнім майном) - в 13% [10]. Ці цифри підтверджує і дослідження І.В. Лиманської, яка зазначає, що негативну поведінку потерпілих було зафіксовано в 48,9% проаналізованих нею випадків зґвалтувань [14, с. 20].

З огляду на викладене слід визнати, що в більшості проаналізованих випадків зґвалтувань були наявні умови, що сприяли виникненню віктимогенної ситуації. При цьому настання суспільно небезпечних наслідків обумовлювалося з одного боку виникненням та реалізацією злочинного умислу того, хто посягає, а з іншого - життєвою ситуацією, що склалася (у тому числі й певною віктимною поведінкою жертви). Таким чином, віктимна поведінка жінки підвищує ймовірність бути зґвалтованою, однак не обумовлює настання обов'язкових негативних наслідків у вигляді зґвалтування.

Список використаних джерел

1. Борьба с насилием в отношении женщин в регионе ОБСЕ. URL: <https://www.osce.org/ru/secretary-general/413669> (дата звернення: 16.04.2020).
2. Марисюк К. Б. Роль жертви у генезі злочину. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4925/marisyuk3.pdf> (дата звернення: 16.04.2020).
3. Krienert, J. L. Sibling Sexual Abuse: An Empirical Analysis of Offender, Victim, and Event Characteristics in National Incident-Based Reporting System (NIBRS) Data, 2000–2007. *Journal of Child Sexual Abuse*. 2011. Vol. 20, Issue 4. P. 353–372. doi: 10.1080/10538712.2011.588190
4. Rossegger, A. Vom Opfer zum Täter: Merkmale sexuell missbrauchter Gewalt und Sexualstraftäter. A. Rossegger, J. Endrass, F. Urbaniok, S. Vetter, A. Maercker. *Der Nervenarzt*. 2010. Vol. 82, Issue 7. P. 866–872. doi: 10.1007/s00115-010-3007-7.
5. Петруня О.Э. Юридическая психология : учебное пособие. Москва, 2007. 171 с.
6. Медведєв В.С. Кримінальна психологія : підручник. Київ : Атіка, 2004. 368 с.
7. Amir M. Victim precipitation forcible rape. *The Journal of Criminal Law, Criminology*. 1967. Vol. 58 (4). P. 493–502
8. Юридична психологія. Словник термінів. Л.І. Казміренко. Київ : КНТ. 2008. 224 с.
9. Ривман Д.В. Использование виктимологических данных в предотвращении преступлений. *Вопросы профилактики преступлений*. Ленинград : Изд-во ВПУ МВД СССР, 1980. С. 48–55
10. Абызов Р.М., Заварькин И.Н. Виктимное поведение в генезисе изнасилования. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/viktimnoe-povedenie-v-genezise-iznasilovaniya> (дата звернення: 16.04.2020).
11. Прокументов Л.М. Особенности личности несовершеннолетнего, являющегося потерпевшим от половых преступлений взрослых. «Образование и наука в третьем тысячелетии» : материалы III международной научно-теоретической конференции. URL: <http://aeli.altai.ru>. (дата звернення: 16.04.2020).

12. Могачев М.И. Предупреждение серийных изнасилований : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2002. 23 с.
13. Шнайдер Г.Й. Криминология : пер. с нем. под ред. Л.О. Иванова; пер. Ю.А. Неподаева. Москва, 1994. 502 с.
14. Лиманская И.В. Виктимологическая профилактика насильственных преступлений против личности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук:12.00.08. Москва, 2002. 23 с.
-

Горна В. І., студентка, 3 курсу, гр. КПП 172
Козинець І. Г., ст. викладач
кафедри трудового права, адміністративного права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПДВ

У сучасних умовах податки є основним джерелом доходів держави. Більшість серед податкових надходжень у країнах-учасниках ЄС та Україні займає податок на додану вартість. Податок на додану вартість – це частина вартості товару на кожному етапі виконання робіт, надання послуг, що надходить до бюджету після їх реалізації. Інакше кажучи, ПДВ – це непрямий податок, який стягується до бюджету у вигляді надбавки до ціни товару, який сплачується споживачами, але його облік та перерахування здійснює сам продавець.

Податок на додану вартість у багатовіковій історії податкового права – порівняно новий вид непрямого податку. ПДВ приділяли значної уваги наукові новаторські кола в Західній Європі та США. Німеччина разом із більшою частиною Західної Європи сприйняли ПДВ як технічну модифікацію податків із продажу, і як доповнення до прибуткового податку. У США ж навпаки політики прагнули запровадити ПДВ як повноправну заміну для федерального прибуткового податку, але їхні тодішні спроби залишилися марними.

Складно визначити, коли саме виник податок на додану вартість, більшість науковців вважають, що винахідником ПДВ вважається німецький науковець, урядовий консультант і бізнесмен доктор Вільгельм фон Сіменс, який винайшов «покращений податок із обороту». Покращення полягало у відніманні попередньо сплаченої суми податку, в результаті чого податкова база на кожному етапі зменшувалась залежно від внеску ціни товару. Уперше ПДВ було введено у Франції в 1954 р. економістом М. Лоре. Додана вартість включає заробітну плату з нарахуваннями, амортизацію, відсотки за кредит, прибуток, витрати на електроенергію, рекламу, транспорт тощо. До ціни товару входить загальна сума ПДВ, внесена підприємцем на всіх стадіях просування товарів до споживача. Отже, споживач є єдиним і кінцевим платником ПДВ.

У той же час першою країною, де стягувався повноцінний ПДВ, стала Данія у 1967 році. Запровадження ПДВ у світі можна поділити на два основні етапи. Перший відбувався в основному в Західній Європі та Латинській Америці в 1960-х – 1970-х роках. Розвиток ПДВ у Європі був спричинений серією директив ЄС, що вимагають від держав членів ЄС узгоджувати між собою свою політику щодо ПДВ [1, с.59-60].

Другий етап прийняття ПДВ проходив із кінця 1980-х років й ознаменувався введенням ПДВ у деяких промислово розвинених країн за межами ЄС, наприклад, в Австралії, Канаді, Японії та Швейцарії та у перехідних і економіках, що розвиваються, в першу чергу, в Африці та Азії. Значну роль прийняттю ПДВ цими країнами відіграли такі міжнародні установи як МВФ та Світовий банк. Помітну роль відіграло Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) у просуванні ПДВ шляхом надання фінансування та технічної допомоги країнам, що розвиваються і країнам із перехідною економікою [2].

Потрібно зауважити, що податок на додану вартість характеризується багатьма суттєвими перевагами, він виконує фіскальні функції, одночасно здійснює економічний вплив на важливі макроекономічні показники. Одночасно ріст податкових надходжень

зменшує бюджетний дефіцит, скорочує потребу в державних позиках, сприяє зниженню рівня відсотку і, тим самим, стимулює інвестування. Проте, необхідно також враховувати те, що використання податку на додану вартість характеризується не лише його позитивними сторонами. Цілий ряд спірних, або негативних моментів роблять актуальними дискусії щодо необхідності стягнення даного податку [3, с.112-113].

У світовій практиці податок на додану вартість став головним податком непрямой дії і в багатьох країнах замінив податок із обороту. Запровадження ПДВ викликало багато дискусій, однак у підсумку податкове законодавство понад сорока країн світу (у тому числі 17 європейських) міцно закріпило його як один із основних каналів надходжень до дохідної частини бюджету. Проте, так було не завжди, з групи країн ОЕСР у 60-ті роки лише вузьке коло держав використовувало такий податок. Але згодом його поширення в розвинених країнах відстежується в 70-80-ті і пізніші роки. Комісія Європейського союзу оголосила ПДВ однією із обов'язкових передумов членства в Європейському союзі. Це помітно впливає на країни, які бажають стати її членами, та підтримує цей податку в інших державах.

У країнах Євросоюзу ПДВ відіграє суттєву роль тому, що завдяки цьому податку реалізується основна мета інтеграції країн - забезпечення вільного переміщення товарів, послуг, праці й капіталу. В ЄС прийнято такі схеми адміністрування ПДВ, які дають змогу здійснювати точне нарахування і відшкодування цього податку на товари й послуги експортного призначення. Але при надходженні в країну призначення імпортовані товари й послуги обкладаються ПДВ так само, як і товари власного виробництва. Це створює однорідне податкове середовище для товарів і послуг, що пропонуються для реалізації на міжнародних ринках [4]. Нині податок на додану вартість стягується майже у 80-ти країнах, серед яких практично всі промислово розвинуті країни. Єдина держава, де такого податку немає, - США.

В Україні, Росії ПДВ введено в 1992 році. Загальною тенденцією для всіх країн, що ввели ПДВ, стало швидке перетворення цього податку на один із основних у податковій системі. У Франції на частку ПДВ припадає 45% усіх податкових надходжень до бюджету, у Великобританії і Німеччині - 50%. В Україні податок на додану вартість становить близько 16% консолідованого бюджету [1, с.60]. Введення ПДВ стало одним із основних напрямків глобальної податкової реформи - 80-90-х років. Таке широке поширення ПДВ та його визнання в багатьох країнах світу пояснюється цілою низкою причин.

Поширене використання ПДВ пов'язане з низкою переваг, які стимулюють як державу, так і платника. По-перше, оподаткування витрат більшою мірою вигідне і державі, і платнику, ніж оподаткування доходів. По-друге, оскільки безпосереднім об'єктом податку виступають витрати, то різко посилюється зацікавленість у зростанні доходів. По-третє, від ПДВ значно складніше ухилитися і, отже, з ним пов'язано менше порушень. Суть податку на додану вартість полягає у сплаті податку продавцем (виробником, постачальником) товарів, робіт, послуг з тієї частини вартості, яку він додає до вартості своїх товарів (робіт, послуг) до стадії реалізації їх. Додана вартість створюється в процесі всього циклу виробництва і обігу товарів, починаючи із стадії виготовлення їх і закінчуючи реалізацією кінцевому споживачеві. Платник ПДВ має право на вирахування податку, сплаченого ним постачальникам, на цьому, власне, і базується механізм дії податку на додану вартість. ПДВ – це природний важіль заохочення та захисту власних виробників та експортерів.

Широка база оподаткування цього обов'язкового платежу є цінною для фіскальної функції податків. Отже, незважаючи, на неоднозначність поглядів стосовно необхідності запровадження ПДВ, цей податок залишається ключовим при наповненні бюджету. Він є, відносно, молодим податком, який виник у першій половині 20 століття в Європі, де і був запроваджений та набув розповсюдження за її межами.

Список використаних джерел

1. Козинець, І. Г. Козинець О. Г. Історія становлення податку на додану вартість та практика його застосування в країнах ЄС. Актуальні проблеми юридичної науки і практики. 2018. № 1 (4). С. 58-62.
  2. Братушка Е. С., Кононець Є. В. Генеза податку на додану вартість в Україні та світі. Ефективна економіка. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2959> (дата звернення: 10.03.2020).
  3. Коваленко А. Г., Малашенко Ю. А., Князева О. О. ПДВ у системі оподаткування: історичний аспект становлення та розвитку. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2010. Вип. 18(2). С. 111-116. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2010_18\(2\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2010_18(2)_21) (дата звернення: 10.03.2020).
  4. Вронська Г. ПДВ: історія розвитку та міжнародна практика. Податкова правда. 2012. №5. С. 44-51. URL: <http://www.vvplawfirm.com/ru/publicationsall/55-pubcat/226-2012-03-15-14-24-52> (дата звернення: 15.03.2020).
-

Денисенко А. О., студента гр.ЗМКПРп-191

Науковий керівник – **Берднік І. В.**, к.ю.н., доц.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРИ ЗМІНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Безумовно, вчинення злочину певною особою тягне за собою відповідальність і ця відповідальність здійснюється відповідно до норми статті Кримінального Кодексу України. При тому, в законі про кримінальну відповідальність вказано, що особа притягатиметься до відповідальності за тим законом, який діяв на момент вчинення злочину. А моментом вчинення злочину являє собою час вчинення особою передбаченої Кримінальним Кодексом дії або бездіяльності. Начебто все зрозуміло і ясно, проте, як часто буває у світі, у всьому є своєї винятки. Такий самий виняток є й до застосування закону про кримінальну відповідальність, а точніше щодо того, який закон, коли і як він застосовується.

У науковому колі питання зміни кримінально-правової кваліфікації не часто піднімалось, проте деякі дослідники проробили достатньо важливої роботи у цьому напрямку та досягли відповідних успіхів. Встановлення категорій виділення підстав зміни кримінально-правової кваліфікації дозволить детальніше вивчити особливості кожної з них та дійти належних висновків та зробити масив інформації, який може бути використаний як для теоретичної бази науки, так і для практичного застосування під час розслідуванні злочинів. Тому, дослідження особливостей кваліфікації при змінненні кримінального закону є надзвичайно актуальним.

Розглядаючи сутність кваліфікації при зміненому кримінальному законі, відмічаємо, що в тому ж таки законі про Кримінальну відповідальність вказано, що де-юре та де-факто, існує можливість оминати застосування редакції закону або взагалі цілого закону щодо вказаної особи, якщо такий закон скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи [1]. Такий закон має зворотню дію в часі.

Що вищезазначені положення означають? Це означає, що незалежно від часового проміжку, але до набрання новим законом чинності, коли особа вчинила злочин, тобто певне діяння, до неї може застосовуватись норми нового кримінального закону. Це в свою чергу дозволяє змінити кримінально-правову кваліфікацію діянь особи, яка може бути як такою, яку ще не притягнули до відповідальності так і ту особу, стосовно якої можна певним чином полегшити караність у вигляді покарання або взагалі його звільнити з-під варті/з-під ув'язнення.

Разом з тим, відмічаємо, що існують відповідні норми у вигляді закріплених правил, які дозволяють визначитись, чи є необхідність для зміни кримінально-правової кваліфікації у зв'язку з прийняттям нового кримінального закону:

1) Першим і одним із значних правил є ствердження, що злочин, діяння, яке не є злочинним кваліфікується за законом, що діяв на час вчинення цього діяння; Який висновок ми з цього можемо зробити? Шляхом роздумів та певної нескладної розумової діяльності, можна висловити думку про те, що тут і справді відсутня необхідність щодо зміни кримінально-правової кваліфікації, так як це не являє собою злочином, тобто таким діянням, що загрожує або загрожував суспільним відносинам і не потягнуло за собою жодних значних негативних наслідків [2, с. 151].

2) Наступне правило стосується часових проміжків щодо процесуальних рішень, тому що кримінальне провадження ведеться на різних етапах і караність, яка виникає з боку держави продовжується через діяльність органів кримінально-виконавчої служби. Дане правило вказує, що якщо злочинність та караність діяння були скасовані новим кримінальним законом до набрання обвинувальним вироком законної сили, воно не може бути кваліфіковане як злочин, і кримінальне провадження закривається (п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК) [3]. Особа, засуджена за діяння, караність якого законом усунена, підлягає негайному звільненню від призначеного судом покарання (ч. 2 ст. 74 КК) [1].

3) Третє правило стосується посткримінальної поведінки особи. Кримінальна відповідальність своєю метою переслідує не тільки покарання для особи, але й прагнення, щоб ця особа в майбутньому виправилася. Це розглядається як наступне: існування певної негативної посткримінальної поведінки особи, яка суперечить нормам законодавства, і через яку її можна знову притягнути до відповідальності, в один момент перестає такою бути, тобто негативною та суспільно-небезпечною, так як це закріплено в новому законі про кримінальну відповідальність.

4) Щодо дії нового закону про кримінальну відповідальність у зворотньому часі через скасування або повне усунення норми ми розібрались. Наступне правило дозволяє застосувати новий закон про кримінальну відповідальність, коли норми такого закону дозволяють пом'якшити караність або іншим чином покращити становище особи, то звісно дозволяється зміна кримінально-правової кваліфікації;

5) Останнє правило досить просте і являє собою фактично гуманну норму у законі про кримінальну відповідальність. Особа, яка вже здійснила злочин, тобто вчинила передбачене законом діяння, притягатиметься до відповідальності. Тобто, фактично, погіршення становища для неї не передбачено жодними моральними та соціальними напрямками діяльності держави. Тому 5 правило встановлює заборону на зворотню дію в часі, якщо новий закон про кримінальну відповідальність посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, тому при такому забороняється зміна кримінально-правової кваліфікації [4].

Таким чином можна зробити висновок про те, що зміни кримінально-правової кваліфікації у зв'язку з прийняттям нового кримінального закону, який має зворотню дію у часі, має залежність від тих нових норм, що містяться в новому кримінальному законі, розвитку суспільних відносин, тобто етап, на якому тепер перебуває держава та стадії кримінального провадження, на якій розглядається вина особи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. ст. 131.
2. Андрушко П. П. Об'єкти кримінально-правової кваліфікації: поняття, види. Вісник Академії адвокатури України. 2010. Число 1. С. 150-157.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України від 08.03.2013. 2013 р., № 9-10, стор. 474, стаття 88.
4. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник. За заг. ред. д.ю.н., проф. В. І. Шакуна. 4-е вид., перероб. Київ: Алерта, 2012. 316 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВ У РІЗНИХ НАРОДІВ

Знання про досвід багатьох країн і розуміння всіх особливостей виникнення держави і права, які формувались неоднаково у різних народів світу, формує у людини історичну та правову свідомість. Це дає змогу не тільки глибше зрозуміти реалії сучасності, але й прогнозувати подальший розвиток держави і права.

Вивчаючи питання про формування держав у різних народів варто виділити два основні шляхи їх виникнення: східний та західний. Для кожного з них характерними є як загальні особливості переходу від первісного ладу до державної організації, так і характерні лише для цих країн риси та чинники, що вплинули на їх виникнення.

По західному шляху йшло формування держав у Стародавній Греції і в Стародавньому Римі. Їх виникнення, насамперед, пов'язане з розвитком приватної власності, особливо на землю. Відбулося загострення класових суперечок через майнову нерівність, боротьбу за власність, з'явилась потреба в їх розв'язанні [1, с. 15].

Значний вплив на формування державності зробили природно-географічні фактори. Через те, що Греція була гірською країною, там було мало родючих земель, придатних для вирощування зернових культур, а гірські хребти і затоки завадили політичному об'єднанню країни і робили неможливим централізоване управління. Підвищенню ефективності виробництва сприяв розвиток ремесел, особливо металообробки. Розвиток морської торгівлі прискорював становлення ринкового господарства і зростання приватної власності [2, с.73-74].

Найбільшими і сильними у військовому плані серед декількох сотень давньогрецьких полісів до VI-V ст. до н.е. вважають Афіни і Спарту. Афіньська держава формувалася на території Атики. В кінці II тис. до н.е. населення Афін складалося з чотирьох груп племен. Кожне мало власні народні збори, раду старійшин і виборного вождя – базилевса. Перехід до виробляючої економіки сприяв розвитку майнової нерівності, поступового виділення родової верхівки і зубожіння вільних общинників. Ці процеси прискорив розвиток ремесла і торгівлі, якому сприяло приморське положення Афін.

Важливий внесок у формування держави в Афінах зробили реформи Тезея. У результаті реформ, племена були об'єднані в єдиний народ та була створена Рада, що керувала справами всіх чотирьох племен. Конфлікти, що зростали між різними групами населення, викликали потребу у державній владі, яка стояла б над суспільством. Початок цьому було покладено закріпленням соціальної та політичної нерівності між вільними, їх поділом на євпатридів – благородних, геоморів – землеробів і деміургів – ремісників. Одночасно продовжував розвиватися територіальний розподіл населення [3, с.18].

Значний вплив на формування державності в Афінах зробили також реформи Солона та Клісфена. Вони сприяли знищенню залишків старого родового ладу, попереднього розподілу населення на чотири родові філи-племена і завершили тривалий процес становлення держави [2, с.74-78].

Утворенню спартанської общини сприяло об'єднання дорійських племен з ахейськими. Це дало змогу Спарті в VIII-VII ст. до н.е. розширити свою територію і поневолити населення завойованої сусідньої Мессенії. Спартіати стали рабовласниками, а підкорені жителі були перетворені на рабів або неповноправних громадян. Для закріплення влади над поневоленими виникла необхідність у політичній владі. Створенню держави сприяло також замкненість території країни, відгороджена гірськими хребтами, що перешкоджало розвитку зовнішньої торгівлі і товарно-грошових відносин.

Заснування міста Рим (753 р. до н. е.) характеризувалося об'єднанням трьох племен: латинів, сабінів та етрусків. Розвиток скотарства і землеробства сприяв майновому поділу, появі приватної власності та класовому поділу суспільства. Сприятливі для скотарства і

землеробства кліматичні умови, а також вигідне для обміну і торгівлі географічне положення та війни залучали в Рим все більше населення з сусідніх племен.

Процес виникнення держави прискорила боротьба плебеїв з патриціями. Майновий і територіальний принципи поділу населення остаточно ослабили кровнородинні зв'язки, що лежали в основі первіснообщинної організації [2, с.80-81].

Східний шлях виникнення держави пов'язаний із розвитком «азіатського способу виробництва». Суспільною власністю управляла родова знать, що поступово перетворювалася в державні органи, а суспільна власність – у державну. Велике значення мала організація громадських робіт під час спорудження мережі іригаційних каналів. Приватна власність мала незначну роль: раби, як правило, були власністю держави або церкви, але не приватних осіб. Особливе місце відводилося божественному освяченню влади. Правитель обожнювався, мав необмежену та непорушну владу і вважався посередником між Богом і людьми [1, с. 14].

Виникнення держави в Єгипті відносять до IV тис. до н.е. Вона виникла в північно-східній частині Африки, у долині, розташованій у нижній течії Нілу. Сільськогосподарське виробництво Єгипту було викликане щорічними розливами і раннім будівництвом іригаційних споруд, на яких почала вперше використовуватися праця рабів-військовополонених [4, с.10].

Паливне землеробство, що розвивалося досить швидко, сприяло соціальному розшаруванню, виділенню управлінської верхівки на чолі із жерцями. В II половині IV тис. до н.е. з'явилися перші державні утворення – номи, які виникли внаслідок об'єднання для спільного ведення іригаційних робіт [5, с.23].

Вавилонська держава розташовувалася між ріками Тигром і Євфратом. Перші держави на цій території виникли на початку III тис. до н.е. Вони тривалий час зберігали залишки родоплемінної організації в суспільному і державному ладі. На північ від неї у Міжріччі мешкали аккадці, що поступово захопили всю територію Шумера і створили Шумеро-Аккадське царство, яке проіснувало близько ста років.

На півострові Індостан між річками Інд і Ганг знаходилася Стародавня Індія. Першим населенням були дравіди. З посиленням царської влади вплив народних зборів зменшився. Органи племінної адміністрації поступово перетворилися в державні органи. Вищі посади у державній адміністрації займала рабовласницька знать. Народ повинен був сплачувати податки, які перетворилися в жорстко фіксовану подать, яка сплачувалася царю через спеціальних чиновників [6, с.6-7].

Можна зробити висновок, що в цілому виникнення державності у різних народів було зумовлене потребою суспільства зберегти свою цілісність, необхідністю здійснення ефективного соціального управління за нових умов суспільного життя, які склалися внаслідок появи нових економічних і соціальних відносин.

Проте, перехід від родоплемінної до державної організації на Сході прискорили географічні умови, що зумовили необхідність організації великих громадських робіт для спорудження іригаційних каналів. А у становленні державності країн із західним шляхом виникнення особливу роль відіграли швидке становлення ринкового господарства, зростання приватної власності, а також соціальна нерівність, що стала причиною гострої політичної боротьби.

Список використаних джерел

1. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 730 с.
2. Основи правознавства: посібник. Ч. 1 / Ю.М. Бисага та ін. Ужгород: Ліра, 2008. 304 с.
3. Основи правознавства: навч. посіб. / за заг. ред. І. В. Венедіктової, Т. Є. Кагановської. Харків. 2007. 349 с.
4. Саміло Г.О. Теорія держави і права. Навчальний посібник. Запоріжжя: «Просвіта», 2010. 348 с.
5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підруч. для вузів. Харків: Консум, 2001. 655 с.
6. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. Київ: Правова єдність, 2009. 312 с.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ ІЗ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Останнім часом стає зрозуміло, що швидкими темпами зростає роль засобів масової інформації у формуванні громадської думки з тих чи інших проблемних питань. У першу чергу, це пов'язано з дуже швидким поширенням різних форм інформації, яке забезпечується за допомогою сучасних технологій, а відповідно і підвищенням темпів донесення її до громадськості та відповідного формування у людей певного світогляду залежно від її наповнення та спрямування.

Не звертаючи увагу на існуючі недоліки та прорахунки всієї системи прокуратури, саму її роль та участь у функціонуванні системи правосуддя не слід недооцінювати. Позитивні результати роботи органів прокуратури висвітлюються на офіційних сайтах, і відповідно стають доступними для всього загалу, але вони не відомі широкій громадськості, а поширення такої інформації майже не цікавить організації ЗМІ, через затребуваність у населення зовсім іншої більш «гарячої» інформації. А що стосується негативних випадків, то вони навпаки цікавлять журналістів і «розкручують» їх всіма можливими засобами [1].

Інформація сьогодні являється одним з найбільш важливих факторів, що впливають на формування суспільної думки в двадцять першому столітті. Тому кожна людина без винятку повинна мати можливість користуватися інформацією задля задоволення своїх потреб. Вільний доступ до інформації створює так зване «інформаційне суспільство», яке стимулює в кожній людині розвиток таких демократичних цінностей, як обмін інформацією та знаннями, взаємна терпимість і повага до особливостей інших людей [2].

Правові засади інформаційної діяльності органів прокуратури та їх взаємодії із засобами масової інформації визначені п. 9 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про прокуратуру», в якому закріплено засаду прозорості діяльності прокуратури, що забезпечується відкритим конкурсним зайняттям посади прокурора, вільним доступом до інформації довідкового характеру, наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень щодо її надання.

У ст. 6 Закону України «Про прокуратуру» зазначено вимоги щодо інформування про діяльність органів прокуратури, до них належать наступні:

– органи прокуратури мають в обов'язковому порядку не менш як два рази протягом року інформувати суспільство про свою діяльність через повідомлення у ЗМІ; Генеральний прокурор України у свою чергу має не менше одного разу на рік звітувати перед Верховною Радою України стосовно діяльності органів прокуратури, надаючи узагальнені аналітичні та статистичні дані;

– не менш як два рази на рік інформують населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці про результати діяльності на цій території, надаючи узагальнені статистичні та аналітичні дані;

– інформація про діяльність прокуратури оприлюднюється в загальнодержавних та місцевих друкованих ЗМІ і на офіційних Веб-сайтах органів прокуратури;

– органи прокуратури оприлюднюють видані ними нормативно-правові акти з питань організації та діяльності прокуратури України в порядку, встановленому законом [3].

Задля реалізації права усіх громадян на доступ до інформації органи прокуратури шляхом систематичного та оперативного її оприлюднення повинні забезпечувати доступ до публічної інформації, що знаходиться у володінні органів прокуратури України та становить суспільний інтерес. Під публічною інформацією розуміється, інформація відображена та задокументована будь-якими засобами на будь-яких носіях, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених

чинним законодавством, або знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації (ст. 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації») [4].

У контексті загальних засад організації доступу до публічної інформації, на які мас-медіа можуть посилалися у відносинах з органами державної влади, слід також згадати і статтю 10 *Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів*, якою визначено, що органам державної влади слід вживати всіх потрібних заходів щодо опублікування офіційних документів, які є у їх розпорядженні, задля підвищення рівня прозорості та ефективності органів державного управління, а з метою сприяння залученню інформованої громадськості у справи, які становлять суспільний інтерес [5, с. 20].

Органи прокуратури завжди виступали і виступають за конструктивний діалог і нормальну співпрацю зі ЗМІ, але маємо зазначити, що наразі у діяльності органів прокуратури постали наступні суттєві проблеми комунікативного характеру:

– не всі прокурори у змозі правильно та зрозуміло подати інформацію ЗМІ та громадськості, зробивши це не складними юридичними конструкціями, а зрозумілою, доступною мовою для населення;

– невміння великого відсотку прокурорів правильно виходити із конфліктних або компрометуючих ситуацій, які можуть виникнути під час спілкування із громадськістю та ЗМІ;

– недосконала нормативна (і насамперед відомча) база, яка регулює порядок, напрями та особливості взаємовідносин прокуратури зі ЗМІ та громадськістю;

Наведені вище проблеми мають комплексний системний характер, і для їх вирішення необхідно застосовувати комплексні механізми їх вирішення [6, с.7].

На даний момент прокурори повинні знати, і багато з них вже знають про те, що вони не можуть уникнути висвітлення у ЗМІ більшої частини своєї діяльності. Зазначена тенденція також пов'язана зі зростаючою потребою дотримання принципу прозорості для всіх видів діяльності органів держави. Прозорість є дуже важливою для ефективного функціонування системи правосуддя, оскільки вона надає можливості громадськості довіряти та поважати прокуратуру, тим самим сприяючи їхньому позитивному іміджу [7].

Та все ж таки важливо розглянути, які ж саме інструменти необхідно використовувати, щоб, з одного боку, покращити комунікацію, а з іншого, зберегти конфіденційність? Узагальнення наявних літературних джерел та нормативно-правових актів, що регламентують діяльність прокуратури, дозволяють виокремити такі:

1) веб-сайти прокуратури та/або конкретних прокурорів;

2) «Дні відкритих дверей» прокуратури (зустріч із прокурорами або спеціалістами, які можуть відповісти на запитання щодо конкретних аспектів діяльності, відео, яке представляє організацію тощо). Наприклад, не завадило б проводити зустрічі прокурорів з майбутніми юристами, показуючи їм роботу прокурора так би мовити «з середини», висвітлюючи при цьому цікаві факти з особистого професійного життя, про завдання, які сьогодні доводиться виконувати працівникам відомства;

3) прес-конференції (наприклад, презентація річного звіту про діяльність, тощо);

4) участь прокурорів у публічних дебатах (медіа, конференції-дебати, презентації для асоціацій та клубів тощо) [8];

5) створення телевізійних програм, орієнтованих на висвітлення функціонування судової системи (документальні фільми, створені фахівцями ЗМІ у співпраці із органами прокуратури, які представляють конкретні аспекти діяльності органів прокуратури);

6) присутність у соціальних мережах, що надасть можливість громадянам більш детально ознайомитись з тим чи іншим представником.

Таким чином, сьогодні необхідно працювати над зміною ставлення громадян до інформації взагалі і до інформації, що висвітлює діяльність органів правосуддя, зокрема. Правова та інформаційна культура населення, тобто коли інформацію використовують із перевірених джерел, допоможе в цілому сприяти розвитку відкритої та прозорої діяльності

органів прокуратури. Органи прокуратури готові взаємодіяти зі ЗМІ та громадськими організаціями, але необхідно, щоб усі сторони такої взаємодії дотримувалися взаємоузгоджених правил та поважали один одного. І насамперед необхідно пам'ятати, що досконала взаємодія органів прокуратури і ЗМІ сприятиме підвищенню довіри громадян до органів прокуратури.

Список використаних джерел

1. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. URL : <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichnidoslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykhinstytutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadianukrainy-2>.
2. І. О. Билиця. Взаємодія органів прокуратури із засобами масової інформації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v68/91.pdf>
3. Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 року № 1789-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 // Відомості Верховної Ради України – 2011. – № 32. – Ст. 1491.
5. Свобода інформації в Україні та світі. Теорія та практика / упоряд. О. М. Павліченко, Р. І. Стадник ; ГО «Харківська правозахисна група». – Харків : ТОВ «Видавництво права людини», 2015. – 216 с.
6. Особливості взаємодії засобів масової інформації з правоохоронними органами: міжнародний та національний досвід: матеріали міжнародного круглого столу (23 листопада 2016 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2017. – 48 с.
7. Циганок С. Правові засади взаємодії органів прокуратури із ЗМІ та громадськістю. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/10/19.pdf>
8. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя. URL : http://www.vru.gov.ua/add_text/264.

Жернова М. Г., студентка 3 курсу, гр. КІР 171
Науковий керівник - **Козинець І.Г.**, ст. викладач
кафедри трудового права, адміністративного права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Державне соціальне страхування – це невід’ємна складова соціальної системи будь-якої економічно розвиненої країни. Світовий досвід свідчить, що налагодженість відносин у соціальній сфері не лише підвищує рівень існування людини в суспільстві, а й багато в чому формує її ставлення до держави та процесів, які в ній відбуваються. Тому дана система є такою важливою.

Незважаючи на істотні відмінності в соціально-економічній та політичній ситуації в різних країнах, за формою фінансування прийнято вирізняти:

1) Північно-європейський варіант (Ірландія, Великобританія, Швеція та інші скандинавські країни), де до 50% соціальних видатків покривається за рахунок соціального страхування. [1, с. 193].

2) Континентальний варіант – Франція, Німеччина, Бельгія та Нідерланди є найбільш популярними його представниками. У наведених країнах частка соціальних видатків у ВВП становить приблизно 30%.

3) Окремо виділяють систему соціального страхування США. Вона має мало спільного з типологією ЄС, хоча варто зазначити, що пропорції видатків між бюджетним і страховим фінансуванням у них належать до другого типу, а частка соціальних видатків у ВВП тут значно нижча [2].

За соціальним спрямуванням США та ЄС мають вагомі розбіжності. США за мету соціального страхування ставить підтримання мінімального життєвого рівня, а в ЄС воно спрямоване на задоволення основних життєвих потреб суспільства, та уникнення суттєвого зниження доходів через виникнення факторів соціального ризику.

Фонди соціального страхування функціонують за рахунок трьох надходжень: страхових внесків працівників, внесків роботодавців та субсидій держави. Внески працівників – це відрахування з їх доходу, який являє собою по суті прибутковий податок. Ставка внеску встановлюється у відсотках до валового заробітку і є на більшість випадків пропорційною незалежно від величини доходу. Ставки внеску встановлені: у США – 7,15%; у Великобританії – 5,7 і 9% (залежно від доходу); у Франції – 5,7% [3, с.111, 118].

Внески з підприємств стягуються у відсотках не до загального фонду заробітної плати зайнятих, а до максимальної сумарної заробітної плати, яка була визначена раніше, а ті суми, які є вищими за цей максимум, не враховуються. У США та Німеччині ставка внеску працівників і роботодавців ідентична, в інших країнах внески роботодавця порядком вищі.

Кошти обов'язкового соціального страхування використовують як грошові виплати, це пенсії і допомоги, яким властива цільова спрямованість, як за метою використання, так і аудиторією, якій ці виплати призначаються.

Основи соціального страхування беруть свій початок у кінці XIX ст. саме в Німеччині, де понад століття система соціального страхування мала три напрями: медичне страхування, пенсійне страхування та страхування по безробіттю. У 1995 році з'явився ще один напрям – страхування на випадок необхідності догляду під час хвороби або у зв'язку зі старістю. Соціальне страхування обов'язкове і регулюється законом. Фінансування проходить за рахунок страхових внесків від працівників [1, с. 194].

Німеччина увійшла в список перших країн, де ввели в практику медичне страхування і центральний принцип німецької системи медичного страхування - це те, що уряд не несе відповідальність за фінансування охорони здоров'я, а зобов'язується в свою чергу створити умови для того, щоб необхідні фонди були організовані працівниками та роботодавцями, і виконує наглядову функцію за роботою усієї системи медичного страхування. Для Німеччини характерна подвійна система страхування здоров'я за участю як приватних, так і державних організацій [4].

Правовою основою пенсійного страхування є соціальне законодавство Німеччини. Пенсійне страхування має на меті надання пенсій у зв'язку з професійною або загальною непрацездатністю, а також виплату пенсій по старості, також їх виплата на випадок втрати застрахованого годувальника сім'ї і як заходи щодо покращання санітарних умов життя застрахованого населення. Страхування від безробіття – це третій основний напрям німецької системи соціального страхування. Де метою є забезпечити коштами для проживання осіб, що втратили роботу, і в свою чергу мінімізувати наслідків безробіття для економічної і соціальної сфер. Обов'язкове страхування від нещасних випадків представляє собою самостійний напрямом соціального страхування. Воно має сприяти попередженню нещасних випадків і зниженню ризиків їх наслідків.

У Німеччині надається допомога жінкам з материнства. Кожна жінка як майбутня мати має особливий захист від небезпеки на робочому місці, а також від звільнення в період чотирьох місяців перед народженням дитини і чотирьох місяців після пологів. Щоб мати можливість отримати страхову допомогу обов'язковими є наявність страхового та трудового стажу.

Далі розглянемо соціальне страхування на прикладі США. Програми соціального страхування регламентуються федеральними законами, нормативними документами штатів чи їх комплексним впливом. Модель пенсійного страхування США передбачає державну та приватну складові, де друга є більш розповсюдженою. Пенсійні фонди відіграють значущу роль в інвестиційній сфері країни, виступаючи одночасно одним із найвагоміших джерел інвестицій в економіку. Варто звернути увагу на систему соціального страхування у сфері охорони здоров'я, яка побудована переважно на добровільних і приватних засадах. Добровільне страхування у США доповнює державне фінансування охорони здоров'я, забезпечуючи додаткові сервісні медичні послуги, розширюючи фінансові можливості цієї сфери [5].

Країни Скандинавії розглянемо на прикладі Швеції, де інститут соціального страхування включає три основні складові: страхування здоров'я; страхування від безробіття; систему національних пенсій. Шведська система державного страхування здоров'я фінансується переважно із суспільних фондів, охоплює практично весь перелік стандартних медичних послуг і дозволяє компенсувати переважну частку витрат на лікування. Також важливо зазначити специфіку системи страхування від безробіття, вона реалізується через каси, які утворюються профспілками. Такі осередки функціонують по всій території Швеції [2, с.104-111].

Таким чином, для вирішення проблем, що постають нині перед Україною в сфері соціальної політики, доцільно було б запозичити деякі риси соціального страхування найбільш розвинених країн світу. Адже їх багаторічний досвід дає можливість відібрати лише позитивні та ефективні методи соціального захисту, тим самим уникнути значних помилок при вдосконаленні власної системи соціального страхування.

Список використаних джерел

1. Рівчаченко С. Б. Становлення та розвиток соціального страхування в країнах ЄС. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 5/1. С. 191–196.
2. Суханова А. Еволюція розвитку соціального страхування URL : http://sophus.at.ua/publ/2011_11_15_16_kampodilsk/section_5_2011_11_15_16/evoljucija_rozvitku_socialnogo_strakhuvannja/7-1-0-166 (дата звернення: 10.04.2020).
3. Григораш Г.В., Григораш Т.Ф., Олійник, Субачов І.Т. Системи соціального страхування зарубіжних країн: Навчальний посібник. Дніпропетровськ: ДДФА, 2007. 146 с.
4. Костак З. Р. Зарубіжний досвід розвитку загальнообов'язкового державного медичного страхування. *Вісник Львівської комерційної академії*. 2014. Вип. 45. С. 121-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2014_45_27 (дата звернення: 10.04.2020).
5. Козоріз Г.Г. Зарубіжний досвід формування ефективних інститутів соціального страхування. URL: http://ird.gov.ua/sep/sep20131%2899%29/sep20131%2899%29_176_KozorizHH.pdf (дата звернення: 08.04.2020).

Жук П. В., студентка гр. КЮ-192

Науковий керівник – **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ СМЕРТНОЇ КАРИ НА РУСІ

На початку II тис. н.е. найбільшою політичною формою розвитку територій і організації населення була Давньоруська держава – Київська Русь. Вона забезпечувала необхідний рівень внутрішньої взаємодії, а також їх ефективне входження до системи зовнішніх економічних, політичних та культурних зв'язків. Питання про рівень розвитку політичної та правової системи Давньоруської держави і досі викликає різноманітні дискусії серед науковців.

На сьогоднішній день одним із провідних інститутів кримінального права є інститут покарання. Цей важливий інститут має давнє коріння, яке сягає до часів утворення Української держави. Смертна кара – це позбавлення людини життя як покарання, що передбачено законодавством держави і здійснюється згідно з вироком суду або за рішенням інших державних чи військових органів. Відомо, що смертна кара виникла у ході реалізації принципу таліону, а ще раніше існував «принцип кровної помсти». В обох випадках міра покарання повинна була дорівнювати тяжкості вчиненого злочину, тобто має відтворювати шкоду, заподіяну злочинцем, і виражалось це формулою «рівне за рівне».

Відомий радянський юрист Є.Б. Пашуканіс зазначав, що походження кримінального права нерозривно пов'язане зі звичаєм кровної помсти [1, с.160]. Немає сумніву, що ці два історичні явища генетично пов'язані один із одним. Майже всі народи та цивілізації на певному етапі свого історичного розвитку застосовували смертну кару до кримінальних і політичних злочинців. Так як даний вид покарання виник ще під час панування

первіснообщинного ладу, то на момент створення держави, особи, які керували цими процесами, стикнулись із існуючими звичаями, серед яких була і кровна помста.

Правова система Київської Русі формувалась впродовж тривалого часу, а утворилась ще у дохристиянський період як результат диференціації системи нормативного регулювання суспільних відносин, які існували у додержавний період. Варто зазначити, що досить важливу роль у становленні правової системи Київської Русі відігравали зміни у правосвідомості князів. Їх язичницькі уявлення з плином часу змінились на такі, які відповідали християнським нормам і принципам.

Право стародавньої Київської Русі зазнало суттєвого впливу зі сторони візантійського права, особливо після хрещення Русі Володимиром Великим. Так як у Візантії церковне право мало деяку перевагу над державним, то, відповідно церковним законам, нанесення каліцтв і вигнання були більш поширені, ніж смертна кара і тюремне ув'язнення, так як не порушувало заборони щодо вбивства.

Проаналізувавши зміст багатьох давньоруських документів, літописів і збірників права, науковці дійшли висновку, що смертна кара на Русі юридично закріпленою не була. Так само, у текстах нічого не сказано про кровну помсту. Але тогочасні літописи, народні легенди розповідають про такі види покарань як закопування живою, спалення, четвертування, утоплення, повішення, тощо. Найбільше таких відомостей про час князювання Володимира Великого. Відомо, що за порадою єпископів, князь Володимир запровадив такий вид покарання для розбійників з метою зменшення кількості розбоїв, але тільки після повного доведення вини на судовому засіданні [2, с. 89].

У «Руській Правді» чітко не визначено поняття «покарання». Натомість у вищезазначеному законодавчому документі вживаються такі терміни, як «помста», «вирне платити» тощо [3, с. 11]. Так, «Руська Правда» деякими статтями закріплює можливість потерпілим або їх родичам завдавати таке покарання злочинцю, яке б відповідало за своєю суттю рівню вчиненого ним діяння. Але це було можливо тільки у тому випадку, якщо було повністю доведено у судовому порядку, існувала можливість «відкупитися» – сплатити штраф. Він складався із двох частин: перша сплачувалась державі, друга – родичам. За відсутності останніх, вся сума штрафу надходила до державної скарбниці.

Остаточно кровна помста була скасована у період правління тріумвірату Ярославичів і замінена на грошові штрафи, які, очевидно, були більш вигідними для держави. Грошове стягнення за «оновленою» «Руською Правдою» залежало від становища потерпілого у суспільстві, тобто мало становий характер. Пізніше Володимир Мономах у «Повчанні дітям» повністю засуджував смерть як вид помсти, і писав: «Ні правого, ні винуватого не вбивайте і не веліть убивати його. Якщо навіть заслуговуватиме смерті, то і не погубляйте жодного християнина» [4, с. 49].

Підсумовуючи вищевикладене, ми можемо стверджувати, що у часи Київської Русі призначення смертної кари, швидше за все, було прерогативою екстраординарних повноважень князя, її застосовували в надзвичайних ситуаціях, з посиланням на пряму дію біблійних постулатів. Відсутність смертної кари як юридично закріпленого виду покарання зовсім не означає, що вона не застосовувалась на практиці. Навіть якщо смертна кара і знаходила своє відображення на практиці, то тільки по відношенню державних злочинців, злочинців проти християнства, а також у випадках непокори влади. Можна стверджувати, що смертна кара як вид покарання в історії вітчизняного права – явище закономірне, яке генетично має походження з кровної помсти [5, с. 83]. Можемо вважати, що за часів Київської Русі смертна кара як вид покарання не була визнана необхідною. Подальше своє юридичне закріплення смертна кара знайшла за часів входження до Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої. Пізніше, даний вид покарання на теренах Української держави застосовувався за часів Російської імперії та Радянського Союзу.

Список використаних джерел

1. Пашуканис Е. Б. Избранные произведения по общей теории права и государства. М.: Наука. 1980. 270 с.
2. Тараненко М., Коломієць Т. Генезис смертної кари на території України. *Теорія і практика*. 2018 р. С. 89-91.
3. Паньонко І., Коваль В. Сутність та система покарань у Київській Русі за Руською Правдою. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2017. С. 11-17.
4. Кухта Б. З історії Української політичної думки. К.: Генеза 1994. 363 с.
5. Сухонос В. В. Смертна кара: історія і сучасність. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2012. № 2(7) С. 81-83.
6. Савченко Д. А. Правовая система Древней Руси XI-XII. *Развитие территорий*. 2015. № 3. С. 77-82.

Калашник О. С., студент I курсу групи ЗМКПРп-191
Науковий керівник – **Берднік І. В.** к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ПРИ КОНКУРЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

Для досконалого та ґрунтовного розуміння теми та її основних аспектів необхідно провести аналіз наявної термінології, яку включає зазначена тема. Отже розкладемо складений термін на більш прості: «кваліфікація злочинів» та «конкуренція кримінально-правових норм».

Кваліфікація злочинів - це точна кримінально-правова оцінка, конкретної небезпечної дії чи бездіяльності у суспільстві. Вона полягає у встановленні відповідності між ознаками абсолютної небезпечно-суспільної дії чи бездіяльності та ознаками, що передбачені в нормах кримінального закону.

Кваліфікацію злочинів здійснюють вповноважені на це відділи і посадові особи [1].

Термін «конкуренція кримінально-правових норм», в свою чергу складається з двох більш простих понять, а саме «конкуренція» та «кримінально-правова норма». Конкуренція – це суперництво в якій-небудь галузі, боротьба за досягнення кращих наслідків, змагання [2]. Отже під «конкуренцією» слід розуміти, змагання, яке відбувається між двома нормами права за те, у відповідності до якої з них буде відбуватися кваліфікація діянь чи бездіяльності особи.

Під «кримінально-правовою нормою» ж слід розуміти термін, що складається з кількох понять, перше – це «норма права», що у загальнотеоретичній науці не випадково визнається «вихідним елементом», «первинною ланкою», «первинною клітинкою права» [3]. В свою ж чергу «кримінально-правова норма» є встановлене державою та виражене в законі про кримінальну відповідальність загальнообов'язкове правило соціальної поведінки людей у суспільстві, що спрямовано на охорону суспільних відносин шляхом можливості (загрози) застосування засобів кримінально-правового впливу за вчинення правопорушень, що підпадають під дію цього закону, а також реального їх застосування до осіб, які їх вчинили [4, 5].

Проаналізувавши термінологію можна зробити висновок, що у кримінальному праві існують певні «дотичні точки», чи краще сказати «місця перетину» кількох норм кримінального права, що в свою чергу створює неоднозначність застосування норми відносно певних видів заборонених винних дій чи бездіяльності особи. А отже створює загрозу для основних (фундаментальних) принципів кримінального права. Принципи, що можуть бути порушені:

- особистий характер відповідальності;
- індивідуалізація кримінальної відповідальності і покарання;
- *non bis in idem* (лат. один злочин – одне покарання).

У кримінальному законі, не міститься нормативного визначення поняття «конкуренція кримінально-правових норм» та не регламентовані правила кваліфікації злочину у разі

конкуренції кримінально-правових норм. Проте необхідно зазначити, що кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн це питання таки знайшло законодавчу регламентацію [6].

Причини, що сприяють появі конкуренції:

- диференціація кримінально-правових норм;
- диференціація кримінальної відповідальності;
- недосконалість системи кримінального законодавства.

Позитивним аспектом конкуренції є сприяння розвитку кримінального законодавства [7].

Конкуренцію кримінально-правових норм необхідно чітко відмежовувати від колізії, множинності злочинів та суміжності статей кримінального закону, оскільки для всіх них характерно, що скоєне насправді чи лише на перший погляд, підпадає під ознаки двох чи більше правових норм, викладених в різних статтях (частинах, пунктах статей) Особливої частини КК [8, с. 275; 9].

Найбільше схвальних відгуків з боку кримінально-правової доктрини, а також являються найбільш обґрунтованими та багаторівневими, що дозволяє їм вмщувати всі інші запропоновані види конкуренції кримінально правових норм є:

- конкуренція загальної та спеціальної кримінально-правових норм (1й випадок);
- конкуренція кримінально-правових норм, частини та цілого (норми-частини та норми-цілого) (2й випадок);
- конкуренція декількох спеціальних кримінально-правових норм (3й випадок).

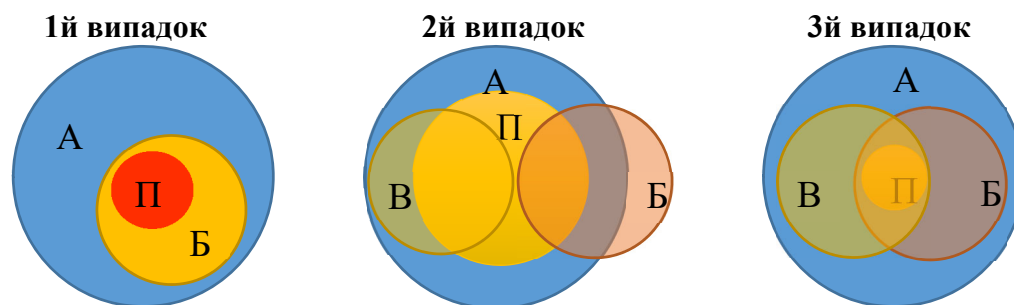

Рисунок - Зображення видів конкуренції кримінально-правових норм за допомогою логічних кіл Ейлера (А – загальна норма (норма ціле); Б, В – спеціальні норми (норми частини) П – винне діяння чи бездіяльність особи).

При конкуренції, що відбувається за участі загальної та спеціальної норм одна з них (загальна) обов'язково охоплює певне визначене коло діянь, а інша (спеціальна) – лише певну частину цього кола (менше вписане коло), тобто різновиди діянь, передбачених загальною нормою. Взаємозв'язок між ними характеризується співвідношенням понять “рід - вид” [7, 9].

Конкуренцію частини і цілого загалом можна визначити як окремий вид конкуренції кримінально-правових норм, при якому вчинений злочин підпадає під дію двох (або більше) кримінально-правових норм, одна з яких – являє собою «ціле», іншими словами, охоплює вчинене діяння в цілому та разом, а інша (інші) - норми – зветься «частини», визнають як самостійні злочини лише частини вчиненого суспільно небезпечного посягання [11, 12].

Конкуренція спеціальних кримінально-правових норм має місце, коли розмежування кримінальної відповідальності здійснюється шляхом виділення з однієї загальної норми кількох спеціальних норм [10], кожна з яких претендує на застосування при кваліфікації вчиненого суб'єктом правопорушення.

Список використаних джерел

1. Кваліфікація злочинів. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кваліфікація_злочинів
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ. Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
3. Байтин М. И. Сущность права: современное нормативное правопонимание на грани двух веков. 2-е изд., доп. Москва: Право и государство, 2005. 544 с.
4. Филимонов В. Д. Норма уголовного права = Norm of Criminal Law. С.-Пб. : Юридический центр Пресс, 2004 281 с.
5. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гусавського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. Київ: Істина, 2011. 1112 с.
6. Ус О. Конкуренція кримінально-правових норм під час кваліфікації злочину. *Національний юридический журнал. Теорія і практика.* 2019. №3. С. 89-94. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/3-1.pdf (дата звернення: 10.04.2020).
7. Людовик В.Д. Кваліфікація злочинів підслідних національній поліції: конспект лекцій для курсантів ФПФОДР. Дніпро : ДДУВС, 2016. 68 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0908/17.1.pdf> (дата звернення: 10.04.2020).
8. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. Київ, 2005. 676 с.
9. Конкуренція правових норм. Загальнотеоретична характеристика. *Часопис Національного університету "Острозька академія".* Серія "Право". 2012. № 1(5). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12bvvnzh.pdf> (дата звернення: 10.04.2020).
10. Ус О.В. Кваліфікація злочину при конкуренції спеціальних кримінально-правових норм. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право.* 2019. №56. т.2. С. 79-83. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.55/part_2/27.pdf (дата звернення: 10.04.2020).
11. Ус О.В. Кваліфікація злочину при конкуренції кримінально-правових норм частини та цілого. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право.* 2019. №55. т.2. С. 110-114. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.55/part_2/27.pdf (дата звернення: 10.04.2020).
12. Федоренко Д.М. Вимагання: конкуренція норм частини і цілого. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди «Право».* 2012. №19. С. 138-145.

Кирдан Ю. В., студент гр. МКПРп-191

Науковий керівник – **Сенченко Н. М.**, кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та правосуддя

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ

Забезпечення дотримання законних гарантій прав та свобод осіб в кримінальному провадженні на даний момент є актуальним питанням, оскільки вони часто порушуються. Так, Конституцією України передбачено, що одним з основних обов'язків України є забезпечення, захисту прав особи у всіх сферах правового регулювання, в тому числі і кримінальній процесуальній, про далі і піде мова. Слід зазначити, що законно звужити права особи можна тільки у ситуаціях, які регламентовані чинним законодавством. Найбільш чітко виражені такі обмеження саме кримінальному праві та процесі. Безумовно під час кримінального провадження діє презумпція невинуватості, що дозволяє дотримуватися прав та свобод людини та має таке визначення - особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в порядку, передбаченому Кримінально процесуальному кодексі (далі –КПК), і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом [1].

Хоча презумпція невинуватості і законодавчо закріплена, на думку вчених вона не може бути автоматично реалізована в цілому та і окремі її частини. Проблемним є на сьогоднішній момент саме вплив презумпції невинуватості на процес доказування в

кримінальному провадженні, оскільки виникають певні непорозуміння щодо уточнення мети законодавчої діяльності в цілому. Незрозумілим та провокаційним питанням є також шлях реалізації презумпції невинуватості в контексті процесів що базуються на визнанні обвинуваченим своєї вини. Вище перелічене дозволяє зробити висновок, що дана тема актуальна та потребує більш детального дослідження.

Проблематику презумпції невинуватості в процесі доказування досліджували такі українські вчені, як Гловюк І.В., Грошевий Ю.М., Коні А.Ф., Коржанський М.Й., Крижанівський В.В., Лисогор В., Навроцька В.В., Нор В.Т., Осауленко О.А., Полянський М.М., Строгович М.С., Фаткуллін Ф.М., Юдківська Г.Ю. та ін.

Проаналізувавши кримінальне законодавство можна визначити чітку структуру презумпції невинуватості:

1. Суб'єкт на якого власне діє презумпція невинуватості;
2. Доказування, яке покладено на сторону обвинувачення (потерпілий, слідчий, прокурор);
3. Заборона будувати обвинувачення на припущеннях та недопустимих доказах та доказах одержаних незаконним шляхом.

Що стосується першого елемента, то згідно із ст. 62 Конституції України та ч. 1 ст. 17 КПК суб'єктом на якого поширюється презумпція невинуватості є «особа», яка є невинуватою доти, доки не доведуть її вину. Слід зазначити, що в міжнародному законодавстві під презумпцію невинуватості підпадає тільки обвинувачені особи, дана норма відображена в Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод. Це дає змогу зробити висновок, якщо в національному законодавстві невизначене коло осіб на яких поширюється презумпція невинуватості, то до них можна віднести не тільки підозрюваного, обвинуваченого, а й свідків, осіб в чийй власності проводяться слідчі розшукові дії.

Обов'язок доказування винуватості покладається на сторону обвинувачення: слідчого та потерпілого, а у випадках передбачених статтею 92 КПК і на потерпілого. У свою чергу стороною захисту невинуватість не доводиться.

Що стосується доказування в кримінальному провадженні, то воно має на меті отримання достовірних даних про причетність та винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, тобто діями сторони обвинувачення щодо повного, всебічного та неупередженого дослідження обставин йде процес спростування презумпції невинуватості. Так, в статті 94 КПК зазначається, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом зобов'язані оцінити докази та прийняти відповідне процесуальне рішення, яке може містити в собі повідомлення про підозру або ж обвинувальний акт, де міститься посилення на конкретну особу. Підґрунтям такого процесуального рішення є чіткі та неспростовні докази, що не порушують правил принципу «поза розумним сумнівом». Хоча, тлумачення даної концепції в кримінальній літературі відсутнє, але Петрухін І. Л. трактує, що концепція «розумного сумніву» відкинула вимогу встановлення істини і замінила її допущенням високої ймовірності висновку [2, с. 19]. Це дає змогу зрозуміти, що дана концепція має на меті прийняття рішення посадовою особою стосовно притягнення винної особи до відповідальності. Подібну думку має і Вапнярчук С. В., який під час прийняття проміжних рішень, наприклад, як застосування запобіжних заходів, вважав, що достатньою буде лише обґрунтована підозра у вчиненні кримінального правопорушення та наявності ризиків, передбачених КПК [3, с. 265]. Логічним та узгодженим обов'язком сторони обвинувачення є надання права особі не давати показання проти себе. Така норма відображена як в нормативних актах міжнародного законодавства - Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, так і національного законодавства - ч. 1 ст. 63 Конституції України: «Особа не несе відповідальності за відмову давати показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом». Дана норма продубльована також і в КПК:

пп. 4, 5 ч. 2 ст. 42 КПК - щодо обвинуваченого; п. 6 ч. 2 ст. 56 КПК – щодо потерпілого, а у п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК – стосовно свідка[1].

Слід зазначити, що в кримінальній літературі, що відмова від дачі показань підозрюваним чи обвинуваченим є його правом та не розглядається як доказ вини такої особи [4, с. 35].

Стосовно звичайного підходу до доказування стороною обвинувачення, то вчені висловлювались подальшим чином, Грошевський Ю.М. писав наступне, що «під час провадження з окремих видів злочинів (наприклад, корупційних), з урахуванням виду злочину та спеціального суб'єкта, треба покласти тягар доведення окремих обставин предмету доказування – законність отримання грошей, цінностей, майна, тощо – на спеціальних суб'єктів» [5, с. 576]. Як свідчить закордонний досвід країн Великобританії, Франції, Польщі дієвість такого способу доказування є досить значною, де тягар доказування покладається на сторону захисту [6, с. 22].

Велику увагу науковці приділяють питанню доказуванню потерпілим. Дана норма міститься в ч. 1 ст. 92 КПК, де обов'язок доказування винуватості покладається на потерпілого лише у випадках, коли останній є стороною обвинувачення та самостійно подає докази на підтвердження винуватості особи. У такому випадку на потерпілого покладається обов'язок доводити допустимість, достатність і належність доказів [7, с. 114].

Що стосується заборони будувати обвинувачення на припущеннях та недопустимих доказах та доказах одержаних незаконним шляхом. Термін – «докази, отримані незаконним шляхом», оскільки, виходячи з дефініції поняття «доказ», ним є тільки ті фактичні дані, які отримані в порядку передбаченому статтею 84 КПК. Отже, інформація, яка була отримана незаконним шляхом не може бути визнана доказом.

Від вирішення даних питань, які стосуються процесу доказування напряму залежить і дія презумпції невинуватості та доведення вини самої особи. Так, ч. 6 ст. 9 КПК зобов'язує правозастосовувача у разі, коли норми законодавства не регулюють процес кримінального провадження, то застосовувати загальні засади, у тому числі й презумпцію невинуватості.

Таким чином можемо зробити висновок, що зміст презумпції невинуватості та практика її застосування під час кримінального провадження та процесу доказування відповідає як національному законодавству, так і міжнародному стандарту судочинства. Водночас подальшої розробки та вдосконалення потребують приписи закону, що стосуються нормативного забезпечення доведеності вини шляхом регламентації порядку збирання доказів, конкретизації правового статусу учасників доказової діяльності.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Петрухин И.Л. Истина, достоверность и вероятность в суде / И.Л. Петрухин // Юридический мир. – 2003. – № 8. – С. 17–25.
3. Вапнярчук В.В. Теоретико-методологічні основи кримінального процесуального доказування / В.В. Вапнярчук. – Х., 2015. – 682 с.
4. Гаспарян Н. Праву не свидетельствовать против себя нужны дополнительные гарантии / Н. Гаспарян // Российская юстиция. – 2000. – № 12. – С. 32–37.
5. Грошевський Ю.М. Концептуальні засади побудови проекту кримінально-процесуального кодексу України / Ю.М. Грошевський. – Х. : Право, 2011. – 652 с.
6. Гуценко К.Ф. Уголовный процесс зарубежных государств / К.Ф. Гуценко, Л.В. Головкин, Б.А. Филимонов. – М. : Зерцало-М, 2000. – 517 с.
7. Перепелиця С.І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення / С.І. Перепелиця. – Х. : Право, 2015. – 178 с.

Кобища М. О., студентка гр. ЗМКПРп-191
Науковий керівник – **Головко М. Б.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЗАПОБІГАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ У НІМЕЧЧИНІ ТА НІДЕРЛАНДАХ

Дослідження позитивного досвіду зарубіжних країн з метою забезпечення належної превенції злочинності взагалі та пенітенціарної, зокрема, є одним з напрямів вдосконалення системи запобігання злочинності в нашій державі.

Використання ув'язнення за останнє десятиліття, як кара за вчинений злочин, постійно зростає в усьому світі – більш ніж 10 мільйонів людей на сьогодні перебувають за ґратами. З початку тисячоліття кількість ув'язнених у світі зросла майже на 20% і цей процес має тенденцію до зростання [1]. Прикрим стає той факт, що пенітенціарна злочинність стає інструментом поширення кримінальної моделі поведінки в суспільстві, його криміналізації шляхом звикання до насильницьких способів вирішення конфліктів.

Формування належного та адекватного механізму запобігання пенітенціарній злочинності перебуває у прямому безпосередньому зв'язку із станом наукових теоретико-кримінологічних розробок щодо окремих видів злочинності. У зв'язку з цим дослідження зарубіжного досвіду в даній сфері з метою впровадження його позитивних аспектів виступає окремим напрямом наукової діяльності та обумовлює актуальність обраної теми.

Як свідчить практика, тенденція до зростання злочинності, зокрема й пенітенціарної, у країнах західної Європи як науковці, так і суспільство пов'язують з, так званим, «етнічним елементом». У минулому році понад 300 тисяч людей отримали притулок в ЄС. Майже 70% сирійців прийняла Німеччина [2]. У той же час, з 2014 року кількість зареєстрованих поліцією у німецькій федеральній землі Нижня Саксонія насильницьких злочинів збільшилася на 10,4 відсотка. У переважній більшості випадків (92,1 відсотка) такий приріст викликаний саме біженцями [3].

Отже, у контексті нашого дослідження видається за доцільне зупинитися на досвіді таких держав, як Німеччина та Нідерланди.

Так, в процесі проведеного німецьким Кримінологічним науково-дослідницьким інститутом федеральної землі Нижня Саксонія анонімного анкетування в 33 в'язницях Бремена, Бранденбурга, Нижній Саксонії, Саксонії і Тюрінгії (загальна кількість осіб, що відбувають покарання – 6400) були встановлені факти застосування насильства у в'язниці до кожного четвертого ув'язненого, сім відсотків з опитаних зазначили про те, що вони ставали жертвами насильства сексуального характеру [4, с.81].

Результати дослідження стали підставою для розробки додаткових заходів з метою запобігання злочинності у в'язницях Німеччини. Зокрема, була визначена необхідність обладнання старих в'язниць системами відеоспостереження; розміщення ув'язнених в окремих камерах; посилення зовнішнього та внутрішнього спостереження за ними; недопущення скорочення тюремного персоналу.

У в'язницях Нідерландів більшість засуджених відбувають покарання за крадіжки, наркотики або грабежі без застосування насильства. Починаючи з кінця XVI ст. пенітенціарна система Нідерландів постійно вдосконалюється. Останню в'язницю, яку назвали самою економною, було відкрито у 2006 р. Вона обладнана потужною системою відеоспостереження, що фіксує обстановку у всіх приміщеннях, за винятком спальних місць і душових. Засуджені носять електронні браслети, в стіни вбудовані мікрофони, пов'язані з системою розпізнавання емоцій (програма аналізує тон і гучність голосу, що дозволяє охороні попереджати конфлікти). У кожній камері встановлена сенсорна панель, за допомогою якої можна дізнатися розпорядок. Ці технічні нововведення дозволили істотно скоротити кількість наглядачів. ґрати на вікнах відсутні, а замість них – броньоване скло.

В'язниця нагадує звичайний будинок. У вільний час в'язням дозволено користування комп'ютером, але без можливості виходу в Інтернет. У всіх в'язницях є католицькі каплиці, загальні молитовні кімнати, які по черзі відвідують християни, мусульмани та іудеї.

Заохоченню ув'язнених до належної поведінки слугують не лише технічні заходи та відповідне обладнання в'язниці. Згідно приписів спеціальних нормативних актів термін ув'язнення визначається трьома категоріями: превентивною, середньою та заключною. Якщо під час першої засуджений поведився без порушень, то його переводять до другої категорії, з правом проводити вихідні вдома. Ті, хто перейшов до третьої категорії після ранкової перевірки можуть йти на роботу до міста і повертатися ввечері [4, с.82].

Розглянувши основні риси сучасної пенітенціарної системи Німеччини та Нідерландів необхідно підкреслити, що:

- у Німеччині робиться акцент на необхідності технічного оснащення виправних установ при збереженні необхідної кількості їх співробітників, а також на підході до поводження з в'язнями по принципу «батіг-пряник», що передбачає посилення спостереження за ув'язненими, зокрема, внаслідок обладнання старих в'язниць системами відеоспостереження;

- пенітенціарна система Нідерландів увібрала в себе досвід Німеччини, додавши свій власний гуманістично-заохочувальний підхід, що впливає на зацікавленість осіб, які відбувають покарання, в законослухняній поведінці.

З огляду на викладене, слід визнати, що дослідження й аналіз системи превенції пенітенціарної злочинності у зарубіжних країнах дає достатньо підстав для можливості запозичення вітчизняною кримінологічною системою позитивних практик запобігання цієї злочинності та їх втілення у діяльності правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Тюрми програють. Час знайти альтернативу. URL: <https://freezone.org.ua/tyurma-prograye-chas-znajty-alternatyvu/>
2. Кількість біженців у країнах Євросоюзу. *Європейська правда*. URL: https://dt.ua/WORLD/kilkist-bizhenciv-u-krajinah-jevrosoyuzu-309741_.html. (дата звернення: 17.04.2020).
3. Біженці в Німеччині та рівень злочинності: факти і міфи URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%B1%D1%96%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%86%D0%BC%D1%96%D1%84%D0%B8/a-4201778>. (дата звернення: 17.04.2020).
4. Климкін В. М. Запобігання насильницькій пенітенціарній злочинності: досвід зарубіжних країн. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 6-3 т.2. С.80-84.

Коваленко О. В., студент групи КЮ-192

Науковий керівник – **Нітченко А. Г.**, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРИНЦИПИ ГРОМАДЯНСТВА, ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Одним із найважливіших елементів конституційно-правового статусу особи є громадянство. Від наявності громадянства залежать обсяг правосуб'єктності людини та характер її взаємовідносин з державою. Закріплені в законодавстві принципи громадянства є віддзеркаленням державної політики у зазначеній сфері, саме вони є тими ідеями, що покладені в основу законодавства про громадянство, взаємовідносин між державою та особою [1, с. 95]. Проблематика громадянства у нашій країні протягом останніх років набула виняткової актуальності, оскільки в останні роки лунають заклики до можливості подвійного громадянства в Україні. Саме тому, необхідність удосконалення інституту громадянства України стала предметом обговорення багатьох дослідників. До того ж, суттєво зріс інтерес до інституту громадянства у зв'язку з проголошенням у нашій країні прав і свобод людини найвищою цінністю. Тому метою даної роботи є розкриття сутності принципів громадянства та здійснення їх класифікації.

Відмітимо, що принципи громадянства – це досить складне та багатоманітне явище, оскільки саме принципи громадянства виступають тією основою, яка зв'язує воедино різноманітні складові громадянства, найбільш повно відображає його сутність як цілісного правового інституту. Сутність принципів громадянства зводиться до наступного:

- 1) відбивають сутність та зміст інституту громадянства;
- 2) є вихідними засадами;
- 3) діють безпосередньо;
- 4) є основою для практики державного будівництва у сфері громадянства;
- 5) в них відтворюється поведінка особи, обсяг її свободи;
- 6) є показником демократичності держави.

Отже, виходячи з цього, принципи громадянства можна визначити як такі його нормативні засади, за допомогою яких з'ясовуються сутність та зміст громадянства, що діють безпосередньо та становлять керівні положення правового регулювання всіх відносин громадянства [2, с. 443].

Слід відзначити, що в статті 2 Закону України «Про громадянство України» встановлюється, що законодавство України про громадянство ґрунтується на таких принципах:

- 1) єдиного громадянства;
- 2) запобігання виникненню випадків безгромадянства;
- 3) неможливості позбавлення громадянина України громадянства України;
- 4) визнання права громадянина України на зміну громадянства;
- 5) неможливості автоматичного набуття громадянства іноземцем чи особою без громадянства та автоматичного його припинення;
- 6) рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України;
- 7) збереження громадянства України незалежно від місця проживання [3].

Вищезазначені принципи громадянства науковці класифікують за наступними критеріями:

1) за змістом і сферою виявлення. Відповідно тут розрізняють дві групи принципів: а) загальні політико-правові принципи, що мають найширшу сферу об'єктивації у праві, пронизують всі його складові, виступають як базові принципи; б) спеціальні, виходячи з подвійного характеру інституту громадянства (по-перше, як об'єктивно існуючого політико-правового зв'язку фізичної особи і держави, і, по-друге, як державно-правового інституту, що являє собою сукупність правових норм, які регулюють відносини з приводу громадянства) [2, с. 444];

2) за ступенем значущості принципів при характеристиці змісту (сутності) громадянства України та рівнем їх правового закріплення. Відповідно до цього критерію виділяють три групи принципів: а) загальні або загальноправові чи політико-правові принципи громадянства; б) особливі – принципи, які характеризують громадянство як цілісний інститут права; в) спеціальні – принципи, які є спрямованими для певних підінститутів громадянства і головними при регулюванні конкретних правовідносин, що виникають з приводу громадянства України [4, с. 9];

3) за природою інституту громадянства. З огляду на це виділяють дві групи принципів: а) загальні політико-правові принципи, які ґрунтуються на фундаментальних засадах конституційного устрою України і властиві не тільки інституту громадянства, а й іншим політичним, соціальним і правовим інститутам; б) специфічні – суть яких полягає в тому, що вони лежать в основі конкретних відносин особи з приводу набуття та припинення громадянства [5, с. 12].

Отже, як ми бачимо, найбільш доцільно поділяти принципи громадянства на загальні і спеціальні. Проте, необхідно зазначити, що на законодавчому рівні відсутній подібний поділ принципів громадянства України.

Таким чином, ми дослідили принципи громадянства і дійшли висновку, що сутність цих принципів чітко розкриває сам Закон України «Про громадянство України». Принципи громадянства України – це вихідні засади, керівні ідеї, що знайшли своє закріплення в законодавстві та у відносинах між державою та особою. Класифікувати принципи громадянства доцільно на загальні та спеціальні. Це найбільш науково та практично обґрунтований поділ принципів громадянства на види.

Список використаних джерел

1. Дахова І. І. Принцип єдиного громадянства в законодавстві та практиці України та зарубіжних країн. *Державне будівництво та місцеве самоврядування* : зб. наук. праць. Харків, Вип. 26. 2013. С. 95-109.
2. Суржинський М. І. Принципи громадянства: поняття, теоретичні проблеми систематизації та класифікації. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 443-447.
3. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 13, ст. 65.
4. Лотюк О. Принципи громадянства України відповідно до Конституції України. *Право України*. 1998. № 7. С. 9-11
5. Мелашенко В. Принципи громадянства України. *Право України*. 1992. № 7. С. 12-14.

Козинець О. Г., к.і.н., доцент
Переверза А. М., студентка гр. КЮ-192
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА

Важливою для вивчення є тема, яка присвячена Конституції Пилипа Орлика, що проголосувала Українську державну республіку, яка має суверенітет, визначені державні кордони, є незалежною та є гарантом забезпечення прав та свобод людини. До того ж цей документ закладав підвалини поділу на три гілки влади (законодавчу, виконавчу та судову), а також, закріплював вибори посадових осіб.

22 вересня (2 жовтня) 1709 року після смерті Івана Мазепи постало питання про обрання його наступника. Окрім визначення нового керманіча, потрібно було знайти того, хто володітиме грошима, золотом, коштовностями та клейнодами Івана Мазепи. Серед всіх найбільш відповідним претендентом був небіж Мазепи – Андрій Войнаровський. До речі, Андрій жив у дядька, навчався за його кошти, був у складі гетьманського війська та пішов разом з ним у вигнання. Однак, він був легковажним, полюбляв світське життя та відмовився від претензій на гетьманство. В такому разі, Карл XII визначив Пилипа Орлика, як достойного представника, але на посаду гетьмана претендував й прилуцький полковник Дмитро Горленко. Згодом його кандидатуру було відхилено [1, с. 222].

О.М. Апанович зазначила, що Пилип Орлик є найяскравішою постаттю. Йому довіряв та його любив Іван Мазепа, розповідав про свої справи у сфері української дипломатії і Орлик є тою людиною, яка найбільше відповідала викликам грізної доби [1, с. 222].

Український і німецький історик Б.Д. Крупницький описував Пилипа Орлика, як відомого українського державного діяча, який на своєму прапорі вписав незалежну, соборну Україну [2, с. 382].

В.М. Іванов вважає, що процес українського конституціоналізму був започаткований не тільки Зборівським і Білоцерківським договорами, гетьманськими статтями другої половини XVII століття, а й таким документом як «Пакти й конституції законів і вольностей Війська Запорозького». Інша назва, яка є більш поширеною «Конституція Пилипа Орлика» – походить від автора, який написав цю конституцію. Проте, слід зазначити, що відомою є ще одна назва – «Бендерська конституція» (названа на честь місця її укладення). «Пакти й конституції...» прийняті в містечку Бендери (що тепер республіка Молдова) у квітні 1710 році емігрантською козацькою радою. Ця подія відбулася під час обрання нового гетьмана Пилипа Орлика після смерті Івана Мазепи [3, с. 196].

Слід зазначити, що науковець В. З. Ухач у своїй праці сказав, що цей документ був своєрідним договором про державний устрій в Україні після визволення з-під влади Москви, який приймався між гетьманом та запорозьким військом. Щодо його структури, то він складався з преамбули і 16 параграфів. В. З. Ухач визначав, що в конституції йшлося про протекторат Швеції над Україною. Він був скріплений підписом Карла XII та діяв на Правобережній Україні до 1714 року [4, с. 129-130].

Основні положення «Пактів й конституції законів і вольностей Війська Запорозького» у своїй праці наводить П. П. Захарченко. Серед них виділяють такі пункти: шведський король був протектором України; панівне становище належало православній церкві; поширення освіти було необхідним в Україні; кордони та територія України були недоторканими та цілісними; Росія та Швеція мали повернути українських полонених на батьківщину; завдання відновити військовий союз з Кримським ханством; передання у власність Війська Запорозького всіх фортець, де розташовувалися російські війська; обмеження парламентом («публічною радою») влади гетьмана. Парламент мав збиратися тричі на рік. Зокрема, питання вносив сам гетьман, однак він був відповідальний перед парламентом; гетьман мав найвищу виконавчу владу; він був гарантом недоторканості особи та був відповідальним за утиски простого люду перед судом;

Виборність посадових осіб та затвердження їх гетьманом; від податків звільнялися всі козацькі вдови, діти та їхні господарства. Пилип Орлик дав присягу про дотримання всіх пунктів Конституції, а Карл XII в свою чергу скріпив документ своїм підписом [5, с. 121].

Б.Д. Крупницький сказав: «Тридцять років тримав Орлик українську справу в Європі в активному стані, а коли взяти до уваги його продовжувачів, сина з його співробітниками, то так було до кінця 50-х років XVIII ст. Його енергійна, вперта та невтомна праця не могла залишитися без наслідків. Вона зберегла нам традиції, створила певні зв'язки з Європою. Ці традиції, хоч як запорошені порохом минулого, знову виходять наперед і дають ще раз нагоду вдумливому українцеві задуматися над долею своєї батьківщини» [2, с. 383].

Отже, слід зробити висновок, що існують різні оцінки цього документу, проте більшість науковців, дослідників та істориків, що вивчали «Конституцію Пилипа Орлика» вважають, що це перший документ в Європі, що виробив реальну модель незалежної, а також, цілком вільної, суверенної, цілісної та недоторканої держави, яка базувалася на демократичних засадах та, яка була заснована на природному праві народу на свободу й самовизначення.

Список використаних джерел

1. Апанович О. М. Гетьман України – емігрант Пилип Орлик. *Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі*. К.: Либідь, 1993. С. 209–253.
2. Крупницький Б. Д. Гетьман Пилип Орлик. *Історичні постаті України: Історичні нариси / упорядн. та автор вступн. сл. О.В. Болдирев*. Одеса: Маяк, 1993. С. 337-383.
3. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. К.: МАУП, 2007. 552 с.
4. Ухач В. З. Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій). Тернопіль: Вектор, 2011. 378 с.
5. Захарченко П. П. Історія держави і права України: підручник. К.: Атіка, 2005. 367 с.

Коробович А. Ю., студентка 3 курсу, гр. КІР 172
Науковий керівник – **Козинець І. Г.**, ст. викладач
кафедри трудового права, адміністративного права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Державне соціальне страхування є невід'ємною складовою соціальної системи будь-якої економічно розвиненої країни. Кожна держава зацікавлена у тому, щоб у суспільство оминали соціальні потрясіння, а розвиток країни йшов стабільно і планомірно. Тому система державного соціального страхування є такою важливою.

Практично всі країни використовують соціальне страхування на випадок соціального ризику і надають соціальну допомогу людям, що знаходяться за межею бідності. Однак, системи соціального страхування та соціальної допомоги в цих країнах реалізуються по-різному.

Світовий досвід свідчить про різноманітність організаційно-правових форм соціального страхування. Способи організації керівництва цими системами варіюються від одного крайнього типу, що визначається повним державним контролем, здійснюваним спеціальним міністерським апаратом (що часто має місце в англійських країнах), до іншого (фондів, компенсацій або товариств взаємного страхування), при якому керівництво складається повністю з членів такого об'єднання, а іноді – профспілок.

У всіх випадках встановлені системи (тобто ті, які гарантуються законодавством) знаходяться під захистом держави. Це пояснюється тим, що участь держави в самоврядних системах дозволяє мінімізувати небажані явища, що виникають у випадках, коли системи управляються тільки державою або тільки на основі самоврядних товариств або фондів страхування.

Участь держави в управлінні аргументується внесками держави до фондів соціального страхування та в цілому зацікавленістю в ефективному функціонуванні установ страхування, які, навіть якщо підпадають під положення приватного права, в дійсності представляють громадські послуги.

Дивлячись на сучасні системи соціального страхування зарубіжних країн, Україні є чому навчитися, і є від чого застерегтися. Так, в економічній літературі здійснено типологію соціального страхування за особливостями національних систем:

1. За механізмами фінансування соціальних видатків: північноєвропейський та континентальний варіант;

2. За соціальним спрямуванням: система соціального страхування США, метою якого є підтримання мінімального життєвого рівня; системи країн ЄС, які спрямовані на забезпечення основних життєвих потреб та недопущення суттєвого зниження доходів внаслідок дії чинників соціального ризику [1, с. 140].

Важливо враховувати рівень політики у сфері соціального страхування у країнах Європейського Союзу. Основними європейськими стандартами обов'язкового соціального страхування є: взаємозалежність економічного й соціального розвитку; рівність і заборона дискримінації; солідарність; соціальне партнерство; гарантованість прав; заборона перевищення повноважень державами; наявність мінімальних соціальних стандартів [2].

ЄС визнає та підтримує на своєму рівні роль соціальних партнерів, беручи до уваги розмаїття національних систем. Союз сприяє діалогу між соціальними партнерами, поважаючи їхню незалежність.

Зразками континентального варіанту є такі країни як Німеччина, Франція, Бельгія, Люксембург, де системи захисту населення базуються на договірно-страхових принципах. Наймані працівники виплачують певну частину своїх доходів у страховий фонд, що дає їм право скористатися послугами фонду, коли їм знадобиться допомога в розмірах, відповідних накопичень у страховому фонді. У більшості випадків сума виплат із страхового фонду

залежить від заробітної плати і пов'язана з тією сумою, яка була накопичена за рахунок внесків працюючого і роботодавця. Виняток становлять витрати на медичне обслуговування та допомога багатодітним сім'ям. Основна мета цієї системи - підтримати рівень життя людини в разі його хвороби, інвалідності і втрати роботи. Така система дозволяє перерозподілити доходи людини протягом її фізичного життя. У всіх європейських країнах страхові відрахування є основним джерелом фінансування соціального захисту. У деяких випадках фонд може бути розширений за рахунок більших чи менших відрахувань із загальної витратної статті національного бюджету, за рахунок податкових виплат.

Охорона здоров'я в основному фінансується також за рахунок страхових внесків, однак мінімум медичного обслуговування гарантований за рахунок бюджету. Медичне обслуговування в основному лягає на приватний сектор з подальшим відшкодуванням витрат громадян за рахунок держави.

Великобританія, Данія, Ірландія - у цих північноєвропейських країнах велику роль у фінансуванні соціальної сфери відіграє державний бюджет. Соціальні виплати і допомоги розподіляються більш рівномірно. В основі такого розподілу лежить ідея про те, що люди в нужді рівні, тому соціальна допомога повинна бути надана виходячи з потреб людини, а не з його колишніх доходів. Різниця між виплатами та допомогамі полягає в основному в тому, що соціальні виплати обов'язкові, на них має право претендувати кожен громадянин за законом, а допомоги даються далеко не всім, залежно від міри і характеру соціального ризику. У цих країнах медичне обслуговування зосереджено в основному в громадському секторі [3, с.76-79].

Система соціального забезпечення у США складна й різноманітна. Єдиної загальнонаціональної централізованої системи соціального забезпечення у США - не існує. Вона утворюється з різноманітних програм, регламентованих або федеральним законодавством, або законодавством штату, або спільно федеральними органами і органами влади штатів. Державна система соціального забезпечення у США чітко підрозділяється на два напрями: соціальне страхування і соціальні виплати. Вони різняться між собою за джерелами фінансування. Виплати соціального страхування здійснюються зі страхових фондів, утворених за рахунок податку на соціальне страхування, що стягується з працівників (разом із підприємцями). Державна соціальна виплата виплачується з бюджетних коштів: федерального бюджету, бюджетів штатів чи місцевих органів влади [4, с.51-63].

Отже, виходячи з вище сказаного можна зробити висновок, що соціальне страхування є джерелом матеріального забезпечення громадян у разі безробіття, захворювання, нещасного випадку, а також у старості. На етапах свого становлення воно пройшло довгий шлях, по різному сприймаючись і розвиваючись у країнах світу.

В Україні формується система соціального страхування континентального типу, перш за все за зразком Німеччини. Соціальне страхування здійснюють недержавні некомерційні організації, які керуються соціальними партнерами. Україна використовує у своїй системі соціального страхування досвід зарубіжних країн, але робить це досить повільно. Оскільки економіка України має свої специфічні особливості, тому на сучасному етапі не можливо говорити про повне використання моделі соціального розвитку інших держав.

Список використаних джерел

1. Юрій С.І., Шаваріна М.П., Шаманська Н.В. Соціальне страхування: підручник. К.: Кондор, 2007р. 464 с.
2. Москаленко О.В. Європейські стандарти обов'язкового соціального страхування. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/8838/%CE#chapter> (дата звернення 3.04.2020).
3. Бабич А.М. Социальное страхование в России и зарубежом: учебн. пос. / А.М. Бабич, Е.В. Егоров, Е.Н. Жильцов. М.: РАГС, 2007. 205с.
4. Григораш Г.В., Григораш Т.Ф., Олійник, Субачов І.Т. Системи соціального страхування зарубіжних країн: Навчальний посібник. Дніпропетровськ: ДДФА, 2007. 146 с.

Кравченко В. Я., студентка 2 курсу, гр. КЮ-182
Науковий керівник – **Литвиненко В. М.**, к.ю.н., доцент кафедри трудового права,
адміністративного права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ

Новий етап розвитку наукової думки у сфері трудового права розпочався після проголошення незалежності України і триває до сьогодні.

На сьогоднішній день існує необхідність в переосмисленні чинного законодавства, у тому числі вимагає свого удосконалення і дисциплінарна відповідальність. У правовому регулюванні трудових відносин особливе значення має проблема застосування юридичної відповідальності, зокрема, дисциплінарної, оскільки повноцінна реалізація правової норми настає тільки тоді, коли повною мірою забезпечені суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Окремі питання дисциплінарної відповідальності стали предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких О. А. Абрамов О. Т. Барабаш Н. Б. Болотіна, В. С. Венедіктов, В. І. Нікітінський, О. І. Процевських, О. М. Ярошенко та ін.

Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених дисциплінарній відповідальності, окреслене питання потребує додаткового аналізу.

Насамперед слід відзначити, що дисциплінарна відповідальність виступає правовим засобом забезпечення належного виконання працівником трудових обов'язків. Правовий засіб має бути дієвим і відповідати вимогам часу, адже ефективні норми, що регулюють питання відповідальності, виступають гарантією забезпечення конституційних прав суб'єктів трудових відносин. Деталізація норм про дисциплінарну відповідальність дозволяє визначити для роботодавця чіткі межі дозволеного, а для працівника – межі правомірної поведінки.

Цей вид відповідальності у трудовому праві має зовнішній та внутрішній аспекти. Перший аспект виявляється у наявності певних вимог, що ставляться законодавством перед працівником, і змушують його будувати свою поведінку у відповідності до цих вимог. Другий відображає рівень сприйняття особою цих вимог та її готовність слідувати їм. Дисциплінарна відповідальність виступає різновидом соціальної відповідальності перед суспільством, і передбачає свободу вибору тих, хто до неї залучається. У цьому сенсі відповідальність за своїм соціальним змістом і метою є гарантією використання свободи дій і вибору в припустимих законом межах [1, с.228].

Основне призначення дисциплінарної відповідальності полягає в охороні та захисті суспільних відносин шляхом забезпечення правомірної поведінки у сфері регулювання організованої праці.

Однією з теоретичних проблем застосування дисциплінарної відповідальності є відсутність її законодавчого визначення. Кодекс законів про працю України(далі - КЗпП) , так як і Проект Трудового кодексу (далі - ТК) не містить дефініції дисциплінарної відповідальності, а тільки закріплює норму, відповідно до якої за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосоване одне із передбачених законодавством стягнень.

Між науковцями немає єдиної точки зору щодо визначення цього поняття. Так, Щербина В. І. визначає, що дисциплінарна відповідальність – це особливий правовий стан працівника і роботодавця, що реалізується в охоронних правовідносинах і виявляється у обов'язку працівника зазнати несприятливих наслідків своєї поведінки[2, с. 392]. С. І. Кожушко, зазначає, що дисциплінарна відповідальність являє собою процес впливу, з одного боку, на особу, яка вчинила правопорушення, а з іншого – на потенційного правопорушника[3, с.247]. Інше визначення дисциплінарної відповідальності надає А. В. Родіонова. Вона розуміє її як один із засобів трудового правового регулювання, що виражається в обов'язку не здійснювати дисциплінарні проступки та реалізується в поведінці

людей у формі добровільного виконання цього обов'язку відповідальними суб'єктами права, а при його невиконанні – засобом примусового впливу на них з боку держави [4, с. 28].

На нашу думку, дисциплінарна відповідальність являє собою обов'язок працівника відповісти за вчинене ним порушення трудової дисципліни перед роботодавцем і понести дисциплінарні стягнення, передбачені нормами трудового права. Дисциплінарна відповідальність має примусовий характер, що проявляється у накладанні на працівника заходів впливу, які передбачають для нього певні негативні наслідки.

Деякі науковці пропонують модернізувати інститут відповідальності у трудовому праві, запровадити нові поняття, наприклад, «трудова відповідальність» і відмовитися від такого, як «дисциплінарна відповідальність», на тій підставі, що немає такої правової галузі, як дисциплінарне право [5, с. 144].

Проте, ми вважаємо, що така позиція є безперспективною, тому що вона не знаходить свого підтвердження в положеннях чинного трудового законодавства, не відповідає традиційному поділу юридичної відповідальності, не має власних підстав, умов, порядку й наслідків застосування, ускладнює рішення багатьох проблем, пов'язаних з юридичною відповідальністю у сфері праці.

Підставою притягнення до дисциплінарної відповідальності є дисциплінарний проступок. ТК визначає, що дисциплінарний проступок – це невиконання або неналежне виконання працівником трудових обов'язків, покладених на нього згідно з цим Кодексом, трудовим законодавством, колективним договором, правилами внутрішнього трудового розпорядку, нормативним актом роботодавця і трудовим договором[7].

Наука трудового права дисциплінарну відповідальність поділяє на два види: загальну і спеціальну. Вони відрізняються за сферою застосування; за суб'єктом, який уповноважений накладати стягнення; за видами стягнень; за порядком і строками оскарження дисциплінарного стягнення.

Дисциплінарне стягнення - це покарання, яке застосовується роботодавцем чи вищестоящим органом до працівника у разі вчинення ним дисциплінарного проступку.

Загальна дисциплінарна відповідальність передбачається ст.147 КЗпП України [6]. Вона є універсальною за характером та може застосовуватись до всіх працівників, які працюють за трудовим договором незалежно від виду здійснюваної ними діяльності.

Принциповою особливістю загальної дисциплінарної відповідальності є те, що вона застосовується органом, якому надано право прийняття на роботу у вигляді накладення на працівника дисциплінарного стягнення. За порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосоване тільки одне дисциплінарне стягнення. Власник має право замість накладання дисциплінарного стягнення передати питання про порушення трудової дисципліни на розгляд трудового колективу або його органу.

КЗпП України (ст.147) передбачає два види дисциплінарних стягнень: догана та звільнення. Натомість у Проекті ТК (ст.350) пропонується до дисциплінарних стягнень, які застосовуються до працівників за вчинення ними дисциплінарних проступків додати зауваження, а для окремих категорій працівників законами можуть бути встановлені інші види дисциплінарних стягнень [7].

Роботодавець може застосовувати стягнення залежно від дисциплінарного проступку працівника у визначених законом випадках.

Дисциплінарне звільнення допускається: за систематичне порушення трудової дисципліни (п.3 ст. 40), за прогул без поважних причин (п.4 ст. 40), за появу на роботі у стані наркотичного, токсичного або алкогольного сп'яніння (п. 7 ст. 40), за крадіжку речей власника (п. 8 ст. 40), за однократне грубе порушення трудової дисципліни керівними та деякими іншими працівниками (п. 1 ст. 41) та ін [6].

Підставою застосування догани є вчинення працівником протиправного діяння, яке визнається дисциплінарним проступком. Протиправність поведінки полягає в порушенні працівником своїх трудових обов'язків, невиконанні правомірних наказів та розпоряджень роботодавця. Догана може застосовуватись за будь-який вчинений дисциплінарний

проступок, навіть коли за такий проступок законодавство надає роботодавцеві право застосовувати до працівника більш суворе дисциплінарне стягнення. У законодавстві про працю немає обмежень щодо підстав та періодичності застосування догани як дисциплінарного стягнення [8, с. 363].

Для окремих категорій працівників (наприклад, державних службовців, адвокатів, прокурорів, суддів тощо) може бути запроваджена спеціальна дисциплінарна відповідальність. Вона відрізняється від загальної більш широким змістом дисциплінарного проступку та ширшим колом дисциплінарних стягнень. На працівників, які несуть відповідальність за статутами, положеннями та іншими актами законодавства про дисципліну (Закон України «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про судоустрій і статус суддів»), дисциплінарні стягнення можуть накладатися не тільки органом, який відає прийняттям на роботу, а й вищими органами [9, с. 357].

Іноді роботодавці нехтують загальними нормами дисциплінарної відповідальності і можуть застосовувати такі додаткові дисциплінарні заходи як штраф, позбавлення різного роду надбавок, догану з попередженням та інші стягнення.

Підсумовуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що дисциплінарна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, який являє собою сукупність заходів впливу, які застосовуються у разі невиконання або неналежного виконання працівником своїх обов'язків. Вони чітко передбачені трудовим законодавством і передбачають негативні наслідки для порушника. Єдиною підставою притягнення працівника до відповідальності є дисциплінарний проступок, тобто винне протиправне діяння, яке посягає на трудову дисципліну, за яке передбачене застосування дисциплінарних стягнень, які містяться в чинному законодавстві. Дисциплінарна відповідальність повинна бути законною і справедливою, тобто, застосовуватись відповідно до вимог закону, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого проступку, обставини за яких вчинено проступок і попередню роботу працівника. Вона покликана цілковито виконати свою роль по забезпеченню реалізації суб'єктивних прав та належного виконання юридичних обов'язків в трудових та тісно пов'язаних з ними правовідносинах.

Список використаних джерел

1. Венедіктов В. С. Сучасні проблеми трудового права України: навч. посіб./ В. С. Венедіктов. Харків : Право, 2018. 294 с.
2. Прогонюк Л.Ю. Проблеми дисциплінарної відповідальності працівника в сучасних умовах ринкових відносин. Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення./ За ред.. В. В. Жернакова. Харків: Кроссруд, 2010. С. 391- 395.
3. Кожушко С. І. Дисциплінарна відповідальність за порушення екологічного законодавства в Чорнобильській зоні: теоретичний аспект. Правове регулювання економіки. № 10. 2010. С. 2247 - 257.
4. Тиха А. Деякі питання дисциплінарної відповідальності працівників. Юридична Україна. № 3 (147). Київ. 2015. С. 28 – 31.
5. Кабаченко М. О. Дисциплінарна відповідальність як різновид юридичної відповідальності. Соціальне право України: науковий збірник. Чернігів. 2012. - № 1(1). С. 143-151.
6. Кодекс законів про працю України від 10. 12.1971. № 322-08// Відомості Верховної Ради УРСР від. 17.12. 1971. № 50. Ст. 375.
7. Проект Трудового кодексу України від 05. 11.2015. №760-8// Відомості Верховної Ради. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/760-19>
8. Пилипенко П. Д. Трудове право України : підруч./за ред.. П. Д. Пилипенка. Київ : Ін Юре, 2010. 536.
9. Іншин М. І., Костюк В. Л. Трудове право України: підручник / за заг. Ред. М. І. Іншина, В. Л. Костюка. Київ: Юрінком Інтер; Буква Закону, 2019. 600 с.

НЕПРИПУСТИМІСТЬ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЗНАЧЕННЯ ЗАСАДИ

Принципи цивільного судочинства відіграють першочергову роль у правильному застосуванні цивільного процесуального законодавства, так як є орієнтиром, на який потрібно спиратися при здійсненні правосуддя в цивільних справах. Сьогодні нашу увагу привернула засада неприпустимості зловживання процесуальними правами, якою в 2017 році був доповнений Цивільний процесуальний кодекс України [1] (далі – ЦПК України) на підставі Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. Саме зважаючи на те, що даний принцип є новим викликом для національного судочинства, ми вважаємо, що з'ясування його значення через навантаження на його зміст та інші проблемні питання щодо його застосування, є дуже актуальними.

Щоб виявити його загальне значення, вважаємо, є сенс назвати причину закріплення даного принципу в українському законодавстві. Витоки принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами бере із міжнародної практики права Європейського Союзу, тому для забезпечення адаптації як «процесу приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*» [2] і відбулося його запровадження в законодавство України.

Зважаючи на відсутність нормативного визначення терміну «зловживання правом», Н. Голубева запропонувала розглядати його як форму реалізації суб'єктивного права всупереч його призначенню, за допомогою якої один учасник судового процесу навмисно або недбало заподіює шкоду іншим учасникам процесу [3], з чим не можна не погодитися, оскільки, на наш погляд, в цьому проявляється його призначення: забезпечення добросовісності поведінки та недопущення порушення принципу рівності учасників судового процесу перед законом і судом.

За відсутності дефініції «зловживання правом» О. Свірін зазначив, що це дає можливість суду на власний розсуд оцінювати поведінку кожного з учасників судового процесу [4, с. 137], тобто таке право суду виступає як його дискреційне повноваження. Дискреційний характер підтверджується законодавчо виписаним невичерпним переліком дій, які можуть вважатися зловживанням. Адже ч. 2 ст. 44 ЦПК України визначає, що залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, та називає лише найпоширеніші види зловживань. Тобто в інших випадках суд сам вирішує, що відноситься до зловживань, а що є добросовісним використанням своїх прав. Але зазначене, на слухні, на наш погляд, міркування В. Заборовського та А. Стойки: «може призвести до зловживання самими суддями своїми правами, що є неприпустимим на шляху до підвищення рівня правової культури в українському суспільстві та забезпечення незалежної, безсторонньої та неупередженої судової влади» [5, с. 159]. Однак не можна й не підкреслити того, що законодавством все ж встановлені рамки, в межах яких суд повинен приймати рішення. Підтвердженням цього є ст. 89 ЦПК України, відповідно до якої суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням з урахуванням всебічності, повноти, об'єктивності та безпосередності дослідження наявних у справі доказів, з дотриманням правил належності, допустимості, достовірності кожного доказу окремо, а також достатності і взаємного зв'язку доказів у їх сукупності [1].

Таким чином, хоча законодавчо виписано загальні рамки оцінки доказів, але відсутні законодавчі критерії, які б дозволяли визначати дії як зловживання процесуальними правами.

Тому, вважаємо доречними запропоновані Н. Керноз такі критерії для розмежування дій, які можуть вважатися зловживанням в цивільному судочинстві:

I) дії, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

II) дії, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

III) дії, метою яких є безпідставне звернення до суду;

IV) дії, метою яких є зміна підсудності;

V) дії, метою яких є умисне порушення прав третіх осіб або інших учасників судового процесу;

VI) інші дії або бездіяльність метою яких є перешкоджання судочинству [6, с. 126-127].

Отже, уявляється можливим визначити значення досліджуваного принципу як основу механізму, що перешкоджає заподіяння шкоди учасникам цивільного процесу, що буде сприяти досягненню завдань та мети цивільного судочинства.

Шкода, завдана зловживанням процесуальними правами, переважно, виражається в затягуванні процесу, перешкодженні розгляду справи чи виконанню судового рішення, що суперечить завданням цивільного судочинства: справедливому, неупередженому та своєчасному розгляду і вирішенню цивільних справ. Дане положення підсилюється метою «ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави» [1]. Але ефективний захист залежить від поведінки учасників справи та добросовісного здійснення ними своїх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. Тобто засада неприпустимості зловживання процесуальними правами відіграє важливе значення саме у забезпеченні завдань судочинства.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, уявляється можливим констатувати значення розглянутої нами засади у цивільному судочинстві у наступному:

1) є способом попередження зловживання цивільними процесуальними правами як з боку учасників судової справи так і з боку суду;

2) є засобом захисту прав учасників цивільного процесу та досягнення мети правосуддя;

3) є гарантією реалізації процесуальних прав за призначенням;

4) є формою забезпечення досягнення конвенційних завдань цивільного судочинства.

Закріплення міжнародної засади неприпустимості зловживання процесуальними правами на юридичному рівні є позитивним кроком у напрямку вдосконалення українського процесуального законодавства, за допомогою якого має бути забезпечена мінімізація випадків зловживань правами саме під час здійснення правосуддя. Але, на наш погляд, суттєвою прогалиною законодавства залишається відсутність визначення терміну «зловживання процесуальним правом» на рівні закону, а також законодавчо визначених критеріїв для розмежування дій, які можуть вважатися зловживанням, що дозволило б суддям більш покладатися на закон, а не на власний розсуд, щоб не припустити свавілля вже суддями.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. редакція від 02.04.2020 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492. (дата звернення 10. 04. 2020)

2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. редакція від 04.11.2018 р. . *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29, ст.367. (дата звернення 10. 04. 2020)

3. Голубєва Н. Ю. Коментар до Проекту ЦПК: зловживання цивільними процесуальними правами. *Київський районний суд міста Одеси Київський районний суд міста Одеси*. 2017. URL: <https://kievskiyud.od.ua/press-department/all-news/4791-komentar-do-proektu-tspk-zlovzhivannya-tsilivnimi-protseualnimi-pravami>.

4. Свірін О. Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами: запобігання “процесуальним диверсіям”. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2(22). С. 127–139 URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/2-2019/svirin.pdf>.

5. Заборовський В. В. Зловживання процесуальними правами як форма процесуальної відповідальності: суть та доцільність. В. В. Заборовський, А. В. Стойка. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 49. С. 155–159.

6. Керноз Н. Є. Перегляд судових рішень як різновид судового захисту прав, свобод та інтересів осіб : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доповн., переробл. Чернівці: ЧНТУ, 2018. 134 с.

Кугук Н. С., студентка III курсу, гр. КІР-171
Науковий керівник – **Козинець І. Г.**, ст. викладач
кафедри трудового права, адміністративного права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернівці, Україна)

СПРОЩЕНА СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ ОПОДАТКУВАННЯ

Зважаючи на те, що малий бізнес відіграє значну роль у розвитку економіки держави, остання має створити всі умови для його підтримки. Одним із найважливіших чинників сприяння утворенню малого підприємництва є спрощена система оподаткування (далі – ССО). Попри всі свої переваги, застосування даної системи має свої недоліки. Саме наявні проблеми ССО та необхідність їх висвітлення для подальшого вдосконалення системи і роблять дану тему актуальною.

В Україні суб'єкти господарювання можуть застосовувати дві системи оподаткування: загальну та спрощену. Оскільки наша увага буде присвячена переважно останній, слід навести визначення, яке міститься у Податковому кодексі України (далі – ПКУ) [1]: спрощена система оподаткування, обліку та звітності – особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, встановлених пунктом 297.1 статті 297 цього Кодексу, на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених цією главою, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності. Тобто суть названої системи полягає в тому, що вона дозволяє платникам зменшити витрати на ведення обліку та подання звітності з визначених законом податків та зборів. Цим самим спрощується порядок ведення малого бізнесу, що сприяє його поширенню.

Зважаючи на те, що ССО є альтернативою лише одній системі – загальній системі оподаткування (далі – ЗСО), пропонуємо розглянути переваги та недоліки через призму порівняння цих двох систем.

За спрощеною системою передбачено чотири групи платників податків. Для кожної групи п. 291.4. ст. 291 ПКУ встановлено певні обмеження щодо кількості працівників, рівня доходу та виду діяльності. Крім цього, п. 291.5. ст. 291 ПКУ передбачені види діяльності, які не можна провадити на умовах сплати єдиного податку першим трьома групами. А п. 291.5 – 1. ст. 291 ПКУ встановлює, хто не може бути платниками єдиного податку четвертої групи. Варто також зазначити, що фізична або юридична особа, яка бажає користуватися ССО, повинна бути резидентом України та не мати податкового боргу. Для суб'єктів господарювання, які сплачують податки за ЗСО, вищеназаних обмежень немає. Недоліком такі обмеження назвати не можна, адже це лише умови користування ССО. Проте в цьому плані перевагу можна надати ЗСО.

Звернувши увагу на вимоги користування ССО, хочемо додати, що 20 жовтня 2019 року були внесені зміни до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [2] від 6 липня 1995 року, які стосувалися «касових апаратів». Відомо, що зараз обов'язково застосовують реєстратори розрахункових операцій (далі – РРО) лише підприємці, платники єдиного податку II-III груп, обсяг доходу яких упродовж календарного року перевищує 1 000 000 гривень, а також підприємці (незалежно від обсягу доходу), які здійснюють: реалізацію технічно складних побутових товарів, що підлягають гарантійному ремонту, а також лікарських засобів та виробів медичного призначення. Відповідно до змін із 1 жовтня 2020 року від застосування

РРО будуть звільнені лише підприємці, платники єдиного податку I групи та II-IV груп, обсяг доходу яких упродовж календарного року не перевищить 1 000 000 гривень. А з 1 січня 2021 року повинні застосовувати РРО усі підприємці, платники єдиного податку II-IV груп, незалежно від обсягу доходу та виду діяльності. Такі зміни можна вважати перевагою для подолання тіньової економіки, але для платників за ССО застосовувати РРО – це ще одна вимога, за порушення якої будуть стягуватися штрафи.

Однією з найважливіших відмінностей ССО від ЗСО є те, що платники за першою системою звільняються від сплати та подання податкової звітності з податків, визначених п. 297.1 ст. 297 ПКУ. Замість цього вони сплачують єдиний податок. Перевага ССО в даному випадку полягає в тому, що за цією системою на платників не покладається велика кількість обов'язкових платежів і, відповідно, зменшується кількість документів бухгалтерського обліку та документів, які потрібно подавати для звітності у відповідні органи, як це вимагається у випадках застосування ЗСО. Хоча значним недоліком сплати єдиного податку є те, що сума останнього не залежить від результатів діяльності. А от оподаткування за ЗСО здійснюється лише за наявності у підприємства прибутку. При визначенні об'єкта оподаткування за ССО враховуються усі доходи в грошовій, матеріальній або нематеріальній формі. Тобто витрати не беруться до уваги взагалі. Тому, якщо підприємство отримає збитки, йому доведеться сплатити єдиний податок із усієї виручки. Крім цього, Коба О. В. та Шинкар Ю. Л. у своїй роботі звертають увагу на недосконалий механізм нарахування і сплати єдиного податку. Автори аргументують цю недосконалість тим, що такий податок за своєю економічною суттю не є єдиним. Адже платники сплачують і інші платежі – єдиний соціальний внесок, ПДВ тощо. Автори з метою усунути цей недолік запропонували включити єдиний соціальний внесок до складу єдиного податку [3, с. 119].

Варто вказати також на той недолік застосування ССО, який пов'язаний із заборонаю першим трьома групам платників проводити бартерні операції та інші операції: операції переведення боргу, переуступки права вимоги боргу, вексельні операції тощо. Таке судження виходить із п. 291.6. ст. 291 ПКУ, відповідно до якого платники єдиного податку першої – третьої груп повинні здійснювати розрахунки за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги) виключно в грошовій формі (готівковій та/або безготівковій). Порушення цього правила, згідно із п. п. 4 п. 298.2.3 ст. 298 ПКУ, тягне за собою обов'язок перейти на ЗСО. Дохід, отриманий від заборонених операцій, доведеться обкласти подвійною ставкою ЄП.

Підсумовуючи, вважаємо за потрібне процитувати написане в одному із взятих нами джерел [4]: «доцільність переходу на спрощену систему залежить від ступеня рентабельності бізнесу, якщо у підприємства є високі прибутки, відсоток витрат у доході є невеликим, краще вибрати спрощену систему, якщо ж рентабельність діяльності не велика – краще перебувати на загальній системі оподаткування». Тобто переваги та недоліки систем оподаткування для кожного підприємця визначаються в залежності від рівня їх рентабельності. Все ж важливо зазначити, що для застосування ССО, платникам потрібно знати деяких обмежень щодо кількості працівників, рівня доходу, виду діяльності та відповідати цілій низці вимог, що є основним недоліком в порівнянні із ЗСО. Основною перевагою розглянутої нами системи є сплата єдиного податку, що звільняє від багатьох інших обов'язкових платежів. На нашу думку, малий бізнес є вкрай важливим для держави, тому застосування ССО є важливим чинником для його розвитку. Для того, аби зацікавити підприємців застосовувати ССО, необхідно, щоб переваг було значно більше, ніж недоліків. А це буде досягнуто за умови удосконалення державою цієї системи.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17, Ст.112
2. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг: Закон України від 06.07.1995 р. № 265/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995, № 28, Ст.205.

3. Коба О. В. Порівняльний аналіз загальної та спрощеної системи оподаткування: особливості застосування, проблеми та напрями їх вирішення *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. №25. С. 116–120.

4. Спрощена система оподаткування, обліку та звітності: переваги та недоліки. *Юридична компанія «Перітус консалтинг»*. 2014. URL: <http://www.peritus.com.ua/sproschena-systema-opodatkovannya-obliku-ta-zvitnosti-perevahy-ta-nedoliky/> (дата звернення 19.03.2020).

Кудренко К. В., студентка гр.КІР-163
Науковий керівник – **Сенченко Н. М.**, к.ю.н., доцент кафедри
кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) визначає одним із основних завдань кримінального провадження – притягнення винної особи до кримінальної відповідальності в міру своєї вини, тобто законодавець наголошує на виховній функції кримінальної відповідальності особи.

Особливими суб'єктами кримінальної відповідальності є неповнолітні особи, які в силу своєї психологічної незрілості вимагають забезпечення додаткових гарантій захисту їхніх прав та законних інтересів, а також виховного впливу. Саме тому необхідність вивчення аспектів законодавчого регулювання кримінального процесу щодо неповнолітніх і визначають актуальність досліджуваної теми.

Окремим аспектам кримінального провадження щодо неповнолітніх взагалі та ряду пов'язаних із ним проблем присвятили свої роботи такі автори, як: О. М. Бандурка, В. М. Бурдін, А. Я. Ветрова, О. І. Вінгловська, О. Х. Галімов, Є. М. Гідулянова, Л. Г. Голиш, Л. М. Голубєва, А. Є. Голубов, Н. В. Греса, С. М. Зеленський, Л. Л. Канєвський, Н. В. Малиш, І. С. Манова, Е. Б. Мельникова, Г. М. Міньковський, Г. М. Омеляненко, О. М. Павлик, Л. М. Палюх, А. Б. Романюк, В. А. Рибальська, Н. Ш. Сафін, Д. С. Слінько, В. М. Трубніков, Р. С. Холод, В. В. Шимановський, Н. В. Шость, О. О. Юхно, А. О. Яровий, О. В. Ярош та багато інших.

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється у загальному порядку, однак з урахуванням особливостей, передбачених главою 38 КПК України, та із дотриманням принципу забезпечення реалізації неповнолітніми особами права користуватися додатковими гарантіями, встановленими вітчизняним законом та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1].

Дане відображається законодавчою нормою ч.2 ст 484 КПК України, яка вимагає здійснення кримінального провадження щодо неповнолітньої особи досвідченим слідчим, що спеціально уповноважений на здійснення розслідувань щодо неповнолітніх. Головним слідчим управління Міністерства внутрішніх справ України для них проводяться спеціальні навчання, у процесі яких опановуються спеціальні методики та основи психології, педагогіки, криминології та інших наук, об'єктом вивчення яких є розвиток комунікативних процесів у суспільстві, особливо серед молоді [2, с.46].

Вивчаючи особу неповнолітнього, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд повинні враховувати, що: а) його особистість необхідно розглядати як індивіда, з притаманними тільки йому психологічними та віковими особливостями, як члена суспільства і як учасника кримінальної процесуальної діяльності; б) дані про особистість неповнолітнього потрібно досліджувати за період, що передував вчиненню кримінального правопорушення, під час його вчинення, а також після нього; в) необхідно збирати всебічні і повні дані, що характеризують особу неповнолітнього як з позитивного, так і з негативного боку, а також

враховувати характер скоєного ним правопорушення; г) дані про особистість неповнолітнього необхідно збирати на всіх стадіях кримінального провадження [3, с.671].

У кримінальному провадженні щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, участь захисника є обов'язковою з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою, поряд із законним представником неповнолітнього (ст. 488 КПК України). Враховуючи, що у стресовій ситуації у дітей загострюються тенденція до примітивних способів психологічного захисту, що проявляється в само обмові, приховуванні співучасників, «взяття» всієї вини на себе, ненаданні інформації, яка може покращити їх положення, законодавець передбачив можливість участі у проведенні зазначеної слідчої (розшукової) дії за умови, що неповнолітній не досяг шістнадцяти років або визнаний розумово відсталою, законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності - лікаря. Вказані особи можуть допомогти встановити психологічний контакт з неповнолітнім, сформулювати питання, з'ясувати оптимальний для психіки неповнолітнього час проведення процесуальної дії, визначити момент проведення перерви для його відпочинку і надати рекомендації з приводу подальшого проведення процесуальної дії, зберегти та підтримати емоційну рівновагу особи, тощо. Все це дозволить забезпечити достовірність даних, отриманих від неповнолітнього [6, с.674]. Проте, головною проблемою на сьогодні є професійна кадрова підготовка спеціалістів, які б змогли б на якісному професійному рівні забезпечити даний процес, а також організаційний момент, який потребує створення належних умов проведення допиту за участю неповнолітнього

Наступною особливістю кримінального провадження щодо неповнолітніх є збільшення кількості обставин, що підлягають установленню, порівняно із загальним порядком досудового розслідування (ст.485 КПК України). У даному аспекті постає гостра необхідність вироблення нових прогресивних кримінологічних методик для органів досудового слідства у сфері розслідування категорій справ у якій фігурують неповнолітні особи, а для сторони захисту обрання вірних тактичних прийомів захисту дитини, яка набула певного правового статусу у конкретному кримінальному провадженні, від можливих процесуальних порушень та психологічного впливу на неї з боку інших учасників кримінального процесу.

На сьогодні цікавим є підходи щодо розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх в судах. Одним з пріоритетів Національного плану дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини є створення системи правосуддя, дружнього до дитини. В контексті дотримання міжнародних стандартів у сфері захисту прав дітей важливе значення має гуманізація судових процесів щодо дітей, які перебувають в контакті з законом.

Бахмацький районний суд, є - першим в Чернігівській області та другим в Україні, в якому відкрито залу «дружня до дитини». Ідея створити залу «дружня до дитини» виникла у Голови Бахмацького суду Павла Пархоменка. Ідея була закладена в створенні такої зали, щоб він був комфортнішим та дружнім до дитини, тим самим розмістивши дитину до себе, щоб вона не відчувала дискомфорту. Фінансування Бахмацького районного суду, щодо відкриття такої зали здійснювалось міжнародними організаціями, судовою адміністрацією та коштами небайдужих людей.

Таким чином, можна зробити висновок, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється на загальних засадах, але поряд з цим має і свої особливості, передбачені главою 38 КПК України. Зокрема, передбачені особливі порядки проваджень, що визначають певні особливості здійснення окремих процесуальних процедур за участю неповнолітніх, серед яких порядок виклику неповнолітніх, особливості провадження слідчих дій за участю неповнолітніх, особливості суб'єктного складу учасників проваджень щодо неповнолітніх, особливості застосування до неповнолітніх заходів кримінального процесуального примусу, а також особливі підходи розгляду кримінальних проваджень в суді з урахуванням психологічних особливостей неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651 - VI. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи / відп. ред. В. С. Ковальський. Юрінком Інтер, 2013. -408 с.
3. Реалізація нового КПК України у 2013 році (моніторинговий звіт)/ О.А. Банчук, І.О. Дмитрієва, З.М. Саїдова, М.І. Хавронжж. - К.: ФОП Москаленко О.М., 2013. - 40 с

Кузьменко А. В., студентка гр. ЦГЮ-191
Науковий керівник – **Козинець О.Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

НОРМА ПРАВА: СТРУКТУРА ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЇЇ ЕЛЕМЕНТІВ

Норма права – це правило поведінки, встановлене або санкціоноване державою, елементарна частина права. Для неї є характерними такі риси як цілісність, єдність та особлива структура, яка складається з трьох елементів.

Актуальність цієї теми полягає у великому практичному та теоретичному значенні для розуміння структури норми права та взаємзв'язків її складових елементів. Адже норма права повинна встановити певне правило поведінки, закріпивши права і обов'язки суб'єктів; визначити умови, за наявності яких суб'єкти можуть реалізувати їх права та виконати покладені на них обов'язки; закріпити певні засоби забезпечення приписів, які містяться в ній.

Структура норми права – це об'єктивна зумовлена потребами правового регулювання її внутрішня організація, яка виражається в її поділі на складові елементи та в певних зв'язках між ними [2, с. 99].

Структурними елементами правової норми є гіпотеза, диспозиція та санкція. На відміну від інших соціальних норм, дана структура характерна лише для правових норм, які безпосередньо містять правила поведінки.

Гіпотеза – це частина норми права, що визначає умови, за наявності яких суб'єкти права мають здійснювати свої права та обов'язки, зазначені в диспозиції норми [6, с. 18].

В залежності від свого складу, гіпотези бувають:

- 1) прості – у гіпотезі наявна тільки одна умова, з настанням чи ненастанням якої норма права починає свою дію;
- 2) складні – гіпотеза передбачає існування декількох умов, наявність яких є обов'язковою умовою для дії норми права;
- 3) альтернативні – гіпотеза передбачає існування декількох умов, з настанням кожної з яких починає дію норма права.

За ступенем визначеності, виділяють наступні гіпотези:

- 1) абсолютно визначені – гіпотеза конкретно визначає обставини, з наявністю чи відсутністю яких пов'язана дія норми права;
- 2) відносно визначені – гіпотеза не має достатньо умов про обставини дії норми, обмежуючи умови застосування норми права певним колом формальних вимог.

За наявністю або відсутністю юридичних фактів гіпотези можуть бути:

- 1) позитивні – реалізація правового припису пов'язана з настанням певних умов;
- 2) негативні – застосування норми права відбувається у випадку, якщо відсутні зазначені у гіпотезі умови;

Диспозиція – структурний елемент норми права, що визначає правило поведінки, спираючись на яке повинні діяти учасники правовідносин, встановлює права та обов'язки сторін, визначаючи межу дозволеної поведінки. Диспозиція є центральним структурним

елементом норми права, що дозволяє їй при настанні умов, передбачених гіпотезою, регулювати суспільні відносини.

Види диспозицій:

- 1) За характером приписів диспозиції бувають:
  - уповноважуваними (визначають варіант дозволеної поведінки);
  - зобов'язуваними (визначають обов'язок суб'єкта, варіант належної поведінки);
  - забороняючими (містять у собі заборону здійснення певних протиправних дій або бездіяльності).
- 2) За ступенем визначеності диспозиція може бути:
  - визначені – встановлює однозначне правило поведінки, відсутня можливість вибору іншого варіанта поведінки;
  - відносно визначені – вказують на певні ознаки поведінки, у межах яких суб'єкти уточнюють свої права та обов'язки.
- 3) За формою виразу розрізняють:
  - абстрактні (розкриває тип поведінки);
  - казуальні (перераховує конкретні дозволи та заборони);
- 4) За способом викладення правил поведінки диспозиції поділяються на:
  - проста диспозиція (називає варіант поведінки, не деталізуючи його);
  - описова диспозиція (описує основні ознаки правил поведінки);
  - відсильна диспозиція (відсутнє повне описання правил поведінки, відсилає для ознайомлення з ним до іншої статті певного нормативно-правового акта);
  - бланкетна диспозиція (відсилає до інших нормативно-правових актів тієї або ж іншої галузі для ознайомлення з правилами поведінки).

Санкція – це частина правової норми, в якій містяться вказівки на ті негативні наслідки, що настають для суб'єкта в разі невиконання ним правил, визначених у диспозиції, або умов, установлених у гіпотезі норми права [4, с. 143].

Санкція є заключним елементом норми права, яка зумовлена існуванням диспозиції. Вона є виразом осуду і примусу, який застосовує держава до суб'єкта суспільних відносин, який порушив вимоги норми права. Тобто основним призначенням санкції є забезпечення реалізації диспозиції правової норми.

Залежно від ступеня визначеності, санкції поділяються на:

- 1) абсолютно визначені – встановлюють вид державного впливу, який потрібно застосувати у випадку порушення норми;
- 2) відносно визначені – встановлюють нижчу та вищу межу державного впливу на правопорушника (від – до);
- 3) альтернативні – обирається з двох або більше варіантів державного впливу один, який застосовується до особи, що вчинила правопорушення;
- 4) кумулятивні – передбачають одночасне настання декількох наслідків несприятливого характеру.

За характером наслідків санкції можуть бути:

- 1) правовідновлюючі – відновлюють порушені права та законні інтереси фізичних чи юридичних осіб, вони не мають на меті покарати правопорушника, застосовуються у цивільному, господарському праві;
- 2) штрафні (каральні) – примусовий засіб, спрямований на покарання правопорушника, застосовуються у кримінальному, адміністративному праві;
- 3) превентивні – спрямовані на недопущення протиправної поведінки в майбутньому після скоєння особою правопорушення, а також на забезпечення можливості подальшого відшкодування завданих збитків.

Таким чином, проаналізувавши структуру норми права, можна зазначити, що норма права складається з трьох елементів: гіпотези, диспозиції, санкції. Така структура правової норми за своїми функціями повинна ефективно регулювати суспільні відносини,

забезпечувати потреби людства і держави, передбачити державний примуу в випадках правопорушень. Зміст норми права єдиний, її елементи складають одне ціле, в якому гіпотеза, диспозиція і санкція передбачають один одного, вони є взаємно зумовленими. Структура норми права – це і є зв'язок між її елементами. Іншими словами, гіпотеза обов'язково зв'язана з диспозицією, а остання – із санкцією і навпаки. Варто підкреслити, що попри те, що існують різні концепції структури правової норми, у юридичній науці переважає концепція тричленної структури правової норми.

Список використаних джерел

1. Котюк В.О. Теорія права: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. 208 с.
2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Посібник для студентів спеціальності «Правознавство». Київ, 1994. 236 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
4. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. К.: «Юрисконсульт», 2006. 355 с.
5. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права: Підручник. Львів: «Новий Світ-2000», 2003. 584 с.
6. Основи права України / За редакцією професора В.Л. Ортинського. Львів: Оріяна Нова, 2005. 368 с.

Левченко М. Ю., студентка гр. ППР-161

Науковий керівник – **Головко М.Б.**, к.ю.н., доц.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОПЕРАТИВНІ ПІДРОЗДІЛИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Суб'єкт оперативно-розшукової діяльності можна визначити як спеціально уповноважений орган або підрозділ що, відповідно до визначеного законодавцем функціонального призначення, реалізовує комплексні повноваження щодо застосування спеціальних сил та засобів оперативно-розшукової діяльності з пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [4, с. 77-78].

Підрозділи, що виконують оперативно-розшукову діяльність, є складовою частиною державних правоохоронних органів, одна із функцій яких- правоохоронна діяльність, що спеціалізуються на проведенні визначених нормативно-правовими актами оперативно-розшукових, конррозвідувальних, розвідувальних заходів з метою запобігання злочинам, виявлення їх ознак та осіб, що готують або вчинили злочини [3, с.166].

Одними з таких є визначені підрозділи Національної поліції.

Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [6].

З прийняттям 2 липня 2015 року Закону України «Про Національну поліцію» розширилося коло повноважень даного органу, реформувалася сфера правоохоронної діяльності. Адже забезпечення належного правового регулювання такої надважливої структури, як Національна поліція є необхідним елементом побудови в Україні правової, демократичної держави задля забезпечення, охорони та захисту прав і свобод людини.

У п. 4.11 Положення про Національну поліцію зазначається, що даний орган відповідно до покладених на нього завдань у межах повноважень, передбачених законом, організовує та провадить оперативно-розшукову діяльність [5].

Зокрема оперативні підрозділи Національної поліції проводять слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за дорученням слідчого, прокурора в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України. Письмові доручення щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, надані слідчим, прокурором у межах компетенції та в установленому порядку, є обов'язковими до виконання оперативним підрозділом [7].

У складі поліції функціонує: кримінальна, патрульна, спеціальна поліція, органи досудового розслідування, поліція охорони та особливого призначення [6]. Але оперативно-розшукову діяльність відповідно до статті 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» уповноважені здійснювати лише кримінальна та спеціальна поліція [7].

Кримінальна поліція – це структурний підрозділ Національної поліції України, який забезпечує протидію злочинності, захист прав і свобод, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, до складу якого входять: Департаменти карного розшуку, кіберполіції, боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми тощо [1, с. 48].

Діяльність кримінальної поліції будується за принципом спеціалізації, відповідно до особливостей кримінальних проявів у кожній окремій сфері народного господарства або специфіки суспільних відносин.

Підрозділи кримінальної поліції вносять пропозиції до державної програми боротьби зі злочинністю, аналізують і прогнозують криміногенну ситуацію (аналітичні заходи); встановлюють і викривають осіб, які готують або вчинили тяжкі злочини, а також злочини, не віднесені законодавством до цієї категорії, але вчинені кваліфікованим способом із застосуванням вогнепальної чи холодної зброї або групою осіб, розшукують злочинців і осіб, які пропали безвісти тощо (організаційно-оперативні заходи); запобігають правопорушенням неповнолітніх внаслідок виявлення, припинення та розкриття злочинів, вчинених неповнолітніми, та проведення з ними профілактичної роботи (запобіжні заходи) [2, с. 43-44].

А спеціальні підрозділи поліції створюються для забезпечення громадського порядку на об'єктах і територіях, які мають особливе значення або постраждали від стихійного лиха, екологічного забруднення чи катастрофи [1, с. 51].

Підрозділи Національної поліції як суб'єкти оперативно-розшукової діяльності мають низку ознак:

- перебувають у складі правоохоронних органів;
- відповідно до визначеного функціонального призначення, наділені комплексними повноваженнями в оперативно-розшуковій діяльності, відповідно до чого виконують встановлені обов'язки та реалізують надані права;
- проводять гласні та негласні, пошукові, розвідувальні та контррозвідувальні заходи;
- мають у своєму складі гласних та негласних, штатних та позаштатних працівників;
- здійснення оперативно-розшукової діяльності даними підрозділами передбачає реалізацію матеріальних та процедурних гарантій законності [4, с. 78].

Науковці І.Р. Шинкаренко та О.В. Кириченко, поділяють підрозділи Національної поліції на суб'єктів, які:

- у повному обсязі проводять гласні та негласні оперативно-розшукові заходи, здійснюють агентурну роботу підрозділи внутрішньої безпеки та кримінальної поліції (карного розшуку; захисту економіки; кіберполіції; боротьби із торгівлею людьми тощо);
- виконують окремі оперативно-розшукові заходи за завданнями інших оперативних підрозділів: підрозділи оперативної служби, оперативно-технічні підрозділи. Ці підрозділи можна класифікувати як допоміжні підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність в обмеженому обсязі, та іменувати спеціальними оперативними підрозділами.
- здійснюють оперативно-розшукову діяльність частково в обмеженому обсязі – усі інші структурні підрозділи Національної поліції [8, с. 76].

Таким чином, можна з упевненістю стверджувати, що підрозділи Національної поліції, а саме кримінальної та спеціальної, відіграють важливу роль у оперативно-розшуковій

діяльності, забезпечуючи боротьбу зі злочинністю та захист прав і свобод людини і держави. Перебуваючи у складі правоохоронних органів, дані структурні підрозділи в межах своїх повноважень організовують та проводять оперативно-розшукову діяльність згідно з критерієм законності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В.В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.
2. Науково-практичний коментар Закону України «Про Національну поліцію» / Кол. авт.; кер. авт. кол. д.ю.н., доц. Т.П. Мінка. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 480 с.
3. Оперативно-розшукова діяльність: Навч. посіб. Є. М. Моїсєєв, О. М. Джу́жа, Д. Й. Никифорчук та ін. За ред. проф. О. М. Джу́жи. К. : Правова єдність, 2009. 310 с.
4. Основи оперативно-розшукової діяльності : навч. посіб. / С. В. Албул, С. В. Андрусенко, Р. В. Мукоїда, Д. О. Ноздрін; за заг. ред. С. В. Албула. Одеса: ОДУВС, 2016. 270 с.
5. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 877. Дата оновлення: 27.04.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-p>
6. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 20.03.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. Дата оновлення: 02.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
8. Шинкаренко І.Р., Кириченко О.В. Використання можливостей підрозділів оперативної служби для отримання оперативної інформації та здійснення негласних слідчих (розшукових) дій: навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2015. 120 с.

Лесун А. Є., студентка III курсу, гр. КІР-173
Науковий керівник – **Пузирний В. Ф.**, д.ю.н., завідувач кафедри
трудового права, адміністративного права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРІВ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ

Вдала реалізація державної антикорупційної політики вимагає функціонування злагодженого механізму органів, покликаних протидіяти корупції. Важливе місце у складі такого механізму посідають органи прокуратури, передусім в особі Спеціалізованої антикорупційної прокуратури України (далі - САП).

Створення спеціалізованих органів у сфері протидії корупції є міжнародним стандартом, закріпленим у ст. 36 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції [1] та ст. 20 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією [2]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» [3] органи прокуратури визначені в числі спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. Тож САП постає вагомим інструментом у боротьбі з корупцією та забезпеченні невідворотності відповідальності за вчинення корупційних дій.

САП утворена в системі прокуратури України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12.02.2015 р. № 198-VIII [4]. Цим Законом внесені відповідні зміни до Закону України «Про прокуратуру» [5]. САП утворюється на правах самостійного структурного підрозділу Генеральної прокуратури України, однак є автономною від неї не лише в організаційному, а й у функціональному відношенні. Про це свідчить покладення на САП спеціальних функцій:

- 1) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, яке здійснюється Національним антикорупційним бюро України (далі – НАБУ);
- 2) підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях;

3) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом України «Про прокуратуру» і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями, а також представництво у межах своєї компетенції інтересів держави у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави [5].

Отже, проаналізувавши зазначені функції слід відмітити, що хоч вони і не виходять за межі функцій прокуратури, визначених у ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», проте мають свої особливості - це особливий предмет діяльності – корупційні або пов'язані із корупційними правопорушення та особливий об'єкт діяльності – НАБУ [6, с.174].

Таким чином, САП перебуває у безпосередньому зв'язку з НАБУ, адже органом розслідування кримінальних корупційних правопорушень виступає НАБУ, а процесуальне керівництво таких розслідувань і підтримання публічного обвинувачення щодо таких покладається на САП.

Крім того, на тісний зв'язок САП і НАБУ вказують й інші положення, наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 8-1 Закону України «Про прокуратуру» САП може бути розташована у службових приміщеннях НАБУ, також вагомою вказівкою є факт, зазначений у ч. 4 тієї ж статті, що територіальні філії САП розташовуються в тих самих містах, в яких розташовані територіальні управління НАБУ [5].

Проте, не дивлячись на пов'язаність цих органів, помилковою буде думка, що САП створена тільки заради реалізації функцій НАБУ. САП покликана забезпечувати законність у діяльності НАБУ, виявляти допущені ним порушення і вживати заходи щодо їх усунення. До того ж САП користується підвищеними гарантіями незалежності, і повинна бути належним чином автономною не лише від інших органів прокуратури, а й від НАБУ як й інших спеціально уповноважених у сфері протидії корупції суб'єктів [7, с. 115].

Отже, слід розглянути особливості правового статусу прокурорів САП, які передбачені саме задля гарантування незалежності САП.

По-перше, слід звернути увагу на особливості кадрового забезпечення і служби прокурорів у САП. Так, щодо прокурорів САП встановлюються самостійні вимоги, особливий конкурсний і відкритий порядок призначення, умови матеріального забезпечення, заборона переведення її керівників до іншого підрозділу Офісу Генерального прокурора або до обласної чи окружної прокуратури без їх згоди тощо [5], які відрізняються від відповідних положень щодо інших прокурорів.

По-друге, на сьогодні передбачена атестація прокурорів, яка включає в себе два етапи – складення письмового іспиту у формі анонімного тестування та співбесіда. У разі не проходження атестації прокурор звільняється з посади. Важливо відмітити, що така атестація не поширюється на прокурорів САП.

По-третє, існують спеціальні правила внутрішньовідомчого підпорядкування прокурорів САП. Так, у ч. 5 ст. 8-1 Закону України «Про прокуратуру» встановлено особливості визначення прокурорів вищого рівня для прокурорів САП, а також затверджено обмеження компетенції Генерального прокурора України по управлінню САП: Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники не мають права давати вказівки прокурорам САП та здійснювати інші дії, які прямо стосуються реалізації прокурорами САП їхніх повноважень, а питання організації діяльності САП Генеральний прокурор України може регулювати лише за обов'язковим погодженням керівника САП [5].

Поряд із цим, керівник САП, який за посадою є заступником Генерального прокурора України, наділяється широкими самостійними повноваженнями по управлінню нею, передбаченими у ч. 8 ст. 8-1 Закону України «Про прокуратуру».

Таким чином, можна зробити висновок, що фактично САП входить до системи прокуратури лише номінально, маючи взаємозв'язок з іншими органами прокуратури лише в особі Генерального прокурора України. Зазначені особливості правового статусу прокурорів САП підкреслюють бажання законодавця гарантувати незалежність САП та убезпечити її працівників від можливого впливу, тиску чи втручання з боку інших прокурорів та інших суб'єктів, уповноважених у сфері протидії корупції.

Отже, САП, безумовно, є важливим суб'єктом у напрямі розслідування корупційних кримінальних правопорушень, притягнення до кримінальної відповідальності винних у їх вчиненні осіб і відшкодування державі шкоди, заподіяної вчиненням таких правопорушень. На нашу думку, обсяг функцій, покладених на САП, є досить чітким та повним для ефективної реалізації державної антикорупційної політики.

Список використаних джерел

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: прийнята 31.10.2003 р.; ратифікована Україною із заявами 18.10.2006 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 15.04.2020).
2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: прийнята 27.01.1999 р.; ратифікована Україною 18.10.2006 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101 (дата звернення: 15.04.2020).
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 15.04.2020).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України від 12.02.2015 р. № 198-VIII. Дата оновлення: 25.04.2015. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-19> (дата звернення: 15.04.2020).
5. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 року № 1697-VII. Дата оновлення: 20.03.2020. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 15.04.2020).
6. Руденко М. В., Мельник О. В. Організаційно-правові основи спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Вісник Харківськ. нац.ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Право. 2016. С. 173–176.
7. Вандін Є. П. Організаційно-правові засади діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ. 2017. 207 с.

Лесун А. Є., студентка III курсу, гр. КІР-173
Науковий керівник – **Козинець І. Г.**, ст. викладач
кафедри трудового права, адміністративного права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ САНКЦІЇ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ НОРМИ

Останнім часом у науці фінансового права спостерігається прояв інтересу до питання відповідальності суб'єктів фінансових правовідносин, що, в свою чергу, зумовлює підвищення уваги до специфіки застосування фінансово-правових санкцій.

Поняття «фінансово-правова відповідальність» та «фінансово-правова санкція» тісно пов'язані між собою: фінансово-правова відповідальність являє собою державний осуд, що гарантує та забезпечує юридичний обов'язок зазнавати правопорушником заходів державного примусу, які виявляються саме у вигляді фінансово-правових санкцій (штраф, пеня) за вчинене ним правопорушення у сфері фінансової діяльності. Тобто, можна сказати, що фінансово-правова санкція вказує на можливу реакцію держави, за умови вчинення фінансового правопорушення, а фінансово-правова відповідальність повною мірою реалізує таку реакцію [1, с. 94]. Таким чином, бачимо, що категорія фінансово-правової відповідальності за своєю природою, змістом та завданнями є значно ширшою ніж категорія санкції, то ж можна відмітити, що вони співвідносяться між собою як загальне і частина.

Проте, серед науковців прослідковується практика ототожнення цих двох понять. Наприклад, Л. Явич вважає, що за найпростішого підходу юридичну відповідальність можна визначити як застосування відповідної санкції порушення правової норми. Подібна концепція ототожнення досліджуваних категорій знайшла своє відображення і в науці фінансового права: М.В. Карасєва визначає податкову відповідальність, яка є різновидом фінансово-правової, як застосування податкових санкцій за податкові правопорушення уповноваженими органами до правопорушників [2, с. 163]. Але, на нашу думку, ототожнення фінансово-правових санкцій та фінансово-правової відповідальності є помилковим та неприпустимим, не дивлячись на тісний зв'язок та наявність спільних рис між ними.

Ю.О. Ровинський чітко та лаконічно визначив аргументи на користь того, що концепція ототожнення у даному випадку є неприйнятною, отже, по-перше, наявність санкцій ще не означає настання відповідальності, бо санкція існує постійно як елемент правової норми, в тому числі до моменту її реалізації; по-друге, санкція правової норми відрізняється від відповідальності як за метою, так і за обсягом впливу на відповідного суб'єкта правовідносин; по-третє, відповідальність виникає і реалізується як у загальних, так і в конкретних правовідносинах, а санкція – лише в конкретних ситуаціях; по-четверте, санкція не збігається в часі з моментом виникнення негативної юридичної відповідальності [1, с. 95].

Отже, ми визначились із тим, що фінансово-правова санкція є особливим заходом, значення якого полягає у поєднанні правовідновлювального і карального характеру. Таким чином, під поняттям фінансово-правових санкцій слід розуміти обов'язкові структурні елементи норми фінансового права, що мають майновий характер, забезпечені примусовою силою держави, застосовуються в спеціальному процесуальному порядку уповноваженими на це державними органами та їх посадовими особами у випадку винного невиконання або неналежного виконання (тобто у випадку скоєння фінансового правопорушення) суб'єктом фінансової діяльності – фізичною чи юридичною особою – вимог законодавства [3, с. 322].

У даному визначенні слід звернути увагу та такі слова, як «обов'язкові структурні елементи норми фінансового права», адже на цей рахунок серед думок науковців також існують розбіжності.

Загальноновизнаним є знання про те, що будь-яка правова норма, у тому числі і фінансово-правова, складається з трьох елементів: гіпотези, диспозиції та санкції. При цьому гіпотеза містить вказівку на певні обставини, умови, за яких ця правова норма активізується; диспозиція містить саме правило поведінки; а санкція ж, як останній елемент правової норми, містить вказівку на негативні наслідки її порушення або невиконання. Проте, деякі вчені зазначають, що така позиція не завжди відповідає правилам логіки, адже далеко не всі правові норми складаються з трьох елементів і містять у собі санкції, а, отже, визначають обов'язковими елементами структури правової норми тільки гіпотезу і диспозицію, аргументуючи свою позицію тим, що диспозиція правової норми містить як саме правило поведінки, так і вказівку на негативні наслідки, які виникають для порушника регулятивної правової норми та регламентує права і обов'язки компетентних органів держави з приводу застосування цих негативних наслідків, тобто ж виконує роль санкції [4, с. 134]. Але не всі погоджуються з таким твердженням, тому, все ж таки, у наукових колах переважає думка, що фінансово-правова норма, як і всі інші норми права, у своїй структурі має три обов'язкові елементи: гіпотезу, диспозицію і санкцію.

Вбачаємо, що має рацію та група дослідників, яка переконана, що санкція є необхідним структурним елементом чи атрибутом будь-якої правової норми, надаючи їй державно-владний характер. Тобто, санкцію має будь-яка норма права, проте це зовсім не означає, що санкція включається до певної, окремо взятої норми. Ті правові норми, які не мають своїх санкцій, охороняються санкціями інших правових норм [2, с. 161].

Отже, враховуючи знання про правову природу та сутність санкції фінансово-правової норми, слід розглянути особливості її реалізації. Реалізація санкції фінансово-правової норми означає реалізацію негативного аспекту фінансової відповідальності, що виражається в несприятливих обмеженнях майнового або організаційного характеру [5, с. 84].

Розглянемо реалізацію санкції фінансово-правової норми на прикладі статті 126 Податкового кодексу України [6], що має назву «порушення правил сплати (перерахування) податків». Санкція за першою частиною пункту 126.1 передбачає накладення штрафу, якщо платник податків не сплатить потрібну суму протягом 30 календарних днів, у розмірі 10 відсотків погашеної суми податкового боргу. Друга частина пункту 126.1 містить санкцію, яка застосовується за затримку сплати на строк більше 30 календарних днів – в цьому випадку сума штрафу подвоюється.

Реалізація санкції фінансово-правової норми здійснюється, загалом, у позасудовому порядку. Обов'язок реалізації санкції покладається на орган Державної податкової служби

України. При застосуванні санкції правопорушнику надсилаються (вручаються) податкові повідомлення - рішення. Суми штрафних санкцій зараховуються до бюджетів, до яких згідно із законом зараховуються відповідні податки та збори [6].

Отже, як підсумок, слід ще раз наголосити, що фінансово-правова санкція є способом захисту приписів фінансово-правових норм та саме за допомогою санкції здійснюється державний примус до виконання зазначених у нормі приписів. Можна припустити, що ототожнення поняття санкції фінансово-правової норми з іншими термінами та поняттями викликана тим, що поняття «фінансово-правова санкція» не закріплена на законодавчому рівні. Тому, можливо, слід це зробити, наприклад, у статті 113 Податкового кодексу України, яка саме має назву «Штрафні (фінансові) санкції (штрафи)».

Список використаних джерел

1. Ровинський Ю.О. Співвідношення понять «фінансово-правова відповідальність» та фінансово-правова санкція». Держава та регіони. 2010. № 3. С. 92–95.
2. Трипольська М.І. Правова характеристика фінансово-правових санкцій за фінансові правопорушення в банківській сфері та їх співвідношення з фінансово-правовою відповідальністю. Вісник Запорізького національного університету. 2011. № 3. С. 160-166.
3. Іванський А.Й. Фінансово-правова відповідальність: теоретичний аналіз: монографія. О.: Юридична література. 2008. 504 с.
4. Устинова І.П. Юридичний зміст та ознаки фінансово-правової санкції. Часопис Київського університету права. 2010. № 4. С. 133-135.
5. Ницета П. С., Тарасюк Г.Ю. Особливості фінансово-правових санкцій. Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Дніпропетровськ, 6-7 травня 2016 р.). Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2016. С. 82-85.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI. Дата оновлення: 18.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n2372> (дата звернення: 28. 03. 2020).

Литвиненко В. М., доцент кафедри трудового права,
адміністративного права та процесу, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ ТРУДОВИХ ТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОНАННЯМ РОБОТИ

У повсякденному житті людина стикається з вибором оформлення відносин, які допоможуть реалізувати її трудовий потенціал та задовольнити свої потреби. Для більшості людей обирати доводиться між трудовими й цивільними правовими відносинами. Але іноді вибір не відбувається, оскільки людина підміняє одні відносини іншими, думаючи, що це тотожні речі і ці відносини викликають однакові правові наслідки. У правовій літературі є багато праць, які присвячені розмежуванню трудових і цивільних правовідносин, однак нині з урахуванням змін у цих відносинах та законодавстві не буде зайвим зосередитися на основних відмінностях у досліджуваних правовідносинах.

Виникнення згаданих правовідносин відбувається на основі різних юридичних фактів. Так, підставою виникнення трудових правовідносин є трудовий договір як одиничний юридичний факт, хоча, як ми знаємо, трудові правовідносини можуть виникати й на основі фактичного складу (наприклад, обрання на посаду та укладення контракту). Уся процедура укладення трудового договору (контракту) врегульовується нормами трудового права, головним джерелом якого на сьогодні є Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП), який був прийнятий ще 1971 року. Підставою виникнення цивільних правовідносин, пов'язаних із виконанням роботи, є також договір, але іншого виду – договір підяду або договір про надання послуг. Особливості укладення згаданих договорів регулюється нормами цивільного права, головним джерелом якого є Цивільний кодекс України, який прийнятий у 2003 році [1].

Крім цього, варто зауважити, що укладенню трудового договору передуює подача заяви особою, яка хоче бути працівником відповідного підприємства, установи, організації або ж у фізичної особи-підприємця, а для укладення і договору підряду, і договору про надання послуг, крім усних перемовин, подачі заяви не потрібно.

При укладенні трудового договору поміж різних, чітко визначених законодавством документів, майбутній працівник повинен подати трудову книжку, яка є основним документом про трудову діяльність працівника (сьогодні про цей факт можна сперечатися з огляду на запровадження у 2004 році персоналізованого обліку). Якщо особа влаштовується на роботу за трудовим договором уперше, вона трудову книжку не подає і в цьому разі трудова книжка оформлюється на першому робочому місці й заповнюється вперше власником або уповноваженим ним органом не пізніше тижневого строку з дня прийняття працівника на роботу [2]. Для укладення згаданих вище договорів, що тягнуть за собою виникнення цивільних правовідносин такого документа, як трудова книжка не вимагається.

Ще одним важливим фактом, який характерний для трудових правовідносин, є можливість встановлення при укладенні трудового договору за угодою сторін випробувального строку, термін якого варіюється залежно від категорії працівників, на час випробування на працівника поширюється дія трудового законодавства, тобто виплата заробітної плати, вихідні, можливість як піти на лікарняний, так і бути притягнутим до дисциплінарної чи матеріальної відповідальності тощо [3]. КЗпП передбачено також категорії тих осіб, яким випробування не встановлюється. З огляду на те, що випробування встановлюється за угодою сторін (при укладенні трудового договору із вказівкою цього факту в наказі про прийняття на роботу), трудовий договір може бути й не укладений у випадку відмови працівника від випробування. Ініціатором такого не укладення трудового договору може виступати тільки працівник. Це пов'язано з тим, що роботодавець, зацікавившись працівником, з метою перевірки відповідності його обійманій посаді чи виконуваній роботі, може запропонувати випробування, а працівник, погоджуючись на випробування чи відмовляючись від нього, відповідно укладає або не укладає трудовий договір. У цивільних правовідносинах, які виникають, зокрема, на основі договорів підряду та надання послуг, нічого подібного немає.

Варто зазначити, що завершальним в оформленні трудових правовідносин є видання наказу чи розпорядження власника або уповноваженого ним органу про прийняття на роботу, без чого неможливий допуск працівника до роботи [3]. Після чого, допущена до виконання певної трудової функції, людина стає працівником і відповідно частиною трудового колективу, який згідно з трудовим законодавством має комплекс прав для представлення та захисту своїх інтересів. Відносно ж оформлення цивільних правовідносин, крім укладення відповідних договорів, видання будь-яких наказів чи розпоряджень цивільним законодавством не передбачається, а тим більше утворення додатково нового суб'єкта у цивільних відносинах.

Однією із важливих вимог оформлення трудових правовідносин, чого немає для оформлення цивільних правовідносин, є повідомлення центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування про прийняття працівника на роботу в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [3]. Зразок повідомлення затверджений Постановою Кабінету міністрів України від 17 червня 2015 р. № 413 «Про порядок повідомлення Державній податковій службі та її територіальним органам про прийняття працівника на роботу». Таке повідомлення обов'язково повинно містити такі відомості, як: код згідно з ЄДРПОУ / реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта, тип, порядковий номер, категорія особи, реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта, прізвище, ім'я, по батькові застрахованої особи, номер наказу або розпорядження про прийняття на роботу, дата видання наказу або розпорядження про прийняття на роботу, дата початку роботи та деякі інші дані [4].

Безперечно, відмінність трудових і цивільних відносин полягає не тільки в їх оформленні, але й у багатьох інших їхніх характеристиках, проявах, наслідках тощо. Що і може бути предметом наступних досліджень.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року зі змінами та доповненнями. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників: Наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29.07.93 № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-93/card6#Public>.
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. додаток до № 50. Ст. 375.
4. Про порядок повідомлення Державній податковій службі та її територіальним органам про прийняття працівника на роботу: Постанова Кабінету міністрів України від 17 червня 2015 р. № 413. *Офіційний вісник України*. 2015. № 50. С. 59.

Лозицька Я. А., студентка 4 курсу, гр. ППР-161
Науковий керівник - Головка М. Б., к.ю.н., доцент,
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПОРЯДОК ТА ПІДСТАВИ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗІ СЛІДЧИМ

Положення про взаємодію оперативних підрозділів при здійсненні ними оперативно-розшукової діяльності з іншими правоохоронними органами, уповноваженими особами прямо передбачено у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність». Зокрема така взаємодія розглядається як обов'язок підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення злочинів [1].

Дослідженням даного питання займалися такі науковці як Бандурка О.М., Бахін В.П., Белкін Р.С., Власова Г.П., Волобуєв А.Ф., Грошевий Ю.М., Дідоренко Є.О., Долженков О.Ф., Дубинський Я.А., Душейко Г.О., Зеленецький В.С., Корж В.П., Лобойко Л.М., Лук'янчиков Є.Д., Михайленко О.Р., Погорецький М.А, Розовський Б.Г., Стахівський С.М., Топчій В.В., Шепітько В.Ю., Шумило М.Є. та інші.

Досить актуальним та поширеним є питання взаємодії оперативних підрозділів із слідчим. Взаємодія оперативних підрозділів із слідчим – це спільна діяльність по виявленню, розкриттю та розслідуванню злочинів, яка передбачає узгоджені та скоординовані дії шляхом раціонального поєднання форм і методів роботи, властивих цим підрозділам, при чіткому розмежуванні повноважень кожного з них [2, с.228].

Загалом спільна діяльність оперативних підрозділів зі слідчим проявляється у розслідуванні, розкритті кримінальних правопорушень на етапі досудового розслідування [3, с. 70]. А саме при розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів, оголошенні підозрюваного у розшук, проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також полягає у запобіганні вчиненню окремих видів злочинів тощо. Такі способи співробітництва називають формами взаємодії [4, с.335].

Варто також відзначити, що більшість науковців виділяють такі дві форми взаємодії оперативних працівників зі слідчим: процесуальна та непроцесуальна. Під процесуальною (нормативно-правовою) розуміють таку взаємодію, яка спрямована на реалізацію процесуальних правовідносин, що виникають, розвиваються та припиняються між слідчим і працівниками оперативного підрозділу щодо реалізації ними своїх повноважень. Непроцесуальна (внутрішня) має різноманітні види, що, як правило, передбачено та

визначається внутрішньовідомчими нормативно-правовими актами і є частково формами адміністративного управління та не регламентуються КПК України [3, с.74].

Приклад процесуальної форми взаємодії оперативних підрозділів із слідчим наведений вже у вище згаданому Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» та у Кримінальному процесуальному кодексі України. Так співробітництво оперативних підрозділів зі слідчим відбувається на підставі п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України, а саме слідчий уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. У стаття 41 КПК України передбачена можливість здійснення оперативними підрозділами слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій за письмовим дорученням слідчого, прокурора [5]. Обов'язковість виконання такого доручення міститься у п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»: одним з обов'язків підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність є виконання письмових доручень слідчого [1]. У свою чергу у ч. 3 ст. 41 КПК України також зазначено, що доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом [5].

Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого, але при цьому такий співробітник не може використовувати зазначені процесуальні можливості у повному обсязі. А саме КПК України містить обмеження щодо процесуальної діяльності працівників оперативних підрозділів при взаємодії із слідчим і зазначає, що співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися із клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. КПК України не наводить ні чіткого переліку повноважень оперативних підрозділів, ні детальнішого регулювання співпраці зі слідчим, а лише у ч. 3 ст. 281 зазначає можливість здійснення розшуку підозрюваного оперативними підрозділами [5].

Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні (далі – Інструкція) також містить окремі положення щодо взаємодії оперативних підрозділів із слідчим та конкретизує порядок такої співпраці. Зокрема в Інструкції зазначено, що слідчий на місці події за необхідності після початку кримінального провадження надає письмові доручення працівникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. Також в Інструкції міститься положення про організацію роботи СОГ під час досудового розслідування кримінальних правопорушень; про виконання працівниками оперативного підрозділу органу, підрозділу поліції доручень слідчих про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, де окреслено і порядок взаємодії оперативних підрозділів зі слідчим тощо [6].

Отже, взаємодія оперативних підрозділів із слідчим є досить важливою формою правоохоронної діяльності першочергово спрямованої на виконання завдань як оперативно-розшукової діяльності, так і завдань кримінального провадження.

Все ж таки не зважаючи на розвиток законодавства, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» щодо досліджуваного питання містить лише норми-принципи. Не досить врегульованими і у КПК України залишаються як загальні підстави, порядок взаємодії оперативних підрозділів із слідчим, так і повноваження працівників оперативних підрозділів при здійсненні такої діяльності. Зокрема дещо обмеженою є можливість ініціювання працівниками оперативних підрозділів здійснення окремих процесуальних дій, що у свою чергу може впливати на активність, ефективність та своєчасність роботи таких працівників у взаємодії зі слідчими.

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 29.03.2020).
  2. Головки М.Б. Взаємодія слідчих з працівниками оперативно-розшукових підрозділів за чинним Кримінальним процесуальним кодексом: окремі проблемні питання. Становлення та розвиток юридичної освіти в національному авіаційному університеті : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки (м. Київ, 16 травня 2013 р.). – Київ, 2013 – С. 228-231.
  3. Абламський С. С., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посіб. / за заг. ред. О.О. Юхна. Харків, 2017. 152 с.
  4. Нечваль А. Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами під час проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 11. С. 333 – 339
  5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 29.03.2020).
  6. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні.; Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 р. № 575 № 575 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 29.03.2020).
-

Лось А. Ю., студентка 3 курсу, група КПП-173
Науковий керівник – **Керноз Н. Є.**, ст. викладач кафедри цивільного,
господарського права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ЗАСАДА СУДОЧИНСТВА: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

Вперше посилення на дію верховенства права як принципу знайшло своє нормативне закріплення в статті 1 Конституційного Договору «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» між Президентом України та Верховною Радою України від 8 червня 1995 року [1].

В подальшому в Україні проголошуються визнання і дія принципу верховенства права в ч. 1 ст. 8 Основного Закону держави [2]. Але Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 року № 1401-VIII, внесені докорінні зміни щодо статусу суддів та відповідно до оновленої редакції ч.1 ст. 129 Конституції України «суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права» [3] на відміну від першої редакції, відповідно до якої «судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону» [4].

Зазначене знайшло відображення в зміненому з 15.12.2017 року процесуальному національному законодавстві: зокрема, в п.1 ч. 3 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) проголошується верховенство права пріоритетною серед основних засад цивільного судочинства, якщо вважати, що розміщення в статті базується за ієрархічністю. Це підтверджується положенням ч. 1 ст. 10 ЦПК України, згідно з яким: «суд при розгляді справи керується принципом верховенства права», але при цьому законодавець не розкриває його зміст [5].

Звернувшись до п.1 ч. 3 ст. 2, ч. 1 ст. 11 Господарського процесуального кодексу України вбачаємо ідентичний, уніфікований підхід законодавця (далі – ГПК України) [6].

Щодо верховенства права як засади (принципу) адміністративного судочинства законодавець аналогічно декларував зазначене в п.1 ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України)[7], але додатково виокремив спеціальну статтю 6 з назвою «Верховенство права», в якій дослівно відтворюються положення, які були

першим законодавчим навантаженням в Україні на поняття «верховенство права» в ст. 8 першої редакції КАС України, який набув чинності з 01.09.2005 року:

1) суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави;

2) суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ);

3) звернення до адміністративного суду для захисту прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

4) забороняється відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини [8].

На сьогодні, з 15.12.2017 року уніфіковано в ч. 4 ст. 10 ЦПК України та ч. 4 ст. 11 ГПК України вписано, що суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права [5,6].

У статті 8 Кримінального процесуального кодексу України також міститься положення, що «кримінальне провадження здійснюється з дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [9], тобто фрагментарно повторюється положення норми ч.1 ст. 3 Конституції України [2,4].

В статті 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII законодавчо вписано по іншому гарантії застосування досліджуваного принципу: «суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [10].

Отже, станом на сьогодні, конституційна засада «верховенство права» як універсальна засада правової держави вже як основна засада (принцип) національного судочинства закріплена у всіх процесуальних законах України.

Але, поряд із закріпленням цього принципу на законодавчому рівні його сутність та змістовне навантаження і надалі залишаються дискусійними та такими, що постійно оновлюються через нечіткість правового унормування. Тому, неоднозначність трактування змісту принципу верховенства права призводить до ускладненого застосування даного принципу на практиці, що в свою чергу є вкрай необхідним, оскільки у будь-якому демократичному суспільстві його призначення - забезпечення достатнього рівня захисту прав особи.

У науковій літературі існують різні концепції розуміння верховенства права. Одночасно науковці та юристи-практики при з'ясуванні значення цього принципу в рамках своїх досліджень виділяють низку його спільних ознак.

На нашу думку, найбільш ґрунтовними є дослідження С. Головатого та П. Рабіновича, які спробували розглянути принцип верховенства прав на основі аналізу практики Європейського суду з прав людини, сформулювавши його зміст поелементно, що має практико-прикладну цінність.

Запропоновані науковцями характеристики досліджуваного принципу можна зобразити через виокремлення сутнісної ознаки наступним чином (Табл.1).

Таблиця 1 – Ознаки – характеристики верховенства права в рішеннях ЄСПЛ: порівняльний аналіз

<i>в працях П. Рабіновича</i> [11, с. 97-98]:	<i>в працях С. Головатого</i> [12, с. 162-163]:
доступ до правосуддя	
1) можливість доступу до суду	1) гарантований доступ до суду
дискреційність повноважень	
2) обсяг будь-якого <i>правового розсуду</i> і спосіб його здійснення мають бути визначені законом; 3) поширюваність принципу верховенства права на діяльність всіх державних органів; 4) секулярність держави як принцип світськості (від лат. saecularis — світський) — відвернення від релігії як такої в суспільстві, родині, політиці тощо)	2) закон повинен вказувати на обсяг будь-якої <i>дискреції</i> , якою наділяється компетентний орган, і на спосіб її здійснення з достатньою чіткістю, з тим щоб забезпечити особу достатнім захистом від свавільного втручання; 3) свобода преси
правова (юридична) визначеність	
5) визнання визначальної ролі прав людини у діяльності держави; 6) правова визначеність становища людини у конкретній життєвій ситуації	4) принцип юридичної визначеності; 5) принцип законності; 6) рівність перед законом; 7) якість закону
гарантії недоторканості особи	
7) у разі застосування смертельної зброї забезпечення державою швидкого та ефективного розслідування справи її органами; 8) неприпустимість затримання особи на невизначений термін, якщо воно не ґрунтується на законі чи судовому рішенні	8) вимога в розслідуванні кримінальних справ; 9) гарантії, що застосовуються у кримінальному судочинстві; 10) заборона катування
незалежність судової влади	
9) невтручання законодавчої влади у здійснення правосуддя; 10) можливість скасування вищим судом рішення нижчого суду, яке не набрало чинності; 11) незмінність судового рішення, яке набрало чинності; 12) підпорядкованість судовому рішенню всіх органів держави; 13) наявність громадської довіри до судів	11) принцип поділу влади; 12) справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом; 13) авторитет та безсторонність суду; 14) виконання судового рішення
судовий контроль	
14) наявність судового контролю за втручанням органів виконавчої влади у права людини	15) вимога судового контролю за втручанням виконавчої влади у право особи на свободу

Таким чином, порівняльний аналіз запропонованих дослідниками елементів – характеристик верховенства права дає підставу стверджувати, що С. Головатим запропоновано розширені за своїм змістовним наповненням характеристики, що дозволяє більш глибоко зрозуміти механізм реалізації принципу верховенства права в цілому.

Беззаперечним є факт, що фундаментом праць цих науковців є аналіз практики Європейського суду з прав людини, що забезпечує помітну актуальність застосування національними судами практики ЄСПЛ у реаліях сьогодення, хоча ще з 01.09.2005 року відповідно до ч. 2 ст. 8 КАС України адміністративні суди мали застосовувати принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини[8].

В унісон зазначеному в ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року № 3477-IV проголошувалося, що суди України застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права [13].

Проте, досі не вирішеною залишається проблема не тільки застосування суддями рішень ЄСПЛ, оскільки вони не зобов'язані володіти англійською чи французькою мовами, якими ухвалюються рішення ЄСПЛ, але й реалізація ч. 5 ст. 55 Конституції України, відповідно до якої: «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна», оскільки в Україні станом на 01.04.2020 діє Регламент Європейського суду з прав людини прийнятий 04.11.1998 в редакції від 01.11.2003 [14, с. 218]. При цьому, на сьогодні, звернутися до ЄСПЛ можливо керуючись Регламентом ЄСПЛ, що діє в новій редакції, яка набула чинності з 1 січня 2016 року та включає зміни, прийняті на пленарному засіданні Суду 1 червня і 5 жовтня 2015 року, що детально досліджено Керноз Н.Є. [15, с. 79 - 103]. Нова версія Регламенту ЄСПЛ доступна тільки іноземними мовами (англійською та російською), але більш наближеною для пересічних громадян є російська [16], використання якої гарантується ст.10 Конституції України.

Отже, фактично ускладнене звернення осіб до ЄСПЛ за захистом своїх порушених конвенційних прав, оскільки оновлений Регламент ЄСПЛ, який призначений сприяти громадянам у реалізації конституційного права на звернення до міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, зокрема, ЄСПЛ, досі не розміщений в належному вигляді на офіційних сайтах в Україні [17].

Особи, яким все ж вдається звернутися до ЄСПЛ стикаються з проблемою реалізації їм гарантованого конституційного права, визначеного ст. 55 Основного Закону, адже відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК України після встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, зокрема, ЄСПЛ, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи, суд, за заявою особи, має переглянути справу у зв'язку з виключними обставинами. При цьому законодавчо вписано, що відповідно до п. 5 ч. 3 ст. 426 ЦПК України до заяви додається «клопотання особи про витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, в органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи, якщо її немає у розпорядженні особи, яка подала заяву». Після чого, відповідно до ч. 5 ст. 427 ЦПК України, суддя «невідкладно після відкриття провадження у справі постановляє ухвалу про витребування такої копії рішення разом з її автентичним перекладом від органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи» [5]. В цей момент і постає проблема відсутності в Україні офіційного перекладу оновлених судових рішень ЄСПЛ для застосування їх правниками, в тому числі суддями.

Таким чином, уявляється можливим констатувати, що законодавчі положення, якими закріплюються основоположний для України як демократичної правової держави принцип верховенства права, мають декларативний характер, оскільки відсутня законодавча конкретика його сутності та чітке його змістовне навантаження - обґрунтування.

Хоча Європейський суд з прав людини є потужним інструментом, що стимулює розвиток національних правових систем, але, сучасні умови, в яких відбувається постійне реформування всіх сфер життєдіяльності суспільства в Україні, вимагають розвитку правової національної ідентичності у визначенні такого фундаментального принципу як верховенство права особливо в контексті формальної деталізації його сутнісних характеристик.

Список використаних джерел

1. Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України: Конституційний Договір між Президентом України та Верховною Радою України від 08.06.1995 р. № 1к/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 28.03.2020).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 30. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 28.03.2020).
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення: 01.04.2020).

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628> (дата звернення: 01.04.2020).
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 30.03.2020).
6. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 30.03.2020).
7. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 28.03.2020).
8. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Перша редакція — Прийняття від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20050706> (дата звернення: 01.04.2020).
9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 17.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 28.03.2020).
10. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Дата оновлення: 11.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 28.03.2020).
11. Рабінович П. М. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: монографія. Львів: Сполом, 2016. 200 с.
12. Головатий С. Верховенство права (правовладдя): як його тлумачить Венеціанська Комісія. Право України. №10. 2011. С. 154-184.
13. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. Дата оновлення: 02.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 01.04.2020).
14. Керноз Н.Є. Проблемні питання реалізації звернення до міжнародних судових установ в контексті цивільного судочинства: матеріали наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів (м. Чернігів, 22-23 травня 2014 р.). Чернігів: Десна Поліграф, 2014. С.216 – 221.
15. Керноз Н.Є. Перегляд судових рішень як різновид судового захисту прав, свобод та інтересів осіб: навчальний посібник. Вид. 3-тє, доповн., переробл. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 134 с.
16. Регламент ЕСПЧ от 01.01.2016 г. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_RUS.pdf. (дата звернення: 01.04.2020).
17. Регламент ЄСПЛ від 04.11.1998 р. Дата оновлення: 01.11.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067 (дата звернення: 01.04.2020).

Лозицька Я. А., студентка 4 курсу, гр. ППР-161
Науковий керівник - **Барабаш А. Г.**, к.ю.н., доцент,
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

УМОВА НЕПЕРЕБУВАННЯ В ІНШОМУ ШЛЮБІ ЯК ОДНА З МАТЕРІАЛЬНИХ УМОВ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ (ЗАКОНОДАВСТВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ)

Право на створення сім'ї, право на шлюб закріплені у Загальній декларації прав людини від 10.12.1948 р., Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. та багатьох інших міжнародних нормативно-правових актах. Оскільки шлюб прирівнюють до правочину, то для його укладення та дійсності необхідним є дотримання цілої низки умов. Загалом такі умови прийнято поділяти на матеріальні та формальні. Матеріальними є умови за дотримання яких шлюб визнається дійсним. До формальних умов належать вимоги, які пред'являються до процедури оформлення шлюбу. Однією з матеріальних умов при укладенні шлюбу є неперебування в іншому шлюбі (одношлюбність, моногамія).

Дослідженням даного питання займалися такі науковці як Бондарева К.В., Вербіцька М.В., Головкін О.В., Калакура В.Я., Менджул М.В., Ревуцька І.Е., Розгон О.В., Сидоренко Д.І. та інші.

Принцип одношлюбності, як і більшість матеріальних умов, дотримання яких є необхідним при укладенні шлюбу, сформувався на основі звичаїв, релігійних постулатів, норм моралі, історичних особливостей держав. У сучасному світі, незважаючи на те, що

більшість держав є світськими, основним критерієм залишається історичний та релігійний вплив на законодавство стосовно укладення шлюбу. Переважна кількість держав світу дотримуються принципу одношлюбності, виняток становлять держави, населення яких сповідує іслам – релігію, яка дозволяє багатоженство (полігамію) [5, с. 151; 7, с. 160].

Утвердження християнства на українських землях сприяло встановленню одношлюбності. Нині шлюбно-сімейні відносини в Україні регулюються Сімейним кодексом України, який також закріплює принцип одношлюбності у ст. 25, де зазначено, що жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі. Тому перебування у законному шлюбі є перешкодою для укладення нового шлюбу. При цьому СК України також визначає, що жінка та чоловік мають право на повторний шлюб лише після припинення попереднього шлюбу. Недотримання такої умови спричиняє настання негативних наслідків, а саме недійсність шлюбу [1].

Загалом виклад у законодавстві іноземних держав умови про одношлюбність є майже аналогічним вітчизняному. Наприклад, схоже сімейне законодавство щодо дотримання умови про одношлюбність є у Білорусії, Росії. Зокрема, Кодекс про шлюб та сім'ю Республіки Білорусь (ст. 19) та Сімейний кодекс Російської Федерації (ст. 14) визначають, що не допускається укладення шлюбу між особами, з яких хоча б одна особа вже знаходиться в іншому шлюбі, зареєстрованому в установленому порядку [13; 14].

Серед держав-учасниць Європейського Союзу принцип одношлюбності закріплений у Франції (ст. 147 Цивільного кодексу Франції зазначає, що є неможливим укладення іншого шлюбу без розірвання попереднього); ФРН (Німецьке цивільне уложення не дозволяє укладати шлюб, якщо одна із осіб, що бажає вступити в шлюб вже перебуває у шлюбі або партнерстві з третьою особою); Польща (ст. 13 параграф 1 Кодексу про сім'ю та опіку Польщі визначає, що особа, яка вже перебуває у шлюбі, не може бути одружена); Чехії (Цивільний кодекс Чеської Республіки), Словаччині (Закон «Про сім'ю та про внесення змін та доповнень до деяких законів»), Румунії (Цивільний кодекс Румунії) тощо [6, с. 67; 10, с. 109 – 110; 12, с. 94; 15].

Також незважаючи на те, що правове регулювання сімейних відносин в Америці здійснюється кожним штатом окремо, загалом у США діє принцип одношлюбності [9, с. 126]. Спостерігається перехід до моногамії й ісламських держав таких як Туреччина, а в деяких за багатоженство передбачена навіть кримінальна відповідальність (Туркменістан, Киргизька Республіка, Республіка Узбекистан). Серед держав Азії та Африки заборона на укладення полігамних шлюбів існує у Непалі, Малайзії, Таїланді, Кенії, окремих штатах Нігерії [8].

Оскільки принцип одношлюбності характерний не для всіх держав, а громадяни України часто укладають шлюб з іноземцями, існує відповідне колізійне регулювання вказаних відносин. Згідно статті 55 Закону України «Про міжнародне приватне право» право на шлюб визначається особистим законом кожної з осіб, які подали заяву про укладення шлюбу [2].

Таким чином, матеріальна умова про неперехід в іншому шлюбі при укладенні шлюбу є як важливим моральним критерієм, який вже досить тривалий час існує у суспільстві, так і одним із головних принципів сімейного права визначених на законодавчому рівні багатьох держав, у тому числі й України. Законодавство деяких держав визначає пряму заборону укладення полігамного шлюбу на рівні кримінальної відповідальності. Важливими чинниками, які впливають на формування та зміну сімейного законодавства держав щодо принципу одношлюбності є історична спадщина, релігія, розвиток суспільних відносин тощо.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 08.04.2020).
2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення: 08.04.2020).
3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 08.04.2020).

4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 08.04.2020).
5. Бондарева К.В. Актуальні проблеми міжнародного сімейного права / К.В. Бондарева // Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. – 2018. – № 2. – С. 148 – 159
6. Вербіцька М.В., Росоляк О.Б. Умови дійсності шлюбу за законодавством України та ФРН: порівняльно-правовий аспект / М.В. Вербіцька, О.Б. Росоляк // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 1. – С. 66 – 69
7. Головкін О.В. Звичай як джерело Сімейного права України: історія та сучасність / О.В. Головкін // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 159 – 163
8. Казарян К.А. Шлюбний договір у міжнародному приватному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. 199 с. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/118775/diss-Kazarjan.pdf>
9. Менджул М.В. Основні засади регулювання сімейних відносин у США / М.В. Менджул // Південноукраїнський правничий часопис. – 2018. – № 4. – С. 123 – 126
10. Менджул М.В. Принципи сімейного права в законодавстві держав Східної Європи / М.В. Менджул // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. – № 53. – С. 108 – 111
11. Розгон О. Колізійні питання укладення шлюбу з іноземним елементом / О. Розгон // Visegrad Journal on Human Rights. – 2016. – № 4(2). – С. 184 – 189
12. Сидоренко Д.І. Про підстави недійсності шлюбу за сімейним законодавством України та інших держав Європи / Д.І. Сидоренко // Приватне право і підприємництво. – 2018. – № 18. – С. 92 – 95
13. Кодэкс рэспублікі Беларусь аб шлюбе і сям'і 9 ліпеня 1999 г. № 278-3 URL: http://pravo.by/upload/pdf/kodeksibel/kodeks_rb_ab_schlube_i_semji_1999_bel.pdf (дата звернення: 08.04.2020).
14. Семейный кодекс Российской Федерации от 29.12.1995 N 223-ФЗ URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8982/ (дата звернення: 08.04.2020).
15. Kodeks rodzinny i opiekuńczy Dz. U. 1964 Nr 9 poz. 59 Ustawa z dnia 25.02.1964 URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640090059/U/D19640059Lj.pdf> (дата звернення: 08.04.2020).

Макогін Н.О., студентка 3 курсу гр. ППР-171
Науковий керівник – Козинець О. Г., к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СУТНІСТЬ АМЕРИКАНСЬКОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ

У 1787 р. в США федералізм став компромісом між прибічниками сильного центрального уряду та тими, хто підтримував ідею децентралізації. Конфедерація та унітарна система програвали, зважаючи на міцну прив'язаність громадян до урядів штатів. Однак дебати щодо того, який рівень краще представляє інтереси людей продовжуються й досі.

Метою роботи є дослідження сутності американського федералізму, шляхом визначення його загальних рис, аналізу історичних форм, з'ясування переваг і недоліків.

Американський федералізм являє собою таку форму державного устрою, за якої відбувається конституційне розмежування влади між центральним урядом та урядом штатів. Виходячи з цього в США існує національний та регіональні уряди, що робить систему федеральною, що чітко визначено конституцією та закріплено у розподілі повноважень між цими структурами. Також не допускається надання чи делегування ними повноважень одне одному. Ніякий інший закон не може змінити конституційне розмежування повноважень.

За Конституцією США федеральна система складається з двох урядових рівнів: загальнонаціонального та штатного, – великі ж міста не є суверенними одиницями. Фактично ж розподіл владних повноважень досі залишається визначеним не до кінця, незважаючи на численні суперечки між урядовцями, які завершувалися тисячами судових рішень, наукових праць та книг.

Конституційне тло американської федеральної системи доволі просте [1]:

- 1) національний (центральный) уряд має тільки ті повноваження, які делеговані йому Конституцією США (за винятком повноважень, які стосуються іноземних справ);
- 2) в межах делегованих йому повноважень, національний уряд має цілковите верховенство;

3) влади штатів мають всю решту повноважень, які Конституція не делегує національному уряду, окрім тих, які заперечуються Конституцією країни та конституцією того чи іншого штату;

4) існують певні повноваження, які Конституція заперечує обидвом урядовим рівням і також існують певні повноваження, які Конституція забороняє або тільки національному уряду, або тільки урядам штатів.

Варто додати, що відповідно до положень Конституції штати зберігають за собою досить широкі повноваження: мають власну поліцію, податки, регулюють виборчий процес та порядок укладення шлюбу, керують державними школами, ухвалюють закони для своїх громадян. Поряд із цим поширеними є ситуації, коли національний уряд є досить агресивним і намагається все більше контролювати їх діяльність.

Але федералізм може бути різним і, зважаючи на те, що його існування в Америці датується не одним століттям, він пройшов довгий шлях свого розвитку та характеризувався різними способами розмежування повноважень. На наш погляд, доцільно виділити такі:

1) дворівневий федералізм – 1790-1930 рр., характеризується чітким розмежуванням повноважень рівнів відповідно до Конституції;

2) кооперативний федералізм – 1930-1970 рр., передбачає співпрацю між національним урядом та урядом штатів для виконання поставлених задач;

3) конкуруючий федералізм, існує зараз паралельно з іншими типами з 1980-х рр. Штати змагаються за людей, бізнес, інвестиції та національне фінансування, що сприяє підвищенню результативності їх роботи.

4) уповноважуючий федералізм, присутній у сфері прав людини з 1960-х рр. За такої системи, центральний уряд є досить сильним і надає регіонам окремі повноваження на власний розсуд, коли вважає за потрібне.

5) примусовий або ж централізований федералізм характерний для окремих сфер, наприклад у публічній освіті та сфері захисту довкілля з 1960-х рр. Також передбачає сильний центральний уряд, який здійснює жорсткий контроль над регіональними урядами, зазвичай, без додаткових фінансових ресурсів. Якщо штати хочуть їх отримувати, то повинні не порушувати встановлені правила;

6) новітній федералізм («делегуюча революція»), вперше впроваджений президентом Р.Ніксоном у 1969 р. Він спрямований на зниження відповідальності основного уряду шляхом делегування деяких повноважень іншому рівню. Багато політологів бачать Новий федералізм, як сучасний різновид двійного федералізму, який базується на десятій поправці до Конституції США [1].

Для розуміння сутності такої форми правління, важливо звернути увагу і на її переваги та недоліки. До позитивних рис можна віднести те, що федералізм досить часто асоціюється зі свободою. Це дозволяє уникнути контролю влади однією впливовою групою, адже якщо політична партія втратила перевагу у центральному уряді, вона має можливість нарощувати свою силу у штатах. З цим пов'язана і наступна позитивна риса – феодалізм забезпечує підготовку для майбутніх національних лідерів: регіони слугують тренувальним майданчиком та місцем здобуття досвіду для політиків. Двадцять зі сорока чотирьох президентів США попередньо служили губернаторами різних штатів [1].

Федералізм об'єднує суспільство та зближує уряд з народом. За такої форми правління немає потреби асимілювати «частини» країни, намагатися викреслити всі відмінності, як це трапляється в унітарних державах. До того ж, американцям надано багато можливостей участі в житті держави, вони можуть вільно спостерігати за діяльністю уряду, що сприяє формуванню політичної довіри.

Федералізм надає змогу експериментувати, що корисно для підвищення ефективності реформ. Окремий штат може запустити нову програму розвитку, і в залежності від її результатів існує два шляхи: якщо вона має успіхи, можливе її впровадження в інших штатах чи у федерації загалом, а якщо ні, то наслідки будуть не так масштабні та болючі. Такий

спосіб кращий, ніж початкове впровадження на національному рівні, оскільки за такої умови процес відбувається дуже повільно і не зрозумілий кінцевий результат.

До недоліків федералізму слід віднести складність вирішення національних проблем на рівні центрального уряду та великі відмінності у законодавстві різних штатів, що спричиняє труднощі для пересічних громадян. Наприклад, часто відрізняється порядок регулювання трудових відносин, право власності на зброю. Деякі юристи намагаються поділяти загальне право США на національне і загальне право кожного штату [2, с. 66].

Отже, федеральна система США існує з 1787 р. та складається з двох рівнів – загальнонаціонального та штатів. Для такої форми державного устрою важливим є конституційне закріплення розмежування повноважень центрального та місцевих урядів. Незважаючи на наявність таких норм в Основному Законі, суперечки між політиками не вщухають і сьогодні. Протягом століть американський федералізм пройшов близько шести етапів свого розвитку та зупинився на новітньому, що переважає зараз у більшості сфер державного управління. Аналіз переваг та недоліків федералізму привів до висновку щодо існування таких його позитивних рис як збереження політичної свободи, об'єднання суспільства, і можливість експериментування та наближення уряду до народу, й негативних, зокрема, складності вирішення національних питань та нерівності політики штатних урядів.

Список використаних джерел

1. Лисак В. Американський федералізм. URL: <http://federal-ukraine.com/other-countries/us/index.php>.
2. Пильгун Н. В. Історичний аспект формування американської правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 2. С. 62-69.

Макогін Н. О., студентка 3 курсу гр. ППР-171
Науковий керівник: **Колодій І. М.**, к.ю.н., доцент,
зав. кафедри цивільного, господарського права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДОГОВІР ДОРУЧЕННЯ ТА ДОГОВІР КОМІСІЇ: ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ

Постійний розвиток суспільних відносин та цивільного обігу підвищує необхідність існування великої кількості цивільно-правових договорів, які сприяють належному регулюванню відносини між суб'єктами. Досить широку сферу застосування мають на сьогодні договори доручення і комісії, які належать до категорії договорів про надання послуг, за якими одна сторона надає послугу, що споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а інша сторона за загальним правилом зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу. У зв'язку з спорідненістю предметів відповідних договірних конструкцій виникає питання щодо їх розмежування, зокрема, для правильного практичного застосування.

Метою роботи є порівняльний аналіз договорів доручення і комісії як підвидів договору про надання послуг шляхом визначення спільних і відмінних рис.

Правове регулювання досліджуваних договорів здійснюється перш за все на основі Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), який встановлює їх законодавче трактування. Відповідно до ст. 1000 ЦК України за договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії [1]. За ст. 1011 ЦК України договір комісії – це договір, за яким одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента [1]. Для їх регулювання можуть застосовуватися як загальні норми (ст. 901-907 ЦК України), так і конкретно встановлені для них (ст.ст. 1000-1010 і ст.ст. 1011-1028 ЦК України).

Для початку доцільно визначити спільні риси вищезгаданих договорів. *По-перше*, їх сторонами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. *По-друге*, за правовою характеристикою обидва договори є консенсуальними і двосторонніми (взаємними). *По-третє*, договори комісії і доручення поєднує те, що в обох випадках виконавець (комісіонер чи повірений) діють за дорученням і за рахунок іншої сторони – замовника (комітента чи довірителя), однак спосіб виконання такого доручення має свої особливості в кожному з договорів [2, с.14]. *По-четверте*, однаковим є порядок залучення третіх осіб – він має відбуватися за згодою комітента чи довірителя: комісіонер за згодою комітента має право укласти договір субкомісії з третьою особою (субкомісіонером), залишаючись відповідальним за дії субкомісіонера перед комітентом, аналогічно, повірений має право передати виконання доручення іншій особі (замісникові), якщо це передбачено договором. Також, відповідно до положень ЦК України в особливих ситуаціях виконавці можуть залучати третіх осіб без попередньої домовленості. У результаті визначення спільних рис договорів можна чітко простежити їх родову спорідненість.

Наступним важливим кроком є визначення їх відмінних рис, які слід розкрити більш детально. Першою відмінністю є те, що основу договору доручення складають відносини представництва: повірений вчиняє юридичні дії від імені довірителя; за договором комісії ж не виникає відносин з представництва: з третіми особами комісіонер взаємодіє від власного імені. Звідси випливає і друга відмінна риса, яка полягає у тому, що, повірений не стає стороною договору доручення в разі його укладення з третіми особами, нею залишається довіритель, а комісіонер завжди безпосередньо сам стає стороною договору.

Цікавим є і питання оплатності зазначених договорів. Відповідно до законодавчої дефініції договір комісії є оплатним завжди, а договір доручення – лише за обумовленістю цього питання у його положеннях. Так, відповідно до ст. 1002 ЦК України повірений має право на плату за виконання свого обов'язку за договором доручення, якщо інше не встановлено договором або законом [1]. Тобто, така умова не є обов'язковою і може бути змінена на розсуд сторін.

Наступною відмінною рисою є те, що для дій виконавців стосовно кожного з вказаних договорів у ЦК України встановлені особливі правила. Комісіонер має здійснювати правочини на найбільш вигідних умовах для комітента, з урахуванням його вказівок, а якщо вони відсутні, то за звичаями ділового обороту або вимогами, що зазвичай ставляться. Більше того, за ч. 2 ст. 1014 ЦК України в разі якщо комісіонер вчинив правочин на умовах більш вигідних, ніж ті, що були визначені комітентом, додатково одержана вигода належить комітентові [1]. При цьому в літературі висловлюється слушна думка, що наведена норма не спонукає комісіонера до отримання додаткової вигоди для комітента [3, с.309]. Повірений же зобов'язаний вчиняти дії, передбачені наданим дорученням.

Слід також додати, що за договором доручення сторони мають право у будь-який час відмовитися від нього, а у випадку з договором комісії законом передбачено безумовне право комітента на відмову від договору комісії. У свою чергу, комісіонер має право відмовитися від договору комісії лише тоді, коли строк його чинності не встановлений у договорі [2, с.16].

Крім того, різниця між договорами прослідковується і при аналізі їх форми, хоча ЦК України не встановлює спеціальних вимог до неї. Для договору доручення вона не має особливого значення, оскільки його письмовим доказом може виступати довіреність, яка видається обов'язково. Договір комісії же краще укладати у письмовій формі, адже сторонам за необхідності може бути важко довести свої вимоги.

Отже, підсумовуючи слід зазначити, що і договір доручення, і договір комісії належать до групи цивільних договорів про надання послуг. Аналіз законодавства та теорії цивільного права дозволяє зробити висновок про те, що між ними існує багато спільних рис: це, зокрема, вимоги до сторін договору, якими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, консенсуальний і двосторонній характер, порядок залучення третіх осіб. Що стосується до відмінних характеристик, то ними є: наявність та відсутність відносин представництва, особливі правила дій виконавців, оплатність, порядок відмови від договорів та форма, хоча

в окремих випадках досить складно провести їх чітке розмежування. Також різною є сфера застосування, адже договори комісії частіше укладаються при здійсненні підприємницької діяльності.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Бірюков В.І. Порівняльний аналіз договорів доручення і комісії як підвидів договору про надання послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія «Право»*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2012. Вип. 19. Т. 2. С. 14-16.
3. Бичкова С.С., Бірюков І.А. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання: підручник. К.: КНТ, 2006. 498 с.

Маргарян Ю. М., студентка гр. КПП-162
Науковий керівник – **Головко М. Б.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Конституція України закріплює, що Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [1]. Забезпечення визначених засад функціонування держави можливе лише за наявності налагодженої взаємодії всіх гілок влади (законодавчої, виконавчої, судової) з відповідним державним апаратом, здатним виконувати ті завдання, які постають перед країною. До таких завдань органів державної влади відноситься здійснення ефективної внутрішньої і зовнішньої політики, які регулюють соціальну, економічну, оборону та інші сфери діяльності. При цьому держава бере на себе обов'язок відповідальності перед людиною за діяльність її представників.

Проблеми пов'язані з кримінальною відповідальністю за всі без винятку корупційні правопорушення мають багато дискусійних або узагалі недосліджених теоретичних аспектів, вони подекуди не чітко регламентовані в нормах чинного законодавства, або ж правове регулювання відповідних положень не відповідає сучасним вимогам в частині відповідальності окремих категорій службовців. Але не викликає заперечень той факт, що кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення є обов'язковою умовою переходу до стандартів правової держави. У зв'язку з цим багато вчених присвятили свої роботи вивченню питань боротьби зі службовими злочинами. Зокрема, до них відносяться П.П. Андрушко, О.Ф. Бантишев, Д.В. Бараненко, І.А. Вартилицька, Б.В. Волженкін, А.В. Галахова, О.О. Дудоров, К.П. Задоя, Б.В. Здравомислов, І.Ю. Зейкан, В.П. Коваленко, М.Д. Лисов, Р.Л. Максимович, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, О.Б. Сахаров, О.Я. Светлов, Т.І. Слущка, І.В. Терентьев, М.І. Хавронюк, В.Г. Хашев, Ф.В.Шиманський та інші.

Перевищенням влади або службових повноважень вважається умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб. Порівнюючи диспозицію чинної ст. 365 КК України з диспозицією цієї ж статті, що втратила чинність, відмітимо, що єдиною відмінністю є обмеження кола осіб, які визнаються суб'єктами цього злочину [2, 3].

До прийняття таких змін суб'єктом цього злочину визнавалися службові особи, тобто особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі

функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Згідно з чинною редакцією ст. 365 КК України суб'єктом цього злочину є тільки працівники правоохоронного органу. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» встановлює вичерпний перелік органів, що визнаються правоохоронними. Так до правоохоронних органів належать органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [4].

Кримінально-правова норма, що встановлювала кримінальну відповідальність за перевищення влади або службових повноважень службовими особами була загальною відносно кримінально-правових норм, передбачених іншими розділами Особливої частини Кримінального кодексу України. Тому, якщо у діяннях особи містились ознаки спеціального складу злочину-діяння було кваліфіковано за відповідною статтею Особливої частини Кримінального кодексу України, наприклад, ст. 127, ст. 371, ст. 372, ст. 373 тощо. Стаття 365 КК України застосовувалась тільки у разі, якщо діяння особи не містило в собі ознаки іншого (спеціального) складу злочину. Тому залишається відкритим питання притягнення до кримінальної відповідальності службових осіб за діяння, які явно виходять за межі наданих їм прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, але не передбачені жодною кримінально-правовою нормою [5].

З вищевикладеного можна зробити висновок про те, що часткове врахування тільки однієї з підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь, а саме відносної поширеності суспільно небезпечних діянь, не є достатньою для криміналізації перевищення влади або службових повноважень, вчинене виключно працівниками правоохоронних органів. У той же час, чинний КК України потребує відповідних змін з огляду на відсутність норми, яка закріплює кримінальну відповідальність за дії службових осіб, що не є працівниками правоохоронних органів, які явно виходять за межі наданих їм прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам фізичних чи юридичних осіб.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21.02.2014 року № 746-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/746-18>
3. Кримінальний кодекс України станом на 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.01.1993 № 3781-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>
5. Готіна О. Підстави криміналізації діянь. *Право України*. 2005. № 2. С. 95-98.

Марущак Н. В., к. ю. н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
Чернігівського національного технологічного університету

ЩОДО РОЗУМІННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ТА СУТНОСТІ ДЕРЖАВИ У ТВОРЧОСТІ І. О. ІЛЬІНА

Проблеми держави і найбільш оптимального державного правління цікавили людей з давніх-давен. Особливо актуальні вони в переломні періоди розвитку країни: в момент кризи, при трансформації держави, в часи революцій. Іван Олександрович Ільїн - один з найбільш відомих представників філософської думки кінця XIX - початку XX століть. Проте, внесок І.О. Ільїна в світову культуру є й досі не до кінця оціненим. Залишаються маловідомими його праці у таких сферах наукової думки, як історія філософії, політична і релігійна філософія, теорія права і держави. Особливої ваги і значення для сучасних науковців набувають його ідеї про правосвідомість і державу, державну ідею, патріотизм, а децю взагалі можна сприймати як пророцтва.

І. О. Ільїн, за свідченнями сучасників, володів принциповим, жорстким характером і непримиренно обстоював свої переконання - багато опонентів І. О. Ільїна навіть називали його «більшовиком» [1, с. 121]. Водночас, І.О. Ільїна із впевненістю можна назвати видатним пророком XX століття [2, с.6]. Філософ права за спеціальністю він став вченим-споглядачем, творцем концептуальних праць про культуру і дух народу, його соціальну психологію, дослідником подій XX століття та їх наслідків для цивілізації. Широта охоплення проблем суспільства та глибоке укорінення у національне буття дозволили йому побудувати вражаючі соціальні прогнози, неперевершені на сьогоднішній день. Думки видатного філософа, правника, висловлені ним ще сто років тому, не втрачають своєї актуальності і сьогодні: в умовах зміни соціальної структури суспільства, маргіналізації значної частини населення, зміни системи цінностей й картини світу, спотворення розуміння природи істинної влади.

І. О. Ільїн ввів у науковий обіг таке поняття, як «нормальна» або «здорова правосвідомість», тобто правосвідомість в істинному розумінні слова, тим самим він підкреслив, що існує і «ненормальна і нездорова правосвідомість», якою в більшості своїй живуть як самі юристи, так і прості громадяни. Саме з позиції нормальної правосвідомості правознавець запропонував по-новому поглянути на сутність і значення права і держави.

Державу, на думку Ільїна, необхідно розглядати саме через призму нормальної правосвідомості. «Якщо право безсило і безглуздо поза правосвідомості, то держава принизлива, ефемерна і мертва поза державним способом мислення» [3, с.259]. Державний спосіб мислення вбачається І. О. Ільїним як різновид правосвідомості. «Об'єктивна природа держави визначається її вищою метою, її єдиним і незмінним завданням. Це завдання полягає в огорожі і організації духовного життя людей, що належать до даного політичного союзу. Огородження духу полягає в забезпеченні всьому народу і кожному індивіду його природного права на самобутнє визначення себе в житті, тобто права на життя, і до того ж на гідне життя, зовні вільне і внутрішньо самостійне» [3, с. 267]. Сутність держави полягає в тому, що всі її громадяни мають одну, єдину, мету і один, спільний, інтерес. Загальна мета всіх громадян полягає в тому, щоб організувати правопорядок – створити єдиний союз з єдиною загальною правовою владою і єдиною спільною системою права. Саме в цьому, на думку Ільїна, і складається організуюче завдання держави, у здійсненні якого всі однаково зацікавлені. У виявленні такої солідарності і в служінні полягає мета політичної діяльності [3, с.268].

І.О. Ільїн розмірковує про те, що держава за своєю основною ідеєю є духовним союзом людей, що володіють зрілою правосвідомістю і владно стверджують природне право у братському, солідарному співробітництві. «З одного боку, держава живе правосвідомістю людей, а суттєвою рисою правосвідомості є здатність до самоврядування; звідси, за ідеєю, держава зводиться до самоврядування народу. Однак, з іншого боку, єдина і об'єктивна мета

держави настільки висока і вимагає від громадян настільки зрілої правосвідомості, що, історично кажучи, народи, що здійснюють цю мету виявляються нездатними до самоврядування» [3, с.277]. Проблема вирішується через поєднання елементів управління і самоврядування в державі, виходячи із зрілості народної правосвідомості. Знайти цю історично найкращу комбінацію з «солідарного самоврядування та пануючої опіки» - означає вірно вирішити проблему організації державної влади, що відбиває існуючий рівень народної правосвідомості. І взагалі, будь-яка реформа, стверджує І.О. Ільїн, невідповідна зі станом народної правосвідомості, може виявитися безглуздою і згубною для держави. Єдино вірний шлях до всяких реформ є поступове виховання правосвідомості, що є одним з основних завдань державної влади [3, с.277].

Природа державної влади визначається тією метою, заради якої вона створюється, а ця мета є мета самої держави. Це означає, що політична влада служить батьківщині, тобто національному духовному розквіту: у цьому служінні вона знаходить, формулює, захищає і забезпечує природне право, надаючи йому форму позитивного правопорядку. Звідси вже ясно, що політичне владарювання покладає на людину найбільшу відповідальність: владарюючий за самим покликанням своїм є законодавець природної правоти, тому він має бути здатний до предметного розуміння духу і права, або, що - теж, він має володіти розвинутою та поглибленою правосвідомістю [3, с. 280].

Вчення І.О. Ільїна надзвичайно актуально і в наші дні, коли в державі процвітає правовий нігілізм, а правосвідомість знаходиться на надзвичайно низькому рівні. Щоб докорінно змінити ситуацію, що склалася, потрібно напружено працювати не одному поколінню українців, насамперед, морально орієнтованих юристів-професіоналів. Вихід з кризи необхідно знайти і, насамперед, «цей вихід треба знайти кожному, треба самому почати існувати по-новому». Це єдиний шлях. Іншого немає.

Список використаних джерел

1. Евлампиев И.И. Божественное и человеческое в философии Ивана Ильина. СПб., 1998. 296 с.
2. Шарипов А. М. Русский мыслитель Иван Александрович Ильин. Творческая биография. М.: Изд-во Главархива Москвы: Деловой ритм, 2008. 304 с.
3. Ильин И.А. Собрание сочинений: в 10 т. / сост., вступит. ст. и коммент. Ю.Т. Лисицы. Москва: Русская Книга, 1993-1999. Т. 4: [Понятия права и силы; Общее учение о праве и государстве; О сущности правосознания; О монархии и республике; Из лекций «Понятия монархии и республики»]. Москва: Русская книга, 1994. 624 с.

Марущак О. А. к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЗВИТОК ВЧЕНЬ ПРО ФУНКЦІЇ ТА ЦІЛІ ДЕРЖАВИ В ПЕРІОД НОВОГО ЧАСУ

Новий час - революційна епоха в юридичній науці. Відбувся відхід від філософської, абстрактної концепції стосовно цілей, задач та функцій держави, та були розроблені ідеї які в майбутньому знайшли своє відображення на практиці і стали основою прогресивних правових держав. Дані ідеї в першу чергу пов'язані із французькою та англійською правовими школами нового часу. Це період великих перетворень у юриспруденції та державоведення зокрема. І тут можна виділити знаменитих практикуючих вчених юристів, які створили нові правові категорії та ідеї, які актуальні до сьогодні.

Творець ідейно-політичної доктрини лібералізму англійський філософ-матеріаліст Джон Локк представляв державу як "загальну волю, яка є виразом переважної сили", тобто більшістю громадян, які "входять в державу". Він розглядав державу у вигляді сукупності людей, що з'єдналися в одне ціле під керівництвом ними ж встановленого загального закону [1, с. 127]. За Джоном Локком держава створена для гарантії природних прав (свобода, рівність, власність) і законів (мир і безпека). Держава не повинна зазіхати на ці права. У

природних прав мають бути надійні гарантії. Головна небезпека для природних прав і законів випливає з привілеїв, особливо з привілеїв носіїв владних повноважень [2, с. 81]. Дані ідеї можна сказати були дійсно революційними для свого часу, тому що в основу життя суспільства були закладені основи правової держави, які вплинули на становлення та розвиток держав в світі. Джон Локк зробив неймовірний крок вперед у розвитку державотворення, розробивши доктрину правової держави, з переліком прав які гарантуються державою, і в даному випадку ми можемо говорити про планомірний відхід від філософсько-абстрактних ідей, і про зародження нових категорій, таких як задачі та функції держави.

Величезний вплив на правову науку та на розвиток ліберальних і демократичних ідей вплинули вчення Ш. Л. Монтеск'є, який багато в чому являється послідовником Джона Локка. Вчення про державу, зокрема про цілі та функції базуються на теорії поділу влад. Ш. Л. Монтеск'є являється не стільки автором та засновником даної теорії, але він вдосконалив, розвинув та сформулював її у такому вигляді, що вона не втратила актуальність і сьогодні, являючись основою державного ладу більшості світових демократій. Концепція поділу державної влади за Ш. Л. Монтеск'є виглядає таким чином: 1. влада розподіляється на три гілки - законодавчу, виконавчу, судову - кожна з яких має свої функції; 2. кожна гілка влади обмежена виконанням своїх функцій і не має втручатися у функції інших гілок влади; 3. особи, які складають органи цих гілок влади, мають бути відмежовані від інших гілок влади і не можуть одночасно виконувати їх функції [3, с. 5]. Можна сказати, що були закладені основи актуальної системи стримувань і противаг. Вчення Ш. Л. Монтеск'є про поділ влади було новим у розвитку політико-правової концепції: 1. Монтеск'є з'єднав ліберальне розуміння свободи з ідеєю конституційного закріплення механізму поділу влади. Свобода встановлюється тільки законами. 2. Монтеск'є включив до складу влад, які підлягають розмежуванню, судові органи. Вивів принцип незалежності суддів. Тріада (законодавча, виконавча, судова) влади стала класичною формулою теорії конституціоналізму. Політико-правове вчення Монтеск'є про поділ влади було спрямоване проти королівського абсолютизму. Служило воно також обґрунтуванням компромісу буржуазії і дворянства. Вчення про свободу, громадянські права, поділ влади було закріплене в конституційних актах Франції, покладене в основу Конституції США, конституцій інших держав і в Декларацію прав людини і громадянина 1789 р. Політико-правове вчення Шарля Луї де Монтеск'є вважається класичною школою конституціоналізму. Серед моральних причин найважливішими є принципи державного ладу. Для Монтеск'є проблема раціональної організації суспільства - це проблема, головним чином, політична і правова, а не соціальна. Свобода в ідеології раннього лібералізму означала розумну організацію держави і забезпечення режиму законності. Свобода, стверджував Монтеск'є, "є право робити все, що дозволено законами". Ідеал свободи він пов'язував із розглядом існуючих форм держави [2, с. 100-101]. Таким чином згідно з Монтеск'є, головною ціллю держави є свобода суспільства, яка буде забезпечена правовою державою.

Дослідження даного питання без аналізу ідей німецького державознавця Георга Еллінека - неможливо. Ми вже вище згадували його ідеї про об'єктивні цілі держави, які актуальні конкретній державі, в певний історичний період. Він об'єднав формально-догматичне розуміння держави і права із соціологією. Георг Еллінек розрізняв соціальне вчення про державу та вчення про державне право та відокремлював писану конституцію від фактичної. Він доводив, що право є компромісом між різними суперечними один одному інтересами. Влада і право в соціальному аспекті повинні тлумачитися психологічно. Право в соціальному аспекті, позитивність права засновані на середній, типовій переконаності народу в тому, що це є право діюче. На такій основі побудований увесь правопорядок [2, с. 174]. Таким чином Георг Еллінек став одним з засновників концепції про соціальне призначення держави. Що стосується суб'єктивних цілей держави, то вони базуються на соціальному призначенні держави і означають ті цілі завдяки яким держава буде представляти собою єдину, цілісну структуру.

Найвагомішим досягненням Георга Еллінека у даному питанні, являється введення в науковому просторі такої категорії як функції держави. Що знайшло відображення у знаменитій праці "Загальне вчення про Державу". Оглядаючи теорії державних функцій, можна прийти до висновку, що правильне рішення проблеми стало результатом абстрактного дослідження держави і що прогресуючий розвиток наукової думки привів до встановлення суттєвих функцій держави. Історія державного права являє надзвичайно велику кількість спроб класифікувати ці функції. Але міцне значення набуло, головним чином, тільки розрізнення трьох головних функцій державної влади законодавчої, виконавчої (управління) і здійснення правосуддя, при всій різноманітності в новітній літературі поглядів на суть функцій та характер їх взаємозв'язку. Інші ефемерні класифікації втратили своє значення в силу того ж прогресуючого проникнення в істинну сутність держави, що призвів до становлення єдиного правильного погляду [4, с. 567].

Проаналізувавши дані твердження, можна прийти до висновку що ідея функцій базується на концепції розподілу влад. Також можна побачити, що функції держави прирівнюються до функцій державної влади, або ж до функцій конкретної гілки влади. Це абсолютно не дивно, адже Георг Еллінек був прихильником ідей Ш. Л. Монтеск'є та був яскравим його послідовником. Варто зазначити, що в майбутньому, наукова правова спільнота буде наголошувати на тому що функції держави і функції органів держави - це різні категорії, і їх не можна ототожнювати.

Список використаних джерел

1. Марченко М. Н. Проблемы теории государства и права: учебник. М. Проспект, 2011. 768 с.
2. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. К.: Правова єдність, 2009. 312 с.
3. Vile M. J. C. Constitutionalism and the Separation of Powers. Second edition. Indianapolis: Liberty Fund, 1998. P. 1-41.
4. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Вступительная статья докт. юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. 752 с.

Мороз К. М., студентка, курс I, гр. ЗМКПп-191
Науковий керівник – **Берднік І. В.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ РЕЦИДИВУ ЗЛОЧИНІВ

збільшення злочинності. Кожен такий вчинений злочин являє собою суспільну небезпеку не тільки правам, свободам та інтересам громадян, власності, а також громадянському і державному ладу. Як показує статистика, на превеликий жаль, чимало таких злочинів здійснюються рецидивістами.

Особливості кваліфікації рецидиву злочинів вивчало чимало науковців. Їх праця, сьогодні дає нам можливість не тільки ознайомитися з їх дослідженнями, але краще розуміти специфічні особливості цього виду злочину.

Поняття «рецидив» латинського походження і у перекладі означає «той, що повертається», «повторюється». Кримінальний кодекс України визначає поняття рецидиву як вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин (ст.34 ККУ) [1].

Рецидив злочинів – це вид множинності, а також, вид повторності злочинів, який пов'язаний із засудженням за попередній злочин, проте має свої особливості як кваліфікації, так і свої ознаки, які дозволяють віднести той чи інший злочин до рецидиву.

Рецидиву злочину притаманні наступні ознаки:

- 1) наявність вчинення особою двох чи більше самостійних одиничних злочинів;

2) в межах рецидиву всі вчинені особою злочини повинні бути умисними, незалежно від стадії цих злочинів, а також, чи була особа злочинця виконавцем або іншим співучасником цих злочинів;

3) злочини, які складають рецидив, повинні бути віддалені один від одного певним проміжком часу;

4) на момент вчинення нового злочину, особа має непогашену чи незняту судимість за попередній злочин [2, с.284-285].

Традиційно в науковій літературі та слідчо-судовій практиці на підставі статті 34 та інших приписів КК виділяють види рецидиву злочинів за різними класифікаційними критеріями, окремі з яких мають значення для кваліфікації вчиненого.

Відповідно до цього, виділимо основні класифікації рецидиву злочинів.

1. За характером вчинюваних суб'єктом злочинів:

а) загальний рецидив – має місце, коли суб'єкт (співучасники), який має судимість за попередній умисний злочин, вчиняє новий умисний різнорідний (не тотожний і не однорідний) із попередньо вчиненим злочином;

б) спеціальний рецидив – має місце, коли суб'єкт (співучасники), який має судимість за попередній умисний злочин, вчиняє новий умисний тотожний чи однорідний із попередньо вчиненим злочином. Спеціальний рецидив вважається більш суспільно небезпечним і передбачений в окремих статтях Особливої частини КК як кваліфікуюча ознака складу злочину.

2. За кількістю судимостей:

а) простий (одноразовий) рецидив – має місце, коли суб'єкт (співучасники), який має одну судимість за попередній умисний злочин, вчиняє новий умисний злочин;

б) складний (багаторазовий) рецидив – має місце, коли суб'єкт (співучасники), який має декілька (дві або більше) судимостей за попередні умисні злочини, вчиняє новий умисний злочин.

3. За ступенем небезпечності:

а) пенітенціарний рецидив – має місце, коли суб'єкт (співучасники) під час відбування покарання у виді позбавлення волі за попередній умисний злочин або після відбуття цього покарання, але до погашення чи зняття судимості знову вчиняє новий умисний злочин, за який йому призначається покарання у виді позбавлення волі;

б) рецидив тяжких та особливо тяжких злочинів – має місце, коли суб'єкт (співучасники) вчинив новий умисний тяжкий чи особливо тяжкий злочин, маючи судимість за тяжкий чи особливо тяжкий умисний злочин [3, с.343-347].

Розглянемо правила кваліфікації основних видів рецидиву злочинів:

Правила кваліфікації загального рецидиву:

Загальний рецидив не впливає на кваліфікацію вчиненого суб'єктом нового умисного злочину, проте має значення при призначенні покарання як обставина, що його обтяжує;

Правила кваліфікації спеціального рецидиву.

Спеціальний рецидив за чинним КК в усіх випадках виступає кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою ознакою. Тому кваліфікація злочину, ознакою складу якого є спеціальний рецидив, включає в себе встановлення ознак складу відповідного простого складу злочину.

Правила кваліфікації при рецидиві тотожних злочинів:

– злочин кваліфікується за кваліфікуючою ознакою відповідної статті Особливої частини Кримінального кодексу;

– якщо злочин був незакінченим кваліфікація здійснюється за ч. 1 ст. 14 (готування) або ч. 1,2,3 ст. 15 (замах) і кваліфікуючою ознакою рецидив цієї статті Особливої частини Кримінального кодексу;

– якщо особа вчинила злочин – як організатор, підбурювач або пособник, кваліфікація здійснюється за ч. 3, 4, 5 ст. 27 і кваліфікуючою ознакою рецидив цієї статті Особливої частини Кримінального кодексу.

Правила кваліфікації при рецидиві однорідних чи різнорідних злочинів.

Кожний злочин кваліфікується окремо за відповідними частинами статей Особливої частини Кримінального кодексу. Такий рецидив, не передбачений у статтях Особливої частини КК як кваліфікуюча ознака, тому відповідно до п. 1 ст. 67 КК визначається обставиною, яка обтяжує покарання.

Кваліфікація пенітенціарного рецидиву.

Пенітенціарний рецидив за чинним КК виступає ознакою основного (простого) складу злочину. Про те, що відповідальність за відповідний злочин настає при наявності такого рецидиву, можна зробити висновок з диспозиції статті Особливої частини КК – вона повинна містити вказівку, що злочин вчиняється в ході відбування строкового покарання, до якого раніше було засуджено особу. Кваліфікація пенітенціарного рецидиву в цілому здійснюється так же, як і загального [4, с.268-275].

Таким чином, можна сказати, що рецидив злочинів це найтяжча форма множинності злочинів, що полягає у вчиненні суб'єктом злочину, засудженим за один або кілька умисних злочинів, одного або кілька нових умисних злочинів за наявності непогашеної або незнятої судимості за попередній злочин. Кваліфікація цього злочину здійснюється з урахуванням.

Також, незмінним фактом залишаються дослідження науковців цього питання, праця яких стала великим надбанням та помічником у діяльності органів слідства, прокуратури, суду при здійсненні кваліфікації рецидиву злочинів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Станом на 16.01.2020 (зі змінами на 20.12.2019). - ЦНЛ., 2020. - 168с. - (Кодекси України).
2. Кримінальне право України: Загальна частина/ За ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – Х.: Право, 2015. – с.284-285.
3. Кузнецов В.В., Савченко А.В. Теорія кваліфікації злочинів. Підручник. - К: КНТ, 2007. - 456 с.
4. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник / В. О. Навроцький - К: Юрінком Інтер, 2006. - 704 с.

Музика В. В., студентка гр. МКПРп – 191

Науковий керівник – **Головко М. Б.**, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Упровадження поліграфа у вітчизняну правозастосовну практику, зокрема в кримінальне судочинство, актуалізує низку питань, що потребують ґрунтовного аналізу та фахової оцінки. Одним із них є допустимість доказів, отриманих унаслідок застосування поліграфа. Зазначене питання зумовлене неврегульованістю в законодавстві України, а отже, нині триває дискусія науковців і практиків щодо допустимості результатів судово-психофізіологічної експертизи.

В Україні діє низка нормативних актів, у яких зазначається порядок і підстави використання поліграфа під час кримінального провадження. Це і Постанова КМУ від 11.05.2017 «Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань», і Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», а у Законі України «Про Державне бюро розслідувань» присвячено цілу статтю (ст. 26) проведенню психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, й інші нормативні акти. Але, спеціальні нормативно-правові акти, які б регламентували підстави, умови та процесуальний порядок використання поліграфа під час розслідування злочинів, відсутні.

Сьогодні в науковій літературі щодо використання поліграфа немає одностайності, це стосується як його безпосереднього використання під час оперативно-розшукових заходів, так і слідчих дій (поліграф вважається техніко-криміналістичним інструментом виявлення та фіксації доказів), так і як інструмент для експертних досліджень.

Українські вчені вважають, що поліграф може бути правомірно використаний під час оперативно-розшукових заходів для перевірки правдивості показань очевидців інциденту на добровільних засадах. З цієї метою Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» було запропоновано доповнити положенням про такий оперативно-розшуковий захід, як поліграфне опитування особи для отримання інформації про злочинну діяльність.

Така думка заслуговує на увагу, адже й дійсно, поліграф можна використовувати для перевірки показань свідків та очевидців, а також підозрюваних з метою отримання більш точної картини щодо вчиненого злочину.

У той же час деякі вчені попереджають про реальні можливості поліграфа та надто «сміливе» тлумачення результатів його застосування, у зв'язку з чим вони дають рекомендації щодо захисту прав людини під час такого дослідження [1, с. 149-150]. Перш за все, застереження стосується складності діагностики, яке вимагає ретельної підготовки, продуманої системи питань з огляду на особливості конкретної людини (передбачає попереднє вивчення її особистості).

Наприклад, В. Я. Карлов акцентує увагу на тому, що саме результати конкретних слідчих дій, у тому числі отримані за допомогою психофізіологічного поліграфного тестування, визнаються доказом, а не самі показники пристрою (вони мають лише орієнтовні значення). Практиці відомі помилки, допущені правоохоронними органами та судом, які сприйняли результати поліграфа за абсолютну правду [2, с. 146].

Тому, використовуючи поліграф, є дуже важливим – визначитись, яка саме інформація потрібна від опитуваної особи та сформулювати питання для отримання максимально достовірних даних.

О.Н. Коршунова категорично проти використання доказів, отриманих за допомогою поліграфа. Вчена переконана, що пристрої, засновані на явищах, не встановлених наукою, не можуть бути використані в процесі доказування, результати яких неоднозначні і залежать від суб'єктивної інтерпретації. А це, на її думку, означає, що недостатньо підстав для застосування поліграфа у цілях отримання об'єктивних доказів [3, с. 198].

І, справді зважаючи на велику кількість чинників, які можуть вплинути на результати тестування, таких як фізіологічні, психічні та емоційні стани опитуваної особи, використовувати ці дані як докази є ризикованим.

В Україні органи досудового розслідування намагаються використовувати поліграф у формі спеціалізованих експертиз з метою отримання доказів у кримінальному провадженні за тяжкі злочини. Але існує низка проблем, пов'язаних із нормативно-правовою базою щодо використання поліграфа, методикою проведення досліджень, підготовкою фахівців відповідного профілю, оцінкою та використанням результатів експертних досліджень у доказуванні.

Єдиним чинним сьогодні нормативно-правовим актом у цій сфері є ДСТУ «Поліграфи» 8692:2016, який згідно з рішенням національного органу стандартизації ДП «УкрНДНЦ» набув чинності з 20 січня 2017 року.

Але незважаючи на те, що кримінальне процесуальне законодавство України не закріплює поліграфічне дослідження як вид експертизи, поліграф успішно використовується на практиці. Аналіз 21 вироку, наявного у єдиному реєстрі судових рішень, показує, що протягом 2005 – 2013 років динаміка використання поліграфа у кримінальних провадженнях має тенденцію до зростання. У 7 випадках (33% справ) було призначено судово-психофізіологічну експертизу, результати якої були оцінені та використані судом у обвинувальному вироку як доказ того, що особа має приховану інформацію щодо обставин злочину, поряд з тим у 8 випадках (38% справ) суд оцінив висновки поліграфологів, половина з яких була визнана неприйнятними. У чотирьох (20%) випадках досліджувані особи не приховували інформації, визнаючи свої злочинні дії. У 6 випадках (30%) випадків була підтверджена добровільна участь особи у дослідженні. Рівень достовірності та об'єктивності висновків психофізіологічної експертизи та поліграфологів слідчі та судді не досліджували [4, с. 149-150].

Психофізіологічна експертиза, як і сам поліграф, займе належне місце в системі доказів у кримінальному провадженні в Україні лише за умови розробки нових та вдосконалення діючих законодавчих актів щодо порядку проведення відповідних експертиз та слідчих (процесуальних) дій,

а також за умови належної професійної підготовки поліграфологів, оскільки пристрій діє лише реєстратором об'єктивних параметрів, а поліграфолог-експерт порівнює показники, звідки й витікає необхідність окремої уваги до кваліфікації поліграфолога.

Відповідно до положень п. 6.8 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Мін'юсту від 26.12.2012 № 1950/5) при проведенні психологічної експертизи передбачено можливість застосування спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфу з метою отримання орієнтувальної інформації під час опитування. Це інформація, що повідомляється опитуваною особою (предмет опитування) щодо якої з'ясовуються питання про: ступінь її ймовірності, повноту, джерела інформації, уявлення особи щодо певної події та інша орієнтувальна інформація, необхідна для конструювання версій розслідування певних подій. Умовою проведення опитування з використанням поліграфа є письмова згода особи, яка проходить таке опитування [5].

Отже, зважаючи на складність цієї експертизи, ймовірний характер її висновків та складність їх використання у доведенні, в кожному конкретному випадку слід визначати доцільність її проведення. Дані, отримані за допомогою поліграфа під час слідства, не мають доказового значення і можуть використовуватися лише для отримання орієнтувальної інформації. Для того, щоб результати такого опитування були вагомими доказами, необхідно законодавчо вирішити питання використання поліграфа.

Список використаних джерел

1. Аптекман А. Уголовное право в Израиле. Герцлия: Исрадон, 2006. 368 с.
2. Карлов В. Я. Использование криминалистической техники в расследовании преступлений: [научно-практ. пособ.]. М.: «Экзамен», 2006. 192 с.
3. Коршунова О.Н., Степанов А.А. Курс криминалистики: в 3 т Спб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. Т. 1: Общетеоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика. 683 с.
4. Сердюк В.П. Застосування поліграфа (детектора брехні) кримінальному провадженні України // Вісник «Інформація і право». № 2(11). 2014. С. 68-71
5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України 08.10.98 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-text=%D0%BF%D0%BE%D0%80#Text> (дата звернення: 31.03.2020).

Музика В. В., студентка гр. МКПРп – 191
Науковий керівник – **Сенченко Н. М.**, к.ю.н., доцент кафедри
кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ В ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

В умовах постійного зростання ролі стандартів у розвитку демократичних принципів функціонування державності актуалізується проблематика, що стосується визначення поняття європейського правового стандарту.

Насамперед необхідно зазначити, що членами Європейського Союзу (далі – ЄС) є 27 країн, кожна з власним, своєрідно організованим інститутом прокуратури. Тому не існує єдиного інституціонального підходу до організації цього правозастосовчого органу в межах національних правових систем країн учасниць ЄС, де органи прокуратури працюють автономно, що жодним чином не впливає на загальний стан організації та діяльності ЄС.

Наступною особливістю розвитку прокуратури є те, що останнім часом посилюється роль органів прокуратури поза межами кримінального судочинства, яке зумовлене потребами суспільства у належному забезпеченні прав людини та суспільних інтересів. Необхідно зазначити, що у Європі існує дві прокурорські системи: в одній прокурори наділені повноваженнями поза межами

кримінальної юстиції, в другій вони не мають таких функцій. У переважній більшості держав Європейського континенту (Австрія, Болгарія, Греція, Італія, Німеччина, Угорщина, Франція) та в Україні прокуратури мають у тій чи іншій мірі повноваження у вказаній сфері, які згідно з Висновками №2 та №3 (2008) Консультативної ради європейських прокурорів є цілком припустимими у демократичній державі [1, с. 4].

Загалом різні європейські інституції зазначили, що роль органів прокуратури та сфера їх повноважень, включаючи захист прав людини та інтереси суспільства, визначаються внутрішніми законами держав-учасниць, а також наявністю чи відсутністю та ступенем некарних функцій прокурорів, глибоко вкорінені в культурній спадщині та правових традиціях та конституційній історії нації. В Україні існує єдина історична модель, існує радянська (і царистська) модель прокуратури. Ця модель відображає недемократичне минуле і не сумісна з європейськими стандартами та цінностями Ради Європи. З цієї причини Україна, приєднавшись до Ради Європи, повинна була взяти на себе зобов'язання перетворити прокуратуру в орган, що відповідає цій європейській організації [2].

Доречно зауважити, що серед науковців існує несприйняття переформатування діяльності прокуратури України під європейські стандарти як основної мотивації реформування. У цьому плані цікавим є науковий підхід С. Мірошніченка, який вказує, що княжа доба, гетьманське правління, литовське рицарство, польська шляхта, російська імперія, країна Рад і не залежна України – все це наші українські історичні етапи становлення державності, тому вже з огляду на це Україна заслуговує на власні стандарти [3, с.76]. Це допустима позиція, оскільки Україна обрала європейський шлях розвитку, то їй необхідно враховувати європейські стандарти розвитку механізму держави. Інша справа, що до цього необхідно підійти виважено, щоб у прагненні до європейських цінностей не втратити власних.

Загалом слід зазначити, що в даний час на «правовій карті» світу є дві основні функціональні моделі прокуратури: прокуратура як (частіше) орган кримінального переслідування та прокуратура (в першу чергу) як правоохоронний орган. Разом з тим, певні історичні традиції та розвиток держави також слід віднести до передумов формування різних функціональних моделей прокуратури.

Першу модель дотримується переважна більшість країн континентальної правової системи. Вона значною мірою відповідає інституту атторнейської служби в США. У цих країнах прокуратура є органом, функціями якого є, як правило, кримінальне переслідування винних в злочинах, забезпечення прокуратури в суді, а також нагляд за законністю попереднього розслідування злочинів та утримуванням осіб у місцях позбавлення волі. Відсутність загального нагляду в західних державах пояснюється тим, що в розвинених країнах усі структури соціального і державного організму пронизані законом і правовою культурою. Там уже створено цивільне суспільство, сформовано його регулятори, включаючи стабільне законодавство, яке охоплює всі суттєві явища, діють правові традиції поваги до закону та відповідальності перед ним.

За другою моделлю слідує соціалістичні (КНР, КНДР, Куба, В'єтнам тощо) та ряд колишніх соціалістичних країн. У цих державах прокуратура виступає як багатофункціональний орган, здійснюючи поряд із загальним наглядом за законністю та іншими наглядовими функціями, також кримінальне переслідування, процесуальне управління розслідуванням та підтримання звинувачення в суді. Віднесення до основних наглядових функцій прокуратури пояснюється низьким рівнем правової культури, правового нігілізму та відсутністю традицій громадянського суспільства, характерних для цих країн [4, с. 278].

Сьогодні, попри розмаїття національних правових систем Європи, їх спільною ознакою є вимога щодо незалежності прокуратури та прокурорів, що є індикатором відповідності країни критерію верховенства права. Цей критерій – один із основних для країн-кандидатів на вступ до Європейського Союзу (Копенгагенські критерії) [5], тому його досягнення, у свою чергу, відповідає зовнішньополітичному курсу України.

Загальноєвропейська конференція «Прокуратура Європи у XXI столітті», в заключному документі наголошувала, що в процесі реформування державної влади в країнах «нової демократії» доцільно зберегти прокуратуру як незалежну від інших органів державної влади функціональну одиницю. Значною мірою ця теза знайшла своє відображення у Рекомендації Комітету Міністрів

держав-членів Ради Європи в якій містилися два спеціальні розділи «Взаємовідносини прокуратури з виконавчою та законодавчою гілками влади» та «Взаємовідносини між прокурорами та суддями». Звертаючись до досвіду європейських країн, можна вказати й на те, що доволі часто формальне віднесення прокуратури до тієї чи іншої гілки влади супроводжується вказівкою на специфічність її статусу [6; 7].

Спільною рисою процесів удосконалення конституційно-правового статусу прокуратур переважної більшості європейських держав в частині визначення їх місця та ролі серед органів державної влади є мета забезпечити незалежність діяльності прокурорів, включаючи найвище керівництво, від політичних органів, що виражається, зокрема, у тенденції відокремлення систем органів прокуратури від виконавчої гілки влади, а посади Генерального прокурора – від посади Міністра юстиції, а також в усуненні політичних органів (глава держави, уряд, парламент, центральні органи виконавчої влади тощо) від безпосереднього вирішення кадрових питань у системі прокуратури та видання індивідуальних актів з організаційних питань її функціонування.

Діяльність органів прокуратури поза межами кримінальної юстиції є цілком допустимою та знаходить своє відображення у законодавстві більшості європейських держав, у тому числі – через наділення прокуратури координаційними функціями – функцією координації досудового слідства (процесуального керівництва) та / або функції координації боротьби зі злочинністю (право на обов'язковість виконання вказівок прокурора щодо усунення причин та умов скоєння злочинів, а також вироблення загальної стратегії попередження та подолання злочинності на певній території чи в країні в загалом) [4, с.283].

Пріоритетним напрямком функціональної діяльності прокуратури в усіх європейських державах є сфера кримінальної юстиції, яка включає як кримінальне переслідування (зокрема, підтримка державного обвинувачення в суді), так і наглядові функції органів досудового розслідування, але водночас, можливість прокурорського нагляду за законністю у рішеннях та діях (бездіяльності) суду в межах його процесуальної діяльності, виключається із законодавства розвинених правових держав.

При проведенні посттоталітарної конституційної модернізації органів прокуратури, яка включала усунення прокуратури від т. з. «загального нагляду», іманентно притаманного органам прокуратури тоталітарних держав у колишніх соціалістичних європейських державах паралельно з виключенням відповідних положень з конституцій та нормативно-правових актів про прокуратуру створювалися ефективні спеціальні органи забезпечення прав і свобод людини та громадянина, законних інтересів суспільства і держави, а крім того – здійснювалася комплексна велика судова реформа, що гарантувала належну якість та справедливість судочинства при застосуванні суб'єктами правових відносин судового способу захисту порушених прав та свобод [4, с.283].

Проте незалежність прокурорів не є самоціллю. Узагальнення європейських стандартів у цій сфері дає змогу дійти висновку, що вони спрямовані на досягнення балансу між незалежністю прокурорів та органів прокуратури й ефективністю, прозорістю (підзвітністю) їхньої діяльності та відповідальністю. Крім того, стандарти можуть бути загальним критерієм оцінювання наданого (задекларованого) обсягу незалежності й засвоєного (фактичного) її обсягу.

Прокуратура – це не ізольований інститут, а елемент загальної системи правосуддя України, і всі реформи органів прокуратури повинні це враховувати. Насправді це і є головною рекомендацією. Крім того, реформи вимагають детального короткострокового, середньострокового і довгострокового планування. Конкретними пропозиціями, які слід було би включити в таке планування, є: а) удосконалення законодавства, б) оптимізація інституційної бази і в) раціоналізація кадрової реформи [8].

Отже, одним з напрямів реформування прокуратури, поряд з урахуванням європейських стандартів, визначенням її місця у структурі судової чи виконавчої влади, чітким законодавчим закріпленням її функцій, є змістовне удосконалення прокурорської влади, досягнення ефективності прокурорської діяльності у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина. У період реформування суспільних відносин вона повинна не втрачати свої позиції, зміцнюватися та вдосконалюватися як багатофункціональна державна структура.

Список використаних джерел

1. Роль прокуратури поза межами кримінального судочинства // Юридичний вісник України. 25–31 жовтня 2008. № 43(695). С. 4–6
2. Інформаційно-аналітичні огляди проекту «Вдосконалення прокуратури – шлях до реформування кримінальної юстиції». URL: http://www.cga.in.ua/fckles/infor%20analitich%20ref%20procur%20_7.pdf
3. Мірошніченко С. С. Євроінтеграційні кроки української прокуратури: погляд на проблему // Право України. 2008. № 5. С. 73–77.
4. Миколенко В. А., Модернізація конституційноправового статусу прокуратури в Європейських країнах: порівняльно-правовий аналіз // Актуальні проблеми політики. 2016. Вип. 58. С. 276–285
5. Копенгагенські критерії членства в Європейському Союзі (довідка). URL: <http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/774>.
6. Конституции государств Европейского Союза. Москва, 1997. 579 с.
7. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. // Голос України. 2016. № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>
8. Реформування прокуратури України: інституційний аспект. Аналітичний звіт DRI. 2019. URL: <https://democracy-reporting.org/ua/public-prosecutors-ukraine/>

Омельченко В. В., студент гр. КІП-162

Науковий керівник – **Барабаш А. Г.**

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІМУНІТЕТ ДЕРЖАВИ ТА ЙОГО ВИДИ

Імунітет держави у міжнародному праві означає принцип, відповідно до якого суверенна держава не підпорядкована органам влади інших держав.

Загалом термін «імунітет» у перекладі з латинської мови означає звільнення від чогось. Імунітет держави у широкому застосуванні - це принцип, згідно з яким до держави або її органів і представників не може бути заявлений позов в іноземному суді без її згоди [1].

У теорії та практиці держав розрізняють декілька видів імунітету:

- 1) судовий;
- 2) від попереднього забезпечення позову;
- 3) від примусового виконання судового рішення;
- 4) майновий (власності).

На сьогоднішній день в практиці різних правових систем є відомими дві теорії розуміння державного імунітету:

- 1) абсолютний імунітет;
- 2) функціональний імунітет (обмежений).

Відповідно до теорії абсолютного імунітету держави імунітет заснований на імперативному принципі сучасного міжнародного публічного права – суверенній рівності держав. Держава завжди є єдиним суб'єктом, хоча вияв її правосуб'єктності може бути різним [4].

Але все ж таки більшість держав на сьогодні використовує теорію функціонального (обмеженого) імунітету. Відповідно до цієї теорії держава, діючи як суверен, завжди користується імунітетом. Якщо ж держава діє як приватна особа, скажімо, в зовнішньоторговельних операціях, то в цих випадках вона імунітетом не володіє. На вказаній концепції ґрунтуються закони про імунітет держав, прийняті у таких країнах: США, Великобританія, Сінгапур, Канада, Пакистан, Австралія. Теорію обмеженого імунітету застосовують у своїй практиці суди багатьох країн, зокрема: Франції, Італії, Швейцарії, Греції, Данії, Норвегії, Фінляндії [2].

Варто зазначити, що імунітет буде зберігатися, якщо правовідносинам з участю держави буде притаманна хоча б одна з умов:

другою стороною у спорі є також держава;

- 1) сторони у письмовій формі спеціально домовилися про визнання імунітету;

2) некомерційний договір було укладено на території іноземної держави, і він підпорядковується нормам її адміністративного права.

Ч. Чен вважав, що хоча держави користуються імунітетом не на підставі акту визнання, а на підставі факту власної незалежності, повністю відкидати зв'язок між цими явищами неможливо, а єдиним розумним вирішенням даної проблеми могло б бути нове ставлення до самого визнання [5 с. 141]. На нашу думку, саме такий підхід є найбільш прийнятним, адже лише деполітизація питань надання чи ненадання визнання та підпорядкування даного процесу ряду сталих критеріїв може покласти край виникненню протиріч на теоретичному рівні та суперечливих ставлень до однієї і тієї ж ситуації на практиці.

Вирішення даної проблеми ускладнюється тим, що ні на рівні доктрини, ні на рівні практики держав не можна простежити жодних усталених підходів, а приклади з міжнародних відносин є суперечливими [3]. Водночас, саме дослідження співвідношення акту визнання та імунітету держави яскраво виявляє основні проблеми інституту визнання в міжнародному праві, а саме: надзвичайну заполітизованість, необхідність поєднання і примирення конститутивної та декларативної доктрин, які історично вважались конкуруючими та взаємовиключаючими.

Зважаючи на те, що розглянуте вище питання не врегульоване ні на рівні національного, ні на рівні міжнародного права, єдиним шляхом його вирішення є створення універсальної кодифікації з питань визнання. Така кодифікація має встановити як межі надання імунітету невизнаним державам, так і неможливість надання державного імунітету утворенням, які хоч і визнані рядом країн, критеріям державності не відповідають.

Загалом, сама причина виникнення проблеми співвідношення визнання та імунітету держав полягає у тому, що процес надання або ненадання визнання на сьогодні чітко не врегульований міжнародним правом, а інститут визнання часто стає інструментом політичного тиску. А це ще раз підтверджує нагальну потребу в універсальній кодифікації.

На даний момент остаточно не вирішені питання, пов'язані з імунітетом держави, її органів та представників.

Отже, на основі вищезазначеного можна стверджувати, що імунітет ґрунтується на суверенітеті держав, їх рівності. Це означає, що жодна з них не може здійснювати свою владу над іншою державою, її органами, майном. Такий статус характеризується як *par in parem non habet imperium* - рівний над рівним не має влади.

Список використаних джерел

- 1) Міжнародне приватне право В.Л. Чубарєв. Навчальний посібник.
  - 2) Міжнародне приватне право підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. проф. В.П. Жушмана та доц. І.А. Шуміло. Х.: Право, 2011.
  - 3) Міжнародне приватне право. Загальна частина: підручник / за ред. А.С. Довгєрта і В.І. Кисіля.- К.: Алєрта, 2012.
  - 4) Міжнародне приватне право. навч. посіб. / За ред. С. Г. Кузьменка. К.: Центр учбової літератури, 2010.
  - 5) Chen Ti-Chiang. The International Law of Recognition [text] / Ti-Chiang Chen. New York: Frederick A. Praeger, INC, 1951. 500 p. P. 140-142.
-

Патук А. А., студентка III курсу, гр. КІР-171
Науковий керівник – **Козинець І. Г.**, ст. викладач
кафедри трудового права, адміністративного права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

На сьогоднішній день в Україні не має можливості медичній галузі користуватися перевагами ринкової економіки, адже вона перебуває ще на стадії розвитку. Медицина фінансується з державного бюджету, який на даний момент не може покрити і половини її затрат. Велика кількість людей навіть не розуміють, що таке медичне страхування та, що в нього входить. А це перш за все при виникненні страхової події гарантоване відшкодування фінансових витрат на медичну допомогу. Медичне страхування пов'язане з необхідністю забезпечення населення доступними, якісними та різноманітними медичними послугами. В сучасній Україні медичне страхування повинно знайти засоби та ресурси для додаткового фінансування організації медичної допомоги населенню шляхом надання медичних послуг та гарантій різних можливостей в їх отриманні в повному обсязі для всього населення.

За роки незалежності починаючи з 2000 року в Україні було підготовлено 22 законопроекти про медичне страхування для населення, але жоден із них не знайшов свого юридичного закріплення, а пов'язане це, в першу чергу, з поділом контролю за фінансовими фондами, які повинні будуть сформуватися при впровадженні обов'язкового медичного страхування.

Останні законопроекти, які було подано до розгляду Верховній Раді України «Проект Закону про фінансове забезпечення охорони здоров'я та загальнообов'язкове медичне страхування в Україні» №1178 від 29.08.2019 [1] та «Проект Закону про фінансування охорони здоров'я та загальнообов'язкове медичне страхування в Україні» №9163 від 04.10.2018 [2]. Відповідно до цих законопроектів в Україні буде гарантуватися ефективне, доступне медичне обслуговування, правові та економічні принципи, а також організаційні та фінансові механізми фінансування системи охорони здоров'я загалом та здійснення загальнообов'язкового медичного страхування зокрема. Але один із проектів знято з розгляду, а інший відкликано, як надалі буде розвиватися медична реформа в близькому майбутньому буде відомо, адже перший етап був спрямований не на підтримку мережі лікарень, а на фінансування потреб пацієнтів. З 2020 року фінансування таких установ почало визначатися згідно з переліком послуг, які гарантовано сплачує держава. Цей перелік буде щорічно встановлюватися Кабміном, а затверджуватися парламентом.

Візьмемо, до прикладу, дві однакові медичні установи, тільки відрізняються вони тим, що одна з них зробила 1000 операцій, а інша лише 200. Виходячи з цього, то та лікарня, яка зробила більше операцій коштуватиме у 5 разів дешевше, ніж та, що 200, а в Україні близько 2000 таких закладів. Виходячи з цього ми розуміємо, що фінансування розраховується не від зробленої роботи, а від кількості населення яке числиться в районі.

На сьогоднішній день Міністерство здоров'я України запропонувало іншу методику, яка полягає в обрахунку вартості медичних послуг. Також уже запроваджена система E-health, що прийшла на зміну старій паперовій звітності. Держава зобов'язує себе фінансувати медичні послуг. Бюджет розподілятиметься для всіх громадян на рівних умовах, а пакет медичних послуг буде гарантуватися державою і визначатиметься виходячи з пріоритетів охорони здоров'я та можливостей державного фінансування.

Програма медичних гарантій зможе включати велике коло амбулаторної та стаціонарної допомоги, а також лікарських засобів. А оплачена буде вся вартість відповідних послуг (ті, що будуть зазначені в медичній страховці) Національною службою здоров'я

України. Список послуг буде формуватися щороку, виходячи з потреб населення в медичному обслуговуванні та з обсягу коштів у Державному бюджеті. Але не все так солодко, як здається на перший погляд, адже поки ще передбачити цей список послуг не можливо і фінансування також, і населенню не варто забувати, що велика кількість медичних послуг буде не входити до списку, наприклад, неекстрена стоматологія, звернення до лікаря без направлення, естетична медицина тощо [3].

Медична реформа не перестане удосконалюватися і не зупиниться на досягнутому. Україна має перейти на державне медичне страхування. Про це Міністр охорони здоров'я України І. Ємець заявив представляючи своє бачення медичної реформи на засіданні Комітету з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування 13 березня 2020 року.

Що може включати нова реформа системи охорони здоров'я:

- Безоплатність, тобто населенню надається медична допомога безоплатно;
- Доступність, тобто при наявності страховки якісна медична допомога кожному громадянину від будь-якого спеціаліста;
- Мотивація, тобто легальна економічна мотивація найефективніших спеціалістів системи охорони здоров'я;
- Додаткові фінанси, тобто можливість прозорого виявлення нових джерел фінансування;
- Незаангажованість, тобто прозоре ліцензування та сертифікація [4].

Україні потрібно звернути увагу на досвід високорозвинутих країн світу, наприклад, США чи країни Європи. Оскільки економічне становище нашої держави перебуває в дуже крихкому та нестабільному стані, а її населення спрямоване на збирання грошей, ніж на довгострокові вклади, навіть ті, що стосуються їх здоров'я.

Медична страховка має свої мінуси: по-перше, якщо вам за рік не знадобиться медична допомога, то вкладені гроші ніхто не поверне; по-друге кожному громадянину потрібно чітко розуміти, знати, які медичні послуги будуть оплачуватися за страховкою, а які ні. Наприклад, часто в медичну страховку не входить пакет стоматологічних послуг або вони дуже обмежені. Вартість базової страховки на рік становить 300-500 гривень, така страховка дозволить отримувати близько 25 000 гривень компенсації [5].

Скільки б Міністерство охорони здоров'я не популізувало медичне страхування, але на нього виділяється недостатня кількість фінансування, щоб втілити в життя всі ідеї у найближчому майбутньому.

Підсумовуючи вищесказане, то нашій державі потрібно виділяти більше фінансування на впровадження медичного страхування.

Отже, медичне страхування – це складова, одна з основних частин медичної реформи, яка забезпечить рівні можливості в цій сфері всіх громадян незалежно від віку, статі чи стану здоров'я. Перед тим, як впровадити медичне страхування, необхідні законодавчі зміни та реструктуризація державних та комунальних закладів охорони здоров'я. Але в першу чергу потрібно більше фінансових ресурсів на впровадження медичного страхування, а також переглянути перелік безкоштовних медичних послуг і розробити систему пільг.

Список використаних джерел

1. Тимошенко Ю. В., Дубіль В. О. Проект Закону про фінансове забезпечення охорони здоров'я та загальнообов'язкове медичне страхування в Україні. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66481 (дата звернення: 20.03.2020).
2. Шипко А. Ф., Бахтеєва Т. Д. Проект Закону про фінансування охорони здоров'я та загальнообов'язкове медичне страхування в Україні. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64744 (дата звернення: 20.03.2020).
3. Реформа системи охорони здоров'я. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya> (дата звернення: 22.03.2020).
4. Ємець І. Долю медреформи повинні вирішувати лікарі, а не політики / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/article/reform-plan/dolju-medreformi-povinni-virishuvati-likari-a-ne-politiki---illja-emes> (дата звернення: 24.03.2020).

Перепечай Л. В., студентка гр..ТПР-161
Науковий керівник – **Осипенко І. П.**, ст.викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ

Збиття Boeing 737 під Тегераном – авіакатастрофа, що трапилась 8 січня 2020 року, уранці о 6:14 за іранським часом назавжди увійшла в історію нашої держави як найтрагічніша сторінка в історії. За кількістю жертв катастрофа увійшла до п'ятдесяти найбільших авіакатастроф у світі. Все це стало наслідком тероризму. Сучасний тероризм – це складне, багатомірне та багаторівневе явище дійсності, що посягає на різні сфери життєдіяльності людей різноманітними способами. Тому, на нашу думку, протидія цьому суспільно-небезпечному явищу є надзвичайно важливою для належного функціонування держави в цілому.

Відмічаємо, що злочинні дії, що мають величезну сферу застосування і залякування до їх вчинення в майбутньому, захоплюють не тільки окремі регіони, а й континенти, являючи собою серйозну загрозу соціальному світу. Заява значних терористичних груп про застосування нових форм насильства, що мають характер ядерних і біологічних катастроф, сприяють нагнітання страху, спричиняють за собою прояви масової істерії, які перешкоджають усім напрямкам соціального прогресу. Створення в суспільстві атмосфери страху і безвихідності є психологічною зброєю, що становить одну із функцій тероризму, негативний вплив якої не можна недооцінювати. Тероризм, політичне кредо якого на даний час здійснюється під прапором ісламізму, все більше захоплює окремі політичні напрямки, у діяльності яких увага акцентується на глобальній функції тероризму як боротьби проти посягання на релігійні цінності ісламу [1, с. 160]. Проте, незважаючи на це, вже сьогодні тероризм вийшов за рамки ісламізму, а тому проблема протидії тероризму є важливою для України, в зв'язку з бойовими діями на Донбасі.

Варто зазначити, що першочергові проблеми протидії тероризму пов'язані насамперед із початком розслідування терористичних актів. Так, зокрема, початок розслідування терористичних злочинів пов'язаний з провадженням початкових слідчих дій, що виступають як ізольовано, так і у визначеній найбільш оптимальній системі або у вигляді тактичних операцій, які об'єднують організаційні, слідчі та оперативно-розшукові дії. Їх проведення залежить від тієї кримінальної ситуації (ситуація вчинення злочину), що була виявлена і стала підставою для порушення кримінальної справи.

Слід зазначити, що розслідування терористичних злочинів на даний час відбувається на традиційному рівні провадження слідчих дій, які обираються відповідно до ситуації, що склалася. Проте, накопичення досвіду розслідування дозволяє намітити системи або комплекси найбільш оптимальних слідчих дій, де їх послідовність і сполучення можуть дати найбільш значущі результати. Такі системи можуть мати характер алгоритмів, що обираються залежно від ситуації, а також від наявності тієї чи іншої доказової інформації. Їх застосування може забезпечити більш швидке одержання значної інформації як про подію, так і про осіб, що її вчинили. До числа таких дій, що є за своїм характером невідкладними, належить огляд місця події. Його метою є одержання інформації про застосовувані вибухові пристрої, вибухові речовини, знаряддя, а іноді щодо загиблих і осіб, що вчинили злочинну акцію. У більш детальному плані ця мета розкладається на встановлення даних про особу

злочинця (злочинців); встановлення можливих свідків злочину; висування версій про характер події та осіб, що її вчинили тощо [2, с. 730].

Також, на нашу думку, однією з ключових проблем розслідування терористичних актів є дослідження речових доказів, оскільки досить часто складно їх ідентифікувати, в зв'язку з тим, що речові докази досить часто руйнуються.

Речові докази злочину можуть являти собою частини (частки), уламки вибухових пристроїв, а також наслідки застосування вибухових речовин у вигляді слідів їх дії – обгорання, оплавлення металевих предметів, задимлювання, опіки на тілах потерпілих, обгорання одягу та ін. Важливим у числі слідів і речових доказів є частини (частки) вибухових пристроїв, що дозволяють у результаті їх огляду і подальшого експертного дослідження дійти висновків про вид і характер вибухового пристрою, можливості його руйнівного впливу, джерела придбання, особливості виготовлення тощо. Іншими словами, одержати інформацію про шляхи придбання даного пристрою, а відтак, і про осіб, що можуть поставити таку зброю, тобто одержати дані про джерела його придбання. Більш того, при вивченні частин (часток), залишків вибухового пристрою можна встановити, чи є він заводського або кустарного походження, де і ким міг бути виготовлений, які фахівці могли брати участь у його виготовленні. Такі дані можуть бути використані не тільки для виявлення джерел постачання вибухових пристроїв, а й для профілактики можливостей їх використання в майбутньому [2, с. 730].

Також, зауважимо, що на наступному етапі розслідування терористичного акту відбувається допит свідків, оскільки показання останніх можуть мати важливу інформацію, яка стосується даних як про дії і зовнішність терористів, так і про час і обсяги руйнації тих чи інших об'єктів. При проведенні допиту найбільш важливим є постановка уточнюючих і деталізуючих запитань щодо події й осіб, які могли в ній брати участь, бо це дозволить використовувати одержану інформацію для переслідування і затримання причетних до злочину осіб і пред'явлення останніх для впізнання. Паралельно з оглядом місця події також може здійснюватися тактична операція «Встановлення і затримання злочинців», яка припускає комплекс слідчих і оперативно-розшукових дій. До цього комплексу входять такі дії: допит свідків, переслідування злочинців «по гарячих слідах», затримання, обшук, пред'явлення для впізнання. Проведення такої тактичної операції передбачає швидке й ефективно вирішення завдання щодо встановлення злочинців, яке при проведенні зазначеної операції є більш результативним, ніж при провадженні окремих слідчих і оперативно-розшукових дій послідовно. Проведення названої тактичної операції є найбільш доцільним ще й тому, що за її результатами можна вийти на організаторів акції, встановити місця їх можливого перебування й одержати надалі інформацію про всю структуру терористичної організації, її плани та діяльність [2, с. 731].

Також у плануванні та реалізації антитерористичних заходів та розслідуванні тероризму в цілому необхідно відводити значну роль наступним заходам:

– перевірки технічного укріплення споруд, приміщень для зберігання зброї, бойових припасів, спеціальних засобів; – відпрацюванню знань, умінь і навичок силових підрозділів стосовно виконання завдань під час нападів, недопущення терористичних проявів та мінімізації тяжких наслідків тощо; – навчальній роботі з населенням щодо заходів під час повідомлення про терористичні загрози; – використанню сучасного досвіду іноземних держав в розслідуванні терористичних актам; – науковому супроводу антитерористичних заходів, зокрема, за кримінально-правовими, кримінологічними, кримінально-процесуальними, оперативно-розшуковими та іншими напрямками; – своєчасному плануванню системи заходів, орієнтованих на широке коло реально можливих ситуацій, тренуванню на конкретних об'єктах, що дасть змогу адекватно й ефективно протидіяти терористичній діяльності, а також мінімізувати негативні наслідки [3, с. 96].

Таким чином, ми дійшли до висновку, що тероризм – це відносно нова загроза людському розвитку, яка може призвести до катастрофічних наслідків, а саме загибелі великої кількості людей і потенційно переростання в війну певних ідеологій. Розслідування

терористичних злочинів на даний час відбувається на традиційному рівні провадження слідчих дій, які обираються відповідно до ситуації, що склалася. Проте, в процесі розслідування органи, що протидіють тероризму стикаються з багатьма проблемами. Усунення цих проблем і буде шляхом до покращення антитерористичної ситуації в державі і світі.

Список використаних джерел

1. Зелінський С.А. Тероризм як злочинна політика і політичний злочин. Наукове видання «Тероризм і боротьба з ним». К., 2000. Т. 19. С. 160-165.
2. Коновалова В. Тероризм: проблеми методики розслідування злочинів. Вісник Академії правових наук України. Х. : Право, 2003. № 2-3 (33-34). С. 721-732.
3. Денисов С. Тероризм як загроза існування сучасному суспільству. Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 95-97

Перепечай Л. В., студентка ІУ курсу, гр. ТПР-161
Науковий керівник – **Козинець І. Г.**, ст. викладач
кафедри трудового права, адміністративного права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ ДЕФОЛТУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Останнім часом, переважно на тлі фінансово-економічної ситуації, у громадсько-політичному лексиконі все частіше з'являється досить добре відомий в економічній науці термін «дефолт», але вже в новому – суспільно-політичному контексті. Можна сказати, що під час використання словосполучення «політичний дефолт» мається на увазі притаманне глибокій політичній кризі явище, відмінне від дефолту економічного, але таке, що має дуже схожі з економічним дефолтом ознаки й розвивається в політичній системі за схожими з економічною системою закономірностями.

Визначення дефолту надається в різних словниках різне: від простого «невиконання зобов'язань» [1] до комплексного «припинення виплати відсотків на цінні папери, за кредитами, відсотків за облігаціями, а також припинення обслуговування і виплат по боргах» [2, с.147]. Традиційно економісти розрізняють такі види дефолтів: звичайний, технічний і суверенний.

Звичайний дефолт (дефолт із обслуговування боргу) розглядається як фактична несплата боргу в належний час, здебільшого це означає повне банкрутство позичальника. Погашення боргів перед кредиторами можливо за рахунок часткового або повного продажу активів позичальника.

Технічний дефолт ілюструє ситуацію, за якої має місце порушення умов договору позики, але позичальник фізично може виконувати його, тобто про банкрутство не йдеться. До подібних порушень можна віднести відмову в наданні потрібних документів, невідповідність розміру капіталу позичальника реальним даним тощо.

Суверенний дефолт, який ще називають дефолтом країни, – це нездатність держави погасити борг і перед громадянами (внутрішній), і перед іншими країнами (зовнішній). Цей вид дефолту має найбільш вагомий наслідок. Водночас, як зазначають деякі економісти, дефолт може означати тимчасове зниження навантаження на державний бюджет; початок нового циклу економічного підйому [3, с.75]. Проте, причини та обставини, за яких держава втрачає можливість та/або повністю чи частково відмовляється від виконання покладених самою на себе зобов'язань перед народом, можуть бути різними. Тому, певно, мають місце й особливості такого роду невиконання зобов'язань.

Як наголошують вітчизняні економісти, результати аналізу сутності явищ, класифікованих як передумови та наслідки суверенного дефолту, демонструють цікаву

особливість їхньої взаємодії – відсутність чіткого розмежування: наприклад, інфляційні процеси в економіці можуть викликати дефолт та виявлятися в його наслідках у рамках валютної кризи, а зростання безробіття в комплексі з іншими негативними явищами провокує переддефолтну ситуацію та в результаті її демонструє катастрофічну ситуацію на ринку праці тощо [4, с.73].

Слід зазначити, що політичний дефолт не завжди є наслідком економічного дефолту, як і навпаки, але так само ці явища можуть бути взаємопов'язані та виявлятися як передумови чи наслідки одне відносно іншого. Крім того, якщо аналізувати особливості феномену невиконання державою своїх політичних зобов'язань, то тут також спостерігаються певні аналогії з дефолтом економічним. Наприклад, скорочуючи соціальні програми, зміст яких виникає у зв'язку зі взятими на себе державою зобов'язаннями у сфері соціальної політики, держава не обов'язково має уникати виконання інших зобов'язань, як внутрішньо-, так і зовнішньополітичного характеру. Або навпаки, держава відмовляється від своїх зовнішньополітичних зобов'язань на користь більш повного виконання своїх внутрішньополітичних зобов'язань тощо. Таким чином, дефініція «політичний дефолт» у політичній теорії і практиці виступає родовим поняттям, що описує політичну ситуацію в країні, яка може складатися з певної сукупності окремих кризових явищ спільної природи, що можуть бути щільно пов'язані між собою або виникати і розвиватися окремо, за певних обставин.

Суверенний політичний дефолт – кризовий стан держави, за якого всі або принаймні більшість суб'єктів державної влади не спроможні здійснювати свої владно-управлінські повноваження, спрямовані на виконання політичних зобов'язань держави перед народом і зовнішньополітичними партнерами. Головна небезпека суверенного політичного дефолту – це неспроможність політичної системи витримати тиски (як зовнішні, так і внутрішні) на тлі поглиблення негативних процесів в економіці.

Політичний дефолт небезпечний тим, що від нього неможливо врятуватися лише шляхом ужиття заходів зі скорочення бюджетних витрат. Як тільки керівництво будь-якої країни намагається скинути з себе частину соціального навантаження, воно миттєво і неминуче втрачає підтримку серед населення. Головна особливість політичного дефолту полягає ще й у тому, що держава ніколи не проголосить його офіційно і добровільно [5, с.34].

Дефолт з точки зору економічної та політичної діяльності держави обіцяє:

- світову ізоляцію країни; - арешт іноземних активів держави; - неможливість здійснення додаткових запозичень коштів зі світового ринку позикових капіталів; - накладання квот і обмежень на торгівлю та на інвестування в країну. Але дефолт не означає, що державу буде ліквідовано чи якимось реорганізовано. Навіть топ-менеджмент країни не обов'язково (а в наших умовах – зовсім необов'язково) піде у відставку після дефолту. Всі проблеми будуть вирішуватися силами платників податків. Власне, самих податків, які залишаться основним джерелом фінансування для держави.

Серед найбільших проблем, які може створити дефолт – неможливість залучення зовнішнього капіталу, в тому числі – приватного. Це небезпечно для бізнесу, не дає можливості розвиватися підприємствам, а отже – може збільшити рівень безробіття. Також дефолт змусить затягнути пояс на державному бюджеті – цілком можливе скорочення соціальних держпрограми, зменшення пільг. Але пенсії виплачувати не перестануть. Щоправда, для цього зможуть запустити «станок», отже – національна валюта знеціниться.

Внаслідок останніх подій у світі українська гривня відносно долара лише за цей тиждень знецінилася на 88 копійок. В Україні оголосили карантин через поширення коронавірусу та закрили 70% контрольно-пропускних пунктів. Люди масово купують валюту та запасуються продуктами. Все це дало підґрунтя для розмов про можливий дефолт в Україні. Голова Національного банку Я. Смолий заявив, що наразі немає підстав для оголошення дефолту в Україні. Відтак такий варіант сьогодні навіть не розглядається.

Отже, простою мовою дефолт являє собою невиконання обов'язків. Дефолт завжди тягне за собою тяжкі наслідки, такі як інфляція та падіння зайнятості, бо будуть закриватися

бізнеси і люди втрачатимуть роботу. Наслідки суверенного політичного дефолту, як і дефолту економічного, не завжди є суто негативними. За певних обставин та за умови своєчасного ефективного реагування з боку держави й політично активних суб'єктів громадянського суспільства ситуація суверенного політичного дефолту може бути використана для вдосконалення та зміцнення політичної системи країни.

Список використаних джерел

1. Крысин Л. П. Современный словарь иностранных слов. М.: АСТ-Пресс Книга, 2012. 416 с.
2. Загородній А., Вознюк Г., Смовженко Т. Фінансовий словник. 3-тє вид. К.: Т-во «Знання», 2000. 587 с.
3. Антоненко О. І. До питання сутності та наслідків суверенного дефолту. *Бізнес Інформ*. 2012. № 9. С. 74-76.
4. Гевлич Л. Л., Гевлич І. Г. Перспективи суверенного дефолту в контексті наслідків сучасної фінансової кризи в Україні. *Вісник Донецького національного університету*. Серія В. Економіка і право. 2015. № 1. С. 70-75.
5. Кальниш Ю. Г. Політичний дефолт: природа явища і тлумачення наукової категорії. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія: Політичні науки. 2015. № 4. С. 31-37.

Пивовар М. А., студент гр. ЦГЮ-191
Науковий керівник – **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СКАНДИНАВІЙ XII-XIV СТОЛІТЬ

Серед правових систем сучасності можна виділити основні правові системи – англосаксонська, романо-германська, релігійна, традиційна. Вони порівняно глибоко досліджені в плані їх утворення, становлення, історичного розвитку протягом століть. Однак у той же час історичний аспект розвитку інших правових систем часто повний білих плям, що потребують заповнення. Серед цих білих плям – утворення скандинавської правової системи. Наразі країни, що належать до цієї правової системи, вирізняються високим рівнем життя та прогресивними нововведеннями в правовій сфері. Тому дослідження цих правових систем є актуальним.

Феномен норвезького середньовічного права полягає в тому, що громадські та власне правові новації найбільш чітко формулювалися саме в нормативних пам'ятках, що з'явилися в другій половині XII – XIII ст. Це обласні судєбники та склепіння, що з'явилися в результаті так званої «законодавчої реформи», проведеної в роки правління короля Магнуса VI (1263-1280 рр.).

Норвезький «Земський закон» (норв. Magnus Lagabøtes Landslov), про який перш за все піде мова, з'явився в ході великої законодавчої реформи, проведеної в царювання короля Магнуса Виправника Законів (1263-1280). Разом із земським законодавством у ході тієї ж реформи з'явилися «Міський закон» (Bylov), «Дружинний статут» (Hirdskrå), нове «Церковне право» (так зване «Церковне право архієпископа Йона») і ряд інших підзаконних актів.

Ця масштабна акція по реформуванню законодавства стала не тільки завершенням початкового етапу розвитку стародавнього норвезького законодавства, а й, мабуть, останньою знаменною подією раннього норвезького Середньовіччя в цілому, до числа яких також відносяться походи вікінгів, поява в Норвегії держави, християнізація країни і переломна епоха «громадянських війн».

У 1263 помер норвезький король Хакон IV Старий (1217-1263) і на престол вступив його син, а з 1261 року і співправитель, король Магнус VI, названий згодом Виправником Законів (Lagabötir). До цього часу чотири головні судові округи Норвегії: Фростатінг, Гулатінг, Ейдсватінг і Боргартінг мали кожен свою книгу законів. Документи королівської адміністрації дозволяють припустити, що в окремих малих судових округах, підпорядкованих головним тингам, були свої власні ізводи відповідних судєбників. Крім них існувала загальна для всіх норвезьких міст збірка міського права. Так звані «податні землі»

(skattlendir), підлеглі Норвегії (Шетландські, Оркнейські, Гебрідські, Фарерські острови і острів Мен, а також Ісландія і Гренландія) мали власні правові звичаї, а деякі з них також і власні писані судєбники [1, с. LI - LIII].

Розроблене за наказом норвезького короля Магнуса Виправника Законів (1262-1280) Державне Уложення – Ландслов (Landslov) за древнім норвезьким звичаєм могло стати законом тільки після всенародного затвердження на обласних тингах – легтінгах. Таких тингів було в Норвегії чотири: Фростатінг на півночі країни в області Трьонльог з центром в м. Нідарос, в якому знаходилася гробниця святого короля Олава; Гулатінг на південному заході Норвегії в області Гулатінгльог; Боргартінг на південному сході, що включав області навколо Осло-фьорда; Ейдсватінг на сході в Уппльоне. Часом появи цих тингів, ймовірно, слід вважати IX-X ст. Протягом XI-XII ст. до них приєднувалися навколишні території – фюльке і херади.

У кожній з цих чотирьох областей протягом декількох століть склалися обласні закони, які відображали особливості місцевого побуту і правила поведінки й існували в усній формі, щонайменше, до першої третини XI ст. Обласні закони отримали назву за назвою тингів: Закони Фростатінга, Закони Гулатінга, Закони Ейдсватінга і Закони Боргартінга [3].

Можливо, перші записи обласних законів були зроблені за часів короля Олава Святого (1016-1030). У всякому разі, до 1024 р. відносять першу королівську редакцію Законів Гулатінга, так званий «текст Олава».

Обласні закони фактично перестали діяти після того, як Ландслов був оприлюднений на чотирьох тингах: на Фростатінге в 1274 р., на Гулатінге 1275 р., на Боргартінге і Ейдсватінге в 1276 р. Новий судєбник став логічним завершенням розвитку юридичної думки в Норвегії попередніх століть і початком нового етапу законотворчості.

Однак на кожному тингу був прийнятий свій варіант Ландслова. Ці варіанти отримали відповідні назви: Оновлені закони Фростатінга (Frostuþinglög hinn yngri), Оновлені закони Гулатінга (Gulafinglög hinn yngri), Оновлені закони Боргартінга (Borgarfinglög hinn yngri), Оновлені закони Ейдсватінг (Eidsivafinglög hinn yngri). Таким чином, Ландслов фактично існував у чотирьох варіантах, які носили історичні назви древніх обласних законів. Тим більше, що за основу нового загальнодержавного судєбника були взяті, звичайно ж, стародавні обласні закони.

Судєбник починався з Прологу, в якому король Магнус VI звертається до жителів Норвегії і пояснює необхідність внесення змін у старі закони. Текст розділений на дев'ять тематичних розділів: Розділ про поїздки на тинг (I); Розділ церковного права (II); Розділ про захист країни (III); Розділ про кримінальні злочини (IV); Перелік спадкоємців (V); Викуп землі (VI); Розділ про оренду землі (VII); Розділ про торгівлю (VIII); Розділ про злочини (IX). У кожному розділі є ще різне число глав, що вводяться рубриками та ініціалами меншого в порівнянні з ініціалами розділів розміру [3].

Щодо Швеції, кодифікація і зведення до єдиного джерела правових звичаїв та законів різних областей, порівняно з Норвегією, почалося дещо пізніше, більше ніж через 70 років. У середині XIV ст., за правління короля Магнуса II Еріксона (1319-1364), було створено загальношведське законоукладення – Ландслаг. Це зведення законів із рядом змін діяло аж до середини 30-х років XVIII ст. і зробило істотний вплив на шведське законодавство Нового часу. А в пізньому середньовіччі і ранній Новий час нормами Ландслага керувалися постійно – не тільки в судочинстві, а й у суспільному житті.

Безсумнівним наслідком дій духовенства, що добивалося, щоб при прийнятті загального законоуложення не порушувалися привілеї кліру, стало відсутність в Ландслагі законів про церкви. Відповідно, Ландслаг, на відміну від більшості обласних законів, не містить положень, що регламентують відносини кліриків і мирян, а також статей про покарання за злочини, що знаходилися у віданні духовенства: порушення подружньої вірності, кровозмішення. Але були й винятки. У розділі про вбивства – Dråpamålsbalken – містилися статті про вбивство мирянина священником і священника мирянином. У розділі про особливо тяжкі злочини – Högmålsbalken – була присутня стаття про багатоженство.

Покарання за цей злочин було вкрай суворим: чоловікові відрубували голову, жінку забивали камінням. У цілому ж Ландслаг дистанціювався від питань, що належали до компетенції церковного суду і взагалі пов'язаних із діяльністю духовенства [4].

На практиці, однак, таке розмежування компетенцій світської влади і церкви дотримано не було. По-перше, судді, представники духовенства і світські аристократи і після прийняття Ландслага зв'язалися з церковними розділами місцевих обласних законів, які таким чином *de facto* продовжували зберігати силу. Особливу популярність здобув Церковний розділ Упландслага, який став діяти в тих шведських областях, де не було аналогічного власного законодавства, а також у Фінляндії. У зв'язку з цим текст Церковного розділу Упландслага увійшов у безліч списків Ландслага. По-друге, в XV ст. деякі злочини проти канонічного права знову перейшли у відання світської влади і суддів.

Ландслаг (*Lanslag*, буквально – «Закон країни») відноситься до числа найважливіших правових пам'яток середньовічної Швеції. Це – перший звід законів, що діяв в середні століття на всій території шведського королівства. До прийняття Ландслага в окремих областях Швеції діяли так звані «обласні закони» – збірники місцевого звичаєвого права, записані в XIII – першій половині XIV ст. Створення Ландслага було черговим важливим кроком у процесі політичної централізації країни. Ландслаг був складений в результаті кодифікації звичаєвого права різних областей Швеції і королівських постанов за царювання короля Магнуса II Ерікссона (1319-1363) і тому носить його ім'я. Ландслаг обговорювалося і був схвалений на з'їзді духовних і світських феодалів Швеції в Еребру 1347 року, і майже відразу ж (в 1347-1352 рр.) став застосовуватися в Упланде і Седерманланд. Поступово, протягом другої половини XIV ст., він вступив в силу і в інших областях. Найпізніше (в кінці XIV ст.) Ландслаг був прийнятий в Вестерйотланді. Він мав законну силу аж до 1442 року, коли був частково перероблений відповідно до нових умов. Однак навіть після видання цього нового Ландслага – Ландслага короля Крістофера, Ландслаг Магнуса Ерікссона ще довгий час продовжував застосовуватися в деяких областях Швеції (є дані, що де-не-де він зберігав силу аж до XVI ст.).

Ландслаг написаний старошведською мовою. Він складався з 14 розділів (*balker*), що охоплюють питання державного («королівського»), цивільного і кримінального права [2, с. 185].

Об'єктивно Ландслаг Магнуса II Ерікссона відбив кілька тенденцій і характерних рис суспільного і правового розвитку Швеції. З одного боку, в його матеріалі добре видно соціально-правовий консерватизм Шведського королівства: у багатьох відношеннях, в тому числі щодо таких важливих питань, як відчуження землі і спадкування, має місце апеляція до стародавніх правових норм. У той же час Ландслаг зафіксував і зміни в суспільстві – насамперед, виникнення лицарської служби і пов'язаного з нею помісного ладу. Далі, в Ландслагі відбилася тенденція до об'єднання країни та подолання регіональних відмінностей. Нарешті, в даному зводі законів отримали відображення інтереси посилювалася королівської влади, а також (і в зв'язку з цим) боротьба за соціальну стабільність і правопорядок, яку вели ще правителі XIII – початку XIV ст. і продовжив Магнус Еріксон [4].

Отже, формування правових систем країн Скандинавії мало свої особливості. Наприклад, той факт, що країни розвивалися більш ізольовано, і тому вони порівняно пізно відчули вплив норм європейського феодального права. Так, внаслідок ізольованості, в цих країнах тривалий час зберігалися пережитки родових відносин і патріархального рабства. В силу складних кліматичних і географічних умов розвиток цих країн був уповільненим, що безпосередньо відобразалося в праві.

Список використаних джерел

1. Агишев С. Ю. «Земский закон» (Ландслаг) Магнуса Исправителя Законов: утраченное единство? *Vox Medii Aevi*. 2015. Выпуск № 2-3 (13-14). С. XLIX – LXXXIX.
2. Ландслаг короля Магнуса Эрикссона. Пер. примеч. С.Д. Ковалевского. *Средние века*. 1964. Вып. 26. С. 185-203.

3. Законы Гулатинга в редакции короля Магнуса Исправителя Законов 1274 г. Пер.: М.В.Панкратова. Интернет-публикация. <http://norse.ulver.com/src/other/landslov/>

4. Щеглов А. Д. Ландслаг Магнуса Эрикссона. Королевский раздел. *История*. 2011. Вып. 5. URL: <http://history.jes.su/s207987840000113-3-2-ru>

Півень Б. О., студент гр. МКПРп-191
Науковий керівник – **Головко М. Б.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

Актуальність дослідження особливостей проведення допиту малолітніх та неповнолітніх осіб є надзвичайно важливим для уникнення порушення їх прав і свобод та забезпечення досягнення завдань кримінального провадження.

Метою даної роботи є дослідження й висвітлення основних особливостей проведення допиту малолітніх та неповнолітніх осіб.

Проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи є особливим видом слідчих (розшукових) дій, що пов'язано з психологічними та фізичними особливостями такої категорії осіб. Перш за все діти по іншому сприймають явища дійсності, розуміють та відображають певні факти з урахуванням їх розвитку, особливостей тощо. Вважаємо, що при проведенні допиту малолітньої або неповнолітньої особи обов'язково повинні застосовуватися законодавчий, процесуальний, організаційний, тактичний, психологічний, педагогічний аспекти з врахуванням віку конкретної особи [1, с. 3].

Згідно ч. 1 ст. 226 Кримінального процесуального кодексу України (надалі - КПК України), допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря [2].

Вважаємо участь законного представника є обов'язковою умовою проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи, як додаткова гарантія забезпечення її прав та свобод у кримінальному провадженні. Залучення психолога та педагога є важливим для можливості встановлення психологічного контакту, вибору тактики й педагогічних прийомів тощо. При цьому на практиці виникає питання щодо механізму залучення педагогів відповідного навчального закладу або установи, де навчається допитувана особа, або навпаки, залучення незнайомих допитуваній особі педагогів. В першому випадку дитина може мати, як позитивне так й негативне ставлення до педагога, сприймати даного педагога з довірою та відкритістю при наявності позитивного ставлення один до одного у минулому, або навпаки – негативне ставлення при наявності конфліктів та непорозумінь. В другому випадку, при залученні педагога з іншого кола осіб, обов'язковим має бути не тільки педагогічна освіта, а й досвід роботи з дітьми відповідного віку. При цьому вважаємо, що при залученні до допиту малолітньої особи в дошкільному віці в якості педагога може бути залучений вихователь дошкільного дитячого закладу.

Участь педагога чи психолога є обов'язковою при допиті, оскільки ці особи: допомагають встановити психологічний контакт допитуваної особи зі слідчим; обирають доцільні методи та методики впливу; спеціальними педагогічними та психологічними прийомами сприяють отриманню достовірної інформації й показань; з'ясуванню для інтересів кримінального провадження обставин, що підлягають доказуванню [3, с. 340; 4, с. 100].

Для досягнення бажаних для кримінального провадження завдань та цілей слідчому при проведенні допиту малолітньої або неповнолітньої особи слід попередньо встановити психологічний контакт з допитуваним; створити невимушену й безпечну обстановку допиту; забезпечити оптимальний емоційний стан допитуваної особи; сформулювати зрозумілі й педагогічно конкретні запитання (скласти попередній план допиту); обрати орієнтовний час

допиту (з урахуванням рекомендацій педагогів, психологів, лікарів й дотриманням положень законодавства); визначитися із засобами фіксації [5, с. 335].

При цьому, проведення допиту малолітньої особи рекомендується здійснювати в знайомому для дитини місці, як приклад спеціально облаштований кабінет психолога в навчальному закладі, житло за місцем проживання та інші місця. В свою чергу допит неповнолітньої особи більш ефективно здійснювати за місцем знаходження органу досудового розслідування, оскільки це дасть змогу налаштуватися на серйозність й необхідність надання достовірної та правдивої інформації для допитуваної особи.

При допиті потрібно також враховувати особливості характеру конкретного індивіда, його навички та звички, спосіб життя, коло знайомств, відносини з членами сім'ї та знайомими, виховання та інші індивідуальні особливості.

Важливо за необхідності адекватно й ефективно оцінювати інформацію й відомості отримані під час допиту, оскільки малолітні особи мають схильністю до фантазування, високу емоційність, нестійку поведінку, незначний життєвим досвід, а тому це потрібно враховувати при формулюванні висновків за результатами допиту [3, с. 393].

Згідно ч. 2 ст. 226 КПК України [2], допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день.

Вважаємо, що передусім існує необхідність здійснення диференціації віку малолітньої особи на певні категорії, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 6 Сімейного кодексу України [6], малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Маємо переконання, що особа яка залучається до допиту у віці 6-8, 9-11, 12-14 років має принципово різне світосприйняття й потенційну здатність брати участь у допиті, давати дійсні відповіді на запитання, а головне адаптуватися після проведеного допиту без шкоди для дитини. Тому, вважається за доцільне законодавчо обмежити час допиту особи пропорційно її віку, за прикладом: у віці 6-8 років не більше ніж 15 хвилин без перерви, й 30 на добу; у віці 9-11 років не більш ніж 25 хвилин без перерви, й 50 хвилин на добу; у віці 12-14 років не більше ніж 35 хвилин без перерви, й 70 хвили на добу. Проведення допиту осіб у віці до 6 років взагалі можна вважати недоцільним, оскільки діти в даному віці не можуть повною мірою сприймати явища, які можуть становити цінність для кримінального провадження.

Перед початком допиту важливо дотримуватися й положень ч. 3 ст. 226 КПК України, особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання [2]. Повідомити дане положення необхідно як законним представникам та іншим учасникам допиту, так й безпосередньо допитуваній особі. При цьому логічним є роз'яснити особливості процесуального статусу (свідок, потерпілий) малолітньої чи неповнолітньої особи.

Згідно ч. 4 ст. 226 КПК України, до початку допиту особам, зазначеним у частині першій цієї статті, роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання [2]. Звичайно що для досягнення бажаних результатів допиту необхідно знайти взаємозв'язок згаданих осіб з допитувачем, скоординувати й узгодити процес допиту.

Отже, допит малолітньої або неповнолітньої особи є особливим видом допиту при підготовці та проведенні якого необхідно: здійснити диференціацію віку допитуваних осіб з відповідною тривалістю допиту; визначити механізм залучення психологів й педагогів; розробити рекомендації щодо організаційно-психологічних засад взаємодії слідчого з учасниками допиту у процесі проведення цієї слідчої дії.

Список використаних джерел

1. Кузнецова С.В., Кобцова Т.С. Тактика допроса несовершеннолетних. М. : Экзамен, 2004. 96 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 90-91.
3. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Х. : Харків юридичний, 2007, 432 с.

4. Селина Е.В. Применение специальных познаний в уголовном процессе. М. : Юрлитинформ, 2002. 144 с.
5. Рогатинська Н.З., Мудрак Р.М. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. Право і суспільство. 2014. № 5.2. С. 333-338.
6. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002.

Півень Б. О., студент гр. МКПРп-191
Науковий керівник - **Сенченко Н. М.**, к.ю.н., доцент
кафедри кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ ЯК ВИДУ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Дослідження проблематики запобіжних заходів кримінального провадження є доволі актуальним питанням вже тривалий час, що пов'язано зі зростанням рівня злочинності й криміналізації суспільства, а також динамічними процесами суспільно-економічного розвитку.

Метою даної роботи є дослідження окремих правових аспектів існування домашнього арешту, як виду запобіжних заходів кримінального провадження.

Серед науковців та вчених, заходи забезпечення кримінального провадження досліджувалися: В.Т. Нора, О.О. Юхната, Т.В. Данченко, В. Г. Гончаренка, Ю.П. Аленіна, Л.Д. Удалової, Г.Я. Мацьків, К.Г. Горелкіна, С.М. Гусарова, М.Г. Шавкун, А.В. Захарко, О.П. Кучинської, В.О. Попелюшко, Д.А. Чухраєв, В.Т. Маляренка, Ю.М. Грошевого, Л.М. Лобойка, О.С. Шелякін, О.В. Білоус, В.Г. Уваров та інші.

Згідно із положеннями ч. 1 ст. 181 Кримінально процесуального кодексу України (надалі - КПК України) [1], домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби.

При застосуванні домашнього арешту потрібно враховувати тяжкість вчиненого діяння, характер і ступінь злочинного посягання, особу злочинця, його характеристику. Недоцільним є застосування домашнього арешту, як запобіжний захід в кримінальних правопорушеннях, за які передбачено позбавлення волі, адже домашній арешт перш за все пов'язаний з певним рівнем довіри до особи й деякою впевненістю дотримання зобов'язань й обов'язків такого заходу. Вважаємо за неможливим застосування домашнього арешту при територіальній близькості житла потерпілої особи, вчинення протиправних діянь щодо своїх близьких родичів, співмешканців, сусідів тощо.

Домашній арешт, як й інші запобіжні заходи, застосовується під час досудового розслідування - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження - судом за клопотанням прокурора [1].

Шелякін О.С. зазначає, що домашній арешт є ізоляційним запобіжним заходом, що пов'язаний із ізоляцією особи у житлі (цілодобово або у певний період доби), чим обмежується його свобода пересування поза межами житла.

При застосуванні домашнього арешту на певний період доби, відокремлення особи від звичайного суспільного середовища досягається в умовах «помірної» ізоляції, що надає їй можливість зберегти себе у соціумі (бути зі своєю родиною, навчатися, працювати тощо), що в порівнянні з триманням під вартою є кроком вперед [2, с. 133-134].

Вибір режиму цілодобового домашнього арешту, або на певний період доби визначається з урахуванням ризиків та обставин кримінального провадження.

При цьому, згідно із положеннями ч. 3 ст. 181 КПК України, ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу Національної поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого [1].

Відповідно до положень ч. 3 ст. 196 КПК України, в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту зазначається точна адреса житла, яке підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати [1].

В свою чергу ч. 2 ст. 233 КПК України дає визначення житла, як будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення [1].

Вважаємо, що під час застосуванням домашнього арешту потрібно виходити з того, що житло особи повинно бути передбачено саме для проживання в ньому, що в свою чергу виключає інші приміщення, які можуть бути застосовані для проживання, але не мають такого призначення (офісні приміщення, склади, гаражі, будови іншого господарського або виробничого призначення).

Проте, житлом особи можна вважати номер в готелі, кімнату в гуртожитку, палати в лікарні та інше тимчасове житло особи. Номер в готелі можна вважати житлом особи при зареєстрованому місці проживанні в іншому населеному пункті, від здійснення досудового розслідування, або за інших обставин, коли застосування домашнього арешту в зареєстрованому постійному місці проживання є недоцільним або неможливим. При цьому для унеможливлення порушення прав інших осіб, оплату за проживання в готелі необхідно здійснювати попередньо й на весь термін застосування запобіжного заходу, попередньо отримавши згоду адміністрації готелю.

Палата в лікарні, як тимчасове житло особи може бути пов'язано з перебування особи на лікуванні, станом здоров'я та іншими випадками.

При реалізації домашнього арешту як запобіжного заходу в житлі особи, потребує з'ясування права належності житла особі, а саме: право власності на житло; реєстрація місця проживання; постійне або тимчасове проживання без права власності або реєстрації, на законних підставах.

При проживанні у приміщенні інших осіб, вважаємо за необхідне отримання згоди таких осіб на застосування домашнього арешту в якості даного житла, оскільки це може вплинути на їх права й свободи користування житлом. Відповідно до ч. 5 ст. 181 КПК України, працівники органу Національної поліції з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю [3, с. 100].

Методи контролю за дотриманням домашнього арешту узагальнюючи можна поділити на: контроль без застосування технічних засобів; контроль із застосуванням спеціальних технічних засобів. Спеціальним засобом контролю є пристрій, що дає змогу відслідковувати місцезнаходження особи, із закріпленням засобу на тілі. Контроль без застосування спеціального технічного засобу є: раптові або періодичні дзвінки; перевірки дотримання домашнього арешту за визначеним місцезнаходженням; проведення слідчих дій (накладення арешту на кореспонденцію) та інше [4, с. 296].

Таким чином, домашній арешт можна визначити, як запобіжний захід, що є повним або частковим обмеженням залишати попередньо визначене місцезнаходження (житло), з дотриманням зобов'язань такого заходу. Домашній арешт можна також визначити, як спосіб ізоляції особи на певний термін для інтересів кримінального провадження. Вибір запобіжного заходу потрібно здійснювати з урахуванням всіх особливостей вчиненого діяння й характеристики особи, ризиків й наслідків недотримання особою зобов'язань тощо.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 90-91.
2. Шелякін, О. С. Поняття домашнього арешту. Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Право. Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", 2016. Т. 2, Вип. 38. С. 132–136.
3. Білоус О. В. Окремі питання застосування домашнього арешту у кримінальному провадженні. Юридична наука. 2014. № 10. С. 97-103.
4. Уваров В. Г. Інститут запобіжних заходів за новим КПК України в контексті міжнародних стандартів. Право і суспільство. 2012. № 2. С. 294-297.

Пінчук І. М., студентка гр. ЦГЮ-191
Науковий керівник – **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ ПРАВА ТА БАГАТОАСПЕКТНІСТЬ ПРАВОРОЗУМІННЯ

Суспільство за останні роки зазнало сильних змін, що зобов'язує правову систему пристосуватись до таких змін, щоб у держави була можливість ефективного функціонування. Постійні зміни в державному управлінні та в суспільному житті зобов'язують ґрунтовно взятись за дослідження права як основного регулятора суспільних відносин.

Метою даної наукової роботи є аналіз основних концепцій праворозуміння та дослідження права як основного регулятора суспільних відносин.

Як право, так і держава являють собою неймовірно складне і необхідне явище. Ставлення до права на кожній стадії розвитку людства було різне. Його постійно по-різному тлумачили, що відкривало його з все більш неочікуваному світлі, це в свою чергу відкривало в ньому нові якості. Право пускає своє коріння в культуру, світову та національну історію людства. Воно нерозривно зв'язане з такими правовими категоріями як гуманізм та соціальна справедливість, які у свою чергу досліджуються як окремі явища [1, с. 123].

Право є унікальним по своїй суті феноменом. Воно є багатозначним, складним і багатогранним, але в свою чергу будучи необхідним та невід'ємним атрибутом життя суспільства. Право засноване на духовних культурних та етичних засадах. Право є відображенням практичного юридичного досвіду.

В усі часи право розуміли відповідно світосприйняттю людей, їх уявленням про гармонійне існування природи й суспільства. На поняття, сутність права його ролі та призначення в суспільстві безпосередньо впливають постійні зміни в філософському осмисленні дійсності. Юридична наука перетворила й застосувала в правових системах такі філософські питання як співвідношення свідомості та матерії; які є можливості пізнання світу; які є способи та шляхи розвитку суспільства та яка роль людини відводиться в його перетворенні [2, с. 107].

Щодо визначення праворозуміння висловлювались різні науковці.

Наприклад, К. Г. Волинка визначала праворозуміння як процес і результат свідомої діяльності людини, спрямованої на пізнання права, його сприйняття (оцінку) і відношення до нього як до цілісного соціального та правового явища [3, с. 90].

А. Скоробогатов характеризував поняття праворозуміння як філософсько-правову категорію, що включає в себе як інтелектуальну пізнавальну діяльність і її окремі елементи (сприйняття, оцінку, уявлення), так і систему інтерпретованих правових явищ як результат пізнавально-правової діяльності [4, с. 205].

Беручи до уваги визначення також визначення багатьох інших науковців ми дійшли висновку, що праворозуміння можна інтерпретувати як наукову категорію, яка являє собою процес і результат свідомої розумової діяльності людини, що спрямовується на розуміння та осмислення права, як єдиного та цілісного соціально-правового явища.

В правовій науці виділяють, такі концепції (типи) праворозуміння:

1. Природно-правова концепція заснована і спирається положення вчення про природне право, основні ідеї якої були започатковані ще за часи античності. Право випливає з природної сутності людини та розуму людини, всезагальних принципів моралі. Тільки таке право є справедливим, незалежним від волі правителів, охоплює всі племена та всі роди, є незмінним та вічним [5, с. 33].

2. Позитивістська концепція праворозуміння з'явилась в основному як певна опозиція, так званому природному праву. Держава здійснює делегування суб'єктивних прав і встановлення юридичних обов'язків в тих нормах права, що являють собою закриту удосконалену систему. Позитивізм не проводить різниці між правом і законом [6, с. 269].

3. Нормативістська концепція розуміння права виходить із того, що правом визнається сукупність норм, які походять від держави, нею охороняються і регулюють найбільш важливі суспільні відносини [7, с. 127].

4. Психологічна концепція, яка полягала в тому, що є два види права: позитивне право, яке офіційно діє в державі, та інтуїтивне право, джерела якого містяться у психіці як результат «переживання» юридично значимих ситуацій [3, с. 92].

5. Соціологічна концепція, яка наголошує на тому, що право існує лише у власне правовідносинах, його слід шукати не в приписах держави, не у психіці, а в реальному житті [1, с. 127].

6. Марксистська концепція, відповідно до якої право є волею панівного класу, зміст якої визначають за матеріальними умовами життя. Виходячи з цього, ознаками права є його матеріальна обумовленість, класовий та матеріальний характер [8, с. 145].

Категорія праворозуміння пройшла величезний шлях становлення і розвитку, який не закінчується і сьогодні, за цей час були різні підходи та концепції праворозуміння, кожна з цих концепцій має право на життя, бо вона має під собою наукове обґрунтування і тримається на певних постулатах.

Взагалі, феномен права є одним із найбільших гуманітарних досягнень людства. З моменту його творення він постійно удосконалювався, змінювався, а то й кардинально мінявся в залежності від соціальних відносин відповідної епохи [9, с. 107].

Сформулювати визначення права доволі складно, проте право – основна категорія юриспруденції, і в залежності від того, яким чином ми визначимо його, буде проводитись визначення інших правових категорій, формування основних галузевих понять, також буде залежати характер законодавчої діяльності, напрями діяльності юридичної практики й правосвідомість людей. Тому усвідомити та зрозуміти цю категорію є першочерговим завданням, адже вона складна та багатогранна і безпосередньо здійснює свій вплив на вивчення юридичної науки та під час практичної юридичної діяльності [1, с. 129].

Проаналізувавши думки багатьох науковців щодо визначення права, ми дійшли до думки, що право – це головний регулятор суспільних відносин, що має загальнообов'язковий характер, формально закріплює права, свободи та обов'язки людини та громадянина, який водночас задовольняє інтереси людини та держави, має можливість застосування примусу.

Отже, праворозуміння така правова категорія, за допомогою якої люди можуть усвідомлювати, що таке право, але на усвідомлення завжди буде накладатися відбиток того часу в якому живе людина та його оточуючі реалії. На сьогоднішній день право в більшості випадків розглядають як головний регулятор суспільних відносин за допомогою якого держава може регулювати суспільні відносини, а для людей право є можливістю вчиняти ті чи інші дії.

Список використаних джерел

1. Саміло Г. О. Теорія держави і права: Навчальний посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2010. 348 с.
2. Теорія держави та права: навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
3. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.
4. Скоробогатов А. Праворозуміння: поняття і типологія. Філософія права і загальна теорія права. 2015. № 1. С. 204-210.
5. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.

6. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: Підручник. К.: Кондор, 2005. 609 с.
7. Теорія держави і права: навчальний посібник / А. А. Письменницький та ін.; Мелітополь.: ФО-П Однорог Т. В., 2017. 298 с.
8. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
9. Галуцько В. В. Поняття права: багатогранність та інтеграційна однозначність. Форум права. 2012. № 3. С. 107-110.
-

Плиско О. Р., студентка гр. ЗМКПРп-191
Науковий керівник – **Головко М. Б.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЩОДО ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Стаття 1 Конституції України проголошує Україну суверенною й незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [1, с.3]. Саме тому гарантування і реалізація конституційних прав і свобод людини є основною вимогою для існування такої держави. При забезпеченні реалізації вказаних положень Конституції чільне місце відводиться правоохоронним органам України, на працівників яких покладено прямий обов'язок забезпечувати безпеку громадян і громадський порядок, виявляти, запобігати і припиняти кримінальні правопорушення. Для виконання цих завдань важливе значення має використання заходів спеціального призначення, до яких зокрема відноситься і вогнепальна зброя, що й обумовлює актуальність дослідження практики Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) щодо застосування сили (вогнепальної зброї) працівниками правоохоронних органів.

Перше найголовніше право людини, проголошене у статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі - ЄКПЛ), - це право на життя. Фундаментальна природа даного права визначається тим фактом, що ст. 2 ЄКПЛ є однією з декількох статей Конвенції, які не можуть бути проігноровані під час війни або іншого надзвичайного стану [2].

Стаття 2 містить два основних елементи, які відображені в двох її пунктах: спільне зобов'язання щодо захисту права на життя «законом» (п. 1) та заборона на позбавлення життя, за винятком особливо обумовлених випадків (п. 2) [2].

Щоб поставити позбавлення життя в провину особи, що діяла від імені держави, необхідно на підставі наведених фактів довести, що таке позбавлення життя безсумнівно було результатом дій представників держави. Причому після того як встановлено, що позбавлення життя було результатом дій представника держави, основна увага акцентується на використанні сили, що призвела до загибелі людей, а також на питанні про те, як саме планувалася і контролювалася операція, яка призвела до використання сили. При цьому треба мати на увазі, що у випадках, коли використання зброї такими представниками держави, як співробітники поліції або військовослужбовці, спричинило або умисне вбивство, або непередбачену загибель людей, постає питання про мету, завдання та інтенсивність застосування сили. Ці питання впливають із зазначених у ст. 2 ЄКПЛ обставин, згідно з якими представники держави можуть застосовувати силу, здатну позбавити людину життя.

Оцінка того, наскільки «абсолютно необхідним» було застосування зброї, передбачає й оцінку мети цього застосування, тому під час з'ясування питання законності вчинених працівниками правоохоронних органів дій предметом дослідження має бути також встановлення супутніх обставин, включаючи як планування застосування зброї, так і здійснення відповідного контролю відповідними керівниками правоохоронних органів.

Відповідальність держави може також виникати в разі помилкового обстрілу територій її представниками, що призвело до загибелі цивільних осіб, оскільки ст. 2 ЄКПЛ вимагає дотримання запобіжних заходів при виборі засобів і методів проведення операцій по забезпеченню безпеки, щоб звести до мінімуму ризик випадкових втрат серед цивільного населення.

З огляду на тему дослідження, на окрему увагу, на мій погляд, заслуговують рішення прийняті ЄСПЛ у справах *Giuliani and Gaggio v. Italy* та *Ramsahai and Others v. Netherlands* [3; 4].

Так, 24 березня 2011 р. при розгляді справи *Giuliani and Gaggio v. Italy*, № 23458/02, у якій йшлося про розгін войовничо налаштованого зібрання осіб, Суд наголосив на необхідності розглядати події з точки зору співробітника сил правопорядку, що піддається нападу. З огляду на вкрай небезпечний для життя характер нападу на поліцейську машину, Суд дійшов висновку, що офіцер діяв з щирою переконанню в появі загрози для його власного життя і фізичної недоторканності та для життя і фізичної недоторканності його колег. Таким чином, застосування ним сили (зброї), в результаті чого стосовно сина заявника спочатку був відкритий вогонь, а потім його збила поліцейська машина, було абсолютно необхідним [3].

Вимога розглядати події з точки зору співробітника сил правопорядку, що атакував, зіграло вирішальну роль і при розгляді 15 травня 2007 р. ЄСПЛ справи *Ramsahai and Others v. Netherlands*, № 52391/99, про позбавлення підозрюваного життя при спробі співробітника поліції піддати його арешту. Два співробітника поліції під час патрулювання помітили проїжджаючого на моторолері («скутері») чоловіка, схожого за описом на людину, яка, погрожуючи зброєю, забрала «Скутер» у його власника. Поліцейський пригальмував водія, але той потягнувся за пістолетом. Вихопивши табельну зброю, співробітники поліції наказали чоловіку кинути пістолет, але той, не підкорившись, підняв зброю і направив її на одного із співробітників. Останній, вистрілюючи, вбив підозрюваного.

Суд постановив, що застосування сили в даних обставинах не було невідповідним, підкресливши, що поліцейський, переконавшись в наявності реальної загрози його життю, стріляв тільки після того, як підозрюваний почав піднімати на нього заряджений пістолет [4].

Таким чином, Європейський суд з прав людини володіє безсумнівним авторитетом та є одним з найбільш яскравих зразків міжнародного правосуддя, рішення якого мають обов'язкову юридичну силу для країн, що підпадають під його юрисдикцію. Оскільки рішення ЄСПЛ зачіпають найбільш помітні й спірні моменти сучасного міжнародного права, а відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», українські суди застосовують при розгляді справ положення ЄКПЛ та практику ЄСПЛ як джерело права [5], визначення Європейським судом з прав людини єдиної аргументованої позиції щодо окремих аспектів права на життя дозволить значно спростити розгляд справ, щодо застосування вогнепальної зброї працівниками правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ. 2013. 96 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf (дата звернення: 17.04.2020).
3. Case of *Giuliani and Gaggio v. Italy* (application № 23458/02). Judgment, 24 March 2011. URL: <https://www.hudoc.echr.coe.int/%2Fapp/%2Fconversion/%2Fpdf/%2F%3Flibrary%3DECHR%26id%3D001-93948%26file-name%3D001-93948.pdf%26TID%3Dthkbhnlzk&usg=AFQjCNH0JfYIM17CbldmZI6sUIDofSSHwQ&sig2=ukoLWH3HYZRqJ4StSCZaVg&cad=rjt>. (дата звернення: 17.04.2020).
4. *Ramsahai and Others v. the Netherlands* (Application no. 52391/99) 15 May 2007. URL: <https://policehumanrightsresources.org/ramsahai-and-others-v-the-netherlands-52391-99>. (дата звернення: 17.04.2020).
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 17.04.2020).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ

З кожним роком в Україні зростає кількість іноземних працівників. Зокрема багато українських роботодавців залучають іноземців для наукової праці, технічних розробок, роботи з новітніми технологіями та сервісами тощо, менше зустрічається залучення праці іноземних громадян у робітничій сфері. Також активізації міжнародних приватноправових відносин, зокрема і трудових, сприяє посилення інтеграції України в європейську спільноту. Безвізовий режим значно посилив сфери працевлаштування іноземців в Україні та українців за кордоном.

За даними Державної міграційної служби України за останні чотири роки кількість іноземних працівників збільшилася вдвічі. Так, у 2018 році 16,2 тисячі іноземців працювали в Україні за наявності дозволу на працевлаштування [1].

Враховуючи вищезазначене, особливої актуальності набуває питання правового регулювання праці іноземців в Україні. Сьогодні політика держави спрямована на створення нових робочих місць, модернізації виробництва та забезпечення працею всіх на рівних умовах. А основним базисом при цьому має стати зміцнення принципу верховенства права у таких правовідносинах та надання ефективних юридичних гарантій реалізації права на працю.

Правове регулювання праці іноземців в Україні здійснюється Конституцією України, Кодексом законів про працю України, законами України «Про міжнародне приватне право», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про зайнятість населення», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження форм заяв для отримання роботодавцем дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, продовження строку дії дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, внесення змін до дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства» тощо.

Конституція України у ст. 43 закріплює право кожного на працю, а у ст. 26 проголошує, що іноземці, що перебувають в Україні на законних підставах, мають ті ж права і обов'язки, що і громадяни України за певними винятками [2]. Серед обмежень щодо працевлаштування іноземців є неможливість їх призначення на посади суддів, прокурорів, працівників митної служби та інших державних службовців. Ми вважаємо, що такі обмеження не є порушеннями конституційних положень, а встановлені для захисту національних інтересів, державного ладу та суверенітету України. Тому на важливих державних посадах, у сфері правосуддя, в оборонній галузі обов'язково повинні працювати громадяни України.

Враховуючи наявність іноземного елемента в трудових правовідносинах, постає питання вирішення колізій правових норм різних держав при регулюванні працевлаштування. Адже норми трудового законодавства різних країн так чи інакше відрізняються, навіть, в ключових положеннях: вік, умови, час роботи та відпочинку і т. д.

Відповідно до положень Закону України «Про міжнародне приватне право» (ст. 54) на іноземців, які працюють в Україні, поширюється українське трудове законодавство, окрім випадків, коли такі іноземці працюють в дипломатичних представництвах іноземних держав, представництв міжнародних організацій на території України або якщо іноземці за межами України уклали з іноземними роботодавцями трудові договори про виконання роботи в Україні [3]. В таких ситуаціях питання врегулювання трудових відносин будуть вирішуватися за відповідними колізійними прив'язками міжнародного приватного права.

Варто також зазначити, що для регулювання кількості іноземців в країні, щорічно Кабінетом Міністрів України затверджуються квоти на імміграцію, перевищення яких можливо лише у виняткових законодавчо визначених випадках. Така політика, на нашу думку, є дуже правильною та потрібною, адже ненормований приріст іноземної робочої сили

знизить відсоток працевлаштування українців, а держава повинна, в першу чергу, піклуватися про своїх громадян.

Для прикладу, відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про встановлення квоти на імміграцію у 2019 році» для в'їзду діячів науки та культури, імміграція яких відповідає інтересам України передбачалася квота у 280 осіб по Україні [4].

На засіданні уряду від 3 березня 2020 року було прийнято низку змін до встановлених квот на імміграцію, якими було суттєво знижено загальну квоту з 3,768 тис. осіб у 2019 році до 3,538 тис. осіб у 2020 році, натомість за пропозицією Міністерства цифрової політики було значно збільшено квоту на ІТ-спеціалістів - 5000 іноземних спеціалістів для працевлаштування в українських ІТ-компаніях [5].

Процедура працевлаштування іноземних працівників детально врегульована Законом України «Про зайнятість населення». Так, іноземців можна поділити на дві групи: ті, працевлаштування яких здійснюється на загальних підставах та ті, які працевлаштовуються на підставі відповідного дозволу. Без дозволу працевлаштовуються іноземці, які: постійно проживають в Україні; набули статусу біженця; є особами, які потребують додаткового захисту; є працівниками іноземного морського (річкового) флоту та авіакомпаній, закордонних засобів масової інформації, є спортсменами, артистами, працівниками мистецтва для роботи в Україні за фахом та інші, визначені ст. 42 Закону України «Про зайнятість населення» [6].

В інших випадках роботодавець зобов'язаний взяти дозвіл на працевлаштування іноземного громадянина на певний строк, на визначену посаду та за умови виплати працівникам заробітної плати не менше як п'ять/десять мінімальних заробітних плат. Вимоги щодо мінімальної заробітної плати та строк дії дозволу не встановлюється для особливих категорій іноземців, серед них іноземні високооплачувані професіонали; засновники та/або учасники, та/або бенефіціари (контролери) юридичної особи, створеної в Україні; випускники університетів, що входять до першої сотні у світових рейтингах університетів, відповідно до переліку, визначеного Кабінетом Міністрів України; іноземні працівники творчих професій; іноземні ІТ-професіонали. Особливо важливим, на нашу думку, є віднесення до цієї групи осіб іноземних ІТ-спеціалістів, адже з вектором діджиталізації усіх сфер життя, який взяла наша країна, залучення таких працівників є надзвичайно важливим.

Оформлення дозволу, в свою чергу, регулюється постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження форм заяв для отримання роботодавцем дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, продовження строку дії дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, внесення змін до дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства» від 15 листопада 2017 р. № 858 [7].

Починаючи з 2019 року Президент України Володимир Зеленський заявляв про необхідність залучення іноземців до роботи в Україні, зокрема в сфері іноземного інвестування, відкриття компаній, інтелектуальної праці.

У травні 2019 року Верховною Радою України було зареєстровано законопроект №10272 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо подолання та упередження негативних наслідків масової трудової міграції українців за кордон». Метою даного законопроекту є подолання та упередження негативних наслідків масової трудової міграції українців за кордон та подолання кризи із нестачею працівників в Україні шляхом унормування роботи компаній, що здійснюють працевлаштування українців за кордоном, лібералізації процедур та правил працевлаштування в Україні іноземних громадян та осіб без громадянства. Але розгляд даного законопроекту так і не відбувся [8].

На початку 2020 року до Верховною Ради України було внесено законопроект № 2590, який передбачав введення подвійного громадянства, його підтримав і Президент України. На нашу думку, такий закон може потягнути за собою значне збільшення іноземних працівників в Україні, що потягне за собою негативні наслідки [9].

Отже, у зв'язку зі зростанням кількості іноземних працівників в Україні виникає потреба в детальному регулюванні таких трудових відносин. Наразі існує низка нормативно-

правових актів в цій сфері, однак останнім часом влада розглядає різні варіанти спрощення процедури та надання більших можливостей компаніям для залучення праці іноземців, особливо в важливих галузях для економіки нашої країни. Однак, такі зміни можуть прийматися лише після раціонального та виваженого аналізу сьогоденної ситуації, щоб не зашкодити власній економічній та соціальній ситуації, зокрема не допустити через приплив іноземної праці безробіття власних громадян.

Список використаних джерел

1. Іноземці-шукачі роботи в Україні: хто, звідки і скільки. Укрінформ – мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2644755-inozemcisukaci-roboti-v-ukraini-hto-zvidki-i-skilki.html>.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
3. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.
4. Про встановлення квоти імміграції на 2019 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2019 р. № 114-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114-2019-р>.
5. Засідання Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 року. Урядовий портал – Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/meetings/zasidannya-kabinetu-ministriv-ukrayini-03-03-2020>
6. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
7. Про затвердження форм заяв для отримання роботодавцем дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, продовження строку дії дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, внесення змін до дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 858. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-2017-п>.
8. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо подолання та упередження негативних наслідків масової трудової міграції українців за кордон від 06.05.2019 № 10272. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65898.
9. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо питань громадянства від 13.12.2019 № 2590. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2590&skl=10.

Приходько В. О., студентка гр. ТПР-161

Науковий керівник - **Осипенко І. П.**, старший викладач

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПОЧЕРКОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА

Почеркознавча експертиза є однією з найпоширеніших видів криміналістичної експертизи. Майже всі суспільні відносини наразі пов'язані з документами, письмовими матеріалами, записками тощо, дослідження яких експертом дозволяє встановити особу-автора, умови, стан, за яких був написаний текст, вік, справжність підпису та інші ознаки необхідні для розкриття та з'ясування багатьох злочинів. Інститут почеркознавчої експертизи існує досить давно, але не втрачає своєї актуальності й досі, навпаки потребує удосконалення та вирішення низки проблемних питань.

Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень закріплює, що почеркознавча експертиза є одним з видів криміналістичної експертизи [1].

Згідно з Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень основним завданням, які стоять перед почеркознавчою експертизою є ідентифікація виконавця тексту і підпису. При цьому додатковими завданнями є визначення факторів, які могли вплинути на зміну почерку, наприклад, хвороба, вікові зміни, незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, алкогольне або наркотичне сп'яніння тощо [2].

Об'єктом почеркознавчої експертизи є почерковий матеріал, в якому відображені ознаки почерку певної особи у тому обсязі, в якому їх можна виявити для вирішення поставлених завдань. Для проведення такої експертизи експерту, за загальним правилом,

надаються оригінали документів, але в деяких випадках, коли оригінали подати неможливо – можуть надаватися ксерокопії (наприклад, якщо документ знищено) або масштабні фотографії (якщо текст не може бути вилучено, наприклад, написи на паркані, стіні, снігу тощо). Однак, це погіршує якість експертизи, адже експерт не може чітко встановити з таких зразків послідовність виконання штрихів, виявити технічну підготовку, підробку тексту.

Документи, що надаються на експертизу, з метою забезпечення їх збереження повинні бути поміщені в конверт та вшиті в загальну папку разом з іншими матеріалами кримінального провадження. На конверті (до того, як у нього будуть вкладені документи, що досліджуються) вказуються їх найменування, реквізити і кількість [3, с. 277].

Незважаючи на потужну методичну та теоретичну базу для проведення почеркознавчих досліджень у багатьох практичних ситуаціях експерти відмовляються від вирішення питання, надаючи висновок «вирішення питання не виявляється можливим». Враховуючи необхідність мінімізувати кількість таких випадків, Свобода Є. Ю. та Абрамова В. М. пропонують ширше застосовувати такий метод актуалізації експертних знань як метод експертних оцінок. Його суть полягає в тому, що група кваліфікованих спеціалістів, аналізуючи якусь проблему, висловлює свої судження, і отримана узагальнена думка використовується для прийняття оптимального рішення [4, с. 84].

Суттєвим аспектом, який потребує вдосконалення в почеркознавчій експертизі, на нашу думку, є автоматизація засобів та механізмів її проведення. В більшості зарубіжних країн таку експертизу проводять за допомогою розроблених комп'ютерних програм та автоматизованих баз. Натомість в Україні експерти в більшій мірі працюють «власноруч» через, що якість експертизи починає залежати від досвіду особи, яка її проводить та її суб'єктивної точки зору.

На сьогодні, актуальним питанням є розробка програми, яка б могла допомагати у проведенні почеркознавчих експертиз, в основному дозволяла б з більшою точністю виявляти динамічні властивості почерку (його ритм, темп, натиск, кути нахилу літер, розмашистість). Суть її роботи може полягати у технічному розпізнанні та аналізі за встановленими, запрограмованими алгоритмами інформації про об'єкт дослідження як геометричну фігуру, аналіз розподілу барвника по матеріалу написання, ширині, довжині, нахилі штриха та інше. Особливо важливим такий механізм є для малих екземплярів, таких як підпис особи. [5, с. 154].

Зі стрімким розвитком технологій легшим стає завдання підробити почерк чи підпис. Так, вчені з Браунівського університету США в травні 2019 року презентували роботу, який може копіювати людський почерк (не може копіювати лише арабську мову) [6]. Вчені з Англії розробили програму *My Text In Your Handwriting*, яка здатна взяти за основу зразок, написаний на аркуші паперу, а після цього відновити його до найдрібніших деталей, включаючи характерні штрихи, товщину ліній і нахил літер. А на відомому сайті інтернет-магазину *AliExpress* у вільному продажі апарати, яка також можуть частково копіювати почерк. Таким чином, робота почеркознавчого експерта ускладнюється, що ще раз доводить необхідність впровадження нових технологій для дослідження підробки почерку та підпису.

Також варто відмітити низький рівень технічного забезпечення експертних установ і малу кількість відповідних експертів, через що знижується кількість заявок, які можуть розглянути, що часто затягує розгляд судових справ.

В Стратегії розвитку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України серед основних проблем, які потребують вирішення, зазначений недостатній рівень матеріально-технічного та ресурсного забезпечення експертних установ [7].

Натомість, в багатьох європейських країнах (Латвія, Норвегія, Фінляндія, Данія, Ісландія тощо) діє інститут приватної експертизи, що розширює можливості осіб у зверненні за висновком експерта або для отримання висновків декількох різних експертів для більш точного результату.

Отже, почеркознавча експертиза на сьогоднішній день є однією з найпоширеніших серед криміналістичних експертиз, але в контексті розвитку технологій та суспільних

відносин даний інститут потребує вдосконалення. Зокрема, запровадження нових технічних засобів та механізмів дослідження експертних зразків, які з більшою точністю дозволять ідентифікувати виконавця та інші характеристики.

Список використаних джерел

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затверджено наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
2. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затверджено наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
3. Бідняк Г. С. Особливості організаційно-підготовчих заходів до проведення почеркознавчого дослідження. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2014, № 2. С. 275-283.
4. Свобода Є. Ю., Абрамова В. М. Судово-почеркознавча експертиза: деякі проблемні питання та сучасні можливості. Часопис Академії адвокатури України. 2012. № 22 (1). С. 82-85.
5. Свобода Є. Ю. Проблемні питання судово-почеркознавчої експертизи. Досудове розслідування в сучасних умовах: проблеми, тенденції та перспективи : збірник матеріалів науково-практичного семінару. К., ННПСК НАВС, 2013. С. 153-156.
6. Робот навчився копіювати людський почерк і малюнки. Blogchain – Інформаційний Інтернет-сайт. URL: <https://blogchain.com.ua/robot-navchyvsia-kopiiuvaty-liudskij-pocherk-i-maliunki/>.
7. Про затвердження Стратегії розвитку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року та Плану заходів щодо її реалізації: наказ МВС України від 15.03.2017 № 229. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=0ALFB5C8B1>

Пророченко В. В., студент гр. КПП-162

Науковий керівник – **Шпомер А.І.**, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АПЕЛЯЦІЙНОГО ТА КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ

Відновлення та захист порушених або оспорюваних прав, свобод, а також законних інтересів громадян і юридичних осіб є однією з основних функцій судової гілки влади, що здійснюється з метою становлення громадянського суспільства та формування правової держави. Процедури апеляційного та касаційного перегляду є об'єктом не тільки наукових дискусій, але і нормотворчої діяльності. Разом із тим динамічність нормативної бази, що регламентує питання Господарського судочинства, свідчить про наявність певних проблем у праворозумінні та правозастосуванні рішень судів другої та третьої інстанції, а також про зацікавленість законодавця у пошуку шляхів їх подолання.

Однією із важливих гарантій законності та обґрунтованості рішень господарського суду виступає право на оскарження судових ухвал в апеляційному та касаційному порядку. Необхідність дотримання та захисту конституційного права людини і громадянина на оскарження судового рішення, що стосуються її прав та законних інтересів сприяє кращому удосконаленню процедури перегляду судових рішень.

Вивченням різних аспектів перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку займалися такі вчені, як: А.О. Згама, О.А. Ломакіна, В.М. Мартиненко, А.В. Помазанов, Д.М. Притика, Т.В. Степанова та інші. При цьому кожен із вчених розглядав особливості перегляду судових рішень по-різному, акцентуючи особливості на одних ознаках та залишаючи поза увагою інші.

Як наголошує О.В. Кот постановленням ухвали господарський спір по суті не вирішується. Проте це жодним чином не зменшує значущості її як компонента системи судових рішень. Ухвали є важливим елементом господарського процесу, що забезпечують його динаміку, належну спрямованість, а також дотримання прав та інтересів його учасників. У науковій літературі наголошується, що ухвала господарського суду є юридичним фактом, на підставі якого виникають, змінюються і припиняються господарські процесуальні права

та обов'язки [1, с. 101]. Важко не погодитись із такою думкою, оскільки ухвали виступають важливим компонентом у системі судового захисту прав та законних інтересів учасників господарського процесу.

Положення частини 2 статті 254 Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) України визначають, що учасники справи, особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції окремо від рішення суду лише у випадках, передбачених статтею 255 цього Кодексу. Оскарження ухвал суду, які не передбачені статтею 255 ГПК України, окремо від рішення суду не допускається [2]. Таким чином, можна констатувати, що на законодавчому рівні чітко визначений вичерпний перелік підстав для оскарження в апеляційному порядку ухвал суду першої інстанції окремо від рішення суду. При цьому слід зазначити, що перелік ухвал, які можуть бути оскаржені окремо від рішення суду першої інстанції розширено у порівнянні із положеннями ГПК України у попередній редакції.

Стаття 256 «Строк на апеляційне оскарження» ГПК України закріплює, що апеляційна скарга на ухвалу суду подається протягом десяти днів з дня її проголошення. Учасник справи, якому ухвала суду не вручена в день її проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження, якщо апеляційна скарга подана протягом десяти днів з дня вручення йому відповідної ухвали суду [2]. Законодавець у новій редакції ГПК України закріпив за учасниками справи більший строк на оскарження ухвали господарського суду та визначив умови, за наявності яких в учасника справи виникає право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження. Дані законодавчі зміни можна вважати прогресивними, оскільки розширюються можливості реалізації права на оскарження ухвал у рамках господарського процесу.

Відповідно до положень частини 1 статті 271 ГПК України апеляційні скарги на ухвали суду першої інстанції розглядаються в порядку, передбаченому для розгляду апеляційних скарг на рішення суду першої інстанції з урахуванням особливостей, визначених положеннями цієї статті [2]. Таким чином, під час перегляду ухвал господарського суду в апеляційному порядку відбувається диференціація господарської процесуальної форми.

Разом із тим відповідно до положень частини 2 статті 271 ГПК України апеляційні скарги на ухвали суду першої інстанції, зазначені в пунктах 1, 5, 6, 8, 9, 12, 18, 31, 32, 33, 34 частини першої статті 255 кодексу, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи. Проте з урахуванням конкретних обставин справи суд апеляційної інстанції може розглянути такі апеляційні скарги у судовому засіданні з повідомленням учасників справи [2]. В даному випадку мова йде про застосування процесуальної економії в рамках судового розгляду. Це складна господарська процесуальна категорія. З одного боку, вона характеризується таким станом господарського процесуального регулювання, який дозволяє суду за рахунок диспозитивних процесуальних приписів та можливості використання суддівського розсуду при мінімальній витраті засобів та зусиль забезпечити правильне і швидке вирішення спорів. Проте з іншого боку – результатом господарської процесуальної діяльності у конкретній справі, яка обумовлюється процесуальною заінтересованістю судді найбільш раціонально і повно використовувати регламентовані процесуальним законом процесуальні засоби відповідно до завдань і мети господарського судочинства, коли господарську справу розглянуто правильно і в скорочені строки, при цьому з розумною економією залучених сил та засобів.

У частині 3 статті 271 ГПК України закріплено, що у випадках скасування судом апеляційної інстанції ухвал про відмову у відкритті провадження у справі або заяви про відкриття справи про банкрутство, про повернення позовної заяви або заяви про відкриття справи про банкрутство, зупинення провадження у справі, закриття провадження у справі, про залишення позову без розгляду або залишення заяви у провадженні справи про банкрутство без розгляду справа (заява) передається на розгляд суду першої інстанції.

Частина 2 статті 273 ГПК України визначає, що апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції розглядається протягом тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження у справі [2].

Слід зазначити, що оскарження ухвал господарського суду загалом є елементом конституційного права на судовий захист, яке реалізується не лише у формі апеляційного, а і касаційного провадження.

Не можна ставити знак рівності між обмеженням права на касаційне оскарження та обмеженням доступу до правосуддя загалом. Основна проблема полягає не в наявності обмежень права на касаційне оскарження на законодавчому рівні, а у неготовності суспільства усвідомити неможливість касаційного перегляду конкретної справи у майбутньому та зосередитись на дотриманні чітких процедур на всіх стадіях судового розгляду справи. Застосування того чи іншого законодавчого бар'єру для обмеження права на касаційне оскарження має бути об'єктивно виправданим та обґрунтованим [3, с. 91].

Частина 5 статті 301 ГПК України закріплює, що перегляд ухвал суду першої та апеляційної інстанцій (крім ухвал, якими закінчено розгляд справи) здійснюється судом касаційної інстанції без повідомлення учасників справи. Разом із тим у частині 6 статті 301 ГПК України визначено, що з урахуванням конкретних обставин справи суд касаційної інстанції може розглянути касаційні скарги на ухвали суду першої та апеляційної інстанції у судовому засіданні з повідомленням (викликом) учасників справи.

Скарги на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду першої інстанції чи постанови суду апеляційної інстанції, включаються до касаційної скарги на відповідне рішення чи постанову. У разі подання касаційної скарги на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення чи постанови суду, суд повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу (частина 2 статті 304 ГПК України).

У частині 3 статті 304 ГПК України закріплено, що касаційні скарги на ухвали судів першої чи апеляційної інстанції розглядаються у порядку, передбаченому для розгляду касаційних скарг на рішення суду першої інстанції, постанови суду апеляційної інстанції.

У випадках скасування судом касаційної інстанції ухвал суду першої або апеляційної інстанції, які перешкоджають провадженню у справі, справа передається на розгляд суду першої або апеляційної інстанції (частина 4 статті 304 ГПК України).

Касаційна скарга на ухвали, передбачені пунктами 2, 3 частини першої статті 287 ГПК України має бути розглянута протягом тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження у справі.

Таким чином, право на апеляційне та касаційне оскарження ухвал господарського суду є елементом права на судовий захист, що реалізується у процедурах апеляційного і касаційного перегляду судових рішень, які регламентуються положеннями ГПК України і мають свої процесуальні особливості. Забезпечення права на оскарження судових рішень є одним із основних засад господарського судочинства, яке реалізується в нерозривному зв'язку з іншими засадами господарського процесу. Значення даного принципу в системі господарського судочинства полягає в його контрольно-компенсаторній функції, тобто дана засада служить для забезпечення повноцінної реалізації інших принципів господарського процесу.

Список використаних джерел

1. Кот О.В. Ухвали суду в господарському процесі. *Юридична Україна*. 2010. № 2. С. 97–101.
2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (Дата звернення: 20.04.2020).
3. Згама А. Про доступність правосуддя в контексті обмежень права на касаційне оскарження у господарському судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 87-92.

Ричик А. О., студентка гр. КЮ-191

Козинець О. Г., к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ГАДЯЦЬКИЙ ТРАКТАТ І.ВИГОВСЬКОГО ТА ЙОГО ГЕОПОЛІТИЧНІ ПЛАНИ

Історія України в цілому та історія Гетьманщини зокрема, була і залишається дуже бурхливою та подекуди суперечливою.

За часів становлення України-Гетьманщини керівництво новоствореної держави у боротьбі з одними державами шукало порятунку у інших. Ситуація ускладнювалась ще й тим, що не було єдиного розуміння як в уряді, так і в суспільстві в якому напрямку рухатись далі. Відтак всі були розрізнені – окремо існувала влада, окремо існувала опозиція та народ.

У пошуках допомоги представники влади укладали договори з різними державами, але як між двох вогнів знаходились між Річчю Посполитою та Московським царством. У ті часи укладались різні договори про співпрацю, про допомогу і та ін. Вони мали як позитивний, так і негативний характер для розвитку української держави. Дуже часто потрібно було вибирати з двох бід меншу.

Так сталося і за часів гетьманування І.Виговського, який уклав Гадяцький трактат з Річчю Посполитою. Чим він був для тогочасної України-Гетьманщини – видатним досягненням козацького уряду або його поразкою? Свідченням зрілої державницької ідеології українського суспільства чи навпаки?

І.Виговський став гетьманом після смерті Б.Хмельницького. За життя останнього був його найбільш довіреною особою. І.Виговський мав гарну освіту, здібності до державної служби, і що головне був відданим справі розбудови української держави [1, с.53].

Напередодні укладання унії з Польщею та Литвою склалася дуже несприятлива для України-Гетьманщини розстановка сил у Європі. Сильні країни шукали союзників для боротьби. І відповідно хто силою, а хто обіцянками прагнули повернути на свою сторону військо Гетьманщини.

В умовах дії Переяславського договору з Московським царством І. Виговський обирає союз з Річчю Посполитою. Так, він уклав 16 вересня 1658 р. Гадяцький договір.

Фактично з укладанням цього договору було скорельовано характер зовнішньополітичної діяльності Гетьманщини відповідно до тих міжнародних процесів, які відбувались у Східній Європі. Гетьман І. Виговський переорієнтувався з Москви на Варшаву, що було обумовлено цілим рядом об'єктивних і суб'єктивних чинників, серед яких основними були внутрішні фактори, але значну роль відігравали й тісно пов'язані з ними зовнішні. Найвагомішими серед зовнішньополітичних факторів, що спонукали І.Виговського до договору з Річчю Посполитою, були прагнення: мінімізувати претензії московського уряду по відношенню до України-Гетьманщини, відновити союзницькі стосунки з Кримським ханством, а також не допустити польсько-російського примирення на шкоду українським інтересам [3, с.105].

Так, за умовами Гадяцького договору Україна ставала третім членом федерації – Речі Посполитої. Вона виступала як формально незалежна держава під назвою Велике Князівство Руське на рівних правах з Польщею та Литвою. Територія князівства охоплювала Київське, Брацлавське та Чернігівське воєводства. Верховна влада належала гетьману, який обирався довічно та затверджувався королем. Українська армія мала нараховувати 30 тис. козаків та 10 тис. найманого війська. Православні віруючі зрівнювались в правах із католиками.

Але, водночас Гадяцький договір передбачав відновлення адміністративно-територіального устрою, що існував до 1648 р.; повернення польським магнатам і шляхті маєтків в українських землях; відновлення повинностей українського селянства. Крім того, Українська держава позбавлялася права на міжнародні відносини [2, с.169-170].

Гадяцький договір фактично був проектом міждержавного союзу України, Польщі та Литви. Іншим ключовим питанням Гадяцького договору була легітимація козацької старшини, набуття нею реального статусу еліти на землях, що належали Гетьманату, з перспективою поширення козацького впливу на інший масив етнічних українських земель. Уперше польський король визнавав за козацтвом виключні права в українському суспільстві. Згідно з умовами Гадяцької угоди, державний устрій у князівстві мав бути таким, як у Великому князівстві Литовському [3, с.39].

Гадяцька угода могла потенційно вплинути на всі ці процеси. Угода стала уособленням найголовніших прагнень поміркованих сил серед польської й української еліт та втіленням політичних мрій і сподівань руської, української й білоруської знаті першої половини XVII ст. Проте і польська, й українська сторони відхилили закладений в угоді компроміс, а сейм Речі Посполитої ратифікував урізаний текст угоди, що не включав ряд принципових положень. Важливо, що навіть скорочена форма договору не влаштувала польські правлячі кола, які не могли змиритися з тим, що православні козаки матимуть однакові права з католицькою знаттю, і сприйняли угоду з підозрою, зрештою відхиливши її. З українського боку, угоду не сприймало рядове козацтво й селяни, які внаслідок розширення прав еліти Руського князівства знов підпадали під юрисдикцію заможних землевласників [4, с.6].

Остаточний варіант Гадяцької унії, ратифікований сеймом Речі Посполитої був для козацької держави не таким привабливим, як початковий текст угоди. Пункт про скасування Берестейської унії з угоди було вилучено. Зберігся пункт про обмеження на будівництво уніатських церков. Також сейм відкинув вимогу козаків про повернення маєтків та чинів, відібраних у православних уніатами.

З точки зору козацької політики, умови договору в редакції сейму Речі Посполитої були кроком назад порівняно з умовами, що їх лише чотири роки тому запропонувала козакам Москва. Замість незалежної держави під протекцією іноземного правителя, козацька держава, названа тепер Руським князівством, ставала складовою Речі Посполитої, інтегрованою в її адміністративно-територіальну систему. Її територія ділилася на три воєводства. Гетьман не мав права на дипломатичні зносини з іноземними правителями. Козацьке військо скорочувалося від шістдесяти до тридцяти тисяч. Козаки втрачали право обирати гетьмана, яке тепер переходило до старшини. Більш того, надання шляхетства обмеженому колу козацької старшини позбавляло рядове козацтво власної еліти. Такі умови відчутно поступалися запропонованим і значною мірою реалізованим умовам Переяславського договору 1654 р. [5, с.62-64].

Отже, оцінюючи Гадяцький договір з історичної точки зору можна прийти до висновків про те, що Гадяцька угода могла би мати великі потенційні наслідки, але вона лишилася невиконаною і більшість впливових політичних сил виступили проти неї, вважали зрадою інтересів України. Та справа не лише в тому, що ця угода лишилася «на папері», її безумовне історичне значення в тому, що вона є свідченням певних політичних подій України в середині XVII ст. у складній геополітичній ситуації.

Це була перша спроба офіційно об'єднати Україну і поставити її на один рівень із державами Європи, мати власний сейм, адміністрацію, фінанси, армію тощо. Реалізувати договір практично було неможливо, проте він залишився визначною пам'яткою політичної свідомості Козаччини.

Список використаних джерел

1. Дорошенко Д. нарис історії України в 2-х т. К.: Глобус,1990. Т.2. 349 с.
2. Бойко О.Д. Історія України. К.: Видавничий центр «Академія». Київ,2002. 656 с.
3. Гадяцька унія 1658 року / Редкол. П. Сохань, В. Брехуненко та ін. Київ,2008. 342 с.
4. Гадяцька унія 1658 року: контрверсії минулого і сучасність. *Збірник статей за матеріалами Міжнародної наукової конференції* (4-5, 16-17 вересня 2008 року). Полтава: ПОІППО, 2009. 184 с.
5. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. *The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine* / Сергій Плохій; [авториз. пер. з англ. та ред. укр. тексту С. Грачової]. Київ: Критика,2006. 494 с.

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В Україні проголошено і діє принцип верховенства права, що є основоположним підґрунтям при визначенні конституційного ладу держави та при здійсненні своїх функцій уповноваженими державою службовими особами. Його значення для права є визначальним, оскільки право є проявом найвищої справедливості, а його панування в суспільстві насамперед вказує на пріоритет прав і свобод людини.

Оперативно-розшукове запобігання злочинам є однією із форм оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД), яке базується на певних принципах її здійснення, тобто на головних вихідних положеннях, які складають основу такої діяльності. Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам є критеріями оцінювання поведінки суб'єкта такої діяльності.

Вагомий внесок у розвиток принципів теорії та практики ОРД в Україні зробили вітчизняні вчені, зокрема: О. М. Бандурка, В. Л. Грохольський, О. М. Джу́жа, О. Є. Користін, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. М. Круглий, В. С. Кузьмічов, М. Й. Курочка, В. А. Некрасов, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, А. Ю. Шумилов та ін.

Конституція України і Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” не містять нормативного визначення принципів ОРД. У правовій літературі по-різному трактують це поняття, що зумовлено багатьма причинами, насамперед, відсутністю єдиного критерію та єдиного переліку вимог, яким повинні відповідати засади ОРД.

Принципи ОРД сформувалися в процесі практичної діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, були узагальнені й визначені теорією ОРД та отримали нормативне закріплення в законодавстві, відомчому правовому регулюванні [1, с. 60]. Прийняття Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” додало принципам статусу законодавчих норм із відповідним механізмом їх дотримання.

О. Ф. Долженков, А. Ф. Думко, І. П. Козаченко вважають, що принципи ОРД слід розуміти як основні положення, яких повинні дотримуватися оперативні працівники у своїй практичній діяльності щодо запобігання, розкриття злочинів, розшуку злочинців, які переховуються, та осіб, які зникли безвісти [1, с. 61].

Принципи оперативно розшукового запобігання злочинам – це ті вихідні положення та керівні ідеї, навкруги яких формується діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів щодо оперативного пошуку первинної інформації про кримінально активних осіб та події, що мають відношення до злочинної діяльності; спостереження за діями майбутніх злочинців і правопорушників з метою превентивного виявлення їх злочинних намірів; створення умов для унеможливлення вчинення злочинів; схилення таких осіб до відмови в їх вчиненні.

Для органів оперативно-розшукової діяльності принцип верховенства права набуває особливого значення, оскільки вони мають спрямовувати свою діяльність на захист загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, основним пріоритетом якого є права і свободи людини і громадянина. Визнання та дотримання цього принципу є однією з основних ознак правової держави, у побудові якої, керуючись своїм конституційним призначенням, беруть активну участь підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Так принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. З урахуванням цього принципу розроблено та прийнято Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої

громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» [2].

На думку А.М. Колодія, під принципом верховенства права слід розуміти офіційне визнання того факту, що право може існувати і поза інституціональною формою (нормативно-правовими актами) у вигляді рівного і справедливого масштабу свободи, який дістає вияв саме у принципах правосвідомості, що є загальнозрозумілим й таким, що використовується для саморегулювання суспільних відносин [3, с. 175]. У такий спосіб автор акцентує увагу на тому, що держава має залежність від права, тобто право обмежує державну владу.

Кардинально протилежну позицію займає О.В. Скрипнюк, який вважає, що верховенство права – це такий основоположний принцип правової держави, без якого неможливе здійснення прав і свобод особи, а також гарантій, що надаються їй з боку державної влади [4, с. 139].

Таким чином, на нашу думку, принцип верховенства права стоїть поряд з верховенством розуму і втілює в собі справедливість, гуманність та добро, тобто він є універсальним та загальним принципом, який стає найважливішим способом забезпечення та реалізації усіх громадянських прав, у тому числі й при здійсненні підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність своїх функцій.

Список використаних джерел

1. Долженков О. Ф. Оперативно-розшукова діяльність – як правоохоронна функція кримінальної міліції / Долженков О. Ф., Думко А. Ф., Козаченко І. П. –О. : НДРВВ ОІВС, 2000. – 134 с.
2. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 13.04.2012 р. № 267/94-ВР. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>
3. Колодій А.М. Принципи права України: монографія. А.М. Колодій. К.: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
4. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики: до 10-річчя незалежності України: монографія. О.В. Скрипнюк. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. 600 с.

Старенок І. П., студент групи ППР-161

Науковий керівник - **Барабаш А. Г.**, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОФШОРНОЇ КОМПАНІЇ

В сучасних умовах стрімко зростає переміщення міжнародних капіталів, посилюється конкурентна боротьба між суб'єктами господарювання, тому виникає потреба в появі нових форм і методів ведення бізнесу. Саме через ці потреби і чинники ми спостерігаємо появу такого поняття, як «офшорна зона». Створення на території офшорної зони компаній є одним із способів податкової оптимізації доходів. Особливість їхньої діяльності полягає в здійсненні підприємництва з метою отримання найбільшого прибутку порівняно з темпами зростання витрат через зниження оподаткування. У зв'язку з тим, що розвиток сучасного українського бізнесу органічно пов'язаний із глобалізацією економіки, вільний рух капіталів, лібералізація іноземних інвестицій створюють нові можливості для аналізу офшорного підприємництва.

Зрозумілим виглядає зростання інтересу суб'єктів господарювання всього світу до офшорів, адже їх використання дозволяє уникнути оподаткування взагалі, або суттєво зменшити витрати на оподаткування. Про це свідчить те, що майже половина світового руху капіталів у прямій та позиковій формах проходять через офшорні компанії. Також це підтверджує той факт, що кожного року спостерігається суттєве зростання офшорних операцій (у світі та в Україні) та зростання кількості офшорних фінансових установ.

Активізація офшорного бізнесу в світі та постійне вдосконалення схем нелегального виведення капіталу призвели до процесів деофшоризації. Наголосимо, що Європейський Союз та США останнім часом активно проявили себе в цій сфері, змусивши уряди країн, які розміщують офшорні зони провести реформи, а саме удосконалити законодавчі вимоги до податкових резидентів. Це призвело до того, що компаніям, які є податковими резидентами таких популярних офшорних юрисдикцій як Кайманові острови, Бермудські острови, острів Мен, Гернси і Джерсі під тиском Євросоюзу довелося відкрити реальні офіси і наймати працівників з 2019 року. Вимоги поки що поширюються не на всі зареєстровані компанії, а тільки на податкових резидентів в деяких сферах.

Попри важливість для економіки держави діяльності офшорних компаній, власне поняття «офшорна компанія» не знайшло свого визначення ні в міжнародному законодавстві, ні у внутрішньому законодавстві України. В широкому сенсі під офшорною компанією сьогодні в першу чергу слід розглядати будь-яку форму ведення бізнесу, яка користується особливостями ведення своєї діяльності та якій притаманний офшорний статус.

Так, офшорна компанія є компанією, що має місце реєстрації в офшорній зоні, на території, де міжнародному бізнесу надаються пільгові режими при здійсненні господарської діяльності, що проводиться поза межами території країни у вигляді низького рівня оподаткування (в деяких випадках його відсутність), послабленість валютного та фінансового контролю.

Принцип дії офшорної зони полягає в тому, що оподатковуються прибуток (доходи) лише резидентів. Оподаткування нерезидентів або мінімальне, або відсутнє. Нерезидентними можуть бути визнані компанії, зареєстровані не лише за кордоном, але й на території відповідної офшорної зони, якщо вони:

- а) засновані іноземцями - фізичними або юридичними особами;
- б) не ведуть бізнес на території зони (здійснюють так звані офшорні операції - підприємницьку діяльність виключно за межами країни реєстрації).

Велика частина офшорних компаній займаються такими видами діяльності, як торгівля, судноплавство, фінансові операції, надання професійних послуг, хоча можлива і будь-яка інша підприємницька діяльність. Офшорні компанії є абсолютно законним способом ухилення від податкових умов і надмірного державного регулювання підприємницької діяльності, що існують в багатьох країнах. Бажання unikнути неприйнятних умов ведення бізнесу - економічних, політичних і правових - приводить до рішення зареєструвати юридичну особу (суб'єкта підприємницької діяльності) не в своїй державі, а в офшорній зоні.

Отож офшорна компанія з позиції наукової доктрини - це юридична особа, яка зареєстрована в офшорній зоні, що має відповідно до місцевого законодавства статус нерезидентної компанії або звільнена від сплати податків резидентної компанії (як створена нерезидентами і що не веде бізнес на території зони) і через цей статус оподатковується по мінімальній ставці або звільнена від сплати податків і сплачує лише щорічні збори або мито за діяльність в зоні [1].

Особливість правового статусу офшорної компанії полягає в тому, що зареєструвавши її в офшорній зоні (на території іноземної держави) і маючи там юридичну адресу, її засновники вивели цю компанію з юрисдикції своєї держави (держави, де вони проживають, зареєстровані або мають місцезнаходження). В той же час в самій офшорній зоні така компанія також звільняється від сплати податків і багатьох інших формальностей як нерезидентна, оскільки створена нерезидентами і не веде бізнес на території зони. Подібний подвійний іноземний статус у галузі оподаткування дозволяє офшорним компаніям працювати в сприятливих умовах, уникаючи податкового тягара і контролю з боку державних органів.

Попри наявність всіх пільг, головною особливістю, що відрізняє компанію з офшорним статусом від звичайної, є місце ведення своєї господарської діяльності. Так, офшорна компанія має право здійснювати свою господарську діяльність виключно поза межами країни своєї реєстрації, надаючи послуги особам-нерезидентам. Зокрема, таку вимогу

висувають самі країни, де діють офшорні зони. Проте, така вимога має своє пояснення. Країна, яка надає право на реєстрацію на її території офшорної компанії, через наявність вищезгаданих пільг для ведення бізнесу, не може забезпечити однакових умов його ведення на рівні з компаніями, що є резидентами цієї країни, які не мають офшорного статусу.

Головною метою існування офшорних компаній є створення легального механізму зниження податкового тягаря та забезпечення належного рівня міжнародного податкового планування під час ведення господарської діяльності, управління фінансами, розміщення валюти на рахунках в іноземних банках, захисту активів.

До ключових критеріїв створення офшорних компаній можна віднести:

- законність існування офшорної компанії;
- реєстрація компанії згідно з місцевим законодавством;
- спрощення процедури реєстрації;
- нерезидентність для країни, в якій реєструється;
- ведення господарської діяльності за межами країни реєстрації;
- нерівність офшорної компанії з місцевими компаніями – резидентами країни, що полягає у сплаті щорічного корпоративного збору або податку в країні реєстрації, що є значно меншим від сплати податків на рівні з місцевими компаніями країни;
- спрощена процедура управління компанією, що полягає, зокрема у можливості мати номінальних власників або номінальних директорів;
- надання високих гарантій щодо конфіденційності реальних власників або директорів офшорних компаній;
- сприятливий клімат ведення бізнесу за допомогою низького контролю з боку країни-реєстрації у фінансових, валютних, банківських та інших сферах [2, с. 95].

Найчастіше реєстрація компаній в офшорних зонах проводиться за допомогою залучення послуг реєстраційного агента - посередника між реєструючими органами держави і організацією, яка підлягає реєстрації на території цієї держави. Для цього реєстратор компанії зобов'язується надати копії всіх національних установчих документів. Законодавство ряду держав закріплює положення, згідно з яким власником або керівником офшорної компанії вправі бути тільки громадянин держави, на території якого знаходиться офшорна зона. У такому випадку реальним власником юридичної особи є інвестор, а номінальним стає громадянин держави, на території якого знаходиться офшорна зона. Між ними укладається трастова декларація, де інвестор виступає в якості бенефіціарного власника [3, с. 34].

Особистість такого бенефіціара, як правило, прихована за допомогою використання номінального сервісу, і інформація по офшорній компанії, яку може отримати будь-яка третя особа, є спільною і не містить даних про бенефіціара і акціонерів (номінальних) і директорів (номінальних) певної офшорної компанії.

Далі слід відзначити те, що при реєстрації компанії в офшорній зоні статутний капітал офшорної компанії може становити незначну суму. Так, наприклад, при реєстрації офшорної компанії в Республіці Панама необхідність наявності сплаченого статутного капіталу відсутня, так само як відсутній термін його оплати. Так, офшорні компанії Кіпру повинні мати статутний капітал не нижче однієї тисячі євро. Він ділиться на 1000 акцій, номінал кожної з яких становить 1 євро [4, с. 56].

Беручи до уваги, що однією з основних функцій статутного капіталу є мінімальна майнова гарантія для контрагентів або забезпечувальна функція, відзначимо, що де-юре і де-факто ця функція або відсутня зовсім, або зводиться до нуля для офшорів.

Отже, за загальним правилом, офшорні компанії за своїм статусом не відрізняються від інших юридичних осіб: вони реєструються у встановленому законодавством порядку, мають організаційно-правову форму, визначену структуру управління, рахунки в банках та інші ознаки. При цьому, враховуючи особливі ознаки офшорних компаній, останні, як правило, не мають керівного офісу в країні реєстрації, юридична адреса надається місцевими фірмами. Такою ознакою, що, на перший погляд, виокремлює офшорну компанію, є організаційно-

правовий статус відповідної компанії, який спрямований на максимальне зменшення податкового «тягаря». Незважаючи на такий статус, офшорні компанії є повноправними суб'єктами правових відносин, які реалізують свою правоздатність на рівні з іншими юридичними особами.

На наше переконання, проблема тіньових офшорних операцій в сучасних умовах набула досить вагомого значення для України, а тому вироблення плану щодо детінізації офшорних операцій має бути складовою частиною шляху економічного розвитку України. Нам імпонує думка тих науковців, які наголошують на необхідності здійснення належного правового регулювання правового статусу офшорних компаній в українському законодавстві, що можна було б зробити в умовах рекодифікації цивільного законодавства.

Список використаних джерел

1. Погорецька Н.В. Національність юридичної особи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2013_3_14
2. Лещенко Р.М. Офшорні компанії: поняття та організаційно-правові форми. *Право і громадянське суспільство*. №4. 2013. С. 95.
3. Павлов П.В. Офшорная деятельность: вопросы правовой регламентации. *Журнал российского права*. 2011. № 5. С. 34.
4. Васильев А.М., Васильев А.А. Малый бизнес в Кипрской республике. *Юрист вуза*. 2012. № 8. С. 56.

Стеченко К. Л., студентка II курсу, гр. КЮ-181
Науковий керівник - **Литвиненко В. М.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВА ДОПОМОГА В ЮРИДИЧНИХ КЛІНІКАХ

Правова допомога – найважливіший правовий засіб, необхідний для забезпечення прав і свобод людини та громадянина. На сьогодні, у пересічного громадянина, який не володіє спеціальними юридичними знаннями для ефективного захисту своїх прав, виникають досить великі труднощі, що викликають необхідність у кваліфікованій правничій допомозі юриста. Зокрема, ст. 59 Конституції України закріплює право кожного на професійну правничу допомогу та фіксує, що у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно [1]. Звісно, що самого лише закріплення даної норми мало і тому актуальним є розроблення досить дієвого механізму надання безоплатної правової допомоги населенню.

Основним нормативно-правовим актом, що визначає зміст права на правову допомогу, порядок його реалізації, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, є Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02 червня 2011 року.

Стаття 1 цього Закону фіксує, що «правова допомога – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення» [2]. У зазначеному аспекті правова допомога є вираженням того, що право – це не тільки інструмент упорядкування та охорони окремих соціальних відносин, але й засіб для досягнення окремими індивідами встановлення справедливості.

Правова допомога передбачає наявність двох суб'єктів: суб'єкта отримання правової допомоги (особи, яка нездатна самостійно реалізувати свої права, свободи та законні інтереси) та суб'єкта надання правової допомоги (систему організацій та осіб, утворених та функціонуючих в установленому порядку, які здійснюють цей вид діяльності) [3, с. 69]. За Законом України «Про безоплатну правову допомогу», суб'єктами надання безоплатної правової допомоги є: Координаційний центр з надання правової допомоги; органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; фізичні та юридичні особи приватного права; спеціалізовані установи; центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

У системі надання безоплатної правової допомоги не можна оминати юридичні клініки. Юридична клініка – це структурний підрозділ вищого навчального закладу III-IV рівня акредитації, що здійснює підготовку фахівців у галузі знань "Право", утворений як база для практичного навчання та проведення практики студентів шляхом надання безоплатної правової допомоги та здійснення правопросвітньої діяльності [4]. Хоча вони і не включені Законом до суб'єктів надання безоплатної правової допомоги, проте вони надають значний обсяг правових послуг з різних галузей права для малозабезпечених верств населення та вже зараз де-факто визнаються суб'єктами надання безоплатної первинної правової допомоги. За даними Асоціації юридичних клінік України на сьогодні в Україні функціонує 57 юридичних клінік, досвід роботи яких підтверджує ще більшу можливість та необхідність їх участі у процесі надання безоплатної правової допомоги [5].

З урахуванням положень Стандартів діяльності юридичних клінік України [4], виділяють такі основні види правових послуг, які надаються юридичними клініками:

1) Надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань. Дана послуга включає в себе правове інформування (надання студентами-консультантами за зверненням відвідувачів юридичної клініки інформації щодо чинних норм законодавства для вирішення конкретних порушених відвідувачем питань) та правове консультування (передбачає ознайомлення клієнта з інформацією стосовно питання, з яким він звернувся; чітке роз'яснення правової основи надання консультації; вибір з-поміж можливих варіантів вирішення проблеми найефективніший спосіб та забезпечити його реалізацію) [6]. Тобто, в результаті надання вказаної правової послуги клієнт повинен мати повне уявлення про свої майбутні дії для вирішення конкретної ситуації.

2) Підготовка та складання студентами-консультантами документів правового характеру та процесуально-правових документів (пропозицій, заяв, запитів, скарг, позовних заяв, апеляційних та касаційних скарг, клопотань тощо). Слід пам'ятати, що при складанні будь-якого юридичного документу, який отримує клієнт необхідно чітко дотримуватися правил юридичної техніки та вимог до форми і змісту відповідного документу, що встановлюються законами України, процесуальними кодексами та підзаконними актами.

3) Правове представництво інтересів клієнта в органах державної влади, місцевого самоврядування та в судах - передбачає здійснення студентами-консультантами процесуальної діяльності із захисту прав клієнта як учасника судового процесу для вирішення його проблемної ситуації. Проте не у всіх випадках консультанти юридичної клініки можуть бути захисниками або представниками особи. Зокрема, ч. 2 ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України закріплює, що як захисники допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні [7]. Саме тому на сьогоднішній день, практика процесуального представництва студентами-консультантами не є поширеною, а у більшості випадків обмежується наданням роз'яснень, складанням позовів, заяв, скарг тощо. За статистичними даними за 2019 рік студентами-консультантами було здійснено лише 326 випадків представництва інтересів клієнта [8], що, у порівнянні з кількістю наданих юридичними клініками інших видів правових послуг, є досить низьким.

Хоча надання безоплатної правової допомоги є основним напрямом діяльності юридичних клінік, виконуючи який студенти набувають практичних навичок, проте відповідно до мети та завдань юридичних клінік, виділяють ще один не менш важливий напрям їхньої безпосередньої діяльності, який передбачено п. 2.3. Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу [9]. Зокрема, учасники юридичних клінік проводять заходи інформаційно-виховного характеру задля підвищення рівня правової культури населення, поширення правових знань для реалізації прав, свобод та законних інтересів громадян, а також сумлінного виконання ними своїх обов'язків, тобто займаються правопросвітньою діяльністю.

Лише за 2019 рік юридичні клініки, що є членами Асоціації юридичних клінік України, надали 17 608 усних та письмових консультацій, роз'яснень відвідувачам юридичних клінік; склали 4 618 правових документів процесуального та непроцесуального характеру; провели 2285 правопросвітніх лекцій, семінарів, тренінгів з молоддю в усіх регіонах України [8].

Таким чином, не замінюючи інших суб'єктів надання правової допомоги, юридичні клініки сьогодні є тією ланкою правового захисту, якої не вистачало для забезпечення правової допомоги малозабезпеченим верствам населення. Враховуючи практику їхньої діяльності, вони надають велику кількість правових послуг, тим самим забезпечуючи надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги. На нашу думку, щорічні статистичні показники діяльності юридичних клінік свідчать про якість та ефективність надання правової допомоги студентами-консультантами, досить високий рівень довіри до юридичних клінік зі сторони населення, а також необхідність закріплення їхнього правового статусу як суб'єктів надання безоплатної правової допомоги на законодавчому рівні.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#n4976>.
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 року № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3460-17>.
3. Панченко В.Ю. Юридическая помощь личности (общетеоретический аспект): дисс. кандидата юрид. наук: 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Панченко В.Ю. Красноярск, 2004. 215 с.
4. Стандарти діяльності юридичних клінік: схвалені Всеукраїнським З'їздом Асоціації юридичних клінік України Протокол № 2 від 19.06.2014 року. URL: https://eln.stu.cn.ua/pluginfile.php/170509/mod_resource/content/1/standarti-diyalnosti-yuridichnikh-klirik-ukrajini.pdf
5. Реєстр юридичних клінік України 2020: офіційна база даних юридичних клінік, дійсних та потенційних учасників Асоціації юридичних клінік України. URL: https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2020/03/Reyestr-YUK_2020-1.pdf.
6. Лоджук М.Т. Про форми правової допомоги в юридичних клініках України. *Наукові записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського*. Серія «Юридичні науки». 2013. Т. 26 (65). № 2-1 (Ч.1). С. 82-90.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
8. Статистичні дані за 2019 рік [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Асоціації юридичних клінік України. URL: <https://legalclinics.in.ua>.
9. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2006 року № 592. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06>.

Сушко Я. В., студент гр. КПр-163

Науковий керівник – **Толкач А. М.**, ст. викладач

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДИНАМІКА ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Жінка, скільки в цьому слові тепла та ніжності. Почувши слово «жінка» в нас відразу виникає асоціація з берегинею сімейного вогнища, господинею, матір'ю. Та часто трапляється так, що реалії сьогодення дещо відрізняються від наших уявлень. Поширеним в Україні залишається участь жінок у вчиненні злочинів.

З початку ХХІ сторіччя в науковій літературі та навчальній літературі для студентів, почало закріплюватись поняття «жіноча злочинність». Варто приділити увагу працям таких учених, як Ю. М. Антонян, А. Б. Блага, Л. М. Давиденко, С. Ф. Денисова, О. М. Джужа, С.Г. Кулик, В. А. Меркулова, О. М. Неживець.

Метою нашого дослідження є жіноча злочинність в Україні за певний проміжок часу та визначення її динаміки.

Наприкінці XX століття рівень жіночої злочинності був досить низьким і становив всього 10-13%. Але з часом коли жінки все частіше стали набувати значимого місця у соціумі, рівень їх злочинності збільшився у рази.

Необхідно встановити, які саме причини жіночої злочинності. На думку О. М. Джужі та В. В. Василевича причини злочинності – це соціально-психологічні обставини, як безпосередньо спричиняють злочинність і закономірним наслідком яких є злочин, а умови злочинності – це комплекс явищ, що впливають на злочинність і є певними обставинами, які сприяють її виникненню та існуванню [1, с. 4].

Учені виокремлюють такі теорії жіночої злочинності: моралістичну, антропологічну та соціологічну. Моралістична та антропологічна теорії на даний час є не такими поширеними, а соціологічна – не втрачає свою актуальність і до сьогодні.

Детермінантами злочинності серед жінок є:

- активна участь жінок у суспільному виробництві.
- послаблення ролі головних соціальних інститутів і насамперед сім'ї, а також соціального контролю.
- посилення напруження в суспільстві.
- значне поширення таких антигромадських явищ, як наркоманія, алкоголізм, проституція, бродяжництво [2, с. 131].

На офіційному сайті Генеральної прокуратури міститься актуальний на сьогодні звіт про кримінальні правопорушення за грудень 2019 року. Проаналізувавши його можна дійти певних висновків: за зазначений період часу жінками було вчинено 10541 злочинів, серед яких 2906 – тяжкі та особливо тяжкі злочини, 1114 злочинів вчинено неповнолітніми особами жіночої статі [3].

Ураховуючи класифікацію злочинів за об'єктами, можна встановити, що жінками вчинено:

- злочинів проти основ національної безпеки України – 118;
- злочинів проти життя та здоров'я особи – 327;
- злочинів проти волі, честі та гідності особи – 23;
- злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи – 1;
- злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина – 25;
- злочинів проти власності – 1241;
- злочинів у сфері господарської діяльності – 203;
- злочинів проти довкілля – 5;
- злочинів проти громадської безпеки – 67;
- злочинів проти безпеки виробництва – 18;
- злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту – 161;
- злочинів проти громадського порядку та моральності – 110;
- злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення – 297;
- злочинів у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації – 15;
- злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів – 257;
- злочинів проти правосуддя – 55;
- злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) – 10 [3].

За аналогічний місяць 2018 року жінками було вчинено 11 тисяч 215 злочинів, що у порівнянні з 2019 роком на 674 злочинів більше. Можна стверджувати, що жіноча злочинність за обраний мною період (грудень місяць 2019 року) була нижчою, ніж за аналогічний місяць 2018 року, але в цілому жіноча злочинність має тенденцію до збільшення.

Хотілось би звернути увагу на вікові межі жінок, які вчиняють найбільшу кількість злочинів. У звіті за грудень 2019 року, на сайті Генеральної прокуратури зазначено, що у віці від 18 до 28 років – жінками було вчинено – 621 злочин, від 29 до 39 років – 992, від 40 до 54 років - 859, від 55 до 59 – 180, від 60 років і старше 148 [3]. З наданих відомостей стає зрозумілим, що найбільша кількість злочинів була вчинена саме жінками середньої вікової категорії.

За даними Державної кримінально-виконавчої служба України протягом 2018-2019 рр. в установах виконання покарань відбувають покарання 23 жінки, які засудженні до довічного позбавлення волі [4].

Отже, жіноча злочинність – це злочинність, яка вчиняється особами жіночої статі за певний проміжок часу на визначеній території. У минулому столітті до даного виду злочинів не було прикуто значної уваги, адже їх кількість було мізерною. Виділяють три основні теорії жіночої злочинності, але значимість кожної з них в різні часові періоди була різною. За розглянутий мною період кількість злочинів зменшується, що є позитивним для нашої держави в цілому.

Список використаних джерел

1. Джужа О.М. Кримінологія : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 362 с.
2. Неживець О. М. Детермінанти злочинної поведінки жінок. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2011. № 6. С. 130-135.
3. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у 2019 році. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=&s=print#
4. Офіційний сайт Державної кримінально-виконавчої служба України. URL: <https://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index>

Толкач А. М., старший викладач

Пророченко В. В., студент гр. КПП-162

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МЕДИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ КРИТЕРІЇ НЕОСУДНОСТІ

Питання про неосудність у кримінальному праві виступає однією з головних проблем не тільки кримінального законодавства, а й судової психіатрії. Учення про неосудність досить складне, оскільки воно розвивалося і може розглядатися лише у взаємозв'язку з правовими, філософськими, психологічними критеріями. При цьому правильне з'ясування поняття неосудності і визначення її критеріїв є важливою гарантією від необґрунтованого притягнення особи до юридичної відповідальності або, навпаки, від неправомірного звільнення від неї, максимально сприяє забезпеченню інтересів, захисту законних прав осіб, які страждають психічними розладами, і вибору адекватних заходів профілактичного впливу з метою попередження вчинення суспільно небезпечних діянь у майбутньому.

Вивченням різних аспектів неосудності займалися такі вчені як Ю.М. Антонян, Ю.С. Богомяков, С.В. Бородін, Ю.А. Внукова, О.В. Зайцев, В.А. Клименко, Р.І. Міхеєв, В.С. Трахтерова та інші. При цьому кожен вчений розглядав критерії неосудності по-різному.

Теоретично основним критерієм правильного вирішення проблеми неосудності і в науковому, і в практичному плані є матеріальне осмислення психічної діяльності людини, яку слід розглядати через сукупність вольових проявів.

Як відомо осудність є однією із найважливіших передумов вини. Положеннями ч. 1 ст. 18 КК України визначено, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [1].

Тільки ті дії і вчинки, в яких людина може усвідомлювати значення своїх дій, роблять її відповідальною за те, що вона робить, лише в цьому випадку закон має право вимагати від особи здійснення тих чи інших дій або ж зовсім утриматися від них.

Положення ч. 2 ст. 9 КК України визначають, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру [1]. Таким чином, неосудність - це характеристика особи, яка вчинила заборонене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння. По-перше, неосудність - це нездатність особи усвідомлювати фактичний характер своїх дій (бездіяльності), а по-друге, нездатність усвідомлювати суспільну небезпеку цих дій (бездіяльності) або керувати ними. У українському кримінальному законі до поняття неосудності підходять за допомогою двох критеріїв: медичного (біологічного) та юридичного (психологічного) [2, с. 115].

Медичний критерій неосудності можна розглядати по-різному. По-перше, медичний критерій неосудності можна розуміти як юридичний факт, пов'язаний з наявністю у особи хворобливого розладу психіки певного виду. Вказане значення використовується при вирішенні питання про неосудність стосовно конкретного випадку і конкретною людиною. По-друге, медичний критерій можна охарактеризувати як описані в законі форми патологічних (хворобливих) станів психіки. В цьому значенні медичний критерій неосудності використовується як законодавча модель, що виступає підставою для неосудності як специфічної законодавчої конструкції.

Медичний критерій включає в себе всі можливі психічні захворювання, які істотно впливають на свідомість і волю людини. У положеннях ч. 2 ст. 19 КК України закріплено 4 різновиди психічних захворювань: хронічні психічні захворювання, тимчасовий розлад психічної діяльності, недоумство або інший хворобливий стан психіки.

Хронічне психічне захворювання – це хвороба, яка проявляється в порушенні нормальної психічної діяльності, що впливає на здатність особи правильно сприймати навколишню дійсність і керувати своїми діями (бездіяльністю). Все це виражається в розладі пізнавальних психічних процесів. До цих захворювань відносять: шизофренію, епілепсію, маніакально-депресивний психоз тощо. Перераховані розлади відносяться до неухильно прогресуючим або до таких, що взагалі не лікуються. Іноді при таких захворюваннях у хворого можливі проміжні покращення стану.

До захворювань, які несуть тимчасовий розлад психіки, відносять такі розлади як: алкогольні психози, біла гарячка, різного роду патологічні афекти. Ці стани проявляються у вигляді нападів на свідомість суб'єкта, відрізняються короткочасністю, виникають у зв'язку з комплексом зовнішніх факторів. Особливістю даних розладів виступає складність їх встановлення, оскільки, як правило, до моменту початку розслідування злочину свідомість суб'єкта злочину або повністю відновлюється, або симптоми розладів носять нечіткий розмитий характер. У зв'язку зі складністю процесів, що протікають при тимчасових психічних розладах, їх не завжди може встановити особа, що розслідує певний злочин, провести необхідні заходи для їх процесуального закріплення.

Що стосується недоумства, то можна виділити такі його форми: ідіотія (найбільш глибокий ступінь розумового недорозвинення), ембіцильність (менш глибокий ступінь розумового недорозвинення), дебільність (легка ступінь розумового недорозвинення). Разом з тим «затримка психічного розвитку», яка з одного боку підпадає під дані критерії не виступає визначальною ознакою медичного критерію неосудності, а отже, необхідно констатувати відсутність стану неосудності у суб'єкта суспільно небезпечного діяння у такому випадку [3, с. 142], [4, с. 26].

Під іншими хворобливими станами психіки розуміються такі розлади у психічній діяльності людини, що не охоплюються трьома видами психічних захворювань, які були розглянуті вище. Сюди слід віднести важкі форми психастенії, явище абстиненції тощо, які за свої психопатичні порушення можуть бути прирівняні до психічних захворювань.

Встановлення медичного критерію не дає підстав для висновків про неосудність особи на час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом. Наявність медичного критерію є лише підставою для встановлення юридичного критерію, який допомагає остаточно визначити стан неосудності.

Юридичний критерій неосудності виражається в нездатності особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння усвідомлювати свої дії (бездіяльність) чи керувати ними саме внаслідок наявності психічного захворювання, тобто критерію медичного. Юридичний критерій неосудності виражений двома ознаками: 1) інтелектуальна - особа не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність); 2) вольова - особа не могла керувати ними. Під «своїми діями» (бездіяльністю) мають на увазі не будь-яку поведінку психічно хворого, а тільки ті його суспільно небезпечні дії (бездіяльність), що передбачені певною статтею КК України.

Інтелектуальна ознака критерію неосудності знаходить свій прояв, по-перше, в тому, що особа не здатна усвідомлювати фактичну сторону, тобто не розуміє справжнього змісту своєї поведінки, а тому не може розуміти і його суспільну небезпеку. По-друге, інтелектуальна ознака знаходить свій вияв ще і в тому, що особа не здатна усвідомлювати того, що її дія має суспільно небезпечний характер. У ряді випадків це не виключає того, що особа при цьому розуміє фактичну сторону своєї поведінки. Вольова ознака критерію неосудності свідчить про такий ступінь руйнування психічною хворобою вольової сфери людини, коли вона не може керувати своїми діями (бездіяльністю). Відомо, що вольова сфера людини завжди органічно пов'язана зі сферою свідомості. Тому у всіх випадках, коли особа не усвідомлює своїх дій (бездіяльності), вона не може і керувати ними.

Однак можливі й інші ситуації, коли особа усвідомлює фактичну сторону своєї дії, може усвідомлювати суспільну небезпечність своїх дій і їх наслідків, проте не може керувати своєю поведінкою. Зазначені особливості інтелектуальної і вольової ознак зумовили те, що в кримінальному законі вони розділені між собою сполучником «або». Таким чином, законодавець підкреслив не тільки їх відносну самостійність, але, головне, він закріпив їх рівне значення при визначенні неосудності особи [2, с. 120-121].

Таким чином, наведену в законі сукупність ознак, які характеризують неосудність, називають формулою неосудності. Причому до цієї формули включені як медичні, так і юридичні ознаки. Поєднавши в цій формулі медичні і юридичні ознаки, законодавець у такий спосіб увів поняття неосудності в чіткі, суворо окреслені законом межі.

Юридичний критерій містить у собі ознаки, які визначають ступінь тяжкості захворювання, глибину враження психіки, ступінь впливу психічного захворювання на здатність усвідомлювати характер вчиненої дії, його наслідки і керувати своїми вчинками. Це свідчить про нерозривний зв'язок медичного і юридичного критеріїв, що і зумовило необхідність закріпити змішану формулу неосудності. Отже, особа може бути визнана неосудною тільки тоді, коли встановлена одна з ознак юридичного критерію на підставі хоча б однієї з ознак медичного критерію.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (з под. змінами і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Дата звернення: 24.03.2020).
2. Зайцев О.В. Деякі проблеми визначення формули неосудності у кримінальному праві України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 113-123.
3. Внукова Ю.А. Неосудність та обмежена осудність як кримінально-правові категорії. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. том 11 число 1(29). С. 139-147.
4. Топчій В.В., Дідківська Г.В., Мудряк Т.О. Кримінальне право України. Загальна частина. Навчальний посібник у схемах. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 344 с.

МІСЦЕ, РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Для того, щоб з'ясувати місце, роль та значення Запорізької Січі слід звернути увагу на етапи її формування, а також устрій.

Загалом термін «козак» мало тюркське коріння і означало вільну, озброєну людину, котра не мала чіткого місця в суспільстві. Вперше в Україні козаки з'явилися в 1480-х рр. Але тільки у XVI ст. їх чисельність значно зросла, що було обумовлено поширенням кріпацтва. Спочатку основну більшість становили селяни, які втікали від панів і оселялися на нових територіях, переважно українці. Ці втечі спричинив кріпосний гніт, а також обмеження у правах.

На думку історика М.Грушевського основним осередком козацтва було середнє Подніпров'я. Територія, на якій оселилися козаки, відзначалася плодючістю. Вони почали займатися землеробством. І згодом ця територія з незаселеної та безлюдної перетворилася на розвинену, заселену селищами місцевість, на якій розвивалося ковальство, теслярство та інші ремесла [1].

Не можна сказати, що у козаків було рівноправне суспільство. Адже разом з голотою на незаселені землі переселялися міщани, заможні селяни з майном, а також дрібна шляхта [2, с. 119].

Структурною одиницею адміністративно-політичного устрою на Січі були курені, загалом їх було 38. Також куренем називали помешкання для проживання [3, с. 95]. Січова рада була найвищим органом влади, усі січові козаки брали у ній участь і мали однакове право голосу. Вона збиралася 1 жовтня і 1 січня, а також за необхідністю. В такий спосіб вирішувалися найголовніші питання щодо війни, обсягу повинностей, ведення переговорів. Також на Січі була мала рада, до якої входила лише козацька старшина. Військову старшину становили кошовий отаман (гетьман), військовий писар і суддя [4, с. 57]. Їх обирала щорічно Військова рада 1 січня. Влада гетьмана не була абсолютною, адже він звітував Військовій раді. Щодо військового судді, то він здійснював суд, а також мав повноваження призначати артилерію. Канцелярією завідував військовий писар. Військовий осавул мав обов'язок слідкувати за порядком на Січі [2, с.120].

Під кінець XVI ст. основною військовою одиницею був полк. Полк поділявся на сотні, а ті поділялися на десятки. В цей час воно остаточно сформувалося і стало окремим суспільно-політичним станом.

Можна сказати, що Запорізька Січ мала ключове місце у суспільно-політичному житті всієї країни. Відтоді козаки стали символом захисника Батьківщини. Також козаки досягли рівня кращих європейських армій, а Січ стала домом для багатьох видатних людей: Б. Хмельницького, Д. Дорошенка. П. Сагайдачного, І. Сірка, І. Богуна та ін. Запорізька Січ стала об'єктом творчості для видатних письменників, художників не тільки України. Картина Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові» стала відомою на весь світ. А про героїчні подвиги козаків писали літературні твори, вірші та складали пісні.

Отже, Запорізька Січ створила значну кількість ключових ознак державності у вигляді демократичної республіки. Вона зробила вагомий внесок у процес створення української держави та стала захисником українського народу від турецько-татарських нападів, підтримувала відносини з іншими державами та стала центром порятунку українців від феодално-кріпосницького та національного гніту з боку Речі Посполитої.

Запорізька Січ і козацтво загалом значно вплинула на подальшу історію українського народу, захищало його у той історичний період, коли це було найбільш необхідно. І показало як українському народу, так і іншим державам, що українці можуть мати власну державу,

самостійно вирішувати політичні питання. Але в той період українські загарбники виявилися могутнішими, що і не дало розвиватися українській державності.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. Історія української козаччини. *Вітчизна*. 1989. №1-11.
2. Білоцерківський В. Історія України: Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 535 с.
3. Демьянов Г. С. Запорожская Сечь – этап национальной государственности. *Запорізьке козацтво в пам'ятках історії та культури*. Запоріжжя: ЗЮІ, 1997. С. 95 – 102.
4. Сергійчук В.І. Старшина Запорізької Січі. *Наука і суспільство*. 1989. № 8. С. 51 – 59.

Хадієва Е., студентка 4 курсу, група КПП-163
Науковий керівник – **Толкач А. М.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Жінки. Вони завжди були «прекрасною половиною» людства. Та чому одні тендітні інтелектуалки, що потребують чоловічого «захисту», а інші незалежні та цілеспрямовані, але обидві категорії здатні на вчинення кримінальних правопорушень?

Особа злочинця завжди викликала у вчених великий інтерес до дослідження, адже це дає змогу зрозуміти причини та мотиви вчинення такою особою протиправних діянь. Ще однією перевагою вивчення особи злочинця є виявлення індивідуальних особливостей кожної людини, врахувати усі аспекти її характеру, вирішити питання про відповідальність у майбутньому. Тому метою даної статті є всебічне дослідження явища жіночої злочинності на сучасному етапі розвитку суспільства.

У науковій літературі вирізняють анатомічний та соціологічний підходи до визначення причин вчинення жінками різного роду кримінальних правопорушень. Так, дослідження проблем жіночої злочинності та становлення її як самостійного структурного елемента пов'язано з таким ім'ям, як Ч. Ломброзо. Загально відомо, що, Ч. Ломброзо надавав вагоме значення анатомічним та фізіологічним особливостям організму в механізмі злочинної поведінки. Визначивши жінку такою, що стоїть на нижчому рівні розвитку порівняно з чоловіком, науковець доходить висновку, що жінки більшою мірою схильні вчиняти злочини. Ч. Ломброзо вивчав анатомічну будову черепів чоловіків і жінок, які були позбавлені волі за скоєння ними злочинів. Дослідником була висунута теорія, згідно з якою черепи жінок, які переступили через закон, мають анатомічні відхилення від норми. До таких відхилень належать: низький лоб, бліде обличчя, великі скули, глибоко посаджені очі [1, с. 217]. На сьогодні такі особливості зовнішності жінок апріорі вважати злочинними неможливо, адже вони притаманні, як усі разом так і окремо, мало не кожній четвертій особі.

Радянський кримінолог М. М. Гернет стверджував, що причини жіночої злочинності не варто шукати в особливостях їхнього анатомічного устрою. Відповідно до соціологічного підходу, причини скоєння злочинів жінками треба пояснювати умовами їх життя [2, с. 141]. На нашу думку тий підхід є більш доречним та обгрунтованим.

На думку О. М. Гарган-Українчук, причини злочинності жінок криються у взаємодії їх особистості та соціального середовища: «Вони, як і причини та умови злочинності в цілому, мають соціальний характер, пов'язані з конкретно-історичними умовами життя суспільства, змістом та спрямованістю його провідних інститутів, суттю і способами розв'язання його основних протиріч, місцем жінки у системі суспільних відносин, її ролями і функціями» [3, с. 190].

О. М. Джужа стверджує, що характерний для ХХ століття процес емансипації жінок поруч з низкою позитивних змін мав і негативні. Таким чином жінки все більше оволоділи суто чоловічими професіями (служба в армії, правоохоронних органах, політична діяльність,

бізнес, спорт, наука тощо), у зв'язку з чим не мають змогу займатися лише домашнім господарством та вихованням дітей. Підвищення соціальної активності жінок збільшує їх частку в посадових, господарських та майнових кримінальних правопорушеннях.

Маскулінізація жінок призводить до появи у них чоловічої психології, що й штовхає певну їх частину до суто чоловічих злочинів, таких як убивства, нанесення тілесних ушкоджень, шахрайство, грабежі, розбої та ін. [4, с. 638].

Жіноча злочинність має певні відмінності від чоловічої, що полягають в якісних показниках. Так можна назвати дві сфери суспільного життя, де жіноча кримінальна активність виявляється найчіткіше. По-перше, це сфера побуту, де жінок штовхають на вчинення злочину негативні обставини сімейно-шлюбних, родинних і сусідських стосунків. У цій сфері жінки здебільшого вчиняють такі насильницькі злочини, як: вбивство, у тому числі своєї новонародженої дитини, нанесення тілесних ушкоджень і хуліганство [4, с. 632]. По-друге, це професійна сфера, реалізації жінки.

Поширення останнім часом впливу жінок у господарській діяльності призвело до збільшення кількості службових злочинів, насамперед, зловживання владою, службовим становищем, службова недбалість та інші [3, с. 189]. Нерідко зустрічається скоєння жінками крадіжок та шахрайства. Щодо корисливо-насильницьких злочинів, таких як вбивства з корисливих мотивів, грабежі, розбої, спостерігаються випадки їх вчинення з особливою жорстокістю та агресивністю.

Важливо додати, що одним із супутніх факторів вчинення жінками злочинів є підвищення у них чоловічого статевого гормону тестостерону, який виробляється у жінок корою надпочечників. Великий стрибок даного гормону вбачається у жінок, які ведуть активний спосіб життя, особливо тих, що займаються силовими видами спорту, а також у період менструації. Підвищений рівень тестостерону сприяє пробудженню надмірної агресії, легкої зміни настрою в негативний бік, дратівливості, здатності до ризику. Але таке твердження є наслідком суто медичних та психологічних досліджень фізіології жінки і не має юридичної значущості при визначеності меж осудності жінки-злочинця та призначення їй покарання.

Психологи стверджують, що найбільші прояви агресії, зокрема через гормональні зміни, простежується у жінок підліткового віку, тому не рідкими є випадки злочинності неповнолітніх [5, с. 112].

Основну масу жінок, що перебувають у місцях позбавлення волі (більш ніж 70 %) становлять особи віком від 20 до 40 років, це пов'язано зі зміною їх соціального статусу, а саме посадовим становищем та стосунками у сім'ї.

Не виключенням є злочинність серед жінок похилого віку. Зазвичай причинами є та ж зміна соціального статусу але трохи в іншому напрямку. У даному випадку злочинні діяння пов'язані з порядком отримання та розміром соціальних пільг і державних допомог.

Вагоме значення для визначення рівня жіночої злочинності має місце проживання особи, що її вчиняє. Так переважна кількість жінок-злочинниць мешкає в містах, їх освітній рівень зазвичай коливається в межах вищого та середнього спеціального. Характерними злочинами для них є злочини в побутовій (проти життя та здоров'я особи) та професійній сферах (у сфері господарської діяльності; у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг та ін.). Жінки, що мешкають в сільській місцевості зазвичай мають середній і середній спеціальний рівень освіти. Найпоширенішими злочинами серед них є такі, що посягають на власність, проти життя та здоров'я осіб.

Слід також зазначити, що рівень злочинності серед заміжніх жінок та таких, що мають дітей є значно нижчим, ніж у незаміжніх чи вдов. Ю. М. Антонян зауважує, що коефіцієнт злочинності серед осіб, які не перебувають у шлюбі, майже вдвічі нижчий [6, с. 22].

Отже, підсумовуючи вище викладене можемо зробити такі висновки: жіноча злочинність – це структурно складне соціальне явище з самостійним напрямом наукового дослідження. Значний вплив на її розвиток здійснюють умови життя суспільства, зміст та

спрямованість його провідних інститутів, місце жінки у системі суспільних відносин, її роль і функції.

Список використаних джерел

1. Чечель Н. О. Деякі історичні аспекти поняття та змісту жіночої злочинності. Університетські наукові записки. 2010. № 4. С. 214-220.
2. Євдокімова, Марія. Історичний аналіз жіночої злочинності. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 3. С. 140-142.
3. Гаргат-Українчук О. М. Кримінологічна характеристика жіночої злочинності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право. 2014. Вип. 25. С. 189-191.
4. Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. К.: Атіка, 2011. 720 с.
5. Астремська І. В., Жайворонок Ю. Г. Теоретичні аспекти проблеми дослідження агресивної поведінки особистості. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Сер. : Соціологія. 2013. Т. 225, Вип. 213. С. 111-115.
6. Антонян Ю.М., Эмиров В.Е. Личность преступника. Криминологическое-психологическое исследование. Москва: Норма: Инфра-М, 2010. 368 с.

Хадієва Е., студентка 4 курсу, група КПр-163
Науковий керівник – **Сенченко Н. М.**, к.ю.н., доцент
кафедри кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВИДІЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В ОКРЕМЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Стадія досудового розслідування посідає важливе місце у кримінальному провадженні, адже вона покликана створити належні умови для подальшого вирішення судом першочергових завдань – забезпечення справедливості та верховенства права.

У кримінальній процесуальній доктрині питання виділення матеріалів досудового розслідування загалом пов'язане з особою чи колом осіб, підозрюваних у вчиненні одного чи кількох кримінальних правопорушень, а також зв'язком між ними, тому метою даної роботи є дослідження законодавчого регулювання вищезазначеного питання.

Встановлюючи можливість виділення в окреме провадження матеріалів досудового розслідування, законодавець закріпив таке положення у ч. 3 ст. 217 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України, Кодекс), відповідно до якої у разі необхідності матеріали досудового розслідування щодо одного або кількох кримінальних правопорушень можуть бути виділені в окреме провадження, якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень [1].

З огляду на викладене можемо стверджувати, що КПК України передбачає даним положенням лише два випадки, в наслідок наявності яких можливе виділення в окреме провадження матеріалів досудового розслідування щодо одного або кількох кримінальних правопорушень за умови, звісно, що таке виділення не буде мати негативного впливу на всебічність та повноту досудового розслідування та судового розгляду (ч. 3 ст. 217), тобто якщо: 1) одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень; 2) дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень. Але зазначений перелік не є вичерпним і КПК України прямо не встановлює його у певних положеннях, зокрема ст. 217 КПК України. Тому це викликає певні труднощі на практиці.

Так положення ч. 3 ст. 280 КПК України («Підстави та порядок зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру») встановлює, якщо у кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення стосуються не всіх,

прокурор має право виділити досудове розслідування і зупинити його стосовно окремих підозрюваних [1].

Положення ст. 469 КПК України «Ініціювання та укладення угоди» також передбачає можливість виділення в окреме провадження, а саме її ч. 8, згідно якої у разі якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) з підозрюваних чи обвинувачених. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження [1].

Можливе виділення в окреме провадження також щодо кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім (ст. 494 КПК України). Якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, повинна бути з'ясована можливість виділення в окреме цього кримінального провадження щодо неповнолітнього під час досудового розслідування [1].

Здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру також передбачає виділення, що здійснюється на підставі положень ст. 510 КПК України «Об'єднання і виділення кримінальних проваджень», відповідно до якої кримінальне провадження, яке здійснюється у загальному порядку, передбаченому КПК України, і кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру можуть бути об'єднані в одне або виділені в окремі кримінальні провадження за наявності підстав, передбачених КПК України.

Положення ч. 5 та ч. 6 ст. 217 КПК України закріплюють, що рішення про виділення матеріалів досудового розслідування приймається прокурором і не підлягає оскарженню. Останнє приймається прокурором у вигляді відповідної постанови, за наявності достатніх підстав та визнання необхідності виділення матеріалів досудового розслідування, у якій зазначається про: прокурора, який вивчає матеріали досудових розслідувань; короткий виклад обставин кримінального провадження, розслідування за яким здійснюється стосовно декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного (одних) кримінального правопорушення; обґрунтування необхідності виділення матеріалів в окреме провадження; у резолютивній частині зазначається вимога про виділення матеріалів досудового розслідування [2]. Постанова прокурора підлягає беззаперечному виконанню особою, в провадженні якої перебувають матеріали досудового розслідування або якій такі матеріали направлені для проведення досудового розслідування.

Згідно Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого Наказом Генерального прокурора України від 06.04.2016 № 139 (далі - Положення) відомості про виділення досудових розслідувань підлягають внесенню прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань протягом 24 годин з моменту прийняття процесуального рішення (п. 5 ч. 1 Розділу 1.3 Положення) з визначенням нового номеру кримінального провадження [3].

Виходячи з вищезазначеного можемо зробити висновок, що виділенням матеріалів досудового розслідування є передбачене КПК України процесуальне рішення і процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування, наслідком якої є зміна обсягу кримінального провадження.

Проаналізувавши положення КПК України щодо виділення матеріалів досудового розслідування в окреме провадження пропонуємо внести зміни до ч. 3 ст. 217 Кодексу і викласти її у такій редакції: «Матеріали досудового розслідування можуть бути виділені в окреме провадження у разі, якщо:

- одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень;
- дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень;
- у кримінальному провадженні є декілька підозрюваних, а підстави для зупинення в порядку ст. 280 цього Кодексу стосуються не всіх;

правопорушення вчинено неповнолітнім разом із повнолітнім; має місце угода в кримінальному провадженні; наявні підстави, передбачені цим Кодексом для виділення в окреме провадження під час застосування примусових заходів медичного характеру».

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Голос України від 19.05.2012-№ 90-91.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. О. М. Бандурка, Є.М. Блажівський, С. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 768 с.
2. Положення «Про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» затверджене наказом Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 № 139 Офіційний вісник України від 21.06. 2016 р., № 46

Хадієва Е., студентка 4 курсу, група КПр-163
Науковий керівник – **Толкач А. М.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МАНІАКАЛЬНО-ДЕПРЕСИВНИЙ ПСИХОЗ (СИНДРОМ) ЯК КРИТЕРІЙ НЕОСУДНОСТІ

Загальновідомо, що особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння передбачене Кримінальним кодексом України, не підлягає кримінальній відповідальності у разі, якщо під час вчинення такого діяння вона перебувала у стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки [1].

Метою даного дослідження є всебічне дослідження психічного захворювання – маніакально-депресивний психоз, як такого, що є причиною визнання особи неосудною і звільнення її від кримінальної відповідальності внаслідок вчинення кримінального правопорушення під впливом такої хвороби.

Маніакально-депресивний психоз (синдром) (далі –МДП, захворювання), поширені також терміни «біполярний розлад» або «біполярний афективний розлад», - це один з різновидів емоційних зрушень, психічне захворювання. Походження даного захворювання невідомо, але вважають, що певну роль відіграє спадкова схильність, особливо у жінок. Термін «біполярний розлад» більш точно характеризує сутність даного захворювання, оскільки воно полягає у зміні стану хворої особи в межах двох, так званих полів. Ними є манія та депресія. Одночасно деякі науковці стверджують, що МДП виявляється черговою трьох фаз: маніакальною, депресивною та інтермісією. Під час останньої хворий відчуває себе абсолютно здоровим, а симптоми МДП не виявляються. В цей період людина може нормально працювати, вести звичайне життя, мати сім'ю. Однак з часом фази манії та депресії з'являються частіше, витісняючи інтермісію.

Основою МДП є розлад мисленнєвого процесу, що має прямий вияв у поведінці хворого, яка, у більшості випадків, провокує негативні наслідки для життя і здоров'я як самого хворого так і для його оточення. Слід зазначити, що лікарі-психіатри стверджують про те, що зміна емоційного стану (настрою) людини є досить звичайним і повсякденним явищем, але у тих, хто хворіє на МДП така зміна характеризується різкими контрастами. Наприклад, хворий може відчувати безпорадність, відчай, подавленість, дратівливість і одразу ейфорію, гордість за себе та свої вчинки, творчий підйом [2, с. 1].

Важливо, на нашу думку, більш детально дослідити маніакальну і депресивну фази, а також стан особи під час їх прояву. Так маніакальна фаза має вияв у таких симптомах: піднесений настрій, активність та енергічність, поява абсурдних ідей та намагання їх втілити

в життя, підвищення апетиту, зниження потреби у сні, переоцінка власних можливостей. Симптомами депресивної фази є: думки про самогубство, замкненість, скутість, низький рівень самооцінки, зневага гігієною та побутом, апатія, відсутність апетиту [2, с. 2]. Як зазначає В.М. Блейхер діагностика МДП відбувається на основі фіксації 2-х епізодів з манії [3, с. 427], що є досить дивним, оскільки, наприклад, підвищення апетиту та/або зниження потреби у сні може бути наслідком стресу, що вплинув на особу, а не виявом МДП. Те саме можна сказати і про переоцінку власних можливостей, що може бути наслідком загально високого рівня самооцінки, звісно якщо така переоцінка не пов'язана з абсурдними ідеями.

Лікар психотерапевт А.Д. Романов наголошує на тому, що МДП є досить поширеним захворюванням, однак хворі переважно ніколи не звертаються за допомогою, оскільки його зовнішні прояви частіше за все сприймаються оточуючими за особливості характеру, або звичайну втому чи слабкість [4, с.1]. Варто додати, що випадки МДП трохи частіше зустрічаються у осіб жіночої статі, що вважається примхливістю усіх її представниць. Це пов'язано з особливостями функціонування ендокринної системи. Але чоловіки теж не позбавлені можливості робити дивні речі, наприклад, продати улюблений автомобіль та роздати усі гроші випадковим перехожим, при чому вважати такі дії дуже важливими та абсолютно нормальними [4, с. 4].

Перші прояви захворювання зазвичай з'являються у віці 15-25 років, а в цілому можуть виникати у віці від 12 до 65 років. МДП є суто генетичним захворюванням, серед прямих родичів передається у 20-25% випадків [5, с. 79].

Звичайно, хворі на МДП рідко вчиняють злочин, але у стані туги, почуття самозвинувачення вони можуть покінчити життя самогубством.

Що ж до можливості вчинення хворими на МДП особами кримінальних правопорушень, слід зазначити, що вони (під час маніакальної або депресивної фази) не розуміють протиправності своїх дій та вважають їх не тільки правильними, а іноді й необхідними.

Таким чином можуть вчинитися правопорушення передбачені Розділами I – XX КК України, тобто будь-який злочин чи кримінальний проступок залежно від сфери професійної діяльності особи, інтересів, ступеню дружніх і родинних зв'язків та найголовніше прогресивності тієї чи іншої фази захворювання.

Досить вагомим є питання порядку виявлення наявності МДП, адже на перший погляд воно не вирізняє особу, що вчинила кримінальне правопорушення серед інших, які вчиняли аналогічні діяння. Також привертає увагу факт, що зазвичай особи, які страждають будь-якими психічними захворюваннями не визнають у себе наявність останніх. Тобто, теоретично можна вважати, що при вчиненні кримінального правопорушення особа усвідомлювала свої дії (бездіяльність) і керувала ними.

Діагностика МДП у межах кримінального провадження відбувається шляхом проведення судово-психіатричної експертизи (далі – експертизи) відповідно до Порядку проведення судово-психіатричної експертизи затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України 08 травня 2018 року № 865. Експертизу проводять державні спеціалізовані судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України [6], які залучаються сторонами кримінального провадження або слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у порядку передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

Отже, виходячи з вищесказаного маємо висновок, що маніакально-депресивний психоз – це психічне захворювання, що характеризується наявністю двох основних його фаз – маніакальної та депресивної, які по чергово замінюються по закінченню певних проміжків часу. Виявлення такого захворювання в особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у ході проведення судово-психіатричної експертизи, має наслідком визнання її неосудною та звільнення від кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Офіційний вісник України від 08.06.2001 — 2001 р., № 21.
2. Лечение МДП. Клиника «Быстрое решение». URI: <https://br.kiev.ua/napravlenie-lechenia/mdp>
3. Блейхер В.М. «Расстройства мышления»- Маниакально-депрессивный психоз. ФГБНУ «Научный центр психического здоровья», Журнал «Психиатрия» Вып. №82 Гл. 21.
4. Романов А.Д. «Биполярное расстройство - психическое заболевание». URI: <https://bigvill.ru/city/45129-u-menya-maniakalno-depressivnyj-psihoz-tri-istorii/>
5. Кокурн О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Основи психологічних знань про психічні розлади для військового психолога. Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2018. 310 с.
6. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи затверджений Наказом Міністерства охорони здоров'я України 08 травня 2018 року № 865. Офіційний вісник України від 13.07.2018 — 2018 р., № 53.

Хомко Д. Ю., студент гр. КПр-162
Науковий керівник – **Сенченко Н. М.**, к.ю.н., доцент
кафедри кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ АДВОКАТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, відносяться до проваджень, в яких участь захисника є обов'язковою. Це положення закріплено в п.5 ч.2 ст.52 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1].

Примусові заходи медичного характеру - це сукупність лікувальних, лікувально-профілактичних та медично-реабілітаційних, що здійснюються в лікувальних закладах на підставі рішення суду.

З питаннями процесуальних аспектів застосування примусових заходів медичного характеру (далі – ПЗМХ), працювали:, Ю. Азаров, О. Артеменко, К. Арушанян, О. Бандурка, І. Вернидубов, В. Гаєвий, В. Маляренко, В. Маринів, В. Назаров, Н. Сенченко, Л. Удалова та інші.

Роль адвоката, та його дії залежать і від моменту його залучення до завершення провадження в справі. Так, якщо адвоката було залучено з моменту затримання особи, то важливим буде перше інтерв'ювання з такою особою, за умови, що є така можливість, відповідно до стану її здоров'я.

На цьому етапі провадження, потрібно отримати якомога більше точної інформації від особи, які стосуються події кримінального правопорушення. Хоча досить часто, виникають з цим проблеми, оскільки клієнти не мають бажання надавати потрібну адвокатові інформацію з різних причин (невпевненість, недовіра, страх, непорозуміння). Саме при першому знайомстві адвокату необхідно налагодити психологічний контакт (розповісти про себе, показати листа від родичів, в якому зазначено, що його обрано захисником, наголосити на існуванні адвокатської таємниці). При отриманні інформації адвокатові слід пам'ятати про положення 2 ч . ст. 11 Закону України «Про інформацію», яка визначає необхідність захисникові одержати письмову згоду від клієнта на збирання, зберігання, використання та поширення такої інформації. З огляду на те, що адвокат віднесений до кола таких суб'єктів, а також враховуючи специфіку підзахисної особи, характер психічного захворювання якої може перешкодити їй самостійно збирати відомості стосовне себе, процесуальні можливості адвоката виявляються обмеженими і роль у побудові позиції захисту досить пасивною, такою, що залежить від матеріалів, зібраних слідчим [2].

Потрібно за можливості, отримати інформацію про відповідну особу, її поведінку, наявність хвороб та інше від родичів, близьких, друзів, знайомих, щоб мати більш об'єктивну картину щодо оцінки психічного стану клієнта і розробки подальшого плану дій. Потрібна інформація є вкрай необхідною, оскільки суттєво вплине на подальший хід розслідування, а також, щоб вирішити чи може підзахисний перебувати в ізоляції, чи можна з ним проводити слідчі (розшукові) дії, чи правильно він сприймає і розуміє свої права.

В кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ особливе і обов'язкове значення має, психіатричний огляд, який може бути:

- 1) добровільним;
- 2) примусовим.

У випадку звернення до захисника про погіршення, загострення стану затриманого, потрібно вжити заходів щодо складання відповідного клопотання про проведення психіатричного огляду.

Якщо в ході спілкування є обґрунтовані припущення щодо психічного розладу будь якої тяжкості, а особа не надає своєї згоди, то адвокат повинен звернутися до слідчого (поінформувати його про наявність такого стану, наявність сумнівів в психічний повноцінності) про проведення психіатричного огляду без згоди клієнта.

В ході провадження адвокату потрібно вкрай уважно ставитись до всіх дій та рішень, які приймаються, бути пильним, починаючи з самого моменту його залучення, проходячи досудове розслідування та судовий розгляд.

При розгляді питання щодо призначення запобіжного заходу до підзахисного, адвокату слід на початку розгляду з метою забезпечення прав особи в подальшому, звернутися до суду з клопотанням про повну фіксацію судового процесу. Якщо в ході судового розгляду прокурор звертається з клопотанням про поміщення особи до психіатричного закладу, то він повинен обґрунтувати підстави і обґрунтування неможливості застосування менш суворого запобіжного заходу. За такої обставини захисникові слід наголосити про передання особи на піклування до членів сім'ї, близьких родичів, опікунам, обов'язково за умови наявності підстав вважати, що особа у зв'язку із наявністю в неї психічного розладу хвороби, не завдасть шкоди не собі, не оточуючим.

Так як, видів примусових заходів медичного характеру декілька, то адвокату слід звернути увагу саме до типу суспільної небезпеки, яка можлива зі сторони клієнта. Це важливо тому, що саме тип та характер суспільної небезпеки, є основною ознакою, що буде впливати на вибір судом виду ПЗМХ.

Зокрема, суспільна небезпека поділяється на:

- 1) активну;
- 2) пасивну.

В ході провадження, адвокату потрібно наголошувати на пасивній небезпеці клієнта, що дасть змогу розраховувати на більш м'який захід медичного характеру. Складовим суспільної небезпеки являється ступінь тяжкості скоєного клієнтом, що визначає верхню межу суворості застосовуваного медичного заходу, що носить примусовий характер. Ступінь тяжкості діяння залежить від його спрямованості (від об'єкта), наприклад, діяння, що завдає шкоди життю та здоров'ю особи. Найчастіше, згадується межа хворих, від осіб які становлять значну суспільну небезпеку, що дуже ускладнює роботу захисника. При виборі ПЗМХ в суді, головним виступає «достатність заходу», тобто, чим меншу суспільну небезпеку клієнта і ступінь тяжкості його діянь адвокат зможе довести, тим краще [3, ст.10-12].

Отже, на кожному етапі провадження про застосування примусових заходів медичного характеру є особливості дій адвоката, певні нюанси, на які потрібно звертати увагу. Уважність та здатність захисника до оцінки ситуації, дій інших учасників провадження дають змогу використовувати всі можливі, наявні тонкощі на користь підзахисного.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI, (у редакції від 02.04.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 07.04.2020).
2. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII, (у редакції від 21.12.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 07.04.2020).
3. Методичні рекомендації для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою URL: <https://www.legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/mp-pzmmh3.pdf> (дата звернення: 07.04.2020).

Чоботько М. А., викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки

Антипова А. К. студент гр. ФЕБ-941

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ЖІНКИ В СТРУКТУРАХ МВС

Співробітниками поліції в будь-якій країні світу є як чоловіки, так і жінки. Наявність жінок у поліції важлива, оскільки у потерпілих жінок, які пережили сексуальне насильство, повинна бути можливість заявити про нього і про інші форми насильства, а це зробити легше жінкам-поліцейським, які повинні бути ще й психологами. Крім того, особистий огляд підозрюваних по можливості повинен проводитися співробітниками однієї статі. Чисельне співвідношення в поліції жінок та чоловіків у різних країнах різняться.

У фінській поліції жінки становлять 24% від загальної чисельності співробітників і 11% від числа поліцейських. У 2016 року частка жінок в поліцейських формуваннях Англії і Уельсу досягла 28,6% (у порівнянні з 2007 роком вона становила 23,3%). Поліція Ізраїлю була створена в 1948 році. У 1960-му році був відкритий відділ оперативників-жінок, і в тому році пройшов перший курс підготовки жінок-поліцейських.

Станом на 20 жовтня 2018 року, загальна кількість жінок в апараті та підрозділах МВС України становить понад 50 тисяч, тоді як чоловіків поліцейських – 110 тисяч, – тобто жінок в поліції 22,7% [7].

В Україні діє закон про гендерну рівність (Закон України № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 07.01.2018). Звісно це великий крок вперед та все ж він замалий для України. Не зважаючи на цей показник більшість з них виконують роботу з паперами, легшу та безпечнішу роботу в підрозділах поліції [4].

З 15 тисяч патрульних лише 3113 з них жінки. Про яку рівність в правах йде мова коли навіть у звичайних підрозділах працює лише четверта частина жінок [5]. В останні роки праця жінки у Міністерстві Внутрішніх Справ стає дедалі актуальнішою. Розглядаючи всі підрозділи ми не можемо не зупинитися на підрозділах спеціального призначення.

Підрозділи спеціального призначення готують найкращих спеціалістів в обов'язки яких входить: запобігання, виявлення та припинення адміністративних і кримінальних правопорушень; забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів; забезпечення безпеки взятих під захист осіб, членів їх сімей, охорона адміністративних, державних будівель та інших об'єктів на підставах та в порядку, визначених законодавством України; участь в антитерористичних операціях, що проводяться відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом».

Основним і практично єдиним критерієм відбору на службу в поліцію в більшості країнах є фізичні дані кандидатів, це як правило зріст і вага, а також здатність пройти практичні випробування. Найчастіше відбираються співробітники певного віку (наприклад, від 18 до 30 років). У більшості країн від кандидатів вимагають наявності мінімального рівня освіти. У деяких країнах використовуються більш складні методи тестування, спрямовані на виявлення розумових здібностей і особистих якостей кандидатів. Як правило в тестах основна увага приділяється таким особистісним якостям, як стресостійкість та емоційна врівноваженість. Можливо ці критерії саме не можуть пройти жінки або щось інше заважає змінити думку про жінок в лавах поліції.

В інтерв'ю з одним із спецпризначенців Олексієм Руденком він запевняє: «що потрапити на цю службу може кожен не зважаючи на стать» [1].

Чи так це насправді? Виходячи з того, що серед доволі чисельної спецслужби жінок майже немає. По даним за 2016 рік підрозділ спеціального призначення випустив лише одну жінку. Виходячи з цього ми можемо дійти висновку, що в підрозділах спеціального призначення не має такої захищеності жінки яка надала б їм можливість працювати в саме в цьому спецпідрозділі.[2]

На сьогодні в Україні це не єдиний випадок коли права жінки якимось чином утискаються в структурі, яка здавалося б повинна захищати права кожного. Кричущий випадок стався у Львові з Поліною Кравченко. Як зазначає дівчина її не прийняли до вишу на програму «Здобути офіцерське звання за один рік» через те, що вона жінка. Тож здавалося в структурі яка повинна захищати права жінок їх же й принижуює [3].

Проте не можна сказати, що ситуація з працею жінки в структурі МВС зовсім негативна так вони й справді працюють в усіх підрозділах не зважаючи на їх кількість в тих чи інших структурах.

В складі Національної гвардії України працює близько 4 тисяч жінок, які гідно несуть свою службу на рівні з чоловіками. Велика кількість з них побувала на передовій та захищала нашу країну. На сьогоднішній день не повинно бути того, що жінка-снайпер це неможливо. Хто сказав, що жінки чимось гірші від чоловіків, вони як і всі мають право на вибір професії яка їм до вподоби [6].

За останні два роки в структурі МВС почали вбачатися значні покращення в захисті прав жінок. За цей період почали дедалі більше залучати жінок до служби в Національній поліції. Розпочали впроваджувати програму гендерної рівності яка дає можливість багатьом жінкам реалізовувати себе в професії працівника правоохоронних органів.

Виходячи з цього ми дійшли висновку, що жінки в Україні можуть працювати в різних підрозділах Національної Поліції, виконувати свої обов'язки на рівні з чоловіками та захищати права та свободи громадян України. Але в нашій країні лише розвивається розуміння того, що жінка це рівноправний член соціуму і вона може працювати там де вона захоче. Напевно жінки повинні наполягати на своїх бажаннях та досягати своїх мрій. Вони ламаючи сучасні стереотипи даючи можливість наступним поколінням на правильне розуміння гендерної рівності в Україні.

Список використаних джерел

1. Татьяна Бодня. Замглавы Нацполиции Алексей Руденко: "Среди бойцов полицейского спецназа не будет тех, кто избивал людей во время Евромайдана". // Общество, Политика Украины. - [Режим доступу]: <https://censor.net.ua/resonance/425711/zamglavy-natspolititsii-alekseji-rudenko-sredi-boyitsov-politseyiskogo-spetsnaz-a-ne-budet-teh-cto-izbival>
2. ГУНП. Поліцейські спецпідрозділи КОРД в 11 областях отримали поповнення. // Новини. Суспільство. - [Режим доступу]: <http://zhitomir.today/news/society/politseyski-spetspidrozdili-kord-v-11-oblastyah-otrimali-porovnennya-foto-id35367.html>
3. Катерина Сургацова. Українку не взяли на курси офіцерів, бо вона жінка. У академії пояснили рішення. // Історії. - [Режим доступу]: [https://zaborona.com/ukrainku-ne-vzialy-na-vijskovi-navchannia-bo-vona-zhinka/](https://zaborona.com/ukrainku-ne-vzialy-na-kursi-ofitseriv-bo-vona-zhinka-u-akademii-poyasnili-rishennya)
4. Сергій Сурепін. У МВС розповіли, скільки жінок працюють в органах внутрішніх справ. // Новини. - [Режим доступу]: <https://zaborona.com/u-mvs-rozpovily-skilky-zhinok-pratsiuiut-v-orhanakh-vnutrishnikh-sprav/>
5. Патрульна поліція України. «3113 Жінок служать у патрульній поліції». // Новини. Суспільство. - [Режим доступу]: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2698297-patruni-rozpovili-skilki-v-nih-sluzit-zinok.html>
6. Прес-служба НГУ. В Національній гвардії служить та працює понад 4 тисячі жінок, які мають високий професійний рівень. // Сайт Національної гвардії України. - [Режим доступу]: <http://ngu.gov.ua/ua/news/v-nacionalniy-gvardiyi-sluzhyt-ta-pracyuye-ponad-4-tysyachi-zhinok-yaki-mayut-vysokyy-profesiyunu>
7. Прес-служба МВС. У МВС розповіли, скільки жінок працюють в поліції // Новини. - [Режим доступу]: <https://24tv.ua/u-mvs-rozpovili-skilki-zhinok-pratsyuyut-v-politsiyi-n1045048>

Щербак К. А., студентка 2-го курсу групи КЮ 181
Науковий керівник – **Литвиненко В. М.**, к.ю.н., доцент кафедри
трудового права, адміністративного права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЩОДО ЕТИЧНИХ ПРАВИЛ КЛІНІЦИСТА

Сучасний юрист повинен мати гарну практичну підготовку, з метою захисту прав та інтересів особи, з метою надання висококваліфікованої, ефективної, компетентної допомоги. Основне місце, де майбутній юрист може отримати практичні навички та знання – це юридична клініка. Робота в юридичній клініці повинна сприяти формуванню у студента високої правової культури, поваги до законодавства, належного рівня свідомості, поваги до прав та свобод людини.

Відповідно до Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України, юридична клініка є структурним підрозділом вищого навчального закладу III – IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямом "Право", і створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів [1]. Основні суб'єкти, які надають правову допомогу - студенти того навчального закладу, при якому юридична клініка діє. У своїй діяльності студенти, які надають правову допомогу повинні керуватися відповідними нормами та правилами, що є невід'ємними у їхній діяльності.

До першого правила ми можемо віднести реальне бажання клініциста допомогти своєму клієнту, а не просто отримати практичну базу. Досить часто трапляються випадки, коли клієнти не відчувають з боку клініциста щирості, тому не можуть в повній мірі довіритися і розповісти всі деталі справи з якою вони звертаються до юридичної клініки.

Важливу роль відіграють імідж та мова клініциста. Говорячи про імідж, то він повинен бути охайним, витриманим та навіть строгим. Досить важливо, щоб студент не вживав нецензурних слів або слів-паразитів. Грамотність і правильність мови, ефективність мовленнєвої діяльності правознавця залежить передусім від того, наскільки його мова відповідає акцентологічним, орфоепічним, граматичним, синтаксичним нормам сучасної мови. Показниками культури мови є точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доцільність [3, с 191].

Є.І. Мещерякова розділяє вміння і навички комунікації майбутніх правознавців на два аспекти: загальнокультурний аспект (різноманіття синтаксичних конструкцій; використання художніх прийомів; використання різних типів мовлення; використання синонімів; відповідність мовного змісту заданій темі; композиційну оригінальність); спеціальний юридичний аспект (володіння юридичною термінологією; знання форм, засобів і методів соціальної та професійної взаємодії; ставлення до клієнта; вміння правильно розуміти бажання, очікування і вимоги людей; використання спеціальної юридичної лексики; комунікативні цілі спілкування, розуміння їх значущості) [2, с 63]. Для підвищення свого авторитету студенти часто вживають терміни, які є незрозумілими для пересічного громадянина. Головне завдання клініциста полягає у тому, щоб він міг доступно донести до свого клієнта правову інформацію.

Одними з головних правил, якими повинен керуватися студент – це повага, доброзичливість, уважність до свого клієнта. В першу чергу клієнт це людина, тому студент не повинен забувати про елементарні правила поведінки та дотримуватися їх у спілкуванні.

Студент повинен вміти встановити відносини з клієнтом, які будуть максимально зручними і клієнту і студенту. Важливо щоб між сторонами була дистанція у спілкуванні, відсутня будь-яка фамільярність.

Одне з головних умінь клініциста це донести та ознайомити клієнта з правами та обов'язками студента. Досить часто трапляються випадки, коли клієнт говорить не по справі,

а починає розповідати ті моменти, які зовсім не стосуються справи. Наприклад, розмови про онуків, дітей та ін. Тому важливо, щоб студент умів донести до клієнта те, що він не зобов'язаний вислуховувати зайву інформацію, яка не стосується справи.

Пунктуальність – одна з рис, яка говорить про те, що клініцист підходить до своєї роботи із серйозністю. З цього правила не може бути ніяких винятків. Слід правильно розраховувати час для зустрічі із клієнтом. Потрібно похвилинно визначити скільки потрібно часу для інтерв'ювання. Не можна змушувати клієнта чекати на клініциста. Проте, якщо трапляються випадки, коли студент через поважні причини не може прийти на бесіду з клієнтом або запізнюється, то він зобов'язаний про це повідомити заздалегідь.

Не виносити поспішних висновків, навіть, у таких випадках коли, студент вважає, що справа є легкою та зрозумілою для нього, ніколи не можна давати марної надії своєму клієнту. Будь-яку справу спершу потрібно обговорити колективно, поспілкувавшись із викладачами, а вже потім робити якісь висновки. Це робиться для того, щоб у кінцевому результаті клієнт не розчаровувався.

Якщо до клініциста звертаються дві сторони, він не може консультувати їх одночасно, він повинен прийняти рішення з якою стороною буде працювати. При ознайомленні справи кожна із сторін буде доводити свою правоту, що призведе до того, що клініцист не зможе зробити правильні висновки по справі. Це правило можна порівняти з адвокатською неупередженістю, уникненням конфлікту інтересів, коли не можливо представляти в суді обидві сторони.

Конфіденційність – всі деталі по справі, інформація, що стосується клієнта вважається тією інформацією, яку студент не в праві розголошувати. Інакше про довіру з боку клієнта не може бути мови. Проте студент може обговорювати справу у групі своїх колег та із викладачами.

Головний принцип надання безоплатної правової допомоги клініцистами – безоплатність послуг. Трапляються випадки, коли клієнт бажає віддячити грошима або подарунками за надану допомогу. Студент повинен пам'ятати, що приймаючи таку подяку він порушує принцип безоплатності.

Отже, ми можемо дійти висновків, що діяльність юридичних клінік, що здійснюється шляхом надання правової допомоги студентами-клініцистами нерозривно пов'язана із моральними якостями. У своїй діяльності студенти завжди повинні пам'ятати про згадані правила і здійснювати свою діяльність на їх основі. Використання у сукупності цих правил забезпечить надання якісної правової допомоги.

Список використаних джерел

1. Про юридичну клініку вищого навчального закладу: Типове положення від 03.08.2006 № 592 / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06>
  2. Мещерякова Э.И. Обучение в юридической клинике и развитие коммуникативной компетентности студентов-юристов / Э.И. Мещерякова, А.И. Петрушин // Сибирский психологический журнал. – 2013. – № 49. – С. 59-64.
  3. Смутьська А.В. Роль юридичної клінічної освіти у підготовці майбутніх правознавців до консультативної роботи з клієнтом. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 1106. Серія «ПРАВО». Випуск № 17, 2014 р. – С. 190-192.
-

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПРАВОСВІДОМІСТЬ»

У сучасних умовах розвитку суспільства та держави в цілому необхідним є дослідження явища правосвідомості, причин її деформації та підняття актуальності даного правового явища. Адже, завдяки їй формується цілісне уявлення про стан законності та правопорядку в державі, про рівень розвитку громадянського суспільства, правової та соціальної держави, а також культуру громадян, їхні цінності, переконання, буття та загальні форми взаємодії людини з суспільством.

Дану тему досліджувала велика кількість науковців за напрямками юриспруденції, філософії, соціології та психології, а саме: О.Ф. Скакун, С.С. Сливка, П.М. Рабінович, О.О. Барабаш, А.М. Колодій, Д.О. Єрмоленко, М.М. Цимбалюк, В.А. Суслов, М.І. Козюбра, О.А. Лукашева, С.Л. Рубінштейн, І.Е. Фарбер та інші.

Для ґрунтовного розкриття змісту наукової категорії «правосвідомість» необхідно визначити та розглянути поняття «свідомість». Дане поняття є ширшим за об'ємом і тому його розуміння сформує досить об'єктивне уявлення і про правосвідомість. У філософській науці свідомість трактується як відчуття кожною людиною свого існування і своїх дій [1, с. 412]. Свідомість виконує велику кількість важливих функцій: регулює поведінку людини, покращує пристосованість людини до зовнішнього світу, а головне – визначає уявлення певної сукупності дій та передбачає їхні вагомні наслідки. Тобто особа прогнозує власні вчинки до їх здійснення, зіставляє їх, визначає для себе мету майбутньої поведінки та намагається зменшити різницю між реальним станом та бажаним для досягнення своєї цілі. Таким чином, свідомість виступає своєрідним фільтром, який вмикається при істотній неузгодженості між власною системою цінностей і оцінкою вчинку, що відділяє бажані дії від небажаних, відповідно переконанням, потребам, цінностям особистості, невідповідних засвоєних людиною від необхідних соціальних норм, задля включення їх в систему внутрішніх регуляторів особистості [2, с. 65].

Свідомість має різні форми (філософську, політичну, моральну і т. д.), серед яких однією із найважливіших є правова свідомість (правосвідомість). Дане поняття є багатоаспектним – як в юридичній, так і філософській науці щодо визначення його змісту немає єдності.

Так, наприклад, П.М. Рабінович зазначає, що правосвідомість – це система понять, поглядів, уявлень і почуттів чинного або бажаного юридичного права, а також діяльності, пов'язаної з цим правом [3, с. 90].

О.А. Лукашева наводить власне визначення правосвідомості – це форма суспільної свідомості, яка виступає як система поглядів, переконань, оцінок, уявлень, настроїв, почуттів даного класу чи суспільства, що визначається матеріальними умовами їх життя, яка направлена на встановлення правового режиму в суспільстві, що відповідає інтересам і цілям цього класу чи суспільства [4, с. 104].

І.О. Ільїн визначає правосвідомість як волю до права, волю до мети права і здатність «самозаконно» мотивувати свої вчинки усвідомленням цієї мети, що передбачає повагу людини до самої себе, здатність до самоконтролю та взаємну повагу й довіру сторін [5, с. 22-23].

В.В. Копейчиков подає власну дефініцію правосвідомості – це специфічна форма суспільної свідомості, система відображення правової дійсності у поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей про право, його місце та роль щодо забезпечення свободи особи та інших загальнолюдських цінностей [6, с. 164].

І.Е. Фарбер зазначає, що правосвідомість – це форма суспільної свідомості, що являє собою сукупність правових поглядів, почуттів, які наділені нормативним характером і які включають в себе як знання правових явищ, так і їх оцінку з точки зору класової (чи

загальнонародної) справедливості, а також і нові правові вимоги, які виражають економічні та політичні потреби та інтереси суспільного розвитку [7, с. 204-205].

Отож, наведені вище дефініції надають лаконічне визначення правосвідомості, відображають її істотні риси та передбачають розуміння такої свідомості як систему поглядів, уявлень, почуттів з приводу реального й бажаного права. У цілому ж правосвідомість покликана проаналізувати правову дійсність, а тому стає можливим пізнання ролі та місця права у суспільстві, сприйняття та ставлення до нього громадян, оцінки власних вчинків та їх наслідків.

Проте, підтримуємо позицію І.А.Омельчука, який визнає, що теорія правосвідомості є значним здобутком саме радянської доби (60-80-ті роки ХХ століття), але попри це наводить негативні тенденції цього періоду [8, с. 36], а саме:

1. У визначеннях радянського періоду усі правові явища (й правосвідомість не виключення) трактувалися як «соціалістичні» і протиставлялись «буржуазним»;

2. Правосвідомість розумілась через класовий підхід, тобто відповідала лише класовим інтересам і цілям. Таке розуміння є вузьким, адже окрім класових, правосвідомість відображає загальнолюдські цінності, начала (наприклад, справедливість, рівність, права, свободи);

3. У свідомості права тодішнього періоду відображається майбутнє (бажане) право та теперішнє (чинне), не зважаючи на минуле (раніше існуючі уявлення та цінності). Разом з тим, протягом останнього десятиліття, спостерігається поєднання минулих, теперішніх та майбутніх поглядів при дослідженні питання правосвідомості.

Після розпаду Радянського Союзу (у 90-х роках ХХ століття) спостерігається новий напрям у дослідженні сутності правосвідомості, яка вже пов'язується із правовою культурою, громадянським суспільством, духовністю та розумовою діяльністю особистості.

Для прикладу, В.А. Суслов розуміє правосвідомість як різноплановий сплав ідеології та психології, що містить у собі сукупність ідей та знань про право і правову діяльність, а також емоції, орієнтації, пристрасті та установки, які виникають у зв'язку із правовою поведінкою людей, діяльністю правоохоронних органів [9, с. 87].

Е.Ю. Соловйов трактує правосвідомість як орієнтацію на ідеал правової держави, яка має етично безумовний характер і вже на цей момент визначає практичну поведінку людини як громадянина [10, с. 189-190].

Н.Л. Гранат фіксує інше визначення, зокрема правосвідомість – це сфера свідомості, що відображає правову дійсність у формі юридичних знань та оціночних ставлень до права і практики його реалізації, правових установок і ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку людини в юридично значимих ситуаціях [11, с. 2].

Отже, найбільш поширеним у сучасній філософсько-правовій літературі є розуміння правосвідомості через сферу суспільної свідомості, що відображає правову дійсність у формі правових знань і оціночного ставлення до права та практики його реалізації, соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку людей у сфері права.

Феномен правосвідомості досліджується величезною кількістю науковців, навіть й на сьогоднішній день, дане питання не втратило своєї актуальності, адже представники як юридичної, так і філософської науки, здійснюють дослідження сутності та змісту правосвідомості. Таким чином, проаналізувавши усі надбання вивчення правової свідомості, можна дійти до висновку, що правосвідомість може трактуватися як сфера духовного віддзеркалення всієї правової дійсності (І.А. Ільїн), внутрішній регулятор правомірної поведінки особистості (В.С. Олейніков), ставлення людей до права та його вимог (В.М.Савицький, Б.М. Лазарев, М.С. Строгович), класова категорія (І.Е. Фарбер, Е.А.Лукашева), відчуття, емоції та настрої людей, що пов'язані з правовими явищами (В.О.Чефранов, Г.А. Злобін), усвідомлена мотивація учасників правовідносин своєї правомірної поведінки (Н.М. Коркунов, Г.Ф. Шершеневич, Б.О. Кістяківський) і т.д.

Підсумовуючи усі викладені вище міркування, зазначаємо, що, на нашу думку, правосвідомість – це складна філософсько-юридична категорія, форма суспільної

самосвідомості, яка відображає увесь правовий досвід поведінки особистості, групи, суспільства, до якого відноситься механізм правомірної поведінки людини і залежність між різними дефектами індивідуальної правосвідомості та протиправною поведінкою, що залежить від матеріальних та духовних умов існування всього суспільства. Безпосередньо в ній інтегруються певні правові знання, ціннісні та ідеологічні принципи, емоційні і вольові правові настанови, правові традиції і норми, необхідні для досягнення правових цілей. У правовій поведінці суб'єктів проявляється реальний зміст їхньої правосвідомості.

Список використаних джерел

1. Дидье Ж. Философский словарь / Ж. Дидье. – Москва: Междунар. отношения, 2000. 565 с.
2. Водник В.Д. Конфликт норм и противоправное поведение / Конфлікти і культура: різноманіття їх проявів: Матеріали науково-практичної конференції у Харківському державному педагогічному університеті ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 1997. С. 64-68.
3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник / П.М. Рабінович. – Київ: Атіка, 2001. 176 с.
4. Лукашева Е.А. Социалистическое правосознание и законность. – Москва: Юрид. лит., 1973. 344 с.
5. Ильин И.А. О сущности правосознания / И.А. Ильин. – Москва: Рагорть, 1993. 225 с.
6. Копейчиков В.В., Колодій А.М., Лисенков С.Л. та ін. Теорія держави і права: навч. посібник / за заг. редакцією Копейчикова В.В., Лисенкова С.Л. – Київ: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
7. Фарбер И.Е. Правосознание как форма общественного сознания. – Москва: Юрид. лит., 1963. 206 с.
8. Омельчук І.А. Правосвідомість як юридична категорія / Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 4(12). С.33-39.
9. Суслов В.А. Структура правосознания / В.А. Суслов // Правоведение. 1997. № 2. С. 86-98.
10. Соловьев Э.Ю. Иммануил Кант: Взаимодополнительность морали и права / Э.Ю. Соловьев. – М.: Наука, 1993. 210 с.
11. Гранат Н.Л. Правосознание и правовая культура // Юрист. 1998. № 11/12.

Шақун К. О., студентка гр. ЗМКПРп-181

Науковий керівник – д-р. юрид.н., проф. **Коломієць Н. В.**

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ

Розбудова громадянського суспільства та правової держави в Україні не можлива без артикуляції теми прав громадянина. В повній мірі імператив захисту прав стосується і засуджених осіб.

Вітчизняне законодавство фіксує положення, за якими визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості є найвищою соціальною цінністю. Зокрема про це йдеться в ст.3 Конституції України, а в ст. 59 визнається право кожної людини на правову допомогу.

Права людини, в широкому значенні, охоплюють весь спектр, найширший комплекс прав і свобод особи, їх різноманітні види. У вузькому значенні цим поняттям означаються тільки ті права, що не надаються, а лише охороняються і гарантуються державою, діють незалежно від їх конституційно-правового закріплення і державних кордонів. До них належать: рівність усіх людей перед законом, право на життя і тілесну недоторканність, повага людської гідності, свобода від довільного, незаконного арешту або затримання, свобода віри і совісті, право батьків на виховання дітей, право на опір гнобителям тощо.

Історично склалося так, що поняття «право особи» вживалося поряд з поняттям «державна». Це означає, що держава здавна мала монополію на дарування, перегляд, скасування прав своїх громадян. Отже, з одного боку, держава завжди виступала гарантом дотримання прав людини, а з іншого – становила загрозу реалізації її права на індивідуальність, нівелювала свободу індивідуального вибору людини, відповідно до її суб'єктивного світосприйняття.

Потреба фіксувати позицію про права і свободи людини у законодавчих актах зумовлена вже самою необхідністю визнання державою прав і свобод людини й громадянина. Це є одне з головних положень конституції України саме тому, що права і свободи людини і громадянина повинні визначати зміст і спрямованість діяльності Української держави, а їх утвердження і забезпечення розглядається як головний обов'язок держави. Україна має докладати всіх можливих зусиль для гарантування, охорони й захисту прав і свобод людини і громадянина, тільки тоді вона здатна стати дійсно гуманною до своїх громадян – забезпечити їх індивідуальні людські потреби і реалізацію здібностей.

Статистичний аналіз стану порушення прав засуджених в Україні засвідчує наявність проблеми втілення на практиці прогресивних міжнародно-правових норм. Так, протягом впродовж першого півріччя 2019 року ЄСПЛ було розглянуто понад 60 справ проти України, серед них порушення: прав засуджених на медичну допомогу (близько 25 % від загальної кількості); на свободу та особисту недоторканість (понад 10 %) та ін. [1].

Ситуація ускладнена також численними недоліками судової практики до яких сучасні вітчизняні експерти з питань дотримання прав людини відносять:

- утримання під вартою без належного рішення суду чи невідповідна аргументація такого рішення;
- подовження терміну утримання під вартою попри відсутність обґрунтування у рішенні суду необхідності продовження даного запобіжного заходу;
- брак зафіксованого в у законодавстві права на відшкодування в разі виявлення недотримання судом відносно засудженого положень 5 ст. Конвенції;
- обрання засудженому домашнього арешту як запобіжного заходу у разі, якщо такий запобіжний захід застосовано необґрунтовано чи продовжено без відповідного вмотивування у судовому рішенні [1].

Наведений факт свідчить про наявність труднощів з впровадженням міжнародно-правових норм в царині захисту прав людини загалом та забезпечення прав засуджених у виправних колоніях України зокрема. Інший факт, який в негативному світлі характеризує стан захисту прав засуджених – це стан дотримання вимог до здійснення кримінально-виконавчої діяльності, описаний у доповідях Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. З них випливають численні недоліки кримінально-виконавчої системи: неналежні умови тримання засуджених у місцях несвободи, зокрема у СІЗО, переповненість слідчих ізоляторів, низька якість харчування ув'язнених, неякісне медичне обслуговування, незадовільне поводження з ними персоналу, ускладнений доступ засуджених до правової підтримки [2, с. 33].

Міжнародне співтовариство має ряд правових та інституційних механізмів, що дозволяють гарантувати захист прав людини і громадянина, в т.ч. й осіб засуджених до відбування покарання з установ закритого типу.

В даному розділі нашої роботи вважаємо за необхідне здійснити подальший аналіз міжнародно-правових та національних інститутів захисту прав засуджених з метою подальшого впровадження цих підходів і зарубіжного досвіду захисту прав засуджених до позбавлення волі.

Насамперед, звернемо увагу на міжнародні документи, які регламентують правові питання в сфері здійснення покарань. До таких належать:

1) *Загальна Декларація прав людини*, яка була прийнята 10 грудня 1948 року в Парижі на 183 пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН. Ст. 1 Декларації встановлює, що всі люди народжуються свободними і рівними в своїх правах, ст. 3 вказує на те, що кожна людина має право на особисту недоторканність, а ст.5 – те, що кожна людина має право на особисту недоторканність, а ст.5 – те, що ніхто не має піддаватися тортурам, нелюдському чи принижуючому людську гідність поводженню чи покаранню [3];

2) *Конвенція про захист прав людини і основних свобод*. Ст. 3 Конвенції містить положення, згідно з яким «ніхто не може бути підданий тортурам або негуманному чи

такому, що зазіхає на достоїнство, діяння чи покаранню» [38]. Більше того, Конвенція «не тільки проголосила деякі цивільні й політичні права і свободи, а створила особливий механізм їх захисту, який включає три органи: Європейську комісію з прав людини, Європейський суд з прав людини; Комітет міністрів Ради Європи»[4] ;

3) *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права*, ст.9 якого містить визнання права на особисту недоторканність, ст. 7, ст. 10, ст. 11 закріпили принцип діяльності кожної держави щодо запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [5];

4) *Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню* [6]. Ст.1 Конвенції стала основою створення Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, завданням якого, шляхом здійснення інспекцій, є перевірка поводження з позбавленими волі особами з метою посилення, у разі необхідності, захисту таких осіб від катувань чи нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поводження чи покарання [6];

5) *Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями (Правила Мандели) (1957 р.)* репрезентують універсальні норми поводження із в'язнями, спрямовані на гуманізацію умов тримання засуджених. Їх положення можна типологізувати наступним чином: повага людської гідності й людської значущості в'язнів; медичні послуги та охорона здоров'я; дисциплінарні заходи і заходи покарання, включаючи роль медичного персоналу; одиночне ув'язнення і раціон харчування; розслідування всіх випадків смерті в ув'язненні, а також будь-яких ознак катування або нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання ув'язнених чи тверджень про них; захист та особливі потреби вразливих груп позбавлених волі осіб з урахуванням обстановки в країнах, що знаходяться у важких обставинах; право на доступ до юридичного представництва; скарги і незалежна інспекція; зміна застарілої термінології; навчання відповідного персоналу застосуванню Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями (Правил Мандели) [7] .

6) *Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання*, згідно з якою ніякі виняткові обставини, якими б вони не були, не можуть служити виправданням катувань (ч. 2). Дана Конвенція надає дефініцію катувань (с.2), окреслює ряд заходів управлінського, правового, організаційного характеру для упередження катувань на територіях, що визнали її юрисдикцію. В документі вказано, що будь-які внутрішні або зовнішні умови (політична нестійкість, війна або інший надзвичайний стан) не можуть бути підставою для виправдання катувань та жорстокого поводження з особою [8].

7) *Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загально визнані права людини та основні свободи*, прийнята резолюцією 53/144 Генеральної Асамблеї від 9 грудня 1998 року [9].

В ст. 2 документа вказано, що основна відповідальні за захист та реалізацію прав та інтересів їх громадян, а тому зобов'язані вжити відповідні заходи в усіх сферах суспільного життя з метою забезпечення можливості осіб як індивідуально, так і колективно користуватися правами та свободами. До таких заходів належать створення умов доступу до міжнародних документів з прав людини, публікація та поширення національних та міжнародних договорів з прав людини, регулярні доповіді держави компетентним у сфері прав людини міжнародним органам з подальшим їх обговоренням.

8) *Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином*, прийнятий резолюцією 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року, який містить 39 принципів, що складають правовий механізм захисту прав зазначених осіб [10].

Прийняття зазначених міжнародно-правових актів відіграло значну роль для формування морально-правового простору людства, адже цим було визнано наявність гідності у кожній людській істоті з моменту народження і до смерті. Метою прийняття цих

документів стало закріплення загальнолюдських моральних принципів та цінностей, ключовими серед яких є рівність прав усіх людей та осуд дискримінації у будь-якому її прояві.

Ратифікуючи Декларацію прав людини в 1973 році, а пізніше ряд інших міжнародних документів, Україна приєдналася до прогресивних держав світового співтовариства і взяла на себе зобов'язання реформувати вітчизняне законодавство з урахуванням з прописаними в них вимогами. Даний крок дозволив кожній особі, яка зазнала утиску прав та законних інтересів, а також з тих чи інших причин позбавлена можливості їх забезпечення згідно вітчизняного законодавства, відстоювати власні права у європейських інституціях (Комітеті з прав людини при ООН, ЄСПЛ тощо).

Список використаних джерел

1. Мордас Д. Огляд рішень Європейського суду з прав людини у справах щодо України, постановлених у першому півріччі 2019 року. // Судебно-юридическая газета. – 2019. – 12 серпня. Ел. ресурс. – Режим доступу: <https://sud.ua/ru/news/blog/147795-oglyad-rishen-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-u-spravakh-schodo-ukrayini-postanovlenikh-u-pershomu-pivrichchi-2019-roku>.
  2. Бущенко А.П. Проти катувань. Аналіз відповідності українського законодавства та практики стандартам і рекомендаціям Європейського комітету запобігання катуванням та хорт кому поведженню. – Харків: Права людини; Харків, правозахисна група, 2005. – 240 с.
  3. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН, Міжнародний документ від 10.12.1948 р. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.
  4. Міжнародні стандарти, принципи і рекомендації в галузі виконання покарань та діяльності органів і установ виконання покарань: методичні рекомендації / [уклад. О.В. Романюк, В.О. Човган]; - Біла Церква, 2016. – 131 с.
  5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 та ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
  6. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню: ухвалена Радою Європи 26.11.1987 та ратифікована Законом України від 24.01.97. – № 33/97-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_068.
  7. Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями [резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН 663 СІ (XXIV) (995_992) від 31 липня 1957 року] [Ел. ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.
  8. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання від 10.12.1984, ратифікована із застереженнями Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 3484-XI від 26.01.87. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085.
  9. Декларация о праве и обязанности отдельных лиц, групп и органов общества поощрять и защищать общепризнанные права человека и основные свободы от 09.12.1998 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_349.
  10. Свод принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме: Резолюция 43/173 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1988 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206.
-

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ В ГОСПОДАРСЬКІЙ СФЕРІ

Одним із напрямів запобігання економічній злочинності є комплексне дослідження особи злочинця. У юридичній літературі дане поняття трактується неоднозначно і розглядається в різних аспектах: кримінально-правовому, процесуальному. Історія кримінології свідчить, що найбільш гострі дискусії вчених точилися щодо особистості злочинця, адже вона є основною і найважливішою ланкою всього механізму злочинної поведінки.

Проблема особи злочинця з'явилася одночасно з появою кримінології як науки. Серед вітчизняних науковців і практиків, в полі зору яких вона перебувала в різні роки – Т.М. Анікіна, Берзін, В.С. Боровікова, О.М. Джужа, М.О. Дунас, В.В. Коваленко, О.М. Крижановський, В.В. Лисенко, О.М. Литвак, В.Г. Лихолоб, О. І. Перепелиця, В. Я. Тацій, С.В. Якімова та ін.

Вивчення особи злочинця неможливе без загальносоціологічних та філософських, зокрема антропологічних і аксіологічних знань про цей феномен. Особистість – це система соціально значущих якостей індивіда, ступінь оволодіння ним соціальними цінностями і його здатність до реалізації цих цінностей [1, с. 188].

Проте існують й інші підходи. Відтак для комплексного розуміння, усестороннього аналізу та ґрунтовної теоретичної розробки такої складної і багатопланової проблеми, як особа злочинця, необхідно передусім звернутися до основних наукових положень щодо людської особи в загальнотеоретичному плані.

Сучасними теоретичними і практичними дослідженнями проблем людської особистості займається молода й достатньо перспективна наука персонологія (латинське *persona* – особа + грецьке *logos* – знання, наука). З'явилась персонологія завдяки зусиллям Г.Мюррея, а основні її напрями набули виразності внаслідок наукових пошуків З.Фрейда, К.Юнга, Е.Фромма, К.Хорні, Г.Олпорта, Е.Еріксона та ін.

Різноманіття тлумачень структури, ціннісностей, мотивації, діяльності особи, представлене у працях вищезгаданих дослідників, американські психологи Л. Хелл і Д. Зіглер узагальнили у чотирьох основних підходах до розуміння сутності особи:

- 1) в більшості визначень підкреслюється значення індивідуальності або індивідуальних відмінностей, які й зумовлюють неповторність та унікальність особи;
- 2) особа виступає у вигляді певної гіпотетичної структури або організації, а її поведінка доступна безпосередньому спостереженню, принаймні частково;
- 3) більшість авторів підкреслює важливість вивчення особи в співвідношенні з життєвою історією індивідууму або з перспективами розвитку;
- 4) особа наділена стійкими рисами, які забезпечують їй відносну незмінність і постійність в часі і в змінних ситуаціях [2, с. 22].

Дещо складнішим є питання визначення особи злочинця, оскільки воно вимагає розглядати такі категорії, як «особа» і «суб'єкт злочину». Поняття суб'єкта злочину обмежує вивчення особи тільки віковою характеристикою та осудністю особи, що на думку кримінологів не зовсім придатне для цілей і кримінології, оскільки при дослідженні й поясненні причин, механізму і змісту злочинної поведінки необхідне вивчення не тільки кримінально-правових, але і соціально-демографічних, психологічних і інших особливостей осіб, що вчинили злочини [3, с. 79].

Поняття особи злочинця є соціально-правовим, з чим погоджується більша частина дослідників. Так, наявність правової ознаки факту вчинення злочину у дослідників не

викликає сумніву. Складність питання, що розглядається, полягає у тому, що кримінологічна категорія «особа злочинця» має й соціальні ознаки. Представники одних кримінологічних шкіл вважають, що особа злочинця суттєво відрізняється від особи законослухняних громадян, інші висловлюють думку, що особа злочинця в реальній дійсності не існує, і наводять на користь такої точки зору наступні аргументи: кримінальний закон залежить від волі законодавця; історія кримінології не виявила жодної якості злочинця, що відрізняла б його від законослухняного громадянина; існує думка, що майже кожна особа на протязі свого життя вчиняє хоча б один злочин; агресія, гарячкватість, егоцентричність та інші якості можуть бути притаманні як особі злочинця, так і людській особі в загальнотеоретичному плані [4, с. 293].

Не зважаючи на різні трактування особи злочинця, всіх авторів об'єднує думка про особу злочинця є як цілісну систему, сукупність біологічних та соціальних факторів, хоча і в різному їх співвідношенні [4, с.293]. Зміст і значення цих елементів, їх співвідношення і взаємодія між собою за певних об'єктивних умов можуть зорієнтувати особи на вибір злочинного варіанта поведінки [5, с.98].

Кримінологічна наука виявляє велику увагу до теми особи злочинця. Першочергового значення при цьому набуває структурний аналіз особи злочинця шляхом розгляду всього комплексу соціальних якостей, які сформувались в процесі його соціалізації та діяльності, пізнання навколишнього світу та спілкування. У цьому ракурсі особа постає важливим предметом дослідження кримінології, адже її соціально-типові риси, соціальні ролі, соціальний статус дозволяють пролити світло на причини, мотиви скоєння злочину тощо.

Дослідження структури особи злочинця відіграє як теоретичну, так і практичну роль, адже уможливує вирішення ряду завдань кримінологічного характеру: створення типології злочинців з метою подальшого визначення запобіжних заходів скоєння злочину, визначення комплексу даних особи злочинця з метою її більш повної характеристики, з'ясування обставин скоєння злочину і т.п.

Література енциклопедичного характеру визначає структуру як «сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують збереження його основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах» [6, с. 267].

Кримінологічна характеристика особи злочинця передбачає врахування її структури у взаємодії цілісного комплексу її складових. Мається на увазі єдність таких структурних елементів – фізіологічного, психологічного, соціально-рольового, демографічного тощо. Їх комплексний аналіз дозволить надати характеристику абстрактного порушника закону.

Автори підручника з кримінології під редакцією В.Н. Бурлакова вважають, що дана характеристика передбачає врахування таких основних підсистем структури особи злочинця:

1) соціального статусу, тобто належності особи до того або іншого класу (соціального прошарку) і верстви, яка вирізняється за соціально-демографічними особливостями – статтю, віком, сімейним станом, професійною приналежністю, службовим становищем, майновим цензом тощо);

2) соціальних функцій (ролей) особи, що включають сукупність видів її діяльності як громадянина, члена трудового колективу, сім'янина, громадянина в системі суспільних відносин тощо;

3) етично-психологічних якостей (моральних імперативів, ціннісних орієнтацій та прагнень особи, її інтересів, звичок, схильностей, рис та станів, а також соціальних проявів фізіологічних особливостей (вплив на соціалізацію фізичної конституції, стану здоров'я тощо). [7, с. 127].

Для характеристики особи економічного злочинця в зарубіжному кримінологічному дискурсі часто вживається термін «білокомірцева злочинність». Його поширення зумовлене тим, що злочини в сфері сучасної комерційної діяльності, фінансів, бізнесу вчиняють особи, які мають вищу освіту (економічну, юридичну, фінансову тощо), наділені добре розвиненим емоційним інтелектом, високими організаторськими здібностями.

Увага до таких характеристик особи злочинця дає можливість здійснити статистичний аналіз злочинних посягань, сприяє виявленню детермінант злочинності, сприятиме покращенню оперативно-розшукової діяльності, дозволить створити кращі умови для її запобігання.

Дослідження властивостей та характеристик особи, що скоїла економічний злочин потребує, на нашу думку, також урахування загального контексту економічної діяльності. Мова йде про вплив на особу таких сучасних тенденцій суспільно-політичної ситуації, як реформування економіки, нестабільність політичної системи, прогалини у вітчизняному законодавстві, яке регулює соціально-економічні відносини, високий рівень соціальної незахищеності та бідності в країні тощо.

Список використаних джерел

1. Антонян Ю.М. Насилие. Человек. Общество. – М.: ВНИИ МВД РФ, 2001 г.– 992с.
2. Хьелл Л. Теории личности (основные положения, исследования и применение) / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 608 с.
3. Антонян Ю.М. Изучение личности преступника : учебное пособие / Ю. М. Антонян. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1982. – 80 с.
4. Шалгунова С.А. Дослідження особи злочинця в кримінології // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – 2005. – № 4. – С. 291–296.
5. Мельничук В. Кримінологічна характеристика соціально – психологічних ознак особистості злочинця / В. Мельничук // Юридична Україна. – 2008. – № 11. – С. 97–102.
6. Философский энциклопедический словарь / под ред. С.С. Аверинцева и др. – М., 1989. – 815 с.,
7. Криминология. Учебник для юридических вузов/ Под ред. В.Н. Бурлакова, В.П. Сальникова. СПб.: Санкт-Петербургская академия МВД России, 1998. – 472 с.

Колосов И. А., студент гр. 1973-П

Научный руководитель – **Туркенич С. В.**, старший преподаватель
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ МОЛОДЁЖИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аристотель однажды сказал: «Все, кто размышлял об искусстве управления людьми, убеждены, что судьбы империй зависят от молодёжи» [1]. Эту точку зрения поддерживает также историк и политолог Александр Львович Янов, который в своей статье «Диктаторы и война» в части, посвящённой Саддаму Хусейну, описывал главный просчёт этого небезызвестного иракского лидера в контексте войны с Ираном, а именно недооценке диктатором активности местной молодёжи, фанатично преданной делу исламской революции [2].

Организация Объединённых Наций (далее – ООН) рассматривает молодёжь как лиц в возрасте от 15 до 24 лет [3]. Мировоззрение современной молодёжи можно условно разделить на три категории: космополитично-глобалистское, ставящее интересы человечества выше национальных; патриотичное, для которой любовь к Родине не переходит разумных и установленных законом форм и рамок; радикально-националистическое, противопоставляющие свою державу другим вплоть до возможности агрессивных выпадов на иные нации и государства, формирования шовинистической, реваншистской и иных настроений правого и крайне правого толка у масс.

В Республике Беларусь основополагающими документами, регулирующими молодёжную политику, являются: Конституция Республики Беларусь, Закон Республики Беларусь «Об основах государственной молодёжной политики» (далее – Закон), а также нормативные правовые акты Президента Республики Беларусь, Правительства Республики Беларусь, которые регулируют отдельные вопросы, связанные с трудом, поддержкой

молодых семей и иные. В частности, статья 13 Закона описывает ряд мер, теоретически, способствующих созданию гражданского образа мышления у молодёжи [4].

Существуют также подходы, обосновывающие каждую из упомянутых выше мировоззренческих позиций. Так, американец Амброс Бирз в своём «Словаре Дьявола» описал патриота как «человека, которому интересы части представляются выше интересов общего, простофилей для государственников и инструментом завоевателей» [5, с. 248]. Поляк Станислав Ежи Лец пишет о «брате патриотизма» так: «Национализм может быть огромным, но великим – никогда». В то же время историк и публицист Омаров разделяет их так: «Националист выстраивает для себя внутреннюю схему «Я - хороший, мир - плохой». Эта схема позволяет оправдывать любые действия. А патриот пытается изменить этот мир другими конструктивными путями» [6]. Именно вторая фраза заслуживает достаточного осмысления, ведь она как ничто иное покажет кардинальные отличия между национализмом и патриотизмом.

Каждая нация обладает правом на самоопределение и подтверждение своего культурного суверенитета, «национального престижа», однако новое время требует новых решений. В век, когда технологии делают один скачок за другим, границы исчезают под давлением многочисленных договоров и наднациональных организаций, сама мысль о продолжении сепаратистской политики теряет актуальность. Конечно, пока все страны или хотя бы большая их часть не осознают пользы единения, привести это в жизнь будет невозможно, но именно для этого и стоит изменить свои взгляды на происходящее. Патриотизм XXI века – это вера не в отдельную страну, но в наш вид, в будущее человечества, которое оно же и построит, время, когда предрассудки и обиды прошлого обязаны уйти во благо будущего. Мир, где не будет войн наций, где колоссальные средства будут выделены не на убийство, а на возвышение людей как вида.

Все участники мирового сообщества должны будут принять эти нехитрые правила, ведь если они не смогут, человечество так и останется в состоянии необъявленной гражданской войны, ничтожной по причинам и бессмысленной по содержанию. Без них сама идея единства людей потеряется в бесконечном потоке шовинизма и радикализма, так никогда и не раскроет весь перечень человеческих возможностей, которые откроет объединение.

Список использованных источников

1. Вся великая философия в одной книге / Аристотель [и др.] ; под ред. АСТ. – 1-е изд. – Москва : АСТ, 2018. – 224 с.
2. Янов, А. Л. Диктаторы и война [Электронный ресурс]/ А. Л. Янов // Независимая газета. – 2006. – 4 июля. – Режим доступа : <https://www.ng.ru/>. – Дата доступа : 31.03.2020.
3. Официальный сайт ООН [Электронный ресурс]. – Нью-Йорк : ООН, 2020. – Режим доступа : <https://www.un.org/>. – Дата доступа: 02.04.2020.
4. Об основах государственной молодёжной политики : Закон Респ. Беларусь от 7 декабря 2009 г. № 65-3 : с изм. и доп. : текст по состоянию на 1 апреля 2020 г. / kodeksy-by [Электронный ресурс]. – Минск, 2020. – Режим доступа : <https://www.kodeksy-by.com/>. – Дата доступа: 01.04.2020.
5. Бирс, Амброс. Словарь Дьявола / Амброс Бирс. – Нью-Йорк : The World Publishing Company, 1911. – 376 с.
6. Наука и образование против террора [Электронный ресурс]. – Ростов-на-Дону : Южный Федеральный университет, 2010. – Режим доступа : <https://www.scienceport.ru/>. – Дата доступа: 10.03.2020.

Пиланович И. И., магистрант, гр. 1973 мдЮ
Научный руководитель – **Синица И. М.**, к.ю.н., доц.
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

ЗАКЛЮЧЕНИЕ ПОД СТРАЖУ КАК МЕРА ПРЕСЕЧЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Заключение под стражу - это единственная мера, которая обеспечивает полную физическую изоляцию подозреваемого (обвиняемого) от общества и направлена главным образом на исключение попыток подозреваемых (обвиняемых) скрыться от органа уголовного преследования с целью избежать наказания за совершенное преступление.

Правоотношения, возникающие в процессе содержания под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений, являются уголовно-процессуальными правоотношениями. Данным правоотношениям свойственны следующие признаки:

1. лицо, заключенное под стражу, помещается в специализированное учреждение. На него распространяются определенные режимные требования, оно наделяется соответствующим правовым статусом, который отличается от правового и фактического положения свободного человека. Вместе с тем, лицо не имеет статуса осужденного, в отличие от лиц, которым назначено наказание в виде лишения свободы;

2. в отношении лица заключенного под стражу действует принцип презумпции невиновности, а, следовательно, оно считается невиновным;

3. правоотношения в сфере исполнения меры пресечения в виде заключения под стражу нельзя однозначно отнести к уголовно-исполнительным или уголовно-процессуальным. Отношения по исполнению заключения под стражу регулируются отдельным законом.

На протяжении длительного исторического периода основное внимание в доказывании уделялось признанию подозреваемыми и обвиняемыми в совершении преступления своей вины. Заключение под стражу как мера пресечения применялась в отношении большого количества людей для получения показаний незаконными методами.

Рассмотренные вопросы порядка и условий содержания заключенных под стражу (осужденных) на территории белорусских земель позволяют утверждать, что в дореволюционный период имело место четкое дифференцированное распределение спецконтингента по различным категориям в период отбывания наказания. Условия ресоциализации лиц, отбывающих наказания в пенитенциарных учреждениях и помещениях, были достаточно лояльными, в т. ч. и в условиях тюремного режима, что свидетельствует о гуманном отношении в тот период как общества (в целом), так и законодателей (в частности) к оступившимся гражданам государства, даже в отношении преступников, совершивших тяжкие и/или особо тяжкие преступления.

Особенностью развития заключения под стражу пресечения является то, что в годы становления советской власти она являлась средством политической борьбы большевиков со своими оппонентами и становления тоталитарного государства. После революции право на защиту лиц, взятых под стражу, было ограничено, так как защитник допускался к участию в уголовном процессе органом уголовного преследования исходя из «интересов раскрытия истины». Это не исключало наличия субъективного подхода при решении данного вопроса. Кроме того, в УПК 1922 года впервые нормативно закреплено название меры пресечения – заключение под стражу. Несмотря на это, в иных нормативных правовых актах 30-х годов XX века мера пресечения именовалась арестом. Их принятие в связи с одновременным существованием УПК 1927 года стало причиной беспорядочной правоприменительной практики. Нормы вышеуказанных нормативных правовых актов стали одной из причин массовых репрессий и средством устранения политических врагов, где мере пресечения отводилась ключевая роль. Такие демократические принципы, как законность и неприкосновенность личности, фактически игнорировались, защита прав и свобод граждан на

должном уровне не обеспечивались. Такая политика государства стала результатом необоснованного и широкого применения рассматриваемой меры пресечения.

В период развития заключения под стражу были проведены многочисленные реформы для изменения сложившейся ситуации, но, к сожалению, и до настоящего времени вопрос незаконного и необоснованного избрания заключения под стражу сохраняет свою остроту.

Уголовно-процессуальный закон определяет основания и условия избрания меры пресечения в виде заключения под стражу, а замена одного понятия другим неприемлемо и недопустимо.

Заключение под стражу в качестве меры пресечения применяется лишь в отношении лица, подозреваемого или обвиняемого в совершении преступления, за которое законом предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок свыше двух лет. Полагаем, что установленный предел санкции в виде лишения свободы свыше двух лет является крайне низким, поскольку при его применении возможно заключение под стражу даже лиц, совершивших менее тяжкие преступления по неосторожности, а также преступления, которые вообще не относятся к категории тяжких или особо тяжких.

Уголовно-процессуальное законодательство нашего государства в вопросе применения заключения под стражу требует совершенствования. Считаем, что в первую очередь это касается передачи суду полномочий об избрании рассматриваемой меры пресечения.

Следует отметить, что законное и обоснованное решение об избрании меры пресечения в виде заключения под стражу может быть принято только в случае, когда в материалах уголовного дела получили свое процессуальное закрепление:

1) фактические данные, подтверждающие событие преступления, за которое уголовным законом предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок свыше двух лет, и его совершение подозреваемым, обвиняемым. А при наличии исключительных обстоятельств, указанных в законе, – фактические данные, подтверждающие совершение им иного преступления, за которое предусмотрено наказание в виде лишения свободы или ареста;

2) фактические данные, указывающие на высокую степень вероятности, что подозреваемый, обвиняемый скроется от дознания, предварительного следствия и суда либо иным путем может воспрепятствовать производству по делу;

3) фактические данные, подтверждающие невозможность избрания в отношении подозреваемого, обвиняемого иной, более мягкой меры пресечения.

Разумному сокращению использования меры пресечения в виде заключения под стражу должно способствовать:

1) обязательное изложение в постановлении о применении указанной меры принуждения оснований (фактических данных), обосновывающих необходимость ее избрания в отношении подозреваемого, обвиняемого (ч. 1, ст. 119, ч. 2 ст. 126 УПК);

2) повышение эффективности судебной проверки обоснованности применения данной меры пресечения и продления ее срока (ст. 143 УПК);

3) строгое соблюдение установленных международными договорами Республики Беларусь правил содержания заключенных в следственных изоляторах и норм их наполняемости;

4) передача суду права давать органам уголовного преследования санкцию на заключение под стражу и продление его срока.

Целесообразным дополнить ст. 432 УПК Республики Беларусь следующим содержанием: «Мера пресечения в виде заключения под стражу в отношении несовершеннолетнего при совершении им менее тяжкого преступления может быть избрана только в случае, если несовершеннолетний нарушил ранее избранную меру пресечения либо обвиняется (подозревается) в совершении двух и более преступлений, относящихся к категории менее тяжких или одного тяжкого, а также в других исключительных случаях, когда избрание иной меры пресечения будет признано нецелесообразным».

Такое ограничение, как видится, будет способствовать защите законных прав и интересов несовершеннолетних подозреваемых, обвиняемых.

Установленный уголовно-процессуальным законом срок содержания под стражей выступает, с одной стороны гарантией от чрезмерного ограничения прав и свобод подозреваемых и обвиняемых, с другой, направлен на обеспечение быстроты уголовного судопроизводства.

Продолжительность сроков содержания под стражей при расследовании преступлений (с учетом их возможного продления) зависит от правового положения лица в уголовном процессе (подозреваемый или обвиняемый), от тяжести инкриминируемого ему преступления и сложности уголовного дела.

Рассмотрев правовое положение подозреваемых, обвиняемых и подсудимых, содержащихся под стражей в следственном изоляторе, можно отметить, что на сегодняшний день законодательная регламентация правового статуса лица, которое содержится в следственном изоляторе, действует на основе «разрешительного» принципа, т. е. в законе перечисляются права лица, которое содержится под стражей. То есть данный принцип предусматривает реализацию таких прав, которые прямо предусмотрены законом.

Основными проблемами режима содержания под стражей в следственном изоляторе являются:

1. Нарушение режима содержания заключенными под стражу. Как показывает практика, наиболее распространенными правонарушениями, совершаемыми лицами, содержащимися под стражей, являются нарушение распорядка дня, неповиновение законным требованиям сотрудников и их оскорбление, отказ от дежурства или недобросовестное дежурство, хулиганство и притеснения сокамерников и другие.

2. Пронос и хранение запрещенных предметов, т. е. предметов, которые представляют опасность для жизни и здоровья или могут быть использованы для совершения преступления.

3. Особую сложность создает содержание в следственных изоляторах заключенных, которые страдают тяжелыми заболеваниями, и содержание их в исправительных учреждениях только ухудшает их состояние. При этом в законодательстве Республики Беларусь не предусмотрена такая норма, которая бы защищала права и законные интересы тяжелобольных заключенных.

Можно выделить следующие пути решения данных проблем режима содержания лиц под стражей:

1. Организация и проведение комплексных профилактических мероприятий среди заключенных.

2. Изучение сотрудниками в рамках служебной подготовки приемов и методов проноса и хранения запрещенных предметов заключенными в целях предупреждения и выявления данного вида правонарушения.

3. Установление во всех следственных изоляторах видеонаблюдения и других средств контроля в целях предотвращения правонарушений со стороны заключенных, а также в целях непосредственного контроля за тем, чтобы сотрудники уголовно-исполнительной системы не совершали правонарушений и несли службу в соответствии с действующим законодательством.

4. С целью защиты прав и законных интересов тяжелобольных заключенных дополнить ст. 119 УПК Республики Беларусь ч. 7 в следующей редакции: «Мера пресечения в виде заключения под стражу изменяется на более мягкую при выявлении у подозреваемого или обвиняемого в совершении преступления тяжелого заболевания, препятствующего его содержанию под стражей и удостоверенного медицинским заключением, вынесенным по результатам медицинского освидетельствования. Перечень тяжелых заболеваний, препятствующих содержанию под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений, и форма медицинского заключения утверждаются Правительством Республики Беларусь».

Белявский Е. М., студент гр. 1873-П

Научный руководитель – **Антоненко-Куличенко Н. С.**, м. ю. н., ст. преподаватель
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЛЕДСТВЕННОГО КОМИТЕТА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

В соответствии с Конституцией Республики Беларусь (ч. 1 ст. 21) обеспечение прав и свобод граждан Республики Беларусь является высшей целью государства, все его органы и должностные лица в целях обеспечения закрепленного в Конституции принципа верховенства права действуют в пределах Конституции и принятых в соответствии с ней актов законодательства (ст. 7) [1].

На конституционном уровне закреплена обязанность государства принимать все доступные ему меры для создания внутреннего порядка, необходимого для полного осуществления прав и свобод граждан Республики Беларусь, предусмотренных Конституцией; государственные органы, должностные и иные лица, которым доверено исполнение государственных функций, обязаны в пределах своей компетенции принимать необходимые меры для осуществления и защиты прав и свобод личности (ст. 59). Именно во исполнение указанных обязанностей государства и его органов 1 января 2012 г. на территории нашего государства начал свою работу Следственный комитет Республики Беларусь, о необходимости создания которого мы говорили ранее.

Новый орган уголовного преследования образован в соответствии с Указом Президента Республики Беларусь от 12 сентября 2011 г. №409 «Об образовании Следственного комитета Республики Беларусь путем выделения следственных аппаратов из систем органов прокуратуры, внутренних дел и финансовых расследований Комитета государственного контроля Республики Беларусь» и начал свою работу с 1 января 2012 года [2].

Основополагающим Законом Республики Беларусь от 13 июля 2012 года «О Следственном комитете Республики Беларусь» уточнены правовые и организационные основы деятельности Следственного комитета, его задачи в полномочия, а также обязанности в права, гарантии правовой в социальной защиты его сотрудников [3].

Следственный комитет – единая и централизованная система государственных правоохранительных органов, являющихся органами предварительного следствия. Следственный коми ни подчинен Президенту Республики Беларусь и осуществляет согласно законодательным актам полномочия в сфере досудебного уголовного производства.

Основными задачами Следственного комитета являются:

- всестороннее, полное, объективное в оперативное расследование преступлений в соответствии
- защита права и законных интересов граждан, организация, защита государственных и общественных интересов, соблюдение законности при проверке заявлений а сообщений о преступлениях, возбуждении уголовных дал, производстве предварительного следствия;
- совершенствование следственной работы, внедрение в практику достижений науки в техники, положительного опыта, прогрессивных форм и методов организации предварительного следствия;
- выявление нарушений закона, причин и условий, способствующих совершению преступлений, принятие мер по их устранению;
- другие.

Вместе с тем следует отметить, что Следственный комитет согласно ст. 1 Закона подчиняется Президенту Республики Беларусь, который Конституцией не упоминается в качестве органа исполнительной власти или ее главы. Отсюда можно сделать вывод, что и Следственный комитет не относится к системе органов исполнительной власти, являясь при этом органом государственного управления. Однако, как и ряд иных органов и организаций,

образованных при Президенте и подчиненных непосредственно ему, Следственный комитет наделен широкими полномочиями, реализуемыми в отношении неподчиненных органов, организаций и граждан, в связи с чем он обладает некоторыми чертами органов исполнительной власти. Подобная широта полномочий обусловлена в первую очередь необходимостью осуществления всестороннего, полного, объективного и оперативного расследования преступлений.

Именно поэтому Следственный комитет и наделен правом привлекать к участию в проверках по заявлениям и сообщениям о преступлениях должностных лиц других правоохранительных, контролирующих (надзорных) органов, а также специалистов других государственных органов и иных организаций; запрашивать и получать на безвозмездной основе от государственных органов и иных организаций документы, материалы и иную необходимую информацию; требовать и получать от организаций и граждан необходимые сведения и объяснения, относящиеся к находящимся в производстве уголовным делам и материалам проверок, и др. При реализации своих полномочий Следственный комитет с иными органами, организациями и гражданами вступает, как правило, в уголовно-процессуальные отношения, однако обеспечивают охрану этих отношений нормы административного права.

Так, например, Кодексом Республики Беларусь об административных правонарушениях предусмотрена административная ответственность за непринятие мер по представлению об устранении нарушений законодательства, причин и условий, способствующих совершению правонарушений (ст. 24.3 КоАП), уклонение от явки в орган, ведущий уголовный процесс (ст. 24.6 КоАП), причем согласно п. 5 ч. 2 ст. 3.30 Процессуально-исполнительного кодекса Республики Беларусь об административных правонарушениях протоколы об административных правонарушениях по данным статьям имеют право составлять в том числе следователи Следственного комитета [4].

Наличие указанных норм в административном законодательстве может свидетельствовать о том, что Следственный комитет, обладая властными полномочиями к несвязанным отношениями служебной подчиненности органам, организациям и гражданам, наделен и полномочиями по применению мер административного принуждения, а это является чертой органа исполнительной власти. Продолжая рассмотрение Следственного комитета как органа государственного управления, следует отметить еще одну черту органа исполнительной власти в его деятельности, а именно правомочность принятия центральным аппаратом Следственного комитета нормативных правовых актов (ст. 11 Закона) [3].

Согласно закону «О нормативных правовых актах Республики Беларусь» нормативные правовые акты в пределах своей компетенции принимает уполномоченный государственный орган, здесь же уточняется, что такой нормативный правовой акт, как постановление, принимаемое коллегиально на основе и во исполнение нормативных правовых актов большей юридической силы в пределах компетенции соответствующего государственного органа и регулирующие общественные отношения в сфере исполнительно-распорядительной деятельности, может принимать республиканский орган государственного управления [5].

Следовательно, принятие такого нормативного правового акта, как постановление, возможно лишь органом исполнительной власти, которым Следственный комитет не является, несмотря на имеющееся у него права принимать нормативные правовые акты, такие, как, например, совместное постановление Следственного комитета Республики Беларусь и Министерства внутренних дел Республики Беларусь от 11 июля 2012 г. № 7/2137 «О порядке медицинского освидетельствования сотрудников Следственного комитета Республики Беларусь, граждан, принимаемых на службу в Следственный комитет Республики Беларусь, и профессионального психофизиологического отбора в Следственном комитете Республики Беларусь».

Таким образом, основываясь на результатах нашего исследования, можно определить, что Следственный комитет, являясь органом государственного управления, обладает некоторыми чертами органа исполнительной власти, что объясняется широтой полномочий,

возложенных на него законодательством, регламентирующим как его административно-правовой статус, так и осуществление им полномочий в сфере досудебного уголовного производства.

Вместе с тем следует отметить недостаточность декларативного закрепления обязанности исполнения законных требований сотрудников Следственного комитета, предусмотренного в частности ч. 1 ст. 19 Закона, ч. 5 ст. 27 УПК. В этой связи гл. 24 КоАП «Административные правонарушения против правосудия и деятельности органов уголовной и административной юрисдикции», на наш взгляд, следует дополнить нормой, регламентирующей ответственность за «невыполнение законных требований сотрудников Следственного комитета, осуществление других действий, препятствующих выполнению возложенных на Следственный комитет задач», что соответствовало бы требованиям ч. 2 ст. 19 Закона.

Список использованных источников

1. Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). – Минск: Амалфея, 2005. – 48 с.
2. Об образовании Следственного комитета Республики Беларусь путем выделения следственных аппаратов из систем органов прокуратуры, внутренних дел и финансовых расследований Комитета государственного контроля Республики Беларусь [Электронный ресурс]: Указ Президента Респ. Беларусь от 12 сентября 2011 г. №409 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
3. О Следственном комитете Республики Беларусь [Электронный ресурс]: Закон Респ. Беларусь от 13 июля 2012 г.: с изм. И доп.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 23 июля 2019 г. № 231-3 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
4. Кодекс об административных правонарушениях Республики Беларусь [Электронный ресурс]: от 21 апреля 2003 г. № 194-3: в ред. Закона Респ. Беларусь от 9 января 2019 г. № 171-3 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
5. О нормативных правовых актах Республики Беларусь [Электронный ресурс]: 17 июля 2018 г. № 130-3: Принят Палатой представителей 27 июня 2018 г.: Одобрен Советом Республики 29 июня 2018 г. // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

Кошко Д. А., магистрант гр. 1972мдЮ

Научный руководитель – **Коновалова Ж. Ч.**, к. ю. н., доцент

*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

ОБЯЗАТЕЛЬСТВА, ВОЗНИКАЮЩИЕ ВСЛЕДСТВИЕ ПРИЧИНЕНИЯ ВРЕДА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ, СОЗДАЮЩЕЙ ПОВЫШЕННУЮ ОПАСНОСТЬ

В связи с развитием технологических процессов в обществе и науки в современных условиях появляются все больше и больше деятельность источников, создающих опасность, как для причинения вреда личности, так и имуществу указанными источниками. Следовательно, и увеличиваются случаи возникновения обязательств, вследствие причинения вреда данными объектами.

Статья 948 Гражданского кодекса Республики Беларусь (далее – ГК) предусматривает ответственность за вред, причиненный деятельностью, создающей повышенную опасность для окружающих. Согласно указанной нормы юридические лица и граждане, деятельность которых связана с повышенной опасностью для окружающих, обязаны возместить вред, причиненный источником повышенной опасности, если не докажут, что вред возник вследствие непреодолимой силы или умысла потерпевшего [1].

В первую очередь необходимо определить круг этих самых источников повышенной опасности.

До настоящего времени в юридической науке нет общепризнанного определения понятия источника повышенной опасности. Одни связывают это в первую очередь с любой

деятельностью, осуществление которой создает повышенную вероятность причинения вреда из-за невозможности полного контроля за ней со стороны человека. Такой позиции придерживаются и суды общей юрисдикции в правоприменительной деятельности, поскольку это, по всей видимости, соответствует замыслу законодателя. Другие настаивают на том, что под источником повышенной опасности необходимо понимать предметы материального мира, обладающие опасными для окружающих свойствами и не поддающиеся полному контролю со стороны человека.

Источником повышенной опасности надлежит признать любую деятельность, осуществление которой создает повышенную опасность причинения вреда из-за невозможности полного контроля за ней со стороны человека, а также деятельность по использованию, транспортировке, хранению предметов, веществ и иных объектов производственного, хозяйственного и иного назначения, обладающих такими же свойствами. Имущественная ответственность за вред, причиненный действием таких источников, должна наступать как при целенаправленном их использовании, так и при самопроизвольном проявлении их вредоносных свойств (например, в случае причинения вреда вследствие самопроизвольного движения автомобиля) [2, с. 32].

Исходя из понятия источника повышенной опасности как деятельности, можно сделать вывод, что ответственность за вред здесь наступает только в том случае, если вред возник в результате действия источника повышенной опасности (например, при движении автомобиля, работе механизма, самопроизвольном проявлении вредоносных свойств материалов, веществ и т. п.). Иначе говоря, для применения правила, содержащегося в ст. 948 ГК, необходимо установить причинную связь между возникновением вреда и проявлением характерной (специфической) вредоносности соответствующего объекта источника повышенной опасности при его эксплуатации. Поэтому под действие ст. 948 ГК не подпадают, к примеру, стоящий поезд, автомобиль или станок.

Таким образом, деятельностью, создающую повышенную опасность для окружающих может быть использование транспортных средств, механизмов, электрической энергии высокого напряжения, атомной энергии, взрывчатых веществ, сильнодействующих ядов и т.п., а также осуществление строительной и связанной с ней деятельности, но на этом перечень не ограничивается в связи с появлением новых источников и деятельностей.

ГК прямо не указывает на возможность признания источником повышенной опасности диких и домашних животных. Вредоносность и бесконтрольность действий крупных домашних (в т. ч. служебных и сторожевых собак) и диких животных, находящихся у юридических лиц и граждан, позволяет при определенных обстоятельствах относить их к источникам повышенной опасности

Отнесение тех или иных используемых в деятельности юридических лиц и человека объектов к источникам повышенной опасности зависит, как минимум, от двух признаков: а) их вредоносного свойства; б) невозможности полного контроля за ними со стороны человека. С учетом этих критериев не признаются источником повышенной опасности, например, стрельба из охотничьего, газового, помпового, малокалиберного и др. видов оружия [2, с. 34].

Вопрос о признании объекта источником повышенной опасности при необходимости может и должен решаться судом на основе заключений соответствующих экспертиз (технической, химической, электротехнической, радиационной и т. д.).

Чаще всего правила ст. 948 ГК применяются, когда вред причинен при использовании транспортных средств. Судебная практика относит к ним автомобили, мотоциклы, мопеды, электровозы, тепловозы, троллейбусы, трамваи и т. п. [3]. Не может быть критерием для отнесения средств транспорта к источникам повышенной опасности признак их регистрации в органах ГАИ, поскольку там не регистрируется механическая сельскохозяйственная и др. техника в сельской местности (тракторы, бульдозеры, комбайны и т. п.), которая должна быть отнесена к источникам повышенной опасности.

Не признается владельцем источника повышенной опасности и не несет ответственность за вред перед потерпевшим лицо, управляющее источником повышенной

опасности в силу трудовых отношений с владельцем этого источника (шофер, машинист, оператор и др.). Автотранспортные и др. предприятия передают по договору аренды принадлежащие им автомашины своим работникам, т.е. лицам, состоящим с предприятием в трудовых отношениях. Если такой работник действует в интересах предприятия, пользуется его ремонтной базой и транспортное средство фактически не выходит из владения предприятия, иначе говоря, когда договор аренды является формой организации трудовых отношений, ответственность за причиненный вред согласно ст. 948 ГК должно нести предприятие как владелец (собственник) источника повышенной опасности.

Владелец источника повышенной опасности не может быть признан субъектом ответственности за вред, если докажет, что этот источник вышел из его обладания в результате противоправных действий др. (третьих) лиц, например, при угоне транспортного средства. В таких случаях ответственность лиц, фактически владевших источником повышенной опасности, определяется по правилам ст. 948 ГК.

В случае причинения вреда источником повышенной опасности, выбывшим из обладания его владельца в результате противоправных действий др. лиц, но при наличии также вины владельца (например, по вине владельца не была обеспечена надлежащая охрана источника повышенной опасности), ответственность за вред может быть возложена судом как на лицо, использовавшее источник повышенной опасности, так и на его владельца. Ответственность за вред при таких обстоятельствах возлагается в долевом порядке, в зависимости от степени вины каждого из них.

На собственника, передавшего транспортное средство в техническое управление без надлежащего юридического оформления доверенности также возлагается ответственность по возмещению вреда, причиненного источником повышенной опасности.

Особенность правил ответственности за вред, причиненный деятельностью, создающей повышенную опасность для окружающих, заключается в том, что для ее возложения достаточны три условия: 1) наступление вреда; 2) противоправность поведения причинителя вреда; 3) наличие причинной связи между противоправным поведением и наступлением вреда.

Это ограничивает круг условий, установленных ст. 933 ГК и необходимых для возложения ответственности за причиненный вред. Вины причинителя не требуется. Лицо, осуществляющее повышенно-опасную для окружающих деятельность, отвечает и при отсутствии вины, в том числе и за случайное причинение вреда. Ответственность такого лица простирается до границ непреодолимой силы. Поэтому ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности, называют повышенной.

Таким образом, при возникновении обязательств рассматриваемого вида вина причинителя вреда, в данном случае это владелец источника повышенной опасности, может быть, а может и не быть. В любом случае владелец становится должником, и он несет ответственности по возмещению вреда потерпевшему.

Следует отметить, что в гражданском законодательстве не установлена ответственность лица, создавшего аварийную обстановку. Правда в 70-е годы XX века вопрос о гражданско-правовой ответственности пешехода обсуждался. И. Майданик, М. Шиминова и Н. Малени утверждали, что виновный пешеход должен отвечать перед лицом, потерпевшим в результате аварии [4, с. 152].

Хотелось бы дополнить гражданское законодательство этой нормой, т.к. виновный пешеход должен отвечать перед лицом, потерпевшим в результате аварии.

Так же рассматривая в главе вопрос о компенсации вреда, становится очевидным, что существуют определенные противоречия и пробелы в регулировании вопросов возмещения вреда потерпевшему.

Во-первых, система работы правоохранительных органов процессуально не заинтересована в полном и своевременном возмещении материального и морального ущерба пострадавшему. Не существует четкого механизма возмещения ущерба, как до вынесения приговора, так и после него. В нынешней экономической ситуации в республике не всегда есть возможность взыскать в пользу потерпевшего определенную сумму за причиненный

вред ввиду отсутствия у него имущества. Кроме того, после вынесения приговора преступник вообще не заинтересован и даже может препятствовать погашению ущерба.

Во-вторых, при решении вопроса связанного с возмещением морального вреда, причиненного преступлением нет единой методики определения размера ущерба судьями. Статьи 968-970 Гражданского кодекса Республики Беларусь дают возможность судьям определять размер возмещения ущерба по-разному, что в свою очередь ставит на первый план субъективный фактор в определении размера ущерба.

Список использованных источников

1. Гражданский кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]: 7 дек. 1998 г. № 218-3: принят Палатой представителей 28 окт. 1998 г.: одобр. Советом Респ. 19 нояб. 1998 г.: с изм. и доп.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 17 июля 2018 г. № 135-3 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

2. Антимонов, Б. С. Гражданская ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности./ Б.С. Антимонов. - М., 1952. - 358 с.

3. Судебная практика из ответственности вследствие причинения вреда // Верховный суд Республики Беларусь [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://busel.org/texts/sudprakt>. Дата доступа: 12.04.2020.

4. Государственное страхование в СССР. Правовые вопросы / Шиминова М.Я.; Отв. ред.: Малеин Н.С. - М.: Наука, 1987. - 220 с.

Логвина Я. С., студентка гр. 1873-П

Научный руководитель – **Антоненко-Куличенко Н. С.**, м.ю.н., ст. преподаватель
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

ПОНЯТИЕ СЕМЬИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Институт семьи – исторически сложившаяся форма организации совместной жизнедеятельности людей, возникающая из необходимости удовлетворения социальных потребностей общества и направленная на реализацию в нем определенных социальных функций. На сегодняшний день развитие семьи как социального института говорит о кризисе современной семьи, справиться с которым возможно лишь при осуществлении перехода к государственной политике укрепления института семьи и детства по всем направлениям и сферам жизнедеятельности.

Вопросы взаимодействия различных социальных институтов (человека, семьи, коллектива и государства) всегда являлись предметом пристального изучения в отечественной учебной и научной литературе, причем различной отраслевой принадлежности.

В соответствии с ч. 1 ст. 3 КоБС семья, являясь естественной и основной ячейкой общества, находится под защитой государства [1].

Семья – социобиологический институт, возникший еще до появления государства. В семье происходит единение личностей, именно поэтому термин «объединение» не отражает сути явления. Однако некоторые авторы внешнюю основу вкладывают в дефиницию семьи, иногда с уточнениями, что это малая социальная группа (объединение, союз лиц) [2, с. 35].

Следует отметить, что легальное определение понятие семьи содержится в ч. 1 ст. 59 КоБС, где под семьей понимается это объединение лиц, связанных между собой моральной и материальной общностью и поддержкой, ведением общего хозяйства, правами и обязанностями, вытекающими из брака, близкого родства, усыновления.

Данное определение, по нашему мнению, достаточно расплывчато и не отвечает современным тенденциям развития семьи. Для наиболее полной характеристики понятия семьи, считаем целесообразным проанализировать действующую правовую доктрину.

Так, фактически в различных отраслях права имеется свое, особенное, с учетом отраслевой направленности правового регулирования, понятие семьи. Это объясняется тем, что цели и задачи различных отраслей права не однотипны. В целом при определении семьи та или иная

отрасль права исходит из необходимости наделения ее членов определенными правами или возложения на них определенных обязанностей в пределах своего предмета правового регулирования. В. И. Пенкрат обоснованно полагает, что «единое понятие семьи может быть результатом только совместных разработок, систематизации, как правило, разрозненных исследований по проблемам семьи в соответствующих областях науки» [3, с. 15].

Согласно общепринятому в науке подходу, не являясь самостоятельным субъектом права, семья, тем не менее, относится к правовым явлениям и понятие «семья» включается в категориальный аппарат юридической науки, имеющее важное практическое значение. Представляется необходимым выяснить правовую сущность семьи как межотраслевого правового института.

Для уяснения сущности и социально-правовой природы института семьи, необходимо определить следующие юридические факты и фактические составы, являющиеся основаниями возникновения семьи: а) брак; б) фактические брачные отношения (союз мужчины и женщины без регистрации брака); в) родство, усыновление, приемная семья; г) принятие на иждивение.

Обращаясь к сравнительно – правовому методу научного познания, заметим, что в некоторых кодифицированных актах семейного законодательства государств – участников СНГ содержится понятие семьи.

В частности, необходимо сослаться на ст.1 кодекса Республики Казахстан о браке (супружестве) и семье, в котором дается следующее определение понятия: «семья – круг лиц, связанных имущественными и личными неимущественными правами и обязанностями, вытекающими из брака (супружества), родства, свойства, усыновления (удочерения) или иной формы принятия детей в семью на воспитание и призванными способствовать укреплению и развитию семейных отношений» [4]

И в ст. 2 Семейного кодекса Кыргызской Республики [5].

В ст. 1 Семейного кодекса Туркменистана указывается, что «семья – круг лиц, связанных личными неимущественными и имущественными правами и обязанностями, вытекающими из родства, брака, усыновления или удочерения (далее – усыновления) или иной формы принятия детей в семью» [6].

Несложно заметить, что признаками, объединяющими указанные определения, выступают не только наличие личных неимущественных и имущественных прав членов семьи, но и юридические факты, на основании которых возникают соответствующие отношения. При этом традиционное перечисление кровного родства, брака, усыновления (удочерения) сопровождается дополнением свойства (Кыргызстан и Казахстан), упоминанием иных форм устройства детей в семью. То есть законодатель не исключает расширительного понимания круга членов семьи, если ребенок принимается на воспитание по тому или иному основанию.

В Семейном кодексе Украины, понятие семьи содержится в ст. 3 «Семья»: «1. Семья является первичной и основной ячейкой общества. 2. Семью составляют лица, совместно проживающие, связанные общим бытом, имеющие взаимные права и обязанности. Супруги считаются семьей и тогда, когда жена и муж в связи с учебой, работой, лечением, необходимостью ухода за родителями, детьми и другими уважительными причинами не проживают совместно. Ребенок принадлежит к семье своих родителей и тогда, когда совместно с ними не проживает. 3. Права члена семьи имеет одинокое лицо. 4. Семья создается на основании брака, кровного родства, усыновления, а также на иных основаниях, не запрещенных законом и не противоречащих моральным устоям общества» [7].

КоБС очерчивая круг близких родственников и отношения, регулируемые семейным правом. В то же время нельзя отождествлять понятие семьи с объединением граждан или организованным коллективом. Природа возникновения семьи другая, чем у данных юридических институтов. Из этого следует, что ее возникновение не вытекает из права на объединение. Конституция Республики Беларусь и международно-правовые документы закрепляют самостоятельное право на вступление в брак [1].

В национальном праве Республики Беларусь нет обязанности создавать семью. Несмотря на то, что семья в законодательстве не определяется как самостоятельный субъект

правоотношения, в то же время, в различные исторические периоды семья выполняла не только частноправовые, но и публичные функции.

На сегодняшний день семья перестала быть т.н. «ячейкой общества», одной из важнейших и основных функций которой является репродуктивная. Это связано с поиском новых моделей брачных отношений, адекватных для реализации современной семьей ее функций и способных наиболее полно удовлетворить индивидуальные потребности супругов, родителей и детей с учетом их динамической природы. Трансформация института семьи затронула все аспекты семейных отношений и семейного поведения, отразившись на репродуктивных, супружеских и детско-родительских установках.

По своей значимости роль семьи в обществе несравнима с другими институтами, т.к. именно в семье формируются духовно-нравственные основы личности человека, что составляет одну из главных задач современного общества. Поэтому обязанность государства на современном этапе – формирование полноценной и достойной семейной политики, которая включала бы в себя комплекс мер, предусматривающих определенные социальные гарантии семьям, в том числе приемным, что позволило бы таким семьям функционировать в интересах общества и государства, способствовало бы обеспечению и защите прав детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей.

Подводя итог изложенному, необходимо отметить, что легальное определение семьи содержится в ч. 1 ст. 59 КоБС, где под семьей понимается это объединение лиц, связанных между собой моральной и материальной общностью и поддержкой, ведением общего хозяйства, правами и обязанностями, вытекающими из брака, близкого родства, усыновления.

Данное определение, по нашему мнению достаточно расплывчато и не отвечает современным тенденциям развития семьи. На основании изложенного, предлагаем внести изменения в ч. 1 ст. 59 КоБС и изложить ее в следующей редакции: «Семья – это круг (союз) лиц, связанных взаимными правами и обязанностями в сфере личных неимущественных и имущественных отношений, возникающих на основании родства, заключения брака, усыновления, создания приемной семьи и иных юридических фактов, лежащих в основе семейных правоотношений, создаваемый с целью укрепления и развития семейных отношений на принципах взаимной любви, уважения и заботы».

Список использованных источников

1. Кодекс Республики Беларусь о браке и семье [Электронный ресурс]: Кодекс Респ. Беларусь от 9 июля 1999 г. № 278-3: Принят Палатой представителей 3 июня 1999 г.: Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 г.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 17 июля 2018 г. № 135-3 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. — Минск, 2020.
2. Шершень, Т.В. В год семьи о понятии семьи в современном российском праве / Т.В. Шершень // Семейное и жилищное право. – 2008. – № 5. – С. 35-40.
3. Семейное право Беларуси: учебное пособие для учреждений высшего образования по специальностям «Правоведение», «Экономическое право» / В. И. Пенкрат; Академия Министерства внутренних дел Республики Беларусь, Академия Министерства внутренних дел Республики Беларусь. – 2-е изд., испр. и пересмотр. – Минск: Академия МВД, 2014. – 235 с.
4. Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» // Казахстанская правда. 2012. № 6-7 (26825-26826). – [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://online.adviser>. Дата доступа: 20.03.2020.
5. Семейный кодекс Кыргызской Республики от 30 августа 2003 г. № 201 // Ведомости Жогорку Кенеша Кыргызской Республики. – 2004. – № 1. – Ст. 1. – [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://online.adviser>. Дата доступа: 20.03.2020.
6. Семейный кодекс Туркменистана от 10 января 2012 года № 258-IV // Ведомости Меджлиса Туркменистана. 2012. №1 (1007). 1 января-31 марта. [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://online.adviser>. Дата доступа: 20.03.2020.
7. Семейный кодекс Украины от 10 января 2002 г. № 2947-III 1 // Ведомости Верховной Рады (ВВР). 2002. № 21-22. Ст. 135 [Электронный ресурс]: Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=8677. Дата доступа: 20.03.2020.

Москаленко Ю. С., студентка гр. 1672-П
Научный руководитель – **Кибисова Е. И.**, м.ю.н.
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

ФАЛЬСИФИКАЦИЯ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ ПРИ РАЗДЕЛЕ ИМУЩЕСТВА СУПРУГОВ

В судебной и иной правоприменительной практике при разделе супругами общей совместной собственности нередко приходится сталкиваться с проблемой фальсификации доказательств.

Так, в отдельных случаях лицо, фальсифицирующее доказательства при разделе имущества супругов при разводе, предлагает исключить спорное имущество из раздела путем доказывания, что такое имущество никогда не существовало, либо оно было отчуждено до раздела одним из супругов в интересах семьи, похищено или иным образом утрачено, либо не является совместно нажитым и принадлежит одному из супругов (приобретено до брака, по безвозмездным сделкам, приобретено во время брака, но в период раздельного проживания) или принадлежит третьим лицам.

Кроме этого, так супруг-фальсификатор пытается уменьшить реальную долю другого супруга в общем имуществе путем доказывания, что у супругов есть общие долги, погашаемые исключительно им, что имущество, принадлежащее одному из супругов, является общим, а также путем занижения стоимости имущества, на которую претендует заинтересованный супруг, и завышения стоимости остальной части спорного имущества.

В исследованиях практикующих юристов изучаются такие спорные ситуации и предлагаются конкретные меры противодействия фальсификации доказательств.

Во-первых, при рассмотрении требования о разделе имущества, являющегося общей совместной собственностью супругов, возможна ситуация, когда один из них, находясь в браке, произвел отчуждение такого имущества или израсходовал его по своему усмотрению вопреки воле другого супруга и не в интересах семьи (как это следует на суде из заявления другого супруга).

Кодекс о браке и семье, например, не запрещает одному супругу совершить сделку без письменного и нотариально удостоверенного согласия другого супруга в отношении транспортных средств, поскольку сделки с транспортными средствами регистрации не подлежат, а регистрируются сами транспортные средства и именно этот вид имущества часто скрывают от раздела путем отчуждения его третьим лицам.

Фальсификация доказательств в таком случае может быть связана с составлением в простой письменной форме фиктивных договоров купли-продажи, договоров дарения, расписок и т. п. Причем нередко другой стороной в сделке выступают родственники или друзья супруга, распоряжающегося имуществом. Это может происходить как перед предъявлением иска о разделе имущества, когда стороны формально состоят в браке, но фактически прекратили семейные отношения, так и в ходе судебного разбирательства, когда документы составляются задним числом.

Следует иметь в виду, что в соответствии с КоБС при совершении одним из супругов сделки по распоряжению общим имуществом предполагается, что он действует с согласия другого супруга. Это означает, что для совершения подобных сделок одним из супругов, как правило, не требуется письменного согласия другого супруга. Однако закон позволяет признать сделку недействительной по мотивам отсутствия согласия другого супруга. Но доказать, что другая сторона (приобретатель имущества) знала или должна была знать о несогласии другого супруга на совершение сделки, очень сложно.

Во-вторых, раздел совместного имущества супругов часто сталкивается с такой практикой, как подделка документов, свидетельствующих, что спорное имущество не является совместно нажитым, а при уничтожении документов – что спорного имущества вообще не существовало. Отрицание факта существования общего имущества супругов

происходит, как правило, в тех случаях, когда у противной стороны нет документов, подтверждающих факт приобретения имущества (товарные и кассовые чеки, гарантийные талоны и технические паспорта и пр.), а также когда заинтересованная сторона до и в период судебного разбирательства скрывает это имущество.

Фальсификация доказательств здесь обычно связана с показаниями лжесвидетелей о том, что спорного имущества у супругов никогда не было и оно заявлено в иске для раздела в целях мести одного супруга другому из-за сложившихся между ними неприязненных отношений. Рекомендация – храните чеки и другие документы, подтверждающие факт покупки товара.

В-третьих, один из супругов перед расторжением брака может вывезти движимое имущество во время отсутствия второго супруга по месту бывшего совместного проживания и скрыть его на период раздела общей совместной собственности. В результате таких действий сложно установить факт наличия и место нахождения движимого имущества, принадлежащего супругам. В таких случаях рекомендуется обращаться в органы внутренних дел с заявлением о краже имущества. После начала судебного разбирательства по иску о разделе общей совместной собственности можно будет ходатайствовать перед судом об истребовании из органов внутренних дел материалов проверки по заявлению о хищении имущества. В этих материалах будут зафиксированы факт обращения супруга, факт вывоза вещей с указанием их наименования и количества, объяснения лиц, показания свидетелей и т. п., которые в суде при разделе имущества супругов могут стать дополнительным доказательством.

В-четвертых, фальсификация доказательств может быть связана с утверждением, что спорное имущество принадлежит третьим лицам, к которым, как правило, относятся родственники заинтересованного супруга. Такая ситуация возникает, когда супруги, например, в период семейной жизни проживали в квартире родителей одного из супругов. При заявлении иска о разделе имущества одним супругом родители другого супруга предъявляют иск к обоим супругам об исключении этого имущества из описи на том основании, что спорное имущество является собственностью родителей и находится в их квартире. Фальсификация доказательств может быть в форме показаний лжесвидетелей, которые якобы участвовали в приобретении родителями спорного имущества либо выступали стороной в сделке, в форме предоставления фиктивных документов или внесения изменений в существующие документы на имущество (например, в технические паспорта, гарантийные талоны, товарные чеки и пр.).

В-пятых, с целью уменьшения доли супруга в общем имуществе другой супруг заявляет в суде о существовании общих долгов, которые распределяются между супругами пропорционально присужденным им долям. Для этого в суд предоставляют фиктивные расписки, совершенные в простой письменной форме, и вызывают лжесвидетелей, которые показывают, что передавали деньги в долг или присутствовали при этом.

В-шестых, сложность может возникать при разделе так называемого «спорного имущества». Ведь иногда трудно определить, попадает ли тот или иной предмет под определение «совместное имущество» или его все же надо относить к личной собственности. Например, у семьи был автомобиль, который втайне от мужа продан женой. Деньги от его продажи потрачены женой на одежду себе и детям, питание и развлечения. Согласно закону делить оставшееся от продажи автомобиля имущество (в данном случае одежду жены) нельзя, так как они попадают под категорию «вещи индивидуального пользования». Но, с другой стороны, автомобиль и деньги от его продажи являются совместным имуществом и подлежат разделу. Решение в такой ситуации принимать очень сложно [1].

Помешать фальсификации доказательств по делам о разделе имущества супругов при разводе и предупредить ее последствия можно. Для этого юристами-практиками выработан ряд конкретных рекомендаций.

Так, в первую очередь необходимо обеспечить иск, наложив арест на спорное имущество. Важным в процессе наложения ареста на имущество является предупреждение

другой стороны о возможности ответственности за растрату имущества, подробное описание имущества, обеспечивающее его идентификацию, в акте описи, что препятствует в дальнейшем сокрытию имущества заинтересованной стороной и фальсификации доказательств по делу.

До наложения ареста на имущество следует собрать все возможные доказательства, подтверждающие факт приобретения имущества супругами до развода: документы, фотографии и видеозаписи домашней обстановки, показания свидетелей о времени и месте совместного проживания супругов, и перечне имущества, приобретенного в период совместной жизни. В случае самовольного вывоза одним из супругов имущества из квартиры целесообразно, как указывалось ранее, обратиться с заявлением в милицию. Материалы проверки заявления будут доказательством того, что вывезенное супругом имущество в действительности существовало.

При необходимости в ходе судебного разбирательства следует проводить судебно-товароведческую экспертизу для установления действительной стоимости спорного имущества, судебно-техническую экспертизу документов и почерковедческую экспертизу для установления давности составления расписок и других документов, внесения в них изменений.

Для установления факта фальсификации доказательств в случае предоставления стороной фиктивных платежных документов целесообразно направлять запросы в налоговые органы для выяснения факта существования организаций и лиц, выдавших платежные документы, их места нахождения и сферы деятельности. Следует иметь в виду, что некоторые организации, реализующие бытовую технику и другое дорогостоящее имущество, ведут учет покупателей, которым, например, предоставлена дисконтная карта или которые воспользовались доставкой товара на дом. Эти данные также можно истребовать и дать им оценку наряду с другими доказательствами по делу.

Таким образом, раздел имущества является одной из самых острых проблем, возникающих при расторжении брака. Для цивилизованного раздела имущества, являющегося общей совместной собственностью супругов, необходимо знание положений гражданского и брачно-семейного законодательства, регулирующего общую совместную собственность, и умение применять эти нормы на практике.

В действующем гражданском и брачно-семейном законодательстве в основном урегулированы главные вопросы владения, пользования и распоряжения общей совместной собственностью, ее раздела. Однако недостаточная законодательная регламентация отдельных вопросов общей совместной собственности супругов порождает противоречия и сложности в судебной и иной правоприменительной практике, и, следовательно, отношения, возникающие между супругами в ходе раздела их общего имущества, нуждаются в обновленном правовом регулировании [2].

Список использованных источников

1. Половинко, М. С. Раздел имущества, являющегося общей совместной собственностью супругов / М.С. Половинко // Консультант. – 2003. – № 7. – С. 71–76.
2. Функ, Я. И. Семейное право Республики Беларусь / Я.И. Функ // Главный бухгалтер. – 2012. – № 17. – С. 67-72.

Романовская А. О., студентка гр. 1772-П
Научный руководитель – **Савчик Е. В.**, м.ю.н.
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОНЯТИЯ «ОТПУСК»

В главе 12 Трудового кодекса Республики Беларусь (далее – ТК Республики Беларусь) закреплён один из основных принципов правового регулирования трудовых отношений в Республике Беларусь – обеспечение права работника на отдых, включая право на отпуск, изложенного в ст. 43 Конституции Республики Беларусь.

Термин «отпуск» охватывает весьма широкий ряд разнообразных явлений, связанных с различными категориями занятого населения и регламентированных нормами различных отраслей права, что существенно осложняет выработку и закрепление в законодательстве его единого общего определения.

Определённую трудность в единообразное понимание отпуска вносит и то, что его различные виды регламентируются не только в трудовом праве, но и в других отраслях права, как это происходит в отношении, например, академических отпусков.

Как отмечает, Н.С. Березуцкая, закреплённое в ст. 150 ТК Республики Беларусь легальное определение отпуска, являющегося единым для всех видов отпусков, содержит некоторые погрешности. В соответствии с ч. 1 ст. 150 «под отпуском понимается освобождение от работы по трудовому договору на определённый период для отдыха и иных социальных целей с сохранением прежней работы и среднего заработка в случаях, предусмотренных Кодексом» [1]. Однако в настоящее время вопрос о сфере трудового права расширен однозначно и закреплён легально в стст. 3–6 ТК Республики Беларусь. К сфере действия трудового права относятся трудовые отношения, основанные на трудовом договоре, а также трудовые и связанные с ними отношения, основанные на членстве, а также трудовые отношения отдельных категорий работников (военнослужащих, служащих государственного аппарата и др.). Поэтому указание на то, что под отпуском понимается освобождение от работы по трудовому договору, по мнению автора, находится в некотором противоречии со стст. 3–6 ТК Республики Беларусь [2].

С точки зрения обычного человека отпуск всегда ассоциируется со временем отдыха, однако, как правильно отмечает О.С. Хохрякова, понятие «отпуск» используется для обозначения совсем иных действий. Так, под отпуском подразумевают и многочисленные, и разнообразные случаи освобождения работников от выполнения их трудовых обязанностей на конкретный срок: в связи с болезнью (иначе называемый отпуском по временной нетрудоспособности); в связи с беременностью и родами (то есть отпуск по беременности и родам); для ухода за ребёнком (отпуск по уходу за ребёнком) [3].

Очевидно, что круг явлений, который охватывает термин «отпуск» довольно широк, что существенно усложняет выработку не только легального определения понятия отпуска и официальное закрепление его в законодательстве, но и единого научного определения. Это связано с тем, что целевое назначение конкретных видов отпусков различается – есть отпуска для отдыха, для обеспечения иных прав и интересов работников, таких как образование, охрана здоровья, забота о подрастающем поколении и т. д.

При определении понятия отпуска используются различные критерии и основания. Под отпуском часто понимают освобождение рабочих и служащих от выполнения трудовых обязанностей на определённое время в случаях, предусмотренных законом, с сохранением места работы (должности). Но, как отмечает О.С. Хохрякова, это определение нельзя назвать удачным, так как: случаи предоставления отпуска могут быть сформулированы не только в законах, но и в локальных актах (коллективном договоре, трудовом договоре, соглашении); а также, это определение не позволяет отделить отпуск от других случаев освобождения от

работы (например, для выполнения государственных или общественных обязанностей, явки в суд и т.д.).

Еще в советское время, по утверждению В. Ф. Францияна, под отпуском для отдыха понимается гарантированное законом ежегодное освобождение рабочего или служащего от выполнения трудовых и иных связанных с ними обязанностей на период времени, предусмотренный законодательством о труде для оплачиваемого отдыха за работу, с сохранением места работы (должности) и средней заработной платы. Такое определение, по мнению автора, содержит все основные признаки понятия отпуска для отдыха рабочих и служащих и отражает его правовой режим. Оно способствует правильному применению норм о реальном ежегодном использовании отпуска для отдыха, направлено на поддержание и укрепление здоровья трудящихся, на восстановление их трудоспособности, на дальнейшее совершенствование и всестороннее развитие личности [4]. Однако на наш взгляд, данное определение также является не совсем полным, так как предоставление отпуска для отдыха является не единственной целью отпуска.

Далее проанализируем определение понятия «отпуск» на примере других стран.

В трудовом законодательстве Российской Федерации, равно как и в трудовом законодательстве Кыргызской Республики, определение понятия отпуска как таковое не сформулировано. В Трудовом кодексе Республики Казахстан (далее – ТК РК) также отсутствует единое определение понятие отпуска, только ч. 2 ст. 87 ТК РК закрепляет цели предоставления оплачиваемого ежегодного трудового отпуска. Согласно ТК РК, такой отпуск предназначен для отдыха работника, восстановления работоспособности, укрепления здоровья и иных личных потребностей работника и предоставляется на определенное количество календарных дней с сохранением места работы (должности) и средней заработной платы [5].

Согласно Трудовому кодексу Республики Армения ежегодный отпуск – исчисляемый в календарных днях период времени, предоставляемый работнику для отдыха и восстановления трудоспособности. В этот период за ним сохраняется рабочее место (должность) и ему выплачивается средняя заработная плата (ст. 158) [6]. В соответствии со ст. 113 Трудового кодекса Азербайджанской Республики «трудовой отпуск — это время отдыха работника с отрывом от производства, используемое им по своему усмотрению для нормального отдыха, восстановления трудоспособности, охраны и укрепления здоровья, продолжительность которого не менее установленного Кодексом» [7].

Таким образом, на основе анализа трудового законодательства Республики Беларусь и ряда других стран можно отметить следующие характерные черты понятия «отпуск»: освобождение от работы; ежегодное предоставление; его целевое назначение; сохранение места работы (должности); сохранение за время отпуска заработной платы. Также следует отметить, что легальное понятие отпуска в этих странах либо является не совсем полным (в том числе и в Республике Беларусь), либо не существует вообще. При этом, учитывая то, что вопрос об определении понятия «отпуск» является теоретическим, считаем, что формирование единого и универсального понятия на сегодняшний день представляется практически невозможным. Однако для устранения существующих противоречий в определении понятия, закрепленного в ТК Республики Беларусь, а именно в связи с отнесением статьями 3–6 ТК к трудовым отношениям не только правоотношений, связанных с трудовым договором, считаем целесообразным: в ч. 1 ст. 150 ТК Республики Беларусь заменить фразу «освобождения от работы по трудовому договору» на «освобождение от выполнения трудовых и иных связанных с ними обязанностей» и изложить данную норму в следующей редакции: «Под отпуском понимается освобождение от выполнения трудовых и иных связанных с ними обязанностей на определенный период для отдыха и иных социальных целей с сохранением прежней работы и среднего заработка в случаях, предусмотренных Кодексом».

Список использованных источников

1. Трудовой кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]: 26 июля 1999 г., № 296-З : принят Палатой представителей 8 июня 1999 г. : одобрен Советом Респ. 30 июня 1999 г. с изм. и доп. от 18.07.2019 г. // КонсультантПлюс: Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
2. Березуцкая, Н. С. Правовое регулирование трудовых отпусков в трудовом кодексе республики Беларусь: вопросы теории и практики [Электронный ресурс] / Н. С. Березуцкая // Электронная библиотека БГЭУ. – Режим доступа: <http://www.bseu.by:8080/handle/edoc/13846>. – Дата доступа: 03.04.2020.
3. Хохрякова, О. С. Правовое регулирование отпусков: история, теория, перспективы совершенствования [Электронный ресурс] / О. С. Хохрякова // Электронная библиотека Российской государственной библиотеки. – Режим доступа: <https://dlib.rsl.ru/viewer/01000767170#?page=1>. – Дата доступа: 03.04.2020.
4. Франциян, В. Ф. О понятии отпуска для отдыха [Электронный ресурс] / В. Ф. Франциян // Научно-практическая электронная библиотека «Наука права». – Режим доступа: <http://www.bseu.by:8080/handle/edoc/13846>. – Дата доступа: 03.04.2020.
5. Трудовой кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс]: 23 нояб. 2015 г., № 414-V: с изм. и доп. от 1 янв. 2019 г. // Параграф: информационные системы. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38910832. – Дата доступа: 03.04.2020.
6. Трудовой кодекс Республики Армения [Электронный ресурс]: 14 дек. 2004 г., № ЗР -124: с изм. и доп. от 13 ноября 2019 г. // Законодательство стран СНГ. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=8660. – Дата доступа: 03.04.2020.
7. Трудовой кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]: 1 февр. 1999 г., № 618- IQ: с изм. и доп. от 03 дек. 2019 г. // Параграф: информационные системы. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30420364&doc_id2=30420364#pos=4;-98&pos2=992;-42. – Дата доступа: 03.04.2020

Саплицкая А. Н., студентка гр. 1873-П

Научный руководитель – **Антоненко-Куличенко Н. С.**, м.ю.н., ст. преподаватель
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

ФОРМА ДОГОВОРА ДОЛЕВОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Как и в отношении большинства других сделок, для договора долевого строительства. Следует отметить, что прямых указаний на форму договора в Указе о долевом строительстве нет, следовательно, при определении формы следует руководствоваться п. 1 ст. 404 Гражданского кодекса Республики Беларусь (далее – ГК), где указано, что договор может быть заключен в любой форме, предусмотренной для совершения сделок, если настоящим Кодексом и иными актами законодательства для договоров данного вида не установлена определенная форма. Полагаем, что отсутствие в Указе о долевом строительстве прямого указания на форму договора, вносит существенную неясность в правовое регулирование отношений по долевому строительству [1].

Так, в юридической литературе Германии отмечается, что законодательное требование формы служит различным целям. На первом плане стоит защита участников от поспешности (функция предупреждения). Форма служит также делу доказательства согласованного содержания (функция доказательства). Наконец, сотрудничество нотариуса при нотариальном письменном удостоверении служит делу юридического просвещения участников (функция консультации). В конкретном случае установленная законом форма может выполнять одну или сразу несколько функций [2, с. 320].

Интересно отметить, что в отличие от гражданского права стран романо-германской системы права в странах англо-саксонской системы права форма договора имеет иное значение, которое в Великобритании и большинстве штатов США проявляется в том, что формальный договор или договор за печатью (contract under seal, deed) является действительным лишь при соблюдении формы. Он не может быть оспорен по каким-либо иным мотивам, кроме дефекта формы, подлога (fraud) и насилия (duress). Таким образом,

форма договора является основным элементом, исключающим обязательность других его элементов. По мнению Р.О. Халфиной, «фактором, содействующим сохранению этой формы, является то, что она в известной мере восполняет отсутствие публичной регистрации гражданских актов в английской правовой системе» [3, с. 95].

Кроме необходимости заключения большинства договоров в письменной форме, в гражданском законодательстве содержится также требование о заключении большинства договоров с недвижимостью путем составления одного документа. Однако в отношении договора долевого строительства такое требование отсутствует.

Полагаем, что договора, для которых необходима государственная регистрация всегда оформляются в письменной форме.

Применительно к долевого строительству законодателем установлено, что государственной регистрации подлежат:

- во-первых, договор долевого строительства;
- во-вторых, залог предоставленного для строительства (создания) многоквартирного дома и (или) иного объекта недвижимости, в составе которых будут находиться объекты долевого строительства, земельного участка, принадлежащего застройщику на праве собственности, или право аренды, субаренды указанного земельного участка и строящегося (создаваемого) на этом земельном участке многоквартирного дома и (или) иного объекта недвижимости;
- в-третьих, право собственности участника долевого строительства на объект долевого строительства и право общей долевой собственности на общее имущество [4, с. 126].

Есть основания полагать, что требование о государственной регистрации договора участия в долевого строительстве является исключением из общего правила о необходимости государственной регистрации сделок с недвижимым имуществом. Это связано с тем, что договор долевого строительства по большому счету, не является сделкой с недвижимым имуществом, поскольку недвижимое имущество при данной конструкции возникает лишь после исполнения застройщиком обязательства по передаче объекта долевого строительства участнику долевого строительства в тот момент, когда за ним регистрируется право собственности на объект долевого строительства.

Требование об обязательной регистрации сделки характерно для законодательства большинства зарубежных стран. Как отмечает Е.А. Васильев, в целом ряде случаев — договоры в отношении отдельных видов имущества (недвижимость, транспортные средства, автомобили, воздушные, морские и речные суда, отдельные виды ценных бумаг) — требуется специальная регистрация сделки в различных реестрах (поземельных, ипотечных книгах, морских регистрах, реестрах акционерных обществ и т.д.). Регистрация договоров в различных реестрах придает договору публичную достоверность, что само по себе наделяет содержащуюся в таком образом оформленных документах информацию очень высокой степенью достоверности [5, с. 235].

Однако общее правило о заключенности договора с момента его государственной регистрации в юридической литературе было подвергнуто критике.

Так, например, Д.О. Тузовым было высказано мнение о том, что с точки зрения логики сложно объяснить, как вообще договор может считаться заключенным с момента его государственной регистрации. Государственная регистрация представляет собой административный акт, т.е. элемент внешний по отношению к договору; она придает последнему действительность, юридическую силу, выступает, таким образом, установленным законом условием его действительности (так называемая *condicio iuris*), но не может каким-либо образом повлиять на его заключение, поскольку заключают договор стороны, а не регистрирующий орган. Действительно, до регистрации договор не имеет действия, юридической силы, однако он является все же заключенным, ибо в противном случае нечего было бы и регистрировать [6, с. 117].

По мнению В.В. Подгруши, государственная регистрация договора не является элементом подлежащей такой регистрации сделки, в силу чего несоблюдение сторонами

требования о регистрации не дает основания для признания сделки ничтожной. Незарегистрированный договор нельзя признать незаключенным, поскольку объектом регистрации выступает договор, т.е. уже совершенная двусторонняя сделка [7, с. 136].

На наш взгляд, содержащееся в ГК положение о том, что договор, подлежащий государственной регистрации, считается заключенным не с момента достижения сторонами соглашения по всем существенным условиям договора в требуемой форме, а с момента его регистрации (п. 3 ст. 403 ГК) позволяет прийти к однозначному выводу, что в отсутствие государственной регистрации договор нельзя признавать недействительным, - его следует считать незаключенным.

По мнению В.В. Чубарова, необходимость в государственной регистрации сделки возникает в том случае, когда в силу особенностей вида договора или его предмета государственной регистрации перехода права недостаточно для надлежащего обеспечения законных интересов участников гражданского оборота. С такой позицией трудно согласиться, поскольку предлагаемый критерий не имеет универсального характера [8, с. 166].

На наш взгляд, следует сохранить государственную регистрацию договора долевого строительства возникновение права собственности на объект недвижимости из которого «оторван» во времени от момента заключения договора, поскольку это позволяет любому участнику гражданского оборота получить информацию о зарегистрированном договоре (принцип публичности), а также обеспечивает защиту имущественных интересов участников оборота, исключая возможность заключения двух и более договоров в отношении одного объекта.

При этом государственная регистрация не относится к форме сделки, которая, как известно, может быть устной или письменной (простой или нотариальной).

Кроме того, из содержания ст. 165 ГК следует, что сам законодатель не причисляет государственную регистрацию сделки к ее форме.

В этой связи ошибочным представляется мнение В.В. Чубарова о том, что государственная регистрация для договора долевого строительства – один из конститутивных элементов, следствием нарушения которого является признание договора незаключенным [8, с. 167].

В отношении государственной регистрации некоторые авторы видят проблему в отсутствии сроков государственной регистрации договоров долевого участия, предлагая установить срок подачи документов на государственную регистрацию, а также пени за нарушение такого срока.

Представляется, что в данном случае отсутствует проблема, решить которую предлагается с помощью столь жестких имущественных санкций. Дело в том, что обе стороны договора долевого строительства заинтересованы в государственной регистрации договора в кратчайшие сроки, поскольку, во-первых, согласно действующему законодательству с момента государственной регистрации у сторон возникают взаимные права и обязанности, и, во-вторых, с момента государственной регистрации у застройщика возникает право на получение денежных средств от участника долевого строительства.

Список использованных источников

1. Гражданский кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]: Кодекс Респ. Беларусь от 7 дек. 1998 г. № 218-З: принят Палатой представителей 28 окт. 1998 г.: одоб. Советом Респ. 19 нояб. 1998 г.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 17 июля 2018 г. № 135-З // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. — Минск, 2020.
2. Гражданское и торговое право зарубежных стран: учебное пособие / Под общ. ред. В.М. Телицин, В.В. Безбаха и В.К. Пучинского. — М.: МЦФЭР, 2014. — 570 с.
3. Халфина, Р.О. Гражданско-правовые отношения / Р.О. Халфина. — М.: РУДН, 2010. — 390 с.
4. Батура, С.П. Гражданское право Республики Беларусь: курс лекций в 2-х ч. / С.П. Батура. — Минск, Молодёжное, 2010. Ч. 1. — 500 с.
5. Функ, Я. Гражданское и торговое право зарубежных государств / Я. Функ. — Минск: БГЭУ, 2014. — 780 с.

6. Тузов, Д.О. Теория недействительности сделок: опыт российского права в контексте европейской правовой традиции / Д.О. Тузов. – М.: Статут, 2007. – 380 с.

7. Подгруша, В. В. Гражданское право: справочник-комментарий / В. В. Подгруша. — Минск: Книжный Дом, 2003. — 832 с.

8. Чубаров, В.В. Вопросы государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним / В.В. Чубаров // Проблемы современного гражданского права: Сборник статей / Отв. ред. В.Н. Литовкин, В.А. Рахмилович. – М.: Городец, 2000. – 320 с.

Ярош А. В., студентка гр. 1873-П

Научный руководитель – **Антоненко-Куличенко Н. С.**, м.ю.н., ст. преподаватель
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ НОРМАТИВНЫХ ПРАВОВЫХ АКТОВ

Нормативные правовые акты представляются для проведения юридической экспертизы в виде оригинала и двух его (их) копий на бумажных носителях.

Нормативные правовые акты, направляемые для проведения юридической экспертизы, должны быть подписаны руководителями нормотворческих органов, принявших (издавших) данные акты, а во время отсутствия этих должностных лиц – лицами, исполняющими их обязанности.

Юридическая экспертиза нормативных правовых актов проводится главным управлением юстиции в течение 10 рабочих дней. Течение срока проведения юридической экспертизы начинается со дня, следующего за днем поступления нормативного правового акта в главное управление юстиции.

Юридическая экспертиза нормативных правовых актов, в которых содержатся важные и (или) срочные мероприятия, подлежащие немедленной реализации, производится не позднее рабочего дня, следующего за днем поступления их в главное управление юстиции.

Критериями оценки представленных на юридическую экспертизу нормативных правовых актов являются:

- соответствие Конституции Республики Беларусь, нормативным правовым актам Президента Республики Беларусь, законам Республики Беларусь и иным нормативным правовым актам большей юридической силы по отношению к оцениваемому нормативному правовому акту, в том числе устанавливающим требования нормотворческой техники;
- соответствие международным договорам Республики Беларусь.

При проведении юридической экспертизы не подлежат оценке установленные в нормативных правовых актах финансовые показатели, индексы, коэффициенты, нормативы, лимиты и иные показатели, а также формулы их расчета, за исключением оценки их соответствия показателям, установленным нормативными правовыми актами большей юридической силы.

Информация о нормативных правовых актах, не подлежащих включению в Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь (далее – НРПА) по результатам юридической экспертизы, доводится главным управлением юстиции до заинтересованных нормотворческих органов и НЦПИ в виде отрицательного заключения, копии такого заключения соответственно в 3-дневный срок с даты принятия заключения. Нормативные правовые акты, не подлежащие включению в НРПА по результатам юридической экспертизы, возвращаются главным управлением юстиции нормотворческому органу и не вступают в юридическую силу.

Не позднее чем на следующий рабочий день после размещения НЦПИ на Национальном правовом Интернет-портале Республики Беларусь информации о

нормативных правовых актах, включенных по результатам юридической экспертизы в НРПА, оригинал (оригиналы) нормативного правового акта и положительное заключение направляются главным управлением юстиции соответствующим нормотворческим органам.

В связи с этим Г.А.Василевич правильно отмечает, что «к сожалению, в законодательстве прямо не решен вопрос о том, что могут предпринять областные, Минский городской Совет депутатов, областные, Минский городской исполнительные комитеты, если они не согласны с заключением Министерства юстиции. На наш взгляд, указанные органы должны обладать правом обращения в Конституционный Суд с целью проверки (подтверждения) конституционности (законности) принятых решений нормативного характера. Аналогичным правом, кстати, должны обладать и иные органы, чьи акты проходят экспертизу в Министерстве юстиции» [1].

В соответствии с Указом Президента Республики Беларусь от 20 июля 1998 г. № 369 «О Национальном реестре правовых актов Республики Беларусь» нормативные правовые акты направляются в Национальный центр правовой информации (НЦПИ) для их включения в Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь в трехдневный срок со дня получения положительного заключения Министерства юстиции, управления юстиции [2].

Правовым актам, включенным в Национальный реестр, присваиваются регистрационные номера Национального реестра.

Согласно ч. 4 ст. 7 Конституции Республики Беларусь нормативные акты государственных органов публикуются или доводятся до всеобщего сведения иным предусмотренным законом способом [3].

Согласно п.п. 1.1 п. 1 Декрета Президента Республики Беларусь от 24 февраля 2012 г. № 3 «О некоторых вопросах опубликования и вступления в силу правовых актов Республики Беларусь», официальным опубликованием правовых актов, включаемых в Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, является доведение этих правовых актов до всеобщего сведения путем размещения их текстов в полном соответствии с подписанными подлинниками на Национальном правовом Интернет-портале Республики Беларусь [4].

Направление правовых актов для обнародования (опубликования) в соответствии осуществляется государственными органами (должностными лицами) в течение трех дней после включения этих актов в Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь.

Неофициальными изданиями областных, Минского городского Советов депутатов, областных, Минского городского исполнительных комитетов являются также периодические печатные издания, определенные этими Советами и исполкомами.

Правовые акты, направленные в газеты для официального опубликования, должны быть опубликованы не позднее чем в пятидневный срок со дня их получения.

Официальное опубликование нормативных правовых актов местных Советов депутатов, исполнительных и распорядительных органов первичного территориального уровня, решений, принятых городским (городов районного подчинения), поселковым, сельским референдумом, осуществляется путем воспроизведения текстов этих актов в полном соответствии с подписанными подлинниками в официальных периодических печатных изданиях, определяемых в соответствии с законодательством этими Советами депутатов, исполнительными и распорядительными органами, и (или) по их решению путем воспроизведения текстов нормативных правовых актов в полном соответствии с подписанными подлинниками (в виде копии оригинала) на официальных сайтах этих государственных органов в глобальной компьютерной сети Интернет либо на соответствующих страницах официальных сайтов вышестоящих государственных органов (п. 1.5 Декрета Президента Республики Беларусь от 24 февраля 2012 г. № 3 «О некоторых вопросах опубликования и вступления в силу правовых актов Республики Беларусь»).

Согласно ст. 122 Конституции Республики Беларусь местные Советы, исполкомы на основании действующего законодательства принимают решения, имеющие обязательную силу на соответствующей территории. Решения местных Советов, не соответствующему законодательству, отменяются вышестоящими представительными органами.

Решения местных исполнительных и распорядительных органов, не соответствующие законодательству, отменяются соответствующими Советами депутатов, вышестоящими исполнительными и распорядительными органами, а также Президентом Республики Беларусь.

Решения местных Советов, исполкомов, ограничивающие или нарушающие права, свободы и законные интересы граждан, а также в иных предусмотренных законодательством случаях могут быть обжалованы в судебном порядке.

Нормативные акты Советов и исполнительных комитетов подлежат публикации в местных периодических изданиях. Нормативные правовые акты областных и Минского городского Совета депутатов, областных и Минского городского исполнительных комитетов публикуются в Национальном реестре правовых актов Республики Беларусь и его электронной версии. Решения Советов и исполкомов вступают в силу в порядке, предусмотренном законодательством Республики Беларусь.

Список использованных источников

1. Василевич, Г.А. Конституционность (законность) актов органов местного управления и самоуправления / Г.А. Василевич. – [Электронный ресурс] // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

2. О Национальном реестре правовых актов Республики Беларусь [Электронный ресурс]: Указ Президента Республики Беларусь от 20 июля 1998 г. № 369 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

3. Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). – Минск: Амалфея, 2005. – 48 с.

4. О некоторых вопросах опублико

5. вания и вступления в силу правовых актов Республики Беларусь [Электронный ресурс]: Декрет Президента Республики Беларусь от 24 февраля 2012 г. № 3 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

СЕКЦІЯ 8. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Секція 8	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА
Секція 8	АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГУМАНИТАРНОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА
Section 8	THE PROTECTION PROBLEMS OF THE HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

*Голова секції – к.і.н., доцент **Крук О.І.**, завідувач кафедри філософії і суспільних наук*

Підсекція	ФІЛОСОФІЯ
Подсекция	ФИЛОСОФИЯ
Subsection	PHILOSOPHY

<i>Голова підсекції</i>	<i>к.філос.н., доцент Киселиця С.В., доцент кафедри філософії і суспільних наук</i>
<i>Секретар</i>	<i>к.філос.н., доцент Шакун Н.В., доцент кафедри соціальної роботи</i>

Агафوشина М. П., аспірантка кафедри менеджменту та державної служби
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, к. філос. н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМА САМОДОСТАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У РОЗБУДОВІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Одна з найактуальніших проблем сучасної України – формування самодостатніх територіальних громад, що є необхідною умовою успішної розбудови держави та основою поступального розвитку країни. Адже ефективне управління та самоуправління у будь-якому суспільстві уможлиблюється лише за наявності широко розповсюдженої системи місцевого самоврядування – основної ознаки демократії.

Питання щодо створення самодостатніх суб'єктів в регіонах густонаселеної України вже тривалий час стоїть досить гостро. Принцип їх самостійності, що проголошений у Конституції України, практично не втілений, чим, фактично, порушується норма закону. Переважна більшість територіальних громад України, маючи право вирішувати всі питання місцевого значення, не є на це спроможною.

Світовий досвід свідчить, що тільки самодостатня територіальна громада може ефективно організувати колективну життєдіяльність, беручи участь в управлінні власними справами безпосередньо або через своїх обранців у підконтрольних їм органах, що створює простір для ініціативності та творчості. Отже, актуальним завданням є дослідження особливостей розвитку територіальних громад з точки зору їхньої самодостатності [1, с. 1].

На цьому тлі не втрачає соціальної привабливості програмний вислів давньогрецького філософа Аристотеля в одній з його найвизначніших праць «Політика»: «Держава створюється не задля того, аби жити, а здебільшого для того, щоб жити щасливо» [2, с. 80]. Відповідно до Конституції України, громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Наразі питання налагодження дієвої комунікації між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, засобами масової комунікації та громадськістю регулюються Законами України «Про інформацію», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про звернення громадян», «Про місцеве самоврядування в Україні», Указом Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні», Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки.

Вирішуючи це питання, стає зрозумілим, що необхідно удосконалити механізм регулювання процесу обміну інформацією, зокрема впровадити принцип партнерської взаємодії, що передбачає не тільки інформування населення, а і налагодження ефективного зворотного зв'язку, проведення відповідної роз'яснювальної роботи, встановлення громадського контролю за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування. У зв'язку з цим існує нагальна потреба у розробленні основних засад державної комунікаційної політики, впровадження стандартів інформаційного обміну між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, засобами масової комунікації і громадськістю.

У такому контексті доречно звернутися до сучасної комунікативної філософії, в основі якої знаходяться теоретичні розвідки К. Апеля, Ю. Габермаса, К. Ясперса, В. Кульмана, П. Ульріха, Д. Белла, Е. Тоффлера. Цей напрям у сучасній західній філософії головним предметом і методом свого дослідження називає повсякденне мовленнєве спілкування між людьми. Відтак, комунікація перетворюється на парадигму філософування, якій за соціальною значущістю поступаються філософія буття та філософія свідомості. Зміна парадигми, яка позначається очевидним переходом від феноменології до філософії комунікації і соціології, що ґрунтується на цілераціональній дії, до соціальної теорії комунікативної дії, спрямованої на виявлення фундаментальніших засад філософування, порівняно з тими, які могли б бути виведені з людської суб'єктивності. Це стосується, також, визначення достеменності й універсальності знання, обґрунтування правильності та загальної значущості етичних норм і цінностей. Тому комунікативна філософія безпосередньо пов'язана із комунікативною етикою, яка розробляє процедуру практичного дискурсу. Зводячи інтерсуб'єктивність до засад соціальної теорії комунікативної дії, комунікативна філософія досліджує можливості пом'якшення суперечності між «життєвим світом» і «системою», що в політиці позначається прагненням до демократизації, консенсуально-дискурсивне розв'язання конфліктних ситуацій шляхом досягнення порозуміння, а також консенсуально-дискурсивної легітимзації держави [3].

Відомо, що джерелом влади в Україні є народ. Реально це називається представницькою демократією: коли під час виборів народ делегує свої повноваження іншим рівням органів влади, щоб задовольняти власні потреби. Українці роблять це один раз в п'ять років. Але чи достатньо цього? Очевидно, ні. У великій кількості людей бажання і потреби виникають часто спонтанно і непрогнозовано і передбачити їх та способи реалізації на п'ятирічку вперед практично нереально. Коли і народ, і влада зрозуміють, що ходити раз на п'ять років на вибори – **цього** замало для розбудови демократії, відтак, люди повинні самі долучатися до дій влади, починати активно щоденно впливати на її рішення.

Це можна назвати **учасницькою демократією, або її ще називають демократією участі**. Саме тому, на наше глибоке переконання, розподіл повноважень доцільно здійснювати знизу вгору. Тож, в першу чергу необхідно визначити повноваження місцевих органів, а потім – центральних органів влади. Таким чином будуть досягнуті цілі такої нагальної реформи місцевого самоврядування. Зокрема: наближення послуг соціального, адміністративного та комунального характеру до місць проживання жителів; надання ресурсів громадам задля належного забезпечення системи послуг; визначення місцевих податків і зборів та отримання доступу до міжнародних кредитів.

Отже, доходимо висновку, що досягнення максимально можливої самодостатності територіальної громади є основою місцевого, регіонального і, насамкінець, загальнодержавного розвитку будь-якої країни. У цьому, спрямованому на розбудову громадянського суспільства, процесі Україна не повинна бути винятком. Фінансова децентралізація здійснює позитивний вплив на забезпечення громад фінансовими ресурсами, за умови економічно обґрунтованого розподілу доходів і видатків для забезпечення відповідних бюджетів, що необхідно для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України. Акцентуємо на актуальності принципового визнання громадянина найвищою цінністю в демократичній державі, адже уряди повинні існувати задля служби людям, а не задля того, щоб вони слугували виконавчій владі. Демократична держава завжди покладається на широку громадську участь у процесі державотворення. Тож, стратегічним завданням нашої держави має стати активізація громадських рухів, інституалізація суспільних комунікацій, розробка та впровадження ефективної комунікаційної внутрішньої та зовнішньої політики. Все це потребує, також, зміни філософської парадигми, покладеної в основу державного управління соціально-інформаційною сферою сучасної України.

Список використаних джерел

1. Кузьменко С.Л.. Самодостатність територіальної громади: поняття та основні засади. *Теорія та практика державного управління*. 2017. №2(57). С 1-6.
2. Арістотель. Політика. Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. 239 с.
3. Енциклопедія сучасної України. Доступно: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=4421 (15.04.2020.)

Ваховский С. В., магистр системного программирования (*г. Чернигов, Украина*)
Киселица С. В., к. филос. н., доцент кафедры философии и общественных наук
Национальный университет «Черниговская политехника» (г. Чернигов, Украина)

КОЛЛИЗИЯ БИОСФЕРНОГО И АНТРОПОСФЕРНОГО В ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Жизнь на планете Земля представляет собой динамическую сущность, которая постоянно модифицируется в соответствии с изменениями основополагающих параметров среды обитания. В известном нам макром мире биологические виды всегда были объектом мутаций вследствие климатических перемен или экологических катастроф. Исходя из противоречивости человеческого бытия, вернее дуалистической природы человека, имели и продолжают иметь значение взаимодействие видовых факторов, которые обеспечивают гомеостаз текущего состояния биосферы. В условиях, когда это становится невозможным, вступают в силу механизмы, направленные на поиск нового стабильного соотношения биоты [1] и климата. В процессе такого поиска интересно рассмотреть возможность разумного сосуществования биосферного (материально-органического) и антропосферного (духовно-социального) в человеческой жизнедеятельности.

В 1986 году математическая модель «Маргаритковый мир» продемонстрировала научной общественности механизмы обеспечения гомеостаза [2]. В первой версии модели (вместе с изменяющейся солнечной активностью) были представлены белые и черные маргаритки, отображающие процессы старения звезды из сопутствующим увеличением лучистой энергии. Результаты расчетов показали: пока лучистая энергия звезды обеспечивает температуру зоны обитания маргариток (от 5 до 40 градусов С), пропорциональное соотношение белых к черным стремилось к обеспечению наиболее комфортной температуры (20 градусов С). Несмотря на критику данной модели, последовавшие доработки и введения уточняющих факторов приводили лишь к увеличению поддержки динамического равновесия в зоне климатического комфорта. Вкратце: видовое разнообразие усиливает способность биосферы к гомеостазу.

Перед возможным достижением гармонического соответствия биосферы и антропосферы, происходит период адаптации. На начальном этапе он характерен короткой продолжительностью жизни поколений при большом количестве потомков, часть из которых за счет мутаций и естественного отбора, формируют наиболее жизнеспособное следующее поколение и следующую волну потомства. Следующие поколения, в процессе своей дальнейшей жизнедеятельности, позитивно влияют на географические и климатические условия существования: обогащение почвы, изменение химического состава атмосферы и прочее. Процесс имеет название суксекция [3]. Чем ближе этот цикл к точке обеспечения гомеостаза, тем менее интенсивным является этот процесс и по его достижению почти полностью приостанавливается, продолжительность жизни наиболее успешных видов (доминантные виды) увеличивается, количество потомства снижается и, в итоге, образуется климаксное сообщество.

Следовательно, обратные изменения климата в сторону неблагоприятных условий для биоценоза, служат возможному возобновлению процессов, предшествовавших появлению климаксного сообщества с уменьшением продолжительности жизни поколений и увеличению плодородности. Интересно, что наиболее характерен этот процесс для биологических видов, которые не занимали приоритетное положение в прежней экосистеме, получая этим самым адаптационные преимущества перед видами-доминантами. Как результат, доминирующие виды оказывались наиболее подвержены вымиранию в случае существенных параметральных отклонений от привычных условий среды обитания.

Жизнедеятельность человека на текущий момент имеет стойкую тенденцию к влиянию на внешнюю среду обитания, экологические и климатические условия, ведущие к снижению видового разнообразия на планете [4]. Современная индустрия также осуществляет серьезный экологический стресс как на биосферу в целом, так и на антропологическую сферу в частности. Последняя является инертной по отношению к скорости изменений внутри себя, что обуславливается зависимостью от множественных сфер антропогенного влияния: энергетическая, экономическая, транспортная, военная и так далее.

Таким образом, в течение предыдущего десятилетия наблюдаем систематические климатические изменения, которые требуют дальнейших интегральных исследований: не свойственные отдельным регионам объемы снежного покрова (резко выше и ниже норм), аномальные для сезона температурные режимы, чрезмерное количество дождевых осадков, разрушительная сила ветра и прочее. На данный момент однозначно сложно утверждать, в каких пропорциях естественные (астрономические, физические, химические, биологические) причины и ноосферные [5, 6] (антропогенные, техногенные) причины обеспечивают данный спектр изменений. Пандемия COVID-19 одновременно показала, как техническую неготовность человека к подобного рода мутациям известного вируса, так и саму возможность подобных мутаций с неконтролируемыми последствиями глобального масштаба. Стоит отметить, что человечеству SARSr-CoV как вид коронавируса известен с 2003 года [7]. С тех пор активно изучающийся и имевший (до 2019 года) несколько лабораторно зафиксированных вспышек, этот факт не смог повлиять на предотвращение или минимизацию последствий столь масштабной смертоносной эпидемии.

Подводя итоги вышеперечисленному, можем с уверенностью утверждать: *Homo sapiens* или *Homo intelligens* [8] имеет риск столкнуться с ситуацией, когда он сам синергично [9] может стать свидетелем и непосредственным участником развития новой биосистемы. Независимо от причин наблюдаемых явлений, жизнедеятельность современного человека имеет четко выраженную корреляцию параметральных изменений его привычного существования (популяционного ареала, естественной среды обитания, устоявшегося климата, хозяйственно-экономической модели, социально-демографической структуры и тому подобное) в тенденции к ускорению.

Человек как доминирующий вид, несмотря на весь его научно-технический арсенал (являющийся несомненным преимуществом по отношению к другим, известным науке,

существам) собственные решения по искусственной адаптации к новым условиям обитания не может осуществить мгновенно, так как это объективно требует длительного срока для научных исследований, апробации и «введения в эксплуатацию» результатов. В долгосрочной перспективе, по совокупности факторов, этот прогноз является неблагоприятным для человеческого существования и потенциально содержит высокую степень, как минимум, дискомфорта, как максимум, опасности с риском вымирания человека биологического, если человек антропологический не установит пределы допустимого в своей жизнедеятельности. Степень неблагоприятности прогноза напрямую зависит от скорости изменения сегментов геосферы, биосферы, климата по отношению к научно-технической, социально-политической и морально-этической системам координат в глобальном мире.

Список использованных источников

1. Моисеев Н. Н. Универсум. Информация. Общество. Москва, 2001. Доступно: <https://www.twirpx.com/file/798558/> (18.04.2020.)
2. Watson, A.J.; Lovelock, J.E. (1983). Biological homeostasis of the global environment: the parable of Daisyworld. *Tellus B (International Meteorological Institute)* 35 (4): 286–9.
3. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста. Москва, 1988. Доступно: <https://runivers.ru/philosophy/lib/book6249/146742/> (17.04.2020.)
4. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. Москва, 1987. Доступно: <http://psylib.org.ua/books/shard01/index.htm> (15.04.2020.)
5. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. Москва, 1991.
6. Леруа Э. Потребность в идеализме и факт эволюции. – Париж, 1927. (Le Roy Edouard. L'exigence idéaliste et le fait de l'évolution. Paris: Alcan, 1927.)
7. Корона-вирус становится агрессивным. Интервью с академиком А. Г. Чучалиным // Вестник «Здоровый образ жизни», 2003 г., №9 (237). Доступно: <https://viplissa.livejournal.com/2341853.html> (19.04.2020.)
8. Masuda Y. Hypothesis on the genesis of homo intelligens // *Futures*. N.Y., 1985. Vol. 17, № 5. P. 479-494.
9. Хакен Г. Синергетика: Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. Москва, 1985.

Глушко О. В., аспірант кафедри
інформаційно-вимірювальних технологій, метрології та фізики
Науковий керівник – **Киселиця С.В.**, к. філос. н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЭКОЛОГІЧНІСТЬ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНИХ СИСТЕМ У ЦІННІСНИХ КООРДИНАТАХ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ

Цінності – дуже популярний у сучасній лексиці термін. Адже ціннісні орієнтири існують у життєдіяльності як кожної свідомої людини, так й організацій, що працюють в межах визначених цивілізаційних пріоритетів. Цінністю, а ргіогі, є будь-яке матеріальне чи ідеальне явище, що має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я, енергію тощо, те, заради чого вона живе. Дослідженню людських цінностей присвячена аксіологія – сукупність філософських вчень про морально-етичні орієнтири людини [1].

Наразі людство опинилося в глобальному густонаселеному світі, динамічний характер якого, своєю чергою, потребує все більшого споживання електроенергетичних ресурсів. Разом з цим, людина, перебуваючи в індивідуалізованій та дещо егоїстичній ціннісній системі координат, все ж таки змушена переоцінити існуючий стан речей та нагальну необхідність зміни вектору щодо значущості матеріальних благ в її життєдіяльності. Це передбачає екологічність мислення, дієвість інноваційної політики, поширення ресурсозберігаючих технологій, конкурентоздатність економних енергетичних систем тощо.

Тож ми все частіше переймаємось питаннями гармонізації природного та соціального середовища існування *homo sapiens*, мобілізації моральних ресурсів, прогностичної здатності до ідентифікації джерела загрози. У людства поступово формується якісно новий екологічний підхід, що окреслює потребу в здоровому і безпечному довкіллі як домінуючу та визнає його абсолютною суспільно-вартісною цінністю. Відтак, необхідною (атрибутивною) ознакою екологічного мислення є визнання виняткової пріоритетності проблеми стійкості біосфери по відношенню до антропогенних діянь серед усіх інших проблем практичної діяльності людини [2].

Відомий вислів Сократа «Пізнай самого себе, і ти пізнаєш світ!» дозволяє побачити те спільне, що характеризує єдність мікросвіту, макросвіту і мегасвіту – ідентичність їх структури і поведінки. Структурна ідентичність цих світів ґрунтується на загальному принципі «золотої пропорції», властивій й космічним мегатілам, і живим земним істотам, і мікрооб'єктам. А їх розвиток – це спіраль: галактична, біосоціальна і внутрішньоатомна. Просторово-тимчасова подібність світів є відображенням того загального, що властиве світові загалом – його енергетичної сутності. Космічні процеси ініціюють накопичення енергетичного потенціалу на планеті у вигляді геологічних, біологічних та соціальних явищ. Так, сонячна активність визначає періодичність техногенних катастроф, пасіонарність поведінки соціуму і навіть кон'юнктуру нафтового ринку. Як матеріальний, так і духовний світи (Всесвіт, людина, атом тощо) – це різновиди енергетичного світу, де все підпорядковано тріадичному процесу – перетворення потенціалу в роботу і формування нового структурного потенціалу для подальшого еволюційного розвитку.

Саме поняття «енергія» має в своїй основі корінь «ерг», що означає «робота». Якщо лексична частка «ен» означає вплив всередину – зовнішню роботу над предметом, то «синергія» характеризує колективну узгоджену дію елементів під впливом структурного (організуючого) потенціалу системи. Енергетика, за великим рахунком, – це система, яка реалізує наявний потенціал, що перетворює його в енергію, в дії, спрямовані на досягнення бажаного результату, або в енергію руйнування (при відсутності цільового управління процесом) [3].

Основною з таких змін, які мають довготривалий вплив і принципово змінюють наші уявлення про енергетику майбутніх десятиліть, є перспектива нестачі енергії. Як відомо, ця проблема була сформульована та обґрунтована (виходячи з тогочасного рівня знань) ще в середині минулого століття членами так званого Римського клубу. З тих пір людство потерпає від «Дамоклового меча» енергетичного дефіциту, можливої нестачі енергоресурсу для свого подальшого існування. На початку нинішнього століття ситуація почала змінюватися. Розвиток науки, техніки і технологій відкрили людству не тільки можливість ефективного комерційного використання в широких масштабах поновлюваних джерел енергії (таких як сонячна, геотермальна, енергія вітру, припливів і таке інше), але й практично необмежених обсягів нетрадиційних ресурсів вуглеводневої сировини (метану вугільних пластів, важкої нафти, нафтових пісків і природних бітумів, нафти і газу в щільних формаціях, включаючи сланцеву нафту і сланцевий газ) [4]. Ці ж фактори – розвиток науки, техніки і технологій – дають можливість приступити, якщо не зараз, то в найближчому майбутньому, і до економічно рентабельної розробки традиційних пластів нафти і газу, які практично не використовуються. Все це разом узятє призвело не тільки до зниження загроз енергетичного дефіциту, а й до необхідності переосмислення проблем і перспектив світового енергетичного балансу загалом.

Таким чином, ціннісна система координат людини у глобальному світі, зорієнтована на гуманне та економне ставлення до довкілля, дозволяє суттєво обмежити ризики від неконтрольованих, невиправданих і часто нерозумних власних дій, убезпечитися від ймовірно катастрофічних наслідків надмірного енергоспоживання. Зростання ефективності використання доступної енергії, формування адекватної сучасним викликам інноваційної політики та економіки, заснованої на малоенергоємних нано-, біо-, інформаційних, когнітивних та інших подібних технологіях мінімізує дефіцит енергетичних джерел.

Список використаних джерел

1. Лісовий В. Цінність // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. ред. кол.) та ін. – Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 707. 742 с.
  2. Шайгородський Ю. Ж. Цінності як детермінанти суспільного розвитку / Ю. Ж. Шайгородський // Сучасна українська політика. – Київ: Центр соціальних комунікацій, 2012. Вип. 26. С. 219-228.
  3. Бушуев В.В. Энергия и энергетика. М.: Энергия, 2003. 207 с.
  4. Воропай Н.И, Осак А.Б. Электроэнергетические системы будущего// Энергетика XXI века: философия и форсайт. Вып. 5, 2014.
-

Зеленський В. О., Корицька А. Є., студенти груп ФК-181, ФК-171

Науковий керівник – **Киселиця С. В.,** к. філос. н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МІРКУВАННЯ ЩОДО СЕНСУ БУТТЯ: ЗАБУТТЯ ЧИ НАДБУТТЯ?

Ні для кого не є секретом, що людина – це єдина істота на землі, яка не просто усвідомлює факт свого існування та приналежність до Всесвіту, але й намагається знайти своє унікальне призначення у життєвій системі координат, зрозуміти сенс свого існування. Саме ця особливість є її радикальною відмінністю від будь яких інших форм життя. Часто химерне і неоднозначне питання про сенс буття, загалом, має заплутану і довгу історію, що у просторі та часі збігається із зародженням філософії. Адже із давніх-давен мислителі, поставивши це питання собі й науці, досі шукають на нього бодай якусь аргументовану, зрозумілу і прийнятну для переважної більшості мислячих людей відповідь.

Власне, більшість із тих, кого хоч якось хвилює ця проблема розмірковують шаблонно: «Я живу заради того чи цього...», «Я живу, щоб бути добрим чи злим генієм...» тощо. І саме існування таких шаблонів цілком зрозуміле, адже коли індивід прагне сформулювати думку про власну сутність і призначення, він, здебільшого, робить це на підґрунті масової культури. Типовою для сучасної молоді людини життєвою ситуацією, за нашими спостереженнями, є відсутність стійкої ієрархії цінностей, через що неможливо сформувати цілісний погляд на особистість, або визначити мету, роль чи сенс власного існування. Важко визнавати, що лише мізерна кількість людей серед нашого щоденного оточення не схильні мислити за шаблонами, які настійливо і часто непомітно (за технологією «25-го кадру») пропонуються масовою культурою.

Всі ці філософські пошуки дуже ускладнюються повсякденним існуванням, адже людина має жити тут і зараз, виконувати свою буденну роботу, і байдуже, чи знає вона та її оточення про те, чому вона завітала в цей світ і яка її кінцева мета. У той же час, мисляча істота усвідомлює, що земне життя дається лише один раз і що їй не просто змиритися з фактом кінцевості. Зрозуміло, що вчинки людини так чи інакше впливають на навколишнє середовище та людей, що нас оточують. Саме тому формування ієрархії цінностей носить не абстрактний науково-теоретичний характер, а має важливий та конкретний етико-практичний зміст. За кожним із нас прослідковується певний вплив на долю конкретних людей, який так чи інакше впливає на загальний розвиток та змінює світ. Неможливо прожити життя, не лишивши за собою згадки. Наші сліди можуть бути абсолютно різними: потомство, винахід, творіння, тобто те, що буде нагадувати про наше існування, адже без цього людина зникає безслідно і назавжди. Але ми є в цьому світі, ми існуємо, отже, присутні в світовому процесі, в житті. «Бытие означает присутствие» [3, с. 241]. Можливо саме це і є двигуном, поштовхом для того, аби зрозуміти істину своєї присутності у світі, свою роль, позаяк кожен із нас у кінцевій меті хоче не загубитися в часі, а якось реалізувати себе і не завжди важливо влучно чи ні.

У такому контексті надзвичайно важливим для становлення відповідальної особистості є ознайомлення з думками деяких відомих людей, з їх життєвим досвідом, світоглядними настановами щодо цього важливого питання, адже для деяких з них питання суті людського

життя було одним із найбільш важливих пріоритетних життєвих напрямків. До того ж їх слова – це своєрідна форма безсмертя, по суті це і є сенс їх життя та його нескінченності.

Справедливо стверджував Конфуцій: «У людини два життя: друге починається, коли розумієш, що життя тільки одне» [1]. Можливо сенсом буття є саме пізнання цього? Адже коли ми не задумуємося про швидкоплинність часу у земному вимірі, ми не можемо в повній мірі осягнути цінність кожного моменту, кожного повороту життєвої дороги. Коли ми розуміємо, що життя одне, то тільки тоді ми сприймаємо кожну можливість по-іншому, приходимо до розуміння безцінності кожної секунди буття.

Проте, чим далі людина заглиблюється у це філософське питання, тим більше виникає ідей. Тож, коли людина ставить своє життя з точки зору секунди у загальносвітовому просторі вона починає гадати, а чи не краще було б жити вічно? Виникає закономірне питання смерть чи безсмертя?

Франсуа Ларошфуко у свій час чесно зазначив: «Ми всього боїмося, як і належить смертним, і всього хочемо, наче нагороджені безсмертям» [2]. А й справді: людина у будь-якому світі – чи тодішньому, розміреному чи сучасному, стрімко змінюваному – намагається знайти своє, і тільки своє місце під Сонцем, завжди має амбітні плани, переслідує високі чи приземлені цілі та не завжди використовує свій потенціал правильно, часто стається не так, як гадається. Інстинкти починають відходити на інший план тоді, коли мотивом руху людини виявляється не егоїстичний намір, а благородна мета – залишити по собі щось величне, щоб її запам'ятали теперішні та дізналися про її існування наступні покоління. Ціннісна шкала кожної мислячої людини вибудовується навколо бажання дістатися власної вершини будь-яким шляхом, беручи на себе все більше та більше відповідальності, в той же час не розуміючи, що всього не осягнути, що «нагородою» може бути як незабуття, так і забуття. Адже як нас можна ще запам'ятати, якщо немає можливості вічно знаходитися у матеріальному вимірі?! Вільям Фолкнер вдало і, на нашу думку, досить актуально висловився щодо незнищенності духовного життя людини, де її єдина можливість стати безсмертною полягає в тому, щоби залишити після себе дещо безсмертне. Сенсожиттєві міркування іншого непересічного мислителя Федора Достоєвського є не менш актуальним посланням для майбутніх поколінь: «Ідея про безсмертя – це саме життя, живе життя, його кінцева формула, головне джерело істини і пра-вильної свідомості для людей» [4].

Думки про безсмертя та прагнення його – це прагнення вийти за межі природного світу, в якому все живе свідчить про невідворотність кінця. Проте навряд чи в цьому світі існує хоча б одна свідомо людина, яка б колись не хотіла вийти за межі реального світу і дізнатися, все ж таки, яке воно, вічне життя, віра в яке завжди нероздільно пов'язана з прагненням людського духу до трансцендування, що найповніше відображено в релігійних вченнях. До прикладу, християнство вбачає безсмертя в існуванні безсмертної душі, яка продовжує жити у потойбічному світі, до того ж із чіткою детермінованістю, відповідно до якої душу грішної людини чекають вічні муки й страждання. Душа ж праведника успадковує Царство небесне, внаслідок чого людське існування здобуває цілісність, повноту, завершеність, досконалість тощо, тобто все те химерне та неосяжне, чого прагне, але так і не спроможна досягти людина у своєму земному житті.

Забуття чи надбуття? Кожен із нас сам окреслює цілі свого життя та шляхи їх реалізації у прагненні до кращого. Головне – діяти, а не чекати, що «впаде манна небесна», адже саме в момент дії, ми маємо найбільшу впевненість у досягненні істинного буття.

Список використаних джерел

1. Конфуцій // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3. 792 с.
2. Ларошфуко, де Ф. Максими, М.: Азбука-Аттикус, 2015. С.86-87.
3. Хайдеггер М. Что зовется мышлением? / Пер. Э. Сагетдинова / Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского». – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – 320 с.
4. Пушак Ю. Особливості компетентного читання творів Достоєвського в сучасній Україні (1991–2008) // Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови, 2011. Вип. 18. С. 233–240.

Киселиця С. В., к. філос. н., доцент кафедри філософії і суспільних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
Пономаренко М. І., студентка IV курсу ННІ української філології та соціальних комунікацій
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (м. Черкаси, Україна)

ХРИСТИЯНСЬКІ МОТИВИ В ЕТНОГРАФІЇ УКРАЇНСТВА

Свідомі українці у всьому світі намагаються зберегти свою національну приналежність. Найпростішим, можна сказати, повсякденним способом ідентифікаційного окреслення є образотворче мистецтво. Для ментального здоров'я українства актуальним повсякчас залишається не тільки підтримання інтересу спільноти до декоративно-прикладного мистецтва, а й вивчення мотивів, що спонукають пересічних людей до творчості в той чи інший період.

У такому контексті намагаємося переосмислити християнську символіку та її значення в духовній культурі українського народу. Одним із основних способів зрозуміти цей феномен є застосування методів компаративного аналізу і збігу логічного та історичного або, висловлюючись потужною філософською мовою Г. В. Ф. Гегеля, генотипу й фенотипу.

Зміст Священного Писання тривалий час панував у мистецтві, формуючи в народній свідомості культ звільнення Христа [1]. Біблійні афоризми, образи, сюжети, короткі, але вкрай герменевтично насичені поняття («важкий Хрест», «шлях на Голгофу», «цар Ірод», «зрадник Іуда» й таке інше [2]) століттями формували містико-релігійні уявлення про світ і підживлювали фантазію та системи життєвих цінностей, світоглядних орієнтирів, моральних оцінок людини.

Найважливіші догмати й постулати церкви про слухняність, терпіння, воздаяння на тім світі формували у людини уявлення про вічне існування та неминучість дарунків долі, що знаходяться поза межами земних порядків. Після страшного суду і другого пришествя Христа кожен міг сподіватися на порятунок у світському розумінні або спасіння – у релігійному від недосконалості цього світу, тимчасового пристанища душі, яка постійно знаходиться у темниці (тілі). Символи і проповіді намагалися переконати глядача і слухача в тому, у що, насправді, вони самі щиро вірили або хотіли вірити. Адже там, далі, потім, десь, тоді тощо обов'язково з'явиться омріяна вольниця, обіцяна священниками воля, а до цього доводиться терпіти і сподіватися на воздаяння в царстві небесному (Божому).

Задля прояснення основ християнської орнаменталістики звернемося до найяскравіших видів вітчизняного декоративно-прикладного мистецтва, одними з яких є вишивання, витинання, художнє ткацтво. Вишивка – відображення культурної пам'яті українців. Вона, як ніяка інша технологія, здатна передавати глибинні почуття, екзистенціальні переживання, емоційний стан не тільки того, хто вишиває чи споглядає будь-який витвір мистецтва, а й історію всього народу «в горі, і в радості» – як прийнято позначати у християнській обрядовості. З орнаментальними зображеннями на рушниках, безперечно, корелює повсякденне буття або побут, символізуючи сімейний добробут, тепло, щирість, добро, вірність, здоров'я, силу, захист, успіх і таке інше.

Хліб із сіллю на рушникові – одвічні символи українців. Здавна вони були високою ознакою гостинності українського народу. Кожному, хто приходив із чистими помислами, підносили цю давню святиню: прийняти рушник, поцілувати хліб символізувало духовну єдність, злагоду, глибоку пошану тим, хто виявив її [3]. Українці часто зображували на рушниках те, у що вірили, тому важливе місце серед типології орнаментів належить християнським мотивам.

Відтак, протягом багатьох століть, навіть тисячоліть, філософські уявлення про світ та людину, морально-етичні принципи, побутові традиції, літературний доробок, мистецька стилістика тощо перебували під пильною увагою християнської церкви. На цьому тлі, враховуючи любов українських жінок до вишивання та їх побожність, матеріалізація християнських мотивів на предметах побутового і мистецького призначення (рушниках,

тарілках, стінах і таке інше) було логічним і цілком прогнозованим явищем.

Однією з основних причин активного розповсюдження християнської орнаменталістики можна назвати той факт, що в 20-30 роках ХХ ст. втілювалася тогочасною комуністичною владою агресивна політика спалювання і пlynдрування сакральних споруд. Пізніше, в післявоєнні роки, ця тенденція зберігалася (щоправда, латентніше) в ідеологічній формі заборони релігійної пропаганди, а розкрадання/нищення церков прикривалося «благодійною» передачею церковно-сакрального начиння в музеї чи архіви.

Проте наш народ був глибоковіруючим та незламним, тому знаходив будь-які способи для збереження християнських святинь як символу загальнолюдських цінностей у своєму повсякденному житті. Зокрема, віряни зносили до напівзруйнованих будівель ікони, лампадки, молитовники та рушники, в які обрамлювали образи. Крім того, щоб привернути увагу нащадків і закарбувати у народній пам'яті антихристиянські (по суті, антигуманні) події, вишивальниця залишала на рушникові знак із співзвучним до неї вигуком «Бом» [3, 4]. Саме тоді популярними на вишивці стали літери «Б», «В» та «М». Перша означала Бог [4], друга – вірую [4], третя – ім'я Пресвятої Богородиці Діви Марії [2, 4]. Останній орнамент був особливий, адже українці свято/широ вірили, що Матір Божа приносить у дім щастя та добробут і вважали за потрібне тримати в оселі рушник із цим символом на почесному і, як правило, видному місці.

Варто зазначити, що хрести на рушниках мають язичницьке коріння. Вважалося, що прямий хрест символізував чоловіче, духовне начало, а косий – жіноче, матеріальне [4]. Проте, не тільки політеїзм наших пращурів спонукав до перенесення цієї діалектики на полотно. Подібне зустрічаємо й у натурфілософії даосів. У такому контексті долучаємося до думки В. І. Пахаренка, який стверджує: «Опозиція «чоловік» – «жінка». Її вирішення пропонує вже східна монада. Дві протилежні точки в колі символізують чоловічу й жіночу первини (китайською – янь і їнь)... Чорна точка на білому полі і біла – на чорному показують, що кожна із первин уміщує в собі протилежність, яка напружує і підтримує...» [5, с. 69-70]. Відтак, можемо припустити, що аплікація «чоловічого» і «жіночого» в хрестовому зображенні символізувало людську гармонію, а також спільні історико-цивілізаційні надбання.

На тлі світової культової архітектурної спадщини доречно, також, підкреслити неабияку цінність давньоруського та барокового зодчества. Храмові споруди – матеріалізовані відображення духовності, наповнені сакральними предметами, що покликані візуально прославляти велич Бога і церкви.

Таким чином, специфічне відтворення хреста на українських рушниках [4], власне, як і його мирне «сусідство» в давньоруських храмах з міфічними істотами (зокрема, семаргли, зображені у «звіриному стилі» на капітелях Борисоглібського собору ХІІ ст. на території Дитинця/Кремля/Валу в місті Чернігів [6]), сягає часів античності й цілком очевидно корелює з дохристиянською добою. Ми переконані, що унікальність такої діалектики окреслюється широким і довготривалим поширенням на вітчизняних теренах так званого феномену двовір'я, що детальніше описано однією з авторок у науковій статті «Двовір'я в Україні як спадок «чужої» ідентичності» [7]. Це дивовижне поєднання монотеїстичних і політеїстичних мотивів в образотворчому мистецтві є, так би мовити, інновацією української етнографії.

Список використаних джерел

1. Кара-Васильєва Т, Чорноморець А. Українська вишивка. – Київ, 2005. 183 с.
2. Селівачов М. Р. Українська народна орнаментика ХІХ – ХХ ст. (іконографія, номінація, стилістика, типологія): Автореф. на здоб. наук. ступ. док. мистецтвознавства. – Київ, 1996. 20 с.
3. Мельничук Ю. Духовне і матеріальне в українській вишивці // Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. Числа 13-14. – С.192-199.
4. Фольклорно-етнографічна лабораторія «Музей українського рушника» ННІ УФ та СК Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Доступно: <http://ufck.univer.cherkassy.ua/> (19.04.2020.)
5. Пахаренко В.І. Власне-мітичний механізм згармонізування світу // Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія» – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – Вип. 31 (364). – С.66-73. Доступно:

<http://philosophy-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/374/388> (17.04.2020.)

6. Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній» / Борисоглібський собор. Доступно: <https://oldchernihiv.com/borisoglibskiy-sobor/> (19.04.2020.)

7. Киселиця С.В. Двовір'я в Україні як спадок «чужої» ідентичності // Наукові записки. Серія «Культурологія». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – Вип.9. – С.274-281. Доступно: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/10998> (13.04.2020.)

Кобзар К. М., Корицька А. Є., студенти груп ФК-181, ФК-171

Науковий керівник – **Киселиця С. В.,** к. філос. н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МІРКУВАННЯ ЩОДО СПРЯМОВАНOSTІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ЕВОЛЮЦІЯ ЧИ РЕВОЛЮЦІЯ?

У нашому житті всі події є циклічними, постійно відбувається підняття або ж спад. Наразі, важко зрозуміти, чи сучасний політико-економічний стан в Україні є революційним, чи йому цілком притаманні еволюційні ознаки. Гіпотетично можна стверджувати наступне: яка б еліта («нова» чи «стара») не була за кермом владного апарату, суспільство не повинно бути зорієнтованим лише на поверхневі (зовнішні) характеристики зазначених процесів, владні декларації, а мати завжди наготові інструменти скептицизму щодо первинних дій і вчинків політичних суб'єктів. Адже в сучасному інформаційному просторі, переповненому як достовірними, так і свідомо поширюваними неправдивими даними, можна вміло їх використовувати як на благо, так і на зло становленню критично необхідного для молодій українській держави громадянського суспільства.

На одному із молодіжних форумів на тему «Прогрес між еволюцією та революцією» український філософ Сергій Дацюк аргументовано стверджував, що «майбутнє принципово не схоже на теперішнє, майбутнє – це розрив»[1]. Слід зазначити, що будь-яке майбутнє неможливе без визначення пріоритетності щодо еволюційного чи революційного шляху розвитку кожної конкретної спільноти. Тут доречно згадати російського мислителя Льва Толстого, який переконував, що будь-яка революція починається тоді, коли суспільство виросло зі світогляду, на якому базуються існуючі форми суспільного життя, суперечність між попереднім життям і тим, яким воно може бути, стає зрозумілою для переважної більшості людей настільки, що вони відчувають гостру неприйнятність колишніх умов життя.

Ми переконані, що революція – це завжди результат невдоволеності людей принципами та настановами, якими керується законодавча чи/і виконавча влада країни, деяка частина суспільства (самі ж чиновники або їх прихильники), яка, діставшись «керма», орієнтується не на цінності великої маси пересічних людей у річищі толерантного поєднання інтересів всіх прошарків народонаселення, а на одноосібні, групові тощо. Напевне, не існує тлумачення слів «правильне» та «неправильне». Це все наші з вами здогадки про результат того чи іншого поняття, погляду, рішення. Саме ці передумови спричиняють перехід до нового світовідношення. Чи вдається українцям досягти очікуваних змін шляхом еволюції?

У контексті нашої проблематики цікавим є міркування італійського соціолога Вільфредо Парето, який розглядав революцію як механізм збереження рівноваги між аристократичною і демократичною тенденціями оновлення правлячих еліт, що дозволяє кооптувати до правлячої еліти осіб неелітарного походження з елітарними якостями та виведенням елітарних осіб з неелітарними якостями. Коли занепад правлячої еліти стає масштабним, контреліта за допомогою мас витісняє стару і це є «масовою циркуляцією еліти, або просто революцією»[2], закономірною еволюцією з демократичними тенденціями. Це спостереження влучно характеризує ситуацію в новітній Україні, адже чітко описує політикум в нашій державі.

Тож, мати вивірену світоглядну позицію щодо поточних процесів у своєму регіоні зокрема та країні загалом, бути хоча б на початковому теоретичному рівні обізнаним в

економічних і політичних питаннях, формувати власну позицію стосовно того, як конкретно мають відбуватися події, що зачіпають інтереси сім'ї чи соціальної групи, до якої ми приналежні, не дозволяти правлячій еліті переходити за межі повноважень та спонукати її діяти в межах державних, а не приватних чи олігархічних інтересів – все це має бути священним обов'язком сучасного небайдужого, патріотично налаштованого українця. Саме таким чином можна запобігти втручання неконтрольованих сил, спантелених революційними настроями, в еволюційний поступальний розвиток України, зорієнтованої на загальнолюдські цінності і діючої в правовому полі.

Революційний шлях – зазвичай дуже жорсткий шлях і, на нашу думку, не є інноваційним, адже кожний керується лише почуттям злості, необдуманості та бажанням помсти. Тож, можна сформулювати уявлення про перспективного політичного діяча в сучасній Україні (власне, як і в кожній демократичній країні): освічений, обізнаний в реаліях, компетентний державник не лише в політиці, а й економіці; мудрий, амбітний, безстрашний лідер, не боїться прийняти на себе відповідальність за долю країни, пожертвувати особистим і присвятити себе цілком і повністю служінню своєму народові. Саме ці якості мають бути основними для кожного, хто має ширий намір змінити цю країну на краще. Адже маючи чітко встановлену внутрішню парадигму, орієнтовану на загальнолюдські цінності, людина, в принципі, буде не здатна діяти всупереч їм. Тож, рушійною силою для позитивних змін є перебудова власного світогляду, спрямованого не тільки на власні, а й громадські інтереси.

Ми цілком поділяємо думку Джима Морріса: «Жодна масштабна революція неможлива без персональної революції на рівні особистості. Вона повинна спочатку відбутися всередині»[3]. Тобто, можна зробити висновок, що фундаментом є еволюція, основою свідомих змін є зміна власного світобачення, яке за умови докладання зусиль, може призвести до революційних процесів на рівні всієї країни. Тож, одним із дієвих способів вирішення нагальної проблеми цивілізованого спілкування в Україні між суспільством та владою є діалог як можливість досягти спільної мети, а саме задоволення життям саме у цій спільноті.

Для успішного вирішення нагальних соціально-політичних питань необхідно керуватися системним підходом, головним принципом якого є наявність прямих і зворотних зв'язків. Послугуючись висловлюванням Чжана Бинліна: «Якщо слідувати еволюції без будь-якої сміливості і великого серця, то дуже скоро перешкоди і невдачі надлому зроблять тебе песимістом... Саме тому у кожної людини дії так важлива воля, сила духу – вона повинна як мінімум відповідати його еволюційному потенціалу»[4], доходимо висновку: важливо, щоб це був не еволюційний шлях, а «тиха революція»!

Також слід зазначити, що зміни в суспільстві будуть неможливими без нашого особистісного бажання змінюватися на краще або вдосконалюватися. Інакше будемо виглядати, як група нерозумних людей, що насильницьким шляхом прагне змін (інколи це називається революцією, інколи – переворотом, інколи – терором). У такому контексті цілком солідаризуємось зі світоглядно-теоретичною позицією Світлани Киселиці: «Разнообразные проявления асоциальной модели поведения являются ни чем иным, как формами мировоззренческой безрассудности, психологической закомплексованности, когнитивной недалёкости, онтологической абсурдности и, в конце концов, национальной ограниченности» [5]. Поки соціальна байдужість та некритичне сприйняття реалій не будуть викорінені з менталітету переважної більшості українців, то на позитивні зміни як в результаті революції, так й еволюції (що може тягнутися десятиліттями), на жаль, не варто розраховувати.

Тож, сподіваємося, що у майбутньому, за влучним висловом Білла Гікса, нас будуть очікувати лише революції ідей. Відтак, необхідно розвивати консолідоване позитивне мислення, що сприятиме пошукові реальних шляхів вирішення цих проблем. Отже, демократичні соціальні зміни неможливі без особистісних, що є першопричиною вище згаданих. Саме якісна внутрішня парадигмальна настанова на гуманістичні принципи співіснування людей, не тільки не суперечать вічним соціальним цінностям, таким як добро,

емпатія, совість, чесність, послідовність, порядність тощо, але й має рушійний позитивний вплив як на українське, так і будь-яке інше суспільство у XXI столітті.

Список використаних джерел

1. XII Зимова Студреспубліка. Доступно: <https://www.facebook.com/studrespublika/posts/2913080688737716> (14.04.2020)
2. Вільфредо Парето. Доступно: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0
3. Джим Морріс. Доступно: <https://uk.wikiquote.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F>
4. Чжан Бинлін. Доступно: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%85%D1%96%D0%B4
5. Киселиця С. В. Консолидирующие возможности веры в конструировании разумных идеологем. Scientific Journal Virtus, Issue # 18, 2017 Доступно: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal18.pdf#page=30> (10.04.2020.)

Костюк І. С., студентка групи УП-181

Науковий керівник – **Киселиця С.В.**, к. філос. н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

НЕЗААНГАЖОВАНИЙ ПОГЛЯД НА СУЧАСНУ ЕКОЛОГІЧНУ КРИЗУ

У школі ми ретельно вивчали кам'яну, мідну та бронзову добу та їх роль в становленні людської цивілізації. А під якою назвою увійде в історію доба, в якій, наразі, живемо ми? Пластична доба? Чи, можливо, доба вуглецевої катастрофи? Науковці припускають, що такий хід подій більш, ніж імовірний. Відтак, наше покоління має всі шанси увійти в світову історію саме з такими «досягненнями».

Щороку Земля, наш рідна оселя у Космосі, зазнає катастрофічних змін та втрат, що спричинені впливом людини. Концентрація парникових газів досягла рекордно критичного рівня, з 1970 року було знищено 60% птахів, риб, ссавців і плазунів, ймовірно людина прискорила природний процес зникнення видів у 100 або 1000 разів [1]. Вчені вважають, що людина, в середньому, споживає 50 000 частинок мікропластику за рік. Його знаходять глибоко в океанах, арктичному повітрі, горах, він осідає в ґрунті як викопна речовина. 60% Світового океану забруднено внаслідок сукупної антропологічної та технологічної діяльності людства (забруднення токсичними відходами, масове виловлювання риб, збільшення транспортних потоків, невиправдано високе використання корисних копалин тощо).

Ці антирекордні екологічні події можуть стати не тільки ознакою доби «Антропоцену» – неформального геохронологічного терміну, що позначає геологічну епоху в якій рівень людської активності відіграє істотну роль в екосистемі Землі, але й наблизити людство як біологічний вид до прірви небуття. Першим, хто увів цей інтегративний термін у наукову практику [2], був еколог Юджин Стормер, а широко популяризував його фахівець у хімічній галузі, знаний дослідник атмосфери Пауль Крутцен, який вперше використав термін «антропоген» у 2000 р. в брошурі міжнародної програми біосфери-геосфери.

Поняття ноосфери у широкий науковий обіг ввів Володимир Вернадський і відтоді воно стало популярним не тільки серед філософів, але й екологів. Проте, було б справедливим зазначити, що сам термін «ноосфера», як і термін «біосфера», одноосібно не належить В. Вернадському. Він був запропонований ще в 1927 році французьким математиком і філософом Едуаром Леруа, – прослухавши в Сорбонні курс лекцій В. І. Вернадського з біохімії, – з посиланням на те, що він вводить цей термін для майбутнього стану біосфери.

Як відомо із античної філософії, «нус» – древньогрецька назва людського розуму. Отже, ноосфера – це сфера людського розуму [3]. Хоча В. Вернадський неодноразово у своїх працях наголошує, що термін «ноосфера» запозичує у Е. Леруа [4], проте він глибоко й оригінально

осмислює це явище в багатьох своїх працях, зокрема у «Роздумах натураліста», в якій доказово стверджує, що охоплена цілком живою рідиною, біосфера в безмежних розмірах її геологічну силу і переходить в новий стан – ноосферу [5].

Перспективним дослідницьким явищем, на нашу думку, ноосфера стало тоді, коли людство поступово зрозуміло його значущість в контексті інтеграційних процесів у глобальному світі [6]. Тож, як і природничі, так і гуманітарні науки, «закотивши рукава», повинні заходитися цілеспрямовано, наполегливо, невпинно вивчати та пропонувати превентивні і, наразі, вельми актуальні заходи щодо тривожних кліматичних та екологічних змін на такій густонаселеній і такій «маленькій» планеті Земля!

Таким чином, якщо ми, сучасне покоління небайдужих людей, хочемо сповільнити чи зупинити вищезазначений руйнівний вплив на ареал існування людини, потрібно розв'язувати екологічні проблеми комплексно і якомога швидше, позаяк вже є очевидними або наразі відчутними численні ризики, причинно-наслідкові складові її неконтрольованої життєдіяльності. Але й для оптимізму знаходимо підстави, солідаризуючись із наступною сентенцією: «Природа людини ґрунтується на можливості світоглядного знання інтеріоризуватися у людяному світі через самосвідомість та доцільну діяльність. Життєва мудрість в осягненні дійсності виявляється і містифікованим, і, водночас, раціональним процесом гармонізації імперативного та креативного в людському бутті» [7]. Тож, доходимо висновку: як тільки ми почнемо обороняти природу, вона почне обороняти нас.

Список використаних джерел

1. BBC News – Anthropocene: Have humans created a new geological age?
2. Andrew Revkin (2011-05-11). Confronting the 'Anthropocene'.
3. Вернадский В. И. Живое вещество и биосфера. – М., 1994.
4. Леруа Е. Потребность в идеализме и факт эволюции. – Париж, 1927. (Le Roy Edouard. L'exigence idéaliste et le fait de l'évolution. Paris: Alcan, 1927.)
5. Вернадский В. И. Размышления натуралиста, кн. 1–2. – М., 1975–77.
6. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. – М., 1991.
7. Киселиця С. В. Категоричний імператив у вимірах життєвої мудрості // Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія». – Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – Вип. 11. – С.69-77. Доступно: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VchuFil_2015_11_13 (13.04.2020)

Котеленець А. М., аспірантка кафедри управління персоналом та економіки праці

Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, к. філос. н., доцент,
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МЕНТАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ КОЛІЗІЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ

У процесі здійснення земельної реформи в Україні пройдено досить складний шлях від інвентаризації та перерозподілу державних земель до реформування сільськогосподарських відносин і реструктуризації земель.

В умовах приєднання нашої країни до асоційованого членства Європейського Союзу, залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, земельний фактор може стати важелем для поживлення соціально-економічних відносин, політико-економічної стабільності, процвітання суспільства й таке інше. Враховуючи прагнення нашої країни до європейської інтеграції, важливим аспектом реформування земельних відносин є вивчення досвіду провідних країн світу, з метою встановлення можливостей його ефективного застосування у вітчизняних реаліях. Цілком очевидно, що багато тенденцій є загальними для земельних ринків України та сусідніх країн.

Варто зазначити, що ринки земель сільськогосподарського призначення в країнах Європейського Союзу відносно стабільні й не дуже активні. Наприклад, у Франції між 1993 і 2005 роками, в середньому, було укладено контрактів на 280 000 га. Це близько 1% загальної площі сільського господарства. В Італії показник укладених контрактів купівлі-продажу сільськогосподарських земель становить 2% ринку. Цей відсоток становив приблизно 3% в Ірландії, тільки 0,6% в Іспанії, Швеції та Великобританії.

Продаж земель сільськогосподарського призначення в Болгарії становить 45%. У Румунії до вступу в ЄС цей показник становив трохи нижче 1,5. У період з 2005 року площа землі, яка була продана, збільшилася більш, ніж в три рази. У Польщі близько 1% землі продається шляхом публічного продажу і майже такий же відсоток – приватним шляхом. Річний оборот земель в Чехії, придбаних фізичними особами, склав 0,2%-0,3% земель сільськогосподарського призначення за період з 1993 по 2001 рік, 1,5% – до 2004 року, а вже в 2005 році досяг 3,3% загального сільського господарства. Це збільшення (серед інших причин) призвело до запуску дешевої іпотечної програми. У Литві майже 3% земель, які були в приватній власності в 2000-2003 роках змінили власників у результаті дарування або продажу. Після вступу країни в Європейський Союз, ринкова активність значно зросла: до 5-7% [1].

Особливістю українського ринку є те, що більшість земель сільськогосподарського призначення в країні обробляється не власниками, адже більшість із них – це пенсіонери. З іншого боку, більшість договорів купівлі-продажу землі в інших країнах фінансуються банками, а банки в Україні не надають кредитів на ринку землі.

Разом з тим, низка вчених і практиків переконливо відстоюють недоцільність введення в Україні приватної власності на землю, неспроможність переважної більшості українців знайти необхідні фінансові ресурси для досягнення сучасного рівня ефективності аграрних підприємств.

Реформи в сільському господарстві європейських країн були досягнуті за правової наявності певних обмежень, які дозволили концентрувати землю «в руках» національних власників. Під час реформ було накладено багато заборон, зокрема, максимальна площа землі у власності не може перевищувати 500 га. Податок з продажу становить від 2% і застосовується до покупця тоді, якщо відсутній податок на землеволодіння. Також було обмежено участь іноземного капіталу на ринку сільськогосподарських земель, дію якого було скасовано в 2016 році лише для громадян країн ЄС [2].

На наш погляд, найприйнятнішим у визначенні подальших ринкових відносин в аграрному секторі України (принаймні, на першому етапі) може бути досвід Угорщини, де ліберальні відносини у вигляді земельних ринків мають значні державні бар'єри. Тут купувати землю можуть тільки громадяни цієї країни та держава в особі Національного земельного фонду. Крім того, юридичні особи не можуть отримати право власності на землю. Обмеження стосуються також розміру земельних ділянок: охочим дозволено придбати до 300 га в одному місці, а окремій сім'ї – не більше 1000 га. Сьогодні вартість 1 га землі в Угорщині перевищує 3 тис. євро. Орендодавець може подарувати землю тільки близьким родичам, хоча, громадяни інших країн можуть отримати землю у спадок. Обмін земельних ділянок можливий тільки за умови рівноцінності і в межах одного населеного пункту. Через аукціон земля здається в оренду, при максимальній площі 2500 га на особу, фізичну або юридичну. Іноземна юридична особа може орендувати земельну ділянку в межах, передбачених законодавством. Середня орендна плата за гектар землі в Угорщині перевищує 200 EUR.

Подібним чином регулювання сільськогосподарського ринку відбувається і в Німеччині. Ринок землі цієї країни характеризується наданням земельних договорів в контексті детальних регламентів земельних відносин. Законодавством визначено право переважного придбання землі тими, хто живе і працює на ній, регулюється порядок забудови земельних ділянок, а також встановлюється досить складна і ретельна процедура видачі дозволів на трансформаційні операції із земельними ділянками та контролю за цим [1].

На нашу думку, для ефективного поступального демократичного (соціального, економічного, політичного, культурного тощо) розвитку нашої країни нагально необхідно створити цивілізований ринок землі з можливістю купівлі та продажу сільськогосподарських земель. Але нестабільність і часто непослідовність позицій як і прихильників, так і противників скасування мораторію на ці дії є причиною того, що ця серйозна проблема не вирішується вже тривалий час і відчутно гальмує темпи розбудови ринкової економіки всередині нашої держави та її конкурентоспроможність на міжнародному ринку. Тож, напевне, перспективи успішної земельної реформи пролягають не стільки у фінансово-економічній, скільки в ментально-політичній царині.

Список використаних джерел

1. Зарубіжний досвід: ринок земель сільськогосподарського призначення в Угорщині і перспективи його застосування в Україні. Доступно: <https://zsu.org.ua/preimushchestva-chlenstva-v-assotsiatsii-zemelnyj-soyuz-ukrainy/72-authors-materials/avtor-anton-koshel/> (10.04.2020)
2. Кобець М.І. Земельна реформа в Україні / Кобець М.І. Пугачов М.І. // В рамках проекту «Аграрна політика для людського розвитку». АРНД. 2004. С. 1-24.
3. Пасхавер Б.Й. Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія // Економіка АПК. 2009. № 3. С.47-53.

Лазебний Г. М., магістрант групи МБАН-181

Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, к. філос. н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМА ДЕМАРКАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МОРАЛІ В РЕКЛАМНОМУ БІЗНЕСІ

Сучасні технології у рекламному бізнесі – це, насамперед, інформаційні системи прямого маркетингу. Саме вони найефективніше взаємодіють із широкими колами людей. Відтак, найпродуктивнішими (основними або затребуваними бізнесом) впливовими комунікативними каналами виявляються телебачення та інтернет. Їм дещо поступається реклама на «біг-бордах». Хоча можливості останньої порівняно скромніші, а охоплена нею аудиторія на порядок менша, вона все ж таки займає свою нішу, демонструючи принади рекламованої продукції через потужний візуалізовано-повсякденний вплив на «середньостатистичну» людину.

Саме взаємодія рекламодавців з широкими колами населення і є ключовим питанням коректності, етичності, моральності поданого рекламного матеріалу. Так звані високі технології, наразі, стрімко виходять за межі доступності, безпосереднього сприйняття чи розуміння пересічними громадянами, їх взаємодію вже не можна пояснити простими словами без спеціальної професійної підготовки і термінології. Сучасні технології, а саме інтернет та телебачення, дають неосяжні можливості впливу на свідомість людей (як відкритим, прозорим, явним, так і завуальованим, «25-кадровим», недобросовісним способом. За допомогою візуальних і текстових повторів, вивчення персональної реакції на кольори, звуки, зображення та можливість поєднувати інформацію з емоціями, що не зовсім зрозуміло людям, на яких саме й спрямовано ці дії. Людина цілеспрямовано зомбується певною інформацією: рекламними посланнями, відео рекламою, механізмами повтору, настійливою появою стверджувальної інтонації із вуст «незалежних» простих людей. Це, в результаті, має на меті створити умови для принципової нездатності потенційним споживачем продукції чи послуг об'єктивно сприймати інформацію й надалі самостійно приймати рішення щодо якості та можливості використання рекламних продуктів у власному побуті.

Стрімко модифікуючись, рекламні технології стають справжнім монстром у свідомості кожної некритично мислячої конкретної людини. За їх допомогою можуть бути більш-менш успішно підмінені будь-які поняття навіть і за стабільних економічних і політичних умов. Годі й казати, що може відбуватись у неконтрольованих правовим чином ситуаціях; в умовах

нестабільності та занепаду соціальних стандартів така заміна стає катастрофічною: маніпуляції свідомістю великої кількості людей стає справжньою загрозою, як у ментальному сенсі, так і маркетинговому.

Моральність використання рекламних технологій – один із принципів, який повинен стати на заваді «сліпого» використання людей. Але як визначити ті межі, граничні засади, за які рекламодавець не повинен виходити, як саме суспільство повинно стримувати дуже часто непомірні бізнесові інтереси? Пошуки універсального рецепту й вичерпної ціннісної шкали орієнтирів приводить до необхідності встановлення критеріїв істинності самої реклами, визначення загальноприйнятих етичних норм і, за аналогією, цивілізованої взаємодії між рекламодавцем і рекламоспоживачем.

У цьому сенсі нам уявляються дуже продуктивними «універсальні морально-етичні принципи» Л. Колеро (L. Colero), аналітика компанії «Crossroads Programs Inc.», які є комплексом обов'язкових заходів для впровадження в успішній чи-то перспективній професійній діяльності [1]. Відтак, визначаються основні поняття в межах персональної, професійної та глобальної відповідальності, що має принципове значення в масштабних аудиторіях. Глобальна етика ставить «інтереси суспільства вище за власні», пріоритетом називає соціальну справедливість. Саме глобальна етика дає можливість не переходити межу рівноваги в суспільстві, у конкурентній боротьбі за ринки, прихильність людей.

У такому контексті доречно звернутись до наступної філософської сентенції: «Нагальність «формування смаку» до наслідування загальнолюдських цінностей є позачасовою на будь-якому рівні становлення суспільства та особи без огляду на їх технологічні, економічні, політичні, вікові, статеві, освітні тощо характеристики, оскільки вони є взаємовизначальними» [2]. Це дозволяє зосередитись на вкрай важливій як для бізнесу, так і для суспільства ролі особистості. Адже завжди існують так звані неписані правила поведінки для кожного суб'єкта підприємницької діяльності, персональна відповідальність справжнього професіонала, в якому дивовижно поєднуються піклування як про власний добробут, так і добробут людей, які нас оточують, об'єктивність, добросердечність, відмова від невиправданих винагород, запобігання збиткам, прагнення зиску, уникнення конфліктів інтересів (потенційних чи явних) тощо.

На практиці, коли мова йде про прибутковість рекламної компанії, на тлі жорсткої конкуренції та захоплення певного сегменту ринку – морально-етичні фактори відходять на задній план. Йде «війна» за кожного покупця. Компанії часто виходять на ринок досить агресивно, використовуючи подвійні стандарти, незважаючи на загальні моральні та естетичні норми, як і в змісті самої реклами, так і в технологіях її розповсюдження.

Але при цьому дуже важко дати адекватну незаангажовану оцінку проведеним рекламним компаніям. Ідентифікувати недобросовісну рекламу, використання технологій у розріз з моральними принципами дуже важко насамперед тому, що немає універсальних соціальних критеріїв істинності чи хибності, порядності чи корисливості, прозорості чи латентності тощо. Тож, закономірно виникає питання: «Хто повинен нести відповідальність за зміст, контент, використання сучасних рекламних технологій – рекламодавець чи рекламний бізнес?» Ми вважаємо, що саме «виробники» реклами у тісній взаємодії з бізнесом мають нести консолідовану відповідальність за будь-які дії у просуванні продукту від виробника до споживача, з необхідністю слідувати нормам, правилам, законам, вимогам професійної етики. Рекламний бізнес як генератор повинен обирати такі технології та засоби, щоб своїми діями пройти по «лезу бритви», не порушуючи моральні принципи і при цьому мати максимальну ефективність.

Хочеться акцентувати увагу на великій чисельності підприємців, які, наразі, здатні самостійно використовувати значну частину інтернет-ресурсу, за допомогою якого мають можливість взаємодіяти з великою аудиторією. Не зважаючи на всі перевірки коректності поданої інформації, лише таким інструментарієм неможливо відслідкувати всі загрози, які може нести така інформація для суспільства. Тому кожному учаснику необхідно усвідомлювати відповідальність за дії та наслідки, до яких вони можуть призвести.

Вищезазначене приводить нас до наступного висновку. Технології дуже стрімко розвиваються і у рекламного бізнесу з'являється велика кількість інструментів для маніпуляції безмежною аудиторією. Дуже важливо знайти ту «золоту середину», де в перегонах за ефективністю і результатом, ні за яких обставин не можуть порушуватись морально-етичні норми. Існує думка науковців, що аналіз коректності реклами та використання новітніх технологій для її трансляції доцільно проводити як моніторинг і тільки у такий спосіб можна ефективно протидіяти негативному впливу. Це – дуже відповідальний момент взаємодії рекламодавця і споживача, між якими добропорядно має зайняти свою нішу рекламний бізнес, встановивши межу, своєрідний кодекс честі для кожного суб'єкта діяльності, недотримання якого не тільки повинно підлягати суспільному осуду, але й правовому переслідуванню.

Список використаних джерел

1. Colero L. A Framework For Universal Principles of Ethics. Доступно: <http://www.ethics.ubc.ca/papers/invited/colero.html> (13.04.20)
2. Киселиця С.В. Знання і віра у контексті морального вибору індивіду // Вісник КНЛУ. Серія Історія, економіка, філософія. Випуск 18. 2013. Доступно: <http://journals.urau.com/index.php/2412-9321/article/view/64412/59821> (13.04.20.)

Логінов О. В., Хропатий О. М., аспіранти кафедри
інформаційних та комп'ютерних систем
Науковий керівник – **Киселиця С.В.,** к. філос. н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІНТЕРНЕТ РЕЧЕЙ НА ЗЛОМІ НАУКОВИХ ПОШУКІВ ФУНДАМЕНТАЛЬНО НОВОЇ ОНТОЛОГІЇ

Якщо ретельно проаналізувати дослідження у галузі інформаційних технологій останніх десятиліть у так званому постіндустріальному або інформаційному суспільстві, особливо актуальним виявляється інтерес до проблематики Інтернету речей (Internet of Things, IOT). Це явище, наразі, демонструє інтенсивну модифікацію інформаційних та мережевих технологій у світі [1]. Віртуальний світ, створений в результаті комп'ютерної революції і за допомогою так званих високих технологій, проникає в реальний світ і тісно переплітається з ним. Це пов'язано не лише з розповсюдженням інформаційних систем.

В соціальній філософії та інших царинах гуманітарного знання можемо побачити чітку тенденцію приділяти більше уваги матеріальним феноменам, перцептивним об'єктам реальності. Тож, хочемо привернути увагу наукової спільноти до поширених інтерпретацій матеріально-речового світу. Хотілося наголосити, що речі, а, зокрема, й елементи Інтернету речей виконують не лише власне семіотичні властивості, а подекуди виходять за межі своїх характеристик і проникають подекуди далі, ніж це потрібно, суттєво впливаючи на суспільне життя людей та стають на чолі певних теорій, дисциплін тощо. Саме по собі це явище стосується «ізоляції» речей матеріального світу і може свідчити про культуру семіотичної втоми від обігу знецінених смислів до тотальної трансформації просто символічних засобів, відсутності безпосереднього контакту з реальним соціокультурним простором, що оточує сучасну людину.

Цей феномен має діалектичний характер. Інформацію, яку кілька сотень років тому люди отримували протягом року, сьогодні ми дізнаємось за один день. Перенасиченість інформацією, велика кількість даних, віртуалізація багатьох царин життя призводять до того, що деяка інформація не засвоюється, а крім того, виникає ефект інформаційного перенасичення, зворотний бік якого – процес збільшення уваги до навколишнього світу в його «природній» оригінальності та відносній свободі. Прикладом може слугувати процес активної публікації користувачами Інтернету та учасниками соціальних мереж своїх

фотографій, викладених як свідчення «живої» реальності: розмаїтих «контактів», розваг, геолокацій тощо.

Наразі Інтернет з'єднує не лише людей, а й різноманітні пристрої та гаджети, починаючи від мобільних телефонів до елементів «розумних будинків» виробничого сектору, фінансових процесів (фахівці в цих сферах знають про існування ринкових програм, які впроваджують, наприклад, конкретні торгові стратегії без втручання людини або з мінімальною участю в процесі відстеження динаміки ринку). Більше того, деякі пристрої можуть відстежувати стан здоров'я людини та обмінюватися цією інформацією з іншими пристроями [2]. Набуває поширення концепція конвергенційних технологій та удосконалення природи людини методами технологічних засобів із супутніми сучасними трансгуманістичними проектами.

Як відомо, технології інформаційних мереж об'єднують не лише людей, а й самі речі та виробничі процеси, які перетворюються на особливу реальність й органічно співіснують в постіндустріальному суспільстві. Експерти вважають, що взаємопроникнення реального та віртуального світів є процесом цілком прогнозованим та безумовно соціально значущим. Це є очевидним через масове поширення та розробку ідентифікаційних штрих-кодів, заснованих на різних технологічних платформах. Штрих-коди ідентифікують конкретний продукт і ця інформація стає доступною для всіх користувачів Інтернету. Таким чином, очевидною тенденцією є не тільки матеріальний світ віртуалізації та стирання меж матеріального та віртуального, але й зростаюча цінність самих речей у світі навколо людини [3].

Шукачі нової онтології звернули увагу на той факт, що інформаційні технології не тільки «схиляються» до побутового виконання певних людських функцій (це було традиційним переконанням у середовищі дослідників штучного інтелекту та практикуючих інженерів [4]), а й на те, що комп'ютерні системи набувають характеристик, властивих людському досвіду (сприйняття тощо). Деякі теоретики розглядають це як процес вивчення сенсорного досвіду (що сьогодні пояснюється швидким розвитком сенсорної технології).

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу інтегрована думка Н.В.Хамітова, С.В.Киселиці, О.Л.Деркача, фахівців як в інженерно-технічних, так і гуманітарних науках: «В епоху господства так называемых высоких технологий в современном глобальном мире концепт «телесность субъекта искусственного интеллекта» может быть продуктивно соотнесён с практическим применением ИИ [искусственный интеллект] в виде осмысленного поиска информации в ИНТЕРНЕТ. К примеру, телесностью субъекта ИИ можно считать некий сайт, на котором осуществляется поиск информации (запросы выполняют роль сигналов, раздражителей, ответы – реакций)» [5].

Якщо переосмислити ці явища з філософських позицій, варто зазначити наступне:

- наразі змінюється загальний взаємозв'язок людини та матеріального світу. І це відбувається в різноманітних царинах реальності та галузях знань;

- збільшення ролі матеріального, речового, речовинного ресурсу у житті людини. Вони здобули особливу об'єктивність і це може бути симптомом більш глибоких змін у людському бутті. Перевантаженій інформацією сучасній людині досить часто не вистачає елементарного розуміння подій, отже, і власних дій у глобальному, інтенсивно змінюваному світі, який стає все більш штучним, відірваним від реальності. Віртуалізація та посилена увага до справжнього – це дві невіддільні нагальні тенденції розвитку теперішньої людини;

- ці процеси нагадують зміцнення онтології як основної філософської науки в контексті розвитку філософії ще за часів формування поглядів М.Гайдеггера [6] і Н.Гартмана. В кінці ХІХ-першій половині ХХ століття інтерес до онтології та філософії втрачався. Загалом, науковці «гуртувалися» навколо гносеології. Наразі ми спостерігаємо подібний процес, коли англо-американська філософія, так звана постаналітика, є однією із досить затребуваних тенденцій розвитку науки і поряд з якою успішно існує безліч інтегрованих концепцій.

У сучасну добу інтенсивного розвитку інформаційних технологій навколишній простір людини та світ речей набувають певних онтологічних контурів. Це не означає, що людина зводиться до рівня предметів, речей. Навпаки, самі речі набувають своєї виразної

онтологічної специфіки і стають ближчими до людини. Відтак, проблема сучасної людини полягає в тому, щоб зрозуміти себе через речі, які нас оточують, знаходити гармонію з ними, намагатися перетворити їх на «підручні засоби» і навчитися такій опосередкованості «Я».

Отже, в ситуації інтенсивного розвитку комп'ютерних технологій Інтернет речей фіксує не лише кон'югацію людських індивідів в інформаційній мережі, але й системи та пристрої, які часто можуть існувати без втручання людини. Таке явище вимагає філософського переосмислення і виявляє стійку тенденцію до переорієнтованості на перцептивні аспекти життя людини в сучасному інформаційному просторі.

Таким чином, увага до реального стану речей у глобальному світі, інтенсивно змінюваного навколишнього середовища в ситуації розвитку інформаційних технологій стали одним із головних об'єктів дослідження як у фундаментальних, так і прикладних науках. У перспективі варто звернути увагу на ретельне вивчення об'єктивного світу в контексті семіотичних засобів фіксації констант та змінюваних, доміант і похідних, причин і наслідків у людському бутті. Ці мисленнєві експерименти щодо речей матеріального світу перетворюються на емпірико-онтологічні експерименти людини щодо середовища її існування в контексті розумного (адекватного, виправданого, справжнього) розвитку інформаційних технологій та устаткованості кіберпростору. Отже, одним із найважливіших завдань сучасної інтегрованої науки є пошук принципів нової онтології, відновлення духовного та матеріального, штучного та природнього світів у своєрідній єдності.

Список використаних джерел

1. L. Pazzi, M. Pellicciari, "From the Internet of Things to Cyber-Physical Systems: The Holonic Perspective" – 27th International Conference on Flexible Automation and Intelligent Manufacturing, FAIM2017, Modena, Italy, 2017, pp. 989-995.
2. Н. Kopetz, "Internet of things," in Real-time systems, ed: Springer, 2011, pp. 307–323.
3. R. H. Weber and R. Weber, "Internet of Things", Springer, 2010.
4. F. Xia, L. T. Yang, L. Wang, and A. Vinel, "Internet of things," International Journal of Communication Systems, vol. 25, 2012, p. 1101.
5. Хамитов Н.В., Киселица С.В., Деркач О.Л. Проблема телесности субъекта искусственного интеллекта в контексте теории эволюции естественного и искусственного интеллекта // Проблемы соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. Чернігів, 2017. – № 2(10). – С.95-102. Доступно: <http://journals.stu.cn.ua/problem_y_sotsialnoyi_roboty/article/view/121155>. [12.04.2020].
6. М. Heidegger. Being and Time. Oxford: Blackwell, 1978, pp.135-137.

Мамєєва О. В., аспірантка кафедри публічного управління та менеджменту організацій
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, к. філос. н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА ТА ЇЇ СУСПІЛЬНИЙ РЕЗОНАНС У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Наразі до врегулювання земельних стосунків в Україні привернута увага не лише вітчизняних, а й зарубіжних науковців і політиків, оскільки земля тут є одним із найконкурентноздатніших ресурсів у світі. На питання щодо нагальності змін на ринку землі неможливо відповісти одним словом, обґрунтована відповідь на нього потребує глибокого аналізу багатьох складових, ретельного наукового дослідження соціально значущих чинників у цьому процесі. Тож, чи потрібна українцям земельна реформа і які наслідки вона спричинить у суспільному житті?

Дії у цьому напрямку розпочалися з ухвали змін до Земельного кодексу 25 жовтня 2001 року. Пункти 14 та 15 розділу Х «Перехідні положення» було викладено в новій редакції, відповідно до якої до 1 січня 2008 року заборонено господарський обіг земельних ділянок сільськогосподарського призначення та земельних часток (паїв), окрім особливо визначених випадків [1].

Черговий крок земельної реформи в пострадянській Україні відразу спричинив широкий резонанс у різних верствах нашого суспільства. Прибічники і противники продовженого мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення наводять різні аргументи «за» і «проти» останнього. Небайдужі до проблем землі люди знову й знову ставлять майже риторичне запитання: у чому полягає основна причина нездатності політико-економічних еліт країни швидко й цивілізовано врегулювати земельні стосунки? Гадаю, раціональні пояснення цьому феномену, звісно, існують і вони криються як у теперішньому, так і в минулому досвіді господарювання на землі. Починати треба з відповіді на питання – чи розуміє українське суспільство, що таке земельна реформа та яке ієрархічне місце вона посідає серед інших реформ? Філософська думка щодо цивілізаційної історії людства доводить: для задоволення своїх потреб людина взаємодіє, передусім, із природою. Саме так виникає суспільне виробництво, тобто, продуктивні сили й виробничі відносини [2].

Суспільний резонанс від земельної реформи полягає у створенні умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі за рахунок перерозподілу земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність. Це – комплекс правових, економічних, технічних і організаційних заходів, спрямованих на забезпечення удосконалення земельних відносин, перехід до нового земельного ладу, що відповідає характеру регульованої соціально-орієнтованої ринкової економіки країни. При її проведенні суттєво змінюються форми власності, структура землеволодіння і землекористування в аграрній галузі, здійснюються широкомасштабні ринкові перетворення [3].

Питання земельної реформи, купівлі продажу земель сільськогосподарського призначення, як і будь-яку сучасну реформу – медичну, освітню, пенсійну – не можна розглядати поза аналізом загального стану країни, суспільства, держави. Тут потрібен філософський погляд, що завжди узагальнює поточний стан речей, який найточніше, на наш превеликий жаль, можна позначити терміном «руйнація». Руйнація державного кордону, який волею нашої Конституції є недоторканим. Руйнація суспільно-державних інституцій – закладів освіти, культури, медицини... Демографічна руйнація, загрозове зменшення населення. Погіршення якості фізіологічного існування, харчів, умов лікування звичайних українців [4].

Земельна реформа викликала неабиякий резонанс у суспільстві за роки незалежності. Аналіз сучасних тенденцій формування порядку в аграрному секторі України показує, що гальмування розвитку земельної реформи заморозило взаємопов'язані синергетичні чинники розвитку аграрної галузі. Така ситуація призвела до прогресування монополізму, пригнічення дрібного виробника, однобічного експортоорієнтованого агропромислового виробництва, спотворення конкурентного середовища, поглиблення соціальних проблем в селах та їх занепад [5]. Як вийти із цього кризового стану, тобто як почати розвиватися?

В енциклопедичному філософському словнику розвиток тлумачиться як процес змін, які забезпечують збереження системних якостей об'єктів та виявленні нових форм буття, інновацій, нововведень, перетворенні їх внутрішніх та зовнішніх зв'язків. Однією із перших спроб встановлення формальних критеріїв розвитку, яка згодом отримала підтримку та різноманітні інтерпретації, є ідея Г. Спенсера про ускладнення елементарного змісту та диференціація структур і функцій, організації взаємодії між людьми. Критерієм розвитку є якісні зміни, які відбуваються у часі: по-перше, будь-який розвиток здійснюється в реальному часовому вимірі, по-друге, лише час виявляє вектор розвитку. Цю ідею доповнив К. Поппер, описуючи відкриті та закриті типи суспільства й зміни в них [6].

Для переважної більшості українців земельне питання стоїть дуже гостро. Ми живемо в аграрній країні, адже третина світового запасу найпродуктивніших земель-чорноземів знаходяться в Україні [7]. І первинна реакція на земельну реформу, звісно, емоційна: у когось виникають позитивні переживання, адже частина людей впевнена, що ринок землі приведе інвестиції в країну, та зможе «полатати» дірки в бюджеті, а в когось – негативні, адже розуміють, що часові обмеження щодо прийняття таких важливих (а для багатьох – доленосних!) рішень йде не на користь у порушеному питанні. Відповідно до результатів

опитування Київським міжнародним інститутом соціології (Рисунок 1), лише 19% опитаних підтримують запровадження продажу землі сільськогосподарського призначення, 73% – проти цієї ініціативи, 8% – ще не визначилися.

Рисунок 1 – Опитування щодо запровадження ринку землі [8]

Отже, незважаючи на домінуючий суспільний настрій або емоційний стан переважної більшості українського населення щодо ринку землі і, як наслідок, земельної реформи, рано чи пізно його впроваджувати доведеться. Це створить додаткові можливості як для приватних власників (холдинги, фермерство, акціонерний капітал тощо), так і соціально-економічного розвитку держави загалом. А та частина населення, яка не має у своєму розпорядженні паїв, при правильному впровадженні у суспільне життя закону про землю також відчує позитивні зміни, які, можливо, не всі і не відразу зрозуміють.

Список використаних джерел

1. Земельний Кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4. С.27.
2. Земельна реформа: історія, філософія, право. Доступно: <http://veche.kiev.ua/journal/730/> (09.04.20.)
3. Аудиторський Звіт за результатами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру, спрямованих на фінансування проведення земельної реформи, топографо-геодезичних та картографічних робіт, демаркації та делімітації державного кордону, видачі державних актів на землю в сільській місцевості та управлінні у сфері земельних ресурсів, за період з 01.01.2013 по 01.10.2016.
4. Управління земельними ресурсами – виключна компетенція українського народу. Доступно: <http://zemvisnuk.com.ua/news/aktualne-nterv-yu-0> (11.04.20.)
5. Земельна реформа: проблеми і перспективи розвитку аграрної економіки / Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я. // Економіка АПК. 2017. № 1. С. 5
6. Розвиток земельних відносин у сільському господарстві: теорія, методологія, практика/ Данкевич В.С. // Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. 2017.
7. Ґрунти України. Основні типи. Доступно: <https://zem.ua/uk/hospodarstvo-dim-sad-horod/58-hospodarstvo-dim-sad-horod/1064-grunti-ukrajini-osnovni-tipi> (10.04.20.)
8. Більшість українців проти відкриття ринку землі – опитування: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/10/8/7228433/> (12.04.20).

ФЕНОМЕН КОЛЕКТИВНОГО РОЗУМУ АБО САМОПРОГРАМУВАННЯ НАТОВПУ

1. Явище колективного розуму

Феномен колективного розуму (або колективного інтелекту) є багатограним та неоднозначним. Наведемо деякі тлумачення цього явища, які, на нашу думку, найповніше відображають його сутність, а відтак, здатність до самопрограмування, що власне, і є предметом нашої зацікавленості.

Колективний інтелект – колективна поведінка децентралізованої системи із самоорганізацією [1]. Цей підхід дозволяє застосовувати досліджуваний феномен в контексті найобширніших абстрактних систем, які можуть складатися навіть з не живих агентів. Наприклад, певний колективний інтелект демонструють заряджені частинки електричного струму. Кожний окремих електрон здатен рухатись довільно, але вся сукупність більш-менш повільно рухається у конкретному (визначається полярністю) напрямі. Але застосування термінів «інтелект» чи «розум» не тільки до живих об'єктів є суперечливим, адже вони також об'єктивно характеризують діяльність нервової системи (деякі філософи [2] взагалі трактують їх виключно як характеристики свідомості). Хоча доцільніше було б розмежовувати застосування терміну «колективний інтелект» як такий, що фіксує будь-яку діючу систему, яка складається з живих чи неживих агентів і застосовувати термін «колективний розум» у контексті виключно систем, що складаються із свідомих агентів, тобто людей. Таке розмежування доречно застосовувати у дослідженнях світу тварин: колонії мурах, ключі птахів, стада копитних тощо.

Як вже було зазначено, колективний розум характеризує певні спеціальні моделі реакції свідомості людини, які виникають в групі чи натовпі. Але чи є дії колективного розуму (поведінка) чітко визначеними? Звісно, ні. Більш того, вона кардинально відрізняється в малих та великих групах (коли говоримо про великі групи, маємо на увазі натовпи чисельністю не менше 1000 індивідів). І якщо в малих групах (бажано, щоб чисельність не перевищувала 10-20 індивідів) колективний розум є позитивним явищем, дозволяє спільними зусиллями знайти рішення поставлених проблем, то у великих групах колективний інтелект є руйнівною силою, яка не рахується з окремими особистостями, робить поведінку всіх індивідів натовпу одноманітною (досить часто, агресивною). Тому розуміння колективного інтелекту є могутнім інструментом. Іноді корисним, іноді шкідливим. Яким конкретно, залежить від ситуації. Але для того, щоб вміти правильно його використовувати, варто, насамперед, дослідити чинники, що спричиняють його виникнення.

2. Герменевтичний аспект проблеми

Одним із продуктивних способів управління (або маніпуляції) такими групами вважаємо вивчення і подальше застосування герменевтичної методології. Герменевтика – теорія інтерпретації та розуміння будь-яких текстів, класичної літератури включно [3].

Складається враження, що цей філософський напрям не допоможе зрозуміти генезу колективного розуму. Але це – тільки на перший погляд. Герменевтика, дійсно, не допоможе зрозуміти феномен колективного розуму, якщо тлумачити його традиційно, адже текстом є будь-яка інформація, яку ми сприймаємо та осмислюємо. Тобто, текстом в широкому розумінні є елементарна розмова, яка перетворюється у надзвичайно важливий інструмент впорядкування.

Напевне, тут варто звернутися до Г.-Г. Гадамера [4], засновника філософської герменевтики, у визначній праці якого можемо знайти відповіді на більшість питань, які нас цікавлять. Автор розглядає проблематику взаємодії людини та вербального тексту (чи розмови): «Мы говорим, что мы «ведем» беседу; однако чем подлиннее эта беседа, тем в меньшей степени «ведение» её зависит от воли того или иного собеседника... все это означает, что у разговора есть своя собственная воля...» [4]. І йдеться про спілкування лише двох осіб! А коли таких тисячі?! Тож, чим більше індивідів беруть участь у спілкуванні, тим меншою мірою дещо залежить від кожного з них. Саме так і генерується колективний розум або «власна воля».

Для підтвердження істинності нашого спостереження, наведемо деякі приклади. Якщо в розмові бере участь лише одна особа (монолог), то хід розмови повністю підпорядковується мовцю (спікеру), адже кожне слово знаходиться саме там, де він бажає. І навпаки, коли в ній намагаються брати участь безліч людей, всі індивіди практично повністю асимілюються, втрачають здатність до критичного мислення [5]. Тобто, дійсно, кількість учасників в розмові прямо впливає на ступінь незалежності кожного з них. І це досить легко пояснити зі статистичної точки зору. Зі збільшенням кількості мовців різко зростає невизначеність системи, певна «влада» кожного з них практично нівелюється. Але ж якась рухома сила постійно штовхає розмову в певному напрямі?! Ця сила і є колективний розум.

3. Значущість колективного розуму в сучасному світі

Отже, ми визначились з філософським тлумаченням колективного розуму. Але яке практичне значення має цей феномен у сучасному світі? Розглянемо це питання детальніше.

Спочатку проаналізуємо його значущість щодо малих (до 20 індивідів) груп, в яких колективний розум хоча й «підштовхує» розмову в необхідному напрямі, проте кожен із учасників не втрачає здатність критично осмислювати інформацію. В такому випадку, особистісні портрети окремих індивідів колективу не асимілюються, а утворюють симбіоз. І саме цей він є сутністю колективного розуму. В такому випадку колективний розум є силою, яка допомагає розв'язувати більш складні проблеми. Зазначимо, що практика колективного інтелектуального розв'язання складних проблем вже поширена на сучасних підприємствах. Вона має назву «мозковий штурм». І вона, дійсно, суттєво допомагає в невизначених ситуаціях.

Інша справа, великі групи людей, які ми зазвичай називаємо натовпом. В такому випадку, особистісні якості окремих індивідів практично стираються, а сила окремих емоцій значно підсилюється, наче в гучномовці. Люди натовпу втрачають здатність до критичного аналізу та адекватного сприйняття інформації. В натовпі стають явними саме ті психологічні архетипи, які є перехідними від тваринних інстинктів до осмисленої поведінки особистості. Натовп часто буває руйнівним. Сумним прикладом може слугувати факт знищення лівобережного гетьмана Брюховецького 7 червня 1668 року. Достатньо було правобережному гетьману Дорошенку зробити жест рукою, який натовп козаків невірно розцінив, як вони відразу накинулись на Брюховецького та забили його на смерть [6]. У натовпі людиною дуже просто маніпулювати. Саме тому нечесні політики часто використовують це в своїх корисливих цілях.

Підсумовуючи вищезазначене, доходимо висновку: явище колективного розуму є невід'ємною частиною спілкування значних скупчень (сукупностей) людей. Якщо співрозмовників не багато, колективний розум дозволяє вирішувати складні проблеми та генерувати продуктивні ідеї. Але якщо співрозмовників забагато, колективний розум може перетворювати натовп на одноманітно-емоційно-забарвлену сукупність асимільованих особистостей, якими легко керувати. Тому необхідно розуміти зміст і розмаїтість методик впливу цього феномену та вміти його використовувати з найпозитивнішим результатом.

Список використаних джерел

1. Beni, G., Wang, J. Swarm Intelligence in Cellular Robotic Systems, Proceed. NATO Advanced Workshop on Robots and Biological Systems, Tuscany, Italy, June 26-30 (1989).
2. Щерба С.П., Заглада О.А. Філософія: підручник / С.П. Щерба, О.А. Заглада. 6-е вид., стереотипне. Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроєкологічний університет», 2010. 548 с.
3. Герменевтика / В. С. Малахов // Новая философская энциклопедия : в 4 т. / Пред. науч.-ред. совета В. С. Стёпин. 2-е изд., испр. и доп. М. : Мысль, 2010. 2816 с.
4. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы филос. герменевтики: Пер. с. нем. / Общ. ред. и вступ. ст. Б.Н. Бессонова. М.: Прогресс, 1988. 704 с.
5. Гюстав Лебон. Психология народов и масс. М.: Академический проект, 2011. 238 с.
6. Бойко О.Д. Історія України : підручник / О.Д. Бойко. 6-те вид., стереотип. (Серія «Альма-матер»). К.: ВЦ «Академія», 2016. 720 с.

Нітченко К. В., аспірантка кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, к. філос. н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЇ НА РИНОК КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Формування інформаційного простору ринку кредитних послуг в Україні тісно пов'язано з інформатизацією суспільства загалом та економіки зокрема. Адже інформація – це основна рушійна сила, яка забезпечує поступальну діяльність та успішне функціонування цієї галузі в її взаємодії з іншими системними елементами соціально-економічних структур у будь-якій людській спільноті без огляду на науково-технічне оснащення останньої.

Сьогодні у наукових дослідженнях приділяється значна увага визначенню ролі інформації в економічному поступі суспільства, причиною чого є стрімкий розвиток інформаційних технологій. У цій царині зустрічаємо наукові розвідки таких авторів, як І. Бачило, Д. Белл, О. Бондаренко, Л. Брюллен, Н. Вібер, Дж. Гелбрейт, О. Довгань, П. Друкер, К. Ерроу, У. Ешбі, М. Кастельс, А. Лапін, М. Мак-Люєн, Л. Мельник, Б. Мільнер, П. Отле, В. Плескач, Д. Піронті, М. Порат, І. Рекурєнко, У. Ростоу, Ю. Сафонов, С. Сонько, Е. Тоффлер, А. Урсул, Н. Хейлз, Ю. Шрейдер, що заслуговують на увагу фахівців.

Підходів та бачень до поняття «інформація» існує безліч, тому виокремимо найпопулярніші з них і ті, що, на наш погляд, є доречнішими з економічної точки зору, оскільки їй потрібно розглядати як динамічний процес або як зміну процесів у часі. Відповідно до Закону України «Про інформацію», інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [1].

З дослідницької точки зору Л. Г. Мельника інформацію необхідно тлумачити як природну реальність, яка несе в собі характерні ознаки предметів та явищ природи, що виявляються в просторі та часі, які є формами існування матерії. Перша характеризує її протяжність, структурність, співіснування та взаємодію елементів, друга виражає тривалість її існування, послідовність зміни станів в зміні та розвитку всіх матеріальних систем [2, с. 11].

На думку науковця В. Л. Плескача, інформація з економічної точки зору – це універсальний ресурс, який використовується всіма галузями економіки та є сукупністю відомостей, фактів, знань про компоненти, об'єкти, суб'єкти, що передаються прямо або опосередковано від джерела до споживача [3].

Фахівець в царині інформаційних систем У. Мартін підкреслює, що інформація виступає в якості важливого стимулятора змін у суспільстві, що формує «інформаційну свідомість». Зростає культурна цінність інформації в інтересах саморозвитку людини та деяких соціальних утворень [4].

Аналізуючи сучасний інформаційний простір у світовій економіці, не можна не помітити основну тенденцію: глобалізацію соціального простору та самих процесів в цьому просторі. Адже інформація – це абстрактне поняття, яке не має кордонів, потоки інформації розширюються у геометричній прогресії, але вона приймає певну форму в окремих системах та підсистемах у вигляді вихідних потоків за рахунок розвитку сучасних технологій в інформаційному (постіндустріальному) суспільстві.

Головний та найцінніший ресурс – це інформація та знання. Тож, основою розвитку ринку кредитних послуг є здатність набувати, накопичувати та оперативно використовувати інформацію в результаті динамічного розвитку інформаційно-комунікаційних послуг. **Ринок кредитних послуг** – це специфічний вид ринку, на якому купуються і продаються кредитні ресурси та банківські послуги [5, с.147]. Його суб'єктами є державні органи, а саме НБУ, Міністерство фінансів України, фізичні та юридичні особи. Об'єктом є тимчасово вільний капітал виражений у грошовій чи матеріальній формі.

Розвиток ринку кредитних послуг прямо залежить від управлінських рішень, які, своєю чергою, залежать від якості інформації, що оволодіває ринком кредитних послуг в кожній конкретній економічній структурі. Відтак, основним завданням на сучасному етапі становлення глобальної економіки є удосконалення процесу використання інформаційних ресурсів та забезпечення інформаційної безпеки.

Ми солідарні із думкою дослідника сутності інформації Д. Піронті, який охарактеризував інформаційну інфраструктуру як сукупність людей, процесів, процедур, інструментів, засобів і технологій, яка підтримує створення, використання, транспортування, зберігання і знищення інформації [6]. Таким чином, нагромадження інформації в межах певного об'єкта дослідження продукує необхідність створення ефективної інформаційної інфраструктури як у сучасному світі загалом, так і на ринку кредитних послуг в Україні зокрема.

Конкурентоспроможність суб'єктів ринку кредитних послуг залежить від швидкості надання кредитних послуг, виконання кредитних операцій та оновлення інформаційної бази сучасними технологіями. Крім традиційних кредитних продуктів (кредити, кредитні картки та інше), популярності та розвитку набуває електронна комерція, оскільки ринок кредитних послуг створив власну глобальну інформаційну мережу.

Важливу роль у впровадженні інформаційних інновацій на ринку кредитних послуг, також, відіграє конкретне бізнес-середовище.

Доходимо висновку: саме завдяки інформаційним технологіям ринок кредитних послуг стає привабливішим та зручнішим для його споживачів, а також є ключовим інструментом для внесення позитивних змін у національне господарювання в умовах ринкової економіки. Тож, сучасний період становлення нашого суспільства характеризується стрімким зростанням впливу науки, техніки, нових так званих високих технологій на ринок кредитних послуг зокрема та на соціально-економічний розвиток країни загалом.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про інформацію» №2657-ХІІ від 02.10.1992 р. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/11563:5953> (12.04.20.)
2. Мельник Л.Г. Информационная экономика. Учебное пособие. Сумы: Университетская книга, 2003.
3. Плєскач В. Л. Інформаційні системи і технології на підприємствах : підручник / В. Л. Плєскач, Т. Г. Затонацька. Київ: Знання, 2011. 718 с.
4. Martin W. J. The Global Information Society / William J. Martin / USA: Aslib Gower, 1995. 233 p.
5. Ринок фінансових послуг: навчальний посібник / Є. М. Сич, В. П. Ільчук, Н. І. Гавриленко. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 428 с.
6. Kibirige H. The information dilemma: a critical analysis of information pricing and fees controversy/ H. Kibirige. Wesport, 1983.

Норець Д. О., студентка групи ОА-171

Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, к. філос. н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОКУЛЬТИЗМ У ДАВНЬОМУ ЄГИПТІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА АНТИЧНИЙ СВІТ

Давньогрецький філософ Платон переконливо стверджував: «Кожна людина від самого початку є філософом, тому що не володіє мудрістю, не знає істини, не знає себе, не знає життя, але прагне до розуміння» [1].

Відомо, що перші філософські вчення виникли на зломі VII-VI ст. до нашої ери на території Китаю, Індії та Греції. Проте, людство, як і його суспільна свідомість, виникли і набагато раніше від цих зафіксованих в історії подій. Одним із таких відомих нам прадавніх цивілізаційних осередків духовної культури є Давній Єгипет. Саме звідти почали розповсюджуватись по всій Землі основні технології втаємничення та окультні вчення, які мали відчутний вплив на тогочасний і подальший розвиток міфології, релігії, філософії багатьох народів упродовж тисячоліть [2].

Єгипет – потужне зосередження міфів та культів в античному світі. Адже з давніх часів люди замислювалися: звідки з'явилися Сонце та Місяць; хто запалив на небі зірки; як з'явилися люди та що їх очікує після смерті? Давні єгиптяни вважали, що все навколишнє середовище – богоподібні живі істоти, могутні боги – мають безмірну владу над ними і саме від їх волі залежить життя простих смертних людей. Для того, щоб умилостивити богів, з'являються магичні ритуали та культу. В той же час з'являються й міфи. Тож, можна припустити, що саме їх покладено в основу ранньої філософії.

Якщо ми розглянемо один із єгипетських міфів про створення світу, то побачимо, що давні єгиптяни вірили створення богом Атум-Ра суші і повітря із води, адже спочатку на Землі окрім Хаосу і води нічого не було. Виходить, що ідею космогонічних міфів складає те, що створенню Світу передувало Хаос Води, занурений у Темряву. Початком виходу із Хаосу було виникнення Світла, яким є Сонце.

Відтак, ми можемо припустити, що слово Хаос, що є одним із ключових понять у давньогрецькій філософії було запозичено саме із космогонічних міфів Давнього Єгипту. Зокрема, давньогрецький філософ Фалес, коли шукав першооснову всіх речей, прийшов до висновку, що вона найбільше схожа на воду, яка перетворюється на землю і, розріджуючись, стає повітрям [3].

Аналізуючи міф про Осіріса, можна вгледіти, що підкорюючи інші народи та племена, він не застосовував силу, а схиляв людей красномовством. Це саме ми бачимо у давньогрецьких софістів, які вважалися вчителями риторики.

Бог Ра, в єгипетській міфології, перевозить по небу Сонце. Ввечері він покидає денну Туру і переходить у нічну і в неї проходить по царству мертвих, де, як вважали єгиптяни, не діяла логіка буденного світу, де зникав час, там була вічність.

Напевне, тоді й з'являється думка про те, що існування у світі – це циклічний процес. Тобто життя породжує смерть, а смерть – життя. цей висновок поєднаний у двох головних богах єгипетського пантеону. Перший Ра, який живим відвідує царство мертвих, вступає у боротьбу з силами мороку та за допомогою магії і розуму перемагає їх. Другий, Осіріс – померлий бог, який воскрес.

Мабуть тому у єгиптян був дуже, на той час, незвичний поховальний культ. Вони вважали, що людина має: фізичне тіло, якому притаманне тління; духовне тіло, де живе душа; життєву силу; тінь; душу; серце та ім'я. Серце, вважалось, не тільки джерелом життя але й сховищем моральних якостей, саме воно відіграло важливу роль на суді Осіріса у загробному світі.

Отже, давні єгиптяни вірили, що отримати вічне життя можливо лише чесно проживши земне. Саме це ми простежуємо й у дохристиянській міфології, яка відображала світогляд давніх слов'ян і набула популярності на теренах Київської Русі. У такому контексті доречно звернутися до наступного тлумачення тогочасних політеїстичних переплетень як в Африканському, так і в Європейському ареалах людського існування: «В структурі кожного язического бога содержится хтоническое (земное) начало, связанное с идеей подземелья. Этим они подобны природе. Здесь стремление к мудрому отношению к миру проявляется в том, что, согласно верованиям древних славян, всё, что символизирует смерть, тлен, в такой же степени отражает и жизнь, произрастание, то есть предшествующее оказывается более важным, нежели последующее» [4, с. 67].

Як бачимо, світ давніх єгиптян був наповнений безліччю символів, які знайшли відображення у міфах, спрямованих на онтологічні та етичні проблеми людського буття. Ці міфи надавали пояснення явищам природи, а також осмислювали людське життя, його сенс та виміри. Жреці, волхви, авгури, шамани, знахарі й такі інші тлумачили міфологічні перекази у вигляді алегорій [5], а в образах богів вбачали перевтілення природних сил. Пізніше гуру, натурфілософи, софісти, стоїки, книжники, ченці, любомудри Давніх Китаю, Індії, Греції та Київської Русі довели своїми міркуваннями та способом життя безпосередню участь давньоєгипетської містико-релігійної традиції у становленні духовної культур цих регіонів.

Тож, стає очевидним, що міфологія та окультизм Давнього Єгипту суттєво вплинули на формування світогляду багатьох народів, зокрема, давніх китайців, аріїв, еллінів, слов'ян і відіграли значну роль в ідеологізації культурно-антропологічного простору. Це стає зрозумілим через аналіз подальшої історії країн, які отримали у спадок ці території.

Список використаних джерел

1. Антон Мусулін. Ще раз про філософію. Інтерв'ю з засновником та керівником філософської школи «Новий Акрополь» в Україні, присвячене 25-й річниці діяльності // *IDEALIST*: журнал. №7. 2017. Доступно: <http://www.newacropolis.org.ua/articles/esche-raz-o-filosofii> (04.04.2020.)
2. Стародавній Єгипет / *Вікіпедія*. Доступно: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%B9_%D0%84%D0%B3%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D1%82 (11.04.2020.)
3. Фалес / *Вікіпедія*. Доступно: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D1%81> (12.04.2020.)
4. Киселиця С. В. Истоки и формы мудрости в менталитете восточных славян // Гілея: науковий вісник: Зб.наук.праць. Київ, 2019. Вип. 151 (№ 12) Ч. 2. С. 65-69. Доступно: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=216> (13.04.2020)
5. Міф / *Вікіпедія*. Доступно: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D1%84> (11.04.2020.)

Обловатний О. О., магістр інформаційних та комп'ютерних систем (*м. Львів, Україна*)

Киселиця С. В., к. філос. н., доцент кафедри філософії і суспільних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНО-ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА КРИЗА ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ

Технології сьогодення дозволили людству створювати, зберігати та обробляти колосальні об'єми інформації, які щорічно продовжують зростати високими темпами. Так, станом на 2017-й рік, за попередні 2 роки було створено більше інформації, ніж за всю попередню історію [1]. Проте, далеко не вся інформація є важливою або цінною щодо перетворення її змісту в корисні знання. Більш того, поки що не існують такі технології, які б дозволяли робити це ефективно. Наприклад, 90% даних, які зберігаються ніколи не використовуються, 90% неструктурованих даних ніколи не аналізуються, а 90% результатів пошукових запитів ніколи не беруться до уваги, що свідчить про значне забруднення інформаційного простору [2].

Часто люди не вважають це проблемою, оскільки інформація – нематеріальна: її важко виміряти, відчутти та оцінити вплив на навколишнє середовище. Проте, вона зберігається і передається за допомогою фізичних пристроїв, які сумарно споживають таку кількість електроенергії, для компенсаційних затрат на яку в планетному просторі знадобиться насадження мільярдів дерев щорічно. Більш того, 80% енергії, спожитої електронними пристроями за увесь їх життєвий цикл, витрачається вже в процесі їх виготовлення. Також для цих пристроїв необхідні чималі обсяги рідкісних хімічних елементів та колосальні об'єми води. Нарешті, більшість із них не піддається утилізації. Відтак, інформаційне забруднення стає значним компонентом екологічного забруднення та глобального потепління [2, 3].

Втім, не зважаючи на це тло, виконання не менш важливого завдання – отримання доступу до інформації та володіння нею, власне, не є настільки самодостатнім, як те уявлялося пошуковцеві. Для того, щоб інформація стала чогось вартою, вона повинна перетворитися на знання. Задля вирішення вже сформульованих, а також для прогностичної ідентифікації постійно виникаючих проблем сучасності, часто необхідна тісна співпраця фахівців із кількох споріднених галузей з метою інтеграційної обробки попереднього досвіду, аналізу нової інформації, синтезу оптимальних рішень і, насамкінець, продуктивної трансформації цих зусиль у наукові знання. Адже навіть у базових царинах людської життєдіяльності обсяг і складність існуючих форм знань можуть значно перевищувати

ментальні можливості людини щодо швидкості та якості їх засвоєння, усвідомлення, систематизації і таке інше.

Знання – це складний багатовимірний набір структурованих та взаємопов'язаних абстрактних сутностей, які не мають конкретних меж. Втім, чимало сучасних інформаційних технологій базуються переважно на застарілих парадигмах електронних друкарських машинок, сканувально-копіювальних пристроїв та однонаправлених посилань і далеко не завжди є зручними у використанні. Через це вони суттєво обмежують формати збереження, відображення, поєднання, узгодження знань; тим самим впливають на спосіб мислення [4] і додають новий пласт труднощів, оскільки для їх презентації часто вимагається використання неструктурованої одновимірної послідовності знаків у вигляді набору слів та речень.

Писемність є надскладним цивілізаційним феноменом, історичною основою якого є мова. Однак, мова і мовлення – це вкрай нестабільні інструменти людської діяльності, що постійно змінюються, крім того, писемність як здатність інформувати сучасні та прийдешні покоління вимагає багатьох додаткових знань та вмінь. Проте для більшості людей не є характерною висока майстерність у володінні словом, що часто призводить до мимовільного чи зумисного ускладнення інформації [5]. Хоча навички грамотного письма чи текстового супроводу є надзвичайно затребуваними в комунікаційному процесі, проте обмін інформацією не обмежується лише цим, адже для передачі думки недостатньо лише висловитися, потрібно, також, подбати про умови її адекватного сприйняття. Оскільки 90% вражень отримуються візуальним шляхом, носії знань мають враховувати особливості психічної організації людини та володіти методами, прийомами, технологіями тощо, що дозволяють спрощувати візуалізацію. За нашими спостереженнями, більшість авторів та читачів цього навіть не усвідомлюють.

Подібна ситуація веде до низки серйозних проблем, серед яких є все зростаюче інтелектуальне навантаження, необхідне для пошуку, аналізу, перевірки, фільтрації, оновлення та поширення знань. Якщо це відбувається впродовж тривалого періоду часу, то може призвести людину до хронічного розладу здоров'я, включаючи глибокі ментальні розлади. Більш того, підтримання цілісності та узгодженості наявних знань, окрім колосальних інтелектуальних зусиль, потребує значних фінансових на часових витрат, які могли би бути використані для творчих процесів і синтезу нових знань.

Здається, що рішенням подібної проблеми мав би стати колективний підхід. Однак, як і в обчислювальній техніці, кількість учасників колективу не може зростати безмежно, оскільки з їх збільшенням координація дій між ними буде вимагати все більших зусиль [6]. До того ж, на відміну від «неемоційної» техніки, збільшення кількості людей прямо пропорційно збільшує психоемоційне навантаження і, як правило, негативно впливає на результат взаємодії. Враховуючи ці соціально-психологічні фактори, цілком природним є кластеризація спільнот, зокрема академічних. Оскільки успішні акумуляція та розповсюдження знань потребують когнітивних агентів, то разом з кластеризацією спільнот повинна відбуватися і кластеризація знання. До слова: дуже часто єдиним способом збагнути істинне значення певного терміну є безпосереднє звернення за консультацією до експерта, покладаючись на його авторитетність у предметній галузі або до словника, що створювався та видавався цільовими фахівцями. При цьому різноманітні наукові школи та видавництва можуть мати принципові розбіжності в їх тлумаченні, а їх світоглядно-теоретичні позиції вважатися авторитетними лише в межах вузького співтовариства.

Відтак, особливий резонанс непорозумінь виникає у колі тих осіб, які намагаються розібратися у новій для себе царині, але не є членами певної професійної спільноти, при цьому основна мета – привернути увагу не стільки до власної персони, скільки до вирішення нагальних питань у певній галузі знань. Яскраві та продуктивні способи вирішення перелічених проблем можна знайти у царині сучасних ІТ (високих, інтелектуальних технологіях), в яких завдання виражаються якнайформальніше і найточніше (порівняно з базовими, матеріальними, що забезпечують життєдіяльність людини з моменту її

виникнення), а саме в алгоритмах і загальній логіці бізнес-процесів, де розроблювані проекти можна вважати робочими гіпотезами, а успішні продукти – працюючими теоріями.

Таким чином, відсутність інформаційно-корпоративних орієнтирів, рекомендацій чи вказівок поглиблюють цю проблему, створюючи «високий поріг» входження нових членів, позаяк за останні десятиліття серйозні наукові відкриття і технологічні «прориви» спостерігаємо в так званих прикордонних або суміжних галузях знань, які найчастіше здійснюються так званими дилетантами чи аматорами у вузькоспеціалізованому кластері.

Отже, використання технологій, які дозволяють генерувати і накопичувати об'єми інформації, але при цьому не надають змоги структурувати її, вилучати з неї нові знання, систематизувати їх та поєднувати з існуючими, становить реальну проблему з такими серйозними наслідками як інформаційне, екологічне, культурне та ментальне забруднення, а також створює ризик відсутності ефективних рішень важливих проблем та передбачення наслідків подій, навіть якщо необхідні знання та інформація вже існують і зберігаються.

Не дивно, що людство сподівається на створення штучного інтелекту, який допоміг би вирішити ці проблеми, але можливість його створення досі залишається відкритим питанням. І хоча в останні роки спостерігається черговий сплеск у галузях, пов'язаних зі штучним інтелектом, провідні спеціалісти як у природничих, так і гуманітарних науках наголошують, що використання терміну «інтелект» є категоріальною помилкою, а справжня суть такої діяльності – когнітивна автоматизація [7], що заснована на таких математичних розділах як обчислювальна статистика, оптимізація, математична лінгвістика та дослідження операцій.

Доходячи висновку, солідаризуємось з інтегративною позицією представників філософських і технічних наук: «Виходячи із складності поставленої проблеми, очевидно, необхідно підходити до її рішення комплексно, синтезуючи різноманітні галузі знань для розбудови адекватної моделі в цільовому сегменті емпіричного світу: філософію (зокрема, філософську антропологію, гносеологію, логіку), фізику (зокрема, квантову механіку, механіку суцільного середовища, електродинаміку), математику (зокрема, кібернетику, інформатику), біологію (зокрема, фізіологію вищої нервової діяльності, нейролінгвістику)» [8, с. 97].

Список використаних джерел

1. Christo Petrov (2019, March 22). Big Data Statistics 2020. Доступно: <https://techjury.net/stats-about/big-data-statistics/> (11.04.2020.)
2. Gerry McGovern (2020). World Wide Waste: How Digital Is Killing Our Planet – and What We Can Do About It. Silver Beach.
3. Willie D. Jones (2010, June 15). How Much Water Did It Take To Make Your Cellular Phone? More than enough to swim in. Доступно: <https://spectrum.ieee.org/tech-talk/semiconductors/processors/how-much-water-did-it-take-to-make-your-cellular-phone> (11.04.2020.)
4. Nicholas Carr (2011). The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains. W. W. Norton & Company.
5. Linguistics, Style and Writing in the 21st Century - with Steven Pinker. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=OV5J6BfToSw> (9.04.20.)
6. Закон Амдала. Доступно: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%90%D0%BC%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D0%B0 (13.04.20.)
7. François Chollet. Our field isn't quite "artificial intelligence" – it's "cognitive automation". Доступно: <https://twitter.com/fchollet/status/1214392496375025664> (7.04.20.)
8. Хамитов Н.В., Киселица С.В., Деркач О.Л. Проблема телесности субъекта искусственного интеллекта в контексте теории эволюции естественного и искусственного интеллекта // Проблемы соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. Чернігів : ЧНТУ, 2017. № 2(10). С.95-102. Доступно: http://journals.stu.cn.ua/problemny_sotsialnoyi_roboty/article/view/121155 (13.04.20.)

КРИТИЧНИЙ ПОГЛЯД НА ПІРАМІДУ ПОТРЕБ А. МАСЛОУ

Ми живемо в час, коли все навкруги стрімко змінюється, зокрема потреби людей та, відповідно, й ціннісна шкала. В результаті природної еволюції зміст та форми підтримання життєздатності людини суттєво змінилися, оскільки вона давно вийшла за кордони нагальної необхідності й перестала обмежуватися лише задоволенням фізіологічних потреб. З'явилися потреби в приналежності до будь-чого нематеріального, що забезпечує не лише задоволення природних інстинктів, а й соціально-творчих, таких як впевненість, самореалізованість тощо.

Одним із перших почав вивчати поведінку людей в позитивній динаміці Абрагам Маслоу. У 1943 році він описав піраміду цінностей з метою зрозуміти, що ж саме мотивує людей здійснювати ті чи інші вчинки.

Перше місце тут займають фізіологічні потреби, такі як: їжа, вода, сон, відпочинок. Наступною сходинкою в піраміді Маслоу є потреба в безпеці, в захисті від фізичних та психологічних небезпек й впевненості, що базові потреби будуть задовольнятися й надалі. За безпековими потребами слідує соціальні: дружба, любов, вірність, щирість, безумовна підтримка і таке інше. На четвертому місці – потреба в повазі, визнанні з боку оточуючих. Останнє місце в ієрархії займає потреба в самореалізації [1]. Основна ідея полягає в тому, що коли людина задовольняє базові потреби, вона потребує кохання, дружби та відчуття приналежності, потім – самоповага, престиж і, нарешті, самореалізація.

Парадокс цієї теорії полягає в тому, що її активно використовують в роботі, бізнесі й одночасно піддають нищівній критиці. Піраміду А. Маслоу, наразі, найчастіше згадують в торгівельній царині. Нею користуються маркетологи й торгові представники. Вони керуються тим, що націлюючись на основні потреби людини, їх можна примусити купувати все більше товарів або мотивувати до звернення за все новими й новими послугами. Проте, не все так просто і легко досягається.

Універсальність теорії Маслоу руйнується «на очах» через ідею ієрархічності. Для кожної людини настає певний період, коли деякі потреби стають важливішими за інші, як в конкретний момент, так і в певному життєвому проміжку. Тобто в ієрархії індивідуальних цінностей найвищу ступінь займає не універсальна потреба в самореалізації, а унікальність. Виходить, що кожен має особисту ієрархію потреб та особисті цілі в житті. Але у такому контексті варто звернутися до наступного консолідуючого твердження: «Як би ми не відрізнялися поміж собою: зовнішнім виглядом, мовою, релігією, традиціями таке інше – вижити зможемо тільки віднайшовши порозуміння у точці дотику: живи сам, і не заважай жити іншим» [2, с.63], позаяк воно націлює людину на постійне переосмислення власного місця у світі, що повсякчас змінюється разом із потребами.

Звичайно, коли базові фізіологічні потреби не задоволені, то важко думати над чимось іншим. Проте, якщо нижчий рівень потреб досягнутий, то піраміда все одно руйнується. Люди не завжди спочатку прагнуть до абстрактних ідеалів, любові, дружби, престижу та не обов'язково чекають доки ці ідеальні проекти відбудуться, аби почати прагнути до самореалізації. Так само як і необов'язково те, що люди, які демонструють високий рівень самодостатності та соціальної статусності, мають повністю задоволені фізіологічні та безпекові потреби.

Таким чином, динаміка потреб – очевидна, їх актуальність – беззаперечна. Всі вони мають підтримуватися на належному рівні, позаяк їх поточна ієрархія в кожен момент часу й у кожної людини своя. Людина живе і працює задля того, аби забезпечити себе їжею, одягом, відпочинком, розвагами. Людина, яка не має потреб – мертва людина. Проте, як би не змінювалася шкала цінностей з боку соціуму, метою будь-якої діяльності людини є не тільки матеріальне, а й духовне задоволення від реалізації власних потреб.

Список використаних джерел

1. Піраміда потреб Абрагама Маслоу. Доступно: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (3.03.2020.)
  2. Киселиця С.В. Парадокси толерантності у контексті життєвої мудрості // Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія» – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – Вип. 31 (364). – С.59-66. Доступно: <http://philosophy-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/373/387/> (20.03.2020.)
-

Самойлович А. Г., аспірантка кафедри
менеджменту та державної служби
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, к. філос. н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІДЕОЛОГІЯ СПОЖИВАЦТВА: ВИТОКИ ТА РИЗИКИ

Бажання задовольнити власні потреби, як матеріальні, так і нематеріальні, було і залишається спонуканням індивіда до дії або активної соціально-економічної діяльності. Потреба у їжі та захисті змушувала людину йти на полювання, збирати ягоди, шукати прихистку у печері, а згодом будувати будинки тощо. Тобто, споживання як спосіб задоволення базових потреб можна вважати однією з рушійних сил розвитку економіки та суспільства загалом.

Неабияку роль у цьому відіграє сучасний розвиток технологій, відкритість економіки та глобалізація. Система споживання в інформаційному суспільстві – багатовимірною. Населення більшості розвинених країн сприймає відсутність голоду як належне, можливість орендувати або придбати власне житло – широко доступним для соціально-економічним феноменом і гарантованим політичним досягненням середнього та малозабезпеченого прошарків суспільства.

Проте, трансформувались із задоволення базових потреб, завдяки науково-технологічному, економічному та соціальному розвитку, споживання перетворилося у процес формування дещо відмінної від попередньої ціннісної шкали людини щодо уявлень про власний успіх та рівень добробуту. Тобто, бажання володіти певною річчю досить часто викликане не нагальною життєвою необхідністю, а задля того, щоб підтримати окреслені соціальні очікування і диктується, виключно, необхідністю показати оточенню, що індивід може чи повинен собі її дозволити фінансово або статусно. Масова культура неабияк сприяє цьому. Більшість людей намагається бути схожими на успішних «зірок», мати той самий успіх та багатство, але помилково вважає, що долучитися до цього можна за рахунок володіння таким ж, до прикладу, телефоном чи ноутбуком, а не наполегливою багаторічною працею. Саме тому відомі бренди активно залучають до рекламних кампаній саме так званих зірок.

Відтак, можна переконливо стверджувати, що сучасна модель споживчої поведінки характеризується надмірним споживанням, яке суттєво перевищує базові потреби людини і називається надспоживанням, або споживацтвом. На думку більшості вчених суспільство споживацтва своїми витокami має початок 1950-х років, коли світ почав оговтуватися від моральних та матеріальних втрат, понесених під час Другої Світової війни. Варто зазначити, що первинні соціальні, економічні, психологічні вияви споживацтва почали виникати, насамперед, в економічно розвинених регіонах – країнах Північної Америки та Західної Європи. Тут високий рівень і темпи виробництва сприяли тому, що базові потреби більшості населення задовольнялися за рахунок менших витрат, а розвиток маркетингу та ринкова економіка швидко створили пропозицію товарів та послуг, на які витрачалися вільні кошти домогосподарств.

Саме тому сучасне суспільство більшість філософів та вчених-соціологів характеризують як суспільство споживацтва, яке формує певні поведінкові настанови, а саме: витрачати кошти на речі, які можливо ніколи не будуть використані, небережливе

ставлення до речей, які можна купити у будь-який час і в будь-якій кількості, навіть не виходячи з дому, купівля нових речей, коли старі ще не вичерпали свого ресурсу використання тощо.

Позитивним наслідком цього явища є постійний розвиток економіки, створення нових робочих місць, вдосконалення технологічних процесів тощо, проте найбільшими негативними наслідками є вичерпання природних ресурсів планети, забруднення навколишнього середовища, формування у людини свідомості споживацтва – постійного бажання купувати нові речі.

Індивід, захоплений споживацтвом, потерпає від тотальності споживацтва та його надмірності, вибір, який йому пропонується, є практично безмежним. Його не обмежує навіть відсутність коштів, адже кредитна система та розповсюдження споживчого кредитування забезпечують здатність індивіда витратити більше. Це негативно впливає на свідомість та психіку людини, що в деяких випадках викликає зовсім протилежну реакцію – часткову або повну відмову від споживання товарів та послуг. Це проявляється у самообмеженні, дауншифтингу, втечі у віртуальний світ, недовірі до соціальних, політичних, фінансових інституцій і таке інше.

Постійне виробництво нових товарів та реклама змінюють традиційні відносини між виробником та споживачем, за яких попит породжує пропозицію, на протилежні: пропозиція породжує попит. Саме виробники та маркетологи тепер диктують споживачам, що останні мали б придбати. Відтак, основним маркером суспільства споживацтва є споживання заради споживання, у якому штучно створене бажання придбати підкріплюється економічною і технологічною можливістю це зробити.

Таким чином, економічний розвиток та сучасні технології впливають на бажання людей споживати, трансформуючи цей процес від задоволення базових потреб, необхідних для виживання, до нестримного бажання купувати те, що інколи або ніколи потім не використовується. Масова культура, зазвичай, сприяє активному розвитку ідеології споживацтва і формуванню споживацької психології, що призводить до небережливого ставлення до речей, невиправданого виснаження природних ресурсів та забруднення планети.

Дійсно, забезпечення базових потреб людини, соціальна стабільність, економічний розвиток, підвищення рівня життя, збільшення його тривалості є беззаперечними досягненнями людства. Проте споживацтво, притаманне більшою мірою саме технологічно розвиненим спільнотам, не повинно стати сенсом життя переважної більшості людей та витіснити не менш важливі його принади.

Список використаних джерел

1. Суспільство споживання, або куди діваються гроші? Доступно: Суспільство споживання, або куди діваються наші гроші? (19.04.2020.)
  2. Consumerism and Marketing in the Digital Age. Доступно: Consumerism in the Digital Age | Request PDF (20.04.2020.)
  3. Консьюмеризм як феномен духовно-економічного життя сучасної людини: pro et contra. Доступно: Консьюмеризм як феномен духовно-економічного життя сучасної людини: pro et contra (20.04.2020.)
  4. The data economy: How technological change has altered the role of the citizen-consumer. Доступно: The data economy: How technological change has altered the role of the citizen-consumer (19.04.2020.)
-

СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРИЗ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Криза є не тільки популярним об'єктом дослідження й доволі розповсюдженою категорією у різних галузях знань, але й залишається надзвичайно актуальною проблемою сучасної гуманітаристики, зокрема філософії, психології, соціології, педагогіки, політології. Вперше до неї привернув увагу давньогрецький мисленик Платон, який схилився до думки, що криза у професійній діяльності особистості має позитивний потенціал, позаяк життєвий успіх людини безпосередньо залежить від спрямованості на майстерність та оволодіння ремеслом. Аристотель, один із кращих учнів Платона, розвинув цю ідею, вважаючи, що основне призначення людини полягає в раціональній діяльності, адже не характер людини робить її кращою, а розумні дії, де ці властивості якнайповніше розкриваються. Обидва філософи розвивали, також, ідею праці за покликанням.

Пізніше яскраві і плідні розмисли щодо криз в особистісному та професійному становленні людини зустрічаємо у працях Г.С.Сковороди, К.Д.Ушинського, Л.М.Толстого та інших знавців філософії та психології людини. Зокрема, в сучасній філософській антропології доречно підтримати інтегровану світоглядно-теоретичну позицію С.В.Киселиці та В.О.Шевченка: «Тому надзвичайно актуальною проблемою як для філософії, так і для особистості є вміння вчасно розпізнати та навчитися абстрагуватися від несприятливих екзистенціальних чинників, так чи інакше наявних у людському суспільстві, відносній незалежності від негативної інформації, виховання тілесної і духовної стійкості щодо життєвих негараздів, зосередженості на позитивних емоціях за будь-якого подієвого контексту» [1,с.103]. Сучасна медична антропологія, також, збагатилася оригінальним дослідженням сутності кризи, здійсненою ученицею Л.С.Виготського Л.І.Божович, головна причина появи якої, на її думку, є тривале незадоволення основних особистісних потреб. Людина спочатку усвідомлює, а потім глибоко переживає життєві суперечності, які, в свою чергу, й утворюють кризу, що може протікати в доволі гострій формі [2].

Виникнення кризи в професійній діяльності пов'язують, насамперед, із особистісною кризою. У зв'язку з цим, науковці сутність поняття «професійна криза» трактують досить різнобічно. Так, Н.М.Пилипенко під схильністю до переживання професійної кризи розуміє психічний стан людини, що характеризується суб'єктивними (внутрішніми) переживаннями, неможливістю реалізації двох професійно важливих мотивів – наявності досягнень і потреби в досягненнях. Мотивація може серйозно вплинути на переживання професійної кризи в процесі особистісної самореалізації так само, як і подібні переживання можуть призвести до зміни професійної мотивації [3,с.73].

Криза – це ситуація емоційного і розумового стресу, що вимагає зміни уявлень про світ і про себе за короткий проміжок часу і тягне за собою зміни в структурі особистості, які можуть носити як позитивний, так і негативний характер. Отже, кризою можемо назвати будь-яке раптове переривання нормального перебігу подій у житті індивіда чи суспільства, яке вимагає переоцінки моделей діяльності і мислення. Солідаризуємось із думкою М.В.Гамезо щодо значущості кризи у життєдіяльності людини: криза як життєвий етап – будь-яка поворотна подія, що робить неможливим спокійне, звичне функціонування і вимагає перебудови багатьох поведінкових стереотипів; криза як етап розвитку – це особливі, відносно нетривалі за часом періоди онтогенезу, які характеризуються різкими психологічними змінами [4]. Ф.Є.Василюк під кризою розуміє критичний момент і поворотний пункт на життєвому шляху людини [5]. О.Р.Фонарьов вважає, що криза – це індивідуально-особистісна форма психологічної регуляції діяльності, після якої людина може піднятися до особистісної форми регуляції, або може повернутися до індивідуальної

форми регуляції. Але в обох випадках виникає нова ціннісна система, що дозволяє відновити цілісність особистості і набути сенсу життя [6,с.90].

Кризи професійного становлення з точки зору особистісного розвитку самобутньо осмислила Т.М.Титаренко, переконуючи, що людина завжди має можливість вибору життєвого шляху і подальшого напрямку самовдосконалення. Кризою дослідниця називає такий «віраж на життєвому шляху, коли під загрозою опиняється життєвий задум, проект майбутньої світобудови» [7,с.21], коли старий життєвий світ руйнується і людині доводиться відмовлятися від звичних уявлень про цінності та ідеали. Тож, під кризовим явищем можна розуміти тривалий внутрішній конфлікт щодо сенсу життя, головних завдань та шляхів реалізації основних задумів.

Подібний підхід зустрічаємо у працях І.С.Булах, де криза розглядається як тривалий внутрішній конфлікт з приводу головних цілей у житті та шляхів їх досягнення [8,с.42]. Тобто, життєва криза виникає, коли особистість починає гостро відчувати «нездійсненність можливого здійсненого», а її показниками можна вважати зниження адаптованості, падіння рівня самосприйняття, примітивізація саморегуляції поведінки тощо. Відтак, формуються різні типи ставлення людини до кризової ситуації: ігнорувальний (особистість прагне не помічати конфлікти, не здатна або не хоче адекватно оцінити ситуацію); перебільшувальний (коли гіпертрофуються симптоми чи складні обставини); демонстративний (надмірне привертання уваги до себе через демонстрацію власних переживань тощо); волюнтаристський (заперечення реальної дійсності, відмова від допомоги) та продуктивний (об'єктивне сприйняття себе та ситуації, яка склалася).

У контексті нашої доповіді також заслуговує на увагу дослідження кризових явищ О. М. Кокуном, який висвітлив основні підходи до розуміння кризи професійного становлення особистості, що тлумачаться як особлива група психологічних криз, що виникають на різних етапах професійного шляху, відображаючи специфічні закономірності і не зводяться до закономірностей життєвого шляху особистості [9,с.87].

Таким чином, феномен кризи розглядається нами як особливий стан та процес переживання, соціально-психологічна ситуація, яка за певних обставин може трансформуватись у стимул та мотив для подальшого особистісного розвитку. Адже кризи, які виникають у житті людини, професійній діяльності, зокрема, спричиняють продуктивний стан переосмислення себе, свого життя, кар'єри тощо, оскільки вже після виходу із неї людина починає по-іншому ставитись до своєї життєдіяльності [10]. Дійсно, професійне становлення – це процес періодичних «підйомів» і «падінь», зміни стадій професіоналізації і депрофесіоналізації та структури професійно важливих якостей, мотивації, життєвих цінностей людини [11].

Доходимо висновку, що професійний розвиток людини, охоплюючи період від початку формування освітньо-кваліфікаційних намірів до завершення кар'єрного життя, є складним довготривалим процесом, який передбачає не лише поступовий перехід від одного етапу фахового становлення до іншого та накопичення як зовнішніх так і внутрішніх суперечностей, а й фіксує позитивний потенціал у вигляді досвіду та вміння «тримати удар», що може виявитися основою для подальшого ментально-психологічного самовдосконалення та соціальної затребуваності й успішності кожної мислячої особистості.

Список використаних джерел

1. Киселиця С.В., Шевченко В.О. Антропогенний вимір щастя у техногенному світі // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ: «Видавництво «Гілея», 2018. Випуск 139. С.103-107. Доступно: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=169> (13.04.2020.)
2. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе. Избранные психологические труды. Москва: Просвещение, 1995. 464 с.
3. Пилипенко Н. М. Психологічні особливості самореалізації особистості в умовах професійної кризи / Н.Пилипенко // *Соціальна психологія*. № 3. 2005. С. 72-79.
4. Гамезо М.В. Возрастная и педагогическая психология. Учебное пособие для студ. вузов. Москва: Пед. общество России. 2003. 512 с.

5. Василюк Ф.Е. Психология переживания: анализ преодоления критических ситуаций / Ф.Е.Василюк. М.: Изд-во МГУ, 1984. 200 с.
  6. Фонарев А.Р. Формы становления личности в процессе профессионализации. *Вопросы психологии*. № 2. 1997. С. 88-93.
  7. Титаренко Т.М. Кризове психологічне консультування. Київ: Главник. 2004. 96 с.
  8. Булах І.С. Психологія життєвих криз особистості. Курс лекцій: навч. посібник. Вінниця: ТОВ Нілан-ЛТД, 2015. 110 с.
  9. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця. Монографія. Київ: ДП Інформ.-аналіт. агенство. 2012. 200 с.
  10. Кремниевая долина. Как устроена IT-столица мира / вДудь. Доступно: <https://youtu.be/91O06Zxhu88> (10.04.2020.)
  11. Столяренко Л.Д. Основы психологии / Л.Д. Столяренко. 20-е изд. Ростов н/Д: Феникс, 2008. 671 с.
-

Федорченко Р. Ф., студент групи МБАН-181
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, к. філос. н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів)

ПРОБЛЕМА ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА КОРПОРАТИВНОЇ СПІВМІРНОСТІ В АГРОПРОМИСЛОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Екологічний моніторинг є одним із найактуальніших стратегічних напрямків у соціальній та підприємницькій діяльності сучасної людини. Наразі, на тлі постійного зростання урожайності сільськогосподарських культур, можемо спостерігати таке ж настійливе нехтування екологічними пересторогами з одного боку та необхідність розвитку сільськогосподарського виробництва з іншого боку. Тут доцільно вести мову про принцип співмірності, а саме екологічності сільськогосподарського виробництва як в корпоративно-бізнесовій, так і соціокультурній системах.

Однак, при впровадженні екологічно «чистих» технологій виробництва у великих агрокорпораціях, актуальність проблеми охорони навколишнього середовища не зменшується і, навіть, посилюється у зв'язку з процесами забруднення природних ресурсів, використовуваних в аграрному виробництві. Порушення природного балансу довкілля пов'язане з посиленням інтенсифікації сільськогосподарського виробництва без належної оцінки та обліку природно-ресурсного потенціалу сільського господарства, а саме: механізацією багатьох процесів, меліорацією, надмірної розораністю і глибокою оранкою полів, високою концентрацією виробництва, застосуванням мінеральних добрив, отрутохімікатів і таке інше, що негативно позначилося на якості ґрунту, його родючості [1].

Як справедливо зазначають фахівці з питань екології сільського господарства про те, що основними порушниками природної рівноваги прийнято вважати промисловість і транспорт і на цьому тлі можливий шкідливий вплив сільського господарства на навколишнє середовище недооцінюється [2]. Проте ще в 70-х роках ХХ сторіччя на перше місце по забрудненню довкілля висунулося сільське господарство. Екологічні проблеми агропромислового комплексу (АПК) у значній мірі пов'язані з його індустріалізацією та посиленням залежності від галузей промислового виробництва. Інтенсифікація виробництва і впровадження досягнень науки в АПК лише компенсували значне скорочення сільськогосподарських угідь і трудових ресурсів, але не сприяли раціональному природокористуванню в цій галузі.

Орієнтація корпорацій на скорочення термінів вирощування сільськогосподарської продукції призвела до того, що в АПК при розробці та впровадженні нових технологій підвищення продуктивності не враховувався зростаючий негативний вплив на природне середовище і те, що процес відтворення в сільському господарстві тісно пов'язаний з природними процесами.

Необхідність обліку та підтримання здатності самовідновлення ґрунтів обумовлена трьома важливими обставинами:

- рослини, які ростуть на ґрунтах, здатні накопичувати деякі речовини у більшій кількості, ніж це необхідно для їх функціонування, тим самим відновлюючи або навіть покращуючи свою родючість;
- кінцева утилізація може і повинна бути завершена тільки в ґрунтовому середовищі з залученням в природний круговорот речовин;
- в силу дифузійних процесів на основі міграції води, отже, й хімічних речовин, в активне розповсюдження забруднення можуть бути залучені не тільки ділянки, безпосередньо зайняті промисловими складами і сховищами

Якщо сучасна динаміка народонаселення, економічна структура і скорочення природноресурсного потенціалу збережеться, то в другій чверті ХХІ сторіччя глобальна екологічна криза виявиться неминучою. Для пом'якшення і запобігання екологічній катастрофі країни «золотого мільярда» зобов'язані знизити споживчі стандарти, а країни, що розвиваються – знизити темпи зростання населення й обрати такі варіанти економічного розвитку, які є найбезпечнішими для навколишнього середовища.

Дотримання екологічних вимог є настільки істотними і принципово важливими для здоров'я нації, що їх ігнорування дозволяють говорити про економічну неефективність такого аграрного виробництва. Для сільського господарства це має особливо важливе значення, оскільки дана галузь суспільного виробництва відповідальна за забезпечення продовольчої безпеки країни. Інтенсивний розвиток сільського господарства тільки тоді може примножити (чи, принаймні, зберегти) силу землі, підвищити її продуктивність, якщо співвідноситься з нею з урахуванням всіх законодавчо-правових та морально-етичних вимог щодо екології.

В контексті вищезазначеного можна стверджувати, що, з одного боку, все ще зберігається прірва між екологічними цінностями, деклараціями про наміри та щоденними діями самої людини щодо убезпечення довкілля та, власне, й збереження себе самої в ньому. Але, з іншого боку, заслуговує на підтримку і розповсюдження оптимізуюча консолідована позиція фахівців як у природознавчій, так і в людинознавчій галузях: «У будь-якому випадку потрібна напружена інтелектуально-вольова зосередженість і готовність діяти вивіреними гуманітарно–цивілізаційними методами. Тож, головне – бажання і зусилля» [3, с.106]. Адже, насамкінець, від співмірності суспільних та економічних інтересів, вірніше, від вміння розставляти пріоритети щодо загальнолюдських і корпоративних цінностей, залежить наше майбутнє.

Список використаних джерел

1. Джигирей В. С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища. Київ: Знання, 2006. Доступно: <http://www.info-library.com.ua/books-book-158.html> (17.04.20.)
2. Кірейцева О. В., Сокол Л. М. Екологічні проблеми сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК, 2017, №7. Доступно: <http://eapk.org.ua/contents/2017/07/29> (14.04.20.)
3. Киселиця С. В., Шевченко В. О. Антропогенний вимір щастя у техногенному світі // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. К.: «Видавництво «Гілея», 2018. Вип.139. С.103-107. Доступно: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=169> (15.04.20.)

Чийпеш Н. М., аспірантка кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, к. філос. н., доцент
Національний Університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПОЛІМОРФНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СОЦІУМ

Останнім часом інноваційні розробки стрімко і потужно ввійшли в повсякденне життя. Інновації або нововведення використовуються в будь-якій галузі знань та практичній діяльності сучасної людини. Вони виникають, як правило, в результаті вузько-спеціалізованих фундаментальних наукових досліджень, а широко застосовуються у бізнесово-прикладній царині і вносять в професійне середовище людини відчутні поштовхи як до самовдосконалення, так і галузевого розвитку. Категоріальна поліморфність інновації робить її синонімом «нововведення» або «новизни» та багатьох подібних і може використовуватися разом з ними або замість них.

Термін «інновація» ввів у науковий обіг австрійський вчений Йозеф Шумпетер на початку ХХ сторіччя в роботі «Теорія економічного розвитку» (1911), де вперше поставив питання «нових комбінацій» змін у розвитку і дав повний опис інноваційного процесу. В 30-і рр. ХХ ст. дослідник вдосконалив розуміння терміну і розумів під інновацією зміну з метою впровадження і використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих, транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості [5].

Етимологія поняття «інновація» походить від латинського слова «*inovatio*», що в перекладі означає нововведення, новизна. Філософський словник досить широко його тлумачить: «Інновації – явища культури, яких не було на попередніх стадіях її розвитку, але які з'явилися на даній стадії і отримали в ній визнання («соціалізувалися»); закріпилися (зафіксовані) в знаковій формі і (або) в діяльності за допомогою зміни способів, механізмів, результатів, змістів самої цієї діяльності» [4].

Сутність інновації правильніше, на нашу думку, тлумачити як результат творчого процесу, в найширшому його розумінні, у вигляді створених і впроваджених нових споживчих вартостей. При цьому найважливішим критерієм інновації в сучасних умовах економічного розвитку можна вважати новизну його споживчих властивостей. Технічна ж новизна відіграє другорядну роль. Інновація, до речі, й відрізняється від наукового знання доступністю масовому споживачеві.

Сутність інноваційного процесу має значну теоретичну спадщину. Вона є однією з найдосліджуваніших проблем в цій галузі. Інноваційний процес, в загальному вигляді, означає безперервний, комплексний процес створення нового знання, впровадження його у виробництво і поширення в масштабах всієї економіки. Однак єдності поглядів з даного питання немає. Інноваційний процес до періоду ринкової трансформації вітчизняної економіки переважно являв собою як послідовне явище, що включає в себе певні стадії робіт, які починаються з наукових досліджень і закінчуються безпосереднім виробництвом продукту. Розбіжності з цього питання були пов'язані з класифікацією стадій процесу «дослідження-виробництво», його межами, організаційними формами різних етапів.

Поняття «інновації» можна застосовувати до всіх нововведень у будь-якій царині людської діяльності: від теоретико-наукової до практично-прикладної. Поліморфність цієї категорії виявляється у розмаїтій природі інновації, яку інтегративно можна визначити як процес, в якому:

- використовуються частково або повністю результати інтелектуальної діяльності;
- забезпечується випуск патентоспроможної продукції;
- забезпечується випуск товарів (послуг), за своєю якістю відповідають світовому рівню або перевищують його;
- досягається висока економічна ефективність у виробництві (споживанні) продукту [2].

Іншими словами, якщо відкриття або патент на винахід виведені на ринок в масове виробництво і після вдалих науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок мають позитивний фінансовий результат в тій чи іншій соціально-економічній царині, то цей процес можна визнати інноваційним, продукт – новаторським, а соціально позначити як новизна.

Інноваційна діяльність – це сукупність подій, які стосуються різних галузей науки. Ще в класичній теорії філософії можна знайти коріння інноваційних рухів, основними дослідниками яких вважаються давньогрецькі філософи Платон і Аристотель. Системний характер філософія набула саме в їхніх працях. Проблематика ейдосів Платона і форм Аристотеля є серцевиною античної філософії в тій її частині, яка має відношення до науки загалом та інноваційної діяльності зокрема.

Так, у Платона інновація – це поєднання речового (чуттєвого) та невидимого (ідеального) світів [3]. Аристотель уявляв буття як деяку живу субстанцію, що характеризується наявністю чотирьох фундаментальних умов: матерія, форма, дія, мета. Як систематизатор античної науки він зазначав, що предметом аналізу мислителів мають бути чотири онтологічні причини: матеріальна, рушійна, формальна і цільова (першооснови буття) [1]. Аналізуючи Аристотелівську динаміку процесів, їх рух і зміни (наразі це називається динамічним підходом), приходимо до висновку, що цю методологію можна продуктивно застосувати для систематизації сучасних вчень про інноваційну діяльність. Інтенсивний розвиток науки і техніки у глобальному світі викликає парадигмальні зміни в осмисленні людиною світу та своєї діяльності в ньому. До ХХ ст. про терміни «інновація» і «інноваційна діяльність» людство нічого не знало, а вже сьогодні цими поняттям і явищем опікуються численні дослідники як у природничих, так і гуманітарних науках. Таким чином, варто погодитись із переважною більшістю науковців, які вважають, що інновації є результатом інтенсивної інтелектуальної діяльності.

Узагальнюючи вищевикладене, можна констатувати позитивний зміст категоріальної поліморфності інноваційної діяльності стосовно соціуму, рушійний потенціал якої полягає у створенні, освоєнні, розповсюдженні та використанні креативних новаторських розробок, що мають неабиякий стимулюючий вплив на суспільство. Теорія і практика сучасного інноваційного руху свідчить про його потужне та органічне проникнення в усі галузі життєдіяльності людини, її культуру, соціальні, економічні, політичні, науково-технічні структури. Тож, перехід інноваційних явищ в системну діяльність, спрямовану на перетворення наукового знання і технологічних розробок у новий вдосконалений продукт, затребуваний споживачем, стає нагальною потребою сьогодення.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Соч. В 4 т. Т. 1, 4. Москва: Мысль. 1975. С. 181.
2. Лакосник Е. Банківські інновації на ринках, що розвиваються. *Банківська практика за кордоном*. 2006. № 7. С. 13–28
3. Платон. Собрание сочинений в 4 т. Т. 2. Москва: Мысль. 1993. С. 346–413.
4. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. 2. вид. І доп. Київ: Голов. ред. УРЕ. 1986. 800 с.
5. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва: Прогресс. 1982. 453 с.

СИНЕРГЕТИКА В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ПРИРОДНОГО ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Довкілля – і перш за все, рослинний і тваринний світ – знову й знову вражають нас різноманітністю своїх форм та витонченістю структур, в яких взаємодія окремих елементів містить глибокий і не завжди зрозумілий алгоритм. Як з'являються ці структури та які сили породжують їх? Рішення цих та інших онтологічних питань – головне завдання сучасного природознавства та людинознавства.

Однією з цікавих концептуальних відповідей на них, наразі, є синергетика, що намагається об'єднати зусилля дослідників як у природничих, так і гуманітарних науках. Це поняття у науковий обіг наприкінці 60-х років ХХ сторіччя ввів німецький мислитель Ганс Хакен [1, с. 6]. Відтоді, синергетика (від грец. *synergein* – працювати разом) тлумачиться як напрям міжгалузевих досліджень, об'єктом якого є процес самоорганізації у відкритих системах фізичного, хімічного, біологічного, екологічного та інших рівнів буття.

Іншими словами, синергетика – це наука про взаємодію. Тож, варто зазначити, що для її генези та успішного поширення як інтегративної галузі знань важливе значення мали експерименти, проведені науковцями Борисом Білоусовим та Андрієм Жабопінським. Спираючись на них, бельгійська школа, яку очолював Ілля Пригожин, створила першу нелінійну модель синергетики хімічних процесів, засновану на доказових ідеях нерівновагомої термодинаміки [2, с. 265-269].

У таких системах, що є далекими від термодинамічної рівноваги, за рахунок потоку енергії і речовини із зовнішнього середовища, створюється і підтримується нерівновага. Завдяки цьому можуть взаємодіяти елементи та підсистеми, що призводить їх до узгодженого, кооперативного поведіння і до створення нових стійких структур і самоорганізації. Висунута концепція самоорганізації є природничо-науковим уточненням принципу саморуху і саморозвитку матерії [3].

Виявлене Г. Хакеном явище пов'язане з тим, що самоорганізація складних структур визначається, в основному, поведінкою дуже невеликої кількості параметрів, названих ним провідними модами або параметрами порядку. Відтак, якби всі події в природі були детерміновані і процеси, що відбуваються з усіма структурами були заздалегідь визначені, то ніякої потреби в контролері не виникало б. Інформація та уявлення про неї виникають тільки як наслідок існування невизначеності, при здійсненні біфуркаційних подій.

Однак, це – тільки один бік інформаційного процесу. Можливість існування в природі біфуркаційних подій і процесів породжує принципово неповну передбачуваність майбутнього, а отже, можливість управління майбутнім, шляхом вибору одного з можливих результатів. У цьому випадку виникає гостра необхідність розуміння умов виникнення та здатностей самого знання. Перехід від інформації про минуле до інформації про майбутнє знання – це творчий процес. Різкий стрибок інформації про майбутнє може статися без додаткового отримання інформації про минуле і навпаки, можна отримувати нескінченну кількість інформації про минуле, не вичавлюючи з неї інформації про майбутнє [4, с.14].

У контексті такої багатоманітності, різновекторності та невизначеності доречно звернутися до інтегрованої думки дослідників природного та штучного інтелекту Назіпа Хамітова, Світлани Киселиці, Олега Деркача, які небезпідставно вважають: «У носія штучного інтелекту як «свідомої істоти» відбувається дещо таке, що не є обчислювальною діяльністю, яка може бути результатом програмування. Свідомість – це не та якість, якою будь-коли володітиме комп'ютер, незалежно від того, наскільки він є складним механізмом (нехай навіть сконструйованим як точна модель мозку людини чи іншої живої істоти)» [5, с.98].

Варто зазначити, що процеси самоорганізації розглядаються наукою, передусім, у загальному комплексі широкомасштабних досліджень інтелектуальної царини. У відповіді на питання щодо форм існування штучного та природнього інтелекту в контексті еволюційної теорії знову солідаризуємось з позицією щодо його сутності, яка відображає «здатність його носія чи виду носіїв адекватно реагувати на актуальні завдання» [6]. Саме тому, як було зазначено вище представниками гуманітарних і технічних наук, «яким би не був складним алгоритм, все ж не можна його ототожнювати з інтелектом у найширшому значенні. Адже інтелект – це процес і результат постійних трансформацій алгоритмів мислення та поведінки» [5, с.98].

Наразі, у час існування надзвичайно складних нелінійних процесів та необхідності створення у зв'язку з цим так званих високих (інформаційних чи-то інтелектуальних) технологій у глобальному світі виявляється, на наше глибоке переконання, досить продуктивним концепт «тілесності суб'єкта штучного інтелекту», який може бути поєднаним з практичним застосуванням штучного інтелекту в якості осмисленого пошуку інформації. Серед дослідників еволюції інтелекту досі не існує будь-якої домінуючої точки зору на джерело та критерій інтелектуальної діяльності як систематизатора вирішуваних цілей і задач, нема навіть строгого опису чи визначення закономірностей його функціонування.

З певною мірою доказовості, можна стверджувати лише те, що синергетика є безпосередньо пов'язаною з проблемою зародження та функціонування інтелекту, оскільки їх обопільним об'єктом вивчення є певний хаос. Тож, нам видається правильним напрямок пошуку бодай якоїсь закономірності чи впорядкованості в матеріальному та ідеальному сегментах людського буття через зосередженість на дослідженні природи суб'єкта штучного інтелекту вкупі з його фізичними властивостями [5, с.101-102]. Саме такий симбіоз відкриває реальну перспективу для поглиблення наукової думки в змісті синергетичної концепції щодо вивчення еволюції та модифікацій як природнього, так і штучного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Хакен Г. Синергетика: Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. Москва: Мир, 1985. – 424 с.
2. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ. / Общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. Москва: Прогресс, 1986. – 432 с.
3. Синергетика. – Головна/ Філософія/ Історія філософії. Доступно: <https://pidruchniki.com/69965/filosofiya/sinergetika> (13.04.20.)
4. Басина Г.И. Синергетика. Основы методологии / Г.И. Басина, М.А. Басин // Научно-образовательная статья. Москва, 2014. Доступно: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=172045> (13.04.20.)
5. Хамитов Н.В., Киселица С.В., Деркач О.Л. Проблема телесности субъекта искусственного интеллекта в контексте теории эволюции естественного и искусственного интеллекта // Проблемы соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. Чернігів : ЧНТУ, 2017. № 2(10). С.95-102. Доступно: http://journals.stu.cn.ua/problemu_sotsialnoyi_roboty/article/view/121155 (15.04.20.)
6. Философская антропология: словарь под ред. д-ра филос. наук, проф. Н. Хамитова / Интеллект / Искусственный интеллект. – К.: КНТ, 2014. С. 139-146. С. 156-161.

Петенок А. В., студентка IV курсу гр. СР-161
Науковий керівник – **Шакун Н. В.**, к. філос. н., доц.
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У сучасному філософському дискурсі концепт «комунікація» використовується як характерна ознака конструктивної взаємодії між особистостями, соціальними групами, націями та етносами, яка розгортається на основі толерантності та взаєморозуміння. Зауважимо, що поняття «соціальної комунікації» є одним із домінуючих у науковому доробку К. Ясперса, а також у сучасній німецькій практичній філософії (К.-О. Апеля, О.-Ф. Больнов, Ю. Габермас та ін.), яка отримала назву «комунікативної».

Ретроспективний же аналіз зазначеного феномену свідчить, що у європейському філософсько-культурологічному дискурсі, проблема соціальної комунікації змінювала свій предмет в залежності від епохи, а з розвитком науки та техніки з'явилися і її нові форми, така як публічна, опосередкована комунікація, що витісняє безпосередню, усну [1, с. 53].

Існуючі концепції комунікації вибудовуються в залежності від різного тлумачення сутності та еволюції соціальної системи (концепції Н. Лумана, що ґрунтується на системно-феноменологічних засадах осмислення суспільства, теорії К.-О. Апеля та Ю. Габермаса, яка базується на розумінні сутності сучасного суспільства у контексті подальшого розвитку настанов модерну, постнітшеанській лінії аналізу суспільства М. Гайдеггера, М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Дельоза). У сучасній філософії, комунікація визначається як основа функціонування будь-яких відносин у суспільстві, як універсальна форма взаємодії, заснована на реалізації цільового імперативу, що має призначення та проявляється у передачі генетичного коду, програми (Дж. Ваттімо, М. Кастельс, Н. Луман).

Головною ознакою комунікації є її процесуальність, яка забезпечує взаємодію суб'єктів, так фактично і функціонування будь-яких соціальних інституцій. Комунікація розгортається у часі, проте саме почуття часу і виникає в процесі комунікації. В рамках виділених соціально-філософських напрямів, окреслимо і зміст поняття «соціальна комунікація». Так, С. Борисневий, тлумачить соціальну комунікацію як «соціально обумовлений процес передачі і сприйняття інформації в умовах міжособистісного і масового спілкування по різних каналах, за допомогою різних комунікативних засобів (вербальних, невербальних та інших)» [2, с.14]

На думку академіка В. Різуна, соціальна комунікація – це «система суспільної взаємодії, яка об'єднує виділені шляхи, способи, засоби та принципи встановлення і підтримки соціальних контактів на основі професійно-технологічної діяльності, що спрямована на розробку, провадження, організацію, удосконалення, модернізацію соціальних відносин у суспільстві» [3, с. 9].

А. Соколов розуміє зазначений феномен як «певний рух смислів у соціальному часі й просторі, механізм надбудови, утворення стійкої і поновлюваної узгодженості» [4, с. 123]. Автор наполягає на тому, що соціальна комунікація здійснюється за рахунок певних знакових систем, що і є засобом зв'язку в суспільстві. Науковець вважає соціальну комунікацію (однина) таким обміном, який забезпечує кооперативну взаємодопомогу. Саме така взаємодопомога робить можливою координацію дій великої складності.

В. Сметана подає таке визначення соціальної комунікації «це особливий соціальний феномен, що виражає такі між суб'єктні відносини, як соціальна комунікативна взаємодія, обмін соціальними смислами у соціальному часі і просторі, соціальне пізнання, конструювання та конституювання суспільних та міжособистісних відносин, будучи при цьому функціональною характеристикою суспільства, яка орієнтована на виробництво та динаміку соціокультурних норм та зразків, що підтримують суспільну єдність» [6, с. 16].

Таким чином, не зважаючи на певні розбіжності у поглядах дослідників на сутнісний зміст процесу соціальної комунікації, вони однакові в тому, що в основі досліджуваного феномену є процес передачі інформації, а соціальні комунікації є своєрідним інформаційно-комунікаційним полем глобального суспільного життя, що має соціальний характер.

Н. Коноваленко зазначає, що у 60-х рр. ХХ ст. сформувались два головні підходи до щодо осмислення даного феномену: раціоналістичний та ірраціональний [1, с. 55]. Перший підхід репрезентований різними теоріями технологічного детермінізму, найвпливовішою з яких є концепція інформаційного суспільства Д. Белла, яка розглядає соціальну комунікацію як єдиний стимул і джерело соціального розвитку; в контексті другого підходу – соціальна комунікація розглядається як комунікативний феномен, що сприяє розумінню людини іншою людиною підхід (Ю. Хабермас). В рамках другого підходу, соціальна комунікація може бути інтерперсональною (своєрідний внутрішній діалог людини), бути пов'язаною з комунікацією індивіда з індивідом, комунікацією в соціальних групах та масовою.

Формальними ознаками соціальної комунікації є: обмеженість певним соціумом, реалізація певним актором (індивідом, групою, інституцією), наявність процедури та результату комунікації.

Структура соціальної комунікації розглядається по-різному в різних наукових концепціях. Так, Г. Лассуелом визначено п'ять обов'язкових структурних компонентів соціальної комунікації:

- 1) «Хто?» – комунікатор (той, хто формує та передає повідомлення);
- 2) «Що?» – повідомлення;
- 3) «Як?» – канал, спосіб передачі повідомлення;
- 4) «Кому?» – аудиторія, якій адресується повідомлення;
- 5) «Навіщо?» – ефективність повідомлення [7, с. 152].

На думку Д. Мак-Квейла необхідно виділити чотири типи моделей комунікації: 1) модель трансмісії (комунікація як процес передачі інформації); 2) ритуалу (комунікація – це підтримка співтовариства в часі або публічний прояв підтримки соціальних уявлень); 3) залучення уваги (комунікація – це масовий вплив мас-медійних процесів); 4) рецепції (споживач інформації сприймає кодовану інформацію і декодує її зміст відповідно до своєї картини світу) [7, с. 153].

Розкриваючи функції соціальної комунікації, дослідники цього феномену аналізують її моделі, які демонструють механізм функціонування соціальної комунікації у соціальному просторі і, відповідно, акцентують увагу на тому, як здійснюється комунікативний процес. До таких моделей відносять передусім лінійну модель Г. Лассуела, удосконалений варіант означеної моделі, розроблений Шенноном-Уївером і інтерактивну модель У. Шрамма. Практика комунікативного моделювання продовжує розвиватися, що значною мірою обумовлено актуалізацією таких видів діяльності, як зв'язки з громадськістю і реклама.

Отже, ретроспективний аналіз феномену соціальної комунікації свідчить, що соціальна комунікація розуміється як система, що закріплює у вигляді системи символів і знаків мовленнєвого вираження культурне і суспільне значення інформації і створює особливий, унікальний семіотичний простір, який виступає найголовнішою умовою активної взаємодії людей. Роль комунікації у розвитку суспільства діалектична: з одного боку, вона є стратегічно-інструментальним засобом розвитку суспільства, а з іншого – саме суспільство як певна соціальна реальність є одним із способів налагодження та розвитку певних комунікативних зв'язків.

Список використаних джерел

1. Коноваленко Н. В. Соціальна комунікація як чинник сучасної інформаційної культури: теоретико-методологічний контекст / Н. В. Коноваленко // Нова парадигма. – 2014. – Вип. 119. – С. 52-61. – [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2014_119_7.
2. Бориснев С. Социология коммуникации / С. Бориснев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 270 с.
3. Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій / В. В. Різун // Світ соціальних комунікацій [гол. ред. О. М. Холод]. – Т. 2. – К.: КиМУ, ДонНУ, 2011. – С. 7-11.

5. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации / А.В. Соколов. – Санкт-Петербург: Изд-во Михайлова, 2002. – 461 с.

6. Сметана В. В. Социальная коммуникация: Социально-философский анализ коммуникативных отношений и коммуникативного дискурса : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / В. В. Сметана. – Ростов н/Д. – 2004. – 20 с.

7. Пугач Л.Ю. Соціально-комунікаційні складові комунікативної моделі / Л.Ю. Пугач // Молодий вчений. – 2019. – № 1 (65). – С. 150-155.

Кошель В. О., студентка IV курсу, гр. СП-161
Науковий керівник – **Шакун Н. В.**, к. філос. н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ В СОЦІАЛЬНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Сучасна філософія вивчає людину як найвищу істоту буття. За часи розвитку філософської думки було висунуто безліч ідей, котрі обґрунтовують значимість людини в суспільстві та взагалі сутність людини як істоти в світовому бутті. До прикладу, Аристотель вважав людину політичною істотою, сам вживає позначення тварина для трактуванні цього поняття. Франклін вперше описав людину, як розумну істоту та ту яка опанувала знаряддя праці. До цього ж вчені просто трактували людину з розумною істотою.

Навичками та умінням швидко навчатись людина заповонила серця всіх. Її прирівнювали до вищих тварин, котрі здатні до розумних вчинків. Але найбільшим, на нашу думку, досягненням людини є вже її осучаснення та вміння створити державу, певний державний устрій, порядок. Завдяки творенню держави людина почала організовувати саму себе та людей навколо.

Наразі люди не мають якоїсь остаточної думки щодо державного та політичного життя. Більшість просто або не має власної точки зору, або боїться її висловлювати. Великого впливу на висловлення людської думки є тиск, котрий вона отримує в різних соціальних інститутах свого розвитку. На нашу думку, для гармонійного існування та успішної соціалізації важливо усувати ось цей тиск, або усувати осіб котрі його роблять.

Ще одним із досягнень людини як розумної істоти є науково-технічний прогрес. Осучаснення, нові технології та нові навички підштовхують все суспільство до розвитку. Нехай хтось говорить, що з появою нової техніки, нових гаджетів людина здатна до деградації, але наша думка така, що завдяки ось цьому новому людина більше пізнає світ, бачить цей світ сидячи в себе вдома, що є дуже важливим та необхідним для осіб з інвалідністю, для тих, хто не має матеріальних благ або функціональних можливостей побачити чи відчутти самому.

Важливим моментом творення всього вищесказаного є задоволення гештальтів людини, тобто задоволення її потреб. Кожен задоволений гештальт призводить до появи нового і так постійно в сталому порядку. Людина живе тим, щоб задовольняти свої потреби, цим самим розвивається. Але в цьому контексті велику роль грає системність і постійність, тобто коли індивід систематично та легко задовольняє власні інтереси, то з часом починає наслідувати бажання інших і не виробляє власні гештальти.

Якщо брати до уваги трактування людини в концептуальних схемах, то:

1. В коосмоцентризмі людину виділяли як незамінну частину космосу, котра повторює всі його риси. Космос розглядається дуалістичним, в поєднання душі та тіла, а саме це є началом та основою в людині.

2. В теоцентризмі людина постає перед нами як плід Божої благодаті. Вважали, що людина на пряму залежить від Богу та саме від нього у неї безсмертна душа. Бердяєв у своїй роботі згадує, що людину звільнило від влади саме християнство та вірування в Бога.

3. В природоцентризмі людина розглядається як біологічна істота. Людина та суспільство розвивається завдяки тому, що вона підкоряється природним законам.

4. В соціоцентризмі людина постає як та, що залежить від соціуму. Все що розвивається в людині залежить від соціальних факторів та соціальних змін в суспільстві. Їй властиве соціальне буття.

5. В антропоцентризмі головною є людина, саме завдяки їй був створений світ, задля того аби вона успішно існувала та функціонувала.

М. Шелер в свої роботі говорить про те, що «людина є тією живою істотою, що може (придушувати і випускаючи імпульси власних потягів, відмовляючи їм у живленні образами сприйняття та уявлення) ставитися принципово аскетично до свого життя, яке вселяє в неї жах. Порівняно з твариною, яка завжди говорить "так" дійсному буттю, якщо навіть лякається його та втікає, людина - це "той, хто може сказати ні", "аскет життя", вічний протестант проти кожної тільки дійсності. Водночас, порівняно з твариною, існування якої є втіленим філістерством, людина - це вічний "Фауст", звір, ненаситний до нового, вона ніколи не заспокоюється на навколишній дійсності, завжди прагне прорвати межі свого тут-і-тепер-так-буття та "навколишнього світу", в тому числі й наявну дійсність особистого Я» [4].

Отже, проаналізувавши все вище згадане, можна зробити висновок, що людина це дійсно особа розумна з безліччю установок та принципами, котрі завдають їй енергії для власного розвитку. Саме для цього розвитку людині необхідно функціонувати, а саме функціонувати в суспільстві, успішно соціалізуватись, пройти всі етапи адаптації до нових умов життя, котрі невпинно змінюються. Завдяки людським досягненням, людському розуму розвивається все навколо нас, як окремі частини суспільства, так і воно в цілому. Аналізуючи всі думки, кожного із мислителів не можна обрати якусь одну і слідувати їй у своїх поглядах. На нашу думку, можливе існування усіх варіантів бачення людської сутності, адже людина це поєднання усіх елементів буття.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Вступ до філософії. Великі філософи: навч. посібн. / В. П. Андрущенко. – Київ, Харків: ТОВ "Риф", 2005. – 512 с.
2. Бердяев М.А. Зміст творчості. – М., 1989.
3. Островерх М. Людина як «політична тварина» в філософській концепції Аристотеля / М. Островерх. – Харків: Харківський державний технічний університет будівництва і архітектури., 2011.
4. Шелер М. Місце людини в космосі [Ел. ресурс] / Макс Шелер. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: https://pidruchniki.com/1209061337709/filosofiya/maks_sheler_1874-1928.

Довжик Е. К., студентка гр. 1974-ЛК

Научный руководитель – **Климович Я. С.**, ст. преподаватель

*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

СОЦИО-ГУМАНИТАРНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Понимание аспектов глобализации сокрыто в терминологии этого слова, в переводе с латинского *globus* – шар, применительно к пространству проживания человечества, - земной шар, следовательно, аспекты глобализации есть виды общения человечества в пределах их жизненного пространства.

В современном смысле термин «глобализация» возник в середине 1980-х годов. Появление этого термина связывают с именем американского исследователя Т. Левитта, который подвел под эту терминологию феномен слияния экономических рынков между многонациональными корпорациями. Всеобъемлющую, т.е. подразумевающую затрагивание интересов общества по всем составляющим, характеристику этому термину дал английский социолог Э. Гидденс, определяя глобализацию как «деятельность и (со) существование, которые не признают расстояний (внешне отделенных друг от друга)» [1].

Процессы глобализации изменили лицо современного мира, открыв новые перспективы перед человечеством, что в первую очередь, касается устройства политических, экономических, культурных связей в мировом масштабе.

Процесс глобализации дал толчок к общению людей, «разрушив» политические границы. Огромный интерес возник в направлении изучения иностранных языков. Мир моды ворвался в нашу жизнь, делая нас ярче и привлекательней. Гастрономические яства заполнили прилавки магазинов. Житейские мелочи, о существовании которых ранее и не подозревали, делают нашу жизнь комфортабельней.

Налаживание культурных связей позволяет знакомиться с историческим прошлым и культурным наследием различных народов. Практически перестали существовать преграды, ограничивающие возможность людей посетить ту или иную страну, поклониться святыням, ознакомиться с природными и культурными достопримечательностями. Коллекции галерей и музеев перемещаются по миру, давая возможность прикоснуться к сокровищам мирового культурного наследия различных стран и народов. Гастролирующие в рамках мировых турне артисты оперы и балета, ведущих театров мира, дают возможность «вживую» насладиться их творчеством. Туристические маршруты, опоясывающие весь земной шар, дают возможность увидеть шедевры мировой архитектуры, посетить природные заповедники и уникальные феномены природы, погрузиться в воды океана и проложить маршрут к вершине мира – Эвересту. Нельзя не отметить и роль всемирной компьютерной сети, позволяющей не выходя из дома, посетить Лувр. Расширение кругозора, краеведение, знакомство с людьми и их национальным менталитетом, ознакомление с культурными традициями, это положительные стороны процесса глобализации историко-культурного аспекта.

Они открывают новые перспективы, но в то же время таят опасности:

- незнание культурных традиций при посещении иных стран, может спровоцировать конфликт отношений;

- проникновение в нашу жизнь иных религиозных направлений, пытается сместить христианство, заменяя его на гремучую смесь отрывочных знаний из индуизма, буддизма и прочих восточных религиозно-философских учений;

- увеличение количества браков с иностранцами, зачастую приводят печальным последствиям, оставаясь в чужой стране, ты практически бесправен, но представитель стран с более высоким уровнем жизни более привлекателен, жить-то с ним легче будет;

- посещение природных заповедных территорий наносит непоправимый экологический ущерб, к сожалению можно продолжать.

Процесс глобализации происходит независимо от нас и нашего отношения к нему. Человеку свойственно обращать внимание лишь на то, с чем он сталкивается ежедневно, даже не отдавая себе отчет в том, чем это вызвано, но отмечая (хотя бывает, даже и не задумываясь над причинно-следственной связью, а принимая это как должное), насколько ему от этого удобней.

Люди живут в весьма комфортных условиях, и требуют всё большего комфорта. Именно благодаря созданию связей между странами, мы перенимаем всё самое удобное для нас (отмечу, не всё лучшее), применяя это в своей жизни и наслаждаясь этим. Теперь отдыхать едем туда, где «всё включено». Обедаем, забегая в заведения «фаст-фуда», требуем «хлеба и зрелищ» в одном флаконе, чтобы и послушать, и посмотреть, и поесть. Однако, перенимая образ жизни людей других стран, мы забываем элементарные правила этикета. В кинотеатрах смотрим фильмы под хруст поп-корна, не реагируя на сидящих рядом, празднуем День святого Валентина, забывая о православных праздниках, чтим традиции древних кельтов, празднуя Хэллоуин (оказывается международный праздник, согласно Википедии). Люди хвалят всё зарубежное и позволяют себе уничижать свое, исконное, традиционное. Массово изучают английский и китайский язык, при этом, не владея национальным языком.

Конечно, мы должны чувствовать время, не быть равнодушными в отношении того, что происходит в мире, не замыкаться в своем административном пространстве, быть готовым к

диалогу. І це стосується і політики, і екології, і науки і культури, всього того, чим живуть люди різних країн, маючи однакові людські цінності. Але, набуваючи весь світ, ми не повинні втратити свою історію. В нестерпимій жаді знати щось далеке і маняче, може зникнути увага до давнього, во багатьох зниклому укладу життя свого народу. А знання того, що було до нас, не тільки бажано, але і необхідно. Крок вперед можна лише тоді, коли нога відштовхується від чогось, рух від нічого або з нічого неможливо [2, с.10]. Так же точно в точці і майбутні покоління не зможуть обійтися без нині живущих. Їм так же буде необхідним моральний і культурний досвід, як нам зараз необхідний досвід людей, які жили до нас.

Список использованных источников

1. Гидденс, Э. «Социология» (Editorial URSS, 2005).
2. Белов, В. «Лад. Очерки народной эстетики» (Отв. ред. О.А. Платонов. – М.: Институт русской цивилизации, 2013. – 512 с.).

Щербак К. А., студентка гр. КЮ-181
Науковий керівник – **Шакун Н. В.**, к.філос.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЩАСТЯ: СЕНС ЖИТТЯ ЧИ ІЛЮЗІЯ ?

Кожна з нас часто задає собі питання що таке щастя? Що таке сенс життя? В чому полягає сенс життя? Замислюючись над сенсом життя людина будує чіткі плани на майбутнє, однак пошуки відповідей на вказані питання тривають впродовж усього життя.

Поняття щастя є центральною темою роздумів як сучасних філософів, так мислителів минулого. Кожна з них намагалася дати відповідь на питання «Що таке щастя?», проте згода та єдність у їхніх твердженнях про сенс щастя відсутні. Ще за часів Античності філософи досліджували поняття щастя, міркували над шляхами його досягнення. За Арістотелем щастя має дві складові: внутрішню (духовну) досконалість – те, що залежить від самої людини, і зовнішню (матеріальну) благополуччя – те, що від людини не залежить [4, с 144]

Щастя не виражається в матеріальному характері, а має лише духовне уособлення. Г.Сковорода стверджує, що «немає солодшого для людини і немає потрібнішого, як щастя; немає і легшого за це» [1, с. 76]. Про це ж говорить і теософська та езотерична традиції: «... счастье наше естественное наследие, ибо Дух человека, как временно отделившаяся частица Божественного Сознания, должен разделять природу этого Сознания, а Божественное Сознание есть Блаженство»[2, с. 56].

Щастя Г.Сковорода тлумачить, насамперед, як найнеобхідніше благо, потребу в якому відчувають усі. Порівняно з іншими потребами, потреба у щасті для людини найгостріша. Але не всі люди мають істинне уявлення про справжнє щастя. Та чи й є таке істинне, універсальне розуміння щастя?

Як правило, людина схильна пов'язувати щастя з насолодою земними благами, володінням тлінними цінностями. У трактаті «Розмова п'яти подорожніх «про справжнє щастя» Г. Сковорода висловлює думку, що щастя криється у пізнанні себе. Щоб стати щасливим, не треба багатства, не треба влади, почестей, чинів: «Бути щасливим – це знайти самого себе. Людина повинна пізнати себе і Бога, після того як вона пізнає себе і Бога, вона пізнає і щастя» [3, с 8].

Багато мудреців вважали, що єдиний можливий шлях стати щасливим і успішним – це жити у злагоді з собою, без марних мрій і сподівань, без страху. Людина інколи задається питанням: можливо щастя – просто ілюзія, яку вона створює сама? На нашу думку, щастя не ілюзорне, свідченням чого є вже сам факт народження людини, адже «приходячи у цей світ», нормальна людина прагне досягти стану вищої задоволеності своїм існуванням, здійснення свого заповітного, тобто того, що якраз і позначається поняттям «щастя» [7, с. 71].

З іншого боку, як влучно зазначав римський філософ Сенека, «чим більше прагнеш щастя, тим більше від нього віддаляєшся». Тому прагнення бути щасливим, може ще більше віддаляти людину від щастя. У ХХ ст. В. Франкл спробував дати цьому парадоксу науково-психологічну інтерпретацію. Він, зокрема, писав: «Досягнення цілі створює причину для щастя. Інакше кажучи, якщо є причина для щастя, то щастя випливає з неї автоматично і спонтанно. І тому немає потреби прагнути щастя... Більше того, прагнути його не можна. Адже тією мірою, якою людина робить щастя предметом своїх прагнень, вона робить його об'єктом своєї уваги. Але тим самим відволікає увагу від причини для щастя, і воно втрачається» [5, с 413].

Ми можемо виокремити суспільне та особисте щастя. Особисте щастя має прояв в інтересах окремої людини, її самоцінності, моральної гідності та відповідальності. Відчуття особистого щастя зростає, коли людина допомагає іншим. Суспільне щастя проявляється у спільному (суспільному) відчутті вдовolenеності життя, у стані всезагального блага. Безперечно, особисте щастя та суспільне щастя характеризується взаємозалежністю, постійним взаємовпливом та взаємоперетворенням індивідуального й соціального. Стан суспільного щастя неминуче призводить до активізації проявів особистого щастя. Тобто щастя особистості є складовою суспільного щастя. Якщо кожна особа буде щаслива, то в суспільстві настане гармонія [6, с. 112].

Отже, розуміння щастя в індивідуальному та суспільному плані залежить від багатьох чинників: власної системи ціннісних координат, умонастроїв та цінностей, що панують у суспільстві. Дана тема цікава в аспекті визначення критеріїв особистого та суспільного щастя, що може стати предметом подальших наукових студій.

Список використаних джерел

1. Сковорода Г.С. Розмова про істинне щастя / Пер. укр. мовою, прим. В.О.Шевчука. – Харків: Прапор, 2002. – 280с.
2. Безант А. Эволюция жизни: Сборник статей и лекций. – Самара: Самар. Дом печати, 1993. – 304с.
3. Гвоздецький Я. Тлумачення проблеми щастя в історичному та філософсько-релігійному контексті / Я. Гвоздецький // Українське релігієзнавство. – 2009. – № 51. – С. 5-12.
4. Савицька І. М. Поняття щастя та шляхи його досягнення у філософських пошуках Григорія Сковороди / І. М. Савицька, І. В. Каменська // Гілея: науковий вісник. – 2016. – Вип. 108. – С. 144-147.
5. Даренський В. Етико-онтологічний смисл категорії «щастя». //Дух і літера № 13 (14). – 406-419.
6. Шкурко К. Щастя людини як критерій поступального розвитку українського суспільства. Філософські науки. Запорізький національний університет. – 2017. – № 4 (150). – 211-218 с.
7. Воловик В. Ілюзії клонованого щастя // Віче. – 2004. – № 9 (150). – С. 68-72.

Підсекція	ІСТОРІЯ УКРАЇНИ
Подсекция	ИСТОРИЯ УКРАИНЫ
Subsection	HISTORY OF UKRAINE

Голова підсекції	к.і.н., доцент Крук О.І. , завідувач кафедри філософії і суспільних наук
Секретар	ст. лаборант кафедри філософії і суспільних наук Василенко О.А.

Білан М. С., студент гр. АМ-191
 Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЄВРЕЇ В УКРАЇНІ

Етнонім «єврей» (від арамейського «ебер», тобто той, хто прийшов до Ханаану (стародавня назва території сучасних Ізраїлю, Лівану та Західної. Сирії) з другого боку р. Євфрат) у Біблії вперше вживається щодо праотця Авраама (від давньоєврейського – батько багатьох). Інша версія походження терміна – від «егудит», «іудей» – пов'язується з державою Іудея (X – XI ст. до н.е.), де мешкало плем'я («коліно») Іуди. В давньоруську мову термін «єврей» як назва певного етносу прийшов від церковнослов'янської з середньогрецької, а в українську – від західнослов'янської мови. Ще одне етнічне ім'я – «жид» (з італійської «giudeo», з латинської judaeus) – походить від гебрейського імені Юда, що означає «славетний», «хвалений». В українську мову цей термін прийшов з польської мови. Проте наразі загальноживаним і політично коректним вважається етнонім «єврей» [1].

Євреї вперше з'явилися в межах території сучасної України в добу до існування християнства через міграцію гелленізованих малоазійських та боспорських євреїв (після них лишилися археологам з II ст. н.е. гебрейські написи). Вперше вони прибули на східне узбережжя Чорного моря та у Крим; відомі з IV-го сторіччя до н.е. в Криму і серед грецьких колоній на північно-східному узбережжі Чорного моря. На півострові збереглося тридцять надгробків, поставлених єрусалимським священикам з 6-го до 555 рр. н.е. В Керчі також знайдено два некрополі. На пам'ятниках зображені менори (найдавніші символи юдаїзму) та написи: грецькою та івритом.

Звідти вони мігрували вздовж долин трьох головних річок Волги, Дону та Дніпра, де вони мали активні економічні і дипломатичні відносини з Візантією, Персією, і Хозарським каганатом. За свідченнями стародавніх письменників, окрім звичайної торгівлі та лихварства досить поширеним заняттям євреїв того часу була і работоргівля. Арабський автор Ібн Гордадбег, який писав у середині IX ст., оповідав про єврейських купців, які розмовляли багатьма мовами, зокрема арабською, грецькою, франкською, та мандрували від землі Франків до Китаю через Близький Схід або землю слов'ян та Хазарію. Вони везли з Магрибу парчу, хутра, зброю та рабів (слуг (хадам), дівчат-невільниць та хлопчиків-слуг (гілман)) в Індію й Китай [1].

Хозарський каганат, складався переважно з тюркських племен. Починаючи з кінця VIII ст. головами хозарів (Каганамі) та найвищою знаттю були особи тюркського походження, що перейшли в юдаїзм, або їхні нащадки. Євреї мігрували до Хазарії у VIII – X ст. з Візантії, Кавказу, Багдадського халіфату, франкських та іспанських земель. Частина євреїв на території України тих часів розмовляла слов'янською мовою, але серед них зустрічалися також тюркські імена.

Після завоювання Каганату в 964 р. київським князем Святославом Ігоревичем євреї розселилися в Києві, Криму (караїми) та на Кавказі. Одне з найперших писемних згадувань міста Києва зустрічається у єврейському рекомендаційному листі на івриті, яке було складене хазарсько-юдейською громадою Києва.

В XIII – XV ст. відбувся розквіт боротьби за чистоту віри й сповідань, виконавчим органом якої стала Свята Інквізиція. Це призвело до вигнання юдеїв з держав і міст західної та центральної Європи та спричинило їх міграцію на схід до Австрії, Угорщини, Богемії, Польщі та Османської імперії. Наприкінці XV ст. євреї з Польщі та Німеччини почали прибувати на територію України, що перебувала під владою Великого князівства Литовського. Найпоширенішим ареалом їхнього розселення тоді було Підляшшя та міста Волині. Звідти вони переселялися до Києва та на Поділля. Київ став одним з найбільших осередків єврейської релігійної освіти [2].

За всі часи проживання євреїв на українських землях вони то переживали часи підйому посідаючи місця у вищих ешалонах влади, тримаючи під собою значну кількість шинків, горілчаних та цукрових заводів, та інших видів промисловості країни, мали ексклюзивні права етнічної меншини, то потерпали від жорстких переслідувань з боку мирного населення. З приходом більшовиків, саме єврейські представники партії відіграли велику роль у політиці червоного тирору та спричинили голодомор на Україні 1932-1933 років (Лев Троцький, Григорій Зінов'єв, Лазар Каганович та ін.). Письменник єврейського походження Василь Гроссман у повісті «Все тече» (1955 – 1963 рр.), яка вперше була надрукована в ФРН 1970 р. описав і засудив події голодомору та репресії в Україні. Отже різні особистості є серед єврейського народу. Однак Ізраїль і сьогодні (з політичних та інших причин) не визнає Голодомор геноцидом українського народу.

У вересні 2015 року у селі Гнатівка (Київська область) з ініціативи єврейської громади України відкрився центр «Анатівка» для вимушених переселенців зі сходу України, повідомили в прес-службі Київської обласної державної адміністрації. Ідея будівництва єврейського міста виникла у Моше Асмана (головний рабин України та Києва) у зв'язку з необхідністю надання допомоги євреям, які втратили свої будинки в результаті військових дій на сході України, – зазначили в Київській облдержадміністрації [3].

Станом на травень 2019 року в Україні проживає понад 120 тисяч євреїв та осіб з єврейським родинним корінням. Про це повідомив віце-прем'єр міністр України Павло Розенко під час відкриття 6 травня 2019 р. Київського Єврейського форуму [4]. Але за даними Асоціації єврейських організацій та общин України, близько 300 тис. осіб єврейського походження проживають на території України, станом на початок 2020 року [5].

Список використаних джерел

1. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe /Evrei v Ukraini/>
2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>
3. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/3559249-na-kyivschyni-vidkryly-tsentr-dlia-yevreiv-pereselentsiv-z-donbasu>
4. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://glavcom.ua/news/v-uryadi-nazvali-kilkist-jevrejiv-v-ukrajini-591277.html>
5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ukrainer.net/yevreyi>

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРІЇ ТА ВАЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ПАРАЛЕЛЕЙ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ

Візуальна інформація краще сприймається і дозволяє швидко і ефективно донести до глядача власні думки та ідеї. Фізіологічно, сприйняття візуальної інформації є основною для людини. Візуальний метод вивчення історії може сильно вплинути на якість і успіхи. Вивчаючи історію, ми, зазвичай, запам'ятовуємо дати, що на мій погляд не так ефективно, набагато важливіше бачити не дату, а процеси які відбувалися в цей момент та вміти проводити між ними паралелі, заторкуючи різні сфери. Наприклад, Петро Ілліч Чайковський жив в один час з Тарасом Шевченко та Куїнджі, Ленін – з Ван Гогом та Андерсеном, а Михайло Врубель міг листуватися з Лесею Українкою. Хтось може це зробити та все ж більшість навіть не задумувалася [1]. Приклад вище демонструє нам, що історія це не список дат, це події та люди, які створюють свою епоху.

Зазвичай досить складно одразу зрозуміти хто в який час жив і як саме відбувався розвиток і це було б набагато зручніше з візуальною історією. Візуальна історія є простішою та не менш ефективною для вивчення чи підведення загальних підсумків курсу. Я пропоную розібрати так звану «горизонтальну» історію (її графік), як один з варіантів покращення освіти (див. Рис. 1).

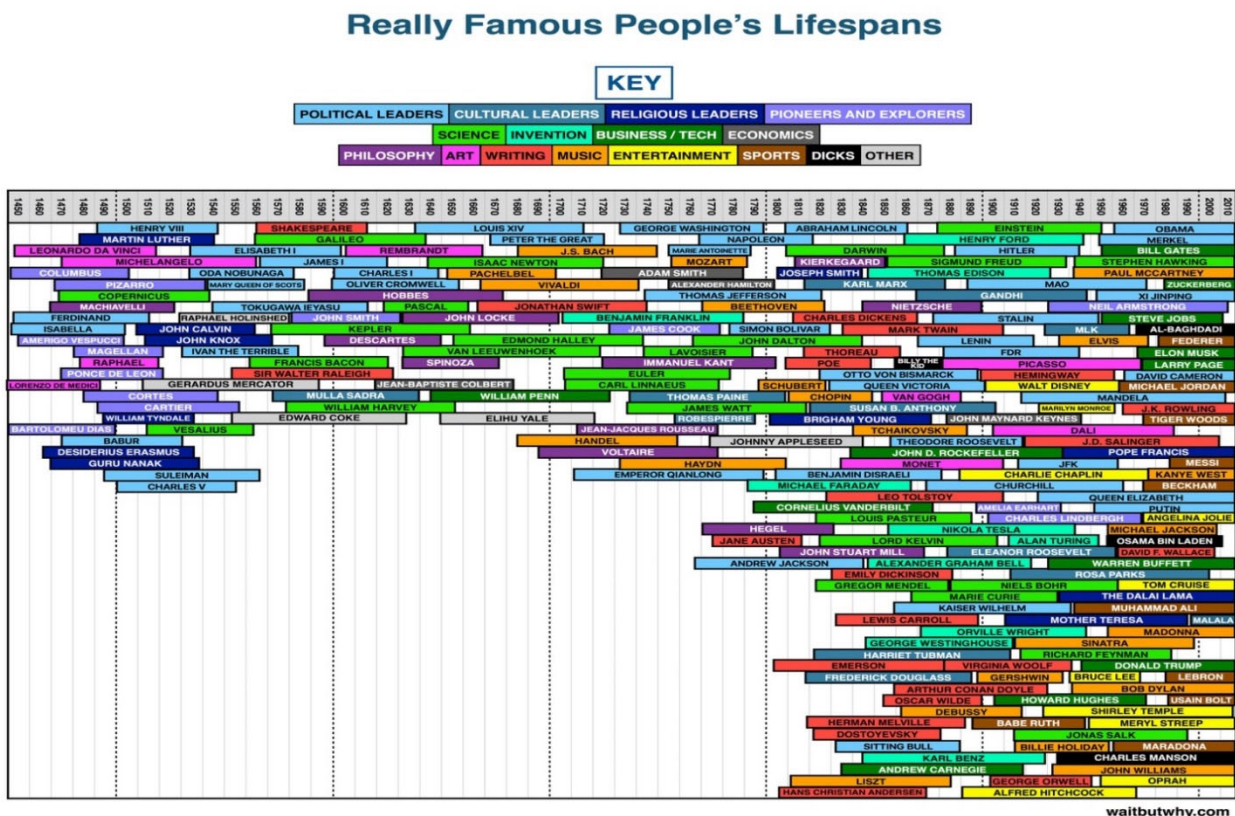

Рисунок 1 – Відомі особистості в історії людства [2]

На графіку ми бачимо тривалість життя різних особистостей за шириною прямокутника, кольором позначаємо їх діяльність і цей графік стає чудовою «шпаргалкою» для пояснення історії. Якщо прямокутники різних особистостей співпадають на певному проміжку часу, ми розуміємо, що шляхи цих особистостей могли перетнутися між собою. Наприклад, беремо XV – XVI ст., і бачимо, що коли Мартін Лютер заснував протестантизм, Макиавеллі писав «Государя», а на іншому кінці Землі Колумб відкрив Америку, в той час як Кортес воював з

ацтеками. Таким же чином ми можемо прослідкувати, що пік писемності припадав на XIX ст. (за кількістю позначок відповідного кольору в цей проміжок часу).

Глобальна ж історія захоплює набагато більше, розвиток цілого світу за весь час розвитку суспільства. Ми вчимо всі події послідовно і стосовно конкретної країни, це допомагає нам більше зануритися в інформацію, але ж в цей час розвиваються і інші країни і важливо це показати, наприклад за допомогою «The HISTOMAP». Кожен колір це окрема цивілізація, а її ширина на карті вказує нам її вплив, зліва вказаний час подій. Зараз, за допомогою карти я можу дати характеристику на цьому фрагменту (див. Рис. 2).

Рисунок 2 – Фрагмент The HISTOMAP [3]

З 1600 років спостерігається розквіт європейських держав (Франція, Іспанія, Португалія) які, як бачимо на карті розвиваються приблизно на однаковому рівні завдяки географічним відкриттям та їх культурі. Але зверніть увагу, наскільки впливовішою була Британська імперія, тоді півсвіту було її колонією, в цей же час активно підводиться США. Все вищесказане саме читається по графіку та карті і дозволяє нам одразу зрівнювати досягнення різних країн у різний проміжок часу. Ця карта була створена в 1931 році, вона не нова і все ж, на мою думку, це значно полегшить вивчення. За графіком дуже просто пояснювати і сприймати інформацію, його цікаво вивчати і ця зацікавленість дає мотивацію у вивченні предмету.

Я вважаю, що таке нововведення буде поштовхом у якості навчання, підвищить обізнаність нового покоління в історії і надасть можливості дізнаватися нову і цікаву інформацію про минуле своєї країни та життя пращурів. Можливо такий погляд на навчання зробить історію України нескінченним захопленням, буде спонукати молодь до пошуку нових методів вивчення та власних досліджень у цій сфері. Візуалізація дає нам спроможність зацікавити людей у історії зовсім по новому, зламати рамки звичних конспектів та поринути в інформацію з головою.

Список використаних джерел

1. Cartographies of Time: A Visual History of the Timeline– Назва з екрану. – Режим доступу: <https://www.brainpickings.org/2012/02/07/cartographies-of-time/>
2. Horizontal History– Назва з екрану. – Режим доступу: <https://waitbutwhy.com/2016/01/horizontal-history.html>
3. Histomap: Visualizing the 4,000 Year History of Global Power– Назва з екрану. – Режим доступу: <https://www.visualcapitalist.com/histomap/>

КОШОВИЙ ОТАМАН ІВАН СІРКО

Іван Сірко – особлива постать в історії України. Ще за життя він став легендою козацтва, його подвиги описано у багатьох піснях і думках. І козаки, і вороги Сірка мали його собі за характерника, чоловіка надзвичайної сили волі, що може підпорядкувати собі оточення і навіть вміє замовляти рани. Бо Сірко й справді виходив живим та неушкодженим з таких ситуацій, в яких інші могли б тільки загинути. Недарма татари прозвали його «урусшайтаном», тобто «руським чортом», боялися і разом з тим дуже поважали.

Точно невідомо коли і де народився Іван Сірко. Історики наводять дату приблизно між 1605 і 1610 роками. Про це свідчать в першу чергу дослідження останків отамана, йому на момент смерті було трохи більше 70 років. Одні дані свідчать, що кошовий отаман Іван Сірко родом з Поділля з родини шляхтичів. Інші стверджують, що він народився на Слобожанщині, у слободі Мерефі.

Польський князь король Ян III Собеський писав про Сірка: «Воїн славний у ратній справі великий мастак і підтверджує це протягом багатьох літ...» [1].

Перша легенда про Івана Сірка з'явилася ще при його народженні. Немовля народилося з зубами. Побачивши Івана, батько сказав що син «буде зубами гризти ворогів» [2].

Коли Івану було 12 років до села зайшли запорожці. Козаки розповіли, що далеко на півдні, за порогами Дніпра, є славний Острів Хортиця і кожен чоловік, здатний тримати шаблю в руці, після складання іспиту може стати козаком, новачків тренуватимуть маги «козаки-характерники». Почувши про них, малий Сірко зрозумів, що він володіє такою ж силою і мусить потрапити на Хортицю, аби навчитись керувати нею. Іван Сірко прожив на Хортиці сім років. Він навчався ловити випущені кулі та цілювати рани, зупиняти заговором кров. Міг читати думки, розгадувати плани ворогів.

На політичну арену Іван Сірко виходить навесні 1645 року під час Тридцятилітньої війни у Франції, у місті Фонтенбло, під Парижем. У Францію він потрапив разом з Богданом Хмельницьким і набраним ним загоном добровольців. Спочатку вони брали участь у переговорах з представниками французького уряду про військову допомогу, а потім допомагали Франції у війні. Участь Сірка згадується у французьких літописах.

Іван Сірко також брав активну участь у Визвольній війні (1648-1654 рр.). У період 1658-1660 рр. його обрали Вінницьким (Кальницьким) полковником.

З 1663 року Іван Сірко обирався кошовим отаманом Запорізької Січі дванадцять разів. Сірко був кошовим запорізьким отаманом в той жорстокий і страшний час, коли Правобережну і Лівобережну Україну роздирали міжусобні пристрасті, посилені втручанням сусідів – Польщі, Московії, Туреччини і підвладного їй Криму. У цьому кипінні пристрастей сучасники та історики відзначають абсолютну мінливість Сірка, його миттєві емоційні пориви. Ось як характеризує Сірка з цього приводу Яворницький Дмитро Іванович: «...То він був на боці московського царя, то на боці польського короля, то підтримував Дорошенка, то ставав на бік його ворогів, Суховія і Ханенка, то виступав проти останніх і знову захищав Дорошенка, то допомагав російському цареві проти турецького султана і кримського хана, то йшов проти царя разом із султаном і ханом» [3]. Особисто мені здається, що Сірко боровся за інтереси простих, низових козаків, і завжди займав ту позицію, яка була вигідною саме їм.

Кошовий Іван Сірко виступав проти Павла Тетері, Івана Виговського та сина Богдана Хмельницького Юрія, яким закидав пропольську та антиукраїнську політику. Після підписання Андрусівського перемир'я, яке завершило польсько-московську війну 1654-1667 років, зайняв чітку антимосковську позицію. Водночас він продовжує активні воєнні дії проти татар, здійснює походи на володіння кримського хана.

Особливо вперто виступали проти Сірка гетьман Правобережної України Петро Дорошенко (котрий згодом прийняв турецький васалітет), призначений російським урядом гетьман Лівобережної України Іван Самойлович, полтавський полковник Федір Жученко. Саме останній відіграв лиху роль у житті Сірка. Жученко навмисно заарештував Сірка і звинуватив його у зчиненні бунту проти царя та був відправлений до Москви і потім засланий до Сибіру. Так у Сибіру Сірко, напевно, і загинув би, але навесні 1672 року 300-тисячна армія турецького султана вдерлася на терени України. Небезпека зросла, коли до султана приєдналася ще й кримська орда. Ось тоді і згадали про Сірка. І в червні 1673 року Сірко знов на Січі [4].

Запорізькі козаки під керівництвом Івана Сірка не раз брали Перекоп, Ізмаїл, Очаків та інші міста і фортеці на узбережжі Чорного моря та Криму. У 1675 році Іван Сірко здійснив вдалий похід до гирла Дніпра, де розбив турецьку флотилію, що везла провіант та припаси до війська Ібрагім-паші, яке тримало в облозі Чигирин.

Одна з найвідоміших перемог кошового отамана – «Різдвяне побоїще» 1675 року. Тієї зими султан Оттоманської Порти, Магомед IV, задумав знищити Запорізьку Січ. 50-тисячна армія, в тому числі 15 тисяч турецьких яничар та кримські татари, таємно підійшла до Січі в Різдвяну ніч, але трапилось диво, в результаті якого, майже всі яничари були перебиті козаками, а татари ледве встигли втекти. Картина Іллі Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султану», описує як раз епізод з життя Сірка, складання відповіді султану незабаром після «Різдвяного побоїща» [5].

Останній виступ Сірка на оборону відбувся у 1679 році, проти війська турецького султана під командуванням Кара-Мухаммеда-паші.

Старий отаман помер у серпні 1680 року на власній пасіці в селі Грушівка. Його тіло доставили на Чортомлицьку Січ (тепер село Капулівка Дніпропетровської області) і поховали з усіма почестями. 1967 року його перепоховали в іншій частині села, через те, що води Каховського сховища підійшли занадто близько до могили. Але немає точної впевненості в тому, що то саме прах славетного отамана – підчас розкопок знайшли обидві руки, а Іван Сірко, як відомо, заповідав після смерті відрубати собі праву руку.

Кожного року, 1 серпня, на могилі Сірка проводять вшанування його пам'яті. На церемонію приїздить чимало людей з усієї України та закордону.

Сірко – це не просто козак, це надзвичайна людина – характерник, чародій, маг. Його ні куля, ні шабля не брали, він був ніби заворожений. А його ім'я наводило жах на все північне побережжя Чорного моря та Крим. Перед ним «падали»: Очаків, Ізмаїл, Білгород-Дністровський, Кілія, Тягина (Бендери), Арабат, Перекоп, навіть Ясси. Найбільших лаврів кошовий здобув у боротьбі з турками і кримськими татарами. Виграти 55 битв і жодної не програти... Це ж яку військове вміння потрібно мати! Дмитро Яворницький прискіпливо підрахував всі перемоги Сірка і охарактеризував його як великого полководця, хороброго, мужнього, відважного лицаря свого часу.

Чи був Іван Сірко характерником? Так, був. Він володів надприродними здібностями, вмів те, чого не вміли інші. Досліджуючи життя і подвиги Івана Сірка, я впевнився, що це була надзвичайна людина. Він дійсно був не лише неперевершеним воїном, але і прекрасною людиною, яка безмежно любила свій край, свою Батьківщину.

Список використаних джерел

1. Пізнавальний інтернет журнал «Моя Україна» – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://myukraine.org.ua/ivan-sirko>
2. Кафедра Української мови, літератури та культури – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://kumlk.kpi.ua/node/1346>
3. Щоденна українська газета «день» Україна Incognita – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://incognita.day.kyiv.ua/ivan-sirko-dijsnist-i-legendi.html>
4. http://www.tiroel.in.ua/component/option,com_yfiles/Itemid,35/task,view.download/cid,269
5. <https://myukraine.org.ua/ivan-sirko>

МЕЦЕНАТСТВО ЯК ІСТОРИЧНА ТРАДИЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ

Різноманітні джерела сходяться на тому, що термін "меценатство" походить від імені сподвижника римського імператора Августа патриція Гая Цільнія Мецената, який надавав допомогу багатьом видатним митцям того часу [1]. Тобто ще з тих часів, цей термін розуміється як благодійництво, спрямоване на розвиток науки, культури та мистецтва. Меценатство передбачає добровільну безкорисливу діяльність фізичних осіб у матеріальній, фінансовій та іншій підтримці набувачів благодійної допомоги. А меценат – це людина-благодійник, яка цим займається безпосередньо чи створюючи відповідні фонди, допомагає завдяки своїм коштам розвитку соціальної сфери.

Меценатами завжди ставали за покликом душі. Прізвища Мазепи, Терещенків, Симиренків, Яхненків, Бродських стали відомими в усьому світі завдяки підтримці розвитку культури, медицини та освіти в Україні.

Закладені ще з часів Київської Русі традиції благодійництва і в наступні історичні періоди не були забуті, навпаки – вони отримали свій подальший розвиток. На складному шляху відродження державотворення поступово розвивалися різні форми меценатства. У XV—XVI ст. чітко означились, поряд з іншими, два основних напрями, які взаємно доповнюють один одного. Перший – це продовження традицій руських князів, які показали приклад благодіяння й захисту німечин, сиріт, другий – участь у благодійництві через церковні, громадські організації, об'єднання.

Особливе місце в плеяді українських меценатів займає І.С. Мазепа.

Глухівська доба в історії гетьманської держави на Лівобережжі (1708—1782 рр.) знаменує найвищий розквіт діяльності нової української еліти, до якої належала передусім генеральна, полкова і сотенна старшина, її державотворчі змагання визначили хід української історії XVIII ст., а смаки й уподобання забезпечили "золоту добу" українського барокового мистецтва. Нова еліта в середині XVII ст. прийшла на зміну занепалій родовій аристократії, перебравши її традиціоналізм і певність своїх прав та історичної місії.

Благородний і шляхетний вплив відбувається у таких ділянках української духовної і матеріальної культури, як література, театр, музика, наука, освіта, виховання, будівництво, архітектура, усі пластичні мистецтва, друкарство.

Іван Мазепа опікується письменством, наукою, мистецтвом і церквою. Більшість чудових київських церков в українським бароко, що й досі не втратили своєї краси, побудовані або відновлені за Мазепи. Його не випадково називали "ктитором академії Могило-Мазеповіянської". І не тільки тому, що саме завдяки його зусиллям київський колегіум одержав 1701 р. від російського самодержця і статус вищого навчального закладу, й найменування академії. Гетьман не шкодував для цього навчального закладу грошей. Отож був його офіційним опікуном.

На думку автора, меценатство І. Мазепи – це не бажання здобути собі славу і популярність. Це було невід'ємним атрибутом діяльності людей, що належали до національної еліти. Як зазначає В. Литвин, І.Мазепа «був справжній інтелігент при владі, тобто винятково рідкісний у пізніші новітні часи тип українського правителя. Звичайно, водночас і аристократ, бо тодішня епоха часто ототожнювала ці поняття. От саме тому підтримка, розвиток і захист культури були для Івана Степановича не стільки політичним розрахунком, скільки внутрішньою потребою. Річ не тільки в рівні особистої освіченості, більше важить те, що він, попри все своє владолобство, чудово розумів – не з нас, нині живущих, почалась українська історія, й не на нас вона закінчиться» [4].

Із усіх цих фактів беззаперечно випливає, що Мазепа дуже опікувався всіма культурними потребами доби. Отже, отримуючи права, привілеї, маєтки, контролюючи всі військово-адміністративні старшина перетворюється в нову козацьку феодальну еліту.

Опікуючись справами освіти, гетьман спонукав до цього і козацьку старшину, внаслідок чого на Лівобережжі розвинулася ціла мережа освітніх закладів - як початкового рівня, так і колегіумів. Найбільш відомим з-посеред останніх був, безперечно, Чернігівський колегіум, заснований 1700 р. при Борисоглібському монастирі. Прикметно, що у 30-ті рр. XVIII ст. колегіум неофіційно звався "Академією Чернігівською".

Глибокий слід залишив Іван Степанович в історії сакрального будівництва. Будучи одним з найщедріших українських меценатів, гетьман, за підрахунками дослідників, на власний кошт збудував 12 та відреставрував 20 храмів. Лише в Києві ним були споруджені Богоявленська церква Братського монастиря на Подолі, Миколаївський військовий собор і Феодосіївська церква на Печерську, церква Всіх Святих над економічною брамою Печерського монастиря, відреставровано Софійський собор, Михайлівський Золотоверхий монастир, Успенський собор та Троїцьку надбрамну церкву в Лаврі. Згідно зі свідченнями мазепинських старшин, гетьман був причетним до зведення в Лаврі дзвіниці з великим дзвоном. На його кошти було обнесено кам'яною огорожею Печерську лавру. Гетьманські будівельні ініціативи зачепили також Чернігів, Батурин, Лубни та інші міста Лівобережжя.

Важко перелічити всі ті коштовності, які Мазепа офірував церквам і монастирям. Передусім це були книги, літургійний одяг, дзвони, чаші тощо. Зокрема, Межигірському монастиреві було подаровано вітвар, Софіївському кафедральному соборові у Києві - єпископське вбрання, Михайлівському Золотоверхому - срібну домовину для реліквії св. Варвари, Печерському - золоту чашу, золоту оправу для Євангелія, золоту єпископську митру й велике срібне панікадило, Чернігівському монастиреві св. Іллі - ковану сріблом оправу ікони Богоматері та інші [4].

Таким чином, меценатство, як свідчить історичний досвід України, є рисою яка притаманна справжній українській еліті на шляху розбудови української культури. Вивчаючи сторінки українського меценатства, благодійництва розкриваємо багато моментів загальнонаціональної історії та національної ментальності українців.

Список використаних джерел

1. Гай Цільний Меценат. Вікіпедія : веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гай_Цільний_Меценат (дата звернення: 21.03.2020).

2. Дяченко І. Е. Українська аристократія козацької доби та її меценатство. URL: <http://tur.kosiv.info/tourism-and-culture/304-djachenko-i-e-ukrajinska-arystokratija-kozackoji-doby-ta-jiji-mecenatstvo.html> (дата звернення: 22.03.2020).

3. Значення меценатства для розвитку української культури. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11246/>

4. Литвин В. Історія України: підручник / Відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2013. – 991 с.

Пушкар В. А., студент гр. КБ-181
Науковий керівник – **Мельник О. Є.**, к.філос.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Ідентичність (від лат. *identicus* — тотожність) — багатозначний життєвий і загальнонауковий термін, що виражає ідею постійності, тотожності, спадкоємності індивіда і його самосвідомості. А національна ідентичність - це почуття нації єдиним цілим, в особі відмітних традицій, культури, мови і політики. Національна ідентичність людини є її ідентичність і почуття приналежності до однієї держави або однієї нації, незалежно від свого юридичного статусу громадянства [1].

Майдан 2014 року, Донбаська війна надали додатковий поштовх до відродження козацьких ідей у формуванні української національної козацької ідентичності, пробудили пам'ять Центральної України про Січ, про козацькі повстання, про Холодний Яр. І це пробудження історичної пам'яті органічно збіглася зі сплеском пам'яті про визвольну боротьбу УПА на Заході (до речі, УПА можна, на мій погляд, вважати останньою в 20 столітті інкарнацією козацької ідентичності).

Козацький архетип – це те, чим українці стовідсотково можуть пишатися. Козацька ідентичність пробуджує в людях такі чесноти як мужність, віддача себе на служіння іншим, демократичність, волелюбність, певний побутовий аскетизм. Козацька ідентичність ідеально підходить для створення неформальних людських спільнот: спільнота Майдану, добровольчі батальйони, волонтерський рух, суспільні рухи на підтримку реформ. З кожним днем потенціал пробудженої в широких масах козацької ідентичності росте й розширюється. Але за всіх своїх яскравих позитивних рис козацька ідентичність має й обмеження. Ідеально підходячи для збройної боротьби із ворогом, козацька ідентичність, втім, поки що не дала серйозних успіхів на державотворчій ниві [2].

В історії козаки змогли створити унікальну демократичну спільноту – протодержаву під назвою «Запорізька Січ». Козацька верхівка керувала військовими діями, урядувала, укладала міжнародні угоди. Найвищим досягненням козаків у державотворчій сфері, мабуть, слід вважати документ під назвою «Договори і Постановлення Прав і вольностей Війська Запорозького», так звану Конституцію Пилипа Орлика. Єдине, чого козаки тоді зробити не змогли – так це створити ефективну державу. Якщо Січ дійсно була унікальною для Європи політичним утворенням, то Гетьманщина, у складі спочатку Московського Царства, а потім Російської імперії на тлі абсолютистських держав Європи не була зразком суспільного прогресу. Гетьманщина, звичайно, була для українців вагомим історичним досвідом самоврядування. Врешті решт, модерна національна свідомість українського народу виросла з часів Гетьманщини [2].

І, як відомо, козацька шляхта, за окремими поодинокими винятками, в умовах консолідації російського абсолютизму за Катерини Другої підтримала не боротьбу за збереження автономії, не національний, а саме імперський проект. Участь в ньому європеїзувала українську еліту, істотно її збагачувала, а також, що найважливіше, зрівнювала у правах з власне російським дворянством. Як писав Орест Субтельний, «оскільки просування по службі вимагало обізнаності з імперською культурою, багато українських дворян відмовлялися від свого барвистого козацького вбрання й переходили на європейський стиль, починали розмовляти російською чи французькою мовою. Й лише окремі старшини, на яких поблажливо дивилися як на романтиків, тужили за знищеною Гетьманщиною та за давньою козацькою славою». Імперський проект в головах українців переімає проект національний, бо видавався прогресивнішим і в багатьох аспектах ним і був [2].

В історії України козаки виявилися здатними перемагати сильних ворогів. Спромоглися більше століття тримати автономну, самоврядну Гетьманщину на українських землях. От тільки сильну, конкурентоспроможну державу вони збудувати не змогли. Оця історична обмеженість козацької ідентичності, як бачимо, проявляється і сьогодні [2].

Отже, на мою думку й нам, зберігаючи й плекаючи усе найкраще, що дає козацька ідентичність, слід пошукати міцніше історичне підґрунтя, щоб на ньому спроектувати в майбутнє образ тієї України, яку ми хочемо бачити.

Список використаних джерел

1. Грицаєнко О. Ідентичність // [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_\(%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_(%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F)) (дата звернення: 01. 04. 2020).

2. Грицаєнко О. Ідентичність нав'язана і власна: яким буде фундамент нової України? // https://lb.ua/blog/oleg_grytsaenko/300545_identichnist_navyazana_i_vlasna.html (дата звернення: 30.03.2020).

3. *Субтельний* О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.

Рибка І. П., студент гр. БА-191

Науковий керівник – **Колеватов О. О.**, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЖИТТЯ ТА ПОБУТ ЗАПОРІЗЬКИХ СІЧОВИХ КОЗАКІВ

За останнім порогом Дніпро широко розливався, утворюючи численні притоки, луки та острови. Саме тут знаходили захист козаки, що й відбито у приказці «Січ – мати, Великий луг – батько, степ і воля – козацька доля». На численних островах для захисту від татар козаки споруджували укріплення – січі. Запорозька Січ існувала понад 200 років. За цей час козаки змінили вісім січей: Хортицьку, Базавлуцьку, Томаківську, Микитинську, Чортомлицьку, Олешківську, Кам'янську та Нову [1].

Походження самого терміну «козак» оповите різноманітними теоріями. Так згідно переконань деяких польських вчених, поняття козак пішло від імені відомого ватажка Козака, який майстерно боровся з татарськими завойовниками. Ще одна теорія походження цього поняття, базується на слові «коза», адже козаки були хитрими й могли проникнути будь-куди. В перекладі з турецької «козак» означає «розбійник, волоцюга», логічно допустити що саме таке прізвисько турки давали українським воїнам. Очевидно саме воно й прижилося, та з часом втратило своє негативне значення.

Новачок на Січі, незалежно від віку, приймався спочатку в «молодики». Молодик сім років учився фехтувати, влучно стріляти, «реп'яхом» на коні сидіти, виконувати гопак, який колись був не танцем, а різновидом бойового мистецтва, що полягав у вмінні вести бій найперше ногами з багатьма суперниками. Крім того, козак розвивав у собі силу й спритність. Керували навчанням досвідчені воїни й полководці, при яких юнаки служили джурами. Лише після успішного навчання майбутній козак допускався до іспиту на звання запорожця. Такий іспит мав напівжартівливий характер. Спочатку юнак мав з'їсти миску дуже наперченого борщу і випити кварту горілки, опісля чого пройти по колоді, перекинутій між скелями на березі Дніпра, і не впасти у воду. Наступне випробування – подолати всі пороги, пливучи човном по Дніпру проти течії. На завершення молодик, осідлавши необ'їждженого коня задом наперед, без сідла й вуздечки мав проскакати по степу й благополучно повернутися [2].

Не важливо, хто перед козаком – старий жебрак або старий отаман, повага до прожитого життя залишалась однаково високою для козаків. Розуміючи, що вік бере своє, і людина вже об'єктивно не здатна виконати ту чи іншу роботу, молодші козаки завжди і в усьому допомагали старшим односельцям. При них вони ставали більш стриманими, дбайливішими.

Якщо старий заходив у будинок або на збори, козаки вставали, а зустрічаючи старого на вулиці – кланялися. Крім того, при старших не дозволяли сидіти, курити люльку і говорити без дозволу. Лихословити і перечити старшому – нечуваний злочин тих років! Неввічливо було обганяти старшого за віком – обов'язково треба спитати дозволу, аби пройти повз нього. В хату вперед пропускали старших. Варто також відзначити, що літні люди мали великий авторитет: одного їх слова було достатньо, щоб вирішити будь-який конфлікт «молодих», будь то бійка чи суперечка.

Одним з невід'ємних атрибутів козака була його зачіска та вуса, за думками більшості дослідників, запорожці успадкували цю традицію від своїх предків язичників. Традиція голити обличчя та голову дійшла Київської Русі від місцевих племен, а з часом дійшла й до запорізьких козаків. Згідно історичних досліджень у древніх слов'ян не було жодного божества з довгим волоссям чи бородою, отже такий зовнішній вигляд вважався божественним. Хоча на противагу цій теорії існує легенда, що козаки вважали себе надто грішними щоби потрапити до раю, а отже може Господь змилюється над ними й витягне з пекла за чуба [2].

Козаки були людьми справи, і часто говорили: «Від зайвих слів слабшають руки». Історія практично не знає прикладів козаків-зрадників. Потрапивши у полон, вони, не виказавши таємниць, вмирили смертю мучеників. Козаки вірили, що порушивши обіцянку, вони неодмінно поплатяться своєю душею й після смерті. За зраду, ухилення від зайняття посади або пияцтво під час походу на злочинця очікувала смертна кара. П'яного під час морського походу викидали за борт, а під час сухопутного маршу – прив'язували до коня і ганяли по степу, доки винуватий не помирав. Для профілактики пияцтва на Запоріжжі існував так званий Гадючий острів, куди січовики відправляли невинуватих пияків, де й кидали їх напризволяще. Козаки не просто ненавиділи, але відверто не терпіли боягузів, до якого б роду вони не відносилися. Боягуз-ворог міг не розраховувати на легку смерть.

Козаки дуже цінували люльку і тютюн, які подеколи вважались ціннішими за жінку. Була така козацька розвага: знайти якийсь дуже міцний тютюн і смалити його, поки один з козаків не закашляється. При всій строгості, козаки дуже любили подарунки та гостинці. Звідки б козак не їхав, він обов'язково щось везе з собою, навіть йдучи в гості. Одяг – друга шкіра козака. Він носив тільки свій одяг і тримав його в чистоті. Прийти на застілля брудним – за це можна було легко стати об'єктом загальних насмішок.

Ставлення до коня у всіх без винятку козаків було особливим. Кінь – кращий друг і вірний супутник козака. Перед від'їздом на війну, жінка кланялась в ноги тварині, «щоб повернув козака додому», і тільки потім – батьків чоловіка, щоб не переставали читати молитви за його здоров'я. Коли козак повертався, дружина також кланялась спочатку коневі – дякувала. Коли ховали козака, якщо його кінь залишався живий, він йшов першим перед похоронною процесією (навіть попереду рідні покійного) позаду труни. Коня покривали чорним або червоним чепраком (підстилка під сідло), а збоку до сідла підвішували зброю козака [3].

Козаки не лише користувалися своїми власними знаннями, вони збагачували та запозичували свої вміння досягненнями й інших народів. Так існують згадки що на Запорізькій Січі жили іноземні гості та представники близько 20 національностей. Окрім гостей, козаки їх старшина та гетьмани доволі багато подорожували, знайомлячись з культурою, науковими здобутками та звичаями інших націй, тим самим збагачуючи свою. Козак мав не тільки бути неперевершеним воїном, а й так само добре знати грамоту, основи астрономії, медицини. Більш талановиті навчалися ще й основам дипломатії, вивчали іноземні мови, оскільки у невтомній боротьбі доводилося бувати у різних країнах.

Закони та правила на Січі були суворими та інколи жорстокими. Так за крадіжку чи вбивство побратима, винуватець не те що повинен буде розплачувався своїм життям, а робив це в доволі жорстокій формі: його могли бити кийками чи навіть поховати живцем в домовині разом з небіжчиком. Можливо це було зовсім не гуманно, але дисципліна в козаків була відмінна. Найбільш поширеним покаранням серед козаків було приковування злодіїв до

ганебного стовпа і забивання буковими киями осіб, що здійснили конокрадство, пограбування купців, порушували військову дисципліну. Траплялося таке, що деякі засуджені не лише залишалися живими, але й отримували від товаришів гроші за мужність.

Майже неймовірний факт, якщо вірити католицькому священику та історику Єнджею Кітовічу: у будь-якій Січі можна було залишити мішечок грошей на вулиці – він залишиться на своєму місці. Козаки не крали ані у своїх, ані у гостей. Однак грабунком «на стороні» козаки не гребували. Вони намагалися звести до мінімуму грабежі у одновірців, але віддати вогню польське, татарське або турецьке поселення для них було майже звичною справою [4].

Козаки любили прикрашати свої бойові заслуги під час застіль, але вони не брехали в побуті, і особливо – в справах. Страшна ганьба для козака бути спійманим на брехні.

Козаки нерідко залишалися холостяками. Холостяцькому життю «сприяли» постійні війни – люди просто не встигали створити сім'ю. Ті ж, хто віддавав перевагу розпусті, а не сімейному життю, якщо були спіймані «на гарячому», каралися. Заміною родині на Січі для козаків були їх друзі-побратими, за для яких були ладні на все. Існують міркування що в козаків був особливий обряд-ритуал, під час якого воїни-побратими обмінювалися своїми натільними хрестиками, що уособлювало вірність один одному. Були й ті козаки, які брали обітницю безшлюбності, цілком віддаючи себе військовій службі [5].

Січові козаки були опорою українського народу багато століть. Січ була справжнім центром просвітницької та культурної діяльності. Зібравши різні знання, традиції та вірування в одне ціле вона стала великою та самобутньою рушійною силою у боротьбі за незалежність українського народу та збереження його традицій.

Список використаних джерел

1. <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/history/35685/>
2. <https://chicagorazom.com/zvichayi-ta-traditsiyi-kozakiv/>
3. <https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/interesnye-i-maloizvestnye-fakty-ob-ukrainskih-kazakah/>
4. https://protocol.ua/ua/sudi_i_pokarannya_u_kozakiv/
5. <https://www.jnsm.com.ua/h/0803P/>

Рябов Д. І. студент гр.. ЕМ-191

Науковий керівник – **Мельник.О. Є.**, к.філос.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІСТОРІЯ ЕЛЕКТРИФІКАЦІЇ М. ЧЕРНІГОВА

Термін електрифікація походить від двох латинських слів електрика (*electricus*) та фікація (*facio*) – впровадження в народне господарство електричної енергії, що виробляється централізовано на електростанціях, об'єднаних лініями електропередачі в енергосистеми.

В Європі й США перші електростанції з'явилися у 2-й половині XIX ст. Їх використовували переважно для освітлення окремих об'єктів, наприклад, 1879 році зведено ТЕС для підсвічування мосту в м. Санкт-Петербург. Одну з перших ТЕС загального користування побудував 1882 році у Нью-Йорку Т. Едісон. На українських землях у складі Російської імперії електростанції були розміщені у промислових районах Донбасу та Придніпров'я (використовували 75 % виробленої електроенергії), а також великих містах: Києві (1890 р.), Одесі, Харкові, Катеринославі; у складі Австро-Угорської імперії – у Львові (1894 р.) [1].

У 1782 році м. Чернігів став центром Чернігівського намісництва Російської імперії, а 1797 році – Малоросійської губернії, з 1802 року – Чернігівської губернії. Тоді місто нараховувало близько 4 000 мешканців, у 1844 році їх кількість збільшилася до 12 000, 1897 році – до 27 000, 1913 році – до 35 000 [3]. Розвитку міста була притаманна певна інертність, яка тривалий час не давала можливості Чернігову подолати ознаки, властиві провінційним ремісничо-торгівельним центрам.

Станом на 1845 рік, у місті встановлено 97 газових вуличних ліхтарів, вони працювали за спеціально складеним графіком, запалювалися і гасилися у визначений час залежно від пори року [3].

Будинки заможних городян освітлювалися так званими «лампами-блискавками». Перша спроба електрифікації Чернігова була здійснена у 1889 році. П. Цвет запропонував Чернігівській думі ідею електростанції в м. Чернігові.

У розпорядженні міста було старе приміщення водогінної станції, яке варто було лише переобладнати. Одночасно до управи звернувся поштово-телеграфний механік М.О. Зюков. Він взяв стару будівлю водокачки в оренду на 10 років і побудував першу електростанцію. Електрифікація м. Чернігова розпочалася у 1885 році. Перша електростанція була розташована на місці, де зараз річка Стрижень перетинає вулицю Гетьмана Полуботка. Вона проіснувала до першої світової війни. Електричної енергії вистачало лише на забезпечення світлом 58 будинків та 4 вуличні ліхтарі. Працювала вона зі збоями і не задовольняла потреби населення [4].

У 1914 році в м. Чернігові на березі річки Стрижень була побудована електростанція з двома дизель-генераторами. У 1918 році – був встановлений паровий двигун німецької фірми. Ця електростанція проіснувала до 1929 року.

У 1927 році на місці будівлі виконавчої дирекції була закладена дизельна електростанція. Перший генератор в 1929 році. Всього було 3 дизель-генератора. Було утворено підприємство з назвою «Чернігівський електро завод». Крім електроенергії підприємство забезпечувало місто водою і обслуговувало каналізаційні системи. Крім неї в Чернігові: у 1936 році була введена в експлуатацію ТЕЦ фабрики ПОШ з двома генераторами.

Свої невеликі електростанції мали музична фабрика, меблева фабрика, завод «Жовтневий молот».

В кінці 20-х – початку 30-х років були побудовані і реконструйовані вже існуючі електростанції в містах: Прилуки, Ніжин, Борзна, Новгород-Сіверський, Ічня.

Електростанція в м. Чернігові проіснувала до 25 серпня 1941 р Вона була зруйнована бомбовим ударом.

Після визволення м. Чернігова вже 25.09.1943 року почалися роботи по відновленню електростанції і електромереж. Наказ про створення Чернігівської міської електростанції та призначення керівництва, був підписаний 27.10.1943 року. Перший генератор 35кВт був включений ще до цього наказу в жовтні 1943 року. Дизель з генератором 250кВт був відновлений в січні 1945 року. У січні 1946 року був відновлений ще один дизель-генератор такої ж потужності. У липні 1946 року був введений дизель-генератор «Вартінгтон» – 480кВт. Встановлена потужність досягла – 1000 кВт, що дозволяло нести навантаження 750-800кВт [2].

Чернігівська енергетика пройшла шлях довжиною у століття і завжди з вдячністю та великою шаную буде згадувати тих, хто присвятив їй своє життя, тих хто своєю самовідданою працею доніс крізь століття енергію світла і тепла.

Список використаних джерел

1. Електрифікація. *Енциклопедія сучасної України* : веб-сайт. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18859 (дата звернення: 25.03.2020).
2. История становления электросетей Черниговской области. *Кафедра «Електричні системи і мережі»* : веб-сайт. URL: <https://esim.stu.cn.ua/index.php?page=historyChernigivEnergySystem> (дата звернення: 25.03.2020).
3. Історія Чернігова. *Вікіпедія* : веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_Чернігова (дата звернення: 25.03.2020).
4. Як «запалювали» Чернігів : історія електрифікації міста. *Високий вал* : веб-сайт. URL: <https://val.ua/site/113561> (дата звернення: 25.03.2020).

Підсекція Подсекция Subsection	МОВОЗНАВСТВО ЯЗЫКОЗНАНИЕ LANGUAGE STUDIES
Голова підсекції	к.філол.н., доцент Гаценко І.О. , доцент кафедри філософії і суспільних наук
Секретар	Потапенко Я.О. , студентка гр. ОА-181

Костюк І. С., студентка гр. УП-181
 Науковий керівник – **Гаценко І. О.**, к. філол. н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФЕМІНІТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У сучасному світі набувають великого значення такі процеси, як формування гендерної рівності, розвиток комунікацій, науково-технічний прогрес. Такі соціальні явища великою мірою впливають не лише на наші уявлення про світ, систему цінностей та на життя в цілому, а й безпосередньо на наше мовне середовище. Тому під впливом тих чи інших факторів мова, ніби жива система, змінює свою структуру, елементи якої відроджуються чи зникають, натомість котрим з'являються нові. Одним із таких елементів мови, що перебувають у стадії відродження, є фемінітиви.

Фемінітиви були віддавна в нашій мові. Вони набули поширення в Україні ще до 1973 року, вже тоді їх можна було зустріти в великій кількості матеріалів. Однак вони почали зникати під впливом русифікації української мови. Проте більш ніж 700 фемінітивів зафіксовані в академічному тлумачному словнику. Це показує, що вплив русифікації не зміг витіснити їх з української мови.

У сучасній українській мові фемінітиви належать до однієї з найбільш активних і динамічних категорій, що розвивається під впливом позамовних та власне мовних чинників [1]. Поняття «фемінітиви» являє собою групу морфологічних одиниць, маркованих граматичним жіночим родом, альтернативних або парних аналогічним одиницям чоловічого роду [2], та мають дві групи за значенням. Перша – це група іменників, які називають жінок за посадою, професією, національністю. Наприклад: учителька, продавчиня, депутатка, письменниця. Друга група фемінітивів – це іменники, що називають самиць тварин [2]. Словотворення фемінітивів здебільшого відбувається від маскулітивів, назв чоловічого роду, за допомогою суфіксів. Структура української мови налічує понад 13 суфіксів, які утворюють фемінітиви, проте на сьогоднішній день продуктивними з них є 3-5 суфіксів. Серед них суфікс -к-, -ин- та -иц-, які є найбільш універсальними та продуктивними.

Отже, значне збільшення вживання фемінітивів є ознакою того, що в Україні відбуваються значні зміни в житті суспільства, а разом із суспільством трансформуються і мовні норми. Для більшості людей фемінітиви можуть здаватися незвичними, хтось може протестувати проти них. Проте в недалекому майбутньому вживання фемінітивів стане чимось буденним – це лише справа часу.

Список використаних джерел

1. Авраменко О. 100 експрес-уроків української. К., 2016. 192 с.
2. Архангельська А. М. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність. *Мовознавство*. 2014. № 1. С. 58-70.

Кунгер А. Е., студентка гр. 1974-ЛК
Научный руководитель – **Скачкова В. А.**, к.ф.н., доцент
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ

Реклама – это информация, несущая в себе активный элемент новизны, без которой ни коммерция, ни политика существовать не могут. Реклама призвана с помощью различных средств массовой информации формировать спрос на определенные группы товаров и виды услуг, порой навязывать определенные политические взгляды, подготавливать общественное мнение к появлению новых реалий в социальном переустройстве.

Наиболее широко используется реклама в торговле, направленная на информирование о товарах массового потребления. Основная цель такой рекламы – ознакомление предполагаемых покупателей с новыми видами товаров того или иного предназначения, создание спроса на какой-нибудь продукт, характеристика свойств и качеств и способов использования.

Отличительной чертой стиля рекламы промышленных товаров являются многочисленные речевые выражения – клише, образованные по определенному образцу, повторяемые модели. Если в текстах художественных произведений, публицистики такие обороты отмечаются как стилистический недостаток, то в текстах рекламы самых разнообразных товаров они воспринимаются как вполне уместные и естественные (Красивые волосы каждый день; Чисти как стоматолог; Мистер проктел веселей, в доме чище в два раза быстрее; Дирол защитит ваши зубы со вкусом; Новый пантин про ви для красоты и силы волос).

Язык рекламы не всегда излишне деловой, сухой, лишенный экспрессивных, выразительных средств. В нем умеренно наличествуют и юмор, и шутка. Давно замечено, что если люди видят привлекательную рекламу, тем более с элементами юмора, они хотят поделиться этой информацией со своими знакомыми. В бизнесе, где решаются серьезные проблемы и шутить не принято, реклама с элементами юмора может быть воспринята как смелый шаг.

Большое значение имеет информирование о новых, еще мало знакомых потребителю товарах. В такой рекламе нужно прежде всего говорить о том, какие достоинства имеют эти товары, чем они выгодно отличаются от уже известных, почему от приобретения этих товаров покупатель получает только выгоду.

Различают следующие виды рекламы с учетом использования языка: визуальная (зрительная) (печатная, световая, оформительская, фотореклама); аудиальная

(слуховая) (радиореклама, различные устные сообщения); аудиовизуальная (зрительно-слуховая) (телереклама, кинореклама, демонстрация образцов изделий в сопровождении устного текста).

Любая реклама выполняет две основные функции:

– информативную – реклама информирует, сообщает о предлагаемой услуге или товаре;

– воздействующую – реклама побуждает и подталкивает потребителя воспользоваться именно той услугой или купить именно этот товар.

Эффективность рекламного текста заключается в новизне и нестандартности. Потребитель ищет более усовершенствованные формы товара с улучшенными качествами. Потребитель хочет видеть привлекательную упаковку, современный дизайн изделия. Само звучание текста рекламы, набор звуков, слов, словосочетаний не должны отталкивать.

В целях привлечения внимания читателя рекламисты используют различные языковые средства. Остановимся на некоторых из них, например:

– использование латиницы с кириллицей (ДЕЛЬТА-MARIN); включение норм дореволюционной орфографии (Магазин «КупецЪ»); употребление прописных букв в середине и конце наименования (МаксидоМ; КредоМЕД); нарушения норм орфографии («Всё ВАЗможно!» (реклама автомобилей ВАЗ));

– сочетание прямого и переносного значения слов («Pantin PRO-V – блеск и сила Ваших волос. Блестящий результат!»);

– повторы звуков, рифмованные сочетания («Ваша киска купила бы «Вискас»»);

– употребление устойчивых выражений в прямом значении («Когда простуда берет за горло» (реклама леденцов «Strepsils» – антибактериального средства от боли в горле) и многие другие.

В рекламных текстах широко используются такие стилистические приемы, как игра слов, построение слогана на основе прецедентных выражений – афоризмов, крылатых выражений великих людей, известных политиков, писателей, философов, художников. Активно включаются элементы устного народного творчества – пословицы, поговорки.

В погоне за результативностью авторы рекламных материалов порой включают выражения со значениями, не допустимыми с точки зрения общепринятых моральных норм (Я хочу тебя, Солодов!). Но авторы таких текстов руководствуются правилами – в борьбе за покупателя все средства хороши.

Рекламный текст должен включать следующие части: рекламный слоган, вступление (зачин), основную часть (информационный блок) и заключение (справочные сведения).

Наиболее действенными приемами создания рекламного текста являются:

1. Объяснение механизма действия, состава продукта. «Не бойтесь, что читатель не поймет. Даже если не поймет, то зауважает. Еще недавно у нас в стране никто не знал слов: «кислотно-щелочной баланс», «ксилит», «карбонит», «триклозан», «керамиты» и т.д.», – советуют рекламисты;

2. Учет социально-психологических особенностей целевой группы рекламного воздействия, который отражается прежде всего в выборе средств выражения. Например, для рекламы, адресованной подросткам, характерно наличие сленговых единиц;

3. Создание положительных ассоциаций, формирование имиджа товара, эмоционального ореола благополучия, успеха, счастья вокруг данного товара/ услуги.

Таким образом, умение использовать различные языковые приемы при построении рекламных текстов позволяет создать нестандартность, привлечь внимание к своему товару, побудить адресата воспользоваться услугами именно этой фирмы (организации). При составлении рекламных текстов учитывается не только экономический, маркетинговый успех, но и результативность, эффективность текста в точки зрения психологии, социологии и с точки зрения лингвистической.

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАХРОНІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Найголовніший скарб кожного народу – його мова. Костянтин Ушинський писав: “Мова - найміцніший зв’язок, що з’єднує віджилі, живущі й майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле” [1]. Як і кожний народ, мова має свою історію, бо її формування відбувається протягом тисячоліть.

На сьогоднішній час існує декілька теорій походження української мови. Та чимало мовознавців, зокрема український мовознавець О. Потєбня, вважають, що витoki української мови сягають у сиву давнину. І вона має спільні риси із санскритом (мертвою мовою).

На підтвердження цієї теорії можна розглянути українське слово *атаман*. Тут виділяється дві прадавні основи: *atha* і *man*. В перекладі перше означає – *той, що йде попереду*, а друге – *знати, вивчати*. Отже, можна припустити, що слово *атаман* в перекладі з санскриту означає: *знає, що робити і завжди йде попереду або він веде за собою*.

Слово *шабля* первісно у санскриті читалася як *сабурі* або *сабея*, що в перекладі означає *‘та що володіє захистом’* або *‘захисниця’*.

Однією з особливостей, що спільна для санскриту та української мови, є лайливі слова. Адже вважається, що санскрит – це мова богів, а отже, ні в якому разі не можна вживати лайливих слів. В українській мові також відсутні інвективні слова. З давніх-давен в Україні засуджували лайку, а хто вживав погані слова, відразу підлягав осуду [2].

У сучасній українській мові зустрічається значна кількість слів, які мають відношення до санскриту: *рута, уста, куля, річ, віяти* та ін.

Та про походження проукраїнської мови ми можемо говорити лише гіпотетично, адже жодних письмових або археологічних доказів не існує.

Науковці вважають, що історія української мови починається з праслов’янської мовної єдності, яка виділилася з індоєвропейської прамови близько 3 тис. років до н.е.

Згідно з гіпотезою К.М.Тищенка, українська мова відображає формування українців як етносу, що склався у 6-16 ст. внаслідок діалектів трьох слов’янських племен – полян, древлян та сіверян за участі групи іракомовного та тюркомовного степового населення [3].

Найстарша літературна мова слов’ян – це староцерковнослов’янська мова. З прийняттям християнства на Русі з’являються книги для богослужіння, які були написані церковнослов’янською мовою. Основоположниками цієї мови стали греки Кирило та Мефодій, які переклали Святе Письмо на мову, зрозумілу слов’янам.

Отже, старослов’янська писемна мова, яка з’явилася в Київській Русі разом з християнством, поєднала в собі лінгвістичні особливості македонських, моравських та болгарських діалектів [4]. Та під впливом місцевих діалектів у мові почали створюватися специфічні фонетичні риси. Зокрема виникли повноголосні форми -оро-; -оло-; -еле-; -ере-. Прикладом є такі слова: *голова, золото, борода, молодий*, у болгарській мові: *глава, злато, брада, младий*. Також східні слов’яни короткий звук [a] на початку слова змінили на [o] – *Опанас, Олександр, Олексій*.

Переписуючи тексти церковнослов’янською мовою літописці вставляли розмовні слова, а іноді цілі фрази. Так під впливом місцевих мовних особливостей з’являється давньоруська писемна мова.

З часом, внаслідок впливу розмовної мови, з давньоруської витворилася староукраїнська писемно-літературна мова. Ця мова в Україні проіснувала до кінця 18 ст.

Сучасну ж українську мову започаткував І.Котляревський, а основоположником її став Т.Шевченко. Вони почали писати свої твори народною мовою на основі українських говорів.

Отже, як ми бачимо, сучасна українська мова своїм корінням сягає у сиву давнину, де після розпаду праслов'янської мовної єдності почав формуватися український етнос, а відповідно, і українська мова.

Доктор філологічних наук Маргарита Жуйкова писала: “Осягаючи довколишній світ, установлюючи зв'язки між явищами дійсності, наші предки відображали їх у мові. Кожен народ відбирає в мові найсуттєвіші риси власного світосприйняття, що склалося в конкретних географічних умовах унаслідок неповторного історичного розвитку” [1].

Список використаних джерел

- 1) Кузьменко Ю., О. Історія української мови в конспектах Юрія Кузьменка [Текст] : навч. посібник; ред. С. В. Цушко. 2. вид., доп. : Університетське видавництво “Пульсари” 2003. 123 с. Бібліогр. С.88-90.
- 2) Ще раз про українську мову і санскрит. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://spadok.org.ua/mova-i-pysemnist/shche-raz-pro-ukrayinsku-movu-i-sanskryt>
- 3) Українська мова. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0>
- 4) Давньоруська мова. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0>
- 5) Булига А. В., Сайфуліна О. С. Походження української мови. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://donnaba.edu.ua/journal/images/2016-4/2016-04_05-07.pdf
- 6) Історія походження української мови. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://spadok.org.ua/mova-i-pysemnist/istoriya-pokhodzhennya-ukrayinskoyi-movu>

Потапенко Я. О., студентка гр. ОА-181

Науковий керівник - **Гаценко І.О.**, к.філол.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДІАЛОГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Наше культурне середовище швидко змінюється і стає все більш диверсифікованим. Культурне розмаїття є важливою умовою людського суспільства, зумовленою транскордонною міграцією, претензіями національних та інших меншин на чітку культурну ідентичність, культурні наслідки глобалізації, зростаючу взаємозалежність між усіма світовими регіонами. Діалог між культурами, найдавніший і найважливіший спосіб демократичної розмови, є протиотрутою до відмови та насильства. Його мета - дати нам змогу мирно та конструктивно жити разом у полікультурному світі та розвивати почуття спільності та приналежності.

Міжкультурний діалог є темою обговорення у громадськості й не менш активного вивчення його складових і компонентів у науковців. Дослідження з даного питання розглядаються в різних сферах: науковотеоретичній, структурно-організаційній, ціннісно-змістовній, практично-орієнтованій. Міжкультурний діалог досить потужно досліджується українськими вченими (Ю. Богуцький, О. Бучковська), наукові доробки яких розкривають зміст, сутність, практичну значущість даного явища людської взаємодії.

Аналізуючи кризові явища в сучасній культурі, науковці і громадські діячі наголошують на її глобалізації. На думку Ю. Богуцького, основним показником кризового стану сучасної світової культури є та обставина, що культура перестає бути гармонізатором буття людини в природі та суспільстві, навпаки, вони перетворюється на фактор дестабілізації цього буття, здійснюючи деструктивний вплив на особистісну цілісність індивіда [1]. У даному контексті особливе місце у подоланні культурної кризи і відповідно її наслідків належить міжкультурному діалогу.

Українська дослідниця О. Бучковська, проаналізувавши міжнародні нормативні документи, узагальнила основні трактування поняття «міжкультурного діалогу», що

дозволило визначити головні деталі в його осмисленні. Так, міжкультурний діалог розглядають як соціокультурний процес, соціокультурну практику, форму комунікації, соціальний інститут, як стратегію культурної політики. Формування таких необхідних для забезпечення міжкультурного діалогу якостей потребує відповідних знань і навиків, засобів, механізмів його здійснення. Визначаючи важливість міжкультурного діалогу в співіснуванні людства, ми аналізуємо важливі складові його ефективного запровадження. Так, основою міжкультурного діалогу є комунікація, яка в загальнокультурному контексті інтерпретується як процес взаємодії між суб'єктами культурної діяльності (індивідами, групами, організаціями тощо) з метою передачі або обміну інформацією через прийняті в даній культурі знакові системи (мови), прийоми та засоби використання. Виступаючи одним із базових механізмів культурного поступу і гарантом суспільної стабільності, культурна комунікація є необхідною умовою відтворення соціуму і притаманного йому типу культури. Ефективна культурна комунікація сприяє формуванню певного типу світогляду, трансляції відповідних норм культурної поведінки, налагодженню діалогу між людьми [2].

У сучасному світі все більшої значущості набуває мультикультуралізм, діалог культур. Сучасний індивід, який живе в соціумі, має багато ідентичностей, які часто взаємоперетинаються, – корпоративну, соціальну, релігійну, етнічну, національну, державну ідентичність, має великий досвід взаємодії з різними культурними ідентичностями та толерантності до чужого. Діалог культур та мультикультуралізм є на сьогодні провідною ідеєю і перетворюється на нову соціальну реальність. Комунікація через народи та культури сприяє розумінню чужих культур, подоланню традиційної несумісності культур.

М. Байрам виокремлює такі види компетентності: 1) аналітична компетенція – розуміння цінностей, вірувань, практик, парадоксів іншої культури і суспільства, включаючи етнічне та політичне розуміння, здібність встановлення зв'язків, усвідомлення умов іншості; 2) емоційна компетенція – здатність розкриття (емпатії) до різноманітних культурних досвідів і впливів, інтерес та повага до чужих культур, цінностей, традицій, досвіду – транснаціональна культурна емпатія; 3) креативна компетенція – здійснення синтезу культур, бачення альтернатив різноманітних варіантів, здатність використовувати різні культурні джерела для оптимістичного натхнення; 4) поведінкова компетенція – не лише володіння мовою, але й робота як перекладача, вільне використання міжкультурних невербальних кодів (природність), здатність до позбавлення комунікативного непорозуміння при різних комунікативних стилях, здатність підтримання міжперсональних відносин, відповіді на транснаціональні виклики, тиск глобалізації [3].

Діалог є особливим видом міжкультурної комунікації. Саме без спілкування міжкультурний діалог втрачає свою сутність і призначення. Ефективна міжкультурна комунікація передбачає постійну готовність людини до сприйняття, розуміння інших етнічних форм поведінки, звичаїв, традицій, інтересів, культурних цінностей.

Отже, світ, у якому ми живемо, стає все тіснішим, а спілкування є можливим лише на основі міжмовленнєвого та міжкультурного взаєморозуміння і взаємодії. Стабільність і благополуччя світу залежать від здатності людства виявляти толерантність та повагу до інших культурних та соціальних відмінностей, від бажання розуміти один одного й співпрацювати один з одним, шукати та знаходити шляхи врегулювання міжкультурних конфліктів. Це можливо на основі розуміння та поваги до соціокультурних відмінностей народів світу й практичного здійснення основоположних принципів міжкультурної комунікації.

Список використаних джерел

1. Богуцький Ю.П. Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи: монографія / Інститут культурології АМУ / Ю.П. Богуцький. – К.: Веселка, 2008. – 199 с.
2. Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: матеріали міжнар. наук. конф. / Харківська державна академія культури; [відп. за вип. Н.М. Кушнарєнко]. – Х.: ХДАК, 2012. – 54 с.
3. Byram, M. Teaching and assessing intercultural communicative competence / M. Byram. – Clevedon : Multilingual Matters LTD, 1997. – 121 p.

Щербак К.А., студентка гр. КЮ-181
Науковий керівник – **Гаценко І.О.**, к. філол. н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ КОМУНІКАЦІЇ ДЛЯ ЮРИСТА

Важливою складовою діяльності юриста є комунікативна компетенція. Комунікація – це процес обміну інформацією (фактами, поглядами, ідеями) між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів з метою передавання та одержання інформації [1, с 130].

У процесі професійної діяльності юристам постійно доводиться спілкуватися з людьми та проявляти свою комунікативні знання та здібності.

На сучасному етапі розвитку нашої держави дана проблема є досить актуальною. Сучасні правники не тільки надають правові послуги, але й беруть участь у створенні законодавчих актів, укладають протоколи, створюють заяви, угоди, контракти та ін.

Н. Н. Івакін, який є дослідником культури мови, зазначає, що недостатньо грамотно написаний обвинувальний вирок, а також штампована, суха, нецікава і непереконлива мова прокурора або адвоката не сприяє реалізації судом його високих функцій. Зроблена юристом мовна помилка порочить його як представника органів правосуддя. Якщо помилка залишилася непоміченою, то правник виявляється посередником мовної некомпетенції. Важливо щоб і писемне й усне мовлення юриста було на високому рівні [1].

Тому ми пропонуємо перелік певних критеріїв, якими у своїй діяльності повинен керуватися кожен юрист.

По-перше, слід зазначити, що мова юриста повинна бути грамотною. Грамотність мови говорить про його професіоналізм та рівень обізнаності. Грамотність повинна виражатися як через письмове, так і через усне мовлення. Правник повинен постійно слідкувати за останніми змінами, які відбуваються в правописі української мови, для уникнення незручних ситуацій. Якщо говорити про письмове мовлення, то важливо пам'ятати про пунктуаційні норми та правила.

По-друге, доступність мовлення для тих, хто виступає співрозмовником. Тут важливо зазначити, що професійна комунікація юриста насичена різною термінологією. Тому якщо правник надає професійну допомогу пересічному громадянину, який не розуміється в термінології, він повинен донести до нього інформацію доступними словами, щоб клієнту було все зрозуміло.

По-третє, ясність. Ясності мовлення сприяють чітка дикція, логічне й фонетичне наголошування, правильне інтонування, розмірений та уповільнений темп, спокійний і ввічливий тон. Неясність мовлення є наслідком порушення мовцем норм літературної мови, перенасиченості мовлення термінами, іноземними словами [3, с 147]. Якщо юрист має певні проблеми, наприклад, з дикцією, то він повинен постійно працювати над ними, оскільки ораторські здібності правника впливають на якісну комунікацію з клієнтами.

Наступний критерій – це доцільність. Тут слід зауважити, що мова юриста повинна відповідати поставленій меті. Доцільність мови, вказує на орієнтування правника у справі або конкретному діалозі. Доцільність передбачає вживання термінів, дефініцій по суті діалогу, а якщо це письмове мовлення, то по суті написання конкретного документа чи нормативного акта. Якщо юрист не упевнений у доцільності терміна, то йому слід звертатися до словників, що допоможе уникнути помилок.

Важливим критерієм виступає чистота мови. Безперечно, що юрист як представник закону, як високоосвічена особа, не повинна вживати слів-паразитів, нецензурних слів або таких конструкцій, які в негативному плані забарвлюють його мову. Чистота мовлення говорить про повагу до свого співрозмовника та рівень правової та мовної культури юриста.

Такий чинник, як логічність, передбачає точність вживання слів і словосполучень, правильність побудови речень, смислово завершеність тексту. Важливими умовами логічності є: уникнення невиправданого повторення спільнокоренових слів (тавтології), зайвих слів (плеоназм); чіткість у побудові ускладнених речень [3, с 197]. Логіка повинна бути у всьому: у думках, у розмові, при написанні актів.

Таким чином, ми можемо зробити висновки, що комунікація та мовлення відіграють важливе місце у професійній діяльності юриста. Правники для підвищення свого рівня комунікації повинні керуватися відповідними правилами, які наблизять його мову до ідеалу: грамотність, доступність, ясність, доцільність, чистота та логічність мови. Ці правила допоможуть юристам не тільки в усному, але й і в писемному мовленні. Юрист – це еліта нації, тому він повинен постійно підвищувати рівень своєї комунікативної компетенції.

Список використаних джерел

1. Ивакина Н. Н. Основы судебного красноречия. Учебное пособие. М., 2012. 810 с.
  2. Короткова Ю.М. Поняття і структура мовлення юриста. *Правовий часопис Донбасу*. № 2. 2019. С.142-149.
  3. Кривич Н.Ф. Комунікативний портрет конкурентоздатного юриста. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Випуск 132. 2016. С. 129-135.
-

Секція 9	ІНОЗЕМНІ МОВИ: ІННОВАЦІЇ, КОМУНІКАЦІЇ, КУЛЬТУРА
Секция 9	ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ: ИННОВАЦИИ, КОММУНИКАЦИИ КУЛЬТУРА
Section 9	FOREIGN LANGUAGE: INNOVATIONS, COMMUNICATION, CULTURE

Голова секції	<i>к.пед.н., доцент Литвин С.В., завідувач кафедри іноземних мов професійного спрямування</i>
Секретар	<i>Кормільцина С.Ю., викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування</i>

Ivanov T. L., student of the group IEAp-191,
 Scientific supervisor – **Los O.V.**, Ph.D., associate professor
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

VIRTUAL REALITY AND AUGMENTED REALITY IN HEALTHCARE: HOW TECHNOLOGIES HELP PHYSICIANS

Peripheral devices are progressing at an incredible rate. Virtual reality and augmented reality are not exceptions. The problem is, though, in the way the technologies are being perceived. They have become widespread in the fields of gaming and entertainment, and many people are likely to associate the terms with such areas. But we should admit that this concept is much broader.

Digital technologies are becoming an essential part of our lives. It relates to the healthcare sector as well, as the adoption of AR and VR presents new opportunities in the healthcare industry. The primary objective is to provide real-time, crucial patient information to surgeons which they can use during both simple and complex procedures.

First of all, we need to distinguish the two terms. Quite often people misunderstand them which may seem the same. They are similar but there is an important difference.

Virtual reality (VR) implies a complete immersion experience that shuts out the physical world. Using VR devices such as HTC Vive, Oculus Rift or Google Cardboard, users can be transported into a number of real-world and imagined environments such as the middle of an African desert or even the back of a dinosaur [1].

Augmented reality (AR) adds digital elements to a live view often by using the camera on a smartphone. Examples of augmented reality experiences include Snapchat lenses and mobile game Pokemon Go [1].

Medicine is one of the most common scopes of VR, because technology is used for training physicians and rehabilitation of patients. Using the VR young doctors can learn from more experienced ones. For instance, tumor surgery took place in London, UK but the special think about it was that the surgeon performed with the glasses called Google Glass, and thousands of people could watch it online through the surgeon's eyes and ask him questions. Moreover, technology is widely applied for treating mental health diseases. Some people suffer from the fear of heights, and the idea is that the patients wear a special headset and start the game during which they have to go up to the next floor in a tall building, thus overcoming the fear. As it turns out, it actually helps.

Augmented reality has not been widely spread yet but the technology has a huge potential in healthcare. Almost every surgery includes some kind of scan before proceeding with an incision. At present physicians use imaging in real time at the point-of-care during procedures, both big and small. But the way images are displayed has not been changed since 1950 – visual data are always shown on a 2D flat screen on displays that make health care providers take their eyes off the patient

and even away from their own hands during operation [2]. This is exactly where AR has the chance to demonstrate its advantages.

Many specialists are prototyping AR applications related to medicine. For instance, a surgeon using an AR headset such as Microsoft's HoloLens would be able to see digital images and other data right above their field of view [2]. The main idea is that the surgeon does not have to look away from the patient and is fully concentrated on the surgery process.

AR and VR are being used in healthcare, science, design, military-industrial complex and even sports. Both technologies have huge potential, and there are some preconditions that they could realize their full potential in dozens of other areas. But obviously it will take a while since the implementation of every technology is not an easy-going process.

Список використаних джерел

1. What's the difference between AR, VR, and MR? – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.fi.edu/difference-between-ar-vr-and-mr>.

2. Murthi, S., Varshney, A. How augmented reality will make surgery safer. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hbr.org/2018/03/how-augmented-reality-will-make-surgery-safer>.

Ivashentseva Ye. H., lecturer
College of Transport & Computer Technologies
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

SUCCESS IN LEARNING DISTANTLY. CAN YOU REALIZE WHAT IT MEANS TO YOU IF YOU TEACH IN DISTANCE?

Both students and teachers have different concepts of success especially those who are teaching and learning distantly.

The theme of success is at the height of fashion. It is dedicated to blogs, articles, books, courses, newsletters and trainings. Now the question “to be or not to be” is “to manage or to fail ” and it is relevant for two reasons:

- Lack of experience and knowledge about online teaching in general;
- A different mentality, if the teacher comes to online teaching from school or university, where the approach to learning is different.

You can argue for a long time about the terms, because the “picture” in everyone’s head is different, and not always we are talking about Bentley, hammocks under palm trees and Louis Vuitton bags. Instead of disputes, let’s measure success in specific indicators. They can be the amount (and percentage):

- students who study for a long time;
- students who leave (= complete training), satisfied with the result and with excellent reviews about the work of an online teacher;
- Positive feedback from assessors about the lessons of an online teacher.

The points listed above lead to material success: a large number of regular students who advertise the teacher to their friends is a guarantee stable and decent income.

Everything above was about the numbers. But it is impossible to ignore the "non-classical" understanding of success. It is

- Self-confidence, high self-esteem - including as a teacher of English language;
- Freedom of life maneuver, work-life balance;
- Demand and strong personal brand.

The combination of “material” and “intangible” aspects forms the concept of success, therefore different people see it differently. And instead of adopting someone else’s model, it is better to enter into a dialogue with yourself and answer the question “what is success?” by yourself. This will give you guidance on how to proceed. [2, p. 7].

1. Teachers. Pump yourself.

So how does an online English teacher become successful? There are many ways, and shaking, but not mixing, should be recommended. It means that they are used in combination, shifting emphasis on skills that need "pumping".

The formula here is: Obvious + Individual + Failsafe = Success.

Learn the "materiel" - the on-line tutor needs to know the subject at a level sufficient to significantly exceed in this student.

There are "advanced" students with great experience of foreign trips, and with a unique photographic or auditory memory. The teacher needs to match. In addition, improve the technique.

It provides a predictable positive outcome for each lesson activity.

Try to understand how to solve the student's problem, for example, when it comes to passing exam, the teacher should be familiar with the mechanics of passing this exam, standard tasks, principles of assessment, etc.

Get ready for every lesson even if you have done a similar one a hundred times.

Perhaps a new idea will come to your mind, because you are not standing still!

Practice a skill (even a habit) to explain easily. In theory, it's about rhetoric, in practice, it's about the teacher's skill to formulate and reformulate correctly, put yourself in the place of the student, hear insecure intonations. Be flexible, adapt the curriculum to real needs and tasks of your students.

Learn to please students - even if deep down you don't like them. A great book about this is Vanessa Edwards' Science of Communication. <https://www.scienceofpeople.com/about/>

Build strong relationships, but don't cross the line that separates proximity from familiarity. If the relationship is based on respect and support, then the teacher can personalize the learning process. He knows his best student, his true goals, strengths and weaknesses, extraneous interests and hobbies but does not allow him to treat himself familiarly. [3, p.10]

Be "in the subject" from a professional point of view. Use modern platforms (Google classroom, EdEra, iLearn, Prometheus, Moodle) and training opportunities and tools (Triventy (<http://www.triventy.com>), Edpuzzle (<https://edpuzzle.com>), Live Worksheets (<https://www.liveworksheets.com>), Wizer.me (<https://www.wizer.me>), Blendspace (<https://www.tes.com/lessons>), KAHOOT (<https://kahoot.it>).

2. Students. Learn Awareness.

Students know that awareness is now a trend. Someone can say: you never know the trends, one comes and leaves soon. But another will take the best, test it and decide for himself whether to take it or leave it. So is awareness. Mindfulness is the way a student learns, finds aspects which can be improved, thereby achieving excellent results and getting more pleasure from every day of study.

Learning is a process in which perfection cannot be achieved. Firstly, because that it is multifaceted. Secondly, because it is developing parallel to progress (read: very fast).

This thought can frighten and even demotivate, but it also liberates: everything required is one step at a time. Just focus on one thing for a finite period of time or until a result is achieved (if this happens the deadline). Be practical, give back preference for those "skills" that will have the maximum positive impact on you, your career and educational process "in the moment". Practice it regularly. Do a self-analysis once a week or install fixed "sprint". For example it may last 9 weeks according to the method of K. Lengold. [1, p.53]

Expand your info field. It doesn't matter which way you choose: reading literature, useful videos, podcasts, fresh articles on top resources. It is important that you will constantly receive new thoughtful information, new ideas for testing and quick feedback as a result.

Guide to expanding the information field:

- Make a list of useful literature within the profession;
- Complete with the same number of books from related topics (communication skills, effective planning, the basics of physiology and the functioning of the human brain and memory, persuasion skills, etc.);

- Subscribe to the list of useful Internet resources (CNN (<https://edition.cnn.com>), The Wall Street Journal (<https://www.wsj.com>), The Guardian (<https://www.theguardian.com/us>), The New York Times (<https://www.nytimes.com>), The Huffington Post (<https://www.huffpost.com>), Reuters (<https://www.reuters.com>), BBC(<https://www.bbc.com>), ABC News (<https://abcnews.go.com>))

- Allocate a separate place in your schedule for the study of all materials. After each finished book or newsletter read, record thoughts that came to mind, or abstractly write down the main author's ideas. Practice it depending on the schedule. Daily is perfectly well but variously (use the alternation of books, podcasts, videos).

Sources:

1. Катерина Ленгольд Космос. Agile – МИФ, 2016. - 160
2. Skyteach. Most Likely to Succeed: 4 аспекта впевненого та успішного викладання англійської мови – Skyteach school, 2019.
3. Vanessa Edwards' Science of Communication – Penguin Random House LLC, 2017. – 307

Ahafoshyna M. P., PhD student in the department of management and public service
Supervisor – **Butko M.P.**, Doctor of Economics, Professor
Lytvyn S. V., PhD, Associate Professor
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

WAYS TO IMPROVE INTER-BUDGET RELATIONS OF FORMATION SELF-GOVERNMENT TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE

An administrative - territorial reform aimed at decentralization of power has been carried out in Ukraine recently. Due to the fact that each region of Ukraine has its own level of economic development, the regions as the main subjects of economic, political and social relations are given the right to solve their economic problems on their own. That is why it is advisable to carry out the division of powers from the bottom to the top, so to determine first the powers of the local authorities, and then the central ones. We understand that the main feature of intergovernmental relations in the country is the organization and ways of moving financial resources from one level of government to another, the main instrument of which is the system of budgetary transfers.

Scientists constantly investigate the reconstruction of intergovernmental relations systems. Many scientific works of such well-known scientists as: I. O. Lunina, O. P. Kyrylenko, S. V. Sluhai, O. D. Vasylyk, V. Y. Shvets, O. O. Suntsova, V. M. Oparin and many others are devoted to this topic.

The purpose of the research is to reveal the features that characterize the current state and prospects of the local government finance development in Ukraine.

As we know, intergovernmental relations are regulated by the Budget Code and other applicable legislative acts of Ukraine. Overview: in accordance to Article 81 of the Budget Code of Ukraine, intergovernmental relations are relations between the state, the Autonomous Republic of Crimea and territorial communities regarding the provision of appropriate budgets with the financial resources required for the implementation of the functions of Ukraine [1]. However, at the current stage of decentralization, we consider it necessary to emphasize the pressing issues and problems in the field of self-sufficient territorial communities finance.

Section Meetings of the Local Councils Financiers of the Ukrainian Cities Association are held periodically in Kyiv, where the most debatable and problematic issues of cities budgets and regions of Ukraine are discussed [2]. A number of questions were raised by specialists to improve intergovernmental budget relations for the optimal resolution of functional responsibilities in cities.

In general, the most relevant aspects can be identified to ensure the proper exercise of powers delegated by the State, including those related to the search, accumulation and distribution of monetary values:

- ensuring payment of the personal income tax to the relevant budgets at the actual location of enterprises, institutions, organizations;
- debt cancellation of local budgets before the state budget on medium-term loans, which were provided solely for the fulfillment of state delegated powers;
- introduction of motivational preferences for local self-government;
- provision of indexation of the normative monetary valuation of the land and property in accordance with the consumer price index for the corresponding year;
- prediction of educational subsidy with consideration of salary increase for pedagogical workers;
- raising the environmental tax rate and rent, and reviewing the distribution of environmental tax credit to local budgets toward increasing the share of city budgets;
- directing at least 20 percent of the subsidy from the state budget to the budgets of the cities of regional significance and the united territorial communities for financial support for construction, reconstruction, repair and maintenance of public highways;
- improvement of excise tax system on sales of excise goods in the field of alcoholic and tobacco products, enter the above payment at the place of placement of the object of trade;
- to provide that part of the excise tax on fuel produced in Ukraine and part of the excise tax on the imported into the customs territory of Ukraine will be credited to the local budgets;
- improvement of the procedure for monetization of privileges for travel;
- revision of the ban on placement of temporarily free local budget funds on deposit accounts, which is an essential component of the financial state of local budgets;
- the canceling of unit share payment will have a negative affect in the development of the settlement infrastructure [2].

In our opinion, these actions will give a chance to get more financial prospects for solving social and economic issues, which will lead to economic growth of self-sufficient territorial communities.

The result of the topic studied is the need to improve the system of intergovernmental relations in Ukraine and the search for optimal models of interaction of authorities at all levels.

References

1. Budget code of Ukraine. (On July 8, 2010). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. The official site of the Association of Ukrainian Cities. Retrieved from: <https://www.auc.org.ua/novyna/pidsumky-zasidannya-sekciyi-finansystiv-miscevyh-rad-asociaciyi-mist-ukrayiny-ukyyevi>.

Andrieiev A.O., student of the group T-171

Scientific supervisors – **Nikolaienko O.V.**, senior lecturer, FLSP Department

Bezuglyi I.V., PhD in economic sciences, the Tourism Department

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

TOURISM INDUSTRY ADJUSTS TO PANDEMIC

The COVID-19 pandemic is affecting virtually every segment of the world economy, including the convention and tourism sector. As the world waits out the coronavirus pandemic, leisure travel is on hiatus and people are glued to their screens, searching for ways to explore the physical world. The concept of “virtual tourism” is suddenly being promoted and tested on a global scale. There are hundreds of thousands of tour companies and tour guides right now who are really in trouble, and they’re trying to think of creative ways to remain relevant. They’re trying to bring their experiences into people’s homes because that’s the only place people are right now.

For instance, in the USA a recent analysis from the state tourism bureau projects losses of \$54 billion in travel spending and 554,000 jobs by the end of 2020. Travel companies around the world are pivoting to route would-be tourists to video-supported guided tours they can experience from

their living rooms. Google is releasing augmented-reality viewing experiences of world-renowned museums and art exhibits. Lonely Planet is promoting virtual hikes. Local tourism bureaus are launching “at home” recreation campaigns. Napa wineries are hosting virtual tastings. The widespread use of the term “virtual” calls to mind the scintillating prospect of virtual reality’s infusion into daily life. Travel companies have been dipping a toe into the space for the past few years, crafting armchair experiences they hope will heighten anticipation for real trips. Lonely Planet, for instance, added a panoramic video component to one of its travel apps last year [1].

There’s also been some crossover in video games, where VR has found a niche audience. Developers have conjured high-resolution VR simulations of the Palace of Versailles, Sistine Chapel and other fine art exhibitions. Travel is going to change big-time and international travel is going to bounce back any time this year, so people are going to look for different ways to experience culture and explore historic sites. Last year, CyArk launched a VR app called MasterWorks that renders historic wonders of the world in sharp texture for users to explore via a headset. Recently, the organization has collaborated with Google Arts & Culture on augmented-reality experiences in the tourism sphere. In the past two weeks, CyArk’s website traffic has risen by 100%. Tourist companies are looking at ways to do more specifically with Google.

Several hurdles stand between culture-starved consumers and VR. The supply of Oculus Rift VR headsets has ground to a near halt along with manufacturing in China. Issues with simulations inducing nausea among users continue to plague the technology. Still, the virtual tours currently available — most of which rely on 360-degree panoramic photography and video — are showing encouraging returns. Highton created Virtual Yosemite, which synthesized hundreds of high-resolution landscape photographs into a digital simulation of Yosemite Valley, replete with historic information placards and nature sound recordings. Since Yosemite shut down to visitors last month, site visits to Virtual Yosemite are up 15- to 20-fold, topping out at about 10,000 unique visitors per day.

The question facing the broader travel industry during this period of disruption is whether any of these virtual offerings will have staying power or can be monetized after the coronavirus pandemic subsides. It’s anyone’s guess.

Ukraine is not an exception. Most travel agencies and tour operators adjusting the pandemic challenge are rebuilding their businesses and relying on virtual trips to museums and cities in the country. Some tour guides provide video tours for free and for a fee.

References

1. Gregory Thomas. ‘Virtual tourism’ is suddenly everywhere in coronavirus era. Will it stick?. San Francisco Chronicle. USA.2020. p.3-4
  2. Travel and Tourism under Pandemic Conditions. Review and Preparation Exercise. World Tourism Organization. Madrid. Spain. 2019. p. 105
  3. Коронавирус будет стоить туризму до семи лет роста, - UNWTO. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/koronavirus-budet-stoit-turizmu-semi-let-1585580637.html>
-

Buriak A. P., student of the group AA-191
Scientific supervisor – **Los O. V.**, Ph.D., associate professor
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

WAYS OF DEVELOPMENT OF NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH

Every language evolves and changes because of developing of society and different spheres of life. The rate of the formation of new words depends on the rate of development of the society. By Berchfield R., the Oxford English Dictionary editor, about 800 neologisms appear in Modern English every year. A neologism is a relatively recent or isolated term, word, or phrase that may be in the process of entering common use, but that has not yet been fully accepted into mainstream language [1]. It should be noted that many English words come from other languages. About half of every thousand new words came from French. These words are also neologisms and can describe the phenomena of previous times. They may be names of clothes, dishes, etc. About half of the neologisms are borrowed from other languages or invented by some writers.

It is worth noting that neologisms can develop in three main ways: a word existing in the language can change its meaning to denote a new object or phenomenon. In such cases it goes about semantic neologisms, e.g. the noun “umbrella” developed the meanings: “a screen of fighter aircraft or anti-aircraft artillery” and “a protecting force or influence”. A new word can develop in the language to denote an object or phenomenon which already has some lexical unit to denote it. This way of formation is called transnomination. For example, the word «slum» was first replaced by the word «ghetto» then by the word-group «inner town». New words can come to the vocabulary to denote new objects or phenomena, which need to be described. In such a case we deal with «a proper neologism», many of them are cases of new terminology. Such words as “infomania”, which means “an irresistible desire to check mail and social networks” or “to vape”, which means “to smoke the electronic cigarette” could be mentioned. These words entered our lexicon when the Internet and social networks appeared and electronic cigarettes were invented. Often neologisms which have arisen in this way are just a more modern version of the existing terms. For example, the modern word “emoji”, which substitutes the word «emoticon». Later, these words completely replace the old ones with a subsequent change in their meaning.

The number of neologisms in the English language is constantly increasing. Koltsova A. singles out the principle of linguistic saving and cites examples such as “vom “vomit”, sightjogging “visiting a foreign city by jogging around it” [2]. The mentioned examples prove that people have always wanted to save more time by economizing lexical means. They try to reduce most of the words or replace the whole sentence with one word. The researchers state that about 43% of new words fixed by dictionaries in 2010 were formed by the principle of blending [3]. Thus, by blending words “camera” and “recorder” we get “camcorder” which means “a portable combined video camera and video recorder”, or combining “fact” and “fiction” we have “faction”, a literary and cinematic genre in which real events are used as a basis for a fictional narrative or dramatization. “Couch potato” and “computer mouse” form “mouse potato”, a person who spends a lot of leisure or working time operating a computer.

Dramatic shifts in culture and technology often inspire the formation of new words to reflect society, and the emergence of coronavirus is no exception. During this time of upheaval, neologisms are emerging fast. Here are some of the more widespread neologisms that might soon be fixed in dictionaries: covidiot – “someone who stockpiles toilet paper and flouts physical distancing rules to sunbathe in the park; alternatively, someone who goes to the park so they can take photos of people in the park and shame them for being in the park”; coronadose – “overdosing on bad news”; cove-dwellers – “those who are hunkering down until the storm passes”; gen-c – “the generation born in the time of Covid-19”; infodemic – “the overwhelming amount of (often erroneous) pandemic news” [4]. The expression “social distancing”, for example, has gone from being a relatively unknown piece of academic jargon to something one can hear multiple times a day. Usage of the phrase “flattening the curve” has increased exponentially. The word “super-spreader” has also

transferred from mouth to mouth at a tremendous rate. “Face mask”, previously an indulgence at a spa day, is now the armour everyone should wear at least to buy groceries. “Quarantini” is an alcoholic beverage which is sipped at home for a “locktail”.

Though some neologisms do not remain in use for a long time they can describe the state and conditions in which a society lives in a definite period of time, the way it evolves and develops.

Список використаних джерел

1. Anderson, James M. (2006). *The Linguistics encyclopedia* (Ebook ed.). London: Routledge. p. 601.
  2. Кольцова Е.А. Неологизмы английского языка XXI века // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика, 2017. Т. 8. № 3. С. 604—613.
  3. Шутова М. О. Неологізми в сучасній англійській мові – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.english-language.ru/articles/vocabulary/neologizmyi-v-anglijskom-yazyike>.
  4. Schott, B. Know Your Covidiot From Your Cove-Dwellers – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-04-03/coronavirus-know-your-covidiot-from-your-cove-dwellers>.
  5. Mahdawi, A. From Covidiot to doomscrolling: how coronavirus is changing our language – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/apr/15/from-covidiot-to-doomscrolling-how-coronavirus-is-changing-our-language>.
-

Busel V. M., student of the group T-171,
Scientific supervisors –**Nikolaienko O. V.**, senior lecturer, FLSP Department
Bezuglyi I. V., PhD in economic sciences, the tourism department
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

IMPACTS OF TOURISM: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Social, cultural and environmental impacts of tourism

Tourism takes place in an environment consisting of both natural and human features. The human environment consists of economic, social and cultural factors and processes. The natural environment is made up of both plants and animals in their habitats. It is possible to make a distinction between both environments especially when discussing the impacts of tourism.

Environmental impacts

The studies of resident’s insight of the impact of tourism on the environment mean that local people may consider tourism as being either positive or negative impact. Some local people think tourism helps to increase awareness and positive measures to preserve the environment for tourist purposes, and invest more in the environmental infrastructure of the host country. Local people are for the fact that tourism does improve the look of their surroundings. Experts have found out that many local people agree that tourism affects the quality and conservation of attractions [2].

Other people believe that tourism causes damage to vegetation, ecological pollution, the destruction of natural resources, for example, the fact is that the water and beaches are being spoiled by tourism. Air pollution is first and foremost a result of emission from vehicles and airplanes. In rural areas, pollution is low as the tourism density is low, but in crowded areas, emissions damage vegetation, soil, and visibility. Scientists have found out that water resources, which are a prime appeal for tourism and recreational developments, commonly suffer negative impacts. Wastewaters which are generated by hotels and other tourism facilities are the main reason for water pollution. Tourism is among the main industry which produces large quantities of waste products. This seems to be mostly worrying in third world countries as the solid waste management technologies are not very effective. Most local respondents feel that tourism is responsible for more littering and waste problems.

The social-cultural impacts of tourism

The social-cultural impacts are also most observed. In the 1990s, there was a shift from “Mass Tourism” to “Sustainable Tourism” commonly known as Eco-Tourism. The impacts of tourism are likely to change over time as a destination area develops. The impacts of tourism on local areas can

be both positive and negative. Tourism researchers have identified a variety of impacts. Grouping them into categories shows the different types of impacts that could result from developing tourism in a local community. Local communities certainly benefit from tourism but at the same time it is now interfering people's life. Tourism increases job opportunities, ranging from low-wage level to high-paying professional position generating income and raising standards of living. With the growth of tourism, additional opportunities are created for investment and development. It also improves in the public liabilities such as better sewage, street lightning, parking, efficient water supply, litter control, better landscaping and transport infrastructure. Such improvements benefit both tourists and local residents [1].

The income generated by tourism often makes it possible to preserve and restore historic buildings and monuments, which improve the environment and its appearance through cleanup and repairs. The arrival of tourists also brings diverse values to the community and influence behaviors and family life. Tourism offers inhabitants the opportunities to meet interesting people, become friends, learn different things and acknowledge new perspectives.

Sharing different cultural practices enriches experience, which creates greater tolerance between social differences.

But tourism can also come to a community with negative impacts too. Economically, there is an increase in the price of goods and services, land and housing and most importantly in the cost of living. Jobs are seasonable, therefore it pays low wages and has high-risk of unemployment. In the environment view, it has a high impact on pollution; loss of natural landscape, it also contributes to loss of open space.

Tourism also has negative impact on social life of people, such as excessive drinking, alcoholism, crimes, drugs, prostitution and brings unwanted lifestyle changes. It also contributes to family disruption and exclusion of locals from natural resources.

Congestion and crowding are also forms of the negative impacts, such as exceeding the area carrying capacity.

The social-cultural impacts of tourism are firstly linked with the meaning of society and culture. Sociology is the study of society and is related to the study of people, their interaction, attitudes and behaviors. Culture is all about how people interact within social interaction and relationship. Culture consists of behavioral patterns, knowledge and values acquired through generations and generations.

The positive social-cultural impacts of tourism.

Tourism adds vitality to a community, through events and festivals, which are developed in response to tourists' interest. Through tourism activities, there is the creation of community facilities and services, which improves the standard of living. It also helps in upgrading the infrastructure as well as enhancing the health centers and public transportation. Tourism helps in the preservation and transmission of cultural and historical traditions. The national heritage is also protected. The revival of cultures, arts and crafts also leads to social improvements and pride of local people. In order to satisfy tourists, many destinations, as well as services and goods undergo through standardization process. This is done so as to make tourists feel familiar in the destination [3].

The negative social-cultural impacts of tourism.

Loss of authenticity: Many people adapt cultural expressions according to the needs of tourists.

Culture Clash: This often occurs due to differences in cultures, ethnic and religious groups, values and lifestyles, languages and level of prosperity.

Physical and ethnic issues: Conflicting use of resources, vandalism, illegal removal of cultural heritage items are often the causes of physical issues.

Ethical issues arise due to **crime generation** with the increased number of tourists, gambling, child labour, prostitution and sex prostitution.

References

1. Ashley, C. "The Impacts of Tourism on Rural Livelihoods: Namibia's Experience" ODI Working Paper 128, February 2000

2.Banskota, K. "Impact of Tourism on Local Employment and Incomes in Three Selected Destinations: Case Studies of Sauraha, Nagarkot and Bhaktapur" Nepal Tourism and Development Review 2, 2012

3.Gossling, S. Peeters, P. Hall, M.C. Ceron, JP. Dubois, G. Lehmann, LV. & Scott, D. (2012) "Tourism and Water Use: Supply, Demand and Security. An International Review" Progress in Tourism Management, No. 33, 2012

Vakhno V. D., a student of the group SR-181,
Mekshun A. D., a senior lecturer,
Grechok L. M., a senior lecturer
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

THE ROLE OF VOLUNTEERING IN THE SOCIAL WORK ORGANIZATION

Volunteering is a voluntary, non-professional social work aimed at improving the quality of life of an individual, which is expressed through satisfaction of their physical, social and psychological needs. Volunteer activity is carried out by individuals - volunteers who may be members of voluntary associations - public or religious organizations, acting in accordance with their provisions. Volunteers can be representatives of different age groups: schoolchildren, university students, middle and senior citizens. However, it is not necessary that volunteer work is carried out by non-professionals - volunteers may well be professional social workers who give free time to volunteer assistance to those in need.

Volunteering is a form of charity and is based on the principles of legality, humanity, equality, voluntariness, gratuity and non-profit. Basically, volunteer activity involves providing social services to citizens who are in difficult circumstances. Very often, such people cannot do without assistance on the way to overcoming their life's difficulties, which is why volunteerism is crucial. It is necessary for the functioning of any civilized society, because without the activities of volunteers, many people can be left without the help they need - even though the state is trying to create optimal conditions for the whole population, the efforts of one power top is not enough.

Examples of volunteer activity include: housekeeping - cleaning the premises, cooking or doing laundry, and more. These include: visiting patients in inpatient medical facilities, organizing leisure activities for various segments of the population, performing repair work, purchasing and delivering medicines, food, industrial and household goods, treatment of private plots and more. It is important to organize the environment for people with disabilities or the elderly, as these categories of the population often suffer from loneliness and hopelessness. For this purpose volunteers can read fiction, press, various competitions, create leisure centers for the elderly at their own or public expense, where different groups and associations for the elderly can already be organized. There, the elderly, interacting with each other and with the volunteers, will feel the support and care they need. In addition to helping vulnerable groups of the population, Ukrainian volunteers are involved in education, prevention of bad habits and negative social phenomena. These measures play a big role in stabilizing society, overcoming the negative trends in it, including smoking, alcohol and drugs, and more. Volunteers can carry out their activities, in particular, at the Centers for Social Services for Family, Children and Youth (CSSSDM) and at various public associations.

The effectiveness of volunteers depends on the level of their motivation, which is supported by the social service through various activities: supporting the professional motivation of students studying at the departments or faculties of social work of higher education institutions, the design of educational and industrial practice on the basis of volunteer assistance, various financial incentives in the form special scholarships, travel tickets and more. Self-help volunteers set boundaries for their work, determine its duration, adjusting their time and energy to achieve the most successful work result. The motivation for this type of volunteer can be a great opportunity to get involved and work.

As for our country, the first major burst of volunteering in Ukraine was linked to the 2012 European Football Championship. The subsequent surge caused by the events of the Euromaidan

and the war in eastern Ukraine had an unprecedented scale and peaked in 2014. Among the volunteer organizations that assist the Ukrainian military, the most famous and powerful are the People's Project, the People's Rear, the Get Back Alive, the SOS Army, the Phoenix Wings, Combat-UA, the Ukraine-World Volunteer Hundred, Victory Sisters, Peacemaker Center, Roman Donik Volunteer Group, and a number of others. Kharkiv Station (Kharkiv) is one of the most renowned volunteer organizations that assist displaced persons. The volunteer movement associated with the war in eastern Ukraine has received great public and state recognition, which is reflected even in the fact that some volunteers have joined the government and become MPs of Ukraine. (Elena Masorina, David Arachamia, Tatiana Rychkova, etc.)

Promoting volunteer activity and other forms of civic engagement has been identified as a strategic priority of the state policy of promoting civil society development in Ukraine in accordance with the Decree of the President of Ukraine “On the Strategy of state policy of promoting civil society in Ukraine and priority measures for its implementation” of March 24, 2012. In February 2016, this decree was repealed in accordance with the decree “On Promoting Civil Society Development in Ukraine”. Relationships related to volunteering in Ukraine are governed by the Law of Ukraine “On Volunteer Activity” of April 19, 2011. It is significant that this law contains age restrictions (from 14 years) on participation of individuals in volunteer activities. Important for regulating volunteerism are the Laws on Social Services (2019) and On Public Associations. (2012)

Список використаних джерел

1. Волонтерська робота [Електронний ресурс] // pidruchniki.com – Режим доступу до ресурсу: https://pidruchniki.com/16011013/sotsiologiya/volonterska_robota.
2. Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг [Електронний ресурс] // Верховна Рада України – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF>.
3. Про громадські об'єднання [Електронний ресурс] // Верховна Рада України – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

Ahibalova T. M., Ph.D in Philology

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (Kharkiv, Ukraine)

Halahan Y. V., Ph.D in Philology

Yaroslav Mudryi National Law University (Kharkiv, Ukraine)

ASPECTOLOGY OF INTERLANGUAGE STUDY: THEORETICAL BACKGROUNDS, VIEWS, IDEAS

A precondition for any linguistic research is the understanding of logicity and interdependence of direct and indirect factors within the frame of one linguistic phenomenon. In the process of foreign language possession, «a typological description related to the practice of teaching foreign languages should consider linguistic material for typological differences and take into consideration its applied character» [3, p. 4]. However, typological comparison of first, second, and third languages and their structural similarities are prioritized by recipients since adult learners tend to explain things and gain new knowledge empirically using methods and guidelines from their previous experience. In human cognition, for deeper comprehension, all hypotheses and ideas must be tested against observations of the natural world rather than resting on a priori reasoning, intuition, or revelation. However, this way of acquiring all the benefits of foreign communication may be particularly provocative and misleading in so far as there is always a danger of erroring, overgeneralization, and approximation.

One of the initial studies conducted in the field of approximate systems (or *interlanguage* (IL) in another interpretation) analysis, was carried out by Corder in 1967. He accentuated that it is a certain system that reflects a special transitional language competence that differs from the competence in a mother tongue. The next priority right to pioneer in this field of study was given to

Selinker's distinguished works "Interlanguage" (1972) and "Error analysis: Source, cause, and significance" (1974), where the author introduced and posited an umbrella term "interlanguage", defining the notion of approximate system in many respects for the psycholinguistic study. According to his idea, a set of utterances, «produced when the learner attempts to say sentences of a target language, < ... > for most learners of a second language is not identical to the hypothesized corresponding set of utterances which would have been produced by a native speaker of the target language had he attempted to express the same meaning as the learner». Since observing «that these two sets of utterances are not identical», we talk about «the existence of a separate linguistic system based on the observable output which results from a learner's attempted production of a target language norm. This linguistic system we will call interlanguage (IL)» (Selinker, 1972). This artificial «transitional» means of communication «collects» all the errors made by learners in more or less degree due to grammar, terminological, phraseological or stylistic incompetence. This is how fossilization is linguistically objectified. The importance of Selinker's achievement is that he was the first in second language teaching and acquisition study who focused his attention on the investigation of the complexity of interlanguage as a phenomenon combining psychological and linguistic background features. He stressed that interlanguage is an individual language system for the learner who tries to perceive a foreign language.

This viewpoint was shared by Richards (1971), who agrees that we still need to correct errors «simply because speech is linked to attitudes and social structure. Deviancy from grammatical or phonological norms of a speech community elicits evaluation reactions that may classify a person unfavorably» [2, p. 21]. Further, interlanguage use was characterized by two different variations – systematic and non-systematic (Ellis, 1982). In terms of methodology, «systematic variability refers to the learner's choice of interlanguage forms whether to call upon a vernacular style or a careful style. Non-systematic variability refers to the one that is prevalent in the early stages and continues throughout the development period» (1). Then, Ellis classifies these basic interlanguage variabilities into more different variations: systematic variability consists of *situational* variability, *contextual* variability, and *psycholinguistic* variability; non-systematic variability includes *free* and *performance* variability.

Following Selinker's idea in theoretical and practical aspects, Z. Han, J. Richards, C. Nakuma, O. Terence, E. De Prada Creo, D. Larsen-Freeman, M. H. Long, R. Bley-Vroman, R. Alonso Alonso, U. Lakshmanan, D. Birdsong, E. Tarone explored interlanguage in the field of phonology, vocabulary, grammar, discourse. But until now, there is no complete understanding of the methods and ways of describing this phenomenon. Tarone (2001) mentions that there are four characteristics or observable facts of IL theory: stability, mutual intelligibility, backsliding. The IL theory is important for several reasons. First, it looks at the student of L2 as an active participant, because they can form rules from the data they may encounter. Without contradiction, it helps to organize the language acquisition process better. Moreover, IL theory has also led to great changes in education techniques where communicative learning takes the leading role in the teaching system.

This resulted in a wide interest for the reconceptualization of teachers' understanding of error analysis. A wide range of studies devoted to different aspects of interlanguage is conducted: "Interlanguage and its functioning" (Rohoznaya, 2002), "Implication of IL Fossilization in Second Language Acquisition" (Wei, 2008), "Strategies for Preventing and Resolving Temporary Fossilization in Second Language Acquisition" (Qian & Xiao, 2010), "Error Analysis and Interlanguage in the Use of the Term 'ICT' in an Online Learner Corpus" (Torrado-Cespón, 2017), "A Fossilized Language Pattern for the Singular First Person Subject Pronoun in the Saudi Context: I vs. I'" (Rakab, 2018), "Why do language learners stop learning?" (Connolli, 2018), "Proposal for an etiological taxonomy to label interlanguage errors in the context of a written corpus of SFL learners" (Cabrera & Gómez, 2020), etc. Within the mentioned works and in the field of the analysis of the interlanguage phenomenon, some advanced theoretical ideas and practical strategies for further scientific exploration and classroom teaching based on the assumptions of conducted investigations were proposed. For our professional needs and based on these findings, we suggest

that the traditional format of teaching should be replaced with more flexible approaches for optimizing a procedure and obtaining higher results in foreign language teaching.

References

1. Haider, Gm Zulfiquer. Variability in Interlanguage. Teaching English as a Second Language, Second Language Acquisition. Accessed through: https://www.academia.edu/15142541/Variability_in_Interlanguage.
  2. Richards, J. C. (1971 b). Error analysis and second language strategies. *Language Science*, 17, pp. 12–22.
  3. Rogoznaya, Nina. Typology of linguistic interference in Russian speech of foreigners (based on the materials of different structural languages). The dissertation abstract for the degree of Doctor of Sciences in Philology. Moscow, 2003. 48 p.
-

Derii O. Y., postgraduate student
Margasova V. G., Doctor of Economic Sciences, Professor
Lytvyn S. V., Ph.D., associate professor
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

ENVIRONMENTAL ACTIVITY OF A MODERN ENTERPRISE IN THE CONTEXT OF CIRCULAR ECONOMY

Unlike linear economics, the circular model is the most successful way to conserve resources and materials, and thus towards to the continued economic growth of a particular business entity.

The signing of the Association Agreement by Ukraine gives Ukrainian producers wide opportunities to enter the European markets, but at the same time it sets a number of stringent requirements and arises the need to create conditions for safe, ecological functioning, thus creating preconditions for the transition of development on the circular economy basis.

Today the circular economy can be considered as a model of activity aimed at energy saving, regenerative environmentally friendly production and consumption, this model can function in the conditions of changing the choice of raw materials, ways of product development and new service concepts, the use of by-products of one production as a complete raw material for another [3].

In addition to the fundamental one - changing the minds of the producer and the consumer - is equally important for the circular economy to establish close cooperation between industry, researchers and government. Scientific research is intended to create new business models and product samples that will, from the beginning, take into account the need for easy maintenance, re-using and further processing.

The European Commission has adopted the «Economic Package», which includes measures that will help to stimulate Europe's transition to a circular economy, enhance global competitiveness, promote sustainable economic growth and create new jobs.

“The Circular Economy Package” consists of the EU Circular Economy Action Plan, which sets out a specific and ambitious program of action, with activities covering the entire cycle: from production and consumption to waste management and the secondary raw materials market, and the annex to the action plan defines a timeframe when actions are completed. The proposed measures will contribute to the "closure" of the product life cycle through greater recycling and re-use, from which will benefit both the environment and the economy [2].

Traditionally, the environmental activity of an enterprise is an activity that aims at maintaining the quality of the environment at the level that ensures the sustainability of the biosphere. The ecological crisis, which is being observed nowadays all over the world, has become alarming in Ukraine. That is why an important direction of the sustainable development strategy of Ukraine is to ensure the ecologically balanced functioning of economic entities of the national economy, and the environmental direction in the activity of the economic entity must become vital.

National peculiarities of environmental problems can be defined as a conflict between the magnitude of the environmental crisis on the one hand, and the lack of an effective environmental and economic mechanism for managing nature at the level of economic entities on another.

A characteristic feature of the domestic industry is that the activity of a large part of enterprises in the production process takes into account mainly economic trends, and environmental problems are of secondary importance. This causes a disturbance of the ecological balance and the balance between the economic activity of society and the environment. In doing so, unwanted and irreversible environmentally hazardous processes in economic systems, that directly affect the environment, are beginning.

One of the problems that businesses will have to deal with when moving to the circular economy is waste management. The EU has introduced extensive legislation on waste management. This has led to a sharp reduction in air, water and soil pollution in EU countries, while boosting economic growth and creating jobs in waste collection and treatment. The solution to the problem of waste management at the state level should be implemented through the introduction of effective legislative regulation, which should be built taking into account national peculiarities and European experience. In addition, it is obligatory for Ukraine to implement a number of EU regulations.

The transformation of waste into a resource is one of the most important areas of the circular economy, but it is just as important to combat waste generation. After all, to recycle recyclables, you need to spend energy again.

The transition to a circular economy gives businesses a number of benefits, including: sustainable use of resources; significant saving of materials; stimulating innovation; economic and income growth.

Thus, the circular economy must be based not on the change of individual behavior but on the change of the entire economic system. In order to solve this problem at the level of each country of the world community it is necessary to create ecological and economic mechanisms of environmental management that can influence the factors of environmental problems through the implementation of certain environmental projects and programs.

References

1. Derii Zh. Households role in the circular economy Derry // Problems and Prospects of Economics and Management: A Scientific Journal. - Chernihiv: National Technical University, 2017. - № 3. - P. 39-45.
2. I. Zvarych Implementation of the EU Circular Economy Action Plan / I.Ya. Zvarych // Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy: - Uzhgorod: Uzhnu, 2019. - № 1. - Issue 25, part 1. - P. 93-98.
3. URL: <https://bigggidea.com/practices/1567/>

Kot V. R., student gr. BA-181

Scientific supervisor – **Sikaliuk A. I.**, PhD, Associate Professor
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

INTERCULTURAL COMMUNICATION: SURVIVING IN MODERN WORLD

Intercultural communication is laden with difficulties. Even with the progressive globalization of the modern world, language continues to be a barrier to effective communication. If you have ever studied a foreign language or spoken with someone for whom English is a second language, you are aware that many speech patterns and common expressions simply do not translate well. Although nonverbal intercultural communication is less frequently explored, it is still extremely important. From hand gestures to bowing, nonverbal communication is crucial in every culture. Understanding the common issues associated with intercultural communication can lead to more effective communication with people from different cultures.

Remember that a basic definition of intercultural communication includes not only communication between those from different races or countries, but also gender, socioeconomic status, age, sexual orientation, religion and many other factors that culturally define us as people. Sometimes intercultural communication differences can arise between members of different cultural groups within the same geographic location [1].

Successful intercultural communication involves first ridding yourself of any lingering stereotypes or ethnocentric views that you may hold. It is natural to assume that the techniques of successful communication you grew up with are correct. However, others may have grown up with different techniques. Conflicts can come into play when one party feels that the other is expressing rudeness, when in fact the other party is simply communicating as he or she was taught. Rather than assume that your communication style is right and someone else's is wrong, try to learn from the other person involved.

If you are unsure as to whether someone is being rude to you, try to observe how he or she communicates with others. If the style is similar no matter whom the person is talking to, then it is likely just a difference in communication style.

Language barrier is the single most cause of intercultural communication differences. To minimize the language barrier, try to speak properly with a minimum of slang expressions. Cultural references should be kept to a minimum as well. References to movies, television shows or folk wisdom that is common in your culture may be completely lost on someone from a different culture. This does not mean that intercultural communication should be stiff and formal, but it should be relatively direct and easy to follow.

Listening techniques often vary dramatically between cultural groups. Americans tend to be very protective of personal space, taking it as a threat when someone comes too close or stares intently. However, in many cultures, leaning or physically moving closer and maintaining direct eye contact is a sign of focused listening. Examples of cultures with smaller personal boundaries are Latin America and Eastern Europe [2]. In British culture, direct eye contact is a sign of honesty. Mirroring the body language of the other person in a conversation is a technique commonly used by therapists. This technique can build rapport by making the other party feel more comfortable. Be careful not to appear as though you are mimicking or making fun of the other person when using this technique, however.

Nonverbal intercultural communication is full of potential difficulties. From the moment you enter a room, you are being judged.

Some cultures have a code of etiquette that governs nearly every movement and dialogue, while other cultures are extremely laid back. Asian culture, in particular, tends to be governed by demonstrations of respect, while North American and Latin cultures are a bit more laid back. Before you have a meeting with someone from another culture, it is wise to familiarize yourself with that person's cultural norms. Sometimes arriving five minutes early is expected while arriving late is a norm for others. This is not to say that you should expect the late or early arrival of someone based on a cultural stereotype, but make allowances for cultural factors [2].

Gender differences caused major problems with communication in the early days of women entering the workforce. Male and female communication differences are rampant, particularly in same-gender groups. Women tend to discuss each topic at length while men jump from topic to topic and back again. Women tend to stand more closely together with other women than men do with other men. Men are more inclined to debate while women tend to agree. Compounding the situation is the fact that traditional gender roles called for soft-spoken women who complied with men's decisions [3]. As women moved into the workforce, these expectations were no longer appropriate. Today, the workforce tends to be split evenly between men and women and both genders are used to communicating with those of the opposite sex. Nonetheless, difficulties may still arise, especially during stressful situations. Communication problems may develop when the speakers vary widely in age. Society has become progressively less formal over the years, but some older people prefer to maintain a level of formality that may seem stilted to the younger generation. When dealing with someone much older than you yourself, be polite and formal. Likewise, when

dealing with someone much younger, realize that casual forms of address and slang are part of the person's cultural norms and are not meant to be insulting [3].

In business situations, effective intercultural communication is critical to the company's survival. The globalization of business means that almost any reasonably successful company will eventually deal with overseas operations in some form. Within a company, you will encounter co-workers, supervisors and clients from a wide range of cultural backgrounds. Most companies today, recognizing the importance of intercultural communication and may offer classes in diversity. At many companies, annual diversity training is required. Whether required or not, it is highly recommended that you sign up for these classes. Often the company will provide specific training on certain cross-cultural communication dilemmas that are common to that company, and how to resolve those situations[4].

The definition of intercultural communication involves communication between members of any two cultural groups. Race and ethnicity are the most commonly recognized cultural divisions, but are not the only potentially troublesome differences.

Men and women communicate differently. Those with wide age differences communicate differently. Those who hail from different socioeconomic backgrounds often communicate differently. In short, anyone who does not share a common set of life experiences and training is likely to have communication difficulties [4]. It is important to recognize these cultural differences along with those of race and ethnicity in order to recognize communication issues before they become severe.

The key to effective intercultural communication is understanding and effort. Let go of preconceived notions and stereotypes while making allowances for cultural differences. Keep communication direct and easy to follow without making it stilted or formal. Mirror your conversational partner's nonverbal behaviors and attempt to make him or her feel at ease. Try to avoid controversial issues, such as religion or politics. Be mindful of gestures that may be casually accepted in your culture but offensive to those from other cultures, and try to avoid references to ethnocentric topics such as movies and folk wisdom. Practice active listening and learn what you can from the other person. Intercultural communication can be difficult, but the rewards are well worth the effort that is required.

References

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Основа, 2017. 342 с.
2. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : Талком, 2016. 288 с.
3. Слющинський Б.В. Міжкультурна комунікація як феномен сучасної культури. *Нова парадигма*. Харків, 2004. Вип.37. С.223-232.
4. Dubey S. Contrastive linguistics: Its Importance and Uses. New-York : TMG, 2015. 298 p.

Ladokha A. V., Pryscheпа D. O., students of the group III – 181

Scientific supervisors – **I. V. Bilous**, Ph.D., Associate Professor, **S. Y. Kormiltsyna**, lecturer
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

ON THE PROBLEM OF BIOMETRIC PROTECTION: CONVENIENCE VS SECURITY

We are known to be special not only for our outlook and personality, but also for physical characteristics: fingerprints, structure of the iris, location of veins, the number of birthmarks and their shape, as well as many "sparkles" that allow us to be unique even at the biological level.

Modern science has reached great progress in the use of these features and has made the fantastic elements of spy films of past centuries no longer fantastic for our contemporaries. We no longer need to enter huge numbers and go through countless identification steps to pay by card at the store or unlock a smartphone, we can just put our finger on or turn on the camera and access in

minutes, but is it really as safe and reliably as we think or by taking advantage of the 21st century do we become easy prey for fraudsters?

Biometry is the identification of a person by the unique, inherent only biological features. [2]

Today, more than a dozen different biometric features are used. And for the most common of them (fingerprints and iris) there are many different scanners. So users who choose to use biometric identification have a plenty of variants to choose from.

Today, there are many types of biometric identification that can be used to enter in a particular system without contact. These methods are divided into static and dynamic.

Static, based on the physiological characteristics of a person that accompany throughout life. For instance:

- Fingerprint identification. Benefits - easy to use, convenience and reliability, high security and low cost of devices that scan images of a fingerprint.
- Identification by face. Advantages - reliability and people's time economy when need to identify large number of people.
- Identification by iris. It is characterized by high reliability and precision during scanning.
- Identification by vein pattern. It is in high demand due to its excellent security, contactless scanning, affordable price and ease of integration.

At that time, dynamic methods are based on the behavioral characteristics of people, namely subconscious actions in the process of repeating any routine action: handwriting, voice, gait.

- Voice identification. The advantage of voice biometrics is the ease of implementation that makes this method cheaper and more affordable, and the ability to identify long distances.
- Handwriting identification that is considered reliable due to the unique character of each person's handwriting and the complexity of the forgery.
- Keyboard Handwriting Identification. The advantage is the unique behavior of typing each person, so the ability to uniquely recognize the speed of typing, the power with which the keys are pressed, etc. [1]

All the systems that have been mentioned today are widespread used around the world and have won the favor of millions of users because of their benefits, but do the strengths of the methods compensate for the weaknesses in usage and protection?

- Fingerprint identification. The main disadvantages are impossibility to read fingerprint when the papillary pattern is broken with minor damage or dry skin. Forgery can be implemented by using several methods: breathe in a fingerprint already left by the user, print a copy of the fingerprint on paper, or create an "artificial finger" with a relief copy.
- Identification by face. The main drawback is the deterioration quality of the face recognition when the lighting conditions are worse. Also, with any changing the position of the head during scanning access could not be allowed.
- Identification by iris. High price and complexity of implementation, inconvenience for the user, as he/she must stay unmovable during identification, and also it must retain a certain orientation of the retina (gaze orientation). The system can be bypassed by printing the victim's eye light and gluing it to the contact lens.
- Identification by vein pattern. Vein image readers are sensitive to halogen lamps or direct sunlight, which creates special requirements for lighting conditions at the location of the scanner. Also, some human diseases can make the work of the more complicated scanner.
- Voice identification. The voice, unlike the papillary patterns of the fingers or palms, changes with age. Also, the voice changes depending on the person's mood and emotions that he/she feels. One of the technical disadvantages is the quality of the transmission channel of the broadcast channel to the identification system.
- Handwriting identification. The disadvantages of this system are that the handwriting of the same person may differ depending on the speed of writing, mood or even pen that is used, which causes a lot of inconvenience. You can deceive this system with samples and templates with human handwriting, which are not difficult to get nowadays.

- Keyboard identification as voice identification depends on the mood that directly sets the typing speed and keystroke style. It also depends on technical specifications such as the keyboard. [1]

Listing all the drawbacks and methods that can be circumvented by systems that use biometric identification tools, the logical question arises: “Do you have to be afraid that fraudsters will hack you? What should we do to protect ourselves and our personal information?”

The ways in which biometric data can get into the hands of criminals are fairly straightforward and widespread in the information technology era: through unauthorized interference with automated systems that store such data or through employees of institutions that have direct access to such data.

However, falsification of biometric data often is very complicated and requires specific technical equipment and training, if the fingerprint can be hacked with home means, the successful forgery of the iris is unknown today, and it is simply impossible to fake the retina. Also, the practice of using multi-factor authorization in the form of combining a complex of biometric identification methods or combining them with classical measures like password can increase the reliability of such systems or completely prevent the possibility of hacking.

If you fall victim of an attacker, you should immediately contact with a law enforcement and the support service of the hacked tool. You should also immediately block all possible actions with your bank accounts and other important things by changing your passwords, logins or code words. Do not forget to try to log in to the system that was hacked, as biological identification includes the ability to confirm your identity in any other way, which will "throw" the attacker from your profile.

In conclusion, biometric data protection is a major step in technology development and it is evolving day by day. It is biometric identification that simplifies life and shortens the authorization of such precious time. But you still need to be careful and think twice, giving access to your data for new technology that has overwhelmed almost the entire world, because few people really know how it works, what is used by the attackers.

Modern methods of biometric identification are said to have some vulnerabilities that are widely used by hackers, in cases like fingerprints or voiceprints identification or even identification by face. Expediency of using biometric security is under question as the main source of protection of authorization in sophisticated systems. We come to the conclusion that biometrical identification on current state of developing should be used like additional mean of protection in the complex of traditional ways of authorization like passwords, CAPTCHA (Completely Automated Public Turing test to tell Computers and Humans Apart) checking or verification by calls.

So, one should think what is more important for his or her security, keeping personal data and money safe.

References

1. Биометрическая идентификация. URL: http://www.techportal.ru/glossary/biometricheskaya_identifikaciya.html#.
  2. Кодування тіла. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/koduvannya-tila.html>
-

TO TO THE ISSUE OF SOCIAL ENTERPRISES MARKETING STRATEGY

Recently, there has been an increase of interest in social entrepreneurship as a great means to contribute to the development of a society. It combines democracy, honesty, social and economic responsibility, and is a modern approach to entrepreneurship, in which the components of a market economy are preserved.

However, little research has been undertaken to study the issue of social enterprises marketing. The problem is that social entrepreneurs do not often use marketing tools in their activities, believing that it requires too many resources, considering that the status of a social enterprise will help them sell their product or service. Such approach often leaves enterprises without customers and does not open up the potential for growth. So, there is a necessity of a theoretical study of the marketing strategy of social enterprises.

The purpose of the paper is to investigate the marketing strategy of social enterprises.

In the modern sense, entrepreneurship is an entrepreneurial activity aimed at innovative, significant and positive change in a society. We can perceive social entrepreneurship as a balance between the commercial component, social mission and concern for the environment. Accordingly, the success criteria of a social enterprise can be considered by profit and social welfare. This is important because we do not prioritize them, but emphasize their relationship, because the implementation of the social mission will depend on the financial success of the enterprise.

It should be mentioned that planning is a sequential process that uses a systematic logical approach. A successful plan requires a long process of thinking and organizing ways to put ideas into practice and marketing strategies should be used to accomplish it.

We are greatly convinced that marketing is the art of selling as it is a difficult process to find a customer approach and strike the right balance between the product, service and the customer.

Market research can improve marketing strategy by giving concrete feedback regarding product or service. We can use the information from marketing research to define target market, choose product or service image, position product, and price it appropriately.

Thus, we see that marketing is not just advertising and sales, but the whole process of finding the best market opportunities for the enterprise. It is the process of identifying customers, examining their needs, designing a product or service, and selling them [4]. It is the invaluable tool that determines business success. However, in order to be successful a social enterprise must develop its marketing strategy. Namely, do the following steps proposed by Artem Kornetsky:

1. External analysis includes industry, competitor and customer analysis. Identification of the field of activity will allow to understand the principles on which the enterprises operate.

2. Internal analysis aims to compare what clients expect from the enterprise with reality. It is necessary to analyze whether the mission of the social enterprise is fully in line with the planned activity. Internal analysis should ensure trust between the company and customers, which plays an important role in future success.

3. Choosing a development strategy. After the analysis, it is important to choose the path in which the social enterprise will go. The appropriate marketing strategy must be chosen according to the growth strategy.

4. Choosing a marketing strategy - a set of parameters that the enterprise decides to use as a system for engaging with customers (potential and existing).

5. Communication should be the last step in marketing strategies, it will allow the enterprise not to spend unnecessary resources and use marketing tools as effectively as possible [2].

Undoubtedly, this activity is linked to the analysis of social enterprise capabilities. The marketing process will help to provide a complete picture of the opportunities, to look strategically in order to see the future market opportunities.

To determine how an enterprise will create and sell a product or service, it is necessary to go through each of these stages of the marketing process, which consists of analysis of market opportunities, selection of target markets, development of marketing complex and marketing process management [3].

The analysis of market opportunities allows to understand "your" market and to present the commercial and social idea that the enterprise wants to focus on. The next thing to do is to select a customer group - the target market the enterprise wants to reach. This will help to identify customers for product or service; focus marketing on customers who are most likely to buy products or services; avoid markets that will not be profitable for the enterprise. Next is the development of a marketing complex.

Concentrating on how we sell the product or service in the target market, we move to a marketing complex that has the following components: product (design and process of production or creation of a product/service), location, promotion (advertising and sale of goods), price (price policy that will depend on the previous components) [3].

Since the marketing strategy of social enterprise has two main objectives: to identify the target audience and to interact with it effectively, marketing communication plays a key role in solving them.

Marketing communication - certain marketing messages that are brought to the market through advertising [1]. They help entrepreneurs disseminate information about a product or service, thereby encouraging customers, as well as shaping the image and brand of the enterprise.

Today there are many types of communication with customers. The most common is advertising. It is a marketing communication that employs an openly sponsored, non-personal message to promote or sell a product, service or idea. Advertising activities can also be categorized into five types based on the advertisement medium used. They are the following:

- print advertising: newspapers, magazines, brochures etc.;
- broadcast advertising: television and radio;
- outdoor advertising: banners, wraps etc.;
- digital advertising: advertisements displayed over the Internet and digital devices;
- product or brand integration: product placements in media like TV shows, YouTube videos, through celebrity and bloggers etc [1].

We should note that social enterprise messages are significantly different from those for classic business. The difference is that the missions of social and classical businesses are different in nature, which should be reflected in the messages. Thus, to write effective messages we need to consider such components as the target audience and focus on the activity or desired effect. In other words, the message should include information about how a person can help solve a particular problem through the purchase of services and goods of a given social enterprise.

To sum up, marketing strategy of social enterprises is an important component of social enterprises functioning in a market environment. It ensures the competitiveness and development of social enterprise regarding other subjects of socio-economic activity. Marketing strategy is of great importance for planning process of social enterprises. It has two main objectives: to identify and engage with the target audience. It can only be accomplished through a thorough analysis and selection of influential communication methods. In order to be successful a social enterprise must develop its own marketing strategy depending on the scope of the social enterprise and its features.

References

1. Pahwa, A. (2019). What is advertising? - Examples, objectives, importance. URL: <https://www.feedough.com/what-is-advertising-advertising-objectives-examples-importance/>
2. Sotsialne pidpryyemnytstvo: vid ideyi do suspilnykh zmin. Posibnyk / Svynchuk A.A., Kornetsky A.O., Honcharova M.A., Nazaruk V.YA., Husak N.YE., Tumanova A.A. – K: TOV «PIDPRYYEMSTVO «VNA», 2017 – 188 p. (P. 121-124)
3. Sprekley, F. (2011). Posibnyk z planuvannya sotsialnoho pidpryyemnytstva. URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/posibnik_z_planuvannya_socialnogo_pidpriemstva.pdf
4. Twin, A. (2020). Marketing definition. URL: <https://www.investopedia.com/terms/m/marketing.asp>

Leonenko A. V., student of the group T-181,
Scientific supervisor – **Gagina N. V.**, Ph.D., associate professor
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

OVERTOURISM AND ITS NEGATIVE IMPACTS

Tourism is a fast growing industry in the modern world. It plays a vital role in the global economy and community. In 2018, travel and tourism industry helped generate 10.4% of global GDP [11], provided jobs for 10% of the employed population, generated 1.4 billion tourist arrivals [4]. In addition to its powerful economic impact, the industry is of great social importance. It provides people with health and recreation, promotes the reproduction of the workforce, performs an important educational and developmental role, allows tourists to learn foreign languages faster and more effectively, to establish social communication and so on.

Despite the undeniable positive aspects of the operation, the tourism industry has its negative consequences. Like the economic sectors, tourism consumes natural resources, creates waste, exacerbates not only environmental but also cultural and social problems. One of the global and “urgent” problems is the phenomenon of overtourism.

It is important to emphasize that overtourism is a new term for an old problem, namely, excessive numbers of tourists at a specific destination that can result in negative impacts of all type on the community involved [2]. As a rule, they are associated with the explosive rise in popularity of certain places in the world, which are attracting more and more attention of both ordinary tourists and users of social networks.

One cannot deny that both travellers and residents of cities feel the negative impacts of overtourism. The main aspects of such influence are:

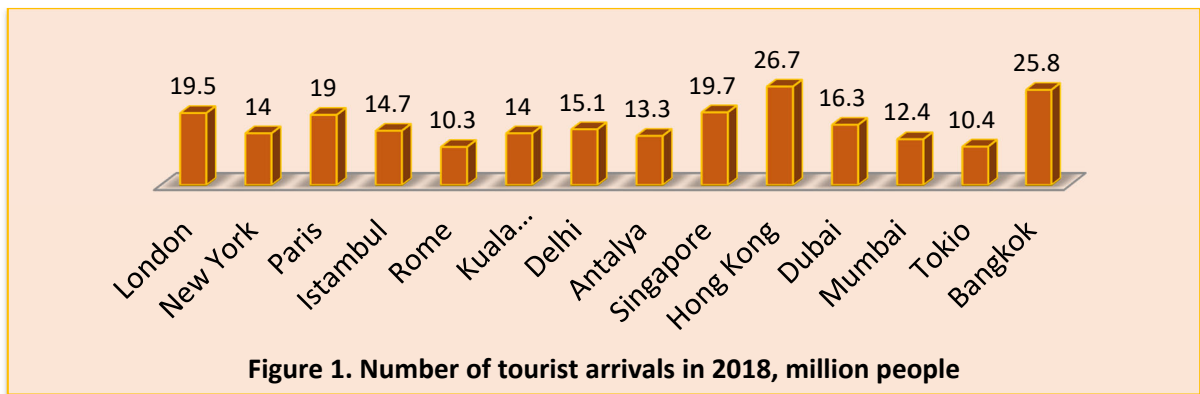
- The socio-cultural aspect. The discussions with stakeholders revealed such types of impacts as overcrowding on streets and pavements, in city’s public spaces, as well as public transport, heavy traffic, loss of local identity, noise, disturbance, less availability of housing, loss of sense of community and security, degradation of infrastructure and facilities [3]. What is more, some forms of tourism tend to attract misbehaving and even criminal guests thus increasing crime at the destination.

- The economic aspect. The main economic impacts are inflation of prices and reduction of the availability of certain goods, services, and factors of production aimed at inhabitants and for other sectors and functions (industry, agriculture, housing, etc.); economic dependence on tourism, including being strongly impacted by seasonality and the degradation of other sectors of employment [8].

- Environmental aspect. Environmental damage leads to depletion of natural resources, pollution of water, soil and air, destruction of natural habitats of animal and plant species, changes in landscape, etc.

Not only residents but also cities themselves are tired of the large influx of tourists, because it is very difficult to “work” in express mode without rest. The World Tourism and Travel Council says that of 1.4 billion international tourist trips in 2018, more than 36%, or half a billion, involved a visit to one of the planet’s 300 most popular cities, a trend that’s set to continue upwards [7]. The global tourist boom that has inundated Venice (Italy), Barcelona (Spain) and Amsterdam (Netherlands) has brought about the harried state of “tired” cities besieged by too many visitors [6]. Because of the influx of tourists, locals regularly hold mass protests and do not always take kindly to the travellers themselves.

According to CNN Travel [10] the most visited cities in the world based on 2018 arrivals were Hong Kong (China), Bangkok (Thailand), London (England), Singapore, Paris (France), Dubai (United Arab Emirates), New York City (USA), Kuala Lumpur (Malaysia), Istanbul (Turkey) (Fig. 1). Moreover, in some cities the number of tourists exceeds the population by 5-10 times.

This situation cannot be left unchecked, which is why local governments resort to certain actions, prohibitions and penalties. For example, in the Netherlands, tourists were so annoyed with the government that they decided to stop promoting tourism in Amsterdam [9]. The entire canyon was closed for visitation in Iceland: after Justin Bieber filmed a clip in the Fjaðrargljúfur Canyon, the number of visitors doubled, making it dangerous for the environment [5]. Venice has come up with new restrictions for city guests to somehow control their behaviour. The authorities decided that crowds of tourists spoiled the look of squares and ancient monuments, so they were forbidden to sit on stairs in front of palaces, cathedrals and other architectural buildings; installed turnstiles on roads to regulate traffic [1].

Such measures indicate that overtourism is a serious global problem. This phenomenon leaves little time to regulate tourist flows, as inaction will lead to dire consequences. Local authorities must take stricter measures to address overtourism. The relatively widespread measures taken by local authorities are laws and law enforcement directed at tourists (e.g. related to alcohol and drug consumption, forbidding access to certain locations at certain times); distributing tourists to other places, promoting new attractions, limiting the number of people in hotspots, increasing prices (at specific times, places or for specific groups), e.g. via taxation, used to mitigate negative impacts; ensuring that visitors respect local rules; increasing capacities of the destination to deal with higher numbers of people by improving traffic management; security measures and waste management [8].

Thus, in the 21st century that has given impetus to great tourist flows, the world has faced a serious problem of overtourism. It is growing so rapidly that we are already seeing dire consequences and actions taken to stop this process. To improve the natural, economic and socio-cultural aspects relating to tourism the industry needs to be managed and tourism development should be sustainable. At the same time, not only authorities but also tourists must take action to solve the global problem of overtourism.

References

1. CNT Editors. 15 beloved places struggling with overtourism. URL: <https://www.cntraveler.com/galleries/2015-06-19/barcelona-bhutan-places-that-limit-tourist-numbers>.
2. Dodds R., Butler R. The phenomena of overtourism: a review. *International journal of tourism cities*. URL: https://www.researchgate.net/publication/336344932_The_phenomena_of_overtourism_a_review.
3. Koens K., Postma A., Papp B. Is overtourism overused? Understanding the impact of tourism in a city context. *Sustainability*. 2018. Vol. 10 (12). URL: https://www.researchgate.net/publication/329159594_Is_Overtourism_Overused_Understanding_the_Impact_of_Tourism_in_a_City_Context.
4. Lock S. Tourism worldwide – statistics and facts. URL: <https://www.statista.com/topics/962/global-tourism/>.
5. Marcus L. Iceland beauty spot Fjaðrargljúfur closing to tourists. URL: <https://edition.cnn.com/travel/article/iceland-canyon-closing-overtourism-justin-bieber/index.html>.
6. McCluskey M. Hit by a tourist boom, cities wonder when to stop self-promotion. URL: <https://ecoring.org/posts/hit-by-a-tourist-boom-cities-wonder-when-to-stop-self-promotion/>.
7. Minihane J. Destination trouble: can overtourism be stopped in its tracks? URL: <https://edition.cnn.com/travel/article/how-to-stop-overtourism/index.html>.

8. Peeters P., Gössling S., Klijs J., Milano C. Research for TRAN Committee – Overtourism: impact and possible policy responses. Brussels : European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, 2018. 260 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/629184/IPOL_STU\(2018\)629184_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/629184/IPOL_STU(2018)629184_EN.pdf).
9. Rietveld K. How cities are dealing with overtourism. URL: <https://blog.bambatravel.com/how-cities-are-dealing-with-overtourism/>.
10. Street F. The most visited cities in the world 2019. URL: <https://edition.cnn.com/travel/article/most-visited-cities-euromonitor-2019/index.html>.
11. The travel and tourism competitiveness report 2019. URL: <http://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2019/files/2019/09/OVERALL-RESULTS.pdf>.
-

Khropatyi O. M., PhD student in the department of information and computer systems
Lohinov O. V., PhD student in the department of information and computer systems
Supervisor - **Kazymyr V. V.**, Doctor of Sciences, Professor
Lytvyn S. V., PhD, Associate Professor
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

THE CHOICE OF HARDWARE COMPONENT FOR MODIFIED EXISTING DISTRIBUTED SIMULATION MODELING SYSTEM

The Internet of Things (IoT) is one of the most popular concepts in modern futurology, and is therefore capable of seriously affecting infrastructure development, as it allows many processes to occur without human involvement. The symbiosis of the Internet of Things and cyber-physical systems is extremely important. Ongoing scientific advances, cyber physical systems and the Internet of Things undergo periodic changes and improve the connection between physical and computational components through intelligent mechanisms, thereby improving adaptability, enhancing autonomy, efficiency, reliability and security and extending cyber functionality [1]. Cyber-physical systems are moreover required to exhibit a high degree of autonomy and ideal adaptation for industry 4.0 applications.

A Cyber-Physical System is a system which consists of a 'physical object' and its representation as a simulation model connected together. This model is a 'computational-relation-model' of the physical object which means that it can virtually replicate the behavior of the physical machine, and give an insight on how the machine will react when prompted with various actions[2].

The choice of hardware component is important to ensure the smooth operation of a modified existing distributed simulation modeling system. The efficiency of implementation of simulation work plans models with their dynamic verification when using the proper hardware allows increasing the speed of decision making.

It is necessary to distinguish the main characteristics that the hardware should have:

- flexibility of configuration of I / O ports;
- ability to read data from sensors;
- support for multithreaded applications;
- signal processing;
- fast and accurate fixing of parameters;
- display of the most accurate information;
- support for parallel calculations.

That's why we need to analyze different decisions and choose the optimal one. The logical capacity and performance of Field-Programmable Gate Arrays (FPGAs) has grown significantly in recent years due to the number of factors: increasing degree of integration on the chip, the appearance of faster serial interfaces and communication protocols, moving to a higher technological level, using specialized computing cores and advanced logic circuits [3].

FPGAs are good at applications such as imaging, graphics rendering or artificial intelligence requiring high throughput and multiple computations to be performed at the same time. In these cases, an MCU still provides high value in serial control of these acceleration blocks. The pace of

development of microprocessor devices has recently slowed down somewhat and is no longer the subject to Moore's law. The reason for this phenomenon is that the limit on the energy density has been reached, which does not allow raising the clock frequency above 1.5 ... 2 GHz, since the faster the processor runs, the more it heats up [4].

Microprocessors are convenient to use in such applications where a large set of interfaces is not required. In addition, they are effective in performing floating point calculations. With the increase in the number of cores, the question of dividing the task into parallel becomes more acute. The more cores, the more difficult it is to perform dynamic parallel computing, since it is not always possible to efficiently distribute tasks between cores.

Considering the flexibility of FPGAs and the benefits of microprocessors, we propose to use a hybrid platform containing both types of devices. It is the most optimal decision. This solution combines the diversity of FPGA resources with the performance of a general-purpose microprocessor, the flexibility of configuring I/O ports and support for multi-threaded applications.

Hybrid platforms are best suited for systems that require middleware and a complete protocol stack, as well as synchronization circuits.

On hybrid platforms, it is advisable to build machines and devices that do not require high speed, for example, to connect to an external processor or to provide a user interface. In addition, hybrid circuits can be used as an alternative to microcontroller devices.

FPGA processor cores are different in comparison with classic microprocessors. Due to the peculiarities of the matrices, not all possible nuclear structures can be realized on them.

Unlike microprocessors, matrices do not allow using circuitry methods to improve a signal transmission quality. As time has shown, matrixes with integrated processor units are most widely used in devices such as system controllers, secondary processors in multiprocessor clusters, signal processors and automatic machines.

The choice of a hardware component is important to ensure the smooth operation of a modified existing distributed simulation modeling system. The efficiency of implementation of simulation models work plans with their dynamic verification when using the proper hardware allows increasing the speed of decision making.

In this article, we selected the hardware basis for a cyber-physical system based on the model-oriented control paradigm in IoT [5], which considers control programs as “cyber twin” models implemented and interconnected as real-time high-level architecture federations (HLAs), not during model time. The advantages and disadvantages of various solutions to the problem of choosing a hardware component for a cyber-physical system and finding the best option for implementing model-oriented control in an IoT environment have been described.

Considering the flexibility of FPGAs and the benefits of microprocessors, we propose to use a hybrid platform containing both types of devices. It is the most optimal decision. This solution combines the diversity of FPGA resources with the performance of a general-purpose microprocessor, the flexibility of configuring I/O ports and support for multi-threaded applications.

We suggest using this solution because hybrid platforms have the characteristics and capabilities we need:

- flexibility of configuration of I/O ports;
- ability to read data from sensors;
- support for multithreaded applications;
- signal processing;
- fast and accurate fixing of parameters;
- display of the most accurate information;
- support for parallel calculations;
- the need for interfaces for updating control programs, interaction with the environment;
- flexible configuration scheme for an extensible computing platform;
- the use of an integrated programmable system for generating clock signals, which provides the ability to organize the required calculations and time delays during transitions.

References

1. F. Xia, L. T. Yang, L. Wang, and A. Vinel, "Internet of things," *International Journal of Communication Systems*, vol. 25, 2012, p. 1101.
  2. L. Pazzi, M. Pellicciari, "From the Internet of Things to Cyber-Physical Systems: The Holonic Perspective." – 27th International Conference on Flexible Automation and Intelligent Manufacturing, FAIM2017, Modena, Italy, 2017, pp. 989-995.
  3. J. Jung, I. Ahmed, Development of Field Programmable Gate Array-based Reactor Trip Functions Using Systems Engineering Approach, 2016, pp. 1047–1057
  4. M. Dinesh and P. Saravanan, "FPGA based real time monitoring system for agricultural field," *International Journal of Electronics and Computer Science Engineering*, vol. 1, 2006, pp. 1514–1519.
  5. V. Kazymyr, O. Prila, A. Usik, D. Sysa, "New paradigm of model-oriented control in IoT," 2019.
-

Mykhailova M., student of gr. MHTp-191
Scientific supervisors: **Savchenko O.**, Ph.D., Associate Professor,
Baranenkova N., Ph.D., Associate Professor
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

TECHNOLOGY OF SUITABLE BAKERY PRODUCTS USING PLANT RAW MATERIALS WITH ANTIOXIDANT PROPERTIES

The stability of product quality indicators during storage is one of the most important characteristics for both the consumer and the food producer.

The main raw material in confectionery technology is fat (cocoa butter and / or its substitute for lauric or non-lauric types), cocoa powder and sugar. One of the reasons for the spoilage of confectionery products is the oxidation of fats, which results in the formation of saturated and unsaturated hydro peroxides, cyclic peroxides. They are unstable and decompose under the influence of various agents to epoxides, aldehydes and ketones, which give the products an unpleasant taste and smell.

The main direction of prevention of the processes of fat oxidation is the use of synthetic and natural antioxidants, the action of which is based on the ability to break off the chain oxidation by binding free radicals.

The purpose of the work. Investigation of antioxidant properties of extracts and powders of pomegranate, grapefruit, grape seed fruits for their further use in the technology of baked bakery products.

Research results.

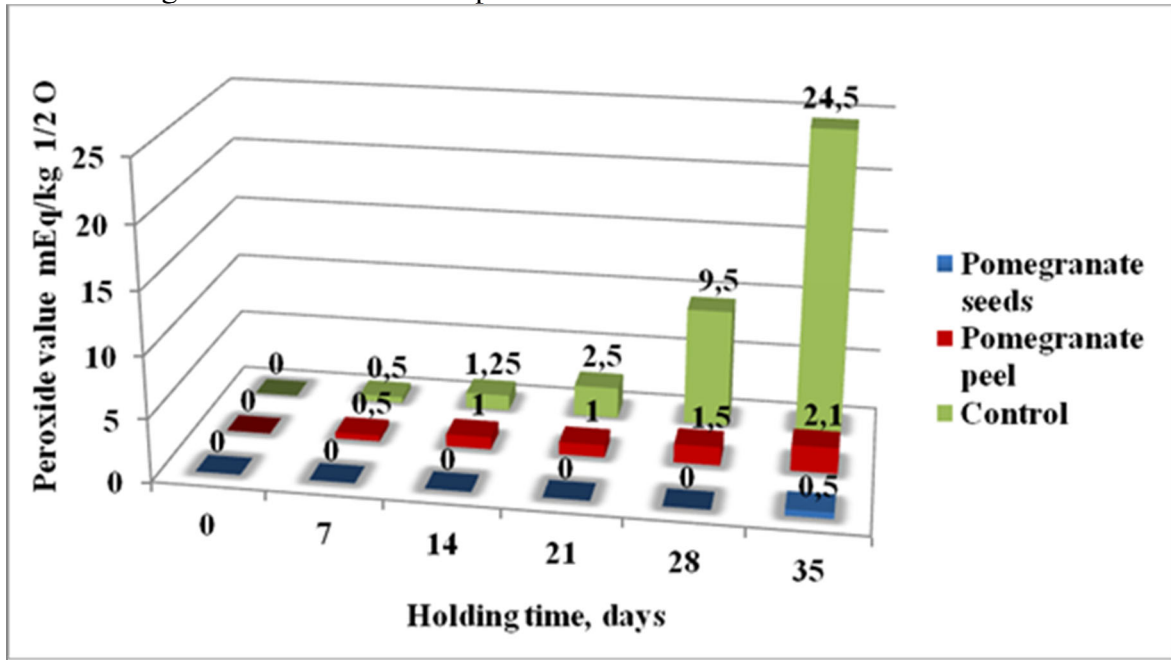
The peel and pomegranate extracts and the grapefruit peel were used as antioxidants.

The extracts were prepared by maceration (infusion) in aqueous solution. Determination of peroxide number was performed according to the standard method (DSTU 4570: 2006) [1]. The degree of oxidation was determined by the peroxide number titrated with sodium thiosulfate at a concentration of 0.01 mol / dm³. The test samples were kept in a thermostat at 30 ° C for 35 days. The determination was performed every 7 days. Herbal extracts were added at a concentration of 1%, 5% and 10% by weight of fat. Antioxidant activity was determined on model samples of table margarine.

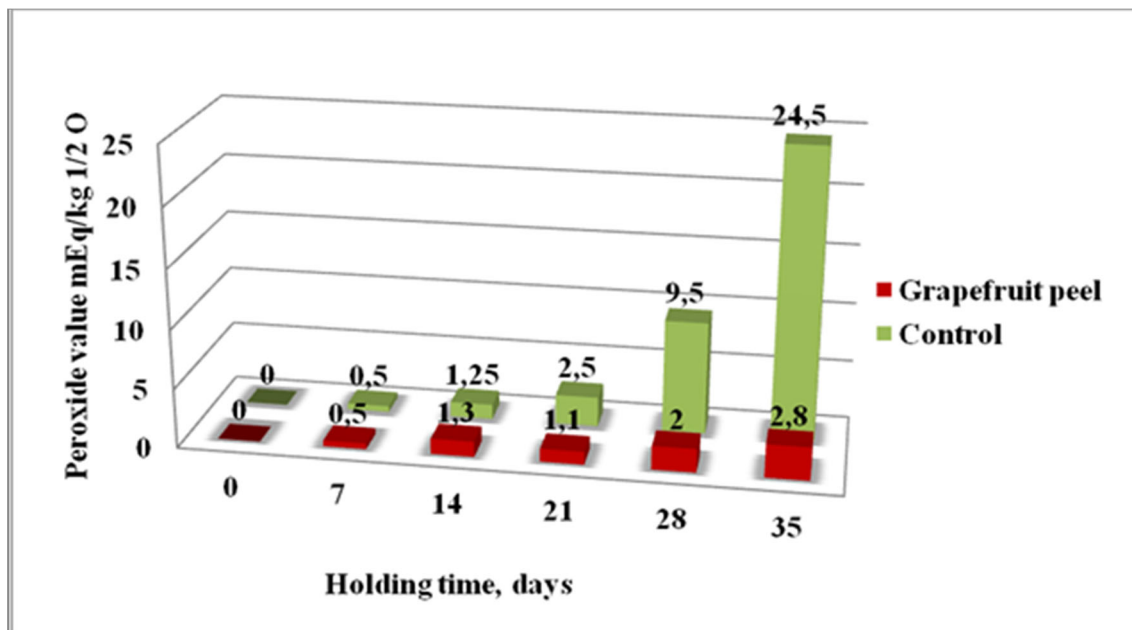
The results of the studies showed that in the control samples of fat peroxide number increased significantly more than in the samples using vegetable raw materials. The most effective antioxidant effect was manifested by the addition of phytoextracts in the amount of 10% by weight of fat (Pic. 1, Pic. 2). By reducing the concentration of additives to 1% and 5%, the effectiveness of the action was reduced. Among the studied plant raw materials, the pomegranate seeds exhibit higher antioxidant activity (Pic. 1), the peroxide number varied from 0 to 0.5 mmol / kg for 35 days.

The antioxidant properties of the selected plant material can be explained by the ability of polyphenolic compounds (tocopherols, tannins, flavonoids) to inhibit or prevent oxidation processes in fats.

The results of the study of antioxidant properties of vegetable raw materials on the example of table margarine are shown on the pictures 1 and 2.

Picture 1 – Antioxidant activity of vegetable raw materials

Picture 2 – Antioxidant activity of vegetable raw materials

According to the experiments, pomegranate and pomegranate seeds and grapefruit peel have pronounced antioxidant properties. Most effectively showed their antioxidant properties of pomegranate seeds at a concentration of 10% by weight of fat. The data obtained suggest the use of pomegranate and pomegranate bones and grapefruit peel for introduction in order to prevent the process of fat oxidation during storage.

References

1. DSTU 4570: 2006. Vegetable fats and oils. Method for determining peroxide number. [Effective April 27, 2006]. The publication is official. State Consumer Standard of Ukraine, 2007

Nitchenko K. V., Phdstudent
Supervisors - **Lytvyn S. V.**, PhD, associate professor,
Dubyna M. V., D.Sc. (Economics), associate professor
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF THE CREDIT SERVICE MARKET IN UKRAINE

The credit market is a component of the financial market. The credit market is characterized by socio-economic relations between individual structural elements, both inside and outside the market. The need to deepen the theoretical studies of this market means to develop certain bases for solving the main problems of improving the credit market in Ukraine.

The credit services market is a specific type of market in which credit resources and banking services are bought and sold [1, p.147].

The following scientists-economists have made a significant contribution to the study of the peculiarities of the credit market functioning: O.V. Vasyurenko, O.D. Vovchak, L.M. Gorbach, S.A. Guryanov, O.T. Yevtukh, O.B. Kaun, T.T. Kovalchuk, O.I. Lavrushin, V. Lexis, I.D. Mamonov, Yu.S. Maslenchekov, V.I. Mishchenko, I.M. Podlozhenov, S.P. Rose, M.I. Savluk, R.I. Tirkalo, V.M. Sheludko.

In a market economy, there is an urgent need for access to credit for businesses, since the availability of these funds reduces the time to meet these needs.

Economic science has proved that credit is a universal tool for the distribution and redistribution of national income, financial, material and labor resources, equalization of profitability levels of enterprises on the basis of capital transfusion, which promotes progressive structural shifts in the national economy [2, p.85-86].

The object of the credit services market is temporary free capital, expressed in monetary or tangible forms.

The subjects are: NBU, Ministry of Finance of Ukraine, physical and legal institutions.

Credit is an economic category that provides for the accumulation of temporarily free budgetary funds, centralized state extrabudgetary funds, economic entities and households, which are then provided to borrowers (the state, legal entities and individuals) on the basis of repayment, maturity, payment, purposeful use and real providing [3].

Credit exists in two forms, namely monetary and commodity. The basis of the loan is a contract and a relationship between lenders and borrowers.

The credit services market covers the full range of credit products required for both business entities and individuals.

According to I.M. Loan-based credit service is a set of sound banking operations aimed at satisfying a client's specific typical need for credit resources [4, p. 470].

Credit Market Features:

1. market (pricing, information, distribution);
2. financial (accumulation, investment, accumulation);
3. specific (transformation, crediting of expenses) [5, p.35].

The main and most important function is macroeconomic, since monetary capital accumulates in the form of loan capital, which is important for capitalist reproduction.

A credit service is a type of financial service that meets the needs of consumers as they interact with the sellers of those services.

LM Gorbach and O.B. Kaun argues that credit services are understood to mean services related to the provision of cash to borrowers under the terms of their repayment, payment and timeliness [6, p.139].

The main services of the credit services market in Ukraine include the following:

1. payments and money transfers;
2. issuance of loans;

3. advisory;
4. financial leasing;
5. mediating;
6. factoring;
7. financial leasing;
8. providing guarantees and sureties.

Most researchers identify the concept of "credit service" and "credit product", I.M. Podlozhenov defines a credit product as a materialized credit service or transaction. The credit product becomes a service only after its sale to the consumer.

The functioning of the credit services market is provided by a credit system that organizes capital movements and accumulates and places financial resources among market entities.

Thus, the credit services market contributes to the growth of production and turnover and the renewal of fixed capital. The economic role of this market is the ability to pool money for capitalist accumulation.

References

1. Financialservicesmarket: a textbook / EM Sych, VP Il'chuk, NI Gavrilenko - K.: "CenterforEducationalLiterature", 2012. - 428 p.
2. Alekseev IB, Kolesnik MK Guide - K.: Knowledge, 2009. - 253 p.
3. Pakhomov VI, Strelchuk LV Money andCredit: Educ. - method. manual / VI Pakhomov, L.V. Strelchuk. - K.: MAUP, 2004. - 56 p.
4. Podlozhonov, IM MarketofinnovativecreditproductsinRussia: problemsandprospects / IM Podlozhenov // IzvestiyaPenzen. state. VG BelinskyUniversity. SocialSciences. - 2012. - № 28. —C. 468–476.
5. SUHORABA IV Creditmarketsatthecurrentstageofdevelopment. // Bulletin of Ukraine National Bank, No. 3 (6) 2009.
6. Gorbach LM FinancialServicesMarket: Educ. tool / LM Gorbach, OB Kaun. - K.: Condor, 2006. - 436 p.

Petrenko Ya.V., student of the group EII-171,
 Scientific supervisor – **Nikolaienko O. V.**, senior lecturer, FLSP Department
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

THE EFFECTS OF THINKING STYLE ON LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Absolutely every person is individual, and, therefore, every individual requires an exclusively personalized approach to own studying. There is no universal learning foreign language program that is easy for a group of people to learn at the same time. Some of them have difficulties in overcoming the language barrier and starting speaking a foreign language fluently. Other people have troubles with memorizing the vocabulary of the being studied topic and the grammar of the language. Learning a foreign language is impossible without taking into account issues related to psychological aspects. It is necessary to study the influence of human thinking styles on the process of learning a foreign language. Knowing the features of the styles of thinking, you can create the most effective studying program. Intellectual diversity has its own structure. Psychologists usually consider two opposite approaches. The first approach is related to the classification of people by the level of the development of intelligence. The level of intellectual development is expressed by the coefficient of intelligence or IQ. The second approach is based on the interest of scientists in distinguishing between people according to their preferred ways of knowing the world. Proponents of this approach consider it as important to compare differences in mindset, in approach to the study of a particular issue, i.e. styles of thinking.

Thinking style means an open system of intellectual strategies, techniques, skills and operations to which a person is predisposed due to his individual characteristics (from value systems and motivation to characterological properties). Thinking styles begin to take shape in childhood and develop throughout a person's life, in accordance with the experience and personality

metamorphoses. Five types of thinking are traditionally distinguished: idealistic, pragmatic, realistic, synthetic and analytical.

As a tool to find out whether a person's thinking style influences the study of a foreign language the test "The Art of Thinking" (R. Harrison, R. Bremson) was used on the basis of Pedagogical Institute named after V.G. Belinsky, as well as some recipients were remotely tested and interviewed. Totally 27 people including the students studying "Foreign languages" and students studying "Applied Linguistics" participated in such an experiment. The age of the students varied from 18 to 20 years. The results of the research showed that among the respondents 7 people are analysts, 6 are realists, 5 people are idealists, 5 people are pragmatists, and 4 people are synthetics.

In addition to testing, all experiment participants were asked to fill in a questionnaire to find out whether a person had any difficulties in the study of a foreign language and if faced, then with what exactly. All difficulties were divided into groups: difficulties related to listening, reading, writing and culture of the country of the language being studied. Additionally, this questionnaire revealed the interest of students in the knowledge of their style of thinking, as well as assessment relevance of this study. 15 out of 27 subjects never thought about their thinking style. Absolutely all subjects recognized the importance of knowing their style of thinking for successful execution various activities.

According to the analysis of questionnaires, 22 out of 27 people experienced psychological difficulties in learning foreign languages. Empirical results allowed identifying some pattern between the problems arising in the study of foreign languages and thinking styles.

While comparing the results of testing and questionnaires, it was found that in all participants with a predominant analytical type of thinking have difficulties associated with listening and phonetics. It's difficult for them to take the first step in order to speak a foreign language and they have problems of hearing perception of foreign speech. The reason for this may be that analysts it's peculiar to carefully think through each step, therefore, in communication in a foreign language they rather slow, because they need to analyze all the words in terms of phonetics and logical content before pronouncing them out loud so as not to get into a mess.

Synthetics never experience any difficulties, which can be connected with the characteristic their style of thinking by the lack of fear of something new and unknown.

Pragmatists abandoned language learning if they did not like it and caused difficulties associated with grammar. This can be attributed to a lack of interest in details and a desire to receive the result as soon as possible.

Realists disliked and were tired of a foreign language. After all, to make a realist successfully engaged in any activity, he completely needs to plunge into this environment, acquire his own experience. Therefore, the student who studies the unloved German language studied at, for instance, a Ukrainian university will fall in love in learning it in Germany.

Idealists did not have any difficulties learning a foreign language. This is due perfectionism characteristic of idealists, their ability to bring everything that was begun to its logical conclusion.

The study is of practical importance for teachers of not only foreign languages, but also other specialties. If teachers are interested in the thinking styles of their students, then they will build more easily the most effective learning program for them. Knowing the styles of thinking, you can understand better the strengths and weaknesses of the student's intellect; avoid conflict situations; find a common ground faster and establish mutual understanding.

References

1. Thinking Styles and Cognitive Development, The Journal of Genetic Psychology, 2002. URL: <https://www.andrews.edu/~rbailey/Chapter%20Nine/6879499.pdf>
2. K. B. Malyshev, Multidimensional Typological Research of Thinking Styles, 2017.
3. Я. Маштакова, М.Е.Питанова, Отчет исследования Педагогического института имени В.Г. Белинского, 2016.

Podolhov I. S., student of the group AIO-181
Scientific supervisors – **N.M. Senchenko**, PhD, associate professor, **N.M. Lashuk**, lecturer
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

LEGAL LIABILITY ACCORDING TO LABOUR AND EMPLOYMENT LAW OF UKRAINE

At the stage of transition to market relations, with still low pay and a poor system of material incentives, legal liability tools that can be applied to employees who do not comply with established internal labour rules continue to be one of the means of ensuring labor discipline.

In labour and employment law, legal liability by virtue of its deep essence and legal nature has much in common with other types of liability, while it also has a number of specific features due to the peculiarities of its legal regulation [1, p.101].

Legal liability is a legal category that is constantly in dynamic development, affected by the outlook of modern legal consciousness, the variability of methodological approaches, creative and cognitive tasks. It, in turn, entails a pluralism of scientific-theoretical theories, ideas of both its own concept of legal responsibility and the definition of its goals, tasks, means, mechanisms of implementation, etc. [2, p. 10].

It should be noted that characteristic of legal liability in labour and employment law is that it assumes the essential nature of labor law without changing its legal nature and its external legal form, acting within the framework of labor relations. Due to this, as well as the specific nature of this liability according to labour and employment law, such liability acquires a set of specific features that are inherent only to it, once again demonstrably confirming the unique essence of such an interdisciplinary institute as legal liability [3, p. 253].

There is no final definition of legal liability. In domestic science you can find a variety of its interpretations. Therefore, several points of view of different scholars studying labour and employment law are proposed to consider.

P.D. Pylypenko, Doctor of Laws, states that «legal responsibility is understood as the legal means of ensuring certain behavior of people. It is related to the subjects' awareness of the need to take actions that determine the system of duties »[4, p. 357].

L.O. Syrovatska proposes the following definition of legal responsibility according to labour and employment: «it is the duty of the person who violated the rule of law to answer to the collective, enterprise (institution) or the state and to suffer those adverse consequences contained in the sanctions of legal norms» [5, p. 231].

The scientist M.M. Marchenko believes that legal liability is «the application of tools of state coercion, provided by the sanction of a violation of the norm to a person who has committed an offense, in the established procedural order. However, a peculiarity of legal liability under labour and employment law is that the duties imposed on a person do not contain a specific sanction for their violation» [6, p. 592].

«Legal liability is a form of state coercion associated with the deprivation of an offender of personal, organizational or property benefits.» This definition was given by Professor, Doctor of Laws, Corresponding Member of the Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine O.F. Skakun [7, p. 693].

Lawyer P. Rabinovich gives such an interpretation of legal liability - it is «a kind of social responsibility, enshrined in the law and provided by the state the legal obligation of the offender to experience the forced deprivation of certain values belonging to him» [8, p. 134].

In the labour and employment law there is a division of legal liability into positive and negative (retrospective) legal one.

Positive legal liability is the faithful performance of their responsibilities to civil society, the rule-of-law state, the collective of people and the individual. In other words, it implies strict, perfect, proactive fulfillment of their duties or realization of the individual of his/her own duty to the public.

Retrospective legal liability – specific legal relations between the state and the offender, characterized by the conviction of the wrongful act and the subject of the offense, imposing on the offender the obligation to suffer deprivation and adverse consequences of personal, property and organizational nature for the offence. [9, с. 60].

For a more complete and accurate definition, the key features of legal liability should be mentioned:

1. The basis of liability is an offence as a specific fact of conduct, the legal qualification of enshrined in law. The signs of an offence and the sanctions that determine the tools of coercion for committing it are not subject to narrowing or extending interpretation.

2. The availability of a legal framework constituted by legal rules. They characterize the behaviour as unlawful and the sanctions include an exhaustive list of types of liability and remedies that can be applied to the offender.

3. The presence of a certain entity - a natural or legal person, who by virtue of age and mental state may be personally responsible for the act. Therefore, such a subject must have certain characteristics, and the offence should be associated with the presence of guilt, ie psychological attitude to the committed.

4. Legal liability is based on the state coercion and connected with the achievement of a specific goal - re-education, punishment of the offender and restoration of violated rights.

5. The purpose of legal liability is to identify its social necessity and effectiveness, as well as to protect the rule of law by enforcing the restoration of violated rights, termination of the wrongful status or punishment of the offender.

6. Legal liability is reflected in the occurrence of certain negative consequences for the offender, having a personal, property, organizational character.

7. Presence of special procedural form of imposing and realization of responsibility. It has normative recognition and certain stages of responsibility. Every stage has a certain value, limits and meets specified requirements [10, p. 247].

Summing all it up, it is necessary to admit there are various definitions of legal liability, each of them is true and has the right to exist.

References

1. Подорожній Є.Ю. Особливості правового регулювання юридичної відповідальності в трудовому праві. *Підприємництво, господарство і право*, 2016. №2. С. 101-104.
2. Зелена І.В. Юридична відповідальність: підходи до розуміння. *Юридичний вісник*. № 2(23), 2012. С. 10-15.
3. Луцок М. Концепція юридичної відповідальності у трудовому праві України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*, 2016. № 32. С. 252-258.
4. Трудове право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. П.Д. Пилипенка. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 536 с.
5. Сыроватская Л.А. Трудовое право : учебник. М. : Юристъ, 1998. 312 с.
6. Общая теория государства и права. Академический курс : в 2-х т. Т. 2 / под ред. М. Н. Марченко. М. : Изд-во «Зерцало», 1998. 656 с.
7. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Энциклопедический курс. Х., 2005. 840 с.
8. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Львів: Край, 2007. 192 с.
9. Баран С.О. Загальнотеоретичні проблеми юридичної відповідальності в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 56-63.
10. Зайчук О.В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права: Академічний курс : підручник. К., 2006. 224 с.

Potapenko Y. O., student of the group OA-181
Scientific supervisor – **S. I. Yusukhno.**, senior lecturer
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

INTERCULTURAL COMMUNICATION IN GLOBAL BUSINESS

The twenty-first century business environment is expanding and increasingly attracting the interest of countries from developed and developing nations of the world. As countries of the world become increasingly interdependent and interconnected because of global market and diverse consumer needs, it is critically important that participating countries and their organizations understand and appreciate one another's cultural differences in order to ensure growth and sustainability in international business. Recent studies have traced the failure of some international business ventures to three significant factors: lack of intercultural skills and competence, inability to communicate effectively at a global level, and failure to practice acceptable etiquette in business negotiations. Therefore, businesses from different countries need to appreciate the importance of understanding the cultures and values of their counterparts as well as develop intercultural communication sensitivity and decorum.

Intercultural Communication in Global Business presents foundational concepts for communicating between cultures and a framework for understanding any culture, including your own. With the globalisation of business, there has been an increasing interest in intercultural communication. Unfortunately, much of the interest is not in the scientific body of knowledge related to intercultural communications but instead is focused on learning cultural tips and etiquette for particular countries. While there is value in understanding the customs of specific cultures, it is more efficient and effective to establish a baseline understanding of intercultural communication, which can then be applied in a variety of cultures [1].

The key learning objectives for the global project manager are as follows:

- to understand the elements of culture and intercultural communication that impact your business interactions and ultimately your success as a global project manager;
- to learn how to apply a model to understand any culture, including your own;
- to enhance your skills in the dimensions of intercultural competence [2].

Intercultural business refers to business relationships with people from different cultures. Such an interaction is becoming more inevitable with the growth of globalization and the assurance that any sizable business can expect to encounter some form of intercultural business during its various transactions. This sort of business interaction can be viewed from several standpoints, including the influx of people from other cultures and the exportation of businesses to other cultures. We can distinguish mainly three kinds of business culture effects.

Business roles: the fact that the differences in cultures usually have a direct effect on the manner in which business affairs are carried out by the members of such a community. For example, cultures that do not allow women to have certain rights will also reflect this bias in the business aspect of their dealings, something that businessmen and women from other less repressive cultures would have to understand in order for them to communicate effectively.

Business law: another consideration in cross-cultural business is the manner in which the law of the foreign culture affects the manner in which they conduct their business. This is very important because most times, miscommunications may occur due to the assumption by one party to a business communication that the law in his or her country is also the same in the country of the foreign business partner. One way to avoid this miscommunication is through a conscious effort by a business to study the law and customs in a country before it ventures into that country.

Language: it is also a concern in cross-cultural business due to the fact that the language barrier must be surmounted in order for business communication to occur. Some businesses achieve this by hiring interpreters or using translation services as a medium for channelling to the other party, and also for them to decipher what the other party is trying to say [3].

International trade is the outgrowth of globalization which is driven importantly by economic interdependency and advances in technology. But the success in global business ventures will be affected by the inability of countries to understand appropriate business etiquette, customs, and values needed to conduct business among nations of the world. As a number of authors have indicated, an understanding cultural differences as well as intercultural communication competence will not only assist businesses to bridge the communication gap among countries involved in international trade negotiations but will also enable multinational and multicultural managers to manage cultural differences more effectively. Because communication is culture-bound and culture specific, it is critically important that countries involved in international business should devote time to learn, understand, and appreciate the different ethical habits and appropriate etiquette for conducting business transactions in order to establish a lasting strategic relationships and alliances. In light of the benefits and challenges of globalization in the twenty-first century expanded business operations, developing intercultural competence, and developing multicultural sensitivity and global mindset will be instrumental to the success of international business practices, transactions, and negotiations among participating nations.

Список використаних джерел

1. Chaney, L.H. & Martin, J.S. (2007). *Intercultural business communication* (4 th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
2. Martin J.S. & Chaney, L.H. (2006). *Global business etiquette: a guide to international communication and customs*. Westport, Conn: Praeger Publishers.
3. Andersen, H., and Rasmussen, E.S. The role of language skills in corporate communication. *Corporate Communications: An International Journal* 9, 3 (2004), 231--242.

Prorochenko V. V., a student of the group KPR 162
Scientific supervisor – **Shevchenko Yu. V.**, senior lecturer
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

RETAIL SALES CONTRACT AS A KIND OF PUBLIC CONTRACT

The proclamation of Ukraine as a legal state predetermines the necessity of development of socio-oriented economy of the country, whose main goal is to maintain the needs of the entire population. An important tool to meet the needs of citizens (who are the ultimate consumers of goods purchased by the retail sales contract) in high quality and safe goods, protection of their rights and interests, development of civilized market of consumer goods, improvement of living standards is the retail sales contract, which is considered to be the final legal form mediating the processes of circulation of goods, the main legal form of trading service of the population.

Nowadays, in the context of the dynamic development of modern society there is a clear tendency to expand the scope of the institute of sale. The contract of retail purchase and sale is one of the most common types of civil contracts. An important task is its proper legal regulation.

A number of researchers (A. A. Polunin, I. V. Bolocan, A. L., Dzyubenko, A. A. Penok and others) have studied various aspects of the contract of sale in general and retail sales in particular. However, some aspects of the retail contract haven't been paid much attention to.

The purpose of this paper is to find out legal nature and essence of the contract of retail sale.

The main aim of establishing the contractual relationships is the satisfaction of household needs of individuals, and the final contractual result is the quality of trade service, which involves the quality of additional services provided to the consumer and through which the latter receives certain comfort (comfort in the procurement of goods, high service culture etc.) [1, p.42].

Regulatory regulation of the contract of retail sale is carried out by Articles 698-711 of the Civil Code of Ukraine, the Law «On Consumer Protection», the Law «On E-commerce» and other normative acts, depending on what goods are the subject of the contract.

According to the provisions of part 1 Article 698 of the Civil Code of Ukraine, a retail sale contract is a contract whereby a seller who engages in the sale of a commodity undertakes to convey to the buyer goods normally intended for personal, household or other use and the buyer agrees to accept the goods and pays for them.

Considering the fact that entrepreneurs engaged in retail sale of goods on a professional basis and economically weaker consumers enter into contractual relations with retail sale, another specific feature of this contract is the publicity of this contract. In this regard, the rules laid down in Article 633 of the Civil Code of Ukraine are applied. We should mention that the terms of a public contract that do not meet these requirements are considered to be void.

Based on the definition of a public contract, which gives part 1 of Article 633 of the Civil Code of Ukraine, in a public contract one of the parties - the one who sells goods, performs works or provide services (acts as a subject of business activity). In this case, an entrepreneur can be both an individual and a legal entity, since this article does not impose restrictions.

A retail contract is considered public because the seller has a responsibility to sell the goods to anyone who addresses them. It should be noted that the terms of the public contract are the same for all consumers, except those who are legally granted the relevant benefits (Article 633 of the Civil Code of Ukraine). The seller has no right to refuse to conclude the contract if there is the proper product. Moreover, the essential and other conditions must be the same for all consumers [2], [3, p. 8], [4, p. 62].

The seller in the contract of retail sale of goods does not actually fall under the principle of freedom of contract in the part of the free choice of the counterparty, since he can not decide at his own discretion with what buyer to conclude the contract and whether it is necessary to conclude it.

The first step, which is necessary both for the conclusion of any civil contract in general and the contract of retail sale in particular, is the action of the party, which consists in the offer to conclude the contract to the other party (offer), which essentially depends on the further origin of the contractual relationship.

V.V. Denysyuk stresses that the legislation does not impose any specific requirements on the form of public offering. That is, it can be done both verbally and in writing, or by committing so-called conclusive actions [5, p. 92].

The contract of retail sale of goods, like all civil contracts, contains two main stages of the contract - the offer and acceptance. This contract refers to an agreement of accession, where the acceptor actually joins the conditions set in advance by the offeror [6, p. 103].

The implementation of the rules on public contracts should be related to the nature of the actual activity carried out by an organization (legal entity) or an individual (a subject of business entity), and not to the main purpose of its activity.

In conclusion, the retail sale is formulated in the provisions of the Civil Code of Ukraine as a kind of contract of sale. This means that, firstly, it is characterized by generic features of the sale as a type of contract, and secondly, it has excellent qualities that determine the specifics of legal regulation. The peculiarity of the contract of retail sale is a public offer. It should be noted that the mentioned contract is a contract of accession because its terms are not consistent with the buyer.

References

1. Цивільне право України: курс лекцій: у 6-ти томах. Т. 5. Книга 1. Загальні положення зобов'язального права / За ред. Р.Б. Шишки. Харків: Еспада, 2005. 177 с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV (з под. змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Дата звернення: 20.04.2020).
3. Болочан І. В. Договір роздрібної купівлі-продажу як різновид публічного договору. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. Вип. 12 (2). С. 8-10.
4. Полуніна О.О. Договір роздрібної купівлі-продажу за цивільним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Полуніна Ольга Олександрівна. Одеса, 2016. 214 с.
5. Денисюк В.В. Оферта як стадія укладення цивільно-правового договору. *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 14. С. 91-95.
6. Паєнок А.О. Правова характеристика порядку укладення договору роздрібної купівлі-продажу товарів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 5, том 1. С. 102-107.

SAFETY AS A VITAL ASPECT OF TOURISM DEVELOPMENT

Safety and security have been identified as one of the five global forces that would drive the tourism industry in the new millennium. In tourism, safety is one of the first things to consider. For many countries, tourism is considered as having a great economic importance, with quite a large share in the country's GDP. Hence, the number of foreign tourists is highly important. Worldwide the threats and dangers are more frequent, and consequently tourists are becoming more aware of the necessity of a safe destination. Foreign tourists are educated in the spirit of tourist safety, and when choosing a particular destination, this aspect is of utmost importance. The image of the country or any tourist destination depends on the quality of the tourist products, which include not only the natural and cultural patrimony or the economic environment, but also the social and political climate, state order and citizens' safety. A country with a good image for safe tourism can use it as a competitive advantage and attract different segments of the international tourism market.

Although many disciplines make a clear distinction between security and safety, tourism scientists and professionals do not. Security is often seen as protection against a person or thing that seeks to do harm to another one. Safety is often defined as protecting people against unintended consequences of an involuntary nature. In the case of the travel and tourism industry, both a safety and a security mishap can destroy not only a vacation but also the industry. It is for this reason that the two are combined into the term "tourism surety". Tourism surety is the point where safety, security, reputation, and economic viability meet. Surety refers to a lowering of the probability that a negative event will occur.

Students of tourism surety divide the field into six component parts or challenges. These challenges are:

- **Visitor Protection.** Tourism surety assumes that security professionals and police will need to know how to protect visitors from locals who might seek to do them harm, from other visitors who may be in transit for the purpose of committing crime, and less than honest staff members. Finally, tourism surety seeks to protect the visitor from tourism professionals who may be willing to commit fraud or sell them a product that is defective.

- **Protection of Staff.** A tourism industry that does not care about its staff cannot long survive. The second aspect of a tourism surety program is to find ways to assure that honest staff members can work in an environment that is crime free and not hostile.

- **Site Protection.** It is the responsibility of tourism surety specialists to protect tourism sites. The term site can mean anything from a place of lodging to an attraction site.

- **Ecological and Health Management.** Closely related to and yet distinct from site security is the protection of the area's ecology. No tourism entity lives in a vacuum. The care of a locale's streets, lawns, and internal environment has a major impact on tourism surety. Ecology, however, should not only be restricted to the physical; it also involves the cultural ecology.

- **Economic Protection.** Tourism is a major generator of income on both national and local levels. As such it is open to attack from various sources. For example, terrorists may see a tourism site as an ideal opportunity to create economic havoc.

- **Reputation Protection.** You only need to read the newspaper to note that crimes and acts of terrorism against tourism entities receive a great deal of media attention. The classical method of simply denying that there is a problem is no longer valid and is counterproductive to a tourism locale's best promotional efforts. When there is a lapse in tourism security, the effect is long term. Some of the consequences to a locale's reputation include the locale's moving from upper to lower class clientele, the need to drop prices, the general deterioration of the site, and the need for a major marketing effort to counteract the negative reputation.

Safety and security have always been indispensable condition for travel and tourism. But it is an incontestable fact that safety and security issues gained a much bigger importance in the last two decades in tourism. Changes in the world during the last two decades were enormous. Due to terrorist acts, local wars, natural disasters, epidemics and pandemics, that we were witnesses to, security has significantly decreased. The travel and tourism industry could not avoid the negative impacts and consequences of these events. Moreover, some of these events manifested the vulnerability of tourism both on global and regional levels. Therefore, this fact necessitates the research and study of the relationship between security issues and tourism. Studying problems of safety and security became vital for the tourism industry.

Safety and security issues in travel and tourism came to the front by the evolution of the mass tourism from the beginning of the 1950s. The main reasons determining this evolution process are enumerated hereinafter:

1. Travel and tourism is not any more an activity of a narrow social stratum or class but the whole widening middle class is getting progressively involved into it. This is direct result of the growth of personal incomes and free time in the developed countries.

2. Tourism scope covers more and more countries and regions in the world and not only highly developed countries enabled to generate out-going tourism flows are getting involved in tourism but also countries of the so called third world. For them tourism is part of their economic development strategy.

3. The rapid and scenic development of transport (aviation, automotive industry) contributed to the rise of (geographical) mobility. Due to these reasons the safety and security issues gained a bigger and bigger importance as the tourism itself became one of the largest industries in the world economy.

Tourism industry is facing an unprecedented challenge from Coronavirus disease 2019 (COVID-19). The global pandemic has grounded airplanes, shut down hotels, and affected the tourism industry in many ways. However, travel and tourism have also enabled the virus to become a global issue.

The tourism sector is currently one of the hardest-hit by the outbreak of COVID-19, with impacts on both travel supply and demand. This represents an added downside risk in the context of a weaker world economy, geopolitical, social and trade tensions, as well as uneven performance among major outbound travel markets.

Considering the evolving nature of the situation, it is too early to estimate the full impact of the COVID-19 on international tourism. For its initial assessment, UNWTO takes the SARS scenario of 2003 as a benchmark, factoring in the size and dynamics of global travel and current disruptions, the geographic spread of COVID-19 and its potential economic impact:

- As of today, UNWTO estimates that in 2020 global international tourist arrivals could decline between 20-30%, down from an estimated growth of 3% to 4% forecast in early January 2020.

- The World Travel and Tourism Council has warned the COVID-19 pandemic could cut 50 million jobs worldwide in the travel and tourism industry.

- Once the outbreak is over, it could take up to 10 months for the industry to recover.

This impact would depend on how long the epidemic lasts. In the wake of the coronavirus pandemic, few industries have fallen as far and as fast as tourism. Taking a snapshot of tourism losses is difficult, as the data changes as quickly as the virus spreads. Losses come daily. So, safety and security are vital and are of utmost importance for tourism industry development.

Список використаних джерел

1. István Kôvári, Krisztina Zimányi. Safety and security in the age of global tourism. URL: file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D0%BD%D1%8F/Downloads/10_Kovari_Safety_Apstract.pdf

2. David L. Edgell, Sr, Maria DelMastro Allen, Ginger Smith, Jason R. Tourism Policy and Planning Yesterday, Today and Tomorrow. Elsevier Inc, 2008. 441 pp.

3. Tourism and COVID-19. URL: <https://www.unwto.org/tourism-covid-19>

Natalia Chiipesh, PhD student
Supervisors - **Maksym Dubyna**, Doctor of Economics, Professor
Svitlana Lytvyn, PhD, Associate Professor
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

PROSPECTS FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE CREDIT MARKET

The credit market of Ukraine is at the stage of development and implementation of innovative products in its activities. Under conditions of the right direction in innovative development, Ukrainian credit institutions will be able to become competitive in the international market of credit services, improve the quality and speed of their provision and distribute in accordance with the consumer's needs, will only have a positive impact on the country's credit system.

The term "innovation" is interpreted by modern economic science as "the end result of innovative activity, which is embodied in the form of a new or improved product introduced on the market, a new or improved technological process that was used in practice, or in a new approach to social services" [1;5]. We are talking about creating a credit product that has more attractive consumer properties compared to the existing one, or a qualitatively new product that can satisfy previously unaccounted consumer's needs, or using more advanced technology for creating a credit product.

The emergence of innovations in the credit services market is caused by the continuous movement of entrepreneurial activity, the desire to seize the majority of the market coming in, about innovations in the credit market of foreign countries, as well as periodically occurring crises in the financial sector (general or private), which is an incentive to increase activity in the field innovations aimed at improving the financial stability of the bank [6]. Innovation in the credit sector is the end result of the innovation activity of a credit institution that has received implementation in the form of a new or improved loan product or service that has been put into practice [8; 9]. So, in modern conditions, the introduction of innovation is one of the most effective tools in the competition.

The concept of a new credit product is determined by the following criteria:

- developed by a credit institution to meet consumer's needs and does not have a similar product on the market;
- already exists in the list of services of the institution and is used in one of the segments of consumers, but not withdrawn to another;
- implemented on the basis of the analysis of the credit market and the assessment of the commercial feasibility of creating a copy of an existing product on the market.

The term "innovation" can be applied to all innovations in all areas of the credit institution functioning, that has a positive economic or strategic effect, an example of which is an increase in the client's base of a credit institution, an increase in market share, reduction in transaction costs, etc., or create the conditions for the above [4; 7]. The innovation process associated with the creation, development and dissemination of innovation covers all aspects of the institution: from developing an idea to its practical implementation. However, a credit product or transaction that is new only to this institution, but has been implemented in other institutions on the financial market for a long time, cannot be considered an innovation in the market of credit services.

It is necessary to determine reasons that define the need for innovation in lending, namely:

- the need to ensure the profitability of the credit institution, and not only in the short, but also in the long term;
- the institution's ability to produce new revenue streams through the introduction of innovative services, high quality customer service, distinguishes a financial intermediary from its competitors;
- improving operational efficiency, requires the introduction of innovations that help reduce the cost of certain operations while improving the quality of service;

- compliance by credit institutions with the requirements of state regulation of credit activities aimed at ensuring stable and reliable functioning of the country's credit market by controlling the risks assumed by financial intermediaries;

- the desire of credit institutions to create and maintain the image of a modern dynamic financial institution that is sensitive to changing needs of consumers, is interested in solving their financial problems, provides comfortable and affordable service;

- significant shifts in the structure and nature of consumers' needs in credit services that have occurred in recent decades [1, 8; 9].

The development of the credit services market in the field of the remote service model is taking place due to a number of objective reasons in the economic and social environment in which credit institutions operate, and in the first place - changes in the consumers' lifestyle, automation of credit operations, increased competition, the introduction of new information technologies that force the development of modern financial and credit institutions. This is a reflection of the innovation process that is constantly taking place in credit institutions and allows them to conduct their activities on the financial market in the conditions of fierce competition and a dynamic macroeconomic situation in order to ensure the growth of economic development. So, the analysis of factors influencing the innovation process in credit institutions is very relevant from both theoretical and practical points of view, as it allows to increase the validity of the choice and the effectiveness of the implementation of financial institutions innovations.

Often, domestic credit organizations are faced the problem of choosing between two options for obtaining information technologies: to produce independently or use existing ones (for example, those developed in the foreign market) as a way to increase competitiveness on the credit services market. The most promising innovative services that should be introduced by Ukrainian credit institutions are Internet acquiring, Private Banking and the like.

Internet acquiring, as a component of e-commerce, is the activity of a credit institution, which includes settlements with e-commerce organizations for transactions performed using bank cards on the Internet [3].

Private Banking is a system of relations between a client and a credit organization, which is characterized by a personal approach to the consumer, comprehensive services and high-quality service [2].

Thus, innovations in the credit services market are the final result of the innovation activity of a credit institution, which has been implemented in the form of a new or improved credit service, which has been put into practice. The implementation of innovative credit projects is a priority in the development of credit institutions and gaining competitive advantages on the Ukrainian credit services market. The reasons for the need for innovation are: increasing the profitability of the credit institution; the creation of new sources of income through the introduction of innovative technologies; increased operational efficiency; the formation of a modern image of a credit institution.

References

1. Vikulov V.S. Typology of financial innovations. *Financial management*. 2004. № 6. S. 75-83
2. Dubina M.V., Zhavoronok A.V., Marich M.G. Modern development of VIP-banking in Ukraine. *Market infrastructure*. 2019. №36. Pp. 385-392. DOI:<https://doi.org/10.32843/infrastruct36-60>
3. Dubina M., Sheremet O. Development of e-banking: world and domestic experience. *Problematic perspectives of economy and management*. 2019. No. 2 (18). Pp. 154-162
4. Yegoricheva S.B. Theoretical aspects of banking innovation. *Finance of Ukraine*. 2010. № 8. P. 84-95
5. Lakosnik E. Banking innovations in emerging markets. *Banking practice abroad*. 2006. № 7. P. 13-28
6. Mostovenko N.A. Features of competition in the market of banking services. / Economic Sciences. Accounting and Finance Series: Coll. of sciences. works / Lutsk State Technical University. Lutsk., 2007. P.19-26
7. A.V. Muravyova, Banking Innovations: Factor and Structural Analysis of Information Technologies. *Banking services*. 2004. № 9. S. 2-37
8. Popovenko N.S. Innovative processes in banking. *Economic space*. 2008. № 15. P. 99-104
9. About innovation activities: Law of Ukraine dated July 4, 2002, No. 40-IU. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (accessed: 02/20/2020)

Yusukhno S. I., senior lecturer of the FLSP department,
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

DEVELOPING INTERCULTURAL COMPETENCE THROUGH LEARNING FOREIGN LANGUAGES

In a globalized world, intercultural competence creates the basis for mutual understanding and successful cooperation of Ukrainian professionals with foreign partners. During intercultural communication, the Ukrainian professionals have to communicate in a foreign language, and a high level of their competence creates the basis of their competitiveness and mobility in the world labor market. Therefore, fluency in foreign languages and knowledge of the intercultural communication process should become indispensable elements of the qualifications characteristics of modern professionals.

The main purpose of learning a foreign language is the formation of intercultural competence, which involves informing students about the characteristics of another culture and equipping itself with methods of its analysis, the psychological preparation of young people for the perception of cultural differences and learning the personal and professionally important qualities that ensure effective professional interaction.

Intercultural competence also contributes to a greater awareness of native culture and national self-identification. In order to practice intercultural learning, students need to broaden their background knowledge of the world, learn about national phenomena known to the average member of another linguistic and cultural community, as well as a professional thesaurus, which is required for professional communication of specialists. Thanks to the acquired knowledge from their foreign language classes, students form a worldview, transform their values and learn effective communicative behavior.

The results of intercultural communication greatly depend on the content of the information exchanged by communicators. Future professionals should be aware that there are "safe" topics (weather, children, pets, etc.) during intercultural communication, as well as "dangerous" topics (political views, religious beliefs, ethnic and racial issues, etc.) that through outlook differences can cause disputes and even conflicts. In such cases, participants in intercultural communication need communicative flexibility, which is, in particular, the ability to "switch" topics in the event of an unpleasant situation during intercultural communication. Neutral topics are usually professional, scientific or everyday ones.

The process of learning foreign languages, the outcomes of intercultural communication are significantly influenced by the use of non-verbal means, which may be necessary for regulating the communication process, building a psychological contact between partners and expressing people's emotions and reactions to the situation.

Students should be aware that non-verbal communication in an intercultural context causes more problems than verbal, as people often do not realize that there are significant differences in the meaning of gestures, postures, views, actions, movements, touches, distance of communication, etc. For an adequate interpretation of non-verbal signs, it is necessary to know not only their meaning in another culture, but also the social situations in which they apply.

Scientists have proven that a person's ability to use the language (native and foreign) flexibly as a means of communication means that he / she is aware of the peculiarities of the culture reproduced in the language. Mastering verbal and non-verbal means of language is necessary to form a national "picture of the world" of each culture, which is the basis for comprehending its meanings.

Therefore, the mother tongue and culture play a special role in shaping the experience of intercultural communication, as well as the development of communication skills within the native culture. Continuous contrastive analysis of linguistic material and comparison of cultural realities

contribute, in turn, to a deeper knowledge of the native language and culture, as well as the awareness of one's cultural identity.

The participants of intercultural communication, who represent different languages and cultures, often experience anxiety, uncertainty, and sometimes even stress, fear and "culture shock" in the process of their direct communication. A special psychological state can occur in situations of intercultural communication. It happens primarily because professionals have to use a foreign language, and the level of its knowledge can limit their ability to understand the partner in communication, as well as to express their thoughts and intentions, as well as adhere to the system of values and norms of communicative behavior familiar to their culture. The cultural and linguistic code has a link to the mentality and national character of its carrier; the need to change codes that occurs in the process of intercultural communication causes various communicative "failures" and misunderstandings.

Future professionals need to understand that achieving mutual understanding in the process of intercultural communication is possible only through the intercultural dialogue. Its essence is the subject-subject relations between representatives of different cultures and intercultural tolerance, based on the recognition of equality of cultures, openness and respect for the values of another culture, kind and tactful attitude, readiness for understanding and interaction, as well as a communicative activity. Just being able to speak the language does not achieve these intentions.

Thus, in order to achieve mutual understanding in the process of intercultural communication, future professionals need to acquire knowledge about another culture and gain experience in its perception, analysis, comparison and evaluation. They have to get psychologically prepared for the peculiarities of the process of intercultural communication; acquire experience of emotional attitude to various facts of another culture. Moreover, it is essential to learn how to manage their feelings and psychological reactions; reject stereotypes; develop a willingness to change their views on another culture and their personal qualities; and strive to study the language of other people more deeply. All these factors will help to understand the essence of another culture, its values, and the communicative behavior of its speakers, etc.

Список використаних джерел

1. Fantini, Alvino and Tirmizi, Aqeel, "Exploring and Assessing Intercultural Competence" (2006). World Learning Publications.
  2. Leung, K., Ang, S. and Tan, M.L. (2014), 'Intercultural Competence', Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behaviour.
  3. Holmes, P. (2009). Intercultural competence: Asia Pacific Region: Concepts, methods, and tools for intercultural competence and mediation. Report for the State of the Arts and Perspectives on Intercultural Competences and Skills, UNESCO.
  4. Hymes, D.H. (2010). Communicative competence. In J.B. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics (pp. 269-293). Baltimore, MD: Penguin.
-

Зогова М. Ю., студентка гр. 1974-ЛК
Научный руководитель – **Дорняк А. Л.**, ст. преподаватель
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

РОЛЬ ПРОСТРАНСТВА В МЕЖКУЛЬТУРНОМ ОБЩЕНИИ

Каждый человек в процессе существования определяет некий объём пространства вокруг себя как его собственный, и нарушение этого пространства рассматривает как вторжение во внутренний мир, как недружественный поступок. Поэтому общение людей всегда происходит на определённом физическом расстоянии друг от друга. Это расстояние является важным показателем типа, характера и широты отношений между людьми.

Однако известно, что зоны и соответствующие им коммуникативные дистанции колеблются в зависимости от таких факторов, как рост, пол, личностные особенности людей, социо- и этнокультура, плотность населения местности, в которой вырос и проживает человек, и некоторых других. Люди, которые выросли в редконаселённых районах, в сельской местности, требуют для себя большего личного пространства по сравнению с теми, которые выросли в крупных городах. Люди, привыкшие к одиночеству, больше ориентированы на самих себя и имеют обычно более протяжённую личностную дистанцию, чем экстраверты, направленные на других и любящие общаться [1].

Величина дистанции зависит также от нервно-психологического здоровья человека, его статуса, намерений по отношению к другому человеку. Выяснено, что дистанцирование происходит на бессознательном уровне.

Вопрос пространственного расстояния между людьми изучали ещё в пятидесятых годах XX века. Эдвард Холл предполагал, что принцип общения с людьми зависит от того, насколько близко человек позволяет к себе приближаться [2].

Проксемика – это один из способов невербального общения. Таким образом, человек выражает свою предрасположенность к близкому общению с определёнными индивидами через расстояние между ними. В каждой этнической культуре существуют свои каноны проксемики. Например, у цыган женщины и мужчины в застольях сидят в разных комнатах. Поэтому в зале московского ресторана «У яра» столы разделяет проход. Слева сидят женщины и дети, справа – мужчины.

Другими словами, проксемика – это пространственная дистанция между людьми, которая является общепринятым показателем при определённом контакте. В разных ситуациях, начиная от собеседования и заканчивая свиданием, два человека стараются придерживаться определенных правил. Одним из них является дистанция между собеседниками. В связи с этим различают интимную, личную, социальную, публичную дистанции.

Интимная дистанция

Данная дистанция, как и другие, имеет два интервала: далекий и близкий. В эту зону мы допускаем только тех людей, которых считают наиболее близкими: родителей, супругов, детей, друзей, любимых людей.

Что касается близкого интервала, то в этом случае можно говорить о непосредственном контакте с человеком; собственно, это будут прикосновения, объятия и т. д.

Далекий интервал подразумевает расстояние от 15 до 45 сантиметров, в зависимости от того, насколько тесно вы общаетесь с человеком в данный момент. Хотя подобное общение предполагает определенное расстояние, в эту дистанцию также могут входить прикосновения, помимо этого могут быть взгляды и тому подобный близкий контакт.

Интересным фактом является то, что люди, которые привыкли улаживать сложившиеся конфликтные ситуации мирно, нуждаются в гораздо меньшем расстоянии между собой и своим близким собеседником. А те, у кого отмечено жестокое отношение к людям в целом

и в частности к определенному человеку, требуют большего расстояния в общении даже с самыми близкими людьми.

Личная дистанция

Идеальное расстояние для повседневного общения, которое выделяет проксемика – это личная дистанция. Составляет она около метра.

Обычно на таком расстоянии принято общаться с друзьями, знакомыми, некоторыми коллегами по работе. Такая дистанция считается оптимальной для того, чтобы решать повседневные вопросы.

Наука проксемика определяет, что вторгнуться в вашу зону комфорта сможет только действительно близкий человек.

Что касается романтических отношений: обычно собеседники допускают интимное общение, если длительное время находились на личностном расстоянии. Если рассматривать рабочую обстановку — люди, общающиеся на такой дистанции, хорошо работают в команде, а партнеры по бизнесу чаще заключают взаимовыгодные договоры.

Социальная дистанция

Не менее важная дистанция, которую выделяет проксемика, – это социальная. Также иногда её называют общественной. Расстояние между людьми определяется в 120-400 см. Обычно такая дальность бывает между малознакомыми людьми, которым необходимо о чем-то поговорить или прийти к решению какого-либо вопроса.

В деловом общении одним из самых ярких примеров становятся переговоры. Некоторые собеседники в таких условиях видят друг друга впервые, но при этом последует решение вопросов о дальнейшем сотрудничестве. Такое общение ни к чему не обязывает и может закончиться после первой встречи.

Публичная дистанция

Также социальная психология выделяет четвертый тип дистанции, которая является самой дальней – публичная. Особенность её в том, что на таком расстоянии можно выступать перед большим количеством людей. В связи с этим данное расстояние начинается от 3,5 метра и может увеличиваться буквально до бесконечности.

Многие из нас видели пример такой дистанции, которую выделила проксемика: общение со слушателями на лекции, выступление в цирке, театре, концертном зале. Все эти ситуации подразумевают общение с большим количеством людей, при котором выступающий находится на далеком расстоянии от них.

Поскольку выступающий обычно не знает всех присутствующих, нарушение пределов такой зоны вызывает разные последствия. Во многом это зависит от сложившейся ситуации. Когда преподаватель вплотную приближается к студенту, это может вызывать у слушателя гордость, страх и опаску, ощущение неловкости, а у некоторых даже гнев.

В соответствии с этими дистанциями различаются классы жестов – социальные, личные, интимные и т. д. Например, для скандинавов дистанция может восприниматься как интимная или личная, в то время как латиноамериканская или арабская культура расценивает это расстояние как социальную дистанцию. Различные социальные и культурные кинетические параметры играют в проксемике разные роли. Например, в женских парах расстояние между участниками коммуникативного акта меньше, чем в мужских, хотя с возрастом оно возрастает. В мужских же парах наоборот. В стрессовых ситуациях также расстояние уменьшается по сравнению с обычным. В групповом пространстве люди, сидящие в первых рядах в зале, оцениваются обществом как имеющие более высокий социальный статус. Даже за круглым столом, где, казалось бы, все сидят в равном семантически значимом пространстве, в зависимости от приближенности к наиболее важному лицу, оценивается статус сидящих.

Большое значение для осуществления межкультурной коммуникации играют зональные пространства между находящимися в контакте персонами, их называют еще **ПРОСТРАНСТВЕННЫЙ ПУЗЫРЬ**.

В Латинской Америке, средиземноморских странах и некоторых арабских странах пространственный пузырь, как правило, меньше, нежели чем в Западной Европе, Северной Америке и Австралии. В Бразилии разговоры зачастую происходят на таком близком расстоянии, что западноевропейец или американец начинает испытывать значительный дискомфорт, что вынуждает его автоматически отступить назад или попытаться спрятаться за стулом или столом, в то время как бразилец будет все время пытаться сокращать это расстояние и устранять со своей дороги мешающие предметы. Таким образом, социальная дистанция в Латинской Америке как минимум частично соответствует интимной зоне западноевропейца.

Социальная дистанция для русских также меньше, чем у бизнесменов из США, хотя не такая близкая, как это принято в Латинской Америке. Для американцев близкое расстояние, т.е. интимная и личная зоны, составляет от 15 см до 1,2 метра, поэтому их общение даже с западноевропейцами может приводить к недоразумениям, т. к. они будут предпочитать большую дистанцию для бесед, чем это принято, скажем, в Дании. Бессознательное стремление датчанина уменьшить дистанцию будет расценено американцем как стремление оказать давление или сексуальный намек.

Для каждой культуры характерно свое пространство в общении. Для человека одной культурной принадлежности может быть не комфортна социальная дистанция человека другой культурной принадлежности, в то время, как второй не будет ощущать какого-либо дискомфорта.

Для каждой культуры характерно свое пространство в общении. Все это демонстрирует значение и силу дистанции, а также показывает, что в межкультурном общении нужно быть толерантным при нарушении личных пространств, изучать пространственный менталитет других культур и учитывать этот невербальный фактор коммуникации.

Список использованных источников

1. Understanding the Unique Concept of Proxemics in Different Cultures// [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://socialmettle.com/understanding-proxemics-in-different-cultures> – Дата доступа: 01.04.2020.
2. Проксемика: правильная дистанция и расстояние в разных ситуациях общения // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.elitarium.ru/distancija-obshhenie-proksemikasamoocenka-prostranstvo-jazyk-tela-psihologija/> – Дата доступа: 01.04.2020.

Исакова М. В., студентка гр. 1974-ЛК

Научный руководитель – **Дорняк А. Л.**, ст. преподаватель

*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

МОДНЫЕ СЛОВА ИЛИ «BUZZWORDS» В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Нынешнее понимание моды чуть ли не противоположно, потому что сейчас мода – это чаще всего подражание без чувства меры. Что такое мода? Стремление человека соответствовать чему-то. И эта тяга, это страстное желание может быть выражено весьма неумеренно. Конечно, в первую очередь говорится о моде на слова. Распространение одного слова превращает его в назойливое насекомое, жалящее наш слух. Навязчивое повторение одних и тех же слов (*проект, тренд, актуальный, инновации, озвучить, тусовка, эксклюзивный, формат, успешный, конкретно, позитив, креативный, бренд, в шоке, «в шоколаде», это не есть хорошо* и пр.) говорит о бедности словаря, о слабом владении ресурсами родного языка. Модное слово – это когда самого слова хватает с избытком и в ущерб другим словам.

Для русского человека оценка «модное слово» всё же скорее отрицательная. Более того, отмечается скрытая в модном слове не заслуженная популярность. Такие слова, как

стипендия, сессия, учёба, маршрутка, семья, родители, здравствуйте, дом, сколько бы их ни повторять, будут частотными, востребованными, но только не модными. Почему? Да потому что применение этих слов оправдано необходимостью, чего не происходит с модным словом, смысл из которого выветривается на сквозняке моды.

Модные слова и выражения возникают, как эпидемия, внезапно, распространяются стихийно, а избавление от них – долгий процесс, болезнь должна изжить сама себя. Очевидно, что мода меняется, и уже ушли в небытие когда-то модные слова: *перестройка, как бы, власти предрежающие, харизма, спонсор, о'кей*. Конечно, эти слова продолжают оставаться в языке, просто их популярность пришла в соответствие с необходимостью, и слово стало не модным, а обычным, нормальным.

Модные словечки, или клише (*buzzwords, trendy talk, catchphrases*) – особый род новых слов и речевых конструкций, которыми злоупотребляют в повседневной жизни, в коммерции, пропаганде и профессиональной деятельности для создания впечатления осведомлённости говорящего и для придания чему-либо образа важности, уникальности или новизны.

- вместо того, чтобы сказать 'view' or 'see things, people' 'perceive' them
- полюбился суффикс 'ize', который теперь добавляют почти везде: *productize, monetize, incentivize*

- вместо того, чтобы сказать 'equal', говорят 'coequal'

В языке, равно как и в жизни действует правило: все хорошо в меру, поэтому старайтесь избегать чрезмерного использования клише и пустых слов, делайте свою речь более яркой и живой!

Фундаментальными признаками «модного» слова являются его современность, актуальность, относительная новизна и частотность. Критериями принадлежности слова к категории «модных», помимо социолингвистических (частотность) и психолингвистических (ощущение говорящими новизны и современности слова, его одобрение хотя бы частью узуса), являются также метаязыковые высказывания-рефлексивны, в которых отражается «социокультурное умонастроение».

Облик «модного» слова во многом определяется характерным для последних десятилетий вхождением в публичную жизнь тех групп людей, которые, как носители языка, в большей мере ориентированы на жаргон, чем на строгие литературные нормы. Снижение уровня речевого стандарта приводит к тому, что «модными» в общем языке становятся жаргонные или просторечные единицы.

«Модное» слово характеризуется расширением сочетаемости, следствием которого становится семантическая расплывчатость, даже «опустошенность» семантики. Значение ряда «модных» слов может быть охарактеризовано как амбивалентное. Амбивалентность характерна и для прагматического содержания «модных» слов, которые нередко соединяют в себе мелиоративную и пейоративную оценочность.

Категория «модных» слов не гомогенна по своей природе: с одной-стороны, она содержит единицы, которые заслуживают анализа и поощрения к их использованию, так как они обладают большей образностью и эмоциональной насыщенностью; с другой – в этой категории немало слов, отражающих «транзитный» период современного русского языка. «Модное» слово диалектически сочетает в себе черты избранности и массовости. «Модное» слово — слово частотное, а; значит — массовое. Но, чем быстрее аккумулируется это качество; тем стремительнее путь «модного» слова к своему исходу – к потере модного ореола.

«Модные» слова представляют собой пластичный слой лексики, обладающей социальной и психологической обусловленностью. Данные слова обозначают то, что обладает в восприятии носителей языка престижностью и предметной ценностью и отражают особенности ментальной картины мира носителей данного языка и культуры в определенный период времени.

Как происходит перерождение слов из простых в модные? Мне кажется, дело в одном свойстве человека — повторять сказанное другими. Да ещё если сказано не равным по социальному положению, а вышестоящим, то это увеличивает шансы слова стать модным.

Причём ведь модным может быть не только заимствованное или жаргонное слово. В конце 90-х вдруг стало модно говорить о *гуманитарной помощи* и *милосердии*. Сейчас эти слова заняли своё место в современном лексиконе. Могу привести пример и не из российской жизни, ведь языковая мода не имеет границ. В 1999 году в Польше встречали на своей земле главу римско-католической церкви папу Иоанна II, поляка по происхождению. Отношение к этому человеку самое благоговейное, и его выступления ждали как некоторого откровения. В своей речи Иоанн II говорил о том, как много ещё вокруг бедных, которых надо замечать и которым надо помогать. На следующее утро частотность слов бедный, бедность возросла во много раз, слово надолго стало модным.

Проведенные исследования свидетельствуют о том, что хотя языки сильно отличаются друг от друга, но их модные слова имеют больше сходств, нежели отличий [1]. Это можно объяснить тем, что самым главным производителем, носителем и потребителем той или иной языковой моды является молодежь, у которой есть общее эстетическое предпочтение для выражения – это стремление к свежести, нетривиальности, оригинальности, демонстративности, и разрыву с предшествующей традицией. И вследствие этого языки этих «реформаторов и новаторов» нередко приобретают общий характер, как в аспекте их происхождения, так и семантики и функции [2].

Неоспорим тот факт, что сегодня в современном русском и английских языках наблюдается подлинный языковой «карнавал». Тем не менее, на это люди смотрят по-разному: одни поддерживают, другие выступают категорически против. Нам представляется, что язык, как живой и живучий организм, вполне способен сам себя защитить, а популярность подобных модных слов легко объяснима тем, что это нужно самому языку: в нашем сознании, в культуре появляются новые смыслы, новые понятия, для которых недостает словесной оболочки. Именно в таком смысле можно сказать, что языковые инновации могут способствовать реализации новых идей и замыслов, отчего нам представляется перспективным изучение модных слов и языковой моды в целом.

Любой язык подразумевает использование модных, жаргонных слов как своего рода междометий или просто способов связи предложений, не выражающие отрицательных эмоций и не несущие тяжелой смысловой нагрузки. Тем не менее, бессмысленность подобной формы речи, лишённой какого-либо назначения, кроме желания индивида показать свои познания, тем самым впечатлить собеседника, малопривлекательна и вряд ли сможет служить свидетельством вкуса и красноречия. Скорее это проявление языковой болезни-бездумности и отрицания норм, примитивизма и языкового атавизма, присущего молодому поколению. Отвернуться от этого, сделать вид, что этого не существует, можно, но называется это ханжеством, по-видимому, в определённый период роста возникновения подобных слов приходится переболеть этой болезнью, чтобы, преодолев её первобытную стихию, осознать достоинство и силу языка.

«Модные» слова представляют собой пластичный слой лексики, обладающей социальной и психологической обусловленностью. Данные слова обозначают то, что обладает в восприятии носителей языка престижностью и предметной ценностью и отражают особенности ментальной картины мира носителей данного языка и культуры в определенный период времени.

Список использованных источников

1. Чэнь Хуань, Модные слова в русском и китайском газетном тексте: происхождение, семантика, функции [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/modnye-slova-v-sovremennom-russkom-i-kitayskom-gazetnom-tekste-proishozhdenie-semantika-funksii/viewer> – Дата доступа: 01.04.2020.
2. The global language monitor [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://languagemonitor.com/covid-19/infodemic-accepted-as-english-language-word/> – Дата доступа: 01.04.2020.

Секція 10	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА
Секция 10	АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВА
Section 10	ACTUAL PROBLEMS OF SOCIETY

*Голова секції – д.е.н., професор **Забаиштанський М.М.**, директор
Навчально-наукового інституту бізнесу, природокористування і туризму*

Підсекція	УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТА ЕКОНОМІКА ПРАЦІ
Подсекция	УПРАВЛЕНИЕ ПЕРСОНАЛОМ И ЭКОНОМИКА ТРУДА
Section	PERSONNEL MANAGEMENT

Голова підсекції	<i>д.е.н., професор Кичко І.І., професор кафедри управління персоналом та економіки праці</i>
Секретар	<i>к.е.н., доцент Мекишун Л.М., доцент кафедри управління персоналом та економіки праці</i>

Багмет А. В., Пархоменко А. В., здобувачі вищої освіти, гр. ЗМУПп-181
Науковий керівник – **Хмелевський С. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Ядро будь-якого виробничого підприємства, його головне багатство – люди. Саме працівникам підприємства відведено основну роль у забезпеченні його функціонування та розвитку. З одного боку, вони є лише виробниками продукції, а з іншого – саме люди є найважливішим ресурсом виробничого підприємства для реалізації поставлених цілей та завдань. Трудовий колектив – основний осередок, який єднає всіх працівників виробничого підприємства для досягнення певної його цілі. Вагу трудових колективів виробничих підприємств важко переоцінити. Від ефективності, результативності та якості роботи працівників залежить розквіт виробничого підприємства та й усього суспільства загалом.

Майкл Армстронг зазначає, що управління трудовими ресурсами – це «стратегічний і послідовний підхід до управління найціннішими активами організації – людьми, які в ній працюють і роблять індивідуальний і колективний внесок у досягнення її цілей, підтримуючи постійну конкурентну перевагу компанії» [1].

Інші західні дослідники Джордж Мілкович і Джон Бодро пропонують розглядати управління трудовими ресурсами як «серію рішень у сфері відносин із найманими працівниками, які впливають на ефективність діяльності співробітників і організації у цілому».

Вітчизняні дослідники зазначають, що «управління трудовими ресурсами виробничого підприємства – це дуже складний і багатогранний процес, у якому задіяно багато різноманітних ресурсів, у тому числі людських, фінансових і матеріальних», а також визначають його як специфічну сферу управлінської діяльності, головним об'єктом якої є люди, які входять у певні соціальні групи, трудові колективи [4].

Головним завданням управління персоналом виробничого підприємства у сучасних умовах є поєднання ефективного навчання персоналу, підвищення кваліфікації та трудової

мотивації для розвитку навиків працівників та стимулювання їх до виконання робіт більш високого рівня. Тому співробітники фірми постійно повинні намагатися підвищувати свій культурний і освітній рівень. Це може виражатися в безперервному підвищенні свого професіоналізму і розвитку особистих культурних переваг.

Ефективно створена система управління персоналом на виробничому підприємстві сприятиме:

- підвищенню рівня мотивації працівників на підприємстві;
- зростанню продуктивності праці;
- регулюванню та усуненню недоліків, які виникають у процесі виробничих відносин;
- створенню сприятливої атмосфери в трудовому колективі та формуванню корпоративної культури на підприємстві;
- формуванню у працівників нових навичок і вмінь у процесі навчання, підвищення кваліфікації персоналу, розвитку творчого потенціалу;
- збільшенню прибутків підприємства та у цілому поліпшенню його іміджу, позиції в сучасному конкурентному ринковому середовищі [3].

Функціонування комплексної системи управління трудовими ресурсами виробничого підприємства правомірно розглядати як частину ефективності діяльності підприємства в цілому. Однак, у даний час немає єдиного підходу до оцінки такої ефективності. Сьогодні багато вітчизняних підприємств, на жаль, або взагалі ігнорують систему управління персоналом, або в кращому разі визначають ефективність управління персоналом за допомогою спеціально створених для цього показників.

Як методологічний підхід представляється доцільною оцінка ефективності на рівні окремих працівників, на рівні органу управління, на рівні системи управління, звертаючи особливу увагу при цьому на співставлення фактичної чисельності персоналу з плановою, відповідність професійно-кваліфікаційного рівня, освіти, практичного досвіду персоналу вимогам займаних робочих місць. Оцінка ефективності управління персоналом виробничого підприємства полягає у визначенні економічної ефективності за рахунок кращого використання трудового потенціалу, соціальної ефективності шляхом задоволення потреб і інтересів працівників підприємства, організації і мотивації праці, організаційної ефективності через цілісність і організаційну оформленість підприємства.

В сучасних умовах господарювання оцінка функціонування системи управління трудовими ресурсами вимагає систематичного досвіду, вимірювання витрат і вигод загальної програми управління персоналом і порівняння її ефективності з ефективністю роботи виробничого підприємства за той же період [3].

Для успішного виконання завдань в галузі ефективного управління персоналом важливе значення має вивчення зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на управління персоналом, на продуктивність праці, на повне і своєчасне використання резервів зростання, вдосконалення науково-обґрунтованої системи планування та аналізу оцінки ефективності управління персоналом та продуктивності праці. Фактори зовнішнього середовища – це фактори, які знаходяться поза виробничим підприємством, оскільки воно як відкрита система залежить від зовнішнього світу у відношенні поставок енергії, ресурсів, споживачів і кадрів. Зовнішнє середовище буває непрямого і прямого впливу [2].

До внутрішніх факторів належать: персонал (потенціал, структура, чисельність, кваліфікація, продуктивність праці, вартість робочої сили, плинність кадрів, потреби та інтереси працівників), виробництво (структура, обсяг, номенклатура продукції, темпи виробництва, наявність соціальної інфраструктури, місцезнаходження виробництва, контроль якості тощо), фінанси та облік (рентабельність, прибутковість, платоспроможність і фінансова стійкість виробничого підприємства), організація управління (рівень менеджменту, система управління, організаційна структура, організаційна культура, стиль керівництва, організація системи внутрішньофірмових комунікацій, імідж і престиж виробничого підприємства) [2].

Список використаних джерел

1. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами; 10-е изд. СПб.: Питер, 2017. 848 с.
2. Довгань Л. Є., Ведута Л. Л., Мохонько Г. А. Технології управління людськими ресурсами: навчальний посібник.; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 511 с.
3. Козинець А. О. Проблеми та перспективи управління персоналом на сучасному підприємстві. *Економіка і управління*. 2014. № 3. С. 83-88.
4. Управління персоналом: підручник. За заг. та наук. ред. к.е.н., проф. В.М. Данюка. К.: КНЕУ; Краматорськ: НКМЗ, 2013. 666 с.

Волкова А. М., здобувач вищої освіти, гр. УП-171
Науковий керівник – **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

В управлінні та розвитку підприємств дуже важливою частиною є система стимулювання праці, тому що завдяки ній створюються сприятливі умови роботи кожного працівника, в яких він зможе максимально задіяти свій трудовий потенціал і зростання продуктивності праці.

Мотивація – це психофізіологічний процес, який під дією зовнішніх або внутрішніх факторів, стимулює у людей бажання займатися тією чи іншою діяльністю. Стимулювання – це створення або посилення спонукань людини до певної активності, діяльності, поведінки [1].

Щоб стимули виконували свою роль у повному обсязі, у суспільній свідомості має бути подоланий підхід до людини тільки як до індивідуума, зіставляти вигоди від зростання свого матеріального благополуччя з тяготами від більш інтенсивної і напруженої праці. Подібний підхід обмежує систему стимулювання заробітною платою, винагородами, можливостями "отоварювання" доходів. Моральні, творчі стимули до праці розглядаються як менш важливі, їм нерідко відводиться другорядна роль [2].

Стимулювання праці виконує такі функції:

- економічну – система організаційно-економічних заходів, спрямованих на розвиток господарської діяльності та підвищення ефективності через забезпечення матеріальної зацікавленості працівників та колективів підприємства у результатах діяльності; полягає у сприянні підвищенню ефективності виробництва, вирішенню тих завдань, що стоять перед економікою, і, насамперед, підвищенню продуктивності праці;

- соціальну – пов'язана із тим, що робітник, який займає певне місце в системі суспільної праці, забезпечує собі визначений комплекс економічних і соціальних благ.

- соціально-психологічну – виявляється у формуванні внутрішнього світу робітника: його потреб, цінностей, орієнтацій і установок, мотивів трудової поведінки і відношення до праці;

- морально-виховну – націлена на формування моральних якостей особистості робітника.

Обов'язковим аспектом стимулювання праці є матеріальне стимулювання. При цьому система матеріального стимулювання, що дозволяє підвищити продуктивність праці, зацікавити в результатах діяльності компанії рядових співробітників, розробляється з урахуванням її специфіки і особливостей персоналу.

Другим аспектом є нематеріальне стимулювання, яке можна поділити за наступними методами [3]:

- економічні методи, зумовлені економічними стимулами. Вони припускають матеріальну мотивацію, тобто орієнтацію на виконання певних показників або завдань, і отримання після їх виконання економічної винагороди за результати роботи. Використання економічних методів пов'язане з формуванням плану роботи, контролем за його здійсненням, а також економічним стимулюванням праці, тобто з раціональною системою оплати праці, що передбачає заохочення за певну кількість і якість праці та застосування санкцій за невідповідну його кількість і недостатню якість;

– організаційно-адміністративні методи, засновані на директивних вказівках. Ці методи базуються на владній мотивації, що заснована на підпорядкуванні закону, правопорядку, старшому за посадою і спирається на можливість примусу. Вони охоплюють організаційне планування, організаційне нормування, інструктаж, контроль. В управлінні владна мотивація відіграє дуже істотну роль: вона передбачає не тільки безумовне дотримання законів і нормативних актів, прийнятих на державному рівні, а й чітке визначення прав і обов'язків керівників і підлеглих, при яких виконання розпорядження керівництва обов'язкове для підлеглих. Владна мотивація створює необхідні умови для організації та взаємодії, а самі організаційно-розпорядчі методи покликані забезпечити ефективну діяльність управління будь-якого рівня на основі його наукової організації;

– соціально-психологічні методи, застосовувані з метою підвищення соціальної активності співробітників. За допомогою цих методів впливають переважно на свідомість працівників, на соціальні, естетичні, релігійні й інші інтереси людей і здійснюють соціальне стимулювання трудової діяльності. Ця група методів містить різноманітний арсенал способів і прийомів, розроблених соціологією, психологією та іншими науками, що вивчають людину. До числа цих методів відносяться анкетування, тестування, опитування, інтерв'ю тощо [4].

Інструменти стимулювання повинні бути простими і зрозумілими для працівника. Складні, комплексні інструменти зумовлюють неоднозначність поняття, оскільки часто для працівника стає незрозумілим, чого від нього хочуть керівники. Дієвість системи мотивації та стимулювання персоналу підприємства в управлінні його розвитком може бути забезпечена за рахунок:

– адекватного визначення цілей підприємства та їх роз'яснення усім працівникам для забезпечення взаємозв'язку цілей підприємства з цілями окремих підрозділів та їх керівників;

– детального моделювання «ідеальної» виробничої поведінки для всіх посадових осіб організації;

– координації в роботі підрозділів служби людських ресурсів;

– постійної взаємодії спеціалістів із людських ресурсів із лінійними керівниками, які безпосередньо управляють персоналом;

– залучення керівників до участі у «привабливих» для них формах роботи з персоналом;

– проведення співбесід з кандидатами, занять із професійного навчання, управління окремими проектами;

– організації спеціального навчання з питань управління людьми, яке дає змогу сформуванню уявлення про цю функцію і виробити практичні навички роботи з підлеглими;

– участі працівників у прибутках підприємства через пропозицію їм корпоративних або боргових цінних паперів [5].

Отже, призначення стимулів до праці полягає в розвитку системи потреб людей, структури їх особистих інтересів, у розкритті здібностей працівника, підвищенні його економічної та соціальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Методи мотивації праці та їх класифікація. URL: https://studopedia.com.ua/1_10550_metodi-motivatsii-pratsi-ta-ihklasifikatsiya.html.

2. Мотивація. URL: <https://termin.in.ua/motyvatsiia/>.

3. Стимулювання. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/10705/85/>.

4. Стимулювання праці. URL: https://stud.com.ua/49345/ekonomika/motivatsiya_stimulyuvannya_pratsi_pidpriyemstvi_organizatsiyi.

5. Квасній Л.Г., Солтисик О.О., Федішин В.В. Роль мотивації і стимулювання персоналу в системі забезпечення розвитку підприємства. Мукачівський державний університет. Економіка і суспільство. 2017. № 11. С.233-237.

ВНУТРІШНІ ТА ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Розглядаючи процес управління персоналом в сучасній організації, неможливо залишити без уваги явища і фактори які можуть, як підвищувати, так і знижувати ефективність подібної системи.

Виходячи з того, що основним завданням системи управління персоналом є визначення та систематизація факторів, що впливають на якість управлінських рішень в сучасній організації, проаналізуємо зовнішні і внутрішні чинники впливу на процес управління персоналу на підприємстві.

До зовнішніх факторів відносять [1]:

- Економічні. Необхідно враховувати в якому стані знаходяться такі економічні змінні як інфляція, безробіття, поява нових компаній; яка тенденція розвитку кожної з відповідних змінних; які з цих змінних впливають на діяльність організації і служби управління персоналом.

- Соціальні. Варто враховувати в якому стані знаходяться такі соціальні змінні, як рівень освіти, звичаї, наркоманія, пияцтво, переконання і цінності; які з цих змінних впливають на діяльність організації і служби управління персоналом; яка тенденція розвитку кожної з відповідних змінних.

- Ринок праці в регіоні. Необхідно брати до уваги рівень безробіття в регіоні, рівень заробітної плати у працівників різних професій; які можливості залучення робочої сили з інших регіонів України і з країн ближнього зарубіжжя; які з перерахованих змінних впливають на діяльність організації і служби управління персоналом; яка тенденція розвитку кожної з відповідних змінних.

- Юридичні. Необхідно зважати на те в якому стані знаходяться такі юридичні чинники, як державне і місцеве законодавство; наскільки активна діяльність інспекції з питань праці; які з перерахованих змінних впливають на діяльність організації і служби управління персоналом.

До внутрішніх чинників, що впливають на управління персоналом, включають такі компоненти: місія і цілі організації; корпоративна культура; природа праці; робочі групи; стиль керівництва. Відповідно до внутрішніх факторів відносять:

- Регламентацію діяльності служби управління персоналом. Відповідно до цього, необхідно враховувати чи є в організації положення про службу управління персоналом, чи існує в організації документ під назвою «кадрова політика», і яка якість цих документів.

- Регламентацію діяльності фахівців служби управління персоналом. Необхідно враховувати чи розроблені в службі управління персоналом посадові інструкції, яка якість цих документів; чи відомі фахівцям служби потреби споживачів; чи закріплені вимоги споживачів в локальних нормативних актах служби; чи розроблені робочі інструкції для фахівців.

- Регламентацію бізнес-процесів. Варто зважати на те чи розроблені в організації положення про функції служби управління персоналом, яка якість цих документів; чи розроблені в організації опису процесів управління персоналом.

- Планування діяльності служби. Необхідно враховувати чи має служба управління персоналом план роботи на рік; чи має служба управління персоналом бюджет витрат на персонал; чи мають фахівці служби цільові показники роботи на кожен місяць.

- Фахівці служби управління персоналом. Відповідно до цього, важливо визначити чи мають фахівці служби профільну освіту, необхідні сертифікати; як часто фахівці служби

підвищують свою кваліфікацію; які формальні і неформальні зв'язки між фахівцями служби управління персоналом; які результати атестації (оцінки) діяльності фахівців служби управління персоналом.

- Керівництво служби управління персоналом. Необхідно зважати на те чи є керівник служби управління персоналом топ-менеджером компанії; чи має він профільну освіту; як часто він підвищує свою кваліфікацію; який стиль керівництва використовує керівник служби управління персоналом.

Виробництво в сільськогосподарській сфері має ряд специфічних особливостей, що впливають на формування системи управління в цілому і врахування зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на процес управління персоналу безпосередньо. Виділяють такі особливості [2]:

- самостійність в ухваленні оперативних рішень. Так як виробництво територіально розосереджено і структурні підрозділи віддалені від центру розширюється межа самостійності як самого підприємства, так і його підрозділів;

- самостійність місцевих органів управління в регулюванні виробництва, встановлення термінів, методів і прийомів робіт;

- напруженість праці керівників і фахівців в окремі періоди сільськогосподарських робіт, збільшення тривалості робочого дня, що залежить від сезонності робіт, що проводяться;

- суворота узгодженість виконуваних робіт і операцій незалежно від відомчої приналежності організації, що представляє собою вимоги до зберігання, транспортування і збуту продукції.

Процес використання людських ресурсів багато в чому визначається сезонністю діяльності та різним ступенем зайнятості працівників в різні пори року. При розробці управлінських рішень повинен враховуватися фактор сезонності, так як він надає значущий вплив на організацію виробництва і розподілу, використання персоналу [3].

Таким чином, у сучасних умовах аграрне підприємство, щоб розвиватися, повинне не тільки пристосовуватися до зовнішнього середовища шляхом адаптації внутрішньої структури й поведінки на ринку, але й активно формувати зовнішні умови своєї діяльності, постійно виявляючи в ринковому середовищі загрози й потенційні можливості.

Список використаних джерел

1. Баліцька О. П. Теоретичні підходи до типізації персоналу як однієї із основ кадрового менеджменту. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 4. С. 53-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2013_4_9 (дата звернення: 01.04.2020).
2. Дериховська В.І. Взаємозв'язок розвитку персоналу та стратегії управління персоналом. *Бізнес Інформ*. 2013. № 7(426). С. 341–347.
3. Дієсперов В.С. Сільськогосподарська праця в нових умовах. Київ: Інститут аграрної економіки УААН, 2009. 184 с.

Губко М. М., здобувач вищої освіти, гр. ЗМУПп-181
Науковий керівник - Мекшун Л. М., к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПЛАНУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ НА ТДВ ПК «ЯСЕН»

Під плануванням персоналу розуміють процес забезпечення підприємства необхідною кількістю персоналу, які володіють основними знаннями для виконання власних обов'язків в необхідний для підприємства час за встановлену суму винагороди [1].

Сутність планування персоналу має багато різних точок зору, кожний науковець може давати різні визначення. Тому, доцільним є провести дослідження щодо цих визначень. У таблиці 1 проаналізуємо деякі з них (див. табл. 1).

Таблиця 1 – Визначення сутності «планування персоналу» за різними джерелами

Джерело	Сутність
Кібанов А.Я. [5]	Це процес який здійснюється в інтересах підприємства, а також інтересах працівників. Система планування створює відповідні умови для більш продуктивної праці та для задоволення умовами праці для кожного працівника
Лукашевич В.М. [6]	Це процес реалізації рішень щодо існуючих проблем, які стосуються формування, використання та розвитку персоналу підприємства
Гайдученко С.О. [3]	Кожна складова планування персоналом повинна своєчасно виконуватись відповідно до загальних завдань діяльності підприємства, які пов'язанні із кадровий напрямом
Беляев М.К. [2]	Це цілеспрямована діяльність, яка має в основі наукове обґрунтування та характеристику діяльності підприємства. Також, це головна мета підприємства щодо організації робочих місць в потрібний момент для діяльності підприємства
Зенина Е.А. [4]	Це система, яка складається з відповідного комплексу завдань та включає велику кількість складових, а саме: інновації, зміну структури населення, зростання попиту тощо

Отже, усі визначення поєднують у собі різні напрями діяльності щодо персоналу на підприємстві. На жаль, не всі підприємства мають чітку схему щодо планування персоналу та мають багато проблем щодо даного процесу, який потребує постійного удосконалення.

Метою планування персоналу є визначення його кількісного та якісного складу, що забезпечує розвиток підприємства, його економічне зростання в коротко-, середньо- та довгостроковий період.

Планування персоналу може здійснюватися за такими напрямками:

- структурно визначене планування, тобто планування, що ґрунтується на поділі праці відповідно до виробничого процесу;
- індивідуальне планування – планування кар'єри співробітника, планування оновлення персоналу;
- колективне планування – планування персоналу колективу, або окремих його груп.

Якщо, розглянути систему планування персоналу ТДВ ПК «Ясен», то вона також не ідеальна та потребує змін і удосконалення. Тому, одним із варіантів удосконалення системи планування персоналу є розроблення проекту щодо «кадрового резерву».

Під час практичної підготовки кадрового резерву потрібно додати до системи планування персоналу ТДВ ПК «Ясен»: стажування на посаді, в резерв на яку зарахований

певний працівник підприємства; тимчасове заміщення відсутніх керівників на період їх відраджень, хвороби або відпусток; залучення до інших підприємств з метою вивчення досвіду роботи; постійна самостійна робота кандидатів над підвищенням власних професійних знань. Впровадження програми щодо формування «кадрового резерву» на ТДВ ПК «Ясен» дозволить створити умови для професійного розвитку та підготовки персоналу; підвищити ефективність діяльності підприємства в цілому; дозволить сформувавши ефективну систему управління підрозділом, відділом; дозволить застосовувати ефективні методи підбору кваліфікованих кадрів для виконання завдань, які стоять перед підприємством; створення умов для розвитку та кар'єрного росту працівників; дозволить удосконалювати програми підготовки кадрів із використанням сучасних методів навчання.

Також можна запропонувати удосконалити систему наставництва ТДВ ПК «Ясен». Наставництво є мало витратним ресурсом підготовки персоналу, що особливо актуально в умовах обмеженості грошових коштів на підприємстві, які виділяються на реалізацію кадрової політики ТДВ ПК «Ясен». Система наставництва є кадровою технологією, яка забезпечує взаємодію між працівниками за допомогою планомірної роботи знань, навичок та установок від більш досвідченого працівника до менш досвідченого.

Основною метою наставництва є надання допомоги працівникам ТДВ ПК «Ясен» в їх професійному становленні, придбанні професійних знань та навичок виконання професійних обов'язків, адаптація в трудовому колективі, а також виховання дисциплінованості. Спочатку потрібно сформувавши базу даних із наставників ТДВ ПК «Ясен». Розрахунок необхідної кількості наставників необхідно обчислювати виходячи із рекомендацій, а саме за одним наставником повинно бути закріплено не більше трьох працівників. У цьому випадку він зможе приділяти достатню кількість часу своїм підлеглим при цьому його власна робота не постраждає.

Наставництво є тривалим поетапним процесом, який орієнтований на професійний розвиток та становлення молодих фахівців у діяльності ТДВ ПК «Ясен». Таким чином в умовах обмеженості коштів можна рекомендувати до впровадження мало витратні методи, які відрізняються простим способом організації.

Загалом планування персоналу будь-якого підприємства кропіткий процес, який потребує багато часу та затрат з боку керівництва та відповідальних осіб за даний процес. Планування персоналу має великий вплив на досягнення позитивних результатів підприємства, тому даному процесу потрібно приділяти багато уваги.

Список використаних джерел

1. Planning resource center. URL: <http://work911.com/planningmaster/faq/hrdefinition.htm>.
  2. Беляев М.К. Управление персоналом на предприятии: учебное пособие. Волгоград: ВолгГАСА, 2016. 356 с.
  3. Гайдученко С.О. Кадрове планування у сфері державної служби: цілі, завдання, заходи. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2018-2/doc/3/06.pdf>.
  4. Зенина Е.А. Кадровое планирование организации: необходимость, тенденции развития, пути совершенствования. *Молодой ученый*. 2016. № 9. 557-558 с.
  5. Кибанов А.Я. Основы управления персоналом: Учебник. М.: ИНФРА-М, 2017. 304 с.
  6. Лукашевич В.М. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Навч. посібник. Львів: Новий Світ-2000, 2017. 424 с.
-

Драгунов Д. М., аспірант
Науковий керівник – **Забаштанський М.М.,** д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ

Пріоритетним завданням кожної країни світу є збереження здоров'я нації та формування трудового потенціалу необхідного для забезпечення економічного розвитку. Фінансування сфери охорони здоров'я України знаходиться на першому місці по забезпеченню здорової нації країни.

Протягом 2018 року був розпочатий перший етап оновлення сфери охорони здоров'я. Фінансове забезпечення сфери охорони здоров'я формується уже новою Національною службою охорони здоров'я. Дана служба охорони здоров'я уклала договори з комунальними, приватними медичними закладами і лікарями-ФОП, які надають первинну медичну допомогу. Майже все населення України уклало угоду з сімейними лікарями, за допомогою яких забезпечується процес надання медичних послуг у разі необхідності. Разом з тим, встановлено обмеження щодо кількості пацієнтів - не більш 2000 чоловік. Вперше українці можуть вільно обирати лікаря у медичному закладі, незалежно від форми власності, та як зазначено у одному з принципів реформи «гроші ходять за пацієнтом».

У багатьох розвинутих країнах світу, сімейні лікарі вирішують велику низку медичних питань. До прикладу, у Англії близько 90 відсотків усіх звернень пацієнтів допомагають сімейні лікарі. Тепер, без направлення сімейного лікаря, подальше лікування та діагностування будуть за власні кошти. Наразі Національна служба здоров'я на однакових умовах оплачує надання гарантованого пакету послуг первинної медичної допомоги всім закладам, які стали партнерами служби [1].

Наступний крок в програмі - це вирішення проблеми грошової доступності ліків. Вже у 2019 році пацієнти отримали їх за 80 млн. рецептами на суму понад один мільярд гривень, триває підготовка до трансформації спеціалізованої допомоги: поліклінік та стаціонарів, а з січня 2020 року вже нові механізми фінансування сфери охорони здоров'я впроваджені на всіх рівнях медичної допомоги.

За три роки впровадження нової реформи населення почало отримувати медичну допомогу за новими правилами. Громадяни для отримання медичної консультації звертаються до сімейного лікаря, який безкоштовно повинен надати консультацію і направлення до лікарні, які фінансуються новою Національною службою здоров'я України. Вже майже всі комунальні заклади первинної допомоги уклали договори і перейшли на фінансування за принципом «гроші йдуть за пацієнтом». Тепер вони отримують кошти за послуги, які надають пацієнтам, через новий механізм фінансування сфери охорони здоров'я.

Всі приватні і комунальні медичні заклади які надають медичну допомогу населенню вже фінансуються з державного бюджету Національною службою. Тепер медичні заклади самі можуть визначати заробітну плату для своїх працівників уклавши з ними договори, щоб уникнути корупційних схем.

У медичних закладах запроваджено електронну систему охорони здоров'я. Майже всі заклади, навіть у найвіддаленіших селах лікарі укладають декларації з пацієнтами, користуючись комп'ютерами. Лікарі самі пропонують записуватись до них онлайн, щоб не очікувати довгі черги в медичних закладах. З другої половини 2019 го року в тестовому режимі запрацювала електронна медична картка.

Протягом 2019 року впроваджено програму «Доступні ліки», якими зможуть користуватися за рецептами похилі люди та населення, які мають пільги. Закупівля ліків для населення стала прозорою, що за допомогою залучення міжнародних організацій допомогло скоротити їх вартість на мільярди гривень. Вакцинація, яка повинна проводитись за

Національним календарем щеплень, є в наявності і не потребує фінансової оплати зі сторони пацієнтів.

Екстрена медична допомога, яка відноситься до первинної ланки, потребує якісного та дуже швидкого реагування, для здорового та безпечного життя населення. Починаючи с диспетчерської служби та обробки інформації, для швидкого реагування, оперативно-диспетчерська служба буде працювати більш ефективно за допомоги створення електронної медичної бази населення, а сама система отримає нову назву «Електронне здоров'я» [2].

Ваговим внеском у розвиток охорони здоров'я є освіта та постійна підтримка високої кваліфікації медичного персоналу. Щорічне підвищення кваліфікації медичними працівниками дасть змогу постійно бути у кваліфікаційно якісно високій формі і надавати якісну медичну допомогу суспільству [2].

На даний час сфера охорони здоров'я намагається задовольнити потреби всіх громадян щодо якісного і ефективного лікування від найпоширеніших захворювань, але обмеженість фінансових ресурсів певною мірою стримує даний процес.

У 2020 році в Україні розпочато другий етап медичної реформи. Держава вже не виділятиме заробітну плату лікарям і фінансові ресурси не будуть надаватися медичним установам і лікарням. Отримання первинної допомоги - безкоштовне, і все, що потрібно від пацієнта - вибрати і укласти угоду (підписати декларацію) з сімейним лікарем. На інших рівнях, у напрямку обраного лікаря, гарантовані послуги будуть вже безкоштовними [4].

Вся сума загальних видатків на сферу охорони здоров'я у 2020 році становить 108 млрд грн., це на 9,8 млрд грн. більше ніж у минулому 2019 році, які спрямовані на реалізацію медичних гарантій, які включають в себе: первинну медичну допомогу; безкоштовні ліки; екстрену медичну допомогу; вторинну та третинну медичну допомогу; медичну реабілітацію, та інші програми.

Нова реформа сфери охорони здоров'я передбачає перехід до нового рівня кваліфікованої та якісної медичної допомоги, здійснити який можна лише за умов наявності достатнього фінансового забезпечення. Проте, з урахуванням обмеженості бюджетного фінансування, одним з найбільш ефективних та реалістичних рішень для формування належного рівня фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я є впровадження медичного страхування.

Список використаних джерел

1. Реформа системи охорони здоров'я. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya> (дата звернення: 03.02.2019).
2. Реформа системи охорони здоров'я. URL: <http://bit.ly/2UUcheU> (дата звернення: 10.02.2020).
3. Бюджет МОЗ України-2019: про пріоритетні напрями і фінансування програм міністерства у наступному році. URL: <http://moz.gov.ua> (дата звернення: 9.09.2019).
4. Бюджет МОЗ України-2020: про пріоритетні напрями і фінансування програм міністерства у наступному році. URL: <http://moz.gov.ua> (дата звернення: 11.03.2020).

Іваненко В. В., здобувач вищої освіти, гр. УП-171

Науковий керівник - **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІПШЕННЯ УМОВ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Через недостатність фінансування на сучасному етапі розвитку України спостерігається загострення проблем у сфері організації безпечних умов праці, яке зумовлено тим, що значна частина працівників працює у шкідливих та важких умовах праці. Тому проблему покращення умов праці для будь-якого підприємства чи організації визнано особливо актуальною.

Пріоритетом будь-якої суспільної діяльності є людське життя і здоров'я. На думку західних учених, найбільша цінність – це здоров'я і працездатність людини. Однак на

сучасному етапі розвитку України спостерігається загострення проблем у сфері організації безпечних умов праці [1, с. 121].

Дрожчана О. У. вважає, що умови праці – це сукупність взаємопов'язаних виробничих, санітарно-гігієнічних, психофізіологічних, естетичних і соціальних факторів конкретної праці, обумовлених рівнем розвитку продуктивних сил суспільства, які визначають стан виробничого середовища та впливають на здоров'я і працездатність людини [2].

На думку Л. Керб, безпечними та здоровими умовами праці називаються такі умови на підприємстві, в установі та організації, за яких вплив на працівника небезпечних і шкідливих чинників не перевищує гранично допустимих значень [3, с. 212].

Слід назвати такі основні причини сучасних несприятливих умов праці в Україні:

- моральна і фізична зношеність і застарілість обладнання, яке функціонує (близько 80 %);
- невідповідність значної частини техніки санітарно-гігієнічним, ергономічним або технічним вимогам безпеки праці;
- соціально-трудові відносини щодо умов праці не стимулюють роботодавців щодо покращення умов виробничого середовища [1, 123].

Дотримання норм охорони праці позитивно впливає не тільки на збереження життя і здоров'я працівників, а й на фінансово-економічний стан підприємства загалом. Здійснення заходів з покращення умов праці, зменшення виробничого травматизму і професійних захворювань, окрім великого соціального ефекту, впливає і на економічний результат підприємства, виявом якого є:

- збільшення періоду професійної активності працівників; – підвищення продуктивності праці;
- зменшення плинності кадрів;
- зменшення матеріальних витрат підприємства на оплату відшкодувань працівникам у разі нещасного випадку на виробництві [1, с. 123].

Управління умовами праці – це безперервний процес здійснення організаційно-технічних, соціально-економічних та інших заходів, спрямованих на збереження здоров'я працівників, зменшення впливу несприятливих і шкідливих факторів на організм людини.

Завданнями управління умовами праці є: забезпечення повної реалізації конституційного права працівників на безпечні й здорові умови праці, підвищення ефективності виробництва на основі поліпшення стану безпеки, гігієни праці й виробничого середовища. Важливою функцією управління є: планування заходів з поліпшення умов праці [4, с.323].

Виділяють такі напрями поліпшення умов праці на виробництві:

- вдосконалення технологічних процесів ;
- механізація та автоматизація виробничих процесів;
- удосконалення конструкцій устаткування або заміна застарілого устаткування новим;
- раціональне планування та інженерне забезпечення виробничих процесів;
- виготовлення та установка ефективних інженерно– технічних засобів охорони праці (огорожень, засобів сигналізації, контролю запобіжних пристроїв тощо);
- реалізація конструктивних рішень з метою доведення до норми рівнів шуму, вібрації, температурного режиму тощо;
- раціоналізація режимів праці та відпочинку тощо.

Здійснення заходів з поліпшення умов і охорони праці чинить стимулюючий вплив як на економічні, так і на соціальні результати виробництва [4, с.326].

Покращення умов праці на виробництві є необхідною умовою підвищення її продуктивності та економічної ефективності виробництва. Для цього необхідно:

- розробляти і впроваджувати у виробництво найбільш раціональні технологічні процеси і таку організацію виробництва і праці, яка б усувала небезпечні та шкідливі для здоров'я чинники;
- залучати у виробництво найновішу техніку, під час експлуатації якої виключається потенціальна небезпека аварії, пожеж та нещасних випадків;

- розробляти заходи, спрямовані на профілактику травматизму, професійних захворювань та підвищення культури виробництва, які гарантують безпеку і здорові умови праці.

Отже, умови праці – це сукупність факторів виробничого середовища, що впливає на функціональний стан організму працюючих, їхнє здоров'я й працездатність у процесі праці. Вони визначаються застосуванням устаткування, технологією, предметами й продуктами праці, системою захисту робітників, обслуговуванням робочих місць і зовнішніми факторами, що залежать від стану виробничих приміщень, які створюють певний мікроклімат.

Список використаних джерел

1. Тетяна Гринюк. Сучасні проблеми поліпшення умов праці на підприємствах. Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. 2014. Вип. 1. С. 121-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppog_2014_1_20.
2. Дрожжана О. Умови праці на підприємстві. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1590.pdf>.
3. Пушкар З., Буднік В. Умови праці на підприємстві. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/26402/1/%D0%9F%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%B0%D1%80%20%D0%97.pdf>.
4. Посилкіна О. Створення сприятливих умов праці. URL: <http://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/8468/9/10%20%D0%93%D0%9B%D0%90%D0%92%D0%90.pdf>.

Лисенко К. В., здобувач вищої освіти, гр. УП-171
Науковий керівник – **Мекшун Л.М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СУТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Актуальність цієї теми полягає в тому, що проблема організації праці на підприємстві як раніше, так і на даний час є предметом вивчення повсякденної практичної діяльності фахівців. В її основі лежить великий потенціал для підвищення ефективності економіки в цілому та конкретного підприємства з точки зору економічних та соціальних показників, а також техніко-технологічних засобів виробництва.

Важливим напрямком забезпечення соціальної орієнтації ринкової економіки є належно побудована організація роботи на всіх рівнях управління. Сьогодні керівники компаній наголошують на тому, що створена на науковій базі праця є ключовим фактором підвищення її продуктивності та зниження виробничих витрат, що надалі забезпечує основу конкурентоспроможності суб'єктів ринкової економіки. Але небагато керівників можуть наважитись змінити прийняті норми організації праці.

Причиною цього досить часто є недостатня інформація про зміст «організації праці». Часто керівники не мають повної інформації про історію становлення організації праці, про своєрідні особливості організації праці в компаніях різних країн та про її сучасні тенденції удосконалення. Як результат, перед ними стоїть завдання вибору, яка модель організації праці є кращою та наскільки ймовірною є її реалізація. Менеджери багатьох компаній прагнуть застосовувати ефективні японські та американські методи роботи, але не враховують відмінності в соціально-економічних, правових та культурних умовах діяльності іноземного та вітчизняного бізнесу, що заважає досягти бажаного результату.

Велика кількість вчених внесли свій вклад у формування та розвиток поняття «організація праці», розглянемо найпоширеніші з них.

О. А. Грішнова наголошує, що організацію праці слід розглядати з двох сторін: по-перше, як системний стан, що формується з конкретних взаємопов'язаних елементів та відповідає виробничим цілям; по-друге, як систематизовану діяльність працівників по впровадженню нововведень у вже існуючу організацію праці з метою адаптації до досягнутого рівня науки, технологій та техніки [1].

Л. М. Фільштейн вважає, що організація праці – складний соціальний, технічний та технологічний процес, від якого залежить стан організації виробництва, його ефективність, кінцевий результат, а також задоволення людей своєю працею [2].

На нашу думку, більш повним є визначення В. М. Данюка, який трактує дане поняття так: організація праці – це приведення трудової діяльності робітників до системи, яка забезпечує максимальний корисний ефект з урахуванням конкретних умов даної діяльності, а також рівня відповідальності [3].

За сучасних економічних умов необхідно уточнити поняття «організація праці», яке є складним процесом раціонального об'єднання робочої сили з засобами та предметами праці, що забезпечує їх ефективне використання та досягнення якості за відповідних виробничих умов.

Організація праці на підприємствах відбувається в визначених формах, різноманітність яких залежить від таких основних факторів:

- науково-технічного прогресу;
- системи організації виробництва;
- психофізіологічних факторів;
- умов зовнішнього та внутрішнього середовищ.

З розвитком науково-технічного прогресу відбувається вдосконалення засобів виробництва, а отже і методів управління персоналом. З огляду на це, організацію праці необхідно постійно вдосконалювати за рахунок використання досвіду та сучасних технологій.

Вагомим чинником є система організації виробництва, що передбачає координацію та оптимізацію всіх трудових та матеріальних ресурсів у часі та просторі. Це означає, що система організації виробництва є засобом організації праці. Психофізіологічні фактори, такі як збереження здоров'я в процесі праці, підвищення естетики та культури праці, позитивно впливають на поліпшення організації праці в компанії. Важливими факторами, що впливають на організацію праці, є умови зовнішнього та внутрішнього середовища. До внутрішніх умов належать виробничий шум, освітленість, забруднення повітря, вібрації та інші фактори, нормування яких призводить до кращої організації праці в компанії. Зовнішні умови включають економічну нестабільність, зміни законодавчої бази, які залежать від теоретичних основ організації праці.

Динамічний соціально-економічний та науково-технічний розвиток вимагає постійного удосконалення організації праці як одного з ефективних засобів підвищення продуктивності діяльності. Удосконалюючи організацію виробництва та праці, запроваджуючи нові технології, стає можливим не лише активно користуватися досягненнями науково-технічного процесу, але й створювати основу для економічного розвитку виробництва, якісного та швидкого задоволення потреб споживачів [4].

Як напрями вдосконалення організації праці в умовах ринкової трансформації можна виділити такі: впровадження прогресивних трудових операцій та робочих прийомів; впорядкування трудових процесів; обслуговування та організація робочих місць, безперебійне та рівномірне забезпечення їх матеріалами та інструментами; посилення трудової дисципліни, підвищення творчої активності робітників; створення належних умов для життєдіяльності та роботи людини.

Отже, організація праці є постійним фактором ефективності будь-якої діяльності в цілому і виробництва зокрема. Комплексне вирішення проблем у всіх сферах організації праці дозволяє віднайти найбільш оптимальні варіанти ефективного використання робочої сили та засобів виробництва.

Список використаних джерел

1. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник. К.: Знання, 2004. 535 с.
2. Фільштейн Л. М. Організація менеджменту інноваційної діяльності. Кіровоград: РВЛ КНТУ. 2009. 148 с.
3. Данюк В. М. Організація праці менеджера. К.: КНЕУ, 2006. 276 с.
4. Семенова Л. Ю., Педан О.В. Шляхи удосконалення системи організації праці на підприємстві в сучасних ринкових умовах. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/11/56.pdf>.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ МЕДИЧНИМИ ЗАКЛАДАМИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Поняття ефективності управління не має чіткого трактування ні у вітчизняній, ні у закордонній науковій літературі. У загальному розумінні його можна тлумачити як ступінь досягнення конкретних поставлених цілей діяльності установи, що залежить від здатності та вправності виконання адміністративних функцій менеджером. Ефективність можна оцінити лише за кінцевими результатами діяльності закладу, охарактеризувавши їх низкою кількісних та якісних показників.

Досі в Україні ми не мали змоги спостерігати значних зрушень у медицині з часів СРСР, проте за останні три роки відбувся великий прорив у сфері регулювання роботи лікувально-профілактичних установ, що наблизив нас до європейських медичних стандартів. Наразі в Україні відбувається трансформація системи охорони здоров'я. Її мета – автономізація медичних інституцій та забезпечення всім громадянам рівний доступ до якісних медичних послуг.

У ході медичної реформи докорінно змінюється підхід до менеджменту у лікувально-профілактичних закладах. Так, після реорганізації правового статусу лікарень з бюджетних установ у комунальні некомерційні підприємства, підписання договору з Національною службою здоров'я України та, як наслідок, впровадження в дію принципу «гроші ходять за пацієнтом» [1], коли фінансування надається тільки за кількість фактично наданих послуг, без кваліфікованого апарату управління наразі вони ризикують «пасти задніх», що без сумнівів позначатиметься на заробітній платні медичного персоналу та їх подальшій зайнятості.

Виходячи з вищеперерахованих міркувань, Міністерство охорони здоров'я висунуло вимоги до кваліфікації генерального директора закладу охорони здоров'я, а саме: обов'язкова наявність вищої освіти II рівня за ступенем магістра з таких спеціальностей, як «Управління та адміністрування», або «Публічне управління та адміністрування» за умови наявності вже здобутого раніше ступеня магістра зі спеціальності «Право», або «Охорона здоров'я», або «Гуманітарні науки», або «Соціальні та поведінкові науки», а також наявність відповідного стажу роботи на керівних посадах [2]. Таким чином, головні лікарі, які до встановленої дати не отримають вищої освіти в управлінських галузях знань, не зможуть претендувати на посаду генерального директора, лише на посаду медичного директора. Таким чином міністерство забезпечує медичні заклади не тільки спеціалістами у сфері охорони здоров'я, а й лідерами, які будуть в змозі ефективно управляти не «застарілою» організацією, а справжнім новоствореним підприємством, котре виведуть на новий, досі не бачений, рівень функціонування.

Ефективний менеджмент у медичному закладі передбачає:

- 1) Оперативне реагування на доповнення у законодавстві, збереження конкурентоспроможності в умовах зміни зовнішнього середовища та міжнародних відносин.
- 2) Стратегічне планування діяльності закладу.
- 3) Організацію ефективної взаємодії всіх структурних підрозділів.
- 4) Встановлення та контроль сприятливого мікроклімату серед працівників задля успішного виконання поставлених завдань та цілей.
- 5) Мотивацію персоналу, що є важливою ланкою у ретязі ефективної діяльності медичного закладу.
- 6) Участь інституції у програмах які передбачають додаткове фінансування бюджету, забезпечення залучення коштів на інвестиційні потреби закладу (фандрейзинг).
- 7) Повне інформаційне забезпечення.

- 8) Налагодження міжнародних зв'язків, програм партнерства.
- 9) Контроль відповідності кваліфікації працівників займаній посаді.
- 10) Контроль забезпечення установи необхідним обладнанням.
- 11) Впровадження інноваційних технологій в систему організації праці та новітнього технічного оснащення.
- 12) Міжнародний обмін досвідом та навичками, здобутими в процесі роботи.
- 13) Застосування бенчмаркінгу, зіставного аналізу організації в порівнянні з «еталонними» установами того ж профілю та інші.

Отже, дослідивши стан керівної ланки установ охорони здоров'я Чернігівської області, можна сказати, що головною проблемою є відсутність ініціативи через жорстке регулювання їх діяльності «зверху» до впровадження медичної реформи. Генеральні директори і їх заступники готові й, більш того, радіють реорганізації системи, оскільки саме зараз вони отримали неабияку можливість використати свій лідерський потенціал, маючи за плечима цінний багаторічний досвід. Так чи інакше, сутність реформи тільки починає розкриватися і попереду чекає довгий і тернистий шлях до оновлення.

Список використаних джерел

1. «Гроші ходять за пацієнтом»: Кабмін ухвалив Програму медичних гарантій. URL: <https://www.google.com/amp/s/mind.ua/news/amp/20204945-groshi-hodyat-za-pacientom-kabmin-uhvaliv-programu-medichnih-garantij>.
2. Про внесення змін до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників: Наказ МОЗ України від 31.10.2018 № 1977. URL: https://moz.gov.ua/uploads/1/8293-dn_20181031_1977_dod.pdf.

Кацалап А. О., здобувач вищої освіти, гр. ЗМУПп-181
Науковий керівник – **Хмелевський С. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА КОМУНАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

Корпоративною культурою комунального підприємства вважається система певних цінностей, переконань, традицій та норм поведінки персоналу. При цьому вона може виражатись у символічних засобах духовного та матеріального середовища людей, які працюють на цьому підприємстві [4].

Головною метою корпоративної культури комунального підприємства є, на нашу думку, досягнення взаємодії між працівниками, а також активізація їх корпоративного духу для досягнення встановлених на підприємстві цілей [3].

Основними складовими корпоративної культури комунального підприємства слід вважати [2]:

- а) основні цілі та стратегічні бачення організації;
- б) імідж підприємства;
- в) цінності персоналу;
- г) норми та правила поведінки;
- д) корпоративні традиції;
- е) корпоративний та етичний кодекс.

Усі зазначені складові, які входять до складу корпоративної культури мають великий вплив на діяльність, як працівників окремо так і в цілому підприємства.

Під час формування корпоративної культури комунального підприємства слід приділяти належну увагу наступним принципам (див. табл.1).

Таблиця 1.1 – Характеристика принципів корпоративної культури на комунальному підприємстві [1]

Назва	Зміст
Загальні принципи	
Соціального-економічного та інтелектуального розвитку	Цей принцип передбачає базування на забезпечення відповідного економічного достатку, соціального та інтелектуального розвитку всього персоналу підприємства
Принцип всеохопності та системності	Передбачає формування та розвиток корпоративної культури з точки зору охоплення усіх працівників, елементів, процесів, які забезпечують діяльність підприємства
Вимірності та корисності	Передбачає забезпечення ефективності діяльності, що дозволить слідкувати за якісним та кількісним набором для оцінки рівня корпоративної культури, а також характеру її впливу на фінансові, економічні показники діяльності підприємства
Принцип відкритості та постійного удосконалення	Передбачає орієнтацію на удосконалення та стабільний розвиток підприємства
Координації	Корпоративна культура повинна координувати поведінку персоналу на підприємстві, та за його межами
Принцип обов'язковості	Керівництво підприємства має право здійснювати контролювання за дотриманням норм та правил корпоративної культури
Винагороди	Корпоративна культура за даним принципом повинна встановлювати однакову та справедливу винагороду для працівників
Відповідальності чинному законодавству	Усі дії, які забезпечують функціонування корпоративної культури на підприємстві повинні ґрунтуватись на основі чинного законодавства та нормативно-правових актів
Спеціальні принципи	
Принцип вільного прояву	Система корпоративної культури повинна формуватись не під при сумовими діями, а формуватись залежно від виду діяльності, якою займається підприємство
Узгодженості та відповідності цілей	Обов'язковим є те, що корпоративна культура повинна відповідати цілям та завданням підприємства
Принцип чіткості	Показує усвідомлення менеджментом підприємства значення корпоративної культури
Особистісно-орієнтованого менеджменту	Цей принцип допомагає бути зосередженими на особистісно-орієнтованому менеджменті, від цього залежить ефективність та значущість результатів діяльності працівників
Принцип стосунків «керівництво-працівник»	В основі даного принципа лежить чесність, порядність, вихованість, справедливість, повага, індивідуальність кожного із працівників

Сформована за переліченими вище принципами корпоративна культура комунального підприємства зможе виконувати цілий ряд корисних для підприємства функцій:

- охоронну (корпоративна культура охоплює систему цінностей, клімат та взаємодію учасників комунального підприємства і тим самим створює певний образ для підприємства, що дає змогу відрізнитись від інших підприємств);
- регулюючу (неформальні правила, які встановлені на комунальному підприємстві вказують на поведінку персоналу. Ці правила визначають звичні способи дії на підприємстві, послідовність здійснення робіт, їх характер);
- інтегруючу (впровадження певних правил, дає змогу кожному із працівників усвідомлювати цілі та місію комунального підприємства, дає змогу відчувати себе частиною цього підприємства та мати певну відповідальність перед керівництвом);
- освітню та розвиваючу (корпоративна культура завжди пов'язана із освітнім, виховним ефектом. Керівництво повинно керуватись про напрям підготовки та знання власних працівників, результатом чого буде приріст їх вмій та знань);
- мотиваційну (створення необхідних стимулів для ефективної праці та досягнення цілей комунального підприємства);
- функцію заміщення (допоможе керівництву комунального підприємства не вдаватись до надмірного ускладнення формальної структури та впливає на збільшення потоку офіційної інформації та розпоряджень);

- функцію управління якістю (корпоративна культура впливає на серйозне та уважне ставлення до виконуваних обов'язків працівниками);
- адаптивну (корпоративна культура полегшує пристосування персоналу до діяльності працівників та навпаки);
- орієнтуючу (полягає у тому, що спрямовує діяльність комунального підприємства та його персоналу в необхідному напрямі) [5].

Джерелами формування корпоративної культури на комунальному підприємстві зазвичай виступають:

- а) система особистих цінностей та індивідуально-своєрідних способів їх реалізації;
- б) форми, способи та структура підприємства, яка втілює деякі цінності у тому числі особистісні цінності керівництва;
- в) уявлення щодо оптимальної та припустимої моделі поведінки працівників у трудовому колективі, що відображає систему внутрішньо групових цінностей.

Сучасні керівники комунальних підприємств розглядають корпоративну культуру як потужний стратегічний інструмент, який дозволяє орієнтувати усі підрозділи та окремих осіб на спільні цілі, мобілізуючи ініціативу працівників та полегшувати продуктивне спілкування між ними. Вони прагнуть створити власну культуру для кожного підприємства так, щоб кожен, хто працює розуміли та могли її дотримуватись [3].

Для того щоб корпоративна культура комунального підприємства могла підтримати його стратегію розвитку та сприяти підвищенню ефективності діяльності керівництву необхідно систематично вживати наступні дії:

- проводити збір даних, які описують стан об'єкту вивчення, перелік цінностей, цілей, завдань, що складають основу внутрішніх та зовнішніх відносин (через відносини комунального підприємства із споживачами, конкурентами, партнерами, постачальниками, місцевим населенням, суспільством в цілому);
- проводити аналіз відповідності декларованим цінностям, цілям та завданням комунального підприємства;
- проводити аналіз фактично реалізованих цінностей, цілей та завдань комунального підприємства;
- розробити заходи щодо поліпшення складових елементів корпоративної культури, які за результатами проведеної оцінки виявилися не прогресивними;
- своєчасно проводити заходи для формування прогресивної культури (розроблення системи цінностей, цілей та завдань для усіх учасників підприємства);
- розробити системи пошуку, обслуговування та «утримання» споживачів комунального підприємства;
- розробити програми взаємодії із місцевим населенням, суспільством, державою;
- забезпечити коригування організаційно-економічної документації, впровадити інформаційне забезпечення, навчання та організацію виконання прийнятих заходів.

Список використаних джерел

1. Бала О. І., Муқан О.В. Принципи корпоративної культури підприємств: сутність та види. Наукові праці НУ «Львівська політехніка». Львів: НУ ЛП, 2015. № 682. с. 11-15.
2. Башук Т.О., Жолудева А.М. Доцільність формування корпоративної культури на підприємстві. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2017. № 2. С. 179–184.
3. Зеліч В.В. Роль та місце корпоративної культури та її вплив на розвиток підприємства. ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій». Електронний науково-практичний журнал. 2017. № 6. С. 21–25.
4. Семененко В.М., Пишненко О.А. Корпоративна культура як елемент управління підприємством і її формування. Економіка: реалії часу. 2014. № 3–4 (4–5). С. 73–77.
5. Чернишова Т.О., Немченко Т.А. Деякі аспекти корпоративної культури організації. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2014. Вип. 17. С. 328–330.

Лук'яшко М. І., здобувач вищої освіти, гр. УП-171
Науковий керівник – Кичко І. І., доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ Z-ОРІЄНТОВАНОГО EVP У ПОЄДНАННІ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ЗДОБУВАЧІВ

Одним із найцінніших активів у всьому світі, конкурентною перевагою будь-якої компанії, регіону, країни є люди. У процесі комплектування й підбору штату керівництво організацій усе частіше почало орієнтуватися на талант та інтелектуальний капітал кандидата, оскільки, попри постійні технологічні досягнення і зростання числа моделей штучного інтелекту, продовжувати керувати успіхом організації будуть «правильні» люди. Особливо працедавці зацікавлені у залученні до своїх команд молодих фахівців покоління Z, використовуючи методи синергетичного потенціалу ціннісної пропозиції для співробітників (EVP), що є невіддільною складовою бренду компанії-роботодавця [1]. Що стосується економічної науки, то в економічній термінології все частіше зустрічаються такі поняття як покоління Z (термін, що застосовується для людей, які народилися між другою половиною дев'яностих та другою половиною двохтисячних [2]), покоління Y (покоління, до якого зазвичай прийнято відносити людей, які народилися у період з 1981 по 1994—2000 роки, на момент настання нового тисячоліття вони були у юному віці [3]), EVP (сукупність матеріальних і нематеріальних вигід, що пропонуються співробітнику в обмін на його знання, навички, здібності і лояльність [4]).

Ціннісна пропозиція для співробітників (employee value proposition, EVP) – це сукупність певних матеріальних і нематеріальних вигід, що отримує кандидат, обіймаючи ту чи іншу посаду [4], та є найсуттєвішою складовою процесу брендингу компанії, його актуальним концептом. Не дарма рекрутингові агенції почали розробляти стратегії, спрямовані на зацікавлення «зетів» у працевлаштуванні у ту чи іншу компанію, адже вони – молоді, мобільні, активні та багатозадачні, а їхнє мислення – просторове і глобальне.

Проте, далеко не всі роботодавці усвідомлюють відмінність представників покоління Z від інших, через що кампанії по залученню та утриманню молодих талантів залишаються неефективними, а це, у свою чергу, негативно відбивається на позиціюванні підприємства на ринку праці, товарів та послуг та на вже сформованому бренді.

Сегментація є фундаментальним процесом в активізації EVP компанії, її ДНК. Орієнтуючись на залучення «зетів» до команди, варто докласти зусиль до вивчення особливостей їх менталітету та життєвих цінностей, серед них:

1) «Цифрові аборигени» майже не сприймають рекламу, як міленіали та «ікси». Вони чудово фільтрують інформацію, тому з ними варто бути чесними та відкритими.

2) Вони подібні до покоління Y тим, що гостро потребують цілі або місії, надають перевагу соціально відповідальним компаніям. Тому вже зараз розроблена стратегія HR-брендингу послугує ще досить довго.

3) Тільки 1 із 8 представників покоління Z сприймають інформацію з паперових носіїв, тому найефективніший метод налагодити комунікацію — використання сторінок у соціальних мережах з акцентом на вакансії, де текст має бути структурованим і лаконічним, але не позбавленим креативності.

4) «Зети» значною мірою мотивовані фінансовою незалежністю, тому рушійними силами на робочому місці є грошові нагороди та кар'єрні успіхи — більше, ніж для будь-якого іншого покоління перед ними.

5) У деяких дослідженнях стверджується, що це покоління, зростаючи з необмеженим доступом до інформації й навчившись фільтрувати екстремальні обсяги інформації за дуже короткий проміжок часу, має так звані високорозвинені «восьмисекундні фільтри» [5]. Тому, щоб зацікавити їх, потрібно систематизувати й презентувати матеріал за максимально короткий проміжок часу.

б) «Зети» цінують свободу в усьому. Щоб сформувати у них почуття ціннісної пропозиції роботодавця та утримати на довгий термін, потрібно немало зусиль та часу.

Проте, оскільки у розробці EVP домінантою є орієнтованість на відбір «правильного» персоналу, слід пам'ятати про те, що ці «генератори ідей» достатньо впевнені у собі, амбіційні, вимогливі та інколи, навіть, занадто прямолінійні. Вони шукають не роботу, а себе, тому не готові повністю підлаштуватися під норми та правила компанії, вони радше диктують свої. Тому компанії, в яких переважна кількість працівників – представники Z, часто вимушені йти на поступки та прислухатися до їх вимог [6]. Виходячи з вищенаведеного, можна стверджувати, що важливим етапом процесу відбору є співбесіда та спеціально розроблені питання й тести саме для представників цього сегменту ринку праці.

Зміни, які несе з собою нове покоління – неминучі та вже сьогодні компанії мають готуватися до їх приходу і впроваджувати гнучку інтегровану політику.

Наразі питання залучення молоді до роботи саме у вітчизняні організації – досить гостре, адже кожного року відбувається «відтік» талантів закордон, а з ними й інтелектуального капіталу всієї країни. Перлини науки та мистецтва не бажають починати свою професійну діяльність там, де немає можливостей для розвитку. Отже, проблема відсутності сильного EVP є загальнонаціональною і потребує належного фінансування з боку не тільки приватних організацій, а й держави.

Таким чином, проаналізувавши потреби інноваційно налаштованого покоління Z та ціннісні пропозиції, які може надати роботодавець, потрібно зазначити, що для більшості організацій прийшов час коригувати ключові пріоритети та розробляти нову стратегію менеджменту відповідно до вимог часу. А завдяки правильно розробленому EVP підприємство отримає безліч переваг, серед яких щонайменше — плідна співпраця з майбутніми видатними науковцями, менеджерами, програмістами та багатьма іншими світилами.

Список використаних джерел

1. Хитра О. В., Вихованчук М. В. Синергія бренду роботодавця і бренду персоналу як результат успішного HR-брендингу на підприємстві. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2019. № 4. С. 149-156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2019_4_29.

2. Покоління Z URL: https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F_Z.

3. Міленіали. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8>.

4. Антуневич В. Навіщо компаніям розвивати бренд роботодавця. 2017. URL: <https://eba.com.ua/article/companies-develop-employer-brand/>.

5. Поколение Z: особенности привлечения и удержания лучших. 2019. URL: <https://blog.potok.io/pokolenie-z-osobennosti-privlecheniya-i-uderzhaniya-luchshix/>.

6. Покоління Z: як молодь змінює українських роботодавців та наші умови праці. 2019. URL: https://www.google.com/amp/s/24tv.ua/pokolinyia_z_yak_molod_zminyuye_ukrayinskih_robotodavtsiv_ta_nashi_umovi_pratsi_n1193165/amp.

ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ

З розвитком технологій людство все більше переносить свою діяльність у всесвітню мережу Інтернет. Тому з'являється багато питань: як автоматизувати своє життя або розвиток своєї компанії; чого треба навчитись і що використовувати, щоб бути конкурентоспроможним і успішним на ринку?

Відповідаючи на ці питання, перше, що треба зробити – це відійти від традиційного виду маркетингу до нового Інтернет-маркетингу. Інтернет-маркетинг – це процес використання сучасних інформаційних Інтернет-технологій при проведенні маркетингових досліджень, розробки товару, встановлення ціни, доведення до споживача та впровадження нових підходів із стимулювання збуту з метою максимального задоволення потреб споживачів через інноваційну організацію матеріального та інформаційного обміну [1].

Виходячи з цього визначення, проаналізуємо переваги Інтернет-маркетингу. По-перше, за даними статистики в Google, вже майже 60 % населення всього світу перебуває онлайн, тобто в мережі Інтернет, а це означає, що фірма матиме більшу кількість потенційних споживачів. По-друге, ця мережа дає змогу «скорочувати» відстані, завдяки їй з'явилась можливість укласти угоди з іноземними інвесторами, чи залучати іноземних споживачів, тобто розширювати кордони своєї фірми та збільшувати частку ринку. По-третє, Інтернет переповнений інформацією, яку можна легко систематизувати, робити маркетингові дослідження про діяльність своєї фірми, що дає змогу зекономити не тільки власні кошти, але й час. Завдяки Інтернету фірма стає ближчою до свого споживача, адже клієнт має доступ до фірми 24 години на добу, 7 днів на тиждень. Вже давно з'явився Інтернет-банкінг, що спростило матеріальний обмін між споживачем і компанією. Відкривається багато можливостей, зокрема, споживач може спробувати продукт, наприклад, послухати один розділ аудіокниги, і якщо йому сподобається, може придбати її. Крім того, здійснюється постійне інформування клієнтів про компанію, товари в інтерактивній формі чи за допомогою відео.

Для досягнення успіху компанії потрібно користуватися інструментами Інтернет-маркетингу. Веб-сайт – це найважливіший інструмент. Якщо фірма не має свого веб-сайту, вона вже є неконкурентоспроможна. Веб-сайт – це сукупність логічно зв'язаної гіпертекстової інформації, оформленої у вигляді окремих сторінок і доступної в мережі Інтернет [2]. Правильне оформлення, креативний дизайн, зручність сайту, наповненість цікавим контентом є запорукою успіху компанії. Інформованість споживача є обов'язковою, тому сайт повинен регулярно наповнюватись якісним контентом, але продукт повинен бути не нав'язливим, а самостійно залучати публіку. Зважаючи на тенденції, які відбуваються в 2020 році, можна сказати, що сайти починають витісняти канали в месенджерах, наприклад, Telegram, Viber і т.д., тому що більшість часу споживачі проводять у соціальних мережах і для них це є більш зручним.

Другим важливим інструментом є пошукова система, приблизно 5,5 млрд пошукових запитів за день надходить до Google [3]. Саме тут доступна пошукова реклама, яка не коштує багато, але сайти завдяки їй розташовуються за рейтингом, і певне місце в рейтингу може приносити певну кількість кліків, що означає залучення нових клієнтів. Також фірми можуть встановлювати певну програму, за якою можна відстежити, що саме шукав споживач, а потім в соціальних мережах чи на інших сайтах викладати свою рекламу. Це можна назвати переслідувальним маркетингом.

Новим для багатьох фірм стає такий інструмент як чат-боти. Чат-бот – це програма, яка була розроблена на основі технологій машинного навчання та нейромереж [4]. Чат-бот імітує розмову з людиною, тому є популярним у месенджерах. Це дуже зручна програма, бо не є

працезатратною, з її допомогою клієнт може отримати чіткі відповіді на свої запитання в будь-який час, а також придбати квитки чи будь-який інший товар. Також не треба забувати про живу бесіду з клієнтом. Наприклад, коли товар на сайті отримує негативні чи позитивні відгуки, компанія має відповідати на них, тоді клієнт буде впевнений, що про нього піклуються, і це говорить про якісний сервіс обслуговування.

Старим, але дієвим та дешевим інструментом Інтернет-маркетингу залишається Email-розсилка. Вона дає можливість, при використанні незначних коштів, охоплювати велике коло потенційних клієнтів, а також стежити за їх реакцією. Також зараз є популярним блогерство, тому фірма, яка буде вести блог, стане ближчою до клієнтів, оскільки надаватиме їм повну інформацію про себе та продукт, викладатиме новини, відповідатиме на питання споживачів та організовуватиме спілкування всередині підприємства. За допомогою відомих блогерів, що мають аудиторію в 50-100 тисяч чоловік, можна запускати більш-менш дешеву рекламу, що матиме попит більший, ніж від дуже відомих особистостей. Це можна пояснити тим, що дуже відомі блогери викладають великий об'єм реклами, що вже не сприймається їх аудиторією.

Отже, Інтернет-маркетинг є набагато кращим від традиційного маркетингу, тому що є більш дешевим, охоплює велику кількість потенційних споживачів та економить час. Проте традиційний маркетинг є фундаментом для розвитку Інтернет-маркетингу, і якщо не використовувати його певні інструменти, бізнес не стане успішним. Для забезпечення ефективного функціонування компанії замало використовувати щось одне, наприклад сайт, важливо поєднувати якомога більше інструментів.

Список використаних джерел

1. Петрик Е.А. Інтернет-маркетинг. М.: Московская финансово-промышленная академия, 2004. 299 с.
2. Веб-сайт: визначення й застосування. 2011. URL: <http://www.webtec.com.ua/uk/articles/index/view/2011-05-05/web-site>
3. Сергеева Ю. Вся статистика Интернета на 2020 год – цифры и тренды в мире и в России URL: <https://www.web-canape.ru/business/internet-2020-globalnaya-statistika-i-trendy/>.
4. Пастернак М. Що таке Chatbot (чат-боти) та кому вони потрібні? 2017. URL: <https://creativesmm.com.ua/shho-take-chatbot-ta-komu-vonu-potribni/>.

Мироненко А. Г., здобувач вищої освіти, гр. УП-171

Науковий керівник - **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ ЯК ЧИННИК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Рівень розвитку персоналу є одним з найважливіших чинників підприємства, адже від нього залежить успішність діяльності підприємства.

В сучасних умовах стрімкого оновлення теоретичних знань змога організації постійно підвищувати професійний рівень своїх працівників є одним із найважливіших факторів забезпечення конкурентоспроможності орієнтований на досягнення поставленої мети [1].

Джой Меттьюз розглядає розвиток персоналу як цілісний та активний процес удосконалення, пов'язаний з робочою діяльністю знань та умінь із використанням широкого спектру навчальних методів та стратегій.

На його думку, розвиток персоналу підприємства сприяє [2,с 14.]:

- вивільненню прихованих можливостей та потенціалу працівників;
- реалізації потенційних можливостей персоналу;
- поступовому руху до більш досконалого та складного стану окремого працівника та організації загалом.

Дещо ширше розглядають дане поняття Ю.Г. Одегов та П.В. Журавльов, які окрім навчальних заходів відносять до розвитку персоналу планування кар'єри. Згідно їх трактування розвиток персоналу – це комплекс заходів, що передбачають професійне навчання випускників шкіл, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів, а також планування кар'єри персоналу організації [3, с. 127].

Звичайно, методи навчання і розвитку персоналу можуть бути різними. Вони залежать від характеру посади, від ініціативи працівника, від потреб самої організації. В залежності від методу і форми навчання, організація може витратити від нуля до тисячі гривень. Керівник в такому випадку не повинен підраховувати збитки компанії в період навчання, а навпаки – прибутки у разі ефективного навчання персоналу.

Навчання і розвиток кадрів на підприємстві відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки в такому випадку мова йде вже не про отриманий прибуток від удосконалення знань працівників, а про репутацію компанії, досвідчений персонал якої надаватиме професійні послуги [4].

Конкурентоспроможність підприємства на ринку визначається шляхом визначення позицій підприємства у порівнянні з іншими за такими показниками: здатність адаптування до змін; технологія, яка застосовується підприємством; властивості і якість обладнання, яке використовується; знання і практичний досвід персоналу; система управління і комунікацій. Серед даних показників одними з головних є знання і практичний досвід персоналу та система управління і комунікацій. Керівники українських підприємств тільки починають впроваджувати процес розвитку персоналу як важливий аспект діяльності організації та вдосконалення корпоративної культури. Слід зазначити, що висококваліфікований персонал – запорука конкурентоспроможності підприємства на ринку. Для такого підприємства відкриваються широкі можливості в процесі досягнення цілей: примноження прибутків, розширення виробництва, вихід на зарубіжний ринок, інвестиції та ін.

Що ж отримує персонал на такому підприємстві? По-перше, досвід роботи, який можна тільки удосконалити в подальшому. По-друге, конкурентоспроможність на ринку праці як висококваліфікованого працівника. Звичайно ж, задоволення власних потреб за допомогою високої оплати праці. Вдосконалення власних навичок в процесі проходження курсів підвищення кваліфікації, тренінгів за рахунок підприємства. Стабільність, забезпеченість, співпраця з професійними співробітниками та ін. В процесі взаємодії конкурентоспроможного підприємства та висококваліфікованого персоналу, підприємство здатне покращувати результати своєї діяльності та ставити перед собою нові цілі, які виконуватимуться вчасно та якісно.

В протилежному випадку, підприємство постає перед загрозою невизнаності іншими компаніями на ринку, зниженням попиту на власну продукцію, зменшенням обсягів інвестицій (якщо такі були), в гіршому випадку – банкрутство. Працівник такого підприємства стає також неконкурентоспроможним на ринку праці, оскільки його знання можуть виявитися застарілими, отриманий досвід не відповідає потребам ринку праці. Тож отримати вакансію в стабільних, прогресуючих підприємствах буде важко.

Навчання та розвиток персоналу в середині певної компанії повинен мати безперервний та гнучкий характер. Безперервність, в свою чергу, характеризується оновленням інформації, покращенням рівня професіоналізму співробітників, підвищенням конкурентоспроможності працівника. Гнучкість – здатністю компанії адаптуватися до вимог ринку послуг, здатністю працівника сприймати та продукувати нові знання [3].

Отже, професійне навчання персоналу – це цілеспрямований процес формування у працівників організації теоретичних знань, умінь та практичних навичок за допомогою спеціальних методів і форм, необхідних персоналу зараз чи в майбутньому. Враховуючи зазначені вище аспекти, можна зробити висновки, що конкурентоспроможність підприємства залежить не тільки від якості продукції, технологій, адаптації до зовнішнього середовища, а й від таких факторів як навчання та розвиток персоналу.

Список використаних джерел

1. Амоша О.І. Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні: соціальна експертиза: моногр. /О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк, Л.В. Шаульська та ін.; НАН України, Ін-т економіки промисловості. Донецьк, 2006. 208 с.
2. Економічні науки [Електронний ресурс]. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_5_2/pdf/013-016.pdf.
3. Одегов Ю.Г., Журавльов П.В. Управление персоналом. М.: Финстат-информ, 1997. 878 с
4. Ситник О.Ю. Розвиток персоналу як фактор розвитку конкурентоспроможності підприємства. [Електронний ресурс]. URL: <http://intkonf.org/sitnik-o-yu-rozvitok-personalu-yak-faktor-rozvitku-konkurentospromozhnostipidpriemstva>

Орлик О. М., Орлик В. В., здобувачі вищої освіти, гр. ЗМУПп-181,
Науковий керівник – **Забаштанський М. М.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПІДПРИЄМСТВА

На даний час відбувається зростання ролі іміджу серед людей, що пов'язано зі збільшенням впливу комунікаційних та інформаційних потоків на повсякденне життя. Зовнішні умови функціонування підприємства мінливі, визначальним фактором економічної ефективності діяльності підприємства є відношення споживача до їхньої продукції або послуг, тому важливим моментом стає формування власного іміджу. За активної експансії іноземних підприємств на український ринок, що володіють більш потужним теоретичним, практичним і фінансовим потенціалом, вітчизняним організаціям варто докладати величезних зусиль і витрат для створення позитивного іміджу.

Правильно сформований імідж дає підприємству можливість оперувати сприйняттям його діяльності суспільством, зміцнює конкурентні позиції, впливає на подальшу популярність загалом, що відображається на рівні продажів і полегшує впізнання продукції (послуги) на ринку. Недостатня увага до формування та підтримання іміджу істотно звужує можливості вітчизняних товаровиробників. Імідж набуває ще більшого впливу зараз, у час складної політично-економічної ситуації, яка склалася у країні, щодо створення позитивного образу підприємства у громадській спільноті.

Імідж підприємства створюється за допомогою комунікацій підприємства з групами громадськості шляхом донесення до них інформації про підприємство, його переваги та можливості, виконуваних ним соціальних ролі та функцій і залежить від соціального оточення, суспільних норм та цінностей. Це, по суті, економічний ефект, що створюється відношенням до компанії зацікавлених груп осіб: споживачів, постачальників, співробітників, інвесторів [1, с. 35].

Серед основних задач іміджу підприємства слід виділити наступні:

1. Підвищення престижу підприємства, тому що розробка фірмового стилю свідчить про увагу підприємства не тільки до питань виробництва;
2. Підвищення ефективності реклами і різних заходів просування товару;
3. Полегшення введення на ринок нових товарів (послуг), тому що підприємству зі сформованим іміджем легше вивести товар на ринок;
4. Підвищення конкурентоспроможності підприємства, тому що в умовах товарів-конкурентів однаково високої якості конкуренція ведеться на рівні іміджів підприємств [1, с. 37].

Роль, яку відіграє позитивний імідж у діяльності підприємства, може бути розглянута через його функції: гарантуючу, підтримуючу, диференційну, аттрактивну, застережливу, психологічну.

Підтримуюча функція полягає в тому, що позитивний імідж фірми викликає підтримку нових продуктів фірми з боку потенційних розповсюджувачів, дилерів і дистриб'юторів.

Аттрактивна (привертаюча) функція – позитивний імідж діє подібно магніту, залучаючи до фірми на більш вигідних для неї умовах працівників, інвестиції, нових покупців.

Психологічна функція проявляється в тому, що позитивний імідж фірми знижує ризик морального розчарування в товарах, придбаних покупцями, збільшує задоволення, яке співробітники фірми отримують від роботи через почуття приналежності до неї [2, с.123].

Застережлива функція проявляється в тому, що позитивний імідж є попереджувальним сигналом для потенційних конкурентів, які розраховують потіснити підприємство із займаної ним ринкової частки.

Диференційна функція полягає в тому, що імідж виділяє підприємство серед інших, у тому числі завдяки фірмовому стилю, наявність якого є обов'язковою умовою у формуванні позитивного іміджу.

Отже, імідж підприємства – це засіб комунікації, посередник у спілкуванні між підприємством та його групами громадськості; стійкий емоційно забарвлений образ, який формується у свідомості цільових груп громадськості під впливом соціальних норм, ціннісних орієнтацій, стереотипів, інформаційних повідомлень про підприємство. Модель іміджу підприємства науковці розглядають як інтегральну складову восьми іміджів за С. В. Афанасьєвим, складову з 4-х елементів за Б. Джі, суму компонент, які символізують структуру будинку за А. Н. Чуміковим, структуру, в основі якої знаходиться корпоративна автентичність підприємства, яку складають корпоративні місія, бачення, філософія та стратегія підприємства [3].

Першим кроком створення іміджу підприємства є корпоративна місія та бачення.

Місія підприємства тлумачиться з латинської мови як «посилати», «відповідальна роль», «порушення» та означає заяву підприємства про те, для чого і для кого воно існує.

Наступний крок формування іміджу – формування автентичності підприємства – індивідуальності та ідентичності. Корпоративна індивідуальність – це цінності, судження і норми поведінки, якими керується підприємство у своїй діяльності; це те, чим підприємство є в реальності. Корпоративна ідентичність – це діяльність підприємства та її результати (продукти і послуги, формальні та неформальні комунікації, політика підприємства, вчинки його персоналу) [4, с. 24].

Основними засобами формування іміджу є:

1. Фірмовий стиль – основа іміджу, головний засіб його формування.
2. Візуальні засоби – дизайнерські прийоми формування іміджу, які включають створення упакування, оформлення вітрин, офісів, виставок, розробку макетів оголошень.
3. Оригінали-макети можуть бути різними, але один елемент (деталь), що постійно є присутнім у всіх позиціях, робить цілу серію макетів пізнаваними. Важливу роль грає також колір.
4. Вербальні (словесні) засоби – спеціально підібрана стилістика, орієнтована на споживача.
5. Рекламні засоби – використані в кожному конкретному випадку рекламні засоби, що сприяють формуванню сприятливого відношення.
6. PR-заходи – продумані, сплановані, постійні зусилля по встановленню і зміцненню взаєморозуміння між підприємством і громадськістю. Це виставки, презентації, прес-конференції, спонсорські заходи. Таким чином, цілком виправдовується твердження, що спочатку організація працює на імідж, а потім імідж працює на організацію.

Список використаних джерел

1. Барна В.Н. Уланова С. І. Естетика іміджмейкінгу: монографія. Відкритий міжнар. ун-т розв. людини. Україна. К., 2010. 200 с.
2. Налісна Н. В. Процес формування сприятливого іміджу компанії. Вісник харківського політехнічного інституту. 2012. № 1. С. 122-128.
3. Афанасьєв С. В. Формирование корпоративного имиджа как основная составляющая PR стратегий. Барнаул, 2003. - 26 с.
4. Бодуан Ж. Управление имиджем компании. Паблик рилейшнз: предмет и мастерство: Инфра. М. 2015. 240 с.

ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ОСОБИСТОГО БРЕНДУ

Із приходом в наше життя Інтернету та соціальних мереж, здавалось би, створити особистий бренд стало чи не найлегше, ніж будь-коли. Але в умовах високої конкуренції й вимог глядачів та фоловерів до якості контенту – це зробити, як ніколи, важко. Наразі інтернет ефір в Інстаграмі чи Ютубі переповнений якісними креаторами на будь-який смак: від кулінарії до криміналістики. Кожен ладен обирати те, що йому до вподоби. А що робити тим, хто тільки починає свій шлях й тільки зараз наважився стати популярним? Як зібрати необхідну аудиторію й вийти на рівень визнаних зірок?

Насамперед, кожен має відповісти на запитання: «А чи дійсно мені це потрібно?». Так, саме таке запитання, а не звичне «Чому я хочу це робити?», адже скільки б і хто б не казав про велику місію, щирі наміри та щось іще, кожен із нас робить свою справу, в першу чергу, задля задоволення своїх потреб: насолоди від процесу, бажання здобути славу, визнання або отримання грошей. Але, безперечно, кожна медійна людина просто мусить мати свою соціальну відповідальність. Перед тим, як дати відповідь на поставлене запитання, треба розуміти, що персональний брендинг – це процес управління і оптимізації вашого імені задля представлення публіці. Тобто це сукупність усього, через що оточуючі будуть вас сприймати. По суті, у кожного з нас вже є персональний бренд: як ми вдягаємося, говоримо, наші звички, навички тощо – це все те, що нас вирізняє з-поміж інших. Та зірковість вимірюється саме у пізнаваності конкретного бренду конкретної людини.

Я дійсно дуже раджу на питання про популярність відповісти скоріше «ні», аніж «так», оскільки шлях до зірок неймовірно складний, тернистий та абсолютно не факт, що воно буде варте того. Особисто я, наразі, вже майже другий рік перебуваю в статусі сірого кардиналу медіа бізнесу нашої держави – працюю фотографом. Саме від мене залежить, як буде виглядати зірка для мільйонів глядачів, та що вони подумають про артиста, переглянувши фото. І я дійсно не розумію, чому для усіх стало так надзвичайно привабливо та цікаво опинитися на місці улюбленої селебриті, адже навкруги, та навіть у цій самій індустрії, є багато захоплюючого, що можна опанувати та бути навіть крутішим за того, хто на сцені. Проте, працюючи із зірками та їх проектами, починаєш розуміти, чому ж саме ця людина відшукала свій успіх, а інша – ні. Тож ось моє бачення цієї проблеми.

Сьогоднішня ситуація на ринку маркетингу встановила певні правила, а одне із них: «Майбутнє брендингу – особистісне та про особистість». Інтернет дає змогу бути успішним абсолютно кожному поза часом та простором. Це про те, як одна людина може мати більший вплив на суспільство, аніж ціла корпорація. Це не можливість – це вже реальність.

Сьогодні кожен із нас – споживач. Сьогодні у нас повно інформації, яку ми можемо дослідити, аби зробити правильний, на нашу думку, вибір при покупці чого завгодно. У нас є вибір, надзвичайний вибір, мабуть, найбільший з усіх можливих. А ще ми отримуємо більше 5000 пропозицій на день щось придбати (у 1970-х роках цей показник був приблизно 500 пропозицій на день). Та хто ж переможе в перегонах за споживачем? А переможе, в першу чергу, Людина.

За останніми дослідженнями, 92% людей схильні довіряти саме образу людини, аніж іншим методам просування продукту. Тут треба мати на увазі, що продукт – це будь-що: від продовольчих до інтелектуальних надбань. Так, музика та образотворче мистецтво також є комерційними проектами. Багато хто не розуміє, що його чи її улюблений співак – це також чийсь проект по зароблянню грошей. І робота маркетологів – зробити так, аби кожен слухав саме цього виконавця, здобуваючи більші прибутки для власника бренду (самого артиста, лейбла, продюсерського центру, творчого об'єднання тощо.) Тож кожен може продавати будь-що: слюсарні вироби, послуги юриста, пісні, свої думки, цілі, ідеї. Але перш за все – ми

продаємо себе. Люди купують людей. І ми робимо усе можливе, аби побудувати бренд, завдяки якому інші будуть нас наймати, рекомендувати та навіть одружуватися. Це все заради того, аби бути обраним.

Життя артиста – це, передусім, змагання за місцем, але не під сонцем, а перед об'єктивом камер. Кожен артист докладає максимум зусиль, аби бути обраним: для інтерв'ю, або, наприклад, новорічного концерту. Обраним туди, де його популярність буде зростати ще більше. Що вирізняє, наприклад, Світлану Лободу з-поміж інших виконавиць, і чому ми не сплутаємо вокал Монатіка з Максом Барських?

Це все робота бренд менеджерів. Це люди, що змогли розгледіти унікальність в конкретному виконавці та розкрили цей неймовірний потенціал якнайкраще. Придивіться та ви побачите певні риси кожного окремого артиста, що більше не притаманні нікому на світовій естраді, чи, принаймні, у нашій країні. Ані Лорак заспівала про свої почуття та змогла знайти відгук від мільйонів жінок, для яких її біль був таким знайомим. Тіна Кароль приховала особисте за яскравою червоною помадою, а Макс Барських співає у характерному для нього стилі 1980-90-х років. Неймовірний вокал Алексеєва змушує переживати кожен звук пісні, а Монатік чи не першим у нашій країні створив неймовірне та драйвове шоу, зібравши повний Олімпійський. Також ми завжди впізнаємо «шльопки» Полякової й одразу біжимо підтанцювати та підспівувати. А найдорожча виконавиця усього пострадянського простору Світлана Лобода створила образ королеви. Чесно кажучи, побачивши вперше її за лаштунками, ти просто уявити собі не можеш, наскільки титанічна робота була зроблена продовж років, аби створити артиста такого рівня.

Аналізуючи успіх інших людей, я вивів для себе деяку закономірність того, як їм це вдалося. Звісно, одного бажання стати популярним буде не достатньо.

Перш за все – це ваш характер, ваші цінності. Саме ваша особиста унікальність – запорука успіху, адже абсолютно кожен із нас має неймовірний та унікальний бекграунд.

Наступна сходинка – компетенція. Це ваші навички в тій сфері, де ви хочете стати відомим. Знову ж таки байдуже, про що йде мова – спів або різьблення, ви маєте бути професіоналом своєї справи.

Далі – персональний бренд. Як вже йшла мова – це те, що вирізняє тебе з-поміж інших: стиль, характер, настрій і т.д. На увесь світ прогрімала слава 18-річної Біллі Айліш, що виконує пісні лише в притаманній їй манері.

Ну і останнє – репутація або слава. Як то кажуть, терпіння та труд усе перетруть. Мабуть, найскладніший етап. Це те, чого більшість може навіть і не дочекатися, адже ніхто не буде знати, чи правильна стратегія була обрана. Можливо, творчість буде не доречна для конкретного періоду та виконавець так і не отримає бажаного.

Але якщо докласти максимум зусиль вирізнитися з-поміж інших та бути собою, успіх неодмінно відшукає вас. Передусім, не треба ставити за мету стати відомим. Як показує практика – відомими стають ті, хто робить свою справу професійно, із пристрасстю та вміють гучно про себе заявити. Треба ставити для себе мету та триматися за кожну, навіть імовірну, можливість і все неодмінно вийде.

Румянцева Є. В., здобувач вищої освіти, гр. ЗМУПп-181
Науковий керівник - **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ HR-МЕНЕДЖЕРІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Все частіше, в українських компаніях спостерігаються тенденції зміни ролі HR від експертного консультування з питань управління людськими ресурсами до стратегічного партнерства. Тому що сьогодні, погляд на директора по персоналу як на кадровика або рекрутера надто вже застарів. Далеко не всі керівники вважають, що з персоналом треба якимось чином працювати, вважаючи, що цілком достатньо своєчасно оформляти трудові договори і закривати наявні вакансії, що грамотно вибудована, системна робота з персоналом може впливати на бізнес та результати діяльності компанії.

Інтенсивність і швидкий темп роботи диктує HR-менеджеру, нарівні з фінансовим і генеральним директорами, необхідність ініціювати та реалізовувати заходи, спрямовані на освоєння нових стратегій. І все це – паралельно з операційною діяльністю. Варто усвідомлювати різницю між спеціалістом з HR, який надає підтримку керівникам у прийнятті організаційних рішень, зокрема щодо стратегії наймання, і рекрутером, обов'язки якого значно вужчі. До останніх, наприклад, входить створення й узгодження плану рекрутингу, включно зі строками, моніторинг ринку талантів і комунікація з кандидатами.

Важливими чинниками, які сприяють (або ж навпаки – перешкоджають) успішному рекрутингу, є бренд роботодавця, зокрема EVP (пропозиції компанії для працівників), стратегія соціальних медіа, управління пулами кандидатів, інформативна робота з пасивними кандидатами тощо [1].

Власне, з урахуванням контексту, в якому знаходиться компанія, її проблематики і формується HR-стратегія, оскільки HR-стратегія – це, по суті, той набір способів, за допомогою яких HR реалізовує його ключову місію та задовольняє потреби клієнтів бізнесу.

Можна спиратись на такі моделі, як HR CMM, і це буде чудовим підґрунтям, яке дасть HR-у цілісний погляд на компанію, розуміння її потреб в динаміці з погляду еволюції організацій, а також розуміння проблем, з якими зіштовхується компанія [2].

Сфері HR теж не оминати автоматизації, адже завдяки цьому процесу продуктивність компаній зростає в рази. Йдеться про впровадження у роботу компанії сучасних ІТ-рішень, які, залежно від рівня інтеграції, можуть бути задіяні у будь-якому аспекті роботи підприємства. Чому ми вважаємо цей процес неминучим? Це пов'язано з тим, що завдяки впровадженню цифрових технологій працівники економлять безліч часу.

Зокрема, завдяки діджиталізації:

- паперової тяганини стає значно менше. Завдяки спільній цифровій платформі співробітники (зокрема потенційні) можуть оновлювати інформацію про себе в режимі реального часу. Ця ж інформація доступна менеджерам, які завжди можуть отримати до неї доступ, просто торкнувшись смартфона.

- інформація аналізується швидко та автоматично, і результат доступний усім задіяним у процесі особам.

- робочі процеси стають прозорішими і зрозумілішими. Співробітники можуть відслідковувати свої успіхи та підходити до побудови своєї кар'єри стратегічно.

Це і є невід'ємні чинники розумного підприємства. HR зі свого боку створює стратегію і консультує щодо того, як правильно скористатись цими перевагами [1].

Треба перейти від традиційних структур до структур, що включає центри відповідальності за адміністрування, експертизу і стратегічне партнерство. Тим самим, забезпечуючи зменшення адміністративних витрат, впроваджуючи кращі HRM практики в

галузі навчання, розвитку, управління ефективністю і талантами, допомагаючи через ресурси і синергію персоналу реалізовувати стратегію і досягати мети бізнесу [3].

Всі запропоновані заходи та ініціативи з управління персоналом необхідно співвідносити зі стратегією компанії. Важливо сконцентрувати зусилля на тих пріоритетних областях, які дадуть максимальний результат для компанії: позитивно відіб'ються на клієнтах, відкриють нові організаційні або особистісні можливості.

Вся діяльність HR буде максимально ефективною і генеруючою цінність для компанії, якщо HR буде:

- розуміти бізнес. Розуміти тонкощі бізнесу зсередини, володіти бізнес-процесами, знати галузь, сегмент ринку, говорити з представниками бізнесу на одній мові і вміти транслювати стратегію персоналу.

- розвивати HR ресурси. Відповідно до потреб бізнесу, розробляти HR стратегію. Виступати партнером у вирішенні бізнес-ситуацій, пропонуючи спільні шляхи вирішення завдань і реалізації стратегії. Виявляти потреба бізнесу в талантах і знижувати ризики, пов'язані з ключовими співробітниками. Визначати компетенції, які необхідні співробітникам для утримання лідерських позицій на ринку сьогодні і в майбутньому. Бути в ногу з часом, формувати структуру організації відповідну майбутнім цілям [4].

На успішність переходу в нову роль бізнес-партнера, впливає вміння HR управляти необхідними змінами в компанії, залучаючи в них менеджмент. На першому етапі потрібно допомогти менеджменту вирішити поточні проблеми, запропонувати їм прості і зрозумілі інструменти, а потім, доклавши певних зусиль в кожній конкретній ситуації, за допомогою переконання, просувати свої ідеї і проекти, будувати свою власну стратегію і політику HR.

Серйозною перевагою також може стати впровадження більш прогресивних HR - метрик, які не тільки вимірюють статистичні показники в динаміці, пов'язані з рухом або якістю персоналу, а й дозволяють:

- оцінювати ефективність HR-заходів в грошовому вираженні;
- представляють інструмент для виявлення успішних і малоефективних програм;
- виступають вимірювачами процесів і індикаторами проблем, які важливі для організації;
- дозволяють представляти результати своєї роботи компанії на мові цифр, прийнятому в бізнесі [3].

Отже, сучасний HR – менеджер відіграє значну роль в побудові ефективної роботи підприємства, адже перетинається з усіма напрямками діяльності компанії: від фінансів до продажу. Важливо, щоб керівник компанії розумів значущість ролі HR-менеджера, а HR – розбирався у бізнесі й інструментах розумного підприємства. Саме така співпраця буде сприяти ефективній роботі компанії.

Список використаних джерел

1. Алтофф-Саймон Б. Фактор успіху: як HR може сприяти формуванню розумного підприємства. 04.02.2019. URL: <https://prohr.rabota.ua/faktor-uspihu-yak-hr-mozhe-spriyati-formuvannu-rozumnogo-pidpriemstva>.
2. Кандаурова И. Роль HR-менеджера в бізнесі. 8.11.2019. URL: <http://www.humantime.ru/publications/rol-hr-menedzhera-v-biznese>.
3. Колесник А. Трансформація HR. Создание ценности для бизнеса. 26.11.2019. URL: <http://hrpartner.com.ua/transformacija-hr-sozdanie-cennosti-dlja-biznesa>.
4. Лоянич Я. Пріоритет HR-а – навчитись розмовляти з бізнесом його мовою. 19.10.2018. URL: <https://prohr.rabota.ua/yaroslava-loyanich-lider-hr-napryamku-kmbp-prioritet-hr-a-navchitis-rozmovlyati-z-biznesom-yogo-movoyu>.

МОДИФІКАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Процес впливу глобалізації на національний ринок праці розпочинається із міжнародного руху, який впливає на фактори виробництва та фінансові потоки. Ті у свою чергу утворюють світове виробництво, що обумовлює становище національного ринку. Даний процес створює напрямки, тенденції та передумови національного ринку праці.

Передусім варто відзначити, що сутність глобалізації у сфері трудових відносин полягає в посиленні процесів взаємозалежності, взаємозв'язку та взаємопроникнення ринків робочої сили різних країн, які відбуваються на основі переміщення трудових ресурсів з урахуванням інтересів окремих країн, що, як наслідок, веде до формування глобального (міжнародного) ринку праці. [2]

Крім того, рівень функціонування національної економіки країни визначає силу впливу процесу глобалізації на національний ринок праці. Відповідно тенденції впливу глобалізації на національний ринок праці можуть відбуватись у позитивному, так і у негативному напрямку для будь-якої країни. Наприклад, розглядаючи український ринок в рамках процесу глобалізації, для позитивного його впливу, припускають наявність таких умов: ефективна реорганізація та заміна старого обладнання сучасним, у сфері національного виробництва; встановлення вискоелективних мотиваційних програм, що зумовить покращенню мобільності найманої праці; відтворення ринкового аналогу поведінки робітника; регулювання високих стандартів із заробітної плати; реалізація можливостей, які призведуть до розширення експортного потенціалу, що у свою чергу, дозволить збільшити кількість робочих місць; покращення репутації України у антидемпінговій політиці світового масштабу; реструктуризація освітніх послуг з метою забезпечення вищого рівня кваліфікації робітників.

Серед відображень впливу глобалізації на національний ринок праці України, які розгортаються, як передбачено, так і не передбачено для працедавців та працівників виокремлюють: розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій, поява та розвиток транснаціональних корпорацій, зовнішню трудову міграцію, іноземні інвестиції капіталу для забезпечення прогресу та розвитку різних сегментів економіки держави, співпраця із іноземними організаціями.

Розберемо, наслідки впливу зовнішньої трудової міграції на національний ринок праці України зі сторони працедавців та із боку працівників. До позитивних наслідків для працедавців відноситься: зникнення потреби сплачувати високий рівень заробітної плати, по причині зростання пропозиції робочої сили у зв'язку із підвищенням кількості іммігрантів; спроможність залучити іммігрантів до малопривабливих робочих місць, внаслідок їх низького рівня кваліфікації та компетенції. З боку працівників позитивними наслідками зовнішньої трудової міграції є отримання більшої заробітної плати для емігранта, внаслідок чого покращується його матеріальне становище; можливість реалізувати власні професійні потреби та амбіції; збагачення корисним життєвим досвідом за кордоном; спроможність перейти на постійне місце проживання у країнах з вищим рівнем життя; можливість створити власний бізнес на гроші, які були зароблені за кордоном.

До негативних наслідків зі сторони працедавця пов'язують збільшення конкуренції на ринку товарів та послуг у зв'язку із створенням нових підприємств колишніми емігрантами, завдяки заробленим коштам за кордоном; дефіцит на висококваліфікованих робітників, які емігрували до країн із вищою заробітною платою та перспективою кар'єрного росту при хороших умовах робочого місця; нестача професій із ланки середньої кваліфікації, оскільки вигода у матеріальному плані працювати за кордоном є значно вищою; «нестача мізків», так звана міграція науковців, яка викликає регрес науково-технічного процесу України і

призводить до зниження ефективності виробництва, по причині застарілих та неактуальних наукових розробок і технологій. Зі сторони працівників негативні наслідки зовнішньої трудової міграції проявлятимуться у збільшенні конкуренції на національному ринку праці за рахунок підвищення кількості дешевої робочої сили з інших країн, що призведе до зниженню рівня заробітної плати; погані умови праці, можливість затримання заробітної плати або її не виплата; виникнення мовного бар'єру та поява надто високого тиску на психічне здоров'я емігранта через різницю у менталітеті, традиціях та відсутність живого спілкування з близькими; при виконанні тяжкої фізичної роботи зростає рівень небезпеки здоров'ю та життю емігранта.

Другим важливим проявом впливу глобалізації на національний ринок праці України є створення та розвиток транснаціональних корпорацій. До переліку транснаціональних корпорацій на території України входять: Samsung, British American Tobacco, Hewlett-Packard, Nestle, Nokia і тому подібні.

Розглянемо позитивні наслідки функціонування ТНК на Україні і вплив на національний ринок праці для роботодавців та працівників. З точки зору роботодавців позитивними наслідками є можливість отримати інвестиції на удосконалення виробництва; продаж власного підприємства іноземним корпораціям; покращення робочих місць шляхом вкладання договору співпраці із ТНК; формування конкуренції між працівниками високого та середнього рівня кваліфікації, у зв'язку із появою мотивації зайняти високооплачувані посади у ТНК. Для працівників позитивними аспектами стануть зростання нових робочих місць; поява потреби у висококваліфікованих працівниках, науково-дослідницьких кадрах; можливість працювати при високих умовах праці, підвищення заробітних плат по причині конкуренції із іноземними корпораціями за висококваліфікованих кадрів.

Негативними наслідками поширення ТНК на національний ринок праці України для роботодавців є банкрутство, по причині неспроможності продовжувати конкуренцію із іноземними корпораціями через їх кращу технологію виробництва і наявність сучасного устаткування; дефіцит середньо- та висококваліфікованих кадрів, яких перехопили ТНК за допомогою більш високою заробітною платою та кращими умовами праці. Для працівників негативними наслідками є ризик втратити робоче місце, на основі розорення вітчизняного підприємства через невдалу конкуренцію із ТНК; спроможність залишитись без соціальних пільг вітчизняним працівникам у ТНК через встановлення специфічних управлінських стандартів іноземними організаціями.

Останнім, не менш важливим проявом глобалізації є поширення та всебічного застосування користувачами інформаційно-комунікаційних технологій, що спричиняє явище, як оцифрування ринку праці. Віртуальний ринок праці формується у мережі інтернет, шляхом застосування системи відносин купівлі-продажу найманої праці між працівниками та працедавцями. Перевагами такої моделі для роботодавців є зростання висококваліфікованих спеціалістів; дозволяє автоматизувати процес пошуку працівників на роботу; спроможність відкрити віртуальне підприємство за допомогою ІКТ; економія фінансових ресурсів на оренді офісу й придбанні оргтехніки; можливість наймати висококваліфікованих іноземних спеціалістів. А для працівників це зростання потреби інформаційного середовища у новій робочій силі, що спричиняє появі нових робочих місць; поява великої необхідності у висококваліфікованих спеціалістах з високими інтелектуальними здібностями; поширення нетрадиційних форм зайнятості (неповна зайнятість, дистанційна зайнятість, вторинна зайнятість, непостійна зайнятість та ін.), у зв'язку з чим підвищується вірогідність знайти бажане робоче місце та працювати на декількох роботодавців із метою збільшення власних доходів [1, с. 75]; спроможність вчитися в дистанційному режимі та розвивати професійні навички, піднімаючи конкурентоспроможність на ринку праці; можливість працювати в іноземних компаніях та отримувати вищу заробітну плату, ніж працюючи на вітчизняні організації.

Недоліками застосуванні ІКТ для підприємства виступає зростання витрат на підвищення кваліфікації працівників у сфері інформаційних технологій; зниження

концентрації працівників, оскільки непродуктивно розпоряджаються часом на робочому місці, користуючись інтернетом; неспроможність досконало контролювати роботу працівника у дистанційному режимі; висока ймовірність зниження соціально-психологічного клімату в колективі через мінімізацію спілкування працівників один з одним. З боку робочих основними недоліками є зменшення попиту на низькокваліфікованих працівників у сфері фізичної праці, по причині автоматизації техніки та виробничого процесу; ризик невивлати або затримка заробітної плати працівнику при дистанційній зайнятості і відсутності особистих контактів.

Отже, модифікація ринку праці під впливом глобалізаційних процесів має, як позитивні, так і негативні риси для працівників та працедавців, але саме рівень розвитку національної економіки країни є визначним фактором шляху розгортання світових процесів і формування вигоди для росту та функціонування економіки країни. В цілому глобалізаційний вплив можна розділити на три ключових аспекти: зовнішня трудова міграція, транснаціональні корпорації та інформаційно-комунікаційні технології, які у свою чергу змінюють ситуацію на ринку праці, до якої пристосовуються, як робочі, так і роботодавці.

Список використаних джерел

1. Колот А.М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2010. 251 с.
2. Кукурудза І.І., Ромащенко Т.І. Україна у світових процесах трудової міграції : монографія. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. 252 с.
3. Мокій А. Міжнародна трудова міграція в Україні. Українська міграція до Європи та розв'язання пов'язаних із нею регіональних проблем : зб. матеріалів міжнар. наук. конф. Київ : Фоліант, 2008. с. 135-159.
4. Сандугей В.В. Модифікація структури українського ринку праці під впливом глобалізації. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. 2010. № 10. с. 52-59.
5. Танасійчук В. Особливості віртуальних підприємств : Вісник КНТЕУ, 2009. № 6. с. 113-117.

Стеценко К. В., здобувач вищої освіти, гр. ЗМУПп-181

Науковий керівник – **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Продуктивність праці є найважливішим планово-економічним показником, що характеризує не лише ступінь використання трудових ресурсів на підприємстві, але й рівень ефективності всієї ринкової системи в цілому. У широкому розумінні зростання продуктивності праці означає постійне вдосконалення людьми економічної діяльності, знаходження можливості працювати краще, виробляти більше якісніших благ при тих самих або й менших затратах праці.

Під резервами підвищення продуктивності праці розуміють невикористані ще можливості економії витрат живої та уречевленої праці. Кількісно резерви можна визначити як різницю між максимально можливим і реально досягнутим рівнем продуктивності праці в конкретний момент часу. Резерви виникають, можуть бути виявлені й використані там, де працюють люди, тобто безпосередньо на підприємстві. Це не виключає необхідності пошуку способів реалізації резервів підприємства за його межами (якщо це пов'язано із постачальниками матеріальних ресурсів і споживачами продукції або з роботою громадського транспорту й іншими установами соціальної інфраструктури, що знаходяться у віданні муніципальних органів) [1]. Внутривиробничі резерви зумовлені удосконалюванням і найбільш ефективним використанням техніки і робочої сили, скороченням робочого часу, економією сировини й матеріалів, раціональним використанням устаткування. Для найповнішого використання резервів зростання продуктивності праці на підприємствах розробляються програми управління продуктивністю, у яких зазначаються види резервів,

конкретні терміни і заходи щодо їх реалізації, заплановані витрати на ці заходи й очікуваний економічний ефект від їх впровадження, призначаються відповідальні виконавці.

Резерви зростання продуктивності праці в залежності від трудового процесу можна класифікувати за трьома групами: резерви застосування живої праці; резерви використання засобів праці; резерви використання предметів праці. Вони можуть також розрізнятися за двома ознаками: за характером факторів, що використовуються (екстенсивних і інтенсивних); за напрямками дії (за групами використовуваних ресурсів).

На відміну від факторів зростання продуктивності, що мають довготривалий, перспективний характер, резерви мають поточний характер. Фактори зростання продуктивності праці пов'язані з виробленням стратегії, а резерви – з тактикою підвищення продуктивності праці.

Використання резервів зростання продуктивності праці – це процес перетворення можливого в дійсне. Взаємодія факторів і резервів полягає в тому, що коли факторами є рушійні сили, причини, умови зміни її рівня, то використання резервів є безпосередньо процесом реалізації дії тих або інших факторів. Приведення резервів у дію є безперервним процесом. Як розвиток самого виробництва, так і резерви створюються в міру розвитку науки й техніки, удосконалення організації праці й виробництва, управління. Ступінь використання резервів вирішальним чином визначає рівень продуктивності праці на певному робочому місці, підприємстві. Процес перетворення можливостей розвитку виробництва в дійсність стає основним змістом використання резервів. Тому всі організаційно-технічні й соціально-економічні заходи, що забезпечують економію витрат живої й упредметненої в засобах виробництва праці, є заходами щодо використання резервів [1].

Продуктивність праці показує відношення обсягу вироблених матеріальних або нематеріальних благ та кількості затраченої на це праці. Тобто зростання продуктивності праці означає збільшення обсягу вироблених благ без збільшення трудозатрат. Збільшення продуктивності праці забезпечує зростання реального продукту й доходу

Важливо виміряти й оцінити досягнутий рівень продуктивності праці на підприємстві в цілому і за окремими видами зокрема. Найважливіша вимога на цьому етапі – забезпечення достовірності і порівнянності показників. Для того, щоб виміряти продуктивність праці, потрібно зіставити кількість виробленої продукції або наданих послуг з витратами на їх виготовлення. Можна зменшити кількість праці на досягнення певного корисного ефекту за рахунок збільшення кількості використаних засобів виробництва. Можна замінити більшу кількість менш кваліфікованої праці меншою кількістю вище кваліфікованої. Якщо при цьому корисний ефект виробництва і сумарні витрати на персонал залишилися такими самими, то показник виробітку в розрахунку на кількість витраченого робочого часу зросте (бо підприємство використовує меншу кількість праці), але реальний рівень виробітку залишиться таким самим (бо сумарні витрати на персонал для одержання певного корисного ефекту залишилися такими самими). Тому важливим завданням на підприємстві є використання всіх можливих прийомів і методів для забезпечення достовірності і порівнянності показників продуктивності праці та пошук резервів її підвищення.

Для найповнішого використання резервів зростання продуктивності праці на підприємствах розробляються програми управління продуктивністю, в яких зазначаються види резервів, конкретні терміни і заходи з їх реалізації, плануються витрати на ці заходи і очікуваний економічний ефект від їх впровадження, призначаються відповідальні виконавці [2].

На ступінь продуктивності праці на підприємстві впливають рівень використання праці, інтенсивність праці та техніко-технологічний стан виробництва. Рівень збільшення використання праці показує рівень її продуктивного використання та тривалість протягом робочого дня при незмінності інших характеристик. Інтенсивність праці характеризує рівень її напруженості і визначається кількістю фізичної та розумової енергії людини, витраченої за одиницю часу [3].

Таким чином, резерви зростання продуктивності праці являють собою невикористані можливості збільшення обсягу й підвищення якості продукції (робіт, послуг) за рахунок

посилення творчих засад у роботі працівників, економного витрачання матеріально-технічних ресурсів, усунення виробничих втрат.

Список використаних джерел

1. Резерви зростання продуктивності праці. URL: <http://ukr.vipreshebnik.ru/ekonomika-pratsi/4324-rezervi-zrostannya-produktivnosti-pratsi.html>.
2. Погромська І.В., Коробський Р.В. Фактори і резерви підвищення продуктивності праці. URL: <http://ea.donntu.org:8080/jspui/bitstream/123456789/20492/1/Pogromska%20%D0%86.%20V.%2C%20Korobskij%20R.%20V.2.pdf>.
3. Шацька З.Я., Пилипенко О.В. Вдосконалення системи управління персоналом підприємства на засадах програм випереджаючого навчання. *Приазовський економічний вісник. Електронний науковий журнал*. 2017. №5(05). С.11 -16.

Струговець П. О., здобувач вищої освіти, гр. УП-171
Науковий керівник – **Ремньова Л. М.**, к.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

НОВІ ВИМОГИ ДО РОЗВИТКУ HR-БРЕНДИНГУ ВІТЧИЗНЯНИХ КОМПАНІЙ

В умовах посилення диспропорцій на ринку праці та підвищення попиту на таланти та окремі категорії працівників з боку роботодавців вітчизняні компанії для утримання своїх конкурентних позицій повинні все більше уваги приділяти довгостроковій стратегії HR-брендингу, спрямованій на утримання ключових працівників всередині бізнес-організації, а також постійно удосконалювати методи залучення найбільш талановитих кандидатів ззовні. Крім того, в умовах стрімких соціальних змін, нестабільного ринку праці, посилення міграційних тенденцій компаніям все більше зусиль приходится приділяти питанням недопущення демотивації персоналу та його утримання [3,6]. Мова йде про нову філософію формування позитивного іміджу компаній як роботодавця, якого цінують ті співробітники, які вже працюють у даній компанії, а також висококваліфіковані працівники, які працюють в інших компаніях та бажають приєднатися до даної компанії, або талановита молодь, яка вперше вийшла на ринок праці і розглядає дану компанію як перспективне місце для своєї творчої реалізації.

У сучасному науковому дискурсі проблема формування HR-бренду компанії, як правило, розглядається з точки зору маркетингового менеджменту. Зміст такого підходу полягає у ототожненні HR-брендингу з маркетингом, але на ринку трудових ресурсів. Концепція HR-брендингу системно обґрунтована Бреттом Мінчінгтоном у світовому бестселері "HR-бренд: як стати лідером. Будуємо компанію мрії" [5]. У вищезгаданій публікації бренд роботодавця або HR-бренд підприємства у широкому розумінні трактується як невід'ємна частина загального бренду, що дозволяє залучати та утримувати працівників.

Систематизація існуючих у науковій літературі визначень даної дефініції дозволяє виділити наступні змістовні аспекти HR-бренду [1,2,5]:

- HR-бренд як емоційне сприйняття організації як компанії, в якій хочеться працювати;
- HR-бренд як створюваний організацією образ як найкращого місця для роботи у свідомості вже працюючих співробітників та потенційних кандидатів на ринку праці;
- HR-бренд як УТП або «унікальна торгова пропозиція» майбутнім співробітникам компанії, що акумулює в собі все, чим компанія вигідно відрізняється від конкурентів і чим пишається.

Іншими словами, HR-бренд - це не те, що компанія декларує про себе, а те що працюючі співробітники та потенційні кандидати на ринку праці говорять та думають про неї як про роботодавця. Важливо зазначити, що у складі HR-бренду є дві складові: 1) бренд підприємства-роботодавця; 2) бренд його персоналу. Виокремлення цих двох складових бренду дозволяє зрозуміти різний фокус формування репутаційного іміджу компанії. Так,

зокрема, для формування *іміджу роботодавця* пріоритетними напрямками є залучення і утримання професійних кадрів шляхом забезпечення гідної оплати праці, турботи про персонал, якісного соціального пакета, ефективної системи управління персоналом тощо, тоді як *імідж персоналу* представляє собою узагальнений образ всіх працівників компанії, що розкриває їх компетентність, організованість, кваліфікованість, поінформованість, комунікабельність тощо.

Обидві складові є дуже важливими не лише для формування HR-бренду, але й корпоративного бренду компанії в цілому. В цьому контексті доцільно навести результати проведеного дослідження [4], згідно з яким на думку опитаних найбільше впливають на корпоративний імідж такі чинники як: імідж підприємства як роботодавця (70%), корпоративна культура (66,4%), внутрішній емоційний клімат компанії (54,6%), імідж персоналу (50%).

Бреттом Мінчінгтоном розроблено фреймворк *Employer Brand Excellence*, що містить поетапну реалізацію важливих системних заходів, які допомагають бізнес-організаціям не тільки залучити найталановитіших співробітників, але й утримати їх, і таким чином створити важливі передумови для процвітання компанії у довгостроковому періоді. Основним змістовним ядром фреймворку розвитку HR-бренду сучасної компанії виступає *EVP (Employer Value Proposition) або ціннісна пропозиція роботодавця* в обмін на ті навички, можливості та досвід, які співробітник приносить в організацію [1,5]. Відповідно, до основних вимог розробки EVP слід віднести його унікальність, інформативність, релевантність та переконливість у визначенні причин, чому співробітник обирає саме цю компанію у порівнянні з компаніями-конкурентами. З цих позицій *Employer Value Proposition* має бути одночасно орієнтованим як на поточних співробітників, так і на зовнішню цільову аудиторію, а також повністю узгоджуватися з існуючими HR-стратегіями.

Важливо зазначити, що системний підхід до формування сильного HR-бренду вітчизняних компаній повинен будуватися на базових принципах клієнтоорієнтованості, соціальної відповідальності та етичності, а також враховувати інтереси як внутрішніх стейкхолдерів (співробітників), так і зовнішніх зацікавлених сторін (клієнтів).

Для формування сильного внутрішнього HR-бренду необхідно звертати увагу не лише на справляння першого позитивного враження на потенційних кандидатів та нових працівників, але й цінувати, поважати, мотивувати та підтримувати тих, хто вже працює в компанії, а також гідно прощатися з тими співробітниками, які все-таки вирішили піти з компанії. І навпаки, для формування сильного зовнішнього HR-бренду вітчизняних компаній важливо ефективно взаємодіяти з потенційними кандидатами, організувати стажування студентів та забезпечувати їх першим робочим місцем. Збільшенню привабливості компанії як роботодавця сприяють також корисні справи для суспільства (в тому числі корпоративна соціальна відповідальність та благодійність), різноманітні конференції, форуми та іміджеві заходи, ефективна комунікація з клієнтами, в тому числі через блогерів, користувачів соціальних медіа, спеціалізовані сайти для шукачів, професійні форуми, Інтернет-групи, фахівців з оптимізації пошуку тощо.

Таким чином, успішний HR-бренд неправомірно розглядати лише з позицій реалізації функції хедхантингу або так званого «полювання» за талантами. Як на нашу думку, такий підхід обумовлений недостатньою обізнаністю про ті переваги, які приносить стратегія формування сильного HR-бренду на протязі усього життєвого циклу співробітників, а не лише на стадії пошуку та набору персоналу. При цьому важливо розуміти, що за своєю сутнісною природою процес стратегічного розвитку HR-бренду є цілісним і системним. Його потрібно втілювати протягом усього життєвого циклу як компанії в цілому, так і її окремих працівників, приділяючи увагу всьому функціональному ланцюжку роботи з персоналом (рекрутинг, залучення, адаптація, навчання та розвиток, утримання персоналу). Саме в цій площині повинні реалізуватися всі етапи побудови HR-бренду вітчизняних компаній в нових умовах господарювання: 1) аналіз ринку з метою дослідження поточної репутації компанії як роботодавця та сприйняття її існуючого HR-бренду; 2) аналіз різних цільових

аудиторій HR-бренду компанії, зокрема, співробітників, студентів, досвідчених кандидатів тощо; 3) аналіз залученості співробітників та дослідження впізнаваності бренду компанії на ринку; 4) аналіз сильних та слабких сторін конкурентів з метою вчасного коригування існуючої стратегії HR-бренду з метою забезпечення її конкурентності.

Список використаних джерел

1. 15 основных направлений развития HR-бренда, о которых вы должны знать. URL: <https://www.talent-management.com.ua/3645-15-osnovnyh-napravlenij-razvitiya-hr-brenda>.
2. Астахова І.Е. (2018). HR-брендинг як інструмент маркетингового менеджмент підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаїв: Миколаївський нац. ун-т ім. Сухолинського. 2018. Вип. № 22. С. 253-255.
3. Кичко І. І., Тимошенко О., Кліщ О. (2018). Перспективи збереження трудового потенціалу в умовах євроінтеграції. Формування ринкових відносин в Україні. № 11(Випуск 210). С. 99-109.
4. Формування корпоративного іміджу компанії. URL: <https://www.tneu.edu.ua/pdf/rob/6-9.pdf>.
5. Минчингтон, Бретт (2011). HR-бренд. Как стать лидером. Строим компанию мечты: Москва: Альпина Бизнес Букс, 279 с.
6. Ремньова Л.М. (2019). Основні виклики та детермінанти нової моделі управління персоналом у VUCA-світі. Проблеми і перспективи економіки та управління. Чернігів: ЧНТУ. № 3 (19). С. 99-105. URL: <https://pneu.stu.cn.ua/articles>.

Труніна А. П., здобувач вищої освіти, гр. УП-171
Науковий керівник - **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІНВЕСТИЦІЇ В ПЕРСОНАЛ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Персонал виступає найважливішою умовою ефективного функціонування будь-якого підприємства. В умовах прискореного науково-технічного прогресу, який прискорює невідповідність професійних знань і навичок потребам компанії, це є особливо актуальним. Для високоефективної діяльності підприємства інвестування у професійний розвиток персоналу має здійснюватися на довгостроковій основі безперервно та у достатньому обсязі.

Інвестиції в персонал розглядаються як витрати під конкретну посаду або робоче місце, включаючи як прямі витрати (заробітну платню, премії, допомогу, страхові внески, витрати на перепідготовку і підвищення кваліфікації, вихідну допомогу, пенсію) так і непрямі витрати (витрати на оренди і змісту службових приміщень, оснащенню робочих місць).

Інвестуючи в персонал, підприємство забезпечує себе висококваліфікованими працівниками, що дозволяє підвищити темпи розвитку та розширювати свою присутність на ринку. Вважається, що ефективність виробництва лише на 1/3 залежить від фізичного капіталу, решта від рівня кваліфікації робітників і фахівців [1].

Як вважає К.В. Тимошенко основними напрямками оптимізації процесів інвестування підприємством коштів у персонал із метою досягнення ним умов продуктивного та перспективного професійного розвитку працівників є:

- інвестиції у професійний розвиток та перепідготовку персоналу шляхом виробничого навчання;
- інвестування у людський капітал повинно здійснюватися у найбільш перспективних та потенційних працівників, здатних до вдосконалення та професійного розвитку, та у розвиток молодих, перспективних та талановитих працівників, які свідомо прийшли на підприємство на тривалий період часу і прагнуть кар'єрного зростання;
- обґрунтування доцільності проходження працівниками певного виду навчання та підвищення кваліфікації в межах підприємства або у спеціалізованих навчальних закладах;

- створення належних умов та сприяння найбільш повному та комплексному закріпленню і подальшому використанню професійних знань і практичних навичок, набутих працівниками під час професійного навчання та підвищення кваліфікації;

- періодичність підвищення кваліфікації працівників має відповідати нормативним вимогам та повністю задовольняти потреби підприємства у кваліфікованому та досвідченому персоналі, що забезпечить високий рівень ефективності інвестування у людський капітал;

- формування у працівників достатнього рівня мотивації до власного професійного розвитку та демонстрація тих переваг, які вони зможуть отримати у разі успішного закінчення професійного навчання і досягнення більш високого професійно-кваліфікаційного рівня;

- стимулювання впровадження системи обов'язкового поширення нових знань, навичок та досвіду від працівників, які пройшли навчання до всіх інших працівників підприємства, що має значно збільшити масштаби окупності від коштів, інвестованих підприємством у професійний розвиток працівників.

- оцінка соціально-економічної ефективності заходів із розвитку персоналу шляхом інвестування на підставі комплексної системи показників, які мають кількісно та якісно характеризувати всі аспекти здійснення процесу інвестування підприємством коштів у людський капітал та визначати окремі складові ефективності інвестування [2].

Для оцінки ефективності інвестицій у персонал використовують багато критеріїв та показників. На думку В.Г. Онокало, такими показниками є:

- максимізація різниці між прибутком і витратами;
- період окупності (віддача) інвестицій;
- чиста поточна (приведена) вартість;
- співвідношення витрат і прибутку;
- відношення різниці граничних доходів до різниці граничних витрат;
- щорічний чистий дохід;
- внутрішня норма віддачі [3, с.131].

У зв'язку з тим, що існує велика кількість показників ефективності інвестицій у персонал підприємства, можна зробити висновок, що абсолютно бездоганних критеріїв немає. У кожній конкретній ситуації необхідно вивчати конкретні умови, визначити найкращий інвестиційний критерій, який може бути успішно застосований лише в системі взаємопов'язаних показників.

Основними проблемами, які знижують рівень інвестицій в персонал і ускладнюють підприємствам організацію професійного навчання кадрів на виробництві, є такі:

- низька зацікавленість роботодавців вкладати кошти у професійне навчання. Роботодавці неохоче спрямовують інвестиції у людський капітал, оскільки працівники, які одержали підготовку, можуть перейти до іншого роботодавця, і, таким чином, підприємство втратить свої кошти;

- недостатність фінансування витрат на проведення професійного навчання на виробництві підприємства. В той час як зарубіжні компанії витрачають на професійний розвиток персоналу і підготовку кадрів на виробництві від 2 – 10% фонду оплати праці, в Україні – менше 2% фонду оплати праці.

- незацікавленість працівників вкладати кошти у свою професійну підготовку через відповідність для цього достатніх стимулів, адже вищий рівень професійної майстерності не завжди супроводжується високою заробітною платою.

- відсутність відповідних структурних підрозділів чи посад безпосередньо на підприємствах; недостатня підготовка спеціалістів, які залучаються до професійного навчання кадрів на виробництві як викладачі [1].

Отже, інвестування в розвиток персоналу є складним економічним процесом. Підприємство, яке інвестує в розвиток персоналу протягом певного періоду, має за мету отримати майбутні доходи за рахунок зростання продуктивності праці, і як наслідок – збільшення обсягу виробництва продукції або послуг, оптимізації чисельності персоналу,

скорочення непродуктивних витрат часу, зростання конкурентоспроможності продукції завдяки покращенню їх якості та оптимізації витрат на їх виробництво.

Список використаних джерел

1. Богацька Н.М., Бабій В.О. Людський капітал на підприємствах та його інвестування в сучасних умовах. URL: http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2009/Economics/53163.doc.htm.
2. Тимошенко К.В. Аналіз процесу інвестування у людський капітал промислового підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 23. Частина 2. С. 114-118. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/2/28.pdf.
3. Онокало В.Г. Оцінка ефективності інвестицій у розвиток персоналу підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 19. Частина 2. С. 130-132. URL: <http://ep3.nuwm.edu.ua/10709/1/%D0%9E%D0%BD%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%BE.pdf>.

Трухан Т. Г., здобувач вищої освіти, гр. ЗМУПп-181
Науковий керівник - **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ ІННОВАЦІЙ В УПРАВЛІННІ ПРОДУКТИВНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Управління продуктивністю праці як складова процесу управління охоплює планування, організацію, керівництво, контроль і регулювання, які засновані на співвідношенні кількості продукції, що випускається виробничою системою, та витрат на виготовлення цієї продукції [1]. Вона ґрунтується на постійному аналізі співвідношення корисного ефекту від певної трудової діяльності, з одного боку, і витрат на цю діяльність, з іншого боку. Для підвищення продуктивності праці персоналу необхідно розробити системи мотивації працівників для досягнення запланованого рівня продуктивності, виявити резерви підвищення продуктивності, здійснити контроль за виконанням поставлених завдань тощо.

Для вдосконалення управління продуктивністю праці потрібно розробити програму управління продуктивністю, яка включала б в себе наступні етапи [2]:

- вимірювання і оцінку досягнутого рівня продуктивності на підприємстві в цілому і за окремими видами праці;
- пошук і аналіз резервів підвищення продуктивності на основі інформації, одержаної в ході вимірювання і оцінки;
- розробку плану використання резервів підвищення продуктивності праці, який повинен включати конкретні терміни і заходи по їх реалізації, передбачати фіксування витрат на ці заходи й очікуваний економічний ефект від їх впровадження, визначити виконавців;
- розробку систем мотивації працівників до досягнення запланованого рівня продуктивності;
- контроль за реалізацією заходів, передбачених планом і всією програмою, і регулюванням їх виконання;
- вимірювання і оцінку реального впливу передбачуваних заходів на зростання продуктивності праці.

Завдання управління продуктивністю праці являють собою частину стратегічного плану розвитку підприємства і полягають в наступному: розробка завдань управління продуктивністю праці, оцінка і вимірювання існуючих та визначення бажаних показників ефективності діяльності організації (рентабельності, прибутку, рівня витрат, тощо); розуміння виконавцями цілей і завдань; забезпечення необхідного переліку показників, що дають можливість оцінювати хід реалізації стратегії, цілей та завдань, виявляти проблемні зони [3].

У сучасних умовах у системі традиційних чинників підвищення продуктивності праці зростає роль інноваційної складової, яка формується під впливом науково-технічного прогресу, інтелектуалізації знань та зростаючої ролі інновацій на підприємствах.

Ми погоджуємося з точкою зору Т.О. Костенко, що інноваційними чинниками зростання продуктивності в сучасних умовах є:

1. Соціально-економічні:

- збільшення попиту на нові види продукту чи послуги;
- упровадження ефективної корпоративної культури на підприємстві.

2. Організаційно-економічні:

- розробка та налагодження збуту нового чи суттєве поліпшення основних характеристик існуючого продукту для ринку;
- розвиток співробітництва з науково-дослідними установами (інститути та інші підприємства), а також зі споживачами та постачальниками;
- здійснення інвестицій у інноваційну діяльність;
- проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;
- упровадження кайдзен-менеджменту на підприємстві;
- нестандартна дистанційна зайнятість;
- електронний рекрутинг;
- швидке поширення досягнень науки та полегшення доступу до інформації;
- використання аутсорсингу на підприємстві;
- упровадження системи «точно-в-строк» (just in time) та контролю якості (total quality management);
- використання переваг нетворкінгу (networking) та бенчмаркінгу (benchmarking);
- створення центрів прибутків / збитків та витрат;
- впровадження систем забезпечення якості, базованих на нормах ISO.

3. Матеріально-технічні:

- використання нових більш ефективних видів сировини, матеріалів, енергії та впровадження альтернативних видів енергії;
- освоєння прогресивних ресурсозберігаючих технологій;
- упровадження інформаційних технологій у виробничі процеси [4, с.256].

Для визначення основних напрямів використання інновацій для зростання продуктивності праці на підприємстві доцільно скористатися найбільш поширеною класифікацією інновацій, розробленою відповідно до Інструкції щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1-інновація «Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства» [5], яка виділяє чотири види інновацій (продуктові, процесові, організаційні, маркетингові), що охоплюють всі аспекти функціонування підприємства і дають можливість оцінити вплив кожного з чотирьох видів інновацій (та їх комбінацій) на зростання продуктивності праці.

Підприємства здійснюють інновації для підвищення продуктивності праці, що виявляється у зниженні витрат, збільшенні обсягів реалізації або їх комбінації. Продуктові інновації сприяють розширенню асортименту товарів, збільшенню частки підприємства на ринку через задоволення потреб споживачів у нових товарах та послугах, заміні продукції з обмеженою ефективністю на більш рентабельну, поліпшенню якості товарів та послуг відповідно до міжнародних стандартів.

Аналіз взаємозв'язку інновацій та продуктивності праці показав, що продуктові інновації позитивно впливають на продуктивність праці в усіх країнах. Величина коефіцієнтів продуктивних інновацій у рівнянні продуктивності праці становить від 0,2 до 0,7%. Найбільший вплив продуктивних інновацій на продуктивність праці спостерігається в Кореї, де підвищення на 1% обсягу реалізації інноваційної продукції, що припадає на одного зайнятого, призводить до зростання продуктивності праці на 0,69%, у Новій Зеландії – на 0,68%; а в Бразилії – на 0,65%. У середньому підвищення на 1% обсягу реалізації

інноваційної продукції, що припадає на одного зайнятого, призводить до зростання продуктивності праці на 0,45% [4, с.259].

Процесні інновації сприяють досягненню гнучкості та підвищенню потужності виробництва, зменшенню витрат виробництва, покращенню умов праці та створенню нових робочих місць, кращому обслуговуванню споживачів, зменшенню забруднення навколишнього середовища. Результатом від впровадження організаційних інновацій є зміцнення відносин з клієнтами, покращення взаємодії та обміну знань між різними структурними підрозділами підприємства та іншими підприємствами. Маркетингові інновації забезпечують вихід на нові ринки, збільшення частки ринку, завоювання лояльності споживачів.

Таким чином, інноваційними напрямками управління продуктивністю є впровадження нового або значно поліпшеного продукту (товару або послуги) або процесу, нового методу маркетингу або нового організаційного методу в діловій практиці, організації робочих місць або зовнішніх зв'язках.

Список використаних джерел

1. Бойко І. Управління продуктивністю праці в умовах сьогодення. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13326/1/275_Vojko_709-710_69.pdf.
2. Програми управління продуктивністю праці на підприємстві. URL: <https://library.if.ua/book/40/2691.html>.
3. Нечаєва І.А. Управління продуктивністю праці з метою підвищення ефективності підприємства. URL: http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/4511/1/Nechayeva_Management.pdf.
4. Костенко Т.О. Основні напрями використання інноваційних чинників для підвищення продуктивності праці. *Економічний нобелівський вісник*. 2014. № 1(7). С. 254-261. URL: <http://econforum.duan.edu.ua/images/PDF/2014/34.pdf>.
5. OECD. 2009. Innovation in firms: a microeconomic perspective. URL: http://www.imamidejo.si/resources/files/oecd_micro_innovation.pdf.

Хмелевський С. М., к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СТРАТЕГІЧНА ПЕРСПЕКТИВА НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ

В умовах соціально-орієнтованої ринкової системи господарювання проблема мотивації праці набуває важливого значення. Відсутність належних довготривалих стимулів до праці, неможливість досягнути поставлених цілей законними методами, нереалізовані мрії про підвищення рівня життя зумовлюють виникнення незадоволення людини своєю роботою та своїм становищем у суспільстві. Нехтування мотиваційним фактором у сфері праці призводить до зниження показників продуктивності праці, якості продукції, трудової дисципліни на кожному конкретному підприємстві і до кризи в господарській системі в цілому.

Під мотивацією розуміють сили, що існують усередині чи поза людиною, що збуджують у ній ентузіазм і завзятість у виконанні визначених дій. Мотивація працівників впливає на їхню продуктивність, і частина роботи менеджера саме полягає у тому, щоб направити мотивацію на досягнення організаційних цілей [5].

Аналізуючи мотивацію як процес можна зобразити її у вигляді шести послідовних етапів.

1) виникнення потреби. Потреби це усвідомлення відсутності чого-небудь, що спонукає до дії.

2) пошук шляхів забезпечення потреби, яку можна задовольнити, пригнітити чи просто не помічати.

3) визначення цілей. Визначається, що саме і якими засобами необхідно зробити, щоб забезпечити потребу та з'ясується, що необхідно отримати для усунення потреби.

4) реалізація дій. Людина витрачає зусилля для здійснення дій, які дадуть їй можливість придбати те необхідне, що потрібне для усунення потреби.

5) отримання винагороди за реалізацію дії. На цьому етапі відзначається, наскільки виконана дія забезпечила очікуваний результат. В залежності від цього відбувається зміна мотивації діяльності.

6) ліквідація потреби. Людина або припиняє діяльність до періоду виникнення нової потреби або продовжує шукати можливості і здійснювати заходи з усунення потреби [1].

Сучасні українські підприємства застосовують різні методи мотивації: в залежності від ситуації та рівня економічного розвитку. Але перевагу надають економічним методам, тому що, економіка України знаходиться на тому рівні, де поки що переважають матеріальні стимули. А для того щоб перейти до нематеріального стимулювання необхідно організувати на належному рівні матеріальне стимулювання [4].

Щоб система мотивації персоналу працювала як годинник, необхідно включити до неї ефективні способи нематеріальної мотивації співробітників. Бо саме вони апелюють до вищих рівнів потреб людини, таких як прагнення до поваги, саморозвиток і реалізація потенціалу.

Під нематеріальним ми розуміємо такі заохочення до високорезультативної роботи, які не видаються співробітнику у вигляді готівки чи безготівкових грошей, але можуть потребувати від компанії інвестицій в якість робочої сили, а саме: можливість розвитку і навчання, планування кар'єри, оздоровлення; пільгове харчування тощо [2]. Основний ефект який досягається до допомогою нематеріальної мотивації – це підвищення рівня лояльності та зацікавленості співробітників в компанії.

Можна виділити наступні методи нематеріальної мотивації:

- корпоративні заходи і конкурси для співробітників і їхніх дітей;
- великі культурні програми для працівників компанії;
- регулярне проведення дитячих свят;
- рекреаційна зона в офісі компанії;
- особистий ігровий акаунт [2].

Багато кампаній облаштовують свої офіси так, щоб співробітникам приємно було там працювати, це проявляється у всьому, починаючи від колірної гами кабінетів, закінчуючи шведським столом і вільним графіком роботи.

До нематеріальної мотивації можна віднести і заходи моральної вдячності, такі, як елементарні компліменти співробітникам від керівника за їх роботу, згадки і фотографії у засобах масової інформації, в корпоративних виданнях [5].

Крім того нематеріальною мотивацією можна вважати:

- участь в обговоренні та рішенні проблем організації,
- врахування думок співробітників,
- підтримка розумної ініціативи;
- чіткі вимоги до роботи,
- виразно сформульовані службові функції, цілі і завдання роботи;
- самостійність і незалежність в роботі,
- відсутність жорсткого контролю;
- можливість творчості і самовираження в роботі;
- дистанційну присутність на робочому місці за допомогою персонального комп'ютера;
- стабільність в роботі, гарантія зайнятості, впевненість у завтрашньому дні [3].

Нематеріальне стимулювання розвитку персоналу в організації, насамперед, спрямоване на задоволення мотиву збереження соціального статусу працівника в трудовому колективі завдяки залишенню за ним його робочого місця чи займаної посади; підвищення соціального статусу працівника в трудовому колективі в результаті одержання ним більш високої відповідальної посади, посилення зацікавленості працівника самим процесом опанування новими знаннями, вміннями та практичними навичками; поглиблення інтересу щодо професійного спілкування з професіоналами як в організації, так і поза її межами [6].

Нематеріальна мотивація направлена на підвищення лояльності співробітників до компанії одночасно із зниженням витрат на компенсацію співробітникам їх трудовитрат.

Цікавим способом удосконалення мотивації праці є мотивація вільним часом або модульна система компенсації вільним часом. Особливість мотивації вільним часом полягає в тому, що розходження в навантаженні працівників, які обумовлені роботою в різний час доби і дні тижня, компенсуються безпосередньо наданням вільного часу, а не грошовими надбавками, як це прийнято в традиційній системі. Ця форма немонетарної мотивації поки не одержала поширення у практиці українських підприємств, але досвід використання її зарубіжними фірмами свідчить про необхідність впровадження системи компенсації вільним часом на підприємствах цих країн. Використання гнучких форм зайнятості (скорочений робочий день, збільшення відпустки, гнучкий графік роботи, надання відгулів та ін.) надає можливість вибору працездатному населенню між робочим часом та відпочинком.

До моральних способів мотивації відноситься визнання заслуг (особисте та публічне). Суть особистого визнання полягає в тому, що працівники, які позитивно виділилися у справах підприємства, згадуються в доповідях вищому керівництву фірми чи особисто представляються йому, одержують право підпису відповідальних документів, у розробці яких вони брали участь, персонально вітаються дирекцією з нагоди свят чи сімейних дат

Якщо уважно поглянути на перелічені вище прояви нематеріальної мотивації, неважко помітити що практично в кожному з них присутній стратегічний аспект. Кожен захід нематеріальної мотивації, на відміну від мотивації матеріальної «грає» доволі довго, розрахований на те, що збудить ентузіазм і завзятість людини на тривалий період, а не лише до моменту витрачання останньої гривні, з суми отриманої в якості матеріальної мотивації.

Список використаних джерел

1. Азарова А.О., Ковальчук О.А. Дослідження множини чинників нематеріальної мотивації на підприємстві *Економічний простір*. 2010. № 5. С. 53-58.
2. Гончар В. В., Обухова Н. О. Методи нематеріального мотивування персоналу на промислових підприємствах у кризовий період. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015 Випуск 2(12), Том 3. С.125-131.
3. Іванов С.Л. Роль нематеріальних чинників мотивації праці у формуванні людського капіталу сучасного підприємства в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2010. № 5. С. 34-38.
4. Павлова І.І. Нематеріальна мотивація як чинник економічної безпеки підприємства. *Наука і економіка*. 2009. № 3(15). С. 177-181.
5. Рогатюк О.В., Заєць К.Д. Нематеріальна мотивація праці як важливий чинник підвищення ефективності праці. URL: <http://intkonf.org/rogatyuk-ov-zaets-kd-nematerialna-motivatsiya-pratsi-yak-vazhliivy-chinnik-pidvischennya-efektivnosti-pratsi/> (дата звернення: 08.05.2020).
6. Тужилкіна О.В. Підвищення вагомості нематеріальних чинників мотивації праці у формуванні людського капіталу сучасного підприємства в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9. С. 37-41.

Циганенко К. В., здобувач вищої освіти, гр. ЗМУПп-181

Науковий керівник - **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МАРКЕТИНГ ПЕРСОНАЛУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА

Сьогодні маркетинг персоналу виступає найважливішим складовим елементом системи управління персоналом підприємства, оскільки дозволяє вирішити ряд актуальних завдань, зокрема: кадрове забезпечення ефективного досягнення місії та цілей підприємства; формування, розвиток і реалізація кадрового потенціалу підприємства з найбільшою ефективністю; розвиток гармонійно розвиненої особистості, що має високий кваліфікаційний і культурний рівень, розвинене почуття відповідальності та є соціально адаптованою; підвищення ефективності управління персоналом і підприємством в цілому; забезпечення високого рівня згуртованості та дієвості функціонування колективу.

Маркетинг персоналу – вид управлінської діяльності, спрямований на визначення і покриття потреби в персоналі. При цьому маркетинг персоналу рекомендується розглядати в широкому значенні – як певну філософію і стратегію управління людськими ресурсами, та вузькому – як особливу функцію служби управління персоналом. Мета маркетингу персоналу – володіти ситуацією на ринку праці, забезпечуючи задоволення потреби в персоналі. Роль маркетингу персоналу полягає в приведенні системи підготовки фахівців у відповідність до попиту на робочу силу на ринку праці сьогодні, завтра і в майбутньому [1].

Процес управління маркетингом включає наступні етапи:

1. Аналіз ринкових можливостей, який передбачає:
  - маркетингові дослідження і збір маркетингової інформації;
  - аналіз середовища маркетингу, можливості суб'єкта ринку праці;
  - аналіз споживачів робочої сили.
2. Відбір цільових ринків робочої сили, який передбачає наступну послідовність:
  - вимірювання і прогнозування попиту на конкретну робочу силу;
  - сегментування ринку робочої сили;
  - відбір цільових сегментів ринку;
  - позиціонування товару «робоча сила» на ринку.
3. Розробка комплексу маркетингу:
  - розробка товару «робоча сила»;
  - визначення вартості конкретної робочої сили;
  - розробка системи розподілу робочої сили і комунікацій (реклама, стимулювання зайнятості, організація сприятливої громадської думки);
  - забезпечення персоналом.
4. Втілення в життя маркетингових заходів. Здійснюються через систему маркетингової інформації, систему планування, організаційну структуру, систему маркетингового контролю [2].

Т.М. Глушман виділяє таке поняття як «концепція маркетингу персоналу» – система пов'язаних між собою поглядів, які дають початок одне одному, ідей, положень маркетингової діяльності, що враховують необхідність для досягнення цілей підприємства здійснювати:

- дослідження ринку праці, відповідності тенденцій його зміни парадигмі розвитку організації, суспільства і прогнозування його кон'юнктури;
- вивчення запитів, потреб робочої сили і найповніше та найефективніше їхнє задоволення через взаємозв'язок із зовнішніми джерелами, що забезпечують підприємство кадрами;
- аналіз кадрового потенціалу організації та якість його використання;
- прогнозування і планування потреби в персоналі;
- розроблення і реалізацію стратегій управління персоналом;
- організацію комунікаційної діяльності;
- експертиза кадрів [3].

Гладка О.І вважає, що відповідно до цільової аудиторії формуються два види маркетингу персоналу – внутрішній та зовнішній. У разі внутрішнього маркетингу спочатку виконуються дії (заходи), які впроваджуються на підприємстві, що пов'язані з утриманням наявного персоналу; інформація про такі дії (заходи) повідомляється системою управління персоналом всередині підприємства через систему комунікацій і, згодом, на ринку праці для потенційного персоналу. У випадку зовнішнього маркетингу спочатку виконуються дії (заходи), які впроваджуються на підприємстві, що пов'язані із залученням потенційного персоналу, який згодом переходить у категорію наявного та очікує від обраного роботодавця те, що той йому раніше пропонував на ринку праці через систему комунікацій. Таким чином, зовнішній маркетинг персоналу стосується потенційного персоналу, а внутрішній – наявного персоналу [4].

Отже, маркетинг персоналу як система є сукупністю взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою елементів, що функціонують з метою досягнення і взаємоузгодження інтересів персоналу та роботодавця з урахуванням впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства. Він має два види: внутрішній, що пов'язаний з утриманням наявного персоналу, та зовнішній, пов'язаний із залученням потенційного персоналу. Завдяки маркетингу персоналу узгоджуються потреби роботодавця у кваліфікованій робочій силі та через достатню поінформованість залучаються нові працівники до трудового процесу.

Список використаних джерел

1. Хитра О. В. Особливості маркетингового забезпечення процесів управління персоналом. *Економічні студії: наук.-практ. екон. журн. / Львів. екон. фундація*. Львів, 2017. Вип. 5 (18). С. 44-51.
2. Богоявленська Ю. В. Маркетинг персоналу як інструмент розвитку соціальної відповідальності машинобудівних підприємств. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки*. 2014. № 1. С. 68-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2014_1_11.
3. Глушман Т.М. Маркетинг персоналу як інструмент реалізації кадрової політики підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. URL: <http://global-national.in.ua/issue-14-2016/22-vipusk-14-gruden-2016-r/2707-glushman-t-m>.
4. Гладка О. І. Сутність та порівняльна характеристика внутрішнього та зовнішнього маркетингу персоналу. *Економіка транспортного комплексу*. 2015. Вип. 26. С. 143-155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ektk_2015_26_13.

Чаадаєв І. Е., здобувач вищої освіти, гр. ЗМУПп-181
Науковий керівник – **Хмелевський С. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

УПРАВЛІННЯ АДАПТАЦІЄЮ ПРАЦІВНИКІВ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Зазвичай більшість нових працівників, приступаючи до діяльності на новому робочому місці або приходячи в нову організацію, намагаються проявити себе з позитивної точки зору. Проте трудова діяльність на новому робочому місці може бути пов'язана з негативними моментами. Виділяють наступні побоювання працівників, пов'язані зі страхом зазнати невдачі на новій роботі:

- побоювання втратити роботу (бути звільненим з якоїсь причини);
- зуміти завоювати повагу колег;
- не впоратися з новою роботою;
- виявити брак досвіду чи знань;
- видатися некомпетентним;
- «не сподобатися» трудовому колективу;
- «не полюбити» трудовий колектив самому;
- не зуміти знайти спільної мови з керівником [5].

Все це вимагає проведення спеціальної процедури введення нового працівника в організацію для усунення більшості проблем, які виникають на початку роботи – адаптації. Вона передбачає пристосування або зміни власної поведінки працівника до нових професійних, соціальних або економічних умов праці в організації. Робітник повинен пройти шлях адаптації, як професійним навичкам так і адаптуватися до соціально-психологічного середовища колективу.

За правильної організації адаптації нового співробітника можна очікувати:

- зменшення помилок на старті;
- зниження ступеня невизначеності в недавно прийнятих на роботу співробітниках;
- зниження рівня плинності кадрів;
- розвиток у персоналу позитивного і конструктивного ставлення до роботи [3].

Крім того, виконання процедур адаптації може суттєво активізувати творчий потенціал працюючих і посилити дії корпоративної культури організації.

Кожному керівникові державного підприємства необхідно розробити для кожного робочого місця індивідуальну програму адаптації працівника. А процес адаптації бажано проводити у такій послідовності:

1. Оцінка рівня підготовленості новачка.
2. Орієнтування в організації.
3. Пояснення завдань і вимог до роботи.
4. Введення у робочу групу.
5. Заохочення допомоги новачку.
6. Функціонування.

В питаннях адаптації сучасні державні підприємства вже давно активно використовують передові популярні за кордоном методи адаптації персоналу:

Secondment (Вторинне навчання) – це «прикомандирування» персоналу на певний час в іншу структуру для оволодіння необхідними навичками. Цей метод не має нічого спільного зі стажуванням або відрядженням. Його суть зводиться до того, що співробітника на час відправляють в інший департамент компанії або в іншу компанію. Secondment може бути як короткостроковими (близько 100 годин робочого часу), так і більш тривалим (до року). У США і Європі це дуже популярний метод, і в західних компаніях навіть шикуються черги співробітників на secondment [2].

Buddying (від англ. Buddy - друг, приятель) – перш за все це підтримка та допомога, в якійсь мірі керівництво і захист однієї людини іншою, з метою досягнення його результатів. Цей метод заснований на основі надання один одному об'єктивної і чесної зворотного зв'язку і підтримки у виконанні цілей і завдань (як особистих, так і корпоративних) і в освоєнні нових навичок [2]. Суть цього методу полягає в адаптації через приятелювання з колегою. Цей принцип відрізняється відсутністю будь-якої ієрархічності і наявністю постійного двостороннього зворотного зв'язку. Оптимальний термін для buddying – один рік і він особливо важливий в перші тижні роботи новачка

E-learning (дистанційне навчання) або **blended learning** (змішане навчання). Для ефективного використання e-learning потрібна висока дисципліна (навіть самодисципліни). В Європі цю проблему вирішують максимальною інтерактивністю модулів. Програми естетично красиві, від них неможливо відірватися, в них присутня інтрига, інтерес співробітника постійно підігрівається [2].

На Заході e-learning існує близько 6 років, і за цей час фахівці в галузі навчання та розвитку персоналу не дискутували на тему того, потрібно це чи ні. Вони просто вдосконалювали цей метод в процесі використання, прийшли до висновку, що в чистому вигляді він неефективний і дійшли за короткий термін до такого рівня розвитку, що командоутворення багатьох компаній роблять через e-learning.

Наступний незнайомий нам метод – **Shadowing**. Один з найбільш простих в реалізації і незатратних методів навчання і розвитку персоналу. Цей метод передбачає, що до співробітника прикріплюють «тінь» (shadow - тінь (англ.)). Це може бути випускник вузу, який мріє працювати в цій компанії, або людина, яка пропрацювала в компанії якесь і час і хоче поміняти відділ або зайняти цікаву йому посаду. Роботодавець робить його «тінню» на один-два дні, щоб подивитися, чи збережеться мотивація цієї людини, чи ні. Як показують дослідження, проведені в США, після shadowing 50% людей відмовляються від своєї мрії. Компанії ж дуже широко використовують цей метод, щоб скоротити витрати на підбір персоналу, тобто на постійну заміну людей, які йдуть через те, що їх очікування не виправдалися [2].

Але чому shadowing називається методом навчання і розвитку персоналу? Британська компанія PricewaterhouseCoopers пояснює це так: коли до вас прикріплюють «тінь», яка спостерігає за вами цілий день, з тайм-менеджментом, умінням розставляти пріоритети і приймати рішення у вас точно буде все в порядку. У західних компаніях люди часто самі

проявляють ініціативу на те, щоб до них приставили «тінь», оскільки це їх мотивує і організовує, дозволяє відчути свій авторитет і продемонструвати професіоналізм [2].

Методи job shadowing і secondment використовують 71% компаній у Великобританії, e-learning - 54% компаній. При цьому 71% британських фахівців вважають, що його використання зросте вже в найближчий рік. Метод blended learning (змішане навчання), за прогнозами британських фахівців, віддадуть перевагу 67% співробітників компаній.

Узявши на своє озброєння вище розглянуті методи адаптації та управління персоналом, сучасному державному підприємству вдасться зменшити плинність кадрів та витік кадрів з підприємства. Нові методи також допомагають зрозуміти яка професія чи посада подобається і викликає інтерес до саморозвитку та побудови кар'єрного росту.

Запропоновані заходи з адаптації персоналу на підприємствах дадуть змогу сформувати персонал із працівників, які мають стратегічне мислення, підприємливість, широку ерудицію, високу культуру та прагнення забезпечити ефективність діяльності власного (в якому працюють) підприємства [1].

Запропонований процес адаптації персоналу дасть змогу підвищити конкурентоздатність працівників та підвищити продуктивність праці на підприємстві.

Слід зазначити, що зупинятися тільки на адаптації персоналу керівництву підприємств не варто. Персонал потрібно постійно вдосконалювати за рахунок навчання, перенавчання та підвищення кваліфікації. Крім того в даний час дуже важливо пристосовувати людей до роботи на батьківщині, дати змогу знайти своє покликання. Всім відомо, що людина зайнята улюбленою справою яка приносить задоволення, здатна показувати високі результати роботи.

Список використаних джерел

1. Баденіна О.О. Значення процесу адаптації для ефективного управління персоналом. *Управління розвитком*: зб. наук. праць. Харків: ХНЕУ, 2014. 8 (171). С. 34–35.
2. Закомурная Е. «Тени» и «Друзья»: методы обучения персонала, которых у нас пока нет. URL : <https://www.e-executive.ru/career/hr-management/344785-teni-i-druzya-metody-obucheniya-personala-kotoryh-u-nas-poka-net> (дата звернення: 08.05.2020).
3. Как помочь новому сотруднику адаптироваться на новом месте работы. О персонале. URL: <http://opersonale.ru/podbor-i-trudoustrojstvo/adaptaciya-personala/kak-pomoch-novomu-sotrudniku-adaptirovatsya-na-novom-meste-raboty.html> (дата звернення: 08.05.2020).
4. Конотопцева Ю. Адаптація персоналу державної служби. *Науковий вісник*. 2014. Вип. 14 «Демократичне врядування». С. 100–107.
5. Миронова О.М. Основні проблеми адаптації персоналу та методи їх вирішення на підприємствах. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск # 13. С.602-608.

Чусь Н. М., здобувач вищої освіти, гр. УПт-181
Науковий керівник – **Кичко І. І.**, д.е.н., професор,
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМА МОЛОДІЖНОГО БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

Економічне зростання є основою для збільшення зайнятості та доходів населення, зростання продуктивності праці. Одним із головних завдань макроекономічної політики країни є досягнення високого рівня зайнятості населення. Завдяки створенню нових робочих місць, збільшуються обсяги виробництва, що в свою чергу, покликано задовольнити матеріальні потреби населення.

Здебільшого, для людини заробітна плата є основним джерелом доходу, а тому втрата постійного місця роботи може стати серйозною проблемою. Країну не можна назвати високо розвинутою, якщо частина її населення не в змозі забезпечувати себе та бути суспільно корисним.

Згідно Закону України «Про зайнятість населення» до категорії безробітних відносять працездатних громадян працездатного віку, які через об'єктивні причини не мають заробітку та зареєстровані в Державній службі зайнятості, як особи що шукають роботу.

Безробіття є проблемою для всіх громадян, проте значно складніше знайти роботу представникам мало захищених груп населення: молоді, інвалідам, людям перед пенсійного віку.

До молоді відносить всіх громадян України у віці від 15 до 35 років, тоді як європейські стандарти обмежують цей вік до 24 років. Водночас, цю тенденцію переймає і наша держава та в Стратегії державної молодіжної політики до 2020 р. передбачає знизити офіційний віковий критерій молоді з 35 до 28 років. Під безробіттям молоді слід розуміти соціально-економічне явище, що передбачає неможливість працездатних громадян у віці від 15 до 30 років реалізувати своє право на працю [1].

Результати досліджень доводять, що безробіття молоді має реальні короткострокові та довгострокові негативні наслідки. Відповідно, це питання вимагає пильної уваги з боку органів влади, які відповідають за формування та реалізацію молодіжної зайнятості. Ефективна державна політика зайнятості – одна з важливих стратегій подолання негативних наслідків безробіття та нестабільної зайнятості серед молоді в Україні.

Однією з головних перешкод на шляху працевлаштування молоді стоїть проблема невідповідності отриманих у стінах навчальних закладів знань, вмінь та навичок запитам роботодавців[3].

Непідготовленість молоді до роботи в реальному бізнесі, відсутність знань про головні закони та особливості його функціонування, слабкі комунікативні навички, що ускладнюють процес міжособистісного спілкування (вміння вести переговори, бути переконливим, гідно презентувати себе та фірму, постійно здійснювати особистісний емоційний контроль), слабкий рівень само-організаторських навиків, переоцінка власної вартості як трудового ресурсу нівелюють рівень конкурентоспроможності молоді та, як наслідок, значно ускладнюють процес її працевлаштування.

Станом на 1 грудня 2019 року кількість осіб з числа молоді, які мали статус безробітного становила 88,8 тис. осіб, що на 9,8 тис. осіб (10%) менше, ніж на відповідну дату минулого року. Допомогу по безробіттю отримували 67,9 тис. осіб, що на 4,8 тис. осіб (7%), менше ніж на відповідну дату минулого року [2].

Молодь, яка не може знайти роботу на батьківщині, емігрує закордон для пошуку гідного місця праці, що стає причиною відтоку робочої сили, а особливо на нелегальні місця роботи. Також безробіття серед людей у віці до 35 років привертає особливу увагу, адже молодь – майбутнє держави. Відсутність роботи стає приводом абортів, розлучень і зростання кількості дітей-сиріт. Також це спричиняє легковажне ставлення до освіти з боку молоді, тому роботодавцю складно знайти насправді високопрофесійного фахівця. Неможливо не зазначити й те, що більшість злочинів здійснюють молоді люди. Так, зростання рівня молодіжного безробіття призводить до погіршення криміногенної ситуації в Україні [4].

Під особливою опікою держави – широке коло вікових груп. Додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню мають особи, яким до настання права на пенсію за віком залишилося 10 і менше років, особи з інвалідність тощо.

Список використаних джерел

1. Державна служба зайнятості України. URL: <https://www.dcz.gov.ua/>.
2. Державна служба статистики України. URL: ukrstat.gov.ua.
3. Соціальна геронтологія: навч. посіб. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. 84 с.
4. Ярова Л.Г. Аналіз рівня молодіжного безробіття в Україні та напрямки його подолання. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Випуск 4. С.752-755. URL: <http://global-national.in.ua/12-vipusk-4-berezen-2015-r/668-yarova-l-g-analiz-rivnya-bezrobittya-v-ukrajini-ta-napryamki-jogo-podolannya>.

ОЦІНЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ПРАТ «МЕТАЛОКОНСТРУКЦІЙ ТА МЕТАЛООСНАСТКИ»

Найголовнішою умовою успішного функціонування економіки країни є вдосконалення систем управління підприємствами шляхом використання сучасних досягнень підприємництва та менеджменту. Тому важливого значення набуває вирішення як практичних, так і теоретичних проблем управління трудовою діяльністю персоналу із застосуванням нових соціально-економічних методів підвищення ефективності праці. Зокрема, першочерговим завданням стає якісне планування кадрового потенціалу підприємства.

Ефективне планування потреби в людських ресурсах та їхнє раціональне використання можуть здійснюватися лише на підставі глибокого аналізу персоналу, який сформувався в даній організації. Персонал вважається тією складовою виробництва, яка дуже чутливо реагує на техніко-економічні та організаційні зміни, що відбуваються на підприємстві, фірмі [1]. Позитивні й негативні наслідки керівництва виробничо-господарськими процесами перш за все відображаються на кількісно-якісних характеристиках працівників. Чисельність персоналу збільшується або скорочується, змінюються його якісні параметри. Зростає чи знижується кваліфікація працівників, коливається їхній освітній рівень, іншою стає статевовікова структура, міняється ступінь досвідченості кадрів і т. ін. Тому аналіз, у першу чергу, повинен розкрити наявну динаміку робочої сили в різних її напрямках та аспектах. Разом з тим він передбачає вивчення та встановлення існуючих тенденцій зайнятості в організації за певний період, сприяє передбаченню її потреб у персоналі в майбутньому.

Головна мета такого аналізу – розкрити зміни персоналу під впливом певних факторів та визначити, які саме тенденції зайнятості можуть зберегтись у майбутньому. Якісно проведений аналіз слід вважати початковим етапом складання загальної оцінки використання робочої сили в організації, оскільки рівень зайнятості персоналу в ній не завжди залежить тільки від фактора часу. Інші чинники також будуть впливати на потребу формування комплектності персоналу організації.

Слід також підкреслити, що під час здійснення аналізу до уваги приймається не стільки вплив на потребу в персоналі окремих чинників, скільки їхня комбінована або комплексна дія [2].

Згідно проведеного аналізу на підприємстві ПрАт «Металоконструкцій та металооснастки» (МКтаМО) можна зробити висновки, що на підприємстві переважна кількість (62%) кваліфікованих робітників, незначна кількість малокваліфікованих робітників (2%), спеціалістів-практиків (2%) та спеціалістів середньої кваліфікації (5%). Проаналізувавши віковий склад персоналу, можна бачити, що найбільшу вікову ланку становлять особи від 40 до 60 років (64%), значна кількість працюючих на підприємстві пенсійного віку (24%), тобто четверта всіх працюючих це пенсіонери, тому необхідно планувати заходи по омолодженню колективу підприємства.

Кадрове планування на підприємстві повинно стати постійним процесом, оскільки: кадрове планування має значний вплив на визначення майбутньої потреби в кадрах; кадрове планування дає змогу підприємству адаптуватися до змін зовнішнього середовища, здійснити перетворення в змісті праці, потрібному рівні кваліфікації, якості та кількості персоналу; кадрове планування дає необхідну інформацію щодо створення і впровадження кадрових заходів.

Зважаючи на це, для покращення кадрового планування можна запропонувати підприємству активізувати зусилля в певних напрямках роботи з персоналом, зокрема щодо

аналізу роботи, нормування праці й оцінки виконання. Це дозволить розробити вимоги та критерії, відповідно до яких будуть добиратися кандидати на конкретні вакантні посади. З іншого боку, оцінка робочих показників нових працівників після деякого періоду їх роботи на підприємстві дозволить визначити ефективність самого процесу добору.

Враховуючи викладене, можна запропонувати наступну систему заходів по підвищенню ефективності кадрового планування на ПрАТ «МКтаМО»:

- здійснити аналіз робіт та нормування праці;
- впровадження системи стимулювання праці;
- покращення організаційної культури підприємства;
- створення системи адаптації нових працівників;
- формування програми навчання, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників;
- створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі.

За умови ретельного планування системи стимулювання з'являється можливість виробити політику стимулювання праці та набір стимулів, спрямованих на залучення кандидатів, що відповідають усім необхідним вимогам, а також сприятиме збереженню вже прийнятих на підприємство працівників. Відомо, що норми поведінки і трудові цінності організаційної культури враховуються в якості критеріїв, використовуваних у пошуку і доборі нових працівників [3]. Адже укомплектувати підприємство працівниками, здатними прийняти діючі в ньому норми, цінності, правила, не менш важливо, ніж знайти професіоналів, які мають необхідні знання, досвід, навички і ділові якості.

Система заходів для адаптації нових працівників до роботи в підприємстві та до трудового колективу є прямим продовженням процесу наймання персоналу. Важливо не тільки підібрати кращих працівників, але і забезпечити їх швидкий вихід на необхідний рівень працездатності. Удосконалення практики підбору і розстановки кадрів, просування працівників пов'язане з процесом навчання, яке повинно бути направлене як на опанування новачками необхідних для успішної роботи знаннями і навичками, так і на передачу їм установок і пріоритетів, що складають ядро організаційної культури.

Крім цього, від стану соціально-психологічного клімату, тобто від якості взаємин у професійній та особистій площині, рівня агресивності та конфліктності, довіри серед колег опосередковано формується й ставлення кожного окремого працівника до роботи, впливає на рівень продуктивності праці та плінність персоналу.

Ми вважаємо, що кадрове планування є складовою частиною управління персоналом. Тому максимально ефективне використання кадрового потенціалу підприємства потребує розробки ефективних методів реалізації та функціонування системи кадрового планування.

Важливим напрямком підвищення компетентності і кваліфікації працівників підприємства є посадова ротація, яка передбачає горизонтальне переміщення, яке дозволяє спеціалістам накопичувати досвід роботи, полегшує комунікацію із колегами інших підрозділів, сприяє ефективнішому використанню неформальних комунікацій, дозволяє усвідомити та проаналізувати проблеми інших виробничих та функціональних підрозділів.

Отже, головна мета удосконалення кадрової політики полягає в забезпеченні підприємства працівниками, що відповідають вимогам даного підприємства, їхньої професійної і соціальної адаптації.

Список використаних джерел:

1. Гугул О.Я. Теоретичні засади управління розвитком персоналу. *Інноваціна економіка: всеукр. наук.-виробн. журн.* - Тернопіль: ІКСГП НААН, 2013. № 6 (44). С. 194-198.
2. Пошелюжна Л.Б. Особливості сучасного управління персоналом на вітчизняних підприємствах. *Проблеми розвитку персоналу в системі стратегічного управління підприємством*: монографія. Харків, Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. - 252 с. URL: <http://www.nbu.gov>. (дата звернення: 01.04.2020).
3. Управління персоналом: навч. посіб. / М.І.Ожиганова, В.О.Хорошко, Ю.Є.Яремчук, В. В. Карпинець. Вінниця: ВНТУ, 2014. 187 с.

Дунин А. А., студент гр. 1571-Эз

Научный руководитель – Шестакович Н. Н., магистр логистики, старший преподаватель
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)

КОЛИЧЕСТВЕННАЯ ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ФАКТОРОВ НА МАТЕРИАЛОЕМКОСТЬ ГОМЕЛЬСКОГО ВАГОННОГО УЧАСТКА РУП «ГОМЕЛЬСКОЕ ОТДЕЛЕНИЕ БЕЛОРУССКОЙ ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ»

В силу специфики деятельности Гомельского вагонного участка РУП «Гомельское отделение Белорусской железной дороги» в общей структуре материальных ресурсов преобладают работы (услуги), выполненные другими организациями. Несмотря на наличие участков по ремонту электрооборудования и внутреннего оборудования пассажирских вагонов Гомельский вагонный участок может самостоятельно выполнять не все виды ремонтов пассажирских вагонов, в связи с этим предприятие вынуждено прибегать к услугам ЗАО «Гомельский вагоностроительный завод».

Расчет влияние факторов первого порядка на изменение общей материалоемкости показал, что в 2017 году по сравнению с 2016 годом по Гомельскому вагонному участку РУП «Гомельское отделение Белорусской железной дороги» отмечается снижение материалоемкости на 0,016 руб. Снижение коэффициента соотношения всех материальных и прямых материальных затрат на 0,029 способствовало уменьшению общей материалоемкости продукции (работ, услуг) на 0,006 руб. А снижение материалоемкости исчисленной по прямым материальным затратам на 0,008 руб. привело к снижению общей материалоемкости продукции (работ, услуг) на 0,010 руб.

В 2018 году по сравнению с 2017 годом по Гомельскому вагонному участку РУП «Гомельское отделение Белорусской железной дороги» материалоемкость не изменилась. При этом рост коэффициента соотношения всех материальных и прямых затрат на 0,008 способствовало увеличению общей материалоемкости продукции (работ, услуг) на 0,001 руб. А снижение материалоемкости, исчисленной по прямым материальным затратам на 0,001 руб. наоборот привело к снижению общей материалоемкости продукции (работ, услуг) на 0,001 руб.

Таким образом, положительное влияние на снижение материалоемкости Гомельского вагонного участка оказывает эффективное использование прямых материальных затрат, а также снижение коэффициента соотношения всех материальных затрат к прямым, но в 2018 году по сравнению с 2017 годом данный показатель увеличился, что привело и к увеличению материалоемкости.

Результаты факторного анализа материалоемкости, исчисленной по прямым материальным затратам показывают, что на протяжении 2016-2018 гг. структурные сдвиги продукции обуславливали увеличение материалоемкости по прямым материальным затратам (в 2017 году по сравнению с 2016 годом – на 0,0085 руб., а в 2018 году по сравнению с 2017 годом – на 0,0298 руб.). Этот отрицательный момент свидетельствующий о том, что в объеме производства продукции (работ, услуг) Гомельского вагонного участка РУП «Гомельское отделение Белорусской железной дороги» увеличилась доля более материалоемкой продукции (работ, услуг) и соответственно уменьшилась доля менее материалоемкой продукции (работ, услуг). Изменение уровня материальных затрат на отдельную продукцию (работу, услуг) (удельной материалоемкости) обеспечивало снижение анализируемого показателя на 0,0069 руб. в 2017 году по сравнению с 2016 годом, и на 0,0402 руб. – в 2018 году по сравнению с 2017 годом. Это свидетельствует о том, что в организации сократился уровень материальных затрат на отдельные виды продукции (работ, услуг). Вследствие увеличения отпускных цен на продукцию (работы, услуги) материалоемкость уменьшалась на 0,0098 руб. в 2017 году по сравнению с 2016 годом и на 0,0251 руб. в 2018 году по

сравнению с 2017 годом. Увеличение цен на материальные затраты приводило к увеличению материалоемкости.

В результате проведенной комплексной оценки установлено, что в 2017 году по сравнению с 2016 годом уменьшение материальных затрат произошло главным образом за счёт уменьшения ёмкости продукции по работам и услугам производственного характера, выполненные другими организациями. Снижение материальных затрат также происходило под влиянием снижения топливоёмкости и энергоёмкости. Отрицательное влияние на сумму материальных затрат за данный период оказал такой показатель, как сырьёмкость, увеличение которого привело к увеличению материальных затрат на 50 тыс. руб. Также отрицательное влияние на эффективность использования материальных ресурсов Гомельского вагонного участка оказывает изменение структуры выполняемых работ и оказываемых услуг и цена на материальные ресурсы. Однако, изменить структуру работ участка не представляется возможным, так как организация является вспомогательным подразделением РУП «Гомельское отделение Белорусской железной дороги» и выполняет перечень работ и услуг, который за ним закреплен. На цены на материальные услуги также организация не может оказывать влияние, так как их формируют сторонние организации. Поэтому, для руководства участка по-прежнему остается актуальным поиск возможностей снижения материальных затрат за счет внутренних резервов экономного и рационального их использования.

В качестве направлений повышения эффективности использования материальных ресурсов для Гомельского вагонного участка РУП «Гомельское отделение Белорусской железной дороги» на основе проведенного анализа можно предложить следующие направления:

- повышение эффективности использования материальных ресурсов за счет модернизации вагономоечного комплекса путем установки локальных очистных сооружений для очистки сточных вод, сбрасываемых в канализацию после механической обмывки составов поездов. При реализации данного мероприятия снизится расход воды для мойки вагонов, а также повысится экологичность производственной деятельности Гомельского вагонного участка;

- замену старого стирального оборудования в прачечной вагонного участка с целью снижения расходов потребления электроэнергии и воды. В настоящее время в прачечной используются 3 стиральные машины марки HS55 выпуска 2000 года. Данные машины являются морально и физически устаревшими, в отличие от современного стирального оборудования у них более высокое энерго- и водопотребление.

- модернизацию парового котлоагрегата путем внедрения современных модулируемых горелочных устройств. Переход на новую технологию сжигания газового топлива позволит Гомельскому вагонному участку уменьшить его расход до 30 % и повысить КПД котла до 92 %.

Список использованных источников

1. Климук, В.В. Материалоемкость как важный фактор управления региональной экономикой // Вестник КрасГАУ. – 2018. – № 3. – С. 16-20.
2. Климук, В.В. Материальные ресурсы: детализация состава, расширение классификации и факторы экономии / В.В. Климук, Ю.А. Кузнецова // Инженерный вестник Дона. – 2017. – № 3. – С. 55-72.

Цацарин Е. С., студент гр. 1873-П
Научный руководитель – **Луханин И. И.**, к.т.н., доцент
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)*

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ В GOOGLE APPS

Интерес пользователей к облачным технологиям постоянно растет. В настоящее время в США целые штаты, а в Европе – города переходят на использование «облачных» сервисов.

Эти услуги оказывают такие мировые вендоры, как Microsoft, Google и Amazon. Рассмотрим концепцию предоставления некоторых «облачных» сервисов образовательному учреждению на примере компании Google.

Google Apps for Education (GAfE – это набор облачных приложений, которые предоставляются компанией Google бесплатно для образовательных учреждений). По данным на январь 2013 Google Apps для учебных заведений используют более 14 миллионов студентов и преподавателей.

История Google Apps берет начало в феврале 2006 года, когда был впервые представлен сервис электронной почты для использования с собственным доменным именем организации. Приложения Google для учебных заведений стали доступны в октябре 2006. Образовательным учреждениям предоставляются приложения для создания документов, позволяющие работать с текстами, электронными таблицами и презентациями, а также создавать веб-сайты. Эти документы могут редактироваться совместно с другими пользователями. Google Apps for education обладают следующими характерными особенностями:

- Осуществляется полное резервное копирование всех данных. Например, если сломается компьютер преподавателя или студента, работу можно будет продолжить через несколько секунд с другого устройства, на котором есть доступ к сети Интернет.

- Предоставляется надежное шифрование и безопасная аутентификация. Все данные при передаче между серверами Google и клиентскими устройствами шифруются с помощью протокола SSL.

- Обеспечивается высокий коэффициент готовности сервисов. Компания Google гарантирует работоспособность служб в течение 99,9 % времени.

- Гарантируется соблюдение авторских прав и защита конфиденциальности данных ОУ. Политика конфиденциальности гарантирует, что компания Google не может публиковать или использовать не по назначению личную информацию, размещенную в облачных приложениях Google. Образовательное учреждение является единственным владельцем своих данных и полностью управляет ими.

Google Apps for Education – это привычный многим набор сервисов Google, доступный в домене .edu. Тот же почтовый сервис Gmail, то же облачное хранилище Drive, те же сервисы по созданию таблиц, документов, презентаций и сайтов (Sheets, Docs, Slides и Sites).

Есть существенные отличия: при создании учебного аккаунта в Google Apps for Education пользователи получают солидные гарантии бесперебойной работы и дополнительные бонусы.

- Доступ к Google Classroom (встроенная в сервис система управления обучением);
- Получение почтового учебного домена (вместо @gmail.com адреса будут оканчиваться на @название вуза.edu);
- Дополнительный объём доступного места внутри Gmail и Drive;
- Отсутствие рекламы;
- Круглосуточная техническая поддержка по телефону и электронной почте (хотя команда Google обещает бесперебойную работу на 99,9 %);

- Безопасность передачи и хранения данных;
- Возможность администрирования всех созданных в образовательном домене аккаунтов.

Мы не будем сейчас останавливаться на том, как с помощью Google Apps for Education можно выстроить информационную инфраструктуру учебной группы. Нас интересует, какие сервисы Google Apps можно эффективно использовать на занятиях и при их подготовке, даже не регистрируя корпоративный аккаунт. Ответ: почти все.

GOOGLE DOCS И GOOGLE SHEETS

Самое важное в работе любого Google-приложения – это совместная работа. Google Docs и Google Sheets позволяет в режиме реального времени отслеживать любые изменения, внесённые в документ, оставлять заметки, исправления, использовать встроенный чат. Идеальный инструмент для групповой работы над текстом и работы над ошибками.

Важная функция Google Docs для преподавателя — возможность отследить внесённые в документ изменения каждым из участников с помощью функции Revision History.

GOOGLE FORMS

С помощью Google Forms очень легко создавать вопросники, викторины, анкеты. Идеально подходит для домашнего задания и самостоятельной работы на занятии.

Преподавателю предоставляется удобная сводка ответов.

GOOGLE SITES И GOOGLE SLIDES

Google Sites – это коллекция шаблонов веб-сайтов, которые можно использовать для создания собственной веб-страницы. Это замечательная альтернатива привычной подготовке реферата или эссе. Созданные на базе Google Sites проекты имеют площадку для комментариев и сервисы статистики, а значит, каждый студент получит обратную связь от преподавателя и одноклассников.

Google Slides – веб-версия Power Point с тем же самым набором базовых инструментов для создания презентаций. Чем удобно? Во-первых, это бесплатно в отличие от пакета Microsoft Office; во-вторых, это позволяет быстро приступить к совместному созданию презентации; в-третьих, как и подавляющее большинство сервисов Google, это решение доступно с разных устройств (компьютер, планшет, смартфон).

Преимущества использования облачных технологий.

1. Эластичность.

Существенным преимуществом является эластичность облачных вычислений, благодаря которой образовательное учреждение может, начав с использования небольшого количества информационных услуг, постепенно наращивать их объем без значительных предварительных вложений. Это также позволяет справляться с пиковыми ситуациями, возникающими, например, в начале учебного года или в экзаменационные периоды. Следовательно, у образовательного учреждения не возникает необходимости заранее планировать нагрузку на свою информационную систему.

2. Увеличение доступности.

К преимуществам облачных вычислений также относится возможность сделать услуги более доступными, снизив время простоев благодаря первоклассным ресурсам и квалификации, которыми обладают поставщики «облаков». Google предлагает доступность своего образовательного пакета в 99,9 % случаев.

3. Концентрация на главных задачах.

Другим предполагаемым преимуществом облачных вычислений является возможность для образовательных учреждений сконцентрироваться на их основных задачах: образовании.

4. Удовлетворение потребностей конечного пользователя.

Для конечного пользователя, наряду с большей доступностью, облачные услуги имеют и другие преимущества, особенно очевидные при рассмотрении всего спектра современного ПО, предоставляемого с их помощью.

Все эти сервисы кажутся простыми, но их сила как раз в простоте и в интеграции друг с другом. Условно говоря, вы можете создать короткую презентацию с помощью Google

Slides, поработать на занятии с помощью Google Forms и Google Sheets, дать домашнее задание с помощью Google Forms, поставить срок выполнения в календаре Google и настроить уведомления, чтобы всем студентам на почту приходили напоминания о необходимости сделать домашнюю работу. Бесплатные сервисы Google – это отличный старт для тех преподавателей, кто желает использовать edtech-услуги на своих занятиях, но информационная инфраструктура вуза не позволяет это сделать. Для работы с сервисами Google достаточно персональных аккаунтов, а значит, первые шаги можно сделать достаточно автономно.

Підсекція	МАРКЕТИНГ, PR-ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЛОГІСТИКА
Подсекция	МАРКЕТИНГ, PR-ТЕХНОЛОГИИ И ЛОГИСТИКА
Section	MARKETING, PR-TECHNOLOGIES AND LOGISTICS

Голова підсекції	к.н.держ.упр., доцент Вербицька А.В. , завідувач кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Секретар	к.е.н., доцент Полковниченко С.О. , доцент каф. маркетингу, PR-технологій та логістики

Боголюб Д. Ю., студентка гр. МРт-181
Бабаченко Л.В., к.е.н., доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м.Чернігів, Україна)

ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГУ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Серед основних проблем промислових підприємств на даний час є недостатня активність щодо здійснення маркетингової діяльності. Завдяки маркетингу промислові підприємства мають можливість вирішувати ринкові проблеми більш раціональним шляхом. Це дає їм змогу отримувати більші прибутки та забезпечувати перспективність власного функціонування. Поняття маркетинг визначають як будь-яка діяльність у сфері ринку, спрямована на просування товарів, робіт і послуг від того, хто їх робить, до того, хто їх потребує, за допомогою обміну [1].

Важливо розуміти основні поняття маркетингу, завдяки яким можна описати ринок. Це нестача, потреба, товар, ринок, обмін, ціна [1]. Визначення цих понять представлено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Основні поняття маркетингу*

Поняття	Визначення
Нестаток	відчуття людиною нестачі чогось вкрай їй потрібного.
Потреба	це нестаток, який набув специфічної форми і виник внаслідок того, що: 1) людина існує сама по собі як біологічна істота; 2) людина є частиною суспільної системи; 3) людина взаємодіє з навколишнім середовищем, тобто суспільством, живою і неживою природою.
Товар	це все, що може задовольнити потребу або бажання і пропонується ринку з метою привертання уваги, придбання, використання чи споживання. Це вироби, послуги, організації, види діяльності, ідеї тощо.
Ринок	сукупність покупців, здатних купити, та продавців, зацікавлених у продажу товарів; це механізм, який об'єднує покупців і продавців товарів або послуг.
Обмін	акт отримання від когось бажаного товару шляхом пропонування йому чогось натомість. Обмін є лише одним із багатьох способів, за допомогою яких люди отримують бажаний товар.
Ціна	вартість товару, яку сплачує покупець продавцю.

* сформовано автором на основі джерела [1]

Проводячи комплексні дослідження ринку промислове підприємство оцінює ринкові можливості. Оскільки без таких даних неможливо правильно здійснювати свою маркетингову діяльність, яка передбачає пошук нових організацій-споживачів та правильного налаштування позиціонування товару. Промислове підприємство має на меті розробити систему засобів маркетингу, іншими словами комплекс маркетингу. Формування комплексу маркетингу дає можливість підприємству в майбутньому отримати стійкі конкурентні переваги на ринку.

Комплекс маркетингу передбачає включення всіх заходів, які підприємство планує здійснювати для формування попиту на свою продукцію. Комплекс маркетингу — одне з основних понять сучасної системи маркетингу. Він визначається в такий спосіб: комплекс маркетингу — це набір змінних факторів маркетингу, що піддаються контролю, сукупність яких підприємство використовує у прагненні викликати бажану відповідну реакцію з боку цільового ринку [2].

Перелік складових комплекс-маркетингу: товар, ціна, методи поширення і методи стимулювання. В розробленні цінової, товарної політики та політики продажів та просування безпосередню участь приймають працівники відділу маркетингу.

У своїй діяльності служба маркетингу має взаємодіяти з багатьма підрозділами підприємства, що сприяють досягненню його комерційних цілей. Для запобігання конфліктів між маркетинговою службою та іншими структурними підрозділами підприємства маркетингова стратегія має стати корпоративною для всього підприємства, а її головні позиції мають бути прийнятними і зрозумілими для кожного службовця та працівника.

Важливо раціонально планувати витрати на здійснення маркетингової діяльності, оскільки інколи і значні кошти виділені на заходи не приносять очікуваних результатів. Тому правильність підібраних інструментів комплексу маркетингу може дати гарний результат. Але якщо окремі складові комплекс маркетингу при взаємодії відображають різні напрями діяльності підприємства, то позитивного результату не слід очікувати.

Маркетингова діяльність промислового підприємства звичайно має базуватися на п'яти основних підходах [3]:

- концепції вдосконалення виробництва,
- концепції інтенсифікації комерційних зусиль,
- концепції вдосконалення товару,
- концепція класичного маркетингу,
- концепція сучасного маркетингу (соціально-етичного).

Найбільш актуальною на даний час є концепція сучасного маркетингу. Сучасний чи соціально-етичний маркетинг стверджує, що завданням підприємства є визначення потреб та інтересів цільових ринків і забезпечення їх задоволеності більш ефективними, ніж у конкурентів, способами з одночасним збереженням чи зміцненням добробуту споживача та суспільства в цілому. Вона породжена сумнівами стосовно відповідності засад класичного маркетингу нашому часові з його погіршенням стану навколишнього середовища і природних ресурсів, демографічними проблемами, інфляцією, занедбаним станом сфери соціальних послуг тощо. Ця концепція вимагає від організаторів ринку враховувати в межах політики маркетингу всі фактори [4,5].

Отже, слід зазначити, що підприємства завжди переслідували свої інтереси, як правило ставили за мету отримання якомога більшого прибутку та рівня рентабельності. Але з часом стали усвідомлювати стратегічну значимість задоволення купівельних потреб споживача, у результаті чого й з'явилася концепція маркетингу. Тому на даний час все більше підприємств приймаючи рішення, починають думати й про інтереси суспільства. Таким чином слід зазначити, що ефективна робота підприємства неможлива без розуміння сучасної системи маркетингу та її використання.

Список використаних джерел

1. Балабанова Л. В. Маркетинг: [Підруч. – 2-ге вид, перероб. і доп.] [Текст] / Балабанова Л. В. – К.: Знання-Прес, 2004. – 644 с.
  2. Турченко М. О. Маркетинг : підручник / М. О. Турченко, М. Д. Швець. – Київ : Знання, 2011. – 318 с.
  3. Поняття конкурентоспроможності підприємства – URL: <https://msn.khnu.km.ua/mod/page/view.php?id=8839&lang=es>.
  4. Аналіз и оцінка маркетингової діяльності промислового підприємства [Електронний ресурс] / В. Л. Берестов, С. А. Афоїна // Проблеми сучасної економіки. – 2008. – № 1 (25) – URL : <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=23489>.
  5. Бабаченко Л.В. Промисловий маркетинг як спосіб господарювання в ринкових умовах / Л.В. Бабаченко, І.О. Хоменко // Електронний фаховий науково-практичний журнал. Інфраструктура ринку. – 2018. – № 17. – С. 95-99
-

Мурай А. О., студентка гр. МР-171

Науковий керівник – **Бабаченко Л. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ ЛОГІСТИКИ В МАРКЕТИНГУ

Логістика - це, як правило, детальна організація та здійснення складної операції. У загальному розумінні бізнесу логістика — це управління потоком речей між точкою походження та точкою споживання для задоволення потреб клієнтів або корпорацій. Ресурси, керовані в логістиці можуть містити матеріальні товари, такі як матеріали, обладнання та витратні матеріали, а також продукти харчування та інші витратні матеріали. Логістика фізичних предметів зазвичай містить інтеграцію потоку інформації, обробку матеріалів, виробництво, упаковку, товарні запаси, транспортування, складування та безпеку.

Управління логістикою - це частина управління ланцюгами постачання та їх створення, яка планує, впроваджує та контролює ефективний прямий та зворотний потік, а також зберігання товарів, послуг та пов'язаної з ними інформації між точкою походження та точкою споживання.

Складність логістики може бути змодельована, проаналізована, візуалізована та оптимізована спеціальним програмним забезпеченням. Мінімізація використання ресурсів є загальною мотивацією у всіх сферах логістики [1].

Логістика та управління маркетингом пов'язані з ефективним потоком товарів і послуг в економіці та стосуються розподілу як споживчих, так і промислових товарів. Маркетинг вважається життєво важливою частиною економіки. Існує потреба в ефективній системі, яка може забезпечити всю маркетингову діяльність відповідно до заздалегідь визначених цілей бізнесу.

Гуртовики, виробники, бізнес-фірми та роздрібні торговці стикаються з нагальною потребою у формуванні та реалізації маркетингової політики. Це можна зробити шляхом виконання та розробки програм та стратегій виконавчого маркетингу. Керівники логістики та менеджери в першу чергу переймаються розширенням лінійки продуктів та розробленням продукції, вибором каналів дистрибуції, а також стосуються загального розвитку рекламних програм та створення методів та політики ціноутворення.

Розвинена економіка вимагає інтеграції як логістики, так і маркетингу. Існує взаємозв'язок між орієнтованою на потоки логістикою та орієнтованою на ринок концепцією. Виробник товару отримує вигоду таким чином, що він здатний збільшити інформаційні та матеріальні властивості товару, які оцінюються кінцевим споживачем. Ця інтеграція також допомагає стимулювати появу маркетингової логістики з метою надання замовнику широкого спектра варіантів [2].

Маркетингова логістика включає планування, доставку і управління потоком фізичних товарів, маркетингових матеріалів і інформації від виробника до ринку. Мета полягає в тому, щоб задовольнити потреби клієнтів, водночас створюючи задовільний прибуток. Щоб підтримувати свою конкурентоспроможність, необхідно створити ефективну стратегію щодо товару, ціни, місця та просування. Ці чотири функції маркетингової логістики допомагають організації досягти цільових клієнтів і доставити товари або послуги своєчасно.

Для аналізу взаємодії логістики і маркетингу в західній літературі використовують традиційне поняття маркетингового міксу 4P: товар, ціна, місце та просування (рис. 1).

Одна з функцій маркетингу дізнатися, хто є потенційним клієнтом, і як доставити продукт або послугу споживачу. Кожен клієнт може мати індивідуальні потреби таким чином логістичні послуги, що надаються можуть змінюватися в залежності від вподобань. Попри ці відмінності, клієнти очікують 100 відсотків відповідності і гарантовану надійність в будь-який час з кожної угоди. Мета цього аспекту маркетингової логістики є створення замовлення, своєчасна доставка, точне виставлення рахунків і нульовий ризик.

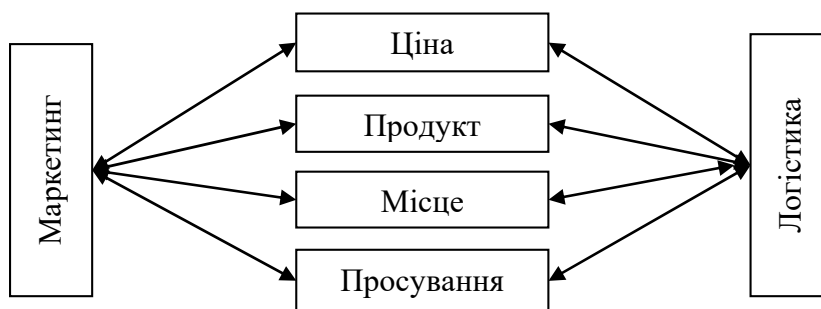

Рисунок 1 – Взаємодія маркетингу та логістики в розрізі 4P маркетингу

Організація базує рішення щодо ціноутворення як на внутрішніх, так і на зовнішніх факторах. Маркетингова логістика повинна розрахувати розмір цін. Профіль замовника, товар та тип замовлення - це фактори, які визначають ціну. Ці зміни, як правило, не контролюються маркетинговою логістикою. Однак вона повинна реагувати на ці фактори і розуміти, як вони впливають на рішення клієнтів.

Знижки на кількість та пов'язану з ними логістичну структуру витрат можуть вплинути на ціну, яку клієнт в кінцевому підсумку заплатить за товар або послугу. Додаткові фактори, що впливають на ціну, включають вартість доставки залежно від розміру, ваги та відстані, на яку організація буде відправляти товар. Крім того, величина виробничого циклу, витрати на оплату праці та її види, кількість та якість матеріалів, що використовуються у виробничому процесі, можуть впливати на ціну.

Просування - ще один важливий аспект маркетингового логістичного процесу організації. Виводячи товар на ринок, організація повинна координувати логістику різних маркетингових матеріалів. Наприклад, художній відділ може розробити дизайн для коробки продукту і постачальник буде виробляти коробки саме з цим малюнком. Маркетинг логістики може сприяти тому, що всі ці структури працюють разом, і виробляти матеріали, необхідні, щоб продати продукт.

Функція місця в маркетинговій логістиці дозволяє організації спростити транзакції між логістичним постачальником та замовником. Організація повинна виконувати логістику таким чином, щоб замовник не мав складності, пов'язані з логістичним процесом. Для замовника результат завжди важливіший, ніж процес. Тому організація ніколи не повинна доставляти замовникові проблеми, пов'язані з доставкою.

Також розташування заводу, складу та замовника може сильно вплинути на процес маркетингової логістики шляхом збільшення або зменшення витрат. Наприклад, розміщення фабрики в Мексиці може зменшити витрати на робочу силу, пов'язані з продуктом. Однак одночасне розміщення може збільшити витрати на доставку та знизити будь-яку економію коштів [3].

Таким чином, можна достовірно стверджувати, що маркетинг та логістика взаємопов'язані між собою, і організація, яка хоче досягти рівноваги, стабільності та загального розвитку, повинна розглядати маркетингову логістику як невіддільну частину організації.

Список використаних джерел

1. Logistics URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Logistics>
2. Marketing Logistics - Logistics And Marketing Management Are Highly Interrelated URL: <https://bestlogisticsguide.com/basics/marketing-logistics/>
3. Four Functions of Marketing Logistics URL: <https://smallbusiness.chron.com/four-functions-marketing-logistics-21833.html>

Герасімчук М. О., студентка гр. МР-171
Науковий керівник – **Полковниченко С. О.**, к.е.н. доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Одним із пріоритетних стратегічних напрямків розвитку економіки України є туризм, який сьогодні потребує активного просування на внутрішній і міжнародний ринки. Поряд із традиційними методами продажу послуг туристичні фірми все більше використовують інтернет-технології. Саме інтернет-маркетинг відкриває широкі можливості залучення потенційних туристів.

Інтернет-маркетинг є одним із нових напрямів у сучасній концепції маркетингу. Це інструмент просування в гіпермедійному середовищі Інтернету, який володіє унікальними характеристиками, що значно відрізняє його від традиційних методів та інструментів маркетингу. Маркетинг в інтернеті значно полегшує і покращує роботу підприємств і організацій. За допомогою цього інструмента посилюється взаємозв'язок між фірмою (підприємством) і клієнтом.

Результатом діяльності туристичного підприємства є туристична послуга, під якою розуміють «будь-які суспільно корисні дії, які забезпечують задоволення матеріальних і нематеріальних (духовних) туристичних потреб людини. Вони однаково стосуються як обслуговування особи туриста (матеріальні потреби, наприклад, розміщення, харчування), так і його особистості (духовні потреби, наприклад, культурно-розважальні)» [1].

Туристична компанія (агенція) надає споживачу послуги у виборі і купівлі авіа-, залізничних, автобусних та інших видів квитків, допомагає та консультує з питань вибору місця подорожі і житла, екскурсій і трансфертів, тобто задовольняє потреби туристів, що пов'язані із подорожжю. При цьому широко застосовуються інтернет-технології.

Основними напрямками використання Інтернету у сфері туризму вважаються: а) застосування Інтернет-засобів просування туристичного пакета і окремих туристичних продуктів (просування сайту фірми, проведення адресних розсилок, робота туристичних електронних бірж тощо; б) розвиток електронних систем

бронювання, які дають змогу в режимі реального часу бронювати певну кількість турів або окремих туристичних продуктів як турагентами, так і потенційними туристами [2].

Використовуючи Інтернет, навіть найдрібніша туристична компанія може займатися бізнесом у світовому масштабі та створювати конкуренцію іншим фірмам. А споживач отримує більшу можливість вибору зі всіх потенційних туристичних фірм, що пропонують необхідний туристичний продукт незалежно від географічного розташування. Відстань між продавцем і покупцем відіграє роль лише з точки зору транспортних витрат вже на етапі доставки клієнтів [3].

Для просування туристичного продукту в Інтернеті туристичній компанії обов'язково необхідно мати Web-сайт, на якому повинна бути представлена релевантна інформація, а також засоби, за допомогою яких споживач може розмістити і сплатити замовлення.

Однією з основних маркетингових характеристик Інтернету є те, що він дозволяє привернути увагу нового клієнта до туристичної фірми за лічені секунди. Водночас клієнт отримує можливість перейти на сайт конкурента та порівняти ціни, послуги, ознайомитись із відгуками. А це підвищує значимість уваги покупців, а встановлені взаємовідносини з клієнтами стають головним капіталом туристичних фірм [3]. У зв'язку з цим туристична компанія повинна здійснити якісну розкрутку свого Web-сайту на просторах Інтернету. Необхідно забезпечити попадання найбільшого числа матеріалів веб-ресурсу у популярні пошукові системи Google і Яндекс.

Використовуючи Web-сайт, туристичні компанії можуть одержувати докладну інформацію про запити кожного індивідуального клієнта і автоматично надавати туристичний продукт відповідно до індивідуальних вимог. Одним із простих прикладів може служити персональне представлення веб-сайту для кожного з клієнтів або партнерів туристичної компанії [3].

Достатньо високою є ймовірність знаходження потенційних клієнтів за допомогою реклами у соціальних мережах Facebook, Instagram, Telegram тощо. Серед засобів залучення туристів є надання знижок на послуги, проведення конкурсів серед споживачів.

Інтернет дозволяє перейти від масового маркетингу до маркетингу «один-одному», який складається з таких характеристик як: окремий покупець, характеристика покупця, спеціальна маркетингова пропозиція, спеціальне виробництво, індивідуальний розподіл, індивідуальне звернення, індивідуальні стимули, двосторонні звернення, цільова економіка, частка покупців, потенційно прибуткові покупці, утримання покупців [3].

Інтернет допомагає вивчити кожного зацікавленого покупця та сформуванати послуги таким чином, аби туристична компанія отримала прибуток, а клієнт залишився задоволеним.

З кожним роком розширюються можливості споживачів щодо використання систем Інтернет-бронювання турів або туристичних продуктів. Мова йде про пропонувані маршрути, терміни планових турів, готельну базу турів з описом готелів, продукти, що надаються в турі (екскурсії, харчування, графік руху по маршруту), вартість туристичних пакетів тощо [2]. Споживач туристичних послуг, не відвідуючи турагенцію у місці її розташування, отримує інформацію про наявність і доступність тих чи інших турів, маршрутів, туристського потенціалу країн і регіонів.

Успіх туристичної компанії в Інтернеті залежить не стільки від уміння правильно подати себе, скільки від того, чи виявиться корисним її турпродукт для користувачів-клієнтів.

На успішність Інтернет-маркетингу значно впливають особливості менталітету потенційних клієнтів. Багато хто з них поводить пасивно, що виражається в звичках, невідповідностях мети, невідомості, недосконалої систем пошуку [3].

Інтернет – нове комунікаційне середовище. Маркетологи повинні зосередитись на нових ідеях та методах просування туристичних послуг, адже старі форми просування можуть бути не ефективними, за що фірма понесе збитки. Нове середовище, пропонуючи нові можливості, у свою чергу, вимагає розробки нових підходів до реклами, маркетингової стратегії просування і продажу турпродукту, розрахунків з клієнтами та інших аспектів комерційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Зайчук К. Теоретичні підходи до категорії «туристична послуга». URL: http://econf.at.ua/publ/konferencija_2016_12_8_9/sekcija_5_ekonomichni_nauki/teoretichni_pidk_hodi_do_kategoriji_turistichna_posluga/61-1-0-1475 (дата звернення: 02.04.2020)

2. Карягін Ю.О., Тимошенко З.І., Демура Т.О., Мунін Г.Б. *Маркетинг турпродукту*. Підручник. К: Кондор, 2009. 394 с. URL: http://tourlib.net/books_ukr/karyagin6-7.htm (дата звернення: 02.04.2020)

3. Лук'янов В.О., Мунін Г.Б. *Маркетинг туристичного бізнесу: Навчальний посібник*. К.: КондорВидавництво, 2012. 336 с. URL: <https://textbook.com.ua/turizm/1473453527> (дата звернення: 02.04.2020)

Гришина Д. С., студентка гр. МР-191

Забаштанська Т. В., к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У наш час ресторанний бізнес стрімко розвивається і є однією з найбільш значущих складових індустрії гостинності. Ресторанне господарство – є найбільш розповсюдженим видом малого бізнесу. З кожним роком закладів ресторанного господарства стає більше і це призводить до конкурентної боротьби за оптимальне позиціонування на ринку.

Ресторанний бізнес – це сфера підприємницької діяльності, що пов'язана з організацією виробництва і управлінням ресторану. По-перше, сфера спрямована на задоволення потреб населення в різноманітній їжі, а вже в другу чергу на отримання прибутку. Послуги, які пропонує ресторанний бізнес є важливим елементом для обслуговування туристів, а традиції національної кухні є візитною карткою гостинності кожного міста, а саме традиції відіграють значну роль у презентації туристичного продукту на світовому ринку.

Але, що ж відбувається з ресторанним бізнесом в Україні? Експерти вважають, що український ресторанний ринок розвивається дуже динамічно: збільшилась кількість ресторанів та інших підприємств ресторанного господарства, покращився їх зовнішній вигляд та асортимент страв і напоїв.

В останній час, в Україні почали з'являтися креативні простори, які називають «коворкінгама», «не кафе» або «smart safe». Суть закладів - безкоштовне все, окрім часу (відвідувач не платить за їжу та напої, а платить за час, проведений там). Заклад має в наявності кухню, де відвідувач може знайти каву, чай, снеки або фрукти. Можна користуватися кімнатою відпочинку, технікою, бібліотекою, робочими кабінетами,

тим самим організувати ділові зустрічі, майстер-класи або семінари. Це місце для тих, хто шукає нові тренди, знання та враження.

Відкриваючи заклад ресторанного господарства, важко зробити все з першого разу. Головна задача в індустрії ресторанної діяльності – задоволення найвибагливіших споживачів. Тому, в конкурентній боротьбі, ресторатори використовують:

- креативну та авторську кухню;
- сучасний дизайн;
- посуд та аксесуари високої якості;
- музичне обслуговування, також пропонують послуги сомельє, фумельє та баристи;
- знижки постійним споживачам;
- кулінарне приготування у присутності гостя.

Але, для того, щоб бізнес розвивався та не завдавав великих збитків використовують франчайзинг. Франчайзинг – це ефективна система розвитку ресторанного бізнесу. Система ніби зберігає бізнес від більшості ризиків, пов'язаних з вибором постачальників, складанням рентабельного меню та вибором обладнання. Франчайзинг – форма співпраці між юридично та фінансово незалежними сторонами, коли одна сторона, що володіє успішним бізнесом, торговою маркою, яка стала відомою або ноу-хау і т.п. дає змогу іншій стороні користуватися цією системою на погоджених умовах. В Україні, найбільш відомими франчайзерами є ресторани швидкого обслуговування, такі як: «McDonalds» та «Челентано».

По Україні:

- «McDonald's» – 90 закладів (у 21 місті, 400000 відвідувачів щодня)
- «Челентано» – 150 закладів.[3]

Ресторанний бізнес – середовище з високою конкуренцією, через це, заклади ведуть між собою боротьбу за сегментацію ринку; за пошук нових споживачів та утримання старих. Тому, реклама – невід'ємна частина ресторанного бізнесу, саме вона допомагає збільшити попит і інтерес нових відвідувачів.

В еру Інтернету – найпопулярніше – це соціальні мережі. Для залучення нових споживачів – це найкращий спосіб. З усіх соціальних мереж, найкраще себе позиціонує Instagram: тут і чудова клікабельність, і любов аудиторії до красивих і смачних зображень.

Наявність привабливого Instagram акаунта – must-have для будь-якого ресторанного бізнесу. Можна показати користувачам свій інтер'єр, зовнішній вигляд будівлі, кращі страви і співробітників.

Поради, які допоможуть залучити якнайбільше клієнтів:

1. Сайти відгуків. В ресторанній справі, сайти відгуків – це одні з найбільш значущих речей для просування закладу. Важливо слідкувати за своєю присутністю на цих сайтах, оперативно відповідати на відгуки та показувати свою участь.

2. Геотаргетингова реклама. Завдяки їй, люди, які знаходяться поруч побачать вашу об'яву. Більшість людей, шукають ресторан ближче до дому, тому food – компаніям краще обирати таку рекламу для просування.

3. Соціальні мережі. Публікуйте інформацію про знижки та нові страви. Але не потрібно зупинятись на створенні акаунтів, важливо стежити і за активністю користувачів.

4. Знижки. Щоб постійно мотивувати своїх клієнтів та залучати нових – можна використовувати знижки та купони. Наприклад, дарувати безкоштовну страву новому підписнику.

5. Розіграші. В наш час це популярна тема, яка допоможе розкрутити акаунт в соціальній мережі та знайти нових клієнтів.

6. Співробітництво з food-блогерами. Наприклад, блогер робить рекламу на своїй сторінці, натомість отримує безкоштовний обід. Блогер – людина, яка веде свій блог у соціальній мережі і має велику аудиторію, котра прислухається до його порад. Місто Чернігів також має блогера з аудиторією 35, 5 тисяч. Він робить огляди ресторанів, кафе і т.п. та оцінює атмосферу, смак, якість та сервіс закладу по п'ятибальній шкалі.

7. Слідкуйте за своїми даними. 89% відвідувачів перед тим як піти до ресторану, ознайомлюються з ним завдяки Інтернету, тому важливо, щоб інформація була актуальною. Особливу увагу треба приділяти адресі, номеру телефону, годинам праці та меню.

Ресторанний бізнес – один з найприбутковіших галузей економіки. Він є невід'ємною складовою туристичної індустрії, який у свою чергу, орієнтований на задоволення потреб споживачів. У часи жорсткої конкуренції, ресторани повинні проявити креатив, створити щось своє та підвищити рівень сервісу. Головну роль в ресторанній справі відіграють реклама та акаунти в соціальних мережах.

Список використаних джерел

1. Наумець Я.В..Сучасний стан та тенденції розвитку ресторанного господарства в Україні. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки* : зб. матеріалів доп. учасн. IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Умань, 2017. С. 348-350. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25620/1/Ekonom_dynamika_konf.pdf.

2. Ресторанний бізнес – значуща складова індустрії гостинності : веб-сайт. URL: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/63756.doc.htm.

3. Завальнюк В. В., Каліннік К. А..Франчайзинг – ефективна система розвитку ресторанного господарства: : веб-сайт. URL: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2013/Economics/6_149207.doc.htm.

4. Проектування закладу ресторанного господарства: веб-сайт. URL: <https://vuzlit.ru/86265/vstup>.

5. Історія розвитку закладів ресторанного господарства : веб-сайт. URL: https://pidruchniki.com/1663111652895/turizm/peredmovva_restoranna_sprava.

6. Пфанштиль И. 25 ідей для ресторанного маркетинга: веб-сайт. URL:<https://rusability.ru/internet-marketing/25-idej-dlya-restorannogo-marketinga/#content-anchor>.

Лельотко А. С., студентка гр. МР-191

Забаштанська Т. В., к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІНТЕРНЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОЇ РЕКЛАМИ

З кожним роком користувачів Інтернету стає все більше, а він, в свою чергу, доступнішим. Більшість підприємств уже мають офіційні сайти або інтернет-магазини. Для того, щоб залучити нових клієнтів використовуються різні види інтернет реклами, яка в наш час є досить ефективною.

Розвиток інтернет-маркетингу надав нову можливість просування для брендів і компаній. Оскільки цифрові платформи все частіше включаються в маркетингові плани і повсякденне життя, а люди використовують цифрові пристрої замість фізичних магазинів, кампанії цифрового маркетингу стають все більш поширеними і ефективними [1].

Інтернет-реклама – реклама, що розміщується в інтернеті, переважно на добре зарекомендованих і популярних веб-сайтах (наприклад Google); представлення товарів, послуг або підприємства в мережі, адресована масовому клієнту і має характер переконання [2]. Реклама в інтернеті надає споживачеві можливість

отримати необхідну інформацію в будь-який час. Будь-який споживач може вчасно отримати інформацію, про товар і купити його не встаючи з крісла. Реклама в інтернеті набагато економніше інших видів реклами. Використовуючи методи інтернет-маркетингу можна легко і швидко провести рекламну компанію в іншій країні [3]. Інтернет дає змогу інтенсифікувати процес обслуговування потенційних клієнтів, без зайвих витрат надаючи їм необхідний сервіс двадцять чотири години на добу, сім днів на тиждень і триста шістьдесят п'ять днів на рік. Інтернет не тільки відкриває перед підприємством можливість ефективно організувати зворотний зв'язок зі споживачем і оперативно вивчити поточний попит, але також гнучко змінювати власні маркетингові плани та рекламні проекти відповідно до безперервно змінюваної економічної ситуації. Крім того, саме Інтернет є незамінним інструментом для видобутку свіжої маркетингової інформації, багаторазово перевершуючи в цьому відношенні інші традиційні засоби. Використання Інтернету помітно скорочує накладні витрати по просуванню товарів і послуг зі збереженням необхідної ефективності та забезпечує суттєве зменшення ризику капіталовкладень, роблячи цей ризик керованим. Саме з тієї причини, що Інтернет стає основним каналом комунікації зі споживачем, а Інтернет-маркетинг – основним інструментом розвитку споживчого ринку, і виникає необхідність дослідження особливостей електронного маркетингу [4].

Переваги інтернет-реклами:

- точне таргетування аудиторії. Таргетування – це механізм, що дозволяє виділити з усієї аудиторії тільки цільову та показати рекламу лише їй. Це економить гроші компанії на рекламу та підвищує конверсію;

- оперативний аналіз – відстеження реакцій та дій внаслідок кампанії, а отже й швидке редагування у випадку необхідності – внесення корективів на основі виконаного аналізу ефективності;

- ремаркетинг – комплекс підходів і можливостей для роботи з користувачами, які одного разу побували на вашому ресурсі;

- ефективна конкуренція – усі попередні переваги допомагають сформувати конкурентний ринок як з дешевими «жовтими» банерами, так і з якісною рекламою, що спонукає ринок розвиватися;

- низький поріг входу – найгірше, що можна зробити, заходячи на ринок – вигадувати своє колесо. Копіювати чужі успішні роботи, аби полегшити свої перші кроки у світі Інтернет-реклами – нормально, всі так роблять. Але це ж і перший її мінус [5].

Існує декілька видів інтернет реклами. Контекстна реклама – оголошення підлаштовуються під інтереси користувача. Наприклад, коли ви переглядаєте статті або сайти про деякий товар, згодом ви будете помічати, що реклама пропонує вам Інтернет-магазини, де можна його придбати. Це чудовий спосіб швидкого залучення нових покупців і генерації продажів. Медійна реклама, інша її назва – банерна, також це найстаріший вид інтернет-реклами з усіх використовуваних нині. Але даний вид реклами не втрачає актуальності, оскільки добре підходить для вирішення цілої низки маркетингових задач. Наприклад, підвищення впізнаваності бренду, виведення на ринок нового продукту, або, того ж ремаркетингу. Також, вона показує хороші результати при просуванні певних видів послуг. Тізерна реклама: досить специфічний вид реклами, суть якого в формуванні і показі цільовій аудиторії оголошень з привабливими зображеннями, що інтригують та помітними заголовками. Основна мета – привернути увагу користувача [6]. Таргетована реклама в соціальних мережах: перевага розміщення такої реклами – можливість показу оголошень тільки цільовій аудиторії. Адже при створенні сторінок клієнти повідомляють про себе практично всю необхідну рекламодавцю інформацію, а потім ще і доповнюють її під час користування. Вибравши найпопулярніші соціальні мережі, можна знайти та

залучити на сайт велику кількість потенційних клієнтів [7]. Відеомаркетинг: Ефективність цього інструменту доведена часом. Зараз створити відео-ролик може будь-хто, а потім поширювати його за допомогою e-mail розсилки або розміщення на відеохостингу Youtube. Маленькі відео можна завантажувати в Instagram. Особливо ефективно просувати за допомогою відео інтернет-магазин, адже відео краще допомагає зрозуміти особливості того чи іншого продукту, послідовність виконання замовлення тощо. Тим більше, візуальний контент завжди легше сприймається, ніж великий текстовий блок. [1]. E-mail маркетинг: кожному клієнту індивідуально насилають електронні повідомлення про компанії, діяльності фірми, нові товари в інтернет-магазині тощо. Витрати на таку рекламу не великі, за допомогою зворотнього зв'язку можна стежити за реакцією користувачів.

На думку фахівців компанії TOPODIN.COM, минулий рік показав, що інтернет-реклама зростає не тільки кількісно, але і якісно. Тепер основний розвиток орієнтований «вшир». Наявні інструменти аналізу стають багатшими, звичні рекламні рішення отримують нові функції. Такі самі тенденції збережуться і в найближчий час [8].

Використання реклами в інтернеті є дуже афективним способом маркетингу як у наш час, так і в майбутньому. Окрім різних видів та способів, існує також і багато переваг. Звісно, результати інтернет-реклами залежать від багатьох інших факторів таких як: дизайн та зміст.

Список використаних джерел

1. Юдин А. 10 найбільш популярних інструментів Інтернет-маркетингу URL: <https://marketer.ua/ua/10-naibolee-populyarnyh-instrumentov-internet-marketinga/>.
2. Вікіпедія. Інтернет-реклама URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82-%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0>.
3. Webbuilding. Інтернет-маркетинг URL: <https://webbuilding.com.ua/ukr/internet-marketing/>.
4. Кузнєцова Н. Інтернет-маркетинг в Україні: проблеми та перспективи. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. 2012. URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/137_16.pdf.
5. Genesis. Все, що потрібно знати про інтернет-рекламу URL: <https://medium.com/@gen.tech/https-medium-com-gen-tech-internet-ad-2f2896f2fe3>.
6. Федорак В. Види інтернет-реклами, приклади, та її особливості URL: <https://webexpert.com.ua/ua/vidi-internet-reklami>.
7. AG.Marketing. Види реклами в Інтернеті та особливості кожного з них URL: <https://ag.marketing/vidy-reklamy-v-interneti/>.
8. РБК-Україна. Інтернет-реклама і просування сайтів: перспективи на розвиток URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/internet-reklama-prodvizhenie-saytov-perspektivy-1473033588.html>.

Мурай А. О., студентка гр. МР-171

Забаштанська Т. В., к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

DIGITAL-МАРКЕТИНГ – ОДИН З ГОЛОВНИХ ФАКТОРІВ УСПІХУ

З року в рік все більше і більше можливостей створюється для розвитку маркетингу в Інтернеті, і це тому, що люди створюють та впроваджують нові технології та вивчають нові ідеї [1]. Маркетинг – це контакт з аудиторією в правильному місці, в правильний час. Тому сьогодні, для того щоб зустрітися зі своїми споживачами, компаніям потрібно подавати інформацію на тих платформах, де найбільше всього активних користувачів [2].

У ХХІ столітті споживачі все частіше почали використовувати цифрові пристрої для покупки певних товарів чи послуг замість відвідування фізичних магазинів, тому на зміну стандартних технологій та принципів розповсюдження інформації прийшов digital-маркетинг.

Digital-маркетинг – це складова маркетингу, яка використовує Інтернет-технології, такі як персональні комп'ютери чи ноутбуки, мобільні телефони, планшети та інші цифрові медіа та платформи для просування товарів чи послуг [3]. Компанії використовують цифрові канали, такі як пошукові системи, соціальні медіа, електронна пошта та інші веб-сайти для з'єднання з дійсними та потенційними клієнтами.

У той час, як традиційний маркетинг може існувати в друкованій рекламі чи у вигляді телефонного зв'язку, digital-маркетинг може використовувати електронний зв'язок із споживачами. Це означає, що у компаній існує цілий ряд нескінченних можливостей для просування товарів чи послуг в Інтернеті.

Цифровий маркетинг є життєво важливим для бізнесу та поінформованості про бренд. Майже у всіх компаній є свій веб-сайт чи сторінки в соціальних мережах. Цифровий контент та маркетинг настільки поширені, що споживачі зараз очікують і покладаються на нього як на спосіб дізнатися інформацію про бренди [2].

Серед основних складових digital-маркетингу варто виділити такі:

1. Оптимізація пошукових систем (SEO). Основа успішного цифрового маркетингу, оптимізація пошукових систем (SEO) стосується ряду стратегій, розроблених для підвищення рейтингу компанії в результатах пошуку в Інтернеті.

75 % споживачів не дивляться далі першої сторінки результатів пошуку. Підприємство може мати якісно розроблений веб-сайт, але якщо він не розміщений на першій сторінці, більшість людей ніколи його не знайдуть.

Коли веб-сайт підприємства розміститься вгорі сторінок результатів пошуку, більш кваліфіковані клієнти знайдуть і зв'яжуться з ним під час пошуку продуктів або послуг, пов'язаних з бізнесом. Іншими словами, більш високі рейтинги пошуку означають більше потенційних клієнтів, телефонних дзвінків та уваги до компанії.

Важливо пам'ятати, що SEO – це довгострокова стратегія, тому не потрібно сподіватись побачити результати протягом однієї ночі. SEO вимагає регулярного обслуговування, щоб підтримувати найкращі рейтинги.

2. Веб дизайн. Сайт компанії повинен залишати позитивне враження на потенційних клієнтів. Майже 95 % перших вражень людини стосується веб-дизайну, тому це є вирішальним фактором у онлайн-маркетингу. Щоб зацікавити людей і спонукати залишитись на веб-сайті, потрібно впровадити індивідуальний дизайн, який відображатиме бренд та полегшуватиме людям пошук потрібної інформації.

3. Маркетинг соціальних медіа. Колосальні 2,3 млрд людей використовують соціальні медіа, що робить їх цінними компонентами цифрового маркетингу.

Соціальні медіа дозволяють зв'язуватися з поточними та потенційними клієнтами, розвивати стосунки з ними. Якщо у них є питання щодо товарів і послуг, вони можуть зв'язатися і задати питання менеджерам підприємства безпосередньо в соціальних мережах.

Крім того, прослуховування соціальних медіа дозволяє розкрити ключові тенденції та уявлення про думки споживачів, пов'язані з брендом, галуззю, продуктами, послугами і навіть конкурентами.

Необхідно максимізувати ефективність у соціальних мережах, реагуючи на коментарі соціальних медіа своєчасно та таким чином, щоб підписники відчували себе побаченими та почутими. Зрештою, це допоможе встановити довіру до своєї аудиторії та заохотить їх стати лояльними клієнтами [4].

4. Контент маркетинг. Цей термін позначає створення та просування контентних активів з метою поінформованості про бренд, зростання трафіку, створення потенційних клієнтів. Канали, які можуть грати роль у стратегії контент-маркетингу, включають:

- повідомлення в блозі: написання та публікація статей на блозі компанії допомагає продемонструвати галузеву експертизу та генерувати органічний пошуковий трафік для бізнесу, дає більше можливостей для перетворення відвідувачів веб-сайтів у потенційних клієнтів для торгової команди.

- інфографіка: іноді читачі хочуть, щоб їм показували, а не розповідали. Інфографіка – це форма візуального контенту, яка допомагає відвідувачам веб-сайту візуалізувати концепцію, яку компанія хоче запропонувати.

5. Автоматизація маркетингу стосується програмного забезпечення, яке служить для автоматизації основних маркетингових операцій. Багато відділів маркетингу можуть створити повторювані завдання, які вони б інакше виконували вручну, наприклад:

- електронні розсилки: автоматизація електронної пошти не просто дозволяє автоматично надсилати електронні листи підписникам. Це також може допомогти зменшити та розширити список контактів за потребою, тому розсилки надсилатимуться лише тим споживачам, які хочуть бачити їх у своїх поштових скриньках.

- відстеження кампанії та звітування: маркетингові кампанії можуть включати в себе безліч різних людей, електронних листів, вмісту, веб-сторінок, телефонних дзвінків тощо. Автоматизація маркетингу може допомогти сортувати все, над чим працює компанія, а потім відстежувати ефективність цього підприємства з врахуванням прогресу всіх цих компонентів.

- інструменти планування викладу постів у соціальні мережі: гарне рішення для компаній, які не хочуть витратити свій дорогоцінний час. Існує багато додатків, які допомагають розміщувати інформацію в заданий час і це полегшує та покращує роботу компанії, оскільки можна встановити певну регулярність виходу інформації, і тим самим створити звичку у клієнтів відстежувати новини підприємства саме у цей заданий час [2].

Маркетологи, що працюють у сфері digital відповідають за те, щоб сприяти поінформованості про бренд та продовжувати лідерство компанії через усі цифрові канали, які є у розпорядженні підприємства. Ці канали включають соціальні медіа, власний веб-сайт компанії, рейтинги пошукових систем, електронну пошту, медійну рекламу та блог компанії. На відміну від більшості офлайн-маркетингових зусиль, цифровий маркетинг дозволяє маркетологам бачити точні результати в режимі реального часу.

Список використаних джерел

1. Bhutto Mohammad Ramzan. Digital Marketing Components. Online Computer Education : веб-сайт. URL: <https://www.computertaleem.com/digital-marketing-components/>.
  2. Alexander L. The Who, What, Why, & How of Digital Marketin. *Company HubSpot* : веб-сайт. URL: <https://blog.hubspot.com/marketing/what-is-digital-marketing>.
  3. Digital marketing. *Wikipedia* : веб-сайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_marketing.
  4. Carter E. 7 Components of a Successful Digital Marketing Strategy. *WebFX* : веб-сайт. URL: <https://www.webfx.com/blog/marketing/digital-marketing-components-5-elements-of-a-successful-digital-marketing-strategy/>.
-

Руденко Ю. В., студентак гр. МР-161

Бабаченко Л. В., к.е.н., доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Багато виробничих компаній, асоціацій та інших організацій стали незалежними під час переходу до ринкової економіки, але їх робота в таких економічних умовах майже неможлива без добре організованої інтегрованої маркетингової діяльності. Реклама продукції та діяльності компанії - це найважливіша частина маркетингової діяльності, різновид виведення інформації споживачеві.

Практично кожна успішна компанія використовує рекламу. Рекламодавці можуть варіюватися за розмірами від невеликих роздрібних компаній до транснаціональних компаній або від невеликих виробництв до великих невиробничих компаній. Ці компанії мають в своїй організаційній структурі відповідні відділи реклами, які також можуть бути представлені лише однією особою, яка відповідає за здійснення рекламної діяльності та поєднує її з виконанням інших посадових завдань.

Реклама як інструмент підвищення ефективності комерційної діяльності постійно розвивається, та має пріоритет інформування та переконання. Реклама розвивалася особливо стрімко в середині минулого століття. У 1950-х роках розпочалася рекламна кампанія під девізом "Живи не гірше за інших". [1].

Спираючись на великий закордонний досвід у сфері реклами, можна стверджувати, що реклама - це особлива наука, яка має свої правила та закони. Ця наука використовує знання з психології, соціології та маркетингових досліджень для вирішення економічних проблем підприємств та організацій[2].

Відповідно до чинного законодавства України, реклама - це інформація про людину чи товар, яка поширюється в будь-якій формі та будь-яким способом і служить для підвищення обізнаності споживачів щодо реклами та їх інтересу до таких людей чи товарів.

Ще одне визначення даного поняття трактує рекламу як процес створення рекламних товарів та організації їх доставки потенційним покупцям, щоб вони зрозуміли, що саме відрізняє споживчі якості від аналогічних товарів [1].

Спеціалісти виділяють економічні та комунікативні цілі реклами.

Зовнішня реклама - це ефективний спосіб висвітлення товарів народного споживання. Це має помітити споживач, адже реклама спрямована саме на це.

Зовнішня реклама включає рекламні плакати, полотна, елементи реклами в магазинах (вивіски, цінники тощо), спеціальний одяг для обслуговуючого персоналу, реклама на транспортних засобах, електронних дошках, неонах, дошках реклами, брандмауерах.

У залежності від того, які цілі та мету переслідує реклама, виділяють наступні її види:

1. імідж-реклама;
2. стимулююча реклама;
3. політична реклама;
4. бізнес-реклама;
5. суспільна реклама та інші [3].

У залежності від цілей виділяють 3 види рекламних звернень:

1. інформативна реклама;
2. реклама-переконання;
3. реклама-нагадування [4].

Дані рекламні звернення в певний момент виконують наступні завдання (рис. 1)

Рисунок 1 – Види рекламний звернень*

* сформовано автором на основі джерела [4]

Важливо вміти визначати ефективність реклами, яка в значній мірі залежить від способів її представлення. Існують певні фактори, які потрібно враховувати при поданні рекламних оголошень. Важливо відслідковувати кількість нових споживачів, які з'являються на ринку, збільшення частоти покупок та наскільки швидко споживач забуває торгову марку.

Отже, ринки та споживачі є головними факторами, які призводять до стимулювання й просування реклами. Споживач вільний у своїй поведінці, він сам вирішує, дивитися чи не дивитися, купувати чи не купувати. Саме тому на споживача спрямовано всю рекламну діяльність рекламодавця, він є об'єктом рекламного

менеджменту, а також і предметом наукових досліджень з рекламного бізнесу. Вплив реклами на поведінку споживача є рушійною силою, що запускає рекламний процес.

Список використаних джерел

1. Рекламний менеджмент. URL: <https://studfiles.net/preview/1583440>
2. Литвинчук В.В., Дудяк Р.П., Бугіль С.Я, Янишин Я.С. Маркетинг: навчальний посібник: Львів: Новий світ, 2003. 288с. URL : https://pidruchniki.com/1238060450037/marketing/osnovni_vidi_reklami_harakteristika;
3. Маркетинговые коммуникации: учебник и практикум для прикладного бакалавриата / под общ. ред. О. Н. Романенковой. — М. : Издательство Юрайт, 2014. — 456 с. URL: https://stud.com.ua/67169/marketing/marketingovi_komunikatsiyi
4. Гринчуцький В. І. Економіка підприємства: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. -304 с.

Герасімчук М. О., студентка гр МР-171

Науковий керівник – **Рябов І. Б.**, к.е.н. доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АНАЛІЗ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА

Аналіз маркетингових комунікацій та реклами підприємства – це те, без чого не може існувати підприємство. Світ не стоїть на місці і тому завжди змінюються інструменти комунікації та реклами. Щоб бути в «тренді» потрібно завжди слідкувати за новинками та застосовувати їх на практиці.

У маркетингу комунікація – сукупність сигналів, що надходять від підприємства на адресу різних аудиторій. При цьому комунікаційні програми повинні розроблятися спеціально для кожного цільового сегмента та навіть окремих клієнтів [1].

Комплекс маркетингових комунікацій (communication mix) включає такі основні складові: рекламування, стимулювання продажу, роботу з громадськістю (паблік рилейшнз) та персональний продаж. Деякі фахівці з маркетингових комунікацій за кордоном додають до цих чотирьох іще такі: прямий маркетинг, виставки та ярмарки, рекламу (показ) на місці продажу, упаковку товару. Це значно розширює та поглиблює перелік заходів маркетингу, призначених не тільки для ширшого інформування клієнтів про підприємства та їхню продукцію, а й для безпосереднього впливу на поведінку клієнтів та наукового обґрунтування дій на цільових ринках [2].

Процес планування маркетингової комунікації складається з таких етапів: перший – аналіз ситуації, другий – планування цілей маркетингу, виходячи із цієї стратегії поведінки підприємства на ринках, третій – розробка стратегії маркетингу підприємства на базі визначених цілей підприємства, четвертий – розробка стратегії маркетингових комунікацій на базі загальної стратегії маркетингу і п'ятий - розробка тактичних планів маркетингової політики комунікацій з обґрунтуванням конкретних заходів, витрат підприємства на них, строків виконання та відповідальних за конкретні акції працівників [2].

Аналіз маркетингової комунікації коштує недешево. Їхню ефективність необхідно розрахувати дуже ретельно, перш ніж починати планувати для продовольчих товарів з високою швидкістю руху на стадії виходу на ринок необхідно мати тему. Структуру витрат на маркетингові комунікації і рекламування – 30%, персональний продаж – 30%, стимулювання продажу – 30%, паблік рилейшнз – 10% [2].

Реклама – одна із складових маркетингових комунікацій, що відіграє велику роль у просуванні фірми на ринку. Від правильної подачі та представленні реклами залежить її ефективність. Зазвичай цей інструмент просування та комунікації – платний.

Реклама – цілеспрямований інформативний вплив опосередкованого характеру на споживача з метою просування товарів та послуг на ринок [3].

З появою сучасних технологій реклами стало в рази більше, адже з'явилися нові інструменти роботи і просування.

Основними інструментами зовнішньої реклами в Інтернеті є:

- банерна реклама – один з найбільш широко використовуваних засобів рекламування веб-сайту і залучення відвідувачів, а також вдалий інструмент іміджевої реклами;

- реєстрація сайту у веб-каталогах і його індексація пошуковими системами – одні з найбільш ефективних інструментів залучення відвідувачів на веб-сайт;

- реклама з використанням електронної пошти, списків розсилання, служб телеконференцій і дошок оголошень;

- партнерські програми – ефективний спосіб залучення нових відвідувачів і збільшення обсягів продажів через Інтернет;

- продакт плейсмент;

- робота з соціальними мережами (Facebook, Instagram, Тік Ток, та інші);

- контекстна реклама;

- SEO (Search engine optimization) [4].

Основна задача зовнішньої реклами полягає в залученні користувачів на веб-сайт компанії шляхом привертання уваги або надання короткого анонсу того, що доступно на рекламованій домашній сторінці. Хоча можуть бути й інші цілі використання даного виду реклами [4].

Отже, аби мати ефективну маркетингову комунікацію слід дотримуватись правил розподілу витрат на неї та знайти відповідне місце рекламі того чи іншого продукту, адже від цього залежить на скільки збільшиться прибуток підприємства чи фірми та ефективність її роботи.

Список використаних джерел

1. Окландер М.А., Литовченко І.Л., Ботушан М.І. (2011). Маркетингові комунікації промислових підприємств в умовах інформаційної економіки. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/147035496.pdf> (дата звернення 01.05.20).

2. Грушкевич Ю. Маркетингові комунікації та їх вплив на удосконалення комерційної діяльності торговельного підприємства. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/26910/1> (дата звернення 01.05.20).

3. Лук'янець Т.І. (2003). Рекламний менеджмент : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Київ : КНЕУ. 440 с. URL: <https://buklib.net/books/23413/> (дата звернення 01.05.20).

4. Нікітенко Т. Г., Зозульов О. В. Сучасні шляхи просування товарів за допомогою інтернет-мережі. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/12068/1/2008_5_5_Nikitenko.pdf (дата звернення 01.05.20).

Гордієнко Л. М., студентка 2 курсу, гр. ЗММРп-181
Науковий керівник – **Рябова Т. А.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Сучасні автори вважають, що "конкуренція" є тим явищем, яке характеризує змагання учасників ринку один з одним у досягненні подібних цілей, а це означає, що дії, які підприємства вживають для досягнення своїх цілей, ускладнюють (або навіть унеможлиблюють) досягнення таких же цілей іншими підприємствами [1].

Якщо торговельні підприємства прагнуть досягати успіху, то вони повинні завжди аналізувати поведінку своїх конкурентів, мати інформацію про вподобання споживачів, використовувати інформацію, яку можливо отримати під час таких досліджень, для прийняття правильних рішень щодо майбутніх заходів стратегії.

Питання про те, хто є основними конкурентами, що вони роблять в плані маркетингу, як це впливає на діяльність підприємства, що саме потрібно визначити (вимірювати) завжди будуть актуальні для дослідження конкурентного середовища. Це обумовлює необхідність дослідження конкурентного середовища, визначення поточної та майбутньої можливої конкурентної ситуації [3, с.189].

Важливе рішення, яке потрібно прийняти щодо дослідження конкурентного середовища торговельного підприємства – це здійснення такого аналізу його самостійно чи за допомогою професійних консультантів або спеціалізованих фірм.

Переваги застосування зовнішніх фахівців полягають у тому, що вони можуть мати більше досвіду у таких дослідженнях, знають, як їх робити систематично. Але для цього слід чітко визначити, що хочуть знати менеджери підприємства, і для чого слід застосовувати результати дослідження. Спеціалізовані фірми забезпечують відстеження конкурентів та регулярну оцінку конкурентної ситуації. Але такий процес підприємство може організувати і самостійно з огляду на нові можливості збору даних за допомогою Інтернет. Маючи навіть невелику кількість часу, працівники підприємства, що займаються маркетингом (або виконують такі функції в інших підрозділах) можуть розробити форми для оцінки конкурентоспроможності, зібрати інформацію щодо конкурентів та зрозуміти, як позиціонувати бренд, продукцію та організацію на ринку.

Переваги проведення дослідження внутрішніми силами полягають у тому, що персонал підприємства краще розуміє специфіку бізнесу та ті конкурентоспроможні фактори, які необхідно відстежувати. Такий підхід дозволить економити кошти, вивчити та кращі практики у конкурентів, але й навчитися уникати помилок, які вони роблять.

Проведення дослідження конкурентного середовища повинно бути постійним процесом, в якому підприємство зможе поглибити своє розуміння, як власних сильних і слабких сторін, так і переваг та конкурентно уразливих місць конкурентів. Зокрема, володіючи даними про конкурентне середовище підприємство може отримати ряд ділових переваг, особливо якщо постійно відстежувати попит на товари, динаміку цін, дослідження та розробки нових товарів та інші аспекти конкуренції.

Дослідження конкурентного середовища може виявити інші аспекти конкуренції, корисні для врахування у діяльності. Підприємство може приділяти більше уваги вивченню економічного середовища на макрорівні або ж оцінювати компоненти на мікрорівні, особливо якщо підприємство конкурує лише в певному регіоні, який має специфічний набір факторів.

Сьогодні існує досить велика кількість різноманітних інструментів для дослідження конкурентного середовища торговельного підприємства. Такі інструменти можуть включати безкоштовні Google Alerts та Twitter-канали і платні дослідження ринку, що здійснюються на конкретне замовлення.

Проведення конкурентних досліджень надає такі потенційні переваги бізнесу [2]:

- краще розуміння ринку;
- можливість прогнозування потенціалу ринку;
- своєчасне визначення впливу економічного клімату на ринкову кон'юнктуру;
- розуміння того, що пропонують конкуренти;
- володіння інформацією щодо цін конкурентів;
- визначення пропозицій на допоміжних ринках;
- оптимізація пошуку нових клієнтів.

Збираючи дані про конкурентне середовище систематично, торговельне підприємство зможе відстежувати тенденції та формувати можливі сценарії розвитку ситуації. Такі дослідження слід зробити систематичними, щоб підприємство могло створити з нього діючу стратегію. Володіння даними про бізнес-середовище забезпечить кращі продажі, поліпшить функціонування операцій, покаже де підприємство може продавати в майбутньому та найбільш прибутковій сфері діяльності.

Список використаних джерел

1. Воронович І.П. Теорія формування конкурентного середовища URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/38537967.pdf> (дата доступу 21.03.2020).
2. Заец В. Теория поколений: как брендам достучаться до поколения X, Y, Z *Marketing Media Review*: веб-сайт. URL: http://mmr.ua/show/teoriya_pokoleniy (дата доступу 28.03.2020).
3. Михалева Е. П. (2018). Маркетинг: учебное пособие для СПО и прикладного бакалавриата. 2-е изд. перераб. и доп. М.: Издательство Юрайт. 213 с.

Гришина Д. С., студентка група МР-191

Науковий керівник – **Москаленко В. А.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

САРАФАННИЙ МАРКЕТИНГ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Спілкування - це те, з чим ми стикаємося щодня. Зустрічаємося з друзями, розмовляємо на різні теми і не помічаємо, як з дружніх тем перескочили на тему гаджетів. Друг починає розповідати про свій новий телефон, його гідності, про те, що ціна відповідає якості. Ви, звичайно, зацікавились цим і вирішили подивитись на цей чудо пристрій, і в результаті - купили його. Стоп. Що ж це було? Правильно, сарафаний маркетинг в дійсності.

Сарафаний маркетинг - це певні дії, які спрямовані на управління бесідою людей [1]. Використовується цей спосіб, коли:

- у брэнда з'явилась новинка і про неї потрібно розповісти та надати людям можливість спробувати та оцінити;
- у існуючого брэнду з'явився новий смак, колір, упаковка або звук;
- виробник бажає отримати відомості про свою аудиторію.

Основним недоліком сарафанного маркетингу є те, що неможливо його контролювати. Реакцію на чутки важко спрогнозувати, тому, не відпадає той варіант, що відгуки можуть бути негативні, тому є ризик отримати погану репутацію.

До переваг сарафанного маркетингу можна віднести те, що:- клієнти самі почнуть звертатись до компанії;

- це безкоштовно;
- збільшення цільової аудиторії;
- компанія набирає обертів.

Обравши цей спосіб для просування компанії, треба знати про особливості сарафанного маркетингу:

- Довіра. Люди психологічно розцінюють інформацію, як щось справжнє, адже вона надходить від таких самих споживачів. Тут головну роль відіграє чесність.

- Робота з негативом. Якщо з'являються негативні відгуки, то це свідчить про те, що продукт треба допрацювати, зробити більш якісним або корисним.

- Тільки безкоштовно. Використовуючи цей метод, ні в якому разі не можна платити людям за продукт, це приведе до поганої репутації. Ніхто не буде прислухатись до людини, яку «купили».

Для того, щоб сарафанний маркетинг запрацював потрібно його запустити. Воно запрацює і само, але не факт, що так, як хочете ви. Тому, це потрібно спровокувати штучно. Задачі, котрі потрібні для того, щоб запустити сарафанний маркетинг:

- Обрати людей, які зможуть донести інформацію до інших правильно. Залучити їх можна бонусами від компанії (зрозуміло, що не потрібно робити акцент на те, що «розкажи всім, який це класний продукт», ні. Це буде те саме, що заплатити людині. Просто зробіть цей подарунок мовчки.

- Правильно піднести інформацію - вона повинна бути не нав'язливою, чіткою, легко запам'ятовуватись та легко сприйматись.

- Поширювати інформацію про товар або послугу по максимуму. Наприклад, в соціальних мережах. Розповідайте про них, користуйтесь самі та залучайте співробітників.

- Серйозно відноситись до проблем клієнтів. Наприклад, заміна товару протягом 14 днів або сервісне обслуговування протягом якогось періоду - це допоможе заробити позитивну репутацію, адже задоволена людина завжди поділиться своєю радістю з іншими.

- Відстежувати рейтинг - це означає стежити за відгуками та своєчасно усувати недоліки. Для цього потрібен спосіб зворотного зв'язку, наприклад, сайт або акаунт в соціальних мережах.[2]

Існує шість способів реалізувати усний маркетинг у вашій стратегії:

1. Відгуки. 79% людей довіряють відгукам, онлайн обзорам та особистим рекомендаціям.

2. Рейтинг продукту на власному сайті.

63% користувачів купують продукт, коли на сайті є відгуки або рейтинги даного продукту. Відгуки клієнтів в 12 разів надійніші, ніж опис бренду

3. Запропонувати стимул. Людям краще робити щось, коли вони впевнені в тому, що отримають щось в заміну. Це може бути знижка або подарунок.

4. Створити власну реферальну програму.

5. Спілкуйтесь з лідерами.

- 40% людей, кажуть, що купили товар через те, що ним користується відома людина в Instagram або YouTube;

- 49% людей, кажуть, що довіряють думці відомих людей, тому це сприяє купівлі.

6. Запропонуйте унікальність. Якщо ви запропонуєте користувачам щось унікальне, вони захочуть поділитись цим зі своїми друзями та рідними, не дивлячись на те, попросите ви їх чи ні [4].

Поради по використанню сарафанного маркетингу:

1.Онлайн – огляди. Дізнатись про товар, в наш час, можна не тільки поспілкувавшись зі знайомими. Тепер кожна людина може побачити огляди в Інтернеті. 72% користувачів не купують товар, поки не подивляться відгуки. Тому, кожна компанія повинна мати опцію огляду товару на сайті. Для того, щоб покупці залишали відгуки після покупки товару.

2. UGC - це контент, створений вашою аудиторією для вашої аудиторії. Це інструмент, який ефективно розповсюджує плітки в соціальних мережах. Пропонуйте своїм клієнтам створювати UGC, залучайте їх завдяки бонусам.

3. Створюйте «шум» в соціальних мережах. Створивши галас в соціальних мережах, можна підвищити популярність в Інтернеті.

4. Дати можливість побачити продукт до його випуску. Тизери - це завжди цікаво, тому, коли настає дата реліза, то аудиторія вже говорить про продукт.

5. Створити конкурс. Онлайн-конкурси - гарний спосіб для залучення нової аудиторії. Учасники не тільки виграють приз, а ще й будуть розповідати про це своїм друзям, головне - внести це до умов конкурсу[3].

Розглянувши усі плюси та мінуси сарафанного маркетингу, можна сказати, що цей метод підійде як і для великої компанії так і для малої. Спосіб не потребує великих затрат та дає гарантіє на те, що товар буде на слуху, тому, можна з впевненістю говорити, що це найкращий варіант для залучення нових клієнтів.

Список використаних джерел

1. Сарафанный маркетинг. *Бизнес журнал «Жажда»*. URL: <https://zhazhda.biz/base/sarafannyj-marketing> (дата звернення: 12.05.2020).

2. Какое радио слушают в 2018 году или самый сильный инструмент рекламы. URL: <https://tap.ua/blog/radio-2018> (дата звернення: 10.05.2020).

3. Jan Stepnov. How to Leverage Word-of-Mouth Marketing in 2020: URL: <https://hackernoon.com/how-to-leverage-word-of-mouth-marketing-in-2020-ci6632e4> (дата звернення: 12.05.2020).

4. Must-Have Word-of-Mouth Marketing Strategies: URL: <https://www.impactbnd.com/blog/word-of-mouth-marketing-strategies-infographic> (дата звернення: 12.05.2020).

Гришко І. Г., студентка гр. МР-191

Науковий керівник – **Москаленко В. А.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

БЛОГЕРСТВО ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Стрімкий перехід бізнесу в онлайн-режим вимагає від підприємців застосування нових специфічних інструментів Інтернет-маркетингу, одним з яких є блогерство. Серед великого розмаїття інтернет-магазинів буває складно привернути увагу споживачів та знайти свою цільову аудиторію. Лише створення власного сайту чи торгової сторінки в соціальних мережах не достатньо для успішного функціонування організації. Потрібно регулярно займатися просуванням сайту, щоб зацікавити потенційний клієнтів, використовуючи сучасні інструменти маркетингових комунікацій, такі як блогерство.

Блог – інтернет-журнал подій, інтернет-щоденник, онлайн-щоденник) – веб-сайт, основний вміст якого – регулярно додаються людиною записи, що містять текст, зображення або мультимедіа. Для блогів характерна можливість публікації відгуків (коментарів) відвідувачами; вона робить блоги середовищем мережевого спілкування, що має ряд переваг перед електронною поштою, групами новин і чатами.

Людей, які ведуть блог, називають блогерами. Сукупність усіх блогів Мережі прийнято називати блогосферою [1] .

Блогосфера – термін позначає сукупність усіх блогів як спільнота чи соціальну мережу. Існуючі в світі десятки мільйонів (за даними 2006 року) блогів зазвичай тісно пов'язані між собою, блогери читають і коментують один одного, посилаються один на одного і таким чином створюють свою субкультуру. Поняття блогосфери робить

упор на одну з основних відмінностей блогів від звичайних веб-сторінок і інтернет-форумів: пов'язані між собою блоги можуть становити динамічну всесвітню інформаційну оболонку.

Блогосфера є важливим середовищем вивчення громадської думки та культурних мемів, вона часто враховується в академічних і неакадемічних роботах, які досліджують сучасні глобальні соціальні тенденції [2].

Блогерство є одним із найсучасніших перспективних та ефективних інструментів інтернет-маркетингу.

Інтернет-маркетинг – це побудова маркетингових комунікацій через Інтернет. Інтернет-маркетинг можна визначити як теорію та методологію організації маркетингової діяльності у середовищі Інтернету[3].

Маркетингові комунікації – це процес передачі цільовій аудиторії інформації про продукт. Інструментом маркетингових комунікацій може бути що завгодно: реклама, особистий продаж, прямий маркетинг, спонсорство, спілкування і зв'язку з громадськістю [4].

Підприємці можуть придбати рекламу у популярних блогерів, але чи завжди це принесе їм нових покупців та лояльних споживачів? Звісно ні. До питання вибору рекламної платформи потрібно відноситися серйозно, адже навіть якщо у блогера багато активних підписників, ваша рекламна пропозиція може їх не зацікавити. Щоб знайти свою цільову аудиторію, важливо обирати блогера, блог якого пов'язаний з пропонованим продуктом чи послугою. Тут в нагоді стане контент-маркетинг та сегментація аудиторії.

Контент-маркетинг – це розповсюджена в сучасній маркетинговій практиці технологія привернення уваги та залучення цільової аудиторії до бренду за допомогою створення та поширення пов'язаної з ним актуальної та цінної інформації. Сьогодні найпоширенішими комунікаційними каналами контент-маркетингу є веб-сайти та соціальні мережі. Контент-маркетинг широко використовується не тільки найуспішнішими світовими компаніями, але й підприємствами малого та середнього бізнесу[5].

Сегментація – розподіл аудиторії на окремі групи з однаковими інтересами. Існує безліч способів сегментації аудиторії: по геолокації, за віком, бюджетом, способом життя.

Сегментація аудиторії збільшує конверсію, дзвінки, заявки, замовлення і покупки. Якщо ви виділите основні групи клієнтів і визначте їх інтереси, вам буде легше зробити відповідну пропозицію в потрібний час.

Сьогодні ринок різних пропозицій настільки великий, що підготувати продукт і просто чекати продажів – погана стратегія. Результати досліджень Website Builder показують, що сегментування і індивідуальні пропозиції для невеликих груп людей з однаковими запитами збільшують продажі в 18 разів, ніж ті, які спрямовані на широку аудиторію [6].

Розділивши споживачів на сегменти буде легше їх зацікавити та утримати на своїй торгівельній сторінці чи сайті, а контент-маркетинг допоможе в пропонуванні кожному сегменту аудиторії саме того, що їй потрібно.

Придбання реклами у блогерів має свої плюси та мінуси:

Переваги співпраці з інфлюенсерами:

- Підвищення довіри до бренду. Блогери часто рекламують товари та послуги на своїх сторінках і попри очевидну рекламу, підписники довіряють їм. Нерідко свої слова інфлюенсери підтверджують відеооглядами та фотографіями.
- Приріст аудиторії. Щоб підписники блогера підписались на вашу сторінку – контент повинен відповідати їхнім інтересам.

Мінуси у співпраці з блогерами:

- Пошук та перевірка. Треба достатньо часу витратити на пошук блогера з вашою ЦА та не накрученою статистикою.

- Важко передбачити, яким буде результат від реклами у блогера [7] .

Як правильно вибрати блогера для реклами вашого бренду?

Перш за все оцініть сторінку інфлюенсера за такими параметрами:

- Склад підписників. Місце проживання, вік, стать та захоплення – вони повинні збігатись з вашою ЦА.

- Активність підписників. Перегляньте статистику аккаунта, адже підписники можуть бути накручені. Перевірте їх активність: коментарі, лайки та відгуки.

- Формат блогу. Ознайомтесь зі стилем подачі блогу, чи підійде він для реклами вашого товару чи послуги.

- Рекламний досвід. Перегляньте попередні рекламні публікації блогера та активність під ними. Або запитайте у рекламодавця про її ефективність та віддачу.

Як і де шукати блогера?

- Вручну. Знайдіть кількох топових блогерів, які підходять вам по тематиці. Зайдіть на профіль, натисніть на стрілку біля “Стежити” і Instagram видасть подібні акаунти.

- У конкурентів. Подивіться, у кого рекламують свої товари та послуги ваші конкуренти. Переходите на профілі блогерів і за критеріями визначаєте чи підходять вони для співпраці з вашим брендом.

- Через сервіс 22flr.com. Зручний спосіб пошуку українських блогерів. У ньому зібрано багато профілів, які можна відфільтрувати за містами та родом занять [7].

Виходячи з вищесказаного, стає зрозуміло, що при правильному виборі блогера, в якого ви маєте намір придбати рекламу, можна отримати нових споживачів та значно підвищити продажі фірми. Прогрес не стоїть на місці, щодня з’являються нові інструменти маркетингових комунікацій, серед яких блогерство. Тому підприємцям важливо слідкувати за різноманітними маркетинг-новинками та слідувати сучасним тенденціям.

Список використаних джерел

1. Блог. *Матеріал из Википедии — свободной энциклопедии.* URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Блог> (дата звернення: 11.05.2020).

2. Блогосфера. *Матеріал из Википедии — свободной энциклопедии* URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Блогосфера> (дата звернення: 11.05.2020).

3. Мозгова Г.В. Інструменти інтернет-маркетингу та їх переваги для сучасних українських підприємств. *Ефективна економіка.* 2013. №10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2429> (дата звернення: 11.05.2020).

4. Маркетингові комунікації. *Матеріал из Википедии — свободной энциклопедии* URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Маркетинговые_коммуникации (дата звернення: 11.05.2020).

5. Контент-маркетинг. *Матеріал из Википедии — свободной энциклопедии* URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Контент-маркетинг> (дата звернення: 11.05.2020).

6. Основні методи сегментації аудиторії. URL: <https://ideadigital.agency/osnovni-metodi-segmentatsiyi-auditoriyi/> (дата звернення: 11.05.2020).

7. Реклама у блогерів як інструмент просування бізнесу. <https://lanet.click/reklama-u-bloheriv-yak-instrument-prosuvannia-biznesu/> URL: (дата звернення: 11.05.2020).

ПЛАНУВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Планування рекламної діяльності передбачає розробку та реалізацію комплексного плану або частини бізнес-плану. Планування дозволить охопити потрібні цільові групи чи навіть окремих клієнтів, використовувати більш ефективні маркетингові повідомлення та залишатися у межах доступного бюджету.

Конкретні методи реклами будуть залежати від наявного бюджету підприємства та специфіки ринку, тобто варіантів досягнення клієнтів. Для цього може бути потрібен окремий план, де визначені витрати на рекламу залежно від цілей та підходу до цього процесу підприємства. Такий план допомагає залишатися в межах маркетингового бюджету і певним чином гарантує, що підприємство отримає більше доходу, ніж витратить на рекламу.

Наступним етапом за такого підходу є розробка рекламних звернень. Повідомлення, які передаються клієнтам мають доносити переваги продукції (послуги) для клієнтів. Звернення повинно відповідати специфіці цільової аудиторії, і закликати її представників дізнатися більше або зробити покупку.

Створення орієнтирів для планування передбачає постановку цілей, які можна виміряти: це може бути кількість залучених клієнтів, обсяги доходу, відсоток відомості бренду та інші показники.

Щодо планування відбору самих рекламні носіїв, то в сучасних умовах існує багато варіантів реклами. Вибір оптимального набору залежать від особливостей бізнесу, від специфіки клієнтів, можливостей бюджету, галузі та цілей бізнесу.

Телебачення і радіо мають широке охоплення і можуть бути корисними для того, щоб одразу зробити марку відомою. Але телевізійна реклама часто є досить дорогою, оскільки включає як вартість розміщення, так і вартість створення самої реклами, в цьому аспекті радіореклама є більш економною [3].

Digital-реклама в Інтернеті включає використання веб-сайтів, блоги, відео для YouTube, пошукові системи та рекламу в соціальних мережах. Цифрові рекламні оголошення традиційно спрямовують клієнта безпосередньо на веб-сайт підприємства або сторінку в соціальних мережах. Digital-реклама дозволяє охопити сегменти клієнтів із пропозиціями, що відповідають їх конкретним інтересам та потребам.

Після створення та реалізації плану реклами процес планування не закінчується. Рекламна діяльність є процесом, який слід послідовно вимірювати та переоцінювати. Отже необхідно аналізувати рекламну стратегію, відслідковувати результати кожного засобу, щоб визначити, які види реклами є найбільш ефективними для бізнесу на основі кількох різних показників

При контролі реклами слід враховувати, що реклама не є точною наукою. Відповідно, на думку західних фахівців не існує точного способу вимірювання успіху рекламної кампанії [2].

Але для оцінки ефективності слід застосовувати такі методи, що дадуть хоч приблизне уявлення про те, чи потрапляють рекламні оголошення в ціль.

По-перше, слід переконатися, що у підприємства є чіткі рекламні цілі. Цілі реклами мають бути більш конкретними, ніж просто розширити бізнес. Це може бути збільшення продаж нового продукту, підвищення відсотку обізнаності про марку підприємства, стимулювання покупки більшої кількості товару [1].

По-друге необхідний моніторинг продаж, кількості нових клієнтів, запитів на інформацію, телефонних дзвінків, трафіку веб-сайтів або ставки кліків. Ці показники також використовуються для оцінити потужність рекламної кампанії:

По-третє необхідно порівнювати продажі до, під час і після рекламної кампанії. Реклама часто має кумулятивний або ефект затримання, тому продажі, спричинені саме рекламою, можуть не здійснюватися негайно.

По-четверте, можливо проводити опитування, з проханням згадати рекламне оголошення, яке клієнти чули, читали, бачили. Це досить простий спосіб дізнатися, де клієнти дізнаються про підприємство чи конкретну товарну марку.

Показники ефективності та контролю рекламної кампанії важливі в аспекті інформаційного забезпечення планування та дозволяють в перспективі оптимізувати рекламний бюджет і підвищити віддачу від реклами. Контроль ефективності реклами мотивує маркетологів підприємства підвищувати загальну якість процесу реклами, з метою збільшення зацікавлення клієнтів і формування лояльного ставлення до компанії. А прямим наслідком такого підходу має стати підвищення продажів та збільшення прибутків.

Список використаних джерел

1. Маркетинговий менеджмент: навч. посібник / під заг. ред М. І. Белявцева та В. Н. Воробйова. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 407 с.
2. Показатели эффективности интернет рекламы. Платформа аналитики маркетинга и продаж: веб-сайт. URL: https://www.comagic.ru/blog/posts/mar/pokazateli_otsenki_effektivnosti_internet_reklamy/ (дата звернення: 26.03.2020).
3. Реклама. *Wikipedia*: веб-сайт. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Реклама> (дата звернення: 11.03.2020).

Здор Я. О., студентка гр. МР-191

Науковий керівник – к.е.н., доцент **Рябов І. Б.**

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВИМОГИ ДО МАРКУВАННЯ ОДНОРІДНИХ ГРУП ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ

Закон України 2639-VIII «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» набув чинності відразу після опублікування, але основна його частина, відповідно до прикінцевих положень, почала діяти 6 серпня 2019 року.

Вимоги щодо маркування харчових продуктів існували й дотепер, однак базувалися вони, швидше, на фундаменті нешанобливого ставлення до споживача: наприклад, маркування на етикетку наноситься такими дрібними літерами, що навіть людині з гострим зором важко розгледіти склад продукту, та й така інформація була далеко не повною[2].

Тому було напрацьовано новий закон, який приводить українське законодавство у відповідність до положень численних регламентів та директив Євросоюзу у цій сфері, а також – і це головне – спрямований на забезпечення належного рівня захисту здоров'я та інтересів споживачів, їхньої поінформованості, встановлення засобів гарантування права споживачів на інформацію та процедури надання інформації про харчові продукти[2].

Детальніше про вимоги, які пред'являються в Україні до пакування та маркування продовольчих товарів. Закон України "Про безпечність та якість харчових продуктів" в статті 38 визначає наступний зміст етикетування харчових продуктів:

- назва харчового продукту;
- назва та повну адресу і телефон виробника;
- кількість нетто харчового продукту у встановлених одиницях виміру;
- склад харчового продукту у порядку переваги складників, у тому числі харчових добавок та ароматизаторів, що використовувались у його виробництві;
- калорійність та поживну цінність із вказівкою на кількість білка, вуглеводів та жирів у встановлених одиницях виміру на 100 грамів харчового продукту;
- кінцева дата споживання "вжити до" або дату виробництва та строк придатності.
- номер партії виробництва;

- умови зберігання та використання, якщо харчовий продукт потребує певних умов зберігання та використання для забезпечення його безпечності та якості;

- застереження щодо споживання харчового продукту певними категоріями населення.

Усі харчові продукти, що знаходяться в обігу в Україні, етикетуються державною мовою України. Написи на етикетці харчового продукту такі як "повністю натуральний", "органічний", "оригінальний", "без ГМО" (генетично модифікованих організмів) тощо, та інша інформація, на додаток до тієї, що зазначена вище, підлягає перевірці у порядку, встановленому відповідними нормативно-правовими актами, виданими на виконання закону України "Про захист прав споживачів".

Державний контроль за додержанням законодавства щодо маркування харчових продуктів здійснюється відповідно до Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин».

Оператор ринку харчових продуктів, відповідальний за інформацію про харчовий продукт, зобов'язаний забезпечити наявність і точність інформації про харчовий продукт відповідно до цього Закону. Оператори, які не є відповідальними за таку інформацію, не мають права здійснювати обіг харчових продуктів, щодо яких вони мають інформацію, що ці харчові продукти не відповідають законодавству щодо надання інформації про харчові продукти. Ці оператори ринку не мають права змінювати інформацію, яка супроводжує харчовий продукт.

Оператори ринку харчових продуктів, котрі порушили вимоги цього Закону, несуть відповідальність відповідно до Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин».

Передбачається, що надання неточної, недостовірної інформації про продукт, зміна оператором ринку інформації про нього тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі 15 мінімальних заробітних плат (62,6 тис. грн), а на фізичних осіб-підприємців – у розмірі 10 мінімальних зарплат (41,7 тис. грн).

За введення споживачів в оману щодо речовин і харчових продуктів, що викликають алергічні реакції або непереносимість, штраф становить 30 мінімальних заробітних плат (125,2 тис. грн) для юридичних осіб і 20 (83,5 тис. грн) – для фізичних осіб-підприємців.

Зауважу, що гривневий еквівалент штрафів актуальний для поточного року – розмір мінімальної зарплати на 2019 рік встановлений на рівні 4 173 грн [2].

Список використаних джерел

1. Вимоги до маркування товарів. *СВ-Принт* : веб-сайт. URL: <https://sv-print.com.ua/uk/2019/12/12/vimogi-do-markuvannya-neprodovolchih-tovariv/> (дата звернення: 14.04.2020).
2. Нові правила маркування харчових продуктів. *НВП Поінт* : веб-сайт. URL: <http://nvppoint.com/uk/novi-pravila-markuvannya-harchovih-produktiv-pochinayut-diyati-z-6-serpnya-2019-roku/> (дата звернення: 14.04.2020).
3. Тюріна Н. М., Карвацка Н. С. (2013). Зовнішньоекономічна діяльність підприємства. URL: <http://www.dut.edu.ua/ua/lib/1/category/1129/view/939> (дата звернення: 10.04.2020).
4. Вимоги до експорту до ЄС. *Helpdesk* : веб-сайт. URL: <https://helpdesk.epo.org.ua/> (дата звернення: 10.04.2020).

Кирієнко К. В., студентка гр. ЗММРп-181
Науковий керівник – **Полковниченко С. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

В сучасних умовах важливим напрямком діяльності підприємства є формування товарної політики та вироблення відповідної стратегії. Адже в більшості випадків успіх підприємства визначається його здатністю вийти на ринок із набором товарів і послуг такої якості і асортименту, які мають сталий попит. У зв'язку з цим важливо застосовувати всю сукупність заходів, пов'язаних з товаром: його розробкою, виробництвом, продажем, сервісом, рекламою.

Товарна політика є складовою комплексу маркетингу, ядром маркетингових рішень, навколо якого формуються інші рішення, пов'язані з умовами придбання товару і методами його просування від виробника до кінцевого споживача. Товарна політика визначає зміст цінової, розподільчої, комунікаційної складових і ефективність виробничо-господарської діяльності підприємства в цілому.

Під механізмом формування маркетингової товарної політики розуміють сукупність взаємопов'язаних цілей, завдань, методів, прийомів і засобів, завдяки яким суб'єктами планується, координується і аналізується товарний асортимент відповідно до постійно мінливих потреб і кон'юнктури ринку [1].

Головна мета ефективної маркетингової товарної політики – створення товару, що має визначені конкурентні переваги, максимально повно задовольняє потреби ринку та приносить прибуток підприємству [2]. Важливо, щоб товари, які випускаються (або продаються) підприємством, оптимально відповідали, з одного боку, ринковому попиту за кількістю і якістю, а з іншого – ресурсам фірми. На основі цієї мети підприємство може ставити конкретні цілі товарної політики по окремих товарах і для певних ситуацій на ринку.

До основних цілей маркетингової товарної політики відносяться: максимальне задоволення потреб споживачів; зниження витрат на виробництво і маркетинг; збільшення рівня товарообігу; збільшення частки ринку підприємства; забезпечення прибутку компанії; підвищення іміджу товару та підприємства в цілому [2]. Серед основних завдань товарної політики – управління якістю, конкурентоспроможністю, життєвим циклом товарів, а також товарним асортиментом і номенклатурою.

Формуючи товарну політику, підприємство повинно врахувати наступні проблеми: створення нових товарів або оновлення існуючих, забезпечення якості та конкурентоспроможності товарів, створення і оптимізацію товарного асортименту, створення товарної марки, ефективної упаковки, аналіз життєвого циклу товару та управління ним, позиціонування товарів на ринку тощо.

Основною складовою частиною товарної політики є асортиментна політика. В основі формування асортиментної політики підприємства лежить той факт, що кожен товар в асортименті в тій чи іншій мірі впливає на фінансовий стан підприємства. Для формування асортиментної політики необхідна інформація про характеристики сегментів ринків, товарів, купівельних переваг, динаміки цін [3].

Проведення ефективної товарної політики фірми пов'язане з двома великими проблемами асортиментної політики. По-перше, фірма повинна раціонально організувати роботу в рамках наявної номенклатури товарів з урахуванням стадій життєвого циклу; по-друге, завчасно здійснювати розробку нових товарів для заміни товарів, які підлягають зняттю з виробництва і виведення з ринку [4].

До основних напрямків формування товарної політики, які дозволяють підприємству бути найбільш конкурентним на ринку, збільшити товарообіг і прибуток, відносяться:

поліпшення якості виробленої продукції; розширення клієнтської бази даних; вдосконалення технічного виробництва товарів; виведення на ринок конкурентоспроможного товару на основі проведення анкетування.

Підприємству необхідно мати і постійно вдосконалювати товарну стратегію, що дозволить їй забезпечити стійку структуру асортименту, постійний збут і стабільний прибуток.

Маркетингова товарна стратегія – комплекс стратегічних рішень, що визначають, з одного боку, номенклатуру, асортимент і обсяги виробництва (товарна підстратегія), а з іншого – методи сегментації ринків, вибору і охоплення цільових сегментів, визначення темпів зростання, а також позиціонування продукції (ринкова підстратегія) [5].

Найбільш перспективною при плануванні асортименту є оптимальна стратегія, яка орієнтована на отримання максимального прибутку при певних обмеженнях і передбачуваних оцінках майбутнього попиту на товарний асортимент.

Значення товарної стратегії для ефективного управління підприємством в умовах посилення конкурентної боротьби, що вимагають все більш повного врахування індивідуальних вимог, смаків, думок споживачів, важко переоцінити. Зміни ринкової кон'юнктури постійно вимагають від менеджерів модифікації існуючих і створення нових позицій асортименту.

Список використаних джерел

1. Крикавський С., Дейнега І., Дейнега О., Патора Р. Маркетингова товарна політика. 2-е вид. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. 276 с.
2. Кузьминчук Н. В., Куценко Т. М., Терованесова О. Ю. *Теоретичні підходи до розуміння сутності маркетингової товарної політики*. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2019. № 66. С.149-158.
3. Бардаш М. С., Хоменко О. І. *Асортиментна політика підприємства та шляхи її вдосконалення*. Ефективна економіка. 2016. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5288>
4. *Оснач О.Ф., Пилипчук В.П., Коваленко Л.П. Промисловий маркетинг*. К. : Центр учбової літератури, 2009. 365 с.
5. Шашло Н.В. Методический подход к формированию маркетинговой товарной стратегии предприятий АПК на региональном уровне. URL: https://rjoas.com/issue-2017-10/article_23.pdf

---

Красій А. В., студентка гр. МР-161

Науковий керівник: **Бабаченко Л. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОМ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

У сучасному світі орієнтації виробництва на споживача маркетинг займає одну з найважливіших складових будь-якого підприємства і стає філософією ведення бізнесу. Споживачі промислового підприємства значно відрізняються від споживачів роздрібних мереж та товарів масового вжитку. Споживачів промислового підприємства значно менше, їх може бути навіть до одного-двох, вони більш прискіпливо обирають своїх постачальників та мають високі очікування до якості товару. Тому для промислового підприємства є дуже важливим вивчення організації-споживача та підлаштування свого товару під попит певної організації.

Першим етапом створення служби маркетингу на будь-якому підприємстві є перехід підприємства від орієнтації на виробництво та прибуток на маркетингову філософію ведення бізнесу, тобто задоволення потреб споживачів. Для того щоб переорієнтувати підприємство нам потрібно також поєднати всі виробничі та управлінські процеси в єдину систему, всі елементи якої будуть взаємопов'язані та повинні працювати злагоджено, а також виконувати свої функції. Ну і звичайно потрібно створити відділ маркетингу, який буде містити

достатню кількість спеціалістів, які будуть чітко виконувати всі функції і відповідати розміру та потребам підприємства [1].

Управління маркетингом на промисловому підприємстві як і на будь якому роздрібному підприємстві складається з чотирьох послідовних етапів – планування, організації, реалізації і контролю. Управління маркетингом передбачає прийняття рішень щодо діяльності фірми на ринку, вибір стратегії та методів задоволення потреб споживачів, вивчення конкурентів, сегментування ринку, позиціонування товарів, підтримка позитивного іміджу для того щоб досягти цілей підприємства, отримання прибутку, вихід на нові ринки, збільшити обсяги продажів, залучити нових клієнтів.

Управління маркетинговою діяльністю націлене на вирішення наступних питань:

- що виробляти (кількість і якість товару);
- з якими витратами (ресурси);
- як робити (за якою технологією);
- хто повинен виробляти (виконавці);
- коли робити (терміни);
- де робити (місце);
- кому продавати (споживачі);
- як продавати (асортимент, упаковка, ціна, продаж, реклама тощо) [4].

Для ефективної організації роботи відділу маркетингу на підприємстві необхідно вирішувати такі завдання:

- вибрати оптимальну структуру управління маркетингом для фірми або ж вдосконалити вже існуючу структуру, з огляду на цілі підприємства;

- знайти фахівців відповідної кваліфікації або ж здійснити необхідну перепідготовку наявних фахівців;

- оптимально розподілити обов'язки, права та відповідальність між працівниками маркетингової та споріднених служб, залежно від фаху, кваліфікації, знань і практичних навичок працівників;

- створити умови для ефективної роботи працівників маркетингової служби, що включає ефективну організацію робочих місць на основі застосування засобів автоматизації праці та дотримання всіх вимог безпеки життєдіяльності, а також формування сприятливого для всіх психологічного клімату в колективі;

- забезпечити умови для ефективної взаємодії маркетингової служби підприємства з іншими адміністративними і виробничими службами та підрозділами [2].

На промисловому підприємстві за забезпечення маркетингових функцій відповідають відділи управління виробництвом та маркетингом. Керівники відділів та виробництва займаються пошуком нових ідей для виробництва, організацією розробки нових продуктів та забезпечують обмін ідеями та новими розробками з іншими регіонами, підрозділами та ринками, також вони розробляють рекомендації щодо просування та реалізації різних торгових марок, їх упаковки та каналів збуту.

Розглянемо основні варіанти інтегрованих організаційних структур управління маркетингом на підприємствах (рис. 1)

Рисунок 1 – Види інтегрованих організаційних структур управління маркетингом на промислових підприємствах*

* Сформовано автором на основі джерела [3]

Підприємства, які просувають свої товари на ринки в різних регіонах країни та світу використовують ринкову модель для організації роботи свого відділу маркетингу. При використанні цієї моделі за кожен регіон відповідає окремий маркетинговий керівник, а також розроблюється окрема маркетингова стратегія. Також кожен керівник налагоджує зв'язки з кожним підрозділом аби утримати єдність системи підприємства.

Промислові підприємства відрізняються своєю складністю, тому і організаційна структура служби маркетингу зазвичай є складною, багаторівневою та дороговартісною в утриманні.

Товарно-ринкова (змішана) організація служби маркетингу передбачає поєднання товарної і ринкової моделей управління маркетингом, коли керуючий маркетингом товарної групи "А" здійснює планування збуту і прибутку від продажу своїх товарів, а керуючий ринком "Б" здійснює пошук вигідних ринків збуту для існуючих товарів і потенційних груп споживачів на товар [2].

Отже, управління маркетингом на промисловому підприємстві є дуже складним та багатограним процесом, починаючи від правильного вибору організаційної структури до вміння адаптуватися до ринкових умов та вміння гнучко реагувати на зовнішні фактори. Також дуже важливим є єдність всіх ланок організаційної структури та відповідність дій кожного підрозділу до загальних цілей підприємства.

Список використаних джерел

1. Зозульов А. В. Промисловий маркетинг : стратегічний аспект / А. В. Зозульов. – Харків : Студцентр, 2005. – 238 с.
2. Телетов О. С. Маркетинг продукції виробничо-технічного призначення : монографія / О. С. Телетов. – Суми : Сумський державний університет, 2002. – 231 с.
3. Вачевський М. В. Промисловий маркетинг. Основи теорії й практики / М. В. Вачевський. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 254 с.
4. Борисенко М. А. Промисловий маркетинг / М. А. Борисенко, О. А. Гронь, В. М. Щетинін. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2010.
5. Орлов П. А. Маркетинг : навчальний посібник / П. А. Орлов, С. І. Косенков, Т. П. Прохорова та ін. – Х. : ВД "Інжек", 2012.

Красій А. В., студентка гр. МР-161

Науковий керівник – **Полковниченко С. О.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

УКРАЇНА У РЕЙТИНГУ ТУРИСТИЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Важливу роль в економічному зростанні країни відіграє міжнародний ринок туристичних послуг. Дослідження Всесвітньої ради подорожей і туризму (WTTC) показує, що на сектор туризму у 2018 році припадало 10,4% світового ВВП або 8,3 трлн дол. та 319 млн робочих місць (10% від загальної зайнятості), 6,5% загального світового експорту та 27,2% світового експорту послуг. Кожне п'яте робоче місце за останні роки створено у туристичній сфері [1].

За даними *Всесвітньої туристичної організації* (ВТО), у 2018 р. число туристичних поїздок у світі досягло 1,4 млрд, з яких 709,99 млн (51% міжнародних прибуттів у світі) припадає на Європу. У 2018 р. європейські країни відвідало на 5,5% туристів більше ніж у 2017 р. і на 46% більше ніж у 2010 р. Прибуток від експорту світових туристичних послуг зріс до 1,7 трлн дол., в тому числі в Європі – до 570,46 млрд дол. (39% міжнародних надходжень від туризму) [2]. У 2018 р. міжнародний туризм приніс європейським країнам доходів на 9,8% більше ніж у 2017 р. і на 34,9% більше ніж у 2010 р. [3]. Отже, як за кількістю

туристичних прибуттів, так і за обсягами доходів від міжнародного туризму, європейський ринок туристичних послуг сьогодні є одним із найбільших сегментів світового ринку.

Європейський регіон є лідером у рейтингу Індексу конкурентоспроможності сектору подорожей та туризму, в топ-10 якого входять шість країн Європи. Даний регіон утримує найвищі позиції в рейтингу завдяки високому рівню розвитку інфраструктури туристичних послуг, охорони здоров'я та гігієни, і особливо завдяки Шенгенській зоні, яка забезпечує високий ступінь міжнародної відкритості та інтеграції.

Домінуючий стан Європи в міжнародному туризмі забезпечується тим, що майже 85% її іноземного туризму створюється внаслідок туристичного обміну між європейськими країнами і тільки 15% – завдяки прибуттю з інших регіонів. Розвитку туризму в Європі сприяють географічна близькість країн, розвинена мережа транспортних комунікацій, тісні економічні, культурні та етнічні зв'язки, унікальні туристичні ресурси, високорозвинена туристична індустрія [4].

Більшість європейських країн є традиційно туристичними, мають гарний туристичний імідж, давні традиції якісного туристичного обслуговування, широко використовуючи маркетингові засоби просування туристичних послуг. Однак у європейському регіоні ще залишаються деякі проблеми, зокрема не всі країни мають культурні ресурси, віддають пріоритет туризму та відповідають новим тенденціям.

Наприкінці ХХ століття на європейському ринку туристичних послуг з'явилися нові суб'єкти – країни Центральної та Східної Європи, в тому числі й Україна. У 2005 р. Україна отримала повноправне членство в Європейській туристичній комісії, головним завданням якої є створення спільного простору європейського туризму шляхом проведення узгодженої політики в рекламно-інформаційній сфері, створення та просування інтегрованого іміджу та туристичного продукту об'єднаної Європи на світовий ринок [5].

Важливим завданням для України є виведення на європейський ринок конкурентоспроможного національного туристичного продукту, здатного зробити значний внесок у формування позитивного сальдо зовнішньої торгівлі та зростання ВВП. При цьому важливо враховувати, що європейський туристичний ринок характеризується переважанням туристів пенсійного віку та молоді, широким використанням інтернет-послуг, особливо в мобільних додатках [6].

У рейтингу туристичної конкурентоспроможності країн світу Україна посідає досить невисоке місце. Так, за даними звіту про конкурентоспроможність подорожей і туризму 2019 р. за привабливістю для туристів Україна посіла 78 місце (3,7 бали із 7 можливих). Хоча нашій державі вдалося піднятися на 10 позицій порівняно з аналогічним звітом 2017 р. (88 місце з індексом 3,5), її позиція відповідає позиції 2007 р. (78 місце з індексом 3,89) [7].

Якщо порівняти позиції України із європейськими країнами, то наша держава знаходиться після всіх країн ЄС і випереджає тільки Сербію, Албанію, Македонію, Молдову та Боснію і Герцеговину. Розвиток туристичної сфери в Україні сьогодні значно поступається найближчим країнам-сусідам з Євросоюзу – Польщі, Угорщині, Чехії. Європейськими і світовими лідерами в секторі подорожей і туризму останніх років є Іспанія, Франція і Німеччина.

Конкурентними перевагами України, відповідно до Індексу конкурентоспроможності сфери подорожей та туризму-2019 [8], залишається охорона здоров'я та гігієна – 11 місце (як у світі, так і в Європі), (8 місце у звіті 2017 р.); цінова конкурентоспроможність туристичної індустрії (19 місце у світі і 2 – у Європі після Молдови) (45 місце у звіті 2017 р.); а також (хоча і з дещо гіршими позиціями) людські ресурси та ринок праці (48 місце у світі і 25 – у Європі) при 41 місці у звіті 2017 р.; культурні ресурси та ділові поїздки (55 місце у світі і 24 – у Європі) при 51 місці у попередньому звіті.

Порівняно зі звітом 2017 р. Україна покращила такі показники як: міжнародна відкритість, піднявшись із 78 на 55 місце; загальна інфраструктура – із 79 на 73 місце; бізнес-середовище – зі 124 на 103 місце, безпека – зі 127 на 107 місце. При цьому Україна вийшла із зони 10 найнебезпечніших місць для подорожей у світі, до якої потрапила у попередньому

звіті внаслідок військових дій на сході країни, але продовжує залишатись на останньому місці серед європейських країн.

Найгірші показники спостерігались за такими складовими Індексу конкурентоспроможності як природні ресурси (116 місце), екологічна стійкість (114 місце, передостаннє в Європі, позаду лише Македонія).

За іншими показниками на фоні європейських країн рейтинг України також невисокий. Наприклад, займаючи 78 місце у світі за показником інфраструктура інформаційно-комунікаційних технологій, наша держава знаходиться позаду всіх європейських країн.

Отже, Україні необхідно постійно працювати над вдосконаленням власного національного туристичного продукту, перетворюючи його у конкурентоспроможний, і просуванням цього продукту на європейський та світовий ринок туристичних послуг.

Список використаних джерел

1. Travel & tourism economic impact. 2019. World. URL: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2019/world2019.pdf>
2. Балабанов Г. В. Туризм в Європейському Союзі: глобальний, національний та регіональний виміри. *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право)*. 2015. №2. С. 29-33.
3. UNWTO International Tourism Highlights. 2019. Edition. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>
4. Дубик В.Я., Осідач О.Б. Маркетинговий підхід до аналізу конкурентоспроможності вітчизняних підприємств туристичного бізнесу в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.2. С.64-69.
5. Україна стала членом Європейської туристичної комісії. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/92650-ukraina-stala-chlenom-evropejskoi-turistichnoi-komisii.htm>
6. Полковниченко С.О., Мурай А.О. Оцінка конкурентоспроможності України на європейському ринку туристичних послуг. *Ефективна економіка*. 2018. №12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
7. Рейтингові оцінки конкурентоспроможності українського туризму 2017. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/rejtingovi-ocinky-konkurentospromozhnosti-ukrayinskogo-turyzmu-2017>
8. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2019>

Лабуга А. О., студентка гр. МР-191

Науковий керівник – **Рябова Т. А.**, к.е.н., доц.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ШЛЯХИ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Конфлікт – це природна частина людського життя, що виникає внаслідок стикання різних поглядів чи цілей, що й призводить до напруги в групі.

Робота організації в умовах інновацій потребує постійного розвитку, вдосконалення всієї системи управління, в тому числі системи управління персоналом. Персонал підприємства – це співтовариство людей, в якому відбуваються конфлікти різного рівня. Такий процес відбувається внаслідок того, що кожен, хто працює в організації, має власні цілі, прагнення, інтереси та особисті якості. У загальному розумінні конфлікт – це відсутність згоди між двома й більше сторонами, де виступають як організації, так і конкретні особи.

Одне із завдань керівника – постійний контроль за конфліктами. Тому що, саме вони призводять до збільшення, навантаження та протидії для позитивного розв'язання проблем і розбіжності поглядів. Лише в конфліктних ситуаціях перевіряються міцність управлінської команди, а також основні принципи корпоративної культури на підприємстві, значущості як колективу, так і керівника. Стратегічно перемагає тільки така організація, в якій конфліктні ситуації вирішують на спокійному і професійному рівні [1].

Управління конфліктом – це здатність керівника побачити конфліктну ситуацію, осмислити її та здійснити попереджувальні дії щодо її вирішення.

Дослідження конфлікту і пошук його причин – це важлива стадія управління

конфліктом в організації. Будь-яким практичним діям передують аналіз конфліктної ситуації, який припускає:

а) виявлення сутності суперечностей, визначення причин, які нерідко маскуються учасниками конфлікту;

б) розв'язання вузлів конфліктної ситуації та проведення своєчасної роботи щодо можливих шляхів її усунення;

в) з'ясування інтересів і цілей учасників конфлікту, їхніх позицій (цілі можуть бути не суперечливими, але тлумачитися по-різному);

г) визначити, чи конфлікт пов'язаний із рисами особистого характеру, чи з вирішенням колективних завдань або виконанням обов'язків;

д) здійснити оцінку можливих результатів і наслідків протидії та пошук альтернативних варіантів досягнення мети;

е) віднайти місця перетину спільних цілей і інтересів конфліктуючих сторін [3].

Існують наступні способи подолання кризових ситуацій та оптимальні підходи до них:

1. Правила зміцнення «корпоративної моралі» і подолання слабкої дисципліни співробітників:

- забезпечення стабільності «робочого потоку» й ефективне управління виробничим процесом;

- чесна і конструктивна реакція на скарги і претензії співробітників організації з боку керівництва;

- заохочення «зворотного зв'язку» від співробітників не на словах, а на ділі, публічне визнання керівництвом корисності конкретних пропозицій щодо удосконалювання організації роботи;

- інформування підлеглих про заплановані або майбутні зміни, якщо вони істотно торкаються їхніх інтересів;

- готовність реально допомогти співробітникам у вирішенні виробничих і особистих проблем;

- створення чіткої, простої і внутрішньо несуперечливої системи правил поведінки і дисциплінарних вимог для співробітників організації.

2. Основні підходи щодо подолання високої плинності кадрів організації:

- удосконалення системи підбору кадрів для організації;

- відпрацьовування вивіреної процедури «входження» нового співробітника в організацію, що включає повноцінну і докладну «співбесіду-знайомство»;

- надання новому співробітнику необхідної і достатньої інформації про організацію, її цілі й політику;

- забезпечення нового співробітника точною інформацією про роботу, яку він повинен буде виконувати, і перспективи на майбутнє;

- представлення нового співробітника робочому колективові;

- адекватна допомога на початковому етапі роботи і достатня кількість контактів у період адаптації;

- налагодження ефективного контролю за станом кадрових ресурсів організації і психологічного супроводу співробітників.

3. Організаційні методи профілактики стресових станів і емоційних зривів:

- децентралізація або процес ширшого розподілу владних повноважень в організації, що знижує відчуття безпорадності й залежності, які часто служать причиною стресу;

- зміни в системі заохочень у напрямку її більшої справедливості й «зрозумілості», які знижують ступінь стурбованості і тривоги з цього приводу;

- залучення співробітників до участі в прийнятті найважливіших для організації рішень;

- розширення каналів і поліпшення характеру спілкування в організації.

Отже, можна зробити висновок, що в кожній організації дуже важливо прагнути до швидкого і повного вирішення конфліктів, інакше вони можуть стати постійними. Важливе значення при цьому має створення сприятливої атмосфери співпраці, доброзичливих

міжособистісних відносин членів колективу в процесі трудової діяльності, обирати найбільш результативні способи вирішення конфліктів. Це одне з найперших завдань керівника організації. Адже ефективно управляти – це вміння створювати таку атмосферу, в якій з мінімальними втратами реалізовувалися б поставлені перед організацією завдання.

Список використаних джерел

1. Гуцуляк В. Управління конфліктами в організаціях. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/20855/1/52-54.pdf> (дата звернення: 10.04.2020).
2. Управління конфліктами та стресами в організації. *Referat-ok* : веб-сайт. URL: <http://referat-ok.com.ua/sociologiya/upravlinnya-konfliktami-ta-stresami-v-organizaciji> (дата звернення: 11.04.2020).
3. Кутуєв П.В. (2014). Конфліктологія: соціологічна перспектива. Навч. посіб. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. 187 с. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/18508?mode=full> (дата звернення: 10.04.2020).
4. Новікова Н. (2013). Управління конфліктами в організації : підходи до вирішення та профілактика. *Галицький економічний вісник*. 2013. Вип. №2(41). С 81-82.

Лабута А. О., студентка гр. МР-191

Науковий керівник – **Москаленко В. А.**, к.е.н., доц.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МЕРЧАНДАЙЗИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО ПРОДАЖУ

Мерчандайзинг - це інструмент маркетингу, що визначає ефективну методику продажу та просування товарів, й об'єднує у собі знання про методи реклами, психології, соціології та логістики. Це не тільки наука, а ще й мистецтво збуту.

У сучасних умовах торгівля є складним, багаторівневим, динамічним бізнесом. Для здійснення успішної торгівлі, фахівці в галузі товарознавства та комерції повинні шукати покупців, виявляти їх потреби, закуповувати відповідні товари. Комплекс заходів спрямований на просування та збут товарів у магазині, отримав назву мерчандайзингу – специфічна маркетингова технологія, інструментами якої є всі елементи маркетингу мікс (товар, ціна, збут, маркетингові комунікації) [1].

Основна мета мерчандайзингу - привернення уваги покупців до певного товару чи торгової марки, підвищення попиту на відомі товари, швидке просування товарів-новинок, підвищення якості обслуговування в магазині. Це досягається за рахунок застосування цілого комплексу заходів, серед яких можна виділити:

- наочне (з урахуванням рівня попиту та психології споживача) розміщення товарів у торговому залі;
- розробка планограм (схематичного зображення полиць торгового обладнання, із зазначенням на них місць розташування певних товарів) з виділенням найбільш привабливого розміщення товару;
- викладка товарів на торговому обладнанні відповідно до планограма;
- супровід місць продажу товарів рекламними POS-матеріалами (наполочними покажчиками, барвисто оформленими цінниками, листівками і т.п.) [2].

Перш ніж буде організований комплекс мерчандайзингу в магазині, необхідно визначити концепцію і позиціонування магазину, його відмінності від найближчих конкурентів; встановити коло "своїх" покупців; дослідити особливості поведінки покупців і їх основні характеристики; дослідити асортимент конкурентів; розробити та запровадити асортиментну політику магазину.

Також важливими факторами, що визначають доцільність використання мерчандайзингу, є розмір території, яку обслуговує магазин, і асортимент товарів: чим більше покупців і ширший асортимент товарів різних видів, тим ефективніше застосування технологій мерчандайзингу [3].

Використання інструментів мерчандайзингу допомагає споживачеві в пошуках необхідного товару і задоволенні потреб. Виділяють чотири основні інструменти:

- дизайн магазину, як зовнішній, так і внутрішній;
- планування магазину, а саме - планування потоків руху покупців;
- реклама та інші інструменти на місці продажу;
- колірне блокування;
- комплексні міри.

Для ефективної дії мерчандайзингу використовуються інструменти, які відрізняються різноманітністю заходів реалізації. Все це свідчить про багатофункціональність мерчандайзингу та широкий набір інструментів, здатних допомогти споживачеві у виборі товару. Для ефективного впливу на покупців необхідно використовувати не тільки існуючі засоби, а й компанувати з них такі елементи, які дозволять посилити сприйняття продукції споживачами й обрати її серед товарів конкурентів. Кожен виробник, кожен продавець повинен пам'ятати, що головна задача мерчандайзингу – полегшити вибір покупця і допомогти в його прийнятті рішення щодо купівлі [4].

Більше 50% успіху в торговому бізнесі залежить саме від уявлення товару кожному конкретному клієнтові. Тому існує система розміщення обладнання в торговому залі, яка дозволяє спрямовувати покупців до імпульсних товарів і, таким чином, підвищувати економічну ефективність функціонування торговельного підприємства, в мерчандайзингу має назву “золотого трикутника”. Основна функція “золотого трикутника” полягає в тому, щоб спонукати покупця провести якомога більше часу в магазині. При цьому на шляху до бажаних товарів та назад до каси покупець максимально візуально охоплює торговий асортимент.

Крім того, в мерчандайзингу існують поняття “гарячих” і “холодних” зон у торговому залі, знання принципів розміщення яких також сприяє підвищенню обсягів продажу товарів імпульсного попиту. “Гарячі” зони – це ділянки торгового залу, для яких характерні високі показники продажу й оборотності. “Холодні” зони, навпаки, покупці оминають, тому обсяг товарообороту тут менший. Традиційно “гарячими” зонами є місця біля кас.

У сучасній практиці роздрібно́ї торгівлі важливе значення має застосування цифрових інновацій, які значною мірою удосконалюють технологічний процес продажу товарів. Серед таких новаторських рішень стосовно привернення уваги покупців до товарів імпульсного попиту експерти Міжнародної асоціації маркетингу в ритейлі POPAI насамперед називають встановлення спеціальних мобільних додатків ритейлера на смартфони покупців; випуск не лише паперових, але й електронних купонів на знижку[5].

Отже, грамотні розробка та застосування інструментів мерчандайзингу дають змогу максимально забезпечити покупців інформацією про товар, впливати на поведінку споживачів та привертати увагу до товарів, особливо до новинок і спеціальних пропозицій, що і сприяє кількості покупок.

Список використаних джерел

1. Бурліцька О.П. Мерчандайзинг як інструмент утримання покупця. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/21043/2/TRM_2017_Burlitska_O_P_Merchandaizynh_yak_instrument_30-39.pdf (дата звернення: 28.04.2020).
2. Мерчандайзинг як інструмент маркетингу в торговій точці. URL: https://stud.com.ua/170621/marketing/merchandayzing_instrument_marketingu_torgoviy_tochtsi (дата звернення: 28.04.2020).
3. Цілі та завдання мерчандайзингу. URL: https://pidruchniki.com/1905052361464/marketing/tsili_zavdannya_merchandayzingu#41 (дата звернення: 28.04.2020).
4. Данкеева О.М. Інструменти мерчандайзингу як каталізатор прийняття рішень споживачів щодо купівлі товарів. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2014 р. Вип. № 4 (66). С.126-127.
5. Шалева О.І. Мерчандайзингові технології стимулювання імпульсних покупок у роздрібній торгівлі. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Torg_2018_23_26.pdf. (дата звернення: 28.04.2020).

РОЛЬ ПРИНЦИПІВ УПРАВЛІННЯ А. ФАЙОЛЯ В СУЧАСНОМУ БІЗНЕСІ

У наш час, коли з кожним роком чисельність компаній збільшується, дуже важко утримати їх на плаву. Частіше всього це обґрунтовано некомпетентністю керівництва або неправильно обраних методів управління. На зараз існує безліч праць на дану тематику, але важливо підібрати саме ті принципи управління, які підійдуть саме вам і будуть дійсно ефективними.

Файоль Анрі (1841-1925) – французький інженер та науковець. Після закінчення в 1860 р. гірничої школи почав працювати на крупному металургійному об'єднанні, де згодом став генеральним директором. У цьому об'єднанні Файоль розробив і запровадив струнку систему управління виробництвом.

У центрі цієї системи – адміністративна доктрина, що визначала суть адміністративних функцій, їхнє призначення, принципи адміністративного керування тощо. Основні теоретичні висновки Файоля щодо проблем удосконалення управління викладені в його книзі "Загальне і промислове управління" (1916). Відомі також його твори "Наукова організація праці" і "Позитивне управління" [1].

Анрі Файоль вважається «батьком наукового менеджменту». Об'єктом його інтересів стала організація в цілому, також він вивчав і описував процес управління.

Для обґрунтування класичного напрямку у Анрі Файоля існували певні передумови у вигляді осмислення величезного особистого досвіду. З 1888 року протягом 40 років він керував великою гірничодобувною компанією «Коломбо», яку очолив, коли та була близькою до фінансового краху, а покинув процвітаючою, що займала провідні позиції в світі.

Функціонування будь-якої організації він зводив до наступних основних видів діяльності: технічної, тобто здійснення виробничого процесу; комерційної, що полягає в закупівлі всього необхідного для створення товарів і послуг і збуті готової продукції; фінансової, пов'язаної із залученням, збереженням і ефективним використанням коштів; бухгалтерської, що полягає в проведенні статистичних спостережень, інвентаризацій, складання балансів; адміністративної, покликаної впливати на працівників; функції захисту життя, особистості та власності людей [2].

А. Файоль розробив 14 принципів управління:

1) Розподіл праці. Спеціалізація є природним станом справ. Метою розподілу праці є виконання роботи: більшої за об'ємом і кращої за якістю, при тих же зусиллях. Це досягається за рахунок скорочення числа цілей на які повинні бути направлені увага і зусилля.

2) Повноваження і відповідальність. Повноваження – це право давати накази, а відповідальність є його протилежністю. Де надаються повноваження, там виникає і відповідальність.

3) Дисципліна. Дисципліна передбачає послухання і повагу до досягнутих угод між фірмою і її робітниками. Встановлення цих угод, які пов'язують фірму і робітників, з яких виникають дисциплінарні формальності, має залишатися одним із основних завдань керівників промисловості. Дисципліна також передбачає справедливе використання санкцій.

4) Єдиновладдя. Робітник повинен одержувати накази тільки від одного безпосереднього начальника.

5) Єдність напрямку. Кожна група, діюча в межах однієї мети, має бути об'єднана єдиним планом і мати одного керівника.

6) Підлеглість особистих інтересів загальним. Інтереси одного робітника або групи робітників не повинні превалювати над інтересами компанії або організації більших розмірів.

7) Винагорода персоналу. Для забезпечення вірності і підтримки працівниками політики організації, вони повинні одержувати справедливу заробітну плату за свою службу.

8) Централізація, яка, як і розподіл праці, є природним станом справ. Однак відповідний ступінь централізації буде варіювати залежно від конкретних умов. Тому виникає питання про розумні пропорції між централізацією і децентралізацією.

9) Ланцюг командування (ієрархія). Це ряд осіб, які займають керівні посади, починаючи від особи, яка займає найвище положення в цьому ланцюзі. Було б помилкою відмовлятися від ієрархічної системи без певної необхідності в цьому, але було б ще більшою помилкою підтримувати цю ієрархію, коли вона наносить шкоду бізнесу.

10) Порядок. Місце – для всього і все на своєму місці.

11) Справедливість. Справедливість – це поєднання доброти і правосуддя.

12) Стабільність робочого місця для персоналу. Висока плинність кадрів знижує ефективність організації. Посередній керівник, який тримається за місце, безумовно має перевагу над видатним, талановитим менеджером, який не тримається за своє місце і швидко залишить організацію.

13) Ініціатива. Ініціатива означає розробку плану і забезпечення його успішної реалізації. Це додає організації сили і енергії.

14) Корпоративний дух. Спілка – це сила, а вона є результатом гармонії персоналу [3].

Управлінська концепція А. Файоля відіграла велику роль у розвитку системи соціального управління в багатьох країнах світу, його ідеї були в тій чи іншій мірі використані при побудові бюрократичного апарату. Так, у кожній компанії має бути свій підхід до управління, але я вважаю принципи розроблені Файолем є дуже цінними і на них варто звернути увагу для процвітання сучасного бізнесу.

Список використаних джерел

1. Вчення про управління Анрі Файоля: функції, принципи та правила. *Освіта* : веб-сайт. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/management/15388/> (дата звернення 04.04.20).

2. Батько менеджменту Анрі Файоль та його принципи адміністративного управління. *Підприємець* : веб-сайт. URL: <http://www.pidpryemec.com/useful/management/father-of-management-henri-faiol/> (дата звернення 04.04.20).

3. Хомяков В.І. (2005). Менеджмент підприємства. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Кондор. 434 с. URL: https://pidruchniki.com/20080215/menedzhment/printsipi_upravlinnya_anri_fayolya (дата звернення 05.04.20).

Ленько А. В., студентка гр. ЗММРп-181

Науковий керівник – **Рябов І. Б.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІЛЬОВОГО РИНКУ ПІДПРИЄМСТВА

Для успішної конкуренції на ринку, підприємствам необхідно враховувати особливості цього ринку, шляхом визначення цільових сегментів і врахування чинників, що на нього впливають.

Незважаючи на значний вклад учених у вирішення цього питання, вимагають більше поглибленого дослідження питання ідентифікації цільової аудиторії, що є необхідною передумовою для розробки ефективних маркетингових заходів.

Кожна людина має емоціональний інтелект, який впливає на споживчу поведінку, тобто споживач орієнтується на рекламу, споживчі властивості, бренд тощо. Також слід зазначити, що кожна людина схильна до впливу зі сторони суспільства на макро- та макрорівнях. Таким чином, знаючи, що емоціональний інтелект впливає на споживчу поведінку й які саме чинники на нього впливають можна визначити взаємозв'язок між психологічними, соціально-економічними, культурними, особистісними та якісними властивостями впливу на поведінку споживача [2].

Суттєво впливають на поведінку покупця особисті чинники. Протягом життя смаки постійно змінюються. Так, до особистих характеристик відносять етап життєвого циклу родини, вид занять, спосіб життя, особливості характеру й само сприйняття.

Психологічні чинники пов'язані з задоволенням потреб, які виникають у людини на протязі його життя, тобто мотив – це безпосередня причина, яка спонукає покупця до дії.

Результати досліджень доводять, що на поведінку споживача впливають такі чинники, як: платоспроможність споживачів, бренд виробника, ситуація на ринку, демографічні та поведінкові фактори, якісні характеристики продукту.

Також деякі автори пропонують поділ чинників на цінові та нецінові, які впливають на купівельну спроможність. У якості цінових критеріїв є зниження/збільшення ціни, порівняльна вартість продукції підприємства з продуктами конкурентів, й зростання цін на продовольчі продукти. Аналізуючи ці критерії слід відмітити, що попит при зниженні ціни значно підвищується, а при збільшенні знижується.

При порівнянні вартості продукції з іншими продуктами та її доступність в ціновому діапазоні призведе до збільшення попиту.

До нецінових чинників відносять соціально-економічні (рівень доходів населення, якість продукції, рівень безробіття); мотиваційні (реклама, імідж підприємства); організаційні (доступність придбання (організація процесу товароруху); стан організації торгівлі); демографічні (чисельність населення; статевовіковий склад населення; співвідношення між сільським та міським населенням; міграція населення; рівень виховання та освіти); національно-історичні (національний склад населення; традиції); природно-кліматичні (пора року, кліматичні умови).

Також існує поділ чинників на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх відносять особисті (вік, стиль життя, робота, економічні умови) та психологічні чинники (споживи, мотиви, відносини, оцінка, переконання), а до зовнішніх чинники середи (культура, субкультура, референтні групи, сім'я, ролі та статуси) та маркетингові (товар, ціна, розподіл, просування). Однак наведена класифікація не враховує соціальних, економічних та політичних чинників [3].

До внутрішніх чинників слід віднести: ресурси підприємства (при їх обмеженості слід використовувати концентрований маркетинг); ступінь однорідності продукції; етап життєвого циклу товару (при виході на новий ринок підприємству слід використовувати масовий чи концентрований маркетинг, а на етапі зрілості – товарно-диференційований); ступінь однорідності ринку (якщо споживач однаково реагує на маркетингові зміни, то слід використовувати масовий маркетинг); маркетингові стратегії конкурентів [1].

Виходячи з чинників, що впливають на процес формування цільового ринку виділяються групи споживачів, які мають певні схожі ознаки і однаково реагують на сформований набір спонукальних стимулів маркетингу. Після того, як підприємство виділило сегменти ринку, воно повинно здійснити оцінку привабливості кожного і лише після цього може почати продаж продукції для одного або декількох сегментів.

Список використаних джерел

1. Зозулев А. В. (2010). Промышленный маркетинг: рыночная стратегия: учеб. пособие . К.: Центр учебной литературы. 576 с.
2. Рябова Т.А., Рябов І.Б. (2016). Управління маркетинговими системами взаємодії зі споживачами за сучасних умов діяльності. Системний маркетинг: сучасні аспекти : колективна монографія / під заг. ред. В. В. Жидок. Чернігів : ЧНТУ. 264 с.
3. Kotler Philip, Armstrong Gary. (2012). Principles of Marketing 14th Edition. Prentice Hall, 744 pages.

ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ

З розвитком технологій людство все більше переносить свою діяльність у всесвітню мережу Інтернет. Тому з'являється багато питань: як автоматизувати своє життя або розвиток своєї компанії; чого треба навчитись і що використовувати, щоб бути конкурентоспроможним і успішним на ринку?

Відповідаючи на ці питання, перше, що треба зробити – це відійти від традиційного виду маркетингу до нового Інтернет-маркетингу. Інтернет-маркетинг – це процес використання сучасних інформаційних Інтернет-технологій при проведенні маркетингових досліджень, розробки товару, встановлення ціни, доведення до споживача та впровадження нових підходів із стимулювання збуту з метою максимального задоволення потреб споживачів через інноваційну організацію матеріального та інформаційного обміну [1].

Виходячи з цього визначення, проаналізуємо переваги Інтернет-маркетингу. По-перше, за даними статистики в Google, вже майже 60 % населення всього світу перебуває онлайн, тобто в мережі Інтернет, а це означає, що фірма матиме більшу кількість потенційних споживачів. По-друге, ця мережа дає змогу «скорочувати» відстані, завдяки їй з'явилась можливість укласти угоди з іноземними інвесторами, чи залучати іноземних споживачів, тобто розширювати кордони своєї фірми та збільшувати частку ринку. По-третє, Інтернет переповнений інформацією, яку можна легко систематизувати, робити маркетингові дослідження про діяльність своєї фірми, що дає змогу зекономити не тільки власні кошти, але й час. Завдяки Інтернету фірма стає ближчою до свого споживача, адже клієнт має доступ до фірми 24 години на добу, 7 днів на тиждень. Вже давно з'явився Інтернет-банкінг, що спростило матеріальний обмін між споживачем і компанією. Відкривається багато можливостей, зокрема, споживач може спробувати продукт, наприклад, послухати один розділ аудіокниги, і якщо йому сподобається, може придбати її. Крім того, здійснюється постійне інформування клієнтів про компанію, товари в інтерактивній формі чи за допомогою відео.

Для досягнення успіху компанії потрібно користуватися інструментами Інтернет-маркетингу. Веб-сайт – це найважливіший інструмент. Якщо фірма не має свого веб-сайту, вона вже є неконкурентоспроможна. Веб-сайт – це сукупність логічно зв'язаної гіпертекстової інформації, оформленої у вигляді окремих сторінок і доступної в мережі Інтернет [2]. Правильне оформлення, креативний дизайн, зручність сайту, наповненість цікавим контентом є запорукою успіху компанії. Інформованість споживача є обов'язковою, тому сайт повинен регулярно наповнюватись якісним контентом, але продукт повинен бути не нав'язливим, а самостійно залучати публіку. Зважаючи на тенденції, які відбуваються в 2020 році, можна сказати, що сайти починають витісняти канали в месенджерах, наприклад, Telegram, Viber і т.д., тому що більшість часу споживачі проводять у соціальних мережах і для них це є більш зручним.

Другим важливим інструментом є пошукова система, приблизно 5,5 млрд пошукових запитів за день надходить до Google [3]. Саме тут доступна пошукова реклама, яка не коштує багато, але сайти завдяки їй розташовуються за рейтингом, і певне місце в рейтингу може приносити певну кількість кліків, що означає залучення нових клієнтів. Також фірми можуть встановлювати певну програму, за якою можна відстежити, що саме шукав споживач, а потім в соціальних мережах чи на інших сайтах викладати свою рекламу. Це можна назвати переслідувальним маркетингом.

Новим для багатьох фірм стає такий інструмент як чат-боти. Чат-бот – це програма, яка була розроблена на основі технологій машинного навчання та нейромереж [4]. Чат-бот імітує розмову з людиною, тому є популярним у месенджерах. Це дуже зручна програма, бо не є

працезатратною, з її допомогою клієнт може отримати чіткі відповіді на свої запитання в будь-який час, а також придбати квитки чи будь-який інший товар. Також не треба забувати про живу бесіду з клієнтом. Наприклад, коли товар на сайті отримує негативні чи позитивні відгуки, компанія має відповідати на них, тоді клієнт буде впевнений, що про нього піклуються, і це говорить про якісний сервіс обслуговування.

Старим, але дієвим та дешевим інструментом Інтернет-маркетингу залишається Email-розсилка. Вона дає можливість, при використанні незначних коштів, охоплювати велике коло потенційних клієнтів, а також стежити за їх реакцією. Також зараз є популярним блогерство, тому фірма, яка буде вести блог, стане ближчою до клієнтів, оскільки надаватиме їм повну інформацію про себе та продукт, викладатиме новини, відповідатиме на питання споживачів та організовуватиме спілкування всередині підприємства. За допомогою відомих блогерів, що мають аудиторію в 50-100 тисяч чоловік, можна запускати більш-менш дешеву рекламу, що матиме попит більший, ніж від дуже відомих особистостей. Це можна пояснити тим, що дуже відомі блогери викладають великий об'єм реклами, що вже не сприймається їх аудиторією.

Отже, Інтернет-маркетинг є набагато кращим від традиційного маркетингу, тому що є більш дешевим, охоплює велику кількість потенційних споживачів та економить час. Проте традиційний маркетинг є фундаментом для розвитку Інтернет-маркетингу, і якщо не використовувати його певні інструменти, бізнес не стане успішним. Для забезпечення ефективного функціонування компанії замало використовувати щось одне, наприклад сайт, важливо поєднувати якомога більше інструментів.

Список використаних джерел

1. Петрик Е.А. Інтернет-маркетинг. М.: Московская финансово-промышленная академия, 2004. 299 с.
2. Веб-сайт: визначення й застосування. 2011. URL:
<http://www.webtec.com.ua/uk/articles/index/view/2011-05-05/web-site>
3. Сергеева Ю. Вся статистика Інтернету на 2020 год – цифри и тренды в мире и в России URL:
<https://www.web-canape.ru/business/internet-2020-globalnaya-statistika-i-trendy/>.
4. Пастернак М. Що таке Chatbot (чат-боти) та кому вони потрібні? 2017. URL:
<https://creativesmm.com.ua/shho-take-chatbot-ta-komu-vonu-potribni/>.

Мотуз В. О., студент гр. МР-191

Науковий керівник – **Забаштанська Т. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПЛИВ КОРОНАВІРУСУ НА РИНОК БУДІВНИЦТВА

На сьогоднішній день одним з важливих питань є: вплив коронавірусу на розвиток будівництва. Це питання важливе тому що розвиток будівництва дуже важливий для країни і для її економіки. В цій доповіді я спробую розкрити суть цього питання та показати головні проблеми.

Але перед тим як почати доповідь давайте зясуємо що таке коронавірус і будівництво

Коронавірус- це родина вірусів, що станом на січень 2020 року налічує 39 видів. Коронавірус містить позитивну одноланцюгову РНК, а оболонка вірусу під мікроскопом має вигляд корони – звідси й назва родини. Коронавірус викликає коронавірусну інфекцію.[1].

Будівництво – це створення нових підприємств, розширення, реконструкція і технічне переобладнання діючих підприємств та інших об'єктів виробничої сфери, а також об'єктів невиробничої сфери. До продукції будівництва належить і капітальний ремонт будівельних об'єктів[2].

Коронавірус або COVID-19 став непередбаченим лихом для людства в новому десятилітті. Хоча початок хвороби припадає на грудень 2019, найгірші наслідки ми маємо

саме сьогодні. Отож, як впливає пандемія на функціонування ринку в будівництві, і на економіку.

Почнемо ми з того яким чином коронавірус впливає на будівництво. Згідно з останніми даними, очікується, що спалах вірусу COVID-19 буде мати короткостроковий негативний вплив на світовий ринок будівництва та комерційної нерухомості, однак подальший перебіг подій щодо поширення вірусу складно передбачити. У випадку швидкого розповсюдження COVID-19 по усьому, слід очікувати сповільнення економічного зростання, а отже, і можливого падіння обсягів інвестицій. З іншого боку, інвестиції у будівництві вважаються менш ризикованими, тому потенційно можливий і деякий притік капіталу. Крім того, обмеження на подорожі та перевезення товарів між країнами впливатимуть негативно, буде погано розвиватися економіка, будівництва і так далі. В контексті останніх подій, CBRE очікує досить швидке сповільнення ділової активності в Україні. Прогнозовано, що великі компанії можуть відкласти реалізацію довгострокових проектів та планів, при цьому, з огляду на здоровий стан глобальної економіки та стабілізацію української протягом останніх 2 років, CBRE не очікує суттєвих потрясінь на ринку комерційної нерухомості у всіх сегментах галузі. Ймовірно, після спаду пандемії, ділова активність повинна так само швидко відновитися та досягти «довірусного» рівня, особливо з огляду на відкладений попит за період карантину. Негативний вплив на офісний ринок може відобразитись на прогнозі нової пропозиції, адже перебої у виробництві та транспортуванні будівельних матеріалів перешкоджатимуть девелопменту. Крім цього, у короткостроковій перспективі бізнес навряд буде розширюватись і перебуватиме у режимі очікування, враховуючи нещодавнє падіння та поточну турбулентність на фондових ринках.[3].

Але в нас виникає інше питання: Як вплине карантин на роботу українських підприємців? Зараз, напевно, зарано ще казати точні цифри, але загалом, звісно, вплине негативно. Ми бачимо, що відбувається зараз по всьому світі. Те саме буде впливати і на Україну – зростання того ж самого безробіття і обмежень діяльності будь-якого бізнесу. І переважно бізнесу, який орієнтований на надання послуг. Тому для економіки це, звісно, дуже сильний шок.

Виникнення вірусу спричинило упродовження карантину через що на Україну припинили постачати будматеріали і взагалі позакривали всі підприємства та організації, через що економіка в Україні припинила свій розвиток але будівництво не припинилося, Мер Києва Віталій Кличко запевнив, що попри втрати в бюджеті міста, пов'язані з обмежувальними заходами, міська влада продовжить будівництво розв'язок та мостів у столиці. Експерти прогнозують можливу кризу на ринку житлового будівництва в Україні, викликаний панічними настроями населення і девальвацією гривні. [4].

Що стосується нерухомості в Україні. Експерт зазначив, що ринок нерухомості є більш інертним, аніж здається. З його слів, якщо карантин через загрозу епідемії коронавірусу триватиме місяць чи два, то його наслідки на ринку нерухомості будуть помітні не раніш як через три-чотири місяці або ж і через пів року. Нині ж ринок перебуває у стані стагнації та очікування. Іван Кудояр каже, що на первинному ринку як були платежі, так вони і будуть здійснюватися, і наразі забудовники не скаржаться. Що ж до стратегічного запасу, каже експерт, то в забудовників гроші є на 2-3 місяці активного будівництва. На триваліший термін у них коштів немає. Надходження вони отримують від інвесторів бо ж від покупців. Тож Іван Кудояр прогнозує, що темпи будівництва можуть сповільнитися, якщо карантин триватиме понад місяць. А якщо карантинні заходи припиняться впродовж місяця, то суттєво на ринок нерухомості вони не вплинуть. А ось девальвація гривні справді може мати значний вплив, додав експерт [5].

Деякі забудовники можуть через пару місяців зовсім зупинити свою роботи. Такий несприятливий прогноз озвучили в Співтоваристві девелоперів житла RED Community.

Експерти впевнені, що на ринку близько 25% забудовників, у яких немає стратегічного плану дій, а також фінансових можливостей для продовження реалізації проектів.

Незважаючи на попередні затьожні кризи, компанії не зробили висновків і продовжили працювати, не замислюючись про можливі нові негативні сценарії [6].

Коронавірус вплинув на розвиток економіки і будівництва негативно, скоротилися робочі місця.

Список використаних джерел

1. Коронавірус: все, що потрібно знати про нього. URL : <http://apteka-ds.com.ua/ua/articles/koronavirus-vse-shcho-potribno-znaty-pro-nogo/>.
2. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 18 «Будівельні контракти» : Наказ Міністерства фінансів України від 28 квітня 2001 р. № 205. Коронавірус: що зміниться на ринку комерційної нерухомості та як він відреагує. URL : <http://budport.com.ua/news/16845-koronavirus-scho-zminitsya-na-rinku-koherciyjnoj-neruhomosti-ta-yak-vin-vidreaguye>
3. Зростання безробіття і обмеження діяльності будь-якого бізнесу - Фурса про вплив коронавірусу на економіку України. URL : <https://prm.ua/zrostannya-bezrobittya-i-obmezheniya-diyalnosti-bud-yakogo-biznesu-fursa-pro-vpliv-koronavirusu-na-ekonomiku-ukrayini/>.
4. На карантин першим відреагує ринок оренди нерухомості: Як зміняться ціни. URL : https://zik.ua/news/economics/na_karantyn_pershym_vidreahue_rynok_orendy_nerukhomosti_yak_zminiatsia_tsiny_962660.
5. Коронавірус і ринок нерухомості Києва: що відбувається і що буде далі. URL : <https://100realty.ua/uk/articles/koronavirus-i-riнок-neruhomosti-kieva-so-vidbuvaetsa-i-so-bude-dali>.

Мотуз В. О., студент гр. МР-191

Науковий керівник – к.е.н., доцент **Рябов І. Б.**

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВИДИ ТА ФОРМИ ТОВАРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ВИМОГИ ДО НЕЇ

Товарна інформація – це відомості про товар, призначені для користувачів-суб'єктів комерційної діяльності [1].

Товарна інформація надає відомості про товар і призначена переважно для комерційної діяльності. Джерелами такої інформації служать виробники товарів, які інформують продавців і споживачів про вироблені товари. Від якості надаваних інформаційних послуг залежить швидкість просування, інтенсивність збуту продукції, симулювання продажів і створення споживчих переваг.

До основоположною інформації відносять вид та найменування товару, його якісні характеристики, найменування підприємства-виробника, дату випуску, термін придатності та період зберігання.

Комерційна інформація містить основні відомості про товар, які доповнюють основну інформацію; вона призначена і для виготовлювачів, і для постачальників, і для продавців. Цей вид інформації включає в себе відомості про посередників, про наявність нормативних документів за якістю товарів, відомості про товар за ЄДРПОУ продукції (ОКП) та ін. (Наприклад, штрих-код, який містить важливі відомості про товар і його виробника).

Споживча інформація відображає відомості про найбільш привабливих споживчі властивості товару, його функціональне призначення, способах експлуатації, надійності та безпеки застосування. Важливу роль відіграють барвисті зображення на товарі і його упакуванні, які роблять позитивний вплив на покупця.

Товарна інформація може використовуватися в словесній, цифровій, образотворчій і символічній формі.

Словесна форма інформації про товар представлена на мові країни-виробника та низки інших країн, що дозволяє знайомити з нею широке коло споживачів. До недоліків такої інформації слід віднести незручність її розміщення на товарі, оскільки вона вимагає значного місця на упаковці або самому товарі.

Цифрова форма інформації про товар доповнює словесну якими-небудь кількісними відомостями про товар, про обсяг, масу (нетто, брутто), габаритні розміри, дату випуску і терміни придатності. Ця інформація відрізняється чіткістю зображення, однаковістю і лаконічністю. У деяких випадках вона доступна тільки професіоналам у встановленні асортиментних номерів продукції, розшифровці номерів підприємств за допомогою ОКП. Однак споживачам продукції вона буває незрозуміла, оскільки вони недостатньо володіють цими методами розпізнавання.

Основне значення образотворчої форми – створити споживчі переваги, задовольняючи естетичні потреби покупців. Ця форма надання інформації забезпечує зорове і емоційне сприйняття відомостей про товари за допомогою різних художніх і графічних зображень безпосередньо на товарі. Важливість образотворчої інформації полягає в тому, що вона наочна і доступна для сприйняття. Така інформація повинна доповнювати словесну і цифрову інформацію, надаючи додаткові різнобічні відомості про товар. Разом з тим можливості образотворчої інформації досить обмежені.

Символьна форма передає відомості про товар за допомогою різних символів, знаків, що характеризують відмінні властивості товару або виробу. Наприклад, на товарі може бути етикетка із зображенням символів "проти при температурі не більше 40°", "боїться вологи" та ін. Символи повинні бути однозначними і лаконічними. Іноді для сприйняття потрібні професійні знання. Широке поширення отримала штрихова інформація [2].

Обов'язками продавця або виробника є забезпечення необхідної і достатньої для споживача інформації з безпеки, економічності, енергозбереження та інших властивостей товару.

Регламентация інформації: в обов'язковому порядку повинна містити такі дані:

- найменування товару;
- найменування країни-виробника;
- найменування фірми-виробника;
- основне (або функціональне) призначення товару або галузь його застосування;
- правила і умови безпечного зберігання, транспортування, безпечного та ефективного використання, ремонту, утилізації і т.д.
- основні споживчі властивості;
- інформацію про обов'язкову сертифікацію;
- юридична адреса виробника і/або продавця.

До товарної інформації ставлять такі вимоги:

- вірогідність;
- доступність;
- достатність.

Вірогідність передбачає правдивість і об'єктивність відомостей про товар.

Доступність пов'язують з принципом відкритості відомостей про товар для всіх користувачів, чим характеризується сучасне цивілізоване суспільство. Це може бути мовна доступність, зрозумілість тексту або інших форм доведення інформації, можливість надання інформації на першу вимогу покупця тощо.

Достатність трактується як раціональна інформаційна насиченість, що виключає надання як неповної, так і зайвої інформації. Неповна інформація – це брак певних, що мають визначальний характер, відомостей про товар, а зайва – це надання відомостей, які дублюють основну без особливої для цього потреби, або такої інформації, котра не цікавить споживача.

Не варто забувати, що переважну більшість послуг; так чи інакше завжди оплачує споживач. Засобами товарної інформації, що використовуються в процесі пакування товарів, є маркування й технічна документація [3].

З зробленої мною доповіді я можу сказати що товарна інформація дуже важлива для підприємства і для самих працівників тому що коли ти маєш інформацію про товар ти знаєш як його зберігати і для чого він призначений. А ті всі види і форми та вимоги товарної

інформації які я перелічив , допомагають поділити товари на певні пункти , і тоді легше з ними розібратися. Тому я вважаю що товарна інформація дуже важлива для товарознавства.

Список використаних джерел

1. Поняття про товарну інформацію. *Studfile* : веб-сайт. URL: <https://studfile.net/preview/5563408/> (дата звернення: 12.05.2020).
2. Кондратенко Н.М. (2014). *Маркетинг* : учебник. М.: Юрайт. 542 с. URL: https://stud.com.ua/48437/marketing/vidi_formi_informatsiyi (дата звернення: 08.05.2020).
3. Вимоги до товарної інформації. *Studopedia* : веб-сайт. URL: https://studopedia.ru/17_91088_vimogi-do-tovarnoi-informatsii.html (дата звернення: 10.05.2020).

Мурай А. О., студентка гр. МР-171
Науковий керівник – **Рябова Т. А.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

EVENT-МАРКЕТИНГ ЯК СУЧАСНИЙ ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА СПОЖИВАЧА

Маркетинг подій (англ. event marketing) може бути складним завданням. Він охоплює широкий спектр дисциплін, які, в свою чергу, вимагають ретельної підготовки компанії в рамках організації.

Event-маркетинг – це форма просування бренду, яка прив’язує його до змістовної спортивної, розважальної, культурної, соціальної чи інших видів суспільної активності з високим інтересом. Маркетинг подій відрізняється від реклами, стимулювання збуту, мерчандайзингу або зв'язків з громадськістю, але він, як правило, містить елементи всіх цих рекламних інструментів. Заходи мають можливість досягти успіху, оскільки, на відміну від інших форм маркетингових комунікацій, події охоплюють людей, коли вони сприйнятливі до інформації та знаходяться у невимушеній атмосфері [1].

Event-маркетинг здебільшого покладається на емоції та активність людського мозку. Він заснований на тому, що люди пам'ятають свої відчуття. Емоційні стимули значно впливають на імідж пропонованої послуги або продукту. Психологи довели, що, стимулюючись емоціями, мозок краще запам'ятовує певні факти та відомості. Переживання чогось робить його більш незабутнім. У такому стані більш імовірно, що бренд залишиться у свідомості споживача та створить довготривалий образ [2].

Просування івентів – це практика використання різних маркетингових стратегій та каналів, щоб надати інформацію про подію та провести її реєстрацію. Це може варіюватися від електронної пошти до соціальних медіа та роздаткових матеріалів. Будь-яка маркетингова тактика, яка привертає увагу до події, відома як просування подій.

Найефективніший спосіб просувати подію – це скоординовані кампанії на різних каналах маркетингу. Залежно від цільової аудиторії, деякі канали можуть працювати краще. Ідея полягає в тому, що аудиторія знайомиться з брендом події через певний канал просування і після багаторазових взаємодій, зацікавлюється в івенті.

Спочатку необхідно визначити цільову аудиторію. Внаслідок цього можна обрати найбільш ефективні канали, які принесуть найкращий результат [3].

Популяризація події та бренда в Інтернеті, в соціальних мережах, за допомогою інструментів маркетингу для топ-подій, потребує чіткого встановлення цілей. На основі кінцевої мети потрібно розробити всю рекламну платформу та кампанію; тому необхідно чітко розуміти, чого прагне досягти компанія за допомогою спеціально вибраного інструменту маркетингу подій. Краще за все в цьому допоможуть такі інструменти:

- Маркетинг по електронній пошті. Необхідно заздалегідь розробити план комунікацій для електронних листів. Різні типи електронних листів вимагатимуть різної аудиторії.

Якщо встановити план електронної пошти та стратегію обміну повідомленнями достроково, буде можливо краще налаштуватися на споживачів у довгостроковій перспективі.

- Соціальні медіа. Необхідно переконатися, що встановлено спеціальний хештег події для всієї реклами соціальних медіа. Потрібно використовувати цікаві візуальні відео, анімації та пости щоб привернути на них увагу. Також можна скористатися платними способами просування в соціальних мережах, щоб розширити охоплення та події.

- PR. Використовувати команду PR, щоб сприяти поінформованості про подію за допомогою засобів масової інформації та описів її у різних ділових журналах та інформаційних бюлетенях.

- Пряма пошта. В епоху діджитал-маркетингу легко забути силу таких тактик фізичного маркетингу, як пряма пошта. Окрім запрошень електронною поштою та соціальної реклами, необхідно продумати про використання тактики прямої пошти для VIP-персон, надіславши фізичне запрошення на подію.

- Веб-сайт. Переконливий веб-сайт є найважливішим компонентом маркетингу подій.

Фактично, це має бути певною базою для всієї інформації. Незалежно від того, розміщується на існуючому веб-сайті чи створюється щось нове, мета залишається такою ж.

Це місце, де проводиться вся рекламна робота, тому необхідно переконайтеся, що на сайті є вся необхідна інформація для придбання квитків на івент [4].

Незалежно від корпоративного середовища, асоціацій, некомерційних чи державних установ, найпопулярнішими та найважливішими видами заходів є:

- Конференції – декількох денні зустрічі з цільовою аудиторією на сесіях. Інформація, що надається, орієнтована на різні теми, посади або рівень кваліфікації.

- Семінари – це, як правило, більш короткі заходи, що тривають пару годин або цілий робочий день. Вони мають одного або кілька спікерів і тримають учасників разом.

- Виставки – це події, організовані таким чином, що компанії в певній галузі можуть демонструвати свої найновіші товари та послуги. Крім того, в ролі спонсорів, компанії можуть зміцнити свій імідж в якості лідерів на ринку [5].

Результатом використання event-маркетингу може стати:

- Зростання популярності бренду. Створюючи події, можна залучити велику кількість потенційних клієнтів, які дізнатися про компанію і в майбутньому планують стати її споживачами.

- Залучення кваліфікованих клієнтів. Не можна бути впевненим в чесності клієнтів, які надають інформацію про себе фірмі. Тим не менш, що стосується маркетингових подій, то в цій ситуації можна мати більше контролю над типом відвідувачів, та створити певну цільову аудиторію.

- Підвищення продажів та зростання доходів. Кінцева мета подій – допомогти фірмі збільшити її кількість продажів.

- Побудова важливих ділових відносин. Івенти пропонують оптимальне середовище для створення та підтримки цінних зв'язків із учасниками, які можуть скласти у відповідних бізнес-операціях [6].

Після проведення івенту важливо докласти всіх рекламних зусиль та поділитися враженнями відвідувачів на всіх можливих платформах. Можливо також провести опитування, після фінальної дії під час події або в електронному листі, що подається у формі простого опитування. Усі відгуки є корисними, тому потрібно заохочувати відвідувачів чесно надавати рецензію [4].

Корпорації та інші підприємства можуть успішно представити себе через свої івенти та знайти нових клієнтів, посередників, партнерів тощо. Також завдяки грамотному маркетинговому інструменту вони покращують існуючий імідж та репутацію бренду, підвищують визнання тощо. Важливо ознайомитись з інструментами event-маркетингу та вибрати найкращі, які ідеально б відповідали вимогам підприємства [7].

Список використаних джерел

1. Event Marketing. *Seminarsonly* : веб-сайт. URL: <https://www.seminarsonly.com/Engineering-Projects/Marketing/Event-Marketing.php> (дата звернення 04.04.20).
  2. Event marketing. *Wikipedia* : веб-сайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Event_marketing (дата звернення 04.04.20).
  3. EVENT PROMOTION: THE 2020 GUIDE. *Bizzabo* : веб-сайт. URL: <https://blog.bizzabo.com/event-promotion-guide> (дата звернення 05.04.20).
  4. Event Marketing: How to Successfully Promote an Event. *Brandwatch* : веб-сайт. URL: <https://www.brandwatch.com/blog/event-marketing-how-to-promote-an-event/> (дата звернення 05.04.20).
  5. What are the promotional tools of event marketing? *Quora* : веб-сайт. URL: <https://www.quora.com/What-are-the-promotional-tools-of-event-marketing> (дата звернення 06.04.20).
  6. How to Use Event Marketing and Promote Your Products. *Eventtia* : веб-сайт. URL: <https://www.eventtia.com/blog/event-marketing/use-event-marketing-promote-products> (дата звернення 04.04.20).
  7. Best Event Marketing Tools. *Gevme* : веб-сайт. URL: <https://www.gevme.com/blog/best-event-marketing-tools/> (дата звернення 04.04.20).
-

Мурай А. О., студентка гр. МР-171

Науковий керівник – **Рябов І. Б.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ PR-ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Індустрія зв'язків з громадськістю (англ. public relations, PR) відповідає за створення та підтримку відносин між клієнтами та замовниками. Через такі сфери, як управління брендами, реклама, зв'язки зі ЗМІ та управління кризовими ситуаціями, менеджери в галузі PR сприяють підвищенню інтересу та довіри до товару чи компанії [1].

Зв'язки з громадськістю – це стратегічний процес комунікації для компаній, приватних осіб та організацій для побудови взаємовигідних відносин із громадськістю.

Спеціаліст із зв'язків з громадськістю розробляє план комунікації та використовує засоби масової інформації та інші прямі та непрямі засоби для створення та підтримки позитивного іміджу бренду та міцних стосунків із цільовою аудиторією.

PR відрізняється від реклами. PR-агентства не купують рекламу, не пишуть історії для журналістів. Вони швидше просувають бренд, використовуючи контент, який з'являється у журналах, газетах, веб-сайтах, блогах, телевізійних програмах [2].

PR може дати споживачам та ЗМІ краще зрозуміти, як працює компанія. У межах підприємства відділ зв'язків з громадськістю може також називатися відділом публічної інформації або відділом зв'язку з клієнтами. Ці кампанії допомагають споживачам, якщо вони мають якісь проблеми з фірмою. Зазвичай вони намагаються показати компанію з кращих сторін.

Існують певні навички, які корисні людям, які працюють у зв'язках з громадськістю. До них належить високий рівень комунікативних навичок, як письмових, так і усних. PR-особа також має бути вмілою в багатозадачності та керуванні часом.

PR-працівник повинен вміти добре працювати під тиском. Він чи вона повинні мати можливість відповідати на безліч питань ЗМІ та представників громадськості, якщо це необхідно. Якщо компанія потрапляє під словесну атаку, контроль над ситуацією повинен взяти на себе відділ PR. Він повинен ефективно реагувати на критику, щоб захистити репутацію компанії [3].

PR-діяльність має свої переваги та недоліки. До переваг можна віднести:

Надійність: громадськість довіряє повідомленню, яке надходить від надійної третьої сторони більше, ніж рекламі.

Результативність: хороша стратегія зв'язків з громадськістю може залучати багато клієнтів та розширити аудиторію.

Ефективність витрат: Зв'язки з громадськістю - це економічно ефективна методика охоплення широкої аудиторії порівняно з платною рекламою.

До недоліків можна віднести:

Ніякого прямого контролю: на відміну від платних методів просування, у PR-діяльності немає прямого контролю над вмістом, що розповсюджується через медіа. Це найбільший ризик інвестувати в суспільні відносини.

Важко виміряти успіх: насправді важко виміряти та оцінити ефективність PR-кампанії.

Жодних гарантованих результатів: Опублікування прес-релізу не гарантується успіхом, оскільки бренд за це не платить. ЗМІ публікують її лише в тому випадку, якщо відчують, що вона приверне цільову аудиторію [2].

Організації використовують декілька заходів та інструментів зв'язків із громадськістю для просування позитивного повідомлення про організацію, її продукт та послуги, а саме:

Зв'язки зі ЗМІ. Висвітлення преси – це найпоширеніша діяльність у сфері зв'язків з громадськістю, яка допомагає охопити велику групу клієнтів. Експерти з PR використовують друковані та радіомовні засоби масової інформації для поширення повідомлень про організацію та її пропозиції. Експерти розробляють сюжетну лінію та збирають усі відповідні факти щодо організації та відправляють їх до різних медіа-джерел, таких як телебачення, радіо, газети, журнали, Інтернет тощо.

Організації використовують декілька засобів зв'язку зі ЗМІ, таких як прес-набори, аудіозаписи, відеозаписи, прес-зали веб-сайтів, бюлетені тощо.

Консультація. PR-експерт виконує консультативну роль, в якій він керує вищим керівництвом організації в спеціальних комунікаційних програмах. Він дає пропозиції та рекомендації щодо політики організації, а також допомагає приймати рішення, що стосуються конкретного спілкування. Це допомагає керівництву ефективно керувати потоком інформації.

Дослідження. Організації застосовують двосторонні комунікаційні моделі зв'язків з громадськістю, щоб полегшити вільний потік інформації між організацією та суспільством. Це допомагає широко використовувати методи дослідження та опитування, щоб краще зрозуміти громадськість та вплинути на їх поведінку.

Публічність. Це подання фактичної, змістовної та цікавої інформації у ЗМІ, над якими організація не має контролю. Мета реклами – заохотити потенційних клієнтів робити покупки та надавати всю необхідну інформацію про компанію та її продукцію, з якою клієнти можуть пов'язувати свої потреби, бажання та бажання. Експерти зі зв'язків з громадськістю можуть використовувати будь-який із наступних інструментів реклами:

- Прес-релізи: Це основна форма рекламного інструменту, в якій розповідь про організацію та її продукцію розміщується у ЗМІ. Тут узагальнено всі важливі та фактичні деталі організації, що привертають увагу.

- Інформаційні листи. Довідкові матеріали містять детальну інформацію про товар, його походження та особливості. Ці аркуші допомагають ЗМІ створити розповідь про продукт.

Відношення працівників. Для організації її працівники є важливою внутрішньою структурою. Адже, люди з корпоративних зв'язків створюють комунікаційні програми, включаючи публікації в Інтернеті, інформаційні бюлетені, дошки оголошень тощо [4].

Таким чином, можна зробити висновок, що кожна організація, незалежно від того, велика вона чи мала, в кінцевому рахунку залежить від її репутації. І на сьогоднішньому конкурентному ринку репутація може бути найбільшим надбанням компанії – те, що дозволяє виділитися з натовпу та надавати конкурентну перевагу. Ефективний PR може допомогти керувати репутацією, спілкуючись та будуючи добрі стосунки з громадськістю.

Список використаних джерел

1. Public Relations Across Cultures. URL: <http://www.aboutpublicrelations.net/ucrayne.htm> (дата звернення 02.04.20).
2. What Is Public Relations? PR Functions, Types, & Examples. *Feedough* : веб-сайт. URL: <https://www.feedough.com/what-is-public-relations-pr-functions-types-examples/> (дата звернення 02.04.20).
3. What is Public Relations? *Wisegeek* : веб-сайт. URL: <https://www.wisegeek.com/what-is-public-relations.htm> (дата звернення 03.04.20).
4. Public Relations Activities. *Businessjargons* : веб-сайт. URL: <https://businessjargons.com/public-relations-activities.html> (дата звернення 04.04.20).

РОЗВИТОК МЕТОДІВ ЕЛЕКТРОННОГО МАРКЕТИНГУ

Сучасна діяльність успішних компаній базується на широкому використанні різноманітних маркетингових інструментів, які дозволяють охопити велику кількість покупців, забезпечити перевагу свого продукту над товарами конкурентів. Серед них – спеціальні прийоми і методи роботи в електронному середовищі.

Електронний маркетинг – це процес планування, розповсюдження, просування та ціноутворення товарів і послуг у комп'ютеризованому, мережевому середовищі для полегшення обміну та задоволення потреб клієнтів. Він має дві чіткі переваги перед традиційним маркетингом. Електронний маркетинг надає клієнтам більшу зручність та більш конкурентоспроможні ціни, а бізнесу – можливість зменшити операційні витрати.

Оскільки підприємства пропонують покупки в Інтернеті, клієнти можуть отримати інформацію про ринок зі своїх комп'ютерів чи мобільних телефонів та придбати товари чи знайти послуги, не виходячи з дому двадцять чотири години на добу та сім днів на тиждень. Вони можуть читати рекламу в Інтернеті з електронної пошти, отримувати електронні купони, переглядати фотографії товарів, порівнювати ціни та здійснювати покупки за допомогою декількох клацань миші, економлячи час та гроші, необхідні для особистої покупки. Водночас електронні компанії можуть знизити витрати на канали дистрибуції та фізичну площу магазину.

Щоб зробити електронний маркетинг ефективним, менеджери повинні знати поведінку клієнтів в Інтернеті, методи електронного маркетингу, витрати та переваги його над традиційним маркетингом, а також підводні камені та юридичні проблеми електронного маркетингу [1].

До переваг електронного маркетингу можна віднести:

- чіткі цілі, що відстежуються;
- можливість керувати процесом: контролювати створення воронки продажів, трафік, тестувати рекламу з чіткими результатами, автоматизуючи цей процес;
- всі витрати прозорі: завдяки аналітичним навичкам завжди можна дізнатися про вартість одного відвідувача, реєстрації, продажу і т. д.;
- швидкий результат: замовлення реклами – запуск трафіку – промоматеріалів – розрахунок результату [2].
- глобальне охоплення: можна продавати в будь-яку точку світу;
- ефективність затрат: правильно та ефективно спланований електронний маркетинг може бути впроваджений за значно меншими витратами, ніж традиційний маркетинг;
- відвідувачі або потенційні клієнти веб-сайту можуть отримувати інформацію кожену хвилину;
- збільшена експозиція товарів та послуг;
- підвищена інтерактивність та безмежна універсальність у користуванні [3].

Найефективнішими методами електронного маркетингу є:

1. SEO (пошукова оптимізація і просування) – це виконання дій з метою просування видачі сторінок з сайту на максимально високих позиціях в пошукових запитах. При використанні цього методу веб-ресурс потрібно постійно оптимізувати. Сайт повинен бути зручний для відвідувачів. Тобто необхідно покращувати, змінювати структуру веб-ресурсу, налаштовувати навігацію так, щоб перебування людей на ньому було комфортним. При цьому контент повинен бути актуальним і надавати корисну інформацію. Для просування необхідний регулярний перегляд і аналіз ключових запитів, по яких просувається сайт. Якщо оцінювати цей метод інтернет-маркетингу з точки зору витрат, він досить бюджетний і

надовго дає відмінні результати. Але щоб грамотно його застосовувати, звичайно, потрібні знання, навички і час.

2. Контекстна реклама – це оголошення, що виводяться в пошукових системах поряд з результатами пошуку, у верхній або нижній частині сторінки. Крім того, контекстна реклама застосовується на інших ресурсах, якщо протягом доби їх відвідує велика кількість користувачів. Даний метод інтернет-маркетингу відрізняється тим, що тут можна залучити тільки ту аудиторію, якій цікавий продукт. Крім цього, запуск контекстної реклами завжди дуже швидкий.

3. Директ-маркетинг. Це розсилки по e-mail, що містять в собі звернення до клієнта. Наприклад, уже діючим клієнтам можна повідомляти про відкриття нової точки продажів, знижки і бонуси, які можна отримати протягом певних днів. У даному випадку використовується клієнтська база, яка формується із зареєстрованих на сайті користувачів. У директ-маркетингу головне – не робити розсилок по неперевічених куплених базах. Адресати можуть абсолютно не зрадіти повідомленням і засумніватися в серйозності компанії.

4. Вірусний маркетинг. В основі даного методу інтернет-маркетингу лежить гнучке мислення, багата фантазія і розуміння того, що цікаво клієнту. Вірусний маркетинг – це відеоролики, картинки, фото, програми, ігри. Пряма реклама відсутня, але про фірму згадується побічно. Інструменти вірусного маркетингу повинні бути цікаві аудиторії. При цьому інформація може не давати ніякої користі – головне, щоб вона була цікавою.

5. Метод медіа-реклами. Оптимальний варіант для початкового інформування про пропозицію компанії і створення позитивного іміджу. Медіа-реклама – це різні банери, тикери та інші матеріали. Якщо зображення клікабельні, є шанс, що відвідувач натисне на них і потрапить безпосередньо на сторінку, де продається продукт або послуга. Запуск медіа-реклами особливо виправданий при збільшенні попиту на товар, запуск акції або спеціальної пропозиції.

6. Метод PR-кампаній. Маркетологи розміщують статті на розважальних сайтах і новинних ресурсах. Оптимальний варіант – не оплачувати ці дії, а отримати безкоштовне місце для реклами. Для цього потрібно лише запропонувати цікавий інформаційний привід. Як мінімум, завдяки такому просуванню сайт отримує хорошу репутацію. Існує і дуже витратний варіант, що вимагає багато часу і уваги. Йдеться про створення громадської думки. Компанія оплачує роботу журналістів з популярних ЗМІ, створює новинний репортаж для відомого каналу, поширює інформацію на веб-ресурсах, форумах, в соціальних мережах і на інших майданчиках. Подібні проекти реалізують виключно великі корпорації, які мають для цього достатньо коштів. Ефект від такого просування прекрасний.

Аналізуючи ефективність використання таких методів, слід оцінювати саме маркетингову задачу підприємства. Якщо мета полягає в просуванні торгової марки, потрібно підраховувати не кількість кліків на банер (переходів на сайт компанії), а кількість його показів, переглянутих цільовою аудиторією. Якщо завдання полягає у підвищенні продажів, то ефективність маркетингових заходів оцінюють як відношення числа переходів до кількості показів банера людям, яким цікаві пропозиції та товари компанії [2].

Тому можна сказати, що електронний маркетинг – це метод маркетингу на основі цифрових технологій, який пропонує багато взаємодії та потребує керування даними, щоб досягти успіху.

Список використаних джерел

1. E-Marketing. URL: <https://www.encyclopedia.com/finance/finance-and-accounting-magazines/e-marketing>
2. Методы интернет-маркетинга и рекомендации по их применению. URL: <https://www.komdir.ru/article/2253-metody-internet-marketinga>
3. What is E-marketing? URL: <https://www.quora.com/What-is-E-marketing-1>

ВИКОРИСТАННЯ МАРКЕТИНГУ В СУЧАСНИХ СПОРТІ

Спортивний маркетинг – потужний інструмент, який успішно використовується для просування не тільки спорту, наприклад, футбольних і хокейних команд, боксерів, а і в різних бізнес-галузях.

При роботі зі спортивною тематикою варто розділяти «чистий» спортивний маркетинг і маркетинг в спорті. Це два абсолютно різних підходів і наборів інструментів, кожен з яких гарний в певній ситуації.

Експерти вважають, що спортивний маркетинг дуже сильно відрізняється від маркетингу в спорті. У першому випадку ми маємо справу з чистим спортом, тобто командами і спортсменами. У другому – зі звичайним маркетингом в спорті, коли традиційні маркетингові інструменти використовуються в сферах, пов'язаних зі спортом, причому не надто тісно. Маркетинг в спорті використовує традиційні маркетингові інструменти. Мета - просування товарів і послуг різних компаній [1].

Ми звикли, що в нашому розумінні професійний спорт - це досягнення спортсменів, їх перемоги і невдачі, медалі і травми. Але насправді навколо спортсменів є величезна кількість людей, які допомагають їм досягти результатів і вивести їх на більш високий рівень. Яким би не був талановитий спортсмен, але щоб стати успішним, йому потрібно багато працювати і потрібна допомога з боку [2].

У минулому році ХК «Спартак» презентував м'ясний червоно-білий бургер, рецепт якого розробили в мережі True Burger. На бургер наносився логотип «Спартака». На презентації цього блюда бургери готували самі хокеїсти, які і коштували свої кулінарні шедеври. Ця акція привернула велику кількість уваги як до самого хокейному клубу, так і до мережі, яка представила нові бургери.

Незважаючи на специфіку акції, про неї стали писати різні ЗМІ. Справа в тому, що вона була проведена в серпні, коли спортивний сезон ще не почався, а новин про хокей мало. Практично всі спортивні ЗМІ і агентства розповіли про подію, а деякі з них розписали інгредієнти страви.

Так мережа бургерних привернула додаткових покупців своєї продукції, а хокейний клуб отримав доходи у вигляді фіксованого платежу за використання логотипу та відсоток з продажів, який отримує клуб.

Турецька авіакомпанія Turkish Airlines є спонсором і партнером таких футбольних клубів, як «Барселона» і «Манчестер Юнайтед», а також баскетбольної Євроліги. Зрозуміло, що компанія не просто так підтримує спортивні компанії – вона отримує за це увагу уболівальників різних спортивних клубів, частина яких стають її клієнтами.

У 2015 році компанія підписала контракти з Кобі Брайантом і Ліонелем Мессі, зробивши їх героями свого нового відеоролика. Суть ролика не так і важлива зараз, головне - він отримав мільйони переглядів. Мессі, крім усього іншого, став «бренд-амбасадором» компанії. Поза всякими сумнівами, Turkish Airlines отримала чимало нових клієнтів з величезної армії фанатів Мессі і Брайанта.

Під час проведення чемпіонату Європи з футболу 2016 корпорація Samsung була партнером великої серії матеріалів сайту Sports.ru. За підтримки компанії публікувалися матеріали про головні події турніру протягом місяця.

Контент спецпроекту був прочитаний більше 1 млн разів, читачі залишили понад 5000 коментарів. Анонсування проекту охопило близько 3 млн користувачів, а в конкурсах Samsung взяли участь 1500 чоловік. У підсумку про кращий на той момент смартфон компанії Samsung – Galaxy S7 Edge дізналися мільйони людей.

Резюмуючи, скажу, що маркетингові інструменти можуть бути дуже ефективні як для просування окремо взятого спортивного клубу, так і для просування товарів і послуг компаній, які прямо або побічно пов'язані зі спортивною тематикою.

Як було показано вище, підхід до просування принципово різний. За умови правильного підбору інструментів і стратегії обидва підходи можуть бути дуже ефективними. Але для цього потрібно ретельно вивчати кожен конкретний випадок, аналізувати нюанси поставленого завдання і збирати дані. Лише після того, як фактологічна база готова, можна приступати до вирішення самого завдання [1].

Список використаних джерел

1. Никонов Е. (2018). Спортивный маркетинг и маркетинг в спорте – отличие не только в порядке слов. Vc : веб-сайт. URL: <https://vc.ru/marketing/47634-sportivnyu-marketing-i-marketing-v-sporte-otlichie-ne-tolko-v-poryadke-slov> (дата звернення 03.05.20).

2. Шаповалов Ю. (2019). Спортивный маркетинг в Украине: зачем спортсменам соцсети и как убедить бренды вкладываться в спорт. iSport : веб-сайт. URL: <https://isport.ua/other/olympics/973469-sportivnyj-marketing-v-ukraine-stroitsya-s-nulya-i-poka-rochti-ne-prinosit-deneg> (дата звернення 05.05.20)

Панченко Н.А., студентка гр. МРТ-191,

Науковий керівник: **Москаленко В. А.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІННОВАЦІЙНИЙ МАРКЕТИНГ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Одним з найбільш ефективних напрямків забезпечення підвищення ефективності виробництва є розвиток інноваційної діяльності, яка спрямована на розроблення і використання результатів наукових досліджень. Це дає можливість забезпечити прибутковість діяльності через задоволення нових потреб ринку.

Взагалі, прискорення інноваційних процесів, є визначальним фактором розвитку підприємства, що підвищує його конкурентоспроможність, високу гнучкість та адаптивність підприємства до динамічних змін, які відбуваються як у зовнішньому середовищі, так і на конкретному товарному ринку [1].

Інноваційний процес поєднує науку, техніку, економіку, підприємництво і управління.

Основним принципом розвитку підприємства в умовах швидких змін є активізація інноваційних процесів, а ключову роль у цьому процесі відіграє маркетингова діяльність.

Поряд з маркетингом утворилось нове поняття як інноваційний маркетинг, що передбачає створення та розповсюдження інновацій та використання інноваційних підходів у маркетингу. Зі слів В.Д. Секеріна, «Комплекс інноваційного маркетингу являє собою сукупність практичних заходів впливу на цільовий ринок і потенційного споживача інновації, а також своєчасного гнучкого реагування на зміни в перевагах споживачів і конкурентне середовище» [2].

Основна мета інноваційного маркетингу - розробка стратегії проникнення інновацій на ринок. Тому, як зазначає Нянько В.М: «складовою частиною його буде стратегічний інноваційний маркетинг, елементами якого є аналіз кон'юнктури ринку, подальша розробка його сегментів, організація і формування попиту, моделювання поведінки покупця» [3].

Інноваційний маркетинг – це стратегія ведення діяльності, з метою максимального задоволення запитів і потреб, що базується на використанні нових ідей щодо товарів, послуг і технологій, які найкраще сприяють досягненню завдань організації [1].

Інноваційний маркетинг зачіпає дві найважливіші зони управління інноваціями – це інновації наявного товару і маркетинг нового. Якщо узагальнити вище розглянуте, то слід підкреслити, що єдиним сегментом, на який спрямовані маркетингові заходи – це сфера високотехнологічної продукції і послуг, а також наукомісткі виробництва.

В сучасних умовах маркетинг найбільшу увагу приділяє аналізу стратегії, в межах якої протікають інноваційні процеси підприємства. Під час розробки, впровадження та реалізації

інноваційного маркетингу використовує всі основні функціональні підрозділи підприємства. В залежності від складових маркетингу, яким віддає переваги підприємство в інноваційній діяльності можна виділити наступні види орієнтації промислових підприємств в інноваційному маркетингу.

Орієнтація на інновації. Суть полягає в тому, що служба маркетингу збирає та аналізує інформацію та визначає рівень попиту на продукцію, що випускається.

Орієнтація на збут. Тут, маркетинг визначає потребу в нововведеннях і робить вплив на їх у процесі розробки плану збуту.

Орієнтація на попит. Цей вид об'єднує маркетингову, виробничу та інноваційну діяльності, які забезпечують максимальну ефективність ринкової стратегії підприємства.

На сьогодні інноваційний маркетинг відіграє особливу роль в інноваційних процесах. Він направлений на вивчення соціально-економічного, організаційно-правового та науково-технічного середовища. Але потрібно врахувати такі моменти.

1. Від розробки до застосування науково-технічної продукції потрібно пройти не малий проміжок часу і кінцевий результат проявиться лише в майбутньому періоді, не раніше.

2. Продукт науково-технічної діяльності є вихідною ланкою кінцевого продукту.

3. Споживча вартість інтелектуального продукту, полягає в заощадженні живої і матеріалізованої праці.

4. Інтелектуальний продукт є більш швидкозношуваним, ніж матеріальний продукт.

5. Створений інтелектуальний продукт має можливість багаторазово продаватися на різних ринках різним споживачам [4].

Отже, з вище сказаного можна зробити висновок, що маркетингові інновації слід визначати як реалізовані принципово нові або значно поліпшені маркетингові методи, технології та інструменти, які використовуються на усіх етапах маркетингової діяльності. Маркетингові інновації реалізуються через включення інноваційної компоненти в усі складові комплексу маркетингу, розробку та реалізацію нестандартних та творчих маркетингових заходів, оригінальних та креативних маркетингових ідей

Список використаних джерел

1. Москаленко В.А. Особливості організації маркетингу в наукомістких галузях. Економіка та суспільство. 2017. №13 URL: <http://economyandsociety.in.ua> (дата звернення: 14.03.2020)

2. Жегус О.В. Маркетинг інновацій: конспект лекцій. Харків, Харківський держ. університет харчування та торгівлі. 2017. 28 с.

3. Нянько В.М., Паляниця В.А. Особливості розвитку інноваційного маркетингу на підприємстві. *Інноваційна економіка*. 2013. №6. С. 212 – 217

4. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку: монографія: Вінниця, УНІВЕРСУМ. 2008. 397 с.

Петухов О. А., студент гр. МР-191

Науковий керівник – **Забаштанська Т. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

На сучасному етапі конкурентний ринок характеризується стрімким зростанням вимог споживачів, що свідчить про посилення конкурентної боротьби, зміцнення позицій конкурентів і скорочення строків впровадження інноваційних технологій. Конкуренція змушує суб'єктів ринку постійно тримати під контролем дії власних суперників, ухвалювати рішення, що зумовлюють подолання негативних наслідків їхнього конкурентного тиску та сприяють стабільному розвитку суб'єкта в умовах конкуренції, тобто забезпечують його конкурентоспроможність.

Конкуренція це – економічний процес взаємодії і боротьби товаровиробників за найвигідніші умови виробництва і збуту товарів, за отримання найбільших прибутків [1].

Окремі автори трактуючи конкурентоспроможність підприємства, наголошують на пріоритетній ролі конкурентоспроможності продукції у цій сфері. Зокрема, Р.А. Фатхудінов наголошує, що конкурентоспроможність підприємства потрібно ототожнювати із його здатністю виготовляти конкурентоспроможну продукцію.

А.В. Череп та Ю.О. Салип стверджують, що досліджувана категорія відображає рівень відмінності розвитку конкретного підприємства від конкурентів за ознакою задоволення власною продукцією потреб споживачів, що свідчить про конкурентоспроможність цієї продукції [2]. Натомість, О.Г. Мельник наголошує на тому, що конкурентоспроможність підприємства є параметром, який насамперед репрезентує характеристику продукції підприємства, але водночас і ефективність функціонування підприємства на ринку певного рівня концентрації (конкретності) [3].

На думку М. Портера, ринок є організмом, що постійно удосконалюється внаслідок боротьби з несприятливими умовами. Він вважає, що саме тиск і виклик, зумовлюють процвітання та розвиток підприємств [4].

Конкурентоспроможність є однією із центральних категорій сучасної економічної науки, з якою традиційно пов'язують успішність функціонування суб'єктів конкурентних відносин, ефективність та стабільність розвитку ринкового механізму в цілому. Конкурентоспроможності підприємства найчастіше пов'язують з такими властивостями, як: здатність випускати конкурентоспроможну продукцію, послуги, спроможність до продуктивного та ефективного функціонування, здатність задовольняти потреби споживачів краще, ніж це роблять основні конкуренти. Таким чином, конкурентоспроможність підприємства можна визначити як спроможність підприємства краще забезпечувати пропозицію товарів чи послуг, порівняно із конкурентами, за рахунок надання товарам чи послугам диференційованих властивостей за умов дотримання стандартів якості.

Для підвищення конкурентоспроможності підприємства, важливе значення має виявлення, обґрунтування і класифікація факторів і резервів, що обумовлюють її рівень. За ступенем залежності від підприємства, весь набір факторів можна поділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх факторів можна віднести: умови інвестування в галузі, регіоні, країні; тенденції технічного розвитку; рівень конкуренції; ресурсозабезпеченість і т.д.

Під внутрішніми факторами розуміють: впровадження у виробництво нової техніки, прогресивної технології, дієвих економічних стимулів; підвищення кваліфікаційного рівня працівників; формування системи конкурентних відносин у діяльності персоналу та ін.

Вони можуть регулюватися на рівні підприємства в цілому, структурного підрозділу, первинного колективу і робочого місця. Основними факторами, які визначають конкурентоспроможність підприємства, також є: стратегія підприємства, наявність матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, інноваційний потенціал, частка ринку, ефективність менеджменту, випуск конкурентоспроможної продукції, послуг. Крім того, конкурентоспроможність підприємства залежить від наявності у підприємства певних конкурентних переваг.

Існують два види конкурентних переваг:

– переваги у витратах – означають здатність підприємства розробляти, випускати і продавати схожий товар, послугу з меншими витратами, а отже за нижчою ціною, порівняно з конкурентами;

– переваги у маркетингу – це здатність підприємства забезпечувати покупця більшою цінністю у формі нової якості товару, його особливих споживчих властивостей або післяпродажного обслуговування, що дає можливість встановлювати більш високі ціни.

Швидкість, ефективність, оригінальність, орієнтація на споживача, якість і продуктивність – це фактори, які можуть привести до зайняття підприємством більш вигідної конкурентної позиції, у тому числі в глобальній економічній системі.

Необхідність постійного дотримання належного рівня фінансової стану як підприємств, так і галузі, зумовлюється об'єктивно наявними для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності.

Основними шляхами вирішення проблем, пов'язаних з підвищенням конкурентоспроможності підприємства, є: ґрунтовне вивчення запитів споживачів і аналіз конкурентів; обґрунтована рекламна політика; створення нової продукції, послуг; покращення якісних характеристик продукції; модернізація обладнання; всебічне зниження витрат; вдосконалення обслуговування у процесі купівлі та післяпродажного сервісу; підвищення якості управління; удосконалення зв'язків із зовнішнім середовищем; упровадження (проведення) стратегічного маркетингу «виходу» і «входу» організації; удосконалення організації інноваційної діяльності; впровадження нових інформаційних технологій; впровадження нових фінансових і облікових технологій; аналіз ресурсомісткості кожного товару за стадіями його життєвого циклу і впровадження ресурсозберігаючих технологій; підвищення організаційно-технічного рівня виробництва; розвиток логістики; розвиток тактичного маркетингу [5].

Розвиток конкурентного ринку вимагає створення умов для підвищення рівня пропозиції високоякісних товарів та послуг, а також забезпечення публічності і інформаційної відкритості ринку за цінами і якістю послуг. Це забезпечить споживачам можливість вільного вибору продукції та послуг, зробить ціну і якість предметом конкуренції. Механізм «ціна-якість» дозволить стимулювати дослідження попиту на різні категорії продукції та послуг і проводити аналіз рівня конкуренції, підвищувати якість пропонованих товарів та послуг, знаходити оптимальний баланс між їх ціною і якістю.

Також ключовими факторами підвищення конкурентоспроможності підприємства стають зниження витрат, диференціація і системна інтеграція. Для підвищення конкурентоспроможності підприємств необхідно розробляти і впроваджувати комплексну систему заходів, спрямованих на забезпечення якості продукції та послуг.

Список використаних джерел

1. Конкуренція. Wikipedia : веб-сайт. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Конкуренція>.
2. Череп А.В., Салип Ю.О. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємств. Інноваційна економіка. 2012. № 8(34). С. 77-79.
3. Мельник О.Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій : монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки., 2010. 344с.
4. Коваленко В.О. Розробка заходів з підвищення конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах. Економіка підприємства. 2013. №2. С. 15-18. URL : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_8_005.pdf.
5. Зоріна О.І., Сиволовська О. В., Методи оцінки конкурентоспроможності транспортної послуги. Ефективна економіка. 2015. №5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1133>.

Пікуль Є. Ю., студентка гр. МР-191

Науковий керівник – к.е.н., доцент **Рябов І. Б.**

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПАКУВАЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ

Сучасний світ неможливо уявити без упакування. Упаковка стала невід'ємною частиною продовольчих і непродовольчих товарів. Вона забезпечує їх збереження, дотримання санітарних і естетичних вимог, норм, зручність продажу й користування, сприяє конкурентоспроможності продукції, захищає права товаровиробника і споживача на ринку. У багатьох країнах світу упаковка товарів набула такого самого значення, як самі вироби, що містяться в ній.

В Україні історично сформувалась ідеологія, за якою виробництво упаковок для харчових продуктів сприймалось як другорядна проблема і пакування не розглядалось як

самостійний сектор економіки. В умовах ринку значенні упаковки різко зростає при експорті товарів. Чимало вітчизняних підприємств змушені купувати імпортне обладнання і пакувальні матеріали, щоб завдяки якісній упаковці забезпечити вихід своєї продукції на світовий ринок і конкурувати із зарубіжними товарами [1].

Виробництво продукції пакування в Україні за січень-березень 2020 року наглядно представлено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Виробництво продукції пакування в Україні за січень-березень 2020 року

Найменування продукції за номенклатурою продукції промисловості, одиниця вимірювання	Вироблено за січень-березень 2020р.	Січень-березень 2020р. у % до січня-березня 2019р.
Бутлі, пляшки, флакони, фляги та вироби подібні для транспортування або пакування продукції (стакани для сметани, йогурту тощо), місткістю 2 л і менше, з пластмас, тис. шт	223472,1	99,2
Вироби для транспортування чи пакування продукції, з пластмас (крім коробок, ящиків, тари ґратчастої та виробів подібних; мішків та пакетів, у т.ч. конусоподібних; бутлів, пляшок, флаконів, фляг та виробів подібних; бобін, катушок, шпуль та подібних виробів; корків, кришок, ковпачків та подібних засобів для закупорювання), т	271,7	139,3

Джерело: [2].

З метою вишукування додаткових фінансових ресурсів Мінекономіки України проводить певну роботу щодо залучення іноземних інвестицій для підприємств-виробників тарно-пакувальних матеріалів і сировини, необхідної для їх виробництва. Можливим є створення спільних підприємств і залучення іноземних фірм до участі в приватизації [1].

Згідно з угодою між урядом України і Європейським Союзом, англійська фірма закінчила роботу над проектом програми ТАСІС «Генеральний план розвитку промислового планування харчової продукції України». Головною метою його є розробка напрямів промислового пакування харчової промисловості продукції в Україні, бізнес-планів для конкретних підприємств з метою залучення інвестицій з боку Європейського банку реконструкції і розвитку.

На першому етапі передбачалося організувати в Україні виробництво тарно-пакувальних матеріалів найширшого асортименту, які раніше не виготовлялися. До них належать 23 паперово-картонні пакувальні матеріали [3].

Дніпропетровською паперовою фабрикою виконано експериментальні дослідження щодо виробництва етикеткового паперу. На Жидачівському целюлозно-паперовому комбінаті, Рубіжанському КТХ, підприємстві «Прогрес Т» (м. Харків) налагоджено виробництво гофротари. УкрНДІ паперу виконано науково-дослідні роботи щодо нанесення вологостійкого покриття на гофрокартон. Визначено також основні вимоги до напівфабрикату з соломи і розроблено технологію виробництва з нього паперу для внутрішніх шарів гофрокартону.

Розпочато виготовлення біоорієнтованої та металізованої поліпропіленових плівок, а також тонкої термоусадкової плівки. Композиції із застосуванням полівінілхлорид них (ПВХ)-плівок для пакування харчових продуктів виготовляють АТ Донецький хімзавод, ВАТ Слов'янський завод «Торепласт» [4].

ВО «Укрпластик» пропонує ПВХ-плівки зі «стреч-ефектом» і «твіст-ефектом» марки «Термові» для упаковки свіжого м'яса, птиці, овочів і фруктів, сиру, напівфабрикатів, булочних і кондитерських виробів. Пріоритетне виробництво полімерної тари обумовлено тим, що значна частина вітчизняної та імпоротної техніки розрахована на використання полімерних матеріалів.

Виробниками полімерних пакувальних матеріалів в Україні є спеціалізовані заводи з переробки пластмас: Київський, Харківський, Прилуцький і Сімферопольський, які випускають

продукцію різної ширини і товщини, з друкованим малюнком і без нього, в тому числі термоусадкову, а також мішки і пакети на основі поліетиленової плівки. Поліпропіленові мішки виготовляє ВКФ «Гала» (м. Дніпропетровськ) та СП «Житомир-Полісак». Видувну полімерну тару із поліетилену у вигляді пляшок, бочок, каністр місткістю до 5 л виробляють Харківський, Прилуцький, Луцький і Сімферопольський заводи [3].

Литу полімерну тару у вигляді банок виробляють Харківський, Прилуцький, Луцький і Сімферопольський заводи.

В останні роки Харківський завод став виробником пляшок із поліетилентерефталату (ПЕТФ), освоїв ряд нових видів пакувальних матеріалів, таких як розтягу вальні (стретч) плівки на основі поліетилену, поліетиленових мішків із застібкою.

Досить складним є освоєння випуску таких пакувальних матеріалів, як поліетилен низького тиску, алюмінієва фольга, біла жерсть та композити на основі ПВХ-плівки [5].

Україна має певні досягнення у виробництві склотари. Для повного забезпечення харчових підприємств склотарою передусім необхідна інформація про її потреби. Сьогодні в державі немає єдиного централізованого розподілу продукції між споживачами, що робить ринок збуту хаотичним.

Першочерговим завданням в Україні є оновлення склотарних виробництв, впровадження нового покоління склоформуєчого обладнання, зокрема лінійно-секційних машин типу ІС. У найближчі роки на Херсонському заводі скловиробів планується здати в експлуатацію цех по виготовленню склотари для продуктів дитячого харчування на трьох лініях ІС потужністю 135 млн. штук на рік. Заплановано також реконструювати виробництво пляшок на Костянтинівському і Херсонському заводах скловиробів, на Пісківському й Рокитнянському склозаводах впровадили чотири лінії ІС. Скляну упаковку різного призначення виготовляє Гостомельський склозавод [1].

Рациональним у збільшенні випуску сучасної склотари є налагодження тісної співпраці між харчовими підприємствами і виробниками склотари, що дасть можливість забезпечити конкурентоспроможність продукції та поєднати цикл виготовлення і реалізації.

В Україні для виготовлення різних видів нових упаковок необхідне і певне устаткування. У зв'язку з цим значна увага приділяється розробці важливого технологічного обладнання [4].

Вивчення виробничих та економічних аспектів виготовлення упаковки в нашій країні дозволяє зробити висновки. Маємо недоліки та позитивні моменти у розвитку цієї індустрії. Недоліком залишається недосконалість матеріально-технічної бази України у порівнянні з розвиненими країнами та недостатність державного фінансування пакувальної галузі. Поруч з цим, українська пакувальна галузь нині має сучасні новітні пакувальні матеріали, технології та устаткування. Помітний і той факт, що з розвитком ринкової економіки з'являються нові виробники високотехнологічної упаковки, поширюється система реалізації товарів, інтенсивно проводиться дослідницька робота.

Список використаних джерел

1. Сирохман І. В., Завгородня В. М. (2009). Товарознавство пакувальних товарів і тари : підручник. К.: Центр учбової літератури. 616 с. URL: <https://studfile.net/preview/5119142/> (дата звернення 01.05.20).
2. Виробництво промислової продукції за видами. *Головне управління статистики у м. Києві* : веб-сайт. URL: <http://kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=2655&lang=1> (дата звернення 02.05.20).
3. Стан і тенденції розвитку пакувальної індустрії в Україні і світі. *Studwood* : веб-сайт. URL: https://studwood.ru/2541817/tovarovedenie/stan_tendentsiyi_rozvitku_pakuvalnoyi_industriyi_ukrayini_sviti (дата звернення 02.05.20).
4. Стан і тенденції розвитку пакувальної індустрії в Україні та світі. *Uchika* : веб-сайт. URL: <http://uchika.in.ua/1-stan-i-tendentsiyi-rozvitku-pakuvalenoyi-industriyi-v-ukrayin.html> (дата звернення 01.05.20).
5. Волошина, С.В., Калініченко Д.Р. (2017). Товарознавство (Непродовольчі товари). Частина 1. Товарознавство господарських товарів : курс лекцій. Кривий Ріг. 139 с. URL: http://elibrary.donnuet.edu.ua/1556/1/2017_KL_Voloshyna_TNT1_bac.pdf (дата звернення 03.05.20).

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПОШУКУ ВТОРИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ІНТЕРНЕТІ

Інтернет містить у собі величезний інформаційний простір практично з усіх галузей знань та життєдіяльності суспільства, динамічно розвивається, представляє більшість провідних фірм світу та широкі маси користувачів, формує нові рушійні економічні сили та є найбільш привабливою сферою для інвестицій венчурного характеру [1, с.7].

Під час діяльності будь-якого підприємства необхідна інформація для прийняття тих чи інших рішень, аналізу ринку, конкурентів тощо.

Вторинні дані складаються з інформації, яка вже десь існує та була зібрана для інших цілей. Джерела вторинної інформації поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішня інформація накопичується всередині фірми і може бути використана для проведення ситуаційного аналізу, дослідження динаміки розвитку фірми, визначення її конкурентних позицій тощо [2]. До внутрішніх джерел відносяться [3]:

1. звіти і інша інформація про стан ринків та збут, яка надходить від мереж продажу страхової продукції (агентів, інспекторів мережі, брокерів);
2. аналітична бухгалтерія (дає уявлення про структуру ціни продукції, її рентабельності);
3. бази даних по клієнтам компанії - дозволяють простежувати закономірності по рентабельності, тарифікації, регіональним аспектам збуту страхових продуктів;
4. бази даних по фізичним та юридичним особам, які не є клієнтами компанії, але становлять інтерес як потенційні страхувальники;
5. спостереження за конкурентами - допомагають виявити тенденції розвитку ринку;
6. спостереження експертів з оцінки ризику та укладення договорів страхування;
7. опитування посередників (брокерів);
8. оцінка ефективності реклами і громадських зв'язків.

Зовнішнє джерело інформації стосується того, що відбувається за межами організації. Така інформація може бути отримана у державних установ чи приватних постачальників інформації.

Зовнішні джерела вторинної інформації включають [3]:

- 1) матеріали законодавчого та інструктивного характеру;
- 2) звіти та доповіді дослідницьких центрів (відділень академій наук, університетів, інститутів, матеріали конференцій, семінарів тощо);
- 3) опубліковані звіти для акціонерів;
- 4) приватні та напівдержавні електронні бази даних за конкретними фізичними особам, що проживають на певній території;
- 5) звіти за результатами роботи фокус-груп;
- 6) бази даних різних міністерств і відомств;
- 7) аналіз відкритих друкованих матеріалів та реклами страховиків;
- 8) публікації асоціацій маркетингу.

Первинними інструментами пошуку вторинної інформації в інтернеті виступають пошукові системи, які значно полегшують роботу в інтернеті і допомагають швидко знайти потрібну інформацію. Рейтинг пошукових систем в Україні наведений на рис. 1.

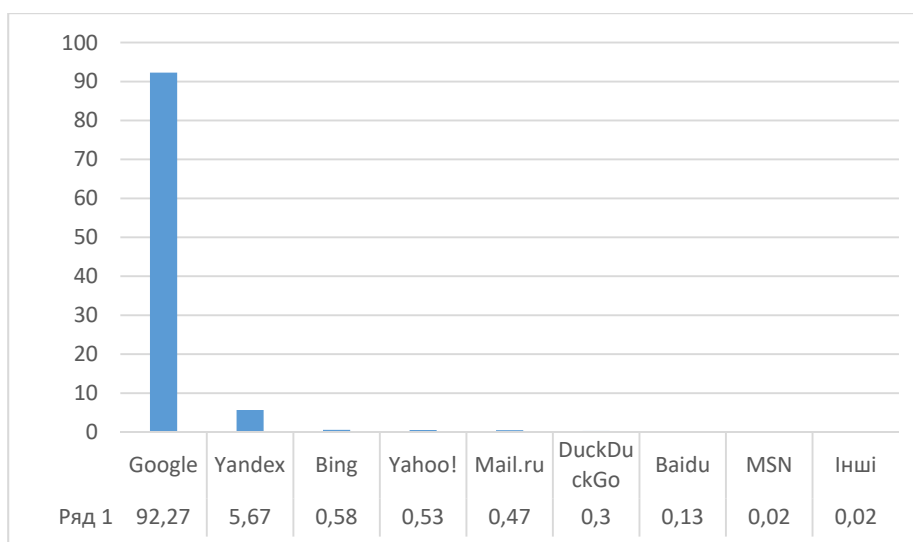

Рисунок 1 – Рейтинг пошукових систем в Україні станом на 2019 [4]

Коротко розглянемо лідера серед пошукових систем в Україні. Google – здійснює пошук по сайтах (є можливість пошуку по україномовних сайтах); пошук документів в форматах PDF, DOX та ін.; пошук картинок, відео, новин, пошук по картинках; пошукова система доступна на 150 мовах світу.

Закон Мура свідчить, що здатність до обробки цифрової інформації збільшується експоненціально з плином часу. Тому все частіше з'являються нові інструменти пошуку інформації, які дозволяють більш точно та ефективно проводити маркетингові дослідження.

Більш сучасні та цілеспрямовані інструменти пошуку наведені в табл. 1.

Таблиця 1 – коротка характеристика інструментів пошуку вторинної інформації в інтернеті*

Назва	Посилання	Опис
Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ) або Stock market infrastructure development agency of Ukraine (SMIDA)	https://smida.gov.ua/	Інформаційна система, яка містить повну інформацію про учасників фондового ринку, а також факти правопорушень на фондовому ринку емітентами цінних паперів
YouControl — аналітична система для аналізу ринків, ділової розвідки та розслідувань	https://youcontrol.com.ua/	Система формує повне досьє на кожен компанію України на основі відкритих даних, відстежує зміни в державних реєстрах та візуалізує зв'язки між афілійованими особами.
Website Traffic Statistics & Analytics	https://www.similarweb.com/	Інструментарій для всебічного аналізу як власного сайту, так і проведення розвідки по конкурентам
WebSite-Watcher	https://www.aignes.com/	Інструмент автоматизує процес пошуку за допомогою моніторингу обраних веб-сторінок, а також відправляє миттєві оновлення, як тільки на сайті відбуваються зміни
Internet Archive	http://archive.org/web/	Сайт дає можливість подивитися архівні версії веб-сторінок в будь-який момент часу

* Систематизовано автором

Таким чином, можна зробити висновок, що інформація – це ресурс, з яким працює маркетолог. Конкуренентоспроможність сучасного спеціаліста на ринку праці полягає в знанні основних інструментів пошуку вторинної інформації в інтернеті та ефективному використанні даних джерел.

Список використаних джерел

1. Литовченко І. Л. Інтернет-маркетинг. Навчальний посібник – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 332 с.
  2. Старостіна, Алла, and Ольга Пригара. "Вторинна інформація в національних і міжнародних маркетингових дослідженнях." (2012).
  3. Стыцюк, Р. Ю., and О. А. Артемьева. "Финансовый маркетинг." (2013).
  4. Найпопулярніші пошукові системи в 2019 : веб-сайт URL: <https://marketer.ua/ua/search-engine-stat-2019/> (дата звернення: 12.05.2020).
-

Скляр І. С., студентка групи МР-191
Науковий керівник – **Забаштанська Т. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ

З року в рік туристів в усіх куточках світу стає все більше. Тому наразі в кожній країні створенні умови з надання послуг для проживання, харчування та туристичної діяльності, такі як готельні підприємства.

Готель – це підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що має складатися з шести і більше номерів та надає послуги з тимчасового проживання з обов'язковим обслуговуванням. Порядок встановлення категорій готелям визначається Кабінетом Міністрів України;

Готельними послугами є дії підприємства з розміщення відвідувача шляхом надання номера для тимчасового проживання в готелі, а також діяльність, пов'язана з розміщенням та тимчасовим проживанням. Готельна послуга складається з основних та додаткових послуг, що надаються споживачу відповідно до категорії готелю.

Готельний бізнес – це вид діяльності з надання туристичних послуг у вигляді проживання, харчування та різних видів екскурсійного сервісу.

Аналогічні засоби розміщення – це установи будь-якої організаційно-правової форми власності, що формуються з номерів та надають обмежені готельні послуги, включаючи щоденне заправлення ліжок, прибирання кімнат та санвузлів [1].

Якість готельних послуг України регулюють правова та нормативна бази. Правову базу забезпечують Закони України «Про туризм» від 15.09.1995р. № 324/95-ВР і Законом України «Про стандартизацію» від 05.06.2014р. № 1315-VII.

У туристичній сфері, щодо якості та рівня готельних послуг, в основі лежить Закон України «Про туризм». Він є основою для створення цілого комплексу галузевих нормативно-інструктивних документів, що регламентують конкретні аспекти туристичної діяльності, до якої входить і готельний бізнес. В окремих розділах встановлені основні принципи сертифікації та стандартизації туристичної діяльності, мета сертифікації товарів, робіт і послуг у сфері туристичної діяльності [3].

Щодо конкретно готельної справи, більш точним є Закон України «Про стандартизацію». Він визначає економічні та правові основи щодо сертифікації та стандартизації та встановлює організаційні форми їхнього безпосереднього функціонування втратив чинність. До нормативних документів стосовно стандартизації належать: Державні стандарти України (ДСТУ); Галузеві стандарти (ГСТУ); стандарти науково-технічних та інженерних товариств, спілок України (СТТУ); технічні умови України (ТУУ); стандарти підприємства (СТП).

У даному переліку національні стандарти містять обов'язкові й рекомендовані вимоги. До обов'язкових умов належать: положення які будуть забезпечувати технічну єдність під час розроблення, виготовлення й експлуатації продукції; вимоги техніки безпеки та гігієни праці з посиланням на відповідні санітарні норми і правила; метрологічні норми, правопис, вимоги та положення, що гарантують достовірність і єдність вимірювань; вимоги, які

гарантують безпеку продукції (послуг) для життя, здоров'я та майна громадян, її сумісність і взаємозамінність, охорону довкілля [1].

Стандартизація якості послуг, які надаються готельними установами – це методика підвищення якості надання послуг, вимоги контролювання та оцінювання якості всіх видів обслуговування, що мають надаватися споживачу. Ці дії спрямовані на відповідність стандартам ISO 9000, що встановлюють вимоги якості на міждержавному рівні. Для дотримання якості ISO 9000 існують такі вимоги: певна матеріальна база готелю, що відповідає вимогам; Сформульоване та чітко управління всім підприємством та якістю обслуговування підприємства; Висока кваліфікація робітників, що чітко виконують обов'язки.

Закон України «Про туризм» встановлює обов'язкове проходження сертифікації готельними установами (готелі, туристичні бази кемпінги, мотелі і т. п.), що формулює правила та норми у вигляді документа з юридичної чинності. Її здійснюють з метою: гарантії стосовно дотримання вимог охорони довкілля, безпеки екології; неможливої реалізації робіт, послуг та товарів, що є небезпечними для навколишнього середовища та безпосередньо споживачів цих послуг та їх майна. Проведення сертифікації, як один з маркетингових заходів задля конкурентоспроможності та залучення клієнтів.

Сертифікацію готельних послуг в Україні можуть здійснювати лише органи сертифікації готельних послуг, а саме Міністерство економічного розвитку і торгівлі. Сертифікати та ліцензії видає комісія цих установ в термін 10 днів з моменту заяви на отримання сертифікату, шляхом обстеження приміщень, контролю належної кваліфікації персоналу, оцінювання якості послуг, умов проживання та безпеки та продовжує технічний нагляд в разі рішення про надання сертифікату відповідності. Подібні заходи проводяться в разі потреби готельним підприємством отримати відповідну категорію, або підвищити вже існуючу. Такий документ видається терміном не більше ніж на 3 роки [3].

Дія сертифіката відповідності й ліцензійної угоди може бути призупинена у випадках коли: умови, що гарантують безпеку не відповідають потрібним стандартам, невідповідності послуг, що мають відповідати категорії готелю, без попередження органів сертифікації вносяться зміни до технологічну та нормативну документації, при виявленні надходження скарг щодо якості надання послуг, затверджених відповідним документом [2].

Готельні підприємства, що здійснюють роботу без наявності сертифіката відповідності підлягають штрафним санкціям, що затвердженні законами України.

Основною особливістю регулювання готельного бізнесу в Україні є велика кількість нормативно-правових актів, що врегульовують всю сферу обслуговування. Основними з них є Закон України «Про туризм» від 15.09.1995р. № 324/95-ВР і Закон України «Про стандартизацію» від 05.06.2014р. № 1315-VII, що встановлюють правові та організаційні засади стандартизації в Україні і спрямований на забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері туризму.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995р. № 324/95-ВР : *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.
2. Закон України «Про стандартизацію» від 05.06.2014р. № 1315-VII. *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>.
3. Мальська М.П., Пандяк І.Г., Занько Ю.С. Організація готельного обслуговування : підручник. К. : Знання, 2011. 366 с.

МОБІЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО БІЗНЕСУ

Сучасний світ неможливо уявити без мобільних гаджетів та мережі інтернет. Майже всі люди різного віку дізнаються новини, спілкуються, купують товари, шукають потрібну інформацію, пізнають світ, безпосередньо через соціальні мережі та інші інтернет ресурси. Саме тому все більше компаній різних напрямків починають активно використовувати мобільний маркетинг.

Мобільний маркетинг - це ширше, аніж SMS-маркетинг, поняття, яке відноситься до сфери прямого маркетингу (direct marketing) і означає процес поширення маркетингової інформації на мобільні телефони та смартфони абонентів-споживачів не лише через текстові повідомлення (SMS), але і інші мобільні технології та, як правило, отримання від них зворотної реакції. До інструментарію мобільного маркетингу входять: короткі текстові повідомлення (SMS), мобільні сайти та програми (mobile apps), голосове автоматичне меню, доступне у тоновому режимі IVR (Interactive Voice Response), мультимедійні (фото, звук, відео) повідомлення MMS (Multimedia Message Service), локальний (до 10м) радіозв'язок між комунікаційними засобами (телефонами, ноутбуками і т.п.) Bluetooth.[1]

Наразі поняття мобільного маркетингу пов'язує його безпосередньо з мобільними пристроями. У мобільному маркетингу виділяються п'ять основних напрямків:

1) Мобільна реклама - комплекс заходів, націлених на залучення клієнтів через мобільні пристрої. До неї можна віднести: рекламу в інтернет додатках, відеореклама, медійна реклама, різні види мобільних повідомлень (рекламні SMS- і MMS- розсилки, SMS- хвости, ICB, USSD), спеціальна реклама в мобільних додатках та контекстна реклама(відображається під час пошуку на різних сайтах);

2)SMS-маркетинг – інформування клієнтів через SMS;

3)Програми лояльності для споживачів – мобільні картки лояльності, програми знижок;

4)Промо-додатки – створення спеціальних додатків для прямого просування потрібного бренду;

5) mSMM (mobile social media marketing) – мобільний маркетинг в соціальних мережах.

До основних тенденцій світового ринку мобільного маркетингу є: збільшення кількості смартфонів; зростання впливу соціальних мереж як на потенційних покупців так і на мобільний маркетинг; розвиток мобільного банкінгу та платіжних систем онлайн.

За період існування такого виду маркетингу, можна виділити певні трендові підходи до мобільного маркетингу:

1) Мобайл – це навігаційний матеріал у точках продажу. Більшу частину покупок здійснюють з комп'ютера, хоча шукають товари переважно на мобільних пристроях. В таких випадках компанії слід переконатися чи не застарілий їх сайт та чи зручно на ньому оформлювати покупки з мобільного телефону. Адже саме через них покупці довше затримуються на сайтах. Згідно з Forbes, пошукова видача Google віддає перевагу оптимізованим під мобільні пристрої ресурсам.

2) SEO-політика - процес коригування HTML-коду, текстового наповнення (контенту), структури сайту, контроль зовнішніх чинників для відповідності вимогам алгоритму пошукових систем, з метою підняття позиції сайту в результатах пошуку в цих системах за певними запитами користувачів. Чим вище позиція сайту в результатах пошуку, тим більша ймовірність, що відвідувач перейде на нього з пошукових систем, оскільки люди зазвичай йдуть за першими посиланнями.[2]

Така політика передбачає створення більш довгих ключових слів аби підвищити релевантність і результати пошуку. За даними онлайн-сервісу Ahrefs, 70% всього пошукового трафіку виходить від longtail-запитів(довгі ключові слова). Користувачі, які

використовують їх в пошуку, більш схильні зробити покупку, оскільки найчастіше вони шукають конкретний, потрібний товар. [3]

3) Візуальний контент. Відео-контент можливо дивитися з будь-якого пристрою та в зручний час. Також за даними Forbes, 90% клієнтів говорять, що відео допомагає їм приймати рішення про покупку, а 64% клієнтів говорять, що перегляд відео підвищує ймовірність їхньої покупки. [3]

4) Персоналізація. В сфері маркетингу важливим є не лише залучити нових клієнтів, а й утримати вже існуючих. Завдання базується на тому, щоб дізнатися вподобання та пріоритети потенційної цільової аудиторії та визначити способи комунікації аби допомогти клієнту здійснити покупку.

Головні переваги мобільного маркетингу:

1) мобільні пристрої дозволяють дізнаватися, знаходити та купувати товар в незалежності від часу або місця знаходження;

2) мобільні пристрої найкращий вид комунікацій між компанією та споживачем. Вони розглядаються як сильний засіб крос-маркетингових комунікацій;

3) мобільний маркетинг дає можливість для запуску інноваційних програм, націлених на кожного споживача. Таким чином відбувається залучення споживача без комерційного тиску на нього, а дає можливість зробити самостійний, зважений вибір.

Отже мобільний маркетинг в сьогоденні відіграє важливу роль у залученні клієнтів та утриманні вже існуючих, шляхом розповсюдження інформації в джерелах, яким потенційні споживачі надають перевагу та створення сприятливих і комфортних умов для зацікавлення товаром чи послугою та здійснення покупки. Такий вид маркетингу не стоїть на місці та швидко розвивається.

Список використаних джерел

1. Мобільний маркетинг. *Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3 (дата звернення: 12.05.2020).
2. Оптимізація для пошукових систем. *Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BF%D1%82%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%BF%D0%BE%D1%88%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85_%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC (дата звернення: 12.05.2020).
3. 5 трендів 2019 року в інтернет-маркетингу. URL: <https://promodo.ua/ua/blog/5-trendov-2019-goda-v-internet-marketinge.html> (дата звернення: 12.05.2020).
4. Рекламна компанія. URL: <https://raduga-duga.com.ua/uslugi/reklamnye-materialy/pos-materiali/mobajl/> (дата звернення: 12.05.2020).

Сміловець Д. О., студентка гр. МР-161

Науковий керівник: **Бабаченко Л. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ В СФЕРІ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

Динамічний розвиток суспільства та науково-технічний прогрес обґрунтовують виникнення інноваційних технологій у сфері гостинності. Інноваційна діяльність є фактично єдиним засобом, що забезпечує підтримку рівня конкурентоспроможності.

Важливими завданнями є вивчення існуючого рівня інноваційних технологій, серед яких слід виділити: аналіз тенденцій сучасного стану індустрії гостинності; виявлення сучасних тенденцій, технологій та напрямків розвитку гостинності. Як правило об'єктом вивчення є готелі, а предметом дослідження виступають інноваційні технології.

Багато вчених в своїх працях приділяли увагу питанням функціонування та розвитку туристичної сфери, а саме: Богданова Ж.А., Хаустова В.Є., Кравець А.В., Тягунова Н.М., Споріш О.А., Іржавська Л.В., Слюсарчук О.П., Семенов В.Ф. Деякі питання впровадження і оцінки інновацій у галузі гостинності розкривали вчені Новіков В.С, Федорченко В.К. [1].

В умовах жорсткої конкуренції готелі змушені шукати нові шляхи підвищення привабливості та доступності своїх послуг. [2]. Інноваційна діяльність має важливе значення

для виживання будь-якого підприємства або більш складної економічної системи в конкурентній боротьбі, а її масштаби й характер гарантують їх успішний розвиток. На даний час спостерігається стрімкий розвиток технологій в галузі гостинності. Саме тому дослідження цієї проблематики є актуальною на сьогоднішній день.

Застосовуючи стратегію інноваційного розвитку підприємства готельного бізнесу, необхідно дотримуватися таких етапів, як: постановка цілей і завдань інноваційної діяльності, формування інноваційної стратегії підприємства готельного бізнесу, дотримання інноваційної політики, довгострокове інноваційне прогнозування, розподіл ресурсів підприємства на його інноваційну діяльність, розробка стратегічних планів інноваційної діяльності готелю або готельного комплексу, застосування бенчмаркінгу, аналіз обраної стратегії [3].

Інноваційні технології впливають на конкурентоздатність готелю на сьогоднішньому ринку. Принципи впровадження інноваційних технологій у сферу гостинності, мають стати дієвим засобом забезпечення інноваційного розвитку в туристичній індустрії [4].

Матеріально-технічна основа підприємства індустрії гостинності є, з одного боку, вагомою причиною інноваційного розвитку, з іншого – його наслідком Інтелектуальний напрям інновацій полягає у використанні професійних здібностей працівників підприємства індустрії гостинності та створення умов для його розвитку.

Технологічний напрям передбачає використання передових технологій (комп'ютерні технології, мультимедійні технології, засоби електронної комерції та інші). Особливою умовою технологічного напрямку є використання систем.

Інфраструктурний напрям інноваційної діяльності індустрії гостинності полягає в організації та взаємодії окремих підприємств галузі, їх об'єднань, державних органів влади.

Останнім часом стають все більш популярними інноваційні капсульні готелі, які можуть забезпечити туристів лише найнеобхіднішим під час подорожі [5].

В умовах міжнародної конкуренції виникають певні організаційні інноваційні процеси в готельному господарстві, оскільки використання певних методів привернення персоналу, таких як лізинг, аутсорсинг та аутстафінг дає можливість готелю мати необхідну гнучкість в сучасних умовах. Розглянемо переваги від таких методів привернення персоналу (рис. 1).

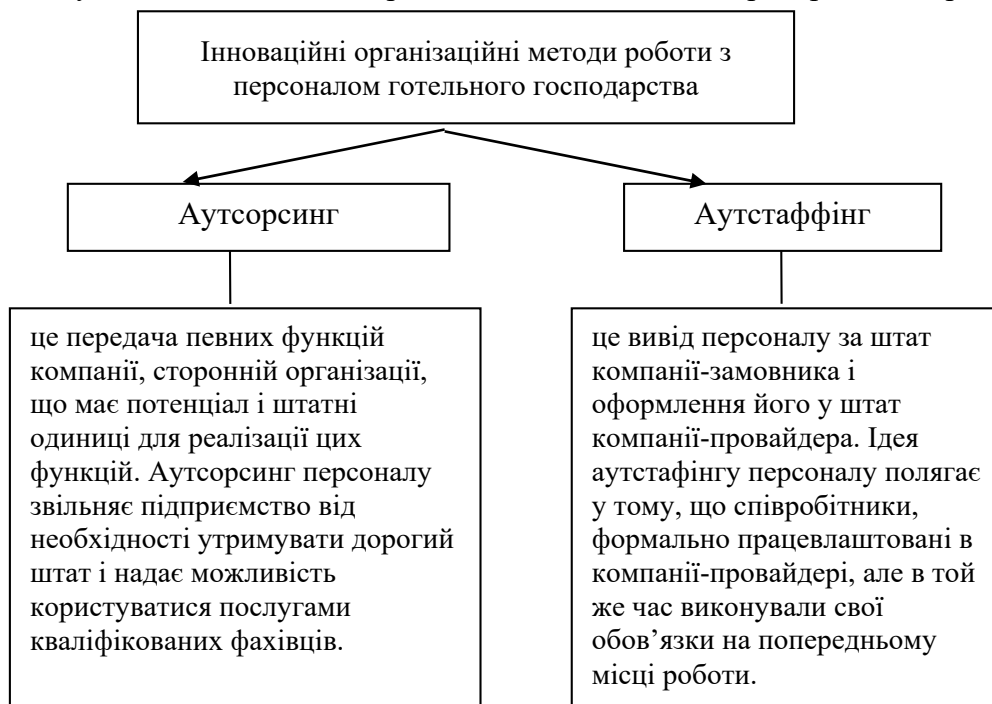

Рисунок 1 – Інноваційні організаційні методи роботи з персоналом готельного господарства*

* Сформовано автором на основі джерела [6]

Використання розглянутих методів роботи з персоналом готельного господарства дає можливість скоротити витрати на ведення документообігу, покращити якість виконання роботи, підвищити рівень керованості персоналом.

Деякі готелі, вивчаючи досвід країн Європи та США, розглядають варіанти залучення до роботи фрілансерів. Хоча застосування технології фрілансу несе певні загрози для кадрового потенціалу підприємства, оскільки: робітники, які працюють в таких умовах, вважають що це лише тимчасова робота і не керуються принципами відповідальності, лояльності. В готельних підприємствах у якості фрілансерів можна залучати фахівців з використання ІТ-технологій, маркетологів, у т. ч. по роботі в соціальних мережах, іміджмейкерів, фахівців з реклами та інших фахівців, які опосередковано мають відношення до надання готельних послуг, і в більшій мірі створюють необхідні умови для здійснення основного виду діяльності [6].

Отже, використання інноваційних напрямів розвитку індустрії гостинності повинно відбуватись у комплексі, що дасть можливість ефективно розробляти та впроваджувати інноваційні продукти. Застосування інноваційних технологій в роботі готелю, підвищує його конкурентоздатність та якість послуг, які пропонуються.

Список використаних джерел

1. Глебова А.О. Інноваційні технології у туристичній галузі - URL: http://tourlib.net/statti_ukr/glebova2.htm.
2. Барабаш С.В. Інноваційні технології в готельному бізнесі - URL: http://tourlib.net/statti_ukr/barabash.htm.
3. Черноусова Н.Ю. Основные направления внедрения инновационных технологий в сфере гостеприимства - URL: http://tourlib.net/statti_tourism/chernousova.htm.
4. Саненко Л.І. Принципи впровадження інноваційних технологій в готелях та їх переваги - URL: http://tourlib.net/statti_ukr/sanenko.htm.
5. ЗМІ показали найбільш інноваційні хай тек-готелі - URL: <http://ua.korrespondent.net/lifestyle/travel/3640849-zmi-pokazaly-naibilsh-innovatsiini-khai-tek-hoteli>.
6. Влащенко Н. М. Конспект лекцій з навчальної дисципліни „Інноваційні технології в готельному господарстві” (для студентів 5 курсу всіх форм навчання освітнього рівня магістр, спеціальності 241 – Готельно-ресторанна справа. Готельна і ресторанна справа) / Н. М. Влащенко; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. – 89 с.

Столенець Т. А., студентка гр. МР-171

Науковий керівник – **Москаленко В. А.**, к.е.н., доц.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВИДИ ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК БІЗНЕСУ

Інтернет-реклама полягає в необхідності вивчення та використання новітніх методів просування рекламних продуктів чи послуг, чому активно сприяє розвиток електронної комерції. Більшість представників бізнес-кіл починають переосмислювати свою комерційну діяльність і дедалі більше схилилися до використовування можливостей інтернет-простору, який є інструментом для отримання високого прибутку, за допомогою інтернет-маркетингу.

Електронний маркетинг - ефективний засіб рекламної діяльності, він має низку серйозних переваг, на відміну від інших видів реклами, хоча і вважається серед них наймолодшим. Перевага інтернет-реклами полягає і в легкому впливі на вузькі кола цільової аудиторії, на скороченні відстані між рекламодавцем та споживачем. Інтернет-реклама доволі часто буває прихована, вона не нав'язує товар чи послугу, а начебто радить скористатися ними, розмовляючи зі споживачами звичайною людською мовою, а не мовою маркетингу. Тому використання можливостей кіберпростору стає щодалі популярнішим, а ефективність від інтернет-реклами зростає[1].

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інтернет-технології набули широкого розповсюдження в сучасному світі. Набуває все більшого значення розвиток бізнесу в мережі Інтернет. Останній дає змогу вийти на якісно новий рівень забезпечення зв'язків між бізнесовими структурами і споживачами. Разом з цим підвищується рівень потреб в

ознайомленні споживачів з можливостями Інтернет та наданні їм різного роду послуг з продажу товарів. Цим обумовлені потреби в Інтернет-рекламі. Інтернет-реклама є одним з найперспективніших сегментів рекламного ринку, який розвивається шаленими темпами. При цьому далеко не всі методи Інтернет-реклами є по-справжньому дієвими. Багато з них застаріли і вже не приносять бажаного результату рекламодавцям, які витрачають все більше і більше коштів на просування своїх продуктів у глобальній мережі. Відгук від реклами стає меншим, вона більшою мірою нервує споживачів, ніж сприяє позитивному сприйняттю (банери, спам, різноманітні поштові розсилки). За такого розвитку подій важливим завданням є пошук нових методів та інструментів для ринку Інтернет-реклами [2].

Інтернет - ідеальний засіб для створення реальних інтерактивних систем, необмежених у часі або рекламній площі, що визначає його як ідеальний засіб для створення іміджевої і товарної реклами. При цьому низька вартість контакту з аудиторією, яка в іміджевій рекламі не так важлива, визначає сервер інтернету як універсальний носій для цього виду реклами. На сьогодні підприємствам та організаціям відкриваються широкі можливості по використанню наступних видів інтернет-послуг:

1. Контекстна реклама - в цьому випадку рекламодавець "купує" у пошукової системи певні ключові слова. Наприклад, туристична фірма може купити слова "курорт", "готель", "тур". При здійсненні пошуку, запит якого містить одне з цих ключових слів. Користувач, крім посилань на сторінці побачить те що рекламує потенційний продавець.

2. Банерна реклама. Традиційно рекламні кампанії в інтернеті асоціюються з банерами. Банер - це прямокутне графічне зображення, розташоване на сторінці веб-сервера видавця, має гіперпосилання на сайт фірми-рекламодавця. Одним із ефективних рекламних методів є участь в обмінній мережі банерообміну. Принцип цього типу реклами полягає в тому, що певна компанія демонструє на веб-сторінках свого сайту банерну рекламу, а натомість отримує покази рекламних блоків на сайтах учасників банерної мережі. Використовуючи ці дані можна значно поліпшити ефективність рекламної кампанії та заощадити чимало коштів, що важливо для будь-якого підприємця. Крім того, банерообмінні мережі є найдешевшим інструментом інтернет-маркетингу для просування на ринку.

3. PR-методи. Розпочинаючи нову рекламну кампанію, бажано розіслати іншим виданням прес-реліз, що пояснює деякі аспекти кампанії та самого продукту. Якщо така торгівельна пропозиція є унікальною, то гарантованим буде широкий резонанс не тільки в мережевій пресі, а й у місцях неформального віртуального спілкування (конференції, чати).

4. Direct marketing. Найефективнішим видом реклами вважається персоніфіковане звернення до споживача. Розповсюдження рекламних повідомлень серед певного кола потенційних клієнтів - один із найпродуктивніших способів розповсюдження рекламної інформації. Цей спосіб має найбільшу кількість позитивних відгуків, та покупців. Основне правило - розсилання має бути розповсюдження інформації потенційним клієнтам. У такому разі актуальним буде спосіб - самостійна ініціатива клієнта, тому як він сам перейде по посиланню, якщо буде зацікавленим.. Сьогодні одним із найефективніших стає вірусний маркетинг. Проте цей напрям в Україні практично нерозвинений, але це не надовго [3].

5. Текстова реклама. Одним із популярних рекламних носіїв є текстовий блок. Але текстова реклама поступається перед банером тому, що графіка може значно ефективніше подавати об'єкт реклами, формувати і просувати імідж. Анімація банера привертає увагу та дозволяє за допомогою кадрів обіграти рекламні сюжети. До переваг використання реклами у форматі текстового блоку можна віднести низьку вартість розробки і показу[4]. На нашу думку, інтернет маркетинг, це один з найкращих способів розвитку бізнесу, адже саме інтернет дає можливість поширювати свою продукцію не лише в своєму місті, а по всій Україні, а якщо прикласти трохи зусиль то можна вийти на міжнародний рівень и продавати свою продукцію в інші країни.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що інтернет-реклама — це комплекс заходів у мережі, метою яких є привернення уваги широкої аудиторії, а те, яким чином це робиться не так важливо. Електронна комерція буде активно розвиватися, відкриваючи або

запозичуючи нові можливості для представлення рекламної інформації, бо інтернет — це сфера впливу, яка з кожним роком повертає до себе більшу кількість споживачів і невпинно зростає.

Список використаних джерел

1. Янченко Л.В., Ніколіна І.І. Економічне моделювання й аналіз Інтернет – технологій. URL: http://www.rusnauka.com/4_SND_2013/Economics/10_127180.doc.htm (дата звернення: 10.05.2020).
2. Грачева М. Маркетинговые исследования в Интернете - заказчики и заказы. Харьков, 2005. URL: (<http://www.inter.net.ru>) (дата звернення: 11.05.2020).
3. Дідух Д.І. Інтернет-реклама як складова електронного бізнесу. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2351> (дата звернення: 11.05.2020).
4. Інькова, Н. А. Современные интернет-технологии в коммерческой деятельности: учеб. пособ. Москва: Омега, 2007. 420 с.

Суханова В. В., студентка гр. ЗММРп-181
Науковий керівник – **Бабаченко Л. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

Конкуренція на ринку готельних послуг змушує підприємства готельно-ресторанного бізнесу та туризму при обслуговуванні туристів та інших категорій громадян забезпечувати достатній рівень комфорту проживання та постійно тримати на високому рівні рівень сервісного обслуговування клієнтів, пропонувати широкий вибір додаткових та супутніх послуг, в тому числі інформаційних, побутових, посередницьких, послуг бізнес-центру, організації дозвілля. На даний час достатньо повільно відбувається підвищення якісних параметрів обслуговування у готельному господарстві України. Разом з тим розвивається нова мережа готелів високої категорії обслуговування, які налаштовують свою діяльність у відповідності зі світовими стандартами.

Найважливішим елементом соціальної сфери є готельний і ресторанний комплекс, що дає можливість підвищити ефективність суспільного виробництва і відповідно, призводить до зростання життєвого рівня населення.

Сучасний стан розвитку світового господарства спричинив певний ряд економічних тенденцій, що вплинули на взаємодію маркетингу і логістики. Великого значення набуває переорієнтація на поділ по цільових пріоритетних сегментах та задоволення індивідуальних запитів клієнтів, а не стандартне обслуговування. Також відбуваються зміни в конкурентній боротьбі, де проходить переналаштування на взаємодію у формі стратегічних альянсів. Творчий потенціал та ініціатива працівників виходять на перший план, оскільки відбувається передача частини повноважень та функцій вищих ланок менеджменту підприємств готельного господарства до нижчих [1].

Ринкова концепція управління маркетингом готельного продукту передбачає задоволення потреб туриста в подорожах і відпочинку.

Метою системи готельного маркетингу становить:

- підвищення рівня споживання готельного продукту;
- досягнення максимальної споживчої задоволеності;
- надання максимально різноманітних асортиментів готельного продукту;
- максимальне підвищення якості відпочинку та рекреації [2].

Виконання завдань у сфері готельних послуг передбачає:

- обґрунтування необхідності надання готельних послуг шляхом виявлення існуючого або потенційного попиту на них;
- організацію дослідницьких робіт з розробки проектних турів або інших послуг, що відповідають потребам клієнтів;

- координацію й планування організаційної маркетингової стратегії просування й продажу готельного продукту та фінансової діяльності готелів;
- удосконалювання методів маркетингової стратегії продажу готельного продукту і просування на ринку;
- регулювання всієї діяльності готелів для досягнення генеральних цілей бізнесу.

Маркетинг у сфері готельно-ресторанного бізнесу та туризму - є заключним поняттям циклу індустрії готельного бізнесу; це робота з ринком для здійснення обмінів, мета яких задоволення рекреаційних потреб і запитів людей.

Пошук покупців; визначення їхніх потреб; планування відповідних продуктів готельного бізнесу та їх продажів; перевезення туристів до місця споживання; ціноутворення; організації сервісу; рекламування все це відноситься до процесу обміну.

Вчені проводять дослідження понять маркетингу у сфері готельних послуг та вкладають в нього важливий зміст. Серед таких вчених швейцарський маркетолог Е. Кріппендорф, який формулює поняття маркетингу готельного бізнесу так: «це систематична зміна й координація діяльності підприємств готельного бізнесу, а також приватної й державної політики в області готельного бізнесу, яка здійснюється за регіональними, національними або міжнародними планами. Мета таких змін у тому, щоб якнайповніше задовольнити потреби певних груп споживачів, враховуючи при цьому можливості отримання відповідного прибутку» [3]. Наступний автор Д.К. Ісмаєв дає визначення даного поняття: «Маркетинг є системою торгово-виробничої діяльності, спрямованої на задоволення індивідуальних потреб кожного споживача на основі виявлення й вивчення споживчого попиту з метою одержання максимального прибутку» [3].

Розглянемо невід’ємні складові частини маркетингу у сфері готельно-ресторанного бізнесу та туризму:

- передбачення й прогнозування попиту, що стає можливим тільки завдяки постійному вивченню туристів з погляду їхніх потреб;
- управління попитом здійснюється шляхом стимулювання споживачів до придбання готельного продукту, що надається підприємством готельного бізнесу;
- задоволення попиту як з погляду функціональних характеристик готельного продукту, так і забезпеченням безпеки, після продажного обслуговування.

Розробка, просування й реалізація готельного продукту, яка орієнтується на виявлення потреб клієнтів відноситься до маркетингу у сфері готельних послуг.

Розглянемо основні елементи готельного продукту (рис. 1)

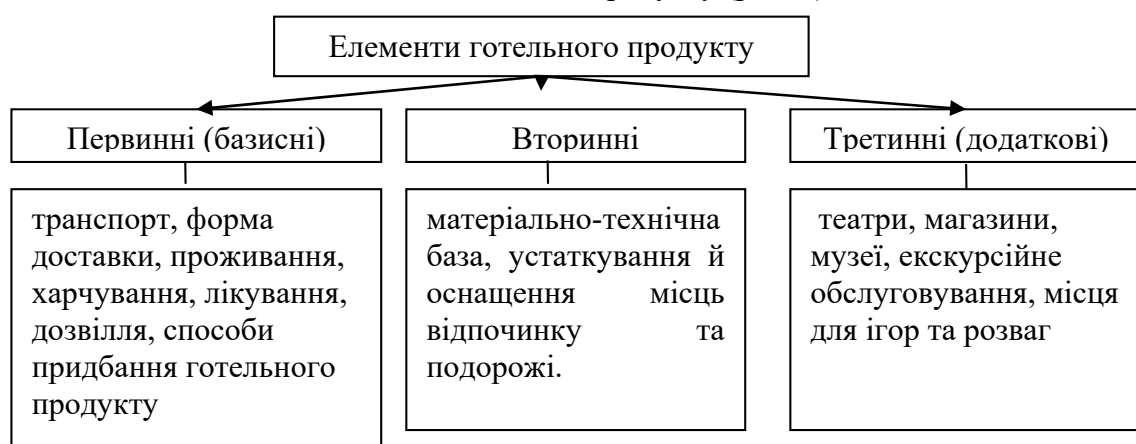

Рисунок 1 – Елементи готельного продукту*

* сформовано автором на основі джерела [4].

Узагальнюючи вище викладене, слід зазначити, що здійснюючи аналіз готельного продукту за основними складовими, важливо враховувати, що всі вони повинні забезпечити готельному продукту споживчу цінність. Готельний продукт завжди розглядається як

сукупність споживчої вартості з рекреаційним ефектом, що виражається у конкретних готельних і курортних продуктах, які зроблені й наявні в даний період для споживання певним природним і суспільним середовищем.

Список використаних джерел

1. Маркетинг готельного продукту - URL: <http://tourism-book.com/pbooks/book-37/ua/>.
2. Страшинська Л.В. Маркетинг готельного і ресторанного господарства / Л.В. Страшинська. - К.: НУХТ, 2011. - 89 с.
3. Маркетинг турпродукту: підручник [Електронний ресурс] / Ю.О. Карягін, З.І. Тимошенко. Т.О. Демура, Г.Б. Мунін. - К.: Кондор, 2009. - 394 с. - URL: https://tourlib.net/books_ukr/karyagin.htm.
4. Дурович А.П. Маркетинг в туризмі [Електронний ресурс]: учебное пособие / А.П. Дурович. - Минск: Новое знание, 2003. - 496 с. – URL: https://tourlib.net/books_tourism/durovich_MT.htm.

Тачкіна В. О., студентка гр. ЗМРТ-191
Науковий керівник – **Рябов І. Б.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ В ФАРМАЦЕВТИЧНІЙ ГАЛУЗІ

Як відомо, маркетинг (англ. marketing) – це діяльність, спрямована на досягнення цілей підприємств, установ, організацій шляхом формування попиту та максимального задоволення потреб споживачів [1]. У широкому сенсі призначення маркетингу полягає в «визначенні та задоволенні людських і суспільних потреб». Загалом визначень маркетингу на сьогоднішній день багато. Але пам'ятаючи про те, що будь-яке визначення має бути, як постріл: коротке і точно відображати суть поняття, хочеться зупинитися лише на: «Маркетинг – це отримання прибутку із задоволення споживачів» [2]. Потреби і запити відносяться до основних понять маркетингу. Ще А. Маслоу ноголошував, що саме вони виступають рушійною силою діяльності людини. Потреби виливаються в конкретні бажання, які з урахуванням фінансових можливостей формують попит на конкретні продукти [3].

Доведено, що маркетинг – це один з найбільш важливих і дієвих інструментів збільшення ефективності будь – якої діяльності і фармацевтичних підприємств, зокрема.

Медичний маркетинг набагато більш тонка наука, ніж реклама продуктів харчування або автомобілів. Важливо не тільки креативно подати ідею і призначення певного препарату, а й залучити покупців до аптечної продукції. Пропаганда здорового способу життя та своєчасне лікування захворювань останній час все більше турбує більшість людей. Просування лікарських засобів вимагає акуратності – деякі препарати забезпечені стабільним попитом завдяки специфіці дії або необхідності при певних хронічних або сезонних захворюваннях, наприклад антигістамінні або протизастудні.

У рекламі лікарських засобів можна висвітлити цільове захворювання не як ваду, а як звичайну проблему, що вимагає якнайшвидшого вирішення.

Маркетинг фармацевтичної продукції має на увазі комплексний і делікатний підхід до розробки бренду ліків. Кожен препарат важливо презентувати як ефективне, зручне для застосування і безпечний засіб лікування захворювань. Розглянемо основні моменти в промоції лікарських препаратів. .

1. Властивості і призначення ліки. Ключовий пункт в фармацевтичному маркетингу, так як більшість людей відвідують аптеки не в пошуках найдешевшого варіанту, а найефективнішого. Комплексні препарати багатоцільового дії мають довгий список властивостей: «знеболюючий ефект», «тривалу дію», «анестезуючу дію», «зниження артеріального тиску» і т. д.

2. Переваги препарату. Зручність застосування, збільшений об'єм упаковки, широкий спектр дії або фруктовий смак може стати одним з переваг, акцент на якому приверне додаткових покупців.

3. Цінність – у різних препаратів різна цільова аудиторія. Інсулін або інші життєво важливі лікарські засоби забезпечені стабільною кількістю покупців, і все одно конкурують між собою. Сегмент протизастудних і антигістамінних засобів вимагає креативного підходу, так як попит піддається сезонності.

Одним з найважливіших етапів стратегічного маркетингу лікарських засобів, на думку автора, є робота з цільовою аудиторією. Цільова аудиторія – не тільки покупці, але і фармацевти з медиками. Понад 70% безрецептурних ліків купуються за порадою лікаря, тому важливо провести широку інформаційну кампанію серед широкої кількості медичних установ і аптек. Від відповіді на банальне запитання в аптеці: «А що порадите ви?» залежить левова частка продажів препаратів в самих затребуваних фармакологічних групах – ліки від застуди, алергій, засобах для нормалізації травлення, кремів і мазі від опіків і порізів. Досвідчений лікар або фармаколог звертатиме мало уваги на рекламу по ТБ, в Інтернеті або на яскраву упаковку – він буде радити найбільш ефективні ліки в потрібному ціновому діапазоні.

Тому вважаємо, що стратегія просування фармацевтичних товарів і брендів повинна включати в себе не тільки популяризацію препарату серед покупців, але і просування серед працівників охорони здоров'я.

Звичайно є проблеми фальсифікованих і небезпечних для життя продуктів, надмірних націнок – все це є прямим порушенням закону (наприклад, «Про захист прав споживачів», «Про рекламу» тощо).

Ще один рекламний трюк – створення міфів, тобто рекламні звернення містять або помилкові твердження, або факти, які не відомі більшості споживачів і приймаються як істина.

Актуальним є питання етики, адже застосовуючи деякі маркетингові прийоми, можна змусити купити споживача продукт. Але, помилившись в своїх очікуваннях, та не задовольнивши свої потреби, людина ніколи більше не захоче мати справу з кампанією. Більш того, неприязнь до даної кампанії окремого споживача проявиться в геометричній прогресії: він поширить негативну інформацію серед своїх знайомих, а ті, в свою чергу, – серед своїх. І «чорний» PR може поховати всі маркетингові зусилля.

Таким чином, роль маркетингу в фармації полягає в тому, що його інструментарій – єдиний фактор впливу на поведінку споживача задля стимулювання збуту фармацевтичної продукції підприємства.

Список використаних джерел

1. Маркетинг. *Вікіпедія* : веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Маркетинг> (дата звернення: 24.04.2020).
2. Котлер Ф., Армстронг Г. (2003). Основы маркетинга. 9-е изд. Пер. с англ. М.: Вильямс. 1200 с.
3. Маслоу А. (2002) Мотивация и личность. 3-е изд. Санкт-Петербург: Питер. 478 с.
4. Пучинина Т.Н., Моргунов В.А. (2003). Борьба за кошелек. Основы маркетинга фармацевтических товаров. *Consilium provisorium*: Т. 03. № 4.
5. Стратегія просування бренду ліків. *Koloro* : веб-сайт. URL: <https://koloro.ua/ua/blog/brending-i-marketing/strategiya-prodvizheniya-brenda-lekarstv.html> (дата звернення: 24.04.2020).
6. Нужен ли маркетинг в фармации? *Аптека* : веб-сайт. URL: <https://www.apteka.ua/article/1809> (дата звернення: 24.04.2020).
7. Олексенко Р. І., Краскова І. О., Поліщук М. М. (2011). Функції та роль маркетингу в сучасних умовах господарювання. *Ефективна економіка*. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=777> (дата звернення: 24.04.2020).

Фесюн К. К., студентка гр. МРТ-191
Науковий керівник: **Москаленко В. А.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ГЕНЕЗИС ТА РОЗВИТОК НАУКИ ПРО МАРКЕТИНГ

Маркетинг як наука та інструментарій бізнесу є результатом теорії й практики різних шкіл. Він розвивався в результаті колективної творчості підприємців, менеджерів, науковців різних країн, які діяли в конкретних політичних і соціально-економічних умовах.

Великий внесок у розвиток науки про маркетинг зробили такі науковці Б. Берман, Г. Болт, Г. Багієв, М. Брук, А. Вайман, Д. Гарднер, Е. Голубков, Дж. Еванс, П. Друкер, Г. Крилова, Ф. Котлер, Ж. Ламбен, Ф. Новіков, Е. Уткін, Ю. Ципкін та ін.

Перші елементи маркетингу з'явилися у середині XVII ст. До цього періоду виникають різні форми натурального обміну товарами, потім отримують розвиток перші елементи маркетингової діяльності, такі, як реклама, ціна, збут. Перші принципи маркетингу найбільш явно застосовували вже в 1650 р. у Японії [1].

Створення основних інструментів маркетингу – дослідження та аналіз ринку, принципи формування цін, організація сервісної політики — пов'язують з ім'ям С. Маккорміка (1809-1884 рр.).

Дослідження виникнення маркетингу як концепції управління та філософії бізнесу свідчить, що більшість авторів вважає місцем появи термінологічного поняття «маркетинг» США початку XX ст., коли було прочитано курси В. Креузі «Маркетинг продуктів компанії» та Р. Ватлер «Методи маркетингу».

У 1908 р. у США почали діяти організації, які займалися дослідженням кон'юнктури ринку, попитом на товари та ін., а з 1911 р. відбулися зміни в організаційній структурі управління певних компаній – відокремилися служби маркетингу. Більшість дослідників пояснюють створення маркетингу як науки й теоретичної концепції з метою можливості посилення впливу на ринок і споживача в період стрімкого розвитку монополії, зростання обсягів виробництва товарів, розширення асортименту на початку XX ст. у США.

Звідси, на думку багатьох науковців, і бере початок маркетинг як система практичних прийомів та заходів, спрямованих на досягнення успіху на ринку, і як наука зі специфічним предметом досліджень.

У 1911 р. інтерес до аналізу менеджменту виявив Федорик У. Тейлор у праці «Засади наукового управління» [2]. Однак основоположником маркетингового підходу до менеджменту в країнах з ринковою економікою з 1920-х років вважається американський економіст Пітер Драккерз його тезою: функція бізнесу – це інновація та маркетинг [3]. Дослідження вченого покладено в основу нового мислення у сферах фінансів, менеджменту, маркетингу. Він вивчав основні джерела прибутку та витрат підприємства з позицій зовнішнього оцінювача – споживача.

Починаючи з 1948 р. маркетинг почали розглядати як здійснення різних видів господарської діяльності, які дозволяють спрямувати потік товарів і послуг від виробника до кінцевого або проміжного споживача. Як система маркетинг створювався під впливом розвитку монополій, котрі потребували більш масштабного та глибокого дослідження ринку й більш досконалої організації діяльності підприємств на ринку.

У 1960 р. було запропоновано модель, яка пояснювала зміст маркетингу (модель «чотирьох Р» Джерома Маккарті). У ній виокремлювалися чотири основних складових маркетингу: товар (product), ціна (price), збут (place), реклама стимулювання (promotion). Ця модель започаткувала теоретичні дослідження в галузі маркетингу.

Поняття маркетингу пов'язують з будь-якою діяльністю у сфері ринку, при цьому посилають ся на походження та переклад слова «маркетинг» (від англ. market – ринок, -ing – підкреслює активну діяльність). Однак існуючі визначення маркетингу з часом переросли дослівне значення.

Використання історичного підходу до аналізу суспільної думки в бізнесі вперше запропонував Ф. Котлер у роботі «Маркетинг. Загальний курс». Таким чином, в історико-економічній ретроспективі розглядалися етапи розвитку маркетингу з позицій концепцій. Концепція поліпшення виробництва, згідно з якою основою стабільного положення підприємства на ринку певного товару буде слугувати його розповсюдженість і доступність за ціною. Тому бізнесмену слід сконцентрувати увагу на всебічному вдосконаленні виробництва та зумовленому цим зменшенні собівартості виробленої продукції, а також на підвищенні ефективності системи розподілу.

Концепція поліпшення товару стверджує, що основою прихильності споживачів до товару буде його висока якість, зумовлена відмінними експлуатаційними характеристиками. Тому основою діяльності підприємства повинне бути постійне удосконалення товару. Концепція маркетингу орієнтована на те, що перспективи досягнення цілей підприємства перебувають у прямій залежності від повноти і якості визначення потреб споживачів та забезпечення очікуваного їх задоволення більш ефективними, ніж у конкурентів, засобами.

Концепція соціально-етичного маркетингу передбачає необхідність вивчення потреб та інтересів цільових ринків, забезпечення бажаного рівня їх задоволення більш ефективними засобами, ніж у конкурентів, з одночасним збереженням і підвищенням добробуту як окремого споживача, так і суспільства в цілому [4].

А. Самлі та В. Єрмакович висвітлили еволюцію маркетингу в руслі процесу трансформації від авторитарного суспільства до ринково орієнтованої економіки у вигляді «чотирьох стадій»: авторитарна економічна система, директивна економічна система, змішана (трансформаційна система) і ринкова (інтегративна система) [5].

Суперечки стосовно розвитку маркетингової науки на території колишнього Радянського Союзу не дозволяють однозначно визначити період та її започаткування. Однак у дослідженнях, які були проведені російськими й американськими маркетингологами, є можливість простежити основні етапи її формування.

Вітчизняні автори вказують на наявність чотирьох етапів генезису маркетингу:

- 1) товарний – характеризується тим, що в центрі уваги перебувають товари та послуги, призначені для продажу;
- 2) інституціональний – акценти зміщуються на суб'єктів маркетингу – виробників, оптовиків, дрібних торговців, агентів та інших посередників;
- 3) функціональний – у центрі уваги постають процеси й функції маркетингу: продаж, купівля, стимулювання збуту, транспортування товарів, складування, ціноутворення;
- 4) збільшення зацікавленості щодо ринкової ефективності.

Проблемам маркетингу в Україні та проблемам формування й розвитку маркетингу присвячено роботи відомих науковців. Разом з цим у роботах теоретиків і практиків маркетингу висвітлено тільки той історичний період, який розпочався в Україні виданням у 1990 р. першого російськомовного підручника Ф. Котлера «Основи маркетингу». Поза увагою залишається «тіньовий» період, що розпочався в Україні ще від часу існування командно-адміністративної економіки. Досліджуючи процес виникнення й розвитку маркетингу в Україні, необхідно, по-перше, врахувати стан та етапи розвитку економічного середовища країни, від зовнішніх і внутрішніх факторів якого значною мірою залежать сутність маркетингової концепції та її складові; по-друге, етапи розвитку маркетингу пов'язувати з відповідними періодами розвитку економіки в країні; по-третє, еволюцію маркетингу в Україні розглядати у трьох напрямках: як наукову теорію ринку, як практику підприємницької діяльності, як напрям освітньої діяльності.

З огляду на етапи розвитку ринкової економіки в Україні процес становлення та розвитку маркетингу можна поділити на чотири періоди:

- соціалістичного маркетингу (70-ті роки ХХст.);
- маркетингу економічної перебудови (80-ті роки ХХ ст.);
- активного прориву маркетингу (90-ті роки ХХст.);
- новітнього маркетингу (2000 р. – теперішній час).

Маркетинг у деякому значенні є наукою виробництва, повністю підпорядкованою умовам і вимогам ринку, що знаходиться в постійному динамічному розвитку під впливом широкого спектра економічних, політичних, науково-технічних, соціальних та інших чинників. Фази еволюції теорії маркетингу збігаються з етапами розвитку ринкової економіки, причому на початку «підвищувальних періодів» великих циклів відбувається становлення нових форм маркетингу.

Список використаних джерел

1. Соломянюк М.Н. Еволюція теорії маркетингу. *Економіка і регіон*. 2012. № 4. С.210 – 213.
2. Мескон, М. Х. Основы менеджмента. Москва : Дело ЛТД, 1994. 702 с.
3. Peter, F. Drucker. People and Performance: The Best of Peter Drucker on Menegement. New York: Harper&Row, 1977. P. 19.
4. Романенко І. П. Трансформація маркетингу: соціально-етичний аспект. *Економіка промисловості*. 2010. № 4. С. 226-230
5. Samli, A. C. The Stages of Marketing Evolution in East European Countries / A. C. Samli, W. Jermakowicz // *Europen Journal of Marketing*. – 1983. – V. 17. – № 2. – P. 26-33.

Хоменко В. О., студентка гр. МР-71

Науковий керівник – **Рябов І. Б.**, доцент, к.е.н.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЕТИКА МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У PR ТЕХНОЛОГІЯХ

Спілкування як комунікативна діяльність включає в себе світ людських стосунків. Спілкування – це форма творчості, що допомагає дізнатися різну інформацію в тому числі й інформацію про той чи інший товар, його властивості та характеристику.

Спілкування передбачає обмін інформацією, тобто комунікації. Спілкування і комунікації не є тотожними поняттями, бо мають змістовні відмінності. Комунікація – це смисловий та індивідуально-змістовний аспект *соціальної взаємодії*; обмін інформацією у різноманітних процесах соціальної взаємодії. Спілкування ж передбачає не просто обмін інформацією, але й *обмін враженнями, душевними переживаннями, почуттями, емоціями, досвідом* [1]. Через це етика мовної комунікації є важливою у PR технологіях, тому що саме враження від використання того чи іншого товару надають найкращу рекламу для нього. Спілкування за змістом є поняттям більш ширшим і загальним, а комунікація – конкретним, яке означає лише один із його типів, тобто соціальну взаємодію.

Емоційний контакт є важливою передумовою нормально, результативного спілкування.

До важливих умов людського спілкування слід віднести й певні особливості людей за їх завдатками, психо-фізіологічними характеристиками. За психологічними особливостями люди поділяються на інтровертів – замкнених на себе, заглиблених в себе, самоспоглядальних, які здебільшого є індивідуалістами, а також на екстравертів – відкритих назовні, спрямованих до контактів, товариських, які є яскраво вираженими колективістами [3]. Інтроверти зазвичай не будуть розповідати про позитивні сторони того чи іншого товару, а ось про негативні якості зможуть розповісти. А ось екстраверти є гарними помічниками у PR технологіях та комунікаціях, вони будуть ділитися своїми враженнями, якими б вони не були, позитивними чи негативними. В залежності від співвідношення цих процесів виявляються такі антиподи проявів людської поведінки, як:

- а) сила і слабкість;
- б) рівноваженість і нерівноваженість;
- в) активність, рухливість і повільність, інертність.

В конкретних випадках на комунікантів впливає також їх самопочуття, стан здоров'я, настрої, що має властивість змінюватись.

Етика мовної комунікації реалізується в етикеті, під яким розуміють порядок мовної поведінки, встановлений в даному суспільстві, тобто спеціальні етикетні мовні формули або

стандарти належної мовної поведінки, засновані на нормах моралі, на національно-культурних традиціях народу.

Етика мовної комунікації реалізується в етикетних формулах мови, якими повинні керуватися люди протягом всієї розмови, починаючи з привітання і закінчуючи прощанням. У розгорнутому вигляді алгоритм розмови наступний: вітання – встановлення контакту – орієнтація в ситуації – обговорення проблеми – прийняття рішення – вихід з контакту [5].

Будь-яке спілкування починається з привітання та звернення, Які задають тон всій розмові. Тобто, те як ти привітаєшся в першу чергу відобразиться на заохоченні споживача до покупки.

Етап орієнтації в ситуації допомагає визначити стратегію і тактику спілкування, проявити інтерес і утягнути співрозмовника в коло спільних інтересів. Необхідно відразу з'ясувати, якою буде розмова і в залежності від цього будувати свою тактику розмови.

Залучити співрозмовника в активне обговорення питання, коли у нього може не бути особливого бажання, створити невимушену атмосферу спілкування - це велике мистецтво. Найефективніший прийом – присвоїти співрозмовнику бажане йому.

Ухвалення рішення і вихід з контакту залежатимуть від ходу розмови, при якому можуть бути вибачення, прохання, поради, пропозиції або відмова. Вибачення прийнято виражати прямо, в буквальній формі. Прохання висловлюють не буквальним висловлюванням, пом'якшуючи свою зацікавленість

Поради та пропозиції не варто висловлювати в категоричній формі, краще формулювати їх у вигляді делікатній рекомендації (Дозвольте звернути Вашу увагу на ... Ми б запропонували Вам ... Дозвольте порекомендувати Вам...). Формулювання відмови також повинно бути в рамках допустимого (Вибачте, але ми не можемо виконати Ваше прохання... Ми змушені відмовити Вам...). Зустрічні репліки доречні за умови вислуховування співрозмовника до кінця. Абсолютно неприпустимо перебивати партнера, вставляти різні зауваження, це вважається некооперативного стратегією. Зауваження краще формулювати у вигляді міркування[5].

Культура спілкування залежить значною мірою від практичного оволодіння людиною *нормами і правилами*.

Мета і цілі спілкування можуть бути дуже різноманітними; відповідно до них виділяють такі основні *типи спілкування*:

- *етикетний*, обумовлений звичаями ставлення до людей;
- *діловий*, де утворюються певні соціальні спільноти з метою виконання функціональних обов'язків;
- *товариський*, що формується на базі ділових стосунків, коли члени колективу сповідують принципи ціннісного визнання один одного, відчувають командну єдність, проявляють співучасть, підтримку, об'єднуються на основі як спільної справи, так і ідеї;
- *дружній*, що передбачає значно глибший рівень духовної єдності, особливу міцність стосунків на основі спільних інтересів, симпатії, а також психологічної сумісності, єдності ціннісних орієнтирів, готовності до безкорисливої підтримки, навіть самопожертви;
- *інтимний*, що передбачає не лише дружбу, але й кохання, високий рівень близькості, відповідальності, турботи за кожного із членів цілої сім'ї чи родини.

Американський психоаналітик Е. Берн виділяє такі *типи інтерацій* (від англ. *interaction*, лат. *inter* + *activus* – діючий), що означає безпосередню міжособистісну взаємодію ("*обмін символами*"), що використовуються у повсякденному спілкуванні:

- *ритуальна взаємодія*, яка побудована на звичних фразах на кшталт: "Привіт!", "Як справи?", "До зустрічі" тощо;
- *розважальна взаємодія*, яка супроводжується розмовами про різні життєві ситуації, якісь спільні актуальні події;
- *спільна цілеспрямована активність*, яка пов'язана із вирішенням спільних справ, плануванням зустрічі, порядку виконання тих, чи інших видів робіт;

- *пасивна взаємодія*, коли партнери вимушено опинились разом, психологічно не налаштовані один на одного, але мусять про щось розмовляти;
- *ігрова взаємодія* (суспільна, побутова, сімейна, інтимна) – її використовують, аби досягнути певних цілей, граючи (штучно чи охоче) відповідну роль. Така гра іноді межує із лицемірством, яке засноване на фальшивих почуттях;
- *інтимна взаємодія*, що передбачає довірливе і відверте ставлення одне до одного при наявності таких елементів спілкування, що прийнятні лише між цими конкретними людьми [6].

Кожен із наведених типів спілкування передбачає відповідний спосіб поведінки, застосування певних комунікативних засобів. Спілкуючись, партнери впливають один на одного, і в залежності від ситуації можуть відповідно змінювати власну або чужу поведінку. Конкретна взаємодія суб'єктів, спроба регулювати хід взаємовідносин за допомогою вербальних і невербальних засобів визначається як інтеракція.

Список використаних джерел

1. Крижанская Ю. С., Третьяков В. П. (1990). Граматика спілкування. Л.: ЛДУ.
2. Введенська Л.А., Павлова Л. Г., Кашаєва Є. Ю. (2006). Російська мова та культура мовлення : навч. посіб. для вузів. 18-е вид. Ростов н/Д: Фенікс. 544 с. URL : https://ua-referat.com/Російська_мова_та_культура_мовлення (дата звернення: 12. 03.2020).
3. Психологія та етика ділового спілкування: Підручник для вузів / В. Ю. Дорошенко, Л. І. Зотова, В. Н. Лавриненко та ін; під ред. Прфессора В. Н. Лавриненко. 2-е вид., перераб. і доп. М.: Культура і спорт, ЮНИТИ, 1997. 279 с.
4. Мищич П. (1987). Як проводити ділові розмови. М.: Економіка.
5. Асмолов А. Г. (1990). Психологія особистості. М.: МГУ.
6. Звіринців А. Б. (1997). Комунікаційний менеджмент : Робоча книга менеджера PR. СПб.: Союз.

Хоменок М. В., студент гр. МР-161

Науковий керівник – **Полковниченко С. О.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АНАЛІЗ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ФУТБОЛЬНОГО КЛУБУ «ДЕСНА»

Велике значення у маркетинговій діяльності футбольного клубу має підтримка відносин з уболівальниками і клієнтами.

Комунікаційна політика клубу забезпечує передачу інформації існуючим та потенційним фанатам, спонсорам, ЗМІ з метою просування спортивної події та створення позитивного іміджу клубу. Мета просування продукту – інформувати потенційних клієнтів про існування товару, про місце його продажу і способи споживання.

Комплекс маркетингових комунікацій включає: рекламу (ЗМІ, телебачення, радіо, зовнішня, друкована, інтернет реклама); прямий маркетинг (телемаркетинг, e-mail, sms-розсилка); PR (прес-конференції, брифінги, громадська діяльність); стимулювання збуту (знижки, бонуси, промоакції, конкурси, розіграші) [1].

Найпотужніший інструмент просування товару у сфері послуг – така форма комунікацій, як «сарафанне радіо», в основі якого лежать рекомендації людей, чиему досвіду ми довіряємо. Усі комунікації ФК «Десна» можна поділити на онлайн та офлайн (табл.1).

Таблиця 1 – Канали комунікації ФК «Десна»

Онлайн	Офлайн
Сайт футбольного клубу (http://www.desna.football/)	Друковані засоби масової інформації
Спілкування через месенджери (Telegram, Facebook, Instagram, Viber)	Реклама в маршрутках, на щитах уздовж футбольного поля
Інтернет-ЗМІ	Статті у ЗМІ
Сторінка у Facebook, Instagram	Участь у телетрансляціях телебачення
Канал YouTube	Поширення роздаткових матеріалів
Підписання контрактів з «Футбол 1» / «Футбол 2» – «Медіа Група Україна».	Участь у соціальних заходах та підтримка юних футболістів

Джерело: сформовано автором

Онлайн комунікації на сьогоднішній день відіграють провідну роль у просуванні та продажу квитків на матчі, символіки клубу, однак клуб не забуває про важливість підтримки якості офлайн та корегує свою діяльність відповідно до потреб ринку і вступає у колаборацію з державними підприємствами. Важливу роль у формуванні позитивного іміджу клубу відіграє співпраця з Чернігівським троллейбусним управлінням, яке корегує свою діяльність у дні проведення футбольних матчів «Десни» з іншими клубами, забезпечуючи додаткові рейси троллейбусів після гри.

Одним із напрямків маркетингової діяльності клубу є розміщення рекламних матеріалів зацікавлених партнерів за рахунок наявних інфраструктурних можливостей. При цьому використовуються наступні варіанти: реклама на формі гравців футбольного клубу; реклама на щитах уздовж футбольного поля під час проведення офіційних матчів тощо.

Безперервна трансляція футбольних матчів на телебаченні відіграє значну роль для будь-якого клубу. ФК «Десна» не є винятком з цього правила і кожен її матч фанати можуть споглядати на національному телебаченні та на регіональному каналі «Дитинець».

Також у комунікації з клієнтами важлива онлайн платформа, адже digital сфера постійно зростає та розвивається. Зараз не існує компаній без власного сайту чи хоча б сторінки в соціальних мережах. «Десна» не відстає від конкурентів та розвиває онлайн комунікацію з клієнтами.

ФК «Десна» веде активну онлайн-діяльність, будучи широко представленим у онлайн засобах масової інформації: Instagram, Facebook, Twitter та YouTube. На кожному із зазначених ресурсів викладається інформація про команду, гравців, персонал, спортивні та інші новини життя клубу. У клубу є власний офіційний веб-сайт, на якому представлена велика кількість розділів та корисна інформація для відвідувачів. Зокрема, основними розділами є найближчі матчі клубу, новини клубу, магазин клубу та турнірна таблиця. Також на сайті можна знайти посилання на всі соціальні мережі клубу.

Сторінка на Facebook [2] налічує 8311 підписників (на 2.05.2020 р.), що вказує на її успішність. На даний момент на сторінці періодично з'являються публікації щодо стану гравців команди, новин клубу та фотографії з матчів. Канал на YouTube [3] має 5,13 тисяч підписників, однак на даний момент канал випускає відео нестабільно, по мірі того, як з'являються новини. Інколи відео виходять декілька разів на тиждень, але часто з'являється лише одна публікація на декілька тижнів. Через нестабільність відео підписники зростають дуже повільно. Найкращий стан має сторінка в Instagram [4], яка на 2.05.2020 р. налічує 14,8 тисяч підписників. Публікації випускаються стабільно та швидко набирають зворотній відгук від цільової аудиторії. Крім того, існує Telegram-чат фанатів клубу, куди можуть долучитися всі бажаючі. Особливістю є те, що у чаті присутні представники керівництва клубу, а отже, вболівальники мають можливість дізнатися важливу інформацію з перших вуст.

Отже, підприємство має певну славу та імідж у просторах Інтернету і щорічно намагається стати краще та завоювати нову аудиторію.

Окрім онлайн просування, клуб веде активну діяльність із вболівальниками й у реальному часі. Перед кожним домашнім матчем клубу на стадіоні глядачів чекає розважальна програма з цікавими конкурсами, призами та живою музикою, а в перервах матчів часто проводяться розіграші різних корисних та цікавих призів серед вболівальників, що однозначно дає більше запалу та азарту глядачам та спонукає відвідувати матчі.

Активну участь клуб бере і в громадському житті міста. Так, футболісти ФК «Десна» є частими гостями на різних заходах. Наприклад, у лютому 2019 р. гравці відвідали дітей у центрі соціально-психологічної реабілітації, а вже через місяць захисник Андрій Гітченко нагородив переможців дитячого футбольного турніру, що проводився між командами чотирьох районів Чернігівської області.

Також клуб напряму взаємодіє з уболівальниками та журналістами. 15 січня 2020 р. відбувся Зимовий турнір з волейболу «Ultras NorthBlock», в якому взяли участь три команди: ФК «Десна», фанати клубу та збірна журналістів.

Щорічно у Чернігові проводиться турнір імені Андрія Ярмоленка, ім'я якого неодмінно асоціюється з ФК «Десна», адже Андрій є вихідцем із Чернігова та колишнім гравцем клубу [5].

Для безперервного зв'язку з уболівальниками, утримання та зростання їхньої прихильності важливо планувати комплекс комунікацій. З цією метою необхідно щороку складати медіа-план. А для цього треба мати SMM-стратегію підприємства, яка потрібна для того, щоб об'єднати всі канали зв'язку із уболівальниками. Стратегія повинна включати стратегію комунікації, вибір контенту і частоти його написання, стилю оформлення, тону спілкування.

Список використаних джерел

1. Маслюківський М. Маркетингова діяльність футбольного клубу та її складові. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2014/marketynhova-diyalnist-futbolnoho-klubu-ta-jiji-skladovi/>
2. ФК Десна. URL: <https://www.facebook.com/desnafc/?fref=ts>
3. Desna FC. URL: <https://www.youtube.com/channel/UC9rlqUjdDxpwlWtKgK-n9tQ>
4. The official Instagram page of FC Desna. URL: <https://www.instagram.com/desnafc/>
5. Офіційний сайт ФК «Десна». URL: <http://desna.football/>

Ярмоленко К. М., студентка 3 курсу, гр. ПМ-171

Науковий керівник – **Рябова Т. А.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПЛИВ ТОРГОВОЇ МАРКИ НА ІМІДЖ ПІДПРИЄМСТВА

Так само, як кожна людина створює собі зразковий імідж, так і кожне підприємство створює для своєї продукції чи послуги своєрідний фірмовий стиль і торгову марку.

Від репутації товару залежить те, на скільки він сподобається споживачу і останній захоче його придбати.

Товарна марка – назва, термін, символ, дизайн, упаковка або їх комбінація, які застосовуються для ідентифікації товару та його виробника (продавця) і дозволяє відрізнити товар від інших [1].

Для чого ж існує товарна марка? Товарну марку придумали для того, аби показати високоякісні характеристики товару, а імідж скоріше всього застосовують не для самої продукції, а саме для її торгової марки. Товаровиробники повинні надавати досить серйозного значення цим термінам, адже саме вони (відомі товарні марки товарів) дають можливість значно підвищувати ціну на них в порівнянні з подібними до них товарами. Наприклад, ринкова капіталізація марки «Моршинська» дорівнює 550 млн дол. США [2], що займає перше місце в рейтингу ТОП-100 – Торгові марки України в 2019 році. А на першому місці найдорожчих брендів у світовому ритейлі займає «Amazon» (США) з вартістю бренду в 187,9 млн дол.[3].

При створенні торгової марки потрібно враховувати такі фактори як:

1. Процес створення торгової марки є дуже важливим та відповідальним процесом;
2. Потрібно враховувати унікальність і особливість кожного товару;
3. Сама назва має добре запам'ятовуватись і бути зручною у вимові;
4. Після створення торгової марки, перш за все необхідно зареєструвати марочну назву у відповідному реєстрі торгових марок, для того, щоб захистити її інтелектуальну власність.

Товарний знак – це зареєстроване деяке позначення, яке буде поширюватися на загальний обсяг товарів і послуг для його відмінності від інших [4]. Торговельна (товарна) марка може бути виражена декількома компонентами: словесною назвою, символом, написанням визначеним шрифтом, знаком [5].

Товарний знак входить до складу більш широкого поняття – фірмовий імідж, що являє собою комплекс створення, оформлення, просування на ринку для того, щоб можна було відрізнити товар від конкурентів. Наприклад, фірмовий стиль пошукової системи «Гугл» -

логотип з різнокольорових літер, а ознаками фірмового стилю мережі аптек «Ліки України» є поєднання салатого і білого кольорів.

Більш сучасним поняттям на сьогодні є «бренд». Бренд – це торгова марка, що користується високою репутацією у споживачів.

У чому ж полягає різниця між так званим брендом і товарною маркою?

Бренд разом і є товарною маркою, але ж не можна сказати зворотнє: не кожна товарна марка може стати брендом. А якщо і захоче, то над цим потрібно добряче потрудитися. В той час, коли товарна марка здобуде панування і популярність на ринку, тоді можна говорити, що все це переходить в бренд.

Коли мова йде про бренд, то ми маємо представлення про споживчий досвід при використанні певного товару.

Переваги купівлі брендних товарів:

- зменшує час вибору товару і пошук магазинів;
- впевненість у якості;
- скорочує ризики при купівлі (тобто краще ж купити вже відому товарну марку, ніж неперевірену і не зрозумілу).

Найголовніше – щоб Ваш бренд був унікальним та ефективним. Адже бренд – це ім'я, і як-то кажуть: «Як корабель назвеш, так він і попливе».

Список використаних джерел

1. Товарні марки та упаковка. *Studfile* : веб-сайт. URL: <https://studfile.net/preview/6176909/page:11/> (дата звернення: 12.04.2020).
2. Рейтинг ТОП-100 самые дорогие торговые марки и бренды Украины. *InVenture* : веб-сайт. URL: <https://inventure.com.ua/tools/database/top-100-torgovyh-marok-ukrainy> (дата звернення: 11.04.2020).
3. Рейтинг найдорожчих брендів світу – 2019. *Nachasi* : веб-сайт. URL: <https://nachasi.com/2019/01/23/top-10-brendiv-svitu-2019/> (дата звернення: 12.04.2020).
4. Що таке товарний знак? *Крилова і партнери* : веб-сайт. URL: <https://kip.ua/?news> (дата звернення: 11.04.2020).
5. Балабанова Л.В., Холод В.В., Балабанова І.В. (2012). Маркетинг підприємства : навч. посібк. Київ : Центр учбової літератури. 612 с. URL: https://pidruchniki.com/16280414/marketing/pitannya_pro_tovarni_marki_rozrobka_zdiysnennya_strategiy (дата звернення: 11.04.2020).

Пономаренко А. А., студент гр. МР-181

Науковий керівник – **Полковниченко С. О.,** к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ОСОБИСТОГО БРЕНДУ

Із приходом в наше життя Інтернету та соціальних мереж, здавалось би, створити особистий бренд стало чи не найлегше, ніж будь-коли. Але в умовах високої конкуренції й вимог глядачів та фоловерів до якості контенту – це зробити, як ніколи, важко. Наразі інтернет ефір в Інстаграмі чи Ютубі переповнений якісними креаторами на будь-який смак: від кулінарії до криміналістики. Кожен ладен обирати те, що йому до вподоби. А що робити тим, хто тільки починає свій шлях й тільки зараз наважився стати популярним? Як зібрати необхідну аудиторію й вийти на рівень визнаних зірок?

Насамперед, кожен має відповісти на запитання: «А чи дійсно мені це потрібно?». Так, саме таке запитання, а не звичне «Чому я хочу це робити?», адже скільки б і хто б не казав про велику місію, щирі наміри та щось іще, кожен із нас робить свою справу, в першу чергу, задля задоволення своїх потреб: насолоди від процесу, бажання здобути славу, визнання або отримання грошей. Але, безперечно, кожна медійна людина просто мусить мати свою соціальну відповідальність. Перед тим, як дати відповідь на поставлене запитання, треба розуміти, що персональний брендинг – це процес управління і оптимізації вашого імені задля

представлення публіці. Тобто це сукупність усього, через що оточуючі будуть вас сприймати. По суті, у кожного з нас вже є персональний бренд: як ми вдягаємося, говоримо, наші звички, навички тощо – це все те, що нас вирізняє з-поміж інших. Та зірковість вимірюється саме у пізнаваності конкретного бренду конкретної людини.

Я дійсно дуже раджу на питання про популярність відповісти скоріше «ні», аніж «так», оскільки шлях до зірок неймовірно складний, тернистий та абсолютно не факт, що воно буде варте того. Особисто я, наразі, вже майже другий рік перебуваю в статусі сірого кардиналу медіа бізнесу нашої держави – працюю фотографом. Саме від мене залежить, як буде виглядати зірка для мільйонів глядачів, та що вони подумають про артиста, переглянувши фото. І я дійсно не розумію, чому для усіх стало так надзвичайно привабливо та цікаво опинитися на місці улюбленої селебриті, адже навкруги, та навіть у цій самій індустрії, є багато захоплюючого, що можна опанувати та бути навіть крутішим за того, хто на сцені. Проте, працюючи із зірками та їх проектами, починаєш розуміти, чому ж саме ця людина відшукала свій успіх, а інша – ні. Тож ось моє бачення цієї проблеми.

Сьогоднішня ситуація на ринку маркетингу встановила певні правила, а одне із них: «Майбутнє брендингу – особистісне та про особистість». Інтернет дає змогу бути успішним абсолютно кожному поза часом та простором. Це про те, як одна людина може мати більший вплив на суспільство, аніж ціла корпорація. Це не можливість – це вже реальність.

Сьогодні кожен із нас – споживач. Сьогодні у нас повно інформації, яку ми можемо дослідити, аби зробити правильний, на нашу думку, вибір при покупці чого завгодно. У нас є вибір, надзвичайний вибір, мабуть, найбільший з усіх можливих. А ще ми отримуємо більше 5000 пропозицій на день щось придбати (у 1970-х роках цей показник був приблизно 500 пропозицій на день). Та хто ж переможе в перегонах за споживачем? А переможе, в першу чергу, Людина.

За останніми дослідженнями, 92% людей схильні довіряти саме образу людини, аніж іншим методам просування продукту. Тут треба мати на увазі, що продукт – це будь-що: від продовольчих до інтелектуальних надбань. Так, музика та образотворче мистецтво також є комерційними проектами. Багато хто не розуміє, що його чи її улюблений співак – це також чийсь проект по зароблянню грошей. І робота маркетологів – зробити так, аби кожен слухав саме цього виконавця, здобуваючи більші прибутки для власника бренду (самого артиста, лейбла, продюсерського центру, творчого об'єднання тощо.) Тож кожен може продавати будь-що: слюсарні вироби, послуги юриста, пісні, свої думки, цілі, ідеї. Але перш за все – ми продаємо себе. Люди купують людей. І ми робимо усе можливе, аби побудувати бренд, завдяки якому інші будуть нас наймати, рекомендувати та навіть одружуватися. Це все заради того, аби бути обраним.

Життя артиста – це, передусім, змагання за місцем, але не під сонцем, а перед об'єктивом камер. Кожен артист докладає максимум зусиль, аби бути обраним: для інтерв'ю, або, наприклад, новорічного концерту. Обраним туди, де його популярність буде зростати ще більше. Що вирізняє, наприклад, Світлану Лободу з-поміж інших виконавиць, і чому ми не сплутаємо вокал Монатіка з Максом Барських?

Це все робота бренд менеджерів. Це люди, що змогли розгледіти унікальність в конкретному виконавці та розкрили цей неймовірний потенціал якнайкраще. Придивіться та ви побачите певні риси кожного окремого артиста, що більше не притаманні нікому на світовій естраді, чи, принаймні, у нашій країні. Ані Лорак заспівала про свої почуття та змогла знайти відгук від мільйонів жінок, для яких її біль був таким знайомим. Тіна Кароль приховала особисте за яскравою червоною помадою, а Макс Барських співає у характерному для нього стилі 1980-90-х років. Неймовірний вокал Алексеєва змушує переживати кожен звук пісні, а Монатік чи не першим у нашій країні створив неймовірне та драйвове шоу, зібравши повний Олімпійський. Також ми завжди впізнаємо «шльопки» Полякової й одразу біжимо підтанцювати та підспівувати. А найдорожча виконавиця усього пострадянського простору Світлана Лобода створила образ королеви. Чесно кажучи, побачивши вперше її за

лаштунками, ти просто уявити собі не можеш, наскільки титанічна робота була зроблена продовж років, аби створити артиста такого рівня.

Аналізуючи успіх інших людей, я вивів для себе деяку закономірність того, як їм це вдалося. Звісно, одного бажання стати популярним буде не достатньо.

Перш за все – це ваш характер, ваші цінності. Саме ваша особиста унікальність – запорука успіху, адже абсолютно кожен із нас має неймовірний та унікальний бекграунд.

Наступна сходинка – компетенція. Це ваші навички в тій сфері, де ви хочете стати відомим. Знову ж таки байдуже, про що йде мова – спів або різьблення, ви маєте бути професіоналом своєї справи.

Далі – персональний бренд. Як вже йшла мова – це те, що вирізняє тебе з-поміж інших: стиль, характер, настрої і т.д. На увесь світ прогрімала слава 18-річної Біллі Айліш, що виконує пісні лише в притаманній їй манері.

Ну і останнє – репутація або слава. Як то кажуть, терпіння та труд усе перетруть. Мабуть, найскладніший етап. Це те, чого більшість може навіть і не дочекатися, адже ніхто не буде знати, чи правильна стратегія була обрана. Можливо, творчість буде не доречна для конкретного періоду та виконавець так і не отримає бажаного.

Але якщо докласти максимум зусиль вирізнитися з-поміж інших та бути собою, успіх неодмінно відшукає вас. Передусім, не треба ставити за мету стати відомим. Як показує практика – відомими стають ті, хто робить свою справу професійно, із пристрасстю та вміють гучно про себе заявити. Треба ставити для себе мету та триматися за кожну, навіть імовірну, можливість і все неодмінно вийде.

Харченко Н. Ю., студентка гр. ММРп-191

Науковий керівник – **Рябов І. Б.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Під інтернет-маркетингом сьогодні розуміють прийоми і методи традиційного маркетингу, а також спеціалізовані прийоми для отримання максимального ефекту від потенційної аудиторії. Основними елементами маркетинг-міксу (5P) у розрізі мережі Інтернет є такі складові [1]:

1) Товар (англ. "Product") – те, що продається за допомогою Інтернету. Воно повинно мати гідну якість. Відбувається конкуренція не тільки з іншими сайтами, але й традиційними магазинами. Досить часто товар у сучасних умовах буває нематеріальним або має суттєву нематеріальну складову.

2) Ціна (англ. "Price"). Прийнято вважати, що ціна в Інтернеті нижче, ніж у звичайному магазині, за рахунок економії на витратах. Проте під час купівлі у мережі Інтернет можуть з'являтися додаткові витрати, пов'язані з перерахуванням коштів або вартістю пересилки. Необхідні контроль цін та постійне їх порівняння з конкурентами.

3) Просування (англ. "Promotion") – комплекс заходів з просування як сайту, так і товару загалом в мережі. Включає в себе величезний арсенал інструментів (пошукове просування, контекстна реклама, банерна реклама, e-mail маркетинг, партнерський маркетинг, вірусний маркетинг, прихований маркетинг, інтерактивна реклама, робота з блогами тощо).

4) Місце продажів (англ. "Place") – точка продажів, тобто сайт, сторінка, група у соціальній мережі або записи у базі даних сайта-агрегатора. Величезну роль відіграють як графічний дизайн, так і юзабіліті сайту, і якість обробки заявок з сайту. Так само варто звернути увагу на швидкість завантаження, роботу з платіжними системами, умови доставки, роботу з клієнтами до, під час і після продажу.

5) Персонал (англ. "People") – люди, які можуть впливати на продаж товару. До цієї групи входять працівники, що представляють Вашу компанію і Ваш товар. Вони включають торговий персонал, який контактує з цільовим споживачем, споживачів, що виступають «лідерами думок» в категорії, представників виробників, які можуть вплинути на вартість і якість товару, важливі споживчі групи, тобто лояльних споживачів і VIP-клієнтів, що генерують для компанії важливий обсяг продажів. Для цих груп сьогодні дуже активно використовується такий прийом маркетингу, як контент-маркетинг.

Контент-маркетинг є популярним способом залучення нових клієнтів, особливо він популярний в англomовному Інтернеті. Маркетологи і спеціалісти з реклами можуть підходити до цього поняття дуже по-різному. Сьогодні поняття «контент-маркетинг» може використовуватися в абсолютно різних ситуаціях і контекстах [3].

Найчастіше цим словом називають ведення і розкрутку блогу компанії, пошукову оптимізацію сайту. Іноді його підрозділяють на окремі послуги: написання статей, створення інфографіки, відео тощо. Проте поняття контент-маркетингу дещо ширше: це перш за все підхід до просування товарів і послуг, а лише потім набір приватних технік і методів.

Контент-маркетинг – сукупність маркетингових прийомів, заснованих на створенні і/або поширенні корисної для споживача інформації з метою завоювання довіри і залучення потенційних клієнтів. Загалом контент-маркетинг полягає в поширенні такої інформації, завдяки якій потенційний клієнт зверне увагу на пропозицію компанії і з певною ймовірністю стане її фактичним клієнтом [3].

Інформація, або контент, при цьому може бути абсолютно будь-якого формату: текстова, графічна, аудіовізуальна. Канали та способи поширення бувають найрізноманітнішими, їх кількість обмежена лише уявою маркетолога і здоровим глуздом. Контент-маркетинг спрямований на довгострокову побудову позитивної репутації компанії. Цінність і релевантність контенту – це те, чим він відрізняється від спаму [4].

Сутність контент-маркетингу полягає саме в тому, щоб створювати цінний для потенційних клієнтів контент: огляди, жарти або корисні поради, якими можна отримати розташування користувача, якими можна завоювати його довіру. Метою контент-маркетингу залишається підвищення відвідуваності сайту і, відповідно, його рейтингу, зростання продажів продукту, але форма та подача повідомлення також націлені на підвищення рівня лояльності клієнтів за рахунок цінності та актуальності інформації. Існують різні види контент-маркетингу, але те, якими саме вони будуть, залежить вже від самого продукту або послуги і від конкретної цільової аудиторії [2].

До таких видів контенту належать:

- статті;
- новини;
- результати досліджень або соціальні опитування;
- фото-звіти;
- інтерв'ю;
- відеозаписи тощо.

Головне, щоб поширюваний матеріал був цінним для користувача, цікавим, захопливим, таким, що змусить поділитися інформацією з колегами або друзями. Контент повинен прямо або побічно спонукати користувача до замовлення. Найбільш часто зустрічаються такі способи і канали просування створеного контенту:

- сайт або блог компанії;
- соціальні мережі;
- e-mail-розсилка;
- освітні і розважальні заходи, вебінари і конференції;
- тематичні майданчики: ЗМІ, форуми, портали;
- інструкції та додаткові до товарів матеріали;
- друковані видання, книги.

На жаль, в українському секторі інтернет-простору інформація, що традиційно подається на вебсайтах компаній, є скоріше поверхнево інформаційною зі слабкими ознаками реклами, що не дає змогу використовувати її як реальний інтернет-ресурс, який створює умови для ефективної виробничо-комерційної та маркетингової діяльності. Для вирішення проблеми становлення інтернет-маркетингу в Україні та забезпечення його подальшого розвитку у вітчизняній економіці необхідно [5]:

- зробити в Україні доступнішими ціни на послуги інтернет-провайдерів, при цьому суттєво підвищити якість;
- використовувати необхідні інструменти інтернет-маркетингу;
- вдосконалити законодавство в сфері електронної комерції;
- використовувати накопичений міжнародний досвід поширення інтернет-маркетингу.

Розповсюдження мережі Інтернет є передумовою розвитку Інтернет-маркетингу. Застосування можливостей Інтернет надає підприємствам ряд переваг, які допомагають підвищити конкурентоспроможність та покращити економічні показники у порівнянні з традиційним маркетингом.

Завдяки поширенню Інтернету змістилися акценти в комунікаціях з масових до персоналізованих, сталась зміна торговельної інфраструктури та зміна характеру комунікацій (діалог в режимі реального часу). Товарні потоки в каналах збуту поступилися місцем інформаційним потокам, а торгівля товарами перетворилася в інформаційну підтримку прямих поставок товарів [2].

Мережі Інтернет притаманні якості, які суттєво відрізняються від стандартних інструментів маркетингу. Визначальною характеристикою мережі Інтернет є її гіпермедійність, завдяки чому підвищується ефективність надання та засвоєння інформації, а це значно збільшує можливості маркетингу щодо посилення комунікацій підприємства з контрагентами. Глобальна мережа відкрила перед покупцями найширші можливості вибору, надала постачальникам додаткові шанси на реалізацію своєї продукції, а, отже, створила нові сегменти маркетингової конкуренції [3].

Список використаних джерел

1. Корженко К. (2016). Особливості розвитку digital-технологій як перспективного інструменту Інтернет-маркетингу. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. № 54. С. 87-88.
  2. Литовченко І. (2009). Удосконалення класифікації засобів маркетингової комунікативної діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 649, С. 97-103.
  3. Попова Н. (2016). Діджитал-комунікації як інструмент маркетингової підтримки розвитку підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. № 2(48). 216-222.
  4. Попова Н., Катаєв, А. (2017). Діджитал маркетинг як тригер розвитку підприємств торгівлі. *Маркетингові інновації в освіті, туризмі, готельно-ресторанній, харчовій індустрії та торгівлі*. / ред. В. О. Червко. Харків: ХДУХТ. С. 80-81.
  5. Радько А. (2015). Аналіз міжнародного досвіду проведення маркетингової діяльності у сфері інформаційних технологій. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції*. № 2. С. 79-85.
-

ДИЗАЙН У РЕКЛАМІ

Одні говорять, що реклама – це продаж за допомогою засобів масової інформації, інші – що це переконання за допомогою засобів масової інформації. Існує багато інших визначень реклами, і всі вони не суперечать істині, але жодне все-таки не є вичерпним, тому що не охоплює всієї сфери діяльності реклами. Однак для розуміння проблем дизайну вищенаведені формулювання цілком достатні [1].

Ескіз являє собою малюнок, що відбиває розташування заголовків, тексту, фотографій, картинок і інших типографських засобів. Він дає загальний вид майбутньої реклами. Ескіз виготовляється для клієнта й творців реклами: текстувиків, художників, працівників друкарні. Коротше кажучи, ескіз – це матеріальне втілення задумів конструктора або, як тепер говорять, дизайнера реклами.

Практично дизайном займаються всі рекламисти, які планують якусь роботу, але далеко не всі роблять це з належною майстерністю. Ескіз – найважливіша частина в процесі створення реклами і його виконують фахівці: художник-оформлювач або ескізіст. Вони повинні добре знати рекламу, мати різнобічне уявлення, не говорячи вже про спеціальні навички. Ідеальний ескізіст повинен мати наступні якості [2]:

1. Уміти точно оформити ескіз, щоб він був зрозумілий клієнтові.
2. Володіти шрифтами.
3. Вільно володіти всіма принципами дизайну, створювати правильне й гарне композиційне рішення.
4. Добре знати специфіку типографського процесу й уміти домагатися великого ефекту при малих витратах.
5. Добре знати інтереси рекламодавця.

Ескізіст, що володіє такими якостями, зможе бути керівником художньо-оформлювальних робіт. Він може й не бути дизайнером, але дизайнер зобов'язаний бути ескізістом.

Визначити обов'язки керівника художньо-оформлювальних робіт важко. Він робить все те, що й ескізіст, але, крім того, він стежить за роботою ілюстраторів, фотографів, шрифтовиків, друкарів, граверів і інших осіб, причетних до оформлення й виготовлення реклами. Він може сам виконувати всі роботи з розробки, що дуже часто й трапляється. Йому належить задум, він робить ескіз і т.д., тобто фактично є відділом в однині, доручаючи виконання окремих робіт позаштатним фахівцям. Якщо ж він виконує чисто керівну роль його називають директором.

Ескіз – це початок і продовження робіт над створенням реклами, це - план [5].

Процес рекламного дизайну полягає в безперервному пошуку нових засобів, які могли б привернути увагу читача й зацікавити його в предметі реклами. Дизайн - процес творчий. Як говорить один фахівець, творчий працівник в області дизайну запозичує, накопичує, координує й інтерпретує матеріали, знання й думки інших дизайнерів, художників і свої власні. Його стиль характеризується цілісністю поглядів і підходом до рішення творчих проблем.

Говорячи про стиль у дизайні, треба сказати, що він визначається смаком, стриманістю й цілісністю. Гарний стиль витримує один настрій і одну тему поза залежністю від рекламованого товару й клієнта.

Ціль реклами – переконати споживача купити товар. Тому дизайнерові необхідно прагнути в першу чергу вирішувати проблеми свого клієнта, а не думати про приз на виставці. Забуття інтересів клієнта й захоплення чисто художніми проблемами веде дизайнера від мети.

Починаючи роботу над рекламою, дизайнерові доводиться вирішувати цілий ряд завдань. Насамперед він усвідомлює, що повинна пропонувати реклама: продукт, послугу або ідею [3].

Творчість у рекламі й дизайні багато в чому визначається здатністю знаходити зв'язок між речами, які на перший погляд не мають нічого спільного. Рекламисти говорять, що найкраще процес творчості починати з "штурму мозків". При цьому методі збирається група творчих

працівників і починає розпалювати друг у друга уяву, висловлюючи самі неймовірні фантазії. Одна ідея породжує іншу, виникає можливість найнесподіваніших асоціацій. Члени цих "сеансів штурму мозків" переслідують одну мету - знайти цікаве рішення [1].

Немає нічого соромного в тім, що дизайнер вивчає моделі, аранжування й дизайн інших рекламних фірм, запозичає у них цікаві елементи для своєї реклами. Кожний художник створює собі колекцію вирізок реклам інших художників, які відповідають його задуму й сприйняттю. Те, що він аналізує роботи інших, виділяє цікаві зразки й збирає їх, безсумнівно діє на його творчість. Художні рішення, які дали гарні результати один раз, знову й знову з'являються в роботах інших художників, і ніхто не вважає це плагіатом.

Доктор Ірвінг Тейлор, психолог і соціолог, виділяє п'ять рівнів людської творчості [6]:

- Експресивний рівень, коли майстерність не має першорядної важливості, як, наприклад, у малюнках дітей. Художник дає волю своїй уяві й нічим його не обмежує.

- Продуктивний рівень, коли художник досягає майстерності, але тільки в межах "піднесеного реалізму".

- Пошуковий рівень, коли художник, як винахідник, використовує старі ідеї для нових рішень. Нових ідей поки ні, розум проявляється тільки у використанні засобів.

- Новаторський рівень, коли художник проявляє себе в області ідей. Він стає послідовником якоїсь школи.

- Новий рівень, коли художник працює по нових принципах. Такий художник має високу майстерність і може стати родоначальником нової школи.

Творчу діяльність дизайнера стимулює наступне [4]:

1. Запозичення, за допомогою якого витягають художні істини з інших областей. Так, наприклад, композиція картини може підказати форму вираження для реклами. Сама природа являє собою невичерпне джерело ідей для дизайну.

2. Доповнення. Спрощене компонування, скажемо, для реклами якісного продукту можуть послужити базою для створення більш складної реклами, що містить у собі кілька подібних компонентів.

3. Витяг. Дизайнер витягає з якоїсь реклами частина, що сподобалася йому, і на її основі розробляє нову рекламу. Іноді він бере частина картинки, збільшує її й використовує у своїй рекламі.

4. Переробка. Дизайнер бере вдалу рекламу й переробляє її компонування, помістивши, наприклад, у своїй рекламі три картинки, а не чотири, або перемістивши заголовок зверху вниз.

5. Утрирування. Якийсь дизайнер вирішив змістити заголовок ближче до краю реклами. Іншому дизайнерові цей прийом сподобався, і він ще більше зміщає заголовок, а крім того, і сам текст.

6. Протиставлення. Якщо в більшості реклам переважають темні тони, то дизайнер може зробити зворотне, взяти світлі фарби й білі поля. Якщо всі захоплені круглими формами, то дизайнер може ввести вугільні форми.

Учитися на прикладах потрібно, але цим не можна захоплюватися. Навіть починаючий дизайнер повинен запозичати зі зразків тільки ідеї. До запозичень дизайнер повинен додавати свої індивідуальні штрихи.

Список використаних джерел

1. Джефкінс Ф. (2008). Реклама : практ. посібник / пер. з англ. 4-е вид. доп. і ред. К. : Знання. 565 с.
2. Лук'янець Т. І. (2003). Рекламний менеджмент : навч. посібник. 2.вид., доп. К. : КНЕУ. 440 с.
3. Лук'янець Т. І. (2003). Маркетингова політика комунікацій : навч. посібник. 2.вид., доп. і перероб. К. : КНЕУ. 523 с.
4. Прищенко С.В. (2010). Теорія та методологія дизайну: навч. посібник/ за ред. проф. Є.А. Антоновича. К.: Альтерпрес. 354 с.
5. Яковлев М.І. (2004). Основи формування професійного мислення художників графічного дизайну. *Технічна естетика і дизайн*: збірник наук. праць. К.: Віпол., Вип. 3–4. С. 181–185.
6. Даниленко В.Я. (2003). Дизайн: підручник. Х.: ХДАДМ. 320 с.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНТЕРНЕТ - РЕКЛАМЫ В КАЗАХСТАНЕ

В настоящее время развитие всех сфер бизнеса невозможно представить без использования возможностей Интернета. На развитие экономики оказывают влияние различные современные технологии и в особенности IT технологии. В современном мире каждая компания стремится к тому, чтобы освоить новые рынки сбыта и продать как можно больше товаров и услуг [1].

В Казахстане, так же, как и во всем мире, стремительно растет уровень использования продвижения торговли и рекламы через Интернет. Этому способствует достаточно низкая стоимость трафика и появление различных гаджетов у значительной части населения. Исследования корпорации Google показали, что 86% интернет - пользователей в Казахстане находятся в онлайн режиме ежедневно, 76% респондентов при поиске информации в первую очередь обращаются к интернету [2]. В 2021 году в среднем общемировом масштабе интернет-реклама займет более 50 процентов рекламных расходов, прогнозирует Zenith Media. В Казахстане же доля интернет - рекламы на данный момент составляет около 15% процентов от всей рекламы и в течение трех лет ожидается рост до 20-25%. Рисунок 1 [2].

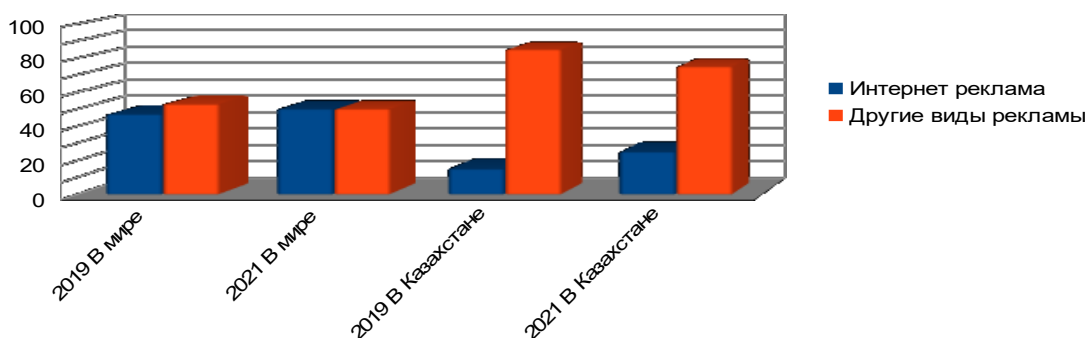

Рисунок 1 - Доля интернет - рекламы в мире и в Казахстане

В связи с такими быстрыми темпами развития Интернет - рекламы можно предположить следующие направления развития новейших технологий в Республике Казахстан:

1. Применение перформанс маркетинга

Перформанс маркетинг — это комплекс маркетинговых действий, нацеленных на результат, повышение продаж. В перформанс маркетинге используется модель CPA (Cost Per Action), при которой рекламодатель платит только за конкретные действия. Приход на рынок Казахстана Яндекс, CPA сетей является прямым доказательством того, что перформанс маркетинг будет одним из ведущих трендов в ближайшие годы. Это добавит качественные изменения в рекламный рынок Казахстана [3].

2. Введение индустриального Интернета вещей (IoT)

Интернет вещей способен трансформировать различные комплексы автоматизации, современными зданиями и домовладениями, транспортом, что не может не привлекать ведущих игроков ИКТ- отрасли. Важность развития этой сферы оценило государство и взяло под свой контроль несколько проектов под эгидой развития IoT. Развитие интернета вещей в мире стало возможным благодаря четырем технологическим тенденциям: снижению стоимости вычислительных мощностей, снижению стоимости передачи данных, быстрому увеличению количества «подключенных» устройств, развитию облачных технологий и системам Big Data [3].

3. Увеличение роли коэффициентов вовлечения (Engagement rate)

Вовлечение (Engagement) - единица реакции аудитории: лайк (like), комментарий, шер (share), иногда клики (переходы по ссылке), реакции для Facebook и дизлайки (dislikes) для YouTube или ретвиты (retweet). Коэффициент вовлеченности - метрика, измеряющая уровень (степень) вовлечения, которую получает определенная часть опубликованного контента от аудитории.

4. RTB (Real Time Bidding)

Эта относительно новая технология, которая подразумевает аукцион рекламных объявлений в реальном времени, который проводится среди рекламных сетей и систем, подключенных через программные интерфейсы. Благодаря аукционной модели RTB, каждый рекламный показ продается не по фиксированной цене, а по максимально предложенной. Все это происходит автоматически и в онлайн режиме. Помимо этого площадки могут более четко оценить свою аудиторию через анализ пользователей, которые посещают сайт.

5. Programmatic

Programmatic открывает абсолютно новый подход к взаимодействию с аудиторией. Реклама переходит от традиционного сообщения всем пользователям к персонализированному обращению к конкретной целевой группе. Это стало возможным благодаря технологии big data (больших данных), позволяющей собирать информацию об истории посещения и других действиях пользователей в Интернете. Сильные стороны данного метода и их процентное соотношение представлено на рисунке 2.

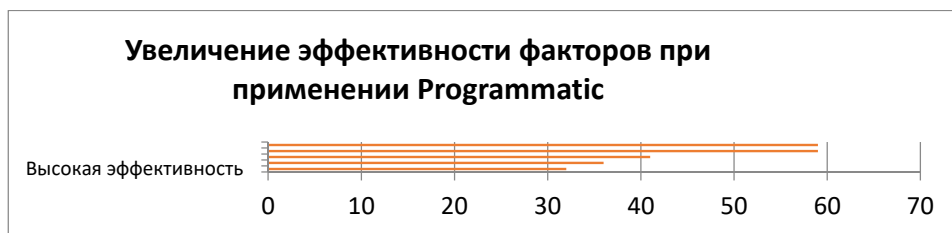

Рисунок 2 - Увеличение эффективности факторов при применении Programmatic

Рекламодатели очень ценят точный таргетинг на аудиторию, экономию времени и возможность оптимизации рекламных кампаний. Поэтому большинство выбирают эту модель закупки/продажи рекламы.

На основании вышеизложенного можно сделать вывод, что Интернет реклама продолжает находиться в состоянии роста. Аудитория пользователей Сети стремительно растет. Рекламодатели осваивают не только классический веб, но и различные мобильные приложения. Казахстан, используя большое количество предложений, возможности рекламироваться на зарубежных площадках с таргетингом, сохраняет стабильность и даже находит возможность увеличить экспорт интернет-услуг.

Список использованных источников

1. Маркетинг в социальных медиа. Интернет-маркетинговые коммуникации: Учебное пособие / Под ред. Л.А. Данченко. - СПб.: Питер, 2016. - С. 76
2. Internet advertising will exceed half of global adspend in 2021 <https://www.zenithmedia.com/internet-advertising-will-exceed-half-of-global-adspend-in-2021/>
3. <https://kapital.kz/business/63778/kak-izmenitsya-rynok-digital-reklamy-kazahstana-v-2018-godu.html>

Smailova D., Nurlanova A., students of the group AiU-17-2
Scientific supervisor - **Magzumova L. K.**, Master of Economics, Lecturer
Karaganda State Technical University (Karaganda, Republic of Kazakhstan)

MARKETING IN THE PAST AND PRESENT TIME. THE IMPACT OF SOCIAL NETWORKS ON MARKETING IN THE XXI CENTURY

At present, the relationship between the consumer and the manufacturer has changed significantly, due to the appearance of social networks and advertisements on these platforms as well. Companies create strategies based on the analysis of likes and dislikes through social networks. And a decade earlier, we could only see advertisements on billboards, on the radio, most often in print, when the concept of marketing was just created. In the article we want to analyze this concept and its influence, based on a comparative analysis of marketing in the past and present [1, 29 p.].

The print media was the most popular way to spread information about the latest products of the company back then. Newspapers, direct mail, catalogs and brochures were distributed in large numbers to reach as many people as possible. Yellow pages were also an integral part of the marketing plan of the company. Businesses brought the product to the customer with attractive billboards and posters, as well as radio advertising.

However, television has changed everything. People were able to see the products in a completely new way, as something more tangible, which the radio and print media could not reproduce. Although television is still used by many companies, the Internet and social networks are beginning to take over.

Instead of mass distribution to find customers, companies go online where customers already are. Using email, mobile devices and social media marketing, companies get a better idea of what people are interested in and what is currently on sale.

With just a little tweaking, marketers were able to bring signs to the digital age. This is even more important, as mobile integration is changing digital signage in a very positive way.

Past and current marketing methods include many of the same components, but priorities and marketing techniques have changed over time. Further, we would like to consider the main differences and opportunities that have arisen thanks to innovative technologies and the development of social networks, thus highlighting the marketing characteristics of the times under review:

1. Access to the information

At the present time the feedback system is developed, which conditioned by introduction of opinion on the product, the services of a particular company on site. Thus, companies get a better understanding of the needs of their customers, allowing them to share their ideas to improve a particular product or service. Regarding marketing of the past, this system was more expensive and required more execution time, because before everything went in print and when questioning it was necessary to send the questionnaire to other cities, states or to conduct it live, on the street.

2. Service

Social networks allowed companies to respond to customer complaints, questions and concerns almost instantly. Customers want to be sure that if they have a problem, they will receive help as soon as possible.

3. Economic aspect

Previously, traditional marketing tools, such as radio, television and print advertisements, were very expensive. For example, in Moscow in 2016, an advertisement on a billboard cost 60,000 rubles a month. But now, due to social media marketing, companies or brands can reach their target customers for free. Using social media platforms such as Facebook, Twitter, LinkedIn, etc., can reduce marketing costs significantly. For 2019, advertising on the Instagram platform is 5,000 rubles per month. Consequently, social media is an affordable advertising platform.

4. Communication

Enterprises will always interact with customers in terms of changing preferences, lifestyles and resources and adapt to changing consumer interests.

5. Sales

With integration of social networks in our life, the time spent on different social platforms has certainly increased, which definitely increases the visibility of companies and brands through social networks. It also creates the opportunity to use tactics to build and create brand profiles, such as fan pages, contests, etc. This turns potential customers into real customers [4, 10 p.].

Of course, social networks have entered into our lives long time ago around the world. According to the study of Social Media Around the World, published in April 2017, six out of ten people around the world visit at least once a day a particular social network, including in Kazakhstan. However, for Kazakhstan, the concept of Internet marketing is new and it has become widely used only in recent years.

According to a study conducted by the ACT Kazakhstan analysis and consultancy group, done by telephone survey in October 2016, revealed the percentage of advertising on different social platforms. It is worth noting that the positions of leaders have such social networks as Facebook (84%), Integral (62%) and Vkontakte (30%). These data is explained by the fact that the integration of modern technologies allows us to optimize the costs of organizing marketing communications, expanding the reach of target audiences and entering new segments of users. The study involved 74 Kazakhstani companies from the following areas: banks, construction companies, hotels, medical services, pharmaceutical companies, education, manufacturing companies (food, drinks), IT companies, companies from the entertainment industry and others.

In conclusion, we would like to say that social networks are an excellent tool for marketing, with many features and quite an integral part of our world. It gives an opportunity to interact with users and to tell them what makes your brand unique. On the example of a comparative analysis of marketing of the past and present, we explained and identified the main features of marketing of each of the times. In previous, the product was not tangible until it was purchased, people trusted only the advertisements heard on the radio or seen on the billboard, which was not unsuccessful. However, it is worth noting that due to the development of social networks and the Internet as a whole, it gave a huge start to marketing to open in a new way and on new platforms. In general, the presentation, image, and advertising implementation environment has changed, but it also focuses on attracting the attention of your target audience and establishing communication, as well as marketing in the past.

In this article, we described how marketing has changed over time from social networks have entered our lives and what are the advantages of innovative implementations in the field of marketing. Due to them, there was also the possibility of visual offline viewing of goods, quick communication with foreign brands, as well as the convenience of promoting goods or services on social platforms. Because of this new procession begun to be used different methods to involve potential customers. Companies are better use all types of online marketing to achieve the desired result and get a good inflow of customers. It is also important to note that social networks are excellent helpers for the development of any kind of starting, startup or business.

List of sources used

1. Armstrong G., Kotler F.T. Principles of Marketing / Armstrong G., Kotler F.T.-Almaty: "National Translation Bureau" Public Association, 2019ж.-736б. (Armstrong G., Kotler F.T. Basics of Marketing / Armstrong G., Kotler F.T.-Almaty: Public Association "National Translation Bureau", 2019.-736 pp.
2. The U. Khanna. The impact of media marketing today. Social Sciences: social-economic sciences, 2018. URL: <http://www.socialmediaimpact.com/impact-social-media-marketing-today/#>
3. Anderson, K., Kerr K. Customer-oriented management. - M.: FAIR-PRESS, 2003. - 288 p.
4. Devin Morrissey: in Old and New: marketing then and now, 2017.
5. URL: <https://businessmag.com/5389/marketing/in-with-the-old-and-new-marketing-then-and-now/>

Підсекція	ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ
Подсекция	ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА
Section	DEVELOPMENT OF TOURISM

Голова підсекції	к.е.н., доцент Зеленська О.О. , завідувач кафедри туризму
Секретар	д.е.н., доцент Роговий А.В. , професор кафедри туризму

Адруневич В. М., студент гр. Т-181
 Науковий керівник – **Зеленська О. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ ДЕРЖАВИ І ПРИВАТНОГО БІЗНЕСУ В РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Роль держави і приватного бізнесу в розвитку туристичної сфери дуже вагома, проте складна, щоб побудувати збалансований розвиток галузі. У даному випадку кожен сектор відіграє свою роль. І від точного, коректного, правильного функціонування всіх складових залежить успіх всієї індустрії.

Роль держави в даному випадку – приваблювати бізнес, підтримувати туристичну інфраструктуру в належному стані, створювати позитивний туристичний імідж країни, контролювати дотримання законів, забезпечувати захист прав громадян та споживачів, проте ні в якому разі не втручатись у внутрішні процеси бізнесу, не підлаштовувати державну законодавчу систему під комерційні інтереси приватного бізнесу, не орієнтувати всю економічну діяльність у туристичній сфері на приватний бізнес тощо.

На нашу думку, держава має підтримувати державні підприємства, які забезпечують задоволення потреб незахищених верств населення у подорожах і відпочинку, та функціонують для підтримання здоров'я громадян. Їхня діяльність не повинна занепадати, незважаючи на орієнтацію країни на ринкові комерційні відносини. Приватний бізнес не орієнтує свою діяльність на досягнення даної мети, оскільки, як правило, націлений виключно на отримання прибутку.

Зі сторони приватного бізнесу в туристичній сфері має забезпечуватись прозора виплата податків та господарська діяльність у рамках закону. Тобто відносини приватного бізнесу і держави повинні бути подібними до функціонування єдиного злагодженого механізму, де «деталлями» є приватний бізнес, який функціонує для забезпечення потреб споживачів, отримуючи прибутки і не виходячи за рамки «корпусу», яким є держава, що, в свою чергу, всю діяльність регулює на законодавчому рівні. Якщо функціонування бізнесу є непрозорим з точки зору Основного закону України – Конституції, то Уряд через відповідні державні інституції, наділені юрисдикційними повноваженнями, повинен втручатися в діяльність приватного бізнесу та карати чи санкціонувати його в рамках закону.

Якщо держава буде втручатись у діяльність приватного бізнесу без вагомих на то причин, то запуститься механізм соціалістичних ринкових відносин і прибуток від діяльності приватного бізнесу піде на спад. Якщо ж діяльність приватного бізнесу виходить за рамки закону а державні інституції дане питання не врегульовують, то це спровокує «економічну анархію», монополізацію у туристичній сфері, що в поєднанні з низьким рівнем доходів та купівельною спроможністю населення, призведе до незадоволення споживачів у

користуванні туристичним продуктом. При відсутності законодавчого забезпечення та матеріальної підтримки функціонування приватного бізнесу з боку держави, діяльність приватного бізнесу може й не початися.

Продемонструємо ці твердження на конкретних прикладах, підтверджених статистикою. Починаючи з того важливого для всієї української нації моменту - прийняття Незалежності України, наша держава стала на шлях розвитку ринкових економічних відносин, які торкнулися всіх сегментів економіки, включаючи туристичну сферу. Починали впроваджуватись закони для створення капіталістичних відносин. Згідно з даними державної служби статистики України в період з 1995 року до 2018 року кількість колективних засобів розміщення збільшилась із 1396 до 4719 одиниць [1]. На український туристичний ринок прийшли всесвітньо відомі готельні мережі Marriott International Hotel Group, Hilton International, Hyatt Hotels Corporation, Accor Hotels, Ramada Encore, IHG; всесвітньо відомі авіалінії Turkish Airlines, Lufthansa, British Airlines, Air France, American Airlines та інші, відкривались туристичні агенції та створювались туристичні компанії. За даними Державної служби статистики України з 2017-2018 рік кількість фізичних осіб-підприємців збільшилась з 1726 до 2460, юридичних осіб - із 1743 до 1833 [2]. Завдяки державній політиці в туристичній сфері стандартизувався сектор розваг, запрацювали сучасні туристичні підприємства та інше.

У той же час, державні туристичні підприємства, які забезпечують задоволення потреб соціально-незахищених верств населення у подорожах, оздоровленні, відпочинку занепадають. Згідно з даними Державної служби статистики України, їхня кількість у період з 1995 року по 2017 рік зменшилась з 19293 до 11386 одиниць [1]. Незважаючи на те, що Верховна Рада України з самого початку існування держави взяла правильний курс та законодавчо закріпила порядок функціонування туристичних підприємств на території України, проте сектор державних туристичних установ приходить у занепад, що може спровокувати в майбутньому відсутність установ для забезпечення відпочинку, оздоровлення та лікування згаданої категорії населення України, адже приватний бізнес не дуже зацікавлений створювати дані типи соціальних закладів відпочинку, оздоровлення та реабілітації.

Як видно з приведених прикладів, взаємодія держави і приватних підприємств у туристичній галузі України врегульована та законодавчо закріплена, проте потребує активних дій, наприклад у такому важливому напрямку, як модернізація туристичної інфраструктури. Окремі державні інституції приділяють надмірну увагу розвитку приватного бізнесу в туристичній сфері й залишають поза увагою державні підприємства, послуги яких підтримують здоров'я нації та забезпечують задоволення потреб у подорожах, оздоровленні, лікуванні та відпочинку соціально-незахищених верств населення з доступними ціновими рамками. Тому, з нашої точки зору, потрібно сфокусувати свою увагу на цій проблемі та виправити даний недолік і надати рівні можливості для розвитку приватного бізнесу в туристичній сфері.

Список використаних джерел

1. Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму (2000-2018). Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm (Дата звернення: 9.05.2020).
2. Туристична діяльність в Україні. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/tyr_dil/arch_tyr_dil.htm (Дата звернення: 9.05.2020).

СУЧАСНІ ТРЕВЕЛ-ТРЕНДИ В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ

Регулярні туристичні поїздки за кордон в ХХІ столітті вже не розкіш, яку можуть дозволити собі одиниці, а відпустка, що користується попитом серед багатьох людей. Із введенням безвізового режиму з ЄС і появою нових рейсів у східних напрямках, десятки тисяч українців почали активно відкривати для себе світ. А, отже, не просто слідкувати за світовими туристичними тенденціями, а й виступати в ролі трендсеттерів. Це дуже корисно, цікаво та перспективно.

Розібратися в уподобаннях туристів допоможуть тревел-тренди. Модними тревел-трендами сучасного світу є:

1) Business + leisure = bleisure.

Це поєднання бізнес-поїздок із відпочинком. Даний туристичний тренд набув неабиякої популярності впродовж останніх кількох років. Стандартна схема bleisure — це продовження бізнес-подорожі на кілька днів, протягом яких можна відпочити і ознайомитися з туристичними принадами міста. За дослідженням компанії Avis Car Rental, bleisure практикують 87% усіх бізнес-мандрівників. Організатори подібних заходів, зі свого боку, намагаються побудувати розклад конференцій чи галузевих виставок таким чином, щоб у людей залишився час на відвідування музею, прогулянку чи похід до театру.

2) Insta-подорожі.

Британська компанія Schofields провела опитування серед мандрівників і отримала цікавий результат: понад 40% респондентів віком до 33 років відповіли, що Instagram-ність є для них найважливішим чинником під час вибору подорожі. Тобто можливість зробити гарні світлини й викласти їх у соціальні мережі може бути причиною мандрівки. У ролі «принад» виступають не лише шедеври архітектури, екзотична природа чи пам'ятки стародавніх цивілізацій, а й виставка мистецтва чи масштабний фестиваль. Головне — ефектна картинка, яка збере багато лайків. З іншого боку, є й протилежна тенденція, пов'язана з Instagram, коли користувачі під час вибору місця для подорожі звертають увагу не на ідеальні журнальні фото, а на «живі» знімки пересічних людей.

3) Орієнтація на wellness.

Велнес-туризм стрімко набирає обертів: за прогнозами Global Wellness Institute, до 2022 року загальна сума прибутків у цій сфері сягне 919 мільярдів доларів проти 639 мільярдів — у 2017-му. Йога-ретрити, фітнес-орієнтовані курорти й готелі, здорове харчування, комплекси зі спа-програмами, можливості для медитацій і самостійних занять спортом — все це приваблює прихильників здорового способу життя під час вибору місця для відпочинку. Головною метою велнес-туризму є відновлення фізичних та душевних сил, оздоровлення, досягнення внутрішньої гармонії. Окремим пунктом такого відпочинку можуть бути освітні програми, де навчають інтегрувати здорові звички в повсякденне життя [1].

4) Самостійні подорожі.

Двадцять років тому левову частку всіх турів організували туроператори. Організовані групи туристів ходили на екскурсіях за гідом, який указував, де що купувати, де зробити фото. Сучасні туристи, озброєні практичними порадами та Інтернетом, самостійно планують подорожі, бронюють готелі, замовляють індивідуальні екскурсії. Їм хочеться побачити більше, ніж пропонують класичні програми перебування туристів. Зараз популярні винні, гастрономічні тури, тури сторінками улюблених книг. Уже понад 60% українців планують подорожі самостійно; 28% подорожують поодиночі, що трохи більше, ніж в Європі (27%) і в середньому по світу (24%). Звичайно, масові поїздки продовжують користуватися попитом і мають своїх прихильників серед туристів, проте тренд самостійних мандрівників із кожним роком набирає обертів.

5) Тури вихідного дня.

Починаючи з простих причин: складність у зборі документів, необхідність отримання візи - українці практично не виїжджали за кордон на короткий термін. Якщо вже планувався тур за кордон, то, швидше за все, це була подорож не менше 7-10 днів. Зараз короткострокові подорожі стали навіть популярнішими, ніж повноцінні відпустки. Туроператори пропонують тури на 3-5 ночей. Підвищення популярності турів вихідного дня пояснюється, в тому числі, появою в Україні лоукостів, які пропонують перельоти за абсолютно доступними цінами [2].

Представлені вище тревел-тренди є відображенням новітніх змін у техніці, технологіях туристичного обслуговування, поглядах, смаках та вподобаннях самих туристів і мають у своїй основі, з одного боку економічне та юридичне підґрунтя - зростання рівня життя населення, спрощення паспортно-візових формальностей; з іншого - розвиток науково-технічного прогресу, що дозволяє долати величезні відстані за відносно короткі проміжки часу й отримувати задоволення від подорожей.

Список використаних джерел

1. Travel-тренди '2019 URL: <https://eventukraine.com/travel/travel-trendy2019/> (дата звернення 10.05.2020)
2. Туризм 2020 року - тренди, які неможливо було уявити 20 років тому URL: <https://mind.ua/ru/publications/20208210-turizm-2020-trendy-kotorye-nevozhno-bylo-predstavit-20-let-nazad> (дата звернення 10.05.2020)

Безугла Ю. В., студентка групи МТп-191

Науковий керівник – **Роговий А. В.**, д.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Релігійний туризм – це вид діяльності, що пов'язаний з наданням послуг і задоволенням потреб туристів, які направляються до святих місць і релігійних центрів, що знаходяться за межами звичайного для них середовища.

Релігійний туризм, за певними джерелами, вважається найдревнішим видом туристичних подорожей, і може мати відношення до періоду становлення релігій світу.

Існує два основні види, за якими поділяється релігійний туризм:

- 1) паломницький туризм (духовно-паломницький туризм);
- 2) релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості.

У кожної людини, яка має потяг до релігійного туризму, може бути своя мета. Можна виокремити основні цілі релігійного туризму: молитва за близьких і рідних, замолювання гріхів, пошук сенсу життя, пошук відповідей на численні питання, демонстрація відданості своїй вірі, отримання божої благодаті, вираз подяки, намагання зцілитися від фізичних або духовних недугів. Індустрія релігійного туризму включає в себе: об'єкти розміщення (чернечі келії, готелі-гуртожитки, кемпінги); підприємства харчування; транспортні фірми і організації; релігійні об'єкти.

Термін «релігійний туризм» висвітлює, передусім, релігійно-пізнавальні аспекти або лише пізнавальні, а «паломницький туризм» пов'язаний з виключно релігійною метою. На думку польського вченого-географа А. Яцковського вживання поняття паломницького туризму псує мотиваційну сторону, відводячи та переносячи акцент з подорожі, що з'являється тільки з релігійних потреб, на туристичну подорож, в якій релігійний мотив відштовхують, звільняючи місце виключно світським елементам [1].

Деякі автори зауважують, що паломництво охоплює не тільки суспільні, але й моральні аспекти. З одного боку, людина прагне до кочового життя, згідно з імпульсом природи, а з іншого - означає відречення на деякий час від життєвих цінностей: батьківщини, родини, друзів, стражданнями від втоми і труднощів далекої дороги. Подолання таких

перешкод є актом віри, побожності й бажанням до самовдосконалення, що більше має відношення до пішого паломництва. Однак сучасні паломники використовують різні транспортні засоби, причому, окрім релігійної мети - подорожі до релігійних місць, вони можуть мати й інші цілі.

Паломництво розповсюджене майже серед усіх прибічників, усіх сучасних релігій. Організацією паломництва займаються релігійні організації і туристичні фірми, серед яких є й такі, які спеціалізуються саме на паломницькому туризмі.

Причинами для здійснення паломництва можуть бути: спроба зцілитися від душевних і фізичних хвороб; помолитися за рідних і близьких; знайти благодать; виконати богоугодну роботу; відмолити гріхи; виразити подяку за блага послані зверху; проявити відданість вірі; прагнення до подвижництва в ім'я віри.

Суть паломництва визначається характером ставлення до релігії, її релігійною свідомістю. Для віруючої людини Бог – це певний початок всього живого, що знаходиться в зовсім іншій реальності. Це об'єднання потойбічності і посейбічності і постає як священне місце, що має в собі осередок Божої благодаті. Таке місце стає об'єктом відвідування віруючими.

Бажання паломника – це відвідати ті місця, що були освячені засновником його релігії і його найближчими послідовниками для того, щоб наповнитись благодаттю і долучитися до святині.

Релігійний туризм складається, в першу чергу, з відвідування і участі християн в екскурсійних і паломницьких подорожах. Традиція паломництва є дуже древньою і налічує безліч міст для відвідування екскурсантами. Для інших релігій ці традиції притаманні також. Але християнство – це найчисельніша за кількістю прихильників релігія в світі, яка складається з, близько, 2 млрд. чоловік (майже кожна третя людина на Землі є християнином).

Причини до здійснення паломництва можуть бути різні. Це може бути прагнення помолитися чудотворній іконі, що перебуває у певному храмі (монастирі), здійснити сповідь в місці, сильному в духовному плані і (або) визначному релігійному діячу (священнику, ченцю, старцю), виконати богоугодні роботи в священному місці, внести пожертвування і т.д. Іншими причинами можуть слугувати бажання зцілення від недугу, втілення в життя даної раніше обіцянки, здійснення паломництва у разі успіху в якій не будь справі. Віруючі Української Православної Церкви (УПЦ) під час паломництва по монастирях за покликом свого серця здійснюють духовні послухи. Настоятель благословляє послух, і людина має виконати певний вид робіт в зазначений термін [2, с. 576].

Особливості паломництва та культурно-пізнавальних поїздок мають розбіжність в різних течіях християнства, церквах одного і того ж напрямку, в неоднакових областях життя віруючих. На вид та регулярність цих подорожей мають вплив економічне та політичне становище в тій чи іншій країні, рівень матеріального забезпечення мешканців, їх соціальне і професійне становище (можливо їх приналежність до релігійних меншин). Так чи інакше в особливостях подорожування відіграє велику роль історія країн і народів, те, якими були взаємовідносини між релігійними організаціями (церквами) і державою, та між носіями різних релігій. Також важливими є географічне положення і кліматичні умови в місцях поїздок.

Групове паломництво, а саме його організація - це діяльність, що вимагає значного часу і кропіткої праці робітників підприємства. Уже в Середньовіччі організувалися братства й ордена, що допомагали паломникам досягати святих місць. В наш час це організатори паломництва, релігійні організації, які співпрацюють з туристичними фірмами [3].

Термін «паломництво» у перекладі «пальма» означає паломників-християн, які подорожували на Святу землю в Середньовіччя, провозивши пальмові гілки. Називалося це прошею на Русі. А паломництвом називали подорожі на Святу Землю для поклоніння Гробу Господньому. За релігійними правилами паломницька подорож має тривати не менше 10 днів і найчастіше проводиться в період свят.

Кожна людина, яка свідомо ступає на шлях паломництва – це глибоко релігійна людина. Вона здатна витримувати відсутність комфортних умов проживання та харчування, для неї це не є важливим фактором. Така людина сконцентрована на своєму внутрішньому світі, на молитві, на власних думках. Вона без дискомфорту може на певний час залишити звичне для себе коло спілкування, рідних і друзів, дім, роботу, і піти молитися Богу. Ідея паломництва полягає в діях в умовах певних труднощів, добровільного погодження на перебування в таких умовах. Це є символом готовності людини жертвувати тимчасовим і перехідним матеріальним заради вічного, духовного.

Список використаних джерел

1. Биржаков М.Б. Паломнический и религиозный туризм. «Туристские Фирмы», справочник / М.Б. Биржаков - СПб: ОЛБИС, 1997р.
2. Ковальчук А.С. Географія релігій в Україні: Монографія / А.С. Ковальчук. - Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. - 308 с.
3. Скорченко Ю.А. Сучасний туризм: тенденції розвитку та деякі актуальні проблеми галузі. // Всеукр. студ. наук.-практ. конф.: Молодь, суспільство, культура. - Луганськ, 2007

Буняк Д. В., студентка гр. Т-191
Науковий керівник – **Алешугіна Н. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РІД БУНІНИХ-БОРКОВСЬКИХ В ІСТОРІЇ ЧЕРНІГОВА

Генеалогія як наука вже давно набула великої популярності, оскільки дозволяє людям більш глибоко пізнати свою Батьківщину, її історичний спадок, здобутки сім'ї. Розвиток генеалогії, безумовно, впливає на процеси державотворення та національного відродження, викликає у людей почуття причетності до подій минулого і сьогодення. А у поєднанні з краєзнавством є інструментом, завдяки якому історичне минуле, родинні традиції можна поєднати з сучасними технологіями задля формування гармонійної особистості, яка з повагою ставиться до минулого та вивчення історії народу у вигляді окремо взятого роду.

І одним із знаменитих родів Чернігівщини, що залишили свій внесок у її історичне минуле, можна вважати рід Дуніних-Борковських.

Рід походить з древнього польського роду Дуніних гербу Лебідь (Лабедзь). В описі герба цього роду сказано: «На щиті, що має червоне поле, зображений білий лебідь. Щит увінчаний дворянським шоломом і короною, на поверхні якої знаходиться лебідь. Полотно щита – червоне, підкладене сріблом». Цим гербом користувались понад 350 дворянських родів Польщі, Литви, Білорусі та України. Його численні представники відомі у Польщі та на Західній Україні.

Чернігівська гілка Дуніних-Борковських походить від польського шляхтича Каспера Анджея, котрий дослужився у короля Владислава до полковника і в 1638 році одержав в якості нагороди землю, на якій заснував село Борківку (нині Бірківка Менського району), яку назвав на честь родового маєтку Борковиці у Мазовецькому воєводстві.

Каспер Анджей мав трьох синів: Івана, Василя і Юрія. За переказами, близько 1646-1648 рр. на маєток Дуніна-Борковського напав шляхтич Косаковський, у результаті чого родина Каспера Анджея і він сам були вбиті; врятувався лише малолітній Василь, що і став у XVII ст. найбільш яскравою постаттю того часу, одним з найбагатших магнатів Гетьманської України, чия особистість і сьогодні привертає увагу істориків, журналістів та медіа.

Після складання Андрусівського договору між Росією і Польщею, за яким Україна була розділена на Лівобережну і Правобережну, Василь перейшов із католицизму у православ'я, подався на Січ та записався у Військо Запорозьке Низове. Це відбулося 1667 року, а вже рік потому він стає вибільським сотником; незабаром, у вересні 1668 р., гетьман Лівобережної

України Петро Дорошенко універсалом підтвердив право Дуніна-Борковського на володіння «вотчиною».

Наступного року Василь був уже сотником Чернігівського полку, а ще три роки потому, в 1672 році, був призначений полковником Чернігівським, яким і залишався 15 наступних років. Після усунення І. Самойловича з гетьманської посади В. А. Дунін-Борковський був першим кандидатом на гетьмана Лівобережної України, але, за переказами, не схотів дати князеві Голицину 10 тис. руб. хабаря, а позичив ці гроші І. Мазепі, який до смерті В. А. Дуніна-Борковського залишав його генеральним обозним – на другій за значенням посаді в козацькому війську. На цій високій посаді Дунін-Борковський служив також 15 років, до самої смерті 1702 року.

Василь Касперович був неординарною особистістю і щедро жертвував власні кошти на потреби церкви: відреставровані Чернігівський Спасо-Преображенський собор, Єлецький монастир, оздоблено Воскресенський, Благовіщенський храми. П'ятницький монастир у Чернігові, пошкоджений під час повстання 1668 р., відновлений теж на його кошти. Полковник відомий і іншими церковними численними пожертвами. Василь Дунін-Борковський провадив не дерев'яне, а цегляне будівництво, яке на той час коштувало великих грошей. Однак Дунін-Борковський міг собі це дозволити: він володів власною цегельнею – першою від часів Київської Русі. Робочі руки на будівництві забезпечувалися за рахунок селян з подарованих Дуніну-Борковському сіл.

Храмам Дунін-Борковський подарував потири, ставники, тарілки, Євангелія в срібних оправах. Більшість цих пам'яток – роботи західно-європейських майстрів. Близько десяти з них виставляються в Чернігівському історичному музеї ім. В. В. Тарновського. На кожній з пам'яток – герб Дуніна-Борковського та записи про його вклади. Дари чернігівського полковника сільським церквам були значно скромніші як за розмірами, так і за оздобленням [1, с. 352].

Наприкінці 70-х або на початку 80-х рр. XVII ст. Дунін-Борковський вклав великі кошти, аби влаштувати в Єлецькому монастирі іконостас, в якому мистецтво епохи залишило один з найкращих своїх зразків. Але, іконостас Єлецького монастиря в епоху революцій було знищено. Його можна побачити лише на старих фото, вміщених у книзі «Картини церковної життя Черниговской епархии» [1, с. 354].

Після смерті Василя Касперовича всі його володіння розподіляються між двома синами Михайлом та Андрієм. Обидва сини Борковського були бунчужними.

Після смерті батька, Андрій Васильович у 1711 р. взятий І. Скоропадським під гетьманський бунчук. У війську служив бунчуковим товаришем впродовж 1727-1742 рр. Брав участь у Сулацькому поході. Мешкав у селі Листвені, де побудував церкву у 1730 році. Був одружений двічі: з Анастасією Іванівною Берло (перший шлюб) та з Катериною Яківною Лизогуб (другий шлюб). Помер у селі Листвен перед 1760 роком. Похований там же у спорудженій ним церкві.

Син Андрія, Василь народився від шлюбу з Анастасією Берло. У війську служив бунчуковим товаришем впродовж 1744-1781 рр. Обирався шляхтою Стародубського полку депутатом до Комісії нового Уложення (1767). Значний землевласник та власник 2092 ревізьких душ. Другий син, Яків Андрійович (син А. В. Дуніна-Борковського та К. Я. Лизогуб) у війську служив бунчуковим товаришем та підкоморієм (суддею) Чернігівського підкоморського суду. Був обраний чернігівською шляхтою депутатом до Комісії нового Уложення (1767). Яків свого часу був відомим поетом і письменником, який впродовж 1794—1798 рр. друкувався в журналі «Приятное и полезное препровождение времени». З дружиною Анастасією (1754) мав сина Василя, який також служив у Війську Запорізькому.

Всі нащадки Василя Дуніна-Борковського у XVIII ст. взагалі не займали урядів і належали виключно до неурядової старшини. Звання бунчукового товариша, яке рахувалося першим після полковника, цілком забезпечувало їм високий соціальний статус, дозволяло зберігати і примножувати економічну могутність. Довести це можливо, розглянувши детальніше володіння роду, особливо маєтності бунчукового товариша Андрія Васильовича

Борковського та його нащадків у Чернігівському полку. Актуальність цього питання посилюється ще й через те, що їхній родовий архів був розпорошений ще в 60-х роках XIX ст. Документи з архіву Дуніних-Борковських опинилися у руках «любителів».

Тільки у XIX столітті нащадки Василя Касперовича продовжили основну справу його життя – меценатство - у культурі та освіті. Зокрема, для Чернігова вагомою постаттю вважається Іван Дунін-Борковський (1832-1902), дворянин, багатий землевласник та володар фінансового капіталу. Величезні кошти жертвував він на розвиток народної освіти, на стипендії студентам вищих навчальних закладів.

Після смерті матері та переїзду до Чернігова, Іван Якович розпочав свою громадську діяльність. Служив почесним мировим суддею, повітовим і губернським гласним, неодмінним членом присутствія з селянських справ, губернським і повітовим предводителем дворянства. Майже 20 років займався він громадськими справами.

Протягом більше ніж чверть століття І.Я. Дунін-Борковський регулярно передавав свої кошти чернігівському земству на заснування нових стипендій. У 1887 році було затверджено положення про стипендію ім. І. Я. Дуніна-Борковського. Всього ж на стипендії, що були засновані на кошти І.Я. Дуніна-Борковського, навчалася більше 200 молодих людей [4]. Його стараннями також було засноване Чернігівське реальне училище.

Ще одним яскравим представником роду Дуніних-Борковських є Василь Дмитрович (1819 – 1892), що народився в родовому маєтку с. Малий Листвен Чернігівської губернії. До 1844 року служив на різних чиновницьких посадах в урядових установах Російської імперії – в Канцелярії Комітету міністрів, Департаменті державного казначейства. У грудні 1844 р. призначений в Чернігівське депутатське зібрання. 31 травня 1854 р. обраний на посаду маршалка дворянства Городнянського повіту Чернігівської губернії, яку обіймав незмінно до 20 березня 1861 р. Був почесним наглядачем Погарського повітового училища, благодійником Чернігівських богоугодних закладів [2].

У 1857 р. В. Дунін-Борковський, як у свій час і його батько, був обраний маршалком дворянства Городнянського повіту і саме на цій посаді розпочав роботу в Чернігівському губернському Комітеті з устрою та покращення побуту поміщицьких селян [3, с. 43].

Таким чином, аналізуючи становище родини Дуніних-Борковських, можемо стверджувати, що основу могутності роду заклав генеральний обозний Василь Борковський, його син бунчуковий товариш Андрій примножив статки роду, а онуки і правнуки не тільки зберегли родові володіння, а й завдяки купівлі та шлюбом значно їх розширили. Впродовж років Дуніни-Борковські створювали родинні зв'язки з багатьма старовинними шляхетними родинами України, такими як Волконські, Галагани, Лизогуби, Марковичі, Міклашевські, Милорадовичі, Полуботки, Скоропадські. Як бачимо, не займаючи урядів, представники родини Дуніних Борковських залишались серед впливових і заможних родів не тільки Чернігова, а і всієї України. Історія цього роду тісно пов'язана з історією не лише Чернігова, але й інших сіл, де були маєтності сім'ї: Борківкою, Авдієвкою, Козилівкою, Шаболтасівкою, Ховмами, Лиственом, Брусиловом, Тупичевим, Пекурівкою, Макишиним, Седневим, Новим та Старим Білоусом, Яцевим, Бобровицею та іншими.

Також, важливо зазначити, що рід Дуніних-Борковських був одним із головних сімей-благодійників Чернігова та області, які підтримували не тільки нужденні сім'ї, а й талановитих студентів та школярів, та давали їм шанс на краще майбутнє. Неоціненним є участь сім'ї з розбудови та збереженні історичної культурної спадщини Чернігова. До сьогодні збереглися пам'ятки архітектури, живопису, які є одними з основних туристичних родзинок міста.

Список використаних джерел

1. Адруг А. Маловідома пам'ятка українського живопису XVII ст. // Мистецтвознавство України: 36. наук. праць. – Вип.І. – К., 2000. – С.352-356.
2. Василь Дунін-Борковський. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Василь_Дунін-Борковський
3. Голуб І. Золоті імена в історії міста. Почесні громадяни Катеринослава: біобібліограф. видання/ упоряд.: І. Голуб, В. Лазебник.– Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2009. – 72 с.

Демченко К. С., студентка гр. Т-191
Науковий керівник – **Алешугіна Н. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОПИТУ ГРОМАДЯН КИТАЮ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАДОВОЛЕННЯ В УКРАЇНІ

В останні роки особливою тенденцією стало зростання кількості подорожей китайців за кордон. При цьому громадяни Китаю не шкодують грошей на подорожі, збільшуючи свої витрати із року в рік, в той же час, зростають запити та вимоги до видів занять, DESTИНАЦІЙ, рівня обслуговування. Китайський споживчий ринок є одним із найбільших у світі, тому можна розглядати можливості їх заохочення до відвідування України в якості туристів.

На основі аналізу китайського ринку туристичного попиту [1] нами було узагальнено головні вимоги до DESTИНАЦІЙ, які б хотіли відвідати громадяни цієї країни, визначено головні фактори, що впливають на їх вибір. На основі отриманих даних нами було підібрано ряд можливих напрямків, спроможних привернути увагу китайського туриста.

Грунтуючись на даних Chinese International Travel Monitoring [1], можна виділити 3 типи подорожуючих китайців: тих, що прагнуть відчувати місцевий колорит та спробувати екзотичні продукти; тих, що надають перевагу новітнім технологіям, та тих, що прагнуть пригод. Проте спільним для них залишається прагнення подорожувати якомога далі та намагання максимізувати ефект від самої подорожі. Серед способів пошуку привабливої DESTИНАЦІЇ китайці надають перевагу соціальним мережам, телебаченню та кіно. Найбільше зацікавлені в пригодах, пізнанні культури та історії. При виборі напрямку для китайських туристів важливу роль відіграють такі фактори, як безпека та місцева кухня (61%), історико-культурні об'єкти (57%), магазини (57%), клімат (48%), репутація (47%) та якість проживання (41%) [1].

Щодо готельного господарства, то відчутним є вплив новітніх технологій, оскільки погляди китайських споживачів мають два абсолютно різних напрями: перший – це поселення в тих готелях, що мають не лише доступ до інтернету та Wi-Fi, а також і технології віртуальної реальності (смарт-будинки), у другому випадку – це місцеві колоритні заклади розміщення. Наприклад, 56% опитуваних китайців воліли б зупинитися в нетиповому готелі (такому, як будинок на дереві та ін.). Значний вплив на вибір місця проживання має й рівень обслуговування та гігієна закладу.

Найбільш популярним напрямком серед громадян Китаю є Європейський. Тут відкриваються можливості і для України. Відзначається, що в середньому вони подорожують 3-4 рази в рік, а тривалість перебування, в основному, залежить від тривалості відпустки та місця знаходження країни (в середньому 8-9 днів). Зазвичай китайські туристи відвідують щонайменше 3 міста. Характерним є те, що вони подорожують в міжсезоння, на відміну, від європейців. Ця особливість також є значущою для європейського ринку туристичної пропозиції. Під час дослідження було виявлено таку рису китайського туриста, як забобонність, але справа в тому, що це залежить від рівня прагнення до нового, який часом переважає і вони не проти, наприклад, перевірити двері до Пекла в Туркменістані. Також було підтверджено, що 13% із усіх опитаних китайців хотіли б відвідати Чорнобиль [1].

Враховуючи вищесказане, можна оцінити можливості України як потенційного туристичного напрямку для китайських туристів.

Прагнення пригод в Україні можна задовольнити за такими напрями: заклади розміщення та харчування і розваги. Оскільки в пріоритеті залишається нетиповість, то чудовою альтернативою можуть слугувати незвичайні готелі, такі, як «Тридев'яте царство»

(Тернопіль), «Історія» (Буковель), еко-готель «Friend house» (Кіровське)[2]. В нагоді стануть також готелі, розміщені на території замків або інших історичних будівель (Замок «Радомисль»)[2]. Заклади харчування не менш вражають своєю оригінальністю ("Ресторан М'яса і Справедливості"(Львів),"Джентльмени удачі"(Чернігів), "Палата номер 6" (Київ) [3], при цьому кухня має дуже різнопланове меню, а самі заклади вражають своїм інтер'єром та екстер'єром. Особливістю є також те, що подібні заклади можна знайти на території всієї України, так що кожен регіон України може стати об'єктом для відвідин з боку китайських туристів.

Культурна та розважальна програма – це те, заради чого власне і приїжджають до країни. Вона не менш багата та насичена, починаючи найвідомішими пам'ятками різних епох (Замок Любарта, Кам'янець-Подільська фортеця і т.д.) і закінчуючи найсучаснішими (Кіностудія Victoria Film Studios). Привернути увагу китайського споживача можуть прототипи відомих місць: Одеська «Італія» (м. Вилково) так звана Венеція, Херсонська «Африка» («Асканія Нова»), Карпатська «Голландія»(м. Хуст) і т.п.[4]. Це освіжить погляд на такі звичні місця світу, що виглядає по-новому та екзотично.

Активні види туризму також мають своє місце серед розваг – рафтинг, парапланеризм, спелеологія. Фестивальний туризм особливо актуальний через те, що доступний навіть в міжсезоння, що позитивно впливає на залучення туристів цілорічно. Той самий Чорнобиль може стати привабливою атракцією в очах туриста.

Китайцям, які надають перевагу колориту та пізнанню історії, традицій країни, доступний не менш широкий вибір. Завдяки різноманітності етнографічних груп та національних меншин України можна, відвідуючи 3 міста (як вони це роблять зазвичай) отримати різнобічний досвід та враження. В країні є колоритні готелі, які користуються популярністю не лише серед іноземців, а й українських туристів, наприклад, «Фрумушика-Нова» (Одеса) [2], комплекс відпочинку «Kanada».

Українські заклади харчування мають різні рівні спеціалізації. Одні спеціалізуються на традиційній кухні не тільки тій, що відома на весь світ, а й історичній. В таких закладах туристів можуть пригостити шарпаниною, тетерею, гамолою. Інші - на традиційній кухні з елементами сучасного стилю. Тут можна скуштувати, наприклад, борщ-ескімо. Розвивається і сучасна українська кухня.

В архітектурному плані здивують не лише традиційні будівлі, а й значна концентрація пам'яток на заході, створених в європейських традиціях, що дає змогу одночасно «побувати» в декількох країнах Європи, які так приваблюють китайського споживача. У сфері розваг України відбувається відродження українських споконвічних традиційних свят, і це впливає на культурне різноманіття можливих розважальних заходів: етнографічних фестивалів, фестивалів гончарства, ярмарків і т.п. Під час історичних фестивалів є можливість спробувати себе в ролі одного із українських персонажів, це додає певного азарту.

Сучасні розваги в Україні також розвиваються та удосконалюються. Звичайно, вони ще поступаються китайським новітнім технологіям, але характеризуються власним колоритом. Готелі виходять на новий якісний рівень. Здебільшого вони розміщені в великих містах, де технології більш вживані у повсякденному житті. Такими прикладами можуть слугувати готелі IQ (Київ) та NEMO (Харків)[2], який окрім технологій пропонує дельфінарії та океанаріум та відзначається розкішшю.

Висококласні ресторани також тяжіють до великих міст. Для них характерне використання найновіших технологій, типу молекулярної кухні (DK restaurant, WHISKY CORNER (Київ))[5] та інших інноваційних напрямків, яким шеф-кухарі навчаються в кращих європейських освітніх закладах та синтезують на базі цього свої власні. Серед розваг можна виокремити клуби віртуальної реальності, тематичні парки, торгові центри.

Туристичний продукт України багатогранний і не обмежується задоволенням потреб лише певної категорії туриста. До того ж, туристична сфера з кожним роком збагачується додатковими послугами, які надаються туристам. Проблемою залишається погана розрекламованість країни, мало хто знає про можливості туризму в Україні, навіть самі її

громадяни. Необхідність широкої промоції полягає в тому, щоб залучати великі маси населення Китаю для поширення моди на туризм в Україні та отримання надходжень від нього для майбутнього більш досконалого розвитку цієї сфери на території країни.

Список використаних джерел

1. Chinese International Travel Monitoring. URL: https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/publication/documents/2018-08/citm_2018_report_english.pdf
2. Незвичайні готелі в Україні, які вас здивують. URL: <https://www.airinme.com/ua/blog/staycation/nesvacil-hotel-in-ukraine-that-you-devout/>
3. ТОП-10 українських ресторанів, куди приходять не за їжею. URL: <https://znaj.ua/content/top-10-ukrayinskyh-restoraniv-kudy-pryhodyat-ne-za-yizheyu>
4. 10 «країн» в Україні, які варто відвідати. URL: <https://www.ukraine-is.com/uk/10-kra%d1%97n-v-ukra%d1%97ni-yaki-varto-vidvidati/>
5. Молекулярна кухня в Україні. URL: <https://ukropchiki.com/blog/2488/molekuliarna-kukhnia-v-ukraini>

Зеленська О.О., к.е.н., доцент,
Алешугіна Н.О., к.е.н., доцент
Зеленський В.С., студент гр. ФК-181

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КЛІЄНТООРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ТЕХНОЛОГІЇ ТУРИСТИЧНИХ ПРОДАЖІВ

Уміння продавати в сучасному світі стало одним із базових умінь кожної працюючої людини. Майстерність у техніках продажу, переважною мірою, визначає престижність роботи, рівень доходу й успішність (і не лише фінансову) кожної людини. Для туристичного бізнесу уміння менеджерів продавати туристичний продукт означає отримання високих прибутків, формування гарного іміджу туристичної фірми та її процвітання в майбутньому.

Сучасний продавець, щоб бути успішним, має опанувати комп'ютерні технології, користуватися новими каналами отримання і поширення інформації, вчитися ставити питання та володіти іншими технологіями продажів, аналізувати результати зустрічей, вносити корективи в свою роботу відповідно до проведеного аналізу, бути відкритим для інформації з усіх доступних джерел, працювати над упевненістю в собі, вдосконалювати свій емоційний інтелект. Надважливим умінням менеджера з продажів є спроможність будувати презентацію продукту на основі інформації, отриманої від клієнта. Навчитися розповідати презентацію - це не майстерність продавця. Це просто добре вивчена презентація. А вміння одразу перейти до презентації з урахуванням щойно отриманої інформації, тобто, перебудувати її спеціально під клієнта, - це вже уміння, яке дорого коштує.

У роботі продавців виділяють два головні методи взаємодії з клієнтами. Перший – це метод готових алгоритмів, який став основою всіх стандартів продажу. Він орієнтований на використання скриптів продаж і мовних заготовок, які вчать усі співробітники компанії. Другий – адаптивний. У його основу покладено аналіз поведінки і стану клієнта. Він вимагає від продавця не лише знання продукту і психології продажів, а й певних особистісних якостей. Продавці, що використовують у роботі даний метод, вміють зчитувати внутрішній стан клієнта, розуміти його реакцію на питання, використовувати методи невербального спілкування. У туристичному бізнесі, де продажі є великими (довгими, комплексними, складними) і з одним і тим же клієнтом менеджер спілкується багаторазово, більшу ефективність має адаптивний метод.

Необхідними в продажах навичками менеджерів туристичного бізнесу є уміння при спілкуванні з клієнтами перебувати в позитивному настрої (навіть якщо перед самим приходом клієнта він був зіпсований). Щира посмішка, відкритий погляд, оптимізм, упевненість у собі і в пропонованому продукті - дієві інструменти успішного продавця. Не менш важливим є вміння слухати і зчитувати настрої клієнта. Про важливість уміння слухати

говорили багато філософів, учених ще від часів Давнього заповіту, Давніх Греції та Риму. Непереоціненним є вміння широко цікавитися іншими людьми, не просто слухати, а чути. У такому разі клієнт відчуває, що цікавий продавцеві і з задоволенням розповідає більше (а тому, хто продає, це знання важливе).

Гарний продавець повинен навчитися вловлювати інтонації клієнта, мову його тіла, розуміти, що йому подобається, а що ні. Таке знання – це можливість взаємодіяти з клієнтами більш ефективно, адже ніщо не чинить на людину і її психіку такого благотворного впливу, як застосування в спілкуванні методів і прийомів, до яких у неї є вроджені нахили й уподобання.

Розрізняють три основні типи репрезентативних систем людини: візуальну, аудіальну й кінестетичну. Знання про особливості сприйняття інформації людьми з тією чи іншою системою, дозволить менеджеру туристичної фірми максимально правильно викладати свої думки і доносити їх у такий спосіб, щоб вони були гранично зрозумілими клієнту. Наприклад, для візуалів слід використовувати в мові більше образних виразів, приводити яскравих прикладів, створювати в їх уяві картинки того, про що йде мова, а ще краще - показувати їм те, про що йдеться - тоді інформація потрапить прямо в точку. Туристичний бізнес, як ніяка інша сфера, володіє широкими можливостями візуальної презентації туристичного продукту. Навіть у мові не варто використовувати слова, які не відповідають типу людини. Те, що буде ефективним для візуала, абсолютно не підійде аудіалу і кінестетику, і навпаки. Якщо продавець бачить, що те, про що він говорить, не чинить належного впливу на покупця, можна спробувати проекспериментувати з новими словами. Спілкуючись із людьми кожної репрезентативної системи, менеджеру туристичної фірми є сенс підлаштовуватися під них темп мови й гучність голосу (віддзеркалювання клієнта).

Є речі, що впливають на продажі на підсвідомому рівні (Мартін Ліндстром - відомий світовий експерт у галузі брендингу та нейромаркетингу, автор книги «Brand Sense», вважає, що у 85% випадків рішення про купівлю приймається на підсвідомому рівні), наприклад аромати, адже нюх на 75% випереджає інші органи чуттів по силі емоційного впливу на людину. Зв'язок між нюхом і рекламою досліджував американський нейролог і психіатр Алан Хірш. В ході експериментів Хірш установив, що запах безпосередньо пов'язаний із оцінкою споживчих якостей товару. Зокрема, він дозволяє підвищити настрій клієнта і привернути його увагу до продукту; створити комфортну і затишну атмосферу в офісі; сформувати позитивний імідж і фірмовий стиль.

Як з'ясували вчені, аромати:

- збільшують продажі на 10-15 і навіть 20%;
- стимулюють повторне відвідування магазину на 15-20%;
- роблять клієнта лояльнішим до бренду на 20-25%;
- підвищують ефективність роботи продавців на 50%;
- підвищують попит на товари на 10-25%;
- збільшують спонтанність покупок на 6% [1].

Використання аромамаркетингу в туристичному бізнесі також виправдало себе. Наприклад, виявлено, що для офісів туристичних фірм непогано використовувати аромат кокосового масла. Проте, орієнтуватися треба на напрямок подажів турпродукту: якщо бажано підвищити продажі путівок у країни Сходу, то будуть доречні орієнтальні (східні) пряні аромати (ваніль, сандал, ладан, мирра); в Європу - кава, свіжоспечений хліб; в Індію і на Гоа - сандал, ладан, імбир; морські круїзи - синтетичні композиції моря і бергамот.

Усі знання про клієнта сучасна наука узагальнила в техніках продажу. В їх основі (SPIN-продажі; SNAP-продажі; NEAT-продажі; Challenger-продажі; Sandler-продажі; Customercentric Selling) лежить клієнтоорієнтований підхід. Його суть полягає в тому, що головна цінність - клієнт, і все, що робить бізнес, у тому числі туристичний, повинно вирішити проблеми клієнта.

Правила поведінки з клієнтами туристичної фірми доволі складні, проте всі вони зводяться до однієї простої істини, яку легко запам'ятати: поведіться з клієнтами так, як би ви хотіли, щоб поводитися з вами!

Список використаних джерел

1. Аромаркетинг: как ароматы помогают продавать URL: <https://www.retail.ru/articles/aromamarketing-kak-aromaty-pomogayut-prodavat/> (дата звернення 14.05.2020)

Качан А. Д., студентка гр. МТп – 191
Науковий керівник – **Безуглий І.В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ТУРИЗМУ

Важливе значення серед цілей концепції збалансованого розвитку ООН – відведення туризму. За оцінкою експертів Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) у 2016 р. Україна зайняла 88 місце зі 136 країн за показниками індексу туристичної конкурентоспроможності. Також Україна посіла 90-те місце в рейтингах спрямованості на розвиток туризму та екологічну стабільність.

Зростання попиту на спеціальні види туризму або туризм спеціальних інтересів (Special Interest Tourism) є одним з провідних трендів розвитку сучасної туристичної індустрії. Постійне зростання цього сегменту обумовлено тим, що вибір дестинації визначається потребами та інтересом туристів.

Спеціалізований туризм є видом туристської діяльності, метою якого є – реалізувати специфічні запити людей під час поїздки, відвідування об'єкту. Враховуючи, що сегментація в туризмі може здійснюватися за великою кількістю ознак, то, доцільним стає їх обмеження метою подорожі туриста. Тому, спеціалізований туризм є як тимчасовий виїзд особи з місця проживання з метою подорожі, що є спеціалізованою щодо загальноприйнятих (оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових), без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування.

До спеціальних видів туризму відносяться тури, які повністю або частково мають такі ознаки:

- не численні, достатньо рідкісні види туризму;
- працевіткі за створенням кінцевого продукту види туризму;
- капіталомісткі види туризму;
- тури, які поєднують ознаки різних видів туризму;
- нові види туризму, що обумовлені вторинними потребами людини;
- види туризму з використанням нетрадиційних джерел фінансування.

Одна з основних класифікацій туризму, яка використовується у фаховому середовищі ґрунтується на меті подорожі. Мотиваційно-цільовий принцип класифікації видів туризму дозволяє поділити подорожі на дві основні групи: канікулярний туризм (pleasure tourism, leisure tourism, holiday tourism) з метою відпочинку і розваг; діловий туризм (business tourism) з різними діловими цілями.

Канікулярний туризм або туризм з метою відпочинку і розваг також називають дозвілльєвим туризмом (leisure tourism), рекреаційним туризмом (recreational tourism) і навіть гедоністичним туризмом (hedonistic tourism), тобто туризмом для задоволення. Туристичні потоки з метою відпочинку та розваг становлять основу міжнародних туристських обмінів, на них припадає 53% світових туристських прибуттів. Так як відпочинок і розваги припускають різні види діяльності, в тому числі, культурний або культурно-пізнавальний (cultural tourism), відвідування друзів і родичів (visiting friends and relatives, VFR-tourism),

освітній (educational tourism, study tourism), лікувально-оздоровчий (health tourism, medical tourism), спортивний (sports tourism), духовно-просвітницький або релігійний (religious tourism), пригодницький (adventure tourism), подієвий (special-event tourism), спеціалізований (special interest tourism) та інші. Культурний, культурно-пізнавальний або пізнавальний туризм (cultural tourism) відноситься до видів туризму, що користуються найбільшим попитом.

Метою учасників культурно-пізнавальних турів може бути відвідання та знайомстві з об'єктами і явищами культури народу або країни: пам'ятниками архітектури, історії, археології, народними ремеслами, предметами побуту, творами музичного і танцювального мистецтва, усної народної творчості, звичаями, традиціями, святами живою культурою місцевих громад, а також живе міжкультурне спілкування з представниками відвідуваних територій. У розвинених DESTИНАЦІЯХ пам'ятки культурної туризму включають художні музеї, галереї, театри, концертні зали, музичні вистави. У менш розвинених DESTИНАЦІЯХ культурні пам'ятки можуть включати традиційні релігійні практики, народні культурні уявлення, фольклорні свята, традиційні ярмарки, діючі центри народних промислів. Незважаючи на існуючий підхід, що будь-який вид міжнародного туризму може бути названий культурним, так як пов'язаний з перетинанням національних кордонів, тимчасовим проживанням в інших культурних спільнотах, міжкультурної комунікацією гостей і господарів, а також гостей з різних культур на території господарів, культурний туризм набув самостійності у 1970-і рр., а вже в 1990-і рр. став масовим напрямом.

Туризм з метою відвідання друзів та родичів (VFR – visiting friends & relatives) також вважається одним з найбільш поширених у світі. Типовою моделлю подорожі вважається подорож всією родиною, дуже часто з використанням автомобіля, з метою відвідання близьких та добре знайомих та проживанням в будинках родичів та друзів.

Лікувально-оздоровчий туризм (health tourism) має на меті підтримку або покращення здоров'я та орієнтовано на DESTИНАЦІЇ та об'єкти, що спеціалізуються на наданні лікувально-оздоровчих послуг: морські кліматичні курорти, бальнеологічні або бальнео кліматичні курорти, термальні курорти на термальних озерах, санаторії та лікувальниці на мінеральних водах та грязях, термальні джерела, гірськокліматичні та гірськолижні курорти.

Спортивний туризм (sports tourism) має на меті заняття фізичною культурою та спортом, підтримка фізичної форми завдяки участі у спортивних заходах та спеціалізованих класах (треккінг, скелелазіння, пішохідні, велосипедні, кінні, гірськолижні подорожі, дайвінг, яхтінг, рафтінг, серфінг тощо) під керівництвом інструкторів. Іншими словами, поняття «спортивний туризм» охоплює широкий перелік форм цього виду туризму.

Під освітнім туризму (educational tourism, study tourism), слід розуміти вид туризму, який дозволяє опинитися в іншому соціокультурному середовищі, ознайомитися з різними сферами життя та діяльності нового суспільства.

Мотивами та метою пригодницького туризму (adventure tourism) є участь у програмах та заходах, які забезпечують набуття інтенсивного емоційного досвіду, сильного хвилювання, адреналінового вибуху (adrenalin rush).

Діловий туризм або бізнес-туризм (business tourism) включає подорожі із службовою або професійною метою, але без отримання доходів по місцю відрядження.

Ознайомчий туризм або ФАМ-туризм (FAM tourism или familia rization tourism) є розповсюдженим видом ділового туризму, що набув поширення всередині самої індустрії.

Отже, з диверсифікацією туристичного попиту на туристичні послуги та розвитком індустрії туризму в регіонах діапазон видів та форм туризму постійно розширюється та оновлюється, відбувається корегування розуміння сутності та характеру окремих видів подорожей, що знаходить відображення у формуванні термінології в контексті сталого розвитку туризму. Тому в узагальненому вигляді більш поширеним повинен стати термін «туризм спеціальних інтересів» – як вид туризму, який передбачає подорожі споживачів, у яких вибір місця відпочинку визначається особливою мотивацією, а рівень задоволення визначається набутими в наслідок подорожі враженнями.

Список використаних джерел

1. Андреева Г. П., Коваль П. Ф. Теоретичні засади спеціалізованого туризму. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Електронне наукове фахове видання. № 7. 2015. С. 90—94.
2. Безуглий І.В. Інноваційна основа формування національних готельних мереж України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Електронне наукове фахове видання. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. 2018. Випуск № 22. С. 136-141. URL: <http://global-national.in.ua/issue-21-2018>
3. Безуглий І. В., Сіренко К. Ю. Методичні основи розробки типології готельних мереж. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 3(08). С. 14-21.
4. Стеченко Д. М., Безуглий І. В. Наукові аспекти удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання сфери надання рекреаційно-туристичних послуг. *Регіональна економіка*. 2013. № 4 (70). С. 157-166.

Кириєвський Ю. Г., студент групи Т-161

Науковий керівник – **Роговий А. В.**, д.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Розвиток сфери туристичних послуг в селищах України набуває системного характеру з кінця ХХ століття. Сільський туризм в нашій країні перебуває на стадії становлення. Позитивний вплив здійснює на економіку та екологію регіонів України відпочинок в селі, саме за рахунок використання наявного приватного житлового фонду, розширення сфери зайнятості сільського населення та можливості реалізації на місці продукції особистого селянського господарства. Попри існування й розвиток самого явища, на сьогодні не визначено однозначного підходу щодо визначення сутності сільського туризму не тільки в Україні, але і в інших країнах Європи. Це пов'язано, насамперед, з диференційованими підходами у різних країнах (і навіть в окремих регіонах в межах однієї країни) до туризму як виду підприємницької діяльності у сільській місцевості.

А саме через відсутність на даний момент однозначного тлумачення поняття «сільського туризму» використовується велика кількість словосполучень: сільський зелений туризм, зелений туризм, природний туризм, екотуризм, агротуризм, що включають слово туризм, спробуємо розібратись з цими поняттями. Проаналізувавши різні тлумачення поняття «туризм», виділимо таке, туризм - це «тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування».

Таблиця 1 - Характеристика поняття «сільського туризму» *

Сільський туризм	
Джерело	Поняття
С. Медлік [1]	Сільський туризм (rural tourism) – відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільських територіях. Він передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів з провідниками та екскурсоводами
Г.Л. Чернява [5]	Сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону
В. Васильєв, П. Горішевський, Ю. Зінко [4]	Сільський туризм – це відпочинок з будь-якою метою, видом та формою організації туристської подорожі у сільській місцевості з розміщенням на відпочинок у будинку сільського господаря
М.М. Пітолич [2]	Сільський туризм – це відпочинковий різновид туризму, що відбувається у сільських садибах, де власник господарства надає послуги з розміщення та харчування; основна мета цього виду туризму – пасивний відпочинок та вивчення побуту селян
Л. Роберта і Д. Холла [3, с.12]	Сільський туризм - це туризм, який проходить в сільській місцевості

*- розроблено та складено автором за [1, 2, 3, 4, 5]

За визначенням Роберта Л. і Холла Д.: «Сільський туризм - це туризм, який проходить в сільській місцевості»[3, с.12]. Разом з тим, це визначення є не повним, поскільки не враховує супутні види послуг.

С. Медліком у британському словнику з подорожей, туризму та гостинності визначення трактується так: «Сільський туризм - відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільських територіях». Він передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів з провідниками та екскурсоводами. Наступні визначення цього поняття представлено в таблиці 1.

На основі проведеного дослідження визначень сільського туризму в науковій і нормативній літературі, автором запропоновано визначення поняття сільського туризму, в якому розкриваються види послуг та мета відпочинку: «Сільський туризм - це вид туризму, зосереджений в природно-привабливих сільських місцях, спрямований на використання природних, культурних та інших ресурсів для створення оптимального туристичного продукту».

Поняття «сільський туризм» часто ототожнюють з «агротуризмом», але воно значно ширше. Агротуризм це вид сільського туризму, який тісно пов'язаний з сільським господарством, аграрним середовищем, агропродуктами. Сільський туризм і його різновидність агротуризм мають багато спільного з екотуризмом і часто відповідають багатьом його пріоритетам, зокрема збереження природничого та культурного середовища, підтримка добробуту місцевої громади, постачання туристам харчів з місцевих продуктів. Головним компонентом екотуризму є взаємодія з місцевим населенням, створення більш сприятливих економічних умов у відвідуваних районах.

Стосовно фермерського туризму, то це складова частина агротуризму, пов'язана із прийомом туристів безпосередньо у помешканнях фермерського господарства, часто з мінімальними вимогами щодо зручностей (особливо щодо умов проживання). У даному контексті фермерське господарство виступає одночасно базою для ночівлі та головним предметом інтересу для туриста (їжа на фермі, дозвілля на фермі тощо).

Притаманні умови для розвитку туризму в селах створюються на територіях національних і ландшафтних парків, де існує можливість поєднати відпочинок з пізнанням природного та історико-культурного потенціалу регіону. А для цього необхідною умовою реалізації програм його розвитку є співпраця місцевих осередків та національних і регіональних парків. Розвиток сільського туризму є вектором поліпшення благоустрою селищ, тобто сільських садиб, вулиць, а також він стимулює розвиток соціальної інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Medlik S. Dictionary of Travel. Tourism and Hospitality / ed.S.Medlik: - L.: Butterworth-Heinemann Etd., 1993. – P.23-25.
2. Пітюлич М.М. Особливості функціонування сільського туризму в Україні та досвід європейських країн / М.М. Пітюлич, І.І. Михайлюк // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. «Економіка». - 2011. - С.155.
3. Rural Tourism and Recreation: Principles to Practice/ Ed. by L. Roberts, D. Hall. – Edinburgh: Scottish Agricultural College, 2001. – 272 p.
4. Васильєв В. Розвиток сільських територій: економічний, соціальний та екологічний аспекти інновації в сільському туризмі – стратегія розвитку сільських територій / В.Васильєв // Туризм сільський зелений. – 2011. - №1. – С.36-39.
5. Чернява Г.Л. Теоретичні підходи до визначення поняття, сутності й альтернатив розвитку сільського зеленого туризму / Г.Л. Чернява // Культура народів Причорномор'я. – 2012. - №227. – С.85-88

РОЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ТУРИСТИЧНИХ ПРОДАЖАХ

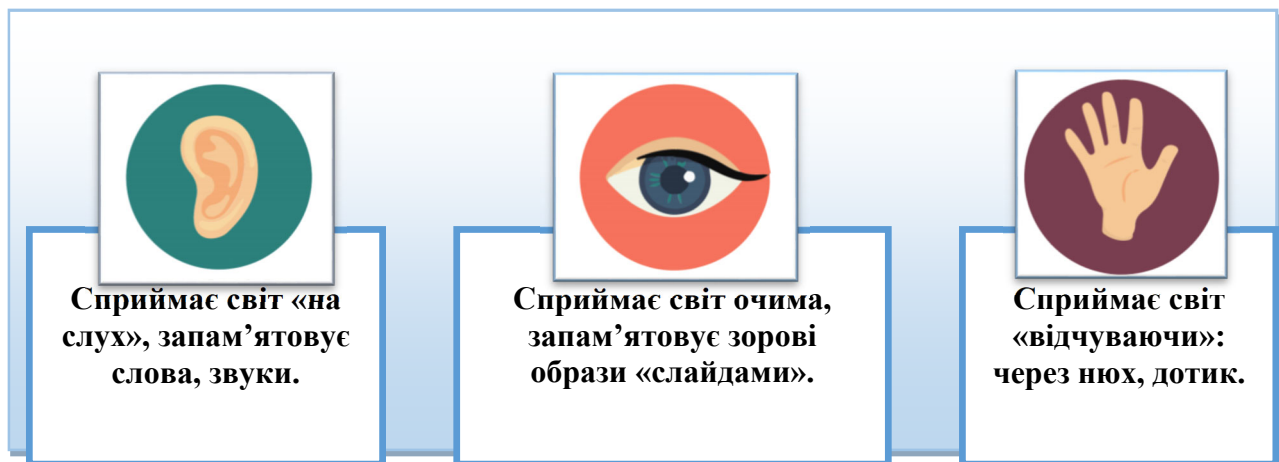
На менеджерів із продажів щорічно витрачається більше одного трильйона доларів. 13% робочих місць у США припадають на сферу продаж. Купувати товари чи послуги – щоденна константа, тож маркетинг – невід’ємна частина високих результатів. Вважається, що 55% менеджерів не володіють необхідними навичками для досягнення успіху, а середньостатичні компанії щорічно втрачають 10-30% своїх клієнтів [1].

Ще в 1990-х роках була визначена необхідність інтегрованого підходу до розуміння відносин із зацікавленими сторонами при першому «знайомстві» клієнта і представника компанії. Термін «кастомізація» (від англ. customer – покупець) означає особливий, індивідуалізований підхід до задоволення потреб кожного клієнта [2].

Серед 7,5 мільярдів населення Землі немає і двох ідентично однакових особистостей, що підтверджує нескінченну різноманітність рис характеру, якостей, темпераментів і особливостей. Не враховувати це в роботі й працювати за типом «менеджер-робот» – у край недалекоглядно. Людина – жива істота, яка потребує спілкування з такою ж живою істотою, виражаючи запал, співчуття, емпатію, захват.

Стратегія за типом «працівник-робот» не орієнтована на споживача, саме тому вона характеризується низьким обсягом продажів. Сухий алгоритм дій не справляє враження і викликає недовіру. Які особливості індивідуального підходу можуть підвищити продажі?

Знання типу сприйняття інформації людиною, дає можливість «зрозуміло» донести до споживача його вигоду і цінність послуги (рис. 1).

Рисунок 1 – Типи сприйняття інформації клієнтом та їх особливості

Під час роботи з аудіалом менеджер повинен бути красномовним і відтворювати образи за допомогою слів, з візуалом – використовувати яскраві фотоілюстрації, статистику, з кінестетиком – використовувати підручні фігури (наприклад, туристичні сувеніри: Ейфелева вежа тощо), аромати.

Менеджер може мати неоціненний вклад у успіх – знання про особливості потенційного клієнта. Це допоможе швидше зрозуміти один одного і чітко рухатися у напрямку переконання у важливості та демонстрації цінності продукту.

Знання характерного типу клієнта є визначальною складовою під час зустрічі. Майже з кожним клієнтом можна знайти спільну мову, для цього треба знати, що і як говорити. Незаперечне правило – зберігати спокійний емоційний стан і професійність.

1. Цілеспрямований клієнт, який добре знає, що конкретно йому необхідно, потребує уваги та незаперечних фактів.

2. Всезнаючого клієнта, який думає, що обізнаний із продуктом краще, ніж продавець, потрібно залучити в роботу як есперта і зробити йому комплімент.

3. Із говірким клієнтом треба дотримуватися теми розмови і ставити йому більше закритих запитань.

4. Нерішучому клієнту треба показати вигоди та переваги, які він отримає, відпрацювати всі заперечення та пояснити, які будуть негативні наслідки в тому випадку, якщо клієнт затримуватиметься із прийняттям рішення.

5. Із неговірким клієнтом треба бути доброзичливим, детально презентувати товар, задавати різні питання і не квапити його з відповіддю.

6. Зі сперечальником допоможуть досягти успіху спокій, позитивний настрій і вагомі доводи для обґрунтування цінності товару. Потрібно презентувати думки експертів і підбірку безспірних статистичних даних.

7. З імпульсивним клієнтом треба шукати компроміс, дотримуватися стандартів обслуговування і не сприймати його емоційних випадів на свій рахунок. Чіткі доводи, урівноваженість та спільні інтереси – ось інструменти ефективної роботи з таким типом клієнтів.

8. Позитивно налаштованому клієнту варто показати свою відданість, бути зацікавленим, професійним і уважним.

Індивідуальний підхід допомагає не тільки підвищити продажі, а й сформувати клієнтську базу (навіть негативно налаштовані клієнти потребують туристичних послуг і неодноразово звертаються у турагентства, а справжній професіонал зможе зробити такого клієнта лояльним і записати у список «постійні клієнти»). Окрім того, кастомізація допомагає суб'єктам ринку туристичних послуг сформувати позитивний імідж на ринку і стати конкурентоспроможним.

Менеджер сфери туризму, що є не тільки гарним професіоналом, а й психологом, завжди досягатиме вищих результатів за інших.

Продаж – це процес, під час якого потрібно переконати вашого співрозмовника в тому, що ваш товар має для нього більшу цінність, ніж та ціна, яку він повинен за нього заплатити. А переконати людину можна тільки методом знань її особливостей і того, що керує її діями.

Список використаних джерел

1.21 факт зі статистики продажів, які корисно знати URL: <https://saleslabel.com/21-fakt-iz-statistiki-prodazh-kotorye-polezno-znat> (дата звернення 04.05.2020)

2. Клиентоориентированный подход как основной аспект организации сервисного обслуживания URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klientoorientirovannyu-podhod-kak-osnovnoy-aspekt-organizatsii-servisnogo-obsluzhivaniya/viewer> (дата звернення 04.05.2020)

3. Типи клієнтів у продажах URL: <https://practicum-group.com/blogs/typy-klientov-v-prodazhah/> (дата звернення 04.05.2020)

НАПРЯМКИ ПОКРАЩЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ ТУРИСТИЧНОГО АГЕНТСТВА

На даному етапі розвитку в умовах ринкової економіки із жорсткою конкуренцією в туристичній сфері витримують лише ті підприємства, які можуть запропонувати своїм клієнтам високоякісне обслуговування, але це не можливо без кваліфікованого персоналу.

Отже, актуальність покращення ефективності праці персоналу в туристичній сфері пояснюється тими підвищеними вимогами клієнтів, які пред'являються до туристичних послуг в сучасних умовах. Персонал туристичного підприємства є найважливішим об'єктом управління, адже якість обслуговування на туристичних фірмах залежать від майстерності та свідомості персоналу. Тому ці сучасні реалії вимагають більш детального і глибокого дослідження.

Без активної та постійної участі вищого керівництва підприємства у визначенні завдань управління персоналом, моделюванні виробничої поведінки, створенні та впровадженні системи управління персоналом, неможливо без здійснення ефективного управління персоналом [1], оскільки люди є найважливішими організаційними ресурсами. Тому для ефективної роботи персоналу необхідна достатня взаємодія між керівниками та співробітниками [3].

Наступні методи дозволяють керівникам підприємства брати активну участь в управлінні персоналом [2]:

- ефективне спілкування, включаючи уточнення необхідності та переваг керівників відділів з чіткими, остаточними цифрами, витратами, прибутком, продуктивністю тощо;
- участь вищих керівників у їх "привабливій" формі роботи - інтерв'ю з кандидатами, професійної підготовки та управління окремими проектами. Це дасть їм змогу набути досвіду, безпосередньо пов'язаного з розробкою та застосуванням технології управління людськими ресурсами, та більш об'єктивно зрозуміти управління людськими ресурсами;
- спеціальна підготовка з управління персоналом дозволяє зрозуміти функції управління організацій, актуальні на сьогоднішній день, та виробити практичні навички роботи з працівниками.

Отже, працівники туристичної компанії повинні представляти групу однодумців-партнерів, які можуть зрозуміти та реалізувати наміри керівництва [5]. Інноваційність сучасних компаній та пріоритет якості обслуговування змінили вимоги до працівників та підвищили значення інноваційного ставлення та високий ступінь професіоналізму в роботі. Це призвело до великих змін у принципах, методах та соціально-психологічних питаннях управління персоналом [4].

Зміна управління персоналом спрямована насамперед на реалізацію стимулюючої політики, яка спрямована на розширення співпраці між персоналом та адміністративними управліннями для досягнення спільних цілей. Це спонукає співробітників розвивати свої навички шляхом інтенсивної, продуктивної та творчої праці.

Потрібно знайти сильні стимули та стимулювати працівників для пошуку нових, випробуваних та наполегливих зусиль, щоб створити себе [2].

Список використаних джерел

1. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Управління персоналом : Навч. посіб. - К.: Професіонал, 2011. - 512 с.
2. Виноградський М.Д., Виноградська А.М., Шканова О.М. Управління персоналом: навч. посіб. для студ. вузів 2-є вид. - К.: ЦУЛ, 2010. - 502 с.
3. Михайлова Л.І. Управління персоналом : навч. посіб. для студ. вузів. - К.: ЦУЛ, 2008. - 248 с.
4. Мурашко М.І. Менеджмент персоналу : навч. посіб. 3-є вид., випр. і доп. - К.: Знання, 2009. - 435 с.
4. Хміль Ф.І. Управління персоналом : Підруч. для студ. вузів. - К.: Академвидав, 2006. - 488 с.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Подорожі та туристична активність населення виступають неодмінним елементом життєдіяльності сучасної світової спільноти. Сьогодні міжнародний туризм трансформує раніше закриті товариства на відкриті універсальні суспільства, де контакти між людьми з різних країн стають повсякденною реальністю. Це, безумовно, задовольняє потреби людей у зустрічах і обмінах з іншими культурами. Більш того, туризм розглядається як соціально-економічне явище, що має як прямиий, так і опосередкований вплив на розвиток всієї пов'язаної з ним інфраструктури.

Туристська термінологія в сучасному світі зазнає істотних змін, що пов'язано зі стрімким зростанням індустрії туризму, його секторів, видів і форм, технологій та інновацій, появою та поширенням нових туристських реалій. У широкому сенсі визнається існування двох підходів до визначення туризму: концептуального та технічного.

Концептуальний підхід вибудовує теоретичні рамки туризму для виявлення його базових характеристик, що дозволяють розмежувати туризм та інші суміжні з ним поняття. До таких концептуальних (наукових) визначень належить дефініція, запропонована американським дослідником Джафаром Джафарі: туризм – це вивчення людини, яка знаходиться за межами території свого постійного проживання та індустрії, що задовольняє її потреби, а також впливів, які людина та індустрія чинять на соціокультурне, економічне і фізичне середовища.

Технічний підхід має на меті забезпечити стандартизовану інформацію про туризм для національних і міжнародних статистичних та правових потреб. У теорії та практиці туризму використовується класичне визначення туризму, як тимчасового переміщення людей із місця свого постійного проживання в іншу країну або на іншу територію в межах своєї країни у вільний час з метою відпочинку, чи в оздоровчих, гостьових, пізнавальних або професійно-ділових цілях, але без заняття оплачуваною роботою у відвідуваному місці.

Крім тенденцій останніх десятиліть, обумовлених епохою глобалізації, які проявляються в розширенні та реструктуризації ринку, консолідації та конверсії, горизонтальній та вертикальній інтеграції, значному поширенні мережевого бізнесу між різними секторами галузі, у світовому туризмі отримали розвиток тенденції, обумовлені новим суспільством інформації, знань і комунікації. І якщо глобалізація «розмивала» національні кордони, трансформувала культурну ідентичність, нівелювала своєрідність етнокультур і вела до уніфікації норм і стандартів, то зустрічний процес, названий сьогодні "глокалізацією" (глобальною регіоналізацією) просуває на світовий ринок унікальний, національно- і регіонально-ідентифікований туристський продукт.

Помітною тенденцією на світовому туристичному ринку сьогодення виступає диверсифікація, що виявляється в розвитку широкої різноманітності видів і форм туристської діяльності, пов'язаних із ними нових послуг і, навіть, нової "філософії" туризму. До сучасних ідеологічних підходів у туризмі можна віднести стійкість туризму (Sustainable Tourism), відповідальність туризму (Responsible Tourism) і доступність туризму (Accessible Tourism). Іншими словами, не дивлячись на загальну доступність, сучасний туризм адаптивний і соціально відповідальний, чинить щадний вплив на природне і культурне середовище дестинації.

Сучасному світовому туризму властива також філософія етичного туризму (Ethical tourism), яка має на увазі етичну поведінку туристів, турбізнесу і туристських адміністрацій стосовно природи та культури дестинації. Туристи стають все більш освіченими, досвідченими, орієнтованими на отримання нового унікального досвіду тощо.

Крім всеосяжної лібералізації, проявляється в туризмі й тенденція технологізації. Електронні технології проникають у всі сектори туріндустрії та стають частиною

повсякденного життя сучасного мандрівника. Зростання електронного позиціонування та просування турпродукту призвело до появи понять "електронний туризм" (E-Tourism) і "мобільний туризм" (M-tourism).

Цікавою сучасною тенденцією є віртуалізація туризму. У реальності відбувається "віртуальна консолідація" туристських компаній і компаній інформаційних технологій, з подальшою передачею основних функцій туристських компаній представництвам у мережі Інтернет. Цілком очікуваною в недалекому майбутньому є поява ринку віртуальних туристів, які не матимуть потреби подорожувати в реальності як такої. Зміна сприйняття людиною навколишньої реальності в цілому і туристської картини світу зокрема останнім часом пов'язана з тенденцією постмодернізму. Фактично, у сучасного туриста відбувається переорієнтація з матеріального і духовного, переважно, - на чуттєвий досвід пізнання. Прагнення до отримання задоволень і насолод змушує туриста скористатися послугами нішевого туризму (Niche tourism): фотографічного, археологічного, ретро-туризму, гастрономічного, геотуризму тощо.

Домінантною тенденцією розвитку світового туризму є формування і розвиток туріндустрії як індустрії досвіду і вражень.

Серед нових видів туризму можна виділити наступні:

- ідентичний (Identity tourism), який мотивований пошуком і пізнанням джерел і коріння своєї національної, етнічної та культурної ідентичності;
- спадщинний (Heritage tourism), що полягає в пізнанні своєї й чужої природної та культурної спадщини, набутті культурного досвіду і т.п.;
- примиренський (Reconciliation tourism), заснований на вивченні подій, які привели до конфліктів і поділу народів, етносів і т.п.;
- міжкультурний (Intercultural tourism);
- комунікативний (Communicative tourism), націлений на спілкування гостей та господарів або гостей із різних культур на території господарів;
- життєознайомлюючий (Lifeseeing), мета якого - занурення в живу культуру відвідуваної дестинації, знайомство з побутом жителів спільноти зсередини.

Незаперечно, у сучасному світі туризм є одним із найвпливовіших феноменів економічного, соціального і культурного розвитку суспільства. Найбільш характерними тенденціями світового туризму в постіндустріальному суспільстві є диверсифікація туристського продукту, пошук нових напрямків подорожей, зменшення усередненої тривалості туристських поїздок, наявність альтернативних варіантів засобів розміщення і транспорту. При цьому, основним напрямком розвитку туризму є його диверсифікація в розрізі тематичного, стійкого і соціально відповідального туризму.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Міністерство культури і туризму України URL: <https://regulation.gov.ua/catalogue/regulators/id284/npa>
2. Мошняга Є.В. Основні тенденції розвитку туризму в сучасному світі // Вісник РМАТ. - 2013. - №3 (9). - С. 20-34.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Винний туризм — спеціалізований вид туризму, що має на меті дегустацію, споживання, купівлю вина безпосередньо у виробника. Включає відвідування плантацій виноградників, дегустаційних залів, підвалів та ресторанів, що пропонують послуги дегустації вина; відвідування винних фестивалів; відвідування інших спеціалізованих заходів. Також винний туризм передбачає не лише дегустацію напоїв, а й ознайомлення з традиціями виноробства в країні.

Згідно іншого визначення *винний туризм – це туристичні подорожі, пов’язані з відвідуванням різних місць виробництва, винний туризм передбачає не лише дегустацію напоїв, а й ознайомлення з традиціями виноробства в країні.*

Виноробний туризм як симбіоз пізнавальної програми, пов’язаної з вивченням вирощування і збору винограду, його переробкою, подальшою дегустацією готової продукції, з відвідуванням визначних пам’яток виноробного регіону. Вважається, що це спеціалізований туризм який стоїть на стику розважального та зеленого туризму. Винний туризм може трактуватися як відвідування виноградників, винних заводів, винних фестивалів для дегустації та придбання вина.

Вважається, що в основі моделі винного туризму лежить інтерес до вина, який *мотивований привабливою місцевістю та можливістю дегустації.* Привабливий пейзаж виноградної плантації, пам’ятки архітектури, мальовничі села, замки, шато, виноробні заводи, особлива атмосфера спілкування з людьми, які закохані у вино, феєричні свята і багата палітра смаків під час дегустації – це важливо і для туристів, і для виробників вина, які приймають ділові рішення щодо організації винного туру.

На основі узагальнення основних наукових підходів можна вважати, що визначення винного туризму як спеціалізованого виду туризму, який пов’язаний з ознайомленням з історією, технологією та культурою споживання вина в певному регіоні та його дегустацією безпосередньо у виробника. Винний туризм як комплексний туристичний продукт включає набір основних, додаткових і супутніх послуг. З огляду на особливості кожного виду туризму, вони можуть бути традиційними і специфічними (табл. 1).

Підприємства виноградарсько-виноробного комплексу являються базовими дестинаціями винного туризму. Приклади популярних серед туристів дестинацій винного туризму: м. Бордо, м. Флоренція та долина К’янти, м. Телаві (Грузія), м. Сан Джімініяно (Італія), м. Лібурн.

Типовий винний тур включає в себе: проживання, харчування та транспортне обслуговування. Також має і додаткові і супутні послуги. Додаткові послуги у винному турі – це: відвідування плантацій виноградників, дегустація місцевих сортів винограду; ознайомлення з технологією виготовлення різних видів алкогольних напоїв безпосередньо на виробництві; ознайомлення з історією виноробства, відвідування спеціалізованих музеїв; відвідування дегустаційних залів та підвалів, дегустація вин, коньяків, інших видів алкогольної продукції; відвідування ресторанів, що пропонують послуги дегустації вина; участь у винних фестивалях та тематичних святах; відвідування та участь у спеціалізованих виставках, форумах, конференціях, конкурсах, аукціонах.

Якщо розглядати винний туризм за критерієм мети подорожі та технології організації, то винні тури поділяються на: культурно-пізнавальні; рекреаційно-оздоровчі; винний сільський зелений та агротуризм; винно-розважальні тури; ділові, у тому числі освітні та наукові.

Таблиця 1 - Специфіка обслуговування туристичного продукту винного туризму

Види послуг	Основні послуги	Додаткові послуги	Супутні послуги
Традиційні	Транспортне обслуговування, проживання, харчування	Організація екскурсій до місцевих туристичних об'єктів	Послуги місцевої інфраструктури
Специфічні	Розміщення у винних готелях, гостьових віллах і будинках виноробів, організація еногастрономічних банкетів	Відвідування плантацій виноградарства та дегустація місцевих напоїв; ознайомлення з технологією їх виготовлення, відвідування спеціалізованих музеїв та енотек; участь у винних фестивалях та тематичних святах	Придбання традиційних продуктів харчування, придбання устаткування і обладнання для дегустації, зберігання, транспортування, виготовлення вина та інших алкогольних напоїв; доставка алкогольних напоїв

Винні тури культурно-пізнавального змісту, передбачають ознайомлення з традиціями виноградарства, оригінальною технологією виноробства, асортиментом вин місцевого виробництва та їх дегустацією, вивчення історії винного промислу, пам'яток життя і діяльності видатних виноробів, відвідування музеїв, виставок, енотек тощо. Найчастіше до програми туру входить пізнавальна екскурсія до виноградарств, на підприємства, що мають технологічні лінії виготовлення різних видів винно-коньячної продукції (ігристих вин, хересу, мадери, коньяків), а також участь у тематичних культурних подіях, наприклад у святі виноробства.

Найбільш поширеною формою *винного туризму є екскурсії на виноробні підприємства з дегустацією вин у дегустаційних залах*. Тут можна спробувати вина та коньяки з гарантією якості та автентичності. Під час екскурсій відвідувачі дізнаються багато цікавої інформації про вина регіону, історію виноробства, отримують навички правильного споживання вина. Туристам пропонують ознайомитися з технологічним процесом виробництва.

Як особливий тематичний напрям *культурно-пізнавального туризму варто розглядати еногастрономічні тури* (система правил щодо правильного підбору вина до тієї чи іншої страви, щоб отримати в результаті приємне смакове поєднання). Під час такої подорожі туристи знайомляться з культурою споживання вина та його поєднанням з іншими гастрономічними продуктами та стравами, найчастіше із сиром, м'ясними та рибними делікатесами.

Інший вид *винного туризму – рекреаційно-лікувальний туризм*, ґрунтується на пропозиції послуг лікувального, лікувально-профілактичного та косметологічного призначення, застосуванні вина та винограду в лікувальних цілях (винотерапія, енотерапія, ампелотерапія) в оздоровчих та лікувальних закладах.

Якщо розглянути кожен із підвидів, то можна сказати, що *винотерапія* – це комплекс лікувальних, оздоровчих та косметологічних технологій, що засновані на цілющих властивостях вина та виноградного соку. Винотерапія передусім передбачає дозоване вживання червоного і білого вина.

Інтерес до *ампелотерапії* – використання виноградного листа та кісточок із лікувальними цілями – пояснюється їх косметологічними властивостями. Було доведено, що у виноградних кісточках міститься велика кількість активних речовин – поліфенолів, які володіють унікальною здатністю зв'язувати вільні радикали. Вільні радикали є однією з причин старіння організму і виникнення злоякісних і серцево-судинних захворювань.

Найбільш поширеними є екскурсії на виробництві, дегустації вин у дегустаційних залах та виставкові заходи. У сфері вина, виноробства та гастрономії популярними є такі виставкові заходи: міжнародна виставка вин та спиртних напоїв VINITALY (Італія); міжнародна виставка вин та спиртних напоїв ProWein (Німеччина); виставка гастрономічних товарів та вин Gourmet Selection (Франція); виставка та симпозіум із питань виноробства

Unified Wine & Grape Symposium (США, Сакраменто); міжнародна виставка вин, пивоваріння і технологій виготовлення напоїв InterWine China (Китай) та ін..

Україна може розвивати цей вид туризму у більшій мірі. Винні тури по Закарпаттю, Одеській, Херсонській та Миколаївській областях, що є традиційними центрами українського виноробства, з кожним роком все популярніші. Вартість винного туру до Європи складає від 650 євро, а по Україні – від 90 євро.

Дослідження ринку винного туризму України показали, що 24% туристів хотіли взяти участь у комплексному винному турі, 20% – у еногастрономічній вечері, 17% – відвідати виноградники та виноробні підприємства, 16% споживачів зробили вибір на користь лекції – дегустації досвідченого сомельє і найменший інтерес викликають винні свята, фестивалі та майстер – класи з еногастрономії – 12% і 11% відповідно [2]. За даними західних дослідників, при організації екскурсій та дегустацій виноробне підприємство може збільшити обсяги продажів до 30%. Це підтвердили і дослідження науковців: 55,7% респондентів планують придбати до 5 пляшок вина, 33,2% хотіли б збагатити домашню колекцію майже на 10 пляшок, і досить значна кількість поціновувачів зорієнтована на покупку більше 10 пляшок.

Однак, попри всі позитивні сторони винного туризму в Україні, існує і низка проблем та завдань для покращення та його розширення. Опираючись на досвід ЄС врегулювати законодавчі питання, щодо якості і продукції, відповідності її міжнародним стандартам. А саме ідентифікація вин за місцем походження.

Серед проблем з виноробством можна виділити: надзвичайно ускладнена атестація виробництва, яка не залежить від об'ємів виробленої продукції; надзвичайні витрати (500 000 грн.) на ліцензування, яке також не враховує об'єми виробництва та розміри господарств; фактичне припинення з 2011 р. державної підтримки розвитку виноградної, садівничої та хмелярської галузей.

Україна має усі можливості та ресурси, необхідну інфраструктуру для розвитку, для того щоб займати гідне місце у винній туристичній карті Європи. Для цього, опираючись на світовий досвід, мають бути вирішені деякі проблеми. За умови успішної маркетингової політики і залучення іноземних інвестицій, розвитку та підготовки кваліфікованих кадрів винний туризм може стати однією з провідних галузей.

Список використаних джерел

1. Безуглий І.В. Інноваційна основа формування національних готельних мереж України. Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. 2018. Випуск № 22. С. 136-141. URL: <http://global-national.in.ua/issue-21-2018>.
2. Д.І. Басюк, К.С. Бадещенкова Дослідження ринку винного туризму в Україні. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer34/435.pdf>.

Панченко С. А., студентка гр. Т-191

Науковий керівник – **Алешугіна Н. О.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІ У ХІХ СТ.

Краєзнавча діяльність в Україні почала активно розвиватись на початку ХІХ ст. Це було зумовлено сплеском національної самосвідомості та підвищенням інтересу до історії та культури окремих українських регіонів. Таким чином, з'явився ряд робіт з вивчення загально історичного процесу та культурного розвитку, а також досліджень цікавих історико-культурних пам'яток [1].

У ХІХ ст. історичне краєзнавство на Чернігівщині розвивалось як невід'ємна складова історичної науки, з одного боку, і громадського руху - з іншого. Реформи місцевого самоуправління (земська і міська) сприяли розгортанню різнобічного вивчення історії свого

краю. У ці роки відбулось становлення організаційної структури історико-краєзнавчого руху на Чернігівщині. Були остаточно оформлені основні форми і напрямки історико-краєзнавчої роботи в регіоні. Значно розширилась тематика історико-краєзнавчих досліджень, активізувалась просвітницька і видавнича діяльність.

Насамперед, краєзнавчою діяльністю займались професійні науковці, зокрема, історики та філологи. Так, одним з найбільш відомих чернігівських науковців-краєзнавців є О.М.Лазаревський - автор численних праць з історії Лівобережної України, в тому числі і Чернігівщини. Фундаментальна праця вченого – «Описание Старой Малороссии». Історик мав намір підготувати десять томів названої праці. Однак за життя встиг опрацювати і видати три томи. Це «Стародубський полк», «Ніжинський полк», «Прилуцький полк». Цінність праці О. М. Лазаревського полягає в тому, що вона містить важливі матеріали про заселення, управління, суспільно-політичне життя Чернігівщини [2].

1865 р. була видана праця М. Домонтовича «Черниговская губерния». Книжка починається з історичних відомостей та характеристики географічних умов; автор багато уваги приділяє промисловості краю, потім ідуть відомості про освіту, побут, управління, подає відомості про залюднені місця [3].

Наприкінці XIX ст. при Ніжинському історико-філологічному інституті на громадських засадах почали діяти історико-філологічні товариства, навколо яких згуртувались провідні історики-краєзнавці і представники місцевої інтелігенції. Ніжинське історико-філологічне товариство стало провідним громадським історико-краєзнавчим осередком в Чернігівській губернії. Його діяльність була спрямована на висвітлення історії Чернігівщини. Очолювали товариство А. Добіаш, М. Бережков та ін.

Ще одним провідним центром історико-краєзнавчих досліджень в Чернігівській губернії була Чернігівська архівна комісія. До її складу увійшли не лише професійні історики В. Антонович, В. Модзалевський, В. Іконников, Д. Багалій, Д. Яворницький, А. Верзилов, М. Бережков, М. Стороженко, М. Василенко, але й інші представники інтелігенції, у тому числі, і місцевої. Письменники Б. Грінченко, М. Коцюбинський, художники І. Рашевський та Г. Нарбут, мистецтвознавець Я. Жданович, статистик О. Русов, адвокат І. Шраг, губернські предводителі дворянства О. Рачинський та Г. Милорадович – кожен з них своєю працею, досвідом, знаннями, професією та захопленнями прислужився справі вивчення рідного краю.

Завдяки науковим експедиціям, здійсненим під опікою вищеназваних організацій, було ретельно досліджено значну кількість стародавніх пам'яток, зібрано багато колекцій речових та писемних пам'яток минулого, врятовано велику кількість документів з родинних архівів, а вивчення історії рідного краю набуло системного характеру, історико-краєзнавчий рух у губернії став організованішим і більш цілеспрямованим.

Характерною рисою громадського напрямку у розвитку історико-краєзнавчого руху був активний прояв приватної ініціативи з боку багатьох представників громадськості. Наприклад, протягом 1861-1863 рр. в Чернігові діяв гурток молоді «Курінь», який заснував лікар С. Ніс. У «Курені» носили народний одяг, вивчали звичаї козаків, українську літературу та фольклор.

Пожертвування своїх колекцій старожитностей або цілих приватних музеїв мало виключне значення для розвитку музейної і архівної справи в регіоні. Найбільш вагомий внесок для Чернігівщини у цій справі зробили Василь Тарновський та Григорій Галаган, приватні колекції яких стали основою зібрань нинішніх історичного та художнього музеїв міста Чернігова, названих на честь своїх фактичних засновників.

Участь значної кількості представників громадськості в історико-краєзнавчому русі знаходила прояв у жертвуваннях, збиранні інформації історико-краєзнавчого характеру, підтримці та участі у здійсненні археологічних та етнографічних досліджень, заохоченні до історико-краєзнавчої діяльності, підтримці проведення заходів краєзнавчого характеру тощо.

Значну роль у розвитку історико-краєзнавчих досліджень відіграла земська преса, представлена таким часописом, як «Земський сборник Черниговской губернии», «Черниговская земская неделя» (з 1917 р. «Черниговская земская газета»). На їхніх сторінках

оприлюднювалась не тільки інформація про наукове життя краю, але й статті з історії, археології, етнографії, а також цікаві історичні джерела [3].

Краєзнавчими дослідженнями займалися найосвіченіші люди того часу - представники духовенства, зокрема, архієпископи Чернігівські Філарет (Гумілевський), Сергій (Соколов), Василь (Богоявленський).

Загалом, до дослідницької краєзнавчої роботи були залучені широкі верстви населення: фахівці, з різних галузей знань, робітники, службовці, студентська та учнівська молодь. Високого рівня набула популяризація історико-краєзнавчих знань серед населення.

Постійна популяризація проблеми розвитку історичного краєзнавства дала свої результати, які знайшли відображення в активній участі чернігівської громадськості у проведенні заходів історико-краєзнавчого характеру, а також підвищенні розвитку благодійництва, спрямованого на підтримку історико-культурної спадщини Чернігова.

Список використаних джерел

1. Багалея Д. Памяти Д.П. Миллера // Вестник Харьковского историко-филологического общества. – 1914. – Вып. 5; Верзилов А.В. Петр Михайлович Добровольский. Биографический очерк // Труды Черниговской архивной комиссии. - Чернигов, 1911. – Вып 8;
2. Уривалкін О.М. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. – К: КНТ, 2008. – С. 19
3. Місостов Т. Ю. Розвиток історичного краєзнавства на Лівобережній Україні (Друга половина XIX – початок XX ст.). – Харків: 2006. – С. 16

Панчошна Я. В., студентка гр. МТп-191

Науковий керівник – **Безуглий І. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

ВПЛИВ ГОТЕЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ТУРИСТИЧНУ ІННОВАЦІЙНУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ

В якості інновацій в готелях пропонуються утворення міжнародних готельних мереж, поглиблення спеціалізації готельних закладів, розвиток мережі малих підприємств, впровадження комп'ютерних технологій. Разом з цим відбуваються процеси консолідації готельної індустрії шляхом злиття, придбання і створення партнерських союзів, створення «капсульних», «панорамних» готелів, спеціалізованих засобів розміщення з обмеженим переліком послуг, які орієнтовані на обслуговування певного сегменту рекреаційно-туристичного ринку, використання спеціальних тарифів для туроператорів. Все це є інструментами інноваційної політики у сфері туризму

Інноваційна політика у сфері туризму – одна зі складових частин політики держави, яка проводить низку заходів, спрямованих на розвиток інновацій, що включають забезпечення взаємозв'язку щодо всього циклу створення та реалізації інноваційного продукту в туризмі та готельному господарстві. На прикладі Європейського союзу інноваційна політика включає класичну підтримку досліджень, стимулювання процесів обміну між наукою та економікою, а також формування рамкових умов, сприятливих інноваціям.

Інноваціями в рекреаційно-туристичній сфері можна вважати розроблені або удосконалені технології надання послуг, нові види рекреаційно-туристичних послуг, сукупні товари, а також організаційно-технічні рішення щодо форм рекреаційно-туристичної діяльності, методів контролю якості та надання послуг, що істотно поліпшують структуру виробництва та збільшують їх споживання. Однією із популярних інновацій вважається формування мережевих структур в готельному господарстві. Така інновація сприяє підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, впровадження нових

технічних засобів, зокрема при бронюванні чи маркетинговій діяльності, удосконалення підготовки персоналу та інше.

Під *готельною мережею* розуміється об'єднання підприємств готельного господарства з метою територіальної експансії на ринку готельних послуг, яке сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності за єдиними управлінськими та організаційними стандартами з використанням єдиної торгової марки. Згідно іншого визначення *готелі мережі* – це об'єднання кількох готельних підприємств у колективний бізнес під єдиним керівництвом, використанням єдиної торгівельної марки та концепцією просування товару на ринок [1]. Основне в запропонованих визначеннях готельної мережі – це єдине керівництво та спільний бренд. Розробка та просування рекреаційно-туристичних та готельних брендів має спиратися на обґрунтування перспективних сегментів ринку послуг.

Появу міжнародних готельних операторів вважають інновацією в бізнесу розміщення туристів. Перші позиції в рейтингу міжнародної готельної діяльності займають: Marriott International, Hilton Worldwide, InterContinental Hotels Group (IHG), Wyndham Hotel Group, які показують стабільне зростання свого бізнесу. Сучасний світовий готельний ринок практично сформувався в 50-х роках ХХ сторіччя, коли актуальною інновацією було надання права великими компаніями використовувати свої бренди дрібним власникам. Це сприяло впровадження високих стандартів в обслуговуванні. Нині спостерігається значний рівень конкуренції між відомими торгівельними марками, який призводить до їх зростання на 3-5 % щорічно. Але частина готелів, які належать до мереж світових готельних лідерів морально застарілі. Тому національній готельній індустрії України, насамперед, доречно орієнтуватися на формування власних готельних торгівельних морок та брендів.

Основним фактором, який приваблює світові готельні мережі в Україну залишається низький рівень пропозиції та високий попит на готельні послуги. В Україні налічується 22 готелі, які належать 10 готельним мережам. Здекларували своє бажання працювати на українському ринку китайські компанії Home Inns та +Motel 168. Позначила свою присутність турецька компанія Rexin, яка утримує один готель в Трускавці. Але світові готелі мережі тільки позначають свою присутність на ринку України, У європейських країнах до складу міжнародних готельних ланцюгів належать тисячі закладів розміщення, а в Україні тільки обмежена кількість готелів.

Для оцінки конкурентних позицій готельних підприємств використовується математичний апарат за допомогою якого можливо визначення лідерів в готельному бізнесі на основі обґрунтованих параметрів. Проведені розрахунки дають підставу вважати, що серед світових лідерів за географічною експансією – британський оператор InterContinental Hotels Group (IHG) та американські компанії Hilton Worldwide й Hyatt Hotels Corporation, які присутні на готельному ринку України. За охопленням міжнародного ринку найкращі позиції в оператора Radisson Hotel Group. При обґрунтуванні завдань щодо входження український готельних підприємств до складу світових готельних мереж доцільно орієнтуватися на світових лідерів.

Для визначення рівня розвитку готельного господарства в Україні доречно використати метод порівняння. Сутність цього методу полягає у співставленні окремих показників, які характеризують соціально-економічні процеси, зокрема стан розвитку готельного. Часто використовуваним показником є кількість місць в засобах розміщення на 1000 населення країни чи міста. Так, забезпеченість готелями в Україні становить 3,1 місце на 1000 населення (на 2016 рік), при існуючих рекомендація 10 місць на 1000 населення. У Парижі цей показник сягає 38,4 місця, у Відні – 25,1. В європейських країнах, зокрема в Болгарії, Угорщині, Польщі, Великобританії, Франції, Німеччині показник сягає 10-20 місць на 1000 населення. В Італії, Іспанії, Канаді – 23-25. Такий стан свідчить щодо значного відставання готельного господарства України в порівнянні із європейськими лідерами. Але, в разі зростання національної економіки України збільшиться потреба в засобах розміщення, що сприятиме інвестиційній привабливості галузі. Також для порівняння можна використати співвідношення між різними категоріями номерів, зокрема номерами вищої категорії

(президентські, апартаменти, люкс, полулюкс, дуплекс та інші), першої категорії (стандарт), другої та третьої категоріями.

Функціонування готельного господарства в Україні ускладняється дисбалансом попиту та пропозиції на ринку готельних послуг, низькою якістю обслуговування, великою вартістю за проживання, недосконалістю процедури сертифікації, слабким законодавчим регулюванням, економічною та політичною нестабільністю. Внаслідок таких процесів спостерігається зниження конкуренції, що посилює негативні процеси в готельному бізнесі, затримує інтеграцію України до світового туристичного ринку.

Формування вітчизняних готельних мереж розпочалося в 2003 році з «Premier Hotels and Resorts» («Прем'єр Готелі»). Ця мережа розвиває три бренди (Premier Palace Hotels, Premier Hotels, Premier Compass Hotels) та налічує 17 готелів категорії 3-5 зірок. Серед українських регіональних готельних мереж «Black Sea Hotels Group» («Чорне море») та «Royal Hotels and SPA Resorts». Більшість готелів першої готельної мережі знаходиться в Одеському регіоні, другої - в Трускавці. Вітчизняна готельна мережа «Reikartz Holes Group» представлена в усіх регіонах України та активно розвиває 5 брендів: Reikartz Collection Hotel, Reikartz, Optima, Vita park, Raziotel.

Список використаних джерел

1. Безуглий І.В. Інноваційна основа формування національних готельних мереж України. Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. 2018. Випуск № 22. С. 136-141. URL: <http://global-national.in.ua/issue-21-2018>

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Кліменко Д. С., студент групи Т-161,

Гонта О.І., д.е.н., професор, професор кафедри туризму,

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Одним із перспективних напрямів у сфері сучасного туризму за оцінками експертів є *подієвий або івент-туризм*. Івент (від англ. “event” – подія) – це продуманий, запланований захід, який приурочений до певної події або дійства (*історичного, фольклорного, креативного, культурно-мистецького, гастрономічного, ностальгічного, футуристичного тощо*) та що має певний резонанс для суспільства або окремої територіальної спільноти.

У сучасному туризмі сформувалася ціла індустрія «продукування» та організації подій. Така індустрія різниться за їх характером подій та кінцевою метою. Фахівці виділяють такі різновиди подієвого туризму: національні фестивалі і свята, театралізовані шоу, фестивалі кіно і театру, гастрономічні фестивалі, виставки квітів, модні покази, аукціони, фестивалі музики і музичні конкурси, спортивні події [1-2].

Значення подієвого туризму зводиться до відвідин подій, які відбуваються у власній країні, або в країнах зарубіжжя. Основна ціль подорожі до місця призначення присвячена події, в якій турист може брати пасивну та активну участь. При цьому, під «подією» слід розуміти сукупність явищ, що виділяються своєю неоднозначністю, значимістю для певної частини суспільства чи людства в цілому, для окремих малих груп або індивідуумів. Подія може мати вид як одноразового неповторного явища, так і періодичного, яке організується в певні періоди часу. При цьому, туристичний бізнес завжди залюбки використовує події для формування туристичного продукту і залучення туристів саме на останню. Слід зауважити, що у разі, якщо в середовищі туристичного об'єкта немає події сформованої історично як традиції, її придумують навмисно. І, на нашу думку, це зовсім непогано, адже розумно і професійно «вигадане» дійство, засноване на певній легенді, міфології може носити в собі дуже важливі суспільні функції: виховання, пропаганди культурних цінностей певного краю

(або його сімейних цінностей), культивування здорового способу життя, культури комунікацій в різнопланових і спонтанно зібраних спільнотах тощо.

На сучасному ринку туристичної індустрії поступово завойовують все більшу популярність унікальні тури, які поєднують традиційний відпочинок та участь у видовищних заходах. Адже подієвий туризм — це постійна атмосфера свята (*чого тільки варті традиційні Венеціанські фестивали!*), індивідуальні умови відпочинку й незабутні враження. Різноманітні івент-заходи влаштовуються майже у всіх країнах світу. Одних тільки великих фестивалів, карнавалів та парадів відбувається приблизно 2-3 тисячі щорічно. Тобто в середньому близько 30 великих свят щодня. Кожного року на планеті відбувається близько 500 великих і 800 малих музичних фестивалів, понад 300 етнографічних, близько 100 різдвяних тощо [2, 3].

Підвищення ролі карнавалів у розвитку світової культури й економіки зумовило появу асоціацій, які покликані об'єднувати зусилля різних міст та країн у справі підвищення його ефективності. Такі асоціації займаються збором коштів для їх проведення, забезпечення безпеки під час карнавалу, створення умов для обміну досвідом, накопичення необхідної інформації. Ці асоціації діють, як на регіональному рівні, так і на міжнародному. Так, у Північній Америці найвпливовішою є *Вест-Індійська карнавальна асоціація* (WIACA), *Асоціація європейських карнавальних міст* (FECE — Foundation European Carnival Cities) стала наймасовішою у світі, об'єднує 100 міст з 52 країн світу (тобто, не тільки з Європи). Більшість фестивалів мають свою історію, пов'язану з минулим країн, подвигами героїв, традиціями, що склалися на основі національного способу життя, ідеологічних, релігійних принципів.

Отже, подієвий туризм спирається на залучення великої кількості туристів на певний захід, цікавий для туристів. Індустрія івент-туризму являє собою проведення кампанії по просуванню туристичного продукту, орієнтованого на подію, залучення маси відвідувачів, а, отже, отримання доходу від туристів, що бажають відвідати місцевість не тільки з метою огляду пам'яток, але й з метою взяти участь у святкуванні разом з місцевими жителями та розділити їх емоції. Головна особливість подієвого туризму – безліч яскравих неповторних моментів. Адже під подієвим туризмом розуміється туристська діяльність, пов'язана з різноманітними значущими суспільними подіями чи рідкісними природними явищами, що приваблюють своєю унікальністю, екзотичністю, неповторністю туристів з усього світу. Подія взагалі є потужним мотиватором в туризмі.

За свідченням істориків можна стверджувати, що виникнення і розвиток різновидів подієвого туризму відбувалося і в стародавні часи. Так, міські свята Середньовіччя, з їх яскравими видовищами, розвагами та маскарадами, сходили ще до язичницьких культів і обрядів. Блискавичні спектаклі, що влаштовувалися бродячими театрами (*причому абсолютно безкоштовно*), фарси, комедії та водевілі, жартівливі хоругви, з якими ряджені виходили на вулицю, приваблювали погляди приїжджих...Олімпійські ігри у Греції, гладіаторські бої у Римській імперії, лицарські турніри у Середньовічній Європі...Розвитку сучасного подієвого туризму сприяли масові гуляння, які влаштовувалися на честь зустрічі воїнів-переможців [1, 2, 6].

Взагалі визначення «*подієвий туризм*» вперше з'явилося в 80-х роках минулого століття в Європі. Тоді подієвий туризм не виділявся як окремий напрямок в туризмі, а був частиною таких видів туризму, як пригодницький, екологічний, гастрономічний та інших. Пізніше він виділився та утвердився як окрема галузь туризму. Проте саме явище подієвого туризму, як зазначалося, має глибоке коріння. В основі більшості сучасних фестивалів лежать історичні події, свята і традиції. Один з найвідоміших івент-менеджерів світу, засновник і президент Міжнародної спільноти організаторів заходів (International Special Events Society — ISES), *Джо Голдблатт* наголошував, що «з формальної точки зору індустрія свята народилася в 1800-х роках, коли почався продаж квитків на професійні спортивні заходи, і пізніше вона поступово трансформувалася. Вважається, що сама професія організатора сформувалася в 1950-х роках, а почалося все з відкриття в 1955 році Діснейленду.» [2, с.17].

Отже, головна особливість подієвого туризму – безліч яскравих неповторних моментів. Подія, як туристичний ресурс, має яскраво виражений мультиплікаційний ефект – вона “змушує” розвиватися різні сектори туристичної індустрії для ефективнішого використання власного потенціалу. У випадках, коли йдеться про масштабну подію, вона стимулює розвиток інфраструктури регіону та надходження прибутку від туризму, тож регіон отримує вигоди завдяки певній події [4-6].

В Україні івент-індустрія бере початок з 90-х років ХХ століття. Історично склалося, що в самостійну сферу івент-туризм виділився лише за останні двадцять років. Цей підйом викликаний відповідністю потребам людей, які у всі часи бажали отримати нові враження, стати частиною подій, впливати на їх хід і отримати радісне відчуття причетності до чогось більшого. *Туристичним порталом «Укртуризм»* було складено список найбільш популярних внутрішніх подій, зокрема: «Юморина» в Одесі; Джазовий фестиваль в Коктебелі; Таврійські ігри в Новій Каховці; Етнофестиваль «Шешори»; Сорочинський ярмарок; Чорноморські ігри; Дні міст України (День Києва і т. д.); Червона рута; Всеукраїнський молодіжний фестиваль «Перлини сезону»; Рок Екзистенція; Міжнародний Гуцульський фестиваль; Київ Музик Фест (Київ); Форум музики молодих (Київ); «Прем'єри сезону» (Київ) «Музична Трибуна Київської Молоді» (Київ); «Тера Героїка» (Каменець-Подільський); Столичне Автошоу; Футбольні ігри української збірної і клубів; Кубок Дерюгиной; Кубок Вадима Гетьмана; Сучасне мистецтво в Україні від Pinchukartcentre; Міжнародні і всеукраїнські виставки тощо [3]. Цей далеко неповний перелік засвідчує, що Україна має надзвичайно великі івент-ресурси.

В цілому, івент-ресурси будь-якої країни належать до найбільш динамічних чинників формування туристичних потоків, оскільки включають суб'єктивні, мотиваційні стимули подорожі відпочиваючих до місця, де відбувається подія чи явище. Такі ресурси формуються навколо найбільш суттєвих проявів суспільного буття із його трендами на відкритість культурного простору, екологію, активний і здоровий спосіб життя. При цьому велике значення має стабільність, тобто постійність і періодичність проведення заявлених заходів. Роль подієвого туризму в сучасній економіці постійно підвищується, адже спонукає усіх суб'єктів туристичної індустрії до активізації діяльності та взаємодії. Головне, що в період проведення певного заходу, мають змогу отримати **комплексний розвиток** різні елементи продуктивних сил окремого міста, регіону чи країни, що є особливо важливим для впливу на економічне процвітання національної господарської системи на основі реалізації її туристичного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги ХХІ, 2003. — 300 с.
2. Костюк О. История ивента. Теория и практика организации специальных мероприятий. 2008. №3. – С. 17–21.
3. Событийный туризм в Украине: спортивные соревнования, ярмарки, выставки, концерты, карнавалы [Електронний ресурс] / Сторінка «Путешествия по Украине» сайту Українського туристичного порталу «Укртуризм». – Режим доступу: http://www.ukrtourism.com/travel_in_ua/1-9-2008_12-48_52_1.html?page=13&order=bl
4. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів: монографія. Л.: ІРД НАН України, 2006. – 288 с.
5. Герасименко В. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія. Одеса : ОНЕУ, 2016. — 262с.
6. Погуда Н. В., Чухіна О. В., Стратегічні напрями розвитку туризму у Чернігові / Економіка та держава. - № 1/2019. – С. 95-99.

Притиковський О.В., студент групи Т-161
Науковий керівник - **Гонта О.І.**, д.е.н., професор, професор кафедри туризму,
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МІСЦЕ ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ В СИСТЕМІ ВНУТРІШНЬОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

В сучасному світі функції й поле діяльності туризму набагато ширше, ніж лише робота туристичних компаній. По-перше, увага прикута до належного матеріально-технічного забезпечення розвитку всієї необхідної інженерної, туристичної, транспортної інфраструктури, закладів розміщення відпочиваючих та закладів оздоровлення та відпочинку дітей. По-друге, окремі види туризму забезпечують виконання важливих для кожної країни суспільно-корисних та соціально-економічних функцій, зокрема – сприяння гармонійному розвитку та повноцінному відпочинку дітей, як майбутнього нації. Експерти вважають, що дитячий туризм може і повинен стати одним із пріоритетних напрямків розвитку туризму в Україні найближчим часом.

Економічні переваги цього виду туризму є очевидними, адже дитячий туризм передбачає переважно групові тури, а періодичність повторних подорожей з року в рік значно полегшує бізнес-планування туристичних компаній. Внесок дитячого туризму в соціальний розвиток країни є дуже вагомим, оскільки це дієвий спосіб передачі новому поколінню людського досвіду та матеріально-культурної спадщини, формування ціннісних орієнтацій, морального оздоровлення та культурного розвитку нації та соціалізації особистості. Враховуючи, що майбутнє покоління країни ні в якому випадку не повинно втрачати моральних норм і цінностей українського народу, вести здоровий спосіб життя, українська держава та суспільство в сучасних умовах стоять перед важливим завданням – повернути увагу до переваг дитячого оздоровчого туризму та розвитку його в усіх формах та видах [1-3].

В Україні питання організації відпочинку та оздоровлення дітей лежать в сфері державної відповідальності. Відповідно до законодавства України, повноваження по здійсненню і фінансовому забезпеченню заходів з відпочинку та оздоровлення дітей закріпилися за певними суб'єктами країни (за винятком повноважень щодо організації відпочинку дітей в канікулярний час, що віднесено до питань місцевого самоврядування). Організація відпочинку і оздоровлення дітей здійснюється на всіх трьох рівнях: державному, господарюючих суб'єктів країни і муніципальному. При цьому основна відповідальність за дитячий відпочинок покладено **на органи державної влади України**. Останні нововведення в організацію відпочинку дітей (відповідно до яких він перестав бути страховим випадком) викликали великі побоювання громадськості в здатності суб'єктів країни забезпечити його фінансування. Однак підсумки оздоровчої кампанії 2019 р. показали, що в основному регіони справилися із завданням [3].

У дитячому туризмі на сьогодні можна виділити такі основні напрямки:

- відпочинок у спеціалізованих дитячих закладах оздоровлення та відпочинку (оздоровчі літні табори, санаторії і клініки) в Україні й за кордоном;
- відпочинок у літніх дитячих таборах, які пропонують насичені анімаційні програми (окремо виділяються тематичні табори: спортивні, кінноспортивні, археологічні, творчої або релігійної направленості і т.п.);
- відпочинок у дитячих центрах за кордоном, які пропонують мовну практику, знайомство з новою культурою та спілкування з однолітками з різних країн світу;
- культурно-пізнавальні (*автобусні або комбіновані: потяг+автобус*) тури по Україні і за кордон;

- екскурсійні програми, які інтегровані в програми профільних шкіл або коледжів; канікулярні освітні тури за кордон (*наприклад, літні мовні школи та центри за кордоном*);
- спортивний туризм та активний відпочинок (*піші та лижні походи, сплави на байдарках, велосипедні походи тощо*);
- поїздки на фестивалі, концерти та спортивні та інтелектуальні змагання;
- тури з відвідуванням тематичних парків та парків розваг тощо [2,3].

Активно розвивається, як внутрішній, так і міжнародний дитячий туризм. Туристичні компанії пропонують дітям та їх родинам багато цікавого — занурення в нову культуру, навчання мовам, спортивний відпочинок. За експертними спостереженнями, діти охоче беруть участь у подорожах, починаючи зі свідомого віку — тобто, з 4—5 років. Але можливі (та популярні) подорожі у віці 1 року. При правильній організації і дотриманні норм безпеки можна навіть здійснювати досить тривалі походи з дітьми у віці 2—3 років, і причому не тільки влітку, а й взимку. Звісно, що наслідки пандемії 2019 – 2020 рр. болісно відбилися саме на цій сфері діяльності, але ми впевнені, що згодом тема дитячого міжнародного туризму актуалізується знову. Інфраструктура дитячого туризму найбільш розвинена у таких країнах, як Чехія, Угорщина, Словаччина, Італія, Туреччина, Греція, Кіпр, Великобританія, Японія, США. Кожна з цих країн виходить на міжнародний ринок дитячого туризму з **власним спеціалізованим турпродуктом**. Наприклад, спеціалізацією Великобританії, США, Австралії, Канади, Мальти, Кіпру, Японії, Німеччини є *міжнародні центри вивчення мов*. Країни Західної Європи, США, Японія, Індонезія, Сінгапур спеціалізуються на *розважальному дитячому туризмі*. Такі держави, як Туреччина, Болгарія, Польща, Словаччина, Угорщина, Хорватія та Чорногорія є центрами як літнього, так і зимового відпочинку та оздоровлення дітей.

Відмічається певна специфіка цього виду туризму. Так, попит на дитячий туризм, так само як і пропозиція, має яскраво виражений сезонний характер і залежить, як правило, від шкільних канікул: один тиждень — восени і навесні, два тижні — взимку і три місяці — влітку. Літній період вважається найбільш «високим» сезоном, оскільки саме в цей період і попит, і пропозиція однаково високі і стабільні.

Слід зазначити, що дитячий туризм — це дуже відповідально, тому, обираючи дитячий або молодіжний туристичний табір, турорганізації мають врахувати дуже багато чинників: розміщення, харчування, медицину, охорону, зручність проїзду і найголовніше — програму і роботу керівників дитячих груп. В цьому плані в Україні існують серйозні проблеми. Незважаючи на те, що в мережі Інтернет можна знайти сотні закладів, які позиціонують себе як дитячі табори, слід констатувати, що в їх роботі існують серйозні відмінності. Ринок дитячого відпочинку і туризму в Україні на сьогоднішній день не врегульовано, що створює масу непорозумінь та проблем як для батьків, так і для самих учасників ринку. Проте, сучасний дитячий туризм є перспективним видом туризму з потужним культурно-пізнавальним, природно-рекреаційним та матеріально-технічним потенціалом, головною метою якого є насичений і активний відпочинок, оздоровлення, розвиток інтелектуального потенціалу дитини, всебічний розвиток особистості.

Список використаних джерел

1. Малиновська О., Іванова Ю. Географія дитячого туризму / Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2008. - № 44. – С.3–5.
2. Малиновська О., Долгова С. Ринок дитячого туризму: інноваційні форми організації відпочинку / Географія та туризм. - 2013. - Вип. 24. - С. 60-69.
3. Travel-Журнал. Дитячий туризм-2019 в Україні: тенденції, тренди та проблеми. <https://zruchno.travel/News/New/3570?lang=ua>

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Україна має унікальний природно-ресурсний потенціал та традиції для розвитку спортивно-оздоровчого туризму. Зокрема, в нашій країні отримали розвиток практично всі види спортивно-оздоровчого туризму, насамперед такі як гірськолижний, пішохідний, гірсько-пішохідний, водний, спелеологічний, велосипедний, кінний туризм. В останній час зростає популярність нових напрямів спортивного туризму — екстремального, пригодницького, понаддалеких вітрильних та інших подорожей, проведення комбінованих за видами туризму походів.

Заняття туризмом займають особливе місце в системі відпочинку та фізичного оздоровлення, тому що, в порівнянні з іншими видами спорту, дають ширші можливості для оволодіння знаннями, вміннями і навичками, необхідними в повсякденному житті кожної людини. Специфічність спортивно-оздоровчого туризму має програмно-нормативні та організаційно-управлінські аспекти [1]. Здійснення спортивних туристських заходів регламентуються нормативами і правилами, затвердженими керівними туристськими організаціями Держкомтуризму. Заняття спортивно-оздоровчим туризмом вимагає певних теоретичних і технічних знань та умінь. Разом з тим заняття туризмом дає можливість виховувати і вдосконалювати певні особистісні якості людини.

Одна з найважливіших сторін підготовки туриста — теоретична підготовка. Як і в будь-якому виді спорту, вона охоплює широке коло питань, у тому числі проблеми навчання і тренування, контролю за навантаженнями, надання невідкладної медичної допомоги, основи педагогіки, психології, конфліктології тощо. Крім того, особливість теоретичної підготовки туристів полягає в необхідності засвоєння певного обсягу знань з географії, краєзнавства, топографії [2, 3].

Так, *географічна підготовка* включає такий обсяг знань з географії, який дозволяв би туристам розуміти суть природних явищ, спостерігати, досліджувати навколишнє середовище (чи його окремих компонентів) і використовувати отриману інформацію для розробки нових цікавих маршрутів та туристського освоєння території. Така підготовка дозволяє найбільш повно встановити зв'язок людини з оточуючим середовищем під час подорожі. Вирішення тактичних і технічних завдань походу, досягнення безпеки його учасників, здійснення необхідних спостережень й досліджень пов'язані з географічними особливостями конкретної території. Їх вивчення вимагає залучення і аналізу географічного, краєзнавчого та картографічного матеріалу. Особлива увага в географічній підготовці туристів має приділятися вмінню здійснювати маршрутні спостереження, фотографувати чи зарисовувати об'єкти, робити картографічну зйомку. Освоєння методів і навичок географічного спостереження є важливою формою теоретичної підготовки туристів.

В спортивно-оздоровчому туризмі досягнення високих результатів неможливе без постійного *фізичного вдосконалення*, що є основним змістом тренувань і, разом з тим, нерозривно пов'язана із зміцненням та загальним підвищенням функціональних можливостей організму. Фахівці розрізняють *загальну і спеціальну* фізичну підготовку. Засобами загальної фізичної підготовки досягаються різнобічний розвиток фізичних можливостей і зміцнення здоров'я людини, розширення функціональних можливостей організму як основи працездатності і стимулювання процесів відновлення. Спеціальна фізична підготовка - вид фізичного виховання, обумовлений особливостями обраного виду туризму [1].

Одна з важливих виховних і розвиваючих функцій туризму - *формування всебічно розвиненої гармонійної особистості*, свідомого громадянина, що поєднує в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість. Важливо й те, що в туристських

подорожах народжуються почуття колективізму, любов до природи, розширюється кругозір учасників. Загальна мета в поході зближує людей різного віку, сприяє новим знайомствам, встановленню дружніх стосунків. Такі походи є також джерелом позитивних емоцій. Основними причинами популяризації спортивного туризму можна вважати досить низьку вартість подібних подорожей, адже вони потребують відносно невеликих фінансових витрат (якщо говорити про активний туризм). Важливою є також зміна пріоритетів та цінностей, а саме ставлення до спорту та здорового життя у суспільстві, «моду» на активний відпочинок тощо. Крім того, до доцільності розвитку спортивного туризму спонукають і малорухливий спосіб життя молоді, забрудненість міст, стреси. Людям необхідно зняти нервові напруження, відчути справжні емоції, усвідомити, що вони живуть, а не передивляються серіали по телебаченню, в якому щодня відбуваються одні й ті самі рутинні події [4-6].

Розвиваючись на межі спорту та активного дозвілля в природному середовищі, спортивно-оздоровчий туризм *сприяє розвитку внутрішнього туризму* шляхом пропаганди відносно дешевого та одночасно ефективного відпочинку, що в умовах невисоких матеріальних доходів значної частини населення країни надає йому соціально пріоритетного значення для відповідних державних, громадських та комерційних організацій [4]. Але фахівці відмічають, що в Україні спортивно-оздоровчий туризм має здебільшого аматорський характер. Причиною непрофесійності цього підвиду спортивного туризму є відсутність налагодженої інфраструктури для таких туристів, незначна кількість спортивних турів у масштабах країни, мала кількість оздоблених стежок, промаркованих маршрутів тощо [5, 6].

І хоча в Україні спортивний туризм розвивається здебільшого завдяки туристам-аматорам, останнім часом з'являються фірми, що пропонують активний відпочинок. Переважно вони орієнтовані на організацію даного виду туризму в Карпатах, де організуються піші та кінні прогулянки в гори, рафтинг, велоекскурсії природними парками. Але ми переконані, що спортивний туризм може стати рушійною силою, що допоможе привернути увагу, як внутрішніх туристів, так і закордонних гостей до будь-якого регіону країни. Для цього потрібна державна підтримка розвитку відповідних секцій і клубів для дітей та молоді. Адже спортивно-оздоровчий туризм націлений на «здорове тіло та здоровий дух». Тому дуже важливим є формування туристичної культури, спадкоємності традицій. Крім того, така ж підтримка має бути надана інвесторам, які бажають вкладати кошти в цей не надто прибутковий, але соціально значущий вид туризму. Українці дедалі більше подорожують своєю країною, що особливо важливо в сучасній ситуації, яка склалася з тимчасовою втратою «улюблених» міжнародних туристичних маршрутів у зв'язку з пандемією 2019-2020 рр. І саме розвиток спортивно-оздоровчого туризму в Україні має бути логічною реакцією на очікувано зростаючий попит на внутрішній туризм.

Список використаних джерел

1. Конох А. П. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивнооздоровчого туризму у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / К., 2007. – 18 с.
2. Дехтяр В. Д. Основи оздоровчо-спортивного туризму / К. : Наук. світ, 2002. – 202 с.
3. Грабовський Ю. А. Спортивний туризм : навч. посіб. / Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2009. – 304 с.
4. Пташина Е. В. Развитие спортивного туризма в Украине [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.rusnauka.com/36_PVMN_2012/Sport/2_123337.doc.htm
5. Шпильова В.О. Сучасний стан спортивно-оздоровчого туризму в Україні / Інвестиції: практика та досвід № 24/2013. С.88-91.
6. Зінченко О.А., Біла А.А. Стан та перспективи розвитку спортивного туризму в Україні. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. Випуск 4-1 (04) / 2016. - С. 49-53.

Фенна М. М., здобувач
Науковий керівник – **Роговий А. В.**, д.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОЗДОРОВЧО-ЛІКУВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Трансформаційні процеси, які відбуваються не лише на вітчизняному ринку, але й на світовому, потребують швидкого пристосування до сучасних тенденцій. Туризму, в якості потенційного ресурсу у економічному розвитку держави, притаманна позитивна динаміка у задоволенні потреб у туристичних послугах.

На даний час сфера лікувально-оздоровчого туризму відіграє доволі важливу роль у туристичному комплексі будь-якої країни, оскільки суттєве зростання доходів населення високо розвинутих держав, розвиток транспортної інфраструктури, забруднення довкілля в результаті розвитку промисловості, примушує населення оздоровлюватися та відпочивати у екологічно чистих регіонах. Лікувально-оздоровчий туризм передбачає використання різних природних ресурсів (мінеральні води, грязі, кліматичні умови тощо), поєднання яких сприятливо позначається на лікуванні та оздоровленні населення.

Рекреацію вважають найціннішим видом туризму, який має на меті покращення здоров'я та працездатності населення через проведення відпочинку на природі у сприятливому кліматі. Для цього, пацієнти та туристи-рекреанти можуть користуватися на курортах різноманітними рекреаційними послугами (recreation facility). Існують різні цілі використання даних послуг, серед яких можна виокремити: оздоровчі, туристичні, спортивні та пізнавальні. Використання основних природно-рекреаційних ресурсів (мінеральні води, грязі, кліматичні умови тощо) та спеціальних засобів дає змогу підвищити загальний психофізичний потенціал населення.

Мотивація подорожей на курорти з роками не змінилася. Людей, які бажають відпочити, приваблюють у курортні місцевості цілющі властивості природних факторів. Тому ринок лікувально-оздоровчого туризму зазнає змін. Традиційні санаторні курорти перестають бути місцем лікування і відпочинку осіб похилого віку і перетворюються на поліфункціональні оздоровчі центри, розраховані на широке коло споживачів. Така трансформація курортних центрів зумовлена двома причинами. Перша криється в зміні характеру попиту на лікувально-оздоровчі послуги. Модним стає здоровий спосіб життя, у світі стає більше людей, які хочуть підтримувати гарну фізичну форму і мають потребу у відновлювальних антистресових програмах. Переважно це люди середнього віку, що надають перевагу активному відпочинку і часто обмежені в часі [1].

Переконливе обґрунтування цього твердження наведено у статті Ведмідь Н.І. Власне, актуальною і об'єктивною є дефініція поняття «лікувально-оздоровчий туризм». Відповідно до визначення: «лікувально-оздоровчий туризм – це частина туристичної діяльності, що в якості головного мотиву поїздки передбачає отримання туристами за власні чи корпоративні кошти (засоби) комплексу лікувально-діагностичних, реабілітаційних, профілактичних і рекреаційних послуг, що надаються в місцях, відмінних від місця їх постійного проживання, які володіють необхідними для цього природними, матеріальними і людськими ресурсами, метою попередження захворювань чи реабілітації/лікування різних патологій». Автор зазначає, що ключовим моментом тут є «мотив поїздки», який передбачає добровільність, свободу і усвідомлення вибору – в сенсі місця (можливості) придбання лікувального туру, розташування курорту, форми оплати, наповнення, термінів і тривалості курортних програм [2, с. 10].

Крім цього, існує думка, що лікувальний туризм – це сполучна форма відпочинку та лікування в санаторно-курортних умовах на основі пріоритетності (паритетності) туристичних форм відпочинку стосовно заходів медичного характеру, при фінансуванні поїздки, як правило, з власних засобів клієнта [3].

Метою лікувально-оздоровчого туризму є загальне використання природно-лікувальних ресурсів з лікувально-профілактичними цілями. Лікувально-оздоровчий туризм є найперспективнішим видом туристичної галузі, оскільки Україна володіє морськими узбережжями, гарячими, теплими та холодними мінеральними джерелами, лікувальними лимановими грязьовими родовищами, лісовими ресурсами тощо. Водночас, зацікавлення населення до сфери лікувально-оздоровчого туризму в світі з року в рік стабільно посилюється, що суттєво зумовлено демографічними змінами.

Проте знака рівності між лікуванням, оздоровленням у санаторно-курортних і лікарняно-поліклінічних умовах не може бути, оскільки окремі компоненти (наприклад, використання в лікувально-профілактичних цілях бутильованої води) не можуть замінити цілого комплексу лікувально-оздоровчої дії на людину курортної місцевості. Лікувально-оздоровчими властивостями володіє уся сукупність чинників природного комплексу курортно-рекреаційної місцевості в їх взаємозв'язку і взаємодоповненні, що включає як бальнеологічні, так і ландшафтно-кліматичні ресурси [1, с. 67].

Особливості лікувально-оздоровчого туризму полягають у:

– тривалості перебування – не має ставити більше, ніж три тижні не враховуючи тип курорту чи вид захворювання, оскільки тільки протягом саме такого проміжку часу можливо отримати оздоровчий ефект;

– високій ціні перебування та лікування – зазвичай, курортному лікуванню притаманна доволі висока вартість, через це цільовою аудиторією даного виду є заможні клієнти, які користуються індивідуальною програмою перебування та лікування;

– віці – відповідно до статистичних даних, на курортах в основному перебувають особи старшого віку, проте протягом останніх років курортними послугами стали користуватися особи середнього віку, які хворіють.

Процес розробки лікувально-оздоровчого продукту є багаторівневим та передбачає проведення: маркетингових досліджень; дослідження конкурентного середовища; дослідження запропонованого споживчого попиту; визначення розташування курорту; дослідження ринкової кон'юнктури; оцінювання фактичних витрат, спрямованих на розробку, рекламну кампанію та просування послуг тощо.

Лікувально-оздоровчий туризм передбачає використання різних природних ресурсів (мінеральні води, грязі, кліматичні умови тощо), поєднання яких сприятливо позначається на лікуванні та оздоровлення населення. Таким чином, під лікувально-оздоровчим туризмом слід розуміти своєрідний вид рекреації, який передбачає тимчасовий виїзд особи з постійного місця своєї життєдіяльності з оздоровчою, пізнавальною, спортивною, культурно-розважальною та іншою метою, проте без можливості займатися оплачуваною роботою у даному місці.

Список використаних джерел

1. Чайченко Н.Л., Костюкович О.П. Лікувально-оздоровчий туризм [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://knteu.kiev.ua/file/MTc>
2. Билим О.С., Дернова К.О. Розширення послуг лікувально-оздоровчого туризму Україні. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2017. Вип. 4. С. 62-71.
3. Бойко І.Д., Книш О.А. Діагностичні критерії виділення та класифікаційна схема туристичних лікувально-оздоровчих закладів. Географія та туризм. 2014. Вип. 30. С. 38-46.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**X Міжнародна
науково-практична конференція студентів,
аспірантів і молодих вчених**

***ЮНІСТЬ НАУКИ – 2020: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
ТА ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА***

23-24 квітня 2020 року

ЗБІРНИК ТЕЗ

НАУЧНОЕ ИЗДАНИЕ

**X Международная научно-практическая конференция студентов,
аспирантов и молодых ученых**

***ЮНОСТЬ НАУКИ-2020: СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ГУМАНИТАРНЫЕ
АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА***

23-24 апреля 2020 года

СБОРНИК ТЕЗИСОВ

SCIENTIFIC EDITION

International Scientific-Practical Conference Students and Young Scientists

***YOUTH SCIENCE – 2020: SOCIO-ECONOMIC AND HUMANITARIAN ASPECTS
OF SOCIETY DEVELOPMENT***

April 23-24, 2020

ABSTRACT BOOK

Підписано до друку 24.04.2020 р. Формат 60x84/16
Гарнітура Times New Roman. Друк - цифровий.
Чернігівський національний технологічний університет
14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.